TALÂT KOÇYİĞİT

KUR'AN-I KERİM

MEAL VE TEFSİRİ

CİLT 4

بسم الله الرحمن الرحيم

KUR'AN-I KERİM MEAL VE TEFSİRİ

Prof. Dr.
TALAT KOÇYİĞİT

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri Prof. Dr. Talat Koçyiğit
Gözden Geçiren: Prof. Dr. Bünyamin Erul
Yayın no: 631
Grafik, Tasarım: Tavoos

© Bütün yayın hakları
Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser ilksay Kurulu'nun 05.02.2014 tarih ve 1/2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 22.04.2015 tarih ve 1510 sayılı kararıyla basılmıştır.

1. Baskı,Ekim, 2016, Ankara 1000 adet

Sertifika No: 15402

ISBN 978-975-389-885-0
978-975-389-881-2 takım
16.06.Y.0005.631

BASKI : TDV
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE
Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel : 0312 354 91 31 (pbx)
Faks : 0312 354 91 32
e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

Prof. Dr. Talât Koçyiğit (1927-2011)

3 Ağustos 1927'de Uşak'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Uşak'ta tamamladı. 1949'da açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1953'te mezun oldu. En çok etkilendiği hocası Bosnalı M. Tayyip Okiç'in teşvikleriyle aynı yıl fakültesine asistan oldu. 1957'de tamamladığı Hadislerin Toplanması Ve Yazı İle Tespiti adlı doktora tezinin ardından Hadis tarihi, Hadis Usulü, Hadis Istılahları, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar gibi her biri klasikleşmiş eserleri telif etti. Birçok hadis hocasını yetiştirdi. 1982-1985 yılları arasında fakültede dekanlık yaptı. Ülkemizin yetiştirdiği ilk hadis hocası, geçirdiği kalp krizi sonucu 18. 4. 2011 Pazartesi günü vefat ettiğinde geriye 20 değerli eser ve onlarca makale bıraktı.

9 789753 898850

İÇİNDEKİLER

12. YÛSUF SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 9
2. Surenin Konusu 10
3. Yûsuf Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 11
4. Yusuf (as) Kimdir? 11

13. RA'D SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 81
2. Surenin Konusu 81
3. Ra'd Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 82

14. İBRÂHİM SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 131
2. Surenin Konusu 132
3. İbrahim Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 132
4. Sureye Adı Verilen İbrahim (as) Kimdir? 133

15. HICR SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 181
2. Surenin Konusu 182
3. Hıcr Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 184

16. NAHL SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 221
2. Surenin Konusu 221
3. Surenin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 223

17. İSRÂ SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 305
2. İsrâ Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 305
3. İsrâ Suresinin Fazileti 306
4. Surenin Konusu 306

18. KEHF SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 389
2. Kehf Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı 389
3. Kehf Suresinin Konusu 390
4. Kehf Suresinin Faziletleri 397

19. MERYEM SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 451
2. Meryem Suresinin Konusu 451
3. Meryem Kimdir? 452

20. TÂHÂ SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 499
2. Tâhâ Suresinin Konusu 499
3. Tâhâ Suresinin Kendinden Önceki Sureyle Bağlantısı 500
4. Tâhâ Suresinin Fazileti 500

21. ENBİYÂ SURESİ
1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman 561
2. Enbiyâ Suresinin Konusu 561
3. Enbiyâ Suresinin Kendinden Önceki Sureyle Bağlantısı 562

YÛSUF SURESİ

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in onikinci suresi olup 111 ayetten müteşekkildir. Mekke'de Hûd suresinden sonra ve Kureyşli müşriklerin Hazreti Peygamber üzerindeki baskılarının iyice şiddetlendiği, hüzün senesi de denilen sevgili eşi Hatice'nin ve müşrikler karşısında en iyi yardımcısı ve koruyucusu amcası Ebû Tâlib'in vefat ettiği sıralarda nazil olmuştur. Surede, başından sonuna kadar Yusuf'un (as) kıssası anlatıldığı için sureye onun adı verilmiş ve *Yûsuf suresi* denilmiştir.

Surenin Hazreti Peygamber'e indiriliş sebebi olarak müfessirlerden çeşitli haberler nakledilmiştir. Sa'd İbn Ebî Vakkâs'tan (ra) rivayet olunduğuna göre, Hazreti Peygamber'e Kur'an ayetleri nazil oluyor, o da bu ayetleri zaman zaman ashabına okuyordu. Bir gün bu okuyuşunu tamamladığı zaman ona: Ya Resulallah! Bize bir de kıssa anlatsaydın demişler, bunun üzerine Allah Teâlâ " *Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir. Biz onu, iyice anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, kıssaların en güzelini anlatmış oluyoruz. Halbuki sen, önceden, bunlardan tamamıyla habersizdin.*" ayetlerini indirmiştir. Resulullah (sas.) bir süre bunları ashabına okumuş, onlar da yine bir gün: Ya Resulallah! Bize rivayet etseydin, demişler, bunun üzerine de Zümer suresinin *"Allah, sözün en güzelini, ayetleri güzellikte birbirine benzeyen ve mükerrer olarak gelen bir kitap şeklinde indirmiştir..."* mealindeki 23. ayetini indirmiştir.

Rivayet olunan başka bir haberde nüzul sebebi şöyle zikredilmiştir: Bazı Mekkeli müşriklerle Yahudîler karşılaştıkları zaman, aralarındaki konuşmanın konusu çok defa Hazreti Muhammed (sas.) olurdu. Bir gün, yine böyle bir sohbet sırasında Yahudiler onlara: Muhammed'e sorun bakalım, Yakup ailesi Şam'dan Mısır'a neden göçetmiş, Yusuf kıssasının mahiyeti ne imiş? demişlerdi. İşte bundan sonra da, bu sure indirilmiştir.

Yûsuf suresi, Mekkî surelerden olmasına rağmen, genellikle tehdit ve inzarı ihtiva eden diğer Mekkî surelerin aksine, üslubu yumuşak, kolay ve duygu dolu bir sure olarak bilinir. Bu sebepledir ki Atâ', içi hüzün ve sıkıntı dolu bir kimsenin,Yûsuf suresini okuması veya dinlemesi halinde, sükuna kavuşup rahatlayacağını söylemiştir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre,

Hazreti Peygamber'i bu sureyi okurken işiten bir grup Yahudi, kıssanın kendi kitaplarındaki kıssaya uyduğunu görünce Müslüman olmuştur.

2. Surenin Konusu

Surenin konusu, başından sonuna kadar bütün bölümleriyle, Yusuf'un (as), insanı zaman zaman ferahlatan, zaman zaman da hüzünlendiren kıssasıdır. Kıssayı önemli başlıklarını zikrederek konusunu kısaca açıklamak gerekirse diyebiliriz ki:

Yusuf'un çocukluk döneminde babası Yakup ile olan ilişkileri; kardeşleriyle olan ilişkileri; kardeşlerinin kıskançlık sebebiyle onu kör bir kuyuya atmaları; bir süre kuyuda kaldıktan sonra, kuyu civarından geçen bir kervan tarafından bulunup kuyudan çıkarılması; Mısır'a götürülmesi ve orada köle olarak satılması; onu satın alan vezirin karısı tarafından elde edilmek için ona hazırlanan çirkin bir tuzak ve bu tuzaktan Allah'ın yardımı ile kurtulması; yine aynı kadın tarafından hazırlanan ikinci bir tuzaktan da hapse atılmak suretiyle kurtarılması; hapiste geçen günler; bir hapis arkadaşı tarafından görülen bir rüyanın Yusuf tarafından yorumlanması; Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı da yorumlaması üzerine hapisten çıkarılıp saraya götürülmesi ve bundan sonra Yusuf'un Mısır'ın hatırı sayılır vezirlerinden biri olması; Mısır hükümdarı tarafından görülen ve Yusuf tarafından yedi sene bolluk yedi sene de kıtlık olarak yorumlanan rüyanın gerçekleşmesi ve yedi sene kıtlık döneminin başlaması üzerine Yakuboğullarının biri dışında diğerlerinin yiyecek almak üzere Mısır'a gelmeleri; Yusuf'u gören fakat onu tanımayan kardeşlerin, küçük kardeşlerini de yanlarında getirmedikçe hiçbir şey alamadan çaresiz geri dönmeleri ve babalarına durumu anlatmaları; babalarının, küçük oğlu Yusuf'un başına gelenleri de düşünerek küçük kardeş Bünyamin'i Mısır'a göndermek istememesine rağmen yiyecek sıkıntısı sebebiyle buna da çaresiz rıza göstermesi; Yakuboğullarının küçük kardeşleri Bünyamin ile birlikte Mısır'a tekrar gelmeleri; Yusuf'un, kendisini Bünyamin'e tanıtması, olanları anlattıktan sonra onu yanında alıkoymak için bir su kabını gizlice Bünyamin'in eşyaları arasına koyması, sonra da hırsızlık yaptığını söyleyerek ceza olmak üzere onu alıkoyması; kardeşlerin babalarına dönerek durumu ona anlatmaları ve küçük kardeşlerinin hırsızlık yaptığını anlatarak Mısır'da alıkonduğunu söylemeleri; Yakub'un, Yusuf'u ve küçük kardeşi Bünyamin'i bulmak üzere oğullarını Mısır'a üçüncü defa göndermesi; kardeşlerin tekrar Mısır'a gelerek Yusuf'un huzuruna çıkmaları ve durumu ona anlatarak tekrar yiyecek istemeleri; Yusuf'un kendisini tanıtarak gömleğini babasına götürmeleri için kardeşlerine vermesi; kardeşlerin gömlekle birlikte babalarına dönmeleri; Yakub'un gömleği yüzüne sürmesi ve daha önce kapanan ve görmeyen gözlerinin açılması; Yakup ailesinin Mısır'a göçerek oğulları Yusuf'la buluşmaları ve böylece seneler süren ayrılığın tatlı bir buluşma ile sona ermesi. Bu, aynı zamanda Yusuf kıssasının da son kısmını teşkil eder. 111 ayetten oluşan surenin 99-101. ayetlerinde *"(Bütün aile Mısır'a gidip) Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf ebeveynini bağrına basıp şöyle demişti: "İnşaallah Mısır'a güven içinde girin.". Ebeveynini kendi makamına çıkarıp oturtmuş, onlar da onun önünde (saygı) secdesine kapanmışlardı. Yusuf şöyle demişti: "Ey babam! (Bu secde), daha önceki rüyamın tevîlidir. Rabbim onu, (şimdi) gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkarmakla ve sizi çölden getirmekle Rabbim bana çok ihsanda bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediğini hikmetle ve rızk ile tedbir edendir. Zira O, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir. Rabbim! Bana hükümranlık verdin ve sözlerin tevilini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı! Sen, dünya ve Ahiret'te benim velimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve salih kullarının arasına kat."* de-

nilerek Yusuf'un (as) sözlerine ve onunla ilgili kıssaya son verildikten sonra, Allah Teâlâ, son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e hitap etmiş ve *"(Ey Muhammed!) İşte sana vahyettiğimiz bu (Yusuf kıssası), gayba ait haberlerdendir. Kardeşleri hile yapıp (onu kuyuya atmayı) kararlaştırdıklarında, sen onların yanında değildin."* buyurmuş ve daha sonraki ayetlerinde bu çeşit kıssalardan alınması gereken ibretlere işaret edilmiştir.

3. Yûsuf Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

Yûsuf suresi, baştarafta da işaret ettiğimiz gibi, Hûd suresinden sonra nazil olmuştur ki bu, iki sure arasındaki bağlantının en bariz örneklerinden birini teşkil eder. Zira Hûd suresinde Nûh, Hud, Salih, Lut, Şuayb ve Musa kıssaları zikredilmiş, bunları takip eden Yusuf kıssası ise, diğerlerinden farklı olarak müstakil bir sure içinde ele alınmıştır. Her Peygamber'in kıssası, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde değişik üslup ve değişik maksatlarla, fakat hepsi de vaaz ve nasihat gayesiyle tekrar edilmiş olmakla beraber, Yusuf kıssası, bütün bölümleriyle, biraz önce başlıklar halinde zikrettiğimiz konularında da görüldüğü gibi, birbirini takip eden hadiseler olarak hepsi de bu surede zikredilmiş, bu sureden başka hiçbir surede tekrar edilmemiştir.

4. Yusuf (as) Kimdir?

Yusuf İbn Yakup (İsrail) İbn İshak İbn İbrahim (aleyhimusselam) isimler zincirinde yer alan Yusuf (as), nesebi İbrahim'e (as) ulaşan ve Buhârî (*Sahih,* IV. 121; V. 216), Tirmizî (*Sünen*, V. 293) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 96, 332, 416) tarafından İbn Ömer'den nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber'in de açıkça ifade ettiği gibi, Peygamber oğlu, Peygamber oğlu Peygamber oğlu bir Peygamber'di. Hûd suresinin tefsirinde de açıkladığımız üzere, Lut kavmi için gönderilen melekler, bu kavimle olan işlerini bitirmeden önce İbrahim'in (as) evine uğramışlar ve bir konuşma sırasında İbrahim'in (as) eşi Sare'ye İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakub'u müjdelemişlerdi. Her ne kadar Sare, *"...Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu halde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey."* diyerek bu müjdeye inanmak istememiş ise de çok geçmeden İshak'ı doğurmuş, İshak'ın da Yakup adında bir oğlu olmuştu. Yakup (as), İsrail lakabıyla da şöhret kazanmıştı. Hem İbrahim (as), hem İshak (as) ve hem de Yakup (as), Nisa suresinin 163, Bakara suresinin 136 ve Âl-i İmran suresinin 84. ayetlerinde de açıklandığı üzere, kendilerine vahiy indirilenlerden birer Peygamber'di. Yakup (as), bol servet ve evlata sahipti. Oniki oğlu vardı ve son ikisi Yusuf ile onun öz kardeşi Bünyamin idi. Evlat yüzünden büyük acı çekmiş ve Rabbi tarafından imtihana tabi tutulmuştu. Özellikle küçük oğlu Yusuf'un, kardeşlerinin kıskançlığı sebebiyle av için babasından uzaklaştırılması, sonra da kör bir kuyuya atılarak babasına bir kurt tarafından parçalanıp yendiğinin söylenmesi, onu büyük ölçüde sarsmış, bu da gözlerine ak inmesine sebep olmuştu.

Yusuf, henüz bir çocuk iken rüyasında, onbir yıldızla güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüş, bu rüyasını da babasına anlatmıştı. Babası ise, bir kötülüğe uğramaması için bu rüyayı kardeşlerine anlatmamasını tavsiye etmiş sonra da onu tabir ederek Rabbi tarafından seçilen bir insan olacağını, ataları İbrahim ve İshak'a yaptığı gibi ona ve Yakup ailesine de nimetini tamamlayacağını haber vermişti. Filhakika Yakub'un (as) bu rüya tabiri de gerçekleşmiş ve Yusuf (as) da diğerleri gibi bir Peygamber olmuştu.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ۖ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

[1] Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir.

[2] Biz onu, iyice anlayasınız diye arapça bir Kur'an olarak indirdik.

[3] Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, kıssaların en güzelini anlatmış oluyoruz; halbuki sen önceden bunlardan tamamıyla habersizdin.

Surenin fatihası da denilen ilk ayetiyle Yunus suresinin ilk ayeti bir kelime dışında aynı ibareyle gelmiştir. Yunus suresinde *Kur'an* manasında zikredilen *Kitab* kelimesi, *Hakîm* lafzıyla tavsif olunduğu halde, bu surede aynı kelime *Mubin* lafzıyla tavsif olunmuştur. Zira Yûsuf suresinde, küçüklüğünden itibaren iyi ve kötü günler geçiren, fakat hepsinde de insanlar için hayırlı örnekler bulunan bir Peygamber'in hayat hikayesi anlatıldığı halde, Yunus suresinde, Allah'ın tevhidi ile vahyin, risaletin, ba's ve cezanın ispatından ibaret olan dinin asılları bahis konusu edilmiştir ki, bunların da *hikmet* lafzıyla tavsifi şüphesiz daha uygun olur. Bu sebepledir ki, Yunus suresinin ilk ayetinde *"Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar, hikmet dolu Kitab'ın ayetleridir."* buyurulduğu halde, Yûsuf suresinde *"...Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir."* denilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[1] Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir.

[2] Biz onu, iyice anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.

[3] Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, kıssaların en güzelini anlatmış oluyoruz; halbuki sen önceden bunlardan tamamıyla habersizdin.

1 *Elif. Lâm. Râ. Huruf-ı mukatta'a* denilen ve Kur'an-ı Kerim'in 29 suresinin başında çeşitli şekillerde yer alan bu harflerin ne manaya geldikleri hakkında kesin bir bilgi bulunmadığı için, müfessirler tarafından değişik şekillerde yorumlanmış, bazıları da harflerin müteşâbihattan olduklarını ileri sürerek onları tefsir etmekten kaçınmışlardır. Bakara suresinin başında yer alan *Elif. Lâm. Mîm.* harfleriyle ilgili olarak yaptığımız geniş açıklamada, bu harflerin bir uyarı niteliğinde olduğuna işaret etmiş ve Allah Teâlâ'nın, bu harflerle dikkatleri, ayet içinde yer alan *Kitab* üzerine çekmeyi murat ettiğini zikretmiştik.Filhakika bu harfleri takip eden ibarede *"Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir."* buyurulmuştur ki, sözü edilen işte bu *Kitab*'ın ayetleri, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından, O'nun sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirilmiş ve bu ayetlerle amel edesiniz diye dinin bütün hükümleri açıklandığı gibi, ibret alasınız diye de gelip geçmiş bütün Peygamberler'in kavimleriyle olan kıssaları anlatılmıştır.

Ayet-i kerimede yer alan *tilke* kelimesiyle, *Elif. Lâm. Râ.* diye adlandırılan Yûsuf suresinin ayetlerine işaret edilmiş ve bu ayetlerin Kitab'ın, yani Kur'an-ı Kerim'in ayetleri olduğu beyan edilmiştir. Allah Teâlâ, gerek bu surede yer alan ayetlerinde gerekse Kur'an-ı kerim'in diğer bütün ayetlerinde, dinde kendisine ihtiyaç duyulan helal ve haram, hidayet ve rüşd gibi bütün ahkamı açık-

ladığı gibi, Peygamberler'e ve kavimlerine ibret, vaaz ve nasihat olmak üzere onların kıssalarını da açıklamıştır. Bu bakımdan Kitap veya Kur'an, yahut onun ayetleri, açıklayıcı bir özelliğe sahip olduğu gibi, ayetlerin içinde bütün bunların açıklanmış olması dolayısıyla, hepsi de bizatihi açık olan ayetlerdir. Bu bakımdan ayet-i kerimede *Kitab*'a sıfat olarak gelen ***mübin*** kelimesini, her iki hale de delalet etmek üzere, hem ***açık*** hem de ***açıklayıcı*** olarak manalandırmak mümkündür.

2 İşte, ayetleri apaçık olan, yahut Din'de ihtiyaç duyulan her şeyi açıklayan bu Kitab'ı, önceden bilmediğiniz haberleri, kıssaları, adap ve erkânı ve bütün din ahkamını, hasılı dünyada yaşadığınız sürece size gerekli olacak siyasî, içtimai ve iktisadi kaideleri bilip öğrenesiniz, sonra da fert ve toplum olarak hayatınızda tatbik edesiniz diye, dillerin en fasihi ve en genişi olan Arapça olarak Peygamberimiz Muhammed'e biz indirdik. İbn Kesîr'in daha değişik bir ifade ile beyan ettiği gibi, kitapların en şereflisi olan bu Kur'an, dillerin en şereflisiyle Peygamberler'in en şereflisine, en şerefli bir ayda meleklerin en şereflisi tarafından indirilmiştir.

3 Her şeyi tam ve en mükemmel bir şekilde getiren bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, haberlerin en güzelini anlatmış oluyoruz. Nitekim işte en yüksek gayeyi ve ibret alınacak pek çok meseli ihtiva eden Yusuf kıssası, en açık ve en mükemmel bir şekilde bu surede anlatılmıştır. Oysa sen, bunları sana vahyetmezden önce, bu anlattıklarımızdan tamamıyla habersizdin; onları başka bir kitapta okumuşluğun da yoktu. Keza kavminin durumu da senin durumundan farksızdı ve onların da geçmiş kavimlerin ve onlara gönderilen Peygamberler'in kıssalarından haberleri yoktu.

İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, bazı sahabiler: "Ya Resulallah! Bize keşki bir kıssa anlatsaydın..." demişlerdi; bunun üzerine *"Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle, kıssaların en güzelini anlatmış oluyoruz; halbuki sen, önceden, bunlardan tamamıyla habersizdin."* ayeti nazil olmuştur.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾ قَالَ
يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾ وَكَذَٰلِكَ
يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ
مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

[4] Yusuf, (bir gün) babasına demişti ki: "Ey babam! Ben rüyamda onbir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Hepsini de bana secde ederken gördüm.".

[5] O da şöyle demişti: "Ey oğulcuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; yoksa sana (kötülük etmek için) bir tuzak hazırlarlar. Zira şeytan, insana apaçık bir düşmandır.".

[6] "Rabbin seni böylece seçecek ve sözlerin tevilini öğreterek tıpkı daha önce ataların İbrahim ve İshak'a yaptığı gibi, sana ve Yakup ailesine nimetini tamamlayacaktır. Zira Rabbin, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.".

Allah Teâlâ, Yûsuf suresinin önsözü mahiyetindeki ilk ayetlerinde, Kur'an-ı Kerim'in herkes tarafından anlaşılabilecek bir kitap olarak indirildiğine ve bu kitapta, dinin temel kaideleri yanında, herkes için vaz-u nasihat teşkil eden ve herkesin alabileceği pek çok ibretler bulunan en güzel kıssaların yer aldığına işaret ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde Kur'an'ın en güzel kıssalarından birini anlatmak ve bu kıssaya bir giriş teşkil etmek üzere, Yusuf'un henüz küçük yaşlarda iken görmüş olduğu bir rüyayı açıklamış ve bu rüya ile, daha sonra gelişecek olan olaylar arasında kurulması gereken bağlantıya uygun bir zemin hazırlamıştır. Filhakika Yusuf, rüyasını babasına anlattığı zaman, babasının rüyayı tabir etmeden önce ona yönelttiği ilk tavsiyesi, bu gördüklerini kardeşlerine anlatmaması olmuştur. Anlattığı takdirde, kardeşleri ona kötülük etmek için birtakım tuzaklar hazırlayabilirler, bu da Yakup ailesinin dağılmasına yol açabilirdi.

Yusuf'un, babasının bu tavsiyesine uyarak rüyasını kardeşlerine anlatmadığı muhakkaktır. Zira daha sonraki ayetlerde onu anlattığına dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Fakat bu tavsiyenin, kıssayı okuyanaların veya dinleyenlerin zihinlerine yerleştirdiği bir gerçek vardır ki o da, kardeşlerinin herhangi bir fırsatta Yusuf'a kötülük edebilecek bir yaratılışa sahip olmalarıdır. İşte kıssanın binası da bu yaratılış üzerinde oluşmuştur. Nitekim biraz daha ilerideki bir ayet-i kerimede de açıklanacağı üzere, kardeşleri, Yusuf'a karşı işleyebilecekleri bir kötülüğün başka bir sebebini aralarında müzakere etmişler ve babalarının kendilerini bırakarak Yusuf'a ve onun küçük kardeşi Bünyamin'e daha fazla yakınlık gösterdiğini ve onları daha çok sevdiğini, böyle yapmakla da büyük bir yanılgıya düştüğünü ileri sürmüşlerdir. İşte biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, kıssanın üzerine bina kılındığı bu kıskançlık, büyük kardeşlerin Yusuf'u babalarından ayırmaya ve onu kör bir kuyuya atmalarına sebep olmuş bu ise, önce bir kervan tarafından kuyudan çıkarılan Yusuf'un, daha sonra da Yakup ailesinin Mısır'da yerleşmelerine zemin hazırlamıştır. İşte Kur'an-ı Kerim'in en güzel kıssalarından birine başlarken Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

4 Yusuf, (bir gün) babasına demişti ki: "Ey babam! Ben rüyamda onbir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Hepsini de bana secde ederken gördüm.".

5 O da şöyle demişti: "Ey oğulcuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; yoksa sana (kötülük etmek için) bir tuzak hazırlarlar. Zira şeytan, insana apaçık bir düşmandır.".

6 "Rabbin seni böylece seçecek ve sözlerin tevilini öğreterek tıpkı daha önce ataların İbrahim ve İshak'a yaptığı gibi, sana ve Yakup ailesine nimetini tamamlayacaktır. Zira Rabbin, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir.".

4 Ey Muhammed! Kavmine ibret alıp hak yolu görmeleri için Yusuf kıssasını anlat: Hani bir gün Yusuf babasına, uykusunda gördüğü bir rüyayı anlatmış ve demişti ki: Ey babacığım! Ben, rüyamda onbir yıldızla güneşin ve ayın bana secde ettiklerini gördüm. Şüphesiz bu, bana ibadet etmek maksadıyla yapılmış bir secde değil, fakat bir saygı ve tevazu secdesi, önümde bir ihtiram duruşu idi.

Yusuf'un uykuda görüp de babasına anlattığı bu rüya, şeytan tarafından insanın şuur altına sokulan ve hayal mahsulü sayılan birtakım karışık ve bulanık görüntülerden ibaret değildi; fakat bu rüya, salih, sadık ve berrak bir duygu, gerçek bir rüya idi. Nitekim Buhârî (*Sahih*, VIII. 69) ve Müslim (*Sahih*, IV. 1771) tarafından muhtelif isnatlarla nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber, bu iki çeşit rüya hakkında açıklayıcı bilgi vermiş ve salih olan rüyanın Allah'tan, hayal mahsulü olan ve *hulm* (cem'i *ahlâm*) da denilen rüyanın ise, şeytandan olduğunu bildirmiştir. Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyur-

muştur: *"Rüya Allah'tan, hulm ise, şeytandandır. Biriniz hoşlanmadığı çirkin bir rüya (hulm) gördüğü zaman, sol tarafına üç defa üflesin, sonra da Allah'a sığınsın. Böyle yaparsa, o kötü rüya (hulm) kendisine hiçbir zarar vermez."*. Bu hadisten de anlaşıldığı üzere, uyku esnasında görülen ve halk arasında genellikle rüya adıyla zikredilen görüntüler, hakikat veya kinaye olarak şuuraltında oluşan birtakım vicdanî duygular, yahut karışık hayallerden ibarettir. Ancak rüya ile hulm (cem'i ahlâm gelir), her ne kadar birbirinin müradifi iki kelime gibi kullanılırsa da, aralarında belirli bir farkın bulunduğunu ve her ikisini birbirinden ayırmak gerektiğini unutmamak îcabeder. Buna göre rüya, gerçeği yansıtan ve Allah'ın melekleri vasıtasıyla kullarının şuuraltında uyandırdığı görüntüler olduğu halde, hulm, insanın, kendi nefsinin hayal âleminden yine kendisine yaptığı birtakım karışık telkinlerden ibarettir. Nitekim yine bu surenin 44. ve Enbiya suresinin de 5. ayetlerinde bu çeşit rüyalar, karmakarışık ahlâm, demet demet evham yığını manasında *adğâsu ahlâm* tabiriyle zikredilmiştir. Salih rüya ise, Hazreti Peygamber'in, yine Buhârî (*Sahih,* VIII. 68) ve Müslim (*Sahih,* IV. 1771) tarafından nakledilen bir hadisinde Peygamberlik alametlerinden biri olarak açıklanmıştır. Hazreti Peygamber bu hadisinde *"Müminin rüyası, Peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* buyurmuştur. Bu ise, müfessirlerin zikrettikleri bir haberden de anlaşıldığına göre, İbn Abbas'ın, Peygamberler'in rüyalarını vahiy olarak değerlendirmesine vesile olmuştur. Filhakika Buhârî (*Sahih,*I.3) ve Müslim (*Sahih,* I. 139)'in Hazreti Peygamber'e vahyin ilk defa gelişiyle ilgili olarak zikrettikleri bir hadiste Ummu'l-mü'minin Hazreti Aişe de ilk vahiy gelişinin rüya ile başladığını açıklamış ve *" Resulullah (sas.)'ın ilk vahiy başlangıcı, uykuda rüyay-ı saliha (sadıka) görmekle olmuştur. O, hiçbir rüya görmezdi ki, sabah aydınlığı gibi vazıh ve âşikâr olmasın..."* demiştir.

5 Yusuf'un, babası Yakub'a anlattığı rüya da onun gördüğü salih ve sadık rüyalardan biri idi ve Yakub (as) bunu anlamakta güçlük çekmemişti. Zira rüyasında kendisine secde ederken gördüğü on bir yıldız, Yusuf'un kardeşleri, güneş ve ay ise, onun babası ve anası idi. Eğer gerek yıldızların ve gerekse güneş ile ayın gerçek manada secde etmeyecekleri gözönünde bulundurulursa, ona secde eden on bir yıldızı Yusuf'un sahip olduğu on bir kardeşle, güneşi babası Yakub'la ve ayı da onun anası ile yorumlamaktan daha doğru bir görüş olamazdı. Aile efradının Yusuf'un önünde secdeye kapanmaları, daha doğrusu onun eriştiği yüksek mevkiyi görerek önünde saygı ile eğilmeleri olmayacak bir şey değildi. Ne var ki Yakub'un (as) içinde, kardeşlerinin kıskançlık sebebiyle Yusuf'a herhangi bir kötülük edeceklerine dair önlenmesi güç bir endişe vardı ve onun kendisine anlattığı rüya da, içinde taşıdığı bu endişeyi bir kat daha artırmıştı. Zira rüyada görülenler, kardeşlerinin kıskançlıklarını da artıracak mâhiyette idi ve bu sebeple Yusuf'a, gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmaması tavsiyesinde bulunmuş ve *"Ey oğulcuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; yoksa sana (kötülük etmek için) bir tuzak hazırlarlar. Zira şeytan, insana apaçık bir düşmandır."* demişti.

6 Yakup (as), oğlu Yusuf'un kendisine anlattığı rüyanın, kardeşlerinin ona karşı olan kıskançlıklarını artıracak mahiyette olduğunu anladığı gibi, aile efradının ona secde etmeleriyle ilgili olarak rüyada gördüklerini de yorumlamakta güçlük çekmemiş ve ona şöyle demişti: Rabbin seni seçerek yüksek bir mevkiye getirecek ve sana rüya tabirini öğretecektir. Ataların İbrahim ve İshak gibi seni kendine Peygamber yaparak sana vahyedecek ve böylece nimetini senden önceki atalarına tamamladığı gibi, Yakup ailesine de tamamlamış olacaktır. Zira Rabbin her şeyi bildiği gibi, Peygamberliği de kime vereceğini hakkıyla bilir. O, bütün işlerinde hüküm ve hikmet sahibidir.

Filhakika Yakup (as), Yusuf'un gördüğü bu rüya ile ilgili yorumunda yanılmamıştı. Nite-

kim yine bu surenin sonlarında açıklandığı gibi, bütün aile Mısır'a göçüp de Yusuf'un huzuruna girdiklerinde, onun önünde saygı ile eğilmişlerdi. Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak 99-100. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: "(Bütün aile Mısır'a gidip) Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf ebeveynini bağrına basıp şöyle demişti: "İnşaallah Mısır'a güven içinde girin.". Ebeveynini kendi makamına çıkarıp oturtmuş, onlar da onun önünde (saygı) secdesine kapanmışlardı. Yusuf şöyle demişti: "Ey Babam! (bu secde), daha önceki rüyamın tevilidir. Rabbim onu (şimdi) gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkarmakla ve sizi çölden getirmekle Rabbim bana çok ihsanda bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediğini hikmetle ve rızk ile tedbir edendir. Zira O, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.".

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾ إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ
عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ
وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ
يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ ﴿١٠﴾

7 Şurası bir gerçektir ki, Yusuf ve kardeşlerinde, gerçekleri araştıranlar için ibretler vardır.

8 Yine bir gün, kardeşleri şöyle demişlerdi: "Muhakkak ki Yusuf ve onun öz kardeşi, biz daha kuvvetli bir cemaat olduğumuz halde, babamızın yanında bizden daha sevimlidir. Şurası bir gerçektir ki babamız apaçık bir yanılma içindedir.".

9 "Bu sebeple Yusuf'u öldürün, yahut onu ıssız bir yere atın ki babanızın yüzü yalnız size ait olsun ve siz de ondan sonra salih kişiler olasınız.".

10 İçlerinden biri ise, şöyle demişti: "Yusuf'u öldürmeyin. Eğer herhalde bir şey yapacak iseniz, onu bir kuyunun dibine atın ki yolcu kafilesi onu bulup alsın.".

Bu ayetler sure boyunca devam edecek olan Yusuf kıssasının başlangıcını teşkil ederler. Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, önce Kur'an-ı Kerim'in Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine delalet etmek üzere apaçık bir Arapça ile Allah tarafından indirilmiş bir kitap olduğunu beyan ettikten, sonra da Yusuf'un henüz çocuk yaşta iken görmüş olduğu bir rüyayı zikrederek bunu, babasının kalbinde bıraktığı derin izlere işaretle kıssanın üzerine bina edileceği bir temel kıldıktan ve böylece iki mukaddimeyle kıssayı takdim ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, ilkinde de açıkça ifade edildiği gibi, başından sonuna kadar aklını kullanan her insan için pek çok ibretleri ihtiva eden Yusuf kıssasına başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

7 Şurası bir gerçektir ki Yusuf ve kardeşlerinde gerçekleri araştıranlar için ibretler vardır.

8 Yine bir gün, kardeşleri şöyle demişlerdi: "Muhakkak ki Yusuf ve onun öz kardeşi, biz daha kuvvetli bir cemaat olduğumuz halde, babamızın yanında bizden daha sevimlidir. Şurası bir gerçektir ki babamız, apaçık bir yanılma içindedir.".

9 "Bu sebeple Yusuf'u öldürün, yahut onu ıssız bir yere atın ki babanızın yüzü yalnız size ait olsun ve siz de ondan sonra salih kişiler olasınız.".

10 İçlerinden biri ise, şöyle demişti: "Yusuf'u öldürmeyin. Eğer herhalde bir şey yapacak iseniz, onu bir kuyunun dibine atın ki yolcu kafilesi onu bulup alsın.".

7 Hiç şüphe yoktur ki bu surede anlatılan Yusuf ile ve Yusuf'un kardeşleri ve babası ile ilgili olan kıssada, aklını kullanan ve onların durumlarını merak edip öğrenmek ve ibret almak için sorup araştıran kimseler için, Allah'ın kudretine, hikmetine, Yusuf Peygamber'in ve diğer Peygamberler'in doğruluklarına, Allah'a karşı gelen kimselerin başlarına gelmesi mukadder kötü akibete, Yusuf'un henüz çocuk iken gördüğü rüya ile bu rüyanın tevil veya tabirinin doğruluğuna ve buna benzer diğer hususlara delalet eden alınması gerekli pek çok ibretler vardır. Filhakika, eğer kardeşleri Yusuf'a karşı kıskançlık duymamış ve bu kıskançlık sebebiyle onu bir yol kıyısındaki kör kuyuya atmamış olsalardı, yoldan geçen bir kervanın onu kuyudan çıkarıp Mısır'a götürmesi ve bir köle olarak orada satması mümkün olur mu idi? Keza onun ergenlik çağına girerek genç ve güzel bir erkek olmasından sonra, onu satın alan Aziz'in karısının, Yusuf'un güzelliği karşısında kendini kaybedip ona sarkıntılık etmesine ve sonra da onun hapse düşmesine sebep olur mu idi? Eğer Yusuf hapse düşmese idi, genç bir hapis arkadaşının gördüğü rüyayı tabir etmesi, tabirinin doğru çıkması üzerine de Mısır hükümdarının gördüğü bir rüyayı tabir etmesi için saraya götürülmesi, onun rüyasının da gerçekleşmesinden sonra, hükümdarın ona iman etmesi ve böylece Yusuf'un onun yakın adamlarından biri olarak saraya yerleşmesi, devlet hazinelerinin başına getirilmesi, sonra da bütün ailesinin Mısır'a gelip yerleşmesi mümkün olur mu idi? İşte bütün bunlar, her biri üzerinde ayrı ayrı durulup düşünülmesi ve her birinden ayrı ayrı ibret alınması gereken ayetlerdir.

8 Şüphesiz bu kıssanın ibret alınacak en önemli hadiselerinden biri, on kardeşin, Yusuf'un ve onun ana bir kardeşi olan Bünyamin'in karşısında yer alıp kıskançlık krizleri içinde kıvranmaları ve bu kıskançlık sebebiyle bu iki öz kardeş için hazırlayacakları bir tuzağın müzakeresini yapmaları idi. Nitekim içlerinden biri şöyle demişti: Biz on kardeş, Yusuf'a ve onun öz kardeşi Bünyamin'e nazaran daha çok ve daha kuvvetli bir cemaat teşkil ettiğimiz, babamızın maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığımız ve ona her yönden destek olduğumuz halde, onun bizi ihmal ederek onlara yaklaşması ve bizden çok onları sevmesi olacak şey midir?. Şüphe yoktur ki babamız büyük bir yanılgı içindedir.

9 Yusuf, babamızla bizim aramızda kaldığı sürece babamızın bizi görmesi ve sevgisini bize de göstermesi boş bir hayalden ibaret olacaktır. O halde Yusuf'u aramızdan kaldırın ki babamız bizim varlığımızı farketsin ve bizi görsün. Hem onu öyle bir kaldırın ki bir süre sonra tekrar aramıza çıkıp gelemesin. Tekrar geldiği takdirde, durum yine eski haline döner ve babamız bizi terkederek yine ona yönelir. Bu itibarla en iyi hal çaresi onu öldürmektir. Binaenaleyh onu öldürün; yahut tekrar aramıza dönüp gelemeyeceği uzak ve ıssız bir yere atın. Ancak bunu yaptıktan sonra Allah'a tövbe edip salih bir kavim olursunuz.

10 Ancak içlerinden biri Yusuf'un öldürülmesine karşı çıkmış ve kardeşlerine şöyle demişti: Hayır; Yusuf'u öldürmeyin. Eğer ona mutlaka bir şey yapacaksanız, onu kör bir kuyunun dibine atın. Mümkündür ki bir yolcu veya bir kervan onu kuyuda bulur ve çıkarır; sonra da buraya bir daha dönemeyeceği uzak yerlere götürür. Böylece siz, hem elinizi kardeş kanıyla kirletmemiş olursunuz; hem de isteğiniz yerine gelmiş olur.

Tevrât'ın Tekvin sifrinde (bab 37) şunlar anlatılmıştır: "(Yusuf, babalarının sürüsünü otlatan kardeşlerini) Dotan'da buldu. Kardeşleri onu

uzaktan gördüler, ve kendilerine yaklaşmazdan önce, onu öldürmek için düzen kurdular. Ve birbirine dediler: İşte, bu rüyalar sahibi geliyor. Ve şimdi gelin ve onu öldürelim, ve onu kuyulardan birisinin içine atalım, ve: Kötü bir canavar onu yedi, deriz; ve onun rüyaları ne olacak görürüz. Ve Ruben işitip onların elinden onu kurtardı, ve dedi: Canına kıymayalım. Ve onu babasına geri götürmek üzre onların elinden kurtarsın diye Ruben onlara dedi: Kan dökmeyin; onu çölde olan bir kuyuya atın, fakat ona el uzatmayın. Ve Yusuf kardeşlerinin yanına geldiği zaman, vaki oldu ki, Yusuf'un entarisini, üzerinde olan alaca entariyi, çekip çıkardılar; ve kendisini alıp kuyuya attılar; ve kuyu boştu, onda su yoktu..."

قَالُوا يَا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهٗ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾ اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا
لَهٗ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنِّى لَيَحْزُنُنِىٓ اَنْ تَذْهَبُوا بِهٖ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾
قَالُوا لَئِنْ اَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهٖ وَاَجْمَعُوا اَنْ يَجْعَلُوهُ
فِى غَيَابَتِ الْجُبِّ ۚ وَاَوْحَيْنَآ اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَآءُٓو اَبَاهُمْ عِشَآءً
يَبْكُونَ ۖ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا اَبَانَآ اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُ ۚ وَمَآ اَنْتَ
بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَآءُٓو عَلٰى قَمِيصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۖ
فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾

11 Babalarına da şöyle demişlerdi: "Ey babamız! Biz Yusuf'a nasihat eden kimseler olduğumuz halde, onun hakkında bize neden güvenmiyorsun"?

12 "Yarın onu bizimle gönder; gülüp oynasın. Biz onu elbette koruruz.".

13 Babaları ise şöyle demişti: "Sizin onu götürmeniz beni kaygılandırıyor. (Oyun yüzünden) onu ihmal ettiğiniz anda, bir kurdun onu yemesinden korkuyorum.".

14 Onlar da demişlerdi ki: "Biz, güçlü kuvvetli grup olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse, biz işe yaramayan kimseleriz demektir.".

15 Neticede kardeşleri onu dışarı götürünce, bir kuyunun dibine atmaya karar vermişlerdi. Biz de Yusuf'a "İleride bir gün onlara bu yaptıklarını, hiç farkında değillerken haber vereceksin." diye vahyetmiştik.

16 Kardeşleri, akşam vakti ağlayarak babalarına gelmişlerdi.

17 Ona demişlerdi ki: "Ey babamız! Biz, yarış yapmak için gitmiş, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Biz ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmayacaksın.".

18 Kardeşleri, sahte kana bulanmış Yusuf'un gömleğini de getirmişlerdi. Babaları ise, şöyle demişti: "Hayır. Nefisleriniz bir işi size kolaylaştırmış. Artık benim için yapılacak iş, güzel bir sabırdır. Şu anlatışınıza göre, yardımına sığınılacak kimse, yalnız Allah'tır.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yakuboğullarının, küçük kardeşleri Yusuf ve Bünyamin'e karşı babalarının duyduğu sevgi karşısında içlerinde besledikleri aşırı derecedeki kıskançlığı zikrederek bu kıskançlığın onları kardeşleri hakkında nasıl bir tuzak hazırlamaya kalkıştıklarını, önce onu öldürmeyi düşündüklerini; fakat içlerinden birinin buna karşı çıkıp onu öldürmek yerine susuz bir kuyuya atmalarını teklif ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde Yusuf'la ilgili planlarını uygulamak üzere babalarına sahte bir yüzle çıkarak Yusuf'u çok sevdiklerini, dolayısıyla sürü otlatmak için dışarı çıktıklarında onu da yanlarına almak istediklerini, böylece onun da kendileriyle birlikte gülüp oynayabileceğini, onu her türlü tehlikeden korumak hususunda kendilerine güvenmesini, ancak babalarının istemeyerek de olsa Yusuf'un onlarla birlikte çıkmasına izin verdiğini, ne var ki kardeşlerin daha önceden hazırladıkları tuzağı çalıştırarak Yusuf'u bir kuyuya attıklarını, sonra da babalarına ağlayarak geldiklerini ve Yusuf'un kana bulanmuş gömleğini ona göstererek bütün dikkatlerine rağmen kardeşlerini bir kurdun yediğini anlattıklarını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[11] Babalarına da şöyle demişlerdi: "Ey babamız! Biz Yusuf'a nasihat eden kimseler olduğumuz halde, onun hakkında bize neden güvenmiyorsun"?

[12] "Yarın onu bizimle gönder; gülüp oynasın. Biz onu elbette koruruz.".

11 Kardeşleri Yusuf'u aralarından çıkarıp atmaya ve babalarından da uzaklaştırmaya karar verince, babaları Yakub'a (as) gelmişler ve şöyle demişlerdir: Ey babamız! Kardeşimiz Yusuf hakkında bize neden güvenmiyorsun da onun adına bizden korkuyorsun? Oysa biz onu çok seviyoruz ve her fırsatta onun iyiliği için ona nasihatte bulunuyoruz. İçimizde ona karşı şefkat duyguları besliyor ve onun için daima hayır murat ediyoruz.

Kardeşlerinin Yusuf hakkındaki bu sözleri, içlerinde gizledikleri duyguya tamamıyla ters idi. Aslında onlar, Yusuf'a karşı büyük bir kin ve nefret duyuyorlar ve bu duygularla onu öldürmeyi bile düşünüyorlardı. Zaten babalarına gelerek bu yalan sözleri söylemelerinin asıl sebebi de, babalarını kandırarak Yusuf'u evden çıkarıp uzak yerlere götürmek ve orada daha önce planladıkları oyunu oynamaktı; yani onu bir kuyuya atarak damarlarını kabartan kıskançlık duygularından kurtulmaktı.

12 Nitekim babalarına Yusuf hakkında iyi niyet gösterisinde bulunduktan sonra, asıl planlarını uygulayabilmek için, hayvan otlatmak maksadıyla her sabah çıktıkları çöldeki meraya Yusuf'u da götürmek istediklerini açıklamışlar ve ona şöyle demişlerdir: Ey babamız! Yarın sabah, âdetimiz üzere hayvanları otlatmak üzere sahradaki meraya gideceğiz. Kardeşimiz Yusuf'un da bizimle birlikte gelmesine izin ver. O da bizimle birlikte oynar; koşar ve eğlenir. Biz onu her çeşit kötülükten koruruz.

[13] Babaları ise şöyle demişti: "Sizin onu götürmeniz beni kaygılandırıyor. (Oyun yüzünden) onu ihmal ettiğiniz anda bir kurdun onu yemesinden korkuyorum.".

[14] Onlar da demişlerdi ki: "Biz, güçlü kuvvetli grup olduğumuz halde, eğer onu kurt yerse biz, işe yaramayan kimseleriz demektir.".

13 Ne var ki kardeşlerinin Yusuf'u da yanlarında götürmek istemeleri, babaları Yakub'u (as) hoşnut etmemiş ve bu hoşnutsuzluk içinde onlara şöyle demişti: Sizin onu götürmeniz ve ne sebeple olursa olsun onu benden ayırmanız bana üzüntü veriyor. Gittiğiniz yerde koşturup oynarken, yahut hayvanlarınızı otlatırken onu ihmal ettiğiniz, yahut kendi oyununuza dalıp da onu unutup tek başına bıraktığınız takdirde, başına birtakım kötü işlerin gelmesinden ve özellikle bir kurdun onu parçalayıp yemesinden korkuyorum.

Yakub'un (as) bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi, o, başlıca iki sebepten dolayı Yusuf'u kardeşleriyle birlikte çöle göndermek istememişti. Birincisi, Yusuf'tan ayrılmanın ona verdiği dayanılmaz büyük üzüntü; ikincisi de, kardeşlerinin hayvanlarla meşgul olurken, yahut oyun oynarken kendi işlerine dalıp Yusuf'u ihmal etmeleri veya unutmaları halinde bir kurdun onu parçalayıp yemesinden korkması.

14 Babalarının bu endişesine karşı oğulları ona hemen şu cevabı vermişlerdi: Eğer korktuğun gibi, biz orada güçlü kuvvetli bir grup olduğumuz halde, bir kurt gelip de kardeşimizi yiyecek olursa, bize yazıklar olsun! Bu takdirde bizim, aciz, işe yaramaz ve helak olmaya mahkum kimseler olduğumuz anlaşılır ki biz asla böyle insanlar değiliz. Bu itibarla ey babamız, bize güven ve kardeşimiz Yusuf için endişelenme. Her ne olursa olsun biz onu koruruz ve akşam vakti de güle oynaya senin yanına döneriz.

[15] Neticede kardeşleri onu dışarı götürünce, bir kuyunun dibine atmaya karar vermişlerdi. Biz de Yusuf'a "İleride bir gün onlara bu yaptıklarını, hiç farkında değillerken haber vereceksin." diye vahyetmiştik.

[16] Kardeşleri, akşam vakti ağlayarak babalarına gelmişlerdi.

[17] Ona demişlerdi ki: "Ey babamız! Biz, yarış yapmak için gitmiş, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Biz ne kadar doğru söylesek de, sen bize inanmayacaksın.".

15 Yakup (as), oğullarının bu ısrarlı istekleri karşısında Yusuf'un da onlarla birlikte gitmesine izin vermekten başka yapacak bir şey bulamamıştı. Oğulları ise, Yusuf'u da yanlarına alarak gidecekleri yere varmışlar ve ilk iş olarak onu suyu bulunmayan bir kuyuya atmaya karar verip bu kararlarını da uygulamışlardır.

İşte o zaman kudreti, iradesi, lütuf ve rahmetiyle her şeyi kuşatmış olan Allah Teâlâ, kardeşlerinin kendisine reva gördükleri bu kötü fiil karşısında hem teselli edip üzüntüye kapılmaması için hem de en kısa zamanda o kuyudan kurtulacağını haber vermek için Peygamber'i Yakub'un (as) sevgili küçük oğlu Yusuf'a vahyederek şöyle buyurmuştur: Kardeşlerinin sana yaptıklarından sakın üzüntüye kapılma. Allah mutlaka sana yardım edecek ve senin için mutlaka bir kurtuluş yolu bulunacaktır. Ve ileride sen, onlar seni henüz tanımamış ve senin kardeşleri Yusuf olduğunu henüz farkedememiş iken, onlara bu yaptıklarını haber vereceksin.

Filhakika Allah Teâlâ'nın Yusuf'u teselli etmek için ilham ettiği bu sözler, seneler sonra gerçekleşmiş ve Yusuf Mısır'da devletin en yüksek makamında hazineden sorumlu bir kimse iken, bir kıtlık sebebiyle Filistin'den hububat almaya gelen kardeşleri onun huzuruna çıkmışlar ve onu tanımaksızın yardımını istemişlerdir. Allah Teâlâ, bu surenin 88-89. ayetlerinde konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"(Yakub'un oğulları Mısır'a dönüp) Yusuf'un yanına girdiklerinde şöyle demişlerdi: "Ey Aziz! Bize ve ailemize darlık gelip çattı. Çok değersiz bir mal getirdik. Bu sebeple bize yine tam ölçü ver ve tasadduk et. Zira Allah, sadaka verenleri mükafatlandırır.". Yusuf ise, şöyle demişti: "Siz cahil iken, Yusuf ve kardeşine ne yaptığınızın farkında mısınız"*? Bunu takip eden ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, Yusuf'un bu sözleri kardeşlerini şaşkına çevirmiş ve ona *"Yoksa sen Yusuf musun?"* demekten kendilerini alamamışlardır.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimesinde, Yusuf'un kuyuya atılmasından sonra ona vahyettiğini zikretmiştir ki burada kullanılan *vahiy* kelimesi, Cebrail'in (as) Peygamberler'e Allah katından haber getirmesi manasında değildir. Zira kardeşleri tarafından kıskançlık sebebiyle kuyuya atılan Yusuf, henüz küçük yaşta bir çocuk olup henüz Peygamber olmamıştı. Peygamber olmayan bir kimseye Rabbi tarafından vahyedilmesi de elbette mümkün değildir. Dolayısıyla ayet-i kerimede zikredilen *va-*

hiy kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de rastlandığı gibi, *ilham* manasında kullanılmıştır. Mesela Allah Teâlâ, Nahl suresinin 68. ayetinde *"Rabbin balarısına şöyle vahyetti:..."*, Kasas suresinin 7. ayetinde de *"Musa'nın annesine şöyle vahyetmiştik:..."* buyurmuştur ki, her iki ayet-i kerimede de *vahiy* kelimesi *ilham* manasındadır.

16 Kardeşleri, Yusuf'u kuyuya attıktan sonra, yapmaları gereken en önemli iş, onunla ilgili yalan bir haber düzerek onu babalarına ulaştırmak ve ikna edeci bir özür beyanıyla onun üzüntüsünü mümkün olduğu ölçüde azaltabilmekti. Bu maksatla akşamın geç vaktinde eve geldikleri zaman, büyük bir üzüntü görüntüsü içinde ve ağlayarak babalarının önünde durmuşlar ve kardeşlerini iyi koruyamamış olmanın verdiği bir utanç sergilemeye çalışmışlardır. Suçlu olduklarını kabul etmişler ve babalarının karşısına da bu yüzle çıkmışlardır; çünkü böyle bir davranışın, suçlarını hafifletici ve babalarını da daha sonra zikredecekleri yalan beyan karşısında ikna edici olacağına inanıyorlardı.

17 İşte bu düşünceler içinde babalarına gelmişler ve ona şöyle demişlerdir: Ey babamız! Biz, ok atarak ve koşturarak aramızda yarış yapıyorduk. Biz yarışırken kardeşimiz Yusuf'u da bekçilik yapması için elbiselerimizin ve diğer eşyamızın başına koyduk. Ne yazık ki bizim yarışa iyice daldığımız bir sırada bir kurt gelip onu yemiş. Zaten Yusuf için seni en çok endişelendiren ve onun bizimle dışarı çıkmasına rıza göstermemene sebep olan en büyük korkun da bu değil mi idi? Çok iyi biliyoruz ki senin nazarında biz doğruyu söyleyen güvenilir kimseler olsak bile, bu büyük tesadüf dolayısıyla sen, bize inanmamak hususunda yine de mazur sayılırsın. Ancak gerçek olan şudur ki Yusuf bizim kardeşimiz olduğu halde bizim ona herhangi bir kötülük etmemiz mümkün değildir. Bununla beraber sen, Yusuf'a karşı olan aşırı derecedeki sevgin ve bizim yalan söylediğimiz yolundaki yanlış zannın dolayısıyla bizim doğruyu söylediğimize yine de inanmayacak ve bizi itham etmekten vazgeçmeyeceksin.

[18] Kardeşleri, sahte kana bulanmış Yusuf'un gömleğini de getirmişlerdi. Babaları ise, şöyle demişti: "Hayır. Nefisleriniz bir işi size kolaylaştırmış. Artık benim için yapılacak iş, güzel bir sabırdır. Şu anlatışınıza göre, yardımına sığınılacak kimse, yalnız Allah'tır.".

18 Oğullarının babaları Yakup (as) karşısında kendilerini bu sözlerle savunmaya çalışırken ortaya bir de Yusuf'un kurt tarafından parçalandığı zannını uyandıran, fakat aslında kestikleri bir oğlak kanına bulanmış olan gömleğini çıkarmaları zihinleri daha çok karıştırmıştı. Bununla beraber, onların Yusuf hakkında ileri sürdükleri bütün yalanları bir anda ortaya çıkaracak bir işaretin gömlek üzerinde bulunması da Allah Teâlâ'nın mutlak iradesinin en bariz işaretlerinden biri idi. Zira Yusuf'un kurt tarafından parçalanıp yendiğini söyleyen ve delil olmak üzere de kanlı gömleğini gösteren kardeşleri, bu yalanı düzerken, kurt tarafından parçalanan bir insanın üzerinden çıkan gömleğin, kanlı olsa bile sapasağlam çıkmasının mümkün olmayacağını düşünememişler ve babalarına kanlı, fakat sapasağlam bir gömlek göstermişlerdi. Nitekim bu hususta gelen bazı rivayetlere göre Yakup (as), kanlı gömleği görünce alaylı bir şekilde şu sözleri söylemiştir: "Ey kurt! Oğlumu yemişsin de gömleğini parçalamamışsın; Bu nasıl olur"? Ne var ki babaları, Yusuf'un başına ne gelmiş olursa olsun, ona sabretmekten başka çare olmadığını düşünerek oğullarına şöyle demiştir: Sizin Yusuf hakkında içinizde beslediğiniz kötü ve çirkin emelleriniz, bana anlattıklarınızdan tamamiyla farklı bir işi yapmanızı size kolaylaştırmış. Ona yapmayı tasarladığınız ve sonra da yaptığınız bu kötü iş karşısında benim yapabileceğim bir tek şey vardır; o da güzel bir sabır.. Ben, Allah'ın lütuf ve yardımı ile bu sıkıntının giderilmesini diler ve yalnız O'na sığınırım.

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ ۖ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَامٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ ۚ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾

[19] Bir kervan gelmiş ve sucularını (kuyuya) göndermişlerdi. Sucu kovasını sarkıtmış, sonra da şöyle demişti: "Müjde! Bir oğlan!" Onu, (sahibi çıkmasın diye), bir ticaret malı gibi saklamışlardı. Oysa Allah, onların ne yapacaklarını hakkıyla bilendir.

[20] Onu ucuz fiyatla, sayılı birkaç dirheme satmışlardı. Onun hakkında istekli değillerdi.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yusuf'un kardeşleri tarafından kıskançlık sebebiyle babasından alınıp meraya götürülüşünü, orada bir kuyuya atılışını, sonra da bir kurt tarafından parçalandığı ileri sürülerek bu yalan açıklamanın, Yusuf'a ait bir gömleğin kana bulanıp delil olmak üzere babalarına gösterilişini, ancak babalarının bu yalana inanmamış olsa bile sabretmekten ve Allah'a güvenip dayanmaktan başka yapacak bir şeyi olmadığını beyanla Allah'a sığınışını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, kuyu civarından geçerek Mısır'a gitmekte olan bir ticaret kervanının, su almak maksadıyla kuyuya gönderdikleri bir adam tarafından Yusuf'un kuyudan çıkarılışını, sonra da onun Mısır'a götürülüp orada ucuz bir fiyatla satılışını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[19] Bir kervan gelmiş ve sucularını (kuyuya) göndermişlerdi. Sucu kovasını sarkıtmış, sonra da şöyle demişti: "Müjde! Bir oğlan"! Onu, (sahibi çıkmasın diye), bir ticaret malı gibi saklamışlardı. Oysa Allah, onların ne yapacaklarını hakkıyla bilendir.

[20] Onu ucuz fiyatla, sayılı birkaç dirheme satmışlardı. Onun hakkında istekli değillerdi.

19 Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atıldıktan sonra, bazı rivayetlere göre orada üç gün süreyle kalmış ve bu süre içerisinde kardeşlerinden biri zaman zaman ona yiyecek ve su getirmiştir. Bir rivayette de kardeşleri onu kuyuya attıktan sonra, akşam vaktine kadar o civarda kalmışlar ve Yusuf'un akibetini gözetlemeye başlamışlardır. İşte o sırada Medyen'den Mısır'a doğru gitmekte olan, aralarında seyyahların da bulunduğu bir ticaret kervanı, kuyu civarından geçerken onu farketmiş ve su almak için orada konaklamıştır. Kervan sucusu kuyuya gelmiş ve kovasını aşağıya sarkıttığı zaman, bir kenarda çömelmiş vaziyette oturan Yusuf, kovanın ipine sarılmış ve sucunun da onu görmesinden sonra ipe tutunmuş olarak yukarı çıkmıştır. Sucu, iple birlikte yukarı çıkan güzel bir oğlan çocuğunu gördüğü zaman şaşkınlığını gizleyememiş ve "Aaaa! Müjde! Bir oğlan!" diyerek bir sevinç çığlığı atmıştır.

Sucu ve onunla birlikte olan arkadaşları, kuyuda buldukları Yusuf'u bir ticaret metaı gibi muhafaza altına almışlar ve kervanda bulunan diğer yolculara onu kuyuda bulduklarından hiç söz etmemişlerdir. Çünkü güzelliği ile gözleri kamaştıran bu çocuğa, herhangi birinin sahip çıkmasını, yahut onu yüksek bir fiyatla satışa sundukları zaman, elde edilen paraya onların da ortak olmalarını hiç arzu etmiyorlardı. Şüphesiz Allah, onların Yusuf hakkında ne yapacaklarını elbette çok iyi biliyordu. Zira Yusuf'un gelecekteki güzel akibetini tayin ve takdir eden O idi ve O'nun takdir ettiği bu akibet mutlaka gerçekleşecekti.

Burada, Yusuf'un kervan sucularının eline geçişiyle ilgi farklı bir görüşe de işaret etmekte fayda vardır. Ayet-i kerimeden anlaşılan manaya göre Yusuf, onu kuyudan çıkaran sucu ile arkadaşları tarafından saklanmış ve böylece ona herhangi bir kimsenin sahip çıkması önlenmiştir. Ancak bazı rivayet-

lerde farklı bir görüş ileri sürülmüş ve Yusuf'un kuyudan çıkarıldığı sırada o civarda bulunan kardeşlerinin duruma müdahele ederek Yusuf'a sahiplendikleri, onu kendilerinin kuyuya attıklarından söz etmemiş olsalar bile, suculara onu düşük bir fiyatla sattıkları, keza Yusuf'un da kardeşlerinin herhangi bir kötülüğüne maruz kalmamak için durumunu aynı şekilde gizlediği, bundan sonra da suculara "İşte satın alınan bir oğlan çocuğu" diyerek kervandaki diğer arkadaşlarına müjde verdikleri söylenmiştir. En doğrusunu hiç şüphesiz Allah bilir.

20 Yusuf'a sahip olan kervan suculari, Mısır'a geldikleri zaman, onu bir an evvel elden çıkarmak istemişler ve ucuz bir fiyatla, bazılarına göre yirmi, bazılarına göre yirmi iki veya yirmi dört dirheme Mısır'ın hazinedarı veya maliye nazırı olan Aziz'e satmışlardır. Onu bir an evvel elden çıkarmak istemelerinin sebebi de, Yusuf'u bulunmuş bir mal gibi görmeleridir. Zira bulunan malın, ileride onun asıl sahibinin çıkması ihtimali dolayısıyla, onlar nazarında fazla bir değeri yoktur. Biraz önce işaret ettiğimiz farklı görüşe göre ise, Yusuf'u suculara satan kardeşleri, bir an evvel elden çıkarmak istemeleri dolayısıyla onu ucuz bir fiyatla satmışlar ve aldıkları parayı da aralarında paylaşmışlardır. Yusuf'u ucuz fiyatla satmalarının asıl sebebi ise, bilindiği gibi, onun kendi nazarlarında hiçbir değerinin olmaması yanında, ona karşı takındıkları tavrın tabii bir sonucu olarak, en kısa zamanda onun ülke dışına çıkarılması ve uzak yerlere götürülmesi idi.

وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَآ اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۭ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا
لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِ ۡ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادِيثِ ۭ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهٗٓ اٰتَيْنٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۭ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

[21] Onu satın alan bir Mısırlı, karısına şöyle demişti: "Ona iyi davran; belki bize faydası dokunur; yahut onu evlat ediniriz.". Böylece Yusuf'a, sözlerin tevîlini öğretmek için yeryüzünde bir mevki sağladık. Allah, işinde galip ve hakîmdir; fakat insanlardan çoğu bunu bilmezler.

[22] Yusuf, ergenlik çağına girince, ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz, iyileri böyle mükafatlandırırız.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, kardeşleri tarafından çöldeki bir kuyuya atılan Yusuf'un, o civardan geçen ve su almak maksadıyla kuyu yakınında konaklayan bir kervanın, kuyuya gönderdiği suculari tarafından kuyudan çıkarıldığını ve Mısır'a götürülerek orada çok ucuz bir fiyatla satıldığını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde onu satın alan Mısırlının evinde geçirdiği ilk günleri anlatmaya başlamış, bu arada ona verilen ilim, hikmet ve nübüvvetle derecesinin nasıl yüceltildiğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[21] Onu satın alan bir Mısırlı, karısına şöyle demişti: "Ona iyi davran; belki bize faydası dokunur; yahut onu evlat ediniriz.". Böylece Yusuf'a, sözlerin tevilini öğretmek için yeryüzünde bir mevki sağladık. Allah, işinde galip ve hakîmdir; fakat insanlardan çoğu bunu bilmezler.

[22] Yusuf, ergenlik çağına girince, ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz, iyileri böyle mükafatlandırırız.

21 Yusuf kuyudan çıkarılıp Mısır'a getirildikten sonra, bir köle gibi Mısırlı bir şahsa satılır. Onu sa-

tın alan bu şahsın kim olduğu Kur'an-ı Kerim'de açıklanmamışsa da, daha sonraki bir ayet-i kerimede bazı kadınların o şahıstan Aziz olarak bahsettikleri görülür ki bundan, onun yüksek mevki sahibi bir zat, devlet hazinesinden sorumlu bir vezir olduğu anlaşılır. Bununla beraber bazı müfessirler, Musa'nın (as) gönderildiği Firavun'a hitaben nazil olan *"Daha önce size, apaçık delillerle Yusuf gelmişti de size getirdiklerinden şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o öldüğü zaman, "Allah ondan sonra bir daha herhangi bir Peygamber göndermez." demiştiniz. Allah, haddi aşan şüpheciyi işte böyle saptırır."* mealindeki Gafir (Mümin) suresinin 34. ayetine dayanarak, Yusuf'u satın alan kimsenin, Musa'nın (as) kendisine gönderildiği Firavun olduğunu, bu Firavun'un dört yüz yıl daha yaşayıp Musa'yı gördüğünü ileri sürmüşlerse de, bunun gerçeğe uygun olması mümkün değildir. Ayet-i kerimedeki hitap, her ne kadar Musa'nın (as) gönderildiği Firavun'a ise de, bu, apaçık delillerle Yusuf'un kendisine gönderildiği Firavun değil, fakat o Firavun'un ahfadından olan bir kimsedir. Yani ayet-i kerimede *"Daha önce size, apaçık delillerle Yusuf gelmişti..."* denilirken, *"daha önce size..."* ibaresiyle kasdedilenle, onların ataları olan kimselerdir ve Yusuf onların zamanında Mısır'a gelmiştir.

Aziz, Yusuf'u satın aldıktan sonra ona büyük bir yakınlık gösterip izaz ve ikramda bulunduğu gibi, karısına da aynı şekilde davranmasını emretmiş ve "Ona iyi bak; belki bize faydası dokunur; yahut onu evlat ediniriz." demiştir. Bundan da anlaşılmaktadır ki Yusuf gelinceye kadar o ailenin hiçbir çocuğu olmamıştır. Yusuf'un gelişinden sonra ise, muhtemelen Aziz onu deneyecek ve uygun gördükleri takdirde onu kendilerine evlat edineceklerdi. Böylece Allah Teâlâ, Yusuf'u içine atıldığı kuyudan ve kardeşlerinin kötülüğünden kurtardığı gibi, daha önce hiç gitmediği Mısır gibi yabancı bir ülkede de, Mısır hükümdarı nezdinde yüksek mevkii bulunan iyi niyet sahibi bir şahsın himayesine getirerek, onun, hem ilim, irfan ve hikmet sahibi olmasına hem de birtakım sözlerin, olayların ve rüyaların tabîrini öğrenmesine zemin hazırlamıştır. Yine Allah Teâlâ'nın büyük lutfu ile, Yusuf, daha sonraki ayet-i kerimelerde de açıklanacağı üzere, Mısır hükümdarının *"...Bugün artık sen, nezdimde güvenilir bir mevkiin sahibisin."* hitapına muhatap olduğu gibi, o da hükümdara *"Beni, ülkenin hububat anbarının bakımına memur et. Zira ben, çok iyi bir koruyucu ve bilgili bir idareciyim."* diyebilecek bir mertebe kazanmıştır.

Allah, şüphesiz, yapmayı murat ettiği bütün işlerinde mutlaka galip ve hâkimdir: hiçbir şey veya hiçbir varlık O'nu işinde aciz bırakamaz; veya O'nun iradesine engel olamaz. Yâsîn suresinin 82. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona "Ol" demekten ibarettir; o da hemen olur."*. Ne var ki insanların çoğu bunu bilmez ve yaptıkları işin mutlaka kendi arzuları istikametinde netice vereceğini zannederler. Nitekim Yusuf'u kuyuya atan kardeşleri de, böyle yapmakla onu ortadan kaldırıp babalarını kendi yanlarına alabileceklerini ve ancak bundan sonra salih kimseler olacaklarını zannetmişlerdi. Oysa her şey, onların istedikleri gibi değil, fakat her şeyin sahibi ve hâkimi olan Allah Teâlâ'nın takdir ettiği şekilde cereyan etmiş ve surenin daha sonraki ayetlerinde de görüleceği üzere, onu kuyuya atan kardeşlerinin Mısır'a gelip Yusuf'tan nasıl yardım istedikleri ve daha sonra da bütün ailenin, babaları Yakup da başlarında olduğu halde, Mısır'a göçerek Yusuf'un yanına yerleştikleri açık açık anlatılmıştır. Kısacası bütün bu gelişmeler, Yusuf'un Peygamberliğini hazırlayan İlahî takdirin mazahiri olmuştur.

22 Nitekim Yusuf ergenlik çağına ulaşınca, daha önce kardeşlerinin kendisine karşı takındıkları kötü ve çirkin tavırlara, kendisini kuyuya atmalarına ve başına gelen buna benzer diğer musibetlere sabretmesinin bir mükafatı olmak üzere Rabbi onun yeryüzündeki mevkiini kuvvetlendirmiş ve ona ilim ve hikmet vermiş, kısacası onu babası gibi Peygamber yapmıştır. Bu, hiç şüphesiz, iyi amel ve takva sahibi olanların Rableri katındaki en üstün mükâfatlarıdır.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ
مَثْوَايَ ۖ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ ۖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَا بُرْهَانَ رَبِّهِ ۚ كَذَٰلِكَ لِنَصْرِفَ
عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ ۚ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصَهُ مِنْ دُبُرٍ وَأَلْفَيَا
سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ ۚ قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ أَرَادَ بِأَهْلِكَ سُوءًا إِلَّا أَنْ يُسْجَنَ أَوْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ
رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ
﴿٢٦﴾ وَإِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَأَا قَمِيصَهُ قُدَّ مِنْ دُبُرٍ قَالَ
إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ ۖ إِنَّ كَيْدَكُنَّ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ ۖ إِنَّكِ كُنْتِ مِنَ
الْخَاطِئِينَ ﴿٢٩﴾

23 Yusuf'un, evinde kaldığı kadın, ondan talepte bulunmuş, kapıları kilitleyip "Haydi gelsene!" demişti. Fakat Yusuf: "Mazallah; efendim bana iyi davrandı. Zalimler asla felah bulmazlar." diye karşı koymuştu.

24 Kadın onu niyetine iyice almıştı; eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yusuf da onu niyetine alırdı. İşte biz, kötülüğü ve fuhuşu ondan uzak tutmak için böyle takdir etmiştik. Zira Yusuf, bizim halis kullarımızdandı.

25 İkisi birden kapıya koşmuşlardı. Kadın Yusuf'un gömleğini arkadan boydan boya yırtmıştı. Kapının önünde kadının kocasını bulmuşlardı. Kadın şöyle demişti: "Senin ailene kötülük etmek isteyen kimsenin cezası, ya hapsolunmak ya da acı bir azaptan başka bir şey değildir.".

26 Yusuf ise şöyle demişti: "Hayır. O beni istedi.". Kadının ailesinden bir şahit ise, şöyle şahitlik etmişti: "Eğer Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemektedir; o ise, yalancılardandır.".

27 "Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemektedir; o ise, doğrulardandır.".

28 Kadının kocası, gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, kadına şöyle demişti: "Şüphesiz bu sizin tuzağınızdır; sizin tuzağınız ise çok büyüktür.".

29 "Yusuf! Sen de (bu tuzağı ona buna anlatmaktan) uzak dur. (Sen ise, ey kadın!) Günahından dolayı mağfiret dile. Şurası muhakkak ki sen suçlulardansın.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, kıskançlık sebebiyle kardeşleri tarafından çöle götürülerek orada kör bir kuyuya atılan, fakat kuyu civarından geçmekte olan bir kervanın su almak maksadıyla kuyuya gönderdiği suculari tarafından kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülen ve orada Mısır'ın yüksek mevki sahibi Aziz'ine çok düşük bir fiyatla satılan Yusuf'un, Aziz'in evinde gördüğü büyük ilgi ve yakınlıkla ona yapılmış olan maddi, ilim, hikmet ve nübüvvet verilmek suretiyle yapılan manevi ikram ve yardımları zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Aziz'in evin-

de ve yine Aziz'in karısı tarafından genç ve güzel bir erkek olan Yusuf'un başına getirilen bir musibeti, daha açık bir ifade ile kötü bir sarkıntılık olayını ve bu olay karşısında Yusuf'un namus ve iffetini korumak için kadınla girişti̇ği mücadeleyi açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[23] Yusuf'un, evinde kaldığı kadın, ondan talepte bulunmuş, kapıları kilitleyip "Haydi gelsene!" demişti. Fakat Yusuf: "Mazallah; efendim bana iyi davrandı. Zalimler asla felah bulmazlar." diye karşı koymuştu.

[24] Kadın onu niyetine iyice almıştı; eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yusuf da onu niyetine alırdı. İşte biz, kötülüğü ve fuhuşu ondan uzak tutmak için böyle takdir etmiştik. Zira Yusuf, bizim halis kullarımızdandı.

23 Daha önce de zikredildiği gibi Yusuf, son derece güzel ve yakışıklı bir gençti. Aziz, daha onu eve ilk getirdiği zaman karısına onunla yakından meşgul olmasını ve ona iyi bakmasını emretmiş, ileride bize faydası dokunur; belki de onu evlat ediniriz, demişti. Kocasının henüz küçük bir çocuk olan Yusuf'a bu yakın ilgisi dolayısıyla, karısı da ona yakın ilgi göstermiş belki de başka çocukları olmadığı için, ona karşı içinde bir sevgi yumağı oluşturmuştu. Ancak aradan geçen zaman içinde bu çocuğun büyüyüp gelişmesi ve yakışıklı güzel bir genç haline gelmesi, kadının ona bakış açısını değiştirmiş ve onu, daha önce bakıp büyüttüğü bir çocuk olarak değil, fakat ona karşı kadınlık duygularını kamçılayan bir erkek olarak görmeye ve ona karşı değişik bir sevgi beslemeye başlamıştı.

İşte bir gün, Azizin karısı, Yusuf'a karşı içinde beslediği bu duyguların tesiri altında ve kocasının evde bulunmadığı bir zamanda, evin kapılarını da kilitleyerek ona, "Haydi gelsene." diyerek yatağına davet etmişti. Bu, Yusuf için tahammülü güç bir şok olmuştu. Zira o, evinde kaldığı, karnını doyurmaktan başka şefkat ve yakınlığını gördüğü bir adamın karısına karşı aklının kıyısından bile geçirmediği bir teklîfi o kadından görüyor ve kendisinden öyle bir adama ihanet etmesi isteniyordu. Bu, elbette Yusuf'un yapamayacağı bir işti. Bu sebeple kadının bu kötü ve çirkin teklîfini hemen reddetmiş ve ona şöyle demişti: Ben, teklif ettiğin bu çirkin işi yapmaktan Allah'a sığınırım. Bu eve geldiğim günden beri bana büyük yakınlık gösteren, beni yedirip doyuran ve üzerimden sevgisini eksik etmeyen efendime karşı nasıl böyle bir ihaneti işlerim? Ben bunu yaptığım takdirde, en büyük zulmü işlemiş olurum. Oysa zalimler, asla iflah olmazlar.

24 Ne var ki kadın Yusuf'u elde etmeyi kafasına iyice koymuştu. Ne olursa olsun onu yatağına alacak ve uzunca bir zamandan beri beslediği arzusunu tatmin ederek içinde yanan ateşi biraz olsun köreltecekti. Ancak kadının Yusuf'a "Haydi gelsene." diyecek kadar cüretkar davranması karşısında, Yusuf'un ona karşı bu derece ilgisiz kalması ve en azından bir erkek olarak yüreğinde herhangi bir kıpırtı hissetmemiş olması mümkün müdür? Her ne kadar ayet-i kerimede, kadın onu arzu ettiği gibi, eğer Rabbinin apaçık delillerini görmemiş olsaydı, Yusuf da onu arzu ederdi, denilmiş ise de, burada kastedilen mana, Yusuf'un, erkek olarak içinde kadına karşı hiçbir duyguya sahip olmadığı manasında değil, fakat onun, kadının istediği şekilde bir birleşmeye hiçbir surette rıza göstermediği, bunun da Rabbinin delillerini görmüş olması sayesinde olduğu manasındadır. Zira bir erkeğin kadına, yahut bir kadının erkeğe karşı içlerinde cinsiyete dayalı herhangi bir duygu beslememeleri, insan fıtratına aykırı olan bir haldir. Nitekim Allah Teâlâ, Âl-i İmran suresinin 14. ayetinde konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar için, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı aşırı derecedeki düşkünlük, süslü ve cazip bir hale getirilmiştir. Bunlar, dünya hayatının birtakım*

menfaatlarıdır; oysa (Ahiret'te) asıl varılacak yerin güzelliği, Allah katındadır.". Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, kadın, oğul, yığın yığın altın ve gümüş, at, sağmal hayvan ve ekin gibi dünyanın çeşitli nimetlerine karşı insanoğlunda varolan düşkünlük, veya ayet-i kerimedeki ifadesiyle *şehvet* (veya çoğulu: *Şehevat*), aslında insanoğlunun fıtratında bulunan bir duygudur. Başka bir ifadeyle Allah, insanı yaratırken onun mayasına bir imtihan vesilesi olmak üzere bu duyguyu veya şehveti karıştırmış, sonra da ona şehvetini ancak meşru yollarda kullanmasını, fakat onun esîri olmamasını emretmiştir. O halde insanın, karşıtı olan varlığa, yani erkek ise kadına, kadın ise erkeğe karşı bilinen bu duyguyu taşımaması mümkün değildir. Ancak böyle bir duyguyu meşru olmayan yollarda açığa vurması ve onun gereği olan kötü davranışı gerçekleştirmeye kalkışması ona haram kılınmıştır. Bu açıklamadan şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki bir erkeğin kadına, yahut bir kadının erkeğe karşı fıtratından olan şehvet duygusuna sahip olması, onun muahaze edilmesini veya günahkar sayılmasını gerektirecek hallerden değildir. Onu günahkar kılan davranış, şehvetinin esîri olarak onun gerektirdiği çirkin fiili işlemeye kalkışmasıdır. Nitekim Buhârî (*Sahih,* VII. 187) ve Müslim (*Sahih,* I. 117) tarafından nakledilen bir hadis-i kutside Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Aziz ve Celil olan Allah buyurdu ki: Kulum bir iyilik yapmaya niyet eder de bunu yapmazsa, niyetini kendi lehine tam bir iyilik olarak yazarım. Eğer onu yaparsa, on iyilikten yedi yüz katına kadar haseneler olarak yazarım. Bir kötülük yapmaya niyet eder de bunu yapmazsa, bu niyetinden dolayı aleyhine hiçbir şey yazmam. Eğer niyet ettiği kötülüğü işlerse, onu da bir tek kötülük olarak yazarım.".*

Bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki kendisine karşı aşırı derecede istekli olan ve onu birleşmeye davet eden Aziz'in karısı karşısında Yusuf'un, bir erkek olarak hiçbir duyguya sahip olmadığı söylenemez. Şu var ki eğer o, Rabbinin kendisini böyle bir birleşmeden engelleyen apaçık delilleri olmasaydı, kadının davetine icabet etmekten kendini asla kurtaramazdı. Ancak bu delilleri görmüş ve bilmiş olması sayesindedir ki kadının isteğine şiddetle karşı çıkmış ve büyük bir günah işlemekten kurtulmuştur. Zira Yusuf, Rabbinin emir ve nehiylerine titizlikle uyan ihlas sahibi kullarından biriydi.

Yusuf'u, kadının davetine icabet etmekten alıkoyan bu delillerin neler olduğu ayet-i kerimede açıklanmamıştır. Muhtemelen bunlar, Allah Teâlâ'nın, kullarına haram olan fiillerden sakınmayı vacip kılması, zinayı haram kılmış olması ve Peygamberler'in nefislerini kötü ve çirkin ahlaktan temizlemiş olmasıdır. Bu delillerin yanında belki de en önemlisi, Yusuf'a Peygamberliğin verilmesidir ki bu mertebeye ulaşmış olan herhangi bir kimsenin, artık fuhşiyyattan olan herhangi bir fiili işlemesi elbette düşünülemez. Hiç şüphe yoktur ki Yusuf da Peygamber olarak görevlendirildikten sonra, onun kendisine kazandırdığı üstün sıfatları bilip anlamış ve bu sıfatların gerektirdiği fiil ve davranışların dışına çıkmamıştır. Aksi halde, kendisine verilen bu görevi hakkıyla ifa etmemiş olurdu ve zaten Allah Teâlâ da görevini hakkıyla ifa etmeyecek olan bir kimseyi Peygamberlik ile görevlendirmezdi.

[25] İkisi birden kapıya koşmuşlardı. Kadın Yusuf'un gömleğini arkadan boydan boya yırtmıştı. Kapının önünde kadının kocasını bulmuşlardı. Kadın şöyle demişti: "Senin ailene kötülük etmek isteyen kimsenin cezası, ya hapsolunmak ya da acı bir azaptan başka bir şey değildir.".

[26] Yusuf ise şöyle demişti: "Hayır. O beni istedi.". Kadının ailesinden bir şahit ise, şöyle şahitlik etmişti: "Eğer Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemektedir; o ise, yalancılardandır.".

[27] "Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemektedir; o ise, doğrulardandır.".

[28] Kadının kocası, gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, kadına şöyle demişti: "Şüphesiz bu sizin tuzağınızdır; sizin tuzağınız ise çok büyüktür.".

[29] "Yusuf! Sen de (bu tuzağı ona buna anlatmaktan) uzak dur. (Sen ise, ey kadın!) Günahından dolayı mağfiret dile. Şurası muhakkak ki sen suçlulardansın.".

25 Yusuf'u niyetine iyice almış olan kadının, onu "Haydi gelsene." diyerek yatağına davet etmesine rağmen, Yusuf'un onu reddederek kapıya doğru koşması üzerine, kadın da onun peşine düşmüş ve aralarında sanki bir yarış başlamıştı. Yusuf kaçıyor, kadın ise onu kavalıyordu. Kapıya geldikleri zaman, kadın, önünde koşan Yusuf'u gömleğinden yakalamış ve onu şiddetle geri çekmişti. Ancak onun bu çekişi ile gömlek boydan boya yırtılmıştı. İşte o sırada her ikisini de şaşkına çeviren bir olay cereyan etmiş ve açılan kapı önünde kadının kocası Aziz belirivermişti. Bu, her ikisi için de büyük bir şok olmuştu. Aziz'in ikisi arasında cereyan eden hadiseyi tam olarak görmemiş olmasına rağmen, ikisini bir an için mücadele eder vaziyette bulması, kafasında, hem karısı hakkında hem de Yusuf hakkında bazı şüphelerin doğmasına sebep olabilirdi. Nitekim bunu farkeden kadın, hemen o anda bir yalan uydurmak lüzumunu hissetmiş ve kocasına şöyle demiştir: Ailene sarkıntılık eden ve onu zina işlemeye zorlayan bir adam hakkında ne düşünürsün? Onun cezası, ya hapsolunmak yahutta acıtıcı bir şekilde dövülerek azap edilmek değil midir?

26 Yusuf kadının bu yalan beyanı karşısında adeta yıkılmıştı. Evinde kaldığı, daima iyiliğini gördüğü ve yardımlarını üzerinden hiç eksik etmediği bir adamın karısına sarkıntılık etmek ve onu kötü bir fiile zorlamakla suçlanmaktan daha büyük bir itham düşünülemezdi. Yusuf kadının bu yalan beyanı karşısında, tabii olarak kendisini müdafaa etmiş ve "Hayır; ben ona karşı asla böyle bir davranış içine girmedim. Fakat beni bu çirkin fiile zorlayan ve peşimden koşturan o oldu." demiştir.

İşte o sırada orataya kadının akrabalarından olan bir şahit çıkmış ve meseleyi aydınlığa kavuşturacak bir görüş ileri sürmüştür. Şahidin ileri sürdüğü bu görüşe göre, Yusuf'un gömleği eğer önden yırtılmışsa bu, onun kadınla mücadele ettiğine ve kadının ondan kutulmaya çalışırken yırtıldığına delalet eder. Buna göre kadın, sözlerinde doğrudur; Yusuf ise, yalan söylemektedir.

27 Eğer Yusuf'un gömleği arkadan yırtılmışsa bu da, Yusuf'un kaçarken kadın tarafından yakalanmak için kovalandığına ve gömleğinden yakalanıp çekiştirilmesi halinde de onun yırtıldığına delalet eder. Bu durumda suçlu olan kadındır; Yusuf ise, suçsuzdur; çünkü o Yusuf'u elde etmek için onun peşinden koşturmuş, ona yetişip de arkasından gömleğini tutup kendisine doğru çektiği anda gömlek yırtılmıştır.

Ayet-i kerimede bu şahitin kim veya ne olduğu açıklanmamış, bu da onun kimliği ile ilgili bazı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bazılarına göre bu şahit, yaşını başını almış; fakat aklı başında ve ne dediğini iyi bilir bir kimsedir. Bazılarına göre, beşikte olan ve henüz konuşamayan bir çocuktur; ancak İlahî bir mucize olarak tıpkı Meryem'in oğlu İsa gibi beşikte iken konuşmuş ve bu hadise ile ilgili olarak şahitlik etmiştir. Bir görüşe göre de, bu şahitliği yapan, Yusuf'un sırtında iken kadının çekmesiyle yırtılan gömleğin kendisidir ve bu şahitliği gömlek yapmıştır.

Kanaatimizce şahidin kimliğiyle ilgili olarak müfessirler tarafından ileri sürülen bu görüşleri doğru birer görüş olarak kabul etmek mümkün olmadığı gibi, bu kimliği araştırmaya da gerek yoktur. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki şahit denildiği zaman, hadiseyi gözleriyle gören ve kimin kaçıp kimin kovalıdığı hakkında kesin bir kanaata sahip olan kimse anlaşılır. Her ne kadar ayet-i kerimede kadının yakınlarından

olan bir kimsenin şahitlik ettiği açıklanmışsa da bu şahidin, şehadetinde, Yusuf'un kadın tarafından elde edilmek için kovalandığını söylediğine delalet edecek herhangi bir ifade kullanılmamış, sadece kimin kovalayıp kimin kaçtığını gösterecek bir ipucu verdiği açıklanmıştır. Şahit tarafından verilen bu ipucu ise, elbette onun cereyan eden hadiseyi bizzat müşahede ettiğine, yahut hadise sırasında orada olduğuna delalet etmez. Fakat düşünen ve aklını kullanabilen bir kimse, cereyan eden bu hadise sırasında evde bulunmamış ve olan şeyleri müşahede etmemiş olsa bile, o hadisede gömleğin yırtılmış olduğunu işittiği zaman, onun yırtılış şeklinden, kimin kaçıp kimin kovaladığına delalet edecek bir ipucu elde edebilir. Zaten kadının kocasından gizli, gayrimeşru bir iş yapmaya niyet ettiği zaman, bunu, evde hiç kimsenin bulunmadığı bir zamanı kollayacağı da düşünülecek olursa, evde aralarındaki hadiseyi gören bir kimsenin bulunmamasını da tabii karşılamak gerekir.

28 Şahidin, gömleğin yırtılış şekliyle ilgili olarak ileri sürdüğü bu ipucuna dayanarak gömleği inceleyen Aziz, onun arkadan yırtılmış olduğunu görünce, Yusuf'un suçsuz olduğunu anlamış ve karısına dönerek ona, *"...Senin ailene kötülük etmek isteyen kimsenin cezası, ya hapsolunmak ya da acı bir azaptan başka bir şey değildir."* diyerek Yusuf'u suçlayan sözlerini hatırlatmış ve suçsuz bir adama iftira etmenin büyük bir tuzak olduğunu, böyle bir tuzağı da ancak karısı gibi kadınların hazırladığını söylemiştir.

29 Daha sonra Yusuf'a dönmüş ve ondan, karısının yaptığı bu çirkin işleri, sonra da kendisine yaptığı büyük iftirayı unutmasını ve hiç kimseye anlatmamasını istemiş, karısına da yaptığı işten ve işlediği büyük günahtan dolayı Allah'tan mağfiret dilemesini tavsiye etmiş, sonra da "Sen gerçekten suçlulardansın." demiştir.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا
وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا ۚ إِنْ هَٰذَا إِلَّا
مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْ مَا
آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ
عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنْ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾

[30] Şehirde birtakım kadınlar şöyle konuşmuşlardı: "Azizin karısı delikanlısından talepte bulunmuş; sevda onu iyice sarmış. Doğrusu biz, onu apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.".

[31] Kadın, onların bu konuşmalarını işitince, onlara haber göndermiş ve onlar için sedirler hazırlamıştı. Onlardan her birinin eline birer bıçak vermiş, Yusuf'a da "Onların huzuruna çık." demişti. Kadınlar birden bire onu görünce (güzelliğinden) dehşete kapılıp ellerini kesmişler, sonra da şöyle demişlerdi: "Allah için haşa! Bu bir beşer değildir; bu, ancak şerefli bir melektir.".

[32] Bunun üzerine Azizin karısı demişti ki: "İşte hakkında beni kötülediğiniz bu; ondan kendisini talep ettim; fakat o, iffeti dolayısıyla reddetti. Fakat emrettiğimi yapmazsa, mutlaka hapsolunacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.".

[33] Yusuf ise şöyle demişti: "Rabbim! Benim için hapishane, yapmamı istedikleri şeyden daha iyidir. Eğer onların tuzaklarını benden uzak tutmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum.".

[34] Rabbi de onun duâsını kabul etmiş ve onların tuzaklarını ondan uzak tutmuştu. Hiç şüphe yoktur ki, Allah, her şeyi hakkıyla işitendir; hakkıyla bilendir.

[35] Sonra (Yusuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan) delilleri görmelerini müteâkıp, onu bir süre hapsetmeleri kendilerine uygun gelmişti.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yusuf'un, Aziz'in karısı yüzünden karşılaştığı büyük sıkıntıyı, kadının yakın akrabalarından birinin, gömleğin yırtılış şekline dayanarak yaptığı şehadetle kadının suçlu, Yusuf'un ise suçsuz olduğunun anlaşıldığını ve Aziz'in de buna kani olduğunu zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde evin içerisinde cereyan eden bu hadisenin şehrin bazı kadınları arasında duyulup Aziz'in karısıyla ilgili birtakım dedikoduların yayılması üzerine, kadının Yusuf karşısındaki zaafiyetinin ve ona olan meylinin sebebini açıklamak için, hakkında dedikodu yapan kadınları evine davet ederek onlara nasıl bir gösteri hazırladığını açıklamıştır. Ayrıca onlara, Yusuf'la ilgili arzularından hiçbir zaman vazgeçmediğini de itiraf eden kadının, emrine uymadığı takdirde Yusuf'un yine de hapsolunacağını söylediği, Yusuf'un ise kadının emrine uyup o çirkin fiili işlemek yerine, hapiste kalmanın kendisi için daha hayırlı olduğunu beyan ederek Rabbine duâ ve niyazda bulunduğu, Rabbinin de onun bu duasını kabul ettiği ve bir süre hapiste kalmasının uygun olacağı beyan edilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[30] Şehirde birtakım kadınlar şöyle konuşmuşlardı: "Azizin karısı delikanlısından talepte bulunmuş; sevda onu iyice sarmış. Doğrusu biz, onu apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz.".

[31] Kadın, onların bu konuşmalarını işitince, onlara haber göndermiş ve onlar için sedirler hazırlamıştı. Onlardan her birinin eline birer bıçak vermiş, Yusuf'a da "Onların huzuruna çık." demişti. Kadınlar birden bire onu görünce (güzelliğinden) dehşete kapılıp ellerini kesmişler, sonra da şöyle demişlerdi: "Allah için haşa! Bu bir beşer değildir; bu, ancak şerefli bir melektir.".

[32] Bunun üzerine Azizin karısı demişti ki: "İşte hakkında beni kötülediğiniz bu; ondan kendisini talep ettim; fakat o, iffeti dolayısıyla reddetti. Fakat emrettiğimi yapmazsa, mutlaka hapsolunacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır.".

30 Aziz'in karısının Yusuf'a karşı olan çirkin davranışı, şehrin bazı çevrelerinde duyulmuş ve özellikle yüksek tabakaya mensup bazı emir ve reislerin hanımları arasında dedikodu konusu yapılmaya başlamıştı. Her zaman ve her yerde olduğu gibi, birkaç kadın biraraya geldiği zaman, günün en önemli konusu olarak, hemen Aziz'in karısından söz açılıyor ve birbirlerine "Duydunuz mu? Aziz'in karısı, satın alıp yanlarında barındırdıkları gence göz koymuş ve onu kendisine davet ederek onunla birleşmek istemiş. Her ne kadar bu genç onun bu davetine icabet etmemiş ise de, kadın ondan vaçmeyeceğini ve mutlaka onu elde edeceğini söylüyormuş. Doğrusu bu, olacak iş değil: Bundan daha büyük sapıklık olur mu?" diyorlardı.

Şehir kadınlarının, Aziz'in karısının bu davranışını yadırgamalarının ve onu sapıklıkla nitelendirmelerinin bazı önemli sebebleri vardı:

1) Her şeyden önce o, devletin en yüksek kademesinde bulunan ve birinci vezir olarak görev yapan bir adamın karısı idi ve diğer devlet erkânının kadınları arasında hatırı sayılır bir mevkii vardı.

2) Kadının gönlünü kaptırdığı genç, para verip satın aldıkları ve evlerinde barındırdıkları bir köle idi.

3) Yusuf'un peşinde koşan ve onu elde etmeye çalışan kimse bu kadındı; oysa halk arasında yaygın olan bir inanca göre kadın, hiçbir zaman erkeğin peşinde koşan bir varlık değil, fakat peşinde koşulan bir varlık olmalıydı. Kısacası kadın, erkek peşinde koşan değil; fakat o, erkeğin peşinde koştuğu bir varlıktır.

4) Aziz'in karısıyla ilgili olarak şehir kadınları arasında yayılan diğer bir habere göre Yusuf'a gönlünü kaptıran bu kadın, onu elde etmeye kesin kararlı idi. Her ne olursa olsun onu mutlaka elde edecek ve arzusuna nail olacaktı.

Kadınların, Aziz'in karısı hakkındaki tepkilerini artıran diğer bir husus da, onun Yusuf'a karşı beslediği sevginin, kalbini kuşatan dış zarlara kadar taşmış olduğunun söylenmesi idi. Kadınlara göre bu, onun cehaletinden ve mevkiini bilmemekten kaynaklanan büyük bir hata idi. Bu sebeple "Onu, apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz." diyorlardı.

31 Aziz'in karısıyla ilgili olarak şehirde yayılan bu söylentilerin veya dedikoduların ne kadar gizli olursa olsun, dönüp dolaşıp Aziz'in evine gelmemesi ve karısının kulağına gitmemesi elbette mümkün değildi. Nitekim kadın, şehrin ileri gelen kadınları arasında kendi gıyabında dolaşan bu söylentileri işittiği zaman, hem işin gerçeğini onlara anlatmak hem de onların bu gerçeği kendi gözleriyle görerek kendisine hak vermelerini sağlamak için, o kadınları evine davet etmişti. Geldikleri zaman, rahatça oturmaları ve yeyip içmeleri için de birer sedirle çeşitli yiyecekler hazırlamayı ve özellikle önlerine koyacağı meyveleri kessinler diye herbiri için birer bıçak koymayı da ihmal etmemişti. Uygun bir zamanda kadınlar toplandığı ve ilk ikram faslının tamamlanıp sıra meyvelere geldiği zaman, ev sahibi kadın önceden tenbihli olan Yusuf'a kadınların huzuruna çıkmasını emretmiş, Yusuf da bu emre itaat ederek kadınların huzuruna çıkmıştır. Ne var ki Yusuf'u bir anda karşılarında gören ve onun güzelliği karşısında şaşkına dönen kadınlar, meyve kesmek için kullandıkları bıçaklarla meyveyi değil ellerini kesmişler, aynı zamanda, "Haşa, bu bir beşer değil, ancak yeryüzüne inmiş şerefli bir melektir." demekten kendilerini alamamışlardır. Zira Yusuf'u gören kadınlar, daha önce insanlar arasında bu güzellikte birini görmemişler, onu gördükten sonra da Aziz'in karısını kötülemek için hiçbir sebep bulunmadığına inanmışlardı.

32 Aziz'in karısı, kadınların Yusuf'u gördükten sonraki şaşkınlıklarını tabii bir netice olarak karşılamış, sonra da onlara şöyle demiştir: İşte beni kötülemenize ve gıyabımda dedikodu yapmanıza sebep olan genç bu.. Evime geldiği çocukluk günlerinden beri bakıp büyüttüğüm ve sadece bir evlat gibi yakından ilgilendiğim bu genç, ergenlik çağına girip de kadınların arzularını kamçılayan güzel ve yakışıklı bir hale gelince, ona gönlümü kaptırdım ve uygun bulduğum bir zamanda da benimle olmasını istedim. Böyle bir insanla her gün aynı çatı altında yaşamanın bende bıraktığı etki, başka türlü olamazdı. İşte siz de bunu yakından görüp anladınız. Ne var ki o, benim bütün ısrarlarıma rağmen, namus ve iffetine düşkün bir insan olması dolayısıyla beni reddetti. Fakat onun beni reddetmesi, benim onu terketmemi ve ondan vazgeçmemi hiçbir surette sağlamayacak; çünkü ondan asla vazgeçmeyeceğim ve onu mutlaka elde edeceğim. Eğer yine de bu hususdaki emirlerime karşı koyacak olursa, artık gideceği yer hapishane olacak ve orada zillet altında yaşayacaktır.

[33] Yusuf ise şöyle demişti: "Rabbim! Benim için hapishane, yapmamı istedikleri şeyden daha iyidir. Eğer onların tuzaklarını benden uzak tutmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum.".

[34] Rabbi de onun duâsını kabul etmiş ve onların tuzaklarını ondan uzak tutmuştu. Hiç şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla işitendir; hakkıyla bilendir.

33 İşte o zaman Yusuf, kadınların çeşitli hile ve tuzaklarından kurtulmak ve onların kötülüklerine maruz kalmamak için Rabbine yönelmiş, O'na dua ve niyazda bulunarak şöyle demiştir: Rabbim! Benim senden başka sığınacağım ve senden başka yardımını talep edeceğim hiç kimse yoktur. Ben yalnız sana sığınır ve yalnız senden yardım isterim. Bu itibarla beni hapishaneye gönder ve bu kadınların şerrinden kurtar. Zira benim hapis yatmam, kadınların tuzağına düşüp onlara boyun eğmemden çok daha hayırlıdır. Eğer beni bu evde bırakır ve kadınların tuzaklarından korumazsan, nefsimin onlara meyletmesinden ve cahillerin işledikleri o kötü ve çirkin fiilleri işlemekten korkarım. Çünkü ben, nefsime karşı koyacak bir güce sahip değilim; onun emrine uyduğum takdirde de sapık cahillerden biri olurum.

34 Rabbi de Yusuf'un bu duasını kabul etmiş ve onu, kadınların ona karşı hazırladıkları her türlü tuzaktan, hile ve desiseden korumuştu. Nitekim onun, Aziz'in karısını tercih edip onunla gönül eğlendirmek yerine hapis yatmayı dilemesi ve daha sonraki ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi bu dileğinin yerine getirilmesi, Rabbinin onun üzerindeki sıyanetinin apaçık bir delilini teşkil ediyordu. Bu, aynı zamanda, Yusuf'un kemal derecesinde ulaştığı en yüksek derecenin de bir işareti idi. Zira Yusuf, güzel ve yakışıklı bir genç olduğu kadar, Mısır'ın en yüksek makamında bulunan Aziz'in karısı da, hem güzelliği hem de mal mülk yönünden zenginliğiyle tanınmış bir kadındı. Gençliğin ve güzelliğin zirvesinde bulunan bir erkeğin, böyle bir kadının karşısında eğilmemesi veya ona ram olmaması, ancak Allah'ın sıyanetinde olan bir kimse için mümkün olabilirdi. Filhakika Yusuf, böyle bir kadından faydalanmak yerine, dünyada zindanı, Ahiret'te de Rabbinin sevapını tercih etmiş ve o kadından uzak durmuştu. Buhârî (Sahih, II. 116) ve Müslim (Sahih, II. 715)'in naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Yedi sınıf insan vardır ki, Allah Teâlâ onları, Arş'ının gölgesinden başka gölge olmayan kıyamet günü kendi gölgesinde barındıracaktır. Bunlar: 1) Adil imam (yani idareciler); 2) Allah'a ibadet ederek gelişip büyüyen genç; 3) Kalbi mescitlere bağlı kalan adam; 4) Allah için birbirini seven, Allah için ayrılan iki kişi; 5) Makam sahibi ve güzel bir kadının fuhuş için davetine karşı "Ben Allah'tan korkarım." diyerek bu daveti reddeden erkek; 6) Sadaka veren ve fakat sağ elinin verdiği sadakayı sol eli bilmeyecek şekilde gizleyen kimse; 7) Yalnız olarak Allah'ı zikredip de göz yaşı döken kimse."*.

Hiç şüphesiz Allah, ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmıştı. Bu itibarla kadınların Yusuf'la ilgili bütün konuşmalarını işittiği gibi, onun hakkında ne yapmak istediklerini ne gibi tuzaklar hazırladıklarını hakkıyla biliyordu. Onların bu tuzaklarından sevgili kulu Yusuf'u korumaktan da elbette aciz değildi.

[35] Sonra (Yusuf'un suçsuzluğunu ortaya koyan) delilleri görmelerini müteakip, onu bir süre hapsetmeleri kendilerine uygun gelmişti.

35 Aziz'in karısı ile ilgili haberin şehir kadınları arasında yayılması ve onun suçsuzluğunu gösteren apaçık delillerin Aziz ile birlikte karısı ve ona şahitlik eden yakın akrabası tarafından da görülüp tespit edilmesi üzerine, Yusuf'un bir süre evden uzaklaşmasına ve hapiste kalmasına karar verilmiştir. İşte bu, İlahî takdirin, Yusuf'un dua ve niyazı istikametinde tecelli edişinin apaçık bir göstergesi idi.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ ۖ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّٓى اَرٰىنِٓى اَعْصِرُ خَمْرًا ۖ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّٓى اَرٰىنِٓى اَحْمِلُ فَوْقَ
رَأْسِى خُبْزًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۖ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهٖ ۖ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ
تُرْزَقَانِهٖٓ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَا ۚ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِى رَبِّى ۚ اِنِّى تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ
بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ مَا كَانَ لَنَآ اَنْ
نُشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَىْءٍ ۚ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾
يَا صَاحِبَىِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّآ اَسْمَآءً
سَمَّيْتُمُوهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۚ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّآ اِيَّاهُ ۚ
ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾

36 Yusuf'la birlikte hapse iki de genç girmişti. Bunlardan biri şöyle demişti: "Ben, rüyamda, kendimi şarap yapmak için üzüm sıkarken gördüm.". Diğeri de şöyle demişti: "Ben de kendimi başımın üstünde ekmek taşırken gördüm. Kuşlar da o ekmekten yiyorlardı. Bize bu rüyanın tabirini bildir; zira biz seni, iyilik eden kimselerden görüyoruz.".

37 Yusuf da şöyle demişti: "Rızık olarak verilen hiçbir yiyecek size gelmez ki ben, onun size gelmesinden önce tevilini haber vermemiş olayım. Bu, Rabbimın bana öğrettiği ilimlerdendir. Ben, Allah'a iman etmeyen, Ahiret gününü de inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim.".

38 "Ben, atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim, herhangi bir şeyle Allah'a şirk koşmamız, bizim için olacak iş değildir. Bu, bize ve insanlara, Allah'ın bir lütfudur. Fakat insanların çoğu şükretmezler.".

39 "Ey hapis arkadaşlarım! Birbirinden ayrı Rablar mı daha hayırlıdır; yoksa her şeye hâkim ve galip olan tek bir Allah mı"?

40 "Sizin, Allah'ı bırakıp da tapındığınız şeyler, sizin ve atalarınızın verdiği birtakım isimlerden ibarettir. Allah, onlarla ilgili hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm, yalnız Allah'a aittir. Kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru olan din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmez.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, yanlarında barındırdıkları Yusuf'a karşı hissettiği aşırı derecedeki yakınlık sebebiyle onu elde etme gayretine düşen Aziz'in karısının, şehirdeki yüksek mevkili kadınların diline düşmesi ve hakkında dedikodu yapmaları üzerine, hem onların Yusuf'u görmelerini sağlamak hem de kendisini mazur göstermek için evinde topladığı kadınlara, nasıl bir hileye başvurarak Yusuf'u gösterdiğini onların ise, Yusuf'u görünce onun güzelliği karşısında nasıl şaşkınlığa düşüp onun bir insan değil, ancak bir melek olduğunu söylediklerini ve bu şaşkınlıkla ellerini nasıl kestiklerini, daha sonra kadının Yusuf'tan hiçbir surette vazgeçmeyeceğini ileri sürerek onu mutlaka elde edeceğini, emrine boyun eğmediği takdirde de onun mutlaka hapse-

dileceğini ileri sürdüğünü açıklamıştır. Buna karşılık Yusuf'un ise, Rabbine dua ve niyazda bulunarak hapis hayatının, kadının emrine boyun eğmekten daha hayırlı olacağını, bu itibarla kadınların tuzağını kendisinden uzak tutmasını istediğini, Rabbinin de onun bu duasını kabu ettiğini, bundan sonra da, gerek Aziz'in, gerek karısının gerekse onlara şahitlik eden yakın akrabanın, Yusuf'un suçsuz olduğu anlaşılmış olsa bile, bir süre hapsedilmesinin uygun olacağına karar verdiklerini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde Yusuf hakkındaki hapis kararının infazını, onunla birlikte hapse giren diğer iki genci ve onların gördükleri rüya ile Rabbinin ona ihsan ettiği rüya tabîri hakkındaki geniş bilgiyi zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[36] Yusuf'la birlikte hapse iki de genç girmişti. Bunlardan biri şöyle demişti: "Ben, rüyamda, kendimi şarap yapmak için üzüm sıkarken gördüm.". Diğeri de şöyle demişti: "Ben de kendimi başımın üstünde ekmek taşırken gördüm. Kuşlar da o ekmekten yiyorlardı. Bize bu rüyanın tabîrini bildir; zira biz seni, iyilik eden kimselerden görüyoruz.".

[37] Yusuf da şöyle demişti: "Rızık olarak verilen hiçbir yiyecek size gelmez ki ben, onun size gelmesinden önce tevilini haber vermemiş olayım. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir. Ben, Allah'a iman etmeyen, Ahiret gününü de inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim.".

36 Aziz'in karısının ve onlar için şahitlik eden yakın akrabadan birinin, suçsuz olduğu anlaşılmış olsa bile, Yusuf'un bir süre hapiste kalmasının uygun olacağına karar vermeleri üzerine Yusuf hapsedilmişti. Onunla birlikte hapse giren iki genç daha vardı ve müfessirlerin ifadelerine göre, bunlardan biri kralın sucusu, diğeri de ekmekçisi olup; her ikisi de Kral'a karşı bir suikast düzenlemekle suçlanmışlar ve bu yüzden de hapsedilmişlerdi. Yusuf, hapse girişinin daha ilk gününden itibaren orada bulunanlar arasında, iyiliği, doğruluğu, cömertliği, ağır başlılığı, ibadetinin çokluğu ve Allah'ın büyük bir lütufla kendisine ihsan ettiği rüya tabiri hakkındaki geniş bilgisi ile tanınmıştı. Bu vasıfları dolayısıyla hapis arkadaşlarının büyük sevgisini kazanmış, her dertlinin derdini dinleyen ve ona çareler bulmaya çalışan bir dert ortağı olmuştu. Bir gün, Kral'ın hizmetinde bulunan gençlerden biri, gördüğü bir rüyayı ona anlatmış ve: Rüyamda kendimi şarap yapmak için üzüm sıkarken gördüm, demiş, diğer genç de kendi gördüğü rüyayı şöyle anlatmıştı: Ben de başımın üzerinde ekmek taşıyordum; kuşlar da o ekmekten yiyorlardı. Bize, gördüğümüz bu rüyaların tabirini bildir. Zira biz seni iyilik eden ve iyilik etmeyi seven bir kimse olarak görüyoruz.

37 Bunun üzerine Yusuf, hapis arkadaşlarının kendisine yönelttiği rüya tabiriyle ilgili bu soruları cevaplandırmış ise de bu cevap aslında, görülen rüyaların tabiri olmamış, belki de kötü neticeleneceğini bildiği bir rüyayı tabir edip onların içine korku salmak ve onları üzmek yerine, onların zihinlerini meşgul edecek daha tesirli başka sözler söylemeyi uygun bulmuştur. Filhakika Yusuf, ne kendisini şarap yapmak için üzüm sıkarken gören gencin ne de başı üzerinde ekmek taşıyan ve taşıdığı ekmeğin kuşlar tarafından yendiğini gören diğer gencin rüyalarını tabir etmiş; fakat onlara, rüya tabirindeki üstün seviyesini göstermek istemiş ve bunu ifade etmek için de, "Size rızıklandırılacağınız bir taam gelmez ki, o taamın gelmesinden önce, onun tevilini size haber vermiş olmayayım." demiştir. Şu var ki ayet-i kerimede rızık olarak geleceğinden söz edilen bu taamın geliş zamanından söz edilmemiş, sadece Yusuf'un, o taam gelmezden önce onun tevilini haber vereceği açıklanmıştır. Gelecek olan bu taam, rüyada görülen bir taam mıdır, yoksa rüya dışında, belirli bir maksat için gönderilen ve dolayısıyla gelmesi muhtemel olan bir taam mıdır? Akla gelen bu çeşit sorular, müfessirlerin tercih-

lerine göre farklı cevapların ileri sürülmesine yol açmış ve ayet-i kerime, bu sorulara verilen cevaplarla açıklanmıştır. Nitekim müfessirlerden bazıları, Yusuf'un tevilini haber vereceği taamın, rüyada gelen bir taam olduğunu kabul etmişler ve onun, daha taâm gelmezden önce onun ne maksatla geleceğini bildiğini ileri sürerek, bunu rüya tabirindeki üstün bilgisinin bir delili saymışlardır. Nitekim ayet-i kerimede de buna işaret edilmiş ve Yusuf, bu taamın gelmesinden önce onun tevilini haber vereceğini söyledikten sonra, bunun Rabbinin kendisine öğrettiği ilimlerden olduğunu açıklamıştır. Bu da, gelecek olan taamın rüyada görülen bir taam, taamla ilgili tevilin ise, o rüyanın tabiri olduğuna delalet eder.

Taamla ilgili olarak ileri sürülen diğer bir görüşe göre gelmesi muhtemel taam, uyku dışında gelecek olan bir taamla ilgilidir. Rivayet olunduğuna göre, devlet görevlileri, öldürülmesine karar verilen suçlulara zehirli taam gönderirler ve bu yolla onları öldürürlerdi. Yusuf'un onlara "Hiçbir yiyecek veya taam size gelmez ki onun gelmesinden önce ben onun tevilini size haber vermemiş olayım." derken, öldürmek maksadıyla gönderilen zehirli taamı kasdettiği anlaşılır. Buna göre onun, gelecek olan taamın tevilini, o daha gelmezden önce haber vereceğini söylemesi, gayba ait bazı bilgilere sahip olduğunu açıklaması manasındadır ki eğer Cin suresinin *"Gaybın âlimi olan Allah, gaybını dilediği Peygamber'den başka hiç kimseye bildirmemiştir..."* mealindeki 26-27. ayetleri gözönünde bulundurulursa, Rabbinin Yusuf'a da gaybla ilgili bazı bilgiler vermiş olmasının uzak bir ihtimal olmadığı anlaşılır. Bu, bir bakıma, Âl-i İmran suresinin 49. ayetinde de açıklandığı üzere, Meryem oğlu İsa Mesih henüz gelmezden önce, meleklerin Meryem'e gelip de İsa'yı müjdeledikleri zaman, ona verilecek olan bazı mucizelerden sözederken, onun kavmine söyleyeceğini haber verdikleri şu sözlere benzer: *"...Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri sizlere haber veririm..."* Bu mana kabul edildiği takdirde, ayet-i kerimede zikredilen Yusuf'un *"Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir..."* sözü ile de, gayb ilmini kasdettiğine şüphe yoktur.

Daha sonra Yusuf, Filistin'de ve Mısır'da yaşayan, Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan müşrik kavimlerden sözederek onları ve onların dinine nasıl inanmadığını anlatmış ve hapis arkadaşlarına şöyle demiştir:

38 "Ben, atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Bizim, herhangi bir şeyle Allah'a şirk koşmamız, bizim için olacak iş değildir. Bu, bize ve insanlara, Allah'ın bir lütfudur. Fakat insanların çoğu şükretmezler.".

39 "Ey hapis arkadaşlarım! Birbirinden ayrı Rablar mı daha hayırlıdır; yoksa her şeye hâkim ve galip olan tek bir Allah mı"?

40 "Sizin, Allah'ı bırakıp da tapındığınız şeyler, sizin ve atalarınızın verdiği birtakım isimlerden ibarettir. Allah, onlarla ilgili hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm, yalnız Allah'a âittir. Kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru olan din budur. Fakat insanların çoğu bunu bilmez.".

38 Ben, Allah'a ve Ahiret'e inanmayan, Allah'tan başka putları kendilerine İlah edinerek onlara ibadet eden kavimlerin dinine hiçbir zaman itibar etmeyip atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un hak olan dinine uydum. Bu din, gözle görülsün veya görülmesin, kainatta var olan her şeyi yaratan, onların yegane sahibi ve hâkimi olan ve dilediği bir anda da herşeyi yok etme gücüne sahip bulunan, kendisinden başka İlah olmayan Allah'ın dinidir. Bu din, tevhid dinidir. Bu itibarla bizim, Allah'ı bırakarak hiçbir gücü ve kudreti bulunmayan, bize faydası da zararı da dokunmayan ve Allah'ın dilediği bir anda da yok olup gidecek olan birtakım putları, yahut güneşi, ayı veya yıldızları, yahut Allah'ın kulu olarak yaratılmış bizim gibi yahut Firavun gibi insanları, kısacası birtakım mahlukatı İlah edinerek onları Allah'a ortak koşmamız, bize

asla yaraşmaz. İşte bizim bütün bu mahlukatı terkedip onlardan birini yahut birkaçını Allah'a ortak koşmamamız ve yalnız kendinden başka İlah olmayan Allah'ın dinine uymamız, hiç kuşkunuz olmasın ki Allah'ın bizim üzerimizdeki en büyük lütuflarından biridir. Bu itibarla biz, Allah'a ne kadar çok şükredersek edelim, yine de O'nun bizim üzerimizdeki bu büyük lütfuna yeterince teşekkür etmiş olamayız. Oysa bu gerçeği düşünmeyen ve düşünmediği için de bunu anlamaktan aciz kalan insanların çoğu, yine de şükretmekten çok uzaktırlar.

39 Ey hapis arkadaşlarım! Allah'tan başka İlah tanımayan ve yalnız Allah'a ibadet edilmesini emreden gerçek dinle, hiçbir gücü ve kudreti bulunmayan ve dolayısıyla faydası da zararı da dokunmayan Allah'tan başka birtakım mahlukatı Allah'a ortak kılan sahte dini dilimin döndüğü kadar size açıklamya çalıştım. Şimdi size soruyorum: Kavimlerin kendi düşüncelerine ve kendi anlayışlarına göre vehmedip birbirinden farklı zat ve sıfatlarla ortaya attıkları hiçbir gücü ve kudreti olmayan İlahlar mı daha hayırlıdır; yoksa kainatın yegane sahibi ve hâkimi olan, ilmi ve kudretiyle bütün varlıkları çepeçevre kuşatmış bulunan eşi, dengi ve benzeri olmayan bir tek Allah mı daha hayırlıdır?

40 Yusuf, hapis arkadaşlarına bu soruyu yönelttikten sonra, onların İlah olarak tanıdıkları ve ibadet ederek Allah'a şirk koştıkları mahlukatın tanımını yapmış ve şunları söylemiştir: Sizin Allah'ı bırakarak İlah edindiğiniz ve kendilerine ibadet ettiğiniz bu yaratıklar, İlah olmaya salih değillerdir. Bunlar, sizin ve sizden önce atalarınızın kendi kafalarınıza göre ortaya atıp isimlendirdiğiniz birtakım yaratıklar olup, gerçek bir Rabbin sahip olduğu sıfatlardan hiçbiriyle muttasıf olamazlar. Bunlar, ne olmayan bir şeyi yaratabilirler ne de yaratıklara, onların ihtiyaç duydukları herhangi bir rızkı verebilirler. Bunların hiç kimseye zararları da dokunmaz, faydaları da... Allah, Peygamberler'inden hiçbirine, bunların Rab olarak isimlendirildiğini gösterecek hiçbir hüccet veya hiçbir delil indirmemiştir; dolayısıyla sizin o Peygamber'e ve ona Rabbinden indirilen delile tabi olduğunuzu söylemeniz hiçbir surette mümkün değildir. Din hakkında olsun, ibadet hakkında olsun, hüküm yalnız Allah'a mahsustur ve O, onların ibadetine hiçbir zaman hükmetmemiş; aksine, yalnız kendisine ibadet edilmesini emretmiştir. İşte Allah'ın azametine delalet eden yegane tevhid dini budur. Bunun dışında başka bir din veya başka bir inanç sistemi yoktur. Fakat insanların çoğu cehaletleri dolayısıyla bunu bilmezler ve Allah'tan başk İlahlar edinerek onlara ibadet ederler.

يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ أَمَّا أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُ خَمْرًا ۖ وَأَمَّا الْآخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِن رَّأْسِهِ ۚ
قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَاهُ
الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

41 "Ey hapis arkadaşlarım! (Rüyanıza gelince), biriniz, efendisine şarap sunacak; diğeri ise, asılacak ve başını kuşlar yiyecek. İşte hakkında soru sorduğunuz mesele böyle olup bitmiştir.".

42 İki kişiden kurtulacağını zanneden gence de Yusuf şöyle demişti: "Efendinin yanında benden bahset (ki, bu hapisten kurtulayım). Ne var ki şeytan, ona Yusuf'u efendisine hatırlatmayı unutturmuş, o da hapiste bir kaç yıl daha kalmıştı.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yusuf'la birlikte hapse giren iki gencin, gördükleri rüyaları Yusuf'a anlatarak ondan rüyalarının tabirini istediklerini, Yusuf'un ise onların rüyalarını tabir etmeden önce, kendisiyle ilgili bazı açıklamalarda bulunarak onlara "Size rızık olarak verilen hiçbir yiyecek gelmez ki o yiyecek size gelmezden önce ben onun tevilini size haber vermemiş olayım." dediğini ve bununla ilgili ilmin kendisine Rabbi tarafından verildiğini, Allah'a ve Ahiret gününe iman etmeyen bir kavmin dinini nasıl terk edip ataları İbrahim, İshak ve Yakub'un dinlerine uyduğunu, gerçek dinin Allah'tan başka İlah tanımayan ve yalnız Allah'a ibadet etmeyi emreden tevhid dini olduğunu, buna böylece inananların Allah'ın büyük lütfuna mazhar olmuş kimseler olduklarını, fakat insanların çoğunun bunu bilmediklerini ve dolayısıyla Allah'a yeterince şükretmediklerini zikrederek hapis arkadaşlarını birtakım gerçeklerle karşı karşıya getirdiğini ve böylece onları batıl inançlarını terkederek Allah'ın tek olan tevhid dinine davet ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, gördükleri rüyaların tevilini soran iki gence, Yusuf'un o rüyaların tevilini nasıl açıkladığını anlatmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

41 "Ey hapis arkadaşlarım! (Rüyanıza gelince), biriniz, efendisine şarap sunacak; diğeri ise, asılacak ve başını kuşlar yiyecek. İşte hakkında soru sorduğunuz mesele böyle olup bitmiştir.".

42 İki kişiden kurtulacağını zanneden gence de Yusuf şöyle demişti: "Efendinin yanında benden bahset (ki, bu hapisten kurtulayım). Ne var ki şeytan, ona Yusuf'u efendisine hatırlatmayı unutturmuş, o da hapiste bir kaç yıl daha kalmıştı.

41 Yusuf (as), rüya tabiri hususunda Rabbinin büyük lütfuna mazhar olmuş bir Peygamber olarak, kendisinden gördükleri rüyanın tevilini isteyen iki hapis arkadaşını, şirki terkederek Allah'ın gerçek tevhid dinine yönelmeleri için irşad ettikten sonra, asıl sordukları rüyalarının teviline geçmiş ve onlara şöyle demiştir:

Ey hapis arkadaşlarım! Bana anlattığınız rüyalarınıza gelince, biriniz rüyasında kendisini, şarap yapmak için üzüm sıkarken görmüş. Bu, şüphesiz güzel bir rüya; bundan anlaşıldığına göre, bu rüyayı gören arkadaş kısa bir zaman içinde hapisten çıkacak ve Kral'ın yanındaki eski işine geri dönerek Kral'a şarap sunacak. Durumu, eski durumundan daha iyi olacak.

Rüyasında, başı üzerinde ekmek taşıdığını ve kuşların da o ekmekten yediğini gören diğer arkadaşa gelince, onun rüyası kötü bir rüya. Bu rüyadan anlaşıldığına göre, o arkadaş da kısa bir zaman içinde hapisten çıkarılacak; fakat o, asılarak cezalandırılacak; kuşlar da onun başından kemirip yiyecek. İşte hakkında fetva istediğiniz veya cevabını istediğiniz mesele böyle olup bitmiş ve hüküm buna göre verilmiştir.

Yusuf'un (as) iki hapis arkadaşının gördükleri rüya ile ilgili tabiri böyle olmuş ve tabirin sonunda, hükmün kesinleşmiş olduğunu da haber vermeyi ihmal etmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki onun rüya ile ilgili bu açıklamaları, sadece bir rüya tabiri çerçevesinde kalmamış; fakat bunun da ötesinde, iki genç hakkındaki kesin hükmün verilmiş ve akibetlerinin kesinleşmiş olduğunu bildirmek suretiyle gayba da taalluk eden bir haber vermiştir. Buna göre Kral, birisinin eski işine geri dönmesini, diğerinin ise, asılmasını uygun görmüş ve her ikisi hakkındaki hükmü böylece kesinleşmiştir.

42 Yusuf (as), iki hapis arkadaşının rüyalarını bu şekilde açıkladıktan sonra, bu açıklamayı bir çeşit müjde kabul eden ve bu müjdeye dayanarak hapisten kurtulacağını düşünen gence de dönmüş ve ona şöyle demiştir: Hapisten çıkıp efendinin yanına döndükten sonra, ona benden bahsetmeyi, beni nasıl tanıdığınızı, benden görüp duyduklarınızı, kısacası benim hakkımda-

ki intibalarınızı ve özellikle de gördüğünüz rüyayı nasıl tevil ettiğimi ona anlatmayı unutma. Olabilir ki efendin, sahip olduğum bu bilgiden faydalanmak için beni de hapisten çıkarır ve böylece ben de buradan kurtulmuş olurum.

Filhakika rüyasında kendisini şarp yapmak için üzüm sıkarken gören genç, bir kaç gün geçtikten sonra hapisten çıkmış ve kralın yanındaki eski görevine geri dönmüş, belki de rüya tevilinde de görüldüğü gibi, Kral için üzüm sıkıp şarap hazırlayacağı bir mevkie getirilmiştir. Ne var ki bu genç, hapiste geçirdiği günleri, orada tanıdığı Yusuf adındaki saygı değer kişiyi, onun vaaz ve irşatlarını, gördüğü rüyayı ve Yusuf'un bu rüyayı nasıl tevil ettiğini Kral'ına anlatmayı unutmuş ve böylece Yusuf'un (as) özellikle kendisine yönelttiği bir isteğini de yerine getirememiştir. Daha doğrusu efendisine bunları anlatmayı şeytan ona unutturmuştur. Bu da Yusuf'un (as) bir kaç sene daha hapis yatmasına sebep olmuştur. Çünkü hapisten kurtulan genç, Yusuf'un (as) isteğini unutmayıp da yerine getirmiş ve Kral'a ondan bahsetmiş olsaydı, belki de Kral'ın ilgisini çekecek ve onu görmek için yanına getirilmesini isteyecek, sonra da onun Aziz'in karısı ile olan kıssasını ve onun yüzünden suçsuz yere hapsedildiğini öğrenerek hapisten çıkarılmasını emredecekti. Fakat bu, Yusuf'un (as) düşündüğü gibi olmamış ve gence, efendisine ondan sözetmesi, şeytan tarafından unutturulmuştur.

Ayet-i kerimede gence, efendisine Yusuf'tan (as) söz etmesinin şeytan tarafından unutturulduğunun zikredilmesi, Yusuf için takdir olunan İlahî bir cezaya işaret bulunduğunu akla getirmektedir. Zira Yusuf, ayet-i kerimede de açıkça görüldüğü gibi, hapisten çıkacak olan gence şöyle demişti: *"Efendinin yanında benden bahset..."* Onun gence bunu söylemesinin şüphesiz belirli bir gayesi vardı ve bu gaye de, her ne kadar ayet-i kerimede açıklanmamışsa da, efendisinin ilgilenmesini sağlamak ve bu ilgi sayesinde hapisten kurtulmaktı. Şu var ki Yusuf (as), böyle bir düşünceye sahip olduğu takdirde, hapisten kurtuluşunu Allah'tan başka bir varlığın yardımına bağlamış olur ki böyle bir düşüncenin hatalı olduğunu söylemeye hiç gerek yoktur. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Yusuf'un (as) Allah'ı bırakarak herhangi bir insanın yardımına sığınması, olacak işlerden değildir. Keza onun, olmasını istediği bir şeyin ancak Allah'ın dilemesiyle olacağını bilmiyor olması da düşünülemez. Şu da var ki Allah bir şeyin olmasını murat ettiği zaman, onu, dilediği kullarından biri eliyle gerçekleştirir; işte o zaman insanlar zannederler ki gerçekleşen o iş, o elin sahibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Şüphesiz Yusuf (as) da bu gerçeği biliyordu; ancak o, hapis arkadaşına *"Efendinin yanında benden bahset..."* demekle yetinmiş, fakat *"Allah'ın izniyle"*, yahut *"Allah'ın emriyle"* şeklinde bir sözü ilave etmemiştir. Böyle bir sözün eksikliği de, muhtemelen onun bir kaç sene daha hapiste kalmasına sebep olmuştur. Doğrusunu şüphesiz Allah bilir.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ
يَابِسَاتٍ ۖ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا
نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ
فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ
سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ

دَاَبًا ۚ فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهٖٓ اِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ
يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ اِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ
وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

[43] Bir gün hükümdar şöyle demişti: "Rüyamda, yedi şişman ineği, yedi zayıf ineğin yediğini ve yedi yeşil başakla, diğer yedi kuru başak gördüm. Ey erkân! Eğer rüya tabir ediyorsanız, benim bu rüyam hakkında da bana (onun hükmünü açıklayan) bir fetva verin.".

[44] Onlar da şöyle demişlerdi: "Birtakım karışık rüyalar.. Biz böyle rüyaların tabirini bilen kimseler değiliz.".

[45] (Hapisteki iki gençten) kurtulan ve uzun zaman geçtikten sonra (Yusuf'u) hatırlayan kimse demişti ki: "Ben size bu rüyanın tabîrini haber vereceğim. Beni hemen gönderin.".

[46] "Ey doğru sözlü Yusuf! Yedi şişman ineği yiyen yedi zayıf inekle yedi yeşil başak ve diğer yedi kuru başak hakkında bize fetvâ ver. Ümit ederim ki (verdiğin bilgiyle) halka dönerim de, onlar da (senin kadr u kıymetini) anlarlar.

[47] Yusuf ona şöyle demişti: "Yedi sene boyunca devamlı ekersiniz; mahsulden yiyeceğiniz az miktarda olanı dışındakini (rutubetlenip bozulmaması için) başağında bırakırsınız.".

[48] "Sonra bu (yedi sene) nin ardından, yedi zor (ve kurak geçecek seneler) gelir. Halk, tohumluk için ayırdığınız az bir şey dışında kendileri için biriktirdiğinizi yer.".

[49] "Sonra bunun ardından, bir yıl gelecektir ki bu yıl içinde insanlar bol yağmur görecekler ve yine bu yıl içinde (bol meyve) sıkacaklardır.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Aziz'in karısı yüzünden hapse düşen Yusuf'un (as), Kral'ın hizmetinde bulunan ve fakat işledikleri suçlar sebebiyle hapsedilen iki gençle aralarındaki ilişkileri ve özellikle bu iki gencin, rüyalarını Yusuf'a anlatarak ondan bu rüyaların tevilini sorduklarını, onun ise, tevilden önce onlara, ataları İbrahim, İshak ve Yakub'un tevhide dayalı gerçek dinine uyduğunu, bu dinde şirke yer olmadığını ve yalnız Allah'a ibadet etmek gerektiğini izah ederek onları da bu dine davet ettiğini açıklamıştır. Daha sonra, sordukları rüyaları tabir ederek gençlerden birinin en kısa zamanda hapisten çıkıp Kral'a şarap sunmaya devam edeceğini, diğerinin ise asılarak öldürüleceğini ve başının da kuşlar tarafından kemirileceğini haber vererek kurtulacak olan gence, efendisine ulaşınca ona kendisinden sözetmesini istediğini, ne var ki şeytanın Yusuf'un bu isteğini ona unutturduğunu ve bu yüzden de hapiste bir kaç sene daha kaldığını zikretmiştir. Yukarıdaki ayetlerinde ise, Yusuf'un (as) hapisten kurtuluşuna vesile olan ve Kral tarafından görülen başka bir rüyaya işaretle, bu rüyayı tevil edecek hiç kimsenin bulunmaması üzerine, daha önce hapisten kurtulan, fakat Yusuf'un isteğini efendisine ulaştırmayı unutan gencin onu hatırlayıp da kralın gördüğü rüyanın tevilini Yusuf'tan öğrendikten ve Kral'a haber verdikten sonra, Kral'ın emriyle Yusuf'un da hapisten kurtuluşunu, sonra da Kral tarafından görülen rüyanın tevilini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[43] Bir gün hükümdar şöyle demişti: "Rüyam-

da, yedi şişman ineği, yedi zayıf ineğin yediğini ve yedi yeşil başakla, diğer yedi kuru başak gördüm. Ey erkân! Eğer rüya tabir ediyorsanız, benim bu rüyam hakkında da bana (onun hükmünü açıklayan) bir fetva verin.".

[44] Onlar da şöyle demişlerdi: "Birtakım karışık rüyalar.. Biz böyle rüyaların tabirini bilen kimseler değiliz.".

[45] (Hapisteki iki gençten) kurtulan ve uzun zaman geçtikten sonra (Yusuf'u) hatırlayan kimse demişti ki: "Ben size bu rüyanın tabirini haber vereceğim. Beni hemen gönderin.".

43 Bir gün Mısır hükümdarı, devletin yüksek mevkideki adamlarını ve rüyâ tabir eden kâhinleri etrafına toplayarak onlara şöyle demişti: Ben bu gece açık seçik bir rüya gördüm. Rüyamda, yedi zayıf inek, yedi şişman ineği yiyordu. Ayrıca üzerinde dane bulunan yedi yeşil başakla, daneleri dökülmüş yedi de kuru başak vardı ve daneli yeşil başakların kuru başaklar tarafından sarılıp sıkıldığını ve onlara galip geldiklerini gördüm. Ey erkân; ey ileri gelenler! Eğer rüya tabiri hakkında az da olsa biraz bilginiz varsa, bu gördüklerim hakkında bana bir fetva verin; zira bu gördüklerim beni endişelendiriyor; daha doğrusu korkutuyor.

Hükümdarın, gördüğü rüyadan endişeye düşmesi veya korkuya kapılması yersiz değildi. Çünkü, zayıf, çelimsiz ve kuvveti olmayan bir şeyin, kuvveti yerinde ve mükemmel olan bir şeye galip gelip onu tesirsiz hale getirip yok etmesi mümkün değildi. Bu, eşyanın tabiatına aykırı idi. Oysa hükümdarın gördüğü rüyada bunun aksi cereyan etmiş ve zayıf olan inekler, şişman ve kuvvetli inekleri yedikleri gibi, taze, yeşil ve daneli başaklar da, daneleri dökülmüş kuru başaklar tarafından sarılıp sıkılmış ve gelişmeleri engellenmiştir.

44 Ne var ki hükümdarın bu rüyası, kahinler de dahil, adamlarından hiçbiri tarafından anlaşılmamış ve ona şu cevabı vermişlerdir: Manası anlaşılmayan karmakarışık bir rüya... Eğer görüntüler arasında bir uyum olsaydı, belki onu anlamamız mümkün olurdu. Fakat aralarında böyle bir uyum olmayınca, bizim onu anlamamız ve tabir etmemiz de mümkün olmuyor. Kısaca ifade etmemiz gerekirse, biz, böyle karışık rüyaların tabirini bilmeyiz.

Aslında rüyanın karışık olmasının ve hükümdarın adamlarından ve özellikle kahinlerinden hiçbiri tarafından anlaşılamayıp tabir edilememesinin tek bir sebebi vardı ve bu sebep de doğrudan doğruya Yusuf (as) ile ilgili idi. Zira Allah Teâlâ, böyle bir rüyayı ve onun özellikle Kral tarafından görülmesini Yusuf'un (as) hapisten kurtarılması için bir sebep kılmış, onun karışık ve anlaşılmaz olup Kral'ın adamları tarafından tabir edilememesiyle de bu sebebi teyit etmiştir. Filhakika bu rüya, eğer Kral tarafından görülmemiş olsaydı veya görülmüş olsa bile onun adamları tarafından da tabir edilseydi, tabîr edilen bu rüya için Yusuf (as) akla gelir ve rüyayı tabir etmesi ondan istenir mi idi? Şüphesiz buna gerek duyulmaz ve Kral, rüyasının, adamlarından dinlediği tabiriyle yetinmek zorunda kalırdı. Ancak durum böyle olmamış ve yukarıda da açıklandığı gibi, Kral'ın adamları "Bu, karmakarışık bir rüya; biz, böyle bir rüyanın tabirini bilemeyiz." diyerek onu tabir etmekten çekinmişlerdir.

45 İşte bundan sonradır ki bir kaç sene önce hapiste iken gördüğü bir rüyanın tabir edilerek hapisten kurtulacağı müjdesini alan genç, rüyasını tabir eden ve bu müjdeyi kendisine veren Yusuf'u hatırlayarak, "Ben bu rüyayı tabir edecek birini biliyorum. Beni ona gönderin." demiştir. Zira hükümdarın adamlarının, onun gördüğü rüyayı tabir edememelerinden, o gencin efendisine Yusuf'tan bahsetmesi için iyi bir fırsat doğmuştu. Çünkü o hapisten çıkarken, Yusuf kendisine *"...Efendinin yanında benden bahset."* Demiş; fakat hapisten çıktıktan sonra her nasılsa, hem

Yusuf'u hem de onun bu isteğini unutmuş ve hükümdara ondan hiç bahsetmemişti. İşte şimdi, hükümdarın gördüğü, fakat adamlarının ve kahinlerinin tabir etmekten aciz kaldıkları bir rüya, hem onun Yusuf'u hatırlamasına hem de efendisine ondan bahsetmesine vesile olacaktı. Bu sebeple "Ben bu karışık rüyayı tabir edecek birini biliyorum; beni hemen ona gönderin" demiş, onlar da bu gencin isteğini yerine getirerek onu, Yusuf'un halen yatmakta olduğu hapishaneye göndermişlerdir.

[46] "Ey doğru sözlü Yusuf! Yedi şişman ineği yiyen yedi zayıf inekle yedi yeşil başak ve diğer yedi kuru başak hakkında bize fetva ver. Ümit ederim ki (verdiğin bilgiyle) halka dönerim de, onlar da (senin kadr-u kıymetini) anlarlar.

[47] Yusuf ona şöyle demişti: "Yedi sene boyunca devamlı ekersiniz; mahsulden yiyeceğiniz az miktarda olanı dışındakini (rutubetlenip bozulmaması için) başağında bırakırsınız.".

[48] "Sonra bu (yedi sene)nin ardından, yedi zor (ve kurak geçecek seneler) gelir. Halk, tohumluk için ayırdığınız az bir şey dışında kendileri için biriktirdiğinizi yer.".

[49] "Sonra bunun ardından, bir yıl gelecektir ki bu yıl içinde insanlar bol yağmur görecekler ve yine bu yıl içinde (bol meyve) sıkacaklardır.".

46 Genç, hapishaneye gelince, hükümdarın gördüğü rüyayı tabir edeceğine inandığı Yusuf'u (as) hemen görmüş ve ona şöyle demiştir: Ey sözlerinde, fiillerinde, söz ve rüyaların tevilinde en yüksek doğruluk derecesine ulaşmış olan Yusuf! Bize, hükümdarın görmüş olduğu bir rüyadaki yedi şişman ineği yiyen yedi zayıf inekle, yedi taze ve yedi de kuru başağın tevilini haber ver. Ben ümit ederim ki senin bu rüyayı tevilinden sonra, Allah, senin hapisten çıkman hususundaki arzunu gerçekleştirir ve böylece hem hükümdarın hem de ileri gelen adamlarının, senin ilminden ve fazlından faydalanmaları imkânı doğar.

47 Bunun üzerine Yusuf, rüyadan anladıklarını açıklamaya ve hükümdar ile adamlarının yapmaları gereken işleri anlatmaya başlamış ve şöyle demiştir: Daha önce olduğu gibi, bundan sonra da yedi sene boyunca hiç aralıksız ekininizi ekmeye devam edin. Çünkü bu senelerde bol yağmur yağacak ve bol mahsul alacaksınız. Bu süre içerisinde yedikleriniz dışında geri kalan hububatı da, rutubetten küflenip bozulmaması için başağında bırakın. Bu biriktirdiğiniz hububat, daha sonraki senelerde kuraklık başlayıp da mahsul alamadığınız zaman hem sizin için hem de hayvanlarınız için çok değerli bir hazine olacaktır. Bu itibarla bolluk içinde geçecek olan o yedi senede har vurup harman savurmayın ki ardından gelecek olan kıtlık senelerinde açlıktan ve pişmanlıktan dövünmeyesiniz.

Yusuf'un bu açıklamasından anlaşıldığına göre o, hükümdarın rüyasında gördüğü yedi şişman ineği bolluk içinde geçecek yedi seneyle, yedi yeşil başağı da, her biri bir seneye tekabül eden ve o sene içinde bol miktarda hasat edilecek olan hububatla tevil etmiştir.

48 Bol miktarda mahsul alınan ve bolluk içinde geçen bu yedi yılın ardından, kıtlık devri gelecek ve bu da yedi yıl devam edecektir. Bu yıllarda havaların çok kurak geçecek olması dolayısıyla hububat ekimi yapılamayacak ve hiç mahsul alınmayacaktır. Bu sebeple halk, tohumluk olarak ayırdıklarınız dışında, bolluk yıllarında biriktirdiklerinizden yiyecek ve aç kalmaması için, çok tabii olarak, dikkatli ve ihtiyatlı davranacaktır.

Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, hükümdarın rüyasında gördüğü yedi zayıf inek, bolluk içinde geçecek olan yedi yılın ardındaki kıtlık seneleriyle, yedi kuru başak da yedi sene içindeki kuraklık ve kıtlıkla tevil edilmiştir. Yedi zayıf ineğin yedi şişman ineği yemesi de, bolluk dönemlerinde biriktirilenlerin kıtlık dönemlerinde yenmesinden başka bir şey değildir.

49 İşte bu kıtlık yıllarının ardından bol yağışlı bir yıl gelecektir ki bu yıl içinde yine bol mahsul alınacak ve halk, bol miktarda ve çeşit çeşit yetiştirdikleri meyvelerinden hem yiyecekler hem de suyunu sıkacaklardır. Kısacası bu yıl, halk için nimetleri bol, refah içinde geçen bir yıl olacaktır.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ
إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ ۚ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ
مِن سُوءٍ ۚ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ
لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

[50] (Rüya tabîrini haber alan hükümdar) şöyle demişti: "Onu bana getirin.". Elçi Yusuf'a gelince, Yusuf ona demişti ki: "Efendine dön ve ellerini kesen kadınların işinin ne olduğunu ona sor. Rabbim, şüphesiz onların tuzaklarını hakkıyla bilendir.".

[51] Bunun üzerine hükümdar kadınlara şöyle demişti: "Yusuf'tan kendisini talep ettiğiniz zaman durumunuz ne idi"? Kadınlar da demişlerdi ki: "Allah için haşa! Biz ondan hiçbir kötülük görmedik.". Azizin karısı ise, şöyle demişti: "İşte şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben ondan kendisini talep ettim. Şüphesiz o, doğruyu söyleyen kimselerdendir.".

[52] (Yusuf, kadınların hükümdara gerçeği itiraf ettiklerini öğrenince şöyle demişti:) "Bu, Aziz'in yokluğunda (karısıyla) ona ihanet etmediğimi bilmesi içindi. Allah şüphesiz, hainlerin tuzağını başarıya ulaştırmaz.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, hükümdarın gördüğü bir rüyayı, adamlarının "Bu, karmakarışık bir rüya; biz böyle rüyaların tabirini bilen kimseler değiliz." diyerek tabir edememeleri üzerine, Yusuf (as) ile birlikte hapiste kalan ve gördüğü rüyanın Yusuf (as) tarafından tabir edildiğini hatırlayan gencin, halen hapiste bulunan Yusuf'a (as) gelerek hükümdarın rüyasını ona anlattığını ve rüyanın tabirini öğrendikten sonra, hükümdara geri dönerek bu tabiri ona haber verdiğini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, hükümdarın dikkatini çeken Yusuf'u (as) görmek ve tabiri bir de onun ağzından işitmek için yanına getirilmesini emrettiğini, Yusuf'un (as) ise, kendisi yüzünden ellerini kesen şehrin ileri gelen kadınlarıyla Aziz'in karısı cihetinden gelen malum töhmetten kurtulmak ve bu kadının kocasına hiçbir surette ihanet etmediğini ortaya çıkarmak için bunu fırsat bildiğini ve hükümdardan bunun tahkikini istediğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[50] (Rüya tabirini haber alan hükümdar) şöyle demişti: "Onu bana getirin.". Elçi Yusuf'a gelince, Yusuf ona demişti ki: "Efendine dön ve ellerini kesen kadınların işinin ne olduğunu ona sor. Rabbim, şüphesiz onların tuzaklarını hakkıyla bilendir.".

[51] Bunun üzerine hükümdar kadınlara şöyle demişti: "Yusuf'tan kendisini talep ettiğiniz zaman durumunuz ne idi"? Kadınlar da demişlerdi ki: "Allah için haşa! Biz ondan hiçbir kötülük görmedik.". Azizin karısı ise, şöyle demişti: "İşte şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben

ondan kendisini taleb ettim. Şüphesiz o, doğruyu söyleyen kimselerdendir.".

52 (Yusuf, kadınların hükümdara gerçeği itiraf ettiklerini öğrenince şöyle demişti:) "Bu, Aziz'in yokluğunda (karısıyla) ona ihanet etmediğimi bilmesi içindi. Allah şüphesiz, hainlerin tuzağını başarıya ulaştırmaz.".

50 Hükümdar, karışık olduğu gerekçesiyle adamları tarafından tabir edilemeyen rüyasının, halen hapis yatmakta olan biri tarafından tabir edildiğini öğrenince, onun akıl, ilim ve faziletteki üstünlüğünü ve rüya tabirindeki yüksek yeteneğini bizzat görüp anlamak için "Onu bana getirin." demiş, bunun üzerine adamları da Yusuf'u (as) getirmesi için hapishaneye bir elçi göndermişlerdir. Ancak Yusuf (as), hükümdarın emrine uyup saraya gitmeden önce, Aziz'in evinde iken, onun karısı yüzünden cereyan eden hadiselerde suçsuz olduğunun ve hapse de suçsuz olarak girdiğinin hükümdar tarafından da bilinip öğrenilmesi maksadıyla elçisine saraya dönmesini ve efendisine, Aziz'in evinde ellerini kesen kadınların durumunu sormasını istemiş, sonra da, şüphesiz Rabbim, kimlerin ne gibi tuzaklar hazırladıklarını çok daha iyi bilir, demiştir.

Yusuf (as), hükümdarın emrine uymamış ve hapishaneyi terketmemiştir. Daha doğrusu uzun seneler hapiste kalmış olmasına rağmen, hükümdarın kendisini hapisten çıkaracak bir elçi göndermesini kurtuluş için bir fırsat saymamış, fakat hapsedilmesine sebep olan hadiselerden temize çıkmayı, her şeyin önünde saymıştır. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih,* IV. 122; V. 217; VIII. 71) ve Müslim (*Sahih,* I: 133) tarafından nakledilen bir hadisinde, İbrahim (as) ile Lut'un (as) bazı davranışlarıyla birlikte Yusuf'un (as)n bu davranışını da söz konusu ederek onları medhetmiştir. Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Biz, şüphe etmekte İbrahim'den (as) daha haklıyız. Hani bir gün o: Rabbim! ölüleri nasıl dirilttiğini bana da göster, demişti de Rabbi: "Yoksa inanmıyor musu?" buyurunca, "Hayır, inanıyorum; fakat kalbimin huzur bulması için." demişti.* (Bakara suresi, 260). *Allah Lut Peygamber'e de rahmet etsin. Yemin ederim ki o da çok sağlam bir kaleye sığınıyordu. (Yusuf'a gelince) Eğer ben onun gibi uzun süre mahpus kalsaydım, onu hapisten çıkarmaya gelen (Hükümdar elçisi) nin davetine hemen icabet ederdim.".*

Hazreti Peygamber, bu hadisinde üç Peygamber'le ilgili ayrı ayrı üç hadiseye işaret etmiş ve bu hadiseler karşısında o Peygamberler'in durumlarını açıklamıştır. Önce İbrahim'in (as) Rabbine yönelttiği ölüleri nasıl dirilttiği ile ilgili sorusudur. Onun Rabbine böyle bir soru sormasının, yahut ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine de göstermesini istemesinin sebebi, Rabbinin ölüleri dirilteceğine inanmayan ve ben de diriltirim diyen bir kafirle münakaşa etmesi idi. İşte bu münakaşadan sonra İbrahim (as), elbette inanmadığı için değil, fakat mutmain olması ve kalbini huzura kavuşturması için, Rabbine ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine de göstermesini istemiş, Rabbi de onun bu isteğini ehlileştirdiği dört kuş örneğiyle yerine getirmiştir.

Hazreti Peygamber'in hadisinde söz konusu ettiği diğer Peygamber Lut (as) idi. Bilindiği gibi Lut'un mensubu bulunduğu kavim, kadınları bırakıp genç erkeklere yönelen ve menfur emellerini onlarla gerçekleştirmek istyen ahlaksız bir kavimdi. Bu sebeple Allah onları helak etmek için genç delikanlılar suretinde meleklerini göndermiş, bu melekler de önce İbrahim'in (as) evine uğrayıp ona İshak'ı, ardından da Yakub'u müjdelemişler, sonra da Lut'un (as) evine gitmişlerdi. Kavim, Lut'un genç misafirlerini görünce onun evine gelmişler ve onları Lut'tan (as) istemişlerdir. Ancak Lut, büyük bir sıkıntı içinde kavmine vaz-u nasihatte bulunmuş, misafirleri bırakıp kendi kızlarını almalarını teklîf etmiş; fakat kavmi, onun bu teklîfini geri çevirerek misafir delikanlıları almakta direnmişlerdir. İşte o zaman Lut (as) bir acizlik göstermiş ve Hûd suresinin

80. ayetinde de açıklandığı gibi *"Ah keşke size yetecek bir kuvvetim olsaydı, yahut çok sağlam bir kaleye sığısaydım, demiştir."*.

Daha sonra Hazreti Peygamber, Yusuf'un (as) hapisteki davranışını hatırlatmış ve ben onun kadar uzun süre hapiste kalsaydım, elçinin davetine icabet eder ve hemen hapisten çıkardım; yani hükümdarın kadınlar nezdindeki durumumu tahkik etmesini beklemezdim, demiştir. Aslında Hazreti Peygamber'in bu sözleri, hiç şüphesiz, Yusuf'un (as) sahip olduğu üstün sabrın beyanı ile, akıllı ve kararlı bir kimsenin hareket tarzını medheden, buna karşılık kendisindeki tevazuu gösteren bir ifadeden ibarettir.

51 Yusuf'u (as) getirmek üzere hapishaneye giden, fakat onun, meselenin tahkik edilip suçsuzluğu anlaşılmadan hapisten çıkmayacağını söylemesi üzerine geri dönen elçinin, durumu hükümdara arzetmesi üzerine, hükümdar, meseleyi tahkik etmek için kadınlara haber salmış ve onları yanına getirterek Yusuf'un kendisine karşı arzu besleyen kadınlar karşısındaki tavrının ne olduğunu sormuştur. İşte o zaman kadınlar, gerçeği söylemekte tereddüt göstermemişler ve "Yalan söylemekten ve iftira etmekten Allah'a sığınırız. Biz, Yusuf'tan hiçbir kötülük görmedik." demişlerdir. Aziz'in karısı ise, kadınların gerçeği itiraf ettiklerini görünce o da doğruyu söylemekten başka yapacak bir şey olmadığını görmüş ve kendisinin Yusuf'u çok arzu etmiş olmasına rağmen, doğruluğu ve iffetine düşkünlüğü sebebiyle onu bir türlü elde edemediğini anlatmış, sonra da "İşte şimdi gerçek ortaya çıktı." demiştir.

52 Yusuf (as) ise, kadınların gerçeği hükümdara itiraf ettiklerini öğrenince, hükümdarın emrine uymayıp onun elçisiyle birlikte saraya gitmemesinin ve kadınların durumunu tahkik etmesini istemesinin sebebini açıklamış ve bunun çocukluğundan beri evinde kaldığı ve ihtimamına sığındığı Aziz'e, yokluğunda karısıyla ihanet etmediğinin bilinip anlaşılması için olduğunu söylemiş, sonra da, "Allah hainlerin tuzaklarını hiçbir surette başarıya ulaştırmaz." diye ilave etmiştir.

Bazı müfessirler, bu ayet-i kerimede yer alan *"Bu, Aziz'in yokluğunda ona ihanet etmediğimin bilinmesi içindir. Allah, şüphesiz, hainlerin tuzağını başarıya ulaştırmaz."* sözü ile, bunu takip eden ayet-i kerimedeki sözlerin, Yusuf'un (as) değil, fakat Aziz'in karısının sözleri olduğunu ve bir evvelki ayet-i kerimenin sonunda yer alan itiraflarının devamı olarak zikredildiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak kadının, önünden kaçan Yusuf'u (as) arkasından yakalayıp kendine doğru çektiği ve gömleğini yırttığı, sonra da kapı önünde kocasıyla karşı karşıya geldiği ana kadar Yusuf'tan (as) vazgeçmeyen, daha sonra da, hakkında dedikodu yapan şehrin ileri gelen kadınlarını evinde topladığı ve onlara *"İşte hakkında beni kötülediğiniz bu; ondan kendisini talep ettim; fakat o, iffeti dolayısıyla reddetti. Fakat emrettiğimi yapmazsa, mutlaka hapsolunacak ve zillete uğrayanlardan olacaktır."* dediği zaman dahi kocasına ihanet etmenin manasını düşünmemiş olan bir kadının, hükümdar huzurundaki itirafının, kocasına ihanet etmediğinin bir işareti sayması ve kendisiyle ilgili olarak *"Allah, şüphesiz, hâinlerin tuzağını başarıya ulaştırmaz."* demesi uzak bir ihtimal gibi görünmektedir. Hiç şüphesiz, doğrusunu en iyi Allah bilir.

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيٓ ۚ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓ ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

[53] "Ben nefsimi temize çıkaramam; zira nefis, Rabbimin acıdıkları dışında, daima kötülüğü emredicidir. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Mısır hükümdrlnın, gördüğü bir rüyanın senelerdir hapiste bulunan Yusuf (as) tarafından tabir edildiğini öğrenince, onu görüp tanımak maksadıyla Yusuf'un (as) getirilmesini emrettiğini, ancak onun, kendisine isnat edilen suçla hiçbir ilgisinin bulunmadığını ve özellikle Aziz'in yokluğunda karısıyla ilişkiye girip ona asla ihanet etmediğini, bunun hükümdar tarafından da böylece bilinmesi maksadıyle meseleyi kadınlar nezdinde de tahkik etmesi için hapiste kalmayı tercih ettiğini açıkladıktan sonra, bir evvelki ayette zikrettiği Yusuf'un (as) sözüne bu ayetinde de devam etmiş ve onun bir insan olarak, Rabbinin koruması olmasa, daima kötülüğü emreden nefsini temize çıkaramayacağı hususundaki sözünü zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[53] "Ben nefsimi temize çıkaramam; zira nefis, Rabbimin acıdıkları dışında, daima kötülüğü emredicidir. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

53 Ayet-i kerime ile zikredilen bu söz, bir evvelki ayet-i kerimede başlayan sözün devamı olup, bu ayetin tefsirinde de açıkladığımız gibi, müfessirlerin farklı görüşlerine göre, ya Yusuf'un (as), ya da Aziz'in karısının sözüdür ve bu iki farklı manaya göre ayetin tefsirinin de farklı olması gerekir. Bizim, bir evvelki ayet-i kerimenin tefsirinde tercih ettiğimiz görüş, bu sözün, Yusuf'a (as) ait bir söz olduğudur. Buna göre Yusuf (as), hapiste iken hükümdarın davetine icabet etmeyip hapiste kalmasını, hadisenin hükümdar tarafından tahkik edilerek suçsuzluğunun anlaşılması ve Aziz'in karısıyla hiçbir zaman ilişkiye girmediğinin ve kocasına asla hainlik etmediğinin bilinmesi sebebine bağladıktan sonra, yukarıdaki ayet-i kerimede sözüne devam ederek, bir insan olması itibariyle nefsini tezkiye edemeyeceğini, daha önce 24. ayetin tefsirinde de açıkladığımız gibi, dünyanın birtakım nimetlerini nefsin cazip görüp onlara meyletmesinin insanın fıtratından olduğunu ve ancak Rabbinin koruduğu insanların nefislerinin arzularına boyun eğmeyeceklerini, çünkü Rabbinin çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğunu zikretmiştir.

Eğer bir evvelki ayet-i kerimede yer alan sözün, Aziz'in karısına ait olduğu kabul edilecek olursa, bu takdirde hükümdarın huzurunda diğer kadınların itiraflarına uyarak onun da Yusuf'tan (as) hiçbir kötülük görmediğini ve onun suçsuz olduğunu, her ne kadar Yusuf'u elde etmek için büyük bir arzu duymuşsa da, onun iffetine düşkünlüğü dolayısıyla kendisine yüzvermediğini, bu itirafını da, kocasına gıyabında hiçbir suretle ihanet etmediğini özellikle onun bilmesi için yaptığını, ancak yine de Yusuf'a meyletmiş, onu elde etmeye çalışmış ve hatta daha da ileri giderek onun hapsedilmesine yol açmış olması dolayısıyla nefsini tam anlamıyla ihanetten tebriye edemeyeceğini söylediği anlaşılır. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ اجْعَلْنِي
عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ ۖ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ
نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا
يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

[54] Hükümdar şöyle demişti: "Onu bana getirin de kendime hâs (müşavir) yapayım.". Onunla konuşunca da demişti ki: "Bugün artık sen, nezdimde güvenilir bir mevki sahibisin.".

[55] Yusuf da demişti ki: "Beni, ülkenin hububat anbarının bakımına memur et. Zira ben, çok iyi bir koruyucu ve bilgili bir idareciyim.".

[56] Böylece Yusuf'u Mısır arazisinde yerleştirmiştik. Onun neresinde dilerse orada kalabilirdi. (İşte böyle) rahmetimizi dilediğimiz kimselere nasip ederiz. İyilik edenlerin ecrini de zayi etmeyiz.

[57] Ahiretin ecri ise, şüphesiz, kötülüklerden sakınarak iman edenler için daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, adamları tarafından tabir edilemeyen bir rüyasının, ancak senelerdir hapiste bulunan Yusuf (as) tarafından tabir edilmesi üzerine, onun ilmini, faziletini ve rüya tabirindeki üstün marifetini öğrenen ve yanına getirilmesini emreden hükümdarın bu emrine Yusuf'un (as) uymadığını, ancak kadınlar arasında durumunun araştırılmasından ve suçsuzluğunun anlaşılmasından sonra hapisten çıkabileceğini söylediğini, bunun üzerine kadınlar arasında yaptığı tahkikat neticesinde, Aziz'in karısı da dahil bütün kadınların onun suçsuz olduğunu itiraf ettiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, onun tamamıyla suçsuz olduğunu ve suçsuz olarak hapsedildiğini öğrenen hükümdarın, ona, nezdinde yüksek bir mevki vaadederek tekrar yanına getirilmesini emrettiğini, onunla konuşmasından sonra da ona, kendi isteği üzerine ülkenin hububat anbarlarının bakımına memur ettiğini, böylece Yusuf'un (as) hükümdar nezdinde ilmi, doğruluğu, güvenilirliği, mali ve siyasî işlerde üstün yeteneği kabul edilmiş bir insan olarak Mısır'a yerleşmiş olduğunu beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[54] Hükümdar şöyle demişti: "Onu bana getirin de kendime hâs (müşavir) yapayım.". Onunla konuşunca da demişti ki: "Bugün artık sen, nezdimde güvenilir bir mevki sahibisin.".

[55] Yusuf da demişti ki: "Beni, ülkenin hububat anbarının bakımına memur et. Zira ben, çok iyi bir koruyucu ve bilgili bir idareciyim.".

54 Mısır hükümdarı, her ne kadar bazı müfessirler bu hükümdarın Yusuf'u çocukluğunda ticaret kafilesinden satın alan Aziz olduğunu söylemişlerse de, büyük çoğunluk, o sıralarda Mısır'ın başında bulunan büyük hükümdarın Aziz değil, Reyyân İbnu'l-Velîd adında başka bir zat olduğunu ileri sürmüşlerdir. İşte bu hükümdar, Yusuf'un (as) rüya tabîrindeki üstün yeteneğini, ilmini, kendisine hapisten çıkma izni verilmiş olduğu halde, bunu bir fırsat telakki etmeyip suçsuzluğunun anlaşılması için hapiste kalmak hususunda gösterdiği üstün sabır ve sebatı farkettikten ve kadınlar nezdinde yaptığı araştırma neticesinde onun tam anlamıyla iffetine düşkün ve suçsuz bir insan olduğunu anladıktan sonra, onun tekrar yanına getirilmesini emretmiştir. Yusuf (as) ise, rivayet olunduğuna göre, hapisten çıkınca yıkanıp temizlenmiş ve üzerine yeni elbiseler giymiştir. Hükümdarın yanına girerken Rabbine: "Allahım! Ben senden yalnız hayır olanı dilerim; şerrinden de izzetine ve kudretine sığınırım." diyerek dua etmiş, sonra da hükümdarın yanına girerek ona Arapça selam vermiştir. Hükümdar: "Bu nasıl bir dil?" deyince, "Amcam İsmail'in dili" demiş, sonra da ona İbranice dua etmiştir. Hükümdar bu dili de sorunca, Yusuf (as): "Bu da babalarımın dili." cevabını vermiştir. Bilindiği gibi İbrahim (as) ile evladı ve daha sonra gelen torunları Kahtan Araplarıdır. Bunlardan Kuzey Arapları İsmail'den (as), Güney Arapları ise, Kahtan'dan gelmiş olup gerçek Araplar da bu ikincileridir. Yine söylendiğine göre İsmailî kabileler sonradan Araplaşmışlar-

dır; bu sebeple onlara, sonradan Araplaşmış manasında *Arab-ı musta'rebe* denilmiştr. Mısır hükümdarları da, Re'ât diye isimlendirilen Araplardan idiler.

Yusuf (as), hükümdarın yanına girdikten sonra, hükümdar ona, kendisini daima yanında bulundurup görüşlerine başvuracağı bir müsteşar veya danışman yapacağını söylemiştir. Ona şöyle demiştir: Sen, bugünden itibaren, benim nezdimde, her hususta kendisine güvenilen, devlet işlerinde tam tasarruf sahibi ve yüksek mevkii olan bir kimsesin; benim en yakın yardımcısın.

55 Yusuf (as) ise, ondan başka bir görev istemiş ve ona şöyle demiştir: Ey hükümdar! Beni, ülkenin hububat anbarlarının bakım ve kontrolü ile görevlendir. Bu iş, benim en iyi anladığım işlerden biridir. Eğer bana bu işi verirsen, önümüzde gelecek bolluk seneleriyle kıtlık senelerinde, hububatın sarfı yönünden gereken dengeyi sağlayarak ülke halkını ileride tehdit edecek olan açlıktan koruyabilirim. Nitekim görmüş olduğun bir rüya, ülkenin böyle bir tehdit ile karşı karşıya kalacağını açıkça göstermiştir. Bu gibi durumlarda ülkenin başında iktisattan iyi anlayan bir idarecinin bulunması zorunludur. İşte bu yönden ben de, bilgili bir iktisatçı ve çok iyi bir koruyucuyum.

Hükümdar, Yusuf'un (as) bu isteğini hiç tereddüt göstermeden kabul ederek onu ülkenin maliye işlerinden sorumlu yegane veziri yapmış ve ona, işlerinde mutlak tasarruf yetkisi vermiştir.

[56] Böylece Yusuf'u Mısır arazisinde yerleştirmiştik. Onun neresinde dilerse orada kalabilirdi. (İşte böyle) rahmetimizi dilediğimiz kimselere nasip ederiz. İyilik edenlerin ecrini de zayi etmeyiz.

[57] Ahiretin ecri ise, şüphesiz, kötülüklerden sakınarak iman edenler için daha hayırlıdır.

56 Hükümdarın, rüyasını tabir eden Yusuf' un (as), ilmini, faziletini, dürüstlüğünü ve üstün kabiliyetini takdir ederek onu hapisten çıkartıp yanına getirttiğini ve ona, yanında her hususta güvenip görüşlerine başvuracağı yüksek bir görev vereceğini, fakat Yusuf'un (as), ülkenin hububat anbarlarından sorumlu bir iş almak istemesi üzerine, ona bu işi verdiğini açıkladıktan sonra, Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

İşte biz, Yusuf'un nasıl hükümdarın kalbinde müstesna bir yer kazanmasını ve ülkenin en yüksek idari işlerinden birinin başına geçmesini sağlamışsak, onu, aynı şekilde Mısır'a da yerleştirdik ve bu ülkenin dilediği yerinde kalmasını sağladık. Bütün bu hâdiseler, hiç şüphesiz, başından beri bizim takdir ve irademizle cereyan etmiştir. Daha önce de açıklandığı gibi, eğer çocukluğunda kardeşleri ona karşı kıskaçlık duyguları taşımamış olsalardı, elbette onu götürüp kör bir kuyuya atmazlardı. Eğer onu kuyuya atmamış olsalardı, bir ticaret kervanı onu kuyuda bulup çıkartmaz ve Mısır'a götürüp Aziz'e satmazlardı. Eğer Aziz'e satılmamış olsaydı, ne Aziz'in karısı ne de şehrin ileri gelen diğer kadınları, onun hapsedilmesine sebep olurlardı. Eğer o hapsedilmemiş olsaydı, ne hapiste bulunan iki gencin rüyalarını ne de hükümdarın rüyasını tabir ederdi. Eğer rüya tabirindeki üstün yeteneği ve diğer yetenekleri hükümdâr tarafından öğrenilmemiş olsaydı, onun nezdinde üstün bir mevkiye getirilmez ve Mısır gibi bir ülkeye de yerleşmiş olmazdı. İşte bütün bunlar, yukarıda anlatıldığı üzere, bizim takdir ve irademizle cereyan etmiş ve böylece, bundan sonra gerek onun kardeşleri gerekse babası ile ilgili olarak cereyan edecek diğer hadiselerin de zemini ve sebepleri hazırlanmıştır. Şunu da unutmamak gerekir ki cereyan eden bütün bu hadiseler, rahmetimizi, kulumuz ve Peygamberimiz Yusuf'a (as) tahsis etmemizin bir neticesidir. Zira biz, rahmetimizi, kullarımızdan dilediğimiz kimselere nasip eder ve onlara en yüksek mertebeler kazandırırız. Güzel amelleriyle iyilik edenlerin sevaplarını da asla zayi etmeyiz. Onla-

ra, dünyada, yüksek şeref ve mutluluk, Ahiret'te de hudutsuz cennet nimetleri ihsan ederiz.

57 Gerçek olan şudur ki kötülüklerden sakınan müminler için Ahiret sevabı, dünya sevapından çok daha hayırlıdır. Başka bir ifade ile, müminin, dünyada işlediği iyi amellerin karşılığı olarak cennette kazanıp istifade edeceği nimetler, dünyada kazanacağı mal, mülk ve ziynet gibi eşyalarla, şan, şöhret ve mevki gibi elde edeceği yüksek derecelerden daha çok ve daha hayırlıdır. Zira dünya nimetleri, ne kadar çok olursa olsun, hepsi de mahdut bir süre içindir ve hepsi de geçicidir. İnsan bunlara ne kadar çok sahip olursa, sahip olduğunun çok daha fazlasını elde etmek için o derecede de haris olur ve bu hırsı yüzünden de mal sahibi olmanın mutluluğunu duyamaz, Rabbine de gerektiği şekilde şükredemez. Oysa kötülüklerden sakınan mümin kulların Ahiret nimetleri böyle değildir. Hem onların bolluğu hem de insanın aklına geleni önünde buluvermesi karşısında onun mal hırsıyla yanıp tutuşması, Ahiret'te olacak işlerden değildir. Bu bakımdan müminler için Ahiret hayatı, dünya hayatından çok daha güzel ve çok daha hayırlıdır.

وَجَآءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي
بِأَخٍ لَكُمْ مِنْ أَبِيكُمْ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا
كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفِتْيَانِهِ اجْعَلُوا
بِضَاعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾

[58] Yusuf'un kardeşleri gelmişler ve yanına girmişlerdi. Onlar Yusuf'u tanımadıkları halde, o, onları tanımıştı.

[59] (Dönüş için yolculuk hazırlıklarını ikmal edip) gerekli eşya ile onları donatınca, demişti ki: "Baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçüyü tastamam tutuyorum ve konukseverlerin de en iyisiyim.".

[60] "Eğer onu bana getirmezseniz, benim yanımda size tartılıp verilecek hiçbir şey yok; bana da hiç yaklaşmayın.".

[61] Onlar da şöyle demişlerdi: "Onu, babasından isteyeceğiz ve mutlaka yapacağız.".

[62] Yusuf, yardımcılarına şöyle demişti: "Bize ödedikleri ticaret mallarını da eşyaları arasına koyun. Ailelerine döndükleri zaman, belki anlarlar da tekrar dönerler.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Mısır hükümdarının, Aziz'in karısı ile diğer kadınlar nezdinde Yusuf'un (as) suçsuzluğunu tespit ettikten ve onun ilmine, faziletine ve rüya tabirindeki üstün derecesine tam anlamıyla güvendikten sonra, onu yanına getirterek kendisine müşavir yapmak istediğini, buna karşılık Yusuf'un (as) ondan ülkenin hububat anbarlarının bakımıyla görevlendirilmesi talebinde bulunduğunu ve bu göreve getirildiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, hükümdarın rüyasında gördüğü kıtlık senelerinin gelmesi üzerine, Filistin'den hububat almaya gelen kardeşleriyle ilgili kıssanın yeni bir bölümüne geçmiştir.

Kur'an-ı Kerim, Mısır'da Yusuf'un (as) idaresinde verimli geçen yıllardan sonra kıtlık yıllarının başlamasıyle ilgili herhangi bir açıklama yapmadığı gibi, kardeşlerinin Mısır'a geliş sebeple-

ri hakkında da fazla bilgi vermemiştir. Bu sebeple müfessirler, bu konularla ilgili değişik rivayetlere tutunmuşlar ve kıssadaki boşlukları bu rivayetlerle doldurmaya çalışmışlardır. Müfessirlerin tutundukları bu rivayetlerin büyük bir çoğunluğunun İsrail menşeli olduğunu da burada belirtmekte fayda vardır. Nitekim Tevrat gözden geçirildiği zaman, kıssa ile ilgili pek çok haberin yer aldığını görmek mümkündür. Mesela Tekvin sifrinin 41/45 vd. da şöyle denilmiştir:

"Ve Mısır kralı Firavun'un huzurunda durduğu zaman, Yusuf otuz yaşında idi. Ve Yusuf Firavun'un huzurundan çıkıp bütün Mısır diyarında dolaştı. Ve yedi bolluk yılında toprak avuçlarla verdi. Ve Mısır diyarında olan yedi yılın bütün yiyeceğini topladı, ve yiyeceği şehirlere koydu; her şehrin etrafında olan tarlada yetişen yiyeceği o şehrin içine koydu. Ve Yusuf deniz kumu gibi pek çok buğdayı, onu hesap etmekten vazgeçinceye kadar yığdı; çünkü sayısı yoktu. Ve kıtlık yılı gelmeden evvel Yusuf'un iki oğlu oldu, onları On kahini Poti-feranın kızı Asenat kendisine doğurdu. Ve Yusuf iki oğlunun adını Manasse koydu: Çünkü Allah bana bütün zahmetimi ve bütün babamın evini unutturdu, dedi. Ve ikincinin adını Efraim koydu: Çünkü Allah düşkünlüğüm diyarında beni semereli kıldı, dedi. Ve Mısır diyarında olan yedi bolluk yılı bitti. Ve Yusuf'un söylemiş olduğu gibi yedi kıtlık yılı gelmeğe başladı, ve bütün memleketlerde kıtlık vardı. Ve bütün Mısır diyarı aç kalınca, kavm Firavun'a ekmek için feryat ettiler, ve Firavun bütün Mısırlılara dedi: Yusuf'a gidin; onun size diyeceğini yapın. Ve kıtlık bütün yeryüzü üzerinde idi, ve Yusuf yiyecek bulunan bütün yerleri açıp Mısırlılara satıyordu, ve kıtlık Mısır diyarında şiddetlendi. Ve bütün memleketler buğday satın almak için Mısır'a, Yusuf'a geldiler; çünkü bütün yeryüzünde kıtlık şiddetli idi."

"Ve Yakup Mısır'da buğday olduğunu gördü, ve Yakuboğullarına dedi: Niçin birbirinize bakıyorsunuz? Ve dedi: İşte, Mısır'da buğday olduğunu işittim; oraya inin, ve oradan bize satın alın; ta ki yaşayalım, ve ölmeyelim. Ve Yusuf'un on kardeşi Mısır'dan buğday satın almak için indiler. Fakat Yakup Yusuf'un kardeşi Benyamin'i kardeşleriyle göndermedi; çünkü dedi: Belkiş ona bir zarar dokunur. Gelenler arasında İsrailoğulları da satın almak için geldiler; çünkü Kenan diyarında kıtlık vardı. Ve memleket üzerine vali olan Yusuf'tu; memleketin bütün kavmine satan kendisi idi. Ve Yusuf'un kardeşleri geldiler; ve onun önünde yere kapandılar. Ve Yusuf kardeşlerini görüp onları tanıdı, fakat kendisi bir yabancı imiş gibi davranarak onlara sert söyledi; ve onlara dedi: Nereden geliyorsunuz? Ve dediler: Yiyecek satın almak için Kenan diyarından. Ve Yusuf kardeşlerini tanıdı, fakat onlar kendisini tanımadılar. Ve Yusuf onlar hakkında gördüğü rüyaları hatırladı, ve onlara dedi: Siz çaşıtsınız; memleketin çıplaklığını görmek için geldiniz. Ve ona dediler: Hayır efendim, ancak kulların yiyecek satın almak için geldiler. Biz hepimiz bir adamın oğullarıyız; biz doğru adamlarız; kulların çaşıt değildir. Ve onlara dedi: Hayır, fakat memleketin çıplaklığını görmek için geldiniz. Ve dediler: Biz kulların, Kenan diyarında bir adamın oğulları, on iki kardeşiz; ve işte, küçüğü bugün babamızın yanındadır, biri de yoktur. Ve Yusuf onlara dedi: Çaşıtsınız diye size söylediğim budur; bununla tecrübe edileceksiniz, Firavun'un hayatına yemin ederim, küçük kardeşiniz buraya gelmedikçe buradan çıkmayacaksınız. Sizden birini gönderin de kardeşinizi getirsin, ve siz bağlanacaksınız, ta ki, sizde hakikat var mı diye sözleriniz tecrübe olunsun; yoksa Firavun'un hayatına yemin ederim ki, siz çaşıtsınız. Ve üç gün onları hapishaneye koydu.".

"Ve üçüncü günde Yusuf onlara dedi: Bunu yapın ve sağ kalın; çünkü ben Allah'tan korkarım; eğer doğru adamlarsanız, kardeşinizden biri hapsedildiğiniz evde bağlansın; fakat siz gidin, ve evlerinizin kıtlığı için buğday götürün; ve küçük kardeşinizi bana getirin; böylece sözleriniz doğru

çıkacak, ve ölmeyeceksiniz. Ve böyle yaptılar. Ve birbirine dediler: Gerçekten biz kardeşimize karşı suçluyuz, çünkü bize yalvardığı zaman, canının sıkıntısını gördük, ve dinlemedik; onun için üzerimize bu sıkıntı geldi. Ve Ruben onlara cevap verip dedi: Çocuğa karşı suç etmeyin diye size söylemedim mi? Ve dinlemediniz; ve onun kanı da işte, aranılıyor. Ve Yusuf'un kendilerini anladığını bilmediler; çünkü aralarında tercüman vardı. Ve onlardan ayrılıp ağladı; ve onlara dönüp kendileriyle konuştu, ve aralarından Şimeon'u alıp gözleri önünde onu bağladı. Ve Yusuf emretti ki, onların kapları buğdayla doldurulsun, ve her birinin parası kendi çuvalına geri konulsun, ve onlara yol için azık verilsin; ve onlara böyle yapıldı.".

Tevrat'tan naklen zikrettiğimiz bu pasajlar, yukarıdaki ayet-i kerimelerde kısaca ifade edilen Yusuf (as) kıssasının teferruatlı olarak ele alınmış bir kısmıdır. Gerek Kur'an ayetlerinden gerekse Tevrat metinlerinden anlaşıldığına göre, Mısır hükümdarının gördüğü ve Yusuf'un (as) tabir ettiği rüyada sözü edilen kıtlık civar ülkeleri kasıp kavurmaya başlayınca, Filistin'de veya Kenan diyarında yaşayan Yakup (as), buğday alıp getirmeleri için oğullarını Mısır'a göndermiş, onlar da Yusuf'un (as) huzuruna çıkmışlardır. Daha ilk görüşte kardeşlerini tanıyan, fakat kardeşleri tarafından tanınmayan Yusuf (as), onlara istedikleri buğdayı vermiş, ancak bir dahaki gelişlerinde buğday alabilmek için küçük kardeşleri Bünyamin'i de getirmelerini şart koştuğu gibi, ikinci defa daha kolay gelmelerini sağlamak için, onlardan buğday karşılığı aldığı ücreti de, onların haberi olmadan eşyaları arasına koydurmuştur. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[58] Yusuf'un kardeşleri gelmişler ve yanına girmişlerdi. Onlar Yusuf'u tanımadıkları halde, o, onları tanımıştı.

[59] (Dönüş için yolculuk hazırlıklarını ikmal edip) gerekli eşya ile onları donatınca, demişti ki: "Baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçüyü tastamam tutuyorum ve konukseverlerin de en iyisiyim.".

[60] "Eğer onu bana getirmezseniz, benim yanımda size tartılıp verilecek hiçbir şey yok; bana da hiç yaklaşmayın.".

[61] Onlar da şöyle demişlerdi: "Onu, babasından isteyeceğiz ve mutlaka yapacağız.".

[62] Yusuf, yardımcılarına şöyle demişti: "Bize ödedikleri ticaret mallarını da eşyaları arasına koyun. Ailelerine döndükleri zaman, belki anlarlar da tekrar dönerler.".

58 Kuraklığın Mısır, Filistin ve civar ülkelerde yaygınlaşması ve insanların topraktan karınlarını doyuracak kadar mahsul alamamaları sebebiyle açlık tehlikesinin başgöstermesi üzerine, Mısır Aziz'inin ücret karşılığı yiyecek sattığını haber alan Yusuf'un (as) kardeşleri de buğday almak için Kenan (Filistin) diyarından Mısır'a gelmişlerdi. Yusuf'un huzuruna girdikleri zaman, aradan geçen seneler onlar üzerinde fazla bir değişikliğe sebep olmadığı için, o kardeşlerini hemen tanımış, fakat çocukluk dönemini bitirip olgunlaşmış ve Mısır'da devletin en yüksek makamına otumuş olan Yusuf'u onlar tanımamışlardı. Zira o henüz küçük bir çocuk iken onu kör bir kuyuya attıkları zaman, maksatları bir daha dönmemek üzere onu ortadan kaldırmaktı. Aradan geçen uzun seneler içinde Yusuf'un evine geri dönmemiş olması da, onun ölmüş olduğu ve onu bir daha göremeyecekleri hususundaki düşüncelerini de iyice kuvvetlendirmişti. Bu sebeple Mısır'a gelip kardeşleri Yusuf'un huzuruna çıktıkları zaman, onunla çocukken ayrıldıkları Yusuf arasında bir benzerlik olduğunu farketmiş olsalardı bile, onun Yusuf olabileceği ihtimali üzerinde durmaları yine de mümkün değildi.

59 Yusuf'un (as) kardeşleriyle neler konuştuğu ve onlara ne gibi sorular yönelttiği hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Bununla beraber müfessirler bu konuda çeşitli haberler nak-

letmişlerdir. Mesela Suddî'nin haber verdiğine göre Yusuf (as) kardeşleriyle çok sert konuşmuştur. Onlara: Sizi buraya getiren şey nedir? diye sormuş, onların: Yiyecek almak için geldik, demeleri üzerine, siz, hiç şüphe yok, buraya memleketin durumunu öğrenmek için gelmiş birer casussunuz, demiştir. Onlar: Allah korusun, demişler, Yusuf (as) ise, onların nereden geldiklerini sorunca da: Kenan ülkesinde; babamız Yakup Allah'ın Peygamber'idir, diye cevap vermişlerdir. Yusuf (as), onlara başka kardeşleri olup olmadığını sormuş, onlar da, on iki kardeş olduklarını, kardeşlerinden küçüğünün çölde kaybolduğunu, en küçük kardeşlerinin de babalarının yanında kaldığını söylemişlerdir.

Müfessirler tarafından nakledilen buna benzer hikayeler, daha önce Tevrat'tan naklen verdiğimiz örneğinde de görüldüğü gibi, tamamıyla İsrailî kaynaklara dayanan hikayelerdir. Bu hikâyelerde Yusuf'un (as), kardeşlerinin Mısır'ın durumunu öğrenmek için gelen casuslar olduklarını söyleyerek onları ağır bir dille itham ettiği de görülür ki onlar böyle bir suçtan ber iken, onun kardeşlerini bu şekilde suçlaması kabul edilebilir bir şey değildir. Doğrusunu, şüphesiz en iyi Allah bilir.

Yusuf (as), kardeşlerine karşı üzerine düşen izaz ve ikramı yaptıktan ve satın almak istedikleri yiyecekleri onlara verip hayvanlarına yüklettikten sonra, ikinci defa yiyecek almak için gelirken küçük kardeşleri Bünyamin'i de getirmelerini sıkı sıkı tenbih etmiş, sonra da kendisinin iyi bir konuksever olduğunu ve onlara yiyecek verirken ölçüde ve tartıda ne derece titiz ve dikkatli davrandığını hatırlatmıştır. Bu hatırlatma, hiç şüphesiz, onların yiyecek almak için ikinci defa gelişlerinde, Bünyamin'i de yanlarında getirmelerini sağlamaya yönelik bir teşvik ifadesi idi ve bununla, Bünyamin'i getirdikleri takdirde, kendilerine çok daha iyi muamele edileceğini anlatmış oluyordu. Nitekim daha sonraki ifadesinde Yusuf (as), Bünyamin'i getirmemeleri halinde onlara karşı davranış biçimini değişeceğini şöyle açıklamıştır:

60 Eğer buraya tekrar gelişinizde, Bünyamin'i de yanınızda getirmezseniz, benim size tartıp vereceğim tek bir buğday tanesi bile yoktur. O zaman bana hiç yaklaşmayın; hatta bu ülkenin hudutlarından bile içeri adım atmayın. Bu, size kesin talimatımdır ve bu talimata mutlaka uyun.

61 Onlar ise, Yusuf'un (as) bu kesin talimatına mutlaka uyacaklarını ve tekrar gelişlerinde, Bünyamin'i babasından isteyeceklerini ve yanlarında onu da getirmek için babalarını ikna etmeye çalışacaklarını söylemişlerdir.

62 Kardeşlerin satın aldıkları malları hayvanlarına yükleyip yola çıkacakları zaman yaklaşınca, Yusuf (as) adamlarına şu talimatı da vermişti: Satın aldıkları yiyeceklere karşılık ücret olarak verdikleri ticaret metaını, onların haberi olmadan eşyalarının arasına koyun. Ülkelerine dönüp de onları eşyaları arasında buldukları zaman, satın aldıkları yiyeceklerin kendilerine ücretsiz verildiğini anlarlar da buraya tekrar gelmekte acele ederler.

فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ
﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ آمَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمِنْتُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٦٤﴾
وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا
وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ
مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَنْ يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

[63] Babalarına dönünce demişlerdi ki: "Ey babamız! Ölçüyle bir şey almak bize yasaklandı. Kardeşimizi bizimle gönder. Biz onu mutlaka koruruz.".

[64] Babaları ise onlara şöyle demişti: "Daha önce kardeşini size emanet ettiğim gibi, onu da mı size emanet edeyim? Halbuki Allah, koruyucu olarak en hayırlıdır ve O, merhamet edenlerin de en merhametlisidir.".

[65] Eşyalarını açtıkları zaman (zahire karşılığı ödedikleri) mallarının kendilerine iade edildiğini görmüşler, babalarına şöyle demişlerdi: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte bunlar, karşılığında zahire aldığımız mallarımız; bize geri çevrilmiş. Onunla ailemize yeniden yiyecek alırız; kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü daha yiyeceğimizi artırırız. Zaten bu yük az bir ölçüdür.".

[66] Babaları da şöyle demişti: "Hepinizin bir tehlike ile kuşatılıp engellenmeniz dışında, bana Allah katında geçerli bir söz vermedikçe onu sizinle birlikte asla göndermem.". Oğulları, sağlam sözlerini ona verince de demişti ki: "Allah, söylediğimize vekildir.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yusuf'un (as), başgösteren kıtlık sebebiyle Filistin'den Mısır'a yiyecek almaya gelen kardeşlerine istedikleri yiyeceği verdiğini, ancak ücret olarak onlardan aldığı ticaret metaını da onların haberi olmadan yükleri arasına gizlice koydurduğunu, tekrar yiyecek almaya geldiklerinde onlardan küçük kardeşleri Bünyamin'i de getirmelerini istediğini, getirmedikleri takdirde boşuna gelmemelerini, zira onlara hiçbir yiyecek vermeyeceğini söylediğini; kardeşlerinin ise, babalarını ikna edip küçük kardeşlerini mutlaka getirmeye söz verdiklerini zikretmişti. Yukarıdaki ayetlerinde ise, önceki konunun devamı olarak, Mısır'dan ülkelerine dönen kardeşlerin Mısır Aziz'i ile olan konuşmalarını babalarına naklettiklerini, babalarının ise, senelerce önce küçük kardeşleri Yusuf'u da aynı şekilde alıp götürdüklerini, fakat onun kanlı gömleğiyle geri döndüklerini hatırlayarak, şimdi Bünyamin'i onlara nasıl emanet edeceğini düşündüğünü, bununla beraber onların kesin söz vermeleri üzerine küçük kardeşlerini götürmelerine yine de izin verdiğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[63] Babalarına dönünce demişlerdi ki: "Ey babamız! Ölçüyle bir şey almak bize yasaklandı. Kardeşimizi bizimle gönder. Biz onu mutlaka koruruz.".

[64] Babaları ise onlara şöyle demişti: "Daha önce kardeşini size emanet ettiğim gibi, onu da mı size emanet edeyim? Halbuki Allah, koruyucu olarak en hayırlıdır ve O, merhamet edenlerin de en merhametlisidir.".

63 Yiyecek almak için Mısır diyarına giden ve alabildikleri yiyecekle ülkelerine dönen Yakuboğulları, ilk iş olarak babalarının huzuruna çıkmışlar ve ona Mısır Azizi'nin Bünyamin'le ilgili isteğini, yani tekrar Mısır'a gelişlerinde Bünyamin'i de yanlarında getirmeleri hususundaki sözlerini nakletmişler ve şöyle demişlerdir: Ey Babamız! Mısır'a bu ilk gidişimizde bize istediğimiz yiyecek verildi ve o yiyeceği hayvanlarımıza yükleyerek getirdik. Fakat tekrar Mısır'a gittiğimiz takdirde bize yiyecek verilmesi kesinlikle yasaklandı. Mısır Aziz'i, Mısır'a tekrar gittiğimizde küçük kardeşimiz Bünyamin'i de yanımızda götürmemizi bizden ısrarla istedi. Onu götürmediğimiz takdirde, bize satılacak hiçbir şeyi olmadığını, hatta kendisine bile yaklaşmamamızı söyledi. Kıtlık bu şekilde devam ederse, açlıktan ölmemek için bizim Mısır'a giderek oradan yine yiyecek almamız gerekecek. Bu sebeple ey babamız, küçük kardeşimiz Bünyamin'i de bizimle gönder

ki istediğimiz yiyecekleri alabilelim. Biz, kardeşimizi mutlaka korur ve onu götürdüğümüz gibi yine sapasağlam geri getiririz.

64 Ancak Yakub, oğullarının Bünyamin'le ilgili bu sözleri karşısında, senelerce önce küçük oğlu Yusuf'un başına gelen kötü akibeti hatırlamaktan kendini alamamış ve onlara şöyle demiştir: Nasıl, senelerce önce siz, hayvanları otlatmaya götürürken, küçük kardeşiniz Yusuf'u da, gezip dolaşsın ve gülüp oynasın diye yanınıza almamış mı idiniz? Ben buna rıza göstermemiş olduğum halde, siz, güçlü kuvvetli kimseler olduğunuzu, size güvenmemi ve her çeşit tehlike karşısında onu mutlaka koruyacağınızı söyleyerek onu alıp götürmemiş mi idiniz? Sonra nelerin olduğunu siz elbette çok iyi biliyorsunuz. Şimdi yine küçük kardeşiniz Bünyamin'i götürmek istiyorsunuz ve onu mutlaka koruyacağız; bize güvenin, diyorsunuz. Yusuf'un acı hatırası yüreklerimizi kavurup dururken ben size nasıl güveneyim? Ancak şu da bir gerçektir ki, asıl koruyucu Allah Teâlâ'dır ve O'ndan daha hayırlı bir koruyucu yoktur. O, aynı zamanda, merhamet edenlerin de en merhametlisidir. Bu itibarla ben, yalnız O'na güvenirim ve işlerimi yalnız O'na havale ederim. Eğer oğlum Bünyamin'i sizinle gönderecek olursam, bu yaşlanmış ve zayıf halimde bana merhamet etmesini ve oğlumu koruyarak yine sapasağlam bana döndürmesini ancak O'ndan dilerim.

Yakub'un (as) bu sözlerinden, her ne kadar Bünyamin ile diğer oğulları arasında, Yusuf'la diğerleri arasındakine benzer bazı kıskançlık alametlerinin bulunduğuna inansa bile, açlık tehlikesi ve yiyeceğe şiddetle ihtiyaç bulunması dolayısıyla, Bünyamin'i de oğullarıyle birlikte Mısır'a göndermek hususunda belirgin bir yumuşaklığın bulunduğu kolayca anlaşılıyordu. Nitekim gerek oğullarının ikna edici ısrarları ve gerekse Mısır'dan getirdikleri yükleri açıp da içlerinde satın aldıkları yiyeceğe mukabil ücret olarak ödedikleri ticaret mallarını bulmaları, havayı daha da yumuşatmış ve babaları, onlardan Bünyamin'le ilgili Allah katında geçerli bir söz aldıktan sonra, Bünyamin'i onlarla göndermeye karar vermişti.

[65] Eşyalarını açtıkları zaman (zahire karşılığı ödedikleri) mallarının kendilerine iade edildiğini görmüşler, babalarına şöyle demişlerdi: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte bunlar, karşılığında zahire aldığımız mallarımız; bize geri çevrilmiş. Onunla ailemize yeniden yiyecek alırız; kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü daha yiyeceğimizi artırırız. Zaten bu yük az bir ölçüdür.".

[66] Babaları da şöyle demişti: "Hepinizin bir tehlike ile kuşatılıp engellenmeniz dışında, bana Allah katında geçerli bir söz vermedikçe onu sizinle birlikte asla göndermem.". Oğulları, sağlam sözlerini ona verince de demişti ki: "Allah, söylediğimize vekildir.".

65 Filhakika Yakuboğulları, Mısır'dan getirdikleri yiyecek dolu yüklerini açtıkları zaman, ücret olarak ödedikleri ticaret mallarının, yiyeceklerin arasına gizlice konulmuş olduklarını hayretle görmüşlerdi. Öyle anlaşılıyordu ki Mısır Aziz'i, bu malları eşyaları arasına gizlice koydurmakla, oradan getirdikleri yiyeceği onlara ücretsiz olarak vermişti. İşte o zaman babalarına dönmüşler ve ona şöyle demişlerdi: Ey babamız! Bize yapılan bu ikramdan sonra daha ne isteyebiliriz? İşte Aziz, aldığımız yiyeceğin ücretini bize iade etmiş. Şimdi biz, kardeşimizi de yanımıza alarak Mısır'a gider ve bize iade edilen bu ücret mukabili ailemiz için yeniden yiyecek alabiliriz. Kardeşimizi de kendi canımız gibi koruruz. Zaten alıp geldiğimiz yiyecek, ailemizi uzun süre idare edecek kadar fazla değildi. Tekrar alacağımız yiyecekle onu bir kat daha artırmış oluruz.

66 Oğullarının bu ısrarlı sözleri karşısında babaları da onlara şöyle demişti: Kardeşinizi sizinle birlikte gönderdiğim takdirde, başınıza, hepinizi birden helak edecek bir tehlike ge-

lip de onu koruyamaz duruma düşmeniz dışında, ne olursa olsun onu koruyacağınıza dair bana Allah katında geçerli bir söz verin. Eğer bu sözü vermezseniz, onu sizinle asla göndermem. Oğulları, babalarına istediği sağlam sözü verince, o da "Allah, söylediklerimize vekildir." diyerek küçük oğlu Bünyamin'in onlarla gitmesine izin vermiştir.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ إِنِ
الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُمْ ۚ مَا
كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

[67] Ve yine demişti ki: "Ey oğullarım! (Bu vezirin huzuruna girerken) tek bir kapıdan girmeyin; ayrı ayrı kapılardan girin (ki, hasidin hasedi size dokunmasın). Gerçi ben, Allah'tan gelecek bir şeyi defedemem; çünkü hüküm, yalnız Allah'a mahsustur. Ben de yalnız O'na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar da O'na güvenip dayansınlar.".

[68] Babalarının kendilerine emrettiği şekilde (ayrı ayrı kapılardan) girdiklerinde, bu, Yakub'un içindeki bir arzûyu ortaya koyması dışında, Allah'tan gelecek bir şeyi, onlardan defetmiş değildi. Zira Yakup, kendisine öğretmiş olmamız dolayısıyla ilim sahibiydi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yakuboğullarının, Mısır Aziz'i Yusuf'un isteği üzerine, tekrar yiyecek almak için ikinci defa Mısır'a giderken küçük kardeşleri Bünyamin'i de yanlarında götürmek hususundaki ısrarlı tekliflerine, Yakub'un, onu koruyacaklarına dair onlardan kesin söz alarak muvafakat ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Mısır'a gitmek üzere hazırlıklarını tamamlayan oğullarına, oraya vardıkları zaman, herhangi bir hasidin hasedinden veya göze gelmekten korunmak için aynı anda tek bir kapıdan girmemeleri tavsiyesinde bulunduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[67] Ve yine demişti ki: "Ey oğullarım! (Bu vezirin huzuruna girerken) tek bir kapıdan girmeyin; ayrı ayrı kapılardan girin (ki, hasidin hasedi size dokunmasın). Gerçi ben, Allah'tan gelecek bir şeyi defedemem; çünkü hüküm, yalnız Allah'a mahsustur. Ben de yalnız O'na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar da O'na güvenip dayansınlar.".

[68] Babalarının kendilerine emrettiği şekilde (ayrı ayrı kapılardan) girdiklerinde bu, Ya'kûb'un içindeki bir arzuyu ortaya koyması dışında, Allah'tan gelecek bir şeyi onlardan defetmiş değildi. Zira Yakup, kendisine öğretmiş olmamız dolayısıyla ilim sahibiydi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

67 Yakup, oğullarının küçük oğlu Bünyamin'i de alarak Mısır'a gitmek üzere hazırlıklarını tamamladıkları zaman, onlara, hepsinin de güzel ve yakışıklı erkekler olmaları dolayısıyla nazar değmemesi için tek bir kapıdan değil, ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmişti. Zira bir kişinin belirli bir yere girmesiyle bir grubun girmesi arasında fark vardı ve giren bir kişi, gruba nazaran daha az dikkat çekici olup, kem gözleri üzerinde toplamaktan çok defa uzak kalırdı. Kem gözlere ait

olan nazar değmesi, veya ayn, İslam âlimleri tarafından varlığı inkâr edilmemiş bir tesir gücü olup, böyle bir güce sahip olan kimsenin, tesir altına almak istediği herhangi bir cisme bakarak onu kırıp parçalaması veya canlı ise onun vücudunda dayanılmaz ağrılar, acılar veya hastalıklar vücuda getirmesi mümkün olur. Nazarın varlığını ispat eden delillerin başında, bu konuyla ilgili olarak Hazreti Peygamber'den nakledilen ve sahih olduklarında şüphe bulunmayan hadisler gelir. Mesela Buhârî (*Sahih*, VII: 23-24) ve Müslim (*Sahih*, IV. 1719) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber: *"Nazar (göz değmesi) haktır. Eğer kaderi geçecek bir şey olsaydı, bu, muhakkak nazar olurdu."* buyurmuş, Buhârî (*Sahih*, IV. 119)'nin başka bir hadisinde ise, İbn Abbas'ın (ra) şöyle dediği nakledilmiştir: *"Nebi (sas.), her türlü şeytandan, uğursuzluktan ve kem gözlerden kelimeleri hürmetine Allah'a sığınırım buyurur, İbrahim (as) de, oğulları İsmail ve İshak'ı (as)'ı bununla Allah'a sığındırırdı, diyerek Hasan ve Hüseyin'i Allah'a sığındırırdı."*.

Nazarı değen kimsenin sahip olduğu böyle bir tesir gücünün mahiyeti tam olarak izah edilemese bile, bunun, o kimsenin gözünden yayılan ve baktığı cisme veya şahsa yöneltilen bir çeşit ışın olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu, onun her bakışında bu çeşit ışınlar yaydığı manasında alınmamalıdır. Muhtemelen bu güç, düşüncesini belirli bir hedefte ve belirli bir maksat için topladığı zaman ortaya çıkar ve tesirini de belirlenen hedef üzerinde o zaman gösterir.

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki kim ne yapmak isterse istesin, her şeyin oluşumu, sadece Allah'ın takdirine ve meşiyyetine bağlıdır. Bu itibarla bir insanın kem gözüyle herhangi bir şeye veya bir kimseye zarar vermesi, sadece kendi isteğiyle değil, fakat bu isteğin, Allah'ın meşiyyetiyle birleşmesi halinde mümkün olur. Eğer Allah'ın meşiyyeti olmazsa, hiç kimse bir başka kimseye zarar veremez. İşte bu sebepledir ki, Yakub (as) da oğullarına nazar değmemesi için ayrı ayrı kapılarından girmelerini emretmiş olmakla beraber, bu gerçeği de onlara hatırlatmış ve Allah'tan gelecek herhangi bir şeye veya bir zarara kendisinin hiçbir surette engel olamayacağını ve O'nun kazasını asla değiştiremeyeceğini bildirmiştir. Çünkü hüküm yalnız Allah'a mahsustur ve hiç kimsenin bu hükme karşı gelmesi mümkün değildir. Bu itibarla her insan, Allah'ın hükmüne rıza göstermek ve her hususta yalnız Allah'a güvenip dayanmak zorundadır. Nitekim kendisi de yalnız Allah'a güvenip dayanmış ve bütün işlerini sadece O'na tefviz etmiştir.

68 Yakub'un (as) oğulları Mısır'a geldikleri zaman, Yusuf'un (as) bulunduğu şehre topluca girmemişler, fakat babalarının emrine uyarak şehrin üç ayrı kapısından ayrı ayrı girmişlerdir. Aslında onlar bu girişleriyle sadece babalarının bir arzusunu yerine getirmişler, fakat Allah'ın takdir etmesi halinde üzerlerine geleceği muhakkak olan herhangi bir zararı veya kötülüğü üzerlerinden defetmemişlerdir. Başka bir ifade ile, şehre girişlerinde onlara nazar isabet etmemiş ve herhangi bir zarar veya kötülükle karşılaşmamışlarsa, bu, babalarının arzusuna uyarak şehrin ayrı ayrı kapılarından girmiş olmaları sebebiyle değil, fakat Allah'ın onlar için böyle bir zarar veya kötülüğü takdir etmemiş olmasından ileri gelmiştir. Eğer Allah, üzerlerine böyle bir kötülüğün gelmesini takdir etmiş olsaydı, kapılardan ayrı ayrı girmiş olmakla bu kötülüğü kesinlikle üzerlerinden defedemezler, Allah'ın takdir ettiği o kötülük mutlaka başlarına gelirdi. İşte Yakup (as), Allah'ın bir Peygamber'i olması ve Rabbinin kendisine bu hususlarda pek çok şey öğretmiş olması dolayısıyla ilim sahibi olan bir kimseydi ve bu sebeple oğullarına ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmiş olmakla beraber, bu emre uymanın Allah'ın takdirini değiştirmeyeceğini de çok iyi biliyor; fakat bu emri vermekle içindeki bir arzuyu veya temenniyi de dile getirmiş oluyordu. Bu, hiç şüphesiz Allah'ın kazâ ve kaderle ilgili olarak kullarından bazısına nasip ettiği geniş bir ilimdi; ancak insanlardan pek çoğu da bu ilimden nasip almadıkları için, hiçbir şey bilmiyorlardı.

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَخَاهُ قَالَ اِنِّٓى اَنَا اَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا
جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِى رَحْلِ اَخِيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا
وَاَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَٓاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَاَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾
قَالُوا تَاللّٰهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى الْاَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَٓاؤُهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ
﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَٓاؤُهٗ مَنْ وُجِدَ فِى رَحْلِهٖ فَهُوَ جَزَٓاؤُهٗ كَذٰلِكَ نَجْزِى الظّٰلِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَٓاءِ
اَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَٓاءِ اَخِيهِ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِى دِينِ الْمَلِكِ اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ
اللّٰهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَٓاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِى عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

69 Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf, kardeşi (Bünyamin)'i bağrına basmış ve "Ben senin kardeşinim. Bu itibarla onların yapmış olduklarına sakın tasalanma." demişti.

70 (Yol hazırlıklarını ikmal edip) onları gerekli eşya ile donatınca, bir su kabını kardeşinin eşyası içine koydurmuş, sonra da dellâla: "Ey kervancılar! Şurası muhakkak ki siz bir hırsızsınız." diye çağırttırmıştı.

71 Yusuf'un kardeşleri ise, onlara dönerek "ne kaybettiniz." demişler;

72 Onlar da "hükümdârın su kabını kaybettik. Onu getiren kimseye bir deve yükü mükafat var; ben buna kefilim." diye karşılık vermişlerdi.

73 Yusuf'un kardeşleri de şöyle demişlerdi: "Allah'a yemin ederiz ki, (bizim hal ve hareketimizden, Mısır'a ait bu) arazide fesat çıkarmak için gelmediğimizi ve bizim hırsız olmadığımızı herhalde anlamışsınızdır.".

74 Onlar da demişlerdi ki: "Eğer yalan söyleyen kimseler iseniz, bunun cezası nedir"?

75 Yusuf'un kardeşleri ise, şöyle demişlerdi: "Cezası, kap kimin yükünde bulunursa, o, onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız.".

76 Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başlamış, sonra da kabı kardeşinin yükünden çıkarmıştır. İşte biz Yusuf'a böyle bir çare ilham etmiştik. Aksi halde, Allah dilemedikçe hükümdarın şeriatına göre, Yusuf'un kardeşini alıkoyması mümkün olmazdı. Biz, dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz.. Bu bakımdan, her ilim sahibinin üstünde daha âlim kimseler vardır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yakuboğullarının yeniden yiyecek almak üzere küçük kardeşleri Bünyamin'i de yanlarına alarak Mısır'a gitmek üzere hazırlıklarını tamamladıkları zaman, her ne kadar Allah'tan gelmesi mukadder olan bir zararı defetmese bile, sadece Allah'a güvenip dayanma manasına gelecek bir tedbir olmak üzere nazar değmesini önlemek için, babalarının, oğullarına ayrı ayrı kapılardan girmelerini emrettiğini, onların da bu emre uyarak ayrı ayrı kapılardan girdiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, kıssanın apaçık bir

devamı olarak, kardeşleri Yusuf'un nezaret ettiği hububat satış mahalline gelişlerini ve özellikle Yusuf'un kardeşi Bünyamin'i görünce onu tanıyıp boynuna sarılışını, gizlice ona kardeşi olduğunu söyleyişini, sonra da Bünyamin'i Mısır'da alıkoymak için Rabbinin kendisine ilham ile öğrettiği bir hileyi zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[69] Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf, kardeşi (Bünyamin)'i bağrına basmış ve "Ben senin kardeşinim. Bu itibarla onların yapmış olduklarına sakın tasalanma." demişti.

[70] (Yol hazırlıklarını ikmal edip) onları gerekli eşya ile donatınca, bir su kabını kardeşinin eşyası içine koydurmuş, sonra da dellala: "Ey kervancılar! Şurası muhakkak ki siz bir hırsızsınız." diye çağırttırmıştı.

69 Yakuboğulları, şehre veya Yusuf'un sarayına babalarının emrine uyarak ayrı ayrı kapılardan girmişlerdir. Rivayet olunduğuna göre, kardeşleri Yusuf'un huzuruna çıktıkları zaman, "İşte bu, kardeşimiz Bünyamin; senin isteğin üzerine onu da getirmek için babamızı ikna ettik ve güç de olsa onun izniyle küçük kardeşimizi de buraya getirdik." diyerek onu Yusuf'a tanıtmışlar, Yusuf da onlara "Çok iyi yaptınız; onu daima yanımda görecek ve bundan memnun olacaksınız." demiştir. Onlara izaz ve ikramda bulunmuş, ikişer ikişer ayrı sofralarda oturtmuş, Bünyamin ise, tek başına kalınca içine bir gariplik çökmüş ve ağlayarak "Eğer kardeşim Yusuf sağ olsaydı, ben de onun sofrasında otururdum." demiştir. Bunun üzerine Yusuf da onu yanına, kendi sofrasına alarak onunla birlikte yemiş ve onunla yalnız kalıp konuşma fırsatı bulmuştur. Daha sonra da on kardeşi ikişer ikişer birer eve yerleştirmiş, yalnız kalan Bünyamin'i de yanına almıştır. İşte bu süre zarfında ona kıssasını anlatarak kendisini tanıtmış, bu arada da ona kardeşi Yusuf olduğunu söylemiştir. Ne var ki çocukluğundan beri cereyan eden hadiselerin ve özellikle kardeşlerinin kendilerine karşı takındıkları tavrın ve yaptıkları kötülüğün Bünyamin'i üzmemesi ve onun kalbinde de kardeşleri hakkında tedavisi güç yaralar açmamış olması elbette mümkün değildi. Ancak Yusuf, kardeşi Bünyamin'e, olan hadiseleri anlatırken, onun kalbinde kardeşlerine karşı herhangi bir kin veya düşmanlık yaratmayı hiçbir zaman düşünmemiş, fakat sadece gerçekleri onun da bilmesini istemişti. Bu sebeple ona kardeş olduklarını söyledikten sonra, içinde belirmesi muhtemel böyle bir düşünceye yer vermemesi için onu teselli etmiş ve onların bu yaptıklarından dolayı tasalanmamasını ve onlara karşı herhangi bir kırgınlık veya küskünlük duymamasını istemiştir. Ayrıca Yusuf, bu anlattıklarından ve özellikle kendisinin kardeşleri olduğundan onlara hiç bahsetmemesini de kardeşi Bünyamin'den istemiş ve bazı tedbirlerle önce onu daha sonra da bütün ailesini yanında toplayacağını söylemiş; fakat bu tedbirlerin ne olduğundan hiç bahsetmemiştir.

70 Yakuboğullarının ülkelerine götürecekleri yiyecekler hazırlanıp da hareket vakti gelip çatınca, Yusuf, bazı adamlarına, gümüşten veya altından yapılmış bir ölçü kabını, hiç kimseye belli etmeden Bünyamin'in yükü arasına koymalarını emretmiştir. Kardeşler ise, bundan habersiz, hareket etme vaktinin geldiğini düşünerek yük hayvanlarının başına geçmişler ve son kontrollerini yaptıktan sonra hareket etmişlerdir. İşte bu sırada bir münadi, onlara yaklaşarak "Muhakkak ki siz bir hırsızsınız!" diye bağırmıştır. Bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, Yusuf, kardeşlerinin hareket etmelerinden sonra, şehirden uzaklaşmaları için bir süre daha beklemiş, sonra arkalarından bir münadi çıkartarak onları durdurmasını emretmiştir.

[71] Yusuf'un kardeşleri ise, onlara dönerek "Ne kaybettiniz." demişler;

[72] Onlar da "Hükümdarın su kabını kaybettik.

Onu getiren kimseye bir deve yükü mükafat var; ben buna kefilim." diye karşılık vermişlerdi.

[73] Yusuf'un kardeşleri de şöyle demişlerdi: "Allah'a yemin ederiz ki, (bizim hal ve hareketimizden, Mısır'a ait bu) arazide fesat çıkarmak için gelmediğimizi ve bizim hırsız olmadığımızı herhalde anlamışsınızdır.".

[74] Onlar da demişlerdi ki: "Eğer yalan söyleyen kimseler iseniz, bunun cezası nedir"?

[75] Yusuf'un kardeşleri ise, şöyle demişlerdi: "Cezası, kap kimin yükünde bulunursa, o, onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız.".

71 Kardeşler, "Muhakkak ki siz bir hırsızsınız!" diye bağırarak peşlerinden gelen münadiyi ve onunla birlikte olan adamları görünce durmuşlar ve onlara dönerek ne kaybettiklerini sormuşlardır.

72 Münadi ve yanındakiler ise, hükümdara ait bir su veya ölçü kabının kaybolduğunu haber vermişler, onu getirene de bir deve yükü mükafat verileceğini söylemişlerdir. Ayrıca münadi, kaybolan bu kabı getirene verilecek bir deve yükü mükafata kefîl olacağını söylemeyi de ihmal etmemiştir.

73 Hırsızlıkla itham olunduklarını anlayan Yusuf'un kardeşleri ise, bu itham karşısında kendilerini savunmak zorunluluğunu duymuşlar ve onlara şöyle demişlerdir: Biz buraya daha önce de geldik ve ücretini ödeyerek ailemiz için bir miktar yiyecek alıp ülkemize döndük. Bu ikici gelişimiz; şimdi de ülkemize geri dönüyoruz. Burada kaldığımız sürece bizi yakından görüp tanıdınız; vezirin bize karşı gösterdiği yakınlığı, izaz ve ikramı müşahede ettiniz. Allah'a yemin ederek söylüyoruz ki biz bu ülkeye fesat çıkarmak için gelmedik ve biz asla hırsız değiliz; hırsızlık bizim tabiatımıza hiçbir surette uygun değildir. Sizin de bizi böyle tanımış olmanız gerekirdi.

74 Bunun üzerine münadi ve yanındakiler, kardeşlere şöyle demişlerdir: Siz, hırsız olmadığınızı veya içinizden birinin hırsızlık yapmadığını söylüyorsunuz. Eğer bu söyledikleriniz doğru değilse, yahut siz yalan söylüyorsanız, daha açık bir ifade ile kaybolan bu kabın içinizden biri tarafından alındığı anlaşılırsa, bu takdirde, sizin şeriatınızda o kabı alanın cezası ne olur?

75 Kardeşler, bu soruya hemen cevap vermişler ve şöyle demişlerdir: Hırsızlık yapanın cezası kaybolan mal, kimin yükleri arasında bulunursa, cezası o kimsenin kendisidir. Halkın mallarını çalarak onlara zulmeden kimseleri biz böyle cezalandırırız. Filhakika İbrahim ve Yakub'un (as) şeriatinde hırsızın cezası, onun, malını çaldığı kimseye verilerek ona köle yapılması idi. Yusuf (as) da,ölçü kabının gizlice Bünyamin'in yükü içerisine konulmasını emrettiği zaman, düşündüğü de, şeriatın bu hükmüne uyarak kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymaktı.

[76] Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başlamış, sonra da kabı kardeşinin yükünden çıkarmıştır. İşte biz, Yusuf'a böyle bir çare ilham etmiştik. Aksi halde, Allah dilemedikçe hükümdarın şeriatına göre, Yusuf'un kardeşini alıkoyması mümkün olmazdı. Biz dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz.. Bu bakımdan, her ilim sahibinin üstünde daha âlim kimseler vardır.

76 İşte bu düşünce ile Yusuf (as), kaybolan ölçü kabını bulmak için, önce büyük kardeşlerinin yüklerini aratmış, onlardan bir şey çıkmayınca, arama sırası küçük kardeşi Bünyamin'in yüküne gelmiş, onun yükü aranınca da ölçü kabı onun içinde bulunmuştu. İşte bu, Allah Teâlâ'nın, Bünyamin'i yanında alıkoyması için Yusuf'a ilham ettiği meşru bir çare veya tedbir idi. Aksi halde Yusuf'un böyle bir çareye başvurmaksızın Bünyamin'i yanında alıkoyması mümkün değildi. Çünkü Mısır kanunlarına göre, malı çalı-

nan kimsenin, malını çalan hırsızı yanında tutmaya hakkı yoktu. Fakat kardeşlerinin, kendi şeriatlarında hırsızlık yapan kimselerle ilgili hükmü açıklamaları, Bünyamin'in de bu hükme göre cezalandırılması neticesini doğurmuş ve Yusuf (as) da bu hükme istinaden küçük kardeşini yanında alıkoymak için Rabbinin kendisine ilham ettiği bu hileye veya çareye başvurmuştur. Bundan da anlaşılmaktadır ki neticesi hayırlı olacak meşru bir hedefe veya gayeye ulaşmak için, görünüş itibariyle hile olan fakat aslında şerî bir nassla haram kılınmayan ve dolayısıyla meşru sayılan bir çareye başvurmak caizdir. Çünkü hile gibi görünse bile, meşru sayılan böyle bir çareye başvurmakla, bundan hiç kimse zarar görmediği gibi, hayırlı bir neticeye de ulaşılmış olacaktır.

Bir evvelki ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, Yusuf'un (as) adamları, ülkelerine dönmekte olan kardeşleri, hırsızlık sebebiyle durdurup bazı sorular yöneltmişler ve bu arada onlara, kendi şeriatlerinde hırsızın ve hırsızlığın hükmünü sormuşlar, onlar da, atalarının şeriatinde hırsızlık yapanın cezasının hırsızlığı yapan kimsenin kendisi olduğunu; yani hırsızın, malını çaldığı kimseye verilmesi olduğunu söylemişlerdir. Yusuf (as) da, şüphesiz, kendi atalarının şeriatındeki bu hükmü biliyordu; daha doğrusu Rabbi ona bunları öğretmişti. Zaten bunu bilmemiş olsaydı, küçük kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak için, yükleri arasına ölçü kabı koydurarak onun hırsızlıkla itham edilmesi gibi meşru bir hileye başvurmak gereğini de düşünemezdi. Fakat Allah, onu bu konularda da ilim sahibi yapmış ve onun derecesini yüceltmiştir. Şüphesiz, her ilim sahibinin üstünde bir âlim vardır ve Allah, hepsinin de üstündedir. Mücâdele suresinin "*...Allah, içinizden iman edenlerin ve kendisine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin...*" mealindeki 11. ayetinde de ifade edildiği gibi, Allah, dilediği kimselerin derecelerini dilediği ölçülerde yükseltir ve ondan, başka insanların da istifade etmelerini sağlar.

قَالُوٓا اِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ اَخٌ لَهٗ مِنْ قَبْلُ ۚ فَاَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهٖ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ اَنْتُمْ شَرٌّ مَكَانًا ۚ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يٰٓاَيُّهَا الْعَزِيزُ اِنَّ لَهٗٓ اَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ اَحَدَنَا مَكَانَهٗ ۚ اِنَّا نَرٰيكَ
مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اَنْ نَأْخُذَ اِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِنْدَهٗٓ ۙ اِنَّآ اِذًا لَظَالِمُونَ ۚ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا
اسْتَيْـَٔسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۚ قَالَ كَبِيرُهُمْ اَلَمْ تَعْلَمُوٓا اَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَ عَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللّٰهِ وَمِنْ قَبْلُ
مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ ۚ فَلَنْ اَبْرَحَ الْاَرْضَ حَتّٰى يَأْذَنَ لِيٓ اَبِيٓ اَوْ يَحْكُمَ اللّٰهُ لِيْ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾
اِرْجِعُوٓا اِلٰٓى اَبِيكُمْ فَقُولُوا يٰٓاَبَانَآ اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ ۚ وَمَا شَهِدْنَآ اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ
﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي اَقْبَلْنَا فِيهَا ۚ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ
اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۚ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا ۚ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلّٰى عَنْهُمْ
وَقَالَ يٰٓاَسَفٰى عَلٰى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ
يُوسُفَ حَتّٰى تَكُونَ حَرَضًا اَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ اِنَّمَآ اَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِيٓ اِلَى اللّٰهِ وَاَعْلَمُ مِنَ

اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْئَسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ ۖ إِنَّهُ لَا يَيْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٧﴾

77 Yusuf'un kardeşleri şöyle demişlerdi: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi (olan Yusuf) da çalmıştı.". (Onlara verilecek cevabı) içinde saklamış ve onlara hiçbir şey belli etmemiş, (kendi kendine) şöyle demişti: "Siz mevki itibariyle (iftira ettiğiniz kimseden) daha kötüsünüz. Allah, sizin vasfettiğinizi (sizden) daha iyi bilir.".

78 Kardeşleri Yusuf'a demişlerdi ki: Ey Aziz! (O küçük kardeşimizin) çok yaşlı bir babası var; Bu itibarla onun yerine birimizi al. Biz seni iyilik eden kimselerden görüyoruz.".

79 Yusuf ise, şöyle demişti: "Malımızı, yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah korusun. Aksi halde biz zalim oluruz.".

80 Yusuf'tan ümidlerini kesince, aralarında müzakere etmek için bir kenara çekilmişlerdi. Büyükleri demişti ki: "Babanızın sizden, Allah katında geçerli bir söz aldığını ve önceden de Yusuf hakkında ifrata gittiğinizi bimiyor musunuz? Bu sebeple ben, babam bana izin verinceye, yahut Allah, hakkımda hüküm verinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. Allah, hükmedenlerin en iyisidir.".

81 "Babanıza dönün ve ona deyin ki: "Ey babamız! Oğlun, bir hırsızlık yaptı. Biz, sadece bildiğimize şahitlik ediyoruz. Yoksa gayba bekçi olacak değiliz.".

82 "İçinde bulunduğumuz şehir (halkına) ve beraberinde geldiğimiz kervana sor. Biz, şüphesiz, doğruyu söyleyen kimseleriz.".

83 (Babalarına gelip bunları söyledikleri zaman, babaları, onlara şöyle) demişti: "Hayır; nefisleriniz size bir başka tuzak telkin etmiş. (Artık bana düşen) güzel bir sabırdır. Ümit olunur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.".

84 Sonra onlardan uzaklaşmış ve (kendi kendine) "Vay Yusuf'a!" demiş, bu arada da üzüntüsünden (perde indiği için) iki gözü de bembeyaz kesilmişti. (Evlatlarına karşı olan kırgınlığını) içinde gizliyordu.

85 Çocukları şöyle demişlerdi: "Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun. Öyle ki, ya hasta olacaksın ya helak olup gideceksin.".

86 Yakup ise şöyle demişti: "Ben acımı ve üzüntümü sadece Allah'a şikayet ediyorum ve Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.".

87 "Ey oğullarım! Gidin ve Yusuf ile kardeşini araştırın; Allah'ın rahmetinden ümid kesmeyin; zira Allah'ın rahmetinden kafir olanlardan başkası ümit kesmez.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yusuf'un, kardeşi Bünyamin'i yanında alıkoymak için başvurduğu meşru bir hileyi ve bu hilenin gereği olarak onun yükleri arasına gizlice koydurduğu bir ölçü kabının adamları tarafından bulunması neticesinde Bünyamin'in nasıl hırsızlıkla itham olunduğunu, Yakuboğullarının şeriatinde, bu hırsızlığın cezası olmak üzere, hırsızın, malı çalınan kimse tarafından alıkonulabileceği hükmüne istinaden Yusuf'un da onu yanında tuttuğunu açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Bünyamin'in hırsızlıkla itham olunmasının Ya-

kuboğulları arasında yol açtığı cidal ve münakaşalarla, ülkelerine döndükten sonra Bünyamin'in hırsızlık sebebiyle Mısır Aziz'i tarafından alıkonulmasının babaları üzerinde yarattığı büyük hayal kırıklığını ve üzüntüsünü zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[77] Yusuf'un kardeşleri şöyle demişlerdi: "Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi (olan Yusuf) da çalmıştı.". (Onlara verilecek cevabı) içinde saklamış ve onlara hiçbir şey belli etmemiş, (kendi kendine) şöyle demişti: "Siz mevki itibariyle (iftira ettiğiniz kimseden) daha kötüsünüz. Allah, sizin vasfettiğinizi (sizden) daha iyi bilir.".

[78] Kardeşleri Yusuf'a demişlerdi ki: Ey Aziz! (O küçük kardeşimizin) çok yaşlı bir babası var. Bu itibarla onun yerine birimizi al. Biz seni iyilik eden kimselerden görüyoruz.".

[79] Yusuf ise, şöyle demişti: "Malımızı, yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah korusun. Aksi halde biz zalim oluruz.".

77 Yakuboğulları, başlangıçta hırsızlık suçlamasını şiddetle reddetmiş olmalarına rağmen, ölçü kabının Bünyamin'in eşyaları arasından çıkması, onları şaşkına çevirmekle kalmamış, aynı zamanda içlerinde derin yaralar açılmasına da sebep olmuştu. Bununla beraber onlar, yine de kendilerini böyle bir suçtan tebriye etmenin yolunu aramışlar ve eğer bu işi Bünyamin yapmışsa, buna şaşmamak lazım; çünkü bir zamanlar, aynı asıldan olan kardeşi Yusuf da aynı işi yapmıştı, demekten kendilerini alamamışlardır.

Müfessirler, bazı rivayetlere istinaden, kardeşlerin Yusuf'u da hırsızlıkla suçlamalarına sebep olan bazı hadiselere işaret ederler. Bu rivayetlerden birinde açıklandığına göre, Yusuf, henüz küçük iken, anne tarafından müşrik bir dedesi vardı ve bu adam putlara tapardı. Belki putlara tapmaktan vazgeçer diye, Yusuf, annesinin de teşvikiyle onun putlarını çalmış, sonra da kırmıştı. İşte Yusuf'un kardeşleri tarafından hırsızlıkla suçlanmasına sebep olan hadise de bu idi; yani onun, dedesine ait putları çalıp kırması.. Başka bir rivayette de şunlar anlatılmıştır: Yusuf'un bir halası vardı ve bu hala Yusuf'u çok sever, onu yanından hiç ayırmak istemezdi. Halasının evinde de, İshak'tan (as) miras olarak kalmış kıymetli bir kuşak bulunuyordu. Kadın Yusuf'u yanında tutabilmek için bir hileye başvurdu ve bu kuşağı belli etmeden Yusuf'un beline sardı, sonra da onun kaybolduğunu ilan etti. Kuşağın bulunması için ev halkından elbiselerini çıkartmaları istenince de, kuşak Yusuf'un belinde sarılı olarak bulundu ve Yusuf, hırsızlıkla itham olundu. İşte bu hadiseye istinaden hala, ölünceye kadar Yusuf'u elinde tutma hakkına sahip oldu ve onu babasına vermedi.

İşte Yakuboğullarının, eğer Bünyamin ölçü kabını çalmışsa, daha evvel onun bir kardeşi de çalmıştı, diyerek Yusuf'u da hırsızlıkla suçlamalarının sebebi bu çeşit hadiselerdi. Ne var ki kardeşleri, Bünyamin'le birlikte Yusuf'u da hırsızlıkla itham ederken, Yusuf, onlara verilecek cevabı çok iyi bimesine rağmen onu içinde gizlemiş ve onlara hiçbir şey söylememiştir. Eğer hemen oracıkta kardeşlerine bu cevabı vermesi gerekseydi, onlara şöyle diyebilirdi: Siz, hırsızlıkla itham ettiğiniz Yusuf'a nazaran çok daha kötü bir durumdasınız. Çünkü Yusuf, hiçbir zaman Rabbinin cezasını hak edecek bir hırsızlık yapmamış, fakat daima kendisine O'nun rızasını kazandıracak ameller işlemeye gayret sarfetmiştir. Oysa siz, babanızın Yusuf'a karşı duyduğu sevgiyi bahane ederek onu, oynasın ve eğlensin diye götürdüğünüz çölde kör bir kuyuya atarak ölüme terkettiniz. Sonra onun kana bulanmış gömleğini babanıza götürerek, bütün dikkat ve titizliğimize rağmen kardeşimizin bir kurt tarafından parçalanıp yenmesine engel olamadık, dediniz ve babanıza açık açık yalan söylediniz. İşte siz, bu durumunuzu bir kenara bırakıp Yusuf'un hırsızlık gibi görünen, fakat sadece Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığı

bazı fiillerle onu suçlamaya kalkıştınız. Şüphesiz Allah, hem sizin hırsızlıkla vasfettiğiniz Yusuf'un hem de sizin durumunuzu çok daha iyi bilir ve herkesi kendi amelleriyle yargılar.

İşte Yusuf, kardeşlerinin kendisini hırsızlıkla vasfetmesi karşısında içinden bunları geçirmiş, fakat belki bunların ileride söylenebileceğini düşünerek şimdilik hiç sesini çıkarmamıştır.

78 İbrahim ve Yakub'un (as) şeriatında hırsızlık yapanın cezası, malını çaldığı kimse tarafından alıkonulmak olduğu, Yakuboğullarının da itirafıyla anlaşılınca, Yusuf (as) da, su kabını alıp eşyaları arasına gizlediği gerekçesiyle Bünyamin'i yanında alıkoymaya karar vermişti. Bu durumda Yakuboğulları, ülkelerine Bünyamin'i Mısır'da terkederek dönmek zorunda kalacaklar ve bu da, senelerce önce Yusuf'u kaybeden baba Yakub için ikinci bir üzüntü kaynağı olacaktı. İşte bunu düşünen kardeşler, babalarını bir de Bünyamin için üzüntüye sokmamak maksadıyla Yusuf'a babalarının durumunu açıklamak lüzumunu hissetmişler ve onu yeni bir üzüntü ile karşı karşıya bırakmamak için başka bir hal çaresi önermişlerdir. Ona şöyle demişlerdir: Ey Aziz! Yanında alıkoyacağın küçük kardeşimizin çok yaşlı bir babası var. Senelerce önce bir oğlunu kaybetmiş ve dayanılmaz bir üzüntü içinde kalmıştı. Ülkemizden buraya gelirken, senin isteğinle kardeşimizi de buraya getirebilmek için babamıza çok yalvardık; ona, kardeşimizi koruyacağımıza ve sağ salim geri getireceğimize dair Allah katında geçerli söz verdik; yemin ettik. Eğer şimdi, küçük kardeşimizi de burada bırakarak dönecek olursak, bu, babamız için çok ağır bir yıkım olur. Biz seni, iyilik sever bir insan olarak tanıdık; öyle zannediyoruz ki babamızın çok sevdiği kardeşimizi burada bırakarak dönmemizin babamız için sebep olacağı bu büyük üzüntüye sen de râzı olmazsın. Bu itibarla kardeşimizi bırak; o babasının yanına dönsün; onun yerine bizim içimizden birini alıkoy; burada o kalsın.

79 Ne var ki Yusuf, Yakuboğullarının, Bünyamin'in yerine kardeşlerden birinin alıkonulması hususundaki bu teklîflerini, suçsuz bir insanın alıkonulması manasında değerlendirerek kabul etmemiş ve onlara şöyle demiştir: Biz, malımızı, Bünyamin'in eşyaları arasında bulduk ve onu suçlu kabul ederek burada alıkonulmasına karar verdik. Eğer onu bırakır da içinizden bir başkasını alıkoyacak olursak, suçsuz bir kimseyi cezalandırmış olmamız dolayısıyla ona zulmetmiş oluruz ve biz de zalim sayılırız. Ben, böyle bir zulmü işlemekten Allah'a sığınırım.

[80] Yusuf'tan ümitlerini kesince, aralarında müzakere etmek için bir kenara çekilmişlerdi. Büyükleri demişti ki: "Babanızın sizden, Allah katında geçerli bir söz aldığını ve önceden de Yusuf hakkında ifrata gittiğinizi bilmiyor musunuz? Bu sebeple ben babam bana izin verinceye, yahut Allah, hakkımda hüküm verinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. Allah, hükmedenlerin en iyisidir.".

[81] "Babanıza dönün ve ona deyin ki: "Ey babamız! Oğlun, bir hırsızlık yaptı. Biz, sadece bildiğimize şahitlik ediyoruz. Yoksa gayba bekçi olacak değiliz.".

[82] "İçinde bulunduğumuz şehir (halkına) ve beraberinde geldiğimiz kervana sor. Biz, şüphesiz, doğruyu söyleyen kimseleriz.".

[83] (Babalarına gelip bunları söyledikleri zaman, babaları, onlara şöyle) demişti: "Hayır; nefisleriniz size bir başka tuzak telkin etmiş. (Artık bana düşen) güzel bir sabırdır. Ümit olunur ki Allah onların hepsini bana getirir. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.".

80 Yakuboğulları, ne kadar yalvarırlarsa yalvarsınlar, Yusuf'un, Bünyamin'i yanında alıkoymaktan vazgeçmeyeceğini ve ülkelerine, küçük kardeşlerini Mısır'da bırakarak dönmek zorunda kalacaklarını anlayınca, bir kenara çekilmiş-

ler ve durumu yeniden müzakere etmeye başlamışlardı. İçlerinde hem yaşça hem de akılca en büyük olanı kardeşlerine şöyle demişti: Siz, babanızın, Bünyamin'i ona sapasağlam geri götüreceğinize dair sizden Allah katında geçerli söz aldığını unuttunuz mu? Vaktiyle Yusuf hakkında da ifrata gitmiş ve onu öldürmek istemiştiniz de sonra bir kuyunun dibine atıp gitmiş, babanıza da onun bir kurt tarafından parçalandığını söylemiştiniz. Yusuf'tan sonra Bünyamin'in yokluğunu babanıza nasıl anlatıp onu ikna edecek ve bu dayanılmaz üzüntüden onu nasıl kurtaracaksınız? Allah'a yemin ederim ki ben, babam beni bağışlayıp da benden hoşnut olduğunu söyleyerek dönüşüme izin verinceye, yahut Allah hakkımda hüküm verinceye kadar Mısır topraklarını terketmeyeceğim. Şüphesiz Allah, hüküm verenlerin en iyisidir.

Rivayet olunduğuna göre bu sözleri söyleyen büyük kardeş, Yusuf henüz çocuk iken kardeşleri tarafından kıskançlık sebebiyle çöle götürülüp öldürülmek istendiği zaman, onlara karşı çıkan ve "Yusuf'u öldürmeyin. Eğer muhakkak bir şey yapacak iseniz, onu bir kuyunun dibine atın ki, bir yolcu kafilesi onu bulup alsın." diyen ve Yusuf'un kardeşleri tarafından öldürülmesine engel olan kimse idi. Burada da kardeşlerine yol göstermiş ve ülkelerine döndükleri zaman babalarına söyleyecekleri sözleri talîm etmişti. Onlara şöyle demişti:

81 Ey kardeşlerim! Babanıza dönün ve ona deyin ki: Ey babamız! Oğlun Bünyamin Mısır kralına âit bir ölçü kabı çaldı. Kral adına hüküm veren Aziz de, bizim bildirmemiz üzerine, ülkemiz şeriatına uygun olarak hüküm verdi ve kardeşimizi yanında alıkoydu. Biz, onun böyle bir şey yapacağını elbette bilemezdik. Şu var ki ölçü kabının onun eşyası arasından çıktığını gözlerimizle gördük; ancak o kabın oraya nasıl konduğu ve kimin tarafından konduğu hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Kısacası, işin aslı bizim için meçhuldür; onu da Allah'tan başka kimse bilmez.

82 Ey babamız! Eğer bize inanmazsan, Mısır'da bulunduğumuz kasaba halkına, yahut beraberinde geldiğimiz kervana sor. Sana, bizim söylediklerimizden farklı bir şey söylemeyeceklerdir; çünkü hırsızlık hadisesi Mısır'da o derece yayıldı ki onu duymayan kalmadı. Biz bu hadisede, yani kardeşimizin ölçü kabını çaldığı ve bu yüzden alıkonulduğu hususunda yalnız doğru olanı söylüyoruz.

83 Oğullarının bu sözlerine karşılık babaları, vaktiyle Yusuf'un sahte kana bulanmış gömleğiyle gelerek onun bir kurt tarafından parçalandığını söyledikleri zamanki gibi, onlara inanmadığına delalet eden bir ifade ile cevap vermiş ve şöyle demiştir: Hayır; nefisleriniz, size düşündüklerinizden tamamıyla farklı bir işi, yahut yeni bir hileyi süslü ve cazip bir hale getirmiş.. Bu durumda benim, sabretmekten ve Allah'ın kaza ve kaderine rıza göstermekten başka yapabileceğim hiçbir şey yoktur. Şimdi benim Rabbimden en büyük dileğim, halen nerede olduklarını ve ne yaptıklarını bilmediğim her üç oğlumun, Yusuf'un, Bünyamin'in ve sizinle birlikte Mısır'a gidip de dönmeyen büyük oğlumun bana geri dönüp gelmeleridir. Şüphesiz üç oğlunu yitirmiş bir kimse olarak benim durumumu en iyi bilen, kaza ve kaderinde yegane hüküm sahibi olan Allah'tır.

[84] Sonra onlardan uzaklaşmış ve (kendi kendine) "Vay Yusuf'a!" demiş, bu arada da üzüntüsünden (perde indiği için) iki gözü de bembeyaz kesilmişti. (Evlatlarına karşı olan kırgınlığını) içinde gizliyordu.

[85] Çocukları şöyle demişlerdi: "Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ Yusuf'u anıp duruyorsun. Öyle ki, ya hasta olacaksın ya helak olup gideceksin.".

[86] Ya'kûb ise şöyle demişti: "Ben acımı ve üzüntümü sadece Allah'a şikayet ediyorum ve Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.".

[87] "Ey oğullarım! Gidin ve Yusuf ile kardeşini

araştırın; Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; zira Allah'ın rahmetinden, kafir olanlardan başkası ümit kesmez.".

84 Yakup (as), oğullarının Bünyamin'le ilgili olarak anlattıkları hırsızlık hikayesini, tıpkı oğlu Yusuf'un bir kurt tarafından parçalandığını söyledikleri zamanki inançsız haliyle dinledikten sonra, Yusuf'u hatırlamanın içine doldurduğu üzüntü ile "Vah Yusuf'uma" diyerek onlardan yüz çevirip uzaklaşmıştır. Bu, o derece şiddetli bir üzüntü idi ki bir zamanlar Yusuf için hissettiklerinin Bünyamin ile kat kat artması şeklinde ortaya çıkmış ve Yakup bu üzüntünün eserini kısa bir zaman içinde kendi üzerinde görmüştü. Zira sebebi her ne olursa olsun, önce görme yeteneğinin giderek azaldığını farketmiş, çok geçmeden de göz bebeğinin üzerini beyaz bir tabaka kaplamıştır. Bu, onun gözüne inen bir perde idi ve onu hiç göremez bir hale getirmişti. Bununla beraber o, durumundan hiç kimseye hiçbir zaman şikayette bulunmamış, her şeyi sabırla karşılayıp, yalnız Allah'a tevekkül etmiştir.

Bazı güçlükler veya acılar karşısında aşırı derecede de olsa, üzüntüye kapılmak, sabırla birlikte olduğu ve nefis zabt-u rabt altında tutulduğu zaman şeran kötü bir davranış sayılmamıştır. Nitekim Hazreti Peygamber de, oğlu İbrahim vefat ettiği zaman ağlamaktan kendini alamamıştır. Buhârî (*Sahih,* II. 85) ve Müslim (*Sahih,* IV. 1807) tarafından nakledilen bir hadiste, Enes İbn Mâlik (ra) şunları anlatmıştır: "...Ben, İbrahim'i Resulullah'ın önünde can çekişirken gördüm.Resulullah (sas.)'ın gözlerinden yaşlar akıyordu. Birara şöyle buyurdu: *Göz ağlar; kalp mahzun olur. Biz Rabbimizin razı olacağı sözden başka bir şey söylemeyiz. Ya İbrahim! Biz, senin ayrılığınla gerçekten pek hüzünlü ve pek kederliyiz.*".

Şeran mezmum olan ve kötü sayılan hüzün, sabrı yitirip bağırıp çağırmak, üst baş yırtıp dövünmektir. Nitekim bazı torunlarının vefatı sebebiyle Hazreti Peygamber'in ağladığını gören ashabından bazılarının ona, "Ya Resulallah! Bizi ağlamaktan menetmiştin; görüyoruz ki sen de ağlıyorsun?" demeleri üzerine Hazreti Peygamber onlara: "Ben sizi ağlamaktan menetmedim; sizi menettiğim iki husus, hem sevinçli iken hem de hüzünlü iken bağırıp çağırmak ve dövünmektir." buyurmuştur.

85 Babalarının bu üzüntülü halini gören oğulları, ona daha şefkatli bir şekilde yaklaşmak lüzumunu hissetmişler ve şöyle demişlerdir: Ey babamız! Görüyoruz ki sen hâlâ Yusuf'un acısını üzerinden atamamışsın. Eğer bu halin devam edecek olursa, bir gün senin kuvvetini kaybedip zayıf düşmenden ve hasta olmandan korkuyoruz.

86 Babaları ise, onlara şu cevabı vermiştir: Ey oğullarım! Ben, üzüntümü ortaya koyarak ne size ne de başka birine şikayette bulunuyorum. Ben, dualarımla ve niyazımla yalnız Allah'a sığınıyor ve şikayetlerimi yalnız O'na arzediyorum. Bu itibarla beni şikayetimle başbaşa bırakın. Ben, sizin bilmediğiniz pek çok şey biliyorum ve O'ndan yalnız hayır umuyorum. Lütfu, ihsanı ve rahmetinin bolluğu ile biliyor ve ümit ediyorum ki, O bana beklediğimden daha çok huzur ihsan edecektir.

Yakup (as), bu sözleriyle, oğlu Yusuf hakkında başkalarının bilmediği bazı gerçekleri bildiğini ima ediyordu. Nitekim müfessirlerin naklettikleri bazı haberlerden öğrenildiğine göre, bir gece ölüm meleği olarak bilinen Azrail'i rüyasında görmüş ve ona Yusuf'un ruhunun kabzolunup olunmadığını sormuş, o da "Vallahi hayır; onu ara." cevabını vermiştir. İbn Abbas ise, "*... Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.*" sözünü de "Ben biliyorum ki Yusuf'un rüyası haktır ve muhakkak ben ona secde edeceğim." manasında açıklamıştır.

87 Yakub'un, oğlu Yusuf hakkında sahip olduğu bu bilginin en açık ve kesin delili, hiç şüphesiz, bu ayet-i kerimede zikredilen onun oğullarına yönelik sözleridir. Yakub (as) onlara şöyle demiştir: Ey oğullarım! Mısır'a gidin ve kardeşleriniz Yusuf ile Bünyamin hakkındaki haberleri araştırın. Allah'tan hiçbir zaman ümidinizi kesmeyin ve daima O'nun yardımını dileyin.

Allah'tan ümit kesenler, O'nun kudretini ve rahmetini inkâr eden ve kulları üzerindeki hikmetini bilmeyen kafirlerdir. Müminler ise, Allah'ın rahmetinden ve O'nun kullarından sıkıntıları giderip onları selamete çıkaracağından ümitlerini asla kesmezler.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَاةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ
وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ
﴿٨٩﴾ قَالُوا أَإِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَٰذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ
اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا وَإِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ
عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾ اذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي
يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

[88] (Yakub'un oğulları Mısır'a dönüp) Yusuf'un yanına girdiklerinde şöyle demişlerdi: "Ey Aziz! Bize ve ailemize darlık gelip çattı. Çok değersiz bir mal getirdik. Bu sebeple bize yine tam ölçü ver ve tasadduk et. Zira Allah, sadaka verenleri mükafatlandırır.".

[89] Yusuf şöyle demişti: "Siz cahil iken, Yusuf ve kardeşine ne yaptığınızın farkında mısınız"?

[90] Onlar da şöyle demişlerdi: "Yoksa sen Yusuf musun"? O da demişti ki: "Ben Yusuf'um; bu da kardeşim. Allah bize lütfetti. Şurası muhakkak ki, kim Allah'tan korkar ve sabrederse, Allah, iyilik edenlerin ecrini zayi etmez.".

[91] Onlar ise şöyle demişlerdi: "Allah'a yemin ederiz ki, O, seni bize üstün kılmıştır. Biz ise, (sana yaptığımız işte) elbette hatalı idik.".

[92] Yusuf da şöyle demişti: "Bugün artık sizi suçlamanın faydası yok. Allah sizi bağışlasın. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.".

[93] "Şu gömleğimi götürün ve babamın yüzüne sürün de, hemen gören bir kimse olsun. Ve bütün ailenizle birlike bana gelin.".

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerinde, Yakuboğullarının, bir ölçü kabının eşyaları arasından çıkması, bu yüzden de hırsızlıkla itham edilmesi sebebiyle küçük kardeşleri Bünyamin'i Mısır'da bırakarak ülkelerine dönüp durumu babalarına anlatmaları üzerine, daha önce kaybettiği Yusuf'un acısına yeni bir acının eklenmesiyle üzüntüsü bir kat daha artan, bununla beraber sabretmesini bilen ve yalnız Rabbine sığınan Yakub'un (as) durumunu açıkladıktan ve onun Yusuf'la kardeşi Bünyamin'i Mısır'da araştırmaları için verdiği emri zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, oğullarının bu emre uyarak üçüncü defa Mısır'a gittiklerini, Mısır Aziz'i olarak Yusuf'un yanına çıkıp onun yardımını istediklerinde, Yusuf'un kendisini onlara tanıttığını ve böylece senelerin birbirinden ayırdığı oniki kardeşin tekrar biraraya geldiğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[88] (Yakub'un oğulları Mısır'a dönüp) Yusuf'un

yanına girdiklerinde şöyle demişlerdi: "Ey Aziz! Bize ve ailemize darlık gelip çattı. Çok değersiz bir mal getirdik. Bu sebeple bize yine tam ölçü ver ve tasadduk et. Zira Allah, sadaka verenleri mükafatlandırır.".

[89] Yusuf şöyle demişti: "Siz cahil iken, Yusuf ve kardeşine ne yaptığınızın farkında mısınız"?

[90] Onlar da şöyle demişlerdi: "Yoksa sen Yusuf musun"? O da demişti ki: "Ben Yusuf'um; bu da kardeşim. Allah bize lütfetti. Şurası muhakkak ki, kim Allah'tan korkar ve sabrederse, Allah iyilik edenlerin ecrini zayi etmez.".

88 Yakuboğulları, üçüncü defa Mısır'a gittiklerinde, ilk iş olarak yine yiyecek almak maksadıyla Mısır Aziz'i Yusuf'un huzuruna çıkarak mallarının ve yiyeceklerinin azlığından şikayet etmişler ve ona şöyle demişlerdir: Ey Aziz! Havaların çok kurak geçmesi ve yeterince mahsul alınamaması dolayısıyla insanlarımız arasında büyük bir açlık tehlikesi başgöstermiştir. Bu sebeple biz, yine sana geldik ve ücreti mukabilinde senden yine yiyecek alacağız. Ancak getirdiğimiz ücret çok az ve almak istediğimiz yiyeceğin bedeli olmaktan çok uzak. Bununla beraber sen bize, senden bir ihsan olmak üzere tam ölçü yiyecek ver. Sana ödeyeceğimiz değeri olmayan ücret, vereceğin yiyeceğin karşılığı olmasa bile, verdiğini sadaka kabul et; yani bize tasaddukta bulun. Zira Allah, sadaka verenlerin ecrini asla zayi etmez ve onların sevablarını kat kat artırır.

Yakuboğullarının Mısır Aziz'i Yusuf'a yöneltikleri bu sözlerde, kendilerine acındırmayı hedef alan bir mana vardı; fakat asıl maksatları, bu sözlerle Yusuf'un kalbini yumuşatmak ve ona, kimliğini kendilerine açıklama imkânı sağlamaktı. Nitekim babalarının iki oğlunu da kaybetmenin verdiği bir sıkıntı ile gözlerine perde inmiş yaşlı bir kimse olduğunu ve bu halde iken bir de aile efradının kıtlık sebebiyle yiyecek bulamamak tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını anlatmalarından sonra, Yusuf'un kalbinde, hem babasına hem de küçük kardeşi Bünyamin'e karşı son derece büyük acıma duyguları belirmiş ve onlara, vaktiyle küçük kardeşleri Yusuf'a ve Bünyamin'e yaptıkları kötülükleri ve bu çeşit davranışlarının babaları üzerinde sebep olduğu büyük üzüntüleri hatırlatmaktan kendisini alamamıştır.

89 Onlara şöyle demiştir: Vaktiyle küçük kardeşleriniz Yusuf'a ve Bünyamin'e ne kadar kötülük ettiğinizi bilmez misiniz? Babanızın onları daha çok sevdiğini ve onlara daha çok yakınlık gösterdiğini düşünerek aşırı derecede kıskançlık duygusuna kapılır ve bu duygu ile onları babalarından nasıl uzaklaştıracağınızın yollarını arardınız. Neticede Yusuf için bu yolu buldunuz ve onu sizinle birlikte oynayıp eğlensin diye çöle götürdünüz; sonra da kör bir kuyuya atıp ölüme terkettiniz. Babanıza da, onun bir kurt tarafından parçlanıp yendiğini söylediniz. Böylece onu hem babasından hem de öz kardeşinden ayırdınız. Her ne kadar bu yaptıklarınız, sizin çocukluk döneminin, yahut gençliğinizin gururu ile her şeye tepeden baktığınız bir zamanın cehaleti içinde yapılmış olsa bile, bunların ne derece büyük ve çirkin fiiller olduğunu düşünebiliyor musunuz?

90 Yusuf, bu sözleri söylerken gayesi, sadece kendisini onlara tanıtmak için geçmişi hatırlatarak bir girizgah yapmaktan ibaretti; yoksa her şey olup bittikten ve aradan seneler geçtikten sonra onları utandırarak cezalandırmak veya onlardan intikam almak değildi. Nitekim bilen bir kimse olarak, geçmişe ait bu hadiseleri kardeşlerine hatırlattığı zaman, onlar, hayrete ve şaşkınlığa delalet eden bir ifadeyle "Yoksa sen Yusuf musun?" demekten kendilerini alamamışlardır. İşte o zaman Yusuf da kendisini kardeşlerine tanıtmış ve "Evet, ben sizin kuyuya atarak zulmettiğiniz Yusuf'um. Allah beni o kuyudan kurtardı; bana güç ve kuvvet ihsan ederek bu mevkiye getir-

di. Bu da, beni kuyuya atarak birbirimizden ayırdığınız mazlum kardeşim Bünyamin... Gördüğünüz gibi o da Allah'ın inam ve ihsanına mazhar oldu. Kısacası Allah bizi, üutfu ve ihsanıyla aradan uzun seneler geçtikten sonra tekrar biraraya getirerek dünyanın en mutlu insanları kıldı. Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki her kim Allah'tan gerçek manada korkar, O'nun emir ve nehiylerine hakkıyla uyarak iyilik ederse, O da o kulunun ecrini zâyi etmez; hem dünyanın hem de Ahiret'in kötü akıbetlerinden onu koruyarak dünyada ve Ahiret'te ona en yüksek dereceleri ihsan eder.

[91] Onlar ise şöyle demişlerdi: "Allah'a yemin ederiz ki, O, seni bize üstün kılmıştır. Biz ise, (sana yaptığımız işte) elbette hatalı idik.".

[92] Yusuf da şöyle demişti: "Bugün artık sizi suçlamanın faydası yok. Allah sizi bağışlasın. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.".

[93] "Şu gömleğimi götürün ve babamın yüzüne sürün de, hemen gören bir kimse olsun. Ve bütün ailenizle birlike bana gelin.".

91 Yusuf'un kendisini kardeşlerine tanıtması üzerine, onlar da gerçeği açıkça kabul etmişler ve onun faziletini itiraf etmekten çekinmemişlerdir. Ona cevap vererek şöyle demişlerdir: Allah'a yemin ederek söylüyoruz ki hem ilim yönünden hem ahlak yönünden, hem güç, kuvvet ve idari yetenek yönünden ve bunların da ötesinde diğer bütün üstünlükleri içinde toplayan nübüvvet yönünden Allah seni bize çok üstün yaratmıştır. Biz ise, açıkça itiraf ediyoruz ki çocukluğunda sana karşı büyük hatalar işledik ve çok kötü davrandık. Bu bakımdan biz, Allah'ın en günahkar kullarıyız.

92 Yusuf ise, kendisine karşı yaptıkları hatanın ve işledikleri kötülüğün büyüklüğünü anlamış kimseler olarak kardeşlerinin bu açık itiraf ve itizar beyanlarına karşı çok daha yumuşak bir dil ile, geçmişte yapılan işlerin artık hiçbir değeri kalmadığını hatırlatmış ve onlara şöyle demiştir: Çocukluğumuzda bana gösterdiğiniz bazı kötü davranışlardan dolayı bugün artık size levmedecek veya sizi cezalandıracak değilim. Her ne olmuşsa o, senelerce önce olup bitmiş ve gelip geçmiş; bugün onları tekrar hatırlamaya ve senelerce öncesine tekrar geri dönmeye hiç gerek yoktur. Bunların hepsi de unutulmalı ve hiçbir zaman hatırlanmamalıdır. O zaman işlediğiniz hataları ve bu yüzden kazandığınız günahları Allah bağışlasın. Muhakkak olan bir şey vardır ki o da, Allah'ın kendisine sığınıp tövbe edenlere ve itaatında kusursuz olanlara karşı çok merhametli olduğu ve tövbelerini kabul ettiğidir. Zira O, merhamet edenlerin en merhametlisidir. Bu itibarla O'ndan hiçbir zaman ümidinizi kesmeyin ve sadece O'nun merhametini sığının. Bunun dışında benim, kardeşiniz olmaktan öte sizinle, veya sizin benimle geçmişe ait alıp veremediğimiz hiçbir şey yoktur.

93 Yusuf, bu sözlerle kendisini kardeşlerine tanıtarak onlardan babası ile ilgili bazı bilgiler aldıktan ve özellikle onun, iki oğlunun ardından üzülüp ağlamaktan dolayı gözlerini kaybettiğini ve hiç göremez bir hale geldiğini öğrendikten sonra, Rabbinin kendisine vahyettiği bir bilgiye istinaden gömleğini çıkarıp kardeşlerine vermiş ve onlara şöyle demiştir: Vücudumu saran şu ecdad yadigarı gömleğimi alın ve babama götürüp yüzüne sürün; işte o zaman, bedenimin kokusunu almış olan bu gömlek, Rabbimın fazlı ve keremiyle benden babama bir müjde olur ve bu müjdenin onda hasıl edeceği büyük sevinç ve ferahlıkla gözleri açılır ve görmeye başlar. Sonra da babamı ve bütün aile efradını Mısır'a, benim yanıma getirin. Müfessirlerin rivayetlerine göre, Yusuf'un Filistin'de bulunan aile efradı, erkek, kadın ve çocuk olmak üzere yetmiş kişi idi.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ اَبُوهُمْ اِنِّي لَاَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَآ اَنْ تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ
الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيرُ اَلْقٰيهُ عَلٰى وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنِّي اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يٰٓاَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَآ اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ
رَبِّي اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

94 Kervan (ülkesine dönmek üzere Mısır'dan) ayrıldığı sırada, babaları şöyle demişti: "Eğer bana bunak demezseniz, ben Yusuf'un kokusunu alıyorum.".

95 (Yanındakiler ise) demişlerdi ki: "Allah'a yemin ederiz ki sen, hala (Yusuf hakkındaki) eski şaşkınlığındasın.".

96 Fakat müjdeci gelip de Yusuf'un gömleğini atınca, hemen gözleri geri gelmiş, o da şöyle demişti: "Ben size, Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri muhakkak bilirim, dememiş miydim"?

97 Oğulları ise, demişlerdi ki: "Ey babamız! Bizim için günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz, hiç şüphesiz, hatalı idik.".

98 O da şöyle demişti: "Sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, babalarının Yusuf ve Bünyamin'i araştırmaları için oğullarına verdiği emir üzerine üçüncü defa Mısır'a gelen kardeşlerin, henüz kimliğini bilmedikleri Mısır Aziz'inin huzuruna çıkıp ondan aileleri için tam ölçü yiyecek istediklerini ve karşılığını ödeyemeyecekleri için de bir miktar tasadduk ta bulunmasını istediklerini zikretmişti. İşte bundan sonra da bu Aziz'in aslında kardeşleri Yusuf olduğunu öğrendiklerini ve ona geçmişte yaptıkları kötülüklerini itiraf edip ondan özür dilediklerini, Yusuf'un ise, her şeyin geçmişte kaldığını, geçen şeylerin de unutulması gerektiğini söyleyerek gözlerinin görmediğini öğrendiği babası için de gömleğini çıkarıp verdiğini, sonra da kardeşlerinden Filistin'de bulunan bütün aile efradının Mısır'a getirilmesini istediğini açıklamıştı. Yukarıdaki ayetlerinde ise, öncekilerin devamı olarak Yusuf'un gömleğiyle Mısır'dan çıkan oğullarının henüz Filistin'e ulaşmadan babalarının Yusuf'tan aldığı bir koku ile gözlerinin açıldığını ve görmeye başladığını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

94 Kervan (ülkesine dönmek üzere Mısır'dan) ayrıldığı sırada, babaları şöyle demişti: "Eğer bana bunak demezseniz, ben Yusuf'un kokusunu alıyorum.".

95 (Yanındakiler ise) demişlerdi ki: "Allah'a yemin ederiz ki sen, hâlâ (Yusuf hakkındaki) eski şaşkınlığındasın.".

94 Yakuboğullarının kervanı Mısır hududundan çıkıp Filistin'e doğru yol almaya başladığı zaman, Yakup (as), kendisinde bir değişikli hissetmiş ve yanında bulunan aile efradına dönerek şöyle demiştir: Eğer benim yaşlılığıma ve bunamaya yüztuttuğuma vermezseniz, ben, Yusuf'un ve gömleğinin kokusunu alıyorum.

Bazı müfessirlerin rivayetlerine göre, Yakub'un (as), oğlu Yusuf tarafından gönderilen gömleğin

kokusunu aldığı zaman o gömleği getiren kervan Filistin'e sekiz günlük bir mesafede bulunuyordu. Eğer bu mesafenin uzunluğu gözönünde bulundurulursa, rüzgar yardımıyla da olasa kokunun Filistin'e kadar dağılmadan gelmiş olması mümkün değildir. Bu durumda kokunun ona ulaşmasını, ancak Allah Teâlâ'nın ihsan ettiği bir mucize olarak değerlendirmek gerekir ki bu da Allah'ın bir Peygamber'i için tabii karşılanması gereken bir hadisedir.

95 Ancak Yusuf'un senelerce önce ölmüş olduğunu düşünen ve ondan herhangi bir kokunun gelmiş olabileceğini imkansız gören Yakub'un yakınları ise onun bu sözlerini, Yusuf'un bir gün mutlaka geri döneceğine dair eski bir saplantının tezahürü olarak değerlendirmişler ve ona: Sen, hala Yusuf'a karşı olan aşırı derecedeki sevginin tesiri altında eski şaşkınlığını sürdürüyor ve onun gelmesini bekliyorsun. Artık onu unut ve yanındaki evlatlarınla yetin, demişlerdir.

[96] Fakat müjdeci gelip de Yusuf'un gömleğini atınca, hemen gözleri geri gelmiş, o da şöyle demişti: "Ben size, Allah'tan, sizin bilmediğiniz şeyleri muhakkak bilirim, dememiş miydim"?

[97] Oğulları ise, demişlerdi ki: "Ey babamız! Bizim için günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz, hiç şüphesiz, hatalı idik.".

[98] O da şöyle demişti: "Sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.".

96 Fakat Yusuf'un gömleğini taşıyan oğullarından biri, hem Yusuf'un hem de Bünyamin'in hayatta oldukları müjdesiyle gelip de Yusuf'un gömleğini babasının yüzüne atınca, gözleri hemen açılan Yakup (as), etrafındaki çocuklarına ve torunlarına şöyle demiştir: Ben size, Mısır'a gidin; Yusuf'u ve kardeşini araştırın; Allah'tan da hiçbir zaman ümidinizi kesmeyin. Ben, Allah'ın bana indirdiği vahiy sayesinde, sizin bilmediğiniz pek çok şeyi bilirim, demedim mi? Siz, benim hâlâ Yusuf'u düşünmüş olmamı, benim yaşlı veya bunamış olmamla yorumluyor ve içinizden benimle alay ediyordunuz. İşte şimdi siz de gerçeği gördünüz ve benim boş bir hayal peşinde olmadığımı anladınız.

97 Oğulları, Yakub'un (as) bu sözleri karşısında, büyük bir yanılgı içinde olduklarını anlamakta güçlük çekmemişler ve özür beyan ederek ondan, kendileri için Allah'tan af ve mağfiret dilemesini istemişlerdir. Ona şöyle demişlerdir: Ey babamız! Biz, Allah'a karşı gelerek büyük günahlar işledik. Şimdi ise, hem sana hem de kardeşlerimiz Yusuf ve Bünyamin'e yaptığımız kötülüklerden dolayı pişmanlık duyuyor ve Allah'a tövbe ediyoruz. Bu itibarla sen de bizim için Allah'tan af ve mağfiret dile.

98 Babaları da onların bu isteklerine olumlu cevap vermiş ve sizin için Rabbimden af ve mağfiret dileyeceğim. Muhakkak ki O, kullarının günahlarını çok bağışlayıcı ve onlar için çok merhametlidir.

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰٓى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى
الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يٰٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ اَحْسَنَ بِي اِذْ
اَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْنِي وَبَيْنَ اِخْوَتِي اِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ
لِمَا يَشَٓاءُ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

[99] (Bütün aile Mısır'a gidip) Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf ebeveynini bağrına basıp şöyle demişti: "İnşaallah Mısır'a güven içinde girin.".

[100]Ebeveynini kendi makamına çıkarıp oturtmuş, onlar da onun önünde (saygı) secdesine kapanmışlardı. Yusuf şöyle demişti: "Ey babam! (Bu secde), daha önceki rüyamın tevilidir. Rabbim onu, (şimdi) gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkarmakla ve sizi çölden getirmekle Rabbim bana çok ihsanda bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediğini hikmetle ve rızk ile tedbir edendir. Zira O, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yakuboğullarının, babalarından aldıkları emir üzerine küçük kardeşleri Yusuf ile Bünyamin'i araştırmak üzere Mısır'a geldiklerini, Yusuf'un hayatta olduğunu öğrenip onun gömleğiyle birlikte bütün aile efradını Mısır'a getirmek için tekrar Filistin'e döndüklerini, bu arada Yakub'un (as), Rabbinden bir mucize olmak üzere oğulları henüz dönmeden Yusuf'un kokusunu aldığını ve bunu ailesine haber verdiğini, sonra da oğullarının gelmesi üzerine Yusuf'un müjdeli haberini aldığını ve gözlerinin de açıldığını haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, bütün Yakup ailesinin Mısır'a göçünü ve Yusuf'la (as) karşılaşmasını zikretmiştir. Bütün aile Mısır'a geldiği zaman, Yusuf'un (as) oradaki yüksek mevkiini görüp anlamakta güçlük çekmemiş ve bu mevkide, onun önünde saygı ile eğilmekten kendini alamamıştır. Bu surenin baştarafında *"Ey babam! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm. Hepsini de bana secde ederken gördüm."* mealindeki ayet-i kerime ile de açıklandığı gibi, Yusuf'un (as) rüyası da böylece gerçekleşmiş oluyordu. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[99] (Bütün aile Mısır'a gidip) Yusuf'un yanına girdiklerinde, Yusuf ebeveynini bağrına basıp şöyle demişti: "İnşaallah Mısır'a güven içinde girin.".

[100] Ebeveynini kendi makamına çıkarıp oturtmuş, onlar da onun önünde (saygı) secdesine kapanmışlardı. Yusuf şöyle demişti: "Ey babam! (Bu secde), daha önceki rüyamın tevilidir. Rabbim onu, (şimdi) gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra, beni hapisten çıkarmakla ve sizi çölden getirmekle Rabbim bana çok ihsanda bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediğini hikmetle ve rızk ile tedbir edendir. Zira O, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir.

99 Yusuf'un (as), kardeşlerinden Mısır'a dönüp bütün ailesini kendisiyle ikamet etmeleri için Filistin'den Mısır'a getirmelerini istemesi üzerine, kardeşleri Mısır'dan ayrılmışlar ve Filistin'e dönmüşlerdir. Yetmiş kişiden oluşan aile efradı, yolculuk için gereken hazırlıkları tamamlayıp yola çıktığı ve Mısır topraklarına yalaştığı zaman, onları yolda karşılamayı düşünen Yusuf (as) da, bulunduğu yerden harekete geçmiştir. Bu sırada Mısır hükümdarı da adamlarına ve halkın ileri gelenlerine, Allah'ın Peygamber'i Yakub'u (as) karşılamak üzere Yusuf'la (as) birlikte yola çıkmalarını emretmiştir.

Yakup (as) ve ailesi, Mısır'da Yusuf (as) ve onunla birlikte gelen kalabalık bir cemaat tarafından karşılanmıştır. Hiç şüphesiz, aradan uzun seneler geçtikten ve Allah'tan hiçbir zaman ümidini kesmemiş olan baba Yakup (as) dışında herkes tarafından ölmüş olduğu kabul edilen Yusuf'un (as) aile efradıyla ve özellikle babası ve annesiyle karşılaşmasındaki yüksek heyecanı ve bu heyecanla dolu hasret duygusunu tahmin etmek güç olmasa gerektir. Yusuf (as), işte bu heyecan dolu hasret duygusu ile babasının ve annesinin boyunla-

rına sarılmış ve onlara: Hoşgeldiniz; Allah'ın izni ile Mısır'a güven içinde girin ve orada güven içinde oturun, demiştir.

100 Kafile Yusuf'un (as) ikamet ettiği saraya geldiği zaman, Yusuf (as), ana ve babasını, onlara olan hürmetini izhar etmek için kendisine ait riyaset makamına oturtmuş, on bir kardeşiyle ebeveyni de, ona saygı secdesine kapanmışlerdır. İşte o zaman Yusuf (as), çocukluğunda görüp de babasına anlattığı, fakat babasının *"Ey oğulcuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma; yoksa sana (kötülük etmek için) bir tuzak hazırlarlar. Zira şeytan, insana apaçık bir düşmandır."* diyerek kardeşlerinden gizlemesini emrettiği rüyayı hatırlamıştır. Bilindiği gibi bu rüyasında Yusuf, on bir yıldızla güneşi ve ayı kendisine secde ederken görmüş, babası ise, on bir kardeşin Yusuf'a karşı içlerinde besledikleri büyük kıskançlık sebebiyle, bu rüyadan haberdar olmaları halinde ona bir kötülük etmelerinden korkarak rüyasını onlardan gizlemesini istemişti. İşte şimdi Yusuf (as), çocukluğunda gördüğü bu rüyanın gerçekleştiğini hissediyor ve babasına: şöyle diyordu: Ey babacığım! Kardeşlerimin, önümde saygı ile eğilip secdeye kapanmaları, çocukluğumda görüp de sana anlattığım rüyanın apaçık tevîlinden başka bir şey değildir. Rabbim bu rüyayı gerçekleştirmekle bana çok büyük bir ihsanda bulunmuştur. O'nun bana olan ihsanı pek çoktur; bunlar saymakla tükenmez. İnsanın en büyük düşmanı olan şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozup da kardeşlerim tarafından kuyuya atıldığım zaman, beni kuyudan çıkarmakla bana en büyük ihsanda bulunmuştur. Keza bir ticaret kervanı tarafından Mısır'a götürülüp bana bakan, yedirip içiren ve gençlik çağına gelinceye kadar iyi bir şekilde beni yetiştiren Mısır Aziz'i tarafından satın alınmam, Aziz'in karısı yüzünden hapse düştükten sonra hapisten kurtarılmam, Mısır hükümdarı tarafından devletin mali işleriyle birlikte diğer bütün işlerinden sorumlu yüksek bir mevkie getirilmem ve nihayet sizi Filistin çöllerinden kurtarıp Mısır'a getirmem gibi daha pek çok ihsanda bulunmuştur.

Yusuf (as), şeytanın kendisiyle kardeşleri arasını açtıktan sonra sadece hapisten kurtarılışı ile ailesinin Mısır'a getirilişini Rabbinin kendisine ihsanı olarak zikretmiş, fakat kardeşlerinin yanında, onları kötülemiş olmamak ve geçmiş bir hadise sebebiyle diğer aile fertleri yanında utandırmamak için, onların kıskançlıklarından, bu sebeple kuyuya atılışından, bir kervan tarafından bulunup Mısır'da köle olarak satılışından hiç söz etmemiştir. Aksine kardeşlerine karşı daha saygılı davranmış olmak için, çocukluğunda onların bütün kötü davranışlarını şeytanın iğvasıyle açıklamış ve *"...şeytan, benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra beni hapisten çıkarmakla ve sizi çölden getirmekle Rabbim bana çok ihsanda bulundu."* demekle yetinmiş, sonra da şunları ilave etmiştir: Şüphesiz Rabbim, bir şeyi murat ettiği zaman, onun gerçekleşmesi için çeşitli sebepler ihdas eder ve insana ne kadar imkansız gibi görünürse görünsün, O'nun murat ettiği şey hemen gerçekleşir. Çünkü O, kullarının hayrına olan her şeyi hakkıyla bilir ve fiillerinde hikmet sahibir; hiçbir şeyi boşuna yaratmaz.

رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيِّي فِي الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِ ۚ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾

101 "Rabbim! Bana hükümranlık verdin ve sözlerin tevilini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı! Sen, dünya ve Ahirette benim velimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve salih kullarının arasına kat.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Yusuf'un (as), senelerce sonra Filistin'den Mısır'a gelen babası ve diğer aile efradıyla karşılaşmasını, onlarla kucaklaşmasını ve çocukluğunda gördüğü rüyanın aynen gerçekleşerek kardeşlerinin ve ebeveyninin onun önünde saygı secdesine kapanmalarını, bundan sonra da onun, Rabbinin bu hudutsuz lütuf ve ihsanına hamd-u senada bulunuşunu açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetinde, Rabbine yönelttiği bir duasına yer vermiş ve bu duasında, dünyada kendisine ihsan edilen hudutsuz nimetlerin, Ahiret'te de devam etmesini ve kendisini Müslüman olarak öldürüp salih kullarından kılmasını istediğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

101 "Rabbim! Bana hükümranlık verdin ve sözlerin tevilini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratanı! Sen, dünya ve Ahiret'te benim velimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve salih kullarının arasına kat.".

101 Yusuf (as), ana-babası ve kardeşleriyle biraraya geldikten sonra Rabbine yönelerek şu duayı yapmıştır: Rabbim! Sen, dünyada bana hükümranlık verdin. Mısır devletinin başına, sözleri ve hükümleri münakaşa edilmeyen mutlak tasarruf sahibi bir yetkili kıldın. Bana, bazı söz ve rüyaların tevilini öğrettin. Şüphesiz sen, göklerin ve yerin mucidi ve yaratıcısısın. Dünya ve Ahiret'te benim yegane yardımcım ve işlerimin bir tek velisi sensin. Beni Müslüman olarak öldür ve dünyada nimetlerinle mutlu kıldığın gibi Ahiret'te de mutlu kıl. Beni, özel olarak İbrahim, İsmail, İshak ve Yakup gibi ecdadım ile, genel olarak gönderdiğin diğer enbiya arasına ilhak et ve salih kullarından eyle.

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَآ
اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ۚ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۚ ﴿١٠٤﴾
وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ
بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ اَفَاَمِنُٓوا اَنْ تَاْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِنْ عَذَابِ اللّٰهِ اَوْ تَاْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هٰذِهٖ سَبِيلِي اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ اَنَا۠ وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَآ اَنَا۠ مِنَ
الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾

102 (Ey Muhammed!) İşte sana vahyettiğimiz bu (Yusuf kıssası), gayba ait haberlerdendir. Kardeşleri hile yapıp (onu kuyuya atmayı) kararlaştırdıklarında, sen onların yanında değildin.

103 Ne kadar istersen iste, insanların çoğu, yine iman etmez.

104 Sen, onlardan, yaptığın işe karşılık bir ücret de istemiyorsun. (Rabbinin seninle gönderdiği) Kitap ise, âlemler için öğütten başka bir şey değildir.

105 Göklerde ve yerde (iman etmek için) nice deliller vardır ki onların yanından yüz çevirerek geçerler.

106 Onların çoğu da Allah'a, ancak müşrik oldukları halde iman ederler.

107 Onlar, Allah'tan kendilerini çepeçevre kuşatacak bir azabın, yahut haberleri olmadan kendilerini ansızın yakalayacak kıyamet saatinin gelmeyeceğinden (bu kadar) emin midirler?

108 (Ey Muhammed!) De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben, bana tabi olanlarla birlikte, basiretle Allah'a davet ediyorum. Allah'ı (her çeşit noksan ve kusurdan) tenzih ediyorum. Ben asla müşriklerden değilim.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, ancak aklını kullanıp düşünebilen insanların alabilecekleri pek çok ibreti ihtiva eden Yusuf kıssasını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde bu kıssayı, onu bize haber vermiş olan son Peygamber'i Hazreti Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine ve Kur'an-ı Kerim'in de Allah'ın kelamı olduğuna apaçık bir delil olarak zikretmiştir. Zira kıssa, geçmiş devirlere ait haberlerden ibarettir ve bu haberleri nakledecek o hadiselere şahit olmuş herhangi bir kimsenin Peygamber (sas.) zamanına kadar yaşayıp ona nakletmiş olması mümkün değildir. O halde kıssa, gayba ait haberlerden oluşmuştur ve gaybı da Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bununla beraber kıssa ile ilgili haberleri bize nakleden kimsenin Muhammed (sas.) olduğu gözönünde bulundurursa, onun, bu haberleri vahiy yolu ile Rabbinden aldığı anlaşılır; zira ne Peygamber (sas.) ne de bir başkası gayba ait bu hadiselerden hiçbirine şahit olmamıştır; bu da kıssayı haber veren Peygamber (sas.)'in, Allah'ın vahyine mazhar olmuş bir Peygamber olduğunun apaçık delilini teşkil eder. Keza kıssanın, aynen Kur'an-ı Kerim'de yer almış olması da bu Kitab'ın, Allah'ın kelamı olduğunun bir başka delilidir.

Daha sonra Allah Teâlâ yukarıdaki ayetlerinde, müşriklerin iman yönünen durumlarını ele alarak, Yusuf kıssasının, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat eden pek çok delili ihtiva etmiş olmasına rağmen, müşriklerin bu delillere hiç iltifat etmediklerini, aksine onlardan yüz çevirdiklerini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

102 (Ey Muhammed!) İşte sana vahyettiğimiz bu (Yusuf kıssası), gayba ait haberlerdendir. Kardeşleri hile yapıp (onu kuyuya atmayı) kararlaştırdıklarında, sen onların yanında değildin.

103 Ne kadar istersen iste, insanların çoğu, yine iman etmez.

104 Sen onlardan, yaptığın işe karşılık bir ücret de istemiyorsun. (Rabbinin seninle gönderdiği) Kitap ise, alemler için öğütten başka bir şey değildir.

102 Allah Teâlâ, apaçık ibretlerle dolu olan Yusuf kıssasını zikrettikten sonra, Peygamber'i Muhammed (sas.)'e hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Yukarıda sana anlattığımız Yusuf'un çocukluğundan Mısır Aziz'i oluncaya ve ailesini Filistin'den getirtip yanına alıncaya kadar geçirdiği hayat safhalarından her biri, mesela kıskançlık sebebiyle kardeşleri tarafından çöle götürülüp kör bir kuyuya atılması, bir ticaret kervanı tarafından kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülmesi, Mısır'da yüksek mevki sahibi bir şahsa köle olarak satılması, güzel ve yakışıklı bir genç olarak yetişip gelişmesinden sonra Mısır Aziz'i olan bu şahsın karısı tarafından tertip edilen bir tuzak neticesi hapsedilmesi ve senelerce hapis yatması, hapis arkadaşlarından birinin, sonra da Mısır hükümdarının gördükleri rüyaları tabir etmesi neticesi hükümdar tarafından hapisten çıkarılması ve Mısır Devleti'ne başvezir yapılması... İşte Yusuf'un hayatında cereyan eden bütün bu hadiseler birbiri arkasına vukubulduğu zaman, sen elbette Yusuf ve ailesiyle birlikte değildin ve bunlara şahit olmamıştın. Bunlar, gayba ait haberlerdendir ve bu haberleri senin kavmine okuyup Yusuf kıssasından onları da haberdar etmen, ancak Rabbinin onları sana vahyetmesiyle mümkün olmuştur.

kün olmaktadır. Eğer Rabbin, Yusuf ve ailesine ait bu haberleri sana vahyetmemiş olsaydı, sen ve kavmin bunları nereden bilecektiniz? Bunları sana vahyetmemiz, hem kavminin hem de diğer kavimlere mensup insanların, akıllarını kullanarak bunlardan ibret almaları ve Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmeleri içindir.

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de gayba ait haberler verdiği zaman, buna benzer ifadeler kullanmış ve bunları, hem Kur'an'ın Allah kelamından oluşan vahiy mahsulü bir kitap hem de Hazreti Muhammed (sas.)'in Rabbinden vahiy alan bir Peygamber oluşuna delil kılmıştır. Mesela Âl-i İmran suresinin 44. ayetinde, Meryem kıssasını anlatırken, yine sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayba ait haberlerdendir. Onlar, Meryem'i hangisi himyesine alacak diye fal oklarını atarlarken, sen onların yanında değildin; onlar çekişirlerken de onların yanında bulunmuyordun."*. Keza Kasas suresinin Musa (as) ile ilgili 44-46. ayetlerinde de aynı ifadeleri görmek mümkündür. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Biz, Musa'ya (Peygamberlik) işini verdiğimizde sen (mukaddes vadinin) ne batı tarafında idin ne de şahit olanlardan idin. Bununla beraber biz, birçok nesiller yarattık; onların üzerinden seneler geçti ve sen, Medyen halkı içinde bulunup da onlara ayetlerimizi okumamıştın; fakat onları sana gönderen biziz. Musa'ya seslendiğimiz zaman sen Tur'un yanında değildin. Fakat senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarman için ve belki onlar da düşünürler diye Rabbinden bir rahmet olmak üzere (Kur'an'ı bu haberlerle sana biz gönderdik)."*.

103 İşte, sana vahyettiğimiz bu kıssalarda pek çok vaaz ve ibret bulunmasına ve akıllarını kullanmaları halinde, vahiy almaksızın bunları senin gayptan haber veremeyeceğini kolayca anlayabilecek olmalarına rağmen, insanların çoğu yine de iman etmezler. Şüphesiz sen, bu vaz ve ibret dolu kıssaları işittikleri zaman onların iman etmelerini şiddetle arzu ediyorsun. Ne var ki onlar, küfür içine o derece dalmışlardır ki ne yaparsan yap, onları bu küfürden çıkaramazsın.

İbn Abbas'tan (ra) rivayet olunduğuna göre, Mekke'deki Kureyş kafirleri ve Yahudilerden bir cemaat, sırf inat olsun diye, Hazreti Peygamber'e gelerek kendilerine Yusuf kıssasını alatmasını istemişler, Hazreti Peygamber de, belki iman ederler diye onlara Yusuf kıssasını zikretmiştir. Fakat onlar, yine iman etmemişler ve küfürlerinde direnmişlerdir. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir.

104 Aslında bu kafirlerin iman etmelerini engelleyecek hiçbir sebep bulunmadığı gibi, onları imandan alıkoyacak herhangi bir özürleri de yoktu. Nitekim Allah Teâlâ da, müşriklerin, Hazreti Peygamber'in iman ve İslam'a davetinden yüzçevirmeleri ve iman etmemeleri için hiçbir sebep bulunmadığını açıkça ifade etmiş ve Peygamber'ine hitapla, sen, onları iman ve İslam'a davet etmene karşılık olmak üzere, onlardan herhangi bir ücret de istemiyorsun. Yaptığın her işi, sırf Rabbinin rızasını kazanmak için yapıyor ve bunun için onları hakka ve hayra davet ediyorsun, buyurmuştur. Zaten Rabbinin sana indirdiği bu Kitapta, bütün insanlar için bir öğütten ve onları hak yola, Allah'ın dosdoğru yoluna hidayet eden bir rehberden başka nedir ki. Buna rağmen o kafirler, Rabbinin bu öğütlerine karşı kulaklarını sıkı sıkı tıkamışlardır.

105 Göklerde ve yerde (iman etmek için) nice deliller vardır ki, onların yanından yüz çevirerek geçerler.

106 Onların çoğu da Allah'a, ancak müşrik oldukları halde iman ederler.

107 Onlar, Allah'tan kendilerini çepeçevre kuşatacak bir azabın, yahut haberleri olmadan kendilerini ansızın yakalayacak kıyamet saatinin gelmeyeceğinden (bu kadar) emin midirler?

[108] (Ey Muhammed!) De ki: "İşte bu, benim yolumdur. Ben, bana tabi olanlarla birlikte, basiretle Allah'a davet ediyorum. Allah'ı (her çeşit noksan ve kusurdan) tenzih ediyorum. Ben asla müşriklerden değilim.".

105 Onların iman etmemelerinin asıl sebebi hiç şüphesiz, Allah'ın varlığı ve birliği ile ilgili apaçık delillerden gafil olmaları ve bu deliller üzerinde durup akıllarını kullanmamaları veya düşünmemeleridir. Oysa göklerde ve yerde, sabit yıldızlar, gezegenler, dağlar, denizler, nebatlar, hayvanlar, tatları, renkleri ve kokuları birbirinden farklı meyveler gibi Allah'ın varlığına, birliğine, hudutsuz ilmine ve kudretine iman etmelerini sağlayacak o kadar çok delil vardır ki bu deliller üzerinde tefekkür eden bir insanın, bunları yaratan yüce bir varlığın mevcudiyetini kabul etmemesi ve O'na inanmaması mümkün değildir. Buna rağmen pek çok insan da vardır ki bunlar, yine de Allah'ın varlığına ve birliğine iman etmezler; çünkü bunlar, gözlerinin önündeki bu delilleri görmezler; daha doğrusu görmemek için onlardan yüz çevirirler. Çünkü içlerinde besleyip büyüttükleri küfür, onlara başka türlü hareket etmelerine izin vermez.

106 Bazı insanlar da vardır ki bunlar, Allah'ın varlığına inanırlar; fakat bu inançlarına şirk karıştırırlar; başka bir ifade ile bunlar, hem Allah'a inanırlar hem de müşriktirler. Nitekim Allah Teâlâ, Lokmân suresinin 25. ayetinde müşriklerin bu kısmından sözederken onların bu halini tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Eğer onlara, gökleri ve yeri kimin yarattığını sorarsanız, muhakkak ki "Allah" diyeceklerdir..."* Ne var ki bu insanlar, göklerin ve yerin Allah tarafından yaratıldığını itiraf etmiş olsalar bile, çeşitli isimlerle çağırdıkları putlarını Allah'a ortak koşarlar ve onlara ibadet ederler. Bilinen bir gerçektir ki Allah'tan başka herhangi bir mahluka ibadet etmek, onu tazim ve takdis etmek şirkten başka bir şey değildir. Oysa Allah, bir müşriğin kendisine şirk koşmasından müstağnidir; onun şirkine asla muhtaç değildir. Nitekim Müslim (*Sahih*, IV.2289) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber de bu konu ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Allah buyurmuştur ki: Ben, müşriklerin bana şirk koşmalarından müstağniyim. Kim bir amel işler de bu amelinde bir başkasını bana şirk koşarsa, ben onu da bana şirk koştuğunu da terk ederim."*. Keza Ahmed İbn Hanbel (*Musned*, IV 215)'in Ebu Sa'îd İbn Ebî Fudale'den naklettiğine göre Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: *"Allah, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan o günde, ilk ve son bütün insanları topladığı zaman, bir münadi şöyle bağırır: Kim Allah için işlemiş olduğu bir amele şirk karıştırmışsa, o amelin sevabını Allah'tan değil de başkasından istesin. Allah, kendisine şirk koşanların şirkinden müstağnidir."*. Yine Ahmed İbn Hanbel (*Musned*, V.428)'in Mahmud İbn Lebîd'den rivayetine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: *"Sizin adınıza benim en çok korktuğum şey, küçük şirk (eş-şirku'l-asğar)dir. Küçük şirk nedir, ya Resulallah? diye sordukları zaman da, Resulullah (sas.) şu cevabı vermiştir: Riya. Allah Teâlâ, kıyamet günü insanları amelleriyle cezalandırdığı zaman, riyakarlık yapanlara diyecektir ki: Dünyada iken kendilerine riyakarlık ettiğiniz kimselere gidin ve bakın bakalım; onların yanında riyakar amellerinizin karşılığını bulacak mısınız"?* Keza Ahmed İbn Hanbel (*Müsned*, IV. 403)'in Ebû Mûsa'l-Eş'arî'den rivayetine göre Resulullah (sas.): *"Ey insanlar! Bu şirkten sakının. Zira şirk, bir karıncanın kımıldayışından bile daha gizlidir."* buyurmuş, sonra da ashabına gizli şirkten nasıl korunulması gerektiğini anlatarak şöyle demiştir: *"Deyiniz ki: Allahım! Bildiğimiz bir şeyi sana şirk koşmaktan sana sığınırız. Bilmediğimiz şeylerden dolayı da senden mağfiret dileriz."*.

Şirk, hiç şüphesiz, günahların en büyüğüdür. Nitekim Allah Teâlâ, Lokmân suresinin 13. ayetinde, Lokman'ın oğluna yaptığı bir nasihatı açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Lokman, oğluna nasihat ederek demişti ki: Ey oğulcuğum! Allah'a sakın şirk koşma; zira şirk, en büyük zulümdür."*. Buhârî (*Sahih*, VII. 75) ve Müslim (*Sahih*, I. 90)'in Ab-

dullah İbn Mes'ûd'dan (ra) naklettikleri bir hadiste de İbn Mes'ûd şöyle demiştir: Ya Resulallah! Günahların en büyüğü hangisidir, diye sordum. Resulu'llah (sas.): *"Seni yaratmış olduğu halde Allah'a ortak koşmandır."* buyurdu.

107 Allah Teâlâ, Allah'a iman etmiş olsalar bile, O'na şirk koşmaktan sakınmayanları en şiddetli azap ile tehdit etmiş ve şöyle demiştir: Ne olursa olsun şirkten sakınmayan bu müşrikler, kendilerini çepeçevre kuşatacak bir azabın yahut kıyamet gününün, ansızın üzerlerine gelmeyeceğinden bu derece emin midirler ki, bile bile Allah'a şirk koşuyorlar ve sonra da dünyanın hudutsuz nimetlerinden güle oynaya faydalanmaya çalışıyorlar? Nitekim Allah-u Ta'ala, buna benzer bir uyarıyı Nahl suresinin 45-47. ayetlerinde de yapmış ve bu gibileri hakkında şöyle buyurmuştur: "Sinsice kötülük peşinde koşanlar, Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut anlayamadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden, yahut (rızk için yeryüzünde) dolaşıp dururlarken azabın kendilerini yakalamıyacağından -ki onlar buna engel olamayacaklardır-, yahutta kendilerini korku üzerinde yakalamayacağından emin midirler? Şüphesiz Rabbin çok şefkatlidir, çok merhametlidir.". Aynı manayı, Â'râf suresinin 97-99. ayetlerinde de görmek mümkündür: "Peki, o ülkelerin halkı, geceleyin uyurlarken, azabımızın kendilerine gelip çatmayacağından emin mi idiler ki? Yahut o ülkelerin halkı, kuşluk vakti eğlenirlerken, azabımızın kendilerine gelip çatmayacağından emin mi idiler? Yahutta onlar, Allah'ın tuzağından mı emin olmuşlardı? Halbuki Allah'ın tuzağından, hüsrana uğrayan kimselerden başkası emin olamaz.".

108 Allah Teâlâ Yusuf kıssasını, Allah'ın varlığına birliğine, Muhammed (sas.)'in O'nun kulu ve Peygamber'i olduğuna, Kur'an-ı Kerim'in de, bu Peygamber'e vahyedilmiş bir Allah kelamı olduğuna insanların iman etmeleri için zikredilmiş önemli delillerden biri olarak tavsif ettikten sonra, sevgili Peygamber'inin üstlendiği davetin hedefini açıklamış ve bu maksatla Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! İnsanlara de ki: Benim tabi olduğum, aynı zamanda sizi de kendisine davet ettiğim işte bu yol, Allah'ın hak olan yoludur. Ben sizi, Allah'tan başka İlah olmadığına ve O'nun şeriki bulunmadığına şehadet etmeye ve bu şehadetin delalet ettiği O'nun yegane dini olan İslam'a davet ediyorum. Bana iman edip risaletimi tasdik eden ve bana tabi olan bütün müminler de, benimle birlikte Allah'ın tek olan bu dinine davet etmektedirler. Ben Allah'ı, her türlü noksan sıfatlardan, O'nun bir eşi ve benzeri, oğlu veya kızı, yahut anası veya babası bulunmasından tenzih ederim. İsra suresinin 44. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Yedi tabaka gök ve yer ile bunların içindekiler Allah'ı tesbih ediyor. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halim'dir; çok bağışlayıcıdır."*.

Hazreti Peygamber, şirkin mutlak nefyi ile vahdâniyetin ispatına taalluk eden bu iman esasını, Allah'a iman ettiklerini söyleyip de kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinip onlara ibadet eden müşriklere kesin reddiye olarak beyan ettikten sonra, kendisini onlardan tebriye etmiş ve kendisinin, hangi çeşit veya gruptan olursa olsun, hiçbir surette bu müşriklerden olmadığını zikretmişir.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِيٓ اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى ۗ اَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا ۗ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ
وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ

فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

109 Senden önce de, şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz kimselerden başkasını göndermemiştik. Onlar, kendilerinden öncekilerin akibetinin ne olduğunu görmek için yeryüzünde hiç dolaşmamışlar mı? Halbuki Ahiret yurdu, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?

110 İşte o Peygamberler, ümitsizliğe düşüp yalanlandıklarını sandıkları bir sırada, onlara hemen yardımımız gelmiştir. Bu itibarla biz dilediğimizi kurtarırız. Azabımız, suçlu kavimlerden hiç geri döndürülmez.

111 Onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır. Bu kıssalar, uydurulmuş bir söz değil; fakat kendilerinden öncekilerin tasdiki ve her şeyin açıklamasıdır; iman edenler için hidayet ve rahmettir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, gaybtan verdiği haberlerle, Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı, Muhammed (sas.)'in de O'nun Peygamber'i olduğunu ispat ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini inkâr eden müşriklere reddiye olmak üzere akla dayanan deliller zikretmiş ve yine de iman etmemeleri halinde, daha önce gelip geçmiş olan kavimleri de örnek göstererek onları başlarına gelecek azap ile tehdit etmiş, sonra da Yusuf kıssasına işaretle, Kur'an-ı Kerim'deki bu çeşit kıssaların akıl sahipleri için bir ibret olduğunu haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

109 Senden önce de şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz kimselerden başkasını göndermemiştik. Onlar, kendilerinden öncekilerin akibetinin ne olduğunu görmek için yeryüzünde hiç dolaşmamışlar mı? Halbuki Ahiret yurdu, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?

109 Allah Teâlâ, Filistin'de doğup çocukluğunu orada geçiren, kardeşlerinin kıskançlığına maruz kalarak babasından uzaklaştırılıp çöl ortasında kör bir kuyuya atılan, bir süre kuyuda kaldıktan sonra bir ticaret kervanı tarafından bulunup kuyudan çıkarılan ve Mısıra götürülerek orada Mısır Aziz'ine köle olarak satılan, fakat Aziz'in karısı tarafından tuzağa düşürülen, sonra da hapse atılan ve uzun seneler hapiste kaldıktan sonra, rüya tabirindeki geniş bilgisi sebebiyle Mısır hükümdarı tarafından hapisten çıkarılarak devletin en yüksek makamına getirilen Yusuf'un (as), babası Yakup (as) ile birlikte bütün aile efradını Filistin'den Mısır'a getirtmesiyle orada yerleşmiş olan bir kavmin ve özellikle Yusuf'un (as) kıssasını zikrettikten sonra, bu kıssanın bir hatimesi olmak üzere, gerek Yusuf'un (as) gerekse onun gibi gelip geçmiş diğer Peygamberler'in gönderilişlerine atıfla, son Peygamber Muhammed (sas.)'in de diğerleri gibi şehir halkları içinden seçilmiş bir kimse olduğunu, bunlardan hiçbirinin ne melekler ne kadınlar ne de çöl insanları arasından seçilmediğini özellikle açıklamıştır.

Bu açıklamadan şu husus iyice anlaşılmış olmaktadır ki Allah, Peygamberler'ini kadınlar arasından değil, sadece erkekler arasında seçmiştir. Keza bu erkekler de, badiye veya çöl halkından değil, diğer şehirlerin de onlara tabi olmalarını sağlamak için, şehir halkları içinden seçilmiştir. Çünkü bilinen bir gerçektir ki çöl ehli, çok defa katı olduğu kadar cehaletin de hâkim olduğu

bir tabakadır. Oysa şehir halkı, badiye Arabına nazaran yaratılış itibariyle daha yumuşak ve daha bilgilidir. Nitekim Allah Teâlâ, Tevbe suresinin 97. ayetinde bedevileri bu sıfatlarla tavsif etmiş ve onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Bedeviler, küfür ve nifak yönünden daha beter ve Allah'ın Resulüne indirdiği (ahkâm) ın hududunu bilmemek, onlara daha layıktır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir."*.

Müfessirlerin büyük çoğunluğu, ayet-i kerimedeki *"Senden önce de, şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz kimseler (rical)den başkasını göndermemiştik..."* mealindeki ibarede zikredilen *kimseler (rical)* kelimesini, Peygamberliğin sadece erkeklere verildiği, kadınlardan ise, hiç Peygamber gönderilmediği manasında yorumlamış oldukları halde, bazı müfessirler, İbrahim'in (as) eşi Sare'yi, Musa'nın (as) annesini ve İsa'nın (as) annesi, İmran'ın karısı Meryem'i misal göstererek onların da Peygamber olduklarını ileri sürmüşler, Sare'ye meleklerin gelerek İshak'ı, onun ardından da Yakub'u müjdelemelerini, keza Meryem'e de aynı şekilde melek tarafından İsa'nın müjdelenmesini ve ona vahiy gönderilmesini, bu görüşlerinin delilleri olarak zikretmişlerdir. Nitekim İbrahim'in (as) karısı Sare ile ilgili olarak Hûd suresinin 71. ayetinde *"Bu sırada İbrahim'in karısı (hizmet için) ayakta duruyordu ve (elçilerin "Korkma" sözü üzerine) gülmüştü. Biz de ona, İshak'ı, İshak'ın da ardından Yakub'u müjdelemiştik."* buyurulduğu gibi, Meryem'le ilgili olarak Âl-i İmran suresinin 42-43. ayetlerinde: *"Melekler şöyle demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; temizledi ve âlemlerin kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem! Rabbinin huzurunda dur; secde et; ve rüku edenlerle birlikte rüku et."*, Kasas suresinin 7. ayetinde de: *"Musa'nın annesine, onu emzir; başına geleceklerden korktuğun zaman onu denize at; korkma ve üzülme. Onu sana mutlaka geri vereceğiz ve onu Peygamberler'den kılacağız, diye vahyetmiştik."* denilmiştir. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki Peygamber anası olmaları yönünden bazı kadınların dereceleri yükseltilmiş olsa bile bu, onların Peygamber olmalarını gerektirmez. Keza onlara vahyedilmiş olması da, bu vahyin, Peygamberler'e gönderilen vahiyle aynı manada olmadığı ve bunun ilham manasına geldiği de bilinen hususlardandır. Nitekim Allah Teâlâ, Nahl suresinin 68. ayetinde *"Rabbin balarısına şöyle vahyetmiştir..."*, En'âm suresinin 121. ayetinde de *"...Muhakkak ki şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmelerini vahyedeceklerdir..."* buyurmuştur ki bu ayet-i kerimelerde yeralan *vahiy* kelimelerinin, Peygamberler'e gönderilen vahiy manasında olmadıklarına hiç şüphe yoktur. Bu bakımdan, müfessirlerin büyük çoğunluğunca da benimsenen kadınlar arasından Peygamber seçilmediği yolundaki görüş, kanaatimizce kabul edilmesi gereken en doğru görüştür.

Allah Teâlâ son Peygamber'i Muhammed (sas.) den önce de, şehir halkları içinden seçilmiş erkeklerden Peygamberler gönderdiğini açıkladıktan sonra, bu Peygamberler'e inanmayan ve onları yalanlayan kavimlerin başlarına gelen acı akibeti hatırlatarak Muhammed (sas.)'e inanmayan ve onun Peygamberliğini inkâr eden Mekkeli kafirleri tehdit etmiş ve sevgili Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Seni yalanlayan bu kafirler, yeryüzünde dolaşıp da senden önce gönderdiğimiz Peygamberler'e inanmayan ve onları yalanlayan kavimlerin ülkelerini nasıl başlarına yıkıp onları yerle bir ettiğimizi hiç görmüyorlar mı? Nûh, Hud, Salih ve Lut kavimleriyle diğer benzeri kavimlerin bu küfürleri yüzünden helak edilmeleri bu kafirler için hiçbir şey ifade etmiyor mu? Oysa bunlar akıllarını kullanıp biraz düşünebilselerdi, Ahiret yurdunun ebedi olan nimetlerinin, dünyanın geçici olan zevklerinden çok daha üstün olduğunu anlamakta gecikmezler, Allah'tan korkarak O'na şirk koşmazlar, Peygamberler'ine de tabi olurlardı.

110 Kavimlerini Allah'ın tevhidine ve ibadetin yalnız O'na hasredilmesine davet eden O Peygamberler, kafir kavimleri tarafından yalanlanıp çeşitli eziyetlerle Allah'ın hak olan yoluna davet

görevinden alıkonmak istendikleri ve onların da bu engellemeler karşısında ümitsizliğe kapıldıkları bir sırada, kendilerine hemen Allah'ın yardımı gelmiş ve küfürlerinde direnen kavimler, bu direnmelerinin cezasını en acı bir azap ile çekmişlerdir. Bu itibarla ey Muhammed, kavminin sana karşı gelmesi ve seni yalanlaması, sakın seni endişelendirmesin ve ümitsizliğe düşürmesin. Senden önce başı sıkışan Peygamberlerimize yardım ettiğimiz gibi, elbette sana da yardım edecek ve Allah'ın hak olan yoluna davet görevini yerine getirmeni sağlayacağız. Biz hiç şüphesiz kullarımızdan dilediğimizi sıkıntılarından kurtarır, küfürlerinde direnen suçlu kavimlerden de azabımızı kaldırmayız.

Kur'an-ı Kerim'de, ihtiyaç duyulduğu anlarda, Allah Teâlâ'nın Peygamberler'ine yardım vaadini içeren benzer ayetlerine sık sık rastlanır. Mesela Gafir suresinin 51. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz biz, Peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de şahitlerin şahitlik etmek üzere dikilecekleri kıyamet gününde yardım ederiz."*. Keza Mücâdele suresinin 21. ayetinde *"Allah, ben ve Peygamberim mutlaka galip geleceğiz, diye yazmıştır. Şüphesiz Allah, daima kuvvetlidir; galiptir."*. Bakara suresinin 214. ayetinde de *"Yoksa siz (ey Müslümanlar), sizden evvel gelip geçen, hatta Peygamberler'i, beraberindeki müminlerle birlikte "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar sıkıntılara ve acılara maruz kalıp sarsılan (millet)lerin hali, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sanıyorsunuz? Bilin ki Allah'ın yardımı yakındır."* buyurulmuştur ki bu da, İlahî azabın, küfürleri sebebiyle suçlu olan kavimlerden hiç kalkmayacağı gibi, İlahî yardımın da müminlerin üzerinden hiç eksilmeyeceği manâsındadır.

111 Allah Teâlâ, gelip geçmiş kavimlerin küfürleri sebebiyle Peygamberler'ini yalanlamalarına ve onları ümitsizliğe düşürmelerine karşılık, hem o Peygamberler'in hem de onlara tabi olan müminlerin üzerinden yardımını hiç kaldırmadığını beyan ederek sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'i, onu yalanlayan Mekkeli müşrikler karşısında teselli ettikten ve suçluların mutlaka cezalandırılacaklarını haber verdikten sonra, Yusuf kıssasının bu son ayetinde, Kur'an kıssalarının umumî manadaki hedefini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

Daha önce gelip geçmiş Peygamberler'le ve bu Peygamberler'in kavimleriyle olan ilişkilerine ve özellikle bir kavim içinde Peygamber'ine iman ettikleri ve ona tabi oldukları için Allah'ın yardımına mazhar olup kurtuluşa eren müminlerle, Peygamber'ini yalanlayıp ona karşı çıkan ve bu yüzden de helak olan kafirlere ait haberlerin zikrinde, aklını kullanan ve sahih bir şekilde düşünmesini bilen kimseler için vaaz ve ibretler vardır. Şunu kesinlikle kabul etmek gerekir ki Peygamberler ve kavimleriyle ilgili olan ve Kur'an-ı Kerim'de de yer alan bu haberlerden hiçbiri uydurulmuş değildir. Bunların hepsi de geçmiş devirlerde, Peygamberler'le kavimleri arasında cereyan eden hadiselerin birer teyit ve tasdiki ile, o hadiselerin ayrı ayrı birer açıklamasıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, iman edenler için birer hidayet ve rahmettir. Ona tabi olan insanları dosdoğru yola, Allah'ın yoluna hidayet eder. Onları zulmetten nura, dalaletten hakka, hayra ve salaha çıkarır. O aynı zamanda, âlemlerin Rabbinden dünyada ve Ahiret'te müminler için tam bir rahmet ve mutlak bir kurtuluştur.

RA'D SURESİ

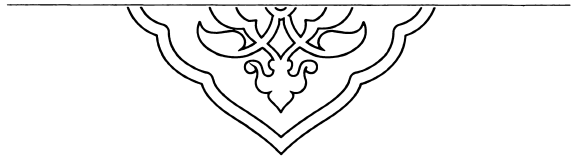

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in 13. suresi olup 43 ayetten müteşekkildir. Surenin 12 ve 13. ayetlerinde, zaman zaman gökyüzünde hasıl olan ve insana dehşet veren gök gürültüsü, şimşek, yıldırım ve bunlarla birlikte oluşan simsiyah bulutların getirdiği şiddetli yağmurlardan sözedilmesi dolayısıyla, sureye *gök gürültüsü* manasında *Ra'd* adı verilmiştir. Allah Teâlâ, sure adının da geçtiği bu iki ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Korku ve ümide düşüren şimşeği size gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren O'dur. Gök gürültüsü O'na hamd ile, melekler ise O'nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımları gönderir ve onları dilediğine isabet ettirir. Böyle olduğu halde, onlar, Allah hakkında yine de mücadele ediyorlar. Halbuki O, kendisine galip gelinemeyecek kadar çetindir."*.

Bilindiği gibi yağmur veya su, hayatın en önemli kaynaklarından biridir. Gerek insan ve hayvana gerekse yeryüzünü kaplayan nebatata hayat veren en önemli madde sudur. Eğer su olmazsa, bunlarda da hayat olmaz. Gök gürültüsü ve şimşeklerle birlikte oluşan ve gökyüzünü kaplayan yağmur yüklü bulutlarla da yakın ilişkisi bulunan yıldırım ise, hayat kaynağı olan yağmurun aksine, çok defa canlı varlıkların helaki için bir sebep olmuştur. Bir tarafta hayat kaynağı olup insanları ümitlendiren ve onlar için rahmet sayılan yağmur; diğer tarafta, onları korku ve dehşete düşüren ve onların hayatlarını yok etmekle görevli olan yıldırım; her ikisi de aynı oluşum içinde biraraya gelmiş zıt kutuplardır.

Ra'd suresinin nazil olduğu yer hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, genellikle akaide taalluk eden ve Mekkî surelerin konuları olan tevhidin ve nübüvvetin ispatı gibi konuları ihtiva etmesi dolayısıyla bu surenin de Mekke'de nazil olduğunu ileri sürmüşler; diğer bazıları da, onun Medine'de Muhammed suresinden sonra nazil olduğunu söylemişlerdir. Ebû Bekr el-Esam'dan gelen bir haberde ise, 31. ayet hariç, surenin tamamının icma ile Medenî olduğu söylenmiştir. Doğrusunu hiç şüphesiz Allah bilir.

2. Surenin Konusu

Ra'd suresi, tevhidin, nübüvvetin, ba's ve cezanın ispatı gibi genellikle Mekkî surelerin muhtevalarını hatırlatan, onlara benzeyen ve müşriklere reddiye teşkil eden konuları ihtiva eder. Surenin başından itibaren bu konuların en önemlileri şöyledir:

1) Sure göklerin ve yerin, güneşin, ayın, gece

ile gündüzün, dağların, nehirlerin, renkleri, kokuları ve tatları farklı meyvelerin yaratılışı gibi, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat eden delillerin zikri ile başlamış, bunları kıyamet günü, ba's ve cezanın ispatı ile dünyada kafirler için takdir olunan azabın beyanı takip etmiştir.

2) Küfredenler, Hazreti Peygamber'den, üzerlerine inecek azabın bir an önce indirilmesini istemişlerdir. Oysa bunda acele etmeye gerek yoktur; çünkü bu azap, er veya geç mutlaka gelecektir. Kendilerinden önceki kavimler de küfürlerinin cezasını çekmekten kurtulamamışlardır.

3) Allah'ın emri ile insanları koruyan meleklerden haber verilmiştir.

4) Surede, hak ile batıla, yalnız Allah'a ibadet edenle putlara ibadet eden kimselere misaller verilmiş; batıl, su üzerinde toplanan akıntı ile yok olup giden kirli köpüğe, hak ise, arz üzerinde kalan ve insanlar tarafından kullanılan saf ve temiz suya benzetilmiştir.

5) Allah'tan ve ceza gününden korkan, Allah'ın emirlerine uyup nehiylerinden sakınan, namazlarını dosdoğru kılıp gizli ve açık olarak sadaka veren müttekilerle, Allah'ın ahdini ve mîsakını bozan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerin durumları beyan edilmiştir.

6) Allah'ın hiçbir şeriki bulunmadığını ispat eden deliller zikredilerek müşriklerin iddiaları reddedilmiştir.

7) Müminlere vaadedilen cennet vasfedilerek bu yerin müminlerin sığınağı olduğu, kafirler için de cehennem ateşinin sığınak olarak hazırlandığı zikredilmiştir.

8) Ehl-i Kitap'tan Müslüman olan pek çok kimsenin, Kur'an-ı Kerim'den nazil olan ayetlerle ellerinde bulunan kitabın tasdik edildiğini görmekten büyük mutluluk duydukları açıklanmışıtır.

9) Peygamber'in en önemli görevi, tek bir Allah'a ibadet etmek, O'na şirk koşmamak ve insanları yalnız O'na davet etmektir.

10) Her Peygamber, davetinin kavmi tarafından kolayca anlaşılması ve kabul edilmesi için kendi kavminin diliyle gönderilmiştir.

11) Hem Hazreti Peygamber ve hem de ümmeti, kendilerine ilim geldikten sonra müşriklerin davetine uymaktan kesinlikle menedilmişlerdir.

12) Peygamberler de diğer insanlar gibi birer beşerdir. Onların da eşleri ve çocukları vardır. Onların birtakım muciler getirmeleri, kendi isteklerine bağlı değildir; mucize, ancak Allah'ın meşiyyetiyle gerçekleşir.

13) Dünya hayatı olmak ve olmamak, yaşamak ve ölmekten ibarettir. Allah, bir kavmi yok eder; onun yerine başka bir kavmi getirir. Bunların hepsi de, Allah'ın hiç değişmeyen ve hiç silinmeyen ilminde mahfuzdur.

14) Peygamberler'in önemli bir görevleri de tebliğdir. Emirlere muhalefetin cezası ise, sadece Allah'a âittir.

15) Sure, Hazreti Peygamber'in nübüvvet ve Peygamberliğine, Allah'ın ve daha önce Hazreti Peygamber'in sıfatlarını ellerinde bulunan kendi kitaplarından öğrenip iman eden kitap ehlinin şahitlik etmeleriyle sona ermiştir.

3. Ra'd suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

Ra'd suresiyle kendinden önceki Yûsuf suresi arasında, gerek konu gerek gaye ve gerekse Kur'an'ın vasfı bakımından kolayca görülebilen bir uygunluk vardır. Her iki surenin de, konu itibariyle geçmiş Peygamberler'in kavimleriyle olan kıssalarını ihtiva etmeleri, Allah'ın mümin ve mütteki olanları kurtarıp kafir olanları helak etmesi yönünden büyük benzerlikleri vardır. Keza her iki surenin gaye yönünden benzerliği de aynıdır ve bu gaye, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat etmekten ibarettir. Mesela Yûsuf suresinin 39. ayetinde, Yusuf'un (as) hapiste iken yanındakilere şöyle bir hitapı zikredilmiştir: *"Ey hapis arkadaşlarım! Birbirinden ayrı Rabler mi daha hayırlıdır; yoksa her şeye hâkim ve galip olan tek bir Allah mı"*? Buna karşılık Ra'd suresinin 2-4. ayetlerinde, tek başına gökleri

direksiz yükseltenin, sonra Arş üzerine istiva edenin, güneşi ve ayı emri altında tutanın, yeryüzünü yayıp üzerinde sabit dağlar ve nehirler vücuda getirenin...yalnız Allah olduğu zikredilmiş, 16. ayetinde *"(Ey Muhammed!) De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? De ki: Allah..."* Bu ayetlerde, bir yaratıcının varlığını, birliğini, kudret ve ilminin kemalini gösteren açık ve kesin deliller vardır. Bunun gibi, iki sure karşılaştırıldığı zaman, aynı konularda birbirini teyit ve tavzih eden başka ayetlerin de varlığını kolayca anlamak mümkündür.

Her iki surede Kur'an'ın tavsifi yönünden de benzer ayetler görülmektedir. Mesela Yûsuf suresi, Kur'an kıssalarının uydurulmuş birer söz olmadıklarını vurgulayan ayetiyle sona ermiş ve bu ayetinde şöyle denilmiştir: "Onların kıssalarında akıl sahipleri için bir ibret vardır. Bu kıssalar, uydurulmuş bir söz değil; fakat kendilerinden öncekilerin tasdiki ve her şeyin açıklamasıdır. İman edenler için hidayet ve rahmettir.". Ra'd suresi ise, aynı manada şu ayetle başlamıştır: "Elif. Lâm. Mîm. Râ. İşte bunlar, Kitab'ın ayetleridir ve sana Rabbinden indirilen (bu Kitap) haktır. (Bunda hiç şüphe yoktur); fakat insanların çoğu inanmaz.".

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ ۗ وَالَّذِىٓ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

[1] Elif. Lâm. Mîm. Râ. İşte bunlar, Kitab'ın ayetleridir ve sana Rabbinden indirilen (bu Kitap) haktır; (bunda hiç şüphe yoktur); fakat insanların çoğu inanmaz.

Allah Teâlâ bir evvelki surenin son ayetinde, Kur'an-ı Kerim'i, gerek bu surede zikredilen Yusuf kıssasının gerekse diğer Peygamber kıssalarıyla sair açıklamaların, kısacası Kur'an'da yer alan her hususun uydurulmuş birer söz olmadıklarını, tamamının kendinden önce indirilmiş Tevrat, İncil ve Zebur gibi semavi kitapların, tahrife uğramadan sahih olarak ihtiva ettikleri hak dinin temel esaslarını tasdik, aynı zamanda helal ve haram, mahbup ve mekruh, emir ve nehiy, vaad ve vaid, Allah'ın güzel isim ve sıfatlarını, ve Peygamber kıssalarını, hasılı, dünya ve Ahiret'te bir insanın din adına bilmesi ve uyması gerekli her hususu açıklamak için Allah tarafından vahiy yolu ile, yahut Cebrail (as) vasıtasıyla Hazreti Peygamber'e indirilmiş bir Allah kelamı ve ona inananlar için bir hidayet ve rahmet olduğunu zikrettikten sonra, Ra'd suresinin bu ilk ayetinde, daha önce saydığı Kur'an'la ilgili beş sıfata bir sıfat daha ilave etmiş ve bunun Allah katından gelen bir hak olduğunu beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[1] Elif. Lâm. Mîm. Râ. İşte bunlar, Kitab'ın ayetleridir ve sana Rabbinden indirilen (bu Kitap) haktır; (bunda hiç şüphe yoktur); fakat insanların çoğu inanmaz.

1 *Elif. Lâm. Mîm. Râ. Hurûf-ı mukattaa* da denilen ve bazı sure başlarında değişik şekillerde yer alan bu birleşik harfler, daha önce yaptığımız açıklamalarda da görüleceği üzere, bir tenbih veya bir uyarı niteliğinde zikredilmiş ve bununla özellikle kendinden sonra gelen ifadeye okuyucunun dikkati çekilmek istenmiştir. Dikkati çeken en önemli husus, bu harflerle yapılan uyarıların, çok defa Kitap veya Kur'an üzerine yapılmış olmasıdır. Yûsuf suresinin başında yer alan

Elif. Lâm. Râ. harfleriyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştık: "Bakara suresinin başında yer alan *Elif. Lâm. Mîm.* harfleriyle ilgili olarak yaptığımız geniş açıklamada, bu harflerin bir uyarı niteliğinde olduğuna işaret etmiş ve Allah Teâlâ'nın, bu harflerle dikkatleri, ayet içinde yer alan *Kitap* üzerine çekmeyi murat ettiğini zikretmiştik. Filhakika bu harfleri takip eden ibarede *"Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir."* buyurulmuştur ki, sözü edilen işte bu *Kitab*'ın ayetleri, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından, O'nun sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirilmiş ve bu ayetlerle amel edesiniz diye dinin bütün hükümleri açıklandığı gibi, ibret alasınız diye de, gelip geçmiş bütün Peygamberler'in kavimleriyle olan kıssaları anlatılmıştır.".

Yûsuf suresinin ilk ayetinde olduğu gibi, Ra'd suresinin bu ilk ayetinde de, birleşik harflerin akabinde, *tilke* ile surenin ayetlerine işaret edilmiş ve bu ayetler de Kitab'a izafe edilerek ayet-i kerime ile kastedilen mana, bütün Kur'an'a teşmil edilmiştir. İşte bu Manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Bütün ayetleri Rabbin tarafından sana indirilmiş olan bu Kitap, O'ndan gelen bir haktır ve onda hiçbir şüphe yoktur. Ne var ki insanların çoğu, onun sana Rabbinden indirilmiş bir hak olduğunu tasdik etmezler ve bu Kitap içerisinde yer alan her asra ve zamana uygun şeriat ahkamının değerini, dünya ve Ahiret hayatında insanlar için getirdiği büyük fayda ve menfaatleri takdir etmezler.

اَللّٰهُ الَّذِی رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوٰی عَلَی الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ یَجْرِی
لِاَجَلٍ مُسَمًّی ؕ یُدَبِّرُ الْاَمْرَ یُفَصِّلُ الْاٰیٰتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَآءِ رَبِّكُمْ تُوْقِنُوْنَ ﴿۲﴾ وَهُوَ الَّذِی مَدَّ الْاَرْضَ
وَجَعَلَ فِیْهَا رَوَاسِیَ وَاَنْهٰرًا ؕ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِیْهَا زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ یُغْشِی الَّیْلَ النَّهَارَ ؕ اِنَّ فِیْ
ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۳﴾ وَفِی الْاَرْضِ قِطَعٌ مُّتَجٰوِرٰتٌ وَّجَنّٰتٌ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّزَرْعٌ وَّنَخِیْلٌ
صِنْوَانٌ وَّغَیْرُ صِنْوَانٍ یُّسْقٰی بِمَآءٍ وَّاحِدٍ ۫ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰی بَعْضٍ فِی الْاُكُلِ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ
یَّعْقِلُوْنَ ﴿۴﴾

[2] Gördüğünüz gibi gökleri direksiz yükselten, sonra Arş üzerinde istiva eden, her ikisi de belirli bir süreyle hareket eden güneşi ve ayı emri altında tutan, her işi (bir nizam içinde) idare eden ve (bütün bunlara delalet etmek üzere) Rabbinize kavuşacağınızı yakînen bilesiniz diye ayetlerini uzun uzun açıklayan Allah'tır.

[3] Keza yeryüzünü yayan, üzerinde sabit dağlar ve nehirler vücuda getiren, her çeşitten ikişer çift meyve yaratan ve geceyi gündüze örtü yapan yine O'dur. İşte bütün bunlarda düşünen kimseler için mutlaka deliller vardır.

[4] Yeryüzünde, birbirine yakın toprak parselleri, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurma ağaçları vardır ki hepsi de aynı su ile sulanır; fakat biz, yemek hususunda bazısını bazısına üstün tutarız. İşte bunda da aklını kullanan kimseler için deliller vardır.

Allah Teâlâ bir önceki ayetinde, Rabbinden Peygamber'ine indirilmiş bir hak olarak tavsif ettiği Kur'an-ı Kerim'e insanlardan çoğunun inanmadığını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde göklerin, güneşin ve ayın halleriyle, üzerinde dikili dağların, nehirlerin ve tatları, kokuları, renkleri birbirinden farklı meyvelerle nebatın hallerini delil göstererek Allah'ın varlığını, birliğini, kudretinin eşsizliğini ve dönüşün O'na olduğunu ispat etmiştir. Bu deliller karşısında, akıl sahiplerinin, yine de akıllarını kullanmayıp Allah'a, Allah'ın varlığına ve birliğine ve O'nun tarafından hak olarak indirilen Kur'an'a yine de inanmamaları nasıl mümkün olur? İşte bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[2] Gördüğünüz gibi gökleri direksiz yükselten, sonra Arş üzerinde istiva eden, her ikisi de belirli bir süreyle hareket eden güneşi ve ayı emri altında tutan, her işi (bir nizam içinde) idare eden ve (bütün bunlara delalet etmek üzere) Rabbinize kavuşacağınızı yakinen bilesiniz diye ayetlerini uzun uzun açıklayan Allah'tır.

2 Allah Teâlâ, Ra'd suresinde yer alan ayetlerin ve dolayısıyla bütün Kur'an'ın, kendi katından indirilmiş bir hak olduğunu beyan ettikten sonra, bu ayetinde varlığının, birliğinin ve kudretinin bazısı göklerle, bazısı da yerle ilgili delillerini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: Gördüğünüz gibi, gökleri, yerin üzerinde emri ve teshiri ile, mesafesini hiç kimsenin bilemeyeceği bir uzaklığa yükseltip direksiz olarak tutan, sonra da Arş üzerinde istiva eden, işte O Allah'tır. O'nun, üzerinde istiva ettiği bu Arş, göklerden ve yerden çok daha büyük ve yüksek olarak yaratılmış olup, mahiyetini veya hududunu ancak kendisinin bildiği bir yer veya mekandan ibarettir. Onun hakkında Kur'an-ı Kerim'de ve Hazreti Peygamber'in sahih hadislerinde verilen bilgilerin dışında daha fazla bir bilgimiz yoktur; bu itibarla biz Arş'ı, Kur'an ve sahih hadisler dışında herhangi bir kaynağa veya zanna dayanan düşüncelerle tarif ve tavsif edemeyiz. Bize düşen, Kur'an ve hadisin bize bildirdiklerini kabul ve tasdik etmekten ibarettir.

Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine ve hudutsuz kudretine delalet eden bu ayet-i kerimenin bir benzerini de Â'râf suresinde görmek mümkündür. Bu surenin 54. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Rabbiniz, şüphesiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üzerinde istiva eden, geceyi, kendisini süratle takip eden gündüzle örten, güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş olarak yaratan hep Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratma ve emir O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah, ne yücedir."*. Bu ayet-i kerimenin tefsirinde, Arş'la ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştık: "Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde istivası, elbette O'nun, herhangi bir insan gibi, bir minder veya bir sedir üzerinde oturuşu ile kıyaslanamaz. Ancak böyle bir kıyasa yol açtığı için de, bazı bidat ehlinin oluşturduğu mezhepler gibi Arş'ı reddetmeye veya onu tevîl etmeye de gerek yoktur. Hazreti Peygamber de, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerine paralel olarak, kendisinden nakledilen sahih hadislerinde Arş'ı ispat etmiş, onun reddi veya tevili cihetine gitmemiştir. Buhârî (*Sahih*, VIII. 176)'nin Ebû Hureyre'den naklettiği uzun bir hadisinde Hazreti Peygamber, Allah'a ve Peygamber'ine iman eden, namaz kılan, oruç tutan ve Allah yolunda mücahede (veya muhaceret) eden kimselerin cennete girecekleri ni haber verdikten sonra, cenneti tasvir etmiş ve onun en üstünde ve en yükseğinde, cennet nehirlerinin fışkırdığı Rahmân'ın Arşı bulunduğunu zikretmiştir. Buhârî (*Sahih*, VIII. 178-179) ve Müslim (*Sahih*, I. 139) tarafından nakledilen başka bir haberde de, Ebû Zerr (ra), *"Güneş, kendine âit bir yer çevresinde akar gider..."* (Yâsîn suresi, 38) ayetinin manasını sorduğu zaman, Hazreti Peygamber, bu yerin, Arş'ın alt tarafı olduğunu açıklamıştır. Bunun gibi, gerek Kur'an ayetlerinde ve gerekse Hazreti Peygamber'den sahih ola-

rak nakledilen hadislerde Arş'la ilgili olarak gelen haberler çerçevesinde, teşbih ve tecsîme gitmeden, nasıl ve nerede olduğu sorusuna yer vermeden Allah'ın Arş üzerinde istiva ettiğini kabul ve tasdik etmek gerekir.".

Allah Teâlâ ayet-i kerimesinde, hudutsuz kudretine delalet eden fiillerin başında, emri ile gökleri direksiz olarak yerin üzerinde yaratışını zikretmiştir. Bu gökler, yerden o kadar uzakta yaratılmıştır ki onu katetmek veya onun sonuna ulaşmak mümkün değildir. Eğer Allah Teâlâ'nın, *"Yedi göğü ve yerden de bir o kadarını yaratan Allah'tır. Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilimle kuşattığını bilmeniz için Allah'ın emri bunların arasında iner durur."* mealindeki Talâk suresinin 12. ve buna benzer diğer ayetler de gözönünde bulundurulursa, yedi tabaka olarak yaratılan göklerdeki bu azameti anlamak nisbeten kolaylaşmış olur. Göklerin sadece hava ile kaplı olan ve yer seması da denilen birinci katının yüksekliği bile bu hususta bir fikir vermeye yeterlidir. Nitekim müfessirler, bu azameti ifade etmek için her bir gök arasındaki yüksekliği beş yüz yıllık bir yol olarak tarif etmişlerdir ki yerle yedinci kat gök arasındaki bu mesafe, beş yüz yıllık bir mesafenin yedi katı olarak ortaya çıkar.

İşte, Allah Teâlâ yedi tabaka olarak yarattığı bu gökleri arzın etrafında yükseltirken onların altına herhangi bir destek veya dayanak koymamış, fakat sadece onlara tayin ve takdir ettiği şekilde durmalarını emretmiş, başka bir ifade ile, onları emrine amade kılmıştır. Sonra da, yukarıda açıkladığımız üzere, kainatı ilmine ve takdirine uygun olarak idare ettiği Arş'ı üzerinde şanına ve azametine layık bir şekilde istiva etmiştir.

Keza kudretinin başka bir neticesi olarak güneşi ve ayı emri altına almış, ancak kendi ilminde olan bir süre boyunca, mahlukatın kendilerinden faydalanmalarını sağlayacak bir biçimde onların kendi yörüngelerinde akıp gitmelerini takdir etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak Yâsîn suresinin 38-40. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Güneş, kendine ait bir yer çevresinde akar gider. Bu, daima galip olan ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir. Aya da, eski hurma salkımının eğri dalı haline gelinceye kadar konaklar tayin etmişizdir. Ne güneşin aya yetişip onunla birleşmesi mümkündür; ne de gecenin gündüzü geçmesi.. Hepsi de bir yörüngede yüzerler."*.

Gerek güneş ve ay gerekse diğer yıldızlar, hepsi de takdir olunan bir sürenin sonuna kadar bu yörüngelerinde akıp giderler. Ancak Allah'ın bildiği bu sürenin sonu geldiği zaman, kainatta görülen bu nizam bozulacak ve her şey değişecektir. Çünkü bu son, dünyanın sonu, kıyametin ise başlangıcı olacak; gerek güneşin gerekse ayın deveranı sona erecektir. İşte bütün bu işleri bir nizam içinde yürüten ve kainatta mevcut bütün varlıkları kendi iradesiyle ve hikmetinin bir gereği olarak idare eden yalnız Allah'tır. O, dilediğine hayat, dilediğine ölüm verir. Dilediğini aziz, dilediğini zelil, dilediğini zengin, dilediğini de fakir eder.

İşte varlığını, birliğini, hudutsuz kudretini ve hikmetini, kısacası kendinden başka İlah olmadığını gösteren delilleri uzun uzadıya açıklayan da Allah'tır. Bunları açıklaması ise, kullarının akıllarını kullanarak bir gün O'na mutlaka kavuşacaklarını bilmeleri, Allah'tan başkasını İlah edinmemeleri ve O'ndan başkasına ibadet etmemeleri içindir. Çünkü onları hiç yoktan var edip dünyaya getiren, sonra onlara ölüm veren ve dünyada iken işledikleri amellerin hesabını kıyamet günü sormak için onları yeniden diriltecek olan yine O'dur.

[3] Keza yeryüzünü yayan, üzerinde sabit dağlar ve nehirler vücuda getiren, her çeşitten ikişer çift meyve yaratan ve geceyi gündüze örtü yapan yine O'dur. İşte bütün bunlarda düşünen kimseler için mutlaka deliller vardır.

[4] Yeryüzünde, birbirine yakın toprak parselleri, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız

hurma ağaçları vardır ki hepsi de aynı su ile sulanır; fakat biz yemek hususunda bazısını bazısına üstün tutarız. İşte bunda da aklını kullanan kimseler için deliller vardır.

3 Allah Teâlâ, vahdaniyyetini ve kudretinin büyüklüğünü ispat eden semavi delilleri zikrettikten sonra, yeryüzüyle ilgili delilleri açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Canlıların yaşamlarını kolaylaştıracak ve kendisinden faydalanmalarını sağlayacak bir şekilde yeryüzünü enine boyuna yayan, Nebe suresinin *"Yeryüzünü bir beşik, dağları da birer kazık yapmadık mı?"* mealindeki 6-7. ayetlerinde de ifade edildiği gibi, üzerinde sabit dağlar, dağlar arasında bir uçtan diğerine akan nehirler vücuda getiren, gerek bu nehirlerle ve gerekse gökten inen yağmur taneleriyle toprağı sulayarak çeşit çeşit ağaçlar ve bitkiler bitiren ve her birinden renkleri, kokuları ve tatları farklı meyveler, sebzeler ve çeşitli yiyecekler yaratan işte O Allah'tır. Keza Nebe suresinin *"Uykunuzu dinlenme, geceyi üzerinize örtü, gündüzü de geçim sebeplerini temine yarayan bir vakit kılmadık mı?"* mealindeki 9-11, Neml suresinin *"İçinde dinlenmeleri için geceyi, aydınlık olarak da gündüzü yarattığımızı görmediler mi? Bunlarda iman eden kimseler için mutlaka deliller vardır."* mealindeki 86 ve Rum suresinin *"Geceleyin uyumanız, gündüzün O'nun lütfundan rızık aramanız da O'nun delillerindendir. Bunda da, şüphesiz dinleyen kimseler için ibretler vardır."* mealindeki ayetlerinde de açıklandığı gibi, insanların yararına olmak üzere, gündüzün aydınlığını gecenin karanlığıyla örten, sonra da bu karanlığı gündüzün aydınlığıyla kaldıran yine O'dur.

Allah Teâlâ, örnek olarak verdiğimiz diğer ayet meallerinde olduğu gibi, bu ayetin sonunda da gerek göklerle ilgili olsun gerekse yerle ilgili olsun, zikredilen bütün bu misallerin, akıl sahiplerinin üzerlerinde durup düşünmelerini gerektiren birer delil olduklarını açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

İşte Allah'ın yarattığı bütün bu varlıklarda, akıllarını kullanan ve düşünmesini bilen insanlar için Allah'ın varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini gösteren apaçık deliller vardır. Zira var olan her şey için onu oluşturan, meydana getiren, yahut daha açık bir ifade ile, onun için bir yaratıcı arayan akıl sahipleri, şunu yakinen bilirler ki hiçbir şey, onu vücuda getiren bir güç veya kudret olmaksızın kendiliğinden oluşamaz veya meydana gelemez. Eğer vücuda gelmiş olan bu şeylerde, akıllara durgunluk veren bir güzellik, onları birbirinden ayıran belirgin bir özellik, hareket eden varlıklardan olup da, hareketlerinde bir nizam ve intizam var ise onları meydana getiren bu gücün hudutsuz bir ilim ve hikmetle muttasıf olduğunu inkar etmesi herhangi bir akıl sahibi için asla mümkün olamaz. Zira güneş, ay, dünya ve sair yıldızların, gökyüzünde kendileri için çizilen bir yörünge üzerinde hareket ettiğini; fakat hiçbirinin bu yörüngeden ayrılıp uzaklaşmadığını, yahutta birbirine yaklaşıp çarpışmadığını görüp dururken, bunları yaratan, sonra da onlara bu üstün nizamı veren o hudutsuz gücün sahibini, O'nun ilmini ve hikmetini inkâr etmesi nasıl mümkün olur? Herhangi bir akıl sahibinin Allah'ın varlığını, birliğini, O'nun hudutsuz kudretini, ilmini ve hikmetini inkâr edememesi ise, O'nun hükümranlığını kabul ederek O'nun emirlerine boyun eğmesini ve ibadetini yalnız O'na tahsis etmesini gerektirir.

4 Keza yeryüzünde birbirine bitişik olduğu halde tabiat ve mahiyet bakımından birbirinden farklı toprak parçalarının bulunuşu da Allah'ın varlığını, birliğini, O'nun hudutsuz kudretini ve ilmini gösteren delillerdendir. Bu topraklardan bir kısmı insanlar için son derece faydalı meyve, sebze ve çeşit çeşit hububat bitirirken, diğer bir kısmı çorak olup ottan başka hiçbir şey bitirmez. Bir kısmı ziraata elverişli olup buralarda yalnız hububat ekilip biçildiği halde, diğer bir kısmında hurma ve sair meyve ağaçlarıyla üzüm bağları yetişir. Aynı toprakta yetişen birbirinden farklı bu meyve ağaçları veya üzüm bağları, gökyüzün-

den düşen aynı yağmur taneleriyle sulanıp aynı güneşin üzerlerine gönderdiği ışınları aldıkları ve bir kısmı aynı asıldan geldikleri halde, verdikleri meyvelerin hem tatları hem renkleri ve hem de kokuları birbirinden ne kadar da farklıdır!.

İşte renk, tat ve koku gibi sahip oldukları birbirinden farklı bu özellikleriyle aynı toprağın ve aynı suyun yetiştirdiği bu meyve ve hububat çeşitlerinde ve sair çiçeklerde, akıllarını kullanan ve düşünmesini bilen insanlar için, Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren apaçık deliller vardır.

Dikkat edilecek olursa, surenin başında yer alan ve Allah'ın varlığına, birliğine ve hudutsuz kudretine delîl olarak zikredilen bu son üç ayet, birbirini teyit eden aynı manadaki ibarelerle sona ermiştir. İkinci ayet-i kerimede *"...Rabbinize kavuşacağınızı yakinen bilesiniz diye ayetlerini uzun uzun açıklayan Allah'tır."* buyurulmuş, üçüncü ve dördüncü ayet-i kerimelerde de *"İşte bütün bunlarda düşünen kimseler için mutlaka deliller vardır."* ve *"İşte bunda da aklını kullanan kimseler için deliller vardır."* denilmiştir. Bu da açıkça göstermektedir ki diğer varlıklardan akıl ve düşünce sahibi olarak farklı bir şekilde yaratılmış olan insanın, hem kendi yaratılışına hem de çevresine bakarak Allah'ın varlığına, birliğine, hudutsuz kudretine ve sınırsız ilmine inanmasını gerektirecek deliller üzerinde aklını kullanarak durup düşünmesi ve bu inanca ulaşması, üzerine vacip olan davranışlardandır. Zira yukarıda da açıklandığı gibi, bu deliller üzerinde aklını kulanan hiçbir insanın Allah'ın varlığı ve birliği inancına ulaşmaması ve O'nu yegane hükümran olarak kabul edip yalnız O'na ibadet etmemesi mümkün değildir. Bütün bunlara rağmen eğer bir insan, yine de Rabbini bilmiyor ve O'na ibadet etmiyorsa, hiç kuşkusuz onun, sadece nefsinin esiri olduğuna ve aklını sadece dünyanın geçici süslerine alet ettiğine hükmedilir. Böyle insanlar, dünyada ne kadar alayiş içinde yaşamış olurlarsa olsunlar, bunların akibetleri hüsrandan başka bir şey değildir.

وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ ءَإِذَا كُنَّا تُرَابًا ءَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ
الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ
الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

[5] Eğer şaşacaksan, onların "Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?" sözüne şaşmak gerekir. İşte Rablerini inkar edenler bunlardır. Boyunlarında demir halkalar bulunanlar bunlardır. İşte bunlar cehennem ashabıdır ve orada daimidirler.

[6] Müşrikler senden, iyilikten önce (kendilerine) alelacele kötülük gelmesini istemektedirler. Oysa kendilerinden önce (istedikleri cezaya uğratılmış) emsalleri gelip geçmiştir. Gerçek şudur ki, Rabbin, zulümlerine rağmen, (tövbe eden) insanlar için mağfiret sahibidir. Şu da bir gerçektir ki Rabbin, (küfründe ısrar edenlere karşı da) cezası çok şiddetlidir.

[7] O küfredenler, "Kendisine Rabbinden bir mucize indirilmez miydi?" demektedirler. Halbuki sen, sadece bir uyarıcı ve her kavmin hidayet rehberisin.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, varlığının ve birliğinin hem göklerle ilgili hem de yerle ilgili apaçık delillerini zikrettikten ve insanoğluna bu deliller karşısında tereddüde düşmesini gerektirecek en ufak bir nokta bırakmaksızın ona, uçsuz bucaksız bu âlemde her şeyi icat etmeye ve hiç yoktan yaratmaya kadir olduğunu gösterdikten sonra; yukarıdaki ayetlerinde, *"Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?"*, yahut Yâsîn suresinin 78. ayetinde de açıklandığı gibi, kendi yaratılışını unutarak *"Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek?"* gibi sözler söyleyerek Allah'ın bu hudutsuz kudretini ve dolayısıyla kıyamet gününü ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkar eden müşriklerin bu küfürlerini kesinlikle reddetmiş, ayrıca onların, bu akılsızlıklarının tabii bir neticesi olmak üzere, hiçbir zaman inanmadıkları İlahî bir azabın bir an önce üzerlerine indirilmesini, eğer Peygamber sözlerinde sadık ve samimi ise, Rabbi katından bir de mucize getirmesini istediklerini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[5] Eğer şaşacaksan, onların "Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?" sözüne şaşmak gerekir. İşte Rablerini inkâr edenler bunlardır. Boyunlarında demir halkalar bulunanlar bunlardır. İşte bunlar cehennem ashabıdır ve orada daimidirler.

[6] Müşrikler senden, iyilikten önce (kendilerine) alelacele kötülük gelmesini istemektedirler. Oysa kendilerinden önce (istedikleri cezaya uğratılmış) emsalleri gelip geçmiştir. Gerçek şudur ki, Rabbin, zulümlerine rağmen, (tövbe eden) insanlar için mağfiret sahibidir. Şu da bir gerçektir ki Rabbin, (küfründe ısrar edenlere karşı da) cezası çok şiddetlidir.

[7] O küfredenler, "Kendisine Rabbinden bir mucize indirilmez miydi?" demektedirler. Halbuki sen, sadece bir uyarıcı ve her kavmin hidayet rehberisin.

5 Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Allah'ın göklerde ve yerde hiç yoktan yarattığı şeyleri kendi gözleriyle görüp durdukları ve sayısız delillerle O'nun herşeyi yapmaya ve yaratmaya kadir olduğunu anladıkları, veya akıllarını kullanıp bu deliller üzerinde düşündükleri takdirde anlayabilecek durumda oldukları halde, bütün bunları inkâr etmelerine, sonra da seni yalanlamaya kalkışmalarına şaşacaksan, her şeyden önce onların "Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?" diyerek kıyamet gününü ve öldükten sonra dirilmeyi inkar etmelerine şaşmak gerekir. Filhakika müşriklerin kıyameti ve öldükten sonra dirilmeyi açık bir şekilde inkâr eden sözleri Kur'an-ı Kerim'in on suresinde tekrar edilmiştir. Mesela Ra'd suresinden sonra sırasıyla Nahl suresinde, İsra, Mü'minûn, Ankebût, Secde, Yasin, Saffât ve Vâkıa surelerinde birbirine benzer ifadelerle bu inkârı görmek mümkündür. Nahl suresinin 38. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Onlar, Allah'ın, ölen bir kimseyi diriltmeyeceğine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdir..."*, İsra suresinin 49. ayetinde *"Müşrikler demektedirler ki: Biz, (kabirlerimizde) kemik haline geldikten ve ufalanıp toprak olduktan sonra, yeni bir yaratık olarak tekrar dirilecek miyiz?"*, Mü'minûn suresinin 82. ayetinde *"Demektedirler ki: Biz öldükten, toprak ve kemik olduktan sonra tekrar diriltilecek miyiz"?*, Secde suresinin 10. ayetinde *"Müşrikler demektedirler ki: Biz toprağa karışıp yok olduktan sonra, yeniden mi yaratılacağız"?*, Yâsîn suresinin 78. ayetinde *"Kendi yaratılışını unutup bize misal veriyor ve diyor ki: Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek"?*, Saffât suresinin 15-17. ayetlerinde *"Ve diyorlar ki: Bu, apaçık sihirden başka bir şey değil. Öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman, biz, yahut evvelki atalarımız muhakkak yeniden dirilecek miyiz"?* Vâkıa suresinin 47-48. ayetlerinde de *"Ve diyorlar ki: Öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman, biz ve gelip geçmiş atalarımız muhakkak yeniden dirilecek miyiz"?* denilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde yer alan bu açıklamalar, müşriklerin, kıyamet gününe ve öldükten sonra dirilmeye inanmadıklarını açıkça göstermektedir. Oysa bu kafirler, daha önceki ayet-i kerimelerde de zikredildiği gibi, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylere bakarak O'nun gücünü ve neleri yapmaya veya yaratmaya kadir olduğunu takdir etmiş olsalardı, daha önce hiç yoktan yarattığı ve can verdiği bir insanı, ölümünden sonra eski haline döndürüp yeniden canlandırmasının O'na hiç de güç gelmeyeceğini kolayca anlayabilirlerdi. Nitekim Allah Teâlâ, Ahkâf suresinin 33. ayetinde bu manada şöyle buyurmuştur: *"Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratışında acizlik göstermeyen Allah'ın, ölüleri diriltmeye kadir olduğunu görmüyorlar mı? Evet, O, hiç şüphe yok her şeye kadirdir."*. Yine bu manada Yâsîn suresinin 79. ayetinde, *"Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek?"* diyenlere verilecek cevap hususunda Peygamber'ini irşat etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Onları ilk defa yoktan var edip yaratan, diriltir. O, bütün yaratmayı hakkıyla bilendir."*. Bunu takip eden üç ayetinde ise, yaratma gücü hakkında açıklayıcı bilgiler vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratan O'dur. Nitekim siz ondan ateş yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur. O, her şeyi bilen yaratıcıdır. Bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona "Ol" demekten ibarettir; o da hemen olur."*. İşte bu ayet-i kerimelerin de irşat ettiği gibi, aklı olan ve düşünmesini bilen bir insanın, âlemleri hiç yoktan vareden Allah Teâlâ'nın, daha önce yarattığı ve ölüm verdiği insanı, kemikleri çürümüş ve toprağa karışmış olsa bile, onu yeniden hayata döndürmekte acizlik göstereceğini ileri sürmesi nasıl mümkün olur? Buna rağmen asıl şaşılması gereken husus şudur ki insanlardan bir grup, Allah'ın ilk defa yaratmadaki gücünü kabul ve itiraf etmiş oldukları halde, kıyameti ve yeniden dirilmeyi inkâr etmişler ve "Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden dirileceğiz?" demişlerdir. İşte bunlar, Rablarini inkâr eden kimselerdir. Mümin (Ğâfir) suresinin 71. ayetinde de zikredildiği gibi, kıyamet günü *"Boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu halde kaynar suya sürülecek..."* ve cehennemde ebediyyen kalacak olanlardır.

6 Bunlar kıyameti, yeniden dirilmeyi ve dirildikten sonra dünyadaki küfürlerinin ve kötü amellerinin karşılığı olarak görecekleri Ahiret azabını inkâr etmekle kalmamışlar; dünyada üzerlerine indirilecek azabı da inkâr ederek Allah'ın kendilerine uyarıcı olarak gönderdiği Peygamber'i yalanlamışlar ve "Haydi, eğer sözünde sadık isen, Rabbinden üzerimize indirileceğini haber verdiğin o azabı bir an önce indir de görelim!" demişlerdir. Müşriklerin, kendilerini zaman zaman dünyevi azap ile tehdit eden Hazreti Peygamber'e yönelttikleri inkâra delalet eden buna benzer isteklerine Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de işaret edilmiştir. Mesela Enfâl suresinin 32. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"O küfredenler demişlerdir ki: Allahım! Bu, senin katından gelen hak ise, üzerimize gökten taş yağdır; yahut bize elim bir azap ver."*. Bunun gibi, Meâric suresinin 1-3. ayetlerinde *"Birisi, yüksek derecelerin sahibi olan Allah'tan, kafirler için vuku bulacağı muhakkak olan ve hiçbir önleyicisi bulunmayan bir azap istemektedir."*, Sad suresinin 16. ayetinde *"(Alay ederek) demektedirler ki: Rabbimiz! Hesap gününden önce nasibimizi bize çabucak ver."* denilmiştir.

Aslında kendileri için Allah'tan kötülük değil selamet dilemeleri gereken bu kafirlerin maksatları, Hazreti Peygamber'in üzerlerine indirileceğini haber verdiği azaba inanmadıklarını ima etmeleri ve bir yönden de Hazreti Peygamber'i alaya aldıklarını göstermeleri idi. Oysa daha önce gelip geçmiş nice kavimler, küfürleri dolayısıyla üzerlerine indirilen çeşitli felaketlerle cezalandırılmışlar ve kendilerinden sonra gelecek ibret almasını bilen kavimlere ibret almaları için birer örnek kılınmışlardır. Şunu da unutmamak gere-

kir ki Rabbin, küfürleri sebebiyle kavimleri en şiddetli azap ile helak etmeye kadir olmakla beraber, O, yine de kulları için çok merhametli ve çok bağışlayıcıdır. Bu sebeple kafirleri azabıyla hemen helak etmek yerine, belki akıllarını başlarına alır da tövbe ederler diye onlara belirli bir süre verir. Bu süre dolunca da, amellerinin karşılığını vermesine hiçbir şey engel olamaz. Zaten günaha dalan kavimleri hemen helak etmek isteseydi yeryüzünde hiçbir canlı kalmazdı. Nitekim Fâtır suresinin 45. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah, insanları işledikleri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir süreye kadar tehir eder. Süreleri gelince de, mükellefleri işledikleriyle cezalandırır. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir."*. Kehf suresinin 58. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuşur: *"Buna rağmen çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Rabbin, kazandıkları günah sebebiyle onları cezalandıracak olsaydı onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlara vaadedilen bir zaman vardır ki ondan başka sığınacak bir yer asla bulamazsın."*. Bütün bunlara rağmen O'nun azabı küfründe direnenlere karşı yine de çok şiddetlidir.

İnsanların, Allah'ın rahmet ve mağfiretinden ümitlerini kesmemeleri, ümitle birlikte O'nun azabından da korkmaları için ümit ve azabın beraberce zikredilmesi, Kur'an-ı Kerim'in en önemli özelliklerinden biridir. Bu özelliği, onun muhtelif surelerinde yer alan ayetlerinde görmek mümkündür. Mesela En'âm suresinin 147. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"(Ey Muhammed!) Eğer seni yalanlarlarsa, (onlara) de ki: Rabbiniz geniş bir rahmet sahibidir. Bununla beraber, O'nun azabı suçlu kişilerden geri döndürülmez."*. Keza Hıcr suresinin 49-50. ayetlerinde *"(Ey Muhammed!) Kullarıma, benim çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu haber ver. Azabım da en acı azaptır."* buyurulmuş, Â'râf suresinin 167. ayetinde de, *"Rabbin onların üzerine kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler göndereceğini de ilan etmişti. Şüphesiz Rabbin süratle ceza verendir ve O, aynı zamanda çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir."* denilmiştir.

İbn Ebî Hâtim'in Sa'îd İbnu'l-Museyyib'ten naklettiği bir habere göre *"...Rabbin, zulümlerine rağmen (tövbe eden) insanlar için mağfiret sahibidir..."* ayeti nazil olduğu zaman, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: *"Eğer Allah'ın affı, rahmeti ve günahlardan vazgeçmesi olmasaydı, hiç kimseye hayat tatlı gelmezdi. Eğer O'nun tehdidi ve cezası da olmasaydı, herkes ameline güvenip yatardı."*.

7 Allah Teâlâ, müşriklerin Hazreti Peygamber'den iyilikten önce kötülük istemelerini zikrederek onlara gereken cevabı verdikten sonra, bu ayetinde de daha önce gelip geçmiş kavimlerin hem Peygamberler'iyle alay etmek hem de küfürlerinde direnerek onları taciz etmek ve nübüvvetleri üzerinde şüphe uyandırmak maksadıyla birtakım mucizeler istedikleri gibi, bunların da aynı maksatlarla Hazreti Peygamber'in Rabbi katından kendilerine bir mucize getirmesini istediklerini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: İşte küfreden ve küfürlerinde direnen o müşrikler demektedirler ki: Kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu söyleyen Muhammed, daha önce gelip geçmiş Peygamberler'den Musa'nın asası, Salih'in devesi ve İsa'nın gökten indirdiği Mâide (sofra) gibi, Rabbi katından bize de bir mucize getiremez miydi? Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber'den istedikleri bu mucizeler arasında, Safa tepesinin altın yapılması, dağların ortadan kaldırılıp onların yerine otlaklar ve nehirler konulması da vardı. Şüphesiz Allah Teâlâ, Peygamberler'inden dilediği kuluna dilediği mucizeyi vermiş ve bu mucizeleri o Peygamberler'in kavimlerine bir delil ve ibret kılarak onları imana davet etmiştir. Bununla beraber o mucizeleri gören kafirler, onlardan ibret almamışlar, yine küfürlerinde direnmeye devam etmişlerdir. Oysa mucizeden sonra imana dönmeyip yine de küfründe direnen bir kavmin en şiddetli bir azap ile helak edilmesi, Allah'ın

değişmeyen sünnetlerinden biri idi. Nitekim Allah Teâlâ, İsra suresinin 59. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim Semud kavmine apaçık bir mucize olarak dişi deve vermiştik de onu öldürerek kendilerine zulmetmişlerdi. Oysa biz mucizeleri, korkutmaktan başka bir maksatla indirmeyiz."*.

Dikkat edilecek olursa, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede, müşriklerin Hazreti Peygamber'den mucize istedikleri zikredilmiş, fakat onların bu istekleri açıkça reddedilmeyip sadece Hazreti Peygamber'in görevi açıklanarak *"...sen, sadece bir uyarıcı ve her kavmin hidayet rehberisin."* denilmiştir. Filhakika Hazreti Peygamber'in asıl görevi, Rabbinin risaletini insanlara tebliğ etmek ve doğru yolu onlara göstermektir; mucize getirmek ise, Allah'ın işidir. Bakara suresinin 272. ayetinde de açıklandığı gibi, insanlara doğru yolu göstermek Peygamber'in görevi olsa bile, hangi yolla olursa olsun onları hidayete erdirmek Peygamber'in görevi değildir; fakat Allah dilediğini hidayete erdirir. İşte bu manada Allah Teâlâ bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Onları hidayete erdirmek, senin üzerine borç değildir; fakat Allah, dilediği kimseye hidayet eder..."* Bundan da anlaşılmaktadır ki, Peygamber'in asıl görevi, insanlara Rabbinin emir ve nehiylerini tebliğ ederek onları imana ve hak yola davet etmek, küfürlerinde direnmeleri halinde Allah'ın dünyevi ve uhrevi azabıyla onları korkutmaktır. Onların bu davete icabet edip etmemeleri ise, kendilerinin bilecekleri bir iştir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ayet-i kerimelerden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki müşrikler, hem kıyamet gününü, öldükten sonra yeniden dirilmeyi, hesap ve cezayı, hem hazreti Peygamber'in zaman zaman üzerlerine ineceğini haber vererek tehdit ettiği dünyevi azabı ve hem de Hazreti Peygamber'den istedikleri mucize ve delilleri inkâr etmiş olmaları dolayısıyla, onun Peygamberliğini de red ve inkâr etmiş olmaktadırlar. Onların bütün bunları inkâr etmelerinin asıl sebebi ise, Kur'an-ı Kerim'in Allah katından Peygamber'ine vahiy yolu ile indirilmiş bir mucize kitap olduğuna inanmamaları ve onu, herhangi basit bir kitap ayarında görmüş olmalarıdır. Eğer onlar, bu Kitab'ın Allah katından Peygamber'e indirilmiş bir kitap ve aynı zamanda bir mucize olduğuna inanmış olsalardı, hiç şüphesiz onun geçmiş kavimlerden verdiği haberlerden ibret almasını bilirler ve küfürlerinde inat etmekten vazgeçerlerdi.

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim, Hazreti Peygamber'e Rabbi tarafından verilmiş en büyük mucizelerden biri olup nazil olduğu devrin en belirgin özelliklerine sahiptir. Bilindiği gibi bu devirde fesahat ve belağat büyük şöhret kazanmış ve Arap şairleri arasında cereyan eden müsabakaların başlıca dayanağı olmuştur. İşte böyle bir dönemde nazil olan bu Kitab'ın en büyük özelliği de, fesahat ve belağat yönünden devrin bütün şairlerini geride bırakacak bir üstünlüğe sahip olmasıdır. Zira bu Kitab'ın içindekiler, Peygamber de olsa bir beşer kelamı değil, fakat Allah tarafından o Peygamber'e indirilmiş bir Allah kelamıdır ve onun mucize oluşu da bundan kaynaklanmaktadır.

Hazreti Peygamber'e, devrin özelliğine uygun olarak Kur'an mucizesi verildiği gibi, daha önce gelip geçmiş Peygamberler'e de aynı şekilde devirlerinin özelliklerini taşıyan mucizeler verilmiştir. Mesela Musa'nın (as) yaşadığı devir, sihrin yaygın olduğu ve sihirbazların ülkenin dört bir tarafına yayıldığı bir devir idi. Sihrin bu derece yaygın olduğu bir devirde Musa'ya (as) verilecek mucizenin de, sihir olmasa bile, devrin sihirbazlarını altedecek bir üstünlükte olması gerekirdi. Nitekim Rabbi de ona asa mucizesini vermiş ve bu mucize ile, Firavun'un ülkenin dört bir tarafından getirttiği sihirbazlarını altedip çaresiz bırakmıştır. Bunun gibi İsa (as) devri de, tıbbın geliştiği ve tabiplerin özellikle insan sağlığı ile çok-

ça meşgul oldukları bir devir olarak bilinir. Bu devirde gelen İsa'ya (as) da devrin özelliklerini taşıyan mucizeler verilmiştir. Nitekim Âl-i İmran suresinin 45-49. ayetlerinde, Meryem'e gelerek İsa Mesih adında bir oğul müjdesi veren melekler, bu oğulun, Rabbi tarafından Peygamber olarak gönderileceğini söyledikten sonra, onun İsrailoğullarına şöyle diyeceğini de haber vermişlerdir: *"Ben, Rabbiniz katından bir mucize getirdim: Size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapacağım; sonra ona üfüreceğim; o da Allah'ın izniyle (canlı) bir kuş olacaktır. Yine Allah'ın izniyle körü ve abraşı iyi eder, ölüleri diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri sizlere haber veririm. Eğer mümin iseniz, bunda sizin için alınacak bir ibret vardır."*.

İsa'nın (as) bu sözünde de ifade ettiği gibi, Peygamberler'in Rableri katından kavimlerine getirdikleri bütün mucizelerde alınacak pek çok ibretler vardır. Hazreti Peygamber'e mucize olarak indirilen Kur'an-ı Kerim de keza ilk ayetinden son ayetine kadar ibret alınacak bir kitaptır. Ne var ki bu ibreti alabilecek insanın, her şeyden önce ona iman etmiş olması gerekir. Aksi halde bu Kitap, ona hiçbir şey ifade etmez ve hiçbir fayda sağlamaz.

اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۜ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ
وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَآءٌ مِنْكُمْ مَنْ اَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهٖ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ
بِالَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مُعَقِّبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ يَحْفَظُونَهُ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا
يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۗ وَاِذَآ اَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ ۚ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهٖ مِنْ
وَالٍ ﴿١١﴾

[8] Allah, her dişinin neye hamile olduğunu ve rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir. O'nun katında her şeyin muayyen bir ölçüsü vardır.

[9] Gaybın ve hazır olanın âlimi olup, çok yücedir; her şeyin üstündedir.

[10] İçinizden, sözünü gizleyen de, açığa vuran da, geceleyin gizlenip gündüzün ortaya çıkan da birdir.

[11] O (insan)nun, önünde de arkasında da (meleklerden) takipçileri vardır; Allah'ın emriyle onu korurlar. Bir kavim kendi halini değiştirip bozmadıkça, Allah da şüphesiz onun halini değiştirmez. Fakat Allah, bir kavme kötülük murat ettiği zaman, artık onu geri çevirecek bir şey yoktur. Onların Allah'tan başka velileri de yoktur.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, müşriklerin, "Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?" diyerek öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmelerini, daha sonra neticesi yine inkâra varan Hazreti Peygamber'den iyilik yerine üzerlerine indirileceğini haber vererek tehdit ettiği azabın bir an önce indirilmesi ve gelip geçmiş Peygamberler'e verildiği gibi bu Peygamber'e de Rabbi tarafından mucize verilmesi gibi bazı isteklerini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, müşriklerin özellikle öldükten sonra yeniden dirilmeyi uzak bir ihtimal sayan ve inkâra varan görüşlerine karşı, hudutsuz kudretinin delillerini açıklamış ve bu cümleden olarak önce, her şeyi

çepeçevre kuşatan ilminin büyüklüğünü zikrederek bu açıklamasına başlamıştır. Her şeyden önce şunu özellikle belirtmiştir ki O, canlıların karınlarında nelerin olup olmadığını, bizim bildiğimiz ve bilmediğimiz her şeyi, bize gizli ve açık olanı, dağda veya denizde herhangi bir hayvan tarafından parçalanıp bir kısmı yenmiş, diğer bir kısmı da uzak yerlerde kalıp çürümüş bir insan veya hayvan vücudunun bütün cüzlerinin ne olduğunu ve nerelerde parçalanıp kaldığını bilir ve vakti geldiği zaman onun bütün parçalarını biraraya getirip ona yeniden hayat verir.

Keza Allah şunu da çok iyi bilir ki, Peygamber'inden mucize isteyen bu müşrikler, istekle-rinde ne derece samimidirler? Şüphelerini gidermek ve ona inanıp iman etmek için mi ondan bu mucizeyi istemişlerdir; yoksa maksatları onu alaya almak ve küfürlerinde direnmek için midir?.. Allah, bütün bunları bilir ve onlara yapacağı muameleyi, bu bilgisinin gereğine göre yapar. İşte Allah Teâlâ, bu manada şöyle buyurmuştur:

[8] Allah, her dişinin neye hamile olduğunu ve rahimlerin neyi eksiltip neyi artırdığını bilir. O'nun katında her şeyin muayyen bir ölçüsü vardır.

[9] Gaybın ve hazır olanın âlimi olup, çok yücedir; her şeyin üstündedir.

[10] İçinizden, sözünü gizleyen de, açığa vuran da, geceleyin gizlenip gündüzün ortaya çıkan da birdir.

8 Allah Teâlâ her şeyi çepeçevre kuşatan ilminin hudutsuz büyüklüğünden haber veriyor ve buyuruyor ki: Allah, hamile olan dişi varlıkların karınlarında olan canlıları bütün vasıflarıyla bilir: O canlı dişi midir erkek midir; tek midir ikiz midir; güzel midir çirkin midir; uzuvlarında herhangi bir kusur var mıdır yok mudur; boyca uzun mudur kısa mıdır; keza eceli doğumundan sonra kısa mı olacaktır uzun mu; rızkı dar mı olacaktır bol mu; isyankar bir kul mu olacaktır itaatkar mı? Hasılı ana rahminde teşekkül eden veya teşekkül edecek olan ceninin bütün vasıflarını, veya bütün özelliklerini bilir; hiçbir şey O'na gizli değildir. Lokmân suresinin 34. ayetinde bu manada şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününün vakti hakkındaki bilgi, şüphesiz Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır; rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse, yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse hangi yerde öleceğini de bilmez. Allah, şüphesiz, her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden haberdardır."*. Yine bu manada Necm suresinin 32. ayetinde *"...Sizi topraktan yaratması ve analarınızın karnında bir cenîn iken size şekil vermesi itibariyle sizi en iyi O bilir..."*, Zümer suresinin 6. ayetinde de *"...Sizi analarınızın karınlarında, bir yaratmadan sonra bir diğer yaratmaya geçerek üç karanlık safhada yaratır. İşte bunları yapan Rabbiniz Allahtır..."* buyurmuştur. Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahih*, VII. 210) ve Müslim (*Sahih*, IV. 2036) tarafından nakledilen ve hadisçiler tarafından mütevatir olarak vasfedilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"İçinizden biri, anasının karnında 40 gün içinde cemolunur. Sonra yine bu süre içinde rahim cidarına asılı bir pıhtı haline gelir. Sonra aynı süre içinde et parçası haline gelir. Sonra Allah, ana rahmine bir melek gönderir. Bu melek dört şeyi yazmakla emrolunmuştur: Doğacak olan insanın rızkı, eceli, isyankar mı yoksa itaatkar mı olacağı.."* Bu hadis-i şerif açıkça göstermektedir ki Allah, dünyaya gelecek olan canlının, henüz ana rahminde teşekkül etmeden bütün özelliklerini bilir ve onları onun defterine yazar. Eğer O'nun bu ilminin zatı ile kaim ezelî sıfatlarından biri olduğu düşünülecek olursa, olacak veya doğacak olan her şeyi ve her canlıyı ezelden beri bildiği anlaşılır ki bu da Allah'ın her şeyi çepeçevre kuşatan hudutsuz ilminin başlıca özelliklerinden biridir.

Eğer ana rahminde teşekkül eden canlının henüz dünyaya gelmeden, dişi mi erkek mi olduğu bazı tıbbi araştırmalar yoluyla bugün de anlaşıldığı ileri sürülecek olursa, şüphesiz bu, ayet-i kerimeyle ifade edilen manaya aykırı düşmez. Zira

Allah'ın ilmi sadece bununla münhasır değildir. O, yukarıda da açıkladığımız gibi ceninin bütün özelliklerini ezelden beri bildiği gibi, dünyaya gelişinden sonraki halini de bilir ve hiçbir şey, O'nun ilmi dışında kalmaz.

Keza Allah, rahimlerin, doğacak olan canlının vücudundan neyi eksiltip neyi artırdığını da bilir. Ayet-i kerimede söz konusu edilen artma ve eksilme, müfessirler tarafından genellikle canlının ana rahminde kalacağı süre ile, iriliği ve zayıflığı yönünden tefsir edilmiştir. Buna göre canlının ana rahminde dokuz ay mı kalacağı, yoksa dokuz aydan daha önce mi dünyaya geleceği, iri mi yoksa zayıf mı olacağı ve hatta ölü olarak mı doğacağı Allah'ın hudutsuz ilmi içindedir. Gerçek olan şudur ki, O'nun katında her şey bir ölçüye göredir. Her şeyin bir ölçüsü, takdir ve tayin olunan bir miktarı vardır. Bu sebeple O, Kamer suresinin 49. ayetinde *"Şüphesiz biz, her şeyi bir kadere göre yarattık."* buyurmuştur ki, bu ölçü veya kader, O'nun ezelî ilminin bir tezahürü olup değişmesi asla düşünülemez.

9 Allah, kullarına gaip olan, onların bilmedikleri ve görmedikleri her şeyi bildiği gibi, onların bilip gördükleri şeyleri de bilir; O'nun ilmi her şeyi çepeçevre kuşatmış olup hiçbir şey O'na gizli değildir. O, her şeyin üstündedir; büyüklüğünün ve yüceliğinin sonu ve hududu yoktur. Nitekim Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahih,* II. 23; V. 219; VIII. 166) ve Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 24, 52, 58) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Gaybın anahtarları beş olup onları Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Yarın ne olacağını yalnız Allah bilir. Rahimlerin neyi eksilttiğini yalnız Allah bilir. Yağmurun ne zaman yağacağını Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Hiçbir nefis nerede öleceğini bilmez. Kıyâmetin ne zaman kopacağını keza Allah'tan başka hiç kimse bilmez."*. Gayba ait olan bütün bu sırların ilmi yalnız Allah katındadır ve ilmiyle bunların hepsini çepeçevre kuşatmıştır.

10 Bu itibarla, içinizden söyleyeceği sözü içinde tutup gizleyen de, onu söyleyip açığa vuran da Allah katında birdir. O, kimin içinde neyi gizlediğini ve neyi söyleyip açığa vurduğunu bilir; kısacası hiç kimse sırrını O'ndan gizleyemez. O, insanın içini de dışını da bilir. Yine aynı manada Allah Teâlâ, Tâ-hâ suresinin 7. ayetinde *"Sözü açık söylesen bile, O, gizliyi de, en gizliyi de bilir."* buyurduğu gibi, Neml suresinin 25. ayetinde de *"O, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilir."* buyurmuştur.

Hazreti Peygamber'in ashabından Evs İbnu Sâmıt, eşi Havle Bint Sa'lebe'ye "Sen bana anamın sırtı gibisin." diyerek *zıhar* yapmıştı. Araplar arasında kocanın karısına bu sözü söylemesi zıhar yapmak manasına geliyor ve bu sözle kadın boş düşmese bile, kocasına ebediyyen haram oluyor ve bir ayrılık sebebi sayılıyordu. Evs İbn Sâmıt, eşi Havleye bu sözü söyleyince, Havle, ağlayarak Hazreti Peygamber'e gelmiş ve başına geleni anlatıp bir hal çaresi bulması için yalvarmıştı. Hazreti Peygamber'in "Zıhar ayrılık sebebidir; yapacak bir şey yok." demesi hiçbir fayda sağlamamış ve kadın, bir taraftan sızlanıp şikayet etmiş, bir taraftan da ısrarını sürdürmüştü. Nihayet Cenab-ı Hak, kadının yalvarıp yakarmalarını karşılıksız bırakmamış ve o daha Hazreti Peygamber'in yanından ayrılmadan zıhara, keffaretle dönülebilir muvakkat bir mahiyet kazandıran Mücâdele suresinin ilk ayetini indirmiştir. Allah Teâlâ bu ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah, kocası hakkında seninle münakaşa eden ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözlerini elbette iştmiştir. Allah, sizin konuşmanızı zaten işitiyordu. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir; hakkıyla görendir."*.

Sözünü gizleyen de açığa vuran da Allah katında bir olduğu gibi, geceleyin gizlenip gündüzün ortaya çıkan da birdir ve O, kimin ne yaptığını, yahut yapmak isteyip de yapmadığını veya yapamadığını hakkıyla bilir. Bu manada Allah Teâlâ, Yunus suresinin 61. ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Ne işte olursan ol,*

ona dair Kur'an'dan ne okursan oku; (ve ey insanlar!) ne amel işlerseniz işleyin, siz ona daldığınız sırada, biz sizi mutlaka görürüz. Ne yerde ne de gökte zerre miktarı hiçbir şey Rabbinizden gizli kalmaz. İster bundan daha küçük olsun ister büyük, hepsi de Kitab-ı Mübin (Levh-i Mahfuz) dadır.".

[11] O (insan)nun, önünde de arkasında da (meleklerden) takipçileri vardır; Allah'ın emriyle onu korurlar. Bir kavim kendi halini değiştirip bozmadıkça Allah da şüphesiz onun halini değiştirmez. Fakat Allah, bir kavme kötülük murat ettiği zaman, artık onu geri çevirecek bir şey yoktur. Onların Allah'tan başka velileri de yoktur.

11 Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, gayba ve hazıra, yahut geçmişe ve geleceğe ait hudutsuz ilmini tarif ve tavsif ettikten sonra, bu ayetinde, insanların önünde ve arkasında, gece ve gündüz onları takip ederek bütün davranışlarını kaydeden, onları Allah'ın takdiri çerçevesinde her çeşit kötülükten ve zarardan koruyan melekler bulunduğunu açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

İnsanların önlerinde ve arkalarında, hem geceleri hem de gündüzleri onları takip ederek çeşitli kötülüklerden koruyan, iyi ve kötü bütün amel ve davranışlarını kontrol ederek onları yazan melekler vardır. Allah tarafından çeşitli işlerle görevlendirilmiş olan bu meleklerin bir kısmı, Allah'ın izni ve emriyle gece ve gündüz, insanı çeşitli kötülüklerden korurlar. Bunlar iki kısım olup, bir kısmı onu önünden, bir kısmı da arkasından korurlar. Bir kısım melek, onun iyi ve güzel amellerini tespit edip yazmakla görevlendirilmişken, diğer bir kısmı da, kötü ve çirkin amellerini yazmakla görevlendirilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, Kaf suresinin 16-18. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Şu bir gerçektir ki, insanı biz yarattık; nefsinin ona ne fısıldadığını da biliriz, çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. Çünkü onun sağında ve solunda oturan iki alıcı melek, söylediği hiçbir söz olmasın ki yanında onu gözetleyip yazmasın.".* Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, I. 139; VIII. 177, 195) ve Müslim (Sahih, I. 439) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Birtakım melekler gece, birtakım melekler de gündüz vakitlerinde sizi takip ederler; sonra sabah ve ikindi vakitlerinde biraraya gelirler. Geceyi sizinle birlikte geçirenler (Rablerinin katına) yükselirler. Rableri, kullarının halini en iyi bilen O olduğu halde meleklere: Kullarımı nasıl bıraktınız? diye sorar. Onlar da: Onlara vardığımızda namaz kılıyorlardı; onları bıraktık, yine namaz kılıyorlardı, diye cevap verirler.".*

Koruyucu meleklerin insanı çeşitli kötülüklerden veya ona zarar verecek bazı olaylardan korumaları, hiç şüphesiz Allah'ın emrine ve takdirine bağlı olan bir iştir. Bu sebepledir ki İbn Abbas: "Allah'ın emriyle insanı ardından ve önünden takip edip gözeten melekler vardır. Ancak Allah'ın kaderi geldiği zaman, ondan ayrılırlar ve onu kendi haline bırakırlar." demiştir ki bu açıklama, insanın melekler tarafından korunuşunun mutlak olmadığını ve ancak İlahî takdire bağlı bulunduğunu ortaya kor. Daha değişik bir ifadeyle meleklerin insanı korumaları, Allah'ın bunu onlara emretmesi dolayısıyladır. Her şeye rağmen bir insanın zaman zaman bazı kötülüklerden korunmadığı ve onun bu kötülüklere bulaştığı görülürse bu, onun kaderinde olan ve ona bağlı olarak meleğe onu kendi haline bırakması için verilen bir emrin gereği olduğu anlaşılır. Enbiya suresinin *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: Gece ve gündüz Rahmân'ın azabından sizi kim koruyacak?.."* mealindeki ayeti de bunun apaçık delilini teşkil eder.

Allah Teâlâ, kullarını gece ve gündüz, önlerinden ve arkalarından takip ederek onları koruyan ve bütün davranışlarını yazan melekler bulunduğunu açıkladıktan sonra, kulları karşısındaki adaletini, onlara olan lütfunun fazlalığını ve hiç kimsenin suç işlemeden cezalandırılmayacağını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

Hiç kimse ve hiçbir kavim, iyi ve güzel amel-

lerinin kendilerine kazandırdığı mutlu yaşantılarını, birtakım kötü ve çirkin davranışlarla değiştirip bozmadıkça, Allah onları bu mutlu yaşantılarından uzaklaştırmaz ve onlara hiçbir sebep olmadan zulmetmez. Ebû Dâvûd (*Sünen,* II. 436) ve Tirmizî (*Sünen,* IV. 467) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Ebû Bekr es-Sıddık (ra), bir hutbesinde şöyle demiştir: "Ey insanlar! Siz, *"Ey iman edenler! Kendinize dikkat edin. Doğru yolu bulduğunuz takdirde, doğru yoldan sapan kimseler size zarar veremezler. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ne yaptığınızı size O haber verecektir."* (Mâide suresi, 105) mealindeki ayeti okuyup duruyorsunuz. Ben, Resulullah (sas.)'den işittim, buyuruyordu ki: İnsanlar bir zalimi görüp de ona engel olmazlarsa, Allah'ın ondan kaynaklanacak bir azabı üzerlerine indirmesinden korkulur.". Başka bir rivayette de Hazreti Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Aralarında her çeşit günahın işlendiği hiçbir kavim yoktur ki bunu değiştirip günahtan kurtulmaya muktedir oldukları halde bunu yapmazlarsa, Allah'ın üzerlerine azap indirmesinden korkulur.".

Bundan da anlaşılmaktadır ki herhangi bir kavmin veya bir topluluğun çeşitli afetlerden biriyle cezalandırılması, aralarında işlenen bir günah veya yaygınlaşan bir kötülük sebebiyledir. Toplumun bu günah veya kötülüğe engel olması ve doğru yolu bulması mümkün olduğu halde, böyle bir yola girmemesi ve bunun için gayret göstermemesi, İlahî cezanın daha da artmasına ve şiddetlenmesine sebep olur. İbn Mâce (*Sünen,* II. 489) tarafından nakledilen bir haberde, Abdullah İbn Ömer İbnu'l-Hattâb (r.a.ma.) demiştir ki: Resulullah (sas.) bir gün bize döndü ve şöyle hitap etti:

"Ey muhacir topluluğu! Başınıza gelmesi muhtemel beş büyük bela vardır ki, bunlarla karşılaşmanızdan Allah'a sığınırım. Bir toplum içinde fuhuş yaygınlaşır ve aleni işlenecek olursa, o toplumda veba ve daha önce gelip geçmiş kavimlerin hiçbirinde görülmemiş olan evca hastalıkları başgösterir. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmaları halinde, açlık, kıtlık ve hükümdâr zulmü belalarına maruz kalırlar. Mallarının zekatlarını vermemeleri halinde, gökten yağmur yağdırılmaz. Hayvanların suya ihtiyaçları olsa bile, yine yağmur yağdırılmaz. Allah'a ve Resulüne olan ahitlerini bozmaları halinde, Allah onlara, ellerindeki malı alan bir düşman musallat eder. İmamlarının (veya önderlerinin), Allah'ın Kitabı ile hükmetmemeleri ve Allah'ın indirdiklerini korumamaları halinde, Allah, aralarına kin ve düşmanlık sokar.".

Hangi sebepten olursa olsun, o toplumun içine daldığı herhangi bir günah veya isyandan dolayı, Allah'ın o toplum üzerine, herhangi bir hastalık, açlık, kıtlık, deprem, sel baskını ve zulüm gibi çeşitli afet ve belalardan birini ceza olarak indirmeyi murat etmesi halinde, artık hiç kimsenin bu belayı o toplumun üzerinden defetmesi ve Allah'ın iradesini kırması mümkün değildir. Kısacası, Allah'tan gelecek bu belâlara karşı o toplumu koruyacak yine Allah'tan başka hiç kimse yoktur.

هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ
مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾ لَهُ
دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْءٍ إِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ
وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا
وَكَرْهًا وَظِلَالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿١٥﴾

[12] Korku ve ümide düşüren şimşeği size gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren O'dur.

[13] Gök gürültüsü O'na hamd ile, melekler ise O'nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımları gönderir ve onları dilediğine isabet ettirir. Böyle olduğu halde, onlar, Allah hakkında yine de mücadele ediyorlar. Halbuki O, kendisine galip gelinemeyecek kadar çetindir.

[14] Hak olan dua, yalnız O'na mahsustur. O'ndan başkasına dua edenlere, (yalvarıp yakaranlara), onlar hiçbir şekilde cevap veremezler. Bu, ağzına gelmesi için suya avuç açan kimse gibidir ki su ona asla gitmez. İşte kafirlerin duâsı da, böyle boşunadır.

[15] Göklerde ve yerde bulunan herkes, gölgeleriyle beraber, ister istemez, sabah akşam Allah'a secde ederler.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Allah'ın her şeyi çepeçevre kuşatan ilmini tavsif ederek O'nun, dünyaya gelecek olan bir insanın daha ana rahminde iken hangi safhalardan geçip nasıl ve ne zaman dünyaya geleceğini, dünyaya geldikten sonra da onun önünde ve ardında, gece ve gündüz melekler görevlendirildiğini, bu meleklerin onu takip ederek iyi veya kötü bütün amellerini ve yaptığı bütün işleri kaydettiklerini, keza yine Allah'ın emriyle kötülüklerden korunması gerekenleri koruduklarını açıkladıktan ve kötü amelleri dolayısıyla cezalandırılmaları gerekenlerin de mutlaka cezalandırılacaklarını haber vererek bu cezadan kaçış ve kurtuluşun asla mümkün olmadığını zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde bazen hudutsuz bir nimet ve ihsan olarak tezahür eden, bazen de azaba, kahr ve intikama delalet eden ayetleriyle hudutsuz kudretini ve hikmetini beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[12] Korku ve ümide düşüren şimşeği size gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren O'dur.

[13] Gök gürültüsü O'na hamd ile, melekler ise, O'nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımları gönderir ve onları dilediğine isabet ettirir. Böyle olduğu halde, onlar, Allah hakkında yine de mücadele ediyorlar. Halbuki O, kendisine galip gelinemeyecek kadar çetindir.

12 Gökyüzünü kaplamış simsiyah bulutlar arasında aniden parlayan ve gözleri kamaştıracak şekilde her tarafı aydınlatan şimşeği ve bu şimşeğe sebep olan bulutları yaratan elbette Allah'tan başkası değildir. Gökyüzünde şimşeğin oluşumu, su damlacıklarından oluşan kalın bulut tabakalarıyla ilgilidir. Su damlacıklarının yere doğru düşmeleri, bir taraftan onların etrafını çeviren nem yüzünden irileşmelerine yol açarken, bir taraftan da irileşen bu damlaların bölünerek daha küçük damlacıklar haline gelmelerine sebep olur. Damlaların bölünmesi ise, onların pozitif elektrik yükü kazanmaları neticesini doğurur. Eğer bu damlalar, rüzgarın tesiriyle yere düşmez ve gökyüzünde bulut tabakası içinde dolaşmaya devam edecek olurlarsa, hem nem sebebiyle irileşirler hem de irileşen damlalar yeniden bölünmeye başlarlar; bu bölünme ise, onların daha çok pozitif elektrik yükü kazanmalarına ve artan bu elektriğin, su damlacıklarını çevreleyen ve negatif elektrikle yüklü olan havaya atlamasına sebep olur. İşte bu atlama, tıpkı bir elektrik bataryasının uçlarına bağlanan iki tel parçasının birbirine yaklaştırılması halinde, birinden diğerine atlayan ve kıvılcım halinde görülebilen elektrik gibidir ki gökyüzünde meydana gelen ve yarım saniye kadar devam eden bu şiddetli ve parlak kıvılcıma şimşek, cereyan eden hadiseye de şimşek çakması denilmiştir. Şimşek, genellikle hava tabakası içinde, elektrik akımına direncin en az

olduğu noktalarda göze çarpar ve bu yüzden de çok defa, zikzaklı bir çizgi şeklinde görülür.

Ayet-i kerimede de işaret edildiği gibi, gökyüzünde meydana gelen ve insanlar tarafından kolayca görülebilen şimşek, onlar için hem bir korku sebebi hem de tatlı bir ümit kaynağıdır. Onun korku sebebi olması ve insanlara korku vermesi, bazen şimşekle birlikte meydana gelen yıldırımlara ve bunu takip edecek aşırı derecedeki yağışlara ve sellere yol açması yüzündendir. Zira biraz önce de açıkladığımız gibi, şimşeği meydana getiren ve gökyüzünde bulutlar arasındaki elektrik atlamasından ibaret olan hadise, eğer bulutların yeryüzüne çok yakın olmaları dolayısıyla, yerle bulutlar arasında cereyan eder ve elektrik yüklü bulutlardan yeryüzüne elektrik atlarsa, bu da bazen büyük felaketlere yol açan yıldırım düşmelerini meydana getirir. İşte, gökyüzünde çakan şimşekler, insanlarda yıldırım korkusuna sebep olduğu gibi, aşırı derecede yağacak yağmurların da habercisi sayılırlar ve bu yağış neticesinde her tarafı yıkıp yok edecek olan sel baskınlarını akla getirirler. Bu ise, büyük bir korkuya yol açar.

Şimşeklerin insanlar için ümit vesilesi olması ise, susuzluktan kavrulan toprakların sulanmasını ve bazen de içecek su bulamayan canlıların suya kavuşacaklarını müjdeleyen bir haberci olması dolayısıyladır. Bu gibi durumlarda, insanların Rablerine yönelerek yağmur yağdırması için nasıl dua ve niyazda bulundukları herkes tarafından bilinen hususlardandır. Yağmurun hem bir hayat kaynağı hem de bir korku sebebi olduğu, Buhârî (Sahih, II. 17) ve Müslim (Sahih, II. 612) tarafından nakledilen şu hadisten kolayca anlaşılabilir:

Enes İbn Mâlik (ra) anlatmıştır:

"Bir Cuma günü, Resulullah (sas.) kalkmış hutbe irad ederken, mescide, minberin karşısına düşen kapıdan bir adam girmiş ve Resulullah (sas.)'in karşısına dikilerek: "Ya Resulallah! (Kuraklıktan) hayvanlar helak oldu; yollar kapandı. Allah'a dua et de bize yağmur versin." demişti. Bunun üzerine Resulullah (sas.) ellerini kaldırarak ALLAHUMME ESKINÂ! ALLAHUMME ESKINÂ! ALLAHUMME ESKINÂ! "Allahım, bize yağmur ver! Allahım, bize yağmur ver! Allahım, bize yağmur ver!" diye dua etmişti.

Enes der ki: "Vallahi biz, o sırada gökyüzünde ne kalın ne de ince bulut olarak hiçbir şey görmüyorduk. Bizimle Sel'ı dağı arasında, o zaman hiçbir ev, hiçbir bina da yoktu. Birden o dağın arkasından kalkan şeklinde bir bulut doğdu. Gökyüzünün ortasına gelince yayıldı; sonra yağmur başladı. Vallahi altı gün boyunca güneş yüzü görmedik. (Yedinci) Cuma günü, Resulullah (sas.), yine ayakta hutbe okurken, aynı kapıdan bir adam girdi ve Resulullah (sas.)'in karşısına dikilerek: Ya Resulallah! (Yağmurdan) mallar helak oldu; yollar kapandı. Allah'a dua et de, bizden yağmuru kessin, dedi. Resulullah (sas.) ellerini kaldırdı ve: ALLAHUMME HAVÂLEYNÂ VE LÂ ALEYNÂ! ALLAHUMME ALE'L-CİBÂLİ VE'Z-ZIRÂBİ VE BUTÛNİ'L-EVDİYETİ VE MENÂBİTİ'Ş-ŞECERİ! "Allahım! Etrafımıza, üzerimize değil; Allahım! Tepelere, bayırlara, dere içlerine ve otlaklara yağdır!" diye dua etti. Bunun üzerine yağmur kesildi. Mescitten çıktık ve güneşte yürüdük.".

İşte, Enes İbn Mâlik'in (ra) bu hadisinde de görüldüğü gibi, hem korku hem de ümit kaynağı olan şimşeği ve yağmur yüklü bulutları yaratarak bunlarla bazen insanları helak eden, bazen de onlara hayat veren Allah Teâlâ'dan başkası değildir.

13 Bu sebepledir ki elektrik akımı neticesinde şimşekle birlikte hızla ısınıp genlenşen, sonra da yine hızla soğuyan havanın çıkardığı sesten oluşan ve şimşek çizgizi boyunca uzayan gök gürültüsü, âlemlerin yaratıcısı olan Allah'ı lisan-ı hal ile tesbih ve her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederek O'nun hudutsuz gücü ve kudreti karşısında O'na olan hudu ve inkiyadını ilan eder. Keza melekler de Rablerini tesbih ile noksan sıfatlardan tenzih ederler. İsra suresinin 44. ayetinde de açıkça ifa-

de edildiği gibi, *"Yedi tabaka gök ve yer ile bunların içindekiler Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamdile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halim'dir; çok bağışlayıcıdır."*.

Allah, şimşekler ve gök gürültüleri arasında zaman zaman meydana getirdiği yıldırımları da, kullarından dilediği kimselerin üzerlerine göndererir ve onlara çarptırarak kötü ve çirkin amellerinin karşılığı olarak onlardan intikam alır. Bu çeşit hadiselerin diğer insanlara örnek olması ve onların bu hadiselerden ibret almaları gerekirken, içlerinde yine de ibret almayanlar ve Allah hakkında mücadeleye girişip O'nu inkâr edenler vardır. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber'den de rivayet edilen bazı hadislerden öğrenildiğine göre, yıldırım çarpmaları ahir zamanda inançsızlığın yaygınlaştığı ölçüde artmıştır. Ahmed İbn Hanbel (*Musned,* III. 64)'in Ebû Sa'îd el-Hudrî'den naklettiğine göre Hazreti Peygamber, bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet yaklaştığında yıldırım çarpmaları da çoğalır: Öyle ki, bir adam bir topluluğa gelir de, bu sabah kimi yıldırım çarptı? diye sorunca, ona: Fulan, fulan ve fulanı çarptı derler."*. Şüphesiz Allah, kullarından dilediği kimselerin üzerlerinden veya ayaklarının altından onlara azap indirmeye kadirdir ve hiç kimse buna engel olamaz. Nitekim Neml suresinin 51. ayetinde *"Tuzaklarının akibetinin nasıl olduğuna bir bak. Onları ve kavimlerini tamamen helak ettik."* buyurduğu gibi, Hûd suresinin 102. ayetinde de *"İşte Rabbin, zalim kasabalar halkını yakaladığı zaman, O'nun yakalayışı böyledir ve O'nun bu yakalayışı da, çok acı ve çok şiddetlidir."* buyurarak bu hudutsuz kudretinin örneklerine işaret etmiştir. Bu çeşit ayetlerde, hiç şüphesiz, Hazreti Peygamber'in müşrikler karşısında Rabbi tarafından teselli edilişine delalet eden bir mana vardır. Zira müşrikler, sadece Hazreti Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmekle yetinmeyip uluhiyyeti de inkâr etmek cüretini göstermişlerdir. Böyle insanların akibeti de, şüphesiz, en şiddetli azap ile helak olmaktır.

Müfessirlerin açıkladıklarına göre, cereyan eden bazı hadiseler, bu ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olmuştur. Bu hadiselerden biri, Enes İbn Mâlik'ten rivayet edilmiştir. Enes der ki: Resulullah (sas.), bir gün, Arapların azgın kafirlerinden birini çağırması için ona bir adam gönderir. Adam ona gider ve: Resulullah (sas.) seni çağırıyor, der. Ancak o kafir: Resulullah da kim? Allah ne? O, altından mı, yoksa gümüşten veya bakırdan mı? der. Adam, kafirin bu sözleri karşısında canı sıkılır ve Hazreti Peygamber'e geri dönüp onun söylediklerini anlatır; sonra da: Ya Resulallah! Ben onun azgın biri olduğunu daha önce sana söylemiştim, der. Ancak Resulullah (sas.), bir defa daha o adama gitmesini söyler. Elçi ikinci defa gider; fakat aynı cevabı alarak geri döner. Resulullah (sas.) onu davet için üçüncü defa adamını gönderir; fakat aldığı cevap, öncekilerden yine farksız olur. Ne var ki o kafir, Hazreti Peygamber'in davetini reddeden sözleri söylerken, Allah, başları üzerine bir bulut gönderir. Kısa bir süre sonra da şimşekler çakar ve gök gürler. İşte o zaman, gökten düşen bir yıldırım o kafiri parçalar. Bundan sonra da *"...O, yıldırımları gönderir ve onları dilediğine isabet ettirir..."* ayeti nazil olur.

Daha önce de işaret edildiği gibi, gerek şimşek gerekse gök gürültüsü, bunların hepsi de ya hayrın müjdecisi, ya da şerrin habercisidir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Ahmed İbn Hanbel (*Müsned,* II. 101) ve Tirmizî (*Sünen,* V. 503) tarafından nakledilen bir hadisinden öğrendiğimize göre, şimşekleri görüp gök gürültüsünü işittiği zaman *"Allahım! Gazabınla bizi katletme; azabınla bizi helak etme; ondan önce bize afiyet ver."* diye dua ederdi. Şunu da belirtmek gerekir ki yağmurlu havalarda şimşeklerle birlikte gök gürültüsü işitildiği zaman, *"Korku ve ümide düşüren şimşeği size gösteren ve yağmur yüklü bulutları meydana getiren O'dur. Gök gürültüsü O'na hamd ile, melekler ise, O'nun korkusundan tesbih ederler."* ayetini okumak sünnetten olmuştur.

[14] Hak olan dua, yalnız O'na mahsustur. O'ndan başkasına dua edenlere, (yalvarıp yakaranlara), onlar hiçbir şekilde cevap veremezler. Bu, ağzına gelmesi için suya avuç açan kimse gibidir ki su ona asla gitmez. İşte kafirlerin duası da, böyle boşunadır.

[15] Göklerde ve yerde bulunan herkes, gölgeleriyle beraber, ister istemez, sabah akşam Allah'a secde ederler.

14 Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki asıl dua, hak ve gerçek olan dua, putlara, meleklere veya İlah edinilen bazı kimselere yapılan dua değil; fakat yalnız Allah'a yapılan duadır. Allah'tan başkasına yapılan dualar ise, batıldır ve bu duayı yapanlar, dualarına hiçbir karşılık alamazlar; çünkü kendilerine dua edilen putlar, melekler veya insanlar, bu dualara icabet etmekten, yahut kendilerinden istenilenleri isteyenlere vermekten acizdirler; çünkü dua edenleri duymadıkları gibi, onların kendilerinden ne istediklerini de bilmezler. Bu, tıpkı susuzluktan kavrulan bir insanın, uzaktan görüp de erişemediği suya avuç açması gibidir ki avcuna o sudan tek bir damla bile düşmez. İşte, kafirlerin, veya müşriklerin duaları ya da ibadetleri, uzaktan görülen suya avuç açmak gibi boş ve bâtıldır; onlara hiçbir fayda sağlamaz. Bu itibarla onlar, daima hüsran içinde ve ziyandadırlar.

15 Allah Teâlâ, asıl duanın yalnız Allah'a yapılan dua olduğunu zikrettikten sonra, kudretini, yüceliğini ve hükümranlığını açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Göklerde ve yerde canlı veya cansız, Allah tarafından yaratılmış her ne varsa, bunların hepsi de Allah'a secde ederler veya O'na ve O'nun hükümlerine boyun eğerler. Gölgesi olan her şeyin gölgesi de sahibiyle birlikte O'na secde eder veya boyun eğer. Şu var ki, mümin olanların O'na secde etmeleri, yahut O'nun hükümlerine boyun eğmeleri, hudutsuz kudretine ve hükümranlığına inanmalarının ve o yüce varlığa bilerek ve isteyerek itaat etmelerinin bir neticesidir. Kafirlerin secde etmeleri veya O'na boyun eğmeleri ise, o yüce varlığa inançlarından değil; fakat hastalık, ölüm, çeşitli felaketler ve çeşitli sıkıntılar karşısında O'nun hükümlerine karşı koymaktan aciz düşüp onlara boyun eğmek ve başlarına gelen her türlü akibeti kabul etmek zorunda kalmalarındandır. Allah Teâlâ, aynı manada Âl-i İmran suresinin 83. ayetinde *"Allah'ın dininden başka (din) mi istiyorlar? Halbuki göklerde ve yerde ne varsa, hepsi de ister istemez, Allah'a boyun eğmişlerdir. Sonunda yine O'na döndürüleceklerdir."* buyurduğu gibi, Nahl suresinin 48-49. ayetlerinde de *"Allah'ın yarattığı birtakım şeyleri görmüyorlar mı, nasıl gölgeleri boyun eğip Allah'a secde ederek sağa ve sola düşüyor. Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler."* buyurmuştur. Hiç şüphe yoktur ki, Allah'a yapılan secde, O'nun rububiyyetinin, yani Rab olarak ibadet olunmaya layık oluşunun delîlidir.Gerçek böyle olunca, Allah'tan başka herhangi bir varlığı, ibadet olunmaya layık bir varlık olarak görmek mümkün müdür?

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۜ قُلِ اللّٰهُ ۜ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا
ضَرًّا ۜ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ اَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ ۚ اَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوْا
كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۜ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿١٦﴾

[16] (Ey Muhammed!) De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir"? De ki: "Allah". Ve yine de ki: "Öyle ise, O'nu bırakıp da kendilerine ne faydası ve ne de zararı dokunan şeyleri niçin dost edin-

diniz."? Keza de ki: "Hiç âmâ ile gören kimse bir olur mu? yahut karanlıklarla nur eşit olur mu? Yoksa Allah'a birtakım ortaklar bulup çıkardılar da, bunlar, Allah'ın yarattığı gibi yarattılar, sonra da bu mahlukat birbirine karışmış mı göründü"? (Ey Muhammed!) De ki: "Her şeyin yaratanı sadece Allah'tır ve O birdir; her şeye galiptir.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, insanlar için korku ve ümit kaynağı olan şimşeği, gök gürültüsünü ve yağmur yüklü bulutları yaratanın Allah olduğunu, gök gürültüsünün ve meleklerin O'nu hamdile tesbih ettiklerini, göklerde ve yerde bulunan her şeyin O'na secde edip O'nun kudreti ve azameti karşısında O'na boyun eğdiklerini açıkladıktan sonra; bu ayetinde, hem uluhiyyetinde hem de rububiyyetinde tek ve yegane olduğunu, yahut her ikisinde de vahdaniyyetini ispat için, Allah'ı bırakarak kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinen ve onlara ibadet eden müşriklerin reddine tekrar dönmüştür. Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur:

[16] (Ey Muhammed!) De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir"? De ki: "Allah". Ve yine de ki: "Öyle ise, O'nu bırakıp da kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan şeyleri niçin dost edindiniz."? Keza de ki: "Hiç âmâ ile gören kimse bir olur mu? yahut karanlıklarla nur eşit olur mu? Yoksa Allah'a birtakım ortaklar bulup çıkardılar da bunlar, Allah'ın yarattığı gibi yarattılar, sonra da bu mahlukat birbirine karışmış mı göründü"? (Ey Muhammed!) De ki: "Her şeyin yaratanı sadece Allah'tır ve O birdir; her şeye galiptir.".

16 Ey Muhammed! Gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan her şeyi yaratan, hiçbir eşi ve dengi bulunmayan Allah'ı bırakarak, kendi elleriyle yaptıkları güç ve kudretleri olmayan, hiç fayda ve zararları da dokunmayan birtakım putları kendilerine İlah edinerek onlara ibadet eden o müşriklere sor ve de ki: Şu gökleri direksiz yükselten, yeryüzünü de yayan ve üzerinde sabit dağlar ve nehirler vücuda getiren, üzerinde tatları ve kokuları farklı birçok meyve yaratan, geceyi gündüze örtü yapan kimdir? Bunu sorduktan sonra, onların hiçbir surette inkâr edemayecekleri, yahut kendilerinin de açık açık itiraf ettikleri cevabı onlara hatırlat ve de ki: Gökleri, yeri ve içlerinde bulunan her şeyi yaratan yalnız Allah'tır. Zira onlar, Lokmân suresinin *"Eğer onlara, gökleri ve yeri kimin yarattığını sorarsanız "Allah" diyeceklerdir."* mealindeki 25. ayetinde de açıklandığı gibi, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu itiraf etmekten asla kaçamayacaklardır.

Onlar bunu itiraf ettikten sonra, onlara de ki: Madem ki göklerin ve yerin Allah tarafından yaratıldığını biliyor ve itiraf ediyorsunuz, o halde O'nu bırakarak gücü ve kudreti olmayan, ne faydası ne de zararı dokunan birtakım cansız mahlukatı nasıl olup da kendinize İlah edindiniz? Hiçbir fayda ve zararı dokunmayan bu mahlukatı İlah edinerek onlara ibadet edenle, hudutsuz güç ve kudretiyle gökleri ve yeri yaratan, hiçbir eşi ve dengi bulunmayan, dilediği anda kullarından dilediğine, ayaklarının altından veya başlarının üzerinden her çeşit azabı indirmeye muktedir olan Allah'a ibadet eden hiç bir olur mu? O halde dilediği zaman sizi hudutsuz nimetleriyle hem dünyada hem de Ahiret'te en büyük mutluluğa eriştirecek, yahut yine dilediği anda en şiddetli azap ile sizi helak edecek olan Allah'ı bırakarak size hiçbir fayda ve zararı dokunmayacak olan putları niçin kendinize dost edindiniz? Hiç âmâ olan ve hiçbir şeyi görmeyen kimse ile gören kimse bir olur mu? Yahut karanlıklarla nur veya aydınlık eşit olur mu?

Yoksa bu müşrikler, kendilerine İlah edinip ibadet ettikleri bu putların, Allah'ın yarattığı gibi birtakım şeyler yarattıklarını gördüler de, bu yaratılanları birbirine karıştırıp putlarını yaratmada Allah'a ortak mı kıldılar? Yahut o putlara ibadet

etmelerinin sebebi, onların da birtakım şeyler yarattıklarını zannederek yaratmada onları Allah'a ortak koşmaları mıdır? Oysa hiç gücü ve kudreti bulunmayan, kendilerine bile fayda veya zarar vermekten aciz olan bu putların küçücük de olsa herhangi bir şey yaratmaları mümkün müdür? Nitekim Allah Teâlâ, putların, yahut Allah'tan başka İlah edinilerek ibadet olunan herhangi bir varlığın bir şey yaratabileceği inancını kesinlikle reddettiği Hacc suresinin 73. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Size bir misal veriliyor; onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvarıp yakardıklarınız, biraraya gelseler bile, bir sineği dahî yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, onu ondan kurtaramazlar. İsteyen de aciz, istenen de."*. Bu itibarla hiçbir şey onların zannettikleri gibi değildir. Kısacası Allah, onların zannettiklerinden çok yücedir: O, hiçbir şeye benzemez; O'nun ne eşi ve benzeri, ne ortağı, ne oğlu veya kızı ve ne de sahibi vardır. Nitekim Allah'ı bırakıp da putlara ibadet eden müşrikler de, o putların Allah'ın kulları olduklarını itiraf ederler ve putlara ibadetlerini de, onların kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarına inanmış olmalarıyla izah ederler. Nitekim Allah Teâlâ, Zümer suresinin 3. ayetinde *"Bilesiniz ki, halis din, Allah'ındır. O'ndan başkasını, "Biz onlara, ancak bizi Allah'a daha çok yaklaştırmaları için ibadet ediyoruz." diyerek dost edinenler ise, Allah, onların ihtilaf ettikleri hususlarda, aralarında elbette hüküm verecektir..."* buyurarak onların bu inançlarını açıklamıştır. Netice itibariyle, Allah'tan başka ibadet olunmaya layık hiçbir İlah yoktur; göklerde ve yerde bulunan her şeyin yaratıcısı da sadece Allah'tır: Bu itibarla O, her şeye galip ve her şeye hâkimdir.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ
ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً ۖ وَأَمَّا
مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾ لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۖ
وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ
الْحِسَابِ ۙ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ
أَعْمَىٰ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٩﴾

17 Allah, gökten su indirmekte; dereler, aldıkları su miktarınca çağlayıp akmakta; akıntı, üste çıkan köpüğü alıp götürmekte; nitekim süs, yahut eşya yapmak maksadıyla ateşte erittikleriniz üzerinde de onun gibi köpük vardır. İşte Allah, hak ve batıla böyle misal vermektedir. Köpük, dere boyunca yokolup gider; fakat insanların asıl faydalandığı su, arz üzerinde kalır. İşte Allah, misalleri böyle verir.

18 Rablerinin davetine uyanlar için en güzel karşılık vardır. O'nun davetine uymayanlar ise, yeryüzünde bulunan her şey ve bir o kadarı daha kendilerinin olsa da, onu, (kurtuluş için) fidye olarak verseler, böyleleri için yine de en kötü hesap vardır. Varacakları yer de cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir.

19 (Ey Muhammed!) Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (bunu bilmeyen ve) âmâ olan kimse gibi midir? (İşte bu gibi misallerden) ancak akıl sahipleri ibret alırlar.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, hak ve gerçek olan duanın, yalnız Allah'a yapılan dua olduğunu, Allah'tan başkasına yapılan duanın ise, batıl olup sahibine hiçbir fayda sağlamayacağını zikrettikten ve mümin ile kafiri veya iman ile küfrü, gören kimse ile âmâ olup görmeyen kimseye, yahut nur ile zulumata benzettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, iman ile küfre başka misaller vermiş, hak ile hak ehlinden olanları, kararlarında ve sebatlarında, insanların ve nebatların faydalandıkları gökyüzünden biteviye yağan yağmur ile, yer altından çıkarılıp çeşitli süs eşyasının ve muhtelif aletlerin yapıldığı faydalı madenlere, hakkın karşıtı olan batılı ve batıl ehlini ise, birden bire kabaran ve zararlarından başka hiçbir faydaları bulunmayan sellerin ve eritilen madenlerin üzerlerinde oluşan köpüklere benzetmiştir ki bu köpüklerin kısa bir süre sonra yokolup gittikleri görülür. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[17] Allah, gökten su indirmekte; dereler, aldıkları su miktarınca çağlayıp akmakta; akıntı, üste çıkan köpüğü alıp götürmekte; nitekim süs, yahut eşya yapmak maksadıyla ateşte eritikleriniz üzerinde de onun gibi köpük vardır. İşte Allah, hak ve batıla böyle misal vermektedir. Köpük, dere boyunca yokolup gider; fakat insanların asıl faydalandığı su, arz üzerinde kalır. İşte Allah, misalleri böyle verir.

17 Bilinen bir gerçektir ki Allah, gökte oluşturduğu bulutlardan yeryüzüne yağmurlar yağdırır. Yağan bu yağmurlarla topraklar sulanır; vadiler su ile dolar; ister dere olsun, ister ırmak veya nehir olsun, aldıkları bu suyu yatakları boyunca göllere ve denizlere doğru akıtırlar. Toprak üzerine düşen yağmur, toprak içinde bulunan tohumları, bitki ve ağaç köklerini sulayarak onların gelişip büyümelerini ve insanların faydalandıkları çeşit çeşit meyve ve sebze vermelerini sağlar.

İşte, Allah Teâlâ'nın sevgili Peygamber'ine vahiy yolu ile indirip onun da insanlara tebliğ ettiği Kur'an-ı Kerim, tıpkı gökten inip de vadileri dolduran yağmur gibidir. Bu vadiler, genişlikleri ve derinlikleri oranında yağmur sularını nasıl toplayıp göllere ve denizlere doğru akıtırlarsa, kalpler de Kur'an nuruna duydukları ilgi oranında ondan feyz alırlar ve bir nur veya iman olarak onu dışarı aksettirirler. Vadiler, şüphesiz, büyüklük küçüklük, yahut derinlik veya genişlik bakımından birbirinden çok farklı olmaları dolayısıyla aldıkları ve akıttıkları su bakımından da farklı oldukları gibi, insanların kalpleri de Kur'an nuru karşısında birbirinden çok farklıdırlar ve aksettirdikleri ilim ve iman, Kur'an'dan aldıkları feyz itibariyle aynı derecede farklılık gösterirler.

Vadileri dolduran suyun aşağıya doğru akışı, su üzerinde hava kabarcıklarından oluşan ve içinde birtakım kir ve tortuları da ihtiva eden köpükler meydana getirir. Ancak bu köpükler, akıntı ile birlikte gider ve kısa bir süre sonra da yokolur. Bunun gibi, madenî eşya yapımı ile meşgul olanlar da bilirler ki gerek süs eşyası gerekse ev eşyası yapmak için eritilen altın, gümüş, bakır ve demir gibi birtakım madenlerin üzerinde de akan suda olduğu gibi köpükler oluşur; ancak hiçbir işe yaramayan bu köpükler, madenin üzerinden alınarak atılır. İşte, kendisinden faydalanılan su ile süs ve ev eşyası yapılan maden karşısında, hava kabarcığı gibi bir anda yokolup giden su veya maden köpüğü ne ise, hak karşısındaki batılın hükmü de böyledir ve köpük gibi sönmeye ve yok olup gitmeye mahkumdur; çünkü o, hak karşısında tıpkı köpük gibi kendisinden faydalanılmayan ve daima atılmaya ve yok olmaya mahkum fazlalıktır.

İşte Allah, kullarına, hak ile batılın, yahut iman ile küfrün ne olduklarını iyice anlayıp hakka ve imana yönelmeleri, batılı ve küfrü de terketmeleri için böyle misaller vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de, insanların yararına olan buna benzer başka misaller de görmek mümkündür. Mesela Bakara suresinin 17. ayetinde, daha önce kendilerinden

söz edilen münafıkların durumları şöyle bir misalle açıklanmıştır: *"Onların durumu, ateş yakan kimsenin durumu gibidir: (Yakılan ateş) etrafını aydınlattığında, Allah ışıklarını giderir de, onları, görmez bir halde, karanlıklar içinde bırakıverir."*. 19. ayette de şöyle denilmiştir: *"Yahut (onların durumu) gökten zifiri karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşeklerle birlikte gelen yağmura (tutulmuş kimsenin durumu) gibidir: Bunlar, yıldırımlardan ölmek korkusuyla, parmaklarını kulaklarına tıkarlar. (Oysa) Allah kafirleri çepeçevre kuşatmıştır."*. Bunun gibi, Allah Teâlâ, Nûr suresinin 39 ve 40. ayetlerinde de kafirlerin durumlarını açıklayan birer misal vermiş ve bu ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Küfredenler ise, onların amelleri de, dümdüz sahradaki serap gibidir: Susuz kalmış insan onu su zanneder; fakat oraya gelince hiçbir şey bulamaz; fakat yanında Allah'ı bulur; O da onun hesabını görür. Allah, hesabı çabuk görendir. Yahutta (küfredenlerin amelleri), üzeri dalgalarla örtülmüş engin denizdeki karanlıklar gibidir; öyle ki onun da üzerinde bir dalga daha, sonra bulut ve karanlıklar.. hepsi birbiri üzerinde.. Birisi elini çıkarsa, onu hemen hemen hiç göremez. (İşte böyle bir durumda) Allah'ın nur vermediği kimsenin nuru hiç yoktur."*.

Buna benzer misalleri, Hazreti Peygamber'den sahih olarak rivayet edilmiş hadislerde de görmek mümkündür. Buhârî (*Sahih*, I. 28) ve Müslim (*Sahih*, IV. 1787)'in Ebû Musa'l-Eş'arî (ra) tarikiyle naklettikleri bir hadisinde Hazreti Peygamber, sünnetinden faydalananları, üç çeşit arazi parçasına düşen yağmura benzetmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Aziz ve Celil olan Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilim, yağmura benzer. Bu yağmur, bazen öyle bir toprağa düşer ki onun bir kısmı güzel bir parçadır. Suyu kabul eder de çayır ile bol ot bitirir. Bir kısmı da kurak olur; suyu üstünde tutar da Allah, onunla insanları faydalandırır: Hem kendileri içerler hem de hayvanlarını sularlar. Bu yağmur, bir de başka çeşit bir arazi parçasına düşer ki toprak düz ve kaygandır. Ne su tutar ne de ot bitirir. İşte bu, Allah'ın dinini anlayıp da benimle gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve başkasına da öğreten kimse ile, bunlara (kibri dolayısıyla) başını kaldırmayan ve benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimselerin misalidir.".

Keza Buhârî (*Sahih*, IV. 136) ve Müslim (*Sahih*, IV. 1789)'in Ebû Hureyre'den naklettikleri başka bir hadisinde de, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Benim durumum, ateş yakan bir kimsenin durumu gibidir. Ateş etrafını aydınlattığı zaman, küçük kelebekler ve orada bulunan hayvanlar, ateş içine düşmeye başlarlar. O kimse, bu hayvanların ateşe düşmelerine engel olmaya çalışır; fakat hayvanlar ona galip gelerek süratle ateşe düşerler. İşte bu, benimle sizin durumunuzun bir misalidir. Ben sizin eteklerinizden ve bellerinizden tutarak ateşe düşmenize engel olmaya çalışıp ateşten sakının! ateşten sakının! diye uyarıyorum; fakat siz, bana galip gelip süratle ateşe atılıyorsunuz.".

[18] Rablerinin davetine uyanlar için en güzel karşılık vardır. O'nun davetine uymayanlar ise, yeryüzünde bulunan her şey ve bir o kadarı daha kendilerinin olsa da, onu, (kurtuluş için) fidye olarak verseler, böyleleri için yine de en kötü hesap vardır. Varacakları yer de cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir.

18 Allah Teâlâ, hak ile batılı veya iman ile küfrü kendine has veciz üslubu ve eşsiz misaliyle açıkladıktan sonra bu ayetinde, Rabbinin davetine uyarak iman edip hakka yönelenlerle, küfürlerinde inat edip haktan yüz çevirenlerin durum ve akibetlerini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: Allah'ın davetine icabet edip O'na ve Resulüne itaat eden, emir ve nehiylerine uyan, geçmiş ve gelecekle ilgili haberlerini tasdik eden kimseler için en güzel akibet vardır. En büyük sevap ile cennetin hudutsuz nimetleri bu kimseler içindir.

Küfürlerinde inat edip Allah'ın davetinden yüz çevirenler, O'na ve Resulüne iman ve itaat etmeyenler ise, mal olarak dünyada bulunan her şeye ve bir o kadarına daha sahip olsalar da bu mallarını, Ahiret'te Allah'ın azabından kurtulmaları için fidye olarak verseler, kendilerini yine de bu azaptan kurtaramazlar.

İman edenlerle küfürlerinde direnenlerin akibetlerini açıklayan bu ayetin benzerini başka surelerde de görmek mümkündür. Mesela Yunus suresinin 26-27. ayetlerinde şöyle denilmiştir: *"İyi iş yapanlara, (mükafat olarak) daha iyisi ve bir de "ziyade" vardır. Onların yüzlerine ne bir toz bulaşır ne de zillet. İşte asıl cennet ehli bunlardır ve orada daimidirler. Kötülük işleyenlere ise, kötülüğün cezası misliyle verilir. Onlara bir de zillet ulaşır. Onların, Allah'tan herhangi bir kurtarıcıları yoktur. Yüzleri, sanki zifiri karanlıktan bir parça ile kaplanmıştır. İşte bunlar da cehennem ehlidir ve orada daimidirler."*. Keza Kehf suresinin 87-88. ayetlerinde *"Zulmedene azap edeceğiz; sonra Rabbine geri döndürülecek; O da ona görülmemiş bir azap ile azap edecektir. İman eden ve salih amel işleyene gelince, ona da en güzel mükafat vardır. Ona emrimizin kolay olanını söyleyeceğiz."* buyurulmuş, Âl-i İmran suresinin 91. ayetinde de, küfredenler hakkında *"Küfredenler ve kafir olarak ölenler, fidye olarak dünya dolusu altın verseler, hiçbirinden kabul edilmeyecektir. Onlar için elim bir azap vardır; hiçbir yardımcıları da bulunmayacaktır."* denilmiştir.

Bu ayet-i kerimelerden de anlaşıldığı gibi, Allah'ın davetine icabet ederek iman eden ve hak yola girenler için kıyamet günü ne derece büyük mükafatlar var ise, O'nun davetinden yüz çeviren ve küfürlerinde direnen kimseler için de en şiddetli azap vardır ve bu azaptan onları hiçbir şey kurtaramayacaktır. Hatta kurtulmak için dünya dolusu altın ve gümüşü fidye olarak verseler bile... Bunların gidecekleri yer cehennem ateşidir ve orası da ne kötü bir yerdir.

[19] (Ey Muhammed!) Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (bunu bilmeyen ve) âmâ olan kimse gibi midir? (İşte bu gibi misallerden) ancak akıl sahipleri ibret alırlar.

19 Allah Teâlâ müminle kafirin, kıyamet günü ulaşacakları iyi ve kötü akibetleri açıkladıktan sonra, bu ayetinde, inananla inanmayan, yahut hakkı bilenle bilmeyen arasındaki farkı açıklayan başka bir misal vermiş ve sevgili Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Rabbinden sana hak gelmiş, iyi ile kötüyü, hak ile batılı açıklayan ve bütün insanları, batılı terkedip hakka yönelmeye davet eden bir Kitap inmiştir. Bu Kitab'ın Rabbinden bir hak olarak indiğinde ve bütün haberlerinin, emir ve nehiylerinin hak olduğunda zerre miktarı da olsa şek ve şüphe yoktur. Gerçek böyle olduğu ve insanlardan bir kısmı ona iman ederek Allah'ın ve Resulünün emir ve nehiylerine uyduğu halde, diğer bir kısmı ondan yüz çevirmiş ve küfründe direnmiştir. İmdi, Ey Muhammed! Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen, ona inanan ve ona sarılarak Rabbinin emir ve nehiylerine uyan kimse ile, O'nun Resulüne indirdiği hakkı tasdik etmeyen, doğru yolu göremeyen ve ne tarafa gideceğini bilemeyen âmâ gibi haktan yüz çeviren kimse bir ve eşit olur mu? Elbette bir ve eşit değildir. Allah'ın Resulüne indirdiği hakka inanan, onun getirdiği haberleri tasdik eden, emir ve nehiylere uyan kimseler cennet ehli oldukları halde, diğerleri cehennem ehlidir ve Haşr suresinin 20. ayetinde de açıkça ifade edildiği gibi, *"Cehennem ehliyle cennet ehli bir değildir. Asıl kurtuluşa erenler de cennet ehlidir."*. İşte Allah, akıl sahiplerine, ibret alıp hak yolu bulmaları için böyle misaller verir. Aklı olmayan, yahut aklı olsa bile onu doğru yolda kullanmayan kimseler ise, tıpkı âmâ olanlar gibi doğru yolu bulamazlar; tuttukları sapık yol ise onları, içinde ebediyyen kalacakları cehenneme götürür.

اَلَّذِيْنَ يُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُوْنَ الْمِيْثَاقَ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيَخْشَوْنَ
رَبَّهُمْ وَيَخَافُوْنَ سُوْٓءَ الْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا
رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا
وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ
بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٢٤﴾

20 Allah'ın ahdini yerine getirenler ve antlaşmayı bozmayanlar;

21 Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (akrabalık bağlarını) birleştirenler, Rablerinden korkanlar ve kötü hesaptan çekinenler;

22 Rablerinin yüzü suyu hürmetine sabredenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden gizli ve açık verenler ve kötülüğü iyilikle defedenler; işte Ahiret yurdunda en güzel akibet bunlar içindir.

23 (Bu Ahiret yurdu), onların, iyi amel işleyen atalarının, zevcelerinin ve çocuklarının girecekleri Adn cennetleridir. Orada melekler de her kapıdan yanlarına girecekler;

24 Ve "Sabretmiş olmanız dolayısıyla (her türlü korkudan, endişeden ve üzüntüden) selamette olunuz. Dünyanın akibeti olan bu cennet ne güzel!" diyeceklerdir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, iman ile küfrü veya hak ile batılı söz konusu ederek, hak ehlini, gökyüzünden yağan ve toprakları sulayıp vadileri dolduran faydalı yağmurlara, batıl yolda olanları ise, vadileri doldurup taşan ve yeryüzünde hızla akan suların veya süs eşyası yapmak için eritilen madenlerin üzerlerinde oluşan ve çabucak yok olup giden köpüklere benzeterek, hak ehlinden olup da sevgili Peygamber'ine indirilen Kur'an-ı Kerim'i bilip tanıyan ve onun yolunda giden kimsenin, kalp gözü âmâ olan ve hakkı göremeyen kimse gibi olamayacağını açıkça beyan ettikten sonra yukarıdaki ayetlerinde, Rabbinden Peygamber'ine inidirilenin hak olduğunu bilip tanıyan ve onun yolunda giden hak ehlinin övülmeye değer güzel sıfatlarını zikretmiş ve onlara, Ahiret yurdunda onları bekleyen büyük mükafatı ve korkusuz ebedi hayatı müjdelemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur.

20 Allah'ın ahdini yerine getirenler ve antlaşmayı bozmayanlar;

21 Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (akrabalık bağlarını) birleştirenler, Rablerinden korkanlar ve kötü hesaptan çekinenler;

22 Rablerinin yüzü suyu hürmetine sabredenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden gizli ve açık verenler ve kötülüğü iyilikle defedenler; işte Ahiret yurdunda en güzel akibet bunlar içindir.

20-22 Allah Teâlâ Peygamber'ine indirdiklerinin hak olduğuna iman eden ve çeşitli şekillerde zikrettiği misallerden ibret almasını bilen akıl sahiplerini aşağıdaki sıfatlarla tavsif etmiş ve bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

1) Ahde vefa gösterenler: Daha önce de açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ insanları yarattığı zaman, onlara akıl, idrak ve his vererek, bunların yardı-

mıyla bütün mevcudatın bir Halık'ı bulunduğunu, O'ndan başka Halık, O'ndan başka Mabud olmadığını bilip anlamalarını istemiştir. Kullarının, bu emre kolayca uymalarını sağlamak için, onların akıl ve idraklerinin Allah'ın kanunlarını kolayca kabul edebilecek bir fıtrat üzere yaratmış, sonra da, Â'râf suresinin *"Rabbin, Ademoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" (demişti). Onlar da: "Evet; buna şahidiz." demişlerdi. Bu, kıyamet günü, "Bizim bundan haberimiz yoktu." dememeniz içindi."* mealindeki 172. ayetinde de açıklandığı gibi, onlardan kendisini tanıdıklarına ve bundan sonra da tanıyacaklarına dair kesin söz almış, ayrıca reddi mümkün olmayan delillerle Peygamberler göndererek onları bu Peygamberler'i vasıtasıyla irşat etmek suretiyle bu ahdi teyit ve takviye etmiştir. Bu bakımdan, insan için, Allah'ın teyitinden sonra, artık bu ahde sadık kalarak onun gereğini yerine getirmekten başka yapacak başka bir şey yoktur. Buna rağmen insanların çoğu, akıl ve idraklerini, yaratılış gayesinin dışında kullanarak, Allah'ın mahlukatı hakkındaki kanunlarının dışına çıkmışlar ve böylece, O'nun teyit ve takviyesine rağmen aralarındaki ahdi bozmuşlardır. Bazı insanlar ise, bu ahde sadık kalarak O'nun emir ve nehiylerine uymuşlar ve O'na gerçekten birer kul olmuşlardır. İşte bunlar, kendileriyle Rableri arasındaki ahitlerine sadık kalıp O'na verdikleri sözden hiçbir surette dönmeyen müminlerdir. Bunlar, henüz var olmadan önce Allah'ın rububiyyetini ikrar ve itiraf etmiş olmaları dolayısıyla, bu itirafın gereğini hakkıyla yerine getirerek O'nun emir ve nehiylerinin aksine bir davranış içine asla girmezler; zira bilirler ki, Allah'ın emir ve nehiylerine gereken titizliği göstermeyip onlara uymadıkları takdirde, Allah'a verdikleri sözden dönmüş veya ahitlerini yerine getirmemiş olurlar. Nitekim Hazreti Peygamber de, Ahmed İbn Hanbel (*Musned,* III. 135, 154, 210, 251) tarafından nakledilen bir hadisinde, *"Kendisine emniyet olunmayan kimsenin imanı, ahde vefa göstermeyenin de dini yoktur."* buyurmuştur.

2) Misaka sadık kalanlar: Bunlar, Rableriyle olan ahitlerine bağlı kaldıkları gibi, diğer insanlarla olan alış veriş ve muamelatla ilgili ilişkilerde, kendi aralarında yaptıkları antlaşmalara ve biribirlerine verdikleri sözlere titizlikle riayet eden müminlerdir. Her ne olursa olsun insanın ahdine sadık kalması ve verdiği sözde durması, imanın uyulması gereken şartlarındandır. Zira kim ahdini bozar ve verdiği sözden dönerse, imanını büyük ölçüde yitirmiş ve nifak alametlerinden birini kazanmış olur. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahih,* I. 14) ve Müslim (*Sahih,* I. 78) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa, halis münafık olur. Kimde de bunlardan biri bulunursa, onu bırakıncaya kadar münafıklıktan bir parça onda kalmış olur. Bunlar: Bir söz söylediği zaman yalan söyler; ahdettiği zaman ahdinde durmaz; Vaadettiği zaman vaadinden döner; husumet ettiği zaman da haktan ayrılır."*. Buhârî (*Sahih,* III. 41) ve İbn Mâce (*Sünen,* II. 84) tarafından nakledilen başka bir hadisinde de Hazreti Peygamber şunları söylemiştir: *"Üç kişi vardır ki, kıyamet günü ben onların hasmıyım. (Her kimin de hasmı olmuşsam, tam hasım olurum). Bunlar: Bana bir söz verip de sözünden dönen kimse; hür olan bir kimseyi satın alıp da köle gibi çalıştıran ve onun kazancını yiyen kimse; bir işçi kiralayıp da ondan faydalanan, fakat ücretini ödemeyen kimse."*.

3) Sıla-i rahim edenler: Bunlar, akrabalarını bilip tanıyan, akrabalık bağlarına riayet ederek hastalıklarında, sağlıklarında, iyi ve kötü günlerinde, onlarla olan yakın ilişkilerini devam ettiren ve daima onların yanında ve yardımına hazır olan, keza çevrelerinde bulunan yardıma muhtaç fakirlere, düşkünlere ve yolda kalmışlara yardım elini uzatan ve onları doyurup ihtiyaçlarını gideren müminlerdir. Bunların Rableri katında büyük mükafatları da vardır. Hazreti Peygamber, Buhârî (Sahih, III. 8; VII. 72) ve Müslim (Sa-

hih, IV. 1982) tarafından nakledilen bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Her kim rızkında bolluk ve genişlik, ecelinde de kendi lehine bir tehir yapılmasından hoşlanırsa, sıla-i rahim etsin."*. Bundan da anlaşılmaktadır ki sıla-i rahim, yani akraba ilişkilerini devam ettirmek, her Müslüman üzerine vacip olan bir davranıştır. Bunun çeşitli mertebeleri vardır ve akrabaların durum ve kudretlerine göre bazısı bazısından daha yüksektir. Bunların en aşağı derecesi, tatlı söz ve selam ile akrabanın hal ve hatırını sormak olduğu halde onu ziyaret etmek, hizmetine koşmak, maddi ve manevi yardımında bulunmak gibi değişik davranışlarla bu mertebe giderek yükselir. Ancak biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, maddi ve manevi bazı yardımlar, buna kudreti olanlar için vücub ifade ederse de, kendisi muhtaç olan bir akrabanın aynı durumdaki akrabasına yardım etmesi elbette mümkün değildir ve böyle bir yardım da şüphesiz vacip olmaktan çıkar ve müstehap bir amel olur.

4) Allah'tan korkanlar: Allah'ın misallerinden ibret almasını bilen akıl sahibi müminler, herhangi bir ameli işlerken veya onu terkederken içleri Allah korkusuyla doludur. Bu sebepledir ki, kendilerini Allah'ın azabına uğratacak bir ameli işlemekten veya yine aynı sebeple bir ameli terketmekten şiddetle kaçınırlar. Bu ise, onların hangi amelleri işlemeleri veya hangi amelleri terketmeleri gerektiğini iyi bir şekilde bilmelerini gerektirir. Sahip oldukları bu bilgi sayesinde, Allah'ın emirlerini tititizlikle yerine getirdikleri gibi, nehiylerinden de aynı titizlikle sakınırlar. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Fâtır suresinin 28. ayetinde *"...Allah'tan, ancak kullarından âlim olanlar korkar..."* buyurmuştur.

5) Kötü hesaptan endişelenenler: Bu müminler, dünyada işledikleri amellerden kıyamet günü hesaba çekildikleri zaman, bu hesabın aleyhlerine çıkmasından ve sonra da azaba uğramaktan büyük endişe duyarlar. Bu endişe, dünyada iken onları, amelleri hususunda daha ihtiyatlı ve daha dikkatli olmaya ve Ahiret hesabından yüz akıyla çıkmak için Allah'ın emir ve nehiylerine daha titiz bir şekilde uymaya sevkeder. Bu, aynı zamanda, ahde vefanın da bir gereği olduğu gibi, bir önceki sırada zikredilen Allah korkusu da, O'nun emir ve nehiylerine karşı gelindiği takdirde, O'nun celal ve azametinden korkmayı ve O'na karşı gelmekten şiddetle kaçınmayı gerektirir.

6) Sabredenler: Bunlar, dünyanın geçici zevkleri ve çeşitli süsleri karşısında, Allah'ın rızasını kazanmak için, nefislerinin arzu ve isteklerine uymayıp sadece dinin gerektirdiği amelleri işlerler. İbadetlerin hiç kusursuz ifa edilmesi, nasıl sabrı gerektiren bir davranış ise, nefsin şehevi arzularına karşı koymak da aynı derecede sabrı gerektiren bir iştir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Müslim (*Sahih,* IV. 2174) tarafından nakledilen bir hadisinde *"Cennet, mekarih (nefse hoş gelmeyen şeyler) le örtülmüştür; cehennem de nefsin hoşlandığı şehvetlerle ihata edilip kuşatılmıştır."* buyurmuştur. Bu hadisten de anlaşıldığı gibi, insanın cennete girmesi için, nefse hoş gelmeyen şeyler karşısında sabretmesi ve nefis bunlardan hoşlanmasa bile, onları kusursuz ifa etmesi gerekir. Buna karşılık cehennem, nefsin hoşlandığı şehvetlerle kuşatılmıştır. Eğer insan, nefsin arzûlarına boyun eğer ve bu şehvetlerin içine dalarsa, cehennem ateşine düşmesi işten bile değildir. Eğer Âl-i İmran suresinin *"İnsanlar için, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı aşırı derecedeki düşkünlük süslü ve cazip bir hale getirilmiştir. Bunlar, dünya hayatının birtakım menfaatlarıdır; oysa (Ahiret'te) asıl varılacak yerin güzelliği, Allah katındadır."* mealindeki 14. ayeti gözönünde bulundurulacak olursa, insanın dünya nimetlerine karşı aşırı derecedeki düşkünlüğünün, yaratılışında bulunan bir özellik olduğu ve bu özellik karşısında daha çok sabredip nefsinin arzularına boyun eğmemesi gerektiği anlaşılır.

7) Namazlarını dosdoğru kılanlar: Bu mümin-

ler, Allah'ın rızasını kazanmak için namazlarını erkân ve şartlarına riayet ederek hiç aksatmadan kılarlar. Zira bilirler ki namaz insanın kulluk görevi olduğu kadar, kulluğu en iyi ifade etmenin de yollarından biridir.

8) Mallarını Allah yolunda infak edenler: Bunlar, komşuları aç karınla gecelerken huzur içinde uyuyamayan ve yiyeceklerini onlarla paylaşan müminlerdir. Bilirler ki mal veya rızık, Allah'ın kullarına ihsan ettiği dünya nimetlerinden biridir. Sabırla ilgili kısımda zikrettiğimiz Âl-i İmran suresinin 14. ayetinde de açıklandığı gibi, insan fıtratı mala aşırı derecede düşkün bir özellikte yaratılmıştır. Bu özelliği dolayısıyla insan, ne kadar çok mal toplarsa, kendisini o derece zengin ve mutlu hisseder. Bu zenginliğin yokolup gitmemesi ve zenginlikten hasıl olan mutluluğun kaybolmaması için, malından bir dirhem de olsa hiç kimseye vermek istemez. Oysa çevresinde o derece fakir insanlar da vardır ki bir lokma yiyecek bulamadıkları için çok defa aç yatıp aç kalkarlar. İşte, Allah Teâlâ, hem zenginin mal hırsını kırıp fakirin karnını doyurmak hem de kulları arasında bir denge sağlamak için zengine, malından bir miktarını fakire vermesini emretmiştir. Bu emir, hiç şüphesiz, hem zengine vacip olan zekatı hem de zekat dışında verilen diğer sadakatı şamildir. Keza bu zekat ve sadakat, fakire gizli olarak verilebileceği gibi, açık açık da verilebilir. Ancak başkalarının yanında onun açık açık verilmesi, onu alan fakirin gururunu kıracak ve onu rahatsız edecek olursa, şüphesiz sadakanın ona gizli olarak verilmesi daha uygun olur. Fakat böyle bir durum söz konusu olmaz, aksine fakire sadaka verilmesi, diğer zenginleri de sadaka vermeye teşvik edici olursa, onun açık açık verilmesinde hiçbir sakınca yoktur.

9) Kötülüğü iyilikle defedenler: Bunlar, bir din kardeşinden herhangi bir kötülük gördükleri zaman, onun bu kötülüğüne aynıyla mukabele etmek yerine, iyilikle mukabele ederler ve onun kötülüğünü bu iyi davranışlarıyla sona erdirmeye çalışırlar. Allah Teâlâ'nın bu konudaki bir emri, Mü'minûn suresinde yer almış ve bu suresinin 96. ayetinde *"Sen, yine de kötülüğü en güzel ile sav..."* buyurmuş, bu emre uyan müminleri de, Furkân suresinin 63. ayetinde değişik bir ifadeyle vasfederek onlar hakkında: *"Rahmân'ın kulları, yeryüzünde tevazu ile yürüyen, cahiller kendisine laf attıkları zaman, (onlara aynı şekilde mukabele etmeyip) "Selam" diyen kimselerdir."* buyurmuştur.

İşte, en güzel Ahiret hayatına kavuşacak ve sonu hiç gelmeyecek olan günlerini cennetin hudutsuz nimetleri içinde geçirecek olan kimseler, yukarıdan beri çeşitli sıfatları dokuz madde içerisinde zikredilen bu gerçek müminlerdir ve Ahiret yurdu da sadece bu müminlere aittir.

[23] (Bu Ahiret yurdu), onların, iyi amel işleyen atalarının, zevcelerinin ve çocuklarının girecekleri Adn cennetleridir. Orada melekler de her kapıdan yanlarına girecekler;

[24] Ve "Sabretmiş olmanız dolayısıyla (her türlü korkudan, endişeden ve üzüntüden) selamette olunuz. Dünyanın akibeti olan bu cennet ne güzel!" diyeceklerdir.

23 Bu yurt, hem yukarıda sıfatları zikredilen müminlerin hem onların iyi amel işleyen atalarının, hem eşlerinin ve hem de çocuklarının girecekleri Adn cennetleridir. Müminlerin, aile efradlarıyla cennette beraber bulunmaları, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın o müminlere ihsan ettiği ayrı bir nimettir. Ancak onların böyle bir nimete nail olmaları, aile fertlerinin de iman ve amelleriyle cenneti hak etmiş olmalarına bağlıdır. Şu var ki onların amelleri arasında derece farkı bulunsa ve bazısı bazısına göre amel yönünden daha aşağı derecede olsa bile bu, onların diğerlerinden ayrı kalmalarını gerektirmez; zira Allah onların derecelerini de yükselterek diğer yakınlarının yanına sokar. Nitekim Allah Teâlâ, Tûr suresinin 21. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"İman edip de zürriyetlerinin iman-*

da kendilerine tabi oldukları kimselere, zürriyetlerini de katarız. Amellerinden hiçbir şeyi eksiltmeyiz. Her kişi kendi kazandığıyla tutulur.".

Müminlerin cennete girmeleri üzerine, onlara hem hoş geldiniz diyerek selamlamak hem de cennete girmiş olmaları dolayısıyla onları kutlamak için cennetin muhtelif kapılarından birbiri arkasına melekler de girerler.

24 Melekler, dünyadaki güzel iman ve salih amellerinin hudutsuz bir mükafatı olmak üzere cennete girmiş olan bu müminlere: "Selamun aleyküm; dünyada iken çeşitli sıkıntılara ve yorgunluklara katlanmış olmanız dolayısıyla dünya hayatının bir karşılığı ve mükafatı olmak üzere kavuştuğunuz bu akibet ne güzel! " derler.

وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٢٥﴾

[25] İyice sağlamlaştırdıktan sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar ise, işte lânet bunlar içindir. Onlara kötü bir Ahiret yurdu vardır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Peygamber'ine indirdiğinin hak olduğunu kabul ve itiraf eden gerçek müminlerin sıfatlarını ve onların dünyadaki hayatlarının mutlu bir sonucu olmak üzere Ahiret yurdunda kazandıkları yüksek dereceyi zikrettikten sonra, bu ayetinde, hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde Allah'ın varlığını birliğini ve hudutsuz kudretini gösteren apaçık delillere rağmen bu delillere itibar etmiyerek küfre yönelen ve küfürleriyle yeryüzünde fesat çıkaran şakîlerin Ahiret yurdundaki kötü akibetlerini ve onlar için hazırlanan cehennem azabını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[25] İyice sağlamlaştırdıktan sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar ise, işte lanet bunlar içindir. Onlara kötü bir Ahiret yurdu vardır.

25 Kur'an-ı Kerim'e has özelliklerden biri de, daha önce de yeri geldikçe işaret edildiği gibi, iman ve güzel amel sahibi müminlerden söz edilip onlar için hazırlanan cennet nimetleri müjdelendiği zaman, bunun ardından hakka yönelmeyen ve küfürlerinde inat eden şakilerin durumları ve bunlar için hazırlanan cehennem azabı zikredilmiş, daha kısa bir ifadeyle, vaadin ardından vaide, sevabın ardından da ikaba yer verilmiş, böylece iman ve küfürle, yahut mümin ve kafirle ilgili Kur'ani beyana daha açık ve kesin bir mana kazandırılmıştır. Nitekim yukarıdaki ayetlerde müminlerin sıfatlarının zikredildiği ilk ayet-i kerimede *"Allah'ın ahdini yerine getirenler ve antlaşmayı bozmayanlar;"* buyurulmuş, küfür ehlinin söz konusu edildiği bu ayet-i kerimede ise, *"İyice sağlamlaştırdıktan sonra Allah'ın ahdini bozanlar..."* ifadesiyle şakilerin sıfatlarını açıklamaya başlamıştır. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi, Allah'ın Peygamber'ine indirdiğinin hak olduğuna inanan ve verdiği misallerden ibret almasını bilen akıl sahibi müminlerin dokuz maddede açıklanan sıfatlarına karşılık, bu ayetinde şakîlerin sadece üç sıfatını zikretmiştir:

1) Allah'ın ahdini bozanlar: Bunlar, Allah'ın, gerek vahdaniyyetine ve hudutsuz kudretine, gerek Peygamberler'ine, meleklerine ve kitaplarına gerekse insanların hukukuna müteallik hükümlerine iman etmeleri hususunda kullarına yönelttiği emirlerine karşı gelmek, aynı zamanda O'nun,

varlığının ve birliğinin apaçık delillerine ya hiç itibar etmemek ya da bu delilleri bilip anlasalar bile, açık açık onları inkâr ederek gerçeğin zıttı olan şeylere inanmak suretiyle O'na olan ahitlerini bozan kafirlerdir. Oysa bunlar, daha önce de işaret ettiğimiz Â'râf suresinin 172. ayetinde açıkça ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ, Ademoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini alıp da onları kendilerine şahit tutarak *"Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?"* dediği zaman, onlar: *"Evet; buna şahidiz."* diyerek O'nun yegane Rab ve İlah olduğunu itiraf etmişler ve bu itirafla, O'nun vahdaniyyetine, kudretine, Peygamberler'ine ve kitaplarına iman ederek emir ve nehiylerine uyacakları hususunda açık açık söz vermişlerdi. Fakat onlar, küfür yoluna sapmakla, ahitlerine sadık kalmamışlar ve Rablerine verdikleri bu sözden dönmüşlerdir.

2) Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi koparanlar: Bunlar, gerek iman etmek hususunda Allah ve Peygamberler'iyle gerekse yardımlaşmak hususunda akrabalarıyla ve diğer mümin kardeşleriyle kendi aralarında bulunan bağları kesen şakilerdir. Bu sıfat, 21. ayetin tefsirinde de açıklandığı üzere, müminlerin sıla-i rahim etmekle ilgili sıfatlarının mukabilidir.

3) Yeryüzünde fesat çıkaranlar: Bunlar, insanları, Allah'ın hak dini dışında birtakım sapık yollara ve inançlara davet eden, sapık amelleriyle hem kendi nefislerine hem de başkalarına zulmeden, malın, canın ve ülkenin harap olmasına sebep olan kimselerdir.

İşte, başlıca üç ayrı sıfatla zikredilen bu insanlar, Allah'ın lanetine müstehak olarak İlahî rahmetten tardedilen kimselerdir ve Ahiret yurdundaki cehennem azabı da bunlar için hazırlanmıştır.

Bu ayet-i kerimenin bir benzerini, Bakara suresinin 27. ayetinde aynen görmek mümkündür. Bu ayet-i kerimenin sibakında, yani 26. ayette, insanların akıllarını kullanıp ibret almalarına vesile olacak mesellerden sözedilmiş ve *"Gerçekten Allah, bir sivrisineği, hatta ondan da küçüğünü mesel olarak irad etmekten sakınmaz. İman edenler bilirler ki, o, Rabbinden gelen bir haktır. Kafirler ise, "Allah bu meselle ne kasdediyor? Bununla (güya) çok kimseyi saptırıyor; çok kimseye de hidayet ediyor." derler. (Oysa Allah), o meselle, fasıklardan başkasını saptırmaz."*. denilmiş, sonra da Allah'ın bu meselerini inkâr eden fasıkların sıfatları sayılarak şöyle denilmiştir: *"(O fasıklar ki), söz verdikten sonra Allah'ın ahdini bozarlar; Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler; yeryüzünde fesat çıkarırlar. İşte, asıl hüsrana uğrayacak olanlar bunlardır."*.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۗ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿٢٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۚ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيٓ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿٢٧﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ۗ اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبٰى لَهُمْ وَحُسْنُ مَاٰبٍ ﴿٢٩﴾

[26] (Ahitlerini bozmuş olsalar bile) Allah bunlardan dilediğine rızkını genişletir; (dilediğine de) daraltır. (Rızkı genişletilenler) bu dünya hayatıyla sevinirler. Halbuki Ahiret'e kıyasla dünya hayatı geçici bir metadan başka bir şey değildir.

[27] Küfredenler demektedirler ki: "O Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi"? (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "(Mucizenin ne faydası var ?) Allah, dilediğini saptırır; hakka döneni de kendisine hidayet eder.".

[28] İşte onlar, iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikri ile mutmain olanlardır. Şunu iyice biliniz ki, kalpler, Allah'ın zikriyle mutmain olur; (rahat ve huzura kavuşur).

[29] İman edenler ve amel-i salih işleyenler için iyi bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, önce müminlerin en belirgin sıfatlarını ve Adn cennetiyle sonuçlanacak olan güzel akibetlerini, sonra da kafirlerin sıfatlarını ve onların cehennem azabıyla sonuçlanacak olan kötü akibetlerini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, ister kafir olsun ister mümin olsun, dünyada bunlardan dilediğinin rızkını artırıp dilediğinin rızkını da daralttığını, rızkı artırılan kafir ise bu artışın onun kerametine veya üstünlüğüne delalet etmeyeceğini; keza rızkı daraltılan da mümin ise bu da onun ihanetini göstermeyeceğini, zira dünyanın bir imtihan yurdu olduğunu açıklamıştır. Daha sonra müşriklerin, Kur'an-ı Kerim'in Muhammed (sas.)'in Peygamberliğine delalet eden bir mucize olduğunu inkâr ettiklerini göstermek için ondan maddi mucizeler istediklerini zikrederek, Peygamberler'den bu çeşit mucizeler istemenin cehalet olduğuna işaretle onların bu isteklerini reddetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[26] (Ahitlerini bozmuş olsalar bile) Allah bunlardan dilediğine rızkını genişletir; (dilediğine de) daraltır. (Rızkı genişletilenler) bu dünya hayatıyla sevinirler. Halbuki Ahiret'e kıyasla dünya hayatı geçici bir metadan başka bir şey değildir.

26 Allah Teâlâ bir evvelki ayet-i kerimede ahitlerini bozan, kendilerine birleştirilmesi emrolunduğu halde, gerek akrabalık gerekse din kardeşliği bağlarını koparan ve yeryüzünde fesat çıkaran kafirleri zikrettikten ve bunlar üzerine olan lanetini ve cehennem azabını haber verdikten sonra, rızık yönünden bunların dünyadaki hallerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

Kafirler, zikrolunan bu sıfatlarıyla ebedi cehennem azabını hak etmiş olsalar bile, bu kötü akibetleri, onların dünyada iken mal, mülk ve hudutsuz servet sahibi olmalarına engel teşkil etmez. Allah, bunlardan dilediğini dilediği ölçüde zengin eder ve dünya hayatlarını zevk-u safa içinde geçirmelerine fırsat verir. Nitekim bugün toplum içinde, Allah, Peygamber ve kitap tanımayan, bunlardan söz edildiği zaman da çağ dışı efsane işitmiş gibi dudak büküp onları alaya alan nice insan vardır ki yegane gurur kaynakları malları, mülkleri ve hudutsuz zenginlikleridir. Ancak onların bu zenginlikleri, hiçbir zaman o kafirlerin kerametlerine ve Allah katında üstün bir mevki sahibi olduklarına değil; aksine, İlahî adaletin bir gereği olarak, dünyada sahip oldukları bu zenginlikle haklarını aldıklarına, Ahiret'te ise, cennet nimetlerinden mahrum kalacaklarına delalet eder. Nitekim Allah Teâlâ, Mü'minûn suresinin 55-56. ayetlerinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"(O kafirler), kendilerine bol bol mal ve oğul vermemizden, iyiliklerine koşuşturduğumuzu mu zannediyorlar? Asla. Fakat onlar anlamıyorlar."*. Aksine onlar, dünyada iken kendilerine ihsan olunan bu hudutsuz servetin sevinci ve sarhoşluğu içinde ve zevk-u safa âleminde yaşarlarken, derece derece helake sürüklenirler de bunun farkına varmazlar. Tıpkı Â'râf suresinin 182. ayetinde beyan edildiği gibi: *"Ayetlerimizi yalanlayanlar ise, onları, anlayamayacakları bir şekilde derece derece helake terk ederiz."*.

Allah, dünyada kafirlerden dilediğinin rızkını bollaştırırken, müminlerden dilediğinin rızkını da daraltır ve onları çok defa aç yatıp aç kalkmaya mahkum eder. Ancak bu, müminlerin Allah katındaki derecelerinin düşüklüğünden veya O'nun müminlere karşı olan kininden değildir. Fakat aksine bu, onların ecir ve sevaplarını artırmak ve Ahiret'te onları cennet nimetleriyle ihya etmek için onlar hakkında uyguladığı bir deneme veya bir imtihandır. Netice olarak Allah, ki-

min kafir kimin de mümin olduğuna bakmadan; fakat adaletinin ve hikmetinin bir gereği olarak, dünyada dilediğinin rızkını artırır, dilediğinin rızkını da azaltır. Ne var ki rızkı artan ve Allah'a şükretmeyi aklının kıyısından bile geçirmeyen kafir, bununla hem sevinir, hem de gururlanır; oysa onun sahip olduğu bu zenginlik, Ahiret'e kıyasla, geçici dünya metaından başka bir şey değildir. Müslim (*Sahih,* IV. 2193), Tirmizî (*Sünen,* IV. 561), İbn Mâce (*Sünen*, II. 525) ve Ahmed İbn Hanbel (*Musned,* IV. 229-230) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah'a yemin ederim ki Ahiret'e nispetle dünya, birinizin parmağını denize daldırıp da onu deniz suyu ile ıslatması gibidir: O parmak denizden ne kadar ıslaklıkla döner, bir baksın."*.

İşte, denize kıyasla bir parmak ıslaklığı değerinde olan dünya metaına sahip olan kafir, bu yüzden sevinip gururlanırken; rızkı daralan mümin ise, bunun Allah'tan olduğunu bilir ve dünyadaki bu haline sabrederek imanı ve salih amelleri sayesinde Ahiret'te Allah katında kazanacağını umut ettiği dereceler ve hudutsuz nimetlerle teselli bulur.

[27] Küfredenler demektedirler ki: "O Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi"? (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "(Mucizenin ne faydası var?) Allah, dilediğini saptırır; hakka döneni de kendisine hidayet eder.".

[28] İşte onlar, iman edenler ve kalpleri Allah'ın zikri ile mutmain olanlardır. Şunu iyice biliniz ki, kalpler, Allah'ın zikriyle mutmain olur; (rahat ve huzura kavuşur).

[29] İman edenler ve amel-i salih işleyenler için iyi bir hayat ve güzel bir gelecek vardır.

27 Kafirler, bir taraftan dünyada sahip oldukları zenginlikleriyle sevinip gururlanırken, bir taraftan da, küfürlerinin tabii bir neticesi olarak, Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini ispat etmesi için ondan maddi birtakım mucizeler getirmesini istemektedirler. Mesela bununla ilgili olarak, İsra suresinin 89-93. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur: *Biz, bu Kur'an'da her misali, insanlar için değişik şekillerde açıklayıp tekrarladık. Buna rağmen insanların çoğu küfürde direnmişler ve demişlerdir ki: Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz. Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça, yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe, yahut altından yapılmış bir evin olmadıkça veya göğe yükselmedikçe -fakat oradan, okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe-, sana asla inanmayacağız..."* Müşriklerin bu çeşit istekleri karşısında Hazreti Peygamber, Rabbinin irşadıyla onlara şu cevabı vermiştir: *"Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim"*? Aslında müşrikler, Hazreti Peygamber'den bu çeşit isteklerde bulunurken, hiç samimi değillerdi ve istedikleri bu mucizelerin hepsi de verilse ve her şeyi kendi gözleriyle görselerdi, yine de iman edecekleri yoktu. Zira Kur'an-ı Kerim, Hazreti Peygamber'e verilmiş en büyük mucize idi ve ona iman etmeleri gerekirdi. Fakat onlar, Kur'an'a da iman etmemişler ve onun Hazreti Peygamber tarafından uydurulduğunu söylemişlerdir. Halbuki onun Allah tarafından Peygamber'ine indirilmiş bir kitap olduğuna inanmış olsalardı, bu Kitab'ın, onun en büyük mucizesi olduğunu da kabul ederlerdi. Nitekim Allah Teâlâ, Enbiya suresinin 5. ayetinde, Mekkeli müşriklerin Kur'an hakkındaki görüşlerini de açıklayarak şöyle buyurmuştur: *"Fakat onlar: "Rüya saçmalıkları"; "Onu o uydurdu."; "Hayır, o şairdir."; "Evvelki (Peygamberler'in) gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirsin bakalım." demektedirler."*.

Allah, hiç şüphesiz, kafirlerin istedikleri mucizelerin her çeşidini Peygamber'ine vermeye kadirdir. Ancak O, bu mucizeleri birbiri arkasına vermiş olsa bile, bunun hiçbir şeyi değiştirme-

yeceğini ve bu mucizeler sebebiyle kafirlerin küfürlerini yine de terketmeyeceklerini elbette biliyordu. Şu da vardı ki istedikleri bir mucize verilip de onlar yine de iman etmeyecek olurlarsa, en şiddetli azabı da hak etmiş olurlar ve hiç kimse onları bu azaptan kutaramazdı. Nitekim Ahmed İbn Hanbel (*Musned*, I. 242, 258)'in naklettiği bir hadisten öğrendiğimize göre, Mekkeli müşrikler, Hazreti Peygamber'e gelerek Safa tepesinin altına çevrilmesini, dağların da kaldırılarak ziraata elverişle bahçeler ve otlaklar haline getirilmesini istemişler, bunu yaptığı takdirde de iman edeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, Peygamber'ine şöyle vahyetmişti: *Dilersen, istediklerini onlara vereyim; ancak bundan sonra küfürlerine yine de devam edecek olurlarsa, onlara öyle bir azap ederim ki, daha önce hiçbir kavme öylesine bir azap indirmemişimdir. Dilersen onlara tövbe ve rahmet kapılarını açayım. Bunun üzerine Hazreti Peygamber Rabbine: Hayır; onlara tövbe ve rahmet kapılarını aç, demiştir.*

Allah Teâlâ, kafirlerin hidayetinde, onlara mucize indirmenin hiçbir faydası olmayacağını, aksine hidayete erdirmenin veya dalalette bırakmanın yalnız kendi elinde bulunan bir iş olduğunu beyan ederek onların isteklerini reddetmiş ve onlara şöyle demesini Peygamber'ine emretmiştir: Sizin küfür üzerindeki inat ve ısrarınız o derece büyük ve o derece şiddetlidir ki, onu bir türlü terkedemiyorsunuz. İşte küfür üzerindeki bu direnişiniz sebebiyle, eğer Allah hidayetinizi murat etmezse, size indirilecek mucizenin hiçbir faydası olmaz. Zira insanların sapıklıkları da hidayete erdirilmeleri de, yalnız Allah'ın elinde olup küfür üzerinde sizin gibi direnen kimselerin hidayetinde mucizelerin hiçbir tesiri yoktur. Allah, kullarından dilediğini sapıklıkta bırakır; küfür üzerindeki inadından vazgeçip hakka, yahut İslam'a, yahutta Allah'a yönelenleri de hidayete erdirir.

Kur'an-ı Kerim'de, bu manada gelmiş daha pek çok ayet vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: *"Faraza biz onlara melekleri indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi onların karşısında biraraya getirseydik, Allah dilemedikçe yine iman etmezlerdi; (müminlerin) çoğu bunu bilmez."*. (En'âm suresi, 111). *"Üzerlerine Rabbinin (azap) sözü gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelmiş olsa bile, o acı azabı görmedikçe, yine de iman etmezler."*. (Yunus suresi, 96-97). *"(Ey Muhammed!) De ki: Göklerde ve yerde nelerin varolduğuna bakın; zira ayetler (mucizeler) ve uyarmalar, iman etmeyen kavme fayda sağlamaz."*. (Yunus suresi, 101).

28 Hidayete müstehak olanlara gelince bunlar, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve Peygamberler'ine hulus-ı kalp ile iman edenler ve bu iman ile kalpleri huzur ve sükuna kavuşanlardır. Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki kalplerin huzur ve sükun bulması, ancak Allah'ı çok zikretmek, ayetlerini düşünmek ve kudretinin kemal ve azametini bilip tasdik etmekle mümkün olur. Zümer suresinin 23. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Allah, sözün en güzelini, ayetleri güzellikte birbirine benzeyen ve mükerrer olarak gelen bir kitap şeklinde indirmiştir. Allah'tan korkanların ondan tüyleri ürperir. Sonra Allah'ın zikriyle derileri ve kalpleri sükuna kavuşur. İşte bu Kitap, Allah'ın rehberidir ve onunla dilediğine hidayet eder. Allah, kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için hiçbir yol gösteren bulunmaz."*. Keza Enfâl suresinin 2. ayetinde de benzer manayı görmek mümkündür: *"Müminler o kimselerdir ki (yanlarında) Allah anıldığı zaman, yürekleri ürperir; kendilerine O'nun ayetleri okunduğu zaman da imanları artar ve yanız Allah'a güvenip dayanırlar."*.

29 İşte bu şekilde iman edip salih amel işleyen müminler için, Ahiret yurdunda güzel bir hayat, hudutsız nimet, bol hayır ve hasenat vardır. Buhârî (*Sahih*, IV. 86) ve Müslim (*Sahih*, IV. 2174) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ: Ben, salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan kalbinden geçmeyen şeyler hazırladım, buyuruyor. Dilerseniz siz, Allah'ın*

Kitabı'ndan şu ayeti okuyun: "Yaptıklarına mükafat olmak üzere hoşlarına gidecek nimetlerden kendileri için gizli tutulan şeyleri hiç kimse bilemez.". (Secde suresi, 17). Allah Teâlâ'nın cennette mümin kulları için hazırladığı sayısız nimetlerin neler olduğunu, şüphesiz, hiç kimse bilemez. Allah, bu nimetleri ne meleklerine ne de Peygamberler'inden hiçbirine bildirmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve Hazreti Peygamber'in cennetle ilgili hadislerinde işaret olunan bazı nimetleri binde bir ve hatta milyonda bir nisbetiyle bile değerlendirmek mümkün değildir. Bu nimetlerden biri de ayet-i kerimede müminler için hazırlandığı zikredilen *Tûbâ*'dır. *Tûbâ*, hoş ve güzel olan şey manasına geldiği gibi, bazı müfessirlerin naklettikleri haberlerden öğrenildiğine göre, cennette bulunduğu bildirilen bir ağaçtır. Buhârî (Sahih, IV. 87) ve Müslim (Sahih, IV. 2175) tarafından nakledilen bir hadisinde Hazreti Peygamber, *"Cennette öyle bir ağaç vardır ki bir atlı onun gölgesinde yüz yıl gider de onu yine de katedemez."* buyurmuştur. Ahmed İbn Hanbel (*Musned,* III. 71; IV. 183-184) tarafından nakledilen başka bir hadisinde ise, Hazreti Peygamber, *Tûbâ*'nın cennette süresi yüzyıl olan bir ağaç bulunduğunu ve cennet ehlinin elbiselerinin o ağacın dallarından çıktığını haber vermiştir. *Tûbâ*, hangi manaya alınırsa alınsın, bunun, müminler için hazırlanmış hudutsuz bir nimet kaynağı olduğuna şüphe yoktur.

كَذٰلِكَ اَرْسَلْنَاكَ فِيْٓ اُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَآ اُمَمٌ لِّتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُوْنَ
بِالرَّحْمٰنِ ۭ قُلْ هُوَ رَبِّيْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾ وَلَوْ اَنَّ قُرْاٰنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ
اَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْاَرْضُ اَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتٰى ۭ بَلْ لِّلّٰهِ الْاَمْرُ جَمِيْعًا ۭ اَفَلَمْ يَايْــَٔسِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ لَّوْ يَشَاۗءُ اللّٰهُ
لَهَدَى النَّاسَ جَمِيْعًا ۭ وَلَا يَزَالُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا تُصِيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوْا قَارِعَةٌ اَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِّنْ دَارِهِمْ حَتّٰى
يَاْتِيَ وَعْدُ اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيْعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَاَمْلَيْتُ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا ثُمَّ
اَخَذْتُهُمْ ۡ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾ اَفَمَنْ هُوَ قَاۗىِٕمٌ عَلٰي كُلِّ نَفْسٍۢ بِمَا كَسَبَتْ ۭ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَاۗءَ ۭ قُلْ
سَمُّوْهُمْ ۭ اَمْ تُنَبِّــُٔوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ ۭ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوْا
عَنِ السَّبِيْلِ ۭ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَقُّ ۚ
وَمَا لَهُمْ مِّنَ اللّٰهِ مِنْ وَّاقٍ ﴿٣٤﴾

30 (Ey Muhammed!) Kendinden önce gelip geçmiş milletlere gönderdiğimiz (Peygamberler) gibi seni de, sana vahyettiklerimizi kendilerine okuman için Rahmân'ı inkâr etmekte olan bir millete gönderdik. (Onlara) deki: "(Sizin inkâr ettiğiniz O Rahmân), benim Rabbimdir; O'ndan başka İlah yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve tövbem O'nadır.".

31 Eğer Kur'an, onunla dağlar yürütülseydi, yahut arz parçalansaydı, yahut ölüler onunla konuşturulsaydı (bir mucize isteyen kafirler ona yine de inanmazlardı). Zira bütün işler Allah'a aittir. İman edenler, Allah'ın dilemesi halinde bütün insanlara hidayet edebileceğini hâlâ an-

lamadılar mı? Allah'ın vaadi yerine gelinceye kadar, küfredenlere yaptıkları işler sebebiyle bir felaket isabet edecek, yahut evlerinin yakınına kadar sokulacaktır. Allah, vaadinden elbette dönmez.

[32] Senden önceki Peygamberler'le de alay edilmişti de, o küfredenleri bir süre için kendi hallerine bırakmış, sonra akibetin nasıl olduğunu göstermek için yakalarına yapışmıştım.

[33] Bunun gibi, her nefsi (hayır ve şer olarak) kendi kazandığı şeye göre murakabe eden Allah gibi midir (bu işleri yapmaktan aciz olan o putlar)? Bununla beraber onlar, yine de Allah'a ortaklar uydurmuşlardır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: O ortaklarınıza bir ad bulun bakalım; yoksa siz yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz; yoksa boş sözleri mi"? Hayır, o küfredenlere, kendi hileleri cazip gösterilmiş ve hak yoldan saptırılmışlardır. Zaten Allah kimi saptırırsa, artık onun için bir yol gösterici yoktur.

[34] Onlara dünya hayatında bir azap vardır; fakat Ahiret azabı (şiddeti dolayısıyla) daha zordur. Onları Allah'ın bu azabından koruyacak herhangi bir koruyucu da yoktur.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, geçmiş devirlerde kendilerine gönderilen Peygamberler'den mucizeler isteyen, bu mucizeler verilince yine de iman etmeyen ve bu yüzden helak edici azap ile cezalandırılan kavimler gibi Mekkeli müşriklerin de Hazreti Muhammed (sas.)'den nübüvvetini ispat edici mucizeler istediklerini, aslında Allah'ın her çeşit mucizeyi vermeye kadir olduğunu; ancak bu mucizeler kendilerine verilmiş olsa bile, küfürleri üzerinde direnen bu kavmin yine de iman etmeyeceğini, zira insanlardan dilediğini saptırmanın, dilediğini de hidayete erdirmenin sadece Allah'a mahsus olduğunu, bu sebeple O'nun sadece iman eden ve hakka yönelen insanları hidayete erdireceğini; küfürlerinde direnenleri ise, sapıklıkları içinde bırakacağını beyan ettikten ve her iki grubun da iyi ve kötü akibetlerini haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, sevgili Peygamber'ine hitap etmiş ve onu da, Kur'an ayetlerini kendilerine okuması için birtakım putları İlah edinerek Allah'ı inkâr eden bir kavme gönderdiğini; fakat bunların, Kur'an'ın çeşitli mucizelerini görmüş olsalar bile ona yine de iman etmeyeceklerini, hatta daha da ileri giderek onunla alay edeceklerini, bu yüzden de geçmiş kavimler gibi küfürlerinin cezasını ağır bir şekilde çekeceklerini haber vererek Peygamber'ini teselli etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[30] (Ey Muhammed!) Kendinden önce gelip geçmiş milletlere gönderdiğimiz (Peygamberler) gibi seni de, sana vahyettiklerimizi kendilerine okuman için Rahmân'ı inkâr etmekte olan bir millete gönderdik. (Onlara) de ki: "(Sizin inkâr ettiğiniz O Rahmân), benim Rabbimdir; O'ndan başka İlah yoktur. Ben O'na tevekkül ettim ve tövbem O'nadır.".

30 Geçmiş devirlerde, Allah'ı inkâr ederek hak yoldan çıkmış ve kendi elleriyle yaptıkları birtakım putları kendilerine İlah edinmiş kavimleri hakka ve kendinden başka İlah olmayan Allah'a davet etmeleri için Peygamberler gönderdiğimiz gibi, seni de ey Muhammed, Allah'ın risaletini ve sana vahyettiklerimizi tebliğ etmen için bu ümmete gönderdik. Senden önceki kavimlere de Peygamberler göndermiştik; ancak onlardan kimi kavimleri tarafından yalanlanmış, kimi de öldürülmüştü. Nitekim bu manada, Nahl suresinin 16. ayetinde *"Allah'a kasem olsun ki, senden önceki milletlere de Peygamberler göndermiştik..."* denildiği gibi, En'âm suresinin 34. ayetinde de, yine bu Peygamberler'le ilgili olarak *"Senden önceki Peygamber'ler de yalanlanmıştı da, onlar, Allah'ın yardımı gelinceye kadar, yalanlandıkları ve eziyet oldukları şeylere karşı sabretmişlerdi. Allah'ın (vaad ve vaidi hususundaki) sözlerini de-*

ğiştirebilecek (hiçbir kuvvet) yoktur. Daha önce gönderilenlerin haberleri sana elbette ulaşmıştır." denilmiş ve onların maruz kaldıkları eziyetler açıklanmıştı. Ey Muhammed! İşte kıssalarını zaman zaman sana anlattığımız bu Peygamberler'de, senin için ibret alınacak pek çok örnekler vardır. O Peygamberler nasıl kavimlerinin çeşitli eziyetlerine maruz kalmışlarsa, senin kavmin de fırsat buldukça sana eziyet edecek ve senin onlara okuduğun Rabbinin ayetlerini alaya alıp inkâr edeceklerdir. Bu itibarla diğer Peygamberler'in sabrettikleri gibi, kavminin sana yapacağı eziyetler karşısında sen de sabret ve onlara de ki: Ey kavmim! Size okuduklarımı ben kendim uydurmadım. Onları bana, sizin inkâr ettiğiniz Rahmân ve Rahim olan Allah gönderiyor. İşte O Allah, benim Rabbim'dir ve O'ndan başka Rab, O'ndan başka İlah yoktur. Bütün işlerimde ben yalnız O'na güvenip dayanırım; hata ve kusurlarım sebebiyle yalnız O'na tövbe eder, yalnız O'ndan af ve mağfiret dilerim.

[31] Eğer Kur'an, onunla dağlar yürütülseydi, yahut arz parçalansaydı, yahut ölüler onunla konuşturulsaydı (bir mucize isteyen kafirler, ona yine de inanmazlardı). Zira bütün işler Allah'a aittir. İman edenler, Allah'ın dilemesi halinde, bütün insanlara hidayet edebileceğini hâlâ anlamadılar mı? Allah'ın vaadi yerine gelinceye kadar, küfredenlere, yaptıkları işler sebebiyle bir felaket isabet edecek, yahut evlerinin yakınına kadar sokulacaktır. Allah, vaadinden elbette dönmez.

31 Allah Teâlâ, sevgili Peygamber'ine hitapla, onu da kendinden önceki Peygamberler gibi kendisine vahyettiklerini okuyup duyurması için, Rahmân'ı inkâr eden bir millete gönderdiğini beyan ederek, onlara, inkâr ettikleri Rahmân'ın kendi Rabbi olduğunu ve O'ndan başka Rab, O'ndan başka İlah bulunmadığını söylemesini emrettikten sonra, ona vahyettiği Kur'an'ın azametini, eşsizliğini ve kendinden önceki Peygamberler'e gönderilen kitaplara oranla üstünlüğünü açıklamış ve şöyle buyurmuştur: İşte bu Kur'an, öyle bir kitaptır ki eğer onun kıraatiyla dağlar yerlerinden sökülüp yürüseydi, yahut yeryüzü parça parça olup nehirler ve pınarlar fışkırsaydı, yahutta ölüler yine onun kıraatıyla mezarlarında doğrulup konuşsalardı, bu kitap başkası değil, yine de uslubü, icazı ve tek bir suresinin bile benzerinin getirilmesi mümkün olmayan üstün özellikleriyle Kur'an'ın kendisi olur ve bütün bunlara rağmen, Peygamber'den mucize isteyen kafirler, o Kitab'a yine de iman etmezlerdi. Gerçek olan şudur ki, olan her şey ancak Allah'ın elindedir ve bütün işler, O'nun dilemesiyle olur. O'nun dilediği şey olur; dilemediği şey de olmaz. Kimi sapıklıkta bırakırsa, artık onu hidayete erdirecek bir kimse olmadığı gibi, hidayete erdirdiğini saptıracak hiç kimse de yoktur. Yegane irade sahibi O'dur ve O her şeyi yapmaya kadirdir.

İman edenler şunu iyice bilmelidirler ki, Allah dilemedikçe bir kimsenin hidayete ermesi mümkün olmadığı gibi, eğer O dilemiş olsaydı, yeryüzünde hidayete ermemiş tek bir canlı da kalmazdı. Ancak şu da bilinmelidir ki, insan için hidayete en büyük ve en tesirli vesile, hiç şüphesiz Kur'an'dır. O, öyle bir Kur'andır ki, Allah Teâlâ, Haşr suresinin 21. ayetinde onunla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Biz bu Kur'an'ı bir dağ üzerine indirseydik, onun, Allah korkusundan baş eğip parça parça olduğunu görürdün. Biz bu misalleri, insanlara, belki düşünürler diye veriyoruz."*. Gerçek böyle olunca, insanların hem akıllarına hem de gönüllerine yapacağı tesir ile onların hidayete ermelerini sağlayacak böyle bir Kitap'tan daha tesirli başka bir mucize veya başka bir hüccet bulunur mu? Buhârî (*Sahih*, VI. 97; VIII. 138) ve Müslim (*Sahih*, I. 134) tarafından nakledilen bir hadisinde de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Geçmiş Peygamberler'den hiçbir Peygamber yoktur ki ona, beşerin benzerine iman edeceği bir mucize verilmemiş olsun. Mucize olarak bana verilen*

şey ise, ancak Allah'ın bana vahyettiği Kur'an'dır. Bu itibarla, kıyamet günü diğer Peygamberler'e oranla tabileri en çok olan Peygamber'in ben olacağımı ümit ederim". Bu hadisten anlaşıldığına göre, diğer Peygamberler'e verilen mucizeler, o Peygamberler'in hayatta oldukları süreye münhasır kalmış ve sadece o mucizeleri görenler üzerinde tesirli olabilmiştir. Hazreti Peygamber'e verilen Kur'an mucizesi ise, onu okuyanların ve ona ilgi duyanların bulunduğu kıyamet gününe kadar onların akıllarında ve gönüllerinde tesirini devam ettirecek ve kıyamete kadar hidayet edici özelliğini sürdürecektir. Bu itibarla, kim Kur'an ile hidayet bulmayı diler ve ona sarılırsa, Allah da onu hidayete erdirir; kim de ondan yüz çevirirse, akibeti hüsran olur. Allah'ın vaadi gerçekleşinceye kadar, Kur'an'dan yüz çeviren ve onu inkâr ederek küfürlerini sürdürenler için, hiç şüphesiz başlarına gelecek veya evlerinin yanına kadar uzanacak pek çok felaket vardır. Nitekim Ahkâf suresinin 26. ayetinde, Hûd kavminden söz edilirken, onlara verilen hudutsuz servete, görüp düşünmeleri ve hakka yönelmeleri için verilen göz, kulak ve kalbe işaret edildikten, ancak bunların hiçbir işe yaramadığı ve onlara hiçbir fayda sağlamadığı, zira onların yine de küfürlerinde direnip Allah'ın ayetlerini inkâra devam ettikleri açıklandıktan sonra, bunu takip eden ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gerçek şu ki, biz, sizin çevrenizde bulunan kasabaları da helak etmiştik. Belki sapıklıklarından dönerler diye de ayetleri çeşitli şekillerde açıklamıştık.".*

Ayet-i kerimede yer alan *"Allah'ın vaadi yerine gelinceye kadar..."* ibaresi, müfessirler arasında iki farklı şekilde tefsir edilmiştir. Bazılarına göre bu vaat, O'nun kafirlere karşı Peygamber'ine olan yardım ve zafer vaadidir ki, bu vaat yerine gelinceye ve Peygamber'i kafirler karşısında kesin bir zafer kazanıncaya kadar, kafirlerin başlarına veya evlerinin yakınına kadar onları azap içinde bırakan felaketler isabet edecek veya başları çeşitli belalardan hiçbir zaman kurtulmayacaktır. Allah'ın vaadiyle ilgili diğer görüş ise, kafirlerin, küfürlerinde direnmeleri halinde, dünyada başlarına gelecek büyük felaketler veya üzerlerine indirilecek helak edici azap vaadidir ki, bu vaat de mutlaka gerçekleşecek ve küfredenler, hak ettikleri cezayı mutlaka göreceklerdir. Zira Allah, gerek Peygamberler'ine ve gerekse onlara tabi olmaları gereken insanlara her ne vaadetmişse, bu vaad hiç eksiksiz aynen gerçekleşir; çünkü O, İbrahim suresinin *"Sakın Allah'ı, Peygamberler'ine verdiği sözden döner zannetme. Şüphesiz Allah, daima galiptir; intikam sahibidir."* mealindeki 47. ayetinde de açıkça ifade edildiği gibi, vaadinden asla dönmez.

Bazı müfessirler, ayet-i kerimeyle ilgili bir nüzul sebebi zikretmişlerdir. Buna göre, aralarında Ebû Cehil ve Abdullah İbn Ebî Ümeyye'nin de bulunduğu Mekkeli müşriklerden oluşan bir grup, bir gün Hazreti Peygamber'e şöyle demişlerdi: Eğer bizim sana tabi olmamız seni sevindirecekse, Mekke dağlarını yürüt ve buradan uzaklaştır ki burası genişlesin. Sonra orada pınarlar kaynat, nehirler akıt ki ağaçlar dikelim; ekinler ekelim. Nitekim Allah, dağları Davud'un emrine musahhar kılmıştı da birlikte yürümüşlerdir. Senin, Rabbinin katındaki değerin herhalde Davud'tan aşağı değildir. Keza rüzgarı bizim emriimize ver ki, ona binelim de alış veriş için Şam'a gidip gelelim. Nitekim Allah, Davud oğlu Süleyman'a rüzgarı musahhar kılmıştı. Senin Allah katındaki değerin, herhalde Süleyman'dan aşağı değildir. Keza ölülerimizden dilediğini dirilt ki ona, senin söylediklerinin doğru olup olmadığını soralım. Nitekim İsa da ölüleri diriltirdi. Sen, Allah katında herhalde İsa'dan daha değersiz değilsin. İşte müşriklerin bu isteklerinden sonradır ki, Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyi indirmiştir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

[32] Senden önceki Peygamberler'le de alay edilmişti de, o küfredenleri bir süre için kendi hallerine bırakmış, sonra akibetin nasıl ol-

duğunu göstermek için yakalarına yapışmıştım.

[33] Bunun gibi, her nefsi (hayır ve şer olarak) kendi kazandığı şeye göre murakabe eden Allah gibi midir (bu işleri yapmaktan aciz olan o putlar)? Bununla beraber onlar, yine de Allah'a ortaklar uydurmuşlardır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: O ortaklarınıza bir ad bulun bakalım; yoksa siz, yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi Allah'a haber veriyorsunuz; yoksa boş sözleri mi"? Hayır, o küfredenlere, kendi hileleri cazip gösterilmiş ve hak yoldan saptırılmışlardır. Zaten Allah, kimi saptırırsa, artık onun için bir yol gösterici yoktur.

[34] Onlara dünya hayatında bir azap vardır; fakat Ahiret azabı (şiddeti dolayısıyla) daha zordur. Onları Allah'ın bu azabından koruyacak herhangi bir koruyucu da yoktur.

32 Daha önce de açıklandığı gibi müşriklerin *"0 Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?"* diyerek Hazreti Peygamber'den mucize istemeleri, aslında ona inanmak ve onun peşinden gitmek için başvurulmuş bir çare değildi. En'âm suresinin 111. ayetinde de zikredildiği gibi, mucize olmak üzere onlara melekler indirilseydi, yahut ölüler dirilip onlarla konuşsalardı, yahutta istedikleri her şey önlerinde birarayа getirilseydi, onlar yine de Hazreti Peygamber'e iman etmezler ve onun tuttuğu yolu tutmazlardı. Kafirlerin Hazreti Peygamber'den mucize istemekteki asıl maksatları, onunla alay etmek ve ona olan inançsızlıklarını bu çeşit alaylarıyla pekiştirmekti. Çünkü onlar, hiçbir gücü ve kudreti olmayan, ne faydası ne de zararı dokunan birtakım putları kendilerine İlah edinmişlerdi ve Hazreti Peygamber'in onları, kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ve O'nun ibadetine davet etmesi, onlar için hiçbir şey ifade etmiyordu; böyle bir davet sebebiyle de atalarından kendilerine intikal etmiş dinlerini ve İlahlarını terkedecek değillerdi.

Ne var ki kafirlerin küfür üzerindeki bu inat ve ısrarları ve Hazreti Peygamber'i alaya alan davranışları, Allah'ın bu sevgili Peygamber'ine ağır geliyor ve onu son derece üzüyordu. Bu ise, onun, Rabbi tarafından geçmiş Peygamberler'in benzer halleri de örnek gösterilerek teselli edilmesine ve bu kafirler için kendisini harap etmesine gerek bulunmadığının hatırlatılmasına sebep oluyordu. İşte bu ayet-i kerimede, müşriklerin davranışları karşısında, Rabbinin Hazreti Peygamber'i teselli eden bir hitabı açıklanmıştır. Bu hitapında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Kavminin önde gelen kafirlerinin gerek seni yalanlayarak gerek alay ederek gerekse senden mucizeler isteyerek sana eziyet etmelerine sabır göster. Nitekim senden önce gönderdiğimiz Peygamberler de kavimleri tarafından aynı muameleye maruz kalmışlardı da, bunlardan kimi yalanlanmış kimi de öldürülmüştü. Fakat onlar, kavimlerinden hangi çeşit muameleye maruz kalmış olurlarsa olsunlar, hiçbir şey onları yıldırmamış, sabırla ve metanetle Peygamberlik görevlerini ifa etmişlerdi. Bu itibarla, senin için onlarda, alınması gereken güzel ibretler vardır. Şunu da bil ki Peygamberler'ini yalanlayarak ve alay ederek onlara eziyet eden o kavimler, yaptıklarının karşılığını en acı bir şekilde görmüşlerdir. Önce onlara mühlet verip bir süre kendi hallerine terketmiş olsak bile, sonra akibetlerinin nasıl olduğunu göstermek için yakalarına yapışıp onları en şiddetli azap ile cezalandırdık. Binaenaleyh seni yalanlayan, seni alaya alan ve sırf inat olsun diye senden mucizeler isteyen kavminin kafirleri de aynı şekilde cezalandırılacaktır. Onlara bir süre mühlet versek bile, sonunda, hiç beklemedikleri bir anda yakalarına yapışacak ve hak ettikleri azap ile onları cezalandıracağız. Bu beyanın bir benzerini Hacc suresinin 48. ayetinde de görmek mümkündür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ni-*

ce kasabalar vardır ki, zalim oldukları halde, onlara mühlet vermişizdir. Sonra da onları yakalamışızdır. Sonunda dönüş yalnız banadır.". Buhârî (*Sahih*, V. 214) ve Müslim (*Sahih*, IV. 1997) tarafından nakledilen bir hadisinde de Hazreti Peygamber: *"Aziz ve Celil olan Allah, muhakkak ki zalime mühlet verir; fakat yakalayacağı zaman da göz açtırmadan ansızın yakalar."* buyurmuş, sonra da şu ayeti okumuştur: *"İşte Rabbin, zalim kasabalar halkını yakaladığı zaman, O'nun yakalayışı böyledir ve O'nun bu yakalayışı da, çok acı ve çok şiddetlidir.".* (Hud suresi, 102).

33 Allah Teâlâ, hem müşriklerin yalanladıkları ve mucizeler isteyerek alay ettikleri Peygamber'ini teselli etmek hem de bu kafirlerin acı akibetlerini göstermek için, onlara bir süre mühlet vermiş olsa bile, yakalarına mutlaka yapışacağını beyan ettikten sonra, onlara hem bir hüccet olmak hem de akıllarının onları bu derece düşüncesiz davranışlara ulaştırdığını gösterip ihtarda bulunmak üzere, onları hayrete davet eden bir ifade ile şöyle buyurmuştur: Faydası da zararı da dokunmayan, küçücük bir sineği bile yaratmaktan aciz olan, hiçbir gücü ve kudreti bulunmayan, buna rağmen yine de sizin İlah edinip kendilerine ibadet ettiğiniz putlarınız, bütün nefislere muttali olan, her nefsin hayır ve şer olarak işlediği bütün amelleri bilen, hiçbir şey kendisine gizli kalmayan ve her şeyi yapmaya ve yaratmaya kadir olan Allah gibi midir? Gerçek böyle olduğu halde, nasıl olup da her şeyi bilen ve her şeye kadir olan Allah'ı, ne kendisine ne de başkalarına fayda veya zararı bile dokunmayan putlarınızla bir tutuyor ve Allah'ı bırakıp onlardan fayda umuyor, yahut zararın defi için onlara yalvarıyorsunuz? Yunus suresinin *"(Ey Muhammed!) Ne işte olursan ol, ona dair Kur'an'dan ne okursan oku; (ve ey insanlar!) ne amel işlerseniz işleyin, siz ona daldığınız sırada, biz sizi mutlaka görürüz. Ne yerde ne de gökte zerre miktarı hiçbir şey Rabbinden gizli kalmaz. İster bundan daha küçük olsun, ister büyük, hepsi de Kitab-ı Mübin (Levh-i Mahfuz) dedir."* mealindeki 61, En'âm suresinin *"Gaybın anahtarları O'ndadır ve onları O'ndan başkası bilmez; karada ve denizde olan her şeyi bilir; hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin; yeryüzünün karanlıklarında hiçbir dane, hiçbir yaş ve kuru olmasın ki, apaçık Kitap'ta bulunmasın."* mealindeki 59 ve Hûd suresinin *"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, onun rızkı, Allah'ın üzerine olmasın. O, canlının duracağı yeri de, konulacağı yeri de bilir. Bunların hepsi de Kitab-ı Mübin (Levh-ı Mahfuz) dedir."* mealindeki 6. ayetlerinde de açıklandığı gibi, bu sıfatların sahibi olan Allah'ın, bu sıfatlardan hiçbirine sahip olmadığını açık açık bildiğiniz putlarınızın eşi veya benzeri olması mümkün müdür? Kafalarında taşıdıkları akıl nasıl bir akıldır ki, Allah ile putları arasındaki bu farkı görüp durmalarına rağmen, yine putlarını Allah'a ortak koşmaktan vazgeçmiyorlar. Ey Muhammed! Onlar bundan vazgeçmediklerine göre, onlara söyle de, Allah'a ortak koştukları putlarını tavsif edip bize bildirsinler. Bakalım onlar, Allah'ın yeryüzünde bilmediği birtakım mabudlar vardır da onları mı haber verecekler, yoksa boşa mı konuşacaklar. Eğer zannettikleri gibi böyle mabudlar bulunsaydı, bunları Allah'ın bilmemesi mümkün olur muydu? Hayır; onlar boşa konuşuyorlar. Necm suresinin 23. ayetinde de açıklandığı gibi, *"Putlara verdikleri isimler, sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkında herhangi bir delil de indirmemiştir. Onlar sadece zanna ve canlarının istediği şeye tabi oluyorlar. Oysa onlara, Rablerinden rehber de gelmişti.".* Netice olarak, müşriklerin, kendilerine İlah edinerek ibadet ettikleri ve böylece Allah'a ortak koştukları putları hakkında ne akli ne de naklî hiçbir delilleri yoktur. Bu, sadece onların küfürlerinden kaynaklanan bir zan veya kuruntudan ibarettir. Küfür üzerindeki inat ve ısrarları ise, küfürlerinin onlara süslü ve cazip gösterilmiş olmasındandır. Zira Allah, kimin küfründe direneceği-

ni bilir ve onu hiç dönmemek üzere hak yoldan saptırır. Allah'ın hak yoldan saptırdığı kimseleri de, artık bir daha hak yola döndürecek hiç kimse yoktur. Mâide suresinin 41. ayetinde de ifade edildiği gibi "...Allah, kimin sapıklığını murat ederse, onun için Allah'tan hiçbir yardım elde edemezsin. Bunlar, öyle kimselerdir ki, Allah onların kalplerini temizlemeyi murat etmemiştir. Onlar için dünyada rezillik, Ahiret'te de son derece büyük azap vardır.". Keza Nahl suresinin 37. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür: "(Ey Muhammed!) Sen kavminin doğru yol üzerinde olmasını ne kadar istesen de Allah, saptırdığı kimselere asla hidayet etmez; onların herhangi bir yardımcıları da yoktur.".

34 İşte böyleleri için dünyada görecekleri bir azap vardır. Bu azap, çok defa ya müminlerle giriştikleri bir savaşta onlar tarafından öldürülmek, yahut onlara esir düşerek zelil olmak, hor ve hakir görülmek, yahutta sahip oldukları bütün mal ve mülklerini yitirip sürünmeye ve başkalarına el açıp dilenmeye terkedilmek şeklinde tezahür eder. Fakat Ahiret azabı hiç şüphesiz, dünya azabından çok daha ağır ve çok daha şiddetlidir. Çünkü dünya azabı, Ahiret azabına oranla hem muvakkattır; yahut kısa sürelidir hem de daha hafiftir; Ahiret azabı ise hem ebedidir hem de daha şiddetlidir. Nitekim Hazreti Peygamber de Müslim (*Sahih,* II. 1131) tarafından nakledilen bir hadisinde, *"Dünya azabının Ahiret azabından daha hafif olduğunu"* haber vermiştir. Gerek dünya azabı olsun gerekse Ahiret azabı olsun, Allah'ın bu azaba mahkum ettiği kafirleri, artık o azaba karşı koruyacak herhangi bir koruyucu da yoktur.

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوْا ۖ
وَعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الْأَحْزَابِ
مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ
حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ
أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ
أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾

35 Allah'tan korkanlara vaadolunan cennetin sıfatı: (Ağaçları) altından ırmaklar akar; yiyeceği ve gölgesi daimidir. Bu, sakınanların akibetidir; kafirlerin akibeti ise, cehennemdir.

36 (Ey Muhammed!) Kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilenle sevinirler. Sana karşı birleşen gruplar içinde ise, Kitab'ın bir kısmını inkâr edenler vardır. Onlara de ki: "Ben, Allah'a ibadetle ve O'na şirk koşmamakla emrolundum. Ben, (insanları) O'na davet ediyorum; dönüşüm O'nadır.".

37 Keza Kitab'ı, Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sen, sana bu ilim geldikten sonra, o grupların heveslerine uyacak olursan, Allah'tan senin ne bir dostun ne de bir yardımcın olur.

38 Senden önce de Peygamberler göndermiş ve onlara eşler ve çocuklar vermiştik. Hiçbir

Peygamber'in, Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmesi mümkün değildir. Her sürenin (yazıldığı) bir kitap vardır.

[39] Allah, (bu yazılardan) dilediğini siler; dilediğini bırakır. Kendi katında ise, bütün kitapların anası (Allah'ın ilmi) vardır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'i yalanlayan, ondan mucizeler getirmesini isteyen ve onunla alay eden Mekkeli müşrikleri söz konusu ederek, daha önce gelip geçmiş Peygamberler'in de kavimlerinden aynı muameleye maruz kaldıklarını; fakat onların bu eziyetlere sabır gösterdiklerini, dolayısıyla bu Peygamberler'i örnek alarak kendisinin de sabretmesi gerektiğini hatırlattıktan ve bu kafirlerin hem dünyada hem de Ahiret'te en şiddetli azap ile mutlaka cezalandırılacaklarını haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'e tabi olan mümin ve müttekîlerin güzel akibetlerini ve onlar için hazırlanan cennet nimetlerini açıklamıştır. Cehennem ateşini ve bu ateşle gelecek olan azabı vasfettikten sonra, cennetin ve cennet nimetlerinin zikredilmesi hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in en belirgin üslup özelliklerinden biridir. Bunun bir örneğini de Furkân suresinin 11-16. ayetlerinde görmek mümkündür. Bu ayetlerinde Allah Teâlâ, Ahiret hayatını yalanlayanlar için hazırlanan cehennem azabını tavsif ettikten sonra, Allah'tan sakınanlara vaadolunan cennet nimetlerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Onlar zaten kıyameti de yalanlamışlardı. Fakat biz, kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladık. Bu ateş, onlara uzak bir yerden göründüğü zaman, onun öfkesini ve uğultusunu da işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak dar bir yerine atıldıkları zaman da, orada yok olup gitmeyi dilerler. (Fakat onlara:) "Bugün bir defa yok olmayı dilemeyin; birçok defa yok olmayı dileyin." denir. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Şimdi bu mu hayırlıdır, yoksa Allah'tan sakınanlara vaadolunan ve onlar için bir mükafat ve varılacak yer olan ebedi cennet mi"? Orada diledikleri her şey, ebedi oldukları halde ve Rabbinin kendisinden istenen bir vaadi olarak onlarındır."*.

Allah Teâlâ, daha sonra kitap ehlinden Yahudi ve Hıristiyanların, Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an karşısında takındıkları tavra işaret etmiş ve bunlardan bir kısmının ona inandıklarını, bir kısmının da müşrikler gibi ona karşı geldiklerini haber vermiş, bunu takiben de, müşriklerin Hazreti Peygamber'in nübüvvetini inkâr edebilmek için mucize getirmekteki acizlik iddialarına işaretle, bunun ancak Allah'ın iznine bağlı olduğunu ve O'nun izni olmadıkça hiç kimsenin mucize getirmesinin mümkün olmadığını, kafirler üzerine indirilecek azabın ise, sadece Allah katında belirli olan bir zamanla mukayyet bulunduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[35] Allah'tan korkanlara vaadolunan cennetin sıfatı: (Ağaçları) altından ırmaklar akar; yiyeceği ve gölgesi daimidir. Bu, sakınanların akibetidir; kafirlerin akibeti ise, cehennemdir.

35 Ey Muhammed! Zaman zaman sana bazı özelliklerini açıkladığımız ve sadece Allah'tan sakınanlara vaadettiğimizi beyan ettiğimiz cennete gelince, orası öyle bir yerdir ki, gerek gölgeleri ve gerekse üzerinde bulunan meyveleri hiçbir zaman eksilmeyen ağaçlarının altından ırmaklar akar; cennet ehli bu ağaçların gölgesinde, renkleri, kokuları ve tatları birbirinden farklı meyvelerinden yiyerek neşe ve sevinç içinde diledikleri yerlerde dolaşırlar. Onların cennetteki bu hayatı daimi olup, sonu hiç gelmez. İşte müminlerin bu güzel akibeti, dünyada iken Allah'a, Peygamberler'ine ve kitaplarına iman etmelerinden, Allah'tan korkarak O'nun emir ve nehiylerine sıkı sıkıya uymalarındandır. Allah'tan sakı-

nan ve İnsan (Dehr) suresinin 10 vd. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"Biz, yüzleri asıklaştıracak olan bir günde Rabbimizdan korkarız..."* diyen kimseleri de *"Allah, bugünün şerrinden korur ve yüzlerine parlaklık, kalplerine de neşe verir. Sabretmiş olmaları dolayısıyla onları, cennetle ve ipekle mükafatlandırır. Cennette sedirlere yaslanmış olarak, ne yakıcı güneş görürler ne de dondurucu soğuk. Ağaçlarının gölgeleri üzerlerine yaklaşmış, meyvelerini toplamak kolaylaştırılmıştır. Çevrelerinde gümüşten kaplar ve billur kaseler dolaştırılır. Gümüşten yapılmış gibi billurlar ki, onları ölçülü bir şekilde dolaştırırlar. Orada, karışımı zencebil olan bir kaseden içirilirler. O da cennette bir pınardır ki, ona "Selsebil" denir..."* Allah'a inanmayan, yahut O'ndan başkasını kendisine İlah edinerek Allah'a ortak koşan kafirlerin akibetleri ise, cehennemdir ve onlar da orada ebedidirler. Allah Teâlâ, Muhammed suresinin 15. ayetinde, Allah'tan sakınanların güzel akibetleriyle, kafirlerin kötü akibetlerini karşılaştırarak şöyle buyurmuştur: *"Allah'tan korkanlara vaadolunan ve içinde tadı ve kokusu değişmeyen sudan, tadı bozulmayan sütten, içenlere lezzet veren şaraptan ve süzme baldan ırmaklar, her çeşit meyveler ve Rablerinden bir de mağfiret bulunan cennetteki bir kimse, ateşte daimi olan, kaynar su içirilip de bağırsakları parça parça dökülen kimse gibi midir"*? Elbette bu iki taifenin bir olması mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ, Haşr suresinin 20. ayetinde her iki taifenin bir olmadığını da açıklamış ve *"Cehennem ehliyle cennet ehli bir değildir. Asıl kurtuluşa erenler de cennet ehlidir."* buyurmuştur:

[36] (Ey Muhammed!) Kendilerine kitap verdiklerimiz, sana indirilenle sevinirler. Sana karşı birleşen gruplar içinde ise, Kitab'ın bir kısmını inkâr edenler vardır. Onlara de ki: "Ben, Allah'a ibadetle ve O'na şirk koşmamakla emrolundum. Ben, (insanları) O'na davet ediyorum; dönüşüm O'nadır.".

36 Daha sonra Allah Teâlâ, Yahudi ve Hıristiyanlardan oluşan kitap ehlinin Kur'an hakkında iki gruba ayrıldıklarını zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: Kendilerine kitap verdiğimiz Yahudi ve Hıristiyanlar iki kısımdır. Bunların bir kısmı, kendi kitaplarında yer alan delillere ve geleceğini müjdeleyen haberlere güvenerek sana indirdiğimiz Kitab'ın gelişinden sevinirler ve onun muktezasınca amel ederler. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin *"Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyanlar; işte bunlar, ona iman ederler..."* mealindeki 121. ayetinde, Ehl-i Kitap'tan bir kısım Yahudi ve Hıristiyanı tanıtarak bunların, kendilerine verilen Tevrat ve İncil'i hakkıyla okuyup manasını anladıklarını, akıllarını kullanıp hakkı görmekte güçlük çekmediklerini ve bu anlayış içinde, Hazreti Peygamber'e ve ona indirilen Kur'an'a da inandıklarını açıklamıştır. Nitekim bunlar, Hazreti Peygamber'in kendilerini İslam'a davet etmesi üzerine, ona tabi olmuşlar ve kendi dinlerini terkederek Müslüman olmuşlardır. Yahudilerden Abdullah İbn Selâm ve ashabı ile, Habeşistan'dan, Yemen'den ve Necran'dan 80 kadar Hıristiyan, bu dönemde Müslüman olan kitap ehlinden kimselerdir.

Aralarında Ka'b İbnu'l-Eşref gibi Yahudilerin ve çeşitli ülke Hıristiyanlarının da bulunduğu büyük bir grup da vardır ki, bunlar, atalarının ve özellikle onların ileri gelenlerinin tahrif ederek heva ve heveslerine uydurdukları kitaplarını ve din adı altında tabi oldukları batıl yolu takip eden, kitaplarını okusalar bile içindekileri anlamayan ve bu sebeple dinin esrarına vakıf olamayan kimselerdir ki, ne Hazreti Peygamber'e ne de ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e inanmak için kendilerine bir yol bulamadıkları gibi, zaman zaman müşriklerle işbirliği yaparak İslam'ı ortadan kaldırmaya bile çalışmışlardır. İşte, bu gibiler karşısında Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitap ederek başlıca kurtuluş yolu olmak üzere onlara şöyle demesini emretmiştir: Ey Muhammed! Onlara de ki: Ben, benden önce gelip geçmiş Peygamberler gibi, kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ibadet etmek, O'na şirk koşmamak ve insanları

da yalnız O'nun yoluna ve O'nun ibadetine davet etmekle emrolundum. Hesap ve ceza için, benim de sizin de dönüşümüz yalnız O'nadır. Bu İlahî hitapın bir benzerini, Âl-i İmran suresinin 64. ayetinde de görmek mümkündür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: "Ey kitap ehli! Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceğimiz, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayacağımız, Allah dışında birbirimizi Rablar edinmeyeceğimiz hususunda bizimle sizin aranızda bir olan kelimeye (tevhid kelimesine) geliniz. Buna rağmen yine de yüz çevirirlerse, işte o zaman, "Bizim Müslüman olduğumuza şahit olun." deyiniz."*.

[37] Keza Kitab'ı, Arapça bir hüküm olarak indirdik. Eğer sen, sana bu ilim geldikten sonra, o grupların heveslerine uyacak olursan, Allah'tan senin ne bir dostun ne de bir yardımcın olur.

[38] Senden önce de Peygamberler göndermiş ve onlara eşler ve çocuklar vermiştik. Hiçbir Peygamber'in, Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmesi mümkün değildir. Her surenin (yazıldığı) bir kitap vardır.

[39] Allah, (bu yazılardan) dilediğini siler; dilediğini bırakır. Kendi katında ise, bütün kitapların anası (Allah'ın ilmi) vardır

37 Ey Muhammed! Senden önce gelip geçmiş kavimlere Peygamberler gönderip bu Peygamberler'e kitaplar indirdiğimiz gibi sana da kolayca okunup anlaşılsın diye kavminin dilinde, Arapça olarak hak ile batılı, helal ile haramı birbirinden ayıran, inanıp tabi olanlarını dünya ve Ahiret saadetine ulaştıran Kitab'ı, yani Kur'an-ı Kerim'i indirdik. Şimdi, böyle bir kitap indikten ve onun içindekilere vakıf olduktan sonra, faraza sen bu Kitab'ı terkederek müşriklerin heva ve heveslerine uyup onların yolunda gitsen, artık bundan sonra Allah'tan sana ne bir yardım ne de zafer gelir; hiçbir şey ve hiç kimse seni bu davranışının cezasından ve azabından kurtaramaz. Allah Teâlâ'nın bu hitapında, Kur'an-ı Kerim'e vakıf ilim ehli için son derece büyük bir tehdidin varlığı kolayca anlaşılmaktadır. Hitap ve bu hitapla gelen tehdit, her ne kadar Hazreti Peygamber'e yönelik ise de, bir Peygamber'in Rabbinin yolunu terkederek müşriklerin yoluna sülûk etmesi asla düşünülemez. Bu itibarla ayet-i kerimedeki asıl hitap, "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit." kabilinden Hazreti Peygamber'in ümmetine racidir ve onlara, ehl-i batılın yolundan uzak durup hak din üzerinde sebat etmeleri için sert bir ihtar vardır.

38 Allah Teâlâ, müminlere yönelttiği bu ihtarından sonra, Hazreti Peygamber'e yönelik bazı itham ve suçlamalara cevap vermiş ve özellikle onun çok kadınla evlendiği ve kendisinden istenen mucizeleri getirmekten aciz kaldığı yolundaki iddiaları reddetmiştir. Müfessirlerin naklettiklerine göre Yahudiler, Hazreti Peygamber hakkında: "Şu adama bakın; işi gücü kadınlarla evlenmek; biz onun başka bir işle meşgul olduğunu görmüyoruz. Eğer gerçekten Peygamber olsaydı, Peygamberlik işleriyle uğraşmaktan kadınlarla uğraşmaya vakit bulamazdı." demişler, onların bu sözleri üzerine Allah Teâlâ da, bu ayet-i kerimeyi indirerek *"Senden önce de Peygamberler göndermiş ve onlara eşler ve çocuklar vermiştik..."* buyurmuş ve Peygamber'i hakkında Yahudilerin bu tarz görüş ve düşüncelerini reddetmiştir. Zira Süleyman'ın (as) üçyüz hanımı, yediyüz cariyesi, Davud'un da (as) yüz hanımı bulunduğu, Peygamber kıssalarında zikredilen hususlardandır.

Kehf suresinin *"De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim..."* mealindeki 110. ayetinde de açıkça beyan edildiği gibi, Hazreti Peygamber de hiç şüphesiz diğer insanlar gibi bir beşerdir ve o da onlar gibi yemek yer, sokaklarda dolaşır ve kadınlarla evlenerek çoluk çocuk sahibi olur. Buhârî (*Sahih,* VI. 117) ve Müslim (*Sahih,* II. 1020) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, ashabtan üç kişi, Hazreti Peygamber'in ibadetlerini sorup öğrenmek maksadıyla onun zevcelerine gelmişlerdi. Bunlara Hazreti Peygamber'in ibadeti haber

verilince de, sanki bunu azımsamışlar ve "Hazreti Peygamber'e nisbetle biz neyiz ki? Onun, iyilerin hasenatı kabîlinden olan geçmiş ve gelecek bütün günahları mağfiret olunmuştur." diye konuşmuşlardı. Sonra da içlerinden biri: "Ben, geceleri hep namaz kılacağım."; bir diğeri: "Ben de hep oruç tutacağım ve hiçbir günümü oruçsuz geçirmeyeceğim."; üçüncüsü ise: "Ben de kadınlardan uzak duracağım ve hiç evlenmeyeceğim." demişti. Daha sonra Hazreti Peygamber gelmiş ve onların konuşmalarından haberdar olarak şöyle buyurmuştur: "Bunları söyleyen siz misiniz? Allah'a kasem ederim ki, ben, içinizde Allah'tan en çok korkanınız ve en çok sakınanızım. Bununla beraber, Ramazan dışındaki aylarda bazen oruç tutarım, bazen tutmam. Gecenin bazı vakitlerinde nafile olarak kah namaz kılarım, kah uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Her kim benim bu sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir.".

Hazreti Peygamber'in çok kadınla evlenmesi konusunda, her şeyden önce gözönünde tutulması ve bilinmesi gereken bazı hususlar vardır ki bunları gözardı ederek onu kadın düşkünü bir kimse olarak itham etmek, Allah'ın bu sevgili Peygamber'ine karşı çirkin bir yalan ve iftiradan başka bir şey değildir. Hazreti Peygamber'in çok kadınla evliliği, 54 yaşından sonra başlamıştır ki erkeklerde bu yaş, genellikle kadınlara karşı duyulan arzunun azaldığı veya zayıfladığı bir yaş olarak bilinir. Bu husus gözönünde bulundurulursa, onun çok sayıda kadınla evlenmesinde başka sebeplerin bulunduğu anlaşılır ki bunların başında da, İslami davetin yaygınlaştırılması yanında, Arap kabilelerinin birleştirilmesi, zevceler arasında ahlak ve adalete dayalı eşitliğin sağlanmasına dair örneklerin sergilenmesi ve kocalarını savaşta kaybedip yalnız kalmış bazı özel durumdaki kadınların koruma altına alınması gibi bazı zorunlu davranışlar yer alır.

Daha sonra Allah Teâlâ, müşriklerin Hazreti Peygamber'den mucize getirmesiyle ilgili isteklerinin gerçekleştirilmemesi üzerine onu acizlikle itham etmelerini bahis konusu ederek onların bu ithamlarını, hiçbir Peygamber'in, Rabbinin izni olmadan herhangi bir mucize getirmesinin mümkün olmadığını beyan ederek reddetmiştir. Buna göre, Hazreti Peygamber'in onların mucizeyle ilgili isteklerini yerine getirmemesi, onun acizliğinden kaynaklanan bir husus değil, fakat Allah Teâlâ'nın böyle bir istek karşısında kendi iradesini izhar etmesinden kaynaklanan bir hususdur. Daha önce gelip geçmiş Peygamberler'inde de görüldüğü gibi, O dilerse dilediği mucizeyi Peygamber'ine verir; dilemediği takdirde de, hiçbir güç O'nu mucize yaratmaya zorlayamaz. Şunu da unutmamak gerekir ki, olan her şeyin bir oluş vakti veya olacağı belirli bir zaman vardır. Bu zamanı da Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bu itibarla herhangi bir mucize de, vaktini ve hikmetini ancak Allah'ın bildiği muayyen bir zamanda gelir. Benzerleri Kamer suresinin *"Şüphesiz biz, her şeyi bir kadere göre yarattık."* mealindeki 49, En'âm suresinin *"Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır..."* mealindeki 67 ve Hacc suresinin *"Bilmiyor musun ki Allah, gökte ve yerde olan her şeyi bilir; bu, Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Bu şüphesiz Allah'a kolaydır."* mealindeki 70. ayetlerinde de ifade edildiği gibi, her sürenin yazılı olduğu bir kitap vardır. Bu kitapta olacak olan her şey, hikmeti ve süresiyle yazılıdır. Dolayısıyla hakkında sebkat etmiş İlahî takdirin yazılı olmadığı hiçbir varlık veya hiçbir insan yoktur. Her insanın eceli, rızkı, itaatkar veya isyankar olup olmayacağı süreleriyle birlikte yazılmıştır. Bu sebepledir ki, Â'râf suresinin 34. ayetinde *"Her milletin bir eceli vardır; buna göre ecelleri geldiği zaman, ne bir saat geri kalırlar ne de öne geçerler."* buyurulmuştur.

39 Allah, varlıklarla ilgili bu kitaptan dilediğini siler, dilediğini yerinde bırakır. İnsanların maslahatları icabı, bir şeriatı kaldırırken, onun yerine başka bir şeriatı getirir. Bu, bir bakıma, Mekke döneminde nazil olmuş bir ayetle vazedilen hükmün, Medine döneminde kaldırılması ve onun yerine zamana uygun yeni bir hükmün getirilme-

si gibidir. Keza geçmiş Peygamberler döneminde insanları imana davet ederken bazı maddi mucizeler getirerek onların hakka yönelmelerini sağlamak, Peygamberler'in başvurdukları en önemli çarelerden biri idi. Musa'nın (as), Firavun'un önünde asasını yere atması üzerine, asanın ejderha, cebinden çıkardığı elinin ise bembeyaz bir şey oluvermesi (Â'râf suresi, 107-108); keza Firavun'un sihirbazlarıyla giriştiği bir müsabakada, aynı asanın, sihirbazların ortaya koydukları bütün oyunları yalayıp yutan bir ejderha şekline dönüşmesi; bunu gören sihirbazların da, *"Âlemlerin Rabbine iman ettik; Musa ve Harun'un Rabbine..."* diyerek secdeye kapanmaları (Â'râf suresi, 110-121); İsa'nın (as) henüz beşikte yatan bir bebek iken insanlarla konuşması, çamurdan yaptığı bir kuşa üfleyip uçurması, anadan doğma körün gözlerini açması ve gören bir kimse haline getirmesi, abraşı iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi (Mâide suresi, 110), Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bu mucizelerden bir kısmıdır. Yukarıdaki ayet-i kerimelerde de açıklandığı gibi, Hazreti Muhammed (sas.), Peygamber olarak gönderildiği zaman, Mekkeli müşrikler de *"O Peygamber'e Rabbinden bir mucize indirilemez miydi?.."* diyerek ondan mucize getirmesini istemişlerdir. Ancak Allah Teâlâ, bir evvelki ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, *"...Hiçbir Peygamber'in, Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmesi mümkün değildir. Her sürenin yazıldığı bir kitap vardır."* buyurarak Hazreti Peygamber döneminde mucize devrini silip kapatmış, insanların artık mucizelerle değil, akılla ve tefekkürle iman etmelerini emretmiştir. İşte, ayet-i kerimede, her sürenin yazıldığı açıklanan kitaptan Allah'ın dilediğinin silinip dilediğinin de bırakılması bu manadadır. Ancak Allah katında bir Kitap daha vardır ki, Levh-i Mahfuz veya Allah'ın ilmi de denilen bu Kitap, bütün kitapların anası veya aslı olup, bunda hiçbir surette silinme veya değişme söz konusu değildir.

وَإِنْ مَا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ أَوَلَمْ
يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾
وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ
عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۙ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ
الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

40 Onlara vaadettiklerimizin bir kısmını sana göstersek de, yahut seni öldürsek de, sana düşen, sadece tebliğ etmektir; hesap ise, bize düşer.

41 O müşrikler, bizim, arza girip yanlarından onu eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Allah, (dilediği gibi) hükmeder; O'nun hükmünü iptal edecek hiç kimse yoktur. O, hesabı en süratli olandır.

42 Onlardan öncekiler de (kendi Peygamberler'ine) tuzak kurmuşlardı. Oysa bütün tuzaklar Allah'ındır. Her nefsin ne kazandığını bilir. Kafirler de Ahiret yurdunda akibetin kime ait olduğunu anlayacaklardır.

43 O küfredenler demektedirler ki: "Sen, gönderilmiş (bir Peygamber) değilsin.". (Sen de onlara) de ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve kendisinde Kitap bilgisi bulunanlar yeter.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Hazreti Peygamber'e tabi olan mümin ve müttekilerin güzel akibetlerini ve onlar için hazırlanan cennet nimetlerini açıklamış, sonra da kitap ehlinden Yahudi ve Hıristiyanların, Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an karşısında takındıkları tavra işaretle, bunlardan bir kısmının ona inandıklarını, bir kısmının da müşrikler gibi ona karşı geldiklerini haber vermişti. Keza müşriklerin, Hazreti Peygamber'in nübüvvetini inkâr edebilmek için mucize getirme hususundaki acizlik iddialarını da reddederek, mucize getirmenin, ancak Allah'ın iznine bağlı bir iş olduğunu ve O'nun izni olmadıkça hiç kimsenin mucize getiremeyeceğini, kafirler üzerine indirilecek azabın ise sadece Allah katında belirli olan bir zamanla mukayyet bulunduğunu beyan etmişti. Yukarıdaki ayetlerinde ise, müşriklerin, üzerlerine indirileceği vaadolunan azabın bir an önce indirilmesini istemeleri üzerine, bu isteklerinin gerçekleşebileceği ihtimaline işaretle, Peygamber'in görevinin sadece Rabbinin haberlerini tebliğ etmek olduğunu, onlar bu azabın üzerlerine indirileceğine inanmasalar bile, bunun Allah'ın takdir ettiği bir zamanda mutlaka gerçekleşeceğini, nitekim ülkelerinin parça parça Müslümanların eline geçmesiyle bunun işaretlerinin görülmeye başladığını ve kısa bir süre sonra da kendilerinin bunu açık bir şekilde görüp anlayacaklarını zikretmiş, son olarak da müşrikler tarafından kurulan tuzakların Müslümanlara hiçbir surette zarar vermeyeceğini, gerçek zaferin Müslümanlara, hezimet ve azabın ise, diğerlerine ait olacağını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[40] Onlara vaadettiklerimizin bir kısmını sana göstersek de, yahut seni öldürsek de sana düşen, sadece tebliğ etmektir; hesap ise, bize düşer.

[41] O müşrikler, bizim, arza girip yanlarından onu eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Allah, (dilediği gibi) hükmeder; O'nun hükmünü iptal edecek hiç kimse yoktur. O, hesabı en süratli olandır.

40 Ey Muhammed! Senin düşmanların olan müşriklere ve diğerlerine dünyada ceza olmak üzere hazırladığımız çeşitli azap ve hezimetleri sana göstersek, yahut bunları göstermeden sana ölüm versek bile senin görevin, Rabbinin risaletini onlara tebliğ etmektir; çünkü biz seni sadece bu görev için gönderdik ve sen de sana verilen emirleri yerine getirip üzerine düşen görevi yaptın. Bundan sonra onları doğru yola iletmek artık senin görevin değildir. Onların hayır ve şer yönünden hesaba çekilmeleri ve bu amelleriyle cezalandırılmaları, sadece bize düşen bir iştir. Nitekim Gaşiye suresinin 21-26. ayetlerinde de bu husus açık bir şekilde beyan edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"(Ey Muhammed!) Onlara öğüt ver; zira sen ancak bir öğütçüsün; yoksa sen onlara musallat olmuş bir zorlayıcı değilsin. Ancak yüz çevirir ve inkâr ederlerse, Allah onlara en büyük azap ile azap eder. Şüphesiz onların dönüşü bizedir. Sonra hesaplarını görmek de elbet bize düşer."*.

41 O müşrikler, Mekke ve civarında, bizim sana verdiğimiz zaferlerle topraklarının parça parça ellerinden çıkıp gittiğini görmüyorlar mı? Bu, onlara vaadedilen hezimetin ve dünyevi azabın bir tezahürü değil midir? Onlar küfürlerinde inat ve ısrar ettikleri müddetçe ve helak oluncaya kadar, Allah'ın takdir ettiği bir zamanda ve takdir ettiği bir ölçüde bu hezimeti ve bu azabı daha da ağırlaşmış bir şekilde görmeye devam edeceklerdir. Enbiya suresinin 44. ayetinde de açıklandığı gibi *"Biz, bunları ve atalarını ömürleri uzadığı sürece (dünya nimetlerinden) faydalandırdık. Şimdi onlar görmüyorlar mı ki (oturdukları) yerleri her tarafından eksiltip duruyoruz. Buna galip gelen onlar mı, (yoksa biz miyiz)?* Ahkâf suresinin 27. ayetinde de bu manaya uygun olarak şöyle denilmiştir:*"(Ey Mekkeliler!) Gerçek şu ki, biz, sizin çevrenizde bulunan kasabaları da helak etmiştik. Belki sapıklıklarından dönerler diye de ayetlerimizi çeşitli şekillerde açıklamıştık."*. Bu beyanlar şirkin, şehir şehir

ve kasaba kasaba nasıl ortadan kalkıp onun yerini İslam'ın doldurduğunu açıkça göstermektedir. Bu, hiç şüphesiz, Allah'ın hükmü ile gerçekleşen zaferlerdir. O, bir ülkenin adil ve salih kullarının idaresinde gelişip büyümesine hükmettikten sonra da, O'nun hükmünü bozacak veya değiştirecek hiçbir kimse veya hiçbir güç yoktur. O, dünyada cezalandırdığı suçluları, en süratli bir şekilde Ahiret'te de cezalandırır; çünkü O, hesabı en süratli olandır.

[42] Onlardan öncekiler de (kendi Peygamberler'ine) tuzak kurmuşlardı. Oysa bütün tuzaklar Allah'ındır. Her nefsin ne kazandığını bilir. Kafirler de Ahiret yurdunda akibetin kime ait olduğunu anlayacaklardır.

[43] O küfredenler demektedirler ki: "Sen, gönderilmiş (bir Peygamber) değilsin.". (Sen de onlara) de ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve kendisinde Kitap bilgisi bulunanlar yeter.".

42 Daha önce gelip geçmiş kavimler de, kendilerine gönderilen Peygamberler'e inanmadıkları için, onların işlerini engellemeye çalışmışlar, bu maksatla çeşit çeşit oyunlara ve tuzaklara başvurmuşlar, ya onları öldürmek, yahutta yurtlarından sürüp çıkarmak istemişlerdi. Ancak onların bu oyunları ve tuzakları, Allah'ın izni olmadan hiçbir işe yaramamış, yaptıkları her kötülük, sadece kendi zararlarına olmuştur. Şimdi senin kavminden olan müşrikler de, Enfâl suresinin 30. ayetinde de açıkça ifade edildiği gibi, aynı oyunları sana yapmak istiyorlar. Bu ayetinde Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"O küfredenler, seni bağlamak, yahut öldürmek, yahutta seni (yurdundan) çıkarmak için sana tuzak kurmuşlardı. Onlar tuzak kurarken, Allah da tuzak kurmuştu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır."*. Bu manada gelen başka bir ayeti de Neml suresinin 50-52. ayetlerinde görmek mümkündür: *"Onlar bu şekilde bir tuzak kurarlarken, biz de, onların farkına varmadıkları bir tuzak kurmuştuk. Tuzaklarının akibetinin nasıl olduğuna bir bak. Onları ve kavimlerini tamamen helak ettik. İşte, zulmetmeleri sebebiyle çökmüş evleri... Bunda, bilen bir kavim için muhakkak bir ibret vardır."*. Gerçek olan şudur ki Allah, her nefsin bütün sırlarını bilir; iyi veya kötü amellerine göre onu hesaba çekerek cezalandırır. Keza kafirler de, kıyamet günü hesap için Rablerinin huzuruna geldikleri zaman, iyi ve güzel akibetin, dünyada iken Peygamberler'ini tanıyan ve onların peşinden giden müminlerin olduğunu ve cennete de yalnız onların gireceklerini bilip anlayacaklardır. **43** Kafirler, Hazreti Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini inkâr ederek "Sen, Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber değilsin." demektedirler. Onların bu iddialarına karşı Allah Teâlâ, Peygamber'inin onlara vereceği cevapla ilgili olarak ona hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O kafirlere de ki: Benim risaletimin doğruluğu hakkında Rabbimin şahitliği bana yeter. Fetih suresinin *"Diğer bütün dinlere üstün kılmak üzere, hidayetle ve hak din ile Resulünü gönderen O'dur. Allah, şahit olarak yeter."* mealindeki 28. ayetinde de ifade edildiği gibi, doğruluğumun apaçık delili olmak üzere bana muciz Kur'an ayetlerini indirmiş ve bu ayetleriyle benim davetimi teyit etmiştir. Keza Ehl-i Kitap'tan olup da iman etmiş Yahudi ve Hıristiyan din âlimlerinin şahitliği de bana yeterlidir. Çünkü bunlar, ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'de benim risaletimi müjdeleyen haberlerin varlığını bilen ve bu haberlere inanan kimseler olarak benim gelişimden sonra dinlerini terketmişler ve bana uyarak Müslüman olmuşlardır. Nitekim Bakara suresinin 146. ayetinde de bunlardan sözedilmiş ve haklarında şöyle buyurulmuştur: *"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Peygamber'i oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar ve onlardan bir grup da, hakkı bile bile gizlerler."*. Filhakika bu ayet-i kerimenin tefsirinde de açıkladığımız gibi, gerek Tevrat gerekse İncil, Hazreti Peygamber'in geleceğini haber vermişler, ayrıca

bir Peygamber'de bulunması gereken bütün sıfatları ve Hazreti Peygamber'in kendine has sıfatlarını ayrı ayrı zikretmişlerdi. Yahudiler bu sıfatları çok iyi öğrenmişler ve onlarla sıfatlanmış bir kimse görseler, onun, kitaplarında zikredilen Peygamber olduğunu hemen anlayabilecek bir yeteneğe sahip olmuşlardı. Bu sebeple, Hazreti Peygamber geldiği zaman, hiç kimsede bulunmayan kendine has Peygamberlik sıfatlarıyla onu tanımakta güçlük çekmemişlerdi. Nitekim tefsirlerde nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Ömer İbnu'l-Hattâb (ra), Hicret'ten önce Yahudi ileri gelenlerinden sayılan, fakat Hicret'te Hazreti Peygamber'i görünce Müslüman olan Abdullah İbn Selâm'a "Sen, Peygamber'i oğlunu tanıdığın gibi tanır mısın?" diye sorduğu zaman, İbn Selâm, "Evet, belki daha fazla; çünkü Hazreti Peygamber'i kendi sıfatlarıyla hemen tanıdım; ondan asla şüphe etmem; fakat oğlumun benden olup olmadığını kesin olarak bilemem." cevabını vermiştir ki, bu haberin doğruluğundan şüphe edilse bile, Yahudilerin Hazreti Peygamber'i, bu haberde ifade edildiği şekilde tanıdıklarından şüphe etmek asla mümkün değildir.

Ancak Ra'd suresinin Mekke'de nazil olduğunu kabul eden bazı müfessirler, Medine'de cereyan eden Abdullah İbn Selâm olayının bu sure ile irtibatlandırılmasını doğru bulmamışlar ve ayet-i kerimede zikredilen kitap lafzı ile Kur'an-ı Kerim'in kastedildiğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre, fesahat ve belağatı, gayptan verdiği haberler ve ihtiva ettiği pek çok ilimle Kur'an-ı Kerim, bir beşer kelamı değil; fakat Allah'ın vahyettiği bir kitap olup, yine O'nun tarafından Peygamber olarak seçilen Hazreti Muhammed (sas.)'e indirilmiştir. Binaenaleyh Kur'an ilmine vakıf olan bir kimsenin Hazreti Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini inkâr etmesi asla mümkün değildir; çünkü Kur'an, onun Peygamberliğini ispat eden en büyük mucizedir.

Kanaatimizce ayet-i kerimede yer alan kitap lafzı, genel manada kullanılmış ve bununla, Hazreti Peygamber'in geleceğini müjdeleyen, ondan haber veren ve onun Peygamberlik sıfatlarını açıklayan bütün kitaplar kastedilmiştir ki, bunlar da sırasıyle Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim'dir. Bu kitaplardan birine gerçek manada vakıf olan bir kimsenin, Hazreti Muhammed (sas.)'in Peygamberliğini inkâr etmesi mümkün değildir. Doğrusunu, şüphesiz, en iyi Allah bilir.

İBRÂHİM SURESİ

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in ondördüncü suresi olup 52 ayetten müteşekkildir. Sureye İbrahim adının verilmesi, surede, Peygamberler Babası olarak tanınan İbrahim'in (as), Mekke'de çok kısa süren hayatıyla ilgili kıssanın bir kısmına yer verilmiş olması dolayısıyladır. Bilindiği gibi İbrahim (as), eşi Hacer ile henüz memedeki oğlu İsmail'i Filistin'den alıp daha sonraları kurulacak olan Mekke'nin bulunduğu bölgeye getirmiş ve şimdiki Zemzem suyunun çıktığı yere, büyük bir ağacın yanına bir miktar yiyecekle birlikte bırakıp gitmişti. Aradan seneler geçmiş, bu arada İbrahim (as), zaman zaman Mekke'ye, ailesinin yanına gelip gitmiş, son gelişinde de, gelişip büyüyen ve genç bir delikanlı olan oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi, dünyada ilk kurulan Beytullah'ı (Allah'ın Evi'ni) inşa etmişti. Bu Beyt'in inşası sırasında her ikisi de Rablerine yönelip dua ve niyazda bulunuyorlar ve Bakara suresinin 127-129. ayetlerinde de açıklandığı üzere şöyle diyorlardı: *"...Rabbimiz! Bizden (duamızı) kabul buyur; şüphesiz, hakkıyla işiten, hakkıyla bilen ancak sensin. Rabbimiz! Bizi sana teslim olan iki kul ve zürriyyetimizden de sana teslim olan bir ümmet eyle. Bize ibadet yollarımızı göster ve tövbemizi kabul et; zira tövbeleri kabul edip bağışlayan ancak sensin"...*

İbrahim'in (as) Rabbine yönelttiği bir duasına da, kendi adıyla anılan bu surenin 35- 41. ayetlerinde yer verilmiştir. Bu duasında İbrahim, Rabbine şöyle niyazda bulunmuştur: "...Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut. Rabbim! O putlar insanların çoğunu saptırmışlardır. Her kim bana uyarsa, artık o bendendir; kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayansın; çok merhametlisin. Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalp ver; onları, şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır. Rabbimiz! Şüphesiz sen, bizim içimizde gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu bilirsin. Zira yerde ve gökte olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Yaşlılıkta bana İsmail'i ve İshak'ı ihsan eden Allah'a hamd olsun. Hiçbir şüphem yoktur ki, Rabbim duamı mutlaka işitir. Rabbim! Beni, namazını dosdoğru kılan bir kimse yap; zürriyyetimi de.. Ve duamı kabul buyur. Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla.".

İşte, sure içerisinde, mealini zikrettiğimiz bu du-

anın yer almış olması dolayısıyladır ki, 52 ayetten oluşan bu sureye *İbrahim Suresi* denilmiştir.

Mekke döneminin sonlarında nazil olan İbrahim suresinin 28 ve 29. ayetlerinin Medenî olduğu söylenmişse de, bu hususta kesin bir görüş birliği yoktur.

2. Surenin Konusu

İbrahim suresinin belli başlı konularını, aşağıdaki maddeler içinde şöyle sıralamak mümkündür:

l) Genellikle Mekkî surelerin konusunu teşkil eden akaidle ilgili hususlar, bu surenin de üzerinde durduğu başlıca konulardandır. Allah'a, Peygamberler'ine, Ahiret gününe, hesap ve cezaya iman ile ilgili esasların ispatı, tevhidin ikrarı, göklerin ve yerin yegane yaratıcısı olan gerçek İlahın tarifi, Kur'an-ı Kerim'in Hazreti Peygamber'e indirilmesi ve bunun, insanları dalaletten hidayete çıkarmak şeklinde ifade edilebilecek olan başlıca hedefi, Peygamberler'in, insanları dalaletten kurtarmak için onları iman esaslarına ve kendinden başka İlah olmayan Allah'ın ibadetine davet etmeleri gibi belli başlı görevleri;

2) "...Şiddetli azaptan dolayı vay o kafirlerin hallerine!." mealindeki 2., "Allah'ın nimetlerine şükrü nankörlükle değiştiren ve kavimlerini helak yurduna sokanları görmüyor musun? O yurt, varıp dayanacakları cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir. Yolundan saptırmak için Allah'a şirk koşmuşlardır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Gönlünüzce yaşayın bakalım. Nasıl olsa varacağınız yer cehennemdir." mealindeki 28-30. ayetlerde de görüldüğü gibi, kafirlerin küfür üzerindeki inat ve ısrarları dolayısıyla kötülenip şiddetli bir azap ile tehdit edilmeleri, buna karşılık müminlerin cennetin hudutsuz nimetleriyle müjdelenmeleri;

3) "Biz, her Peygamber'i, kendilerine (dinin hükümlerini) daha iyi açıklayabilmesi için kendi kavminin diliyle göndermişizdir..." mealindeki 4. ayette de açıklandığı gibi, Peygamberler'in, dinlerini daha iyi açıklayabilmeleri ve insanların da onları daha iyi anlayabilmeleri için, kendi kavimlerinin dillerini konuşan kimseler olarak gönderilmeleri;

4) "Sizden öncekilerin, Nûh, Ad ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin -ki sayılarını Allah'tan başkası bilmez- haberleri size ulaşmadı mı? Onlara da Peygamberler'i apaçık delillerle gelmişlerdi de, elleri ağızlarında reddetmişler ve: "Biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ettik; biz, sizin bizi davet ettiğiniz şey hakkında da şüphe içindeyiz; mütereddidiz." demişlerdi." mealindeki 9 vd. ayetlerle "Küfredenler Peygamberler'ine şöyle demişlerdi: "Sizi ülkemizden mutlaka çıkaracağız; yahutta siz, mutlaka bizim dinimize döneceksiniz.". Bunun üzerine Rableri, onlara şöyle vahyetmişti: "Zalimleri muhakkak helak edeceğiz. Ve sizi onlardan sonra yeryüzüne yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlar içindir." mealindeki 13 vd. ayetlerde de açıklandığı gibi, Nûh, Ad, Semud ve daha sonraki kavimlerin, Peygamberler'ine karşı takındıkları kötü tavırlarla bu yüzden başlarına gelen kötü akibetler bahis konusu edilerek, Hazreti Peygamber'in kendi kavminden gördüğü aynı kötü tavırlar sebebiyle teselli edilmesi;

5) 5-8. ayetlerde de açıklandığı gibi, Musa'nın (as) kavmi ile muhaveresini ve onları Allah'ın ibadetine davetini zikretmek suretiyle bazı Peygamber kıssalarına da yer verilmesi;

6) 35-41. ayetlerde de görüldüğü gibi, İbrahim'in (as) Kâbeyi inşa ettikten sonra "Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut." mealindeki sözleriyle başlayan ve sureye İbrahim adının verilmesine vesile olan duasının zikredilmesi, bu surenin belli başlı konularındandır.

3. İbrahim Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

İbrahim suresi, kendinden önceki Ra'd suresinde zikredilen konuların devamı ve mücmel olarak gelenlerin de tavzihi niteliğine sahip bulunan bir suredir. Mesela her iki surede de Kur'an'dan söze-

dilmiştir. Allah Teâlâ, Ra'd suresinin 37. ayetinde "Kitab'ı, Arapça bir hüküm olarak indirdik..." buyurmuş, İbrahim suresinin 1. ayetinde ise, "Elif. Lâm. Râ. Bu, insanları, Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, galip ve hamdedilmeye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir Kitap'tır.". buyurarak Kitab'ın indirilişinin hikmet ve gayesini açıklamıştır. Bunun gibi, her iki surede de, müşriklerin Hazreti Peygamber'den mucize ile ilgili istekleri reddedilirken, mucize indirme işi, Allah'a ve O'nun iznine havale edilmiş, O dilemedikçe, hiçbir Peygamber'in mucize getirmesinin mümkün olmadığı açıklanmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Ra'd suresinin 38. ayetinde "Senden önce de Peygamberler göndermiş ve onlara eşler ve çocuklar vermiştik. Hiçbir Peygamber'in, Allah'ın izni olmadan bir mucize getirmesi mümkün değildir. Her sürenin (yazıldığı) bir kitap vardır." buyurulmuş, İbrahim suresinin 11. ayetinde de, Peygamberler'i ağzından "...Allah'ın izni olmadıkça, bizim size apaçık bir delil (mucize) getirmemiz mümkün değildir. Bu itibarla müminler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler." denilmiştir. Keza her iki surede de, göklerin direksiz yükseltilmesi, yerlerin yayılıp üzerlerine sabit dağların yerleştirilmesi, güneşin ve ayın emre amade kılınması, aynı su ile sulandıkları halde, renkleri, kokuları ve tatları birbirinden farklı meyvelerin ve sebzelerin yaratılması, İlahî birer mucize olarak zikredilmiştir. Yine her iki surede, öldükten sonra dirilmenin ispatı ile ilgili deliller zikredildiği gibi, hak ve batılla ilgili misaller verilmiş, kafirlerin kurdukları tuzaklara ve başvurdukları hilelere değinilerek bunların kötü akibetleri açıklanmıştır.

4. Sureye Adı Verilen İbrahim (as) Kimdir?

a) Babil halkı ve putperestlik

Eski Mezopotamya'nın tanınmış şehirlerinden biri olan Babil, bölgenin tabiat zenginliklerine de sahip bir yer olarak bilinir. Bu zenginliğin Babil halkına getirdiği aşırı derecedeki rehavet, aslında onların sapıklık içinde yaşamalarını sağlayan bir tuzak olmuş ve halk, hakkı ve hak olan yolu aramak gereğini bile duymamıştı. Bu sebeple tek Allah inancının ne olduğunu bilmiyor; fakat daha önce gelip geçmiş kavimlerden öğrendikleri bir âdetin Tabii bir neticesi olarak, kendi elleriyle yaptıkları putları İlah biliyor ve onlara ibadet ediyorlardı. Bu putlar ise, bidayette yıldızları, ayı ve güneşi İlah kabul edip onlara ibadet ederken, onları temsil etmek üzere taştan, veya çamurdan yaptıkları ve İlah olduklarına inandıkları birtakım heykellerden ibaretti.

Halk, zenginliğin yol açtığı böyle bir sapıklık içinde rehavete dalmış yüzerken, başlarında bulunan Nemrut İbn Kenan adlı hükümdarın onlardan farklı bir zihniyete sahip olacağını düşünmek elbette ki mümkün değildi. Nitekim bazı kaynaklardan öğrendiğimize göre, bu hükümdar, Babil'de inşa ettirdiği bir puthanede, hem halkının ibadet etmesi için putlar imal edip o puthaneye yerleştirmiş hem de bu puthanenin işlerini yönetmek üzere Azer isminde bir adamını oraya nazır tayin etmişti. Ancak aradan bir süre geçince, bu hükümdar, dilediği her işi yapmasına imkân sağlayan hükümdarlık güç ve kuvvetine dayanarak, kendisiyle, hiçbir işe yaramayan, ne faydası ne de zararı dokunan putlar arasındaki büyük farkı anlamış olacaktır ki putları ortadan kaldırmamakla birlikte, halkına kendisinin İlah olduğunu ilan etmiş ve onlardan yalnızca kendisine ibadet etmelerini istemiştir. İşte, kavimlerin iyice yoldan çıkıp azgınlaştığı bu gibi durumlarda, onları uyarmak ve doğru yola, Allah'ın hak yoluna davet etmek için Peygamberler göndermek, Allah Teâlâ'nın değişmeyen sünnetlerinden biri idi. Nitekim Babil halkı da, bu azgınlığın en üst derecesine ulaştığı bir sırada, Allah, puthane nazırı Azer'in oğlu İbrahim'i Peygamber olarak seçmiş ve onları uyarıp doğru yola davet etmesi için Hak Din ile göndermiştir. Bazı kaynaklardan öğrenildiğine göre, Nûh ile İbrahim arasında, Hûd ile Salih Peygamberler vardır ve bu süre, bin yüz kırk üç sene civarındadır.

b) İbrahim'in (as) Peygamber olarak görevlendirilmesi

Babil hükümdarı Nemrut İbn Kenan zamanında Babil'de dünyaya gelen İbrahim (as), yine bazı kaynakların bildirdiklerine göre iki yüz sene yaşamış ve Rabbinden aldığı Peygamberlik görevine başladığı andan itibaren, vefat edinceye kadar kavmini, İslam'ın temelini teşkil eden tevhid inancına ve yalnızca Allah'ın ibadetine davet etmekle meşgul olmuştur.

İbrahim (as), mensubu olduğu kavmin insanları gibi ne yıldızlara ne aya ne güneşe ve ne de bunlar adına yapılmış putlardan hiçbirine ibadet etmemiştir. O, gerçek bir Allah dostu (*Halilullah*) ve Kur'an-ı Kerim'in çeşitli surelerinde üstün vasıfları sık sık zikredilen Peygamberler'den biri olmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir: "...Allah, İbrahim'i (kendisine) dost edinmişti". (Nisa suresi, 125). Yahudi ve Hıristiyanların ileri sürdükleri gibi "İbrahim (as), ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyan idi; fakat o, hakka yönelen bir Müslüman idi. Müşriklerden de hiç olmamıştı.". (Âl-i İmran suresi, 67). "O, Allah'ın mümin kullarından biri idi.". (Saffât suresi, 111). Kısacası "O, çok doğru bir Peygamber'di.". (Meryem suresi, 41).

İbrahim'in (as) hiç akıl erdiremediği bir husus, kavminin, yerleri gökleri ve bunlar arasında bulunan bütün valıkları hiç yoktan yaratan, dilediği anda da her şeyi bir anda yok edebilecek olan Allah'ı bırakarak, hiçbir gücü kudreti bulunmayan, ne kendilerine ne de başkalarına fayda ve zararı dokunmayan putları İlah edinerek onlara ibadet etmeleri idi. Halbuki diğer varlıklardan çok farklı bir yaratılışa sahip olan insanlar, akıllarını kullanıp düşünselerdi, bu amellerinin ne kadar yanlış ve mesnetsiz olduğunu anlamakta güçlük çekmezler ve hiç vakit kaybetmeden İlah edindikleri o putları kendi elleriyle kırıp parçalarlar, sonra da Allah'ın huzurunda şükür secdesine kapanırlardı. İbrahim (as), onları hak yola davet ederken, önce akıllarını kullanmalarını hatırlatıyor, sonra da akla güvenip dayanmanın yollarını ve yöntemlerini göstererek bunun örneklerini veriyordu. Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak En'âm suresinin 76-79. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: "(İbrahim), üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve "Bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat yıldız batınca da (ondan yüz çevirip) "Ben, batanları sevmem." demişti. Ayı doğarken görünce, "Bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat o da batınca "Rabbim beni doğru yola iletmezse, muhakkak sapıklığa düşmüş kimselerden olacağım." demişti. Sonra güneşi doğarken görünce, "Bu, benim Rabbim ha, bu daha büyük?" demiş, o da batınca, "Ey kavmim, ben, sizin ortak koştuklarınızdan uzağım; ben, bir muvahhid (Allah'ı birleyici) olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim." demişti.".

İbrahim (as) hiç şüphesiz, Allah'ın, O'na imanı en yüksek mertebeye ulaşmış kullarından biri idi. Bununla beraber o, bu mertebe ile yetinmiyor, onu daha da yükseltmek ve kalben mutmain olmak istiyordu. İşte bu maksatla bir gün Rabbine: "Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster." demişti. Rabbi: "Yoksa inanmıyor musun?" buyurunca, "Hayır, inanıyorum; fakat kalbimin huzur bulması için.." demişti. (Bunun üzerine Rabbi ona şöyle) buyurmuştu: "Dört kuş al; onları ehlileştirip kendine alıştır; sonra onlardan her bir cüzünü bir dağ üzerine koy; sonra da onları çağır; koşarak sana geleceklerdir. Şunu da bil ki, Allah Aziz'dir, Hakîm'dir". (Bakara suresi, 260).

c) İbrahim'in (as) kavmini imana davet etmesi

İbrahim (as), kavmine, bir taraftan akıllarını kullanarak hakka ulaşmanın yollarını gösterirken, bir taraftan da onları, kendinden başka İlah olmayan Allah'ın ibadetine davet ediyordu. Ankebût suresinin 16-18. ayetlerinde de açıklandığı gibi, "Kavmine şöyle demişti: Allah'a ibadet edin ve O'ndan korkun. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Siz, Allah'ı bırakıp birta-

kım putlara ibadet ediyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakıp da sizin ibadet ettikleriniz, size hiçbir rızık vermeye muktedir değillerdir. Siz, rızkı Allah katında arayın; O'na ibadet edin ve O'na şükredin. Sonunda O'na döndürüleceksiniz. Eğer yalanlayacak olursanız, bilin ki, sizden önceki milletler de yalanlamışlardı. Peygamber'e düşen sadece apaçık tebliğdir.".

d) İbrahim'in (as), putperest babası Azer ile münakaşası

İbrahim'in (as) akıl erdiremediği diğer bir husus da, kendi babasının puta tapanlar arasında yer almış olması idi. En'âm suresinin 74. ayetinde de açıklandığı gibi, "Bir gün babası Azer'e şöyle demişti: Birtakım putları İlahlar mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.". Meryem suresinin 42-48. ayetlerinde de, onun, babasını, hiçbir işe yaramayan bu putlara ibadet etmekten vazgeçip yalnız Allah'ın ibadetine davet ettiği, buna karşılık babasının onunla giriştiği münakaşa açıklanmıştır. "Babasına bir gün şöyle demişti: Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin ibadet ediyorsun? Ey babacığım! Şu bir gerçektir ki, sana gelmeyen ilim bana geldi. Bu sebeple bana tabi ol ki, seni doğru yola hidayet edeyim. Ey babacığım! Şeytana ibadet etme; zira şeytan, Rahmân'a asi olmuştur. Ey babacığım! Ben, Rahmân'dan gelecek bir azabın sana dokunmasından korkuyorum; bu takdirde (cehennemde de) şeytana dost olursun.". Babası ise, ona şöyle demişti: "Benim İlahlarımdan yüz mü çeviriyorsun, ey İbrahim? Eğer bundan vazgeçmezsen seni muhakkak taşlarım. Benden ebediyyen uzaklaş.". İbrahim de demişti ki: Sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, bana çok lütufkar olmuştur. Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvardıklarınızdan uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Belki Rabbime yalvarmakla gayretleri boşa gitmiş bir kimse olmam.".

e) İbrahim'in (as) putperest hükümdar Nemrut ile münakaşası

İbrahim'in (as) imana davet ettiği diğer bir kimse de, kendisinin hükümdarlık gücüne dayanarak İlah olduğu iddiasında bulunan Nemrut İbn Kenan idi. Allah Teâlâ, Bakara suresinin 258. ayetinde onunla ilgili olayı şöyle anlatmıştır: "Allah'ın kendisine hükümranlık vermesinden dolayı, İbrahim'le Rabbi hakkında tartışan kimseyi bilmez misin? İbrahim ona: "Rabbim hem diriltir, hem de öldürür." deyince, o: "Ben de diriltir ve öldürürüm." demişti. Fakat İbrahim: "Allah, güneşi doğudan getirir; sen de onu batıdan getir." deyince de, o küfreden, şaşırıp kalmıştı. Allah, zalim kimseleri doğru yola iletmez.".

f) İbrahim'in (as) putları kırması ve bu yüzden ateşe atılması

İbrahim'in (as) bir Peygamber olarak en büyük arzusu, kavminin insanlarına gerçekleri gösterip onları şirkten uzaklaştırmak ve yalnız Allah'ın ibadetine yöneltebilmekti. İşte bu maksatla "Bir gün babasına ve kavmine şöyle demişti: "Kendilerine ibadet ettiğiniz bu heykeller ne"? Onlar da demişlerdi ki: "Atalarımızı onlara ibadet eden kimseler olarak bulduk.". O da şöyle demişti: "Hiç şüphe yok ki siz ve atalarınız, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorsunuz.". Onlar ise, demişlerdi ki: "Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa şakacılardan mısın"? İbrahim de şöyle demişti: "Hayır; Rabbiniz, kendi yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir. Ben de buna şahit olanlardanım. Allah'a kasem olsun ki, sizin dönüp gitmenizden sonra putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım.". Nihayet İbrahim, belki ona başvururlar diye, (puthanede) onların büyüğünü bırakıp diğer putları parçalamıştı. (Kavmi, biri dışında bütün putların parçalanmış olduğunu görünce) şöyle demişlerdi: "İlahlarımıza bunu kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir.". Bir kısmı da demişlerdi ki: "Kendisine İbrahim denilen bir gencin, onları diline doladığını işitmiştik.".

Bir kısmı ise: "Kendisine ne yapıldığını görmeleri için onu, insanların huzuruna getirin." demişlerdi. İbrahim'e de demişlerdi ki: "Bunu İlahlarımıza sen mi yaptın, ey İbrahim"? İbrahim de şöyle demişti: "Hayır; onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun.". Bunun üzerine kendi kendilerine dönüp şöyle demişlerdi: "Siz, hakikaten haksızsınız.". Sonra tekrar eski kafalarına dönmüşler ve: "Sen de bilirsin ki bunlar konuşmazlar." demişlerdi. İbrahim ise, şöyle demişti: "Siz, Allah'ı bırakıp da, size hiçbir şeyle faydası olmayan ve zararı da dokunmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz? Size ve Allah'ı bırakıp da ibadet ettiğiniz şeylere yazıklar olsun. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz"? Onlar da demişlerdi ki: "Eğer bir şey yapacaksanız, onu yakın ve İlahlarınıza yardım edin.". (Nitekim onu yakmaya kalkıştıkları zaman, ateşe) şöyle demiştik: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve selamet ol.". Ona bir tuzak kurmak istemişler, buna karşılık biz de onları hüsrana uğrayan kimseler yapmıştık. Onu da Lut'u da âlemlere mübarek kıldığımız arza ulaştırıp kurtarmıştık.". (Enbiya suresi, 52-71).

g) İbrahim'in (as) ülkesinden hicret etmesi

Çeşitli kaynaklardan öğrenildiğine göre, İbrahim'in (as) gerek kavminden gerekse Babil'in zalim hükümdarı Nemrut'tan gördüğü kötü muamele ve bütün uyarılarına rağmen onların sapıklıklarından vazgeçmeyerek şirklerinde direnmeleri, onun, İlahî bir lütuf olarak, bu şirk diyarından uzaklaşıp Rabbine daha rahat ibadet edebileceği bir ülkeye göç etmesine vesile olmuştur. Nitekim biraz önce zikrettiğimiz Enbiya suresinin 71. ayetinde Allah Teâlâ, bu göç hadisesine işaretle *"Onu da Lut'u da âlemlere mübarek kıldığımız arza ulaştırıp kurtarmıştık."* buyurmuştur. Kaynaklar, İbrahim'in (as) Lut (as) ile birlikte ilk defa göç ettiği bu diyarın, İslam tarihçilerinin el-Cezire adını verdikleri Yukarı Mezopotamya olduğunu belirtirler ki, burası Harran da denilen Şanlıurfa'nın 45 km güneydoğusunda yer alır. İbrahim'in (as), Ankebût suresinin *"Lut da İbrahim'e iman etmişti. (İbrahim) demişti ki: Ben, Rabbime hicret ediyorum; zira O, daima galiptir; hikmet sahibidir."* mealindeki 26. ayetinde hicret edeceğini açıkladığı yerin de burası olduğu anlaşılır. O, müşrik kavmine yönelttiği bu sözle şunu belirtmek istemiştir: Ben, sizin şirkle ve küfürle kirlettiğiniz bu ülkeyi terkederek Rabbimın hicret etmemi emrettiği başka bir ülkeye gidiyorum. Beni düşmanlarımdan koruyan ve onlara karşı bana yardım eden hiç şüphesiz Rabbimdir; O, yegane hüküm sahibidir.

İbrahim (as), Harran'a, karısı Sare'yi ve kardeşinin oğlu Lut'u da alarak hicret etmiştir. Zira ona, kavmi içerisinde bu iksinden başka hiç kimse iman etmemişti. Orada daha fazla kalmanın, günleri boşa geçirmekten başka hiçbir manaya gelmeyeceği anlaşılmış ve Rabbinin da izni ile oradan hicret etmiştir. Harran'da bir süre kalan İbrahim (as), oradan Mısır'a geçmiş, sonra da Mısır'dan Filistin'e göçmüştür. Ancak Mısır'a geldikleri zaman, İbrahim'in (as) eşi Sare, orada uğradıkları bir şehirde hüküm süren bir zalimin tuzağına düşmekten zor kurtulmuştur. Bu hadise, Hazreti Peygamber tarafından Buhârî (*Sahih*, III. 38; IV. 112)'de nakledilen bir hadisinde şöyle açıklanmıştır: "İbrahim (as), Sare ile birlikte hicret etmiş ve azılı hükümdarlardan birinin hüküm sürdüğü bir şehre gelmişti. Hükümdara: "İbrahim, en güzel kadınlardan biriyle geldi." denilmiş, o da: "Ey İbrahim! Yanındaki kadın neyindir?" diye haber göndermiş, İbrahim ise: "Sare, benim kızkardeşimdir." cevabını vererek karısının yanına dönmüştür. Sonra da karısına: "Ey Sare! Yeryüzünde benden ve senden başka mümin kimse yoktur. Bu adam, benden seni sordu, ben de senin kızkardeşim olduğunu söyledim. Sakın beni yalancı çıkarma." demiş ve karısını hükümdarın yanına göndermiştir. Ancak hükümdarın Sare hakkında kötü niyet beslemesi ve bu maksatla harekete geçmesi üzerine, Sare ab-

dest alıp namaz kılmış ve Rabbine yönelerek: "Ey Allahım! Ben sana ve senin Peygamber'ine iman ettimse ve kadınlığımı eşimden başkasına karşı daima muhafaza eyledimse, şu kafiri benim üzerime musallat etme." diye niyazda bulunmuştur. Bunun üzerine adamın nefesi daralmış, boğazından hırıltılar duyulmuş, hatta ayaklarını yerlere vurarak debelenmeye başlamıştır. Onun bu halini gören Sare niyazına devam etmiş, ancak endişeli bir sesle: "Rabbim! Eğer bu adam ölürse, onu bu kadın öldürdü, derler." demiştir. Bunun üzerine kendine gelen adam, tekrar saldırıya geçmiş, Sare de, aynı şekilde abdest alıp namaz kılmış ve aynı duayı tekrarlamıştır. Adamın başına yine aynı hal gelip de Sare'nin aynı sözlerle endişesini açıklaması üzerine, kendine gelen hükümdar, sarayındaki adamlarına: "Siz bana bir şeytan göndermişsiniz; onu hemen İbrahim'e iade edin; Hacer'i de ona verin." demiştir. Sare de Hacer'le birlikte İbrahim'e (as) dönüp gelmiş ve eşine: "Gördün mü, Allah bir kafiri zelil etti; Hacer'i de bize hizmetçi olarak verdi." demiştir.".

h) İbrahim'in (as) Hacer ile evlenmesi ve İsmail'in doğması

İbrahim (as) ve eşi Sare, uzun seneler birlikte yaşamalarına rağmen, bir çocukları olmamıştı. Yaşlarının da bir hayli ilerlemiş olması dolayısıyla, bundan sonra da bu ihtimal iyice azalmıştı. Bu durum, şüphesiz, hem İbrahim'i (as) ve hem de eşi Sare'yi üzüyordu. Ancak Sare'nin, eşinden daha çok üzüldüğüne şüphe yoktu. Bununla beraber elbette Allah'tan ümit kesilmezdi. İşte bu sebeple, kendisine sarkıntılık eden hükümdarın hizmetçi olarak verdiği Hacer'i azat etmiş, sonra da onu, belki Allah onlara bir çocuk ihsan eder diye kocasına eş olarak vermişti. Hacer terbiyeli, güzel huylu bir kadındı ve Sare'yi kıskandırıp üzmemek için uzun etekli elbiseler giyerdi. Bu sebeplerdir ki, kadınlar arasındaki uzun etek giyme modasının Hacer'den kaldığı rivayet olunmuştur.

İbrahim (as), Hacer'le evlendikten sonra, Saffât suresinin 100-101. ayetlerinde de açıklandığı gibi, Rabbine: *"Rabbim! Bana iyilerden bir çocuk ihsan eyle, diye dua ve niyazda bulunmuş"*, onun bu niyazına karşılık Rabbi de şöyle buyurmuştur: *"Biz de ona yumuşak huylu bir oğlan müjdelemiştik."*. Filhakika bu müjdeden sonra Allah, İbrahim'e (as) *"Âlemlere üstün kılınmış"* (En'âm suresi, 86), *"Vaadine sadık"* (Meryem, 54), *"Sabırlı"* (Enbiya suresi, 85) ve *"Hayırlı"* (Sad suresi, 48) bir kişiliğe sahip, İsmail adında bir oğul ihsan etmiştir. Ne var ki İsmail'in doğumundan sonra aile içinde açığa vurulmasa bile kalpleri huzursuz eden bir hava esmeye başlamıştı. Bunun başlıca sebebi de, İbrahim'in (as), Hacer'in çocuk sahibi olmasından sonra, kendisine, dinine çok bağlı ve çok inançlı bir kadın olan ilk eşi Sare'nin, kendisinin ilerlemiş yaşına rağmen halen bir çocuğu olmaması sebebiyle kıskançlık illetine maruz kalmasından korkması idi. Bu korku sebebiyledir ki eşi Sare'yi daha fazla üzüntü içinde bırakmamak için, eşi Hacer'le memedeki oğlu İsmail'i Filistin'den alıp, daha sonraları kurulacak olan Mekke şehrinin bulunduğu bölgeye getirmiş ve ileride Zemzem suyunun fışkıracağı yerde büyük bir ağacın altına bırakmıştır.

i) Hacer ve İsmail çölde

Buhârî (*Sahih,* IV. 113-116)'nin İbn Abbas'tan (ra) gelen rivayetine göre, hiç kimsenin bulunmadığı, ıssız, sessiz ve hatta susuz bir yerde, yanlarına koyduğu bir yük hurma ve bir kırba su ile yalnız başlarına kalacağını anlayan Hacer, yanlarından ayrılmakta olan İbrahim'in (as) peşine takılmış ve ona şöyle seslenmiştir: "Ey İbrahim! Nereye gidiyorsun? Bizi de, ne bir insanın ne de herhangi bir şeyin bulunmadığı bu vadide terk ediyorsun.". Hacer bu sözü defalarca tekrarlamışsa da, İbrahim ona dönüp bakmamıştır. Nihayet ona: Bunu sana Allah mı emretti? deyince, İbrahim: Evet, demiş, bunun üzerine Hacer de: Öyleyse Allah bizi korur, demiş ve geri dönüp çocuğunun yanına gelmiştir. İbrahim, oradan uzak-

laşıp Seniyye denilen yere varınca, kendisini göremeyecekleri bir şekilde yüzünü Beyt'in bulunduğu tarafa çevirmiş, sonra ellerini kaldırarak şu kelimelerle dua etmiştir: "Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalp ver; onları, şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır.". (İbrahim suresi, 37).

"Artık İsmail'in annesi, oğlunu emziriyor, kendisi de kırbadan su içiyordu. Nihayet kırbadaki su tükendi; hem kendisi hem de oğlu susadı. Onun susuzluktan sızlanmasına, yahut yuvarlanmasına bakmaya başladı. Fakat biraz sonra ona bakmaktan fenalaştı ve kalkıp biraz uzaklaştı. O mıntıkada en yakın dağ olarak Safa tepesini buldu ve üzerine çıktı. Sonra bir kimse görebilir miyim diye bakmak için vadiye döndü; hiç kimse görünmüyordu. Koşarak vadiyi geçti ve Merve'ye vardı; üzerine çıktı ve bir kimse görebilir miyim diye etrafına bakındı. hiç kimse yoktu. Böylece Safa ve Merve tepeleri arasında koşturarak gidip gelmekten ibaret olan bu işi yedi defa yaptı. Hacer son defa Merve üzerine çıktığında bir ses işitti ve kendi kendine "Sus, dinle." dedi. Sonra dinledi, yine o sesi işitti. Bunun üzerine: Ey ses sahibi! Eğer yardıma gücün varsa yardım et; sesini işittirdin, dedi. Birden Zemzem suyunun bulunduğu yerde bir melek; ayağıyla, yahut kanadıyla yeri kazıyordu. Nihayet su göründü. Hacer suyu havuz içinde toplamaya başladı. Bir taraftan eliyle böyle yapıyor, bir taraftan da kırbasını su ile doldurmaya bakıyordu. Su, avuç avuç alındıktan sonra yine kaynıyordu.

Aradan günler geçmiş, bir gün Curhumilerden bir yolcu kafilesi, Hacer ile oğlunun bulunduğu yer civarında konaklamıştı. Suyun bulunduğu tarafta uçan bir kuş, yolcuların dikkatini çekmiş ve "Şu kuş, su olan yerlerde dolaşır; oysa burada su yoktu." diye konuşurlar, sonra araştırmaları için iki arkadaşlarını kuşun uçtuğu yere gönderirler. İşte o zaman, Hacer'le oğlunu orada gördükleri gibi, Zemzem suyunun da farkına varırlar ve dönüp arkadaşlarına haber verirler. Bunun üzerine kafile su başına gelir ve Hacer'e, "Bizim buraya yerleşmemize izin verir misin?" derler. Hacer "Evet; yerleşebilirsiniz, sudan da içebilirsiniz; ancak suyun mülkiyeti üzerinde herhangi bir hak iddia edemezsiniz; o bana aittir." diye cevap verir. Curhumiler "Peki" diyerek oraya yerleşirler; gün geçtikçe Curhumilerin sayıları artar; ev bark edinirler ve çok geçmeden de orada Mekke adı verilen bir şehir meydana gelir.

k) İbrahim'in (as), oğlu İsmail'i kurban etmek üzere çöle götürmesi

Yukarıda da açıkladığımız gibi, İbrahim (as), eşi Hacer ile oğlu İsmail'i Mekke bölgesine bırakıp tekrar Filistin'e, Sare'nin yanına döndükten sonra, aradan günler ve aylar geçmiş, İsmail dillenip ayaklanmış ve evin civarında gezip dolaşan güzel bir çocuk olmuştu. Bu sıralarda eşi Hacer'le oğlu İsmail'i görmeye gelen İbrahim (as) de, henüz onların yanına uğramadan kaldığı Mekke'de bir rüya görmüş ve bu rüya, aynı manada bir kaç defa tekerrür etmişti. Peygamberler'in gördükleri rüyaların bir vahiy ve yerine getirilmesi gereken İlahî bir emir niteliğinde olması dolayısıyla, İbrahim'in (as) gördüğü bu rüyayı umursamaması mümkün değildi. Bu sebeple, Saffât suresinin 102. ayetinde de açıklandığı gibi, Rabbinin bu emrine uyarak, kendisiyle birlikte yürüyebilecek yaşa erişmiş olan oğlu İsmail'e gelmiş ve ona şöyle demiştir: "...Ey oğulcuğum! Ben rüyamda, seni (kurban olarak) kestiğimi görüyorum; sen ne dersin, bak"? O da demişti ki: Ey babacığım! Sana emrolunanı yap. İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın.". İbrahim (as), oğlunu kurban edeceği yere götürmüş ve böylece "Her ikisi de Allah'ın emrine teslîm olunca, İbrahim onu alnı üzerine yatırmıştı. Ey İbrahim! diye seslenmiştik: "Rüyayı gerçekleştirdin. Şüphesiz biz, iyi davrananları işte böyle mükafatlandırırız.". Bu, mu-

hakkak ki apaçık bir imtihandı. Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık vermiş ve sonra gelenler arasında, onun hakkında "İbrahim'e selam olsun" denilecek bir ün bırakmıştık.".

l) Kâbe'nin inşa edilmesi

Aradan seneler geçmiş ve İsmail, Mekke halkı arasında sevilen ve sayılan genç bir delikanlı olmuş, aynı zamanda Curhumilerden ikinci defa evlendiği bir kızla ev bark kurmuştu. Bir gün, Zemzem yakınında bir ağaç altında okuyla meşgul olurken, uzaktan babasının geldiğini görmüş ve kollarını açarak ona doğru koşturmuş, baba oğul hasretle kucaklaşmıştı. İbrahim (as), ona Rabbinin bir emrini naklederek: "Rabbim burada bir ev (Kâbe) yapmamı emretti." demiş ve yüksekçe bir tepeyi göstermişti. Bunun üzerine İsmail: "Babacığım! Rabbin ne emretti ise, onu yap; ben sana her zaman yardıma hazırım." cevabını vermişti. İşte bundan sonradır ki, İbrahim (as), oğlu İsmail'in de yardımıyle Kâbe'yi inşa etmeye başlamıştır. Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak, Bakara suresinin 127-129. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: "İbrahim, İsmail ile birlikte Beyt'in temellerini yükseltiyor (ve şöyle dua ediyorlardı): Rabbimiz! Bizden (duamızı) kabul buyur; şüphesiz, hakkıyla işiten, hakkıyla bilen ancak sensin. Rabbimiz! Bizi sana teslim olan iki kul ve zürriyetimizden de sana teslim olan bir ümmet eyle. Bize ibadet yollarımızı göster ve tövbemizi kabul et; zira tövbeleri kabul edip bağışlayan ancak sensin. Rabbimiz! Onlara kendi içlerinden, kendilerine senin ayetlerini okuyan, kitap ve hikmeti öğreten ve onları (şirkten) arındıran bir Peygamber gönder. Şüphesiz, Aziz ve Hakîm olan ancak sensin.". İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşa edilen Kâbe, Âl-i İmran suresinin 96-97. ayetlerinde şöyle tavsif edilmiştir: "Âlemlere mahza feyz ve hidayet kaynağı olarak insanlar için ilk inşa edilen Beyt (Ev), şüphesiz, Mekke'deki (Kâbe)'dir. Orada apaçık alametler vardır: İbrahim'in makamı (bunlardan biridir). Kim oraya girerse (tecavüzden) emin olur. Oraya gücü yetip yol bulabilenlerin Beyt'i Haccetmeleri, Allah için insanlara borçtur. Kim (bunu) inkâr ederse, (bilsin ki) Allah, âlemlerden müstağnidir.". Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, Kâbe'nin inşa edilmesiyle birlikte, orayı ziyaret ederek Haccetmek de insanlar için ihmal edilmemesi gereken bir görev olmuş ve bu görevi ilan edip insanlara duyurma işi de, yine İbrahim'e (as) verilmiştir. Allah Teâlâ, Hacc suresinin 27-29. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: "İnsanları Hacca çağır; yürüyerek veya deve üzerinde bütün uzak yollardan sana gelsinler. Kendi menfaatlarına şahit olsunlar ve belirli günlerde, kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları kurban ederken, Allah'ın adını zikretsinler. Siz de ondan yeyin ve çaresiz kalmış fakire yedirin. (Saç ve tırnak gibi) pis olan yerleri temizlesinler; adaklarını yerine getirsinler ve Kabe'yi tavaf etsinler.".

m) İbrahim'in (as) eşi Sare'den İshak adlı oğlunun olması

Aradan yıllar geçmiş, hem İbrahim (as) hem de ilk eşi Sare, iyice ihtiyarlamışlardı. İkinci eşi Hacer ve oğlu İsmail (as), Mekke'ye yeşleşmiş, zaman zaman hem bazı görevleri yerine getirmek hem de onları ziyaret edip görmek için Mekke'ye gitse bile, İbrahim (as) Filistin'de eşi Sare ile kalmıştı. Ne var ki bu ileri yaşlarına rağmen, onun Sare'den bir çocuğu olmamıştı; bundan sonra olması ihtimalini de akıllarına getirmiyorlardı. Bununla beraber elbette Allah'tan ümit kesilmezdi. O, her şeye kadirdi. Nitekim bir gün, Allah'ın elçileri olan melekler, İbrahim'in (as) evine gelmişler ve ona bir oğul ve torun müjdesi vermişlerdir. Bu hadise, Hûd suresinin 69-73. ayetlerinde şöyle anlatılmıştır:

"Elçilerimiz (melekler) İbrahim'e müjdeyle gelmişler, "Sana selam." demişlerdi. O da onlara "Selam." demiş, sonra da hemen kızarmış bir buzağı getirmişti. (Yemek için) ellerinin ona uzanmadığını görünce, onların bu davranışını anlayamamış

ve içinde bir korku hissetmişti. Onlar: "Korkma, biz Lut kavmine gönderildik." demişlerdi. Bu sırada İbrahim'in karısı (Sare, hizmet için) ayakta duruyordu ve (elçilerin "Korkma" sözü üzerine) gülmüştü. Biz de ona İshak'ı, İshak'ın da ardından Yakub'u müjdelemiştik. (Ancak İbrahim'in karısı Sare) demişti ki: "Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu halde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey.". (Buna karşılık elçiler şöyle) demişlerdi: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O, hamdolunmaya layıktır; hayır ve ihsan sahibidir.".

İşte bu müjdeden sonra İbrahim'in (as) ve Sare'nin İshak adında bir oğulları dünyaya gelmiş, İshak'tan da Yakup adında bir torun sahibi olmuşlardır. İbrahim'in (as) vefatından sonra Hacer'den olan oğlu İsmail (as), Hicaz'da Peygamberlik görevini sürdürürken, Beni İsrail Peygamberler'inin ceddi olan İshak (as) da, Filistin'de müşriklerle tevhid mücadelesine girişmiştir.Hepsi de birer Peygamber olarak Allah'tan vahiy almışlar, bazılarına kitap verilmiş, bazılarının da Suhuflar'ı olmuştur. Allah Teâlâ, Nisa suresinin 163. ayetinde bu Peygamberler'le ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Biz, Nûh'a ve ondan sonraki Peygamberler'e vahyettiğimiz gibi (Ey Muhammed!), sana da vahyettik. Keza İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyetmiş, Davud'a da Zebur'u vermiştik.".

Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ ۟ كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۙ
﴿١﴾ اَللّٰهِ الَّذِى لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَوَيْلٌ لِلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۙ ﴿٢﴾ اَلَّذِينَ
يَسْتَحِبُّونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۗ اُولٰٓئِكَ فِى ضَلَالٍ بَعِيدٍ
﴿٣﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِى مَنْ يَشَآءُ ۚ وَهُوَ
الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤﴾

Rahmân ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

[1] Elif. Lâm. Râ. (Ey Muhammed!) Bu, insanları, Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, galip ve hamdedilmeye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir Kitap'tır.

[2] O Allah ki, göklerde ve yerde olan her şey O'na âittir. Şiddetli azaptan dolayı vay o kafirlerin haline.

[3] Onlar, dünya hayatını Ahiret'e tercih ederler; (insanları) Allah'ın yolundan çevirirler ve onun da eğriliğini isterler. İşte bunlar, haktan çok uzak bir sapıklık içindedirler.

[4] Biz, her Peygamber'i, kendilerine (dinin hükümlerini) iyice açıklayabilmesi için kendi kavminin diliyle göndermişizdir. Bu itibarla Allah, dilediğini dalalette bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, yegane galiptir; hikmet sahibidir.

Allah Teâlâ, Ra'd suresinin son ayetinde, kafirlerin Hazreti Muhammed (sas.)'in Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamber olduğunu inkâr ederek *"Sen, gönderilmiş (bir Peygamber) değilsin."* dediklerini zikrettikten sonra, onların bu sapık iddialarına karşı Peygamber'ini irşat etmiş ve bu iddiayı reddetmek için ona, Allah'ı ve O'nun kendisine indirdiği Kitab'ı, yani Kur'an-ı Kerim'i şahit tutmasını emretmişti. Şurası bir gerçektir ki, eğer onun Peygamberliğini inkâr eden Ehl-i Kitap'tan bir kimse olursa, ona da, kendi elinde okuyup durduğu Tevrat ve İncil şahit olarak yeterlidir. Zira bu kitaplar da, Hazreti Muhammed (sas.) henüz gelmezden asırlarca önce onun geleceğini haber verdikleri gibi, bütün üstün sıfatlarını da şüpheye yer vermeyecek bir şekilde ayrı ayrı zikretmişlerdir. Ancak Kur'an-ı Kerim, Allah katında yegane din olan İslam'ın en son ve en mükemmel kitabı olması, fesahat ve belağatı yanında, ihtiva ettiği gayba ait haberleriyle eşi bulunmaz bir mucize sayılması dolayısıyla, onun Hazreti Peygamber'e şahitliği, hiç şüphesiz çok daha üstün ve çok daha kesindir.

İşte Allah Teâlâ, Ra'd suresinin son ayetinde bu gerçeğe işaret ettikten sonra, daha önce bu surenin devamı niteliğinde olduğuna işaret ettiğimiz İbrahim suresinin ilk ayetinde Kur'an-ı Kerim'in bu üstün vasfını açıklamaya devam etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[1] Elif. Lâm. Râ. (Ey Muhammed!) Bu, insanları, Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, galip ve hamdedilmeye layık olan Allah'ın yoluna çıkarman için, sana indirdiğimiz bir Kitap'tır.

[2] O Allah ki, göklerde ve yerde olan her şey O'na aittir. Şiddetli azaptan dolayı vay o kafirlerin haline.

[3] Onlar, dünya hayatını Ahiret'e tercih ederler; (insanları) Allah'ın yolundan çevirirler ve onun da eğriliğini isterler. İşte bunlar, haktan çok uzak bir sapıklık içindedirler.

1 *Elif. Lâm. Râ.* Daha önce de açıkladığımız gibi, Kur'an-ı Kerim'in yirmi dokuz suresinin başında yer alan ve *hurûf-ı mukattaa* da denilen bu harfler, genel olarak, onları takip eden ibarede söz konusu edilen Kitap karşısında okuyucuyu uyarmak ve dikkatini o Kitap üzerinde toplamasını sağlamak maksadıyla zikredilmiştir. Filhakika yirmi dokuz sure başında değişik şekillerde gelen bu harfleri, yirmi dört surede Kitap'tan sözeden ibareler takip etmiş ve bu Kitab'ın, yani Kur'an-ı Kerim'in en belirgin özellikleri açıklanmıştır. Mesela Bakara suresinin başında, müstakil bir ayet olarak *Elif. Lâm. Mîm.* denildikten sonra, *"İşte bu Kitap, kendisinde şüphe (edilecek hiçbir şey) yoktur; Allah'tan sakınanlar için bir rehberdir."* buyurulmuştur. Bunun gibi, Â'râf suresi, *"Elif. Lâm. Mîm. Sad. (Ey Muhammed! Bu Kur'an), kendisiyle insanları uyarman için ve müminlere de bir öğüt olmak üzere sana indirilen bir kitaptır..."*; Yunus suresi, *"Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar, hikmet dolu Kitab'ın ayetleridir."*; Hûd suresi, *"Elif. Lâm. Râ. Bu, hikmet sahibi olan ve her şeyden haberi bulunan Allah tarafından ayetleri muhkem kılınmış, sonra da iyice açıklanmış bir kitaptır."*; Yûsuf suresi, *"Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın ayetleridir."*; Ra'd suresi de, *"Elif. Lâm. Mîm. Râ. İşte bunlar Kitab'ın ayetleridir ve sana Rabbinden indirilen (bu Kitap) haktır. (Bunda hiç şüphe yoktur); fakat insanların çoğu inanmaz."* mealindeki ayetlerle başlamış ve hepsinde de *hurûf-ı mukattaa* ile dikkatler Kur'an-ı Kerim üzerine çekilmiştir.

Bunun gibi, Allah Teâlâ tefsirine başladığımız İbrahim suresinin bu ilk ayetinde de, bir taraftan *Elif. Lâm. Râ.* harfleriyle okuyucuyu uyarırken, bir taraftan da Kur'an'ı kendisine indirdiği sevgili Peygamber'ine hitap etmiş ve Kur'an-ı Kerim'e işaretle bu Kitab'ı, insanları Rablerinin izniyle küfrün, dalaletin, cehalet ve isyanın zulmetinden, imanın, hidayetin, ilmin ve olgunluğun aydınlığına, kısacası sapıklıktan Allah'ın dosdoğru yoluna çıkarması için işte o Peygamber'ine indirdiğini açıklamıştır. Zira Bakara suresinin 257. ayetinde

de açıklandığı gibi, *"Allah, inananların dostudur; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Küfredenler ise, onların dostları tağutlardır ve onları aydınlıktan karanlıklara çıkarırlar. Bunlar, cehennem ashabı olup, orada daimidirler."*. Keza Hadîd suresinin 9. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, kuluna apaçık ayetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir."*.

Dikkat edilecek olursa, Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, *Elif. Lâm Râ.* harfleriyle insanları uyardıktan sonra, *"Rablerinin izniyle"* buyurarak bu insanların hidayetini kendi iznine bağlamış ve bununla hidayetin, ancak Allah'ın iradesiyle gerçekleşebileceğini ortaya koymuştur. Binaenaleyh bir insanın hidayete ermesi, sadece Allah'ın dilemesi halinde mümkün olur; aksi halde insan hidayete eremez; doğru yolu bulamaz. Nitekim Hazreti Peygamber'in, ölüm döşeğinde yatan amcası Ebû Tâlib'in iman üzere ölmesini sağlamak maksadıyla kelime-i şehadet getirmesi için ısrar etmesi üzerine, Allah Teâlâ, Kasas suresinin 56. ayetini indirmiş ve bu ayetinde Peygamber'ine hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Sen, sevdiğin kimseye hidayet edemezsin; fakat Allah, dilediğine hidayet eder. O, hidayete layık olanları daha iyi bilir."*. Keza Yunus suresinin 43. ayeti de aynı manadadır: *"Onlardan bir kısmı da sana bakar; fakat eğer (bakmalarına rağmen hakkı) görmüyorlarsa, âmâları doğru yola sen mi hidayet edeceksin"*? Bununla beraber, karanlıklardan aydınlığa çıkarma fiilinin Hazreti Peygamber'e isnadı, kendisine indirilen Kur'an'ın insanlara tebliği ile onların İslam'a daveti işinin ona ait olması dolayısıyladır. Bu sebepledir ki, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde Hazreti Peygamber'e, kendisine indirilenleri tebliğ etmesi emredildiği gibi, onun görevinin sadece tebliğ olduğu da açıklanmıştır. Mesela Mâide suresinin 67. ayetinde Allah Teâlâ, Peygamber'ine hitapla *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin Peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Allah, şüphesiz, kafir kavme hidayet etmez."* buyurduğu gibi, Âl-i İmran suresinin 20. ayetinde de *"... Kendilerine kitap verilenlere ve cahil müşriklere de ki: "Siz de (Allah'a) teslim oldunuz mu"? Eğer teslîm olmuşlar (ve İslam'a girmişler) se, doğru yolu bulmuşlardır. Eğer yüz çevirirlerse, sana, (sadece bunu onlara) tebliğ etmek düşer. Allah, (böyle) kulları hakkıyla görendir."* buyurmuş, Nahl suresinin 35. ayetinin son kısmında ise, *"...Peygamberler'e düşen, apaçık tebliğ etmekten başka bir şey midir?"* denilmiştir.

Bu ayet-i kerimelerden de anlaşılmaktadır ki insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kendisine indirilen Kur'an karşısında Hazreti Peygamber'in başlıca görevi, onun ayetlerini insanlara tebliğ ederek duyurmak ve bu ayetlerle ilgili gereken açıklamaları yaparak Allah'ın hak olan yolunu onlara göstermektir. Onun bu görevi ifa etmesinden sonra, insanların ona uyarak doğru yolu bulmaları veya ona baş kaldırarak küfürleri üzerinde direnmeleri, ancak Allah'ın bileceği bir iştir. O, dilediğine hidayet eder; dilediğini de dalalet içinde bırakır; çünkü O, kimin hidayete daha layık olduğunu herkesten çok daha iyi bilir.

2 Bunun da yegane sebebi, göklerde ve yerde, canlı veya cansız, büyük veya küçük her ne varsa, hepsinin de yegane sahibinin ve hâkiminin Allah olmasıdır. Her şeyi O yaratmıştır ve hepsi de O'na aittir. Bu itibarla bütün valıkların ilmi yalnız O'nun katında olup, kullarından kimin hidayete daha layık olduğunu, kimin de küfrü ve dalaleti içinde kendi haline terkedilip azaba müstehak olduğunu ancak O bilir ve onlar hakkındaki hükmü yalnız O verir. Ey Muhammed! Gerçek böyle olunca, kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinerek Allah'a şirk koşanların, sana karşı gelenlerin ve seni yalanlayıp Peygamberliğini inkâr edenlerin vay başlarına geleceklere! Onlar, bu küfürleri yüzünden kıyamet günü Allah'ın en şiddetli azabıyla cezalandırılacaklardır.

3 Bunlar, dünyada iken sahip oldukları hudut-

suz dünya nimetleriyle azgınlaşıp Ahiret'i unutan ve bu azgınlıkları içinde dünyayı Ahiret'e tercih eden kafirlerdir. Kendileri Allah'ın hak yolundan sapmış oldukları gibi, başkalarının da bu yoldan sapmalarını isterler ve bunun için büyük gayret sarfederler. Fakat en büyük arzuları, Allah'ın hak olan yolunu da kendi sapık yollarına uydurmak ve böylece insanları daha kolay bir şekilde kendilerine tabi kılabilmektir. Nitekim bugün bile, kendilerinin Müslüman olduklarını ileri süren ve fakat İslam ile uzaktan veya yakından hiçbir ilişkileri bulunmayan pek çok kimsenin, İslami konularda nasıl sapıkça hükümler verdikleri ve Müslüman halkı, modern asra uymadığı gerekçesiyle Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de yer alan emir ve nehiylerinden uzaklaştırmaya çalıştıkları sık sık görülen hadiselerdendir. İşte bunlar, haktan, Allah'ın hak olan dininden çok uzak kalmış büyük bir sapıklık içindedirler.

[4] Biz, her Peygamber'i, kendilerine (dinin hükümlerini) iyice açıklayabilmesi için kendi kavminin diliyle göndermişizdir. Bu itibarla Allah, dilediğini dalalette bırakır, dilediğini de doğru yola iletir. O, yegane galiptir; hikmet sahibidir.

4 İşte Allah Teâlâ, böyle bir yaşantı içine saplanmış olan insanları, Allah'ın hak olan dinini onlara açıklamaları ve onları hak olan yoluna davet etmeleri için Peygamberler göndermiş, bu Peygamberler'i de, kavimlerinin onları iyice anlayabilmeleri için kendi içlerinden ve kendi dillerini konuşan kimseler arasından seçmiştir. Bu, hiç şüphesiz Allah'ın onlara büyük bir lütfudur. Bunun gibi Allah Teâlâ, müşrik Araplara İslam'ın son Peygamber'i olan ve Arapça konuşan Muhammed (sas.)'i de kendi içlerinden seçerek göndermiş ve ona indirdiği Kur'an-ı Kerim'i de, en fasih Arapça bir kitap kılmıştır. Nitekim Fussilet suresinin 44. ayetinde bunun en önemli sebebini, şu ifadelerle açıklamıştır: "Biz bu Kitab'ı yabancı dilde bir Kur'an yapsaydık, "Ayetleri açıklansaydı ya!..Bir Arab'a yabancı dilde Kur'an mı?" derlerdi. (Ey Muhammed!) De ki: "Bu Kur'an, iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin kulaklarında bir ağırlık vardır. Kur'an, onlara karşı bir körlüktür. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniyor.".

Her şey bu derece açık ve belirgin olduktan sonra, yine de küfürlerinde inat ve ısrar ederek Peygamberler'ini yalanlayan ve Allah'ın hak olan yoluna girmeyen kimseler olursa, Allah da onları dalaletleri ve küfürleri içinde bırakır. Fakat kimler de Peygamberler'ine inanarak Allah'ın hak olan yoluna girer, küfür ve dalaletten uzak durursa, Allah da onları hidayete erdirir. Çünkü Allah, her insanın ne düşündüğünü ve bu düşünce istikametinde ne ameller işleyebilecğini yakinen bilir ve ona girmek istediği yolu kolaylaştırır. Zira her şeyin sahibi ve galibi yalnız Allah'tır ve yegane hüküm sahibi de O'dur.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَآ اَنْ اَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّوْرِ وَذَكِّرْهُمْ بِاَيَّامِ اللّٰهِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ
لَاٰيٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُوْرٍ ۝ وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوْا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ اَنْجٰىكُمْ مِّنْ اٰلِ
فِرْعَوْنَ يَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْۗءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُوْنَ اَبْنَاۗءَكُمْ وَيَسْتَحْيُوْنَ نِسَاۗءَكُمْ ۭ وَفِيْ ذٰلِكُمْ بَلَاۗءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِيْمٌ ۝
وَاِذْ تَاَذَّنَ رَبُّكُمْ لَىِٕنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ وَلَىِٕنْ كَفَرْتُمْ اِنَّ عَذَابِيْ لَشَدِيْدٌ ۝ وَقَالَ مُوْسٰٓى اِنْ تَكْفُرُوْٓا
اَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ حَمِيْدٌ ۝

[5] Musa'yı ayetlerimizle göndermiş ve "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve Allah'ın günlerini onlara hatırlat; zira bunda, her sabreden için ve her şükreden için deliller vardır." diye de emretmiştik.

[6] Musa da kavmine şöyle demişti: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani sizi, Rabbinizden gelen büyük bir imtihan olmak üzere, kadınlarınızı sağ bırakıp oğullarınızı boğazlayarak en büyük azabı size çektiren Firavun ailesinden kurtarmıştı.".

[7] Rabbiniz de: "Eğer şükrederseniz (nimetimi) size daha da artıracağım; fakat küfrederseniz, şüphesiz azabım çok şiddetlidir." diye bildirmişti.

[8] (Buna istinaden) Musa şöyle demişti: "Siz ve yeryüzündeki herkes, eğer küfrederseniz, şurası muhakkaktır ki, Allah, her şeyden müstağnidir ve hamd edilmeye layıktır.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Kur'an-ı Kerim'in insanları karanlıktan aydınlığa, dalaletten hidayete çıkarması için Peygamber'i Muhammed (sas.)'e indirilmiş bir kitap olduğunu, Muhammed (sas.)'in de diğer Peygamberler gibi, kavmine Kitab'ında yer alan dinin hükümlerini, Allah'ın emir ve yasaklarını açıklayabilmesi, kavminin de onu iyice anlayabilmesi için onların diliyle gönderildiğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, aynı şekilde kavimlerini dalaletten hidayete çıkarmaları için onlara gönderilen diğer Peygamberler'den Musa'nın (as) kavmiyle olan kıssasını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[5] Musa'yı ayetlerimizle göndermiş ve "Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve Allah'ın günlerini onlara hatırlat; zira bunda, her sabreden için ve her şükreden için deliller vardır." diye de emretmiştik.

[6] Musa da kavmine şöyle demişti: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani sizi, Rabbınızden gelen büyük bir imtihan olmak üzere, kadınlarınızı sağ bırakıp oğullarınızı boğazlayarak en büyük azabı size çektiren Firavun ailesinden kurtarmıştı.".

[7] Rabbiniz de: "Eğer şükrederseniz (nimetimi) size daha da artıracağım; fakat küfrederseniz, şüphesiz azabım çok şiddetlidir." diye bildirmişti.

[8] (Buna istinaden) Musa şöyle demişti: "Siz ve yeryüzündeki herkes, eğer küfrederseniz, şurası muhakkaktır ki, Allah, her şeyden müstağnidir ve hamd edilmeye layıktır.".

5 Ey Muhammed! Karanlıktan aydınlığa ve sapıklıktan hidayete çıkarman için seni nasıl bütün insanlara Peygamber olarak göndermiş ve Kur'an'ı da bir hidayet rehberi olarak sana indirmiş isek, Musa'yı da İsrailoğullarına birtakım ayetler ve mucizelerle göndermiş ve ona şöyle emretmiştik: Ey Musa! Kavmini küfrün zulmetinden imanın nuruna çıkar. Onları hayra davet et ki, içinde bulundukları cehalet ve dalaletten kurtulup hidayete ve iman nuruna kavuşsunlar. Onlara Allah'ın günlerini, yani geçmiş Peygamberler'in kavimleriyle olan kıssalarını ve bu kıssalardaki Peygamberler'ine inanmış ve onların yolunda gitmiş olan kavimlerin nasıl kurtuluşa erdiklerini, buna karşılık onları yalanlayan ve küfürlerinde direnen kavimlerin ise nasıl helak olduklarını hatırlat. Zira bu kıssalarda, Allah'ın vahdaniyyetini ve kudretini gösteren apaçık deliller ve çeşitli güçlüklerle sıkıntılar karşısında sabreden ve şükretmesini bilen kimseler için alınacak ibretler vardır. Nitekim İsrailoğulları, Musa'nın (as) zuhuruna kadar Mısır'da Firavunlar'ın zulmü altında esaret hayatı yaşamışlar, Musa'nın onları Mısır'dan çıkarmasıyla da bu esaretten kurtulmuşlardı. İşte bu hadiselerde inanan insan-

lar için alınması gereken pek çok ibretler bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Her şeyden önce şunu unutmamak gerekir ki gerek esaret hayatı gerekse bu hayat içerisinde karşılaşılan çeşitli zulüm ve işkenceler, kurtuluş için Allah'tan ümit kesmeksizin önce sabretmeyi, kurtuluştan sonra da Allah'a şükretmeyi gerektiren hadiselerdir. Bu hadiseler insana şunu da açık bir şekilde gösterir ki eğer Allah, bir insanın veya bir kavmin kurtuşunu murat etmiş ise, hiçbir güç O'nun bu iradesine engel olamaz. Bu da gösterir ki yegane hüküm ve kudret sahibi O'dur.

Ayet-i kerimede, Musa'ya (as) hatırlatması emredilen *Allah'ın günleri*'nden murat, Ahmed İbn Hanbel (*Musned*, V. 122) tarafından İbn Abbas'tan nakledilen bir hadise göre, Allah'ın nimetleridir. Bazı müfessirler ise bu günlerin ya Musa (as) devrinde İsrailoğullarının Mısır'da Firavun'un esaretinde yaşadıkları mihnet ve bela günleri ya da Musa'nın (as) önderliğinde Kızıldeniz'i geçerek Mısır esaretinden kurtuldukları nimet günleridir. Fakat kanaatimizce her iki dönemle ilgili hadiselerin murat edilmiş olması ihtimali daha kuvvetlidir; zira her iki dönemde de cereyan eden hadiselerde, inanan insanların, hem sabretmelerini hem de şükretmelerini gerektiren pek çok deliller vardır. Hazreti Peygamber'in, Müslim (*Sahih*, IV. 2295) tarafından nakledilen bir hadisi de, bu gerçeği açıklaması yönünden büyük bir mana ifade eder. Hazreti Peygamber bu hadisinde şöyle buyurmuştur: "Müminin işi hayret vericidir; çünkü onun bütün işleri hayırlıdır ve bu, sadece mümin için böyle olup, müminden başkası için böyle değildir: Eğer ona neşe ve sevinç verici bir şey isabet ederse, şükreder ki bu, kendi lehine bir hayır olur. Eğer kendisine zarar verecek bir şey isabet ederse, sabreder; bu da kendi lehine bir hayır olur.".

6 İşte bundan sonradır ki, Musa da kavmine hitap etmiş ve şöyle demiştir: Ey kavmim! Siz Firavun ailesinin idaresinde zillet altında yaşarken, size yapılan ezayı, cefayı ve çektiğiniz büyük acıları unutmanız mümkün müdür? Filhakika Yahudilerin Mısır'da yaşadıkları sürece Firavun hanedanından çektikleri büyük acıları hiçbir Yahudinin unutmuş olması mümkün değildir. Bilindiği gibi, Yusuf (as) ve babası Yakup'un (as) Mısır'a yerleşmelerinden sonra İsrailoğullarının nüfusu giderek artmış ve bu artış, Firavun hanedanı için büyük bir endişe kaynağı olmaya başlamıştı. Zira böyle bir artışla onların ileride Mısır'a hâkim olmaları ve Firavun hanedanının hâkimiyetine son vermeleri işten bile değildi. İşte bu korku içerisinde, Firavunlar, Yahudi neslinin çoğalmasını önlemek ve zamanla Mısır'da yok olmalarını sağlamak için, onları aşağılamaya, horlamaya ve hiçbir Mısırlının çalışmadığı en pis ve en güç işlerde çalıştırmaya başlamışlardı. Bu esaret ve zillet hayatının, zamanla, onların inkırazına yol açacağına inanıyorlardı. Fakat örf ve âdetlerine bağlı olan ve kendilerini "Allah'ın milleti" olarak gören Yahudiler, sağlam bir ruh yapısıyla bu zillet ve esarete katlandılar; nesillerini artırmaya devam ettiler. Firavun hanedanı, Yahudileri aşağılamanın bir fayda sağlamadığını görünce, onları en kısa yoldan imha etmeyi planladılar ve bütün kabilelere emirnameler çıkararak, kız çocukların başka maksatlarla kullanılması için bırakılmalarını, yeni doğan erkek çocukların ise öldürülmelerini istediler. Bu emir, Mısır'ın her köy ve kasabasında tatbik olundu ve binlerce Yahudi çocuk öldürüldü. Eğer Allah dileseydi, hiç şüphesiz, Yahudi nesli Mısır'da Firavunlar eliyle kamilen yok edilir ve diğer birçok kavim gibi adı, sadece kitaplardan öğrenilen bir millet olurdu. Ancak İlahî takdir, onların yok olmak yerine, ileride yine kendi aralarından çıkarılacak olan Peygamber Musa (as) eliyle hak yola davet edilmeleri üzerinde tecelli etmiş ve böylece Firavun belasından kurtarılmışlardır. Nitekim Musa'ya (as), Rabbinden aldığı bir vahiyle Mısır'ı terketmeleri emredilmiş; fakat Firavun tarafından da takip olunacakları haber verilerek

yola gece çıkmaları istenmiştir. Musa (as), Rabbinin bu emrine uyarak gece vakti kavmiyle birlikte yola çıkmış, deniz kıyısına geldikleri bir sırada, Firavun da ordusuyla arkalarından onlara yetişmiştir. Yahudiler burada yakalanacaklarını düşünerek büyük bir ümitsizliğe kapılmışlardı ki, o anda Allah'ın rahmeti onların imdadına yetişmiş ve bir mucizeyle suları ikiye yarılan denizi yürüyerek geçmişler, aynı yoldan geçmek isteyen Firavun ve ordusu ise, suda boğularak helak olmuştur. Bu, hiç şüphesiz, Allah'ın İsrailoğullarına ihsan ettiği en büyük nimetlerden biri idi ve Rabbi de Musa'ya (as) bu nimeti kavmine hatırlatmasını emretmiş ve bu emir üzerine o da şöyle demişti:

Ey kavmim! Kadınlarınızı sağ bırakıp erkek çocuklarınızı öldürerek size en büyük azabı tattıran Firavun ailesinden sizi kurtarmak suretiyle Rabbimizin size ihsan ettiği o büyük nimeti hatırlayın. Şunu da hiçbir zaman unutmayın ki, gerek Mısır'da Firavun ailesinden gördüğünüz eza ve cefada gerekse Allah'ın size ihsan ettiği o hudutsuz nimetle sizi Firavun'un zulmünden kurtarışında, sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır. Zira başınıza gelmiş herhangi bir bela karşısında size düşen iş, o belaya karşı sabretmektir. Eğer Rabbinizin ihsan ettiği bir nimetle o beladan kurtarılmış iseniz, o nimete karşı da Rabbinize şükretmeniz gerekir.

Musa'nın (as) kavmine yönelttiği bu sözler, tam anlamıyla gerçeğin bir ifadesi idi. Nitekim Allah Teâlâ, Enbiya suresinin 35. ayetinde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Her nefis ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak sizi şerle ve hayırla deneriz. Zaten yine bize döndürüleceksiniz."*. Keza Â'râf suresinin 168.i ayetinde de Allah Teâlâ, Yahudilerden bahisle onları yeryüzünde dağınık topluluklara ayırdığını, bunlardan bir kısmının iyiler, bir kısmının ise kötü kişiler olduklarını beyan ettikten sonra: "...Belki kötülüklerinden dönerler diye de onları kah iyiliklerle, kah kötülüklerle imtihana tabi tutmuştuk." buyurmuştur ki, bu da insanların başlarına gelen iyi veya kötü bütün akibetlerin bir imtihan vesilesi olduğunu gösterir.

7 Musa (as), Rabbinin, bir imtihan olmak üzere, kavmi üzerindeki nimetini hatırlamalarını ve bu nimetten dolayı O'na şükretmeleri gerektiğini beyan ettikten sonra, O'nun başka bir vaadini daha hatırlatmış ve onlara şöyle demiştir: Şunu da unutmayın ki, Rabbiniz size, kendisinde şek ve şüphe bulunmayan bir ifadeyle eğer şükrederseniz, nimetimi size daha da artıracağım; fakat size ihsan edilen bu nimet karşısında nankörlük ederseniz, biliniz ki azabım çok şiddetlidir, buyurmuştur.

8 Gerçek böyle olunca, ey kavmim, Rabbinizin sizi Firavun belasından kurtarmakla ihsan ettiği o büyük nimet dolayısıyla O'na olan şükür borcunuzu eda edin ve sakın nankörlük edenlerden olmayın. Siz veya bir başkası, eğer nankörlük edecek olursanız, şunu hiçbir zaman unutmayın ki Allah, her şeyden ve herkesten müstağnidir; hamdedilmeye layıktır; yani O'nun, sizin veya bir başkasının şükrüne ihtiyacı yoktur. Ne siz şükretmekle O'nun yüceliğine bir katkıda bulunmuş olursunuz; ne de O'na nankörlük etmekle O'nun yüceliğinden bir şey eksiltebilirsiniz. Hazreti Peygamber'in Müslim (*Sahih*, IV. 1994) tarafından nakledilen uzunca bir hadisinde Rabbinden naklen söylediği şu sözler de bu manayı açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu hadis-i kutside Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ buyuruyor ki:...Ey kullarım! Siz, bana zarar verecek bir dereceye asla ulaşamıyacak ve bana zarar veremeyeceksiniz. Keza siz, bana fayda verecek bir dereceye asla ulaşamayacak ve bana fayda veremeyeceksiniz. Ey kullarım! Sizin evveliniz, ahiriniz, insiniz, cinniniz, içinizden en temiz kalpli bir adam gidişinde de olsa, o, benim mülkümden hiçbir şey artıramaz. Ey kullarım! Sizin evveliniz, ahiriniz, insiniz, cinniniz, içinizden en kötü kalpli bir adam gidişinde de olsa, o, benim mülkümden hiçbir şey eksiltemez..." Kı-

saca ifade etmek gerekirse, siz her ne yaparsanız, sadece kendiniz için yapmış olursunuz. Eğer şükrederseniz, biraz önce de açıklandığı gibi O size ihsan ettiği nimetlerini daha da artırır; fakat nankörlük ederseniz O'nun azabından da hiçbir surette kurtulamazsınız. Nitekim Allah Teâlâ, Zümer suresinin 7. ayetinde bu manaya gelmek üzere şöyle buyurmuştur: "Eğer inkâr (veya nankörlük) ederseniz, şüphesiz Allah sizden müstağnidir. Kullarının inkâr (veya nankörlük) etmelerine rıza göstermez; eğer şükrederseniz, sizin için ondan hoşnut olur..."

اَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ ۜ جَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا اَيْدِيَهُمْ فِٓي اَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوٓا اِنَّا كَفَرْنَا بِمَآ اُرْسِلْتُمْ بِهٖ وَاِنَّا لَفِي شَكٍّ مِمَّا
تَدْعُونَنَآ اِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ اَفِي اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ
لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ۖ قَالُوٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا ۖ تُرِيدُونَ اَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا
كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا فَاْتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ اِنْ نَحْنُ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلٰكِنَّ
اللّٰهَ يَمُنُّ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ اَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۖ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ وَمَا لَنَآ اَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰينَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلٰى مَآ اٰذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

[9] Sizden öncekilerin, Nûh, Ad ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin -ki sayılarını Allah'tan başkası bilmez- haberleri size ulaşmadı mı? Onlara da Peygamberler'i apaçık delillerle gelmişlerdi de, elleri ağızlarında reddetmişler ve: "Biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ettik; biz, sizin bizi davet ettiğiniz şey hakkında da şüphe içindeyiz, müteredditdiz." demişlerdi.

[10] Peygamberler'i ise demişlerdi ki: "Allah'tan şüphe ha? Günahlarınızın bir kısmını bağışlamak ve sizi belli bir süreye kadar geciktirmek için davet eden göklerin ve yerin yaratıcısından şüphe ha"? Onlar da şöyle demişlerdi: "Siz de bizim gibi bir beşersiniz. Atalarımızın ibadet ettiklerinden bizi çevirmek istiyorsunuz. Madem ki öyle, o halde bize açık ve kesin bir delil getirin.".

[11] Peygamberler'i de demişlerdi ki: "Biz de şüphesiz, sizin gibi beşerden başka bir şey değiliz. Fakat Allah, kullarından dilediğine ihsanda bulunur. Allah'ın izni olmadıkça da bizim size apaçık bir delil getirmemiz mümkün değildir. Bu itibarla müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.".

[12] "Bize yollarımızı göstermiş olduğu halde Allah'a neden tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyetlere mutlaka sabredeceğiz. Bu sebeple mütevekkil olanlar, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.".

Bazı müfessirler bu sözlerin daha önce Musa'nın (as) kavmine yönelttiği sözlerin devamı olduğunu ve geçmiş kavimlerin durumuna düşmemeleri için onları misal göstererek kavmini korkutmak maksadıyla söylediğini ileri sürmüşlerdir. Ancak büyük çoğunluğun görüşüne göre bu ayeti kerimelerdeki muhatap Hazreti Peygamber'i inkâr eden ve onun davetine sırt çeviren müşrik Araplardır. Bir görüşe göre de, Ad ve Semud kavimlerinin kıssaları, Tevrat'ta zikredilmemiştir; eğer bu sözler Musa'ya ait olsaydı, hiç şüphesiz, bunlara Tevrat'ta da yer verilirdi. Doğrusunu şüphesiz en iyi Allah bilir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, sevgili Peygamber'i Muhammed (sas.)'e hitap ederek, Kur'an-ı Kerim'i, insanları Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa, dalaletten hidayete çıkarması için indirdiğini beyan etmiş, daha önce de dinin hükümlerini kavimlerine açıklamaları için Peygamberler gönderdiğini zikrederek bu Peygamberler'den Musa'yı (as) da kavmine, Allah'ın nimetlerini hatırlatarak şükretmeleri ve nankörlük etmekten sakınmaları için gönderdiğini haber vermişti. Yukarıdaki ayetlerinde ise, Peygamberler'ini inkâr eden kavimlere bir tehdit olmak üzere, Musa'dan önceki devirlerde gelip geçmiş kavimlerden örnekler vermiş ve bu kavimlerin küfürleri dolayısıyla nasıl şiddetli bir azap ile helak edildiklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[9] Sizden öncekilerin, Nûh, Ad ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin -ki sayılarını Allah'tan başkası bilmez -haberleri size ulaşmadı mı? Onlara da Peygamberler'i apaçık delillerle gelmişlerdi de, elleri ağızlarında reddetmişler ve: "Biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ettik; biz, sizin bizi davet ettiğiniz şey hakkında da şüphe içindeyiz, müterreddidiz." demişlerdi.

9 Ey Muhammed ümmeti! Nûh, Ad, Semud gibi kavimlerin ve onlardan sonra gelen saylarını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği daha bir çok kavmin haberleri size ulaşmadı mı? Allah, bu kavimleri de küfrün ve cehaletin karanlıklarından iman ve hidayetin aydınlığına çıkarmak için apaçık deliller ve mucizelerle Peygamberler göndermiş; fakat bu kavimler, kendilerine gönderilen Peygamberler'e "Biz sizin bize tebliğ ettiğiniz dini hiçbir surette kabul etmiyoruz. Bizi davet ettiğiniz bu dinden şüphe içindeyiz ve ona asla inanmıyoruz.", diyerek içlerinde besledikleri kin ve düşmanlık sebebiyle elleri ağızlarında parmaklarını ısırarak onları reddetmişlerdi. Bu kavimlerin Peygamberler'ine karşı duydukları kin ve düşmanlıktan ellerini ağızlarına sokup parmaklarını ısırmalarının en müşahhas bir delili, daha sonraki devirlerde müşrik Arapların Hazreti Peygamber karşısında da aynı davranış içine girmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ, Âl-i İmran suresinin 119. ayetinde, müminlere, kafirlerden sırdaş edinmemelerini emrettikten sonra şöyle buyurmuştur: *"İşte siz, onlar sizi sevmezken; siz onları seviyor ve bütün kitaplara inanıyorsunuz. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman, "Biz de inandık." diyorlar, yalnız kaldıklarında da, kin ve düşmanlıklarından, sanki sizi ısırıyormuşcasına, parmaklarını ısırıyorlar. (Ey Muhammed!) De ki: "Öfkenizden çatlayın. Allah, şüphesiz, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.".*

[10] Peygamberler'i ise demişlerdi ki: "Allah'tan şüphe ha? Günahlarınızın bir kısmını bağışlamak ve sizi belli bir süreye kadar geciktirmek için davet eden göklerin ve yerin yaratıcısından şüphe ha"? Onlar da şöyle demişlerdi: "Siz de bizim gibi bir beşersiniz. Atalarımızın ibadet ettiklerinden bizi çevirmek istiyorsunuz. Madem ki öyle, o halde bize açık ve kesin bir delil getirin.".

10 Peygamberler'i ise, onların Allah'ı inkâr etmeleri karşısında şöyle diyorlardı: Allah'ın varlığından şüphe mi ediyorsunuz? Oysa insan, O'nun varlığını

ikrar eden bir fıtrat üzere yaratılmıştır ve O'nu ikrar etmekle mükelleftir. Nitekim Allah Teâlâ, Rum suresinin 30. ayetinde bu hususu açık bir şekilde beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Dosdoğru olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmez."*. Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, VI. 20) ve Müslim (*Sahih*, IV. 2047) tarafından nakledilen bir hadisinde bu konuya, şu sözleriyle daha da açıklık getirmiştir: *"Her doğan, ancak fıtrat üzere doğar; sonra anası babası onu Yahudi yaparlar; Nasrani, veya Mecûsi yaparlar. Nitekim behîme de derli toplu bir behîme olarak doğar. Hiç bu hayvan yavruları arasında, kulağı, burnu veya ayağı kesik olanlarını görüyor musunuz"*? Bundan da anlaşılmaktadır ki insan, doğduğu zaman İslam'ı din olarak kabul etmeye hazır bir varlık olarak doğar. Bu da onun, Allah'tan başka bir İlah ve Allah'tan başka bir mabud kabul etmeyecek bir yaratılışa sahip olarak doğması demektir. O halde bu da açıkça teyit eder ki Allah'tan başka İlâh ve Allah'tan başka mabud yoktur ve insan da anasının karnından bu gerçeği kabul etmiş olarak doğar. Ne var ki anası, babası ve yakın çevresi, onu bu gerçekten uzaklaştırarak ya Yahudi yaparlar ya Nasrani yaparlar ya da Mecusi veya putperest yaparlar. Oysa bütün mevcudatı hiçbir yardımcı veya hiçbir ortağa ihtiyaç duymadan yaratan Allah, yaratıp akıl ve idrak verdiği bütün varlıklardan kendisini tek bir İlah olarak tanımalarını istemiş ve onlara kendisinden başka hiçbir canlıyı İlah kabul etmemelerini ve yalnız kendisine ibadet etmelerini emretmiştir. O halde insana düşen iş, kendisini yaratan Allah'ın bu emrine itaat etmek ve yalnız O'nu İlah bilerek yalnız O'na ibadet etmektir. İşte O Allah, kullarına karşı son derece merhametli olması dolayısıyladır ki günahları yüzünden onları hemen cezalandırmak yerine onların cezalarını belli bir süreye kadar erteler, sonra da bağışlamak için onları imana davet eder; zira O'nun, kullarını bağışlamasının başlıca şartı, onların kendisine iman etmiş olmalarıdır. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde bu gerçeği açıklayan pek çok ayet görmek mümkündür. Nitekim Allah Teâlâ, Nûh suresinin ilk ayetinde *"Kendilerine acı bir azap gelmeden önce kavmini uyar, diyerek Nûh'u kavmine göndermiştik."* dedikten sonra, Nûh'un kavmine yönelttiği sözleri de açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Ey kavmim! Ben size gönderilmiş apaçık bir uyarıcıyım. Allah'a ibadet etmeniz, Ondan korkmanız ve itaat etmeniz gerekir. Ta ki O da sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Zira bilmiş olsanız, Allah'ın belirlediği süre dolduğu zaman, hiç geri bırakılmaz."*. Keza Ahkâf suresinin 31. ayetinde, Kur'an dinleyen bir cin taifesinin, kavimlerine dönerek onlara şöyle hitap ettikleri açıklanmıştır: *"Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine icabet edin ve ona inanın ki, Allah, sizin için günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi o acı azaptan korusun."*. Aynı şekilde, Âl-i İmran suresinin 31. ayetinde, Allah Teâlâ'nın, son Peygamber'i Muhammed (sas.)'e yönelttiği şu emrinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tabi olunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, Gafur'dur; Rahim'dir."*. Gerçek böyle olduğu halde, siz ey kafirler, O'nun uluhiyyetinden nasıl şüphe ediyorsunuz?

Allah Teâlâ, Peygamberler'in kavimlerini imana davet eden sözlerini ve uyarılarını zikrettikten sonra, bu kavimlerin, Peygamberler'ini nasıl reddettiklerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

Kavimleri de Peygamberler'ine demişlerdir ki: Biz, sizin hiçbir delil veya hiçbir mucizeyle teyit edilmeyen sözlerinize nasıl inanıp da size uyalım ve sizin peşinizden gelelim? Siz de bizim gibi beşerden başka bir şey değilsiniz. Bu itibarla sizin bize karşı ne gibi bir üstünlüğünüz vardır ki bizden size uymamızı ve peşinizden gelmemizi istiyorsunuz? Neden bizi dışlayarak Peygamberliği sadece kendinize tahsis ediyorsunuz? Eğer Allah beşerden olan bir kavme Peygamber göndermeyi dilerse, onu beşerden daha üstün bir cins arasından seçip gönderir.

Siz bizi, size uyarak peşinizden gelmeye davet etmekle, bizim, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yolu terkederek doğruluğundan hiçbir zaman emin olmadığımız sizin kendi yolunuza girmemizi ve böylece atalarımızın ibadet ettikleri İlahlardan uzaklaşmamızı istiyorsunuz. Bu, olacak şey midir?

Eğer siz, iddianızda doğru ve samimi iseniz bize bu doğruluğunuzu ispat edecek açık ve kesin deliller, yahut gözümüzle görüp inanabileceğimiz mucizeler getirin; ancak bundan sonra size inanır ve doğruluğunuza güveniriz.

Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, Peygamberler'ini inkâr ile onların imana davetlerini reddeden kavimler, bu sapık düşüncelerini başlıca üç noktada toplamışlardır. Birincisi, kendilerini imana davet eden Peygamberler'in de kendileri gibi birer beşer olmaları itibariyle onlarda kendilerine oranla hiçbir üstünlük görmemeleri ve dolayısıyla onların mücerret kavillerine inanmamalarıdır. İkincisi, Peygamberler'in kendilerini imana davet etmekle, atalarının yolunu terketmelerini ve onların ibadet ettikleri İlahlarından uzaklaşmalarını istemeleridir. Dolayısıyla bu da onların delilsiz iddialarından başka bir şey değildir. Üçüncüsü ise, iddialarında doğru ve samimi olduklarını ispat edebilmeleri için, bu Peygamberler'in apaçık deliller ve gözle görülebilir kesin mucizeler getirmeleri gerekir.

[11] Peygamberler'i de demişlerdi ki: "Biz de şüphesiz, sizin gibi beşerden başka bir şey değiliz. Fakat Allah, kullarından dilediğine ihsanda bulunur. Allah'ın izni olmadıkça da bizim size apaçık bir delil getirmemiz mümkün değildir. Bu itibarla müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.".

[12] "Bize yollarımızı göstermiş olduğu halde Allah'a neden tevekkül etmeyelim? Bize yaptığınız eziyetlere mutlaka sabredeceğiz. Bu sebeple mütevekkil olanlar, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.".

11 Allah Teâlâ kendilerini imana davet etmek üzere gönderdiği Peygamberler'in kavimleri tarafından başlıca üç yönden reddedildiklerini açıkladıktan sonra, bu ayetinde Peygamberler'in yine üç yönden kavimlerine verdikleri cevapları zikretmiştir ki bu cevaplardan ilk ikisinde, kavimlerin iddialarını kabul ve tasdik, apaçık delil ve mucize isteğiyle ilgili üçüncü iddialarında ise işin Allah'a isnadı manası vardır. Peygamberler'i, kendilerini reddeden kavimlerine demişlerdir ki:

İleri sürdüğünüz gibi şüphesiz biz de sizin gibi beşerden başka bir şey değiliz. Biz de sizin gibi yeriz, içeriz, uyuruz ve sokaklarda dolaşır rızık ararız. Ancak gerçek olan bir şey vardır ki o da, Allah'ın, kullarından dilediğine risalet ve nübüvvet vererek onları diğer kullarına üstün kılmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 124. ayetinde, Allah'ın Peygamberler'ine verdiklerinin kendilerine de verilmemesi halinde iman etmeyeceklerini ileri süren kafirlere verdiği cevapta bu hususa işaret etmiş ve *"...Allah, risaletini nereye koyacağını (ve kime vereceğini) çok daha bilir..."* buyurmuştur. Allah, bize Peygamberlik vererek büyük ihsanda bulunmuş ve bizi bu vasfımızla diğer insanlardan üstün kılmıştır.

Sizi, kendisinden başka İlah olmayan Allah'a iman etmenizi ve yalnız O'nun ibadetine yönelmenizi istemekle, sizi atalarınızın dininden uzaklaştırdığımız yolundaki iddianızda da haklı olduğunuza şüphe yoktur. Biz sizi imana davet ederek atalarınızın sapık yolundan uzaklaştırmak ve Allah'ın hak olan yoluna sokmak istiyoruz. Zira sizin mücerret atalarınız olmaları dolayısıyla onları taklit etmeniz, hiçbir akıl sahibinin yapabileceği işlerden değildir. Bakara suresinin *"Onlara, Allah'ın indirdiklerine uyun denildiği zaman, hayır biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeylere uyarız, derler. O halde, ya ataları hiçbir şeyi akıl edememiş ve doğru yolu bulamamış iseler."* mealindeki 170. ayetinde de açıklandığı gibi, ya taklit ettiğiniz atalarınız, gerçekten akıl edememiş ve doğru yolu bula-

mamış iseler? İşte o zaman siz de atalarınız gibi, apaçık bir sapıklık içine düşmüş olursunuz.

Bizden Peygamberliğimizin doğruluğunu ispat eden apaçık deliller ve gözle görebileceğiniz mucizeler istemenize gelince, bu hususta bizim yapabileceğimiz hiçbir iş yoktur; zira delil veya mucize getirmek; ancak Allah'ın meşiyyet ve iradesine bağlı olan bir iştir. Eğer Allah dilerse, Peygamberler'inden dilediğine dilediği delil veya mucizeyi verir. Eğer O dilemezse, hiçbir Peygamber'in kendiliğinden bir delil veya mucize getirmesi mümkün değildir; çünkü mucizeyi yaratan da, yarattıktan sonra dilediği Peygamber'e onu veren de Yalnız Allah'tır. Bu itibarla bütün müminlerin, yaptıkları veya yapmak istedikleri bütün işlerinde, yalnız Allah'a güvenip dayanmaları gerekir.

12 Daha sonra Peygamberler, Allah'a olan güvenlerini teyit etmişler ve Allah, bizi dosdoğru yola, kendi hak yoluna hidayet etmiş ve bizi kurtuluşa irşat etmişken, biz neden O'na güvenip dayanmayalım. Bizi O'na güvenip dayanmaktan menedecek ne var ki? Gerçek böyle olunca, bize ne çeşit eziyet ederseniz edin veya ne çeşit işkenceyi reva görürseniz görün, biz hepsine de sabredeceğiz; çünkü bizim güvenimiz, sadece Allah'adır. Bu itibarla müminler de bir şeye güvenip dayandıkları zaman, mutlaka Allah'a güvenip dayansınlar ve Allah yolunda hiçbir güçlük karşısında yılgınlık göstermesinler.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِنْ اَرْضِنَآ اَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۖ فَاَوْحٰٓى اِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ
لَنُهْلِكَنَّ الظّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۚ ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾
وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقٰى مِنْ مَآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا
يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِنْ وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مَثَلُ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ اَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلٰى شَيْءٍ ۖ ذٰلِكَ
هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

[13] Küfredenler Peygamberler'ine şöyle demişlerdi: "Sizi ülkemizden mutlaka çıkaracağız; yahutta siz, mutlaka bizim dinimize döneceksiniz.". Bunun üzerine Rableri, onlara şöyle vahyetmişti: "Zalimleri muhakkak helak edeceğiz.".

[14] "Ve sizi, onlardan sonra, yeryüzüne yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlar içindir.".

[15] Peygamberler, Allah'tan yardım istemişler, her inatçı zorba da helak olmuştu.

[16] Arkasında ise, kendisini bekleyen bir cehennem vardır ve orada irinden bir su ile sulanacaktır.

[17] O, bunu yudum yudum içmeye çalışacak, fakat yutamayacak; ona her taraftan ölüm gelecek, fakat ölemeyecek; onun arkasından da şiddetli bir azap gelecektir.

[18] Rablerini inkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu küle benzer (ki, rüzgar sebebiyle ondan hiçbir eser kalmamış gibi) onlar da kıyamette amellerinden hiçbir şey elde edemezler. İşte bu çok uzak bir sapıklıktır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Musa' dan önce gelip geçmiş Nûh, Ad ve Semud kavimleriyle, sayılarını ancak Allah'ın bildiği daha pek çok kavmin, kendilerine gönderilen Peygamberler'in de birer beşer oldukları ve getirdikleri yeni din ile kendilerini atalarının dininden ve ibadet ettikleri İlahlarından uzaklaştırmaya çalıştıklarını ileri sürerek onları nasıl reddettiklerini, bununla beraber eğer doğruyu söyleyen kimselerden iseler, bunu ispat edecek apaçık delil veya mucizeler getirmelerini istediklerini açıklayarak Peygamberler'ini, kavimlerinin düşmanlıklarına ve çeşitli kötülüklerine karşı sabretmek ve yalnız Allah'a güvenip dayanmak hususunda irşat ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, düşmanlarının ya yurtlarından çıkarıp atmak ya da atalarının putperestlikten ibaret olan sapık dinlerine döndürmek şeklinde tezahür eden tehditlerine karşı Peygamberler'ini teselli etmiş ve bu kafir düşmanların mutlaka helak edileceklerini ve hak ettikleri ebedi cehennem azabıyla azap göreceklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[13] Küfredenler Peygamberler'ine şöyle demişlerdi: "Sizi ülkemizden mutlaka çıkaracağız; yahutta siz, mutlaka bizim dinimize döneceksiniz.". Bunun üzerine Rableri, onlara şöyle vahyetmişti: "Zalimleri muhakkak helak edeceğiz.".

[14] "Ve sizi, onlardan sonra, yeryüzüne yerleştireceğiz. Bu, makamımdan ve tehdidimden korkanlar içindir."

13 Allah Teâlâ Peygamberler'ini, düşmanlarının kötülüklerini üzerlerinden defetmesi ve kendilerini bu kötülüklerden koruması için Allah'a güvenip dayanmaları hususunda irşat ettikten sonra, bu kafir kavimlerin kendilerine gönderilen Peygamberler'i başlıca iki yönden tehdit ettiklerini açıklamıştır ki bunlardan birincisi, onları ülkelerinden çıkarıp atmak; ikincisi ise, kendi putperest dinlerine döndürmektir. Nitekim ayet-i kerimede de görüldüğü gibi kafirler, yurtlarından çıkarmak hususunda Peygamberler'ine karşı *"Sizi ülkemizden mutlaka çıkaracağız..."* tehdidini savurmuşlar, dinlerine döndürmek hususunda da *"Yahutta siz, mutlaka bizim dinimize döneceksiniz."* demişlerdir. Filhakika Kur'an-ı Kerim'in Peygamber kıssalarını ihtiva eden surelerinde, Peygamberler'i tarafından imana davet edilen kavimlerin, onlara karşı nasıl bir mücadele içine girdikleri ve onları ülkelerinden sürüp çıkarmak hususunda nasıl bir tehdide başvurdukları açık açık zikredilmiştir. Mesela Â'râf suresinin 88. ayetinde, Şuayb'ın (as) risaletini inkâr eden kavminin ileri gelenleriyle ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: *"Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, (Şuayb'a) şöyle demişlerdi: Ya seni ve seninle birlikte iman edenleri mutlaka ülkemizden çıkaracağız; ya da dinimize geri döneceksiniz..."* Keza Neml suresinin 56. ayetinde de açıklandığı gibi, Lut'un (as), kadınları bırakıp erkeklere şehvetle yaklaşan kavminin bu davranışını cahillikle tavsif etmesi üzerine, *"Kavminin cevabı, Lut ailesini memleketinizden çıkarın; zira onlar, (sizin yaptığınız şeyden) temiz kalmak isteyen insanlardır, demekten başka bir şey olmamıştır."*. Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber hakkındaki düşünceleri de bundan farklı değildi. Allah Teâlâ, İsra suresinin 76. ayetinde onların bu düşüncelerini şöyle açıklamıştır: *"Mekke halkı, çok yakında seni memleketinden çıkarmak için rahatsız etmektedirler. Bu takdirde, (eğer seni çıkarırlarsa), onlar da senin ardından çok az kalacaklardır."*. Enfâl suresinin 30. ayetinde de şöyle buyurmuştur: *"O küfredenler, seni bağlamak, yahut öldürmek, yahutta seni (yurdundan) çıkarmak için sana tuzak kurmuşlardı. Onlar tuzak kurarken, Allah da tuzak kurmuş (ve senin, İslam'ın zaferi için hicret etmeni istemiş)ti. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır."*.

Kafir kavimlerin kendilerini doğru yola, Allah'ın hak yoluna davet etmek için gönderilen Peygamberler'i yurtlarından çıkaracaklarını ve

ya kendi dinlerine döndüreceklerini söyleyerek giriştikleri tehditlerin başlıca sebebi, müminler karşısında sayıca çok olmaları ve bu çoklukla kendilerini onlardan daha üstün ve daha kuvvetli hissederek bundan gururlanmaları idi. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kafirler tarafından tehdit edilen Peygamberler'ine vahyederek onlara, düşmanlarını mutlaka helak edeceğini haber vermiş;

14 Ayrıca onları, tardedilmekle tehdit olundukları ülkelerine yerleştirerek o kafirleri cezalandıracağını bildirmiştir. Bu, hiç şüphesiz, müşriklerin o Peygamberler'e yönelttikleri tehdîdlere karşı, Allah Teâlâ'dan Peygamberler'i için gelen bir müjde, kafirler için de bir uyarı ve çok daha şiddetli bir tehdit idi. Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de buna benzer müjde ve tehditleri haber veren ayetler görmek mümkündür. Mesela Saffât suresinin 171-173. ayetlerinde Allah Teâlâ: *"Gerçek olan şudur ki, Peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında önceden söz vermişizdir: Onlara mutlaka yardım edilecektir. Ve galip gelecek olanlar mutlaka bizim ordumuzdur."* buyurduğu gibi, Mücâdele suresinin 20-21. ayetlerinde *"Allah'a ve Resulüne karşı gelenler, işte bunlar insanların en alçakları içindedirler. Allah, "Ben ve Peygamberler'im mutlaka galip geleceğiz." diye yazmıştır. Şüphesiz Allah, daima kuvvetlidir; galiptir."*; Enbiya suresinin 105. ayetinde de *"Tevrat'tan sonra (indirdiğimiz) Zebur'da da, yeryüzüne salih kullarımın varis olacaklarını yazmıştık."* buyurmuştur ki, bu manada gelmiş daha pek çok ayet vardır.

İşte, kafirlerin helak edilmelerinden sonra, onların ülkelerine müminlerin yerleştirileceği hususunda vaadimizi muhtevi bu beyanımız, bizim mevkimizi bilen bize kavuşacağını düşünerek azabımızdan korkan ve bize itaat eden kullarımız içindir.

15 Peygamberler, kafir kavimlerine karşı Rablerinden yardım ve zafer dileğinde bulunmuşlar, yahut O'ndan kendileriyle düşmanları arasında hüküm vermesini istemişler, Allah da onlara yardım etmiş, küfründe inat eden zorbalar ise, hüsrana uğramışlardır.

Ayet-i kerimede, Allah'tan yardım ve zafer isteyenlerin kimler olduğu sorusuna verilen cevapla ilgili olarak müfessirler tarafından üç farklı görüş ileri sürülmüştür. Bazılarına göre düşmanlarına karşı Allah'tan yardım isteyenler, O'nun Peygamberler'idir. Allah'a sığınarak O'nun yardımını dileyenlerin, herkesten önce müminler olması gerektiği düşünülecek olursa, böyle bir soruya Peygamberler'den başka bir cevap aramaya elbette gerek duyulmaz. Bununla beraber bazı müfessirlere göre, Allah'tan Peygamberler'e karşı yardım isteyenlerin, kendilerinin doğru yolda olduğunu düşünen kafirlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, kafirlere yönelttiği Enfâl suresinin 19. ayetinde *"Eğer fetih isterseniz, işte size fetih gelmiştir. Eğer (küfrünüze ve düşmanlığınıza) son verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Fakat (buna) tekrar dönerseniz, biz de (yardıma) tekrar döneriz..."* buyurarak onların da Allah'tan yardım isteyebileceklerine işaret etmiştir. Ancak onların, küfürlerinde direnerek Allah'ın Peygamberler'ine karşı yine Allah'tan yardım talebinde bulunmaları, elbette kabul görecek bir istek değildir. Bu sebepledir ki, ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, bu isteklerinde sükût-ı hayale uğramışlar ve zafer, Allah'ın yardımıyla müminlerin olmuştur. Üçüncü görüşe göre ise, yardım talebinin, haklı olan ve hak yolda bulunan taraf için her iki gruptan da gelmiş olmasıdır. Nitekim yine Enfâl suresinin 32. ayeti, kafir bir kavmin kendi aleyhlerine nasıl duada bulunduklarını açıkça göstermektedir. Allah'ın ayetleri kendilerine okunduğu zaman *"Dinledik; istesek, biz de bunun gibisini elbette söyleriz; bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değil."* diyerek Allah kelamını inkâr eden bu insanlar, bu sözlerin ardından şunu da söylemekten çekinmemişlerdir: *"Allah'ım! Bu, senin katından gelen hak ise, üzerimize gökten taş yağdır; yahut bize elîm bir azap ver."*. Kafirler bunu söylemiş olmalarına rağmen, yardım ve zafer vaadi mümin-

ler için gerçekleşmiş, hüsrana uğrayanlar ise, yine küfürlerinde inat eden zorbalar olmuştur.

16 İşte bu gibilerin önünde, küfürlerinin cezasını çekmek üzere girecekleri bir cehennem vardır. Kaf suresinin 24-26. ayetlerinde de açıklandığı gibi, Allah Teâlâ, bu gibileri hakkında şu emri vermiştir: *"Bütün inatçı kafirleri, iyiliğe engel olanı, mütecavizi ve Allah hakkında şüpheye düşüp O'nunla beraber başkasını İlâh edinen kişiyi, en şiddetli azabı çekmeleri için cehenneme atın."*. Bu cehennem öyle bir yerdir ki oraya düşenler, alev alev yanan ateş içerisinde susayıp da su içmek istedikleri zaman, cehennem ateşinde yananların etlerinden dökülen kan ve irinle karışık sıvıdan başka bir şey bulamayacaklardır. Allah Teâlâ, Kehf suresinin 29. ayetinde bunlarla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"...Biz, zalimler için, alevi kendilerini kuşatacak olan bir ateş hazırladık. Eğer yardım isterlerse, yüzleri kızartan erimiş maden gibi bir su ile yardım olunurlar. (O su), ne kötü bir içecektir ve (o ateş) ne kötü bir dayanaktır."*.

17 İşte bu sudan yudum yudum içmeye çalışacaklar, fakat onun hem tadındaki hem kokusundaki ve hem de rengindeki kerahet dolayısıyla ağızlarına alsalar bile onu yutamayacaklardır. Dünyada olup da cehennemde gördükleri azabın milyonda biri ile karşılaşsalar, ölümden hiçbir surette kurtulamıyacak olan bu kafirler, cehennemde onun kat kat fazlasını gördükleri ve bu azap yüzünden ölümü temenni ettikleri halde, yine de ölemeyeceklerdir. Nitekim Allah Teâlâ, Fâtır suresinin 36. ayetinde bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Onlara, ne ölüp de kurtulsunlar diye ölümle hükmedilir ne de onlardan cehennem azabı hafifletilir. Bütün kafirleri, biz, işte böyle cezalandırırız."*.

Bunun arkasından onlara çok daha şiddetli bir azap gelecek ve arkası hiç kesilmeksizin devam edecektir. Allah Teâlâ, Saffât suresinin 64-68. ayetlerinde, zakkum ağacını tavsif ederken bu konuda şöyle buyurmuştur: *"O, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları, sanki şeytanların başları gibidir. İşte cehennemdekiler, onun bu meyvelerinden yerler ve karınlarını onunla doldururlar. Sonra onlar için bunun üzerine, kaynar su ile karıştırılmış bir içecek vardır. Sonra onların dönüşleri yine cehennemedir."*. Yine zakkum ağacıyle ilgili olarak, Duhân suresinin 43-50. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Zakkum ağacı, günahkarların yiyeceğidir; bu, suyun kaynayışı gibi karınlarda kaynayan erimiş maden gibidir. Zebanilere şöyle denir: "Suçluyu tutun; sonra onu cehennemin ortasına doğru sürün; sonra da başının üstünden kaynar su azabını dökün. (Ve ona deyin ki:) Tat bakalım şu azabı. Hani Aziz ve Kerim olan sendin? İşte bu, sizin şüphe edip durduğunuz şeydir."*. Bunun gibi, Kur'an-ı Kerim'de, cehennem ashabının azap içerisindeki hallerini tasvir eden daha pek çok ayet vardır. Mesela Allah Teâlâ, Vâkıa suresinin 41-44. ayetlerinde *"O meymenetsiz olanlar, ne bedbahttır o meymenetsizler (amel defteri solundan verilecek olanlar). Onlar, insanın içine işleyen bir sıcağın ve kaynar suyun içinde, soğukluğu ve hoşluğu olmayan kapkara bir dumanın gölgesindedirler."* buyurduğu gibi, Sad suresinin 57-58. ayetlerinde de *"İşte azap bu; öyle ise onu tadsınlar: Kaynar su ve irin. Ve bunun benzeri başka cinsten azap."* buyurmuştur.

18 Cehennem azabını hak etmiş olan bu kafirler, dünyada iken sadaka vermek, hısım ve akrabayı ziyaret etmek, anaya babaya iyilik etmek gibi bazı iyi amel işlemiş olsalar bile, kıyamet günü bu iyi ameller, fırtınası şiddetli olan bir günde etrafa dağılan kum veya küle benzer ki, o fırtınanın altında toz veya duman halinde etrafta uçuşan o kum veya külü toplamak nasıl mümkün olmazsa, dünyada işledikleri bu iyi amellerin sevapına da kıyamet günü nail olamazlar. Çünkü Allah'ı inkâr eden ve Peygamberler'ini alaya alan bu kafirlerin dünyada işledikleri iyi amellerden hiçbiri sağlam bir esasa istinat etmediği gibi, ulvi bir gaye uğrunda da işlenmemiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Furkân suresinin 23. ayetin-

de, amelleri iyi de olsa *"İşledikleri her ameli alırız da hepsini toz duman ederiz."* buyurmuş, Âl-i İmran suresinin 117. ayetinde *"Onların bu dünya hayatında sarfettikleri şeyin misali, kavurucu soğuğu bulunan bir rüzgarın misalidir ki, kendilerine zulmetmiş bir kavmin ekinine isabet eder de, onu helak eder. Oysa Allah, onlara zulmetmemiş, fakat asıl onlar kendikendilerine zulmetmişlerdir."*; Bakara suresinin 264. ayetinde de, *"Ey iman edenler! İnsanlara gösteriş olsun diye malını sarfeden, Allah'a ve Ahiret gününe inanmayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakıp eziyet vermekle iptal etmeyin. (Gösteriş için sadaka verenin) durumu, üzerinde (bir miktar) toprak bulunan bir kayanın durumu gibidir ki, ona şiddetli bir yağmur isabet edince, toprak o kayayı çırılçıplak bırakıverir. (İşte böyleleri) kazanç olarak hiçbir şey elde edemezler. Allah, kafir olanlara hidayet etmez."* buyurmuştur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

[19] Görmüyor musun, Allah gökleri ve yeri nasıl hak ile yaratmıştır? Dilerse sizi yok eder de (yerinize) yepyeni bir halk getirir.

[20] Bu, Allah için imkânsız değildir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, kafirlerin iyi de olsa dünyadaki amellerinin batıl olduğunu ve kıyamet günü onların bu amellerin sevabından hiçbir surette faydalanamayacaklarını, bunun başlıca sebebinin de onların Allah'ı inkâr etmeleri ve O'na ibadet etmekten yüz çevirmeleri olduğunu açıkladıktan sonra, bu ayetlerinde kendi güç ve kudretinin büyüklüğüne delalet etmek üzere, insanları dilediği anda kamilen helak edip onların yerine yenilerini getirebileceğini, zira bunun, gökleri ve yeri bir nizam içinde yaratmaktan daha güç olmayacağını beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[19] Görmüyor musun, Allah gökleri ve yeri nasıl hak ile yaratmıştır? Dilerse sizi yok eder de (yerinize) yepyeni bir halk getirir.

[20] Bu, Allah için imkânsız değildir.

19 Ey insanlar! Yukarınıza baktığınız zaman yüksekliğini, genişliğini ve azametini tayin ve takdir etmekten aciz kaldığınız gökyüzü ile içinde bulunan güneşi, ayı ve bir kısmı sabit bir kısmı da dönüp dolaşan yıldızları görüyor; çevrenizde ise, dağları, tepeleri, denizleri, ırmakları, çeşit çeşit ağaçları, nebatları ve sayısını bilemeyeceğiniz irili ufaklı canlı hayvanlarıyla üzerinde yaşadığınız yeryüzünü bütün incelikleriyle farkedebiliyorsunuz. Bütün bunları gördükten sonra, şunu da bilip anlamanız gerekir ki bu varlıkların kendiliğinden ortaya çıkması veya var olması mümkün olmadığına göre, onları var eden veya hiç yoktan yaratan bir yaratıcı vardır ve bu yaratıcı da Allah'tan başkası değildir. Gerçek böyle olduğu halde, gökleri ve yeri içindekilerle birlikte bir nizam içinde hiç yoktan yaratan Allah'ın, yarattığı bu varlıklardan sadece birini, insan denilen varlığı emirlerine muhalefet ettiği için dilediği bir anda yok etmeye ve onun yerine yenisini yaratmaya hiç gücü yetmez mi? Bütün bunları düşünüp anlayabilecek derecede akıl ile donatılmış olan insanın yine de aklını kullanmaması ve bu gerçeğe yabancı kalması nasıl mümkün olur?

20 Oysa insan, gerçeğe ulaşmak ve onu iyice anlayabilmek için aklını kullanıp düşünmeye başla-

dığı zaman, gökleri ve yeri içindeki diğer varlıklarla birlikte hiç yoktan yaratan Allah'a, kendisini inkâr eden insanları bir anda helak ederek onların yerine başkalarını yaratmasının hiç de imkânsız olmadığını, hatta bunun O'na daha da kolay geleceğini anlamakta elbette güçlük çekmez. Kur'an-ı Kerim'de bu manayı teyit eden daha pek çok ayet görmek mümkündür. Ahkâf suresinin 33. ayetinde, Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratışında acizlik göstermeyen Allah'ın, ölüleri diriltmeye kadir olduğunu görmüyorlar mı? Evet, O, hiç şüphe yok her şeye kadirdir."*. Yâsîn suresinin 77-83. ayetleri de aynı manada gelmiştir: *"İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmüyor mu da, şimdi apaçık bir düşman kesiliyor"? Kendi yaratılışını unutup bize misal veriyor ve diyor ki: "Çürümüş olduğu halde bu kemikleri kim diriltecek"? (Ey Muhammed!) De ki: "Onları ilk defa yoktan varedip yaratan, diriltir. O, bütün yaratmayı hakkıyla bilendir."*. *Sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratan O'dur. Nitekim siz ondan ateş yakıyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur; O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. Bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona "Ol" demekten ibarettir; o da hemen olur. Her şeyin melekutu elinde olan Allah, her türlü noksan sıfattan münezzehtir. Sonunda O'na döndürüleceksiniz."*.

وَبَرَزُوا لِلّٰهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفٰٓؤُا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوٓا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ
عَذَابِ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِنْ مَحِيصٍ ۚ
﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللّٰهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ
لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّآ أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوٓا أَنْفُسَكُمْ ۖ مَّآ أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ
وَمَآ أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّ الظّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ
الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ
فِيهَا سَلٰمٌ ﴿٢٣﴾

21 (Mahşerde) insanların hepsi Allah'ın huzurunda ortaya çıkarlar da zayıf olanlar, büyüklenenlere şöyle der: "Biz dünyada iken size tabi idik. Şimdi siz, Allah'ın azabından bir şeyi bizden defedebilecek misiniz"? Onlar da derler ki: "Eğer Allah bize hidayet etseydi, biz de size hidayet ederdik. Şimdi biz, sızlansak da sabretsek de birdir; bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur.".

22 İş bitirilince, şeytan da der ki: "Allah size hak olan bir vaadde bulunmuştu. Ben de size vaadetmiştim, fakat sonra sözümden döndüm. Benim, sizin üzerinizde herhangi bir kuvvetim yoktur; ancak ben sizi davet ettim; siz de bana icabet ettiniz. Bu itibarla beni değil kendinizi kötüleyin. Ben sizi kurtaramam; siz de beni kur taramazsınız. Daha önce, (dünyada iken) sizin beni şirk koşmanızı bugün inkâr etmiş bulunuyorum. Muhakkak ki zalimler için çok acı bir azap vardır.".

23 İman edenler ve salih amel işleyenler, Rablerinin izniyle, içinde daimi kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokulurlar. Oradaki temennileri selamdır.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, kafirlerin, Allah'ı inkâr etmelerinin tabii bir neticesi olarak Ahiret'te birbirinden şiddetli çeşitli azap ile cezalandırılacaklarını zikrettikten ve bunu takiben, dünyada işledikleri iyi amellerin de kamilen batıl olup kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde kıyamet günü Allah'ın huzurunda hesab vermek üzere toplanan insanlardan dünyada iken hem zayıflık gösterip başkalarına tabi olanlarla, bunların tabi oldukları büyüklük taslayan kimseler ve hem de şeytanla şeytana tabi olan ve onların peşinden giden kimseler arasında cereyan eden konuşmaları zikretmiş, sonra da imanları ve salih amelleriyle Ahiret günü mutluluğa erişmiş kimseler için hazırlanan büyük ecir ve sevapı açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[21] (Mahşerde) insanların hepsi Allah'ın huzurunda ortaya çıkarlar da zayıf olanlar, büyüklenenlere şöyle der: "Biz dünyada iken size tabi idik. Şimdi siz, Allah'ın azabından bir şeyi bizden defedebilecek misiniz"? Onlar da derler ki: "Eğer Allah bize hidayet etseydi, biz de size hidayet ederdik. Şimdi biz, sızlansak da sabretsek de birdir; bizim için kaçıp sığınacak bir yer yoktur.".

[22] İş bitirilince, şeytan da der ki: "Allah size hak olan bir vaadde bulunmuştu. Ben de size vaadetmiştim, fakat sonra sözümden döndüm. Benim, sizin üzerinizde herhangi bir kuvvetim yoktur; ancak ben sizi davet ettim; siz de bana icabet ettiniz. Bu itibarla beni değil kendinizi kötüleyin. Ben sizi kurtaramam; siz de beni kutaramazsınız. Daha önce, (dünyada iken) sizin beni şirk koşmanızı bugün inkâr etmiş bulunuyorum. Muhakkak ki zalimler için çok acı bir azap vardır.".

21 Kıyâmet günü bütün insanlar, iyisi kötüsü, mümini kafiri, örtüsü olmayan büyük bir meydanda hesap için Allah'ın huzuruna çıkarlar. Dünyada iken kendilerinden daha kuvvetli ve daha üstün gördükleri bazı insanların emirlerine uymaktan ve onların peşlerinde gitmekten başka hiçbir varlık gösteremeyen bazı zayıf insanlar, büyüklük taslayarak Allah'a ibadet etmekten ve Peygamberler'ine uymaktan yüz çeviren kuvvetlilerine serzenişte bulunarak derler ki: Biz, dünyada iken hep sizin emirlerinize uyduk ve sizin gösterdiğiniz yoldan gittik; sizin bir dediğinizi iki etmedik. Gördüğünüz gibi şimdi, asılsız olduğunu ve inanmamamız gerektiğini bize telkin ettiğiniz o büyük gün gelip çattı ve hepimiz dünyada iken size uyarak Allah'ı inkâr edip Peygamberler'ini yalanlayarak işlediğimiz amellerimizin hesabını vermek üzere Allah'ın huzurunda toplandık. Şimdi siz, bu amellerin cezası olmak üzere bizim için takdir olunacak azabın hiç olmazsa bir kısmını, dünyada iken bize vaadettiğiniz gibi üzerimizden defedebilecek misiniz?

Kendilerine tabi olunan o kibirli insanlar, zayıfların bu serzenişleri karşısında kendilerini müdafaa etmek zorunda kalırlar ve onlara şu cevabı verirler: Eğer Allah, bizi irşat ederek hak olan yoluna eriştirseydi, biz de sizi o yolda irşat eder ve O'nun yoluna eriştirirdik. Ne var ki O bizi hakka hidayet etmedi ve böylece O'nun azabı, kafirler üzerine vacip oldu. Dolayısıyla, şimdi biz, sızlansak da başımıza geleceklere sabretsek de hiçbir şeyi değiştiremeyiz. Hakettiğimiz bu azaptan, artık kaçış ve kurtuluş yoktur.

Dünyada iken kuvvetlilere tabi olarak onların yolundan giden ve bütün amellerinde onları taklit eden zayıf insanlarla, onları diledikleri gibi yönlendiren kuvvetliler arasında cereyan eden bu çeşit konuşmaların, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de zikredildiği görülür. Mesela Mümin (Gafir) suresinin 47-48. ayetlerinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *(Ey Muhammed! Cehennem ehlinin cehennemdeki münakaşaları-*

nı kavmine hatırlat:) Birbirleriyle münakaşa ederlerken zayıf olanlar, kibirlenenlere derler ki: "Biz dünyada iken size tabi idik. Şimdi ateşin bir kısmını bizden savabilir misiniz"? Büyüklük taslayanlar da şöyle derler: Biz, hepimiz onun içindeyiz. Allah, şüphesiz kulları arasında hükmünü vermiştir.". Â'râf suresinin 38-39. ayetlerinde de şöyle buyurmuştur: *"(Allah, kafirlere şöyle) der: "Ateşteki, sizden önce gelip geçen cin ve insan ümmetleri içine siz de katılın.". Her ümmet ateşe girince, kendi yoldaşına lanet eder. Nihayet hepsi biraraya gelince, sonrakiler, evvelkiler hakkında şöyle der: "Rabbimiz! Bizi saptıranlar işte bunlar. Onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver.". (Allah da onlara şöyle) buyurur: "Herkes için bir kat fazla azap var; fakat siz bilmezsiniz.". Evvelkiler ise, sonrakilere derler ki: "Sizin bize bir üstünlüğünüz yok ki.. Siz de irtikap etmiş olduğunuz günah sebebiyle azabı tadın.".* Buna benzer diğer bir ifadeyi de Ahzâb suresinin 67-68. ayetlerinde görebiliriz: *"Ve yine derler ki: "Rabbimiz! Biz, kendi liderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik; onlar da bizi doğru yoldan saptırdılar. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onlara büyük lanet et.".*

Genel olarak imandan yoksul olan insanların batıl yolda birbirlerine tabi olmaları ve bazısının diğer bazısını Allah'a şirk koşarcasına üstün görüp onların yolundan gitmeleri, her devirde görülen hallerdendir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, onların bu hallerini Bakara suresinin 165-167. ayetlerinde de açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar içinde birtakım kimseler de vardır ki, Allah'tan başkasını O'na ortaklar edinip, onları, Allah'ı sever gibi severler; Gerçi iman edenlerin Allah'a olan sevgileri çok daha kuvvetlidir; fakat o zulmedenler, azabı görürken, bütün kuvvetin Allah'a mahsus ve Allah'ın şiddetli azap sahibi olduğunu bir bilseler...(Yine o zaman) peşlerinden gidilenler, azabı görüp peşlerinden gelenlerden kaçıp kurtulmuşlar; kendileriyle aralarındaki münâsebetler kesilmiş...Ve peşlerinden gidenler, "Keşke bizim için dünyaya bir defa daha dönüş olsaydı da, onların bizden kaçıp kurtuldukları gibi, biz de onlardan kurtulsaydık." demekteler...İşte, Allah onlara amellerini, üzerlerine yığılmış pişmanlıklar halinde böyle gösterecektir. Fakat onlar ateşten çıkacak değillerdir.".*

Halen açıklamasını yaptığımız ayet-i kerimede, cehennem ehlinden olan zayıflarla büyüklenen kuvvetliler arasında cereyan eden bu münakaşanın, bütün insanların toplanıp Allah'ın huzuruna çıktıkları zaman olduğu görülürse de, biraz önce misal olarak zikrettiğimiz aynı manadaki diğer ayetlerde, onların cehenneme girmelerinden sonra vuku bulduğu anlaşılmaktadır ki bu, akla daha yakın gelmektedir. Nitekim bunu takip eden ve cehennem ehli ile onların tabi oldukları şeytanları arasındaki muhavere de bu manayı teyit etmektedir. Bu muhavere ile ilgili olarak Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

22 Allah Teâlâ, kıyamet günü kulları arasında hükmünü verdikten ve müminler cennete, kafirler de hak ettikleri cehenneme girdikten sonra, şeytan da dünyada iken kendisine tabi olup küfreden ve bu yüzden cehenneme giren insanlara der ki: Siz henüz dünyada iken, Allah Peygamberler göndermiş ve bu Peygamberler vasıtasıyla size öldükten sonra yeniden dirileceğinizi ve dünyadaki amellerinizle hesaba çekileceğinizi anlatıp hak olan yolu göstermiş, sonra da bu yoldan hiçbir surette sapmamanızı emretmişti. Ancak ben de size birtakım şeyler anlatarak hesap ve ceza olmadığını, cennet ve cehennem bulunmadığını söylemiştim; fakat bu sözlerim gördüğünüz gibi, doğru çıkmadı ve siz hesaba çekilerek hak ettiğiniz yeri buldunuz. Nitekim Allah Teâlâ, Nisa suresinin 120. ayetinde bu gerçeği şöyle açıklamıştır: *"Şeytan onlara vaadeder ve onları boş umutlarla oyalar. Oysa şeytan, aldatmacadan başka bir şey vaadetmez.".* Şu var ki, benim sizin üzerinizde herhangi bir gücüm veya kuvvetim yoktu. Sizi zorlayarak kendi yoluma sokmadım; fakat sizi sadece kendi yoluma davet ettim; siz de benim davetime icabet edip

peşimden geldiniz. Bu itibarla beni bu davranışımdan dolayı kınamaya veya kötülemeye kalkışmayın; fakat siz, Rabbinizin apaçık delillerle size gönderdiği Peygamberler'e değil, fakat kendi istek ve iradenizle bana uyduğunuz için kendi nefsinizi kötüleyin. Bu itibarla benim size hiçbir faydam dokunmaz. Ben, bizim için gerçekleşen bu cehennem azabından kendimi kurtaramayacağım gibi sizi de kurtaramam. Bugün artık ben, dünyada iken sizin beni Allah'a ortak kılıp peşimden gelmenizi de inkâr ediyorum. Hiç şüphe yoktur ki, kafirler için çok şiddetli bir azap vardır.

Kafirler için çok şiddetli bir azabın olduğunu haber veren ayet-i kerimenin bu son ibaresi, Allah Teâlâ'nın kullarına yönelttiği uyarı niteliğindeki bir sözü olabileceği gibi, cehennem ehlinin kendisinden yardım umudunu kesmek maksadıyla, şeytanın onlara yönelttiği sözlerinin devamı olması ihtimali de vardır. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

Allah Teâlâ, açıklamaya çalıştığımız bu iki ayetinde, dünyada iken küfürleriyle nefislerine zulmeden kafirlerin hallerini açıkladıktan sonra, hesap için Allah'ın huzurunda toplanan insanlardan ikinci grubu, yani iman ve amelleriyle mutluluğa erecek olan kimseleri zikretmiş ve onlar hakkında da şöyle buyurmuştur:

[23] İman edenler ve salih amel işleyenler, Rablerinin izniyle, içinde daimi kalacakları (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokulurlar. Oradaki temennileri selamdır.

23 Allah'a iman edip vahdaniyyetini tasdik eden, Peygamberler'ine inanıp onların gösterdikleri hak yolda onlara tabi olarak peşlerinden giden, Allah'ın emrettiklerini yapan, nehyettiklerinden de sakınan müminlere gelince, bunlar da Rablerinin izniyle içinde ebediyyen kalacakları cennetlere sokulacaklar ve orada, ağaçları altından ırmaklar akan cennet bahçelerinde sonu hiç gelmeyecek bir mutluluk içinde yaşayacaklardır. Birbirleriyle karşılaştıklarında birbirleri hakkındaki en güzel temennileri de selam'dır. Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de bu hususu açıklayan ayetler görmek mümkündür. Mesela, Zümer suresinin 73. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Rablerinden korkanlar da bölük bölük cennete sevk olunurlar. Oraya geldikleri ve kapıları açıldığı zaman, bekçileri onlara der ki: "Selam size; hoş geldiniz. Artık ebediyyen kalmak üzere cennete girin."*. Ra'd suresinin 23-24. ayetlerinde meleklerin selamını zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Bu Ahiret yurdu), onların, iyi amel işleyen atalarının, zevcelerinin ve çocuklarının girecekleri Adn cennetleridir. Orada melekler de her kapıdan yanlarına girecekler ve "Sabretmiş olmanız dolayısıyla selam üzerinize olsun. Dünyanın akibeti olan bu cennet ne güzel." Diyeceklerdir."*. Yâsîn suresinin 57-58. ayetlerinde, müminler için cennette istedikleri her şeyin bulunduğu açıklandıktan sonra, Rablerinin onlara olan selamı zikredilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Orada onlar için meyveler vardır; onlar için istedikleri her şey vardır; bir de, çok merhametli olan Rab'dan selam..."* Yunus suresinin 10. ayetinde ise, müminlerin cennetteki dua ve temennileri zikredilmiştir: *"Oradaki duaları: "Allahım, seni tenzih ederiz, oradaki temennileri "Selam" ve son duaları da, "Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur." sözleridir."*.

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي
أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ
خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ
الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿٢٧﴾

[24] Allah'ın nasıl bir mesel irad ettiğini görmüyor musunuz? Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları havada güzel bir ağaç gibidir.

[25] Meyvesini her zaman Rabbinin izniyle verir. İşte Allah, düşünüp taşınsınlar diye insanlar için böyle meseller irad eder.

[26] Kötü sözün meseli ise, toprak üstünde gövdesi alınmış, durma kabiliyeti olmayan kötü bir ağaç gibidir.

[27] Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve Ahiret'te o sabit söz üzerinde tutar; zalim olanları da saptırır. Allah, dilediğini yapar.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, kıyamet günü hesap için Allah'ın huzurunda toplanan insanlardan Allah'ı ve vahdaniyyetini inkâr eden, Peygamberler'ini yalanlayan, Ahiret gününe ve bu günün hesap ve cezasına inanmayan kafirlerin cehennemdeki hallerini, buna karşılık iman edip salih amel işleyen müminlerin ise, ağaçları altından ırmaklar akan cennetlere sokulacaklarını ve orada mutluluk içinde ebediyyen kalacaklarını zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, her iki grubun halini açıklayan ve aralarındaki farkı açık bir şekilde ortaya koyan bir mesel irad etmiştir. Mücerret manaların müşahhaslaştırılarak daha kolay anlaşılması ve akıllardan hiç çıkmayacak bir şekilde sabitleştirilmesi maksadına dayanan mesel iradı, Kur'an-ı Kerim'de sık sık başvurulan metotlardan biridir. Hazreti Peygamber'in de her zaman başvurduğu bu metodun örneklerini, onun pek çok hadisinde görmek mümkündür. İşte bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[24] Allah'ın nasıl bir mesel irad ettiğini görmüyor musunuz? Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları havada güzel bir ağaç gibidir.

[25] Meyvesini her zaman Rabbinin izniyle verir. İşte Allah, düşünüp taşınsınlar diye insanlar için böyle meselleri irad eder.

24-25 Ey insanoğlu! Yeri ve zamanı geldiği zaman, Allah'ın zihinleri aydınlatmak ve hiç akıldan çıkarılmaması gereken bir gerçeği o zihinlere yerleştirmek için, zaman zaman nasıl meseller irad ettiğini bilmez misin? İşte bunlardan biri de, kelime-i tevhid, İslam ve Kur'ani davet olan güzel sözün, şu dört sıfatla tarif ve tavsif olunan güzel bir ağaca benzetilmesidir:

1) Her şeyden önce bu ağaç, görünüşü, şekli, kokusu, meyvesi, tadı ve herkes tarafından faydalanılması yönünden eşi bulunmaz derecede güzel bir ağaçtır.

2) Bu ağacın kökleri, arzın derinliklerine kadar inmiş, sökülmesi, kuruması ve herhangi bir şekilde devrilmesi mümkün olmayan bir ağaçtır.

3) Dalları gökyüzüne doğru kusursuz bir şekilde uzanmış olup, yeryüzünün ve havanın zararlı tesirleri altında da kalsa, hiçbir surette çürümeyen bir ağaçtır. Bu itibarla, dallar üzerinde meydana gelen meyveleri, son derece temiz, güzel ve

her türlü şaibeden, yahut kusur veya noksanlıktan uzaktır.

4) Ancak bu ağaç, meyvelerini sadece Rabbinin izin ve iradesiyle ve sadece O'nun takdir ettiği zamanlarda verir. Eğer bütün meyvelerin, kendilerine has mekan ve zamanlarda meydana çıkıp olgunlaştığı gözönünde bulundurulursa, bunların mukadder yer ve zaman oldukları kolayca anlaşılır.

Buhârî (*Sahih*,V. 220)'nin bu ayet-i kerimenin tefsiriyle ilgili olarak zikrettiği bir hadiste Abdullah İbn Ömer İbnu'l-Hattâb (ra) şunları anlatmıştır: *Resulullah (sas.)'in yanında bulunuyorduk. "Bana, her zaman meyve veren, yaprakları hiç dökülmeyen ve Müslüman kişiye benzeyen bir ağaç söyleyin." dedi. Birden içime bu ağacın hurma ağacı olduğu fikri düştü. Fakat gördüm ki, ne Ebû Bekir ne de Omer hiçbir şey söylemiyorlar; bu sebepten ben de konuşmayı nefsime hoş görmedim. Bunun üzerine Resulullah (sas.) o ağaç hurma ağacıdır, buyurdu...* Aynı hadisin değişik varyantları Müslim (*Sahih*, IV. 2164-2165) tarafından da nakledilmiştir.

İşte Allah, insanlara hem hatırlatma, hem vaaz hem de manaların daha iyi anlaşılması için böyle meseller irad eder. Bu, onların, anlatılmak istenen mana üzerinde daha iyi düşünüp taşınmalarını ve davranışlarını da daha iyi anlaşılmış olan bu manalara uygun biçimde düzenlemelerini sağlar.

Allah Teâlâ, güzel sözün meselini irad ettikten sonra, küfür ve şirke delalet eden kötü sözün meselini açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

[26] Kötü sözün meseli ise, toprak üstünde gövdesi alınmış, durma kabiliyeti olmayan kötü bir ağaç gibidir.

26 Küfür ve şirke delalet eden kötü sözün sıfatı ise, kökü ve dalları bulunmayan kötü bir ağaç gibidir ki bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre bu ağaç, Hanzal da denilen Ebû Cehil Karpuzu'dur. Bu ağacın da başlıca üç sıfatı vardır:

1) Tadı ve kokusu kerihtir. Bu, Ebû Cehil Karpuzu'dur, diyenler olduğu gibi; sarımsak, yahut pırasa olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Her ne olursa olsun, gerçek olan husus, hem insan için ihtiva ettiği zararlı maddeleri hem çirkin kokusu hem de tiksinti veren tadı ile kötü olan bir ağaçtır.

2) Bu ağacın kökleri toprağın derinliklerine inmemiş olması dolayısıyla ağaç gövdesi, toprak üzerine yığılıvermiş gibi bir görünüm arzeder. Hiçbir delili ve hiçbir dayanağı bulunmayan küfür ve şirk de böyledir.

3) Sebatı veya istikrarı yoktur. Başka bir ifadeyle, destek ve dayanaktan yoksundur. Bu manasıyla ikinci sıfatın tamamlayıcısı olup bir hüccet veya delili yok demektir.

İşte her iki grupta zikredilen bu sıfatlar arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, hak ile batıl arasındaki fark, bütün açıklığıyla ortaya çıkmış olur. Buna göre, tevhid ve imana delalet eden ve hak olan sözün, insanlar için faydalı olan sabit, sağlam ve güzel ağaçla; şirk veya küfre delalet eden ve batıl olan sözün ise, insanlar için her yönden zararlı olup kökü ve istikrarı bulunmayan kötü ağaçla temsîl edildiği, ilk söz ehlinin müminler, ikinci söz ehlinin de kafirler olduğu anlaşılır.

Allah Teâlâ, aslı tevhid ve iman olan güzel sözü, kökü yerde sabit, dalları havada güzel bir ağaçla; aslı şirk veya küfür olan kötü sözü de, gövdesi toprak üstünde, köksüz kötü bir ağaçla açıkladıktan sonra, her iki söz ehlinin, yani gerek müminlerin ve gerekse kafirlerin, dünya ve Ahiret'teki akibetlerini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

[27] Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve Ahiret'te o sabit söz üzerinde tutar; zalim olanları da saptırır. Allah, dilediğini yapar.

27 İman edenlerin dünya ve Ahiret'teki en büyük mükafatları, hiç şüphesiz o sabit söz üzerinde sebat etmeleridir. Bunun en açık manası da,

Allah'ın, onları tevhid kelimesi ve iman üzerinde sabit kılması ve onlara istikrarlı bir hayat vermesidir. Çünkü onlar, güzel sözle tarif ve tavsif olunan tevhid inancında ve imanlarında sabit ve istikrarlı bir tutum içerisinde olunca, Allah da onlara olan lütuf ve mükafatında sebat gösterir ve bu yoldan onları asla saptırmaz. Bunlara ölüm gelip de Ahiret yolculuğuna çıktıkları zaman da, hüviyetlerini kontrol eden meleklere ve onların sorularına, hiç şaşırmadan cevap vererek tevhid ve iman ehlinden olduklarını, dinlerini ve mezheplerini açıklarlar. Hiç şüphesiz bu, onlar için Allah'ın en büyük lütfudur. Buhârî (*Sahih*, V. 220)'nin el-Berâ' İbn Âzib'ten (ra) naklettiğine göre Resulullah (sas.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Müslümana kabirde sorulduğu zaman, Allah'tan başka İlah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehadet eder. İşte Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve Ahiret'te o sabit söz üzerinde tutar... ayeti budur."*. Hadisin Müslim (*Sahih*, IV. 2201)'de gelen rivayeti ise şöyledir: "Resulullah (sas.) buyurmuştur ki: *Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve Ahiret'te o sabit söz üzerinde tutar...*ayeti kabir azabı hakkında inmiştir. Kabirde ölüye "Rabbin kimdir?" diye sorulduğu zaman, "Rabbim Allah; Peygamberim de Muhammed (sas.)'dir" cevabını verir. İşte Allah Teâlâ'nın *Allah, iman edenleri, dünya hayatında ve Ahiret'te o sabit söz üzerinde tutar...*ayeti budur.". Ebû Dâvûd (*Sünen*, II. 192) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Osman İbn Affân (ra) şöyle demiştir: Resulullah (sas.) ölen bir kimsenin defin işini tamamladığı zaman, onun başı ucunda durur ve "Kardeşiniz için mağfiret dileyin ve onun sabit kılınmasını isteyin. Zira o, şu anda sorguya çekilmektedir." derdi.".

Kötü sözle tarif ve tavsif olunan şirk veya küfür ehline gelince, bunların dünyada iken iman ve salih amel ile hiçbir yakınlıkları bulunmadığı, aksine hep küfür ve dalalet içinde yaşadıkları için, Allah da onları kendi sapıklıkları içinde bırakır. Bazı müfessirlerin İbn Abbas'tan (ra) naklettiklerine göre, kafir öldüğü zaman, üzerine melekler iner; kabre konulduğu zaman da yüzüne ve sırtına vurmaya başlarlar. Ona "Rabbin kim?" diye sorulur; fakat ondan hiç cevap çıkmaz. Sana gönderilen Peygamber kim? diye sorulur; fakat ona hiç yol gösteren olmaz ve bu soruya da cevap veremez. İşte, Allah Teâlâ'nın *"Allah, zalim olanları da saptırır."* kavli budur.

Daha sonra Allah Teâlâ, bir kısmı mümin, bir kısmı da kafir olan her iki grup hakkındaki mutlak meşiyyetini de açıklamış ve *"Allah, dilediğini yapar."* buyurmuştur ki bu, O'nun kulları hakkında vazettiği sünnetinin bir gereğidir. Nefislerin istidatlarına göre, dilediğini hidayete erdirir, dilediğini de sapıklıkta bırakır; hiç kimsenin Allah'ın bu takdirine itiraz etmeye hakkı yoktur. Nitekim öyle sapıklar vardır ki, hiç kimsenin anlayamadığı İlahî bir hikmetle sapıklıktan kurtulup hidayete erdiği ve dosdoğru yolu bulduğu görülürken, doğru yolda olduğu bilinen bazı kimselerin de, bir anda sapıklığa düştükleri görülür.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ وَبِئْسَ الْقَرَارُ
﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ ۚ قُلْ تَمَتَّعُوْا فَاِنَّ مَصِيْرَكُمْ اِلَى النَّارِ ﴿٣٠﴾ قُلْ لِّعِبَادِيَ الَّذِيْنَ
اٰمَنُوْا يُقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَيُنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيْهِ وَلَا خِلٰلٌ
﴿٣١﴾

[28] Allah'ın nimetine şükrü nankörlükle değiştiren ve kavimlerini helak yurduna sokanları görmüyor musun?

[29] O yurt, varıp dayanacakları cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir.

[30] Yolundan saptırmak için Allah'a şirk koşmuşlardır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Gönlünüzce yaşayın bakalım. Nasıl olsa varacağınız yer cehennemdir.".

[31] İman eden kullarıma söyle de, içinde ne fidyenin ne de dostluğun artık geçerli olmadığı o gün gelmeden önce, namazı dosdoğru kılsınlar ve bizim kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak etsinler.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, imana ve kelime-i tevhide delalet eden güzel sözü, kökü yerde sabit, dalları havada meyvelerini Rabbinin izniyle veren güzel bir ağaçla, şirk veya küfre delalet eden kötü sözü de, köksüz olduğu ve durma kabiliyeti bulunmadığı için gövdesi yerde, meyvesi kerih ve zararlı kötü ağaçla temsil ettikten, imanları ve salih amelleriyle dünya ve Ahiret hayatlarında mutluluğa erecek olanlarla, küfürleri yüzünden sapıklığa ve dolayısıyla ebedi cehennem ateşine mahkum edilecek olanların hallerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde, kafirlerin durumlarını vasfetmeye tekrar dönmüş, sonra da müminleri namaz kılıp mallarından yoksullara infakla nefis mücahedesine davet etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[28] Allah'ın nimetine şükrü nankörlükle değiştiren ve kavimlerini helak yurduna sokanları görmüyor musun?

[29] O yurt, varıp dayanacakları cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir.

[30] Yolundan saptırmak için Allah'a şirk koşmuşlardır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Gönlünüzce yaşayın bakalım. Nasıl olsa varacağınız yer cehennemdir.".

28 Allah Teâlâ bu ayetinde, kendilerine ihsan ettiği büyük nimete şükretmek yerine nankörlük eden ve dolayısıyla kendilerini ve kavimlerini helake sürükleyen bazı kafirleri söz konusu ederek onların bu davranışlarından dolayı akıl sahiplerini teaccübe davet etmiş, sonra da bu kafirlerin helake sürüklendikleri yerin cehennem olduğunu açıklamıştır. Müfessirlerin İbn Abbas'tan naklen belirttiklerine göre bunlar, Mekkeli müşriklerdir. Nitekim Allah Teâlâ onları her türlü tehlikeden emin olarak yaşayabilecekleri bir beldeye yerleştirdiği gibi, sıkıntı çekmeden yaşamalarını sağlayacak bir bolluk da ihsan etmişti. Ayrıca onlara Muhammed (sas.)'i Peygamber olarak göndermiş ve ona tabi oldukları takdirde, hem dünyalarının hem de Ahiretlerinin mamur olacağını müjdelemişti. Ne var ki onlar, kendilerine ihsan olunan bu nimetlerin kadrini bilmemişler ve ihsan ettiği bu nimetlere karşılık Allah'a şükretmek yerine, birtakım putları İlah edinerek onları Allah'a ortak koşmuşlar ve nankörlük etmişlerdir.

29 İşte onlar, bu davranışlarıyla kavimlerini helak olacakları yere, yani cehenneme sürüklemişlerdir ki, bu yer, onların son durakları olup bundan başka ve bundan daha kötü herhangi bir helak yeri yoktur.

30 Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetlerine şükretmek yerine O'na şirk koşarak nankörlük eden bu kafirlerin en büyük hedefleri, kendilerine tabi olanları Allah'ın yolundan saptırmak ve hak olan dininden uzaklaştırmaktır. Bu sebeple onlar, birtakım putları İlah edinip onlara ibadet ettikleri gibi, başka insanları da o putların ibadetine davet etmişlerdir.

Yukarıdaki üç ayetle ilgili bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, ister Mekkeli müşrikler olsun ister genel manada onların yolunda giden diğer müşrik kavimler olsun, bunların, helak yurdu olarak isimlendirilen cehenneme girmelerine sebep olan en önemli iki vasıfları vardı ki, bunlardan birincisi, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetlere şükretmek yerine nankörlük etmeleri;

ikincisi de, küfürde kendilerine tabi olan kavimlerini helak yurduna, yani cehenneme sokmalarıdır.

Bu kavimlerin helak yurduna veya cehenneme girmelerinin ikinci sebebi, kendi elleriyle yaptıkları putları kendilerine İlah edinmeleri ve Allah'a ibadet ettikleri gibi onlara da ibadet etmeleridir. Üçüncü sebep ise, bu putları Allah'a ortak koşarken, başlıca gayelerinden birinin de kendilerine tabi olanları Allah'ın yolundan saptırmak ve dininden uzaklaştırmak olmasıdır.

Allah Teâlâ, nimetlerine şükrü nankörlükle değiştiren kavimlerin belli başlı sıfatlarını ve bunların helak yurduna veya cehenneme sokulmalarının sebeplerini açıkladıktan sonra, bu kafirleri Peygamber'inin diliyle tehdit etmek ve onlara kötü akibetlerini göstermek için şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O kafirlere de ki: Ey nankörler! Sahip olduğunuz ve şükretmek yerine nankörlük ettiğiniz bu nimetlerden şimdilik dilediğinizce faydalanın. Bunlardan dilediğinizce faydalanmanız, aslında sizin küfrünüzü ve azgınlığınızı artırmaktan başka hiçbir işe yaramayacak ve siz, şirk ve küfürde en üst noktaya ulaşmış nankör insanlar olarak yine de cehenneme varacak, orada ebediyyen kalarak dünyadaki azgınlığınızın cezasını en şiddetli bir şekilde çekeceksiniz.

Kafirlere yöneltilen bu büyük tehdidin açıklamasını, Kur'an-ı Kerim'in başka ayetlerinde de görmek mümkündür. Mesela Lokmân suresinin 24. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Dünyada onları az bir süre faydalandırırız; sonra da ağır bir azapa onları mecbur bırakırız"*. Yunus suresinin 70. ayeti de aynı manada gelmiştir: *"Dünyada biraz geçimlik; sonra dönüşleri yine bize olacaktır. Biz de onlara küfretmiş olmaları sebebiyle şiddetli azabı tattıracağız."*.

[31] İman eden kullarıma söyle de, içinde ne fidyenin ne de dostluğun artık geçerli olmadığı o gün gelmeden önce, namazı dosdoğru kılsınlar ve bizim kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli ve açık infak etsinler.

31 Allah Teâlâ, şirk ve küfürle dünya nimetlerinden faydalanan kafirleri cehennem azabıyla tehdit ettikten sonra, yine Peygamber'ine hitap etmiş ve ona, bazı amelî ibadetler yönünde müminleri uyarmasını emretmiştir. Ayet-i kerimede zikredilen bu iki amelî ibadetten birisi, kendisinden başka İlah olmayan ve hiçbir eşi ve dengi bulunmayan Allah'a ibadet etmektir ki bu, namaz da dediğimiz salatı dosdoğru kılmaları; diğeri ise, kendilerine rızık olarak ihsan olunan mallarından muhtaç olanlara infak etmeleri veya vermeleridir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! İman etmiş olan kullarıma söyle de, dünyada işlenen birtakım suçlara ve kazanılan günahlara karşılık olarak fidye ödemenin, yahut şefaatine veya aracılığına dayanılarak bu günahlardan kurtulmak için bir dost veya şefaatçi aramanın artık geçerli olmadığı o hesap günü gelip çatmadan önce, dünyada iken kusurlu davranışlarının kendilerine kazandırdığı günahlardan kurtulmak ve Allah'ın huzuruna O'nun kusursuz halis kulları olarak çıkmak için Rablerine yönelsinler ve O'na karşı kulluk görevlerini tam olarak ifa etsinler. Bu görevin ifası ise, üzerlerine farz kılınmış olan namazları, erkân ve şartlarına riayet ederek huşu içinde dosdoğru kılmaktan ibarettir. Namazlarını kusursuz ifa ettikten sonra, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği mallarından muhtaç olan yakın akrabalarına, yoksullara, yolda kalmışlara ve diğer muhtaçlara zekat ve sadakalarını gizli yahut açık olarak vermeyi de ihmal etmesinler. Bu emrin bir benzerini, Bakara suresinin 254. ayetinde aynen görmek mümkündür. Bu ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! İçinde ne bir alışverişin, ne bir dostluğun ne de bir şefaatin olduğu gün gelmeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah yolunda) sarfedin. Kafirler, işte asıl zalimler onlardır."*. Keza Bakara suresinin 123. ayetinde de aynı uyarıyı görmek mümkün-

dür: *"Hiç kimsenin hiç kimse adına bir şey ödeyemeyeceği, hiç kimseden fidyenin kabul edilmeyeceği, hiç kimseye şefaatin fayda vermeyeceği ve (nihayet) kendilerine yardım bile edilmeyecek olan bir günden, (hesap gününden) sakının."*.

Ayet-i kerimede de açıkça belirtildiği gibi, muhtaç olanlara infak olunan sadaka, gizli olarak verilebileceği gibi, açık olarak da verilir. Allah Teâlâ, Bakara suresinin 271. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *Eğer sadakaları aşikâre verirseniz, bu iyidir; ve fakat onu gizleyip de fakirlere verirseniz, sizin için daha iyidir. Allah, bununla günahlarınızdan bir kısmını örter. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*. Bu ayet-i kerimeden anlaşıldığına göre sadaka, gizli veya açık olarak verilebilirse de, gizli vermek daha hayırlıdır. Ancak onu gizli vermenin başlıca gayesi, sadaka verenleri riya şüphesinden uzak tutmaktır. Zira insan ne kadar ihlas sahibi olursa olsun, yine de zayıf yaratılışlı bir varlıktır. Nefis, bazen kendisine hoş gelen, fakat ihlası zedeleyen bir davranışa insanı sürükleyebilir. İnsan, hiç arzu etmediği halde, birisine aşikâre sadaka verirken, kalbe arız olan ve nefse de hoş gelen bir gösteriş hissi, Allah rızası için yapılması gereken bir ameli, değerden düşürür ve sevabını iptal ettiği gibi insanı günaha da sokar. İşte böyle bir duruma düşmemek için sadakayı gizli vermek, onu açık vermekten daha hayırlıdır. Nitekim Hazreti Peygamber de, Buhârî (*Sahih*, II. 116) ve Müslim (*Sahih*, II. 715) tarafından nakledilen bir hadisinde *"Sadaka veren ve sağ elinin verdiği sadakayı, sol eli bilmeyecek derecede gizleyen kimseyi, Allah'ın kendi gölgesinden başka gölge bulunmayan kıyamet gününde, kendi gölgesinde barındıracağı yedi çeşit insandan biri olarak"* zikretmiştir. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, İslam ulemasının büyük çoğunluğu, gizli olarak verilmesi daha hayırlı olan sadakanın, müminler üzerine vacip olan zekat değil; fakat sırf tatavvu maksadıyla verilen sadaka olduğu görüşü üzerinde birleşmişlerdir. Vacip olan zekatın ise, aleni verilmesi daha hayırlıdır; çünkü zekat, dinin asıllarından biridir ve dinin kuvveti de ancak bu asılların izhar edilmesiyle bilinir.

اَللّٰهُ الَّذِی خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَخْرَجَ بِهٖ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۚ
وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِیَ فِی الْبَحْرِ بِاَمْرِهٖ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْاَنْهٰرَ ۚ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ دَآئِبَیْنِ ۚ وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّیْلَ وَالنَّهَارَ ۚ﴿٣٣﴾ وَاٰتٰىكُمْ مِّنْ كُلِّ مَا سَاَلْتُمُوْهُ ۭ وَاِنْ تَعُدُّوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ
لَا تُحْصُوْهَا ۭ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَظَلُوْمٌ كَفَّارٌ ۚ﴿٣٤﴾

[32] Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indiren, o su ile sizin için rızık olmak üzere çeşit çeşit meyveler çıkaran, kendi emriyle denizde yüzmesi için gemileri sizin emrinize veren, nehirleri sizin için kolaylaştıran;

[33] Yörüngelerinde biteviye hareket eden güneşi ve ayı, gece ile gündüzü, sizin istifadenize sunan;

[34] İstediğiniz her şeyi size veren, işte O, Allah'tır. Allah'ın nimetlerini saysanız, onları sayamazsınız. Buna rağmen insan, nefsine karşı çok zalim, çok nankördür.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, iman ve salih amelleriyle dünya ve Ahiret hayatlarında mutluluğa erişen müminlerin ve küfürleriyle yegane helak yurdu olan cehennemin ebedi azabına mahkum olan eşkiyanın hal ve sıfatlarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerinde kullarına ihsan ettiği hudutsuz nimetlere karşı O'na şükretmenin vücubuna delalet etmesi için, yegane Halık ve Sani olan Allah'ın varlığını, vahdaniyyetini, kudretini, hudutsuz ilmini ve bu ilmin kemalini ispat eden delilleri zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[32] Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indiren, o su ile sizin için rızık olmak üzere çeşit çeşit meyveler çıkaran, kendi emriyle denizde yüzmesi için gemileri sizin emrinize veren, nehirleri sizin için kolaylaştıran;

[33] Yörüngelerinde biteviye hareket eden güneşi ve ayı, gece ile gündüzü, sizin istifadenize sunan;

[34] İstediğiniz her şeyi size veren, işte O, Allah'tır. Allah'ın nimetlerini saysanız, onları sayamazsınız. Buna rağmen insan, nefsine karşı çok zalim, çok nankördür.

32 Allah Teâlâ bu ayetlerinde, kullarına ihsan ettiği nimetleri sayarak varlığının ve kudretinin delillerini zikretmiştir. Bunlar, on delilden ibarettir:

1) Gökleri Allah yaratmıştır: Hiçbir desteğe veya direğe dayamaksızın yerin üzerinde bir kubbe gibi gökleri yaratan ve onları, sayısını kendisinden başka hiç kimsenin bilemeyeceği milyonlarca yıldızla süsleyen Allah'tır.

2) Yeri Allah yaratmıştır: Yeri, gökyüzünün altında bir örtü gibi yaratan ve üzerinde insanlar için sayısız menfaatlar vücuda getiren yine O'dur.

3) Gökten su indiren Allah'tır: Gökyüzünde yağmur bulutları yaratarak yeryüzüne ölümünden sonra hayat veren suyu indiren, insanın hayatını devam ettirebilmesi için, renkleri, kokuları ve tatları birbirinden farklı meyveler veren çeşit çeşit ağaçları, nebatları ve ekinleri bitiren ve muhtaç olduğu her çeşit erzakı çıkaran Allah'tır. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde bu manaya gelen pek çok ayet yer almıştır. Bunlardan bazıları şöyledir: *"Yeryüzünü sizin için beşik gibi yapan, orada size yollar açan ve gökten su indiren O'dur. İşte o su ile, muhtelif bitkilerden çiftler çıkardık."*. (Tâ-hâ suresi, 53). *"Rahmetinin önünden müjdeci olarak rüzgarları gönderen O'dur. (Öyle ki bu rüzgarlar) yağmur yüklü bulutları yüklendiği zaman, biz onu ölü bir memlekete sevkederiz; sonra o bulutlarla suyu indiririz; sonra da o su ile her çeşit meyveyi çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde düşünüp ibret alırsınız."*. (Â'râf suresi, 57). *"Bulut yüklü rüzgarları gönderdik de gökten su indirdik ve onunla sizi suladık. Yoksa siz suyu toplayamazdınız."*. (Hıcr suresi, 22). *"Allah, gökten bir su indirmiş ve onunla ölümünden sonra yeryüzüne hayat vermiştir. Şüphesiz bunda, söz dinleyen kimseler için ibretler vardır."*. (Nahl suresi, 65). *"Size korku ve ümit veren şimşeği göstermesi, gökten su indirmesi, bu su ile ölümünden sonra arza hayat vermesi, hep O'nun delillerindendir. Bunlarda aklını kullanan kimseler için ibretler vardır."*. (Rum suresi, 24).

4) Denizde yüzen gemileri insanların emrine amade kılan Allah'tır: Gemi yapımını insana ilham ederek denizde suyun derinliklerine dalmadan yüzmesini sağlayan ve böylece insanların su üzerinde hem kendilerini hem de yüklerini taşıyarak şehirden şehire ve ülkeden ülkeye seyahat etmelerini mümkün kılan Allah'tır.

5) Nehirleri insanların emrine âmâde kılan Allah'tır: Yeryüzünün çeşitli yerlerinde, içinden bir boydan bir boya suların aktığı nehir yataklarını açan ve bu su ile ağaçların, bahçelerin ve tarlaların sulanmasını, insanların ve diğer canlıların su ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan keza Allah'tır.

33 *6,7) Güneşi ve ayı insanların emrine amade kılan Allah'tır:* Gece gündüz, muntazam bir şekilde, güneşi ve ayı yörüngelerinde hareket ettirerek in-

sanların değişik şekillerde onlardan faydalanmalarını sağlayan Allah'tır. Gerek güneşin ve gerekse ayın, kendilerine has muntazam harekerlerinden insanlar için hasıl olan faydalar, sayılamayacak kadar çoktur. Allah Teâlâ, Yâsîn suresinin 38-40. ayetlerinde, hem güneşin hem de ayın hareketlerine işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Güneş, kendine ait bir yer çevresinde akar gider. Bu, daima galip olan ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir. Aya da, eski hurma salkımının eğri dalı haline gelinceye kadar konaklar tayin etmişizdir. Ne güneşin aya yetişip onunla birleşmesi mümkündür ne de gecenin gündüzü geçmesi.. Hepsi de bir yörüngede yüzerler."*. Hem güneşin hem de ayın insanlara sağladığı faydalar hakkında muhtelif ayetler gelmiştir. Nûh suresinin 16. ayetinde, Allah'ın yedi kat göğü nasıl yarattığına dikkatleri çektikten sonra *"Bunların arasında ayı bir nur yapmış, güneşi de bir kandil kılmış.."*, Yunus suresinin 5. ayetinde de *"Güneşi ışık (kaynağı), ayı nur yapan, senelerin sayısını ve hesabı bilmeniz için, aya konak yerleri takdir eden O'dur..."* buyurmuştur.

8,9) Gece ile gündüzü insanların emrine amade kılan Allah'tır: Yâsîn suresinin biraz önce zikrettiğimiz ayetinde de belirtildiği gibi, birbirini takip eden gece ile gündüz, hiçbir zaman birbirini geçmez; fakat kışın olduğu gibi, gecenin gündüzden aldığıyla gece vakti uzar; yazın olduğu gibi, gündüzün geceden aldığıyla da gündüz vakti uzar.

Güneşin ve ayın kendi yörüngelerinde akıp gitmeleriyle hasıl olan gece ve gündüzün insanlara getirdiği faydalar da pek çoktur. Allah Teâlâ, insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri için çalışıp kazanmaları, rızıklarını temin etmeleri ve dünya işleriyle meşgul olmaları için gündüzü, gündüzün yorgunluğunu üzerlerinden atıp dinlenmeleri için de geceyi yaratmıştır. Bu konuyla ilgili olarak gelen ayetlerin bir kısmı şöyledir: *"O, geceyi ve gündüzü, içinde dinlenmeniz ve lütfundan rızık aramanız için size kendi rahmetinden yaratmıştır; belki böylece şükredersiniz."*. (Kasas suresi, 73). *"Hiç görmüyor musun, Allah geceyi gündüze katıyor, gündüzü de geceye katıyor. Güneşi ve ayı emre amade kılmış.. Her biri belirli bir vakte doğru akıp gidiyor. Allah, şüphesiz, yaptıklarınızdan haberdardır."*. (Lokmân suresi, 29). *"...Geceyi, kendisini süratle takip eden gündüzle örten, güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş olarak yaratan hep Allah'tır. Bilesiniz ki yaratma ve emir O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah, ne yücedir."*. (Â'râf suresi, 54).

34 *10) İnsanların istedikleri her şeyi onlara veren Allah'tır:* İnsanların muhtaç olup da istedikleri ve hatta ihtiyaç duymadıkları için istemek lüzumunda kalmadıkları her şeyi onlara veren ve istifadelerine sunan yine Allah'tır; çünkü yeryüzünde her ne varsa bunların hepsini yalnız insan için ve insanın onlardan hayırlı yolda faydalanması için yaratmıştır. Eğer insan için ve insanlık için gerekli olan bazı faydalı şeyler, insanların gayretleri neticesi keşif veya icatla elde edilmişse, bu, Allah'ın, insana aklını geliştirmesi, ilim ve fen yolunda başarılı ilerlemeler elde ederek derecesini daha da yükseltmesi için bazı fırsatlar bahşetmesi dolayısıyladır. Eğer bu gün insan, pek çok icatlarıyla ilim ve fen sahasında zirveye ulaşmışsa, bu da Allah'ın ona ihsan ettiği aklını kullanması ve onu geliştirmesi sayesinde mümkün olabilmiştir. Şüphesiz bu zirve, ulaşılması gereken son nokta değildir; Rabbinin takdir ettiği ölçüde aşılacak daha birçok zirve olacak ve insan, aklını kullandığı nisbette bu zirveleri de aşabilecektir. Bu itibarla, Allah'ın bu dünyada insanlar için takdir ettiği nimetlerin hududu yoktur ve onlar saymakla bitmez. Ancak insanın, kendisine ihsan edilen bu nimetlere karşı Rabbine sabah akşam şükretmesi gerekir. Şunu da unutmaması gerekir ki önünde bulunan bu nimetler için ömrünün bütün vakitlerini şükretmekle geçirse, O'na olan borcunu yine de tam olarak ödemiş olamaz. Müfessirlerin naklettiklerine göre Talk İbn Habîb (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle demiştir: "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, onların bunu kaldıramayacakları kadar ağırdır. Keza Allah'ın nimeti, kulların sayamayacakları kadar çoktur. Bu itibarla,

hiç olmazsa tövbe ederek sabahlayın; tövbe ederek akşamlayın.". Buhârî (*Sahih*, VI. 214) ve Ebû Dâvûd (*Sünen*, II. 329) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber de sofradan kalkarken şöyle dua ederdi: *Ey Allahım! Nankörlük edilmeden, taattan geri durulmadan ve müstağni olunmadan, ey Rabbimız, Hamd sana mahsustur.".*

Gerçek böyle olduğu halde, insan, Rabbinin kendisine ihsan ettiği nimetlere karşı yine de şükretmekten çok uzak kalmış ve nankörlük ederek en büyük zulmü işlemiştir.

وَإِذْ قَالَ إِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ اَنْ نَعْبُدَ الْاَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُنَّ اَضْلَلْنَ
كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ ۚ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَبَّنَا إِنِّي اَسْكَنْتُ مِنْ
ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ ۙ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي
إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ ۗ وَمَا يَخْفٰى عَلَى
اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ
إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلٰوةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۗ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ
لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿٤١﴾

35 Hani İbrahim bir gün şöyle demişti: "Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.".

36 "Rabbim! O putlar insanların çoğunu saptırmışlardır. Her kim bana uyarsa, artık o bendendir; kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayansın; çok merhametlisin.".

37 "Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalb ver; onları, şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır.".

38 "Rabbimiz! Şüphesiz sen, bizim içimizde gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu bilirsin. Zira yerde ve gökte olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.".

39 "Yaşlılıkta bana İsmail'i ve İshak'ı ihsan eden Allah'a hamdolsun. Hiçbir şüphem yoktur ki, Rabbim duayı işitendir.".

40 "Rabbim! Beni, namazını dosdoğru kılan bir kimse yap; zürriyetimi de.. Ve duâmı kabul buyur, Rabbimiz!".

41 "Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anamı babamı ve bütün müminleri bağışla.".

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, Allah'tan başka İlah bulunmadığını ve O'ndan başkasına ibadet etmenin hiçbir surette caiz olmayacağını gösteren delilleri zikrettikten ve Peygamber'inden, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği hudutsuz nimetlerine karşı O'na şükretmek yerine nankörlük eden ve Allah'ı bırakarak putları İlah edinip onlara tapan kavminin bu haline taaccüp etmesi-

ni istedikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde, eşini ve çocuğunu, daha sonraları Mekke şehrinin kurulacağı ıssız ve çorak bir araziye getirip bırakan İbrahim'in (as) oradaki duasını açıklamıştır. İbrahim (as) bu duasında, Rabbinden, zürriyetinden bazısını namazlarını dosdoğru kılıp Allah'a ibadet etmeleri için bıraktığı bu beldeyi emin bir yer kılmasını, onları putlara tapmaktan muhafaza eylemesini ve insanların onlara sevgiyle yaklaşmalarını niyaz etmiş, sonra da bu yaşlılık halinde kendisine İsmail ve İshak'ı ihsan etmiş olması dolayısıyla Rabbine şükrederek hem kendisi hem anası babası ve hem de bütün müminler için mağfiret dilemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[35] Hani İbrahim bir gün şöyle demişti: "Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.".

[36] "Rabbim! O putlar insanların çoğunu saptırmışlardır. Her kim bana uyarsa, artık o bendendir; kim de bana karşı gelirse, şüphesiz sen çok bağışlayansın; çok merhametlisin.".

35 Bu, Allah'ı bırakarak kendi elleriyle yaptıkları putları İlah edinen ve bu putlara ibadet eden Mekkeli müşriklere, Mekke'nin İbrahim (as) zamanından beri kendisinden başka İlah olmayan ve hiçbir şerîki bulunmayan Allah'ın ibadeti için vazolunmuş haram bir belde olduğunu Allah Teâlâ'dan bir hatırlatma ve İbrahim'in (as), Allah'tan başka putlara ibadet eden müşriklerden kendisini tebriye ederek Mekke'nin kıyamete kadat tevhid inancının gölgesinde emin bir belde olarak kalması için Rabbine yönelttiği dua ve niyazının bir beyanıdır. İbrahim (as) bu duasında şöyle demiştir: Rabbim! Mekke'yi, gerek orada devamlı oturanlar için gerekse oraya gelip gidenler için emniyetli bir belde kıl; öyle ki, orada ne kan dökülsün ne de herhangi bir kimse zulüm görsün. Allah Teâlâ, onun bu duasına icabet etmiş ve bu beldeyi, hem insanlar için hem kuşlar ve nebatlar için emniyetli bir belde kılmış, bu sebeple de orada, ne bir kimse öldürülmüş ne kuşları avlanmış ne de ağaçları kesilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, Ankebût suresinin 67. ayetinde, bu konuyla ilgili olarak *"Çevrelerindeki insanlar tutulup öldürülürken, Mekke'yi haram ve güvenli bir yer kıldığımızı hiç görmüyorlar mı? Batıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar ?"* buyurduğu gibi, Âl-i İmran suresinin 97. ayetinde de *"Orada apaçık alametler vardır: İbrahim'in makamı (bunlardan biridir). Kim oraya girerse (tecavüzden) emin olur..."* buyurarak o beldeyi nasıl emniyetli bir yer kıldığını apaçık beyan etmiştir.

İbrahim (as), Mekke'nin emniyetli bir belde kılınması için Rabbine niyaz ettikten sonra, hem kendisi hem de oğulları için niyazına devam ederek şöyle demiştir: Rabbim! Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut ve bizim ibadetimizi, tevhid esasına dayalı olarak yalnız sana yönelik bir ibadet kıl.

36 Zira o putlar, kendilerini İlah edinerek onlara ibadet eden insanlardan çoğunun, Allah'ın hak olan yolundan uzaklaşmalarına ve sapık yollara yönelmelerine sebep olmuşlardır. Bu itibarla, her kim benim Allah katında hak olan dinimi ve itikadımı tasdik ederse, sana ve halis tevhidine iman etmekten ibaret olan yoluma girmiş olur; dolayısıyla o kimse bendendir ve hak olan yolumun yolcusudur. Kim de bana karşı gelirse, artık o bu yoldan sapmış ve batıl olan yollara girmiş olur. Bunlar hakkında verilecek hükmü de ancak sen bilirsin; dilersen onlara azap edersin; dilersen bağışlarsın; çünkü sen, çok bağışlayıcı ve çok merhametlisin. Bu, tıpkı Mâide suresinin 118. ayetindeki beyan gibidir: *"Eğer onlara azap edersen, onlar, şüphesiz senin kullarındır. Yok eğer onları bağışlarsan, elbette galip olan, hüküm sahibi olan sensin."*.

İbrahim'in (as) burada rahmet ve mağfiret talebinde bulunduğu asiler, hiç şüphesiz şirk ve küfür içinde yaşayan, Allah ve Peygamber tanıma-

yan ve putlara tapan kimseler dışındaki günahkarlardır. Zira küfrü ve şirki sabit olmuş kimseler için Allah'tan rahmet mağfiret dilenmesi asla caiz değildir. Nitekim bir evvelki ayet-i kerimede de açıklandığı üzere, kendisi de *"...beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."* diyerek Rabbine niyazda bulunmuş ve kafirler için rahmet ve mağfiret kapılarının tamamıyla kapalı olduğunu ima yolu ile de olsa ifade etmiştir. Keza onun *"...Her kim bana uyarsa, artık o bendendir..."* sözüyle de, ona uymayanların, onun ve dolayısıyla Allah'ın hak olan dinine tabi olmayanları kastettiği kolayca anlaşılır.

Bazı müfessirlere göre, İbrahim'in (as) bir evvelki ayet-i kerimede zikredilen *"Rabbim! Bu beldeyi emniyetli kıl; beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."* sözleri, Mekke şehrinin kuruluşundan ve insanların o şehirde toplanmaya başlamalarından önce, İbrahim'in (as) karısı Hacer ile oğlu İsmail'i henüz çorak bir vadi olan Mekke'ye getirip bıraktıktan sonra yaptığı bir duadır. Diğer bazı müfessirler ise, duanın, Kâbe'nin inşa edildiği sıralarda yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Nitekim Bakara suresinin 125. ayetinde, Kâbe'nin insanlar için bir toplanma yeri ve emniyet mahalli kılındığına işaret edilerek İbrahim'in makamının namazgah edinilmesi, İbrahim ve İsmail'e de, Ev'i tavaf edenler, orada kalanlar, rüku ve sücud edenler için temiz tutulaması emredildikten sonra, İbrahim'in (as) aynı duasına yer verilerek *"Rabbim! Burasını emniyetli bir belde kıl..."* dediği zikredilmiştir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

[37] "Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalp ver; onları, şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır.".

[38] "Rabbimiz! Şüphesiz sen, bizim içimizde gizlediğimizi ve açığa vurduğumuzu bilirsin. Zira yerde ve gökte olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.".

37 Allah Teâlâ bu ayet-i kerimesinde, İbrahim'in (as) ikinci bir duasına yer vermiştir ki, bu duada İbrahim (as), çocuklarından bazısını, namazlarını dosdoğru kılabilmeleri için Mekke'de Beyt-i Haram'ın yanında, ziraata elverişli olmayan ıssız ve susuz bir vadiye bıraktığını zikrederek, Rabbinden ileride onlarla temasa geçecek olan insanların onlara sevgiyle yaklaşmalarını, bunun için de o insanlara sevgi dolu birer kalp vermesini, ayrıca devamlı şükretsinler diye de bol ve çeşitli meyvelerle rızıklandırmasını istemiştir. Allah Teâlâ da onun bu duasına icabet etmiş ve hiç kimsenin gelip geçmediği ıssız, çorak ve tek bir ağacın bile yetişmediği Mekke vadisini, Halili İbrahim'in (as) bu duası sayesinde, oraya gelip yerleşenleri, dört mevsimde ayrı ayrı yetişen çeşitli ürünlerle ihya etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ, Kasas suresinin 57. ayetinde, Hazreti Peygamber'in davetine *"Eğer seninle beraber hidayete uyarsak, ülkemizden sürülürüz."* diyerek ona karşı çıkan bazı Mekkeli müşrikler hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Halbuki biz onları, kendi katımızdan her şeyin ürünlerinin içinde toplandığı hürmetli ve güvenli bir yere yarleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmemektedirler."*.

İbn Abbas, Mücahid, Sa'îd İbn Cübeyr ve diğer bazı müfessirler, İbrahim'in (as), duasında, insanların çocuklarına sevgiyle yaklaşması dileğinde bulunurken, *mine'n-nâs* (insanlardan bazısı) ifadesi kullanarak insan çeşidini tahsis ettiğini ve bununla, İranlı, Rum, Yahudi ve Hıristiyanları değil, sadece Müslümanları kastettiğini ileri sürmüşlerdir. Keza yine bazı müfessirlere göre, İbrahim'in (as) bu duası, Kâbe'nin inşa edilmesinden sonra yapılan bir duadır. Bunun delili de, İbrahim'in (as), duasında, *"Senin Beyt-i Haram'ının yanında"* diyerek çocuklarını bıraktığı yeri tarif etmesidir.

Keza aynı duanın devamı olduğu anlaşılan 39.

ayette de onun *"Yaşlılıkta bana İsmail ve İshak'ı ihsan eden Allah'a hamdolsun. Hiçbir şüphem yoktur ki, Rabbim duamı işitir."* sözleri de bunu teyit eder. Zira İsmail, İshak'tan on üç yaş daha büyüktür ve duada İshak'ın da zikredilmesi, bu duanın İsmail'in annesiyle birlikte Mekke vadisine getirilişinden en az on üç sene sonra, başka bir ifadeyle Beyt-i Haram'ın inşa edilmesinden sonra yapıldığına delalet eder.

Ancak Buhârî (*Sahih,* IV. 113-116)'nin İbn Abbas'tan (ra) gelen rivayetine göre, İbrahim (as) bu duayı, eşi Hacer ile henüz emzikte olan oğlu İsmail'i Mekke vadisine bıraktığı zaman yapmıştır. Bu rivayette açıklandığına göre, *"Hiç kimsenin bulunmadığı, ıssız, sessiz ve hatta susuz bir yerde, yanlarına koyduğu bir yük hurma ve bir kırba su ile yalnız başlarına kalacağını anlayan Hacer, yanlarından ayrılmakta olan İbrahim'in (as) peşine takılmış ve ona şöyle seslenmiştir: "Ey İbrahim! Nereye gidiyorsun? Bizi de, ne bir insanın ne de herhangi bir şeyin bulunmadığı bu vadide terk ediyorsun.". Hacer bu sözü defalarca tekrarlamışsa da, İbrahim ona dönüp bakmamıştır. Nihayet ona: "Bunu sana Allah mı emretti?" deyince, İbrahim "Evet" demiş, bunun üzerine Hacer de: "Öyleyse Allah bizi korur." demiş ve geri dönüp çocuğunun yanına gelmiştir. İbrahim, oradan uzaklaşıp Seniyye denilen yere varınca, kendisini göremeyecekleri bir şekilde yüzünü Beyt'in bulunduğu tarafa çevirmiş, sonra ellerini kaldırarak şu kelimelerle dua etmiştir: "Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haram'ının yanında, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalp ver; onları, şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır.".* Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

38 İbrahim (as), duasına devamla demiştir ki: Rabbimiz! Hiç şüphe yoktur ki sen, içimizde gizlediğimizi de açığa vurduğumuzu da bilirsin. Bizim senden gizleyebileceğimiz hiçbir şey yoktur. Bu itibarla benim sana yönelttiğim dua ve niyazımdaki maksadım da sana gizli değildir. Benim bu dualarımda, senin rızanı kazanmaktan ve sana olan ihlasımı izhar etmekten başka hiçbir maksadım yoktur. Zira göklerde ve yerde olan hiçbir şey sana gizli kalmaz.

[39] "Yaşlılıkta bana İsmail'i ve İshak'ı ihsan eden Allah'a hamdolsun. Hiçbir şüphem yoktur ki, Rabbim duâyı işitendir.".

[40] "Rabbim! Beni, namazını dosdoğru kılan bir kimse yap; zürriyetimi de.. Ve duamı kabul buyur, Rabbimiz!".

[41] "Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anamı babamı ve bütün müminleri bağışla."

39 İbrahim (as), daha sonra, yaşlılık halinde de olsa, o zamana kadar çocuğu olmayan ilk eşi Sare'den İshak adlı bir oğul vermesi ve böylece hem İsmail hem de İshak adlı iki oğula sahip olması dolayısıyla Rabbine hamd-u senada bulunmuş ve özellikle yaşlılık halini de zikrederek, bu halde iken Rabbinin kendisine ve daha önce çocuğu olmayan eşi Sare'ye bir oğul vermesini, kendisi için büyük bir delil veya mucize saymıştır. Zira hem kendisinin hem de eşi Sare'nin ulaşmış olduğu bu yaş, artık çocuk sahibi olmak için hiçbir ümidin kalmadığı çok ileri bir yaş idi. Nitekim Hûd suresinin 69 ve bunu takip eden ayetlerinde de açıklandığı üzere, Lut kavmi için gönderilen ve meleklerden oluşan bir heyet, önce İbrahim'in (as) evine uğramışlar ve ona bir oğul ile bir torun müjdesi vermişlerdi. Bu müjde karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen İbrahim'in (as) karısı *"Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu halde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey."* demişti. (Hud suresi, 71). Bir oğul ile müjdelenen İbrahim'in (as) de aynı şaşkınlığa düşmemesi mümkün değildi. Nitekim Hıcr suresinin 52-54. ayetlerinde de açıklandığı üzere, İbrahim'in (as) henüz kim olduklarını bilmediği *"Elçiler İbrahim'in yanına girmişler ve "Selam" demişler, o da "Biz sizden korkuyoruz." demişti. Onlar ise, şöyle demişlerdi:*

"Korkma. Biz sana çok bilgili bir oğlan çocuğu müjdeliyoruz.". O da: "İhtiyarlığın bana gelip çatması üzerine mi beni müjdeliyorsunuz? Neye dayanarak müjdeliyorsunuz?" demişti.". Elçilerin kim olduklarını henüz bilmeden İbrahim'in (as) onlara verdiği bu cevap, onun böyle bir müjde karşısında ne kadar şaşırdığını açık bir şekilde gösteriyordu. Bununla beraber elçiler Allah'ın elçileri idi ve verdikleri müjde de, Allah'ın, elçileri vasıtasıyle bir Peygamber'ine ulaştırdığı bir müjde idi. Çok geçmeden de verilen bu müjde gerçekleşmiş ve İbrahim'in (as), bazı haberlere göre, İsmail'den on üç sene sonra İshak adında bir oğlu daha olmuştur. Yine bazı haberlerden öğrenildiğine göre, İsmail doğduğu zaman İbrahim (as) 99, İshak doğduğu zaman da 112 yaşında idi. İşte İbrahim (as), bu yaşlılık halinde de olsa, kendisinden çocuk istemek için yaptığı duayı işiten ve duasına icabet ederek istediği çocuğu veren Rabbine hamdediyor ve Rabbim, mutlaka duaları işitendir, diyordu.

İbrahim (as) bu duasında İshak adlı oğlunu da zikrederek Rabbine hamdettiği gözönünde bulundurulursa, bu duanın daha önceki ayetlerde zikredilen dualardan sonra yapıldığı anlaşılır. Bu itibarla 35-41. ayetlerde yer alan ve sureye de adının verilmesine vesile olan dua ayetlerinin, İbrahim (as) tarafından farklı zamanlarda yapılmış duaları biraraya getirdiğini ifade etmekte herhangi bir sakınca yoktur. Doğrusunu, şüphesiz, en iyi Allah bilir.

40 İbrahim (as), İsmail'den sonra ileri yaşında kendisine İshak adlı bir oğul daha vermesi dolayısıyla Rabbine hamd-u senada bulunduktan sonra, duasına devam etmiş ve şükrüne delil olsun diye, kendisini, namazlarını hiç aksatmadan dosdoğru kılan kullarından eylemesi için Rabbine niyazda bulunmuş, zürriyyetinden bazılarını da duasına dahil ederek onların da namazlarını dosdoğru kılan kullarından olmaları için Rabbine yalvararak Rabbimiz, duamı kabul buyur, demiştir.

41 İbrahim (as) duasına devamla, hesabın görüldüğü günde, anasının, babasının ve bütün müminlerin günahlarını bağışlaması için Rabbine niyazda bulunmuştur.

Bazı müfessirlerin rivayet ettiklerine göre, İbrahim'in (as) anası mümin bir kimse idi. Bu sebeple onun, anası için istiğfarda bulunması ve Rabbinden günahlarının bağışlanmasını dilemesi çok tabii idi. Fakat Azer adıyla bilinen babası azılı bir kafirdi ve puta tapanların başında geliyordu. Nitekim En'âm suresinin 74. ayetinde de açıklandığı gibi, İbrahim (as), *"Bir gün babası Azer'e şöyle demişti: Birtakım putları İlah mı ediniyorsun? Ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.".* Meryem suresinin 42-48. ayetlerinde de, onun, nasıl babasını putları terkedip kendisinden başka İlah olmayan Allah'a ibadet etmeye davet ettiği, buna karşılık babasının ona itirazı ve onunla nasıl münakaşaya giriştiği açıklanmış ve şöyle denilmiştir: İbrahim (as), *"Babasına bir gün şöyle demişti: Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin ibadet ediyorsun? Ey babacığım! Şu bir gerçektir ki, sana gelmeyen ilim bana geldi. Bu sebeple bana tabi ol ki, seni doğru yola hidayet edeyim. Ey babacığım! Şeytana ibadet etme; zira şeytan, Rahmân'a asi olmuştur. Ey babacığım! Ben, Rahmân'dan gelecek bir azabın sana dokunmasından korkuyorum; bu takdirde (cehennemde de) şeytana dost olursun.". Babası ise, ona şöyle demişti: "Benim İlahlarımdan yüz mü çeviriyorsun, ey İbrahim? Eğer bundan vazgeçmezsen seni muhakkak taşlarım. Benden ebediyyen uzaklaş.". İbrahim de demişti ki: "Sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, bana çok lütufkar olmuştur. Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvardıklarınızdan uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Belki Rabbime yalvarmakla gayretleri boşa gitmiş bir kimse olmam.".*

Bu ayet meallerinden de anlaşıldığı gibi, İbrahim'in (as) babası Azer, putları İlah edinmiş katı bir müşrik idi ve şirkinden vazgeçmeye de hiç niyetli görünmüyordu. Bu sebeple İbrahim'in

(as) onun için Rabbinden mağfiret dilemesi olacak işlerden değildi. Bununla beraber duasında *"Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anamı babamı ve bütün müminleri bağışla."* diyerek diğer müminlerle birlikte müşrik babası için de Rabbinden mağfiret dilemişti. Ancak bu müşkil, Allah Teâlâ'nın Tevbe suresinin 114. ayetinde gelen açıklamasıyla ortadan kalkmıştır. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İbrahim'in, babası için af ve mağfiret dilemesi, sadece ona, bunu vaadetmesindendir. Nitekim onun, Allah'ın bir düşmanı olduğu anlaşılınca ondan uzaklaşmıştı. Zaten İbrahim çok içli idi; çok yumuşak idi."*. İbrahim'in (as) babası için Rabbinden af ve mağfiret vaadini, yukarıda zikrettiğimiz Meryem suresinin 47. ayetinde açıkça görmek mümkündür. Bu ayette de şöyle denilmiştir: *"İbrahim de demişti ki: "Sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, bana çok lütufkar olmuştur."*.

İbrahim'in (as), kendisinden herhangi bir günah sadır olmamasına rağmen yine de kendi nefsi için Rabbinden af ve mağfiret dilemesi ise, Rabbine iltica maksadına matuf olsa gerektir. Doğrusunu hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ
مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ
الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ
قَبْلُ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا
بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللّٰهِ مَكْرُهُمْ ۚ وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ
لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللّٰهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ
الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ وَبَرَزُوا لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُقَرَّنِينَ فِي
الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُمْ مِنْ قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ ۚ
إِنَّ اللّٰهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هٰذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوا بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ
أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

42 Zalimlerin yaptıklarından Allah'ın gafil olduğunu zannetme; O, sadece, içinde gözlerin fırlayacağı güne kadar onları erteler.

43 O gün, başları dikilmiş, gözleri kendilerine dönmeyecek ve kalpleri bomboş bir şekilde koşturup dururlar.

44 (Ey Muhammed!) İnsanları, azabın kendilerine geleceği o günü hatırlatarak uyar. (O gün gelince küfürleriyle) zulmetmiş olanlar: "Rabbimiz! Bizi yakın bir vakte kadar ertele ki, senin davetine icabet edelim ve Peygamberler'e uyalım." derler. Halbuki siz daha önce, sizin için (dünyadan Ahirete) göçüş olmadığına yemin etmemiş mi idiniz?

[45] Ve siz, kendilerine zulmeden (Ad ve Semud gibi kavimlerin) yerlerine oturmamış mı idiniz; onlara ne yaptığımız size açıklanmamış mı idi ve size darb-ı meseller irad etmemiş mi idik?

[46] Onlar tuzaklarını kurmuşlardı; fakat onların tuzaklarıyla dağlar ortadan kalkacak olsa bile, tuzakları Allah'ın yanındadır.

[47] (Ey Muhammed!) Sakın Allah'ı, Peygamberler'ine verdiği sözden döner zannetme. Şüphesiz Allah, daima galiptir; intikam sahibidir.

[48] (O'nun intikamı) yeryüzünün ve göklerin başka bir yeryüzü ve gökle değiştirildiği ve (herkesin kabirlerinden çıkıp) tek ve kahredici olan Allah'ın huzurunda durdukları gündür.

[49] İşte o gün, suçluları zincirlere vurulmuş görürsün.

[50] Gömlekleri katrandandır; Yüzlerini de ateş kaplar.

[51] İşte bunlar, Allah'ın, her nefsi kendi kazandığı şeyle cezalandırması içindir. Allah, şüphesiz hesabı çok çabuk görendir.

[52] Bu Kur'an, (Allah'tan) insanlara uyarılmaları için, O'nun tek bir İlah olduğunu bilmeleri için ve akıl sahiplerinin ibret almaları için bir tebliğdir.

Allah Teâlâ daha önceki ayetlerinde, tevhid delillerini, İbrahim'in (as) bazı dualarını, kendisini ve oğullarını şirkten uzak tutup salih ameller işlemek hususunda muvaffak kılması için yaptığı dua ve niyazı, hesabın görüleceği günde, kendisi, anası, babası ve bütün müminler için rahmet ve mağfiret dileğini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerinde zalimlerin hesaba çekilecekleri kıyamet gününün mutlaka geleceğini gösteren delilleri ve bu günün sıfatlarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[42] Zalimlerin yaptıklarından Allah'ın gafil olduğunu zannetme; O, sadece, içinde gözlerin fırlayacağı güne kadar onları erteler.

[43] O gün, başları dikilmiş, gözleri kendilerine dönmeyecek ve kalpleri bomboş bir şekilde koşturup dururlar.

[44] (Ey Muhammed!) İnsanları, azabın kendilerine geleceği o günü hatırlatarak uyar. (O gün gelince küfürleriyle) zulmetmiş olanlar: "Rabbimiz! Bizi yakın bir vakte kadar ertele ki, senin davetine icabet edelim ve Peygamberler'e uyalım." derler. Halbuki siz daha önce, sizin için (dünyadan Ahiret'e) göçüş olmadığına yemin etmemiş mi idiniz?

[45] Ve siz, kendilerine zulmeden (Ad ve Semud gibi kavimlerin) yerlerine oturmamış mı idiniz; onlara ne yaptığımız size açıklanmamış mı idi ve size darb-ı meseller irad etmemiş mi idik?

[46] Onlar tuzaklarını kurmuşlardı; fakat onların tuzaklarıyla dağlar ortadan kalkacak olsa bile, tuzakları Allah'ın yanındadır.

42 Ey Muhammed! Yeryüzünde Allah'ın verdiği nimetlerden faydalanarak zevk-u safa içinde yaşayan ve diledikleri gibi eğlenen, sonra da küfürleriyle nefislerine zulmeden kafirlerin bu davranışlarına bakıp da Allah'ın bundan habersiz olduğunu ve onları bu sebepten cezalandırmadığını zannetme. Zira onların yaptıkları hiçbir şey Allah'ın ilmi dışında değildir ve Allah, onların yaptıklarından asla gaflete düşmemiştir. Eğer onlar, bu küfürlerinin cezasını bu dünyada görmüyorlarsa bu, Allah'ın gafletinden değil; fakat onların hakettikleri cezayı kuyamet gününe kadar ertelemesindendir. İşte o kıyamet günü, öyle bir gündür ki onu gören gözler, korku ve dehşetten yuvalarından fırlayacak gibi olurlar.

43 Keza o gün onlar, korku ve dehşet sebebiyle yuvalarından fırlamış gözleri bir daha yerlerine dönmeyecek şekilde ve sadece korkunun doldurduğu kalpleri veya gönülleri bomboş olduğu halde çağırana koşarcasına, mahşer yerine koştururlar. Allah Teâlâ, o günün dehşet verici halini Tâ-hâ suresinin 108-111. ayetlerinde de tasvir etmiş ve buyurmuştur ki: *"O gün, hiç kimseye meyletmeden herkesi mahşere davet edene uyarlar. Rahmân için sesler kısılır, fısıltıdan başka bir şey işitemezsin. Yine o gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez. Onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir; fakat onlar, bilgileriyle O'nu kuşatamazlar. Yüzler, Hayy ve Kayyum (olan Allah)' a boyun eğerler. Yükü zulüm olanlar ise, hüsrana uğrarlar."*. Meâric suresinin 43-44. ayetlerinde de şöyle buyurmuştur: *"O gün onlar, gözleri dönmüş ve kendilerini zillet kaplamış olduğu halde, sanki dikili bir taşa koşuyorlarmış gibi süratle kabirlerinden çıkarlar. İşte bu, kendilerine vaadolunan gündür."*.

44 Ey Muhammed! İşte sana tasvir olunan bu günün, yani kıyamet gününün azabını bütün insanlara hatırlat ve o gün gelmeden önce onları uyar. Zira kafirler, o gün gelip de dünyada iken hakettikleri azabı önlerinde gördükleri ve onun dehşetinden gözleri yuvalarından fırladığı zaman, büyük bir pişmanlık içinde Allah'a yönelecekler ve diyeceklerdir ki: "Rabbimiz! Dünyada iken bize Peygamberler gönderdin ve bizim bu Peygamberler'e uyarak onların peşinden gitmemizi bize emrettin. Bu Peygamberler'e uymadığımız ve onların yolundan gitmediğimiz takdirde, kıyamet günü, huzuruna hak yoldan sapmış kimseler olarak çıkacağımızı ve bu yüzden de sonu hiç gelmeyecek şiddetli bir azap ile cezalandırılacağımızı söyledin. Ne var ki biz, senin bu uyarılarına kulak asmadık ve dünyanın cazip nimetlerine aldanarak bize gönderdiğin Peygamberler'in bir kısmını yalanladık; bir kısmını da öldürdük. Şimdi ise, Peygamberler'in bize söyledikleri her şeyin doğru olduğunu görüyor ve dünyada iken yanıldığımızı ve büyük hatalar işlediğimizi anlıyoruz. Rabbimiz! İşlediğimiz bu büyük hatalar sebebiyle hakettiğimiz cezayı şimdilik üzerimizden kaldır ve bizi dünyaya geri gönder; orada, mümin kimseler olarak senin davetine icabet edelim ve Peygamberler'e uyarak onların gösterdikleri yolda hiç sapmadan gidelim.".

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de kafirlerin, kıyamet günü azabı gördükleri zaman, dünyadaki kötü amellerinden pişmanlık duyarak nasıl dünyaya geri dönmek isteyeceklerini açıklamıştır. Mesela Mü'minûn suresinin 99-100. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Onlardan birine ölüm gelince, "Rabbim! Beni dünyaya geri döndür de yapmadan bıraktığım iyi işleri yapayım." diyecektir. Asla! Söylediği, sadece kendi sözüdür. Tekrar diriltilecekleri güne kadar, arkalarında (dönüşlerine mani olacak) bir engel vardır."*. Münâfikûn suresinin 10-11. ayetlerinde de aynı manada şöyle buyurulmuştur: *"İçinizden herhangi birine ölüm gelmezden ve "Rabbim! Ölümümü yakın bir zamana kadar ertelesen de, sadaka verip iyilerden olsam." demezden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda sarfedin. Zira Allah, eceli gelince hiçbir canı asla ertelemez. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*. Keza Secde suresinin *"Suçlulara, Rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş oldukları halde "Rabbimiz! gördük ve dinledik; bizi dünyaya geri çevir de salih amel işleyelim. Artık biz, inancı sağlam kimseleriz." deyişlerini bir görsen."* mealindeki 12., En'âm suresinin *"Ateşin karşısında durdurulduklarında, onların: Ah ne olurdu, (dünyaya) geri gönderilseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve müminlerden olsaydık." deyişlerini bir görsen."* mealindeki 27. ve Fâtır suresinin *"Orada bütün güçleriyle şöyle bağırırlar: Rabbimiz! Bizi çıkar da, dünyada iken yapmış olduklarımızdan başka, faydalı iş yapalım..."* mealindeki 37. ayetleri de aynı manada gelmiştir.

Ancak Allah Teâlâ, kafirlerin bu isteklerini "Siz, daha önce, yani dünyada iken, yeminler ederek öldükten sonra dirilmeyi ve dünya hayatından

başka hayat olmadığını ileri sürüp kıyamet gününü ve o günün hesap ve cezasını inkâr etmemiş mi idiniz?" diyerek reddetmiştir. Nitekim o kafirlerin yeminli inkârlarını Nahl suresinin 38. ayetinde de zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Onlar, Allah'ın, ölen bir kimseyi diriltmeyeceğine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdir. Fakat hayır; gerçek bir vaad olarak (ölüleri diriltecektir). Ancak insanların çoğu bunu bilmez."*.

45 Üstelik siz, Nûh, Ad ve Semud gibi Allah'ı ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden, Peygamberler'ini yalanlayan ve buna benzer küfürleriyle nefislerine zulmeden kavimlerin yerlerine oturmuş ve bu küfürleri sebebiyle o kavimlerin başlarına gelen felaketleri ve acı azabı yakından öğrenmiştiniz. Ayrıca size, Allah'ın hiç yoktan yaratmaya kadir olduğu gibi, yaratıp da sonra ölüm verdiklerini de yeniden diriltmeye kadir olduğunu gösteren çeşitli misaller vermiş ve bunlardan ibret almanız gerektiğini söylemiştik. Fakat siz, küfürleri yüzünden helak olan bu kavimlerin akibetlerinden ibret almak yerine, onların zenginliklerine ve Ahiret'i unutarak sadece dünya nimetlerinden faydalanıp günlerini gün etmelerine imrendiniz ve onların küfür yoluna sülûk ederek onlar gibi yaşamaya kalkıştınız.

46 Küfürleriyle nefislerine zulmeden bu geçmiş kavimlerin yerlerine oturanlar da, kendilerinden öncekilerin tuzaklarına başvurarak bütün güçleriyle hakkı iptal ile onun yerine batılı ikame etmeye çalışmışlar ve pek çok kimseyi de bu tuzaklarıyla hak yoldan uzaklaştırmışlardır. Ne var ki onların tuzakları, dağları yerinden oynatacak derecede güçlü olsa bile, yapmak istedikleri şey, Allah'ın malumu idi ve O izin vermedikçe hiç kimsenin bir yaprağı bile yerinden oynatması mümkün değildi. Allah, tuzak kuranları elbette başıboş bırakacak değildi. Onlara bu davranışlarının hesabını elbette soracak ve hem dünyada hem de Ahiret'te en şiddetli azap ile onları cezalandıracaktır. Nitekim Allah Teâlâ, Nûh suresinin 21-25. ayetlerinde, Nûh'un (as) bir niyazına da yer vererek Nûh kavmi tarafından kurulan bu tuzaklardan sözetmiş ve sonra da bu kavmin akibetini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Nuh demişti ki: Rabbim! Onlar bana karşı geldiler ve malı ve çocuğu, kendisinin ancak hüsranını artıran kimseye uydular. Büyük büyük tuzaklar kurdular. Ve dediler ki: Sakın İlahlarınızı terketmeyin. Vedd'i, Suvâ'ı, Yağûs'u, Ya'ûk'u ve Nesr'i bırakmayın. Böylece birçoklarını yoldan çıkardılar; sen, bu zalimlerin sadece sapıklıklarını artır. Nitekim günahları yüzünden suda boğulmuşlardır. Sonra da ateşe atılacaklar, Allah'tan başka bir yardımcı bulamayacaklardır."*.

47 (Ey Muhammed!) Sakın Allah'ı, Peygamberler'ine verdiği sözden döner zannetme. Şüphesiz Allah, daima galiptir; intikam sahibidir.

48 (O'nun intikamı) yeryüzünün ve göklerin başka bir yeryüzü ve gökle değiştirildiği ve (herkesin kabirlerinden çıkıp) tek ve kahredici olan Allah'ın huzurunda durdukları gündür.

49 İşte o gün, suçluları zincirlere vurulmuş görürsün.

50 Gömlekleri katrandandır; Yüzlerini de ateş kaplar.

51 İşte bunlar, Allah'ın, her nefsi kendi kazandığı şeyle cezalandırması içindir. Allah, şüphesiz hesabı çok çabuk görendir.

52 Bu Kur'an, (Allah'tan) insanlara uyarılmaları için, O'nun tek bir İlah olduğunu bilmeleri için ve akıl sahiplerinin ibret almaları için bir tebliğdir.

47 Daha önce de ifade edildiği gibi, madem ki Allah, küfürleriyle nefislerine zulmedenlerin yaptıklarından gafil değildir ve madem ki dağları yerinden oynatacak güçte tuzak kurmuş olsalar bile, O, kurdukları tuzaktan ve yapmak istedikleri şeylerden haberdardır ve O'nun izni ol-

madan kafirler tek bir yaprağı bile yerinden oynatamazlar. O halde ey Muhammed, Allah'ın Peygamberler'ine verdiği yardım sözünden döneceğini ve kafirleri, kendi isteklerini gerçekleştirmeleri için başıboş bırakıvereceğini zannetme. Aksine O, Peygamberler'ine verdiği yardım sözünü mutlaka yerine getirecek ve onları yalanlayan, yurtlarından çıkaran ve fırsat buldukları takdirde öldüren kafirlerden en şiddetli azap ile intimını alacaktır. Nitekim O, Mücâdele suresinin 21. ayetinde *"Allah, "ben ve Peygamberim mutlaka galip geleceğiz." diye yazmıştır. Şüphesiz Allah, daima kuvvetlidir; galiptir."* buyurduğu gibi, Mümin (Ğâfir) suresinin 51. ayetinde de *"Şüphesiz biz, Peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında hem de şahitlerin şahitlik etmek üzere dikilecekleri kıyamet gününde yardım ederiz."* buyurmuştur. Çünkü asıl güç ve asıl hüküm yalnız O'nundur; daima galip gelecek olan da O'dur ve O, intikam sahibi olup düşmanlarından mutlaka intikamını alacaktır.

48 O, intikamını, yeryüzünün başka bir yeryüzü ile, göklerin de başka göklerle değiştiği kıyamet günü alacaktır. Kıyâmet günü yerin ve göklerin değişecek olması, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de ifade edilmiştir. Mesela Tekvîr suresinin 1-14. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur:

"Güneşin dürülüp söndüğü, yıldızların dökülüp karardığı, dağların yürütültüğü, gebe develerin başıboş bırakıldığı, vahşi hayvanların biraraya getirildiği, denizlerin kaynatıldığı, canların bedenlerle birleştirildiği, kız çocuğuna hangi suçtan dolayı öldürüldüğünün sorulduğu, amel defterinin açıldığı, gökyüzünün yerinden oynatıldığı, cehennemin alevlendirildiği ve cennetin de yaklaştırıldığı zaman, her insan, Ahiret'e hangi amelleri hazırlayıp getirdiğini bilecektir.".

Bunu takip eden İnfitâr suresinin 1-5. ayetleri de şöyledir:

"Göklerin yarıldığı, yıldızların dökülüp yayıldığı, denizlerin birbirine karıştırıldığı, kabirlerin içi dışına çıkarıldığı zaman, her nefis, hayır olarak ne yapıp getirdiğini ve ne yapmadığını bilecektir.".

İnşikâk suresinin 1-5.ayetlerinde de aynı manayı görmek mümkündür:

"Gök yarıldığı ve kendisine layık olduğu vechile Rabbini dinleyip O'na boyun eğdiği; yer uzatıldığı, içindekileri dışarı atıp boşaldığı ve kendisine layık olduğu vechile Rabbini dinleyip O'na boyun eğdiği zaman, yaptıklarınızın karşılığını mutlaka göreceksiniz.".

Buhârî (*Sahih,* VII. 194) ve Müslim (*Sahih,* IV. 2150) tarafından nakledilen bir hadisinde Resulullah (sas.), *"Kıyamet günü insanlar, beyaz, duru, tertemiz tabak gibi bir saha üzerinde haşrolunurlar. Orada, daha önce yaşayanlara ait hiçbir iz veya alamet yoktur."* buyurarak mahşer yerini tasvir etmiş, Müslim (*Sahih,* IV. 2150) tarafından nakledilen bir haberde de, *"(O'nun intikamı), yeryüzünün ve göklerin başka bir yeryüzü ve gökle değiştirildiği ve (herkesin kabirlerinden çıkıp) tek ve kahredici olan Allah'ın huzurunda durdukları gündür."* ayetini sorarak o gün insanlar nerede olacak? diyen eşi Hazreti Aişe'ye (r.ah.) de, Sırat üzerinde olacakları cevabını vermiştir.

Gerek güneşi, ayı ve milyonlarca yıldızıyle göklerin gerekse üzerindeki dağları, denizleri ve ırmaklarıyla farklı görünümler arzeden yeryüzünün, gelecek olan kıyametle birlikte değişerek farklı bir görünüm alması, modern Astronomi ilminin de ışığı altında, gerçekleşmesi kolayca kabul edilebilecek olaylardandır. Bu ilmin ortaya koyduğu bazı bilgilere göre, başlangıçta, boşlukta dönerek uçuşan bulutsu gaz kümelerinin zamanla yoğunlaşması neticesinde merkezden koparak etrafa yayılan parçalar, aralarında dünyanın, ayın ve yıldızların da bulunduğu gezegenleri oluşturmuş, merkezde kalan ve alev alev yanmaya devam eden gaz kümesi ise, güneş denilen ısı ve ışık kaynağını meydana getirmiştir. Milyonlarca sene önce cereyan eden bu hadiseler, hiç şüphe yok ki, bir gün aynen tekerrür edecek ve Allah Teâlâ'nın haber verdiği şekilde gökler ve yer bugünkünden

farklı bir şekle girecektir. Bu bakımdan ayet-i kerime, modern ilmin de teyit ettiği Kur'an mucizelerinden biri sayılmak gerekir.

İşte göklerin ve yerin değişikliğe uğradığı bu zamanda, kabirlerinde yatmakta olan ölüler, yegane kahredici olan Allah'ın huzurunda toplanmak üzere ayağa kalkacaklardır. Bu manada Allah Teâlâ, Mümin (Ğâfir) suresinin 16. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"O gün onların hepsi ortaya çıkarlar; onlardan hiçbir şey, Allah'a gizli kalmaz. O gün mülk kimindir? Şüphesiz, kahredici bir tek Allah'ın."*.

49 İşte o gün, ey Muhammed, dünyada iken gerek küfürleri gerekse işledikleri kötü amelleriyle suçlu olanları, biribirlerine zincirle bağlanmış olarak görürsün. Bu bakımdan küfürleri ve işledikleri kötü amelleri yönünden birbirinin aynı olanlar bir sınıf teşkil ederler. Nitekim bu manada Allah Teâlâ, Saffât suresinin 22-23. ayetlerinde de şöyle buyurmuştur: *"(Meleklere denir ki:) Küfürleriye o zulmedenleri, eşlerini ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri toplayın; sonra da cehennem yoluna sevkedin."*. Keza Furkân suresinin *"Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman da, orada yok olup gitmeyi dilerler."* mealindeki 13. ve Sad suresinin *"...bina yapan ve dalgıçlık eden şeytanları ve yine şeytanlardan zincire vurulmuş diğerlerini ona tabi kılmıştık."* mealindeki 37-38. ayetleri de aynı manada gelmiştir.

50 İşte, tek ve kahredici olan Allah'ın huzurunda durdukları gün, o suçluların gömlekleri katrandandır. Başka bir ifade ile, vücutlarını kaplayan derileri, suçları sebebiyle o derece kararmış ve o derece kalınlaşıp yapışkan bir madde haline gelmiştir ki, daha çok alevle yanmaları ve bu alevin azabını daha çok hissetmeleri için, adeta katrandan bir gömlek olmuştur. Yüzlerini de ateş kaplamıştır. Ayet-i kerimede özellikle yüzün zikredilmesi, onun, insan vücudunun en şerefli ve en değerli uzuvlarından biri olması dolayısıyladır. Nitekim Allah Teâlâ, bu manada, Mü'minûn suresinin 104. ayetinde *"Ateş, onların yüzlerini dağlayacak ve dişleri sırıtıp kalacaktır."* buyurduğu gibi, iman edip güven içinde olanları da *"Kıyamet günü yüzünü en kötü azaptan koruyan kimseler..."* olarak tavsif etmiş, Kamer suresinin 48. ayetinde de, suçluların cezalarını şöyle açıklamıştır: *"O gün, yüzleri üstü cehenneme sürülecekler ve kendilerine "Cehennemin hararetini tadın." denilecektir."* buyurmuştur.

51 İnsanların kabirlerinden çıkarılıp tek ve kahredici olan Allah'ın huzurunda durdurulmaları, suçluların biribirleriyle zincire vurulmaları, gömleklerinin katrandan olması ve yüzlerinin de ateşle kaplanması, işte bütün bunlar, Allah'ın, insanların dünyada iken işleyip de kazandıklarının karşılığını onlara vermesi içindir. Buna göre, kim dünyada iken iman etmiş ve salih amel işlemiş ise, bunun mükafatını görecek; kim de küfretmiş ve kötü amel işlemiş ise, o da bunun cezasını çekecektir. Allah Teâlâ, Necm suresinin 31-32. ayetlerinde bu manada şöyle buyurmuştur: *"Kötülük yapanları, işledikleriyle cezalandırmak ve bazı küçük günahlar dışında günahların büyüklerinden ve hayasızlıklardan sakınıp iyilik edenleri de daha güzeliyle mükafatlandırmak için göklerde olan ve yerde bulunan her şey Allah'a aittir..."*

Hiç şüphe yoktur ki Allah, hesabı çok çabuk görendir. Kullarını hesap için mahşer yerinde topladıktan sonra, ilk insanın yaratılışından en sonuncusuna kadar, milyonlarca sene içerisinde gelip geçmiş bütün nefisler, dünyadaki bir günün yarısından daha az bir zaman içinde, hiçbir haksızlığa veya zulme uğramadan, amellerinin karşılığıyla hükmolunurlar ve sonra da hakettiklerini bulmak üzere, ait oldukları yerlere gönderilirler. Allah Teâlâ'nın kulları hakkında takdir ettiği hükmün infazındaki bu sürat, O'nun, her nefsin iyi veya kötü kazancını ve bu kazancın onun başına getireceği akibeti, ezelden beri bilmesi sebebiyledir. Çünkü O, dünyada iken kullarından kimin ne yapacağını ve neler yaptığını çok iyi bilir ve hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. Bu itibarla haklarında hüküm verilecek olanların azlığı veya çokluğu,

O'nun için hiçbir şeyi değiştirmez. Lokmân suresinin 28. ayetinde de ifade edildiği gibi, *"Sizin yaratılmanız ve yeniden diriltilmeniz, sadece tek bir kişinin yaratılıp diriltilmesi gibidir. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir."*.

52 İşte bu açıklamalarıyla Kur'an, bütün insanlara Allah'tan bir beyan veya bir tebliğdir. Gayesi de akıl sahiplerinin ibret almaları yanında, Allah'tan başka İlah olmadığını bilerek yalnız O'na ibadet etmelerini ve yalnız O'nun emirlerine uymalarını sağlamak; bunun dışına çıkıp kötü amel işleyenleri kötü akibet ve büyük azap ile tehdit edip uyarmak; iyi amel sahiplerini de, güzel akibet ve bol mükafatla müjdelemektir.

İşte bu ayet-i kerimeyle, İbrahim suresi de sona ermiş olmaktadır. Surenin ilk ayetinde Kur'an-ı Kerim'den söz edilerek onun, insanları, Rablerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarmak ve yegane galip ve hamdedilmeye layık olan Allah'ın yoluna sevketmek için indirilen bir Kitap olduğu zikredilmiş, surenin bu son ayetinde de, yine bu Kitab'a dönülerek, onun, insanları uyarmak, Allah'tan başka İlah olmadığını bilmelerini ve akıl sahiplerinin, küfrü ve isyanı terkederek Allah'a itaat eden birer mümin olmaları için ibret almalarını sağlamak gayesiyle indirilen bir tebliğ olduğu açıklanmıştır. Bu bakımdan surenin ilk ayetiyle son ayeti arasındaki bu yakın bağlantı, her akıl sahibi tarafından kolayca görülüp anlaşılabilecek bir manaya Sahiptir. Cenâb-ı Hak, bütün Müslümanları, Kur'an'ın ışığında, Rablerine tam manasıyla itaat eden gerçek birer mümin eylesin. Âmin.

HICR SURESİ

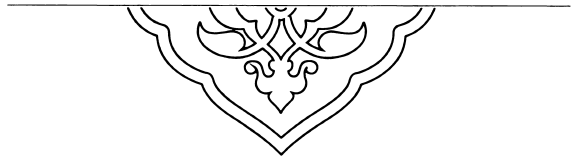

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Hicr suresi, Kur'an-ı Kerim'in on beşinci suresi olup 99 ayettir. Sure içinde Hicr halkından söz edildiğinden sure bu adla anılmıştır. Surede Lut, Eyke ve Hicr kavimlerinin kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamaları dolayısıyla nasıl helak edildikleri anlatılır. Surenin 80-84. ayetlerinde Hicr halkı ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: "Keza Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı. Onlara ayetlerimizi gönderdik yine de onlardan yüz çevirmişlerdi. Dağlarda güvenli evler yapıyorlardı. Onları da sabaha karşı helak edici korkunç bir ses yakalayıvermişti. Kazanmış oldukları şeyler, (başlarına gelen bu felaketi) onlardan defedememişti."

Hicr kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli manalarda kullanıldığı gibi, Medine ile Şam arasında bir yer adı olarak da kullanılmış ve burada oturanlara *Ashâbu'l-Hicr* denilmiştir. Ancak bunlar daha çok, Salih'in (as.) peygamber olarak gönderildiği Semud kavmi olarak şöhret kazanmışlardır. Bu kavim, dağlarda oydukları evlerde güven içinde yaşadığı hâlde peygamberini yalanlayıp emirlerine karşı geldiğinden helak olmuştur. Şuarâ suresinin 141-158. ayetlerinde bu kavimle ilgili şunlar anlatılmıştır:

"Semud kavmi de peygamberleri yalanlamıştı. Kardeşleri Salih onlara demişti ki: "Hiç Allah'tan korkmuyor musunuz? Ben, sizin için güvenilir bir peygamberim. Bu itibarla Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Bu işe karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Siz burada güven içinde mi bırakılacaksınız? Hem de bahçeler ve pınarlar içinde. Ekinler ve tomurcukları yumuşak hurmalıklar arasında. Dağlarda neşe içinde evler de yontuyorsunuz. O hâlde Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Aşırı gidenlerin emrine itaat etmeyin. Onlar, yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, fakat ıslah etmiyorlar." Onlar ise şöyle demişlerdi: "Sen ancak büyülenmiş kimselerden birisin. Bizim gibi bir insandan başkası da değilsin. Eğer doğruyu söyleyenlerden isen bir mucize getir." Salih de şöyle demişti: "İşte şu bir devedir; onun belli bir gün su içme hakkı vardır; sizin de bir gün su içme hakkınız var. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Aksi hâlde sizi, o büyük günün azabı yakalar." Buna rağmen onlar deveyi kesmişler, sonra da pişman olmuşlardı. Çünkü azap onları yakalayıvermişti. İşte bunda mutlaka bir ibret vardır; fakat onların çoğu yine de inanmış değildir."

Dağlarda kayaları yontarak güvenli evler yapma işi, Kur'an-ı Kerim'de yalnızca Hicr halkının

özelliği olarak zikredilmiş ve Hıcr suresinin 82. ayetinde bu kavimden söz edilirken, "... Dağlarda güvenli evler yapıyorlardı." denilmiştir. Hicr halkı ile ilgili bu özelliğe Şuarâ suresinde 149. ayetinde de "... Dağlarda neşe içinde evler de yontuyorsunuz." denilerek işaret edilmiştir. Bu husus göz önünde bulundurulursa, Hıcr suresinde sözü edilen ve peygamberleri yalanlayıp Allah'ın ayetlerinden yüz çevirdikleri için korkunç bir ses dalgasıyla helak edilen Hicr halkının, Salih'in (as.) peygamber olarak gönderildiği Semud kavminden farklı bir kavim olmadığı kolayca anlaşılır.

Salih (as.), Hicr halkına veya Semud kavmine peygamber olarak gönderildiği zaman ilk iş olarak kavmini, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ibadete davet etmiş ve ibadet ettikleri putları terk etmelerini istemiştir. Ne var ki sapıklıkları dolayısıyla helak olmuş her kavim gibi, bu kavim de peygamberlerine kulak asmamış, onun davetini reddederek şirklerine devam etmişlerdir. Allah Teâlâ, onların bu hallerini Hûd suresinin 61-68. ayetlerinde açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

"Semud kavmine de kardeşleri Salih gönderilmişti. Salih, kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a ibadet edin. Sizi yerden meydana getiren ve orada imar ile görevlendiren O'dur. Bu itibarla O'ndan mağfiret dileyin; sonra da O'na tövbe edin. Rabbim, şüphesiz (kullarına) çok yakındır ve duaları kabul edendir. Onlar ise şöyle demişlerdi: "Ey Salih! Bundan önce sen, içimizde ümit beslenen bir kimseydin. Sen şimdi bizi, babalarımızın ibadet ettikleri şeye ibadet etmekten men mi ediyorsun? Şurası muhakkaktır ki biz, senin bizi davet ettiğin şeyden şüphe içindeyiz, kuşkuluyuz." Salih de demişti ki: "Ey kavmim! Şimdi bana söyleyin, Rabbimden apaçık bir delile sahip olsam ve bana kendi katından bir de rahmet verse, Allah'a karşı geldiğim takdirde yine O'na karşı bana kim yardım eder? Siz, benim başarısızlığımı artırmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. Ey kavmim! Bu, size bir mucize olmak üzere Allah'ın bir devesidir. Bu sebeple onu bırakınız, Allah'ın arzında yiyip içsin. Ona kötülük etmeyin; aksi hâlde sizi, yakın bir azap yakalar." Buna rağmen onu yine de kesmişlerdi. Bu yüzden Salih onlara şöyle demişti: "Yurdunuzda üç gün daha (dünya nimetlerinden) faydalanın. Bu, yalanlanamayacak bir sözdür." Nitekim emrimiz gelince, Salih'i ve onunla birlikte iman edenleri, kendi katımızdan bir rahmetle o günün azabından kurtarmıştık. Rabbin, asıl kuvvetli ve galip olan, işte O'dur. (İşte o zaman küfür işleyip) zulmedenleri şiddetli bir yıldırım sesi yakalamış ve yerlerinde (hiç kimsenin kurtaramayacağı bir şekilde) yüzüstü çökekalmışlardı. Semud, sanki orada hiç ikamet etmemiş gibi olmuştu. Çünkü bilesiniz ki Semud, Rablerini inkâr etmişlerdi ve yine bilesiniz ki (Allah'ın rahmetinden) uzak kalmak Semud içindi."

Hıcr suresi, Mekke'de Yûsuf suresinden sonra nazil olmuştur. "Sana, tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik." mealindeki 87. ayetinin Medenî olduğu ileri sürülmüşse de bu hususta kesin bir görüş belirlenmemiştir.

2. Surenin Konusu

Hıcr suresinin Mekkî oluşu, ihtiva ettiği konular yönünden, diğer Mekkî surelerle büyük bir benzerlik teşkil etmiştir. Genellikle vahdaniyyetin, nübüvvetin, öldükten sonra yeniden dirilmenin, hesap ve cezanın ispatıyla ilgili delillerin zikri yanında Allah'a isyan edip peygamberlerini yalanlayan kâfirlerin inzarı, tehdit ve tevbihi Hıcr suresinde de ağırlıkla üzerinde durulan konulardandır. Nitekim surenin daha başında dünyada iken küfrü terk etmeyen kâfirlerin, kıyamet günü gerçekle karşı karşıya kalınca nasıl pişmanlık duyacakları açıklanmış ve şöyle buyurulmuştur: *"O küfredenler, (ahirette gerçekle karşılaşınca pişmanlık duyarlar ve) keşke Müslüman olsaydık, derler. (Ey Muhammed!) Onları kendi hallerine bırak yesinler, eğlensinler ve ümitle avunsunlar; nasıl olsa anlayacaklardır."*

Surenin ihtiva ettiği belli başlı konuları şöyle sıralamak mümkündür:

1. İnsanların ikinci babası sayılan Nûh'tan (as.) başlamak üzere, Hazreti Peygamber'e (sas.) kadar geçen zaman içinde peygamberleri ve onların getirdikleri ayet ve mucizeleri yalanlayan kâfir ve müşriklerin başlıca özelliklerinin açıklanması. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, surenin 10-11. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: "Senden önce de muhtelif görüşe sahip milletlere peygamberler göndermiştik. Ancak kendilerine hiçbir peygamber gelmiyordu ki onunla alay etmesinler."

2. Göklerin, yerin ve insanın yaratılması, bulut yüklü rüzgârlar gönderilerek yeryüzünün sulanması, ölmüş veya kurumuş nebatatın yeniden canlanıp yeşermesi, insanların ölmeleri, yeniden dirilip hesap için toplanmaları (haşr), sonra her nefsin ait olduğu yere gitmesi (neşr) gibi Allah Teâlâ'nın varlığıyla ilgili delillerin zikri. Bu konularda şu ayetleri zikretmek mümkündür: "Gökte büyük yıldızlar yarattık ve onları, bakanlar için süsledik." (15/Hicr, 16); "Yeri yaydık; üzerine sabit dağlar yerleştirdik ve orada her şeyi bitirdik." (15/Hicr, 19); "Biz insanı balçıktan, şekil verilmiş çamurdan yarattık." (15/Hicr, 26); "Bulut yüklü rüzgârları gönderdik de gökten su indirdik ve onunla sizi suladık. Yoksa siz suyu toplayamazdınız." (15/Hicr, 22); "Biz, evet biz (ölüye) hayat verir, (diriyi) öldürürüz. Asıl vâris de biziz." (15/Hicr, 23); "Şüphesiz hepsini de haşredecek olan Rabbindir; çünkü O, hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir." (15/Hicr, 25).

Mevcudatın yaratılışındaki başlıca hikmetin de kendinden başka ilah olmayan Allah'a ibadetle aralarında adaletin ve hayat nizamının sağlanması olduğunun beyanı da bu konular arasında yer almıştır.

3. Hazreti Peygamber'e gönderilen vahyin doğruluğu. Bu konuda Allah Teâlâ, surenin 8-9. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: "Biz melekleri, ancak hak ile (ve bir hikmet gereği) indiririz. O zaman da (o kâfirler) hiç bekletilmezler. Kur'an'ı biz, evet biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da elbette biziz."

4. Âdem'e secde etmeleri için Allah Teâlâ tarafından verilen emre melekler uydukları hâlde İblis'in emre isyan etmesi ve O'na karşı gelmesiyle ilgili Âdem ve İblis kıssası. Bu kıssa ile ilgili olarak Allah Teâlâ, 28-31. ayetlerde şöyle buyurmuştur: "Rabbin meleklere demişti ki: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu tamamladığım ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, ona hemen secdeye kapanın. Meleklerin hepsi, kâmilen secde etmişlerdi. Yalnız İblis müstesna. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti."

5. Dünyadaki küfürleri ve kötü amelleriyle cehenneme, imanları ve iyi amelleriyle de cennete girecek olanların tavsif edilmeleri. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, surenin 42-48. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"(Allah, şeytana şöyle demişti:) Sana uyan azgınlar dışında senin kullarım üzerinde hiçbir gücün yoktur. Cehennem ise o azgınların hepsinin birden buluşma yeridir. Onun yedi kapısı, her kapının da oradan girmek için ayrılmış bir grubu vardır. Allah'tan sakınanlar ise cennetlerde ve pınar başlarındadır. Onlara, "Selametle, güven içinde oraya girin." denir. Göğüslerindeki kini çıkarıp attık. Birbirinin kardeşleri olarak karşılıklı sedirler üzerindedirler. Orada onlara hiçbir güçlük dokunmaz. Oradan çıkarılacak da değillerdir."*

6. Daha önce gelip geçmiş peygamberlerden Lut (as.), Şuayb (as.) ve Salih'in (as.) kavimleriyle olan kıssalarının ve bu peygamberlerin kavimlerinden gördükleri kötü muamelelerin, buna karşılık ilahî bir gazaba uğrayan kavimlerin nasıl şiddetli bir azap ile helak edildiklerinin zikredilmesi suretiyle, kavminden aynı muameleye maruz kalan İslam'ın son peygamberi Hazreti Muhammed'in (sas.) yeis ve ümitsizliğe düşmemesi için teselli edilmesi. Allah Teâlâ bu manada surenin 58-77. ayetlerinde Lut'un (as.) kavmi ile kıssasını, 78-79. ayetlerinde Şuayb'ın (as.) kavmi ile kıssasını, 80-84. ayetlerinde de Salih'in (as.) Hicr veya Semud kavmi ile kıssasını zikretmiştir.

7. Allah Teâlâ'nın sevgili peygamberine Kur'an'ı

indirmek (15/Hicr, 87) ve alaycı düşmanlarına karşı ona yardım etmek (15/Hicr, 95) suretiyle ona olan in'am ve ihsanının zikredilmesi.

Kısacası Hıcr suresi, tevhidin delillerini, kıyamet ahvalini, cennet ve cehennem ehlinin ahvalini, bazı peygamberlerin kavimleriyle kıssalarını ve son peygamber Hazreti Muhammed'in (sas.) faziletlerini zikretmesi yönünden Mekkî surelerin en belirgin özelliklerini ihtiva eder.

3. Hıcr Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

Hıcr suresiyle bir önceki İbrâhîm suresi arasında gerek surelerin başlangıcında gerek muhtevalarında gerekse bitiminde tam bir uyum vardır. Her iki sure de Kur'an-ı Kerim'in vasfıyla başlamış; her ikisinde de hem gökler ve yer vasfedilmiş, hem de Hazreti Peygamber'in müşrik kavminden gördüğü büyük eziyetler karşısında ümidini yitirmemesi ve Rabbinin kendisine mutlaka yardım edeceğine inanması ve teselli bulması maksadıyla, daha önceki peygamberlerin kavimlerinden gördükleri eza ve cefa ile Allah'ın onlara yaptığı yardıma da işaret edilerek İbrahim (as.) ile diğer bazı peygamber kıssalarından fazla uzun olmayan bölümler nakledilmiş, bu arada kâfir ve müşriklerin iddialarını çürüten delillerin zikri de ihmal edilmemiştir. İbrâhîm suresinin son ayetlerinde Allah Teâlâ kıyamet günü kâfirlerden alacağı intikama işaret etmiş ve "(O'nun intikamı) yeryüzünün ve göklerin başka bir yeryüzü ve gökle değiştirildiği ve (herkesin kabirlerinden çıkıp) tek ve kahredici olan Allah'ın huzurunda durdukları gündür. İşte o gün suçluları zincire vurulmuş görürsün. Gömlekleri katrandandır yüzlerini de ateş kaplar." buyurarak dünyada iken küfrü terk etmeyen suçluların hâlini açıklamıştır. Bu ayetleri takip eden Hıcr suresinin başında ise aynı konunun devamı olarak bazı günahkâr mü'minlerin bir süre cehennemde kaldıklarını, sonra da oradan kurtulup çıktıklarını gören o suçluların, cehennem ateşinde devamlı kalmaları karşısında içine düştükleri büyük pişmanlığı zikretmiş ve bu pişmanlık içinde "(... Dünyada iken) keşke Müslüman olsaydık." diyeceklerini açıklamıştır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓرٰ ۚ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْاٰنٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ
كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْاَمَلُ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ
مِنْ اُمَّةٍ اَجَلَهَا وَمَا يَسْتَاْخِرُونَ ﴿٥﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

[1] Elif, lâm, râ. Bunlar, kitabın ve apaçık Kur'an'ın ayetleridir.

[2] O küfredenler, (ahirette gerçekle karşılaşınca pişmanlık duyarlar ve) "Keşke Müslüman olsaydık." derler.

[3] (Ey Muhammed!) Onları kendi hallerine bırak yesinler, eğlensinler ve ümitle avunsunlar; nasıl olsa anlayacaklardır.

[4] Helak ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki onun belli bir eceli olmasın.

[5] Hiçbir ümmet, ne ecelin önüne geçer, ne de geri kalır.

Yukarıda Hıcr suresiyle İbrâhîm suresi arasındaki mana birliğinden söz ederken de belirttiğimiz gibi, Allah Teâlâ, bir evvelki surenin son ayetlerinde küfürleriyle zulmetmiş olanların, kıyamet günü, kendilerine vadedilen azabın üzerlerine gelmekte olduğunu görünce büyük bir pişmanlık içinde Allah'a yalvararak, *"Rabbimiz, bu azabı şimdilik bizden uzak tut ve belirli bir vakte kadar onu ertele de senin davetine icabet edelim ve bize gönderdiğin peygamberlere uyarak onların yolundan gidelim."* diyeceklerini haber vermiş, ancak onların bu pişmanlıklarının kendilerine artık hiçbir fayda vermeyeceğini ve Allah'ın onlardan intikamını mutlaka alacağını açıklamış, sonra da Kur'an-ı Kerim'in insanlar üzerinde bu yönden uyarıcı bir rol oynadığını zikretmişti. Allah Teâlâ, Hıcr suresinin bu ilk ayetlerinde insanlara Kur'an-ı Kerim'in bu vasfını yine hatırlatarak onları uyarmış ve suçluların dünyada iken işledikleri büyük günahlardan duydukları pişmanlıklara işaret ederek kıyamet günü kendileri için hazırlanan azabı görünce, *"Ah keşke Müslüman olsaydık!"* diyeceklerini zikrettikten sonra, her ümmetin veya her insanın dünya üzerinde belirli bir eceli olduğunu, bu ecel gelince de dünyada yaptıklarının karşılığını görmek üzere hak ettikleri akıbete ulaşacaklarını açıklamıştır.

[1] Elif, lâm, râ. Bunlar, kitabın ve apaçık Kur'an'ın ayetleridir.

[2] O küfredenler, (ahirette gerçekle karşılaşınca pişmanlık duyarlar ve) "Keşke Müslüman olsaydık." derler.

[3] (Ey Muhammed!) Onları kendi hallerine bırak yesinler, eğlensinler ve ümitle avunsunlar; nasıl olsa anlayacaklardır.

[4] Helak ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki onun belli bir eceli olmasın.

[5] Hiçbir ümmet, ne ecelin önüne geçer, ne de geri kalır.

1 *Elif, lâm, râ.* Bu birleşik harflere *hurûfu mukatta'a* denir ve 29 surenin başında yer alır. Bu harfler, Arap dilinde veya Kur'an ilminde belirli bir manaya delalet etmez. Kur'an-ı Kerim'de, *elif-lâm-mîm; elif-lâm-mîm-sâd; elif-lâm-râ; kâf-hâ-yâ-ayn-sâd; tâ-hâ; tâ-sîn-mîm; tâ-sîn; yâ-sîn; sâd; hâ-mîm* vs. şekillerde bulunmaktadır. Bu harflerin manası hakkında Hazreti Peygamber'den nakledilmiş sahih bir hadis bilinmemektedir. Bununla beraber bu harflere, Allah Teâlâ ile peygamberi arasında bir şifre olduğu ve manasını Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği; başında bulunduğu surenin adı olduğu; Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarına delalet eden birer rumuz olduğu; –bizim de tercihimiz olan– ikaz veya uyarı niteliğine sahip harflerden ibaret olduğu şeklinde anlamlar verilmiştir. 29 surenin başında yer alan bu birleşik harflerin sadece beşi dışındaki diğer 24 harf grubunun ardından, hidayetin ta kendisi olan Kur'an-ı Kerim'den söz edilmesi de açıkça göstermektedir ki bu harflerle okuyucu, Kur'an karşısında uyarılmış ve bütün dikkatini, okumakta olduğu Kur'an üzerinde toplaması istenmiştir. Doğrusunu hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

İşte açıklamaya çalıştığımız üzere Teâlâ, kullarını, *elif-lâm-râ* ile uyarmış ve okumakta oldukları ayetlere dikkatlerini çekerek şöyle buyurmuştur: Bu surede yer alan ayetler, daha önceki peygamberlere indirilmiş kitaplar arasında en mükemmel kitabın ve İslam'ı her yönüyle en mükemmel bir şekilde açıklayan Kur'an'ın ayetleridir.

2 İşte bu kitabı yalanlayan ve verdiği haberlerin eskilerin masallarından ibaret olduğunu söyleyen o müşrikler, bir taraftan Müslümanların imanları dolayısıyla eriştikleri büyük mutluluğu, bir taraftan da kendilerinin, kıyamet günü gelip de yalanladıkları haşrin, hesap ve cezanın gerçekleştiğini ve küfürleri dolayısıyla hak ettikleri cehennem ateşine sevk edildiklerini görünce, büyük bir pişmanlık içinde kıvranarak kendi kendilerine, "Keşke Müslüman olsaydık ve Müslüman olarak ölseydik." diyeceklerdir. Ne var ki bu

pişmanlığın, onlar için artık hiçbir faydası yoktur. En'âm suresinin 27. ayetinde kâfirlerin bu pişmanlığı şöyle açıklanmıştır: *"Ateşin karşısında durdurulduklarında onların, "Ah ne olurdu, (dünyaya) geri gönderilseydik de Rabbimizin ayetlerini yalanlamasaydık ve mü'minlerden olsaydık." deyişlerini bir görsen!"* Bu pişmanlığın başka bir ifadesini de İbrâhîm suresinin 44. ayetinde görmek mümkündür ki Allah Teâlâ, bu ayette peygamberine hitap ederek azabın kendilerine geleceği o kıyamet gününü insanlara hatırlatmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"... (O gün gelince, küfürleriyle) zulmetmiş olanlar, "Rabbimiz! Bizi yakın bir vakte kadar ertele ki senin davetine icabet edelim ve peygamberlere uyalım." derler. Hâlbuki siz daha önce, sizin için (dünyadan ahirete) göçüş olmadığına yemin etmemiş mi idiniz?"* Keza Mu'minûn suresinin, *"Nihayet onlardan birine ölüm gelince, demektedir ki: "Rabbim! Beni dünyaya geri döndür. Ta ki yapmadan bıraktığım iyi işleri yapayım..."* mealindeki 99-100. ayetleri de aynı manada gelmiştir.

3 Allah Teâlâ, dünyada iken kıyamet gününü ve bu günün hesap ve cezasını unutan, daha doğrusu, böyle bir günün geleceğine inanmayan kâfirlerin, o gün gelip de küfürleri dolayısıyla cehennem ateşinin karşısında durdurulduklarını görünce, içine düştükleri büyük pişmanlığı açıkladıktan sonra, bu pişmanlığın artık kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını ve dünyada iken içinde yüzdükleri küfrün cezasını mutlaka çekeceklerini kafalarına iyice yerleştirmek için onları en şiddetli bir dil ile tehdit etmiş ve peygamberine hitapla, onları, tadını aldıkları dünyanın zevk u safası içinde yiyip eğlencelerine devam etmeleri için kendi hallerine bırakmasını emretmiş, zira ne kadar eğlenirlerse eğlensinler, bunun uzun süre devam etmeyeceğini, vakti geldiği zaman, bu davranışlarının karşılığını mutlaka göreceklerini bildirmiştir. Bu, tıpkı İbrâhîm suresinin 30. ayetinde Allah Teâlâ'nın, müşriklerin hallerini açıklayan beyanı ile peygamberine yönelik emri gibidir: *"Yolundan saptırmak için Allah'a şirk koşmuşlardır. (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Gönlünüzce yaşayın bakalım. Nasıl olsa varacağınız yer cehennemdir."* Keza Murselât suresinin 46-47. ayetlerinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"Ey hakkı yalanlayanlar! Yiyin ve biraz faydalanın; şurası bir gerçektir ki siz suçlusunuz. Bunları yalanlayanların vay hâline!"* Bu manada gelen bütün ayetler şu gerçeği açıkça ortaya koymaktadırlar ki insan, ister mü'min olsun ister kâfir, Allah, bunlardan hiçbirine dünya nimetlerinden faydalanmasını engellememiş, imanına ve küfrüne bakmaksızın takdir ettiği ölçüler içinde onları bu nimetlerden faydalanmaya bırakmıştır. Ne var ki kâfirler, bu nimetlerin sarhoşluğu içinde ahiretlerini unutmuşlar, hatta daha da ileri giderek böyle bir günün geleceğini inkâr etmişlerdir.

4 Oysa her başlangıcın mutlaka bir sonu ve bir eceli vardır. Bu itibarla o kâfirler, dünyada ne kadar yaşarlarsa yaşasınlar ve ne kadar eğelenirlerse eğlensinler, onlar için tayin ve takdir olunmuş bir son veya bir ecel mutlaka gelecektir ve bu ecel geldiği zaman, artık onların helak olmalarını önleyecek hiçbir güç yoktur.

5 Hiçbir millet, kendisi için takdir olunan bu sonun veya ecelin ne önüne geçebilir ve ne de ondan geri kalabilir. Allah Teâlâ, A'râf suresinin 34. ayetinde de aynı manada şöyle buyurmuştur: *"Her milletin bir eceli vardır; buna göre, ecelleri geldiği zaman, ne bir saat geri kalırlar, ne de öne geçerler."*

Üçüncü ayette hitabın Hazreti Peygamber'e yönelik olması dolayısıyla, bu ayetlerde kastolunan milletin de özellikle onun kavmi olduğuna şüphe yoktur. Buna göre Allah Teâlâ, içinde bulundukları şirk ve küfür dolayısıyla Mekke halkını ve dolayısıyla onların yolunda giden diğer milletleri en şiddetli bir dille tehdit etmiş ve bu halleriyle onların helak olmayı hak ettiklerini haber vermiştir. Nitekim çok geçmeden Kur'an-ı Kerim'in bu haberi tahakkuk etmiş ve Hazreti Peygamber daha hayatta iken Mekke'nin fethi ile bütün Hicaz bölgesi müşriklerden temizlenmiştir.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ
﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾
كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ
بَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

6 O kâfirler demektedirler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen kimse! Muhakkak sen bir delisin."

7 "Eğer doğru söyleyen kimselerden isen, (şahit olarak) bize melekleri getirseydin ya!"

8 Oysa biz, melekleri ancak hak ile (ve bir hikmet gereği) indiririz. O zaman da (o kâfirler) hiç bekletilmezler, (işleri hemen bitirilir).

9 Kur'an'ı biz, evet biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da elbette biziz.

10 Senden önce de muhtelif görüşe sahip milletlere peygamberler göndermiştik.

11 Ancak kendilerine hiçbir peygamber gelmiyordu ki onunla alay etmesinler.

12 İşte biz alayı, suçluların kalbine böyle sokarız.

13 Evvelkilerin (alaya ve tekzibe dayalı) gidişatı gelip geçmiş olmasına rağmen, kâfirler (yine de geçmişten ibret alıp) Kur'an'a iman etmezler.

14 Eğer gökten, üzerlerine bir kapı açsaydık da oradan yukarı çıksalardı,

15 Yine de "Gözlerimiz engellendi; biz, (Muhammed tarafından) büyülenmiş kimseleriz." derlerdi.

Allah Teâlâ önceki ayetlerde, kâfirlerin dünyada iken Allah'ın verdiği hudutsuz nimetlerden faydalanmalarına rağmen, bu nimetler için Allah'a şükretmek, kendilerine gönderilen peygamberlere tabi olarak gösterdikleri yoldan gitmek ve kıyamet günü Allah'ın huzuruna gerçek birer mü'min olarak çıkmak yerine, peygamberleri yalanlayan, kıyamet gününü, hesap ve cezayı inkâr eden, fakat ahirette yalanlayıp inkâr ettikleri her şeyin gerçek olduğunu görüp anladıkları zaman da "Keşke Müslüman olsaydık ve keşke Müslüman olarak ölseydik." diyerek büyük pişmanlık duyan kâfirleri en şiddetli bir dil ile tehdit edip vakti geldiğinde hak ettikleri azabı mutlaka göreceklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde daha önce gelip geçmiş peygamberlerin kavimlerinden gördükleri benzer yalanlamaların son peygamber Hazreti Muhammed'e (sas.) karşı da yapıldığına işaretle, bu çeşit davranışların ilk olmadığını, daha önceki peygamberlerin de aynı davranışlara maruz kaldıklarını hatırlatarak sevgili peygamberini, kâfirlerin bu davranışları karşısında teselli etmiş ve şöyle buyurmuştur:

6 O kâfirler demektedirler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen kimse! Muhakkak sen bir delisin."

7 "Eğer doğru söyleyen kimselerden isen, (şahit olarak) bize melekleri getirseydin ya!"

[8] Oysa biz, melekleri ancak hak ile (ve bir hikmet gereği) indiririz. O zaman da (o kâfirler) hiç bekletilmezler, (işleri hemen bitirilir).

[9] Kur'an'ı biz, evet biz indirdik; onu muhafaza edecek olan da elbette biziz.

6 Allah Teâlâ, bu ayette Mekke'de yaşayan ve Hazreti Peygamber'e inanmamış müşrik Kureyş kâfirlerinin Hazreti Peygamber hakkındaki düşüncelerini açıklamış ve bu kâfirlerin Hazreti Peygamber'e yönelttikleri bir sözü zikretmiştir. Bu kâfirler, bir gün, alaylı bir şekilde şöyle demişlerdir: Ey Allah tarafından kendisine Kur'an indirildiğini iddia eden Muhammed! Sen, asırlardan beri atalarımızın üzerinde bulundukları dini ve onların ibadet ettikleri ilahları terk etmemizi ve sana uyup senin ilahına ibadet etmemizi istiyorsun. Sen, bu iddialarında hiç şüphe yok ki aklını yitirmiş deliden başka bir şey değilsin. Bu itibarla biz senin davetine asla uymayız.

7 Eğer sen, bu iddialarında gerçekten samimi ve yalnız doğruyu söyleyen kimselerden isen, hem senin bu doğruluğuna şahitlik etmeleri, hem bizi sana inandırmaları ve hem de bize yönelttiğin ahiret azabı tehditlerinde sana destek olmaları için bize melekleri çağırıp getirsen ya!

Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber ile ilgili çirkin iddiaları dile getiren başka ayetler de vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: "Müşrikler, Allah'ı bırakıp hiçbir şey yaratamayan ve fakat kendileri yaratılmış olan, kendilerine ne zarar ve ne de fayda verecek güçleri olmayan, ne ölüm ne hayat verebilen ve ne de ölüleri diriltip kabirden çıkarabilecek olan ilahlar edinmişlerdir. Küfredenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Bu yalanda ona başka kimseler de yardım ettiler." demişler ve böylece en büyük haksızlık ve yalan ile ortaya çıkmışlardır. Ve yine demişlerdir ki: "Kur'an, başkasına yazdırıp (ezberlemesi için) sabah akşam kendisine okunan evvelkilerin masallarıdır." Keza demişlerdir ki: "Şu da ne biçim peygamber? Yemek yiyor, pazar yerlerinde yürüyor. Ona bir melek indirilseydi de onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!" Bize kavuşacaklarını ümit etmeyenler, "Bize melekler indirilemez miydi yahut Rabbimizi göremez miydik?" demektedirler. Muhakkak ki bunlar kendi kendilerine büyüklük taslamışlar ve haddi son derece aşmışlardır." (25/Furkân, 3-5, 7, 21).

8 Allah Teâlâ, önce müşriklerin şahitlik etmek üzere melekler getirmesiyle ilgili olarak Hazreti Peygamber'e yönelttikleri isteklerine cevap vermiş ve *"Biz, melekleri ancak hak ile ve bir hikmet gereği indiririz. Melekleri indirdikten sonra da artık o kâfirlere hiç mühlet verilmez."* buyurmuştur. Bundan anlaşılan şudur ki melekler, herhangi bir kavme, ancak bir maksada veya bir faydaya dayalı olarak gönderilirler. Eğer o maksat veya fayda olmaksızın melek gönderilecek olursa, onların gönderilişi abes olur; Allah Teâlâ ise abes iş yapmaktan münezzehtir. Her şeyden önce şunu unutmamak gerekir ki melekler, insan cinsinden olmayan, insana benzemeyen ve dolayısıyla insan gözüyle görülemeyen varlıklardır. Eğer Allah, yine de insanların onları bu halleriyle görmelerini mümkün kılacak olsa, bu, kâfirleri inanmadıkları şeylere zorunlu olarak inandırmış olur ki böyle bir inancın da kendilerine hiçbir faydası dokunmaz. Eğer o meleklerin insan suretine bürünmüş olarak gelebilecekleri düşünülürse, bu takdirde kâfirler, insan suretine bürünmüş olarak gelen meleklere yine inanmazlar ve onları yalancılıkla itham ederler. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 9. ayetinde böyle bir ihtimalden söz ederek şöyle buyurmuştur: *"Eğer peygamberi biz bir melek yapsaydık, yine de onu bir adam suretinde getirirdik ve onları düştükleri şüpheye yine düşürürdük."* Bundan da anlaşılmaktadır ki meleklerin, peygamberlere şahitlik etmek ve kâfirlerin onlara inanmalarını sağlamak için, gerek kendilerine has sıfatlarıyla ve gerekse insan suretinde gönderilmeleri asla caiz değildir. O hâlde onların gönderilmelerinin tek bir maksada bağlı olduğu anlaşılır ki o da küfründe direnen bir kavmin, helak ile cezalan-

dırılması vaktinin gelmesi hâlinde onların bu işle görevlendirilmeleridir. İşte melekler bu görevi yüklendikleri zaman, hiç vakit kaybetmeden hemen o kavme gelirler ve işlerini bir anda bitirirler. Dolayısıyla kâfirlerin Hazreti Peygamber'den kendilerine melek getirmesini istemelerinde kendileri için fayda değil sadece zarar vardır.

9 Allah Teâlâ, Mekkeli müşriklerin meleklerle ilgili görüşlerini cevapladıktan sonra, Hazreti Peygamber'i yalanlamak maksadıyla kendisine Kur'an indirildiği iddiasında bulunduğunu ileri sürerek onu delilikle itham etmelerine de cevap vermiş ve şöyle buyurmuştur: Hiç şüpheniz olmasın ki zikri, yani Kur'an'ı biz indirdik ve her türlü tahrif, tashif ve nisyandan onu koruyacak olan da biziz. Gerçek böyle olduğu hâlde siz, bizim kendisine indirdiğimiz Kur'an'ı size tebliğ eden peygamberin o kitabı kendisinin uydurduğunu ileri sürüyor, sonra da onu delilikle itham ediyorsunuz.

Bundan da anlaşılmaktadır ki Kur'an-ı Kerim'i peygamberine indiren Allah Teâlâ, daha önceki peygamberlere indirdiği Tevrat ve İncil gibi kitapların hilafına, Kur'an'ın muhafazasını bizzat tekeffül etmiş ve kıyamete kadar tek bir harfinin bile değişikliğe uğramadan korunacağını bildirmiştir. Filhakika Kur'an, Allah Teâlâ'nın haber verdiği şekilde tek bir harfine bile halel gelmeden nesilden nesile hıfzedilerek günümüze kadar gelmiştir; bundan sonra da aslını aynen koruyarak sonsuza kadar devam edecektir. Oysa ne Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ın ve ne de Hıristiyanların asırlardır okuyageldikleri İncil'in Musa'ya (as.) ve İsa'ya (as.) indirilen kitaplar olmadığı, gerek Yahudiler gerekse Hıristiyanlar tarafından itiraf edilmektedir.

[10] Senden önce de muhtelif görüşe sahip milletlere peygamberler göndermiştik.

[11] Ancak kendilerine hiçbir peygamber gelmiyordu ki onunla alay etmesinler.

[12] İşte biz alayı, suçluların kalbine böyle sokarız.

[13] Evvelkilerin (alaya ve tekzibe dayalı) gidişatı gelip geçmiş olmasına rağmen, kâfirler (yine de geçmişten ibret alıp) Kur'an'a iman etmezler.

[14] Eğer gökten, üzerlerine bir kapı açsaydık da oradan yukarı çıksalardı,

[15] Yine de "Gözlerimiz engellendi; biz, (Muhammed tarafından) büyülenmiş kimseleriz." derlerdi.

10 Allah Teâlâ, müşriklerin gerek Hazreti Peygamber ve gerekse ona indirilen Kur'an hakkındaki iddialarını cevaplayıp bu iddiaları en açık delillerle reddettikten sonra, bu iddialara karşı peygamberini teselli etmiş ve ona hitaben şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Senden önce gelip geçmiş kavimlere de peygamberler göndermiştik.

11 Ancak kendisine peygamber gönderdiğimiz hiçbir kavim yoktur ki o peygamber gelip de davet görevine başlayınca kavmi tarafından yalanlanmamış, alaya alınmamış ve peygamberliği inkâr edilmemiş olsun. Bu, hiç şüphesiz, ahirete inanmayan, nefislerini dünyanın süslü ve cazip nimetlerine kaptıran ve akıllarını hiçbir zaman kullanmak lüzumunu hissetmeyen kâfirlerin yoludur. Bu kâfirler, kendilerine gönderilen ve Allah'ın hak yoluna davet eden her peygamberin, bu davetle kendilerini, süslü ve cazip gördükleri dünya hayatından uzaklaştıracaklarını ve sahip oldukları hudutsuz nimetlerden mahrum kılacaklarını düşünmüşler ve daima bu korku ve endişe içinde onlara karşı çıkmışlar ve her çareye başvurarak onların tebliğ ve davet görevlerini engellemeye çalışmışlardır.

12 İşte bu, Allah'ın, her kâfirin kendisini imana davet edecek peygamberi mutlaka alaya alacağını, onu yalanlayacağını ve onun risaletini inkâr edeceğini ezelden bilmesi ve kalbine, küfrüne delalet eden bu davranışları sokup yerleştirmesi dolayısıyladır. Allah, hiç kimseyi elbette zorla küfre yöneltmez yahut onun kalbine peygamberleri yalan-

lamak, alaya almak ve risaletlerini inkâr etmek gibi düşünceleri yerleştirmez. Fakat onların bu çeşit davranışlardan asla kopmayacaklarını bildiği için onlara bu amelleri işlemelerinde kolaylıklar verir; sonra da işledikleri bu suçlardan dolayı onları en şiddetli azap ile cezalandırır. Bu, Allah'ın, kulları hakkındaki hiç değişmeyen sünnetidir.

13 Bu suçluların, peygamberleri yalanlayıp alaya almaları, sonra da inkâr etmeleri, küfür üzerinde direnmelerinin ve Kur'an'a inanıp Allah'ın hak yoluna girmekten ısrarla kaçınmalarının bir neticesidir. Oysa bunlar, kendilerinden önce gelip geçmiş ve kendilerine peygamber gönderilmiş pek çok kavimden de haberdar olmuşlardı. Nitekim kendileri hâlâ ortadan kalkmış bu kavimlerin topraklarında yaşamakta ve onlardan kalmış eserleri müşahede edip durmaktadırlar. İşte bu geçmiş kavimler de kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayıp alaya almışlar ve onların peygamberliklerini tanımayıp inkâr etmişlerdi. Küfür üzerindeki bu davranışları dolayısıyla, Allah da onları, altlarından ve üstlerinden verdiği şiddetli azap ile helak etmişti.

İşte ey Muhammed! Senin Mekke'de yaşayan kavmin, daha önce gelip geçmiş bu kavimleri ve küfürleri yüzünden başlarına gelen akıbeti, gerek eskilerin kitaplarından ve gerekse Kur'an'ın naklettiği kıssalardan öğreniyor ve yakından biliyordu. Bununla beraber Kur'an'a olan inançsızlıkları ve onun haberlerini eskilerin masalları diyerek reddetmeleri sebebiyle, helak olmuş eski kavimlerin akıbetlerinden ders almak yerine, onların yolunda gitmeyi tercih etmişlerdir. Bu itibarla Allah, daha önce gelip geçmiş peygamberlerle onların küfürlerinde direnen kavimleri hakkında uyguladığı değişmeyen sünnetini, senin ve senin kavmin hakkında da uygulayacak ve sana ihsan edeceği zafere karşılık kâfirleri de mutlaka cezalandıracaktır.

14 Zira senin Mekke'de yaşayan kavmin, küfürde o derece ileri gitmiş ve küfürdeki inadını o derece artırmıştır ki Allah onlar için gökyüzünde bir kapı açmış olsaydı ve onlar da o kapıdan yukarı çıkıp etrafı seyretme imkânına kavuşsalardı, bunun yanlış görmekten kaynaklanan bir aldanma olduğunu ileri sürerek buna inanmazlardı.

15 Bu yanlış görmenin de gözlerinin peygamber tarafından büyülenmesi neticesinde ortaya çıktığını söylerlerdi. Nitekim Allah Teâlâ, onların küfürden kaynaklanan bu çeşit iddialarını, En'âm suresinin 7. ayetinde de zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Sana, kâğıtta yazılı bir kitap indirmiş olsaydık ve onlar da o kitaba elleriyle dokunsalardı, yine de o küfredenler, bunun apaçık bir sihir olduğunu söylerlerdi."*

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا
مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا
مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا
عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً
فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا
الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

16 Gökte büyük yıldızlar yarattık ve onları bakanlar için süsledik.

17 Ayrıca taşlanmış olan her şeytandan onları koruduk.

18 Ancak kulak hırsızlığı yapan biri olursa, parlak bir ateş alevi de onu takip etmiştir.

19 Yeri yaydık; üzerine sabit dağlar yerleştirdik. Ve orada ölçülü her şeyi bitirdik.

20 Yine orada sizin için ve sizin rızık veremeyeceğiniz kimseler için geçimler sağladık.

21 Hiçbir şey yoktur ki yanımızda onun hazineleri bulunmasın. Ancak biz onu, belirli miktarda indiririz.

22 Bulut yüklü rüzgârları gönderdik de gökten su indirdik ve onunla sizi suladık. Yoksa siz suyu toplayamazdınız.

23 Biz, evet biz (ölüye) hayat verir, (diriyi de) öldürürüz. Asıl vâris de biziz.

24 Şurası muhakkaktır ki biz, içinizden gelip geçmiş olanları da biliriz; geride kalanları da biliriz.

25 Şüphesiz hepsini de haşredecek olan Rabbindir; çünkü O, hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde küfürlerinin açık ve kesin alametleri olarak müşriklerin gerek Kur'an hakkında ve gerekse Hazreti Peygamber hakkında ileri sürdükleri birtakım iddiaları ve özellikle kendisine Kur'an'ın indirilmiş olması dolayısıyla Hazreti Peygamber'i mecnunlukla itham etmelerini bahis konusu ederek Kur'an'ın bizzat kendisi tarafından indirildiğini ve onu muhafaza etmenin de kendisine ait olduğunu teyit edip sevgili peygamberini teselli etmek maksadıyla daha önce gelip geçmiş kavimlere de peygamberler gönderdiğini ve o peygamberlerin da kavimleri tarafından tekzip edilip alaya alındığını zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde vahdaniyyetinin ve hudutsuz kudretinin göklerdeki ve yerdeki delillerini açıklamıştır.

"Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde mü'minler için nice deliller vardır, hiç görmüyor musunuz? Gökte de rızkınız ve size vadolunan şeyler vardır. Göğün ve yerin Rabbine kasem olsun ki size bu vadolunanlar, tıpkı sizin konuştuğunuz şeyler gibi gerçektir." (51/Zâriyât, 20-23) ayetlerinde de zikredildiği gibi sadece insanlara ihsan olunan hudutsuz rızıklar bile, aklını kullanabilen kimseler için Allah'ın kudretini ve bu kudretin yüceliğini göstermeye kâfidir. Ayet-i kerimelerde Allah Teâlâ, vahdaniyyetinin ve hudutsuz kudretinin delilleri olarak, önce göklerle ilgili olan güneş, ay ve yıldızların yaratılması, konaklama yerlerinin tespiti ve gökyüzünün bunlarla süslenmesi ile ilgili delilleri; sonra da yeryüzünün yayılması, üzerinde sabit dağlar yaratılması, yeryüzünün meyveli ve meyvesiz ağaçlarla ve çeşitli nebatlarla donatılması, insanların ve sair canlı varlıkların çeşitli rızıklarla geçimlerinin sağlanması, yağmur yüklü bulutlar gönderilerek yeryüzünün sulanması, canlı varlıklara ölüm verildiği gibi, ölü olanların da yeniden diriltilmesi ile ilgili delilleri zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

16 Gökte büyük yıldızlar yarattık ve onları bakanlar için süsledik.

17 Ayrıca taşlanmış olan her şeytandan onları koruduk.

18 Ancak kulak hırsızlığı yapan biri olursa, parlak bir ateş alevi de onu takip etmiştir.

19 Yeri yaydık; üzerine sabit dağlar yerleştirdik. Ve orada ölçülü her şeyi bitirdik.

20 Yine orada sizin için ve sizin rızık veremeyeceğiniz kimseler için geçimler sağladık.

[21] Hiçbir şey yoktur ki yanımızda onun hazineleri bulunmasın. Ancak biz onu, belirli miktarda indiririz.

16 Allah Teâlâ, hem aklını kullanan insanlara, hem de ibret gözüyle bakıp düşünenlere gökyüzünün azametini, güneş ay ve yıldızlarla onun nasıl süslü hâle getirildiğini tavsif etmiş ve buyurmuştur ki: Gökte, bir kısmı belli bir yörünge üzerinde dönüp dolaşan, bir kısmı da yerlerinde sabit kalan güneş, ay ve yıldızlar yaratıp bakan, düşünen ve ibret almasını bilen insanlar için onu süslü ve cazip bir hâle getirdik. *"Biz, dünya semasını, bir süsle, yıldızlarla süsledik."* (37/Sâffât, 6); *"Gökte burçlar yaratan ve orada ışık saçan güneşi ve aydınlatan ayı var eden Allah ne yücedir."* (25/Furkân, 61) mealindeki ayetler de düşünen ve ibret almasını bilen kimseler için aynı manadadır.

17 Gökyüzünü büyük yıldızlarla süslediğimiz gibi, onu, lanetlenmiş, taşlanmış veya itaat dışına çıkmış şeytanlardan da koruduk. Eğer şeytanların göklere herhangi bir zarar veremeyecekleri düşünülürse, gökyüzünün veya göklerin şeytanlardan korunmasıyla ilgili ifadenin, şeytanların gökyüzüne yaklaştırılmamaları veya yaklaşmalarının engellenmesi manasında zikredildiği anlaşılır.

18 Bununla beraber, bu şeytanlardan bazısı çıkıp da yine kulak hırsızlığı yapmak ve bazı haberleri çalmak için çaba sarf etmeye kalkışmış ise parlak bir ateş parçası veya bir yıldız onlara engel olmuş ve onları kovalamıştır. İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre şeytanlar, önceleri gökyüzünde dolaşırlar ve meleklerin gayba ait konuşmalarını gizlice dinlerler, sonra da onlardan duydukları haberleri kâhinlere gelerek haber verirlerdi. Böylece kâhinler, şeytanların kulak hırsızlığıyla elde ettikleri haberleri insanlara naklettikleri zaman, insanlar nazarında gaybı bilen kimseler olarak değer kazanırlardı. İsa'nın (as.) doğumundan sonra şeytanların gökyüzünde dolaşmaları ve kulak hırsızlığı yaparak haber çalmaları kısmen yasaklanmış, ancak tam olarak ortadan kaldırılmamıştı. Ancak Hazreti Peygamber'in doğumundan sonra gökyüzünün neresinde olursa olsun, kulak hırsızlığına çıkan şeytan, *şihâb* diye adlandırılan parlak ateşlerle kovalanmıştır. Buhârî (*Sahîh*, I. 187; VI. 73) ve Muslim (*Sahîh*, I. 331) tarafından nakledilen bir habere göre İbn Abbâs (ra.) şunları anlatmıştır: Resulullah (sas.), ashabından birkaç kişi ile birlikte Sûk-ı Ukâz'a doğru yürüyordu. O sıralarda şeytanlar, semadan haber almaktan menedilmişler, haber almaya çıktıkça da üzerlerine *şihâb* atılmaya başlanmıştı. Semadan haber alamadan kavimlerinin yanına geri dönen şeytanlara, "Ne oluyor; neden haber almadan dönüyorsunuz?" diye sorulduğunda da "Ne yapalım; haber almaktan menedildik; üzerimize *şihâb* gönderildi." cevabını veriyorlardı. Bunun üzerine arkadaşları, "Herhâlde bu yeni ortaya çıkmış bir şey; siz de doğu ve batı taraflarına gidin ve sizin haber almanıza engel olan bu şeyin ne olduğunu öğrenin." dediler. Bunun üzerine onlar da Tihâme cihetine, Sûk-ı Ukâz'ın bulunduğu yere doğru gittiler ki işte o sırada peygamber de orada bulunuyordu ve ashabına sabah namazını kıldırıyordu. Onun namazda okuduğu Kur'an ayetlerini işittikleri zaman birbirlerine, "Vallahi sizi haber almaktan meneden işte budur." dediler. Sonra da kavimlerinin yanına döndüler ve onlara şöyle dediler: "Ey kavmimiz! Biz, dosdoğru yola ileten, hayret verici bir Kur'an dinledik ve ona iman ettik. Bundan böyle Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız." İşte o zaman Allah Teâlâ, Hazreti Muhammed'e (sas.): *"(Ey Muhammed!) De ki: Cinlerden bir grup benden Kur'an dinlemiş ve şöyle demişlerdi: Biz, doğru yola ileten, hayret verici bir Kur'an dinledik ve ona iman ettik. Artık Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız. Zira Rabbimizin büyüklüğü çok yüce olup, ne bir eş ve ne de bir çocuk asla edinmemiştir..."* ayetleriyle başlayan Cinn suresini indirmiştir.

19 Allah Teâlâ, vahdaniyyetinin göklerle ilgili delillerini zikrettikten sonra, yeryüzü ile ilgili delillerin zikrine geçmiştir ki bunlar şunlardır:

1. Yeryüzünü yaydık: Yer, her ne kadar küre şeklinde yaratılmış ise de bu kürenin büyüklüğü sebebiyle yüzeyi geniş bir saha şeklinde yayılmış

ve böylece insanların o yüzeyden dilediklerince faydalanmaları ve üzerinde yaşayıp dilediklerince dolaşabilmeleri sağlanmıştır. *"Yeryüzünü de biz yaydık. Ne güzel yayıcıyız."* (51/Zâriyât, 48) ayeti de aynı anlamdadır.

2. Yer üzerine sabit dağlar yerleştirdik: İbn Abbâs'tan gelen bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, yeryüzü su üzerinde yaratılmış ve böylece yer küresinin yarısı su altında diğer yarısı da su üzerinde kalmıştır. Kürenin yarısının da olsa su içinde bulunması, onun zaman zaman hareket etmesine veya sarsılmasına sebep olacağından, üzerinde yaratılan sabit dağlarla bu sarsıntı önlenmiş ve yer dağlar sayesinde sabitlenmiştir. Nitekim Nahl suresinin 15. ayetinde de bu gerçeğe işaret edilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"Yeryüzünde sizi sarsılmaktan koruması için sabit dağlar yarattık..."*

3. Yer üzerinde ölçülü her nebatı bitirdik: Yeryüzü küre şeklinde yaratılmasına rağmen, küre yüzeyinin insanların faydalanabilecekleri şekilde yayılması, üzerinde insanların her yönden ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçüde meyve ve nebatatın da yetişmesini sağlamıştır. Daha sonra gelecek olan, *"Hiçbir şey yoktur ki yanımızda onun hazineleri bulunmasın. Ancak biz onu, belirli miktarda indiririz."* mealindeki 21. ayette de zikredildiği gibi, insanların muhtaç oldukları bütün geçim vasıtaları Allah katındadır ve bunlar, miktarını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği hazineler dolusudur. Ancak ayette de belirtildiği gibi Allah, bu hazineleri kullarının önüne kâmilen boşaltmamış, ondan belirli miktarda ve kullarına yetecek ölçülerde vermiştir. Bu sebepledir ki ayette yeryüzündeki her nebatın belirli ölçülerde bitirildiğini zikretmiştir.

20 Yine yeryüzünde hem sizin için, hem de sizin rızık veremeyeceğiniz kimseler için geçimler sağladık. Keza Allah, kulları için sadece yeryüzünün bitireceği nebatatı yeterli görmemiş, onlara başka geçim vasıtaları da yaratmıştır. Hem işlerinde ve yolculuklarında binek olarak kullanmaları, hem de etlerinden, sütlerinden ve derilerinden faydalanmaları ve ticaret metaı yapmaları için çeşit çeşit hayvanları kullarının emrine vermiş ve bunların geçimlerini de kendi üzerine alarak onlar için ayrı ayrı yiyecekler yaratmış; kulları için yer altında yarattığı madenlerden de faydalanmalarını sağlamıştır

21 Kâinatta her ne varsa ve o neye muhtaçsa, muhtaç olunan o şeyin hazineleri mutlaka Allah katındadır ve dolayısıyla hiçbir şeyin eksikliğinden söz etmek mümkün değildir. Ancak Allah, kullarının muhtaç olduğu şeyleri, onlara, kendisinin bir hikmete dayalı olarak takdir ettiği belirli ölçüler içinde verir ve bu takdirde de daima kullarının maslahatını ön planda tutar. Abdullah ibn Mes'ûd'dan gelen bir haberde şöyle denilmiştir: "Hiçbir yıl, diğer yıldan daha fazla yağmurlu değildir. Ancak Allah, yağmuru bölgelere göre takdir edip bölüştürür." Bundan sonra İbn Mes'ûd, *"Hiçbir şey yoktur ki yanımızda onun hazineleri bulunmasın. Ancak biz onu, belirli miktarda indiririz."* ayetini okumuştur.

[22] Bulut yüklü rüzgârları gönderdik de gökten su indirdik ve onunla sizi suladık. Yoksa siz suyu toplayamazdınız.

[23] Biz, evet biz (ölüye) hayat verir, (diriyi de) öldürürüz. Asıl vâris de biziz.

[24] Şurası muhakkaktır ki biz, içinizden gelip geçmiş olanları da biliriz; geride kalanları da biliriz.

[25] Şüphesiz hepsini de haşredecek olan Rab bindir; çünkü O, hikmet sahibidir; her şeyi hakkıyla bilendir.

22 Allah Teâlâ, yeryüzünü yayıp üzerinde insanların geçimlerini sağlayacak nimetler bitirdiğini haber verdikten sonra, bu nimetlerin husulüne vesile olan yolları açıklamış ve *"Bulut yüklü rüzgârları gönderdik de gökten su indirdik ve onunla sizi suladık. Yoksa siz suyu toplayamazdınız."* buyurmuştur. Filhakika yağmur yüklü bulutların gökyüzünde belirli bir yöne doğru akışında sonra da belli bir yerde kümelenip taşıdığı yağmur

sularını o yer üzerine bırakmasında rüzgârların ne derece büyük rol oynadığını hiç kimse inkâr edemez. Nitekim Allah Teâlâ bunu, A'râf suresinin 57. ayetinde geniş bir şekilde açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Rahmetinin önünden müjdeci olarak rüzgârları gönderen O'dur. (Öyle ki bu rüzgârlar) yağmur yüklü bulutları yüklendiği zaman, biz onu ölü bir memlekete sevk ederiz; sonra o bulutlarla suyu indiririz; sonra da o su ile her çeşit meyveyi çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhâlde düşünüp ibret alırsınız."*

Rüzgâr, yağmur yüklü bulutların herhangi bir ülkeye sevk edilişinde başlıca görevi üstlendiği gibi, tozlaşma denilen yol ile ağaçların aşılanmasında da en büyük rolü oynar. İşte bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın kullarına yaptığı ihsandan birer örnektir. Bu sebepledir ki O, ayet-i kerimede, *"Gökten su indirdik de sizi suladık; yoksa siz suyu toplayamazdınız."* buyurarak bu gerçeği açıkça ortaya koymuştur. O, gökten yağmur yağdırıp su indirmek suretiyle kullarını sulamakla yetinmemiş, aynı zamanda gökten indirdiği suyu nehirlerde, ırmaklarda ve yeraltı kaynaklarında toplamak suretiyle su hazineleri meydana getirmiş ve yağmur yağmadığı zamanlarda su ihtiyaçlarının bu hazinelerden karşılanmasını sağlamıştır.

"Sizin için gökten su indiren de Allah'tır. İçilecek su ondandır; hayvanlarınıza yedirdiğiniz ağaçlar da ondandır." (16/Nahl, 10); *"İçtiğiniz sudan haber verir misiniz? Onu bulutlardan siz mi indirdiniz, yoksa asıl indiren biz miyiz? Dilesek, onu acı veya tuzlu kılarız (da ne içebilir, ne de tarımda kullanabilirsiniz). O hâlde şükretmeniz gerekmez mi?"* (56/Vâkıa, 68-70) ayetlerinde de aynı konu vurgulanmıştır.

23 Allah Teâlâ, yağmur yüklü bulutlar taşıyan rüzgârları dilediği istikamete sevk ederek yeryüzünün ve yeryüzü üzerinde yaşayan canlı varlıkların sulanmasına vesile olan hudutsuz kudretini açıkladıktan sonra, *"Biz, hem (ölüye) hayat verir, hem de (diriyi) öldürürüz."* buyurarak yaratma kudretini haber vermiştir. Hiç yoktan yaratan, yarattığına can vererek onu dirilten, sonra ona ölüm veren, kıyamet günü de ölüleri tekrar diriltip mahşer yerinde bir araya getirecek olan Allah Teâlâ'dır. *"... O'ndan başka her şey yok olacaktır..."* (28/Kasas, 88) ayetinde de ifade edildiği gibi yeryüzünün ve yer üzerinde bulunan her şeyin vârisi sadece O'dur ve her şey O'na dönecektir.

24 Allah Teâlâ, gerek yağmur yüklü bulutların sevkinde ve gerekse yoktan yaratmasında ve yarattıklarına ölüm verip yeniden diriltmesinde sahip olduğu hudutsuz kudretini açıkladıktan sonra, *"Şurası muhakkaktır ki biz, içinizden gelip geçmiş olanları da biliriz, geride kalanları da biliriz."* buyurarak başlangıcından sonuna kadar bütün mahlukat hakkındaki ilminin genişliğini zikretmiştir. Bundan da anlaşılmaktadır ki Allah, Âdem'den (as.) bu yana gelip geçmiş bütün insanları teker teker bildiği gibi, hâlen hayatta bulunanları ve bundan sonra kıyamete kadar gelecek olanları da bilir. Herkesin yaptıkları ve yapacakları Allah'ın ilmi içindedir ve hiçbir şey O'nun ilmi dışında değildir.

25 Yaratılışın başından beri gelip geçenleri ve bundan sonra da kıyamet gününe kadar gelip geçecek olanları yalnızca Allah bildiği gibi, bunların hepsini birden yeniden diriltip mahşer yerinde toplayacak da yine O'dur. Çünkü O, kimin iman ettiğini ve kimin küfür içinde öldüğünü, kimin salih amel işleyip kimin de kötü amel sahibi olduğunu bilir ve her insanı kendi kazancıyla cezalandırır. O, hiç şüphesiz, hikmet sahibidir ve her ne yaparsa, ilminin ve hikmetinin gereği olarak onun en güzelini ve en doğrusunu yapar.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ

مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلَٰئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَنْ يَكُونَ مَعَ
السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ
مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ
﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ
﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ
﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ
﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

26 Biz insanı balçıktan, şekil verilmiş çamurdan yarattık.

27 Cini ise insanı yaratmadan önce alevli ateşten yaratmıştık.

28 Rabbin, meleklere demişti ki: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan bir beşer yaratacağım."

29 "Onu tamamladığım ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, ona hemen secdeye kapanın."

30 Meleklerin hepsi kâmilen secde etmişlerdi.

31 Yalnız İblis müstesna. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti.

32 Rabbi ona demişti ki: "Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmaktan seni alıkoyan nedir?"

33 O da şöyle demişti: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan yarattığın bir beşere secde etmek için var olmadım."

34 Rabbi de demişti ki: "O hâlde oradan çık. Sen artık kovulmuş birisin."

35 "Kıyamet gününe kadar lanet senin üzerindedir."

36 Şeytan şöyle demişti: "Rabbim! Tekrar dirilecek güne kadar bana mühlet ver (beni öldürme)."

37 "Rabbi de demişti ki: "Haydi sen, mühlet verilenlerdensin."

38 "Hem de bilinen vaktin gününe kadar."

39 Şeytan ise şöyle demişti: "Rabbim! Beni azdırmış olman dolayısıyla yeryüzündeki günahları âdemoğulları için süsleyecek ve hepsini azdıracağım."

40 "Ancak içlerinden ihlaslı kılınan kulların müstesna."

41 Rabbi de buyurmuştu ki: "Vazgeçilmesi mümkün olmayan dosdoğru yol budur."

42 "Sana uyan azgınlar dışında senin kullarım üzerinde hiçbir gücün yoktur."

43 "Cehennem ise o azgınların hepsinin birden buluşma yeridir."

44 "Onun yedi kapısı, her kapının da oradan girmek için ayrılmış bir grubu vardır."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin göklerdeki ve yerdeki delillerini açıklamış, bu cümleden olarak gökyüzünün güneş, ay ve yıldızlarla nasıl süslendiğini, yeryüzünün nasıl yayılıp sarsılmaması için üzerinde sabit dağlar yaratıldığını, yağmur yüklü bulutların rüzgârlar vasıtasıyla nasıl dört bir yana sevk edilip gökyüzünden su indirildiğini ve böylece hem toprağın, hem de sair canlı varlıkların sulandığını, aynı zamanda insanların ve hayvanların geçimlerini sağlayacak çeşit çeşit nebatlar bitirildiğini zikretmişti. Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde de varlığının, birliğinin ve yüce kudretinin delillerini zikretmeye devam etmiş ve daha önceki delillerden farklı olarak, ilk insanın yaratılışını ve onun diğer varlıklar arasındaki derecesini ve değerini açıklamış ve bu ilk insanın, bazı melekler ve cinlerle olan ilişkisine de işaret ederek şöyle buyurmuştur:

[26] Biz insanı balçıktan, şekil verilmiş çamurdan yarattık.

[27] Cini ise insanı yaratmadan önce alevli ateşten yaratmıştık.

[28] Rabbin, meleklere demişti ki: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan bir beşer yaratacağım."

[29] "Onu tamamladığım ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, ona hemen secdeye kapanın."

26 Allah Teâlâ, *ebû'l-beşer* (beşerin babası) olarak bilinen ilk insan Âdem'i, aslı toprak olan ve su ile ıslandığında çamura yahut balçığa dönüşen ve kendisine şekil verilebilen bir maddeden yaratmıştır. Bu çamur veya balçık, zaman içinde kokuşmaya yüz tuttuğu gibi, kuruduğu zaman çınlayan bir ses de çıkarır. Bu sebepledir ki Rahmân suresinin 14. ayetinde bu manada, *"İnsanı, kurumuş, çınlayan bir balçıktan yaratmıştır."* buyurulmuştur.

27 Allah, cinleri ise alevli bir ateşten yaratmıştır. Abdullah ibn Mes'ûd, kendisinden nakledilen bir habere göre, çölde çok sıcak ve kuru bir şekilde esen ve bazen insanları ve hayvanları sersem eden, bazen de öldüren sam yeline işaretle, "Şu sam yeli, cinlerin yaratıldığı sıcak yelin yetmişte biridir." demiş, sonra da *"Cini ise insanı yaratmadan önce alevli ateşten yaratmıştık."* ayetini okumuştur. Muslim (*Sahîh,* IV. 2294) ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Musned,* VI. 153, 168) naklettikleri bir hadiste de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Melekler nurdan yaratıldı; cân da alevli bir ateşten yaratıldı; Âdem ise size vasfolunan şeyden yaratıldı."* Rahmân suresinin 15. ayetinde de aynı manada şöyle buyurulmuştur: *"Cinleri de dumanı olmayan halis bir ateşten yaratmıştır."* Bu ayet-i kerimede insan tabiatının soğukluğuna, cin tabiatının ise hararetine delalet eden bir işaret bulunduğu gibi, yaratılan ilk insan olması itibariyle Âdem'in (as.) şerefine, aslının saflığına ve temizliğine dikkat çeken bir mana vardır.

28 Allah Teâlâ, melekleri Âdem'e (as.) secde etmeye davet etmekle ona ihsan ettiği bu büyük şerefi açıklamıştır. Melekler ona secde ettikleri hâlde İblis, onu kibrine yedirememiş, küfrü, hasedi, inadı ve büyüklük taslaması sebebiyle Rabbinin bu emrine karşı gelmiştir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Rabbinin, babanız Âdem'i yaratmadan önce meleklere verdiği şu emri kavmine hatırlat da bu emre kimlerin uyup kimlerin karşı geldiğini iyice bilsinler ve bundan ibret alsınlar. Rabbin meleklere demişti ki: Ben, kuru balçıktan, kokuşuk çamurdan bir insan yaratacağım.

29 Bu insanı yarattığım ve yaratma işini tamamlayıp ona ruhumdan üfürerek can verdiğim zaman ona hemen secdeye kapanın.

Bakara suresinin 34. ayetinin tefsirinde de açıkladığımız gibi, lügatte *secde,* huzu ve inkıyat, yani boyun eğmek ve teslim olmak manasına gelir. En büyük tezahürü, alın yere gelecek şekilde yüzüstü kapanmaktır. Şeriat dilinde secde Allah'a ibadet manasında kullanıldığı gibi,

Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinin de delaletiyle, emirlere boyun eğmek, tebcil ve tazim etmek, yüceltmek manalarında da kullanılmıştır. Meleklerin Âdem'e, Yakup ve evladının Yusuf'a (12/Yûsuf, 100), nebatların ve ağaçların Allah'a secdeleri (55/Rahmân, 6) tebcil ve tazim manasındadır. Buna göre, meleklerin Âdem'e secde etmeleri, ilahî emre uymaları yönünden Allah'a ibadet, hilafet makamına layık görülen insana da bu makama mütenasip olarak hürmet ve hizmet arzı ifade eder. Yoksa meleklerin Âdem'e secde etmeleri, hiçbir surette onu ilah mertebesine yükselterek ona ibadet etmeleri manasında değildir. Zaten Allah Teâlâ'nın da bu manayı murat ederek onlara secde emretmesi mümkün değildir.

30 Meleklerin hepsi kâmilen secde etmişlerdi.

31 Yalnız İblis müstesna. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti.

32 Rabbi ona demişti ki: "Ey İblis! Secde edenlerle beraber olmaktan seni alıkoyan nedir"?

33 O da şöyle demişti: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan yarattığın bir beşere secde etmek için var olmadım."

34 Rabbi de demişti ki: "O hâlde oradan çık. Sen artık kovulmuş birisin."

35 "Kıyamet gününe kadar lanet senin üzerindedir."

36 Şeytan şöyle demişti: "Rabbim! Tekrar dirilecek güne kadar bana mühlet ver (beni öldürme)."

37 "Rabbi de demişti ki: "Haydi sen, mühlet verilenlerdensin."

38 "Hem de bilinen vaktin gününe kadar."

30 Meleklerin hepsi, Rablerinin bu emrine uyarak, ruhundan üfleyerek can verdiği ilk insan Âdem'e hemen secdeye kapanmışlar, bu secde ile onu tebcil ve tazim etmişlerdir.

31 Yalnız İblis müstesna. O, *"Ben, çamurdan yarattığın bir beşere secde etmek için yaratılmadım."* diyerek Rabbinin bu emrine karşı gelmiş ve secde eden meleklerden ayrılıp kâfirlerden olmayı tercih etmişti.

32 Rabbi ise İblis'e, Âdem'e secde etme hususundaki emrine karşı gelmesinin sebebini sormuş ve "Ey İblis! Melekler Âdem'e secde ettikleri hâlde senin onlarla birlikte secde etmene engel nedir; neden sen de ona secde etmedin?" demiştir.

33 İblis'in Rabbinin emrine karşı gelerek Âdem'e secde etmesini engelleyen sebepler vardır. Bu sebeplere istinaden İblis, Rabbinin bu sorusuna, *"Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan yarattığın bir beşere secde etmek için var olmadım."* diye cevap vermiştir. Onun buna benzer bir cevabını *"... Çamurdan yarattığın kimseye secde mi edeyim?"* (17/İsrâ, 62) ayetinde de görmek mümkündür. Onu bu cevabı vermeye sevk eden sebeplerin başında ise kendisini Âdem'den daha üstün ve daha hayırlı görmesi geliyordu. Nitekim Sâd suresinin 76. ayetinde Rabbinin aynı mealdeki sorusuna onun, *"Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın."* diyerek cevap verdiği görülür. Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere İblis, ateşte, toprağa veya çamura nispetle daha üstün bir özellik görüyor ve bu özellik dolayısıyla ateşin diğerinden daha hayırlı olduğuna inanıyordu. Bu inancın tabii bir neticesi olarak da ateşten yaratılan bir şey, hiç şüphesiz, topraktan yaratılan bir şeye nispetle daha üstün ve daha hayırlı olurdu. Buna rağmen Âdem, ilk insan olarak, Rabbinin emirlerine uymak hususunda hem ilmî, hem de amelî istidadıyla imtiyaz etmiş bir varlık olma vasfını kazanmıştır.

İblis'in bu kıyası, aslında fasit bir kıyastır ve ateş ile toprak veya çamur arasında hayırlı ve hayırsız kıyası yapmak cehaletten kaynaklanan bir iştir. Eğer böyle bir kıyas doğru olsaydı, nurdan yaratılan meleklerin İblis'ten önce Rablerinin emrine karşı gelmeleri gerekirdi; zira nur, bu kıyasa gö-

re, hem ateşten, hem de topraktan daha üstün ve daha hayırlıdır. Gerçek olan şudur ki secde emrini veren, cinleri, melekleri ve ilk insan Âdem'i hiç yoktan yaratan Allah Teâlâ'dır; bu mahlukata düşen iş ise kendilerini yaratan Rablerinin emrine hiç tereddüt etmeden aynen uymaktır.

34 Nitekim İblis, Rabbinin bu emrine karşı gelmesi dolayısıyla, bulunduğu mele-i a'lâ makamından kovulmuştur. Rabbi ona şöyle buyurmuştur: Mademki sen benim emrime karşı geldin, o hâlde oradan çık; sen artık kovulmuş bir varlıksın.

35 Kıyâmete kadar senin üzerine lanet yağacak ve sen hiçbir zaman bu lanetten kurtulamayacaksın.

36 İblis'in Rabbi tarafından Âdem yüzünden kıyamet gününe kadar lanetlenmiş bir varlık olarak kalmaya mahkûm edilmesi, onun içinde Âdem ve zürriyetine karşı aşırı derecede kin ve hasedin kümelenmesine sebep olmuş, o da bu kin ve hasedin gereklerini ifa edebilmek ve her fırsatta onları kendi yoluna çekebilmek için Rabbinden mühlet talep etmiş ve O'na şöyle demiştir: Ey Rabbim! Mademki beni kıyamet gününe kadar lanetlenecek ve kovulacak bir varlık kıldın, o hâlde bana o vakte kadar mühlet ver ve ölümden uzak tut.

37 Rabbi de şeytanın, Âdem'e secde etmekten kaçınmak suretiyle başlattığı küfrünü derece derece artırmasına imkân vermek ve sonunda da bu küfür yüküyle huzuruna gelmesini sağlamak maksadıyla onun bu dileğini yerine getirmiş ve ona, istediği mühletin verildiğini bildirmiştir.

38 Aynı zamanda bu mühletin, malum vakte kadar olduğunu da açıklamıştır. Malum olan bu vaktin hangi vakit olduğu hususunda müfessirler arasında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre malum olan bu vakitten maksat, *"Sura üflenince, Allah'ın dilediklerî dışında göklerde ve yerde olanlar baygın bir hâlde kendilerinden geçerler. Sonra Sura tekrar üflenir. İşte o zaman, onlar dirilip kalkarlar ve bakınırlar."* (39/Zümer 68) ayetinde de açıklandığı üzere, *nefha-i ûlâ* denilen ve sura ilk üflenişle başlayan devredir ki bu devrede Allah'ın dilediklerî dışında göklerde ve yerde bulunan bütün canlı varlıklar ölür. Diğer bazıları ise bu vaktin, *nefha-i sâniye* olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ise surun ikinci üflenişi demektir ve bu üflenişle ölü bütün varlıklar yeniden dirilirler. Bu, aynı zamanda kıyamet günü olup, bütün insanların dirilip kabirlerinden kalktıkları ve mahşer yerinde toplandıkları gündür ki bugünden sonra artık bir daha ölüm yoktur.

İlk görüşü benimseyenler, 'Şeytana verilen mühletin, surun ikinci üflenişine, yani kıyamet gününe kadar olduğu kabul edilecek olursa, kıyamete kadar ölmeyen, kıyametten sonra da hiç ölmeyecek olan şeytandan ölüm tamamen uzaklaştırılmış olur.' diyerek ikinci görüşe itiraz etmişler ve ayet-i kerimede zikredilen malum vaktin, sura ilk üflendiği vakit olduğunu ileri sürmüşlerdir. İkinci görüşü benimseyenler, yani malum vaktin surun ikinci defa üflendiği kıyamet günü olduğunu ve dolayısıyla şeytana kıyamet gününe kadar mühlet verildiğini benimseyenler ise ölümün ancak cismani varlıklar için bahis konusu olduğunu, şeytanın ise cismi olmayan ruhani bir varlık olması dolayısıyla onun için ölümün zaten bahis konusu olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Nitekim Zümer suresinin 68. ayetinde de sura ilk üflenişte, göklerde ve yerde bulunan bütün canlı varlıkların baygın bir hâlde kendilerinden geçecekleri, yani belirli bir süre ölecekleri zikredilirken, Allah'ın dilediği varlıklar bundan istisna edilmiştir ki bunlar, Cebrail, Mikail, İsrafil, Azrail ile diğer melekler, huriler, cennet ve cehennem bekçileri gibi ruhani varlıklardır; şeytan da dileği üzerine bunlara sonradan ithal edilmiştir. Doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

[39] Şeytan ise şöyle demişti: "Rabbim! Beni azdırmış olman dolayısıyla yeryüzündeki günahları âdemoğulları için süsleyecek ve hepsini azdıracağım."

40 "Ancak içlerinden ihlaslı kılınan kulların müstesna."

41 Rabbi de buyurmuştu ki: "Vazgeçilmesi mümkün olmayan dosdoğru yol budur."

42 "Sana uyan azgınlar dışında senin kullarım üzerinde hiçbir gücün yoktur."

43 "Cehennem ise o azgınların hepsinin birden buluşma yeridir."

44 "Onun yedi kapısı, her kapının da oradan girmek için ayrılmış bir grubu vardır."

39 Allah Teâlâ, İblis'in kıyamet gününe kadar mühlet talebini kabul edince, o da dünyada kaldığı sürece tabiatına uygun olarak yapacağı işleri açıklamış ve şöyle demiştir: Rabbim! Beni azdırmış ve doğru yoldan saptırmış olman dolayısıyla, ben de yeryüzünde âdemoğullarının önüne çıkıp işledikleri kötü amelleri onlara süslü göstererek azdıracak ve yollarından saptıracağım.

İblis'in aynı manadaki sözlerini şu ayetlerde de görmek mümkündür: *"İblis demişti ki: Beni azdırman sebebiyle, ben de insanlar için (onları saptırmak maksadıyla) senin dosdoğru yoluna mutlaka oturacağım. Sonra onlara, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacağım ve sen onların çoğunu şükrediciler olarak bulmayacaksın."* (7/A'râf, 16-17).

Ayet-i kerimede ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ'nın şeytanı azdırmış olması, o, günahsız bir varlık iken Rabbinin onu zorla yoldan çıkarması ve azgın bir varlık hâline getirmesi manasında değildir. Çünkü böyle bir görüş, şeytan için, "Benim ne kabahatim var; eğer sen beni azdırmasaydın, ben de senin mü'min kullarından biri olurdum..." diyebileceği bir savunma ve günahtan arınma yolu açardı ki bu da onun için hiç de gerçek olmayan bir ifade olurdu. Nitekim Allah Teâlâ Âdem'i yaratıp da bütün melekleri ona secde etmeye davet ettiği zaman, şeytan dışında hepsi bu emre itaat etmiş, fakat şeytan kibirlenerek Rabbinin bu emrine karşı gelmiştir. Onun Rabbine karşı gelmesi, elbette Rabbinin onu azdırmış olmasından kaynaklanmıyordu; fakat o bunu, kendisini Âdem'den üstün gören bir duygu içinde ve kendi istek ve iradesiyle yapmış ve böylece Rabbine karşı gelmişti. Rabbi ise onun böyle bir davranış içinde bulunacağını elbette ezelden biliyordu ve bu çeşit davranışlarda da onun işini kolaylaştırıyordu. Bu sebeple o, dünyada Allah'ın kullarını azdırmak ve O'nun hak yolundan saptırmak için mühlet istediği zaman bu mühleti ona hemen vermişti ki İblis, dünyada Allah'ın kulları önüne dikilecek ve onları hak yoldan saptırarak kendi küfür yoluna sokmaya çalışacaktır.

40 Ancak İblis, bu işi yapmakta ne dereceye kadar başarılı olabilecektir? Bunun cevabını kendisi de çok iyi biliyor olmalıdır ki Rabbine, âdemoğullarına günahlarını süsleyip onları azdıracağını söylediği zaman, imanında ihlas sahibi olan kullarını bundan istisna kılmış ve yalnız onları azdıramayacağını söylemiştir. Bundan da anlaşılmaktadır ki şeytanın dünyada musallat olacağı kimseler, Allah'a, peygamberlerine ve kitaplarına iman etmiş ve onların emirlerine titizlikle uymayı görev edinmiş kimseler değil, bunları umursamayan, dünya nimetlerinin süs ve cazibesine kendini kaptırarak gününü gün etmeye çalışan kimselerdir. Şeytanın dünya nimetlerini bu gibi kimseler için süslemesi ve onları azdırması, onların bu nimetler karşısındaki hırslarını daha çok artırması ve ahiret hayatının olduğunu onlara unutturmasıdır. Şunu unutmamak gerekir ki dünya nimetlerine karşı her insanın az veya çok hırsı vardır ve bu hırs onun yaratılışından gelen bir özelliktir. Nitekim Allah Teâlâ ayette bu gerçeği şöyle açıklamıştır: *"İnsanlar için, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı aşırı derecedeki düşkünlük, süslü ve cazip bir hâle getirilmiştir. Bunlar, dünya hayatının birtakım menfaatleridir; oysa (ahirette) asıl varılacak yerin güzelliği Allah katındadır."* (3/Âl-i İmrân, 14). Bu ayet-i kerimeden de anlaşılacağı gibi Allah insana birtakım şehvetleri sevdirmiş, bu şehvetle-

rin itidalli bir şekilde ve meşru yollarda kullanılmasını istemiş, aynı zamanda bu itidalin muhafaza edilebilmesi için nefse güç ve ağır gelen şeylere sabredilmesi gerektiğini de ortaya koymuştur. Nitekim Hazreti Peygamber, Muslim (*Sahîh,* IV. 2174) tarafından nakledilen bir hadiste, "Cennet mekârih (nefse hoş gelmeyen şeyler)le örtülmüştür; cehennem de nefsin hoşlandığı şehvetlerle ihata edilip kuşatılmıştır." buyurarak bu gerçeği açıklamıştır. Her şeyden önce şunu unutmamak gerekir ki dünya bir imtihan evi veya bir imtihan salonudur. Dünyada yaşamaktan nasibi olan her insanın bu salona girmesi ve o imtihanı geçirmesi mukadderdir. Bu imtihanda başarılı veya başarısız olması ve kendisi için takdir olunan akıbete ulaşması, Hazreti Peygamber'in biraz önce zikrettiğimiz hadisinde açıkladığı şartlara hangi ölçülerde uyduğuna bağlıdır. Cennet, mekârih ile yani nefse hoş gelmeyen şeylerle örtülü olduğuna göre, insanın cennete girebilmesi için bu mekârihi aşması gerekir; bu da ancak, nefsini, –hoşuna gitmese bile– salih amellerle terbiye etmesi ve dünya nimetlerine karşı duyduğu ihtirası kırması hâlinde mümkün olur. Yok, eğer dünya nimetleri karşısında nefsinin hoşuna gidecek ihtirası besleyecek olursa, kendisine cehennem yolunu açmış olur ki bu da son derece kötü bir akıbettir.

İşte, dünya nimetlerine karşı insan fıtratında bulunan bu aşırı derecedeki temayül veya istek, şeytanın istismarına açık olan en uygun noktadır. Bu sebepledir ki o, bir evvelki ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, dünya hayatında âdemoğullarının önüne dikileceğini ve dünya nimetlerini onlar için çok daha süslü ve cazip bir hâle sokarak bu nimetler karşısındaki ihtiraslarını artıracağını ve onları günah işlemeye sevk ederek azdırmaya çalışacağını söylemiştir. Ancak onun tesiri altında kalacak kimseler, hiç şüphesiz, ne kadar çok biriktirmiş olurlarsa olsunlar, yine de dünya nimetlerinin peşinde koşan, elindekilerle yetinmeyen ve böylece hem nefislerinin ve hem de şeytanın esiri olan kimselerdir. Bu nimetler karşısında nefislerine hâkim olmasını bilen ve onları sadece dünyevi bir geçim vasıtası sayan kimseler ise iman ve ihlas sahibi kimseler olup şeytanın bunlar üzerinde hiçbir gücü ve tesiri olmayacaktır.

41 İşte Allah Teâlâ'nın kullarına talim ve telkin ettiği yol da iman ve ihlas sahibi mü'minlerin bu yoludur. Bu sebepledir ki şeytan, dünyada âdemoğullarının önüne dikilip onları azdıracağını, yalnız iman ve ihlas sahibi olanlara hiçbir şey yapamayacağını söylediği zaman, Rabbi de onun bu sözlerine, takip edilmesi gereken dosdoğru yolun, iman ve ihlas sahibi kullarının yolu olduğunu haber vermiştir. Buna göre kim bu yolu takip edecek olursa, kıyamet günü onun mükâfatını görecek, kim de şeytanın telkinlerine uyarsa, o da hak ettiği kötü akıbete ulaşacaktır.

42 Zaten şeytanın telkinlerine uyan ve onun yolunda giden azgınlar dışında hiçbir mü'min üzerinde onun hükmü veya nüfuzu yoktur. Bu manada Allah Teâlâ, Nahl suresinin 99-100. ayetlerinde de şöyle buyurmuştur: *"Şu bir gerçektir ki şeytanın, iman edenler ve Rabbine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktur. Onun nüfuzu, sadece kendisini dost tutanlar ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerindedir."*

43 İşte cehennem de şeytanı kendilerine dost edinen ve onun telkin ve tavsiyeleri doğrultusunda hareket ederek Allah'ın hak yolundan uzaklaşan bu azgınların buluşma yeridir.

44 O cehennemin yedi kapısı ve her kapının da şeytanın dostlarından kendine has girenleri vardır. Bir görüşe göre, bu ayet-i kerimede zikredilen her kapı, *"Şüphe yoktur ki münafıklar, ateşin en aşağı derekesindedirler. Onlar için asla bir yardımcı bulamazsın."* (4/Nisâ, 145) ayetinde de görüldüğü gibi, *dereke (tabaka)* adı verilen birbirinden farklı derecelerdeki şeytan dostlarından oluşan gruplara delalet eder. Şeytan dostlarının bu şekilde tabakalara ayrılmaları ise mensup oldukları küfrün şiddet ve ağırlık yönünden birbirin-

den farklı dereceleri olması dolayısıyladır. Diğer bir görüşe göre ise cehennem yedi kısımdan oluşmuştur ve her kısmın bir kapısı ve her kapının da bir ismi vardır. Bunların ilki, tevhid ehlinden isyankârların girecekleri *cehennem*dir. Sonra Yahudilere ait *leza*, Hıristiyanlara ait *hutame*, Sabiilere ait *sa'îr*, Mecusilere ait *sakar*, müşriklere ait *cahîm* ve münafıklara ait *hâviye* gelir. Doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْوَانًا
عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ
الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

45 Allah'tan sakınanlar ise cennetlerde ve pınar başlarındadırlar.

46 Onlara, "Selametle, güven içinde oraya girin." denir.

47 Göğüslerindeki kini çıkarıp attık. Birbirinin kardeşleri olarak karşılıklı sedirler üzerindedirler.

48 Orada onlara hiçbir güçlük dokunmaz. Oradan çıkarılacak da değillerdir.

49 (Ey Muhammed!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu haber ver.

50 Azabım da en acı azaptır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde vahdaniyyetinin, hudutsuz kudretinin ve geniş ilminin delillerini zikredip insanların babası Âdem'in yaratılışını, meleklerin Âdem'e secde etmeleri için verdiği emre meleklerin itaat etmelerine rağmen İblis'in kibirlenerek ona secde etmekten kaçınmasını ve bu isyan sebebiyle onun kıyamet gününe kadar lanetlenen ve taşlanan bir varlık olarak kalmaya mahkûm edilmesini, dünyada ona tabi olup peşinden gidecek olanların da cehennemde ebediyyen onunla birlikte kalacaklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde ise cehennem ehline karşılık, Allah'tan sakınan ve O'nun emirlerine titizlikle uyan cennet ehlinin ahvalini ve onların cennette kavuşacakları ebedî saadeti beyan ederek şöyle buyurmuştur:

45 Allah'tan sakınanlar ise cennetlerde ve pınar başlarındadırlar.

46 Onlara, "Selametle, güven içinde oraya girin." denir.

47 Göğüslerindeki kini çıkarıp attık. Birbirinin kardeşleri olarak karşılıklı sedirler üzerindedirler.

48 Orada onlara hiçbir güçlük dokunmaz. Oradan çıkarılacak da değillerdir.

45 Allah'ın azabından korkan ve O'na karşı gelmekten sakınarak emirlerine itaat edip nehiylerinden uzak duran muttakilere gelince bunlar, cennet bahçelerinde, yerden kaynayan sularıyla etrafa serinlik veren pınar başlarında, üzerlerinde çeşit çeşit meyveler taşıyan ağaçların gölgeleri altında ve gönül rahatlığı içinde vakit geçirirler. Diledikleri yiyeceklerle karınlarını doyurup yanlarında bulunan ve içlerinde su, süt, sarhoş etmeyen şarap ve süzme bal akıtan ırmaklardan susuzluklarını giderirler. Cennet nimetleri içinde ebediyyen yaşayacak mü'minlerin bu hayatlarını, yine ebediyyen cehennem azabı ile kıvranacak kâfirlerin hayatlarıyla mukayese etmek mümkün müdür? Allah Teâlâ, Muhammed sure-

sinin 15. ayetinde bu gerçeği açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'tan korkanlara vadolunan ve içinde tadı ve kokusu değişmeyen sudan, tadı bozulmayan sütten, içenlere lezzet veren şaraptan ve süzme baldan ırmaklar, her çeşit meyveler ve Rabbinden bir de mağfiret bulunan cennetteki bir kimse, ateşte daimî olan, kaynar su içirilip de bağırsakları parça parça dökülen kimse gibi midir?"*

Dünyada şeytanın vesveselerinden uzak, Allah'tan korkarak ve O'nun emir ve nehiylerine uyarak yaşayan bir mü'minle, dünya nimetlerini kendisine süslü ve cazip bir hâle getiren şeytanı kendisine dost ve rehber edinmiş ve onun yolundan ayrılmayan bir kâfiri mukayese etmek ve her ikisinin de ahirette ulaşacakları akıbetin aynı olacağını ileri sürmek elbette mümkün değildir.

46 İşte o mü'min muttakiler, sahih imanları ve salih amelleriyle ölüp kıyamet günü yeniden diriltildiklerinde Allah'ın mü'min kullarına olan vaadi gereğince cennete sokulurlar ve cennete girerken onlara denir ki: Şeytanın vesveselerinden uzak bir şeklide dünyada geçirdiğiniz inançlı günlerinizin mükâfatı olmak üzere, her türlü sıkıntıdan, korku ve endişeden uzak bir şekilde cennete girin. Özellikle içinizde ileride herhangi bir sebeple buradan çıkarılma korkusuna kesinlikle yer vermeyin; çünkü mü'min bir kulun cennete girdikten sonra oradan çıkarılması artık söz konusu değildir.

47 Allah, cennetteki kullarının kalplerinde dünyadan kalma birbirlerine karşı besledikleri kin veya düşmanlıktan bir eser varsa bunları çıkarıp atmış ve hepsini birbirinin en sevilen kardeşleri yapmıştır. Bu sebepledir ki cennet ehli, içlerinde kin ve haset duyguları beslemeyen, birbirine düşman olmayan, aksine birbirini seven ve birbirine her yerde ve her zaman ikramda bulunan kardeşlerden oluşmuştur ve hepsi de oturdukları zaman kardeşler gibi karşılıklı sedirler üzerinde otururlar. Buhârî (*Sahîh,* VII. 197) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* III. 13,57,63,74,94) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mü'minler ateşten kurtulur ve cennetle cehennem arasındaki bir köprüde hapsedilirler. Dünyada iken aralarında meydana gelmiş haksızlıklardan dolayı kısas yapılır. Nihayet süslenip temizlendikten sonra cennete girmelerine izin verilir."

48 Orada onlara hiçbir güçlük dokunmaz. Yaptıkları herhangi bir şeyden dolayı ne yorulurlar, ne eziyet çekerler ve ne de o şey için güç ve gayret sarf ederler. İstedikleri her şeyi, arzu duydukları anda önlerinde bulurlar. Buhârî (*Sahîh,* !!. 203; IV. 231; VIII. 197) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1887) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah bana, Hatice'yi cennetteki bir evle müjdelememi emretti; öyle bir ev ki içinde ne gürültü ve patırtı, ne de çalışma ve meşakkat vardır."

Cennet ehli cennette ebediyyen kalır; oradan hiçbir surette çıkarılmazlar. Muslim (*Sahîh,* IV. 2182), Tirmizî (*Sunen,* V. 374) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* III. 319) tarafından nakledilen başka bir hadiste de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir münadi cennet ehline şöyle seslenir: "Ey cennet ehli! Daima sıhhatli kalıp hiç hasta olmamak, daima yaşayıp hiç ölmemek, daima genç kalıp hiç yaşlanmamak, daima nimetler içinde kalıp hiç sıkıntıya düşmemek sizin hiç değişmeyecek hakkınızdır. İşte bu, Allah Teâlâ'nın şu kavlidir: *"İşte (dünyada) işlemiş olduğunuz ameller sebebiyle size miras olarak verilen cennet budur, diye seslenilir."* (7/A'râf, 43).

[49] (Ey Muhammed!) Kullarıma, benim, çok bağışlayıcı, çok merhametli olduğumu haber ver.

[50] Azabım da en acı azaptır.

49 Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde kullarından muttaki olanların cennetteki ahvalini açıkladıktan sonra, bu ayette peygamberine hitap ederek muttaki olmayanlarla ilgili değişmeyen bir sünnetini onlara bir daha hatırlatmasını emretmiş

ve buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Günahkâr kullarıma, benim çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğumu haber ver. Kim günah işler, sonra da bir daha işlememek üzere bu günahtan tövbe ederse, ben onun günahını örter ve bu günah yüzünden onu cezalandırmam.

50 Bununla beraber onlara şunu da haber ver ki kim de günahında direnir ve tövbe etmek yerine onu işlemeye ve daha da artırmaya devam ederse, böyleleri için de azabım çok şiddetlidir; hiçbir güç onları bu azaptan kurtaramaz. Muslim (*Sahîh,* IV. 2109) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber, Rabbinin azabının ağırlığını ve rahmetinin büyüklüğünü tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Eğer mü'min, Allah katındaki azabın derecesini bilmiş olsaydı, hiç kimse O'nun cennetine tama' etmezdi. Eğer kâfir, Allah katındaki rahmetin derecesini bilseydi, hiç kimse O'nun cennetinden ümidini kesmezdi."

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيمَ ﴿٥١﴾ اِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا ۖ قَالَ اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا لَا تَوْجَلْ
اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُونِي عَلٰٓى اَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشَّرْنَاكَ
بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهٖٓ اِلَّا الضَّٓالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ
اَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُٓوا اِنَّٓا اُرْسِلْنَٓا اِلٰى قَوْمٍ مُجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ اِلَّٓا اٰلَ لُوطٍ ۜ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾
اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَٓا ۙ اِنَّهَا لَمِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ اٰلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ
﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَاَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَامْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَٓا اِلَيْهِ
ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَٓاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَٓاءَ اَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ
ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾ قَالُٓوا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هٰٓؤُلَٓاءِ
بَنَاتِٓي اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ اِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾
فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾
وَاِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾

[51] Keza onlara, İbrahim'in misafirlerini de haber ver.

[52] Hani onun yanına girmişler ve "Selam." demişler, o da "Biz sizden korkuyoruz." demişti.

[53] Onlar ise şöyle demişlerdi: "Korkma. Biz sana çok bilgili bir oğlan çocuğu müjdeliyoruz."

[54] O da demişti ki: "İhtiyarlığın bana gelip çatması üzerine mi beni müjdeliyorsunuz? Neye dayanarak müjdeliyorsunuz?"

55 Onlar da şöyle demişlerdi: "Sana hak olanı müjdeledik. Bu itibarla ümitsizliğe düşenlerden olma."

56 İbrahim ise demişti ki: "Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümidini keser?"

57 Yine demişti ki: "O hâlde ey elçiler! İşiniz nedir?"

58 Onlar da şöyle demişlerdi: "Biz, suçlu olan bir kavme gönderildik."

59 "Ancak Lut ailesi hariç. Biz onları kâmilen kurtaracağız."

60 Onun da karısı hariç. Zira onun, geride kalanlardan olmasını takdir etmiştik.

61 Nitekim elçiler Lut ailesine gelince,

62 Lut onlara demişti ki: "Siz tanınmadık kimselersiniz. "

63 Onlar da şöyle demişlerdi: "Biz sana, onların, hakkında şüphe edip durdukları azabı getirdik."

64 "Sana hak olanı getirdik. Hiç şüphesiz biz doğru söyleyen kimseleriz."

65 "Onun için gecenin bir saatinde aileni yola çıkar; sen de arkalarından git; içinizden hiçbiri ardına dönüp bakmasın. Emrolunduğunuz yere kadar yürüyün."

66 Lut'a şu işi de vahyetmiştik: "O gecenin sabahında kavminin arkası artık kesilmiş olacaktır."

67 Şehir halkı sevinerek gelmişti.

68 Lut onlara demişti ki: "Bunlar benim misafirlerimdir. Onlara karşı beni mahcup etmeyin."

69 "Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin."

70 Kavmi de Lut'a şöyle demişti: "Seni âlemlerden (birini misafir etmekten) menetmemiş miydik?"

71 Lut demişti ki: "Eğer evlenecekseniz, işte bunlar kızlarım."

72 (Ey Muhammed!) Senin hayatına kasem olsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.

73 Güneş doğarken helak edici korkunç ses onları yakalayıvermişti.

74 Şehrin altını üstüne getirmiş ve üzerlerine çamurdan sertleşmiş taşlar yağdırmıştık.

75 İşte bu yaptıklarımızda, görebilenler için ibretler vardır.

76 Ve o şehir, hâlen yol üzerinde durmaktadır.

77 Bunda mü'minler için ibretler vardır.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde tevhidinin ve hudutsuz kudretinin delillerini, kıyamet ahvalini, şeytana kul olmuş eşkıyanın ve Allah'tan korkan ve O'nun yolunda giden mü'min muttakilerin sıfatlarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde insanların, itaatte peygamber derecesine ulaşmaları, isyanda ise eşkıyanın derekesine düşmemeleri, ibret alıp kendilerine rehber edinecekleri birer numune olmaları için peygamber kıssaları zikretmiştir. Va'd ve va'îd yönünden insanlar üzerinde daha tesirli olması için bu kıssalarda tafsilata girilmiş, bir oğul müjdesiyle gelen yabancı misafirlerle ilgili İbrahim (as.) kıssası ile büyük bir suça bulaşan Lut kavminin helaki zikredilerek şöyle buyurulmuştur:

[51] Keza onlara, İbrahim'in misafirlerini de haber ver.

[52] Hani onun yanına girmişler ve "Selam." demişler, o da "Biz sizden korkuyoruz." demişti.

[53] Onlar ise şöyle demişlerdi: "Korkma. Biz sana çok bilgili bir oğlan çocuğu müjdeliyoruz."

[54] O da demişti ki: "İhtiyarlığın bana gelip çatması üzerine mi beni müjdeliyorsunuz? Neye dayanarak müjdeliyorsunuz?"

[55] Onlar da şöyle demişlerdi: "Sana hak olanı müjdeledik. Bu itibarla ümitsizliğe düşenlerden olma."

[56] İbrahim ise demişti ki: "Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümidini keser?"

[57] Yine demişti ki: "O hâlde ey elçiler! İşiniz nedir?"

[58] Onlar da şöyle demişlerdi: "Biz, suçlu olan bir kavme gönderildik."

[59] "Ancak Lut ailesi hariç. Biz onları kâmilen kurtaracağız."

[60] Onun da karısı hariç. Zira onun, geride kalanlardan olmasını takdir etmiştik.

51 Allah Teâlâ, 49. ayette peygamberine hitap ederek, mü'minler için çok bağışlayıcı ve çok merhametli, fakat azabının da onu hak edenler için çok acı ve çok şiddetli olduğunu kullarına haber vermesini emrettikten sonra, bu ayette yine sevgili peygamberine hitapla, bir gün İbrahim'e (as.) ansızın gelen misafirler konusunu da haber vermesini emrederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Kullarıma, İbrahim'in misafirlerinden de haber ver.

52 Bu misafirler, azgın Lut kavmini helak etmek için Allah tarafından gönderilmiş meleklerdi. İbrahim'in (as.) yanına girdikleri zaman ona, *"Selam."* diyerek onun, her çeşit kötülükten, korkudan, elem ve afetlerden selamette kalmasını dilemişlerdi. İbrahim (as.) ise telaşa kapılmış ve onlara, "Doğrusu sizin böyle gelişiniz içime büyük bir korku düşürdü." demiştir. Bu korku, Hûd suresinin 70. ayetinde de açıklandığı üzere, İbrahim'in (as.) bu misafirleri ağırlamak ve karınlarını doyurmak için önlerine ateşte kızarmış bir buzağı getirip koyduğunda yemek için ellerinin ona hiç uzanmamış olmasından kaynaklanmıştı. Bu ayet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Yemek için) ellerinin ona uzanmadığını görünce, onların bu davranışını anlamamış ve içinde bir korku hissetmişti. Onlar, "Korkma; biz Lut kavmi için gönderildik." demişlerdi."*

53 İbrahim (as.), misafirler karşısında korkusunu izhar edince misafirler, onun korkusunu izale ederek onu rahatlatmaya çalışmışlar ve ona, duyduğu zaman sevineceğinde şüphe olmayan bir de müjde vermişlerdir: *"Korkma; biz sana bir de çok bilgili bir oğlan çocuğu müjdeliyoruz."*

Hûd suresinin 70. ayetinde, İbrahim'in (as.) içinde beliren korkunun izalesi için ona gelen misafirler, Lut kavmi için gönderildiklerini söyledikleri hâlde bu ayet-i kerimede ilim ve irfan sahibi bir oğul müjdesi vermek için geldiklerini söylemişlerdir ki İbrahim'e (as.) müjdelenen bu oğul, peygamber olarak müjdelenen İshak'tır. Allah Teâlâ, Hûd suresinin 70. ayetinde misafirlerin İbrahim'e (as.), *"Korkma; biz Lut kavmine gönderildik."* dediklerini haber verdikten sonra, 71. ayetinde oğul müjdesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *"Bu sırada İbrahim'in karısı (hizmet için) ayakta duruyordu ve (onların, 'Korkma!" sözü üzerine) gülmüştü. Biz de ona İshak'ı, İshak'ın da ardından Yakup'u müjdelemiştik."* Sâffât suresinin 112. ayetinde ise İshak'ın salihlerden bir peygamber olduğu açıklanmış ve şöyle denilmiştir: *"Ona, salihlerden bir peygamber olarak İshak'ı müjdelemiştik."*

54 Ne var ki İbrahim (as.), hem kendisinin hem de karısının çok ileri yaşlarda olmaları dolayısıyla müjde konusunda da misafirleri karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve onlara, "Bu yaştan sonra mı beni bir çocukla müjdeliyorsunuz? Bu olacak

şey mi?" demekten kendini alamamıştır. Hûd suresinin 72. ayetinde de İbrahim'in (as.) bir çocukla müjdelendiği sırada yanında bulunan karısının şaşkınlığına işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *(Ancak İbrahim'in karısı) demişti ki: "Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu hâlde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey."* İbrahim'in (as.) karısı Sâre'nin bir oğulla müjdelenmesi karşısındaki bu şaşkınlığı, Zâriyât suresinin 29. ayetinde de şöyle ifade edilmiştir: *"(Meleklerin bilgili bir oğul müjdelemeleri üzerine) İbrahim'in eşi, bir çığlık içinde gelmiş ve ellerini yüzüne vurarak, "Ben, kısır bir kocakarıya mı?" demişti."*

55 Ancak İbrahim'in (as.) misafirleri, onların bu şaşkınlıklarını izale edecek daha kuvvetli bir ifade ile cevap vermişler ve demişlerdir ki: Biz seni hak ve gerçek olarak sabitleşen bir şeyle müjdeliyoruz. Bu, Allah'ın sana bir vaadidir ve Allah vaadindan asla dönmez. Bu itibarla ümitsizliğe düşüp ye'se kapılan kimselerden olma. Anası babası olmadığı hâlde sadece kara topraktan insanı yaratmaya kadir olan Allah, ne kadar yaşlı olurlarsa olsunlar bir ana ve babadan da insanı yaratmaya elbette kadirdir.

56 İbrahim'in (as.), Rabbinin hudutsuz kudretinden şüphe edecek bir kimse olması elbette mümkün değildi ve o hiçbir zaman Rabbinden ümidini de kesmemişti. Dolayısıyla hem kendisinin hem de karısının iyice ihtiyarlamış olmaları sebebiyle çocuk sahibi olmalarını mümkün görmemesi de Rabbinin kudretinden şüphe etmesinden değil, çocuk sahibi olmak için insanlar arasında bilinen ve alışılmış olan bir yaş haddinin varlığına inanmasından kaynaklanıyordu. Bu sebeple o da misafirlerine hak olan cevabı vermiş ve tıpkı oğullarını Yusuf ve kardeşini aramaya gönderen ve onlara, *"Ey oğullarım! Gidin ve Yusuf ile kardeşini araştırın; Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; zira Allah'ın rahmetinden, kâfir olanlardan başkası ümit kesmez."* diyen Yakup (as.) gibi, *"Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümidini keser?"* demiştir.

57 İbrahim (as.) ile misafirler arasında cereyan eden konuşmalar, misafirlerin ona bir çocuk müjdesiyle gelmeleri ve onların gelişiyle içinde hâsıl olan korkunun kısa bir süre sonra zail olması, İbrahim'in (as.) kalbinde onların Rabbi tarafından gönderilmiş melekler olduğu hususunda bir inancın kuvvetlenmesine yol açmış ve bu inançla onlara geliş sebeplerini sormuştu. Onlara şöyle demişti: Ey elçiler! Herhâlde buraya, sadece çocuk müjdesi vermek için gelmediniz; o hâlde buraya geliş sebebiniz nedir? Buraya çok önemli bir görev için gelmiş olduğunuz anlaşılıyor. Zira sadece bize çocuk müjdelemek için gelmiş olsaydınız, grup hâlinde gelmenize gerek yoktu; bir kişi de gelse, bu müjdeyi vermeye yeterli olurdu. O hâlde buradaki işiniz nedir?

58 Bunun üzerine elçiler, İbrahim'in (as.) bu sorusuna şöyle cevap vermişlerdir: Biz, suçlu bir kavme, Lut'un (as.) müşrik kavmine gönderildik. Bu kavim, dünyada eşi görülmemiş çok çirkin bir işi alışkanlık hâline getirmiş, kadınları bırakarak şehvetle hep erkeklere yanaşmışlardır.

59 Şu var ki Lut'un (as.) ailesi bunların dışındadır. Onlar Lut'a (as.) inanmış ve ona tabi olmuş kimseler olmaları dolayısıyla kavmin uğrayacağı azaptan uzak tutulacaklar ve hepsi de kurtulacaklardır.

60 Ancak Lut'un (as.) karısı müstesna. O, diğer aile fertleri gibi olmamış, kavminin yanında ve kavmine yardım edenlerden olması dolayısıyla o da suçlular arasında yer almıştır. Bu sebeple elçiler, Lut'un karısının da suçlu Lut kavmiyle birlikte helak olacağına Allah'ın takdir ettiğini haber vermişlerdir.

[61] Nitekim elçiler Lut ailesine gelince,

[62] Lut onlara demişti ki: "Siz tanınmadık kimselersiniz. "

[63] Onlar da şöyle demişlerdi: "Biz sana, onların, hakkında şüphe edip durdukları azabı getirdik."

[64] "Sana hak olanı getirdik. Hiç şüphesiz biz doğru söyleyen kimseleriz."

[65] "Onun için gecenin bir saatinde aileni yola çıkar; sen de arkalarından git; içinizden hiçbiri ardına dönüp bakmasın. Emrolunduğunuz yere kadar yürüyün."

[66] Lut'a şu işi de vahyetmiştik: "O gecenin sabahında kavminin arkası artık kesilmiş olacaktır."

61 Elçiler, İbrahim'e (as.) gelerek onu bir oğulla müjdeleyip ona suçlu bir kavmi cezalandırmak için gönderildiklerini haber vermişler ve o zamana kadar Lut kavminin hiç görmediği güzellikte gençler olarak Lut ailesine gelmişlerdir. İbrahim'e (as.) gelişlerinde ne İbrahim ve ailesinin ne de kavminin onların melek olduklarını anlamadıkları gibi, ne Lut (as.) ve ailesi ne de kavmi, onların melek olduklarına dair akıllarında herhangi bir şüphe belirmemiş, onlara sadece dışarıdan gelmiş yabancılar olarak bakmışlardır.

62 Ancak Lut (as.), onların gelişlerinden tedirgin olmuş ve "Biz sizi tanımıyoruz; siz kimsiniz, hangi kavimdensiniz ve buraya ne yapmak için geldiniz?" demekten kendini alamamıştır. Tedirginliğinin en büyük sebebi de genç ve güzel yapılı bu yabancılar karşısında erkek delisi olan kavminin takınacağı tavır idi. Onların gelişinden haberdar olmaları hâlinde eve koşturup gelecekleriden ve gençleri almak için her çareye başvuracaklarından şüphesi yoktu.

63 Elçiler, Lut'un (as.) içine düştüğü bu sıkıntıyı anlamakta güçlük çekmemişler ve ona hem kimliklerini hem de geliş maksatlarını açıklayarak onu rahatlatmışlar ve ona şöyle demişlerdir: Biz seni sevindirecek ve memnun edecek bir görevle gönderilmiş elçileriz. Görevimiz, üzerlerine gelecek azabı ve bu azap ile helak olmayı inkâr eden ve seni, Rabbinden getirdiğin bütün haberlerinde ve uyarılarında yalanlayan yoldan çıkmış kavmini helak ederek cezalandırmaktır.

64 Biz, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bir işi gerçekleştirmek için geldik ve Rabbimizin emri ve izniyle bunu mutlaka gerçekleştireceğiz. Şunda da hiçbir şüphen olmasın ki biz, sadece gerçeği söyleyen kimseleriz.

65 Bu itibarla, gecenin herhangi bir saatinde aileni evden çıkar; onlara göz kulak olmak için sen de arkalarından git. Hiç kimse arkasına dönüp bakmasın. Bu şekilde gitmekle emrolunduğunuz yere kadar yürüyün.

İbn Abbâs'tan gelen bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, Lut ve ailesinin son durakları Şam idi. Ayet-i kerimede ailenin emrolunan yere kadar gitmesiyle ilgili beyan, gidecekleri yere kadar onlara yol gösteren bir rehberin bulunduğuna delalet eder ki bu rehberin de Cebril (as.) veya bu işle görevlendirilmiş başka bir melek olduğu anlaşılır.

66 Allah Teâlâ, Lut'a (as.) şunu da haber vermiştir ki Lut ve ailesi, gece vakti evlerinden çıkıp uzaklaştıktan sonra, geride kalan kavmi, küfürlerinin ve ahlak dışı yaşayışlarının cezası olmak üzere şiddetli bir azaba uğrayarak helak olacak ve bu da sabah vakti gerçekleşecektir. Kısacası, sabah olunca, kavmin arkası tamamen kesilmiş olacak ve ondan tek bir kişi bile kalmayacaktır. Nitekim Hûd suresinin 81. ayetinde Allah Teâlâ buna da işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Elçiler şöyle demişlerdir: Ey Lut! Biz, Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ilişemeyeceklerdir. Gecenin bir vaktinde ailenle birlikte çık. Karın dışında içinizden hiçbiri geriye dönüp bakmasın. Zira kavminin başına gelecek olan (azap), onun da başına gelecektir. Onlara vadedilen (bu azap) sabah vaktidir. Sabah da yakın değil mi?"*

[67] Şehir halkı sevinerek gelmişti.

[68] Lut onlara demişti ki: "Bunlar benim misafirlerimdir. Onlara karşı beni mahcup etmeyin."

[69] "Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin."

[70] Kavmi de Lut'a şöyle demişlerdi: "Seni âlemlerden (birini misafir etmekten) menetmemiş miydik?"

[71] Lut demişti ki: "Eğer evlenecekseniz, işte bunlar kızlarım."

67 Ancak Lut ailesi henüz evi terk etmeden ve bu azap kavmin üzerine inmeden önce, evde genç ve güzel misafirler bulunduğunu haber alan erkekler, bu misafirleri Lut'un (as.) elinden almak ve çirkin emellerini gerçekleştirmek için büyük bir neşe ve sevinç içinde evin önünde toplanmaya başlamışlardır. Lut'un (as.), misafirlerini kavminden gizlemesine rağmen, karısının haber vermesi üzerine, şehrin erkekleri de sevinç içinde eve koşturmuşlardır.

68-69 Lut (as.), erkeklerin evin önünde toplanmaya başladıklarını görünce, onlara tesir edeceğini umduğu iki cümleden ibaret bir söz söylemiştir: Bunlar benim misafirlerimdir; çirkin emellerinizi gerçekleştirmek için onlara saldırarak beni onların yanında mahcup duruma düşürmeyin. Bu davranışınızdan dolayı Allah'ın üzerinize indireceği azabından korkun ve beni de misafirlerimin yanında rezil etmeyin.

70 Kavmi ise onun bu sözlerine sert bir tepki vererek şöyle demişlerdir: Biz, herhangi bir kimseyle fuhuş işlemeye niyet ettiğimiz zaman, bizim bu işimize karışmaktan ve bize o kişiyle ilgili birtakım sözler söylemekten seni menetmedik mi? Keza sana, evine herhangi bir yabancıyı misafir etmemeni söylemedik mi?

71 Şehir halkının, misafirleri çirkin emelleri için ele geçirmek hususundaki bu ısrarlı davranışları karşısında Lut (as.), onlara daha farklı bir çözüm yolu önermiş ve kızlarını göstererek, "Eğer evlenmek istiyorsanız işte kızlarım; onlara gidin ve onlarla evlenerek doğru bir iş yapın." demiştir. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, Hûd suresinin 78. ayetinde şu bilgiyi vermiştir: *"Lut, (misafirleri almak için kavminin eve koşturup geldiklerini görünce) onlara şöyle demiştir: Ey kavmim! İşte bunlar kızlarım; onlar sizin için daha temizdir; Allah'tan korkun. Beni misafirlerimin içinde küçük düşürmeyin. İçinizde aklı başında hiçbir adam yok mu"*? Lut'un (as.) bu sözlerini hiç umursamayan kavmin adamları, isteklerinde direnmekten vazgeçmemiş ve ona şu cevabı vermişlerdir: *"Bizim, kızlarınız üzerinde hiçbir hakkımız olmadığını çok iyi biliyorsun. Ayrıca bizim ne istediğimizi de iyi bildiğine hiç şüphe yok."* (11/Hûd, 79).

Lut'un (as.), *"kızlarım"* diyerek evlenme tavsiyesinde bulunduğu kadınların, kendi kızları değil, kavminin kadınları olduğunda şüphe yoktur. Zira bir kavme peygamber olarak gönderilen bir kimse, o kavmin babası mertebesindedir. Nitekim Allah Teâlâ, Ahzâb suresinin 6. ayetinde, *"Peygamber, mü'minlere kendi nefislerinden ileridir. Onun zevceleri de analarıdır..."* buyurmuş, Ubeyy ibn Ka'b kıraatinde, *"O, onların babasıdır."* ibaresi de yer almıştır. Bununla beraber, ayet-i kerimede Lut'un (as.), *"kızlarım"* ifadesiyle kendi kızlarını kastettiğini söyleyenler de olmuştur.

[72] (Ey Muhammed!) Senin hayatına kasem olsun ki onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.

[73] Güneş doğarken helak edici korkunç ses, onları yakalayıvermişti.

[74] Şehrin altını üstüne getirmiş ve üzerlerine çamurdan sertleşmiş taşlar yağdırmıştık.

[75] İşte bu yaptıklarımızda görebilenler için ibretler vardır.

[76] Ve o şehir, hâlen yol üzerinde durmaktadır.

[77] Bunda mü'minler için ibretler vardır.

72 Allah Teâlâ bu ayetlerde sevgili peygamberi Muhammed'in (sas.) hayatına kasem ederek Lut kavminin durumu hakkındaki genel görünüşü açıklamış ve bu kavmin doğru ile yanlışı birbirinden ayırt edecek durumda olmadığını, dolayısıyla Lut'un (as.) nasihat veya tavsiyelerine hiçbir zaman kulak asmayacaklarını beyan etmiştir. Filhakika Lut'a (as.) gelen genç ve güzel misafirler hakkında gerek bu surede gerekse diğer surelerde yer alan Lut ile kavmi arasında cereyan eden konuşmalar ve bu konuşmalarda Lut'un (as.) na-

sihatlerine karşı kavminin ileri sürdüğü itirazlar, bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki kavmin dünya üzerinde kalmasının ne kendisine ve ne de başkasına herhangi bir fayda yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, bunu takip eden iki ayette Lut kavminin helakini haber vermiş ve onun hangi vakitte ve hangi yolla helak edildiğini açıklamıştır. Ancak bu ayetlere geçmeden önce, üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın, Hazreti Muhammed'in (sas.) hayatı üzerine kasem etmesiyle ilgili bir hususa işaret etmekte fayda vardır. Baş tarafta da zikrettiğimiz gibi, Allah Teâlâ, peygamberine hitapla, *"(Ey Muhammed!) Senin hayatına kasem olsun ki..."* diyerek söze başlamıştır. Ancak *leamruke* sözünün de delalet ettiği gibi, ayet-i kerimede kendisine hitap edilen bir kimsenin bulunduğu açıkça görülse bile, bu hitapta muhatabın kim olduğu belli değildir. Bununla beraber Allah Teâlâ'nın hayatına kasem ettiği bir kimse söz konusu olduğu zaman, o kimsenin şerefinin yüceliği dolayısıyla Hazreti Muhammed'den (sas.) başka birinin olması mümkün değildir; çünkü Allah Teâlâ, ondan başka hiç kimsenin hayatına yemin etmemiştir. Gerçek böyle olduğu hâlde bazı müfessirler, ikinci bir görüş olarak hitabı, Lut'a (as.) görevli olarak gelen meleklere isnat etmişler, muhatabın da Lut (as.) olduğunu söylemişlerdir. Buna göre ayet-i kerimedeki ibarenin manası şöyle olması gerekir: *"(Melekler Lut'a (as.) şöyle demişlerdir:) Senin hayatına kasem olsun ki..."* Ancak bu görüş, kanaatimizce zayıftır. Çünkü görevli meleklerin Lut (as.) ile konuşmaları çoktan sona ermiş ve devreye Lut kavmi girmişti. Başka bir ifade ile konuşmalar Lut (as.) ile azgınlığını bütün çıplaklığıyla ortaya koyan kavmi arasında cereyan etmiştir. Bu konuşmalar da sona erince, onların hâlini en iyi bilen Allah Teâlâ, tıpkı 51. ayette, *"(Ey Muhammed!) Kullarıma İbrahim'in misafirlerini de haber ver."* diyerek kıssanın zikrine nasıl başlamış ise bu ayette de yine sevgili peygamberine hitap ederek, artık kavmin sonunun geldiğini haber vermiş ve kıssayı bununla bitirmiştir.

73 Allah Teâlâ, aslında Lut kavminin helaki için gönderilen, fakat bu arada İbrahim'e (as.) de uğrayarak ona bir çocuk müjdesi veren meleklerin kıssasını zikrettikten sonra, bu ayette Lut kavmi üzerine indirilen azabın çeşidini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Güneşin doğuşuyla birlikte onları korkunç bir sayha, bir ses veya bir çığlık dalgası yakalamıştır.

74 Öyle bir ses dalgası ki bununla kavmin oturduğu beldenin altı üstüne gelmiş, sonra da üzerlerine gökten taşlar veya taşlaşmış çamur yağmıştır. Allah Teâlâ, Hûd suresinin 82-83. ayetlerinde bu hadiseyi şöyle zikretmiştir: *"Emrimiz gelince, oranın üstünü altına getirmiş, üzerine birbiri arkasından taşlaşmış çamur yağdırmıştık. Rabbin katında işaretlenmiş (taşlardı bunlar)..."*

Bu ayet-i kerimelerden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ Lut kavmini, üzerlerine aynı anda üç çeşit azap indirerek helak etmiştir. Bunlardan birincisi, tahammülü imkânsız bir ses veya çığlık dalgasıdır ki Kur'an-ı Kerim'de bu ses hakkında herhangi bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen, onun, şiddetli bir yer sarsıntısı neticesinde ortaya çıkmış olması mümkündür. Azabın ikinci çeşidi, şehrin ters yüz edilmesidir ki bu da muhtemelen sarsıntının bir neticesidir. Bu sarsıntı ile altı üstüne, üstü de altına çevrilerek ters yüz olan şehirde büyük çatlaklar meydana gelmiş, bu çatlaklardan gökyüzüne fışkıran lavlar ise taşlaşmış birer maden parçası olarak, azabın üçüncü çeşidini teşkil etmek üzere, şehir halkı üzerine dökülmeye başlamıştır. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

75 İşte yukarıdan beri anlatılan Lut (as.) ile onun kavmi arasında cereyan eden bu hadiselerde ve kavmin, küfrü yanında alışkanlık hâline getirdiği ahlak dışı davranışları ve fuhuştaki aşırılığı sebebiyle üzerlerine indirilen şiddetli bir azap ile helak edilişinde hiç şüphesiz, feraset sahibi insanlar için alınacak pek çok ibretler vardır. Tirmizî (*Sunen*, V. 298) tarafından nakledi-

len bir hadiste Hazreti Peygamber, "Mü'minin ferasetinden sakının; zira o, Allah'ın nuru ile bakar." buyurmuş, sonra da *"İşte bu yaptıklarımızda görebilenler için ibretler vardır."* mealindeki bu ayeti okumuştur.

76 Daha sonra Allah Teâlâ, bu hadiselerin cereyan ettiği Sedum kasabasına dikkatleri çekmiş ve Lut kavminin helak olduğu bu kasabadan geride kalan yıkıntıların hâlen Hicaz'la Şam arasında uzanan yol üzerinde bulunduğunu ve bu yoldan gelip geçenlerin bu yıkıntıları görebileceklerini haber vermiştir. Aynı konuyu Sâffât suresinin 137-138. ayetlerinde de zikreden Allah Teâlâ, yaşlı karısı dışında Lut ve ailesini kurtarıp kavmin geride kalanlarını helak ettiğini açıkladıktan sonra, *"Siz (ey insanlar!) hâlen sabah akşam onların üzerinden gelip geçiyorsunuz da hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?"* buyurmuştur

77 Binaenaleyh bunları görüp de düşünüp ibret almamak mümkün değildir. Ne var ki bundan da ancak mü'min insanlar ibret alırlar. Çünkü onlar çok iyi bilirler ki insanlar, kendilerine rehber olarak gönderilen peygamberlerini tanırlar ve onların, Rablerinden kendilerine tebliğ ettikleri emir ve nehiylerine aynen uyarlar. Kurtuluşun da ancak bunda olduğunu yakinen bilirler. Bu peygamberleri tasdik etmek yerine, onları tekzip etmeye kalkıştıkları ve onları alaya aldıkları takdirde de akıbetlerinin, yıkıntılarını gördükleri kasaba halkının akıbetinden farklı olmayacağına inanırlar. Cehaletin küfre veya inançsızlığa sevk ettiği kimseler ise kendilerini hak yola davet eden peygamberlere karşı savaş açarlar ve onları, yalanlarlar; sonra da alaya alırlar. İşte böylelerinin akıbetleri de Lut kavminin akıbeti gibi olur.

وَإِنْ كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ
الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ
بُيُوتًا آمِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ
هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

78 Ormanlık Eyke halkı da zalim kişilerdi.

79 Bu yüzden onlara da hak ettikleri cezayı verdik. Her ikisi de önde, yol üzerinde durmaktadır.

80 Keza Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.

81 Onlara ayetlerimizi gönderdik yine de onlardan yüz çevirmişlerdi.

82 Dağlarda güvenli evler yontuyorlardı.

83 Onları da sabaha karşı helak edici korkunç bir ses yakalayıvermişti.

84 Kazanmış oldukları şeyler, (başlarına geleni) onlardan defedememişti.

85 Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan şeyleri hak ile yarattık. Hesap saati mutlaka gelecektir. Bu sebeple en güzel bir şekilde muamele et.

86 Rabbin, yegâne yaratıcı olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.

Allah Teâlâ, surenin daha önceki ayetlerinde önce Âdem (as.) ile İblis kıssasını, sonra İbrahim (as.) ile Lut (as.) kıssasını zikretmiş, bu ayetlerde de Eyke halkına gönderilen Şuayb (as.) kıssasını ve Hicr halkına gönderilen Salih kıssasını zikretmiştir.

Ayet-i kerimede adı zikredilen Eyke halkı, Şuayb'ın (as.) kendilerine peygamber olarak gönderildiği bir cemaat olup ağaçları sık, ormanlık bir bölgede yaşadıkları için Eyke adıyla tanınmıştır. Nitekim *eyke* kelimesi de çokluğu sebebiyle dalları birbirine girmiş ağaç manasında kullanılmıştır. Eyke halkı, Lut kavmine yakın bir yerde ve onlardan sonra yaşamış bir kavimdir ve her ikisi de aynı yol üzerinde bulunmaktadır. Nitekim Hûd suresinin 89. ayetinde Şuayb (as.), Medyen halkına yönelttiği hitabında bu hususa işaret etmiş ve *"Lut kavmi sizden uzak değildir ve başlarına geleni hepiniz yakinen bilirsiniz."* demiştir.

Dördüncü kıssada adı geçen ve bu sureye de adını veren Hicr ise Semud kavminin oturduğu vadinin adıdır ve bu kavme de Salih (as.), peygamber olarak gönderilmiştir. Birbiri arkasına kıssaları zikredilen bu kavimler, kendilerinden önce zikredilen Lut kavmi gibi peygamberlerini yalanlayarak ve onlara karşı gelerek büyük zulüm işlemişler ve bu zulümleri yüzünden, Lut kavmi gibi helak olmuşlardır.

[78] Ormanlık Eyke halkı da zalim kişilerdi.

[79] Bu yüzden onlara da hak ettikleri cezayı verdik. Her ikisi de önde, yol üzerinde durmaktadır.

78 Şuayb'ın (as.) Medyen halkı ile birlikte peygamber olarak gönderildiği Eyke halkı da Allah'a şirk koşmaları, yol kesmeleri, ölçüyü ve tartıyı eksik yaparak birbirlerini aldatmaları, sonra da hak yola davet etmek üzere kendilerine gönderilen Şuayb'ı (as.) yalanlamaları sebebiyle en büyük zulmü işlemişlerdir. Allah Teâlâ, Şuarâ suresinin 176-184. ayetlerinde Eyke halkıyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Eyke halkı da peygamberleri yalanlamıştı. Şuayb onlara demişti ki: Hiç Allah'tan korkmuyor musunuz? Ben sizin için güvenilir bir peygamberim. Bu itibarla Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Bu işe karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Ölçüyü tam yapın ve eksik tartanlardan olmayın. Doğru terazi ile tartın. İnsanların hakkını eksiltmeyin yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın. Sizi ve daha evvelki nesilleri yaratan Allah'tan korkun."* Ancak Eyke halkı da diğer müşrik kavimler gibi, kendilerini iyiye, güzele ve doğruya, kısacası Allah'ın hak yoluna davet eden peygamberleri Şuayb'a (as.) karşı direnmiş ve onun bu sözlerine şu cevabı vermişlerdir: *"Sen ancak büyülenmiş kimselerden birisin. Sen de bizim gibi bir insansın ve seni yalancılardan sanıyoruz. Eğer doğruyu söyleyen kimselerden isen, üzerimize gökten bir parça düşür."*

79 İşte onların küfür üzerindeki bu inatçı tutumları karşısında Allah Teâlâ da üzerlerine indirdiği çeşitli azaplarla onlara hak ettikleri cezayı vermiştir. Yine Şuarâ suresinin 189. ayetinde bu azapla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"(Şuayb'ı yalanlamaları dolayısıyla) bulutlu bir günün azabı onları yakalayıvermişti. O, büyük bir günün azabı idi."* Onları yakalayan o bulutlu günün azabı *(azâbu yevmi'z-zulle)*, rivayete göre, Allah Teâlâ'nın yedi gün boyunca ne evlerinde ne de evleri dışında nefes almalarını imkânsız kılan şiddetli harareti üzerlerine musallat ettiği gündür. Yedi gün boyunca bu cehennemi hararetten tahammül edilmez bir işkence gören Eyke halkı, sekizinci günü güneşle aralarına giren büyükçe bir bulut tabakasını görünce, hemen onun altında toplanmışlar ve geceli gündüzlü bir haftalık cehennem sıcağının sona erdiğini düşünerek sevinç çığlıkları atmaya başlamışlardır. Ne var ki bu sevinç, düşündükleri gibi hiç de uzun sürmemiş, altına toplandıkları bulut tabakası, büyük bir ateş kümesi hâlinde üzerlerine inivermiş ve hepsini de yakıp kül etmiştir. Bu, bir bakıma,

onların Şuayb'ı (as.) yalanlarken, *"Eğer doğruyu söyleyen kimselerden isen, üzerimize gökten bir parça düşür."* diyerek gerçekleşeceğine hiçbir zaman inanmadıkları bir dileğin Allah Teâlâ tarafından gerçekleştirilmesi ve böylece kendilerine hak ettikleri cezanın verilmesi demektir.

[80] Keza Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.

[81] Onlara ayetlerimizi gönderdik yine de onlardan yüz çevirmişlerdi.

[82] Dağlarda güvenli evler yontuyorlardı.

[83] Onları da sabaha karşı helak edici korkunç bir ses yakalayıvermişti.

[84] Kazanmış oldukları şeyler, (başlarına geleni) onlardan defedememişti.

[85] Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan şeyleri hak ile yarattık. Hesap saati mutlaka gelecektir. Bu sebeple en güzel bir şekilde muamele et.

[86] Rabbin, yegâne yaratıcı olan ve her şeyi hakkıyla bilendir.

80 Allah Teâlâ, aklını kullanıp ibret almasını bilenler için Lut kavminin ve bunu takiben zalim Eyke halkının kötü akıbetlerini açıkladıktan sonra, yine onlar gibi peygamberlerini yalanlayan ve Allah'a şirk koşarak en büyük zulmü işleyen Hicr halkını ve bu zulümleri dolayısıyla onların da uğradıkları kötü akıbeti zikretmiştir. Sureye adı verilen ve Semud kavmi olarak da bilinen Hicr halkı, Medine ile Şam arasında daha önce zikredilen kavimlerden fazla uzak olmayan dağlık bir yerde ikamet ediyordu ve onlar da diğer kavimler gibi, kendilerini tevhid inancına ve bir tek Allah'ın ibadetine davet için gelen Salih'i (as.) yalanlayarak şirkinde direnen kavimler arasına katılmıştı. Allah Teâlâ, Şuarâ suresinin 141-145. ayetlerinde bu kavimle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Semud kavmi de peygamberleri yalanlamıştı. Kardeşleri Salih, onlara demişti ki: Hiç Allah'tan korkmuyor musunuz? Ben, sizin için güvenilir bir peygamberim. Bu itibarla Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Bu işe karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabbi Allah'a aittir. Siz burada güven içinde mi bırakılacaksınız? Hem de bahçeler ve pınarlar içinde. Ekinler ve tomurcukları yumuşak hurmalıklar arasında. Dağlarda neşe içinde evler de yontuyorsunuz. O hâlde Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Aşırı gidenlerin emrine itaat etmeyin. Onlar, yeryüzünde bozgunculuk yapıyor, fakat ıslah etmiyorlar."* Ne var ki Salih'in (as.) bu sözleri onlara hiç tesir etmiyor, daha da kötüsü, onların, peygamberlerine sert ve çirkin sözlerle karşılık vermelerine yol açıyordu. Aynı surenin 153-154. ayetlerinde de açıklandığı gibi, *"Ona şöyle demişlerdi: Sen ancak büyülenmiş kimselerden birisin. Bizim gibi bir insandan başkası da değilsin. Eğer doğruyu söyleyenlerden isen, bir mucize getir."* Bu sözler, Hicr halkının, kendilerini Allah'ın hak yoluna davet eden peygamberleri Salih'e (as.) hiç inanmadıklarını açıkça gösteriyordu. Nitekim Hûd suresinin 62. ayetinde açıklanan sözlerinde de onların bu inançsızlıklarını aynen görmek mümkündür. Bu ayet-i kerimede onların Salih'e (as.) şöyle dedikleri zikredilmiştir: *"Ey Salih! Bundan önce sen, içimizde ümit beslenen bir kimseydin. Sen şimdi bizi, babalarımızın ibadet ettikleri şeye ibadet etmekten men mi ediyorsun? Şurası muhakkaktır ki biz, senin bizi davet ettiğin şeyden şüphe içindeyiz, kuşkuluyuz."*

81 Hicr halkının küfürdeki bu direnişlerine karşılık, onlara, peygamberleri Salih'in (as.) doğruluğunu ispat edecek deliller/mucizeler de getirilmiş olmasına rağmen, onlar yine de küfürlerinden vazgeçmemişlerdir. Filhakika biraz önce zikrettiğimiz Şuarâ suresinin 154. ayetinde Salih'e (as.), *"Eğer doğruyu söyleyenlerden isen, bir mucize getir."* demeleri üzerine, Salih de (as.) onlara, *"İşte şu bir devedir; onun belli bir gün su içme hakkı vardır; sizin de bir gün su içme hakkınız var. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Aksi hâlde sizi, o büyük günün azabı yakalar."* demiş, buna rağmen onlar, kendi-

lerine bir mucize olmak üzere verilen bu deveyi yine de kesmişlerdir.

82 Hicr halkı, saray gibi evlerde bolluk ve refah içinde yaşayan bir kavimdi. Dağların kayalıklarında da kendilerine evler oyuyorlar ve bu evlerde her türlü tehlikeden emin bir şekilde kalıyorlardı. Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bunca nimete rağmen, işledikleri kötülüklerin haddi hesabı yoktu. A'râf suresinin 74. ayetinde de açıklandığı üzere, Salih'in (as.) vaaz ve nasihatleri da onlara hiçbir fayda sağlamıyor, aksine onun sözlerine alaylı cevaplar vererek inançsızlıklarını bütün çıplaklığıyla ortaya koyuyorlardı. A'râf suresinin 74. ayetinde de açıklandığı üzere Salih (as.) onlara şöyle demişti: *"Allah'ın Ad kavminden sonra sizi yeryüzünün hâkimleri yapışını, düzlüklerinde köşkler edindiğiniz, dağlarında evler yonttuğunuz yeryüzüne sizi yerleştirişini düşünün. İşte bütün bu nimetleri düşünün ve yeryüzünde bozgunculuk yapıp fesat çıkarmayın."* Salih'in (as.) bu nasihatlerine karşılık ona inanmış çok az sayıdaki mü'min, *"Biz, onunla gönderilen hakka iman edenleriz."* derken, peygamberleri karşısında büyüklenenler, bütün açıklığıyla, *"Biz de sizin iman ettiğinizi inkâr edenleriz."* diyorlardı.

83 İşte küfür üzerindeki bu direnişleri sebebiyle sabaha karşı, kafaları paramparça ederek beyinleri yuvalarından fırlatan korkunç bir sayha veya bir ses dalgası onları aniden yakalamış ve bu inançsız sapık kavmi toptan imha etmiştir. Bu azap, kendilerine geleceği dört gün önceden haber verilen ve üç gün süre tanındıktan sonra dördüncü günü gerçekleşen bir imha olayı idi. Hûd suresinin 65. ayetinde de açıklandığı üzere, kavmin, kendisine ilişilmemesi emredilen deveyi kesmesi üzerine, Salih (as.) onlara şöyle demişti: *"Yurdunuzda üç gün daha (dünya nimetlerinden) faydalanın. Bu, yalanlanmayacak bir sözdür."* Bunu takip eden ayet-i kerimelerde de Hicr halkının akıbeti açıklanmış ve şöyle denilmiştir: *"Emrimiz gelince Salih'i ve onunla birlikte iman edenleri, kendi katımızdan bir rahmetle o günün azabından kurtarmıştık. (Küfür işleyip) zulmedenleri ise şiddetli bir ses yakalamış ve yerlerinde çökekalmışlardı. Semud, sanki orada hiç yaşamamış gibi oldu. Çünkü bilesiniz ki Semud, Rablerini inkâr etmişlerdi ve yine bilesiniz ki (Allah'ın rahmetinden) uzak kalmak Semud içindi."*

Daha önce kıssaları zikredilen ve helak olduktan sonra, Medine ile Şam arasındaki yol üzerinde gelip gidenler tarafından ibret olmak üzere görülebilen diğer kavimlere ait kalıntılar gibi, Semud kavminin veya Hicr halkının kalıntıları da ibret alacak akıl sahipleri için hâlen yerlerinde durmaktadır. Nitekim Buhârî (*Sahîh*, I. 112; V. 135) ve Muslim'in (*Sahîh*, IV. 2285) Abdullah ibn Ömer'den (ra.) naklettikleri bir haberden öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber Tebuk gazvesinde Hicr halkının yaşadığı şehri geçerken yanında bulunan ashabına şöyle demiştir: "Azaba uğratılmışların evlerine girecek olursanız, ağlayarak girin; eğer ağlayanlardan değilseniz, onlara isabet eden azabın benzerinin size de isabet etmemesi için onların yurtlarına girmeyin."

84 Şiddetli bir sayha veya ses dalgasıyla helak olan zalim Hicr halkı, mal mülk yönünden zenginliklerine ve o büyük ihtişamına rağmen, kendisini bu azaptan ve bu kötü akıbetten kurtaramamış, başka bir ifadeyle, zenginliği ona hiçbir fayda sağlamamıştır.

85 Bu zenginliğine ve ihtişamına rağmen eğer bu zalim kavim yine de helak olmuşsa, bu, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın gökleri, yeri ve bu ikisi arasında var olan her şeyi boşuna ve tesadüfen değil, hak ve adalet üzere ve bir hikmet gereği yaratmış olmasındandır. Başka bir ifadeyle, Allah mahlukatı, onlara Hâlık'ını tanıtmak ve onların O Hâlık'a tek bir ilah olarak itaat ve ibadet etmelerini sağlamak için yaratmıştır. Buna rağmen itaat ve ibadet etmekle yükümlü olan bu mahlukat, eğer O'na itaat ve ibadet etmekten yüz çevirir ve o'na karşı gelirse, yaratılışın gayesine aykırı davranmış olmaları dolayısıyla, adalet ve hikmet gereği olarak helak edilmeleri vacip olur. İşte, is-

yan eden ve küfürleriyle nefislerine zulmeden kavimlerin dünya üzerinde iken helak edilmeleri bu yüzdendir ve onlar için takdir olunan dünyevi bir azaptır. Kıyâmet günü ise hiç şüphesiz ayrıca gelecek ve kâfirler, ahiret azabını, mü'minler ise dünyadaki iyi amellerinin mükâfatını sonu hiç gelmemek üzere göreceklerdir. Bu itibarla Ey Muhammed! Müşriklerden uzak dur ve onlardan ne şekilde kötülük görmüş olursan ol, yine de onlara karşı yumuşak davran.

Bazı müfessirlerin, Allah Teâlâ'nın, müşriklere karşı yumuşak davranmakla ilgili olarak Hazreti Peygamber'e yönelttiği bu emrin, savaş emrinden önce sâdır olduğunu, dolayısıyla hükmün mensuh sayılması gerektiğini ileri sürmüşlerse de diğer bazıları, bunun genel olarak insanlara karşı iyi davranılmasını öngören bir manada geldiğini söylemişlerdir. Ancak şu hususu unutmamak gerekir ki bu emrin yer aldığı Hıcr suresi Mekke'de nazil olmuş bir suredir. Müşriklerle topyekûn savaş emri ise Medine dönemine aittir. Eğer Mekke döneminde Müslümanların henüz müşriklerle savaşacak kadar kuvvetli olmadıkları ve müşrik kavimlerin geçmiş peygamberler devrinde olduğu gibi üzerlerine indirilen ilahî bir azapla kâmilen helak edilmeleri devri de artık kapalı bulunduğu düşünülecek olursa, Müslümanların sayıca çok az oldukları bir dönemde varlıklarını koruyabilmeleri için müşriklere karşı daha yumuşak davranmaktan başka yapabilecekleri bir şey olmadığı kolayca anlaşılır. Bu, tıpkı Mekke'de nazil olan ve Hazreti Peygamber'in kâfirlere söylemesi emrolunan Kâfirûn suresinin, *"Sizin dininiz size ait, benim dinim de bana..."* mealindeki 6. ayeti gibidir ki müşrik veya kâfir, bütün insanları İslam'a davet etmekle görevlendirilen bir İslam peygamberinin hayatı boyunca benimsediği davet metodunun bu olduğu elbette söylenemez.

Gerçek şudur ki mü'miniyle kâfiriyle bütün insanları ve diğer bütün varlıkları ezelî ilmine göre yaratan ve onların nasıl varlıklar olacaklarını yine ezelden beri bilen yalnız Allah'tır. Binaenaleyh her şey O'nun bildiği ve takdir ettiği ölçüler içinde cereyan eder. Sonunda varılacak ve muhasebe olunacak yer de yine O'nun huzurudur.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْاٰنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِنْهُمْ
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنِّي اَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَٓا اَنْزَلْنَا عَلَى
الْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ اَلَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْاٰنَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَاَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ اِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ اَلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ
اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

87 Sana, tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik.

88 Onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme; onlara da üzülme. Mü'minleri ise kanatların altına al.

89 Ve, "Ben, apaçık bir uyarıcıyım." de.

90 Tıpkı o bölücülere indirdiğimiz (azap) gibi.

[91] Kur'an'ı da bölük pörçük edenlere.

[92-93] Rabbine kasem olsun ki o yapmış olduklarından dolayı, onların hepsine mutlaka soracağız.

[94] Bu itibarla (ey Muhammed!) Emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden uzak dur.

[95] Biz, alay edenlere karşı mutlaka sana yeteriz.

[96] Allah ile birlikte başkasını ilah edinenler, bunun akıbetini elbette anlayacaklardır.

[97] Çok iyi biliyoruz ki onların söylediklerinden göğsün sıkılıyor.

[98] Bu sebeple sen, Rabbini hamd ile tesbih et.

[99] Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde, geçmiş kavimlerden Eyke ve Hicr halklarının hallerini, kendilerini Allah'ın hak yoluna davet etmek üzere gönderilen peygamberlere karşı takındıkları isyankâr tavırları ve onlara olan inançsızlıklarını beyan ile bu halleri yüzünden üzerlerine indirilen şiddetli azabı ve bu azap ile nasıl helak edildiklerini açıklayarak sevgili peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.), kavminin eziyeti karşısında sabır tavsiye edip onlara en güzel bir şekilde muamele etmesini emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde özellikle Hazreti Peygamber'e ihsan edilen ve değeri ölçülemeyecek derecede büyük nimetleri zikretmiştir. Zira bilinen bir gerçektir ki insan, Allah Teâlâ'nın büyük ve hudutsuz nimetlerine O'nun lütuf ve inayetiyle mazhar olunca, O'nun emir ve nehiylerine uymak hususundaki davranışları daha farklı ve daha itinalı olur. Nitekim Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'e kavminin eziyetleri karşısında sabretmesini ve onlara yine de iyi muamelede bulunmasını emrettikten sonra, bu emrin ifasını kolaylaştırmak için ona, *es-seb'u'l-mesânî* de denilen Fâtiha suresiyle, insanlığın yegâne hidayet kaynağı ve onların dünya ve ahiretlerini mamur edecek Kur'an'ın verildiğini zikretmiş, sonra da dünyanın geçici nimetlerine ve özellikle müşriklere verilen dünyalığa rağbet etmemesini, mü'minlerin fakirlerini de kanatları altına almasını, Kur'an'ın emir ve nehiylerini özellikle müşrik kavme tebliğ ile onları inzar etmesini emretmiştir. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[87] Sana, tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik.

[88] Onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme; onlara da üzülme. Mü'minleri ise kanatların altına al.

87 Ey Muhammed! Sana *es-seb'u'l-mesânî*'yi verdik ve *Kur'an-ı Azim*'i indirdik. Bu *es-seb'u'l-mesânî*, yedi ayetten oluşan Fâtiha suresidir ki vakit namazlarının her rekâtında okunur ve onunla Allah'a hamdu senada bulunulur.

es-Seb'u'l-mesânî ile ilgili olarak Buhârî (*Sahîh*, V. 146, 222; VI. 103) iki hadis nakletmiştir. Bunlardan birincisi Ebû Sa'îd ibnu'l-Mu'allâ'ya aittir ve bu hadiste Ebû Sa'îd şunları anlatmıştır: Mescitte namaz kılıyordum ki Resulullah (sas.) beni çağırtmış; namazda olduğum için ona gidemedim. Sonradan yanına vardığımda bana, "Çağırdığım hâlde bana gelmene engel olan şey nedir?" buyurdu. Ona, namaz kıldığımı söyledim. Bunun üzerine bana, "Allah, *"Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiklerinde Allah'a ve resulüne icabet edin. Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer ve siz, mutlaka O'na varıp toplanacaksınız."* buyurmadı mı?" dedi. Sonra, "Mescitten çıkmadan önce sana Kur'an-ı Kerim'in en azametli suresini öğretmeyeyim mi? buyurdu ve elimden tuttu. Bundan sonra mescitten çıkmaya yönelmiştik ki ben, "Yâ Resulallah! 'Sana Kur'an-ı Kerim'in en azametli suresini öğretmeyeyim mi?' buyurmuştun." dedim. Bunun üzerine Resulul-

lah (sas.), *"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."* mealindeki ayetle başlayan Fâtiha suresini okudu ve "Bu, *es-seb'u'l-mesânî* ve bana verilmiş Kur'an-ı Azim'dir." buyurdu.

Buhârî'nin (*Sahîh,* V. 222) ikinci rivayeti ise Ebû Hureyre'den gelmiştir ve o şöyle demiştir: Resulullah (sas.) buyurdu ki: "Ummu'l-Kur'ân, es-seb'u'l-mesânî ve Kur'an-ı Azim'dir." Tirmizî'nin (*Sunen,* V. 297) Ebû Hureyre'den naklettiği hadiste ise Hazret Peygamber şöyle buyurmuştur: "el-Hamdu lillâh, ummu'l-Kur'ân, ummu'l-kitâb ve es-seb'u'l-mesânî'dir."

Bununla beraber *es-seb'u'l-mesânî* ile Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide En'âm, A'râf, Enfâl adlarıyla bilinen yedi uzun surenin ve hatta bütün Kur'an-ı Kerim'in murat edildiğini söyleyenler de vardır. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki ister yalnız Fâtiha suresi, ister yedi uzun sure isterse Kur'an-ı Kerim'in tamamı olsun, hepsi de üstün vasıflara sahip olunca, bu farklı görüşler arasında herhangi bir tenakuzun bulunduğunu ileri sürmek mümkün değildir ve dolayısıyla Fâtiha suresi yanında başka surelerin de *es-seb'u'l-mesânî* ile tavsif edilmesinde hiçbir mahzur yoktur. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

88 Allah Teâlâ, bu ayette sevgili peygamberine hitap etmiş, fakat daha ziyade ona tabi olan Müslümanları murat ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed ve ey Müslümanlar! Size nasıl *es-seb'ü'l-mesânî* ve *Kur'an-ı Azim*'i vererek bunlarla sizi zenginleştirmiş isek, insanlardan bazı sınıflara da dünyanın en süslü ve en cazip nimetlerini verdik ve onları da mal ve mülk yönünden zengin kıldık. Binaenaleyh siz, elinizdeki bu eşsiz zenginliği bir yana iterek başkalarının elinde bulunan geçici dünya zenginliğine göz dikmeyin. Şunu hiçbir zaman unutmayın ki dünya, malıyla mülküyle bir imtihan evidir ve Allah, kullarını denemek için bazılarına bol bol mal verdiği hâlde bazılarına da bunu kısarak vermiştir. Bol mala sahip olan, nasıl Rabbine şükrederek ve bu malda fakirlerin de hakkı bulunduğunu düşünerek zekât ve sadakasını verirse, bu imtihandan başarılı çıktığı gibi, elinde hiçbir şeyi olmayan kul da Rabbine Hamdu senada bulunarak ve hâline sabrederek aynı başarıyı göstermiş olur. Bu itibarla bazılarına bir imtihan vesilesi olarak verilen dünya malına meyletmek suretiyle size verilen gerçek hazineyi terk etmeyin. Nitekim Tâhâ suresinin 131. ayetinde de aynı manada şöyle denilmiştir: *"Kendilerini denemek için, onlardan bir sınıfı, dünya hayatının süsü olarak kendisiyle faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır."*

Hazreti Ebû Bekir'den (ra.) gelen bir haberde de onun şöyle dediği görülmektedir: "Kendisine Kur'an verilmiş olan bir kimse, başkasına verilen dünya malını kendisine verilenden daha üstün görecek olursa, büyük olanı küçültmüş, küçük olanı da büyütmüş olur."

Allah Teâlâ, peygamberini ve dolayısıyla bütün Müslümanları, kâfirlerin zenginliğine iltifat etmemeleri hususunda uyardıktan sonra, fakir Müslümanları kanatları altına almalarını ve onlara her yönden yardımcı olmalarını emretmiştir. Bu emrin bir benzerini de Âl-i İmrân suresinin 159. ayetinde görmek mümkündür: *"Onları bağışla ve onlar için Allah'tan mağfiret dile; işlerinde de onlara danış. Bir şeye azmettiğin zaman da Allah'a güven. Allah, şüphesiz, (kendisine) güvenenleri sever."*

[89] Ve: "Ben, apaçık bir uyarıcıyım." de.

[90] Tıpkı o bölücülere indirdiğimiz (azap) gibi.

[91] Kur'an'ı da bölük pörçük edenlere.

[92-93] Rabbine kasem olsun ki o yapmış olduklarından dolayı, onların hepsine mutlaka soracağız.

[94] Bu itibarla (ey Muhammed!) Emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden uzak dur.

[95] Biz, alay edenlere karşı mutlaka sana yeteriz.

[96] Allah ile birlikte başkasını ilah edinenler, bunun akıbetini elbette anlayacaklardır.

[97] Çok iyi biliyoruz ki onların söylediklerinden göğsün sıkılıyor.

[98] Bu sebeple sen, Rabbini hamd ile tesbih et.

[99] Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

89 Allah Teâlâ, sevgili peygamberine, *es-seb' u'l-mesânî* ve *Kur'an-ı Azim* gibi en değerli nimetlerini verdiğini bildirerek onu, bazı kimselere verilen geçici dünya nimetlerine göz dikmekten menedip, buna karşılık mü'minlerin fakirlerini de kanatları altına almasını ve onlara göz kulak olmasını emrettikten sonra, müşrikler ve inançsızlar karşısındaki asıl görevini hatırlatmış ve onlara, *"Şüphesiz ben, evet ben, apaçık bir uyarıcıyım."* demesini emretmiştir. Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'dan getirdiği birtakım emir ve nehiylerle, insanlara, uyup yapmaları ve sakınıp yapmamaları gereken birtakım görevler yüklemiştir. Binaenaleyh kendisini mü'min ve Müslüman kabul eden her insanın bu emir ve nehiylere uyması, yapılması emrolunan ve vacip sayılanları yapması, yapılması nehyolunan ve haram olanlardan da uzak durup onları yapmaması gerekir. Her kim bunların aksini yapar, vacibi terk edip haramı işlerse, üzerine ıkab veya ceza terettüp eder. Başka bir ifadeyle, Allah'ın emir ve nehiylerine aykırı davranması sebebiyle, O'nun cezasına müstahak olur ve tövbekâr olmadıkça bu cezayı mutlaka görür.

İşte, ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, Hazreti Peygamber'in en önemli görevlerinden biri, hiç şüphesiz, insanları, Allah'ın emir ve nehiylerine aykırı davranmaları hâlinde müstahak olacakları bu cezalara karşı uyarmaktır. Kur'an-ı Kerim'in pek çok suresinde Hazreti Peygamber'in bir uyarıcı olduğunu tekrarlayan pek çok ayet yer almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: *"Arkadaşlarında delilikten hiçbir eser bulunmadığını, onun apaçık bir uyarıcı olduğunu hiç düşünmemişler midir?"* (7/A'râf, 184); *"(Ey Muhammed!) De ki: Ben kendime, Allah'ın dilediğinden başka, ne bir fayda ve ne de bir zarar vermeye sahibim. Eğer gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır elde etmek isterdim ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Oysa ben, inanan kimseler için ancak bir uyarıcı ve bir müjdeciyim."* (7/A'râf, 188); *"(Kur'an ayetlerinin muhkem kılınıp açıklanması), Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diyedir. Ben de size, Allah tarafından gönderilen bir uyarıcı ve müjdeciyim."* (11/Hûd, 2); *"(Ey Muhammed! Müşriklerin), "Ona bir hazine indirilemez miydi?" yahut "Onunla birlikte bir melek gelemez miydi?" demeleri dolayısıyla sen, sana vahyolunanların bazısını terk mi edeceksin ve onu onlara tebliğ etmekten göğsün mü daralacak? Oysa sen, sadece bir uyarıcısın. Her şeye vekil olan ise sadece Allah'tır."* (11/Hûd, 12).

Hazreti Peygamber'in insanlar için bir uyarıcı olması da hiç şüphesiz, Rabbinin onu bu işle görevlendirmiş olması dolayısıyladır. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin 119. ayetinde, *"(Ey Muhammed!) Biz seni, hem müjdeci, hem de uyarıcı olarak hak ile gönderdik. (Bu sebeple) cehennem ashabından sen sorumlu tutulmayacaksın."* buyurduğu gibi, İsrâ suresinin 105. ayetinde de *"Kur'an'ı hak ile indirdik; o da hak ile indi. Seni de (ey Muhammed!) Ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik."* buyurmuştur.

Sadece birkaçının mealini örnek olarak zikrettiğimiz bu ayet-i kerimeler açıkça göstermektedir ki Hazreti Peygamber, Allah'ın emir ve nehiylerine karşı gelerek suç işleyen insanlara hak ettikleri cezayı hatırlatarak uyarmak, iyi amel sahibi mü'minleri de ahiret nimetleriyle müjdelemek için gönderilmiştir. Buna göre, şu husus kolayca anlaşılmış olmaktadır ki önce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'den kendisine vahyettiği ayetleri tebliğ edip açıklamak, sonra da insanların kendilerine tebliğ olunan bu ayetlere tabi olmalarını sağlamak için onları uyarmak, peygamberliğin belli başlı görevlerindendir.

90-91 Allah Teâlâ, peygamberine, mü'minlere kanat germesini ve onlara göz kulak olmasını,

müşrik ve kâfirleri de Allah'a karşı gelip isyan etmeleri sebebiyle geleceği yakın bir azap ile uyarmasını emrettikten sonra, *"Tıpkı o bölücülere indirdiğimiz (azap) gibi."* buyurarak, gelecek olan bu azabı, bölücülere indirilen azap ile tavsif etmiştir. Bu bölücüler kimlerdir? Bu hususta müfessirler arasında başlıca iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden birincisi, ayet-i kerimenin başında yer alan *kemâ enzelnâ* ibaresindeki *kâf* harfinin, 87. ayete bağlanmasıyla ortaya çıkan manadır. Buna göre ayet-i kerimenin manası, *"Tıpkı kitap ehlinden olan o bölücülere indirdiğimiz gibi, sana da tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik."* olur ki bu takdirde bölücülere indirilen şeyin, azap değil, peygamberlerine verilen Tevrat ve İncil olduğu anlaşılır. Şimdi, nasıl kendilerine Tevrat ve İncil verilmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlar, kendi kitaplarını bölük pörçük etmişlerse, Kur'an'ı da aynı şekilde bölüp parçalamaya çalışmışlar ve Kur'an'dan kendi kitaplarına uyan bazı bölümlerin hak olduğunu ileri sürerken, kitaplarına uymayan diğer bölümleri ise yalanlamaktan ve batıl olduğunu iddia etmekten çekinmemişlerdir. Bu görüşün ilk sahibi, haberi Buhârî (*Sahîh,* V. 222) tarafından nakledilen İbn Abbâs'tır (ra.). Bu habere göre İbn Abbâs, Kur'an'ı bölük pörçük edenlerin Yahudi ve Hıristiyanlar olduğunu, onların Kur'an'ı parça parça ettikten sonra, bu parçalardan bir kısmına iman edip bir kısmını da inkâr ettiklerini söylemiştir.

İkinci görüş, *kemâ enzelnâ* ibaresindeki *kâf* harfinin, *"(Ey Muhammed!) 'Ben apaçık bir uyarıcıyım.' de."* mealindeki 89. ayete müteallik olmasına dayanır. Buna göre mana şöyle olur: Ey Muhammed! Mekke'de yaşayan ve risalet görevini engellemeye çalışan Kureyş'i, bölücülere indirdiğimiz azap ile inzar et. Ancak ayet-i kerimeye bu mana verildiği takdirde bölücülerin kimler olduğunu tayin etmek oldukça güçleşmektedir. Nitekim bu güçlük sebebiyle bölücülerle ilgili olarak farklı görüşler ortaya atılmış, bazıları, bunların, daha sonraları Müslümanlara karşı Mekkeli müşriklere yardım eden ve bu sebepten Müslüman ordusu tarafından kılıçtan geçirilerek imha edilen Benû Nadîr ve Benû Kurayza Yahudileri olduklarını ileri sürerken, diğer bazıları, insanların ve özellikle dışarıdan Mekke'ye gelenlerin Hazreti Muhammed'e (sas.) iman etmelerini ve Müslüman olmalarını engellemek için Mekke sokaklarını bölüşen ve "Muhammed bir mecnundur; sihirbazdır; kâhindir" gibi sözlerle onları kandırıp Hazreti Peygamber'e yaklaştırmayan kimseler olduklarını söylemişlerdir ki rivayete göre bu bölücüler de Allah'ın üzerlerine indirdiği rezil ve rüsvalıktan sonra, laşeler gibi geberip gitmişlerdir. İşte Allah Teâlâ, peygamberine bunları hatırlatarak müşrikleri bunların başına gelen felaketle inzar etmesini emretmiştir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

92-93 Bu açıklamadan ve uyarıdan sonra Allah Teâlâ, kendi nefsine yemin ederek, gerek kitap ehlinden olsun ve gerekse müşriklerden olsun, Hazreti Peygamber'e dil uzatarak onu yalanlayan, onun şair, mecnun, kâhin veya sihirbaz olduğunu söyleyen ve buna benzer iddialarla, bu iddiadan kaynaklanan küfürleriyle insanları Allah'ın hak olan yolundan uzaklaştırmaya veya saptırmaya çalışan herkesin, mutlaka sorguya çekileceklerini, sonra da en büyük azap ile cezalandırılacaklarını haber vermiştir.

94-95 Gerçek bu olunca ey Muhammed, mademki senin görevin İslam düşmanlarını Allah'ın şiddetli azabıyla uyarmaktır ve mademki her insan iyi ve kötü amelinden sorguya çekilecektir, o hâlde İslam'a davetini açıkça ilan et; hiç kimseyi ve hiçbir zümreyi bu davetin dışında bırakma. Bu davet dolayısıyla müşriklerle karşılaşmaktan da çekinme. Hiç şüphen olmasın ki Rabbin, onlardan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı seni koruyacaktır. Ancak onların seni Allah'ın ayetlerinden saptırmak için girişecekleri her türlü teşebbüslerinden sakın ve onlardan uzak dur. Şunu da aklından çıkarma ki müşriklerden seninle ve sana indirilen Kur'an'la alay eden veya düşmanca

davranan kim olursa olsun ve kendisini ne derece kuvvetli hissederse hissetsin, biz ona karşı sana elbette yeteriz. Filhakika Mekke'de müşriklerin ileri gelenlerinden ve liderlerinden beş kişilik öyle bir cemaat vardı ki bunlar, bütün kavmin hâkimi idiler ve her istediklerini o kavme yaptırabilecek bir güce sahiptiler. Sahip oldukları bu güç sebebiyle Hazreti Peygamberle ve ona indirilen Kur'an-ı Kerim ile alay edenlerin de başında yer alıyorlardı. Bunlar, el-Velîd ibnu'l-Muğîre, el-Âs ibnu'l-Vâ'il, Adî ibn Kays, el-Esved ibnu'l-Muttalib ve el-Esved ibn Abd Yağûs adlı kâfirlerdi.

96 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimede müşriklerin işte bu alaycı liderlerini, *"Allah ile birlikte başkasını ilah edinenler..."* şeklinde tavsif etmiştir ki bunlar, Allah'a inanmış olsalar bile, O'na şirk koşan, elleriyle ağaçtan veya çamurdan yaptıkları, kendilerine ne faydası ve ne de zararı dokunan putları kendilerine ilah edinerek onlara ibadet eden kimselerdi. Bunlar, elleriyle yaptıkları bu putları Allah'a ortak kılmanın akıbetini ve küfürlerinin neticesini elbette görüp anlayacaklardı. Meğerki tuttuklarını yolun yanlışlığını daha önceden anlayarak o yoldan geri dönüp tövbekâr olalar ve iman edeler...

97 Daha sonra Allah Teâlâ, müşriklerin zaman zaman Hazreti Peygamber'e yönelttikleri alaycı sözler ve onun müşriklerden gördüğü çeşitli eziyetler karşısında sevgili peygamberini teselli etmiş ve *"Çok iyi biliyoruz ki onların söylediklerinden göğsün sıkılıyor."* buyurmuştur. Şüphesiz Hazreti Peygamber'in müşriklerden gördüğü bu kötü muamele, kendinden önce gelip geçmiş bütün peygamberlerin müşrik kavimlerinden gördükleri muamelelerden farklı bir şey değildi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de sık sık tekrarlanan peygamber kıssaları ve bu kıssalarda anlatılan benzer olaylar da bunu açıkça gösteriyordu ve bu kıssaların tekrarında da aynı gaye yer alıyordu: Hazreti Peygamber'e geçmiş peygamberlerin kavimlerinden gördükleri bu kötü muameleleri hatırlatarak yalnız kalmadığını göstermek ve onu bu yönden de teselli etmek. Bu sebepledir ki Rabbi ona şöyle buyuruyordu: Ey Muhammed! Biliyoruz ki müşrik kavminin Allah'a şirk koşmaları ve buna karşı çıkman dolayısıyla de sana kötü davranmaları, senin için büyük bir eza oluyor ve bu yüzden göğsün daralıyor, kalbin sıkışıyor. Fakat bu hâl, Allah'ın risaletini tebliğ etmene asla engel olmasın. Bunun için de Allah'a tevekkül et; O'na güvenip dayan. O, müşriklere karşı senin yegâne yardımcın ve koruyucundur. Göğsünün daralmasından ve kalbinin sıkışmasından kurtulmak için sadece Rabbine sığın. O her hususta sana yeter.

98 Bu itibarla sen, Rabbini sabah akşam hamd ile tesbih et ve her vakitte O'na secde ederek zikir ile meşgul ol.

99 Ve sana yakin (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et. Ayet-i kerimede ölüm, *yakîn* kelimesiyle ifade edilmiştir. Zira bilinen bir gerçektir ki her canlıya her an gelmesi beklenen ve geleceğinden şüphe edilmeyen şey ölümdür. Nitekim Müddessir suresinin 43-47. ayetlerinde de Allah Teâlâ, cehennem ehlinin hâlini açıklarken ölümü *yakîn* ile zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Cehennem ehli de) derler ki: Namaz kılanlardan değildik. Düşkünü doyurmuyorduk. Batıla dalanlarla birlikte biz de dalıyorduk. Din (hesap) gününü yalanlıyorduk. Nihayet yakin (ölüm) bizi bu hâldeyken yakaladı."*

Bundan da anlaşılmaktadır ki göğüs darlığının yegâne ilacı, Allah'ı hamd ile tesbih etmek ve en önemli ibadetlerden biri olan namazı çoğaltmaktır. Zaten namaz, aklı başında olan her insana farz kılınmış bir ibadettir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh,* II. 41) tarafından nakledilen bir hadiste rahatsızlığından şikâyet eden İmrân ibn Husayn'e şöyle demiştir: "Namazını ayakta kıl; eğer buna gücün yetmezse, oturarak kıl; buna da gücün yetmezse yattığın yerde kıl." Bu hadis de namaz konusunda hiçbir müsamahanın söz konusu olmadığını açıkça göstermektedir. Allah, bütün Müslümanları, namazlarına titizlikle riayet eden kullarından eylesin. Âmîn.

16

NAHL SURESİ

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Nahl suresi, Kur'an-ı Kerim'in on altıncı suresi olup 128 ayetten müteşekkildir. Surede, balarılarının balı nasıl ilahî bir kudret eseri olarak yaptıkları zikredildiği için sureye *Nahl* adı verilmiştir; zira *nahl*, arı demektir. Bu konu surenin 68-69. ayetlerinde zikredilmiştir: *"Rabbin balarısına şöyle vahyetmiştir: "Dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan kendine evler edin. Sonra her çeşit meyveden ye ve Rabbinin (sana ilham ettiği) yoluna boyun eğerek gir." Karınlarından, kendisinde insanlar için şifa bulunan muhtelif renklerde bal çıkar. Şüphe yoktur ki bunda düşünen kimseler için mutlaka bir ibret vardır."*

Surede Allah Teâlâ'nın kullarına ihsan ettiği pek çok nimetten söz edildiğinden sureye *Sûretu'n-Ni'âm* da denilmiştir.

Nahl suresi, Mekke'de, Mekke devrinin sonlarına doğru nazil olmuştur. Bu itibarla Mekkî surelerden olup bu surelerin özelliklerini taşır. Surenin son üç ayeti, Hazreti Peygamber'in Uhud dönüşü Mekke ile Medine arasında nazil olduğu için bu üç ayetin Medenî olduğu da söylenmiştir.

2. Surenin Konusu

Diğer Mekkî sureler gibi Nahl suresi de uluhiyyet, vahdaniyet, öldükten sonra yeniden dirilme ve mahşer yerinde toplanma, hesap ve ceza gibi İslam akidesinin belli başlı asıllarını ihtiva eder. Nitekim surenin daha ilk ayetlerinde kıyamet vaktinin iyice yaklaştığına ve bunun mutlaka vuku bulacağına delalet etmek üzere, bu hususlaki ilahî emrin geldiği mazi sigasıyla açıklanmış, herhangi bir şüpheye yer verilmemesi için de *"Onun gelmesi için boşuna acele etmeyin..."* denilmiştir. Mazi sigası, bu gibi konularda çok defa gerçekleşeceği kesin olan ve gerçekleşeceğinde hiçbir şüphe bulunmayan hususlarda kullanılmıştır. Nitekim, *"İnsanların hesap vakti yaklaştı; fakat onlar hâlâ yüz çevirmiş olarak gaflet içindedirler."* (21/Enbiyâ, 1); *"Kıyamet vakti yaklaştı ve ay yarıldı."* (54/Kamer, 1) ayetlerinden de anlaşılmaktadır ki ister geçmişten, ister gelecekten olsun, Allah Teâlâ'nın haberleri arasında gerçekleşecek olmaları yönünden hiçbir fark yoktur; hepsi de mutlaka gerçekleşecektir.

Allah Teâlâ, surenin ilk ayetlerinde kıyamet gününün yaklaştığını haber verdikten sonra, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettikleri gibi vahyi de inkâr eden Mekkeli müşriklere karşı, vahyin hak olduğu ispat etmiş ve meleklerin, Allah'ın em-

riyle kullarından dilediğine insanları uyarmak ve Allah'tan başka ilah olmadığını bildirmek için gönderildiklerini haber vermiştir; zira müşrikler, Hazreti Peygamber ile hem alay ediyorlar, hem de ondan, kendilerini tehdit ettiği azabı bir an önce getirmesini istiyorlardı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müşriklere, inkâr ettiğiniz kıyamet günü yaklaşmıştır ve küfrünüz dolayısıyla size vadolunan azap da üzerinize mutlaka inecektir; bu itibarla acele etmenize gerek yoktur buyurmuştur.

Daha sonra surede Allah Teâlâ'nın vahdaniyyetine delalet eden bu âlemde O'nun hudutsuz kudretinin delillerine yer verilmiştir. Göklerin ve yerin yaratılışı, yıldızların, dağların, nehirlerin, çeşit çeşit meyveler veren ağaçların ve nebatların, hayvanların, insanların içinden taze et ve süs eşyası çıkardıkları ve üzerinde gemilerini yüzdürdükleri denizlerin, rüzgârların ve o rüzgârlarla hareket ettirilen yağmur yüklü bulutların, gökyüzünden yağan yağmurun, sulanan toprakların, o topraklarda yetişen ekinlerin, zeytin, hurma, üzüm ve daha pek çok meyve ağaçlarının yaratılışı, Allah Teâlâ'nın bu hudutsuz kudretinin delilleri olarak zikredilmiştir. Bu deliller içerisinde aklını kullanabilen insanlar için üzerinde durulması gereken ve en önemli ibret kaynağı olan varlık, hiç şüphesiz, çeşit çeşit çiçekleri dolaşarak onlardan aldığı özle karınlarında şifa yüklü bal yapan ve bu sureye de adı verilen balarısıdır.

Allah Teâlâ, insanlara ihsan ettiği birbirinden farklı sayısız nimetleri zikrettikten sonra, bu hudutsuz ihsanın insanlar yönünden neticesini açıklamış ve bunun da nimete karşılık onu verene şükretmek yerine nankörlük edip küfre dalmak olduğunu açıklamıştır. Nitekim birçok insan, saymaya kalkışsalar saymaktan âciz kalacakları Allah'ın yarattığı çeşit çeşit nimetlere karşı O'na şükretmek yerine, hiçbir gücü ve kudreti olmayan ve hiçbir şey yaratamayan birtakım putları ilah edinmişler ve onlara ibadet etmişlerdir. Ancak bunlar, hiç şüphesiz, kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın huzurunda en yakın bir zamanda toplanacaklar ve sonra da dünyadaki çirkin amellerinin karşılığını görmek üzere kendileri için hazırlanan cehenneme girecekler ve orada ebediyyen kalacaklardır. Dünyada iken Allah'tan korkanlar ve sadece iyi amel işleyenler ise ağaçları altından ırmaklar akan Adn cennetlerine girecekler ve ebedî olarak cennet nimetlerinden faydalanacaklardır.

Allah Teâlâ'nın kullarına ihsan ettiği en büyük nimet, hiç şüphesiz, her ümmete, yalnız Allah'a ibadet etmeleri ve şeytandan da sakınmaları için gönderdiği peygamberlerdir. Surede bu peygamberlerin belli başlı görevleri de açıklanmış, bu cümleden olarak, özellikle her peygamberin, kıyamet günü kendi ümmetine, Allah'ın hak olan davetini onlara ulaştırdığı hususunda şahitlik edecek olması zikredilmiştir. Bu arada Kur'an-ı Kerim'in mana yönünden en zengin ve en şümullü ayetlerinden birine yer verilmiştir. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, adaletli olmayı, iyilik etmeyi ve yakınlara vermeyi emreder. (Her çeşit) haramdan, kötülükten ve zorbalıktan da meneder; öğüt alasınız diye size vaaz u nasihat eder."* (16/Nahl, 90). Bunu takiben ahde vefayı ve yeminlere sadakati emretmiş, bunlardan dönmeyi ve özellikle yeminlerin başkalarını kandırmak için bir vasıta veya hile kılınmasını kesinlikle menetmiş ve bunu haram kılmıştır.

Daha sonra Allah Teâlâ, Kur'an kıraati sırasında, taşlanmış şeytandan Allah'a sığınmayı emretmiş, şeytanın iman edenler ve Rabbine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir gücü ve tesiri olmadığını, onun nüfuzunun, sadece kendisini dost tutanlarla Allah'a şirk koşanlar üzerinde olduğunu açıklamıştır. Şunu da açıklamıştır ki Kur'an-ı Kerim, iman edenlerin imanlarını sağlamlaştırmak ve Müslümanlara hidayet ve rahmet olmak üzere Allah tarafından Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) vasıtasıyla Peygamberi Muhammed'in (sas.) kalbine indirilmiş Allah kelamıdır; o ne Arap ne de Arap olmayan bir beşer kelamıdır.

Allah Teâlâ, surenin sonlarında fetva verme du-

rumundaki âlimleri, Allah'a iftira eden kimseler durumuna düşmemeleri için, hiçbir delile dayanmadan bir şeyi helal veya haram kılmaktan menetmiş, Allah'ın helal kıldığı birçok yiyeceği kendi kafalarına göre haram kılan Yahudilerin, bu davranışları yüzünden nasıl cezalandırıldıklarını buna misal olarak zikretmiştir.

Sure, tevhid üzerindeki sebatı dolayısıyla İbrahim'in (as.) methi ile bitmiş, son peygamber Hazreti Muhammed'e (sas.) İbrahim'in (as.) dinine tabi olması, insanları da Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet etmesi, başkalarına verilecek cezalarda aşırıya gidilmemesi ve daima sabırlı davranılması emredilmiştir.

3. Surenin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

Nahl suresiyle kendinden önceki Hıcr suresi arasında kolayca anlaşılabilen açık ve kesin bir bağlantı vardır. Hıcr suresinin sonunda yer alan, *"Rabbine kasem olsun ki o yapmış olduklarından dolayı, onların hepsine mutlaka soracağız."* ayetleri (15/Hicr, 92-93), bütün insanların öldükten sonra yeniden dirileceklerinin ve dünyada işledikleri ameller yüzünden sorguya çekileceklerinin açık ve kesin delilini teşkil eder. Nahl suresinin ilk ayetiyle bu beyana devam edilmiş ve Allah Teâlâ, *"Allah'ın emri yaklaşmıştır..."* buyurmuş ve *emir* lafzıyla ölümü kastederek yeniden dirilme vaktinin geldiğini ve bunu sorgu ve sualin takip edeceğini hatırlatmıştır. Benzer ifadeye Hıcr suresinin son ayetinde de yer verilmiş ve *"Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et."* denilmiştir. Şu farkla ki Hıcr suresinde ölümün gelişi *"hattâ ye'tiyeke"* denilerek istikbal sigasıyla ifade edilmişken, Nahl suresinde, geleceğinin mutlak olduğuna ve yakınlığına delalet etmek üzere, geleceği beklenip duran bu hadise gelmiş veya vuku bulmuş bir hadise gibi *"etâ emrullâh"* denilmek suretiyle mazi sigasıyla zikredilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

[1] Allah'ın emri yaklaşmıştır; bu itibarla onun gelmesi için boşuna acele etmeyin. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir; çok yücedir.

[2] Melekleri, kendinden bir vahiy ile "İnsanları uyarın, benden başka ilah yoktur; bu sebeple benden korkun." diye kullarından dilediğine gönderir.

Hazreti Peygamber, hiçbir gücü ve kudreti olmayan, hiç kimseye ne faydası ne de zararı dokunan putları ilah edinerek onlara ibadet eden müşrikleri, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunan her şeyi yaratan, insana hem hayat hem de ölüm veren, kıyamet günü de onu yeniden dirilterek dünyadaki davranışları dolayısıyla hesaba çekecek olan Allah'a ve O'ndan başka ilah olmadığı inancına davet ediyor, şirki ve küfrü terk etmemeleri hâlinde onları bazen savaş ve esaret gibi dünya azabıyla, bazen de ahiret azabıyla, cehennem ile tehdit ediyordu. Ancak Hazreti Peygamber'in müşriklere yönelttiği bu tehdidin hemen gerçekleşmemesi, müşriklerin cüretini artırdığı gibi, onu tekzip etmelerine ve peygamberin tehditlerini daha çok alaya almalarına sebep oluyor ve ondan sö-

zünü ettiği bu azabı bir an önce getirmesini istiyorlardı. Bu arada şunu da söylemekten geri kalmıyorlardı: Eğer Muhammed'in söyledikleri gerçekleşecek olursa, putlarımız bize şefaat eder. İşte Hazreti Peygamber'in tehditlerine rağmen onun sözünü ettiği bu azabın gelmemesi sebebiyle müşriklerin onun gelmesi için aceleci davranmaları üzerine Allah Teâlâ aşağıdaki ayeti indirmiştir:

[1] Allah'ın emri yaklaşmıştır; bu itibarla onun gelmesi için boşuna acele etmeyin. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir; çok yücedir.

[2] Melekleri, kendinden bir vahiy ile "İnsanları uyarın, benden başka ilah yoktur; bu sebeple benden korkun." diye kullarından dilediğine gönderir.

1 Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, ayet-i kerimenin gayesi, vadolunan kıyamet saatinin geleceği hususunda insanların zihinlerinde hâsıl olan bir şüpheyi izale etmek ve onun, tayin ve tespit olunan gün ve saatte mutlaka geleceğini haber vererek, onun gelmesi için acele etmekte ve vaktinden önce gelmesini istemekte hiçbir fayda bulunmadığını zihinlere yerleştirmektir. Bu sebepledir ki çok yakında vuku bulacağı kesin olan bu hadiseye, vuku bulmuş bir hadise nazarıyla bakılmış ve ayet-i kerimede mazi sigası kullanılarak, *"Allah'ın emri geldi..."* denilmiştir. Aynı manayı Kamer suresinin ilk ayetinde de görmek mümkündür. Hazreti Peygamber'in müşrikleri sık sık kıyamet azabıyla tehdit etmesi üzerine onlar, şimdiye kadar sözünü ettiği kıyametin gelişiyle ilgili hiçbir işaretin bulunmadığını iddia etmişler, sonra da ondan, buna delalet edecek bir mucize getirmesini istemişlerdir. İşte bundan sonradır ki gökyüzündeki ay, herkes tarafından görülebilecek bir şekilde bir parçası dağın üzerinde diğer parçası da onun önünde olmak üzere iki parçaya ayrılmış, Hazreti Peygamber de bunu Mekkelilere göstererek, "Şahit olun, şahit olun!" demiş ve bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, Kamer suresinin ilk ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet vakti yaklaşmış ve ay yarılmıştır."* Vaktin iyice yaklaşmış olduğuna delalet etmek üzere mazi sigasının nasıl kullanıldığını şu ayette de görmek mümkündür: *"İnsanların hesap vakti yaklaştı; fakat onlar, hâlâ yüz çevirmiş olarak gaflet içindedirler."* (21/Enbiyâ, 1).

Bu ifadelerde kâfirler için büyük bir azabın ve helak vaktinin geleceğini haber veren tehdidin varlığını anlamamak mümkün değildir. Allah, hiç şüphesiz, mü'min olsun kâfir olsun, kullarına her neyi vadetmişse, onu mutlaka yerine getirecektir. O'nun vaadini gerçekleştirmesine engel olacak hiçbir güç veya hiçbir kuvvet mevcut değildir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Ankebût suresinin 53-55. ayetlerinde geleceği belirli bir süreye bağlanmış olan bu azapla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: *"Senden, azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Eğer belirli bir süre olmasaydı, azap onlara hemen gelirdi. Fakat onlar farkına varmadan birdenbire onlara yine gelecektir. Senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar. Oysa cehennem, kâfirleri çepeçevre mutlaka kuşatacaktır. O kıyamet günü azap, onları üstlerinden ve ayaklarının altından örtecek ve Allah onlara, "Yaptıklarınızın karşılığını tadın." diyecektir."*

Gerçek böyle olunca Allah'a oğullar isnat ederek O'na şirk koşanlar ve O'nu bırakarak kendi elleriyle taştan veya çamurdan yaptıkları putları ilah edinerek onlara ibadet edenler ve diğer bütün kâfirler, şirklerinin ve küfürlerinin karşılığını en acı bir şekilde mutlaka görecekler ve Allah'ın onlar için hazırladığı cezayı mutlaka çekeceklerdir. Zira Allah, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir. O çok yücedir; O'nun hiçbir eşi ve dengi yoktur.

2 Hazreti Peygamber'in müşriklere kıyametin yaklaştığını haber vererek, onları, küfürleri ve şirkleri yüzünden üzerlerine inecek şiddetli bir azap ile tehdit etmesi, müşriklerin ona olan inançsızlıklarını daha çok artırdığı gibi, *"Sözünü ettiğin o azabı bir an önce getir de görelim."* diyerek onu alaya almalarına ve dolayısıyla onun nübüvvetini de inkâr

etmelerine sebep oluyordu. Zira kıyametin yaklaştığını ve onun gelişiyle birlikte kâfirlerin şiddetli bir azap ile kâmilen helak olacaklarını haber vererek onları tehdit etmesi, sadece peygambere ait bir işti ve peygamber olmayan herhangi bir kimsenin bu konulardan söz edecek bir bilgiye veya yetkiye sahip olması mümkün değildi. Bu sebeple müşriklerin kıyamet gününü ve bu günün azabını inkâr etmeleri, aslında bu günü haber vererek kendilerini tehdit eden Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini inkâr etmelerinden başka bir mana taşımıyordu. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müşriklerin bu sapık inançlarını da reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: Allah, kullarından dilediğini seçer ve onu peygamber yaparak yüceltir; sonra da ona meleklerini vahiyle gönderir ve onu, Allah'tan başka ilah olmadığı ve yalnız O'na ibadet edip yalnız O'ndan korkmaları hususunda insanları uyarmakla görevlendirir.

Ayet-i kerimede de açıkça görüldüğü gibi, Allah Teâlâ'nın, melekleri, kendi emrinden bir ruh ile dilediği kimseye gönderdiği ifade edilmiş ve bu ifade ile vahiyden ruh olarak söz edilmiştir. Bu, hiç şüphesiz, ruhun ölü bedenlere hayat verdiği gibi, vahyin de ölü kalplere hayat vermesi dolayısıyladır. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 122. ayetinde cehaleti dolayısıyla ölü olarak vasfettiği kimseyle, kendisine nur verilen kimsenin mukayesesini yapmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ölü iken diriltiğimiz, insanlar arasında kendisiyle yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan çıkamayan kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yapmış oldukları şeyler böyle cazip gösterilmiştir."* Kur'an-ı Kerim'de *rûh* kelimesinin vahiy manasında kullanıldığını görmek mümkündür. Mesela Şûrâ suresinin 52. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İşte sana da (ey Muhammed!) Emrimizden bir ruhu böyle vahyettik. Önceden sen, kitap nedir, iman nedir, bilmiyordun. Fakat biz, o kitabı, kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle hidayet edeceğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz sen de bu kitap vasıtasıyla insanları dosdoğru yola iletiyorsun."* Keza Gâfir (Mu'min) suresinin 15. ayetinde de vahiy, *rûh* kelimesiyle zikredilmiş ve şöyle denilmiştir: *"En yüksek derecelerin ve Arş'ın sahibi olan Allah, kıyamette kavuşma gününü ihtar etmek için, kendi emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir."*

Meleklerin rûh (vahiy) ile inişleri, ancak Allah'ın emriyle olur. Allah emretmedikçe hiçbir meleğin vahiy getirmesi mümkün değildir. Bu sebepledir ki Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde meleklerin hareketleri daima Allah'ın emrine bağlı kılınmış ve onların yalnız Allah'ın emriyle hareket ettikleri şöyle açıklanmıştır: *"Biz, Rabbinin emrinden başka bir şeyle inmeyiz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir..."* (19/Meryem, 64); *"(Melekler) yalnız O'nun emriyle amel ederler."* (21/Enbiyâ, 27); *"(Melekler), üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar."* (16/Nahl 50); *"Onun başında emrettikleri şeylerde Allah'a isyan etmeyen ve yalnız emrolunduklarını işleyen katı ve sert melekler vardır."* (66/Tahrîm, 6).

Bütün bu ayetler, meleklerin, Allah'ın emri ve izni olmadıkça hiçbir harekette bulunmadıklarını ve hiçbir iş yapmadıklarını açıkça göstermektedir.

Burada şuna da işaret etmekte fayda vardır ki üzerinde durduğumuz ayet-i kerime, Allah'tan peygamberlere gelen vahyin, ancak melekler vasıtasıyla geldiğine delalet eder.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ
﴿٤﴾ وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ
تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بَالِغِيهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ اِنَّ رَبَّكُمْ

لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً ۚ وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ وَعَلَى اللَّهِ
قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ ۚ وَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾

3 Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Onların ortak koştuklarından çok yücedir.

4 İnsanı da bir nutfeden yaratmıştır. Böyle olduğu hâlde o, yine de apaçık bir düşmandır.

5 Hayvanları da yaratmıştır ve onlarda sizin için ısı verici maddeler ve faydalar vardır ve siz onlardan yersiniz.

6 Akşamları meradan getirdiğinizde ve sabahları meraya gönderdiğinizde sizin için onlarda bir güzellik vardır.

7 Ancak güçlükle varabileceğiniz bir ülkeye yüklerinizi taşır. Rabbiniz, şüphesiz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

8 Atları, katırları ve merkepleri, sizin binmeniz için ve süs olarak yaratmıştır. Daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri yaratmaktadır.

9 Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Onun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi birden doğru yola iletirdi.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kendisini şirkten tenzih ile kendisinden başka ilah olmadığını beyan edip yalnız kendisine ibadet olunmasını ve yalnız kendisinden korkulmasını emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde tevhidin, hudutsuz kudretinin ve hikmetinin delillerini zikretmiştir. Göklerin, yerin, insanın, hayvanların ve nebatların yaratılışı bu delillerin başında yer almıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

3 Gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Onların ortak koştuklarından çok yücedir.

4 İnsanı da bir nutfeden yaratmıştır. Böyle olduğu hâlde o, yine de apaçık bir düşmandır.

5 Hayvanları da yaratmıştır ve onlarda sizin için ısı verici maddeler ve faydalar vardır ve siz onlardan yersiniz.

6 Akşamları meradan getirdiğinizde ve sabahları meraya gönderdiğinizde sizin için onlarda bir güzellik vardır.

7 Ancak güçlükle varabileceğiniz bir ülkeye yüklerinizi taşır. Rabbiniz, şüphesiz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

8 Atları, katırları ve merkepleri, sizin binmeniz için ve süs olarak yaratmıştır. Daha sizin bilmediğiniz nice şeyleri yaratmaktadır.

9 Doğru yolu göstermek Allah'a aittir. Onun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi birden doğru yola iletirdi.

3 Şu husus açıkça bilinmelidir ki ulvi âlem olan gökleri ve süfli âlem olan yeryüzünü, içindekilerle birlikte hiç yoktan Allah Teâlâ icat edip yaratmıştır. O, bunları hak ile ve bir hikmet gereği yaratmış, hiçbirinin yaratılışı sebepsiz, gayesiz veya bir tesadüf eseri olmamıştır. Keza O bunları, kendi iradesi ve kudretiyle tek başına yaratmış, onları yaratışında hiçbir ortağa veya hiçbir yardımcıya muhtaç olmamıştır. Zira O, herhangi bir veya ortaktan yahut herhangi bir yardımcıdan münezzehtir. O, dilediği her şeyi tek başına yapmaya ve yaratmaya kadirdir. Bu sebepledir ki O, *"Bizim, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz, ona "ol" demektir; o da hemen oluverir."* (16/Nahl, 40) buyurmuştur. O, hiç şüphesiz çok yücedir; O'nun eşi ve dengi yoktur.

4 Keza insanı da bir damlacık sudan yaratan O'dur. O bir damlacık su ki ana rahminde kırk günlük bir evre içinde dişi yumurta ile birleşir de ikinci kırk günde alak denilen ve rahim cidarına asılı bir hücre kümesi hâline gelir. Daha sonra geçen üçüncü kırk günde de mudga denilen et parçası oluşur ve Allah tarafından ana rahmine gönderilen bir melek vasıtasıyla ona can verilir; sonra da rızkı, eceli, şaki veya said olacağı tayin ve tespit olunur. İşte insan, ana rahminde geçirdiği bu evrelerden sonra canlı bir varlık olarak dünyaya gelir ki bu durum ayette şöyle açıklanır: *"Her şeyin yaratılışını güzel yapan, insanı yaratışına çamurdan başlayan, sonra neslini hakir bir sudan, bir meniden meydana getiren; sonra (organlarına) şekil veren, ruhundan ona üfleyen, böylece size kulaklar, gözler ve kalpler veren işte O'dur. Buna rağmen ne kadar az şükrediyorsunuz."* (32/Secde, 7-9). Filhakika o bir damlacık hakir suyun insan olarak dünyaya gelmesinden sonra geçen seneler içinde dünyanın cazip nimetleri karşısında nefsinin esiri olan insan, kendisini yaratan, sonra da ona soy sop veren Rabbine başkaldırarak O'nu ve O'nun hudutsuz kudretini inkâr etmeye kalkışır. Allah, Yâsîn suresinin 78. ayetinde onun bu hâlini tasvir ederek şöyle buyurmuştur: *"Kendi yaratılışını unutup bize misal veriyor ve diyor ki: "Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek?"* Nankörlüğünü bu derece ileri götüren insan, hiç düşünmez mi ki ne yeryüzünün ne de herhangi bir canlının bulunmadığı bir zamanda Allah, bir insan yaratmayı murat ettiği zaman, *"Meleklere şöyle demişti: "Ben, çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp ruhumdan ona üflediğim zaman, ona hemen secdeye kapanın. Meleklerin hepsi ona secde etmişti. Yalnız İblis müstesna. O büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuştur."* (38/Sâd, 71-74). İblis'i kendisine dost ve örnek edinen insan, onun yolunda gitmekte ve büyüklenerek Rabbini ve Rabbinin kudretini inkâr etmekte ve *"Biz toprak olduktan sonra mı yeniden yaratılacağız?"* (13/Ra'd, 5); *"Çürümüş olan bu kemikleri kim diriltecek?"* demektedir. O zavallı insan, hiç düşünmez mi? Kendisini hiç yoktan yaratan Allah, yarattığı o varlığın kemikleri çürümüş ve toprağa karışmış olsa bile, onu yeniden yaratmaya kadir olamaz mı? Hiç şüphesiz onları yoktan var edip yaratan, dilediği zaman o çürümüş kemikleri de diriltmeye kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yegâne yaratıcıdır. Ayetlerde bu durum şöyle açıklanmaktadır: *"Sudan bir insan yaratan, sonra da ona soy sop veren Allah'tır. Rabbin her şeye kadirdir. Fakat onlar, (nankörlükleri sebebiyle) Allah'ı bırakıp kendilerine faydası da zararı da dokunmayan şeylere ibadet ediyorlar. Zaten kâfir, Rabbine karşı (şeytanın) yardımcısıdır."* (25/Furkân, 54-55).

5 Keza insanların hem işlerinde kullanıp faydalandıkları, hem de etlerinden yiyip sütlerinden içerek karınlarını doyurdukları yahut derilerinden ve yünlerinden elbiseler edindikleri hayvanları da Allah yaratmıştır. *"Binilecek ve (tüylerinden) yatak yapılacak hayvanları yaratan O'dur. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden yiyin; fakat şeytanın adımlarına ayak uydurmayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır. Sekiz çift (hayvanı yaratan da O'dur); koyundan iki çift, keçiden iki çift... Deveden iki çift ve sığırdan da iki çift..."* (6/En'âm, 12-144); *"Bir kısmına binmeniz, bir kısmından da yemeniz için, hayvanları sizin için yaratan Allah'tır. Onlarda sizin için başka faydalar da vardır. Gönüllerinizdeki ihtiyaca onların üzerinde erişirsiniz. Yine onlar ve gemiler üzerinde taşınırsınız."* (40/Mu'min, 79-80). Bu ayetlerde de ifade edildiği gibi, Allah'ın insanlar için yarattığı bu hayvanlarda sayılamayacak kadar fayda vardır.

6 Bu hayvanların akşamları otlaklardan dönüşlerinde ve sabahları da yeniden otlaklara çıkarılışlarında ise insanlar için ayrı bir zevk ve ayrı bir güzellik vardır. Bu sebepledir ki bakıcıları veya çobanları, akşam ve sabah vakitlerinde onlara daha farklı bir ilgi ve ihtimam gösterirler. Özellikle onların akşamları karınlarını doyurmuş olarak dönmelerinin, onlardan alınacak önemli bir gıda maddesi olan sütün daha bol olması dolayısıyla sahip-

lerinde meydana getireceği büyük neşe ve sevinci tahmin etmemek mümkün değildir.

7 Şehirler ve ülkeler arası yapılan yolculuklarda gerek insanların yüklerini taşımalarında ve gerekse sırtlarına binerek yolculuklarını kolaylaştırmalarında bu hayvanların sağladıkları büyük faydalar da keza hiç kimsenin meçhulü değildir. Allah Teâlâ, Mu'minûn suresinin 21-22. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Ehlî hayvanlarda da sizin için mutlaka bir ibret vardır. Karınlarındaki sütten size içiriyoruz. Onlarda sizin için pek çok menfaat vardır ve onlardan yiyip duruyorsunuz. Hem o hayvanlarda ve hem de gemilerde taşınıp durmaktasınız."* Bütün bunlar, yani çeşit çeşit yaratılmış hayvanların insanlar için büyük bir rızık ve hudutsuz bir hayır kaynağı olması, Allah Teâlâ'nın kullarına karşı çok şefkatli ve çok merhametli oluşundandır. Fakat insan, Rabbinin kendisine gösterdiği bu büyük şefkat ve merhamete karşı yine de nankörlüğünü sürdürür ve Rabbine şükretmek yerine O'na küfreder. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"(O kâfirler), ellerimizin yapıp da kendileri için yarattığımız ve onların da sahip oldukları şu hayvanları hiç görmüyorlar mı? Onları kendileri için uysallaştırmışızdır da binekleri onlardandır; bir kısmının da etini yerler. Onlar için bu hayvanlarda birçok menfaat ve içecek vardır. Böyle olduğu hâlde hiç şükretmeyecekler mi?"* (36/Yâsîn, 71-73).

8 Allah, birbirinden farklı hayvanlar yaratmış ve bunların hepsini de kullarının hizmetine vermiştir. Atlar, katırlar ve merkepler O'nun yarattığı bu hayvanlardandır. Bunları, hem insanların çeşitli şekillerde onlardan faydalanmaları için, hem de süs veya zinet olarak yaratmıştır. Bunların dışında yarattığı ve yaratmakta olduğu daha pek çok şey vardır. Bunlar, zaman içinde gelişerek çoğalan ve insanların istifadesine sunulan gemiler, motorlu motorsuz arabalar, trenler, uçaklar ve diğer vasıtalardır. Kullarına ihsan ettiği akıl sayesinde bu çeşit vasıtaların yapılmasında ve çoğalmasında daima onların yardımcısı olmuştur.

9 Allah Teâlâ, madde âleminin insana cazip gelen ve onu sevindiren çeşitli görüntüleri olarak gökleri, yeri, bir damla sudan insanı ve insanın çeşitli yönlerden faydalanması için birbirinden farklı hayvanları, vahdaniyyetinin ve hudutsuz kudretinin delilleri olarak nasıl yarattığını açıkladıktan sonra, insanın manevi ve dinî yönüne de işaret etmiş ve bu dünyada faydalanmaları için nasıl bu nimetleri ihsan etmişse, bu nimetlere karşılık, Rablerine şükretmeleri için onlara doğru yolu da gösterdiğini zikretmiştir. Zira bilinen bir gerçektir ki iki şeyden birini seçmek veya iki yoldan birine yönelmek gerekiyorsa, bunların en iyisini ve en doğrusunu bulmak, kötü veya eğri olanını ise terk etmek gerekir. Bu sebepledir ki Allah, kullarına, eğrisi de bulunan yolun doğrusunu göstermiş ve onlardan doğru ve hak olan yola girmelerini istemiştir. Bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Bu, hiç şüphesiz, benim dosdoğru yolumdur; bu itibarla ona uyun; diğer yollara uymayın. Aksi hâlde sizi O'nun yolundan ayırır. İşte sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etmiştir."* (6/En'âm, 153); *"Dosdoğru olarak yüzünü dine, Allah'ın fıtratına çevir ki insanları o fıtrat üzere yaratmıştır. Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmez."* (30/Rûm, 30).

İnsana cazip gelen ve onu daima sevindiren maddi nimetlerin beyanının hemen akabinde manevi ve dinî telkin ve tavsiyelerde bulunmak, Kur'an-ı Kerim'in en belirgin özelliklerinden biridir. Nitekim Allah Teâlâ, biraz önce de açıkladığımız gibi, madde âleminin nimetlerini insan için nasıl yarattığını vahdaniyyetinin delilleri olarak beyan ettikten sonra, eğrisinin de bulunması dolayısıyla doğru yolu onlara göstermenin kendisine ait olduğunu açıklamıştır. Kur'an-ı Kerim'de bunun başka örnekleri de vardır. A'râf suresinin 26. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey âdemoğulları! Size avret yerlerinizi gizleyecek bir elbise ve bir süs örtüsü indirdik. Takva elbisesi ise daha hayırlıdır. Bu, Allah'ın (kudretini ve ihsanını gösteren) delillerdendir; belki akıl edip düşünürsünüz."*

Allah Teâlâ, eğrisi de bulunan doğru yolu göster-

menin kendisine ait olduğunu açıkladıktan sonra, dünyanın insanlar için bir imtihan evi olduğunu ve bu imtihandan başarılı çıkmanın başlıca şartının da kendilerine gösterilen bu doğru yolu bulup o yolda gitmek olduğunu göstermek ve dileyenin doğru yolu bulabilmesi için insanları kendi iradeleriyle baş başa bıraktığını haber vermiş ve *"Eğer Allah dileseydi, hepinizi birden doğru yola iletirdi."* buyurmuştur. Bu, tıpkı, *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunan herkes topyekûn iman ederdi..."* (10/Yûnus, 99); *"Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Oysa işte ihtilaf edip durmaktadırlar. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri, (bu ihtilaftan) istisna teşkil eder. Zaten Allah, insanları bunun için yaratmıştır ve böylece Rabbinin, "Muhakkak cehennemi bütün cin ve insanlarla dolduracağım." sözü de yerine gelmiş olacaktır."* (11/Hûd, 118-119) ayetleri gibidir. Bu da açıkça göstermektedir ki Allah, bir kâfiri hiçbir zaman doğru yola iletmeyi dilememiştir; çünkü O, kimin doğru yolda gitmek istediğini, kimin de bu yoldan uzak kalmayı tercih ettiğini herkesten daha iyi bilir ve onları kendi istekleriyle baş başa bırakır.

هُوَ الَّذِىٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ
الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۗ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾
وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِاَمْرِهٖ ۗ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ۙ ﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ ۗ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ
الَّذِى سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ
فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾ وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَاَنْهَارًا
وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۙ ﴿١٥﴾ وَعَلَامَاتٍ ۗ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

[10] Sizin için gökten su indiren de Allah'tır. İçilecek su ondandır; hayvanlarınıza yedirdiğiniz ağaçlar da ondandır.

[11] O su ile Allah, sizin için ekin, zeytin, hurma, üzüm ve her çeşit meyveden bitirir. Bunlarda düşünen kimseler için muhakkak bir ibret vardır.

[12] Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize vermiştir yıldızlar da O'nun emrine tabi kılınmıştır. Bunda şüphesiz, aklını kullanan kimseler için ibretler vardır.

[13] Yeryüzünde sizin için yarattığı çeşitleri muhtelif şeyleri de sizin istifadenize sunmuştur. Bunda şüphesiz, öğüt alan kimseler için ibret vardır.

[14] İçinden taptaze et yemeniz, takındığınız süs eşyasını çıkartmanız ve Allah'ın lütfundan rızkınızı aramanız için denizi de sizin hizmetinize sunan Allah'tır. Nitekim gemilerin denizi yara yara gittiğini görürsün. Böylece belki şükredersiniz.

[15] Yeryüzünde sizi sarsılmaktan koruması için sabit dağlar, yolunuzu bulmanız için de nehirler ve yollar yaratmıştır.

[16] Keza birtakım alametleri de yaratan O'dur. Nitekim insanlar, yıldızla da doğru yolu bulurlar.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde göklerin, yerin, insanların ve hayvanların yaratılışını, varlığının ve birliğinin delilleri olarak zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde aynı konunun devamı olmak üzere nebatları, nebatların ve *anâsır-ı erbe'a* (dört unsur) da denilen suyun, toprağın, ateşin ve havanın hallerini, özelliklerini ve bunların yaratılışını zikretmiştir. Su, genellikle yağmuru, denizleri, ırmak ve nehirleri oluşturan, içmede veya toprağın sulanmasında kullanılabilen akıcı bir madde olup, hayatın vazgeçilmez unsurlarından birini teşkil eder. Toprak, sulandığı zaman üzerinde nebatların canlandığı, kuru kaldığı zaman da canlıların öldüğü bir yeryüzü parçasıdır. Ateş veya ısı, güneşin meydana getirdiği sıcaklık, hava ise su gibi, insanların, hayvanların ve nebatların vazgeçilmez en önemli hayat kaynağıdır. Hepsi de başta insan olmak üzere, bütün canlı varlıkların hayatlarında vazgeçilmez birer unsurdur ve hepsi de bir hikmet gereği Allah tarafından icat edilip yaratılmıştır. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[10] Sizin için gökten su indiren de Allah'tır. İçilecek su ondandır; hayvanlarınıza yedirdiğiniz ağaçlar da ondandır.

[11] O su ile Allah, sizin için ekin, zeytin, hurma, üzüm ve her çeşit meyveden bitirir. Bunlarda düşünen kimseler için muhakkak bir ibret vardır.

10 Allah Teâlâ, kullarına ihsan ettiği çeşitli nimetlerden etleri yenen ve sırtlarına binilen hayvanları, varlığının ve birliğinin delili olarak zikrettikten sonra, diğer delillerin zikrine geçmiş ve bu cümleden olmak üzere, nebatlar âlemini ve bu âlemin vücuduna vesile olan bir başka nimeti, gökten indirilen yağmuru zikrederek, *"Sizin için gökten su indiren de Allah'tır..."* buyurmuştur. Bu ifadeyle şu husus açıkça anlaşılmış olmaktadır ki gökleri, yeri, insanı, eti yenen, sırtına binilen ve yük taşımakta kendilerinden faydalanılan hayvanları yaratan Allah olduğu gibi, insan için ve diğer canlılar için gökten su indirerek onlara hayatlarını idame ettirmelerini sağlayan da Allah'tan başkası değildir. Gökten indirdiği suyu insanların rahatça içebilecekleri bir kıvamda yaratmış, hayvanlara yedirilen otları da su ile bitirmiş ve yine su ile yeşertip büyütmüştür.

11 Keza yine su ile insanların ekip biçtikleri buğday, arpa, pirinç, mısır, çavdar vb. tahılları yetiştirdiği gibi, onların en önemli gıda kaynağı sayılan, renkleri, tatları, kokuları ve şekilleri birbirinden farklı üzüm, incir, zeytin, hurma ve diğer meyve ağaçlarını da yetiştirmiştir ki bu nimetler sayesinde insan, hayatını idame ettiren en değerli gıdaları alma imkânına sahip olabilmektedir.

İşte Allah'ın, kulları için yaratıp onların istifadesine sunduğu bütün bu nimetlerde akıllarını kullanıp düşünebilen kimseler için Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren apaçık deliller bulunduğu gibi, bunlardan alınması gereken pek çok ibret de vardır. Eğer Allah, gökten su indirmeseydi, hangi canlı varlık nereden su bulur ve canlılığını koruyabilirdi? Yahut yine su olmasaydı, yeryüzü ne ile yeşerir ve en basit ottan en değerli gıda maddesine kadar insanoğlunun ihtiyaç duyduğu maddeler toprakta yetişebilirdi? Bütün bunları düşünen insanın, bunlardan ibret almaması ve kendisine bu nimetleri rızık olarak veren Rabbini unutarak O'na şükretmemesi mümkün müdür? Yahut bu nimetleri veren Rabbi değil de bir başkası imiş gibi, Allah'ı bırakarak başkasını Rab ve ilah edinmesi olacak şey midir? Bunları düşünürken Allah Teâlâ'nın ayetlerde Hazreti Muhammed'e (sas.), müşriklere sorması için yönelttiği şu soruları hatırlamak gerekir: *"(Ey Muhammed!) De ki: Allah'a hamdolsun; selam da O'nun seçtiği kullarına olsun. Allah mı hayırlıdır, yoksa onların (Allah'a) ortak koştukları şeyler mi? (Onlar mı daha hayırlıdır), yoksa gökleri ve yeri yaratan ve sizin için gökten su indiren mi? İşte biz o su ile sizin bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetme-*

diği güzel bahçeler bitirmişizdir. Allah ile birlikte bir de ilah mı? Hayır, onlar doğru yoldan sapmış bir kavimdir." (27/Neml, 59-60).

[12] Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize vermiştir; yıldızlar da O'nun emrine tabi kılınmıştır. Bunda şüphesiz, aklını kullanan kimseler için ibretler vardır.

[13] Yeryüzünde sizin için yarattığı çeşitleri muhtelif şeyleri de sizin istifadenize sunmuştur. Bunda şüphesiz, öğüt alan kimseler için ibret vardır.

12 Allah Teâlâ, gökten indirdiği su ile yeryüzünde insanlar için yarattığı ve onların istifadesine sunduğu sayısız nimetleri, aklını kullanan ve düşünebilen kimseler için hem birer ibret kaynağı, hem de varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin delilleri olarak zikrettikten sonra, kevnî delillerden sayılan ve birbirini takip ederek oluşan gece ile gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları zikretmiş ve bunlara da nasıl belirli bir hareket düzeni verilerek insanların faydalanmaları için yaratıldıklarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Allah, geceyi ve gündüzü sizin hizmetinize vermiştir... Gecenin ve gündüzün insanların hizmetine verilmesinden maksat, düzenli bir şekilde birbiri arkasına gelen gece ile gündüzün, insanların istifadelerine sunulmasıdır. Filhakika insanlar, gündüzleri rızıklarını kazanmak için çalışıp çabalarlar, geceyi ise dinlenmeye ve gündüzün yorgunluğunu üzerlerinden atmaya ayırırlar. Nitekim Allah Teâlâ, Rûm suresinin 23. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Geceleyin uyumanız, gündüzün O'nun lütfundan rızık aramanız da O'nun delillerindendir. Bunda da şüphesiz, dinleyen kimseler için ibretler vardır."* Keza İsrâ suresinin 12. ayetinde de insanların gece ile gündüzün düzenli bir şekilde birbiri ardınca gelişinden nasıl faydalandıklarını açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Biz, geceyi ve gündüzü iki delil kıldık. Gecenin delilini silip, Rabbinizden rızık istemeniz ve senelerin sayısını ve hesabını bilmeniz için gündüzün delilini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzun açıkladık."*

Keza güneşin ve ayın deveranında da insanların, hayvanların ve nebatların gerek onlardan aldıkları ışık ve sıcaklık yönünden ve gerekse senelerin ve ayların tayin ve tespitinde onlara başvurulması yönünden pek çok faydalar vardır. Aynı şekilde gökyüzünü süsleyen bir kısmı sabit, bir kısmı da gezegen olan yıldızların karanlık gecelerde yol ve yön tayini bakımından sağladıkları faydaları da inkâr etmek mümkün değildir. Bunlardan her birinin kendi yörüngesi üzerinde ne artan ne de eksilen bir hareket süresi ve hiç değişmeyen bir yolu vardır ve hepsi de Allah'ın mutlak emir ve iradesine boyun eğmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, A'râf suresinin 54. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Rabbiniz, şüphesiz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üzerinde istiva eden, geceyi, kendisini süratle takip eden gündüzle örten, güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş olarak yaratan hep Allah'tır. Bilesiniz ki yaratma ve emir O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah, ne yücedir."*

İşte, güneşin, ayın ve yıldızların, insan, hayvan ve nebat gibi yeryüzünde yaşayan bütün canlı varlıkların faydalanabilecekleri bir düzene tabi kılınacak şekilde yaratılmalarında aklını kullanan ve düşünebilen kimseler için almaları gereken ibretler vardır.

13 Allah Teâlâ'nın yaratıp kullarının istifadesine sunduğu şeyler, şüphesiz, sadece bu zikredilenlerden ibaret değildir. O, sayılamayacak kadar çok şeyi kullarının faydalanmaları için yaratmıştır ki hepsinin faydaları birbirinden farklı olduğu gibi, cinsleri, şekilleri, renkleri, kısacası mahiyetleri de çok farklıdır. Yeryüzünde yetişen çeşitli bitkiler, irili ufaklı hayvanlar ve yeraltındaki madenler, bunlardan ilk akla gelenlerdir. Bir başka ifade ile canlı veya cansız, bu âlemde her ne varsa, hepsi de Allah Teâlâ'nın hikmet gereği yaratıp kullarının hizmetine veya istifadesine sunduğu varlıklardır. İşte bunların hepsinde öğüt alıp

Rabbine şükretmesini bilen kimseler için bir ibret vardır.

Dikkat edilecek olursa, Allah Teâlâ, yukarıda açıkladığımız 11, 12 ve 13. ayetlerde yarattığı varlıklardan ibret alacak kullarını üç değişik sıfatla tavsif etmiştir. Birincisinde *yetefekkerûn (düşünen kimseler)*, ikincisinde *ya'kılûn (aklını kullanan kimseler)*, üçüncüsünde de *yezzekkerûn (öğüt alıp şükreden kimseler)* tabirlerini kullanmıştır. Birincisinde *tefekkür* kelimesinin kullanılması, ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın gökten indirdiği su ile yeryüzünde kulları için ekin, zeytin, hurma, üzüm gibi çeşitli meyve ve bitkileri yaratmış olduğunun zikredilmesi dolayısıyladır. Birbiri arkasına gelen bu ayet-i kerimelerin hedefi, Allah'ın varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini ispat etmek ve bu maksatla insanlara çeşitli deliller göstermek olunca, gökten inen su ile yeryüzünün yeşermesi ve çeşitli bitki ve meyvelerin bitirilmesi, inançsız kimseler için çok defa Allah'ın varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini ispat edecek deliller olmayabilir ve böyle kimseler, bunları, Allah'a isnat etmeksizin, kendi kendine cereyan ederek normal seyrini takip eden birtakım tabiat olayları olarak yorumlayabilirler. Ancak böyle bir yoruma açık olan bu delillerle mutlak bir yaratıcıya ulaşmak ise hiç şüphesiz, aklı çalıştırmak ve düşünmekle mümkün olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, gökten indirdiği su ile çeşitli bitki ve meyveleri kulları için yarattığını zikrettikten sonra, bunların, varlığına, birliğine ve hudutsuz kudretine delil olarak anlaşılabilmesi için onları, cereyan eden ve tabiat olayları denilen bu hadiseler üzerinde tefekküre, yani başından sonuna her birini ince ince düşünmeye ve birbirleriyle irtibatlarını araştırmaya davet etmiştir. İşte insan, bu işi yapabildiği zaman gökyüzünde hâsıl olan bulutların nasıl yağmura dönüştüğünü, yeryüzüne indikten sonra da nasıl toprağı ıslatıp çeşitli bitkiler ve meyveler bitirdiğini, bunların da ancak Allah'ın kudret ve iradesiyle hâsıl olduğunu, bu kudret ve irade olmaksızın yeryüzünün sadece boş bir alandan ibaret olacağını anlayabilir.

Allah Teâlâ 12. ayette, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları yaratarak bunları kullarının hizmetine verdiğini zikretmiş, sonra da bunlarda *(ya'kılûn)* aklını kullanan insanlar için alınacak ibretler bulunduğunu açıklamıştır. Bundan anlaşılan mana şudur ki semavi delillerin Allah'ın varlığına, birliğine ve hudutsuz kudretine delaleti açıktır; mücerret akıl, *tefekküre*, yani uzun uzun düşünmeye ihtiyaç duymaksızın ayet-i kerime ile kastedilen manayı anlamak ve kesin neticeye ulaşmak için yeterlidir.

Allah Teâlâ, varlığının, birliğinin ve yüce kudretinin yer ve göklerle ilgili delillerini zikrettikten sonra, 13. ayette yeryüzünde yaratıp kullarının istifadesine sunduğu çeşitli nimetleri zikrederek bu sayısız nimetlerden her birinin öğüt kaynağı olup Allah'a şükretmeyi gerektirdiğini açıklamış ve bu manada, *"Bunda şüphesiz, öğüt alan kimseler için ibret vardır."* buyurmuştur.

[14] İçinden taptaze et yemeniz, takındığınız süs eşyasını çıkartmanız ve Allah'ın lütfundan rızkınızı aramanız için denizi de sizin hizmetinize sunan Allah'tır. Nitekim gemilerin denizi yara yara gittiğini görürsün. Böylece belki şükredersiniz.

[15] Yeryüzünde sizi sarsılmaktan koruması için sabit dağlar, yolunuzu bulmanız için de nehirler ve yollar yaratmıştır.

[16] Keza birtakım alametleri de yaratan O'dur. Nitekim insanlar, yıldızla da doğru yolu bulurlar.

14 Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde önce gök cisimleriyle, sonra sırasıyla insanın, hayvanların ve nebatların yaratılışıyla varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin delillerini zikrettikten sonra, *anâsır-ı erba'a* da denilen ve *dört unsur*dan biri olan suyu delil olarak söz konusu etmiş ve şöyle buyurmuştur. Denizi sizin hizmetinize vererek

içinde yaşayan balıklardan ölü veya canlı yenmesini ihramda iken veya ihramsız size helal kılan, içinde sizin için değeri yüksek inciler ve mercanlar yaratarak onları süs eşyası olarak kullanmanızı sağlayan, keza gemilerle üzerinde günlerce dolaşıp dünyanın bir ucundan diğerine yolculuk etmenizi, eşya nakletmenizi ve Allah'ın lütfundan rızık aramanızı kolaylaştıran da Allah'tan başkası değildir. Rahmân suresinin 19-24. ayetlerinde şöyle buyurulmuştur: *"(Birinin suyu tuzlu, diğerinin tatlı) iki denizi birbirine kavuşmaları için salıvermiştir. Fakat aralarında bir engel vardır ki birbirine karışıp suların özellikleri bozulmaz. O hâlde şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? Her iki denizden de inci ve mercan çıkar. O hâlde şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz? Denizlerdeki dağlar gibi inşa edilmiş gemiler O'nundur. O hâlde şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlayabilirsiniz?"*

Yeryüzünde ilk gemi, Allah Teâlâ'nın emri ile ve nezareti altında Nûh (as.) tarafından inşa edilmiş ve gemiye binen mü'minler, tufandan kurtulmuşlar, gemi dışında kalan kâfirler ise azgın sularda boğulup helak olmuşlardır. Ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"(Nuh'a şöyle vahyedilmişti): Ey Nûh! Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle gemiyi yap. (Küfür işleyip) zulmedenler hakkında bana hiçbir müracaatta bulunma. Onlar suda boğulacaklardır. Nûh gemiyi yapıyor, kavminin ileri gelenleri ise oradan her geçişte onunla alay ediyorlardı. (Bu yüzden onlara şöyle) demişti: Eğer bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi, biz de sizinle alay edeceğiz."* (11/Hûd, 37-38). Nitekim çok geçmeden Allah'ın emri gelip de fırın kaynamaya başlayınca, Nûh, her hayvandan ikişer çift ile kendisine iman edenleri gemiye bindirmiş, küfürlerinde direnmeleri dolayısıyla haklarında boğulma hükmü sebkat etmiş kâfirleri ise dışarıda bıraktıktan sonra gemi, dağ gibi kabaran dalgalar üzerinde hareket etmiştir. Cudi dağı üzerine geldiği zaman, *"Ey yer! Suyunu çek; ey gök! Sen de tut!" denilmiş, su çekilmiş, iş tamamlanmış ve gemi Cudi üzerine oturmuş; zalim kavimlere de (Allah'ın rahmetinden) uzak olsunlar, denilmiştir."* Böylece mü'minler kurtulmuş, kâfirler ise küfürlerinin cezasını suda boğularak çekmişlerdir.

15 Allah Teâlâ, kulları için yeryüzünde yarattığı bazı nimetleri zikrederek şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde sizi sarsılmaktan koruması için sabit dağlar, yolunuzu bulmanız için de nehirler ve yollar yaratmıştır."* Enbiyâ suresinin 31. ayetinde de benzer bir şekilde şöyle buyurulmuştur: *"Yeryüzünde insanları sarsmaması için üzerinde sabit dağlar, dosdoğru gidebilsinler diye dağlar arasında geniş yollar yarattık."*

Ayet-i kerimeden de açıkça anlaşılacağı gibi, Allah Teâlâ'nın kulları için yarattığı nimetlerin başında yeryüzünün istikrarını sağlayan ve insanları sarsılmaktan koruyan sabit dağlar gelir. Allah Teâlâ'nın yeryüzünde kulları için yarattığı dağları ve faydalarını beyan eden delillerden bazıları ayetlerde şöyle açıklanır: *"Sizin ve hayvanlarınızın faydalanması için de dağları yerleştirdi."* (79/Nâziât, 32); *"Arz üzerinde sabit dağlar yaratmış ve onları bereketli kılmıştır."* (41/Fussılet, 10); *"Keza yeryüzünü yayan, üzerinde sabit dağlar ve nehirler vücuda getiren, her çeşitten ikişer çift meyve yaratan ve geceyi gündüze örtü yapan yine O'dur."* (13/Ra'd, 3); *"Gördüğünüz gibi, gökleri direksiz yaratmış, sizi sarsmasın diye de yeryüzüne sabit dağlar atmış ve orada her çeşit hayvanı yaymıştır. Gökten bir su indirip orada her güzel çifti bitirmiştir."* (31/Lokmân, 10).

Ayet-i kerimede insanları sarsılmaktan koruması için yaratılan sabit dağlardan sonra zikredilen ikinci nimet, toprakların sulanmasında ve çeşit çeşit bitkilerin yetiştirilmesinde faydalanılan nehirler, ırmaklar ve derelerdir. Dağlar arasında çeşitli kaynaklardan çıkan ve bir yatak içinde akarak giden bu nehir, ırmak ve dere suları, sadece çıktıkları yerlerde değil, yataklarının geçtiği arazinin sulanmasında da büyük faydalar sağlar. Belirli noktalarda toplanarak yeryüzünün sulanmasında olduğu kadar, elektrik üretiminde kul-

lanılmak üzere inşa edilen barajların da insanlara getirdiği büyük faydaları inkâr etmek mümkün değildir.

Ayet-i kerimede zikredilen üçüncü nimet, insanların bir bölgeden diğer bir bölgeye veya bir beldeden diğer bir beldeye intikal etmelerini kolaylaştırmak yahut bazen dağlar arasından veya üzerinden geçişlerini sağlamak ve gidecekleri yönü bulmak için yaratılan yollardır. Allah Teâlâ, Enbiyâ suresinin 31. ayetinde aynı manada şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde insanları sarsmaması için üzerinde sabit dağlar, dosdoğru gidebilsinler diye dağlar arasında geniş yollar yarattık."*

16 Hiç şüphesiz, insanların, yollarını ve yönlerini bulabilmeleri için Allah Teâlâ'nın yaratıp kullarının hizmetine sunduğu başka alametler veya işaretler de vardır. Dağlar, tepeler, nehirler ve ırmaklar, insanların yollarını ve yönlerini bulmada onlara yardımcı oldukları gibi, karada ve denizde çeşitli maksatlarla yolculuk edenler de yollarını bulmada yıldızlardan faydalanmaktadırlar.

اَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ۗ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ اَمْوَاتٌ غَيْرُ اَحْيَاۤءٍ ۚ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٢٢﴾ لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۗ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

17 Yaratan, hiç yaratmayan kimse gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?

18 Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız, onları sayamazsınız. Allah, gerçekten çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

19 Allah, içinizde gizlediğinizi de bilir; açığa vurduğunuzu da.

20 Allah'ı bırakıp da yalvarıp yakardıkları şeyler, hiçbir şey yaratamazlar. Aslında onların kendileri yaratılmışlardır.

21 Onlar ölüdürler; diri değil. (Kendilerine ibadet edenlerin) ne zaman dirileceklerini de bilmezler.

22 Oysa ilahınız tek bir ilahtır. Ahirete iman etmeyenler, kalpleri de inkârcı olan ve büyüklük taslayan kimselerdir.

23 Fakat şurası bir gerçektir ki Allah, onların içlerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin delilleri olmak üzere, yaratıp nimet olarak kullarının hizmetine verdiği suyu, bu su ile yetiştirdiği çeşitli bitki ve meyveleri; geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları; taptaze et veren ve mercan gibi değerli süs eşyasının kaynağı olan, insanları ve eşyalarını taşıyan gemilerin yüzdüğü denizleri zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde *halk* (yaratma) ve *ibdâ'* (eşi ve benzeri olmayan şeyi icat edip ortaya çıkarma), açık ve gizli

her şeyi bilme ve ebedî hayata sahip olma gibi bazı sıfatları da uluhiyyetinin başlıca özellikleri olarak zikretmiştir. Keza Allah'ı bırakarak hiçbir şey yaratmaya gücü ve kudreti olmayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve hiçbir şey bilmeyen birtakım varlıklara ibadetin iptali ile bu ibadete, eşi ve benzeri olmayan, yarattığı her şeyin açığını da gizlisini de bilen, kullarına hudutsuz in'am ve ihsanda bulunan bir tek ilahın layık olduğunu beyan etmek de O'nun varlığının en önemli delillerindendir. İşte bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

17 Yaratan, hiç yaratmayan kimse gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?

18 Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız, onları sayamazsınız. Allah, gerçekten çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

19 Allah, içinizde gizlediğinizi de bilir; açığa vurduğunuzu da.

20 Allah'ı bırakıp da yalvarıp yakardıkları şeyler, hiçbir şey yaratamazlar. Aslında onların kendileri yaratılmışlardır.

21 Onlar ölüdürler; diri değil. (Kendilerine ibadet edenlerin) ne zaman dirileceklerini de bilmezler.

22 Oysa ilahınız tek bir ilahtır. Ahirete iman etmeyenler, kalpleri de inkârcı olan ve büyüklük taslayan kimselerdir.

23 Fakat şurası bir gerçektir ki Allah, onların içlerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları hiç sevmez.

17 Allah Teâlâ, bu ayette dikkatleri, azametine ve hudutsuz kudretine çekerek, ibadetin, yukarıda çeşitleri zikredilen ve çoğu da zikredilmeyen varlıklardan hiçbirini yaratmaya gücü ve kabiliyeti olmayan, fakat kendileri yaratılmış olan birtakım putlara değil, yalnız kendisine yapılması gerektiği hususunda insanları uyarmış ve onları, dilediği her şeyi dilediği anda yaratma gücüne sahip, eşi ve benzeri bulunmayan tek bir ilah üzerinde düşünmeye ve yalnız O'nu tazim edip yalnız O'na ibadet etmeye davet etmiştir. Aslında ayet-i kerimenin soru şeklinde gelmesi ve *"Yaratan, hiç yaratmayan kimse gibi midir? Hiç düşünmüyor musunuz?"* denilmesi, zikredilen varlıkları yaratarak onları kullarının hizmetine veren O yüce yaratıcıyı bırakarak bunlardan hiçbir şeyi yaratamayan ve yaratma gücüne de sahip olmayan, aksine kendileri yaratılmış olan putlara ibadet eden insanların akılsızlıklarını ve cehaletlerini ortaya koyup gözler önüne sermek içindir. Zira yaratılan varlıkları gördükten sonra, onları yaratanın hudutsuz kudretini anlamak, sonra da bunları yaratanla yaratamayan ve yaratma gücüne sahip olmayan varlıklar arasında ayırım yapmak için üstün bir akla ve bu aklı kullanıp uzun uzun düşünmeye elbette gerek yoktur. Buna rağmen eğer insanların büyük bir kısmı bu ayırımı yapmıyor, aksine yaratanı terk edip yaratılmış olana yönelerek yalnız onu tazim ediyor ve bir ilahmış gibi yalnız ona ibadet ediyorlarsa, bu, o kimselerin akılsızlıklarından ve cehaletlerinden kaynaklanan bir davranıştır ve böyle kimselerin akla dayalı bir düşünceye sahip olmaları da hiç şüphesiz mümkün değildir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Lokmân suresinin 11. ayetinde yarattığı hudutsuz nimetlere işaretle şöyle buyurmuştur: *"İşte bunlar, Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi (ilah deyip şirk koştuğunuz) Allah'tan başkasının neler yarattığını bana gösterin. Fakat hayır, gösteremezsiniz. Zalimler, apaçık bir sapıklık içindedirler."*

18 Allah Teâlâ, yaratanla yaratmayan arasında kıyas kabul etmez farka işaret ederek yaratma gücü olmayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve hiç kimseye faydası da zararı da dokunmayan birtakım varlıkların ilah olamayacaklarına, buna rağmen böylelerini ilah kabul ederek onlara ibadet edenlerin düşünme yeteneğinden yoksun, akılsız ve sapık kimseler olduklarına dikkatleri çektikten sonra, ibadete layık yegâne ilahın, kulları için sayılamayacak kadar çok nimetler yaratan ve bu nimetleri onların istifadesine sunarak bol bol ihsanda bulunan Allah olduğuna kulları-

nı irşat etmek için yarattığı nimetlerin çokluğunu zikretmiş ve onları saymaya kalkışan kimselerin buna güçlerinin yetmeyeceğini, zira akıllarının, bunları ihata etmekten âciz kalacağını beyan etmiştir. Bu mananın bir benzerini İbrâhîm suresinin 34. ayetinde görmek mümkündür: *"İstediğiniz her şeyi size veren, işte O, Allah'tır. Allah'ın nimetlerini saysanız, onları sayamazsınız. Buna rağmen insan, nefsine karşı çok zalim, çok nankördür."*

Allah Teâlâ'nın yarattığı nimetler ve kullarına yaptığı ihsan, sayılamayacak kadar çok olduğu gibi, O'nun kullarına karşı af ve mağfireti de aynı derecede hudutsuzdur. Bu sebepledir ki kullarının şükrederken yaptıkları kusurları, her nimetine karşı şükrünü edaya onları davet etmiş olsa bile, yine de bağışlar.

19 Allah Teâlâ, putların herhangi bir şey yaratmaktan ve insanlara herhangi bir şeyi in'am etmekten âciz olmaları dolayısıyla onlara yapılan tazim ve ibadeti iptal ettikten sonra, bu ayette onların birtakım cansız varlıklar olmaları dolayısıyla hiçbir şey bilmediklerini, oysa Allah'ın, insanların içlerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bildiğini zikrederek putlara ibadeti başka bir yönden iptal etmiştir. Filhakika akıldan yoksun olmayan herhangi bir insan, düşüncesi kıt da olsa, taştan veya ağaçtan oyulmuş bir putun, herhangi bir şey yapmaktan veya yaratmaktan âciz olduğunu bilebileceği gibi, gizli veya açık, herhangi bir şeyi bilmesinin de mümkün olmadığını bilir ve böyle bir varlığı kendisine ilah edinerek ona ibadet etmez. Bununla beraber akıldan yoksun bazı sapık kimseler, yine de bu gerçeği anlamaktan uzak kalmışlar, faydası da zararı da dokunmayan, herhangi bir şeyi yapmaktan veya yaratmaktan âciz birtakım cansız maddeleri ilah edinerek onlara ibadet etmişlerdir.

20 Bu sapık insanların şunu iyice bilip anlamaları gerekir ki Allah'ı bırakarak ibadet ettikleri ve yalvarıp yakardıkları taştan veya ağaçtan yontularak yapılmış bu putların hiçbiri, ne bir şey yapabilirler ne de yaratabilirler. Aslında bunların kendileri yapılmış veya yaratılmış şeylerdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, İbrahim'in (as.) kıssasını anlatırken onun, kavmine şöyle hitap ettiğini haber vermiştir: *"Yonttuğunuz putlara mı ibadet ediyorsunuz? Hâlbuki sizi ve yaptığınız şeyleri Allah yaratmıştır."* (37/Sâffât, 95-96).

21 İbadet edilmeye layık ilah, ebedî hayata sahip olup O'nun için ölüm söz konusu olmadığı hâlde bu putlar, canlı değil, ölüdürler. İçlerinde hayat alameti sayılan ruhtan eser yoktur. Bu sebeple onlar, ne görürler, ne işitirler ne de size herhangi bir şey söyleyebilirler. Keza sizin kendinize ilah edinip ibadet ettiğiniz bu putlar, kıyametin ne zaman geleceğini bilmedikleri gibi, kendilerine ibadet edenlerin tekrar dirilecekleri vakti de bilmezler. O hâlde bu putları kendilerine ilah edinenler, onlardan nasıl sevap, mükâfat veya ceza bekleyebilirler? Bunlar ancak her şeyi bilen ve her şeyi yaratan ve kendisinden başka ilah olmayan Allah Teâlâ'dan beklenir. Yalnız O, kullarından iman edip hayırlı amel işleyenleri mükâfatlandırır; küfredenleri ise en şiddetli azap ile cezalandırır.

22 Bu itibarla, ey insanlar, sizin ilahınız tek bir ilahtır ve O'ndan başka ilah yoktur. Keza ibadete gerçek manada layık mabudunuz da hak olan işte O tek ilahınızdır. Gerçek böyle olduğu hâlde insanların çoğu, ahireti inkâr ettikleri gibi, vahdaniyyete de iman etmezler. Bunlar, kalpleri inkârcı olan ve Allah'ın ibadeti karşısında büyüklük taslayıp sevap kazanmayı umursamayan, ıkaba uğramaktan da korkmayan kimselerdir. Allah Teâlâ Zümer suresinin 45. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın adı tek başına zikredildiği zaman, ahirete iman etmeyenlerin kalpleri kinle dolar; fakat Allah'tan başkası (yani putları) zikredildiği zaman da hemen neşelenirler."*

23 Fakat ne yaparlarsa yapsınlar ve neye inanırlarsa inansınlar, Allah onların kalplerinde gizlediklerini de açığa vurup ilan ettiklerini ve küfür üzerindeki ısrarlarını da bilir; hiçbir şey O'ndan gizli kalmaz. Keza O, büyüklük taslayanları da hiç sevmez. Vakti geldiği zaman da onları en şiddetli azap ile cezalandırır.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوٓا أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ۙ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوٓا۟ أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۙ وَمِنْ
أَوْزَارِ ٱلَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى ٱللَّهُ بُنْيَٰنَهُم مِّنَ
ٱلْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ ٱلسَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ
يُخْزِيهِمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ كُنتُمْ تُشَٰٓقُّونَ فِيهِمْ ۚ قَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ إِنَّ ٱلْخِزْىَ ٱلْيَوْمَ
وَٱلسُّوٓءَ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ۙ ﴿٢٧﴾ ٱلَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ ۖ فَأَلْقَوُا۟ ٱلسَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ
مِن سُوٓءٍ ۚ بَلَىٰٓ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَٱدْخُلُوٓا۟ أَبْوَٰبَ جَهَنَّمَ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ فَلَبِئْسَ مَثْوًى
ٱلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾

24 Onlara, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman, "Evvelkilerin masalları..." derler.

25 Bunu da kıyamet günü, kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıklarının günahlarını da kısmen yüklenmek için söylerler. Bilesiniz ki yüklendikleri ne kötü şeydir.

26 Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, binalarını temellerinden yıkmış, çatı üzerlerine çökmüş ve azap, kendilerine hiç anlayamadıkları bir taraftan gelivermişti.

27 Sonra da Allah, kıyamet günü onları rezil edecek ve "Hani haklarında münakaşa ettiğiniz ortaklarım nerede?" diyecektir. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise bugünkü rezilliğin ve kötülüğün kâfirler üzerine olduğunu söyleyeceklerdir.

28 Kendilerine zulmetmiş kimseler olarak, meleklerin, canlarını aldıkları kimseler, "Biz, herhangi bir kötülük yapmamıştık." diyerek teslim olurlar. "Hayır, Allah, sizin ne yapmış olduğunuzu elbette bilmektedir."

29 "Bu itibarla, içinde daimî olacağınız cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin bu ikametgâhı ne kötü bir yerdir."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde tevhidin delillerini ve putlara ibadet etmenin ne derece batıl bir iş olduğunu zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde nübüvveti inkâr edenlerin şüphelerini ve Kur'an-ı Kerim'in mucize olarak kendisine indirilişini nübüvvetinin en büyük delili olarak gösteren Hazreti Peygamber'e yönelttikleri itirazlarla, Kur'an'ın bir mucize değil, evvelki nesillerden kalma birtakım masallar olduğu yolundaki sapık iddialarını açıklamıştır. Allah Teâlâ bu ayetlerde şunları da açıkça beyan etmiştir ki gelip geçmiş kavimler arasında bu çeşit sapık düşünceye sahip olanlar, dünyada evleri ve barkları başlarına yıkılmak suretiyle helak olmuşlardır. Bunlar, ahirette de en şiddetli azabı göreceklerdir. O derece şiddetli bir azap ki onunla karşı karşıya kaldıkları zaman onlara, "Hani, dünyada iken ibadet ettiğiniz ve kıyamet günü şefaatlerini umduğunuz ilahlarınız nerede?" denilecek, onlar ise dünyada işledikleri küfür, şirk ve diğer kötülükleri inkâr ederek, "Biz dünyada iken kötü bir şey yapmamıştık ki..." diyeceklerdir. Ancak onların ne pişmanlıkları ne de dünyada iken işledikleri kötülükleri inkâr etmeleri, kendilerine hiçbir fayda sağlamayacak ve hak ettikleri cehenneme ebediyyen kalmak üzere gireceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[24] Onlara, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman, "Evvelkilerin masalları..." derler. [25] Bunu da kıyamet günü, kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıklarının günahlarını da kısmen yüklenmek için söylerler. Bilesiniz ki yüklendikleri ne kötü şeydir.

[26] Onlardan öncekiler de tuzak kurmuşlardı da Allah, binalarını temellerinden yıkmış, çatı üzerlerine çökmüş ve azap, kendilerine hiç anlayamadıkları bir taraftan gelivermişti.

[27] Sonra da Allah, kıyamet günü onları rezil edecek ve "Hani haklarında münakaşa ettiğiniz ortaklarım nerede?" diyecektir. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise bugünkü rezilliğin ve kötülüğün kâfirler üzerine olduğunu söyleyeceklerdir.

24 Kâinatta var olan her şeyi tek başına yaratan, insanlara sayamayacakları kadar çok nimetler ihsan eden, kendisinden başka ilah olmayan ve dolayısıyla şükredilmeye ve ibadet olunmaya bihakkın layık olan Allah Teâlâ'yı bırakarak, kendi elleriyle taştan veya ağaçtan yontarak yaptıkları cansız, herhangi bir şey yaratmaktan âciz, görmeyen, konuşmayan ve duymayan putları kendilerine ilah edinip onlara ibadet eden, ahirete ve kıyamet gününe inanmayan, fakat büyüklenmekten de geri kalmayan müşriklere, Allah'ın son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) nübüvvetinin bir delili olmak üzere indirdiği Kur'an-ı Kerim sorulup da "Rabbiniz Allah, kulu Muhammed'e ne indirdi?" denildiği zaman o kâfirler, "Hiçbir şey indirmedi; onun bize okuduğu bu sözler, gelip geçmiş kavimlerin eski kitaplarından alınmış birtakım yalanlardan, hurafelerden ve masallardan ibaret uydurma sözlerdir." derler. Müşriklerin bu çeşit sapık görüşlerine Furkân suresinin 5. ayetinde de işaret edilmiş ve onların Kur'an hakkında şöyle dedikleri zikredilmiştir: *"Kur'an, başkasına yazdırıp (ezberlemesi için) sabah akşam kendisine okunan evvelkilerin masallarıdır."*

Müşrikler, Kur'an hakkında bu sapık görüşü ileri sürdükleri gibi, Hazreti Peygamber hakkında da bundan farklı görüşe sahip değillerdi. Onun da şair, kâhin, mecnun veya sihirbaz olduğunu söylüyorlar, çeşitli sebeplerle onu alaya almaktan da çekinmiyorlardı. Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde müşriklerin Hazreti Peygamber hakkındaki düşüncelerini de açıklamış ve onların söyledikleri sözleri nakletmiştir. Mesela Hıcr suresinin 6. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"O kâfirler demektedirler ki: Ey kendisine zikr (Kur'an) indirilen kimse! Muhakkak sen bir mecnunsun."* Müşrikler, Hazreti Peygamber'i mecnun (deli) olarak tavsif ettikten sonra, sözlerine devam ederek ona şöyle demişlerdir: *"Eğer doğru söyleyen kimselerden isen, (şahit olarak) bize melekleri getirsen ya!"* Müşrikler, Hazreti Peygamber hakkında bu çeşit sıfatlar bulmaya çalışırken, onların ileri gelenlerinden el-Velîd ibnu'l-Muğîre el-Mahzûmî'nin ortaya attığı bir görüş üzerinde ittifak etmişler ve Hazreti Peygamber'in bir sihirbaz olduğunda karar kılmışlardır. Rivayet olunduğuna göre, el-Velîd ibnu'l-Muğîre bir gün Hazreti Peygamber'in Secde suresini okuduğunu işitmiş, sonra da müşriklerin yanına gelerek onlara, "Ben, Muhammed'den öyle bir kelam işittim ki ne insanların ne de cinlerin sözlerine benziyor. Çok tatlı, çok güzel bir kelam. Dibi sulak, meyvesi bol bir ağaç gibi. Bana öyle geliyor ki Muhammed, her zaman ve her yerde galip gelecek; hiç mağlubiyete uğramayacaktır." diyerek onu methetmişti. Müşrikler, el-Velîd ibnu'l-Muğîre'nin bu sözlerini işitince, büyük bir endişeye kapılmışlar ve "Eyvah! el-Velîd dinden çıkmış; şimdi onu gören bütün Kureyş onun peşine takılıp dinlerinden dönecek..." demişlerdir. Ancak el-Velîd'in kardeşi Ebû Cehil onları teselli ederek el-Velîd'le konuşmuş ve onu ikna etmiştir. Bundan sonra da el-Velîd ibnu'l-Muğîre, müşriklere gelerek onlara hitap etmiş ve "Muhammed'e mecnun, kâhin, şair ve yalancı demek tutarlı olmaz. O, olsa olsa bir sihirbazdır." demiştir. İşte bundan sonradır ki

Allah Teâlâ, Muddessir suresinin 18-25. ayetlerini indirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"O, düşünüp taşınmış, ölçüp biçmiştir. O katlolası nasıl ölçüp biçmiş! O katlolası nasıl ölçüp biçmiş! Sonra bakıyor; sonra kaşlarını çatıp surat asıyor; sonra da sırtını dönüp büyüklük taslıyor ve diyor ki: Bu, sihirbazdan aktarılan bir sihirden başka bir şey değil. Bu, sadece bir insan sözü."*

25 Allah Teâlâ, müşriklerin Kur'an hakkındaki düşüncelerini ve onunla ilgili sözlerini açıkladıktan sonra, bu ayette onların bu çeşit sözler söylemelerinin sebebini açıklamış ve buyurmuştur ki: Onların Kur'an hakkında bunu söylemeleri, hem sapıklıkları hem de aynı sapık düşüncelerle başkalarını da saptırmış olmaları sebebiyle, kazandıkları büyük vebalin yükünü, omuzlarına yüklenmiş oldukları hâlde ahirete göç etmeleri ve kıyamet günü bunun cezasını en ağır şekilde çekmeleri içindir. Bunlar, kendi sapıklıklarının vebalini tam olarak, başkalarını saptırmalarının vebalini de kısmen yüklenmiş olarak ahirete intikal ederler. Bu yüklendikleri vebal ne kötü bir vebaldir. Onların doğru yoldan saptırıp peşlerine taktıkları insanların veballerini de yüklenmiş olmaları, onlara tabi olan ve peşlerinden giderek doğru yoldan sapan insanları hiçbir surette vebalden kurtarmaz. Zira onlar da sapık kimselere tabi olarak, birtakım sapık görüşlere veya sapık inançlara sahip olmanın vebalini yüklenirler ve kıyamet günü bunun cezasını çekerler. Nitekim Ankebût suresinin 12-13. ayetlerinde mü'minleri ayartıp hak yoldan uzaklaştırmaya çalışan kâfirlerin durumu açıklanmış ve şöyle buyurulmuştur: *"Küfredenler, iman edenlere, "Bizim yolumuza uyun da sizin günahlarınızı biz taşıyalım." demektedirler. Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değillerdir. Onlar, mutlaka kendi ağırlıklarını ve kendi ağırlıklarıyla beraber daha nice ağırlıkları taşıyacaklar ve kıyamet günü iftira ettikleri şeylerden mutlaka sorguya çekileceklerdir."* Hazreti Peygamber de Muslim (*Sahîh*, IV. 2060) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Her kim hidayete çağırırsa, bu çağırıya tabi olup onun peşinden gidenlerin sevabı kadar sevap da onun olacaktır. Kendisine verilen bu sevap, ona tabi olanların sevabından hiçbir şey eksiltmeyecektir. Her kim de sapıklığa çağırırsa, bu çağırıya tabi olup onun peşinden gidenlerin günahı kadar günah da onun olacaktır. Ancak ona yazılan bu günah, tabi olanların günahlarından hiçbir şey eksiltmeyecektir." Yine Muslim (*Sahîh*, II. 704) tarafından nakledilen başka bir hadisten öğrendiğimize göre, bir gün Hazreti Peygamber'in yanına Mudar kabilesinden, giyecek elbisesi olmayan, yalınayak, üzerleri yarı çıplak bir cemaat gelmişti. Hazreti Peygamber, fakirlikleri kolayca anlaşılan bu cemaati görür görmez yüzünün rengi değişmiş ve içeri girip çıktıktan sonra Bilal'e ezan okutarak öğle namazını kıldırmış, sonra da Müslümanlara bir hutbe irat etmiştir. Bu hutbesinde fakir yabancılara yardım edilmesi için Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumuş ve "Her insan, dinarından, dirheminden, elbisesinden, bir sa' buğdayından, bir sa' hurmasından, hatta bir hurmanın yarısı bile olsa sadaka versin." buyurmuştur. Bunun üzerine Müslümanlar, ellerinde ne varsa getirip ortaya koymuşlar ve böylece yiyecek ve giyecek olmak üzere iki küme mal yığılmıştır. Bundan sonra Hazreti Peygamber'in yüzü, altın yaldızlı bir gümüş levha gibi parlamış ve Müslümanlara hitap ederek şöyle buyurmuştur: "Her kim İslam'da güzel bir hayrı ilk defa işler ve güzel bir çığır açarsa, hem işlediği bu hayrın sevabı, hem de kendisinden sonra aynı hayrı işleyecek olanların sevabı, onların sevabından hiçbir şey eksilmeksizin o kimseye yazılır. Kim de İslam'da ilk defa kötü bir iş işler ve bu işle kötü bir çığır açarsa, hem işlediği bu kötü işin günahı, hem de kendisinden sonra bu kötü işi işleyenlerin günahları, onların günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin o kimseye yazılır."

26 Allah Teâlâ, peygamberine indirdiği Kur'an hakkında müşriklerin sahip oldukları sapık inançları açıkladıktan sonra, bunların benzerleri-

nin daha önce gelip geçmiş kavimler arasında da bulunduğunu haber vermiş ve bunların da kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamak ve Allah'ın hak dinini ortadan kaldırmak için çeşitli oyunlara başvurup tuzaklar kurduklarını zikretmiştir. Şu var ki bu kavimler, oyunlarının karşılığını daha dünyada iken görmüşler ve Allah, onların oyunlarını boşa çıkardığı gibi, hiç anlayamadıkları bir yönden üzerlerine indirdiği bir azap ile de evlerini temellerinden sarsarak başlarına yıkmış ve onları helak etmiştir.

27 Bu, hiç şüphesiz, kâfirlerin hak ettikleri azabın dünyada görülen bir kısmıdır. Kıyâmet günü görecekleri azap ise çok daha ağır olacaktır. Kâfirler, kıyamet günü karşılaştıkları bu azabın acısıyla kıvranırken, Allah Teâlâ, diğer yaratıkların önünde onları rezil ve rüsva eden bir azarlama ile hitap ederek onlara, "Haklarında mü'minlerle münakaşa ve mücadeleye giriştiğiniz ve benimle bir tuttuğunuz ortaklarım nerede?" diye soracaktır. Zira kâfirler dünyada iken, var olan her şeyi hiç yoktan yaratan Allah'ı bırakarak kendi elleriyle taştan ve ağaçtan yonttukları putların kıyamet günü kendilerine şefaatçi olacağına inanmışlar ve onları kendilerine ilah edinerek Allah'a ortaklar kılmışlardı. Şimdi ise Allah'ın huzurunda dünyadaki küfür ve şirklerinin hesabını veriyorlar, rezil ve rüsva olarak azap içinde kıvranıyorlardı. İşte onlar bu hâlde iken dünyada kendilerine şefaatçi olacaklarına inanarak Allah'a ortak kıldıkları putlarını onlara sormak gerekmez miydi? Şuarâ suresinin 92-93. ayetlerinde de açıklandığı gibi, onlara, *"Hani Allah'ı bırakıp da ibadet etmiş olduğunuz putlar nerede? Hiç size yardım ediyorlar mı yahut kendilerine yardımları dokunuyor mu?"* denilmez mi? Nerede şimdi o şefaatçi putlar? Neden gelip de onları içine düştükleri bu azaptan kurtarmak için Rableri katında şefaatte bulunmuyorlar? İşte bu, müşriklerin kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediklerinin apaçık bir delilini teşkil eder. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 24. ayetinde buna işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Bak, kendi nefislerine karşı nasıl da yalan söylemişler ve (ilah olarak) uydurmuş oldukları şeyler, nasıl da kendilerinden uzaklaşıp gitmiştir."*

Kâfirler, dünyada iken ilah edindikleri putlarından hiçbir fayda gelmeyeceğini anladıkları zaman, dünyada iken işledikleri hatanın büyüklüğünü de anlayacaklar ve Şuarâ suresinin 96-102. ayetlerinde de açıklandığı gibi, putlarıyla münakaşa edecekler ve büyük bir pişmanlık içinde onlara şöyle diyeceklerdir: *"Vallahi biz apaçık bir sapıklık içinde idik. Zira sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutmuştuk. Bizi o suçlulardan başkası saptırmamıştır. Bizim şimdi hiçbir şefaatçimiz yok, candan bir dost da. Keşke bizim dünyaya dönüşümüz olsaydı da biz de mü'minlerden olsaydık."* Ne var ki bu pişmanlığın da onlara hiçbir faydası dokunmayacak ve hak ettikleri azabı göreceklerdir.

Kendilerine ilim verilmiş melekler, peygamberler ve Rablerini her fırsatta zikretmeyi alışkanlık hâline getirmiş mü'minler ise kıyamet günü kâfirlerin nasıl rezil ve rüsva olduklarını görünce, bunu teyit ederek, onların bu rezilliği ve azabı hak ettiklerini söyleyecekler ve şöyle diyeceklerdir: *"Rabbimiz! Sen, kimi ateşe sokarsan, onu zelil etmiş olursun. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur."* (3/Âl-i İmrân, 192).

[28] Kendilerine zulmetmiş kimseler olarak, meleklerin, canlarını aldıkları kimseler, "Biz, herhangi bir kötülük yapmamıştık." diyerek teslim olurlar. "Hayır, Allah, sizin ne yapmış olduğunuzu elbette bilmektedir."

[29] "Bu itibarla, içinde daimî olacağınız cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin bu ikametgâhı ne kötü bir yerdir."

28 Ölünceye kadar küfür içinde yaşayan ve böylece nefislerine zulmetmiş olan kâfirler, ruhlarını almak için meleklerin geldiğini gördüklerinde ve azabın kendilerine iyice yaklaşmış olduğunu anladıklarında itaatkâr bir tavır içinde,

"Biz, herhangi bir kötülük işlememiştik."; *"Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki biz asla müşriklerden değildik."* (6/En'âm, 23) diyerek teslim olurlar. Ne var ki onların bu yeminleri de her zamanki gibi yalandan başka bir şey değildir. Allah Teâlâ, bu gerçeği şöyle açıklamıştır: *"Allah, onların hepsini dirilttiği gün, size yemin ettikleri gibi O'na da yemin edecekler ve kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını zannedeceklerdir. Haberiniz olsun ki işte asıl yalancılar onlardır."* (58/Mücâdele, 18). Nitekim Allah Teâlâ, onların yeminle de olsa, dünyada iken hiçbir kötülük işlemedikleri hususundaki sözlerini reddetmiş ve buyurmuştur ki: Allah, sizin dünyada neler yapmış olduğunuzu çok daha iyi bilmektedir. Dolayısıyla onları inkâr etmenizde hiçbir fayda yoktur. Sizi bu amellerinizle mutlaka cezalandıracaktır.

29 Bu itibarla, birtakım putları kendinize ilah edinip onları Rabbinize ortaklar kılmanız sebebiyle hak ettiğiniz bu cezayı çekmek için cehennemin kapılarından girin. Orada hiç çıkmaksızın ebediyyen kalacaksınız. Kibirlenenler ve Rablerini inkâr edenler için burası kalınacak ne kötü bir yerdir. Orada ne ölüm vardır ne de çıkıp kurtuluş... Bu durum ayette şöyle açıklanmıştır: *"İnkâr edenlere cehennem ateşi vardır. Onlara, ne ölüp de kurtulsunlar diye ölümle hükmedilir; ne de onlardan cehennem azabı hafifletilir. Bütün kâfirleri biz, işte böyle cezalandırırız."* (35/Fâtır, 36).

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَآ أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ
دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللَّهُ
الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾

[30] Allah'tan korkanlara, "Rabbiniz ne indirdi?" denilince, "hayrı" derler. Bu dünyada iyilik edenlere iyilik vardır. Ahiret yurdu (onlar için) daha hayırlıdır. Allah'tan korkanların yurdu ne güzeldir.

[31] O girdikleri yer, Adn cennetleridir ki (ağaçları) altından ırmaklar akar. Onlar için orada diledikleri her şey vardır. İşte, Allah, kendisinden korkanları böyle mükâfatlandırır.

[32] Melekler, iyi kimseler olarak canlarını aldıkları bu kimselere, "Allah'ın selamı üzerinize olsun. Yapmış olduklarınıza karşılık cennete girin." derler.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin, Hazreti Peygamber'e indirilen Kur'an-ı Kerim'i, *"evvelkilerin masalları"* diyerek nasıl yalanladıklarını ve bu sözleriyle hem kendi veballerini ve hem de açtıkları bu çığırda kendilerine tabi olanların veballerini yüklenerek nasıl cehennemde ebediyyen kalmaya mahkûm olduklarını beyan etmiş, onlar bu hâldeyken, ilah edindikleri ve şefaatlerini umdukları putlarının ise kaybolup gittiğini ve onlara hiçbir fayda sağlamadığını, cehennem azabını çok yakınlarında hissedince de *"Biz dünyada iken hiçbir kötülük yapmamıştık."* diyerek pişmanlıklarını açığa vurduklarını, fakat bu pişmanlığın da onlara hiçbir fayda sağlamadığını açıklamıştır. Yukarıdaki ayetlerde ise Allah'tan korkan, bütün insanlar için hayır ve rahmet olarak indirilen Kur'an'a inanan ve dünyada iken sadece iyilik işleyen mü'minler için hazırlanan Adn cennetlerini ve ahiret nimetlerini zikretmiş ve oradaki mutluluk derecelerini açıklayarak, dünyada iken nefislerine zulmeden müşrik eşkıya ile bunların ahiretteki akıbetleri ve en büyük mutluluğu bulan mü'minlerle bunların Adn cennetlerindeki mükâfatları arasında bir mukayese yapma imkânı sağlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[30] Allah'tan korkanlara, "Rabbiniz ne indirdi?" denilince, "hayrı" derler. Bu dünyada iyilik edenlere iyilik vardır. Ahiret yurdu (onlar için) daha hayırlıdır. Allah'tan korkanların yurdu ne güzeldir.

[31] O girdikleri yer, Adn cennetleridir ki (ağaçları) altından ırmaklar akar. Onlar için orada diledikleri her şey vardır. İşte, Allah, kendisinden korkanları böyle mükâfatlandırır.

[32] Melekler, iyi kimseler olarak canlarını aldıkları bu kimselere, "Allah'ın selamı üzerinize olsun. Yapmış olduklarınıza karşılık cennete girin." derler.

30 Bilinen bir gerçektir ki bir şeyin ne derece iyi veya kötü olduğu yahut ne derece güzel veya çirkin olduğu, ancak onun zıddı ile anlaşılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kötü yolu seçerek nefislerine zulmetmiş müşriklerin hâl ve sıfatlarıyla ahirette varacakları kötü akıbeti açıkladıktan hemen sonra, mü'minlerin hâl ve sıfatlarını ve ahirette kavuşacakları mükâfatı zikretmiş ve böylece aralarındaki büyük farkın anlaşılmasını sağlamıştır. Nitekim zalim müşriklere, "Rabbiniz Allah, kulu Muhammed'e ne indirdi?" diye sorulduğu zaman onlar, "evvelkilerin masalları" cevabını verdikleri hâlde Allah'tan korkanlar ve O'nun resulüne inananlar, aynı soruya, "Kendisine tabi olanlar için hayır, rahmet ve bereket indirdi." demişlerdir. Keza müşriklere, Muhammed ve onun görevleri sorulduğu zaman, onun sihirbaz, mecnun, kâhin, yalancı; görevinin ise insanları, atalarının dininden döndürüp uzaklaştırmak olduğunu söyledikleri hâlde mü'minler, onun Allah'ın elçisi, görevinin de iyiye, güzele ve doğruya, kısacası Allah'ın hak ve hayır olan yoluna davet olduğunu söylemişlerdir. Bu iki grubun hâl ve sıfatları açıklandıktan sonra, bunlardan birincileri, yani zalim müşrikler için hazırlanan akıbet, daha önce açıklamaya çalıştığımız ayetlerde zikredilmiş ve bu akıbetin, içinde ebediyyen kalacakları cehennem azabı olduğu bildirilmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise ikinci grup, yani Allah'tan korkanlar zikredilmiştir ki bunlar, kendilerine, "Rabbiniz ne indirdi?" diye sorulduğu zaman, "Tabileri için hayır, rahmet ve bereket indirdi." diyen mü'minlerdir. Bunlar, Allah'a ve peygamberine iman etmiş ve onlara itaatle emir ve nehiylerine hiç tereddüt göstermeden uymuş kimselerdir. Keza bunlar, dünyada iken yalnız iyi ve güzel ameller işlemişler ve kötülüklerden de sakınmışlardır. Bu sebepledir ki onların dünyadaki bu iyiliklerine, Allah Teâlâ da iyilikle karşılık vermiştir. Onlar ne kadar iyilik etmişlerse, belki daha fazlasıyla iyilik bulmuşlardır. Bunlar, dünyadaki imanları ve iyi amelleri sayesinde ahirette de en yüksek derecelere ulaşırlar ve cennetin hudutsuz nimetlerinden diledikleri kadar faydalanırlar. Bu sebepledir ki iman ve iyi amel sahiplerinin ahiret yurdundaki kazançları, dünya kazançlarıyla kıyaslanamayacak kadar çok ve üstündür. Kısacası, ahiret hayatı, mü'minler için dünya hayatından daha hayırlıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Gerçek olan şudur ki ahiret, senin için dünyadan daha hayırlıdır."* (93/Duhâ, 4); *"Erkek olsun kadın olsun, mü'min olduğu hâlde kim iyi iş işlerse, ona güzel bir hayat yaşatırız. (Kıyamet günü de) onlara ecirlerini, işlemiş olduklarının en güzeliyle öderiz."* (16/Nahl, 97); *"Oysa ahiret, daha hayırlı ve daha kalıcıdır."* (87/A'lâ, 17).

31 İşte dünyada iken Allah'a ve resulüne iman eden ve iyi amel işleyen kimselerin ahirette gidecekleri yer, ahiret hayatını dünya hayatına üstün kılan Adn cennetleridir. O cennetlerin ağaçları altından, gönülleri ferahlatan ve içlerini neşe ve sevinçle dolduran ırmaklar akar. Orada kalanlar için, hiç tükenmeyen pek çok nimet vardır. Ayetlerde şöyle buyurulmaktadır. *"Siz ve eşleriniz, sevinçli bir hâlde cennete girin. Önlerinde altın kadehler ve tepsiler dolaştırılır. İçlerinde nefislerin çektiği, canların ve gözlerin hoşlandığı her şey vardır. Siz orada ebedîsiniz. Yapmış olduklarınıza karşılık size*

miras bırakılan cennet işte budur. Sizin için orada yiyeceğiniz pek çok meyve vardır." (43/Zuhruf, 70-73); *"Onlar, dikensiz sedir ağaçlarının, dalları meyvelerle dolu muz ağaçlarının, uzamış gölgelerin, akıp duran suların, arkası kesilmeyen ve yasaklanmayan pek çok meyvenin bulunduğu cennetlerde yükseltilmiş döşeklerdedirler."* (56/Vâkıa, 28-34).

İşte bütün bunlar, dünyada iken Allah'a ve resulüne iman eden, Allah'tan korkan, daima iyi ameller işleyen ve kötülüklerden de sakınan mü'minlerin mükâfatıdır.

32 İşte melekler, Allah'a ve resulüne inanan, Allah'tan korkan ve en iyi amelleri işleyen mü'minlerin ruhlarını almaya geldiklerinde onlara, "Allah'ın selamı üzerinize olsun." diyerek en iyi dileklerini sunarlar ve onları cennetle müjdeleyerek, "Dünyadaki güzel amellerinizin mükâfatı olmak üzere cennete girin." derler. Fussılet suresinin 30-32. ayetlerinde de meleklerin bu mü'minlere gelerek onları cennetle tebşir etmeleri şöyle açıklanmıştır: *"Rabbimiz Allah'tır, deyip sonra da dosdoğru olanların üzerine melekler, "Korkmayın; üzülmeyin; size vadolunan cennetle sevinin; biz, dünya hayatında da ahiret hayatında da sizin dostlarınızız. Çok bağışlayan ve çok merhametli olan Allah'tan bir ikram olmak üzere, orada size, canınızın çektiği ve istediğiniz her şey vardır." diyerek inerler."*

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ ۚ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ
وَلٰكِنْ كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

[33] Onlar, kendilerine ille de meleklerin yahut Rablerinin (azap) emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah, onlara, (azap indirmekle) zulmetmemiş, fakat onlar, kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

[34] Bu yüzden de onlar, yaptıklarının akıbetine uğramışlar ve (ceza olmak üzere) alay ettikleri şey, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde peygamberine indirdiği Kur'an hakkında müşriklerin "evvelkilerin masalları" diyerek ona nasıl tan ettiklerini ve bu küfürleriyle kıyamet günü hak ettikleri en şiddetli azabın, içinde ebediyyen kalacakları cehennem azabı olduğunu zikredip buna karşılık Kur'an'ın, ona inanan ve onun yolunda giden kimseler için hayır ve rahmet olduğunu söyleyen mü'minlerin ise cennet nimetleriyle mükâfatlandırılacaklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde tekrar kâfirleri söz konusu etmiş ve ruhlarını almakla tehdit eden melekler onlara gelmedikçe veya köklerini kurutacak ilahî bir azap üzerlerine inmedikçe, onların bu küfürlerini terk etmeyeceklerini zikretmiştir. Bu manasıyla ayet-i kerime, nübüvvetin inkârı konusunda müşriklerin ortaya koydukları ikinci şüphelerine delalet eder. İlk şüpheleri, kendilerine, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği zaman, onların, "evvelkilerin masalları" cevabını vermiş olmalarındadır. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[33] Onlar, kendilerine ille de meleklerin yahut Rablerinin (azap) emrinin gelmesini mi bekliyorlar? Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah, onlara, (azap indirmekle) zulmetmemiş, fakat onlar, kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

[34] Bu yüzden de onlar, yaptıklarının akıbetine uğramışlar ve (ceza olmak üzere) alay ettikleri şey, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.

33 Allah Teâlâ, batıl inançlarında direnerek Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini kabule yanaşmayan Mekkeli müşrikleri bu ayetiyle tehdit etmiş ve buyurmuştur ki: Kur'an'ın evvelkilerin masallarından ibaret olduğunu iddia eden bu müşrik kâfirler, Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini tasdik etmek için ille de buna şahitlik etmeleri yahut ruhlarını kabzetmeleri için meleklerin gelmesini mi bekliyorlar? Yahut da hepsini birden helak edip yeryüzünden köklerini kazıyacak Rabbinin azap emrini mi bekliyorlar? Ayet-i kerimeden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki müşriklere yöneltilen bu tehditten maksat, melekler onlara gelmeden veya Allah'ın azap emri üzerlerine inmeden önce, onlar akıllarını başlarına alıp iman etsinler ve Hazreti Peygamber'in irşat ettiği yola girsinler. Aksi hâlde melekler hangi maksatla ve hangi sıfatla gelirlerse gelsinler, onların gelmesiyle her şey biter ve kâfirler helak olarak hak ettikleri yere ulaşırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"O kâfirler demektedirler ki: "Ey kendisine Kur'an indirilen kimse! Muhakkak sen bir delisin. Eğer doğru söyleyen kimselerden isen, (şahit olarak) bize melekleri getirseydin ya." Oysa biz, melekleri, ancak hak ile (ve bir hikmet gereği) indiririz. O zaman da (o kâfirler) hiç bekletilmezler; (işleri hemen bitirilir)."* (15/Hicr, 6-8); *"Peygambere bari bir melek indirilseydi (de onu gözlerimizle görüp sesini kulaklarımızla işitseydik) demektedirler. Eğer bir melek indirseydik, iş bitirilir (helak olurlar, iman etmeleri de) beklenmezdi."* (6/En'âm, 8); *"Onlar, ille de kendilerine (azap edecek) meleklerin gelmesini (yahut da Rabbinin mucizelerinden bazısının gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin mucizelerinden bazısının geldiği gün, daha önce iman etmemiş yahut imanı hâlinde hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. (Ey Muhammed! Böylelerine) de ki: Bekleyiniz; biz de bekliyoruz."* (6/En'âm, 158).

Aslında müşrikler, Hazreti Peygamber'e inanmak için şahit olarak meleklerin gelmesini istemiş olsalar bile, onların geleceklerine inanmadıkları gibi, gerçekten gelmiş olsalar bile, uydurdukları bir sebeple onlara yine de inanmazlar ve küfürlerinde ısrar ederlerdi. Nitekim Allah Teâlâ, En'âm suresinin 111. ayetinde onların bu hallerini de açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Faraza biz onlara melekleri indirseydik, ölüler onlarla konuşsaydı ve her şeyi onların karşısında bir araya getirseydik, Allah dilemedikçe yine iman etmezlerdi; (mü'minlerin) çoğu bunu bilmez."*

Daha önce gelip geçmiş kavimler içerisinde yaşayan ve kendilerine gönderilen peygamberlere inanmayan müşrikler de bu şekilde davranmışlar ve çeşitli bahanelerle şirklerini sürdürmüşlerdi de sonunda Allah'ın, üzerlerine indirdiği azap ile helak olup gitmişlerdi. Şu var ki Allah, onların üzerine bu azabı indirip onları helak etmekle onlara zulmetmemiştir; zira Allah, asla zalim değildir. Fakat onlar, Allah'ın kendilerine gönderdiği peygamberleri hem alaya alarak hem de yalanlayarak, o peygamberlere indirdiği kitapları da inkâr ederek kendi nefislerine zulmetmişlerdir.

34 Bu yüzden cezaya müstahak olmuşlar ve Allah'ın azap emri gelince de daha önce alaya aldıkları ve hiç gelmeyeceğine inandıkları o elem verici azabın altında helak olup gitmişlerdir. Bu durum ayette şöyle açıklanmıştır: *"Cehennem ateşine itilerek atıldıkları gün, onlara denecektir ki: "İşte bu, sizin yalanlamış olduğunuz ateş. Bu bir sihir midir, yoksa siz mi görmüyorsunuz? Oraya girin bakalım. İster sabredin, ister sabretmeyin; sizin için birdir. Fakat sadece dünyada yapmış olduklarınızla cezalandırılacaksınız."* (52/Tûr, 13-16).

وَقَالَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ
شَيْءٍ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ اُمَّةٍ رَسُولًا
اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللّٰهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي
الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٣٦﴾ اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰيهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ
وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَمُوتُ بَلٰى وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا اَنَّهُمْ
كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَآ اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

35 Allah'a şirk koşanlar, "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye ibadet etmez, O'nun rızası olmadıkça hiçbir şeyi haram kılmazdık." demektedirler. Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Hâlbuki peygamberlere düşen, açıkça tebliğ etmekten başka bir şey değildir.

36 Biz her ümmete, yalnız Allah'a ibadet etmeleri ve şeytandan da sakınmaları için bir peygamber gönderdik. Bu ümmetlerden bir kısmına Allah hidayet etmiş, bir kısmına da sapıklık hak olmuştur. Nitekim yeryüzünde bir dolaşın da (peygamberleri) yalanlayanların akıbetlerinin ne olduğunu görün.

37 (Ey Muhammed!) Sen kavminin doğru yol üzerinde olmasını ne kadar istesen de Allah, saptırdığı kimselere asla hidayet etmez; onların herhangi bir yardımcıları da yoktur.

38 Onlar, Allah'ın, ölen bir kimseyi diriltmeyeceğine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdir. Fakat hayır; gerçek bir vaat olarak (ölüleri diriltecektir). Ancak insanların çoğu bunu bilmez.

39 Hem de bu hususta ihtilaf edenlere açıkça göstermek için ve küfredenlerin de yalan söylediklerini anlamaları için ölüleri diriltecektir.

40 Zira bizim, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz, ona "ol" demektir; o da hemen oluverir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin, Kur'an-ı Kerim'in "evvelkilerin masalları" olduğunu söyleyerek Hazreti Muhammed'in (sas.) nübüvveti hakkında birinci şüphelerini, inanmadıkları hâlde kendilerine meleklerin yahut da Allah'ın azap emrinin gelmesini beklediklerini zikrederek de ikinci şüphelerini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde de onların diğer şüphelerini açıklamıştır.

Üçüncü şüphe, ilk ayette de görüldüğü gibi, müşriklerin, insan istese de istemese de "Allah dileseydi, herkes iman ederdi." yahut "Allah dileseydi, beş batın yavrusu olduktan sonra kulağı yarılarak salıverilen dişi deveyi *(bahîre)*, putlara adanan ve salıverilen deveyi *(sâibe)*, biri erkek biri dişi ikiz doğuran koyunu *(vasîle)* haram kılmazdık." diyerek cebre bağlanmaları ve nübüvvete tan etmeleridir. Zira müşriklerin cebirle ilgili bu inançlarına göre, insan ister iman etsin is-

ter etmesin veya ister küfretsin ister küfretmesin, her şey Allah'tandır; O neyi takdir etmişse, o hâsıl olur. Dolayısıyla insanlara peygamber gönderilmesinde hiçbir fayda yoktur; nübüvvet iddiası da batıldır.

Müşriklerin nübüvvet hakkındaki dördüncü şüpheleri ise öldükten sonra yeniden dirilmeyi ve hesap için toplanmayı batıl saymalarıdır. Bu batıl olunca, buna davet edecek bir peygamberin gelmesi de batıl olur.

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde müşriklerin nübüvvetle ilgili bu sapık görüşlerini zikrederek hepsini de reddettikten sonra, geçmiş kavimlerden de bu çeşit görüşlerle küfür işleyen milletler olduğunu, ancak gönderilen peygamberlerin, sadece tebliğ ile görevlendirildiklerini, Allah'ın da hiç kimseyi küfür veya iman etmesi için zorlamadığını, fakat herkesin sadece kendi nefsinin isteğine göre bu iki yoldan birini seçtiğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[35] Allah'a şirk koşanlar, "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye ibadet etmez, O'nun rızası olmadıkça hiçbir şeyi haram kılmazdık." demektedirler. Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Hâlbuki peygamberlere düşen, açıkça tebliğ etmekten başka bir şey değildir.

[36] Biz her ümmete, yalnız Allah'a ibadet etmeleri ve şeytandan da sakınmaları için bir peygamber gönderdik. Bu ümmetlerden bir kısmına Allah hidayet etmiş, bir kısmına da sapıklık hak olmuştur. Nitekim yeryüzünde bir dolaşın da (peygamberleri) yalanlayanların akıbetlerinin ne olduğunu görün.

35 Allah Teâlâ bu ayette, kâfirlerin nübüvvet hakkında ileri sürdükleri iki şüpheye cevap vermiştir. Ayet-i kerimenin başında nübüvveti inkâr eden bu kâfirlerin, putlara ibadet ederek Allah'a şirk koşan müşrikler olduklarını ve bunların, eğer Allah dileseydi biz, O'ndan başka hiç kimseye ibadet edip şirk koşmaz ve O'nun rızası olmadan *bahîre*, *sâibe* ve *vasîle* gibi hiçbir şeyi kendimize haram kılmazdık; her ne yapmışsak, sadece O'nun rızasıyla yaptık. Eğer O, yaptığımız bir şeyin yapılmasına rıza göstermemiş olsaydı, bizim onu yapmamıza engel olurdu, dediklerini zikretmiştir. Onların bu şüphesi, En'âm suresinin 148. ayetinde de geçkiş ve şöyle denilmiştir: *"Allah'a şirk koşanlar diyeceklerdir ki: "Eğer Allah dileseydi, ne biz şirk koşardık, ne de babalarımız; hiçbir şeyi de kendimize haram kılmazdık." Onlardan öncekiler de böyle yalan söylemişlerdi de azabımızı tatmışlardı..."*

Müşriklerin bu iddia ile yöneldikleri başlıca hedef, atalarının da din olarak benimsedikleri şirki terk etmeye kendilerini davet eden ve peygamber olarak gelen Hazret Muhammed'in (sas.) nübüvvetini inkâr ederek getirdiği yeni dine, yani İslam'a karşı çıkmak ve başkalarının da bu dine girmelerini önlemekti.

Allah Teâlâ, müşriklerin bu sapık iddialarını, kendilerinden önce gelip geçmiş kavimleri misal göstererek onların da aynı şeyi yaptıklarını, bu itibarla peygamberlere yöneltilen bu çeşit ithamların yeni bir şey olmadığını haber vererek reddetmiştir. Nitekim geçmiş kavimler de kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamışlar ve batılın müdafaasını yaparak onunla hakkı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu itibarla, gerek peygamberleri yalanlanmaları ve gerekse hakkı terk ederek batılın peşine düşmeleri yönünden bu müşriklerin de seleflerinden hiçbir farkları yoktur. Oysa bunlar da geçmiş kavimler gibi peygamberleri yalanlamak hususunda çok büyük hatalara düşmüşlerdir. Zira Allah, yalnız Allah'a ibadet etmeye davet edip Allah'tan başkasına ibadeti de menetsinler diye her kavme bir peygamber göndermiştir. Bu bakımdan peygamberlerin başlıca görevleri, Rablerinin risaletini insanlara tebliğ etmek olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de bu gerçeği açıklayan pek çok ayet yer almıştır ki bunlardan bazıları şunlardır: *"Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, "benden başka ilah yoktur; bu itibarla yalnız bana ibadet edin" di-*

ye vahyetmiş olmayalım." (21/Enbiyâ, 25); *"(Ey Muhammed!) Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimizden sor bakalım, Rahmân'dan başka ibadet ettikleri ilahlar yaratmış mıyız?"* (43/Zuhruf, 45). Şunu da unutmamak gerekir ki bir peygamberin görevi, Rabbinin risaletini insanlara tebliğ ile kendisine vahyettiklerini onlara duyurmak ve hak olan yolu açıklamak olunca, Allah Teâlâ'nın kullarıyla ilgili meşiyyeti, onların kendilerine davetçi olarak gönderilen peygamberin davetine uydukları ölçüde olur. Kim peygamberin davetine icabet eder ve Rabbinin yoluna girerse, Allah da o kimseye hidayet eder; kim de onu yalanlar ve O'nun yolundan saparsa, O da onu sapıklıkta bırakır. Nitekim Allah Teâlâ, Şems suresinin 9-10. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Nefisini temizleyen iflâh olmuş, onu günah ile örtüp gizleyen de hüsrana uğramıştır."* Keza Ankebût suresinin 69. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"Bizim uğrumuzda cihad edenleri biz mutlaka kendi yolumuza irşat ederiz. Allah, şüphesiz, iyilik edenlerle beraberdir."* Bu ayet-i kerimelerden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki Allah kullarını şirkten ve küfürden kesinlikle menetmiş ve mü'minleri cennet nimetleriyle müjdelemiş, kâfirleri ise cehennem azabıyla tehdit etmiştir. Gerçek böyle olunca, müşriklerin Allah'tan başkasını ilah edinerek onlara ibadet etmelerini, sonra da *"Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız, O'ndan başka hiçbir şeye ibadet etmez, O'nun rızası olmadıkça hiçbir şeyi haram kılmazdık."* demeleri nasıl doğru olur?

36 İşte bu manada Allah Teâlâ, bütün kavimlerin uyarılmaları için hepsine de birer peygamber gönderdiğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Biz, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ibadet etmeleri ve şeytanın aldatmacalarına da kanmamaları için, her ümmete birer peygamber gönderdik. Allah Teâlâ'nın her ümmete bir peygamber göndermekle ilgili bu beyanı değişmeyen bir sünnet olarak gerçekleşmiş ve ilk peygamber Âdem (as.) olmak üzere, peygamberler silsilesi Muhammed (sas.) ile son buluncaya kadar her kavme bir peygamber gönderilmiştir. İşte bu peygamberlerden her birine, *"Benden başka ilah yoktur; bu itibarla yalnız bana ibadet edin..."* diye vahyedilmiş, o peygamberler de Rablerinden aldıkları bu emri kendi kavimlerine duyurarak onları, kendilerine ilah edindikleri sanem, vasen, yıldız ve şeytan gibi putları terk ederek kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın ibadetine davet etmişlerdir. İşte peygamberlerin uyarılarına ve bu davetlerine rağmen, bu insanlardan bazıları onların uyarılarına kulak verirken, diğer bazıları, onları yalanlamışlar ve dünyada üzerlerine inecek bir azabı da inkâr etmişlerdir. Bu iki grup insandan birincilerini Allah hidayete erdirip peygamberlerini tasdik etmek hususunda muvaffak kılmış, küfredip peygamberlerini yalanlayanları da cezalandırmıştır. Nitekim Allah Teâlâ, Muhammed suresinin 10. ayetinde küfürlerinde direnen kavimlerin akıbetleri hakkında şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde hiç dolaşıp da kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bakmıyorlar mı? Allah onları (malları, mülkleri ve evlatlarıyla) helak etmiş. Kâfirler için işte böyle akıbetler vardır."* O hâlde ey insanlar! Yeryüzünü gezip dolaşın ve peygamberleri yalanlayan kavimlerin akıbetlerinin ne olduğunu sorup soruşturun. Ad ve Semud gibi bu kâfir kavimleri, küfürleri dolayısıyla Allah Teâlâ'nın nasıl helak ettiğini kendi gözlerinizle görüp kendi kulaklarınızla dinleyin.

[37] (Ey Muhammed!) Sen kavminin doğru yol üzerinde olmasını ne kadar istesen de Allah, saptırdığı kimselere asla hidayet etmez; onların herhangi bir yardımcıları da yoktur.

[38] Onlar, Allah'ın, ölen bir kimseyi diriltmeyeceğine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdir. Fakat hayır; gerçek bir vaat olarak (ölüleri diriltecektir). Ancak insanların çoğu bunu bilmez.

[39] Hem de bu hususta ihtilaf edenlere açıkça göstermek için ve küfredenlerin de yalan söylediklerini anlamaları için ölüleri diriltecektir.

[40] Zira bizim, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz, ona "ol" demektir; o da hemen oluverir.

37 Allah Teâlâ, bu ayette hitabını Hazreti Muhammed'e (sas.) yöneltmiş ve onu, kavmiyle ilgili dileklerinin gerçekleşmemesi sebebiyle teselli ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Senin, kavminin sapıklık üzerinde direnmesine ne derece üzüldüğünü elbette biliyoruz. Ancak şunu hiçbir zaman hatırından çıkarma ki sen onların hidayet üzere olmalarını ne derece çok istesen de onlar sapıklığı tercih etmeleri ve Allah'ın da onların bu tercihleri doğrultusunda onları sapıklıkta bırakmış olması dolayısıyla, senin bu isteğinin onlara hiçbir faydası olmaz. *"Sen, sevdiğin kimseye hidayet edemezsin; fakat Allah dilediğine hidayet eder. O, hidayete layık olanları daha iyi bilir."* (28/Kasas, 56). Daha açık ve kesin bir ifadeyle, Allah, saptırdığı kimselere artık hidayet etmez. *"Allah, kimin sapıklığını murat ederse, onun için Allah'tan hiçbir yardım elde edemezsin. Bunlar, öyle kimselerdir ki Allah onların kalplerini temizlemeyi murat etmemiştir. Onlar için dünyada rezillik, ahirette de son derece büyük azap vardır."* (5/Mâide, 41); Hûd suresinin 34. ayetinde nakledilen Nûh'un (as.) kavmine yönelttiği şu sözler de aynı manaya sahiptir: *"Size nasihat etmeyi istediğimde eğer Allah sizi azdırmayı murat etmişse, benim nasihatim size hiçbir fayda vermez. Zira Allah, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz."*

Zikrettiğimiz bu ayet mealleri de açıkça göstermektedir ki dalaleti veya sapıklığı seçmiş ve bu yolda yürümeye ant içmiş kimseleri Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir yardımcıları yoktur. Zira hüküm, insanların iman veya küfürden birisini seçmiş olmalarına göre verilir ve bu seçimde de kayırma veya zorlama söz konusu değildir.

38 Nübüvveti inkâr eden müşriklerin bu konuda dayandıkları dördüncü şüphe, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba inanmamalarıdır. Onlara göre Allah hiç kimseyi yeniden diriltmeyecektir ve bu, batıl bir inançtan başka bir şey değildir; çünkü ölen ve toprağa gömülen insan, toprak altında çürür ve yok olup gider. Müşrikler bu görüşü ileri sürdükten sonra da Allah'a bütün güçleriyle yemin ederek bu sapık inançlarını teyit etmeye çalışmışlardır. Onlara göre yeniden dirilme söz konusu olmayınca, peygamberlerin ahiretle ilgili haberleri de yalandan ibarettir ve dolayısıyla nübüvvetin de aslı yoktur.

Allah Teâlâ, müşriklerin öldükten sonra yeniden dirilme hakkındaki sapık inançlarını zikrettikten sonra, bu inancı kesinlikle reddetmiş ve bunun, insanlardan çoğunun bilmediği Allah'ın gerçek bir vaadi olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini haber vermiştir.

39 Allah, ölüleri mutlaka diriltecektir. Hem de ihtilafa düştükleri her şeyin doğrusunu görmeleri, asıl yalan söyleyenlerin de küfredenlerin kendileri olduğunu anlamaları için onları yeniden diriltecektir. İşte o gün, haklı haksız, suçlu suçsuz birbirinden ayırt edilecek, dünyada yaşayan her fert, iyi veya kötü, orada işlediği amelin karşılığını görecektir. Küfredenler, hak ettikleri cehennem azabını görmeleri için ateşe atıldıkları zaman cehennem zebanileri onlara şöyle diyeceklerdir: *"İşte bu, sizin yalanlamış olduğunuz ateş. Bu, bir sihir midir, yoksa siz mi görmüyorsunuz? Oraya girin bakalım. İster sabredin, ister sabretmeyin; sizin için birdir. Fakat sadece dünyada yapmış olduklarınızla cezalandırılacaksınız."* (52/Tûr, 14-16).

40 *"Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek?"* (36/Yâsîn, 78) diyerek öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden kâfirler, eğer Allah'a ve O'nun hudutsuz kudretine inanmış olsalardı, gökleri, yeri ve onların içinde var olan her şeyi hiç yoktan yaratan Allah'ın, yine hiç yoktan yarattığı insana ölüm verdikten sonra, çürümüş de olsa ona yeniden can vermekten asla âciz kalmayacağını anlamakta hiç güçlük çekmezlerdi. Zira O, bir şeyi yaratmayı murat ettiği zaman, sözü, ona *"ol"* demekten ibarettir. İşte O bu sözü söylediği zaman, göz açıp kapayıncaya kadar olmasını murat ettiği şey de hemen oluverir. Allah'ın bir şeyi ya-

ratmak için verdiği *"ol"* emri, *"Gözün açılıp kapanması gibi, tek bir emirdir."* (54/Kamer, 50) ve bu tek emirle O, dilediği her şeyi bir anda yaratmaya kadirdir. Nitekim konuyla ilgili olarak Lokmân suresinin 28. ayetinde de şöyle buyurulmuştur: *"Sizin yaratılmanız ve yeniden diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılıp diriltilmesi gibidir. Şüphe yoktur ki Allah, her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla görendir."*

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ ۚ لَوْ
كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ
فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ۗ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ
لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ
الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾
أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ ۚ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ
عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ
دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾

41 Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri biz, dünyada mutlaka güzel bir yere yerleştiririz. Hâlbuki bilmiş olsalar, ahiret sevabı daha büyüktür.

42 İşte bunlar, sabredenler ve Rablerine güvenip dayananlardır.

43 Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkasını (peygamber olarak) göndermedik. Eğer bunu bilmiyorsanız kitap ehline sorun.

44 Onları apaçık deliller ve kitaplarla gönderdik. Sana da insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Belki onlar da düşünürler.

45 Sinsice kötülük peşinde koşanlar, Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut anlayamadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden;

46 Yahut (rızık için yeryüzünde) dolaşıp dururlarken azabın kendilerini yakalamayacağından –ki onlar buna engel olamayacaklardır–;

47 Yahut da kendilerini korku üzerinde yakalamayacağından emin midirler? Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

48 Allah'ın yarattığı birtakım şeyleri görmüyorlar mı? Nasıl gölgeleri boyun eğip Allah'a secde ederek sağa ve sola düşüyor.

49 Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

50 Üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin öldükten sonra yeniden dirilmeyi, hesabı ve cezayı, dolayısıyla nübüvveti nasıl inkâr ettiklerini açıklayıp bunların inkârlarını kesinlikle reddederek, hem her insana dünyada işlediği iyi ve kötü amellerini göstermek ve bu amellerin ceza ve mükâfat olarak karşılığını vermek, hem de kâfirlerin nasıl yalan söylediklerini kendilerinin de açıkça anlamalarını sağlamak için onları mutlaka dirilteceğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde bu kâfirlerin çeşitli eza ve cefaları neticesinde evlerini, barklarını ve yurtlarını terk edip giden, kısacası ülkelerinden hicret eden Müslümanları methederek, bu hicretleri dolayısıyla katlandıkları büyük sıkıntıları ve bunun onlara kazandırdığı hudutsuz mükâfatı açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[41] Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenleri biz, dünyada mutlaka güzel bir yere yerleştiririz. Hâlbuki bilmiş olsalar, ahiret sevabı daha büyüktür.

[42] İşte bunlar, sabredenler ve Rablerine güvenip dayananlardır.

41 İbn Abbâs'tan (ra.) rivayet olunduğuna göre, hicretle ilgili bu ayet, Kureyş'in köleleri iken İslam'ı seçen ve bu yüzden müşriklerin zulmüne maruz kalan altı sahabi hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Suheyb, Bilal, Ammâr, Habbâb, Âbis ve Cubeyr'dir. Kureyş, bunları İslam'dan döndürmek için akla gelmedik işkenceleri reva görüyordu. Bu işkenceler sebebiyle Suheyb bir gün onlara, "Ben yaşlanmış bir adamım. Size uyarak İslam'dan dönsem, size hiçbir faydam dokunmaz; İslam'da kalsam, size zararım olmaz." demiş, onlar da onu kendi hâline bırakmışlardı. Bu sebeple bir gün Ebû Bekir onu gördüğünde kazançlı bir alışveriş yaptığını söylemiş, Hazreti Ömer de "O, Allah'tan korkmasaydı bile, O'na yine isyan etmezdi." demiştir. Diğer bir görüşe göre de Mekkeli müşriklerin ilk Müslümanlar üzerindeki baskı ve işkenceleri artınca bir grup Müslüman, İslam'ı daha iyi yaşayabilmek için Mekke'den Habeşistan'a hicret etmişlerdir. Bu ayet-i kerime de bunlar hakkında nazil olmuştur. Habeşistan'a hicret eden bu Müslümanlar arasında Osman ibn Affân ile eşi Rukıyye, Hazreti Peygamber'in amcası oğlu Ca'fer ibn Ebî Tâlib, Ebû Seleme ibn Abdi'l-Esved de bulunuyordu ve sayıları kadın ve erkek olmak üzere yaklaşık seksen kişi idi.

Allah Teâlâ bu ayette, İslam'ı terk edip eski dinlerine dönmeleri için çeşitli işkencelere maruz bırakıldıkları hâlde sırf Allah'ın rızasını kazanmak için İslam'dan dönmeyerek bu işkencelere katlanan, sonra da evlerini, barklarını, çocuklarını ve dostlarını terk ederek başka ülkelere göç eden Müslümanların mükâfatını açıklamış ve buyurmuştur ki: Düşmanlarından zulüm gördükten sonra, Allah yolunda ve sırf O'nun rızasını kazanmak için mallarını ve çocuklarını terk ederek başka ülkelere gidenleri biz, daha güzel ve daha çok rahat edebilecekleri bir yere yerleştiririz. Bunların ahiretteki sevapları ise dünyadakinden çok daha güzel ve çok daha büyüktür. Bunların ahiret sevabı, içinde diledikleri her çeşit nimeti bulabilecekleri cennetler olup, orada ebediyyen kalacaklardır. Keşke bilebilselerdi.

Bilmeleri temenni edilen kimselerin kimler olduğu hususunda üç görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre bunlar muhacirlerdir. Eğer bu muhacirler, Allah'ın rızasını kazanmak için evlerini ve çocuklarını terk etmekle Rableri katında kendileri için hazırlanan mükâfatın büyüklüğünü bilselerdi, daha çok gayret sarf ederler ve daha çok sabrederlerdi.

Diğer bir görüşe göre bunlar, muhacirlerle birlikte hicret etmeyen diğer Müslümanlardır. Eğer bunlar, muhacirler için hazırlanan sevabın büyüklüğünü bilselerdi, onlar da hicret edenlerle birlikte evlerini ve çocuklarını terk edip hicret ederlerdi.

Üçüncü görüşe göre bunlar, kâfirlerdir. Eğer o kâfirler, zulmettikleri ve yurtlarından çıkardıkla-

rı Müslümanların dünya ve ahirette kazandıkları mükâfatın ne derece büyük olduğunu bilselerdi, onlara zulmetmek değil, onların dinine girip onlarla birlikte aynı dereceye ulaşmak isterlerdi.

42 İşte Allah yolunda ve Allah'ın rızasını kazanmak için hicret eden bu Müslümanlar, kâfir kavimlerinden gördükleri işkenceyle birlikte eşlerini, çocuklarını, evlerini, barklarını ve yurtlarını terk etmenin verdiği üzüntü ve hicret sırasında katlanmak zorunda kaldıkları sıkıntı ve yorgunluk ne derece büyük olursa olsun, bütün bunlara gönül rızasıyla katlanıp sabreden ve yalnız Allah'a güvenip dayanan Müslümanlardır.

[43] Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkasını (peygamber olarak) göndermedik. Eğer bunu bilmiyorsanız kitap ehline sorun.

[44] Onları apaçık deliller ve kitaplarla gönderdik. Sana da insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Belki onlar da düşünürler.

43 Allah Teâlâ, müşriklerin İslam'dan döndürmek ve kendi dinlerine girmelerini sağlamak maksadıyla uyguladıkları baskı ve işkence yüzünden sırf Allah'ın rızasını kazanmak için Mekke'den ayrılıp başka yerlere hicret eden Müslümanları methedip onlar için dünya ve ahirette hazırlanan güzel akıbete işaret ettikten sonra, bu ayette müşriklerin, nübüvvetin inkârı konusundaki beşinci şüphelerine cevap vermiş ve onu reddetmiştir. Bu şüphe peygamberlerin beşer olmalarından kaynaklanıyordu ve kâfirler, insanlar arasından seçilmiş bir kimsenin peygamber olabileceğine inanmıyorlardı. Nitekim İbn Abbâs'tan rivayet olunduğuna göre, Allah, Hazreti Muhammed'i (sas.) peygamber olarak gönderdiği zaman, müşrikler bunu inkâr etmişler ve "Allah, peygamberini insan olarak göndermekten beridir; O, çok yücedir." demişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ da *"Kendi içlerinden bir adama, "İnsanları uyar ve iman edenlere de kendileri için Rableri katında yüksek mertebeler bulunduğunu müjdele." diye vahyetmemiz insanlara acayip mi geldi ki kâfirler, "Bu, besbelli bir sihirbazdır." demişlerdir."* (10/Yûnus, 2); *"Biz, senden önce de kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkasını (peygamber olarak) göndermedik..."* (16/Nahl, 43) ayetlerini indirmiştir.

Allah Teâlâ bu ayette kâfirlerin, Hazreti Peygamber'in peygamberliğini inkâr edebilmek için ileri sürdükleri bu sapık görüşlerine cevap vermiş ve peygamberine hitaben şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Biz, daha önce gelip geçmiş kavimlere de peygamber olarak melekler değil, yeryüzü halkından insanlar gönderdik ve kavimlerine tebliğ etmeleri için emir ve nehiylerimizi onlara vahyettik. İsrâ suresinin 93. ayetinde yine Hazreti Peygamber'e hitapla aynı mana teyit edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim?"* Keza Kehf suresinin 110. ayetinde de aynı manayı görmek mümkündür: *"(Ey Muhammed!) De ki: Ben de sizin gibi bir insanım. Şu var ki ilahınızın tek bir ilah olduğu bana vahyediliyor..."*

Allah Teâlâ, peygamberlerin beşer mi yoksa melek mi olması hususunda şüphesi olanlara ve özellikle Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini inkâr etmek için onun beşer olduğunu ileri sürüp ona olan inançsızlıklarını açıkça ortaya koyan Mekkeli müşriklere yönelttiği bir hitapla, bu hususta şüphe ve tereddütlerini gidermek için kitap ehlinin ileri gelen bilginlerine, daha önce onlara gönderilen peygamberlerin beşer mi yoksa melek mi olduklarını sormalarını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

44 Zira biz, onları, apaçık deliller ve kitaplarla, insanlar arasından seçtiğimiz kimselerden göndermiştik. Bu husus, Yûsuf suresinin 109. ayetinde de aynen zikredilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Senden önce de şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz kimselerden başkasını göndermemiştik..."*

Kitap ehlinin ileri gelen bu bilginleri, elbette ki kendilerine gönderilen bu peygamberlerin melek değil, beşer olduklarını ve onların, Allah'ın emir ve nehiylerini kendilerine tebliğ ettiklerini söyleyeceklerdir. Sana da ey Muhammed, bu zikri, yani Kur'an'ı indirdik ki sen de onu insanlara tebliğ edesin ve onlar da senin tebliğ ettiğin bu kitap üzerinde durup düşünsünler ve kâinatın gerçeklerini, hayatın esrarını, dünyanın ve ahiretin şartlarını öğrenip hidayete ersinler ve hem dünyada hem de ahirette gerçek mutluluğu bulsunlar.

[45] Sinsice kötülük peşinde koşanlar, Allah'ın kendilerini yerin dibine geçirmeyeceğinden yahut anlayamadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden;

[46] Yahut (rızık için yeryüzünde) dolaşıp dururlarken azabın kendilerini yakalamayacağından –ki onlar buna engel olamayacaklardır–;

[47] Yahut da kendilerini korku üzerinde yakalamayacağından emin midirler? Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.

45 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in insanlar arasından seçilip gönderilmiş olması dolayısıyla onun peygamberliğine inanmayan kâfirlere, daha önce gelip geçmiş peygamberleri de insanlar arasından gönderdiğini, eğer bunu bilmiyorlarsa kitap ehlinin ileri gelen bilginlerine sormalarını, zira bütün peygamberleri, peygamberliklerini ispatlayan apaçık deliller ve kitaplarla gönderdiğini beyan ettikten sonra, kötülük yapan ve bu kötülüklerine devam eden insanları çeşitli cezalarla tehdit ederek uyarmıştır. Bunlar, Allah'ın kullarına karşı çok şefkatli ve çok merhametli olması dolayısıyla hemen cezalandırılmamalarına ve kendilerine mühlet verilmesine dayanarak, gerek Hazreti Peygamber'e ve gerekse ona inanan ve onun yolunda giden Müslümanlara karşı yaptıkları kötülüklerin cezasız kalacağına ve hiç cezalandırılmayacaklarına inanmakta ve bu yüzden de kötülük üstüne kötülük işlemektedirler. Oysa, *"Göktekinin sizi yere batırmayacağından emin misiniz? İşte o vakit yer sarsılır durur. Yoksa siz, göktekinin üzerinize taş yağdıran bir rüzgâr göndermeyeceğinden emin misiniz? Fakat uyarımın nasıl olduğunu öğreneceksiniz."* (67/Mülk, 16-17) ayetlerinde de ifade edildiği gibi, bu kötülükleri gönül rahatlığı içinde işleyenler, bir gün hiç ummadıkları bir saatte, Allah'ın kendilerini yerin dibine batırmayacağından yahut kaynağını anlayamadıkları bir yerden ansızın üzerlerine bir azabın inip kendilerini helak etmeyeceğinden bu kadar emin midirler?

46 Yahut, *"Peki, o ülkelerin halkı, geceleyin uyurlarken, azabımızın kendilerine gelip çatmayacağından emin mi idiler? Yahut o ülkelerin halkı, kuşluk vakti eğlenirlerken, azabımızın kendilerine gelip çatmayacağından emin mi idiler?"* (7/A'râf, 97-98) ayetlerinde de beyan edildiği gibi, bunlar, yeryüzünde rızık peşinde koşarken, herhangi bir iş takip ederken, gülüp eğlenirken ve bir yerden diğer bir yere yolculuk ederken, altlarından veya üstlerinden gelecek herhangi bir azabın kendilerini yakalamayacağından bu kadar emin mi olmuşlardır? Hâlbuki böyle bir azap üzerlerine inmeye başladığı zaman, ona asla engel olamayacaklar ve kendilerini ondan hiçbir şekilde kurtaramayacaklardır.

47 Yahut da bunlar, işledikleri kötülükler yüzünden Allah'ın üzerlerine indireceği bir azapla cezalandırılacaklarını düşünürken ve günlerini bu ceza neticesi helak olmak korkusuyla geçirirken, korktukları bu azabın üzerlerine inmeyeceğinden ve Allah'ın onları bu korku üzerinde yakalamayacağından bu kadar emin mi olmuşlardır? Bilinen bir gerçektir ki bir acının veya bir felaketin gelmesinden korkup dururken, o acının veya felaketin gelivermesi, çok daha ağır ve çok daha şiddetlidir. Şu da bir gerçektir ki Rabbiniz, kulları hakkında çok şefkatli ve çok merhametlidir. Bu şefkat ve merhameti dolayısıyla, dünyada o kötülükleri işleyenleri ve onu iş-

lemeye devam edenleri cezalandırmak hususunda acele etmez; onlara, süresi ancak kendi katında malum bir mühlet verir. Bu mühlet içerisinde Allah onları çeşitli kötülüklerden yine de korur ve rızıklandırır. Bu mühlet sona erince de artık suçluları O'nun azabından hiç kimse kurtaramaz. Nitekim Allah Teâlâ, Hacc suresinin 48. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Nice kasabalar vardır ki zalim oldukları hâlde onlara mühlet vermişimdir. Sonra da onları yakalamışımdır. Sonunda dönüş yalnız banadır."* Buhârî (*Sahîh,* V. 214) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1997) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber, "Hiç şüphe yoktur ki Azîz ve Celîl olan Allah zalime mühlet verir; onu yakalayacağı zaman da göz açtırmadan ansızın yakalar." buyurmuş, sonra da şu ayeti okumuştur: *"İşte Rabbin, zalim kasabalar halkını yakaladığı zaman, O'nun yakalayışı böyledir ve O'nun bu yakalayışı da çok acı ve çok şiddetlidir."* (11/Hûd, 102). Yine Buhârî (*Sahîh,* VIII. 165) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 2160) tarafından nakledilen başka bir hadis şöyledir: "İşitmekte olduğu ezaya karşı Allah Teâlâ'dan daha sabırlı hiç kimse yoktur. Nitekim insanlar O'na şirk koşarlar, oğul isnat ederler; buna rağmen O, yine de onları rızıklandırır; selamette kılar ve ihsanda bulunur."

[48] Allah'ın yarattığı birtakım şeyleri görmüyorlar mı? Nasıl gölgeleri boyun eğip Allah'a secde ederek sağa ve sola düşüyor.

[49] Zaten göklerde ve yerde bulunan bütün canlılar ve melekler, hiç büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

[50] Üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve yalnız emrolunduklarını yaparlar.

48 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kâfirleri, yere batırarak, hiç ummadıkları bir anda üzerlerine azap indirerek, rızık ararken veya dolaşıp dururken ansızın yakalayarak veya üzerlerine gelecek bir azap korkusu içindeyken yakalayarak cezalandıracağını beyan etmiş, ancak O'nun kulları hakkında çok şefkatli ve çok merhametli olması dolayısıyla kullarına verdiği mühlete bakarak onların cezalandırılmayacakları hususunda ümide kapılmamalarını, zira bu mühlet sona erince hepsine de hak ettikleri cezayı vereceğini zikrettikten sonra, bu ayetlerde kâfirlerin, O'nun kendilerine bu cezayı vermekten âciz kalmayacağını iyice anlamaları için hudutsuz kudretinden bazı örnekler vermiş ve yarattığı bütün varlıkların kendisinden korkarak secde ettiklerini ve yalnız kendilerine emrolunan şeyleri yaptıklarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: O kötülükleri işleyenler ve diğer bütün insanlar, Allah'ın yarattığı dağları, dağları kaplayan ağaçları, binaları ve bunlar gibi dikili duran diğer mahlukatı hiç görmüyorlar mı? Bunların gölgeleri sağa sola eğilerek Allah'a secde ederler. *"Göklerde ve yerde bulunan herkes, gölgeleriyle beraber, ister istemez, sabah akşam Allah'a secde eder."* (13/Ra'd, 15).

49 Keza göklerdeki ve yerdeki bütün canlılar ve bütün melekler, gerek Allah'a ibadet etmek hususunda ve gerekse O'nun mükellef kıldığı diğer hususlarda hiç büyüklenmeden, huzu ve huşu içinde O'na secde ederler.

50 Her an üstlerinde olan Rablerinden korkarlar ve yalnız emrolundukları şeyleri yaparlar. İşte, Allah tarafından aralarından seçilip, yine Allah'ın emir ve nehiylerini tebliğ ederek O'nun hak yoluna davet etmek için peygamber olarak gönderilen Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini inkâr eden Mekkeli müşriklerin ve diğer bütün insanların bu gerçekleri bilerek Allah'ın ıkabından korkmaları ve O'nun hak yoluna girmeleri gerekir. Şunu hiçbir zaman unutmamalıdırlar ki Allah, her an üzerlerine bir azap indirerek onları helak etmeye kadirdir ve hiç kimse, hiçbir güç O'nu bundan alıkoyamaz. O'nun bu hudutsuz kudretinin ve hudutsuz büyüklüğünün en açık delili de göklerde ve yerde bulunan bütün mahlukatın O'nun önünde huzu ve huşu ile secdeye kapanmalarıdır.

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
وَلَهُ الدِّينُ وَاصِبًاۜ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُونَۚ
﴿٥٣﴾ ثُمَّ اِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۜ فَتَمَتَّعُوا۟ۜ
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْۜ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ
﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُۙ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾ وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا
وَهُوَ كَظِيمٌۚ ﴿٥٨﴾ يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُٓوْءِ مَا بُشِّرَ بِهٖۜ اَيُمْسِكُهُ عَلٰى هُونٍ اَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرَابِۜ اَلَا
سَاۤءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰىۜ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَآبَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا
جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُونَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ
الْكَذِبَ اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰىۜ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾

51 Allah buyurmuştur ki: "İki ilah edinmeyin. O, sadece tek bir ilahtır. Bu itibarla yalnız benden korkun."

52 Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur; itaat daima O'na yapılır. Hâl böyle olunca, Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

53 Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra bir sıkıntıya uğradığınız zaman, yine O'na yalvarırsınız.

54 Sonra o sıkıntıyı sizin üzerinizden kaldırınca da içinizden bir güruh Rablerine şirk koşarlar.

55 Bunu da kendilerine verdiğimize nankörlük etmek için yaparlar. Eğlenin bakalım! Nasıl olsa anlayacaksınız.

56 Kendilerine verdiğimiz rızıktan bilmeyen putlar için pay ayırıyorlar. Allah'a kasem olsun ki iftira etmiş olduğunuz şeylerden mutlaka sorulacaksınız.

57 Allah'a kızlar isnat ediyorlar. O, bundan münezzehtir. Kendilerine de erkek çocukları ayırıyorlar.

58 İçlerinden birine kız (çocuk) müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü kapkara kesiliyor.

59 Kendisine verilen müjdenin kötülüğü dolayısıyla kavminden gizleniyor. Şimdi onu zillet altında kalarak mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün? Bak ne kötü hükmediyorlar.

60 Ahirete iman etmeyenlerin kötülük örneği sıfatları vardır; Allah'ın ise en yüce sıfatları. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

61 Eğer Allah, insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı

bırakmazdı. Fakat O, onları belli bir süreye kadar tehir eder. Ecelleri geldiği zaman da ne bir saat geride kalırlar, ne de bir saat öne geçerler.

62 (Kendilerine) hoş görmediklerini Allah'a nispet ediyorlar; dilleri de güzel akıbetin kendilerine ait olduğunu ileri sürüp yalan söylüyor. Gerçek şudur ki onlara cehennem vardır ve onlar, mutlaka oraya sürüleceklerdir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kâfirlerin çeşitli eza ve cefaları yüzünden evlerini, barklarını ve yurtlarını terk ederek başka ülkelere hicret eden, ancak bu hicretlerinde yalnız Allah'ın rızasını kazanmayı murat eden Müslümanları methedip dünya ve ahirette kazanacakları dereceleri açıklamış, buna karşılık sinsice kötülük peşinde koşan kâfirlerin hiç ummadıkları bir anda Allah'ın azabıyla karşı karşıya kalacaklarını, oysa bunların bütün mahlukatın gölgeleriyle birlikte Rablerinden korkarak O'na huzu ve huşu içinde secde ettiklerini ve yalnız kendilerine emrolunanı yaptıklarını bilmeleri gerektiğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde önceki açıklamaların tabii bir neticesi olmak üzere, Allah'tan başka ilah olmadığını zikrederek insanları iki ilah edinmekten ve dolayısıyla Allah'a şirk koşmaktan nehyetmiş ve yalnız O'ndan korkmalarını emretmiştir. Göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'a ait olduğunu, insanlara ulaşan her nimetin keza yalnız Allah'tan geldiğini, ancak çoğu kararsız insanların, kendilerine herhangi bir zarar dokunduğu zaman, Allah'a sığınıp yalvardıklarını, bu zarar üzerlerinden kaldırılınca da küfür ve şirklerine devam ettiklerini, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetlerden putları için pay ayırdıklarını, Allah'a kız evlat isnat ettiklerini ve buna benzer daha birçok kötü davranışı kendilerine âdet edindiklerini ve kötü sıfatlar kazandıklarını, bu davranışlarının cezasını da kendilerine verilen mühlet sona erdiği zaman mutlaka çekeceklerini haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

51 Allah buyurmuştur ki: "İki ilah edinmeyin. O, sadece tek bir ilahtır. Bu itibarla yalnız benden korkun."

52 Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur; itaat daima O'na yapılır. Hâl böyle olunca, Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

53 Size ulaşan her nimet Allah'tandır. Sonra bir sıkıntıya uğradığınız zaman, yine O'na yalvarırsınız.

54 Sonra o sıkıntıyı sizin üzerinizden kaldırınca da içinizden bir güruh Rablerine şirk koşarlar.

55 Bunu da kendilerine verdiğimize nankörlük etmek için yaparlar. Eğlenin bakalım! Nasıl olsa anlayacaksınız.

51 Daha önce üzerinde durulan ayetlerden de anlaşılacağı üzere, göklerde ve yerde bulunan bütün mahlukatın huzu ve huşu ile Allah'a secde etmeleri, O'nun vahdaniyyetinin en açık ve en kesin delillerden birini teşkil eder. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kendisinden başka ilah olmadığını, zira her şeyin sahibinin ve yaratıcısının kendisi olduğunu haber vermiş ve dolayısıyla yalnız kendisine ibadet edilmesini emrederek şöyle buyurmuştur: İki ilah edinerek bana şirk koşmayın; benden başkasına ibadet etmeyin. Her kim Allah'tan başkasını ilah edinir ve ona ibadet ederse, Allah'a şirk koşmuş olur. Oysa Allah, tek ilah ve tek mabuttur. Bu itibarla Allah'tan başkasını ilah edinmekten ve ona ibadet etmekten sakının; Allah'tan ve O'nun ağır cezasından korkun.

52 Allah'tan başka ilah olmadığı sabit olunca, kâinatta var olan her şeyin O'nun icadıyla ve O'nun yaratmasıyla hâsıl olduğu kesinlik kazanır. Bu ise göklerde ve yerde bulunan her şeyin O'na ait ve O'nun olduğu manasına gelir. Bu mülkiyette O'nun hiçbir ortağı yoktur. Her şeyi yaratan ve herkesi rızıklandıran O olduğu gibi, onlara hayat ve ölüm veren de O'dur. Bu da bütün varlıkların devamlı ola-

rak yalnız O'na şükretmelerini ve yalnız O'na kulluk edip ibadet etmelerini gerektirir. Bütün bunlar bilindikten sonra, insanın, Allah'ı bırakıp hiç gücü ve kudreti olmayan, hiç kimseye fayda ve zararı dokunmayan başka birinden korkması veya ona sığınıp yalvarması mümkün olur mu?

53 Her şey Allah'a ait ve sadece O'nun olduğuna göre, sağlık, sıhhat ve rızık gibi insanlara ulaşan sayısı belirsiz pek çok nimet de hiç şüphesiz Allah'tandır. Gerçek böyle olduğu hâlde aklı başında bir insanın Allah'ı bırakarak kendisine hiçbir zararı ve faydası dokunmayan bir şeyden korkması veya Allah'tan başkasına şükretmesi elbette mümkün değildir. Şunu da unutmamak gerekir ki kimin başına bir musibet gelse veya bir zarara uğrasa, ilk yapacağı şey, ondan kurtarması için Allah'a yalvarıp yakarmak ve O'nun yardımını dilemek olacaktır.

54 Fakat ne gariptir ki Allah, bu musibeti onun üzerinden kaldırdığı ve onu içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtardığı zaman, o yine küfrüne döner ve O'na şirk koşmaya devam eder. Bu, tıpkı şu ayette açıklandığı gibidir: *"Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur; fakat sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (17/İsrâ, 67). Filhakika günlük hayatta bu ayet-i kerimede zikredilen hadisenin benzerlerine ne kadar da çok rastlanır: Sel felaketi, deprem, yıkıntı, çöküntü ve benzeri bir hadise vuku bulduğu zaman, bu felakete uğrayan insanların büyük bir çaresizlik içinde bağırarak, çağırarak Allah'a sığındıkları ve O'nun yardımını istedikleri görülür. Fakat bu felaket sona erip de selamete çıktıkları zaman da onlardan bir güruh, Allah'ı unutur ve daha önce yaşadıkları işret hayatına tekrar dönerler; sanki felakete uğrayanlar onlar değillermiş gibi gülerler, oynarlar ve kendilerinden geçercesine eğlenirler.

55 Bunu da sırf, nankörlüklerini açığa vurmak ve kendilerine ihsan edilen bu büyük nimetin Allah'tan geldiğini inkâr ederek O'na şirk koşmaya devam etmek için yaparlar. Böylelerine, dilediğiniz gibi eğlenin ve dilediğinizi yapın; nasıl olsa bunun akıbetini yakında göreceksiniz, demekten başka söylenecek bir söz yoktur. *"Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin..."* (17/İsrâ, 29) ayetinde de ifade edildiği gibi zalimler için, alevi kendilerini çepeçevre kuşatacak bir ateş hazırlanmıştır. Bu ateşi gördükleri zaman, dünyada yaptıkları gibi yine Rablerine yönelip yardım isteyecek olurlarsa, yüzleri kızartan ve ateşten daha çok acı veren erimiş maden gibi bir su ile yardım olunurlar. Ancak o su, ne kötü bir içecek ve içine düştükleri o ateş ne kötü bir dayanaktır.

[56] Kendilerine verdiğimiz rızıktan bilmeyen putlar için pay ayırıyorlar. Allah'a kasem olsun ki iftira etmiş olduğunuz şeylerden mutlaka sorulacaksınız.

[57] Allah'a kızlar isnat ediyorlar. O, bundan münezzehtir. Kendilerine de erkek çocukları ayırıyorlar.

[58] İçlerinden birine kız (çocuk) müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü kapkara kesiliyor.

[59] Kendisine verilen müjdenin kötülüğü dolayısıyla kavminden gizleniyor. Şimdi onu zillet altında kalarak mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün? Bak ne kötü hükmediyorlar.

[60] Ahirete iman etmeyenlerin kötülük örneği sıfatları vardır; Allah'ın ise en yüce sıfatları. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

56 Allah Teâlâ, gökleri ve yeri yaratanın yalnız Allah olduğunu, dolayısıyla her şeyin Allah'ın mülkü olup kullarına da hudutsuz nimetler ihsan ettiğini, bu itibarla onlara Allah'tan başka ilah edinmemelerini ve yalnız Allah'a kulluk edip yalnız O'na ibadet etmelerini emrettiği hâlde onlardan birçoğunun yine de Allah'ı bırakarak gücü ve kudreti olmayan putlara ibadet ettiklerini, ancak başlarına bir felaket geldiği zaman, felaketten kurtarması için putlar yerine Allah'a yalvardıklarını, felaketten kurtulunca da sırf nankörlüklerine devam ede-

bilmek için yine şirk koşmaya başladıklarını açıkladıktan sonra, müşriklerin diğer kötü davranışlarından örnekler zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

İşte, Allah'ı bırakarak herhangi bir kimseye faydaları da zararları da dokunup dokunmadığını düşünmedikleri ve ne olduklarını bile bilmedikleri birtakım putlara ibadet eden bu müşrikler, kendilerine rızık olarak verdiğimiz nimetlerden putlarına da pay ayırmakta ve bunun kendilerini Allah'a yaklaştırdığını iddia etmektedirler. *"Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a bir hisse ayırmakta ve kendilerince, "Bu, Allah'a ait." demektedirler. Ortakları için olan hisse Allah'a ulaşmamakta, fakat Allah'a ayrılan hisse ortaklarına ulaşmaktadır. Verdikleri hüküm ne kötüdür."* (6/En'âm, 136).

Allah Teâlâ, onların bu kötü ve çirkin düşüncelerini zikrettikten sonra, kendi nefsine kasem ederek onları bu amelleri dolayısıyla cezalandıracağını haber vermiştir. Benzer bir ifadeyi, Hıcr suresinin 92-93. ayetlerinde de görmek mümkündür: *"Rabbine kasem olsun ki o yapmış olduklarından dolayı, onların hepsine mutlaka soracağız."*

57 Müşriklerin cehaletten kaynaklanan diğer kötü amelleri de Allah'a kız evlat isnat etmeleridir. Bu bir bakıma, melekleri dişi saymalarından ve onların Allah'ın kızları olduklarını kabul etmelerinden kaynaklanan bir inançtı. Nitekim Huzaa ve Kinane kabileleri, meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlar ve Allah ile birlikte onlara da ibadet ediyorlardı. *"Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saymışlardır..."* (43/Zuhruf, 19). Bu, şüphesiz çok yanlış ve çok çirkin bir inançtı. Hiçbir çocuğu olmadığı hâlde çocukları olduğunu söylemekten ve özellikle melekleri dişi sayıp Allah'a isnat etmekten daha büyük bir şirk olamazdı. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, zatını kendisine çocuk isnat edilmesinden tenzih etmiş, ayrıca müşriklerin, hiçbir zaman hoşnut olmadıkları kız çocuklarını Allah'a, erkek çocuklarını ise kendilerine ayırıp isnat etmelerini de içine düştükleri zaafın ayrı bir tezahürü olarak göstermiştir. Nitekim bunu takip eden ayet-i kerimede bu hususu da ayrıca zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

58 İçlerinden biri, hiçbir zaman arzulamadığı ve sahibi olmayı daima büyük bir utanç sebebi saydığı bir kız çocukla müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü kapkara kesilir ve çatlayacak duruma gelir. Onların bütün arzuları erkek çocuğuna sahip olmak ve buna sahip oldukları zaman da son derece gururlanmaktır. Bu sebepledir ki müşrikler, melekleri dişi sayıp onları Allah'ın kızları olarak tavsif ederken, erkek çocuklarını da kendilerine ayırmışlar ve onlarla gurur duymuşlardır. Onların bu davranışlarına Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde işaret edilmiş ve bu halleriyle kötülenmişlerdir. *"Allah'a kendi kullarından evlatlar isnat etmişlerdir. Demek kendi yarattıklarından kızları kendine aldı da oğulları size ayırdı öyle mi? Fakat içlerinden biri, Rahmân'a isnat ettiği bir kızla müjdelenince, içi kinle dolu olduğu hâlde yüzü simsiyah kesilir. Yoksa süs içinde yetiştirilen, fakat mücadelede yeterli olmayan kızı mı Allah'a layık görüyorlar"?* (43/Zuhruf, 15-18); *"(Ey Muhammed!) Müşriklere sor bakalım, kızlar Rabbinin de oğlanlar kendilerinin mi? Yoksa onların huzurunda mı biz melekleri dişi olarak yarattık? Bilesiniz ki onlar, iftiraları yüzünden Allah doğurdu diyorlar ve elbette yalan söylüyorlar. Allah, kızları oğlanlara tercih mi etmiştir?"* (37/Sâffât, 149-153).

59 İçlerinden biri kız çocukla müjdelendiği zaman, bir taraftan öfkelenip yüzü simsiyah kesilirken, bir taraftan da kız çocuk sahibi olmanın verdiği utanç sebebiyle kavminden kaçıp gizlenecek yer arıyor. Bu durumda o ne yapsın? Hiçbir zaman arzulamadığı bir kız çocuğuna sahip olunca, o çocuğu zillet altında ve utanç duyguları içinde kavminden gizleyerek elinde mi tutsun yoksa ondan kurtulmanın çarelerini arayıp bularak ve en uygun yol olarak da daha doğar doğmaz ıssız bir yerde çukur açarak onu diri diri kumların altına mı gömsün? Bu, nasıl bir düşünce ve nasıl bir davranıştır? Kız veya oğlan, Allah'ın evlat olarak verdiği bu nimetler arasında hiçbir ayırım yapmadan hepsinin de sevgi ve şefkatle bağırlara basılması gerekirken, birbirinden ayırt edilerek kız çocuklarından utanç

duyulması, sonra da onlardan kurtulma çarelerinin aranması ve en uygun yol olarak da diri diri bir çukura gömülmeleri, nasıl insanlık dışı bir vahşet ve bir cinayettir? Bunun büyüklüğünü kestirmek gerçekten güçtür. Filhakika cahiliyye devrinde müşrik Araplar, doğacak çocuğun kız olmasından büyük endişe duyarlar, hamile kadın doğum yapıncaya kadar kocası halk içine çıkamazdı. Eğer doğan çocuk erkek olursa, büyük bir sevinç ve gurur içinde ortaya çıkar ve önüne gelene doğan erkek çocuğunu haber verirdi. Fakat kız olursa, büyük bir üzüntü içinde gizlenmeye devam ederdi. Kız çocuklarını öldürmek için çeşitli yollara başvururlardı. Bazısı bir çukur kazar, çocuğunu o çukura gömerdi. Bazısı onu yüksek bir yerden aşağı atar; bazısı onu suya atar, bazısı da boğazını keserdi. Allah Teâlâ'nın, Tekvîr suresinin 8-9. ayetlerinde, *"kız çocuğuna hangi suçtan dolayı öldürüldüğünün sorulduğu..."* zamandan söz ederken murat ettiği mana da işte budur. Yani kız olarak dünyaya gelmenin aile içinde yarattığı utanç duygusu. Oysa kız çocukları hakkında böyle bir duyguya kapılmak, sonra da bu duygu dolayısıyla onları öldürmek ne kötü bir davranıştır. Muslim (*Sahîh*, I. 112) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Kays ibn Hâzim, bir gün Hazreti Peygamber'e şöyle demişti: Ey Allah'ın resulü! Cahiliyye döneminde, henüz Müslüman olmazdan önce, sekiz kız çocuğumu diri diri gömdüm. Şimdi ben ne yapacağım? Bunun üzerine Resulullah (sas.), "Her biri için bir köle azat et." buyurdu. Kays, azat edecek köleleri olmadığını, fakat develeri olduğunu söyleyince, Resulullah (sas.) ona şu cevabı verdi: "O hâlde her birine karşılık bir deve kurban et."

60 Ahiret gününe ve o gün başlarına gelecek akıbete iman etmeyenlerin işte bunun gibi kötü davranışları ve kötü sıfatları vardır. Erkek evlat sahibi olduğu zaman sevinen ve ondan gurur duyan, fakat kız çocuğu olduğu zaman da onu diri diri gömen veya onu boğazlayan bir insan, ahirete iman etmiş ve o günün akıbetinden korkmuş olsaydı, yine de bu işi yapar mıydı? Elbette imanı onun böyle bir cinayete kalkışmasını önler, erkek olsun kız olsun, her iki çocuğunu da sevgiyle ve gururla bağrına basardı. Onu böyle bir davranıştan ve böyle bir sıfata sahip olmaktan alıkoyan şey, onun ahiret gününü inkâr etmesi ve ona inanmamasıdır. Bu gibileri, sadece kötülük örnekleridir ve onlardan kötülükten başka hiçbir şey sâdır olmaz. En yüce sıfatlarıyla yegâne yücelik örneği ise hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'dır. Her şeyde galip ve yegâne hikmet sahibi olan da O'dur.

[61] Eğer Allah, insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat O, onları belli bir süreye kadar tehir eder. Ecelleri geldiği zaman da ne bir saat geride kalırlar, ne de bir saat öne geçerler.

[62] (Kendilerine) hoş görmediklerini Allah'a nispet ediyorlar; dilleri de güzel akıbetin kendilerine ait olduğunu ileri sürüp yalan söylüyor. Gerçek şudur ki onlara cehennem vardır ve onlar, mutlaka oraya sürüleceklerdir.

61 Müşrikler, gerek küfürlerinin ve gerekse küfürleri sebebiyle kız çocuklarına karşı işledikleri bu kötü davranışlarının cezasını hem dünyada hem de ahirette en ağır bir azap ile mutlaka çekeceklerdir. Allah, onlara bu cezayı vermeye elbette kadirdir ve hiçbir güç O'nun bu cezayı onlara vermesine engel olamaz. Şu var ki haksızlıkları ve çeşitli kötülükleri sebebiyle kullarını hemen cezalandırmış olsaydı, yeryüzünde tek bir canlı bırakmaz, hepsini de işledikleri günahlar sebebiyle helak ederdi. Ancak O, kullarını cezalandırmak hususunda aceleci davranmaz; onlara belirli bir süreye kadar mühlet verir. Onlara verdiği bu süre tamam olunca da ne bir saat bekletilirler ne de bir saat öne alınırlar; vakit tamam olunca hak ettikleri cezaya çarptırılırlar.

62 Kendilerine kız çocuklarını layık görmeyerek diri diri gömen veya boğazlayan ve melekleri dişi sayarak Allah'a nispet eden ve onların

Allah'ın kızları olduklarını söyleyen müşrikler, işte bu cezaya layık olan kâfirlerdir. Bu küfürlerine rağmen onlar, yine de dünya ve ahirette en güzel akıbetin kendilerine ait olduğunu ileri sürmekten çekinmiyor ve apaçık yalan söylüyorlar. Fakat onlar ne söylerlerse söylesinler, cehennem azabı onlar içindir ve oraya sürülerek bu azabı ebediyyen göreceklerdir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız ayet-i kerimeler bize şu hususları açıkça göstermiştir:

1. İslam'da tek bir ilah inancı vardır ve Allah'tan başka ilah olduğunu ileri sürmek veya Allah'a şirk koşmak en büyük küfür olup kesinlikle nehyedilmiştir. Allah'ın vahdaniyyeti, hem akli ve hem de şer'î delillerle açık bir şekilde ispat edilmiştir.

2. Allah'ın vahdaniyyeti, ibadetin de yalnız O'na yapılmasını gerektirir. Allah'tan başkasına ibadet etmek ve Allah'tan başkasından korkmak kesinlikle haramdır.

3. Keza Allah'ın vahdaniyyeti, göklerde ve yerde olan her şeyin Allah'ın mülkü olmasını gerektirir; zira hem göklerde hem de yerde bulunan her şey O'nun tarafından yaratılmıştır ve O'nun iradesiyle varlığını sürdürmektedir.

4. İnsanların sahip oldukları rızık, sağlık ve selamet gibi maddi, güven, şan, şöhret ve mevki gibi manevi bütün nimetler Allah'tandır. Allah, bunları dilediği kuluna dilediği ölçülerde verir; dilediği kulunu bu dünyada vezir, dilediği kulunu da rezil eder.

5. Kendisine zararı dokunacak felaket anlarında ve çeşitli sıkıntılarda başına gelebilecek tehlikelerden korunmak için insanın Allah'tan başka bir melcei yoktur. Bu gibi durumlarda Allah'tan başka kendisine yardım edecek hiç kimsenin bulunmadığını yakinen bilen insan, yalnız Rabbine yönelir ve yalnız O'na dua edip niyazda bulunur.

6. Bununla beraber insan, yine çok nankör bir varlıktır. Herhangi bir tehlike karşısında o tehlikeden kurtarması için Rabbine yönelip yüksek sesle dua ve niyazda bulunmasına rağmen, Rabbi onu o tehlikeden kurtarınca, sanki dua ve niyazda bulunan kendisi değilmiş gibi, kendisini kurtaran Rabbini hemen unutarak şirkine ve küfrüne tekrar döner.

7. Müşriklerin en büyük cehaletlerinden biri de bir kız çocukları olduğu zaman, dünyanın başlarına yıkıldığını zannederek büyük bir gam ve kedere bürünmeleri ve dünya ile bütün ilişkilerini kesip herkesten uzaklaşmaları, bundan kurtulmanın yegâne çaresini de o kız çocuğunu diri diri gömmekte veya boğazlamakta bulmalarıdır. İşte İslam, hangi sebeple olursa olsun kız çocuklarının öldürülmesini kesinlikle menetmiş, aksine onlara daima iyilikte bulunmayı ve şefkatli davranmayı emretmiştir. Muslim (*Sahîh,* IV. 2027) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim kendisine bir kız çocuk verilirse, o ona iyilikte bulunsun; zira o kız çocuğu onu cehennem ateşinden korur."

تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦٣﴾

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوا فِيهِ ۙ وَهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

[63] Allah'a kasem olsun ki senden önceki milletlere de peygamberler göndermiştik; ne var ki şeytan, onlara amellerini süslü göstermiştir. Bugün de o onların dostudur ve onlar için acı bir azap vardır.

[64] Biz sana kitabı, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklaman için ve inanan kimselere hidayet ve rahmet olmak üzere indirdik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Allah'ı bırakarak kendilerine ne faydası ne de zararı dokunan birtakım putları ilah edinerek onlara ibadet eden müşriklere Allah'tan başka ilah olmadığını bir defa daha hatırlatarak onları Allah'a şirk koşmaktan ve Allah'tan başkasına ibadet etmekten menedip, göklerde ve yerdeki her şeyi yalnız Allah'ın yarattığını ve dolayısıyla her şeyin yalnız O'na ait olduğunu ve insanların sahip oldukları çeşitli nimetlerin de onlara yalnız Allah tarafından verildiğini, buna rağmen çoğunun bu nimetler karşısında O'na şükretmek yerine nankörlük ettiklerini, başlarına bir felaket geldiğinde bütün güçleriyle Allah'a yalvardıklarını, bu felaket üzerlerinden kaldırılınca da şirklerine ve küfürlerine yeniden döndüklerini, Allah'a kız evlat isnat ettiklerini, kendileri ise bir kız çocukla müjdelendiklerinde öfkelerinden yüzlerinin kapkara kesildiğini, onların bütün bu küfürlerinin Allah'a ve ahiret gününe inanmamalarından kaynaklandığını, bu yüzden de cezalarını cehennem azabıyla çekeceklerini açıklamıştır. Yukarıdaki ayetlerde ise kavminden gördüğü eziyetler ve Allah'a isnat ettikleri yalan ve iftiralar karşısında Hazreti Muhammed'i (sas.), daha önce gelip geçmiş kavimlere gönderilen peygamberleri ve onların da kavimlerinden gördükleri eziyetleri misal göstererek teselli etmiş ve şeytanın, bu kavimlere amellerini süslü gösterdiğini ve onları küfre teşvik ettiğini zikretmiş, bununla beraber, inanan insanlar için hidayet ve rahmet olmak üzere indirdiği Kur'an-ı Kerim'in, insanların ve milletlerin ihtilaf ettikleri konularda kendisine başvurulacak yegâne rehber olduğunu beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[63] Allah'a kasem olsun ki senden önceki milletlere de peygamberler göndermiştik; ne var ki şeytan, onlara amellerini süslü göstermiştir. Bugün de o onların dostudur ve onlar için acı bir azap vardır.

[64] Biz sana kitabı, hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklaman için ve inanan kimselere hidayet ve rahmet olmak üzere indirdik.

63 Ayet-i kerime, kavminin cehaleti ve risaletinden yüz çevirmesi sebebiyle duyduğu büyük üzüntü karşısında Rabbinin, sevgili peygamberini tesellisi olup kendi nefsine kasem ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Allah'a kasem olsun ki senden önce gelip geçmiş milletlere de peygamberler göndermiştik de onlar da kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamışlardı. Onlar şeytanı kendilerine dost edinmişler, şeytan da onlara küfür ve putlara ibadet etmek gibi kötü amellerini süslü ve cazip göstermiş, böylece onlar, bu ameller üzerinde direnmişler ve doğru yolu bulamamışlardır. Bugün de kavimler şeytanı kendilerine dost edinerek hem onun peşine düşmekte, hem de bu dünyada onun yegâne yardımcıları olduğunu ileri sürmektedirler; zira onlara göre dünya hayatından başka hayat yoktur ve dolayısıyla onların dosta ve yardımcıya ihtiyaçları da sadece bu dünya içindir. Ne var ki kıyamet günü dostlarının öncülüğünde cehennem ateşine sürüldükleri zaman ne kadar çok yanıldıklarını anlayacaklar ve hiç şüphesiz büyük pişmanlık duyacaklardır; fakat bu pişmanlık, onları hak ettikleri o acı azaptan kurtaramayacaktır. Zira dünyada dostları ve yardımcıları olan şeytan, kıyamet günü de onların dostu ve yardımcıları olacak ve onlara hiçbir faydası dokunmayacaktır. Bu itibarla ey Muhammed, kavminin seni yalanlamasına üzülme; şunu hiçbir zaman hatırından çıkarma ki geçmiş peygamberlerde senin için gerçek bir örnek vardır. Dostları olan şeytanın, amellerini kendilerine süslü ve cazip göstermesi sebebiyle peygamberleri yalanlayan müşrikleri de kendi yaptıklarıyla baş başa bırak; onlar, nasıl olsa bu yaptıklarının karşılığını mutlaka göreceklerdir.

64 Gerek itikat konusunda gerekse ibadetler konusunda olsun, insanların ihtilaf ettikleri konularda gerçeği onlara açıklaman, onların da

doğruyu bilip öğrenmeleri ve batıldan yüz çevirmeleri için biz sana Kur'an'ı indirdik. Kur'an, insanlar arasında zuhur eden ihtilaflarda başlıca çözüm kaynağı olduğu gibi, dalalete düşmüş ve yoldan çıkmış kalpler için de yegâne hidayet ve ona inanıp tasdik edenler için başlıca rahmettir.

وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ۧ﴿٦٥﴾ وَاِنَّ
لَكُمْ فِى الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ؕ نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِىْ بُطُوْنِهٖ مِنْۢ بَيْنِ فَرْثٍ وَّدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآئِغًا لِّلشّٰرِبِيْنَ ﴿٦٦﴾
وَمِنْ ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا وَّرِزْقًا حَسَنًا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾
وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ اَنِ اتَّخِذِىْ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُوْنَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِىْ مِنْ كُلِّ
الثَّمَرٰتِ فَاسْلُكِىْ سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ؕ يَخْرُجُ مِنْۢ بُطُوْنِهَا شَرَابٌ مُّخْتَلِفٌ اَلْوَانُهٗ فِيْهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ؕ اِنَّ
فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿٦٩﴾

65 Allah, gökten bir su indirmiş ve onunla, ölümünden sonra yeryüzüne hayat vermiştir. Şüphesiz bunda söz dinleyen kimseler için ibretler vardır.

66 Keza birtakım hayvanlarda da sizin için muhakkak bir ibret vardır. Karınlarında yarı sindirilmiş gıda ile kandan oluşan, içenlere içimi kolay halis bir süt içirmekteyiz.

67 Yine hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden edindiğiniz içki ve güzel rızıktan da size içiriyoruz ki bunlarda da aklını kullanan kimseler için muhakkak bir ibret vardır.

68 Rabbin balarısına şöyle vahyetmiştir: "Dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan kendine evler edin."

69 "Sonra her çeşit meyveden ye ve Rabbinin (sana ilham ettiği) yoluna boyun eğerek gir." Karınlarından, kendisinde insanlar için şifa bulunan muhtelif renklerde bal çıkar. Şüphe yoktur ki bunda düşünen kimseler için mutlaka bir ibret vardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde mü'minleri cennetle müjdeleyip kâfirleri de cehennem azabıyla tehdit ettikten sonra sevgili peygamberini, Mekkeli müşriklerden gördüğü ezaya karşı aynı ezaya maruz kalan geçmiş peygamberleri örnek göstererek teselli etmiş, yukarıdaki ayetlerde ise her akıl sahibinin kendi gözleriyle görüp müşahede edebileceği gibi, yağmurla yeşeren yeryüzünde çeşitli bitkilerin ve meyve ağaçlarının zuhurunu, bazı hayvanların verdiği sütle arıların karınlarında hâsıl olan balı delil olarak zikretmiş ve bu delillerle, varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin ispatına tekrar dönmüştür.

İmâm er-Râzî'nin, bu ayetlerin tefsirine başlarken de açıkladığı gibi, Kur'an-ı Kerim'in en büyük gayesi, uluhiyyet, nübüvvet, ahiret ile kaza ve kaderden ibaret olan dört temel unsurun izahıdır. Bu dört temel unsurun belli başlı gayesi ise uluhiyyeti anlatmak ve zihinlere iyice yerleştirmektir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu surenin başında uluhiyyetin ispatıyla ilgili olarak önce göklerin yaratılışını zikretmiş, bunu, insanın, hayvanların,

nebatların, denizlerin ve yeryüzünün zikri takip etmiş, sonra tekrar uluhiyyetin delillerine ve bu cümleden olarak göklerin yaratılışına dönmüştür. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[65] Allah, gökten bir su indirmiş ve onunla, ölümünden sonra yeryüzüne hayat vermiştir. Şüphesiz bunda söz dinleyen kimseler için ibretler vardır.

[66] Keza birtakım hayvanlarda da sizin için muhakkak bir ibret vardır. Karınlarında yarı sindirilmiş gıda ile kandan oluşan, içenlere içimi kolay halis bir süt içirmekteyiz.

[67] Yine hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden edindiğiniz içki ve güzel rızıktan da size içiriyoruz ki bunlarda da aklını kullanan kimseler için muhakkak bir ibret vardır.

65 Allah Teâlâ gökyüzünü yaratmış ve yeryüzüne ölümünden sonra yeniden hayat vererek ekinler, çeşitli bitkiler, ağaçlar ve bu ağaçlar üzerinde çeşit çeşit meyveler vermesi için su indirmiştir. İşte bunda aklını kullanan ve düşünebilen insanlara, Allah'ın vahdaniyyetini, geniş ilmini ve hudutsuz kudretini gösteren apaçık ve kesin deliller vardır. Bunlar, Allah'ın geniş ilminde ve hudutsuz kudretinde olduğu kadar, uluhiyyetin ve dolayısıyla ibadetin O'na tahsisinde de en önemli delilleri teşkil ederler. Zira gökleri ve yeri yaratanın, ölümünden sonra indirdiği yağmur sularıyla yeryüzüne yeniden hayat vererek çeşitli bitkiler ve meyve ağaçları yetiştirenin yalnız Allah olduğunu ve bu işleri yaparken O'nun hiçbir ortağı bulunmadığını ve dolayısıyla O'ndan başka ilah olmadığını düşünen bir akıl sahibinin, O'nun bunları geniş ilmiyle ve bir hikmet gereği olarak hudutsuz kudretiyle yaptığını ve dolayısıyla yalnız O'na ibadet etmek gerektiğini anlamakta güçlük çekmez.

66 Ey insanlar! Keza bazı hayvanlarda da hudutsuz kudretimize, yaptıklarımızın üstünlüğüne ve kullarımıza karşı olan sonsuz merhametimize delalet eden alınması gerekli ibretler vardır. Zira biz kullarımıza, bu hayvanların karınlarında kan ve fers'in özünden oluşan, fakat ne kan ne de fers'ten hiçbir şeyle karışmayan, gıda değeri yüksek, içimi kolay halis süt içirmekteyiz.

Bilindiği gibi hayvanların bir kısmı et yiyerek bir kısmı da yeryüzünde yetişen bitkilerden yiyerek gıda alırlar. Yenen bu maddeler, yine Allah'ın izniyle hazmolunduğu zaman, vücut için faydalı bir üsareye dönüşür; vücuda faydası dokunmayan ve işe yaramayan maddeler dışarı atılırken, vücut için faydalı olan üsare, damarlarda dolaşan ve hayatın devamını sağlayan kan hâline gelir. Böylece damarlar vasıtasıyla vücudun her tarafında dolaşmaya başlayan kan, memeye de girer ve orada saf süte dönüşür. Bu da dişi canlıların vücudunda kanın süte dönüştürülmesi için kurulmuş bir fabrikayı akla getirir ki böyle kurulu bir sistemden, Allah Teâlâ'nın geniş ilmini ve hudutsuz kudretini anlamamak mümkün değildir.

67 Varlığımızın, birliğimizin ve hudutsuz kudretimizin diğer bir delili, hurma ve üzümden elde ettiğiniz içeceklerdir. Bu meyveleri yediğiniz gibi, sularını da şıra, sirke ve pekmez yaparak onlardan içiyor ve faydalanıyorsunuz. Bunlar, hiç şüphesiz, güzel rızıklardır. Ancak bu meyvelerin sularından elde edilen ve içenlere sarhoşluk vererek akıllarını başlarından alan hamr veya şarabın güzel rızıklardan olmadığı da bilinmelidir.

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki ayet-i kerimede zikredilen *seker*, İbn Abbâs'tan gelen bir habere göre, haram rızıktır ve bunu takiben zikredilen *hasen* (güzel) rızıktan farklıdır. Ayet-i kerimede *seker* ile *hasen* (güzel) rızkın ayrı ayrı zikredilmesi de buna delalet eder. Ancak haram olmasına rağmen, ayet-i kerimede *seker*'in kendisinden faydalanılan nimetler arasında zikredilmesinin sebebi sorulacak olursa –İmâm er-Râzî'nin de işaret ettiği gibi– verilecek cevap şudur: Nahl suresi ve dolayısıyla bu ayet, Mekke'de sarhoşluk veren içkiler henüz haram kılınmazdan önce nazil olmuş-

tur. Henüz haram kılınmazdan önce bu çeşit içkilerin bazı Müslümanlar tarafından da içildiği göz önünde bulundurulursa, bunların da kendilerinden faydalanılan nimetler arasında zikredilmesi tabiidir. Ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bunlar, *hasen* (güzel) olarak tavsif edilen nimetlerden ayrı zikredilmiş ve böylece zihinlerde hem onların *hasen* (güzel) olmadıkları hususunda bir iz bırakılmış, hem de ileride haram kılınabilecekleri hususunda bir işarette bulunulmuştur.

İşte, hem meyve olarak yediğiniz hurma ve üzümde hem de bunlardan elde ettiğiniz meşrubatta, aklını kullanan ve düşünmesini bilen insanlar için, Allah'ın varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini ispat eden apaçık deliller vardır.

[68] Rabbin balarısına şöyle vahyetmiştir: "Dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan kendine evler edin."

[69] "Sonra her çeşit meyveden ye ve Rabbinin (sana ilham ettiği) yoluna boyun eğerek gir." Karınlarından, kendisinde insanlar için şifa bulunan muhtelif renklerde bal çıkar. Şüphe yoktur ki bunda düşünen kimseler için mutlaka bir ibret vardır.

68 Allah Teâlâ, kendisinden başka ilah bulunmadığı, göklerde ve yerde bulunan her şeyi hiçbir ortağı bulunmaksızın ve hiç kimsenin yardımına ihtiyaç duymaksızın tek ve yalnız başına yarattığını beyan ile varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin delilleri olarak hayvanlardan süt, hurma ve üzümden içecek güzel rızıklar çıkarmasını zikrettikten sonra, misal olarak, düşünen akıllarda şaşkınlık yanında hayranlık da uyandıran bal arasını ve onun işlerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Rabbin bal arısına ilham etmiştir ki: Dağlardan, ağaçlardan ve çardaklardan kendine evler veya içinde konaklayıp bal üreteceğin barınaklar edin.

Bal arısı, Rabbinin bu ilhamından sonra, hiçbir insanın aletsiz edevatsız yapmaya kadir olamayacağı belirli derinliklerde altıgen yuvacıklardan oluşan ve her yuvacığı birbirine bitişik evler veya bilinen adıyla petekler yapmaya başlamıştır. İşte, düşünüldüğü takdirde insanı şaşkınlık içinde bırakan, bal arısının bu ameli veya belirli derinliklerde ve birbirine bitişik altıgen yuvacıklarıdır. Eğer arılar bu yuvacıkların hepsini de altıgen yerine üçgen, dörtgen ve beşgen gibi değişik şekillerde imal etmiş olsaydı, onları birbirine bitiştirmeleri nasıl mümkün olurdu? Fakat Allah onlara öyle ilham etmiş ve bir ustanın çırağını öğretip yetiştirmesi gibi yapacakları işi onlara öyle öğretmiştir ki daha sonra içlerini balla dolduracakları bu yuvacıklarda herhangi bir eksiklik veya bir kusur ortaya çıkmamıştır.

Arıların başlıca özelliklerinden biri, yüzlercesinin bir aile teşkil ederek bir arada yaşamalarıdır. İçlerinden sadece biri, *bey* adıyla bu ailenin liderliğini yapar. Diğer arılar, daha yapılı ve daha iri olan arı beyine tabi olurlar ve herhangi bir yere göçüşlerinde onu sırtlarında taşırlar. Arıların diğer bir özellikleri de konakladıkları yeri beğenmemeleri hâlinde topluca yer değiştirmeleridir. Göç hâlinde onlar, yine liderlerine uyarlar. Balından faydalanmak isteyen insanlar, arıları elleri altında tutabilmek için özel kovanlar yapmışlar ve onları bu kovanlara yerleştirmişlerdir. Bazen kovanlarını terk edip uzaktaki bir ağaç üzerine kümelendiklerinde teneke veya tambur çalarak yuvalarına döndürülürler. Bu da arıların sahip oldukları zekâ üstünlüğüne delalet eden özelliklerden biridir.

69 Rabbin bal arısına şunu da ilham etmiş ve buyurmuştur ki: Hem karnını doyurman, hem de dağlarda, ağaçlarda ve çardaklarda edindiğin evlerde biriktirmen için acı veya tatlı yahut ikisi arası dilediğin çeşitli meyvelerden ye. Sonra da meyvelerden aldığın bu değerli gıdadan bal yapman için Rabbinin sana ilham ettiği yola gir.

Arıların, gıda almak için meyve ararken ve çiçekten çiçeğe konup kalkarken, kendileri farkına varmasalar bile, bal imali dışında yaptıkları bir iş daha vardır ki bunun, Rableri tarafından

onlara ilham edilen çok önemli görevlerden biri olduğunda hiç şüphe yoktur. Bu da çiçekten çiçeğe koşarken, kanatları üzerine yapışmış çiçek tozlarını taşımaları ve böylece ilkahı sağlayarak ağaçların meyve vermelerine yardımcı olmalarıdır. Bu, hiç şüphesiz, tesadüfen meydana gelen olaylardan değil, Allah Teâlâ'nın, insanların faydalanmaları için bal imalinden ayrı arılara yüklediği bir başka görevdir.

Arılar, Rablerinin ilham ettiği yola girerek çeşitli meyvelerden gerekli gıdaları aldıktan sonra, karınlarından, beyaz, sarı veya kırmızı olmak üzere muhtelif renklerde içecek bir madde çıkarırlar. Bu, insanlarda beliren çeşitli hastalıklar için kendisinde şifa bulunan baldır. Buhârî (*Sahîh,* VII. 18) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1736) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, bir adam Resulullah'a (sas.) gelerek, "Kardeşim ishal oldu." demiş. Resulullah (sas.) da "Ona bal içir." buyurmuştur. Adam kardeşine bal içirmiş, fakat bir süre sonra tekrar gelerek: "Yâ Resulallah! Ona bal içirdim; fakat ishalini artırmaktan başka bir işe yaramadı." demiş, Resulullah (sas.) da "Git ve ona bal içir." buyurmuştur. Adam geri dönüp kardeşine yine bal içirmiş, bir süre sonra tekrar gelerek: "Yâ Resulallah! Ona yine bal içirdim; fakat bal, ishalini artırmaktan başka bir işe yaramadı." demiştir. Bunun üzerine Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki Allah doğruyu söylüyor; senin kardeşinin karnı yalan söylemektedir. Git ve ona bal içir. Adam geri dönüp gitmiş ve ona yine bal içirmiştir. Bundan sonra da kardeşi şifa bulmuştur.

Yine Buhârî'nin (*Sahîh,* VII. 12) İbn Abbâs'tan (ra.) naklettiğine göre, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şifa üç şeydedir: Hacamat neşteri, bal içme ve ateşle dağlama. Ümmetimi ateşle dağlamaktan menederim." İbn Mâce'nin (*Sunen,* II. 343) İbn Mes'ûd'tan (ra.) naklettiğine göre Resulullah (sas), "Şifa olarak iki şeye tutunun: Bal ve Kur'an." buyurmuştur.

İşte, gerek arıda gerekse balda olsun, aklını kullanıp düşünebilen kimseler için, Allah'ın varlığını, birliğini, her şeyi çepeçevre kuşatan geniş ilmini ve hudutsuz kudretini apaçık gösteren deliller vardır. Özellikle arının altıgen olarak imal ettiği evleri ve onun ağzından veya karnından çıkarıp bu evler içine kümelediği balı görüp de onun Rabbi tarafından nasıl geniş bir bilgi ve üstün bir marifetle donatıldığını anlamamak ve bundan ibret almamak mümkün değildir.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفّٰىكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلٰٓى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْـًٔا ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ قَدِيْرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰي بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِيْنَ فُضِّلُوْا بِرَاۗدِّيْ رِزْقِهِمْ عَلٰي مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيْهِ سَوَاۗءٌ ۭ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُوْنَ ﴿٧١﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ۭ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٧٤﴾

[70] Allah sizi yaratmıştır; sonra da öldürecektir. İçinizde birtakım şeyleri öğrendikten sonra hiçbir şey bilmesin diye erzel-i ömre itilenler olacaktır. Allah, şüphesiz her şeyi hakkıyla bilendir; her şeye kadirdir.

[71] Allah, rızık hususunda bazınızı bazınıza üstün kılmıştır. Rızıkça üstün kılınanlar, gözetimleri altında bulunanlara, kendileriyle eşit olurlar diye rızıklarını vermemektedirler. Yoksa Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

[72] Oysa Allah, sizin için kendi nefislerinizden eşler yaratmış ve kendi eşlerinizden de size oğullar ve torunlar vermiş, sizi temiz yiyeceklerle rızıklandırmıştır. O hâlde onlar, batıla mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetini inkâr ediyorlar?

[73] Ve Allah'ı bırakıp, göklerden ve yerden kendileri için hiçbir rızka sahip olmayan ve sahip olmaya da güçleri bulunmayan şeylere mi ibadet ediyorlar?

[74] Allah'a meseller vermeyin. Allah, şüphesiz her şeyi bilir, fakat siz bilmezsiniz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde vahdaniyyetinin, geniş ilminin ve hudutsuz kudretinin delilleri olmak üzere, yarattığı bazı hayvanların özelliklerini ve bilhassa insanlar için en faydalı gıda maddelerinden biri olan sütü ve sütün oluşumunu, hem meyvelerinden hem de bu meyvelerden elde edilen içki ve güzel rızıkların kaynağı bazı bitki ve ağaçları ve bu sureye adı verilen bal arısıyla arı tarafından imal edilen ve çeşitli hastalıklar için şifa bulunan balı zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde vahdaniyyetinin ve hudutsuz kudretinin başka delillerine geçmiş ve bu cümleden olarak insan ömrünün belli başlı mertebelerini açıklamıştır. Bunlar, başlıca dört mertebeden ibaret olup ilki, çocukluk dönemi de denilen büyüme ve gelişme devri, ikincisi gençlik devri, üçüncüsü olgunluk devri, dördüncüsü de yaşlılık devridir. Bunu takiben, insanlara ihsan ettiği rızıktan söz etmiş ve bu rızkın, fertler arasında birbirinden farklı derecelerde takdir olunduğunu ve bu yönden bazılarının bazılarından üstün kılındığını zikretmiştir. Allah Teâlâ, daha sonra kullarına ihsan ettiği başka bir nimeti açıklamıştır ki bu da onlara kendi cinslerinden eşler yaratması ve bu eşler vasıtasıyla oğullar ve torunlar vermesidir. İşte bütün bunlarda Allah'ın vahdaniyyetine, her şeyi çepeçevre kuşatan ilmine, hudutsuz kudretine ve dolayısıyla ibadetin de yalnız O'na tahsis edilmesine delalet eden apaçık ibretler vardır. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[70] Allah sizi yaratmıştır; sonra da öldürecektir. İçinizde birtakım şeyleri öğrendikten sonra hiçbir şey bilmesin diye erzel-i ömre itilenler olacaktır. Allah, şüphesiz her şeyi hakkıyla bilendir; her şeye kadirdir.

[71] Allah, rızık hususunda bazınızı bazınıza üstün kılmıştır. Rızıkça üstün kılınanlar, gözetimleri altında bulunanlara, kendileriyle eşit olurlar diye rızıklarını vermemektedirler. Yoksa Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

70 Ey insanlar! Ey âdemoğulları! Hiçbiriniz bu dünyada yok iken, Allah sizi yaratmış ve bu dünyaya çıkarmış, sonra da her birinizin ömürleri için bir ecel takdir etmiştir. İçinizden kimin eceli sona ermiş ise ona ölüm vermiş, kiminin ecelini de uzatarak yaşlılığın en kötü dönemine kadar dünyada kalmasını takdir etmiştir. Bu, insana her yönden zafiyetin gelip çattığı, kuvvetli iken zayıfladığı, ilim sahibi iken ilmini, hafıza sahibi iken hafızasını kaybettiği bir dönemdir. Allah Teâlâ, insan için takdir ettiği bu ömrü, Rûm suresinin 54. ayetinde de tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Sizi güçsüz olarak yaratan, sonra bu güçsüzlüğün ardından kuvvetli kılan, sonra bu kuvvetliliğin ardından yeniden zayıflık ve ihtiyarlık veren Allah'tır. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir; her şeye kadirdir."* Buhârî (*Sahîh*, V. 223) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2080) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Resulullah (sas.) şöyle dua ederdi: "Cimrilikten, tembellikten, ihtiyarlık-

tan, erzel-i ömrden, kabir azabından, Deccal, hayat ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."

Allah, hiç şüphesiz, her şeyi hakkıyla bilir ve ancak kendince malum bir hikmet gereği, yarattığı insanlardan dilediğine kuvvet verir; sonra da kuvvet hâlinde ona ölümü tattırır. Dilediğini de erzel-i ömre iter gerek kuvvetini, gerek hafızasını, gerekse ilmini giderir ve ona hayatın en acı ve en kötü günlerini yaşatır. O, hiç şüphesiz, bunların hepsini yapmaya kadirdir.

71 Allah, yarattığı insanlardan dilediğine genç yaşta ölüm verip dilediğini de erzel-i ömre iterek her biri için birbirinden farklı eceller takdir ettiği gibi, onlara ihsan ettiği rızık yönünden de takdiri farklı olmuş, bazısını mal ve mülk yönünden çok zengin yaparken, bazısını çok fakir, bazısını da bu ikisi arasında değişik derecelerde yapmıştır. Bunda da hiç şüphesiz, en iyisini kendisinin bildiği bir hikmet vardır. Zenginler, çok defa, sahip oldukları mal ve mülk ile toplumun ileri gelen kesimini teşkil ederler ve fakir olanları, kendi idareleri altında ve kendilerine tabi kimseler olarak görmek isterler; fakat hiçbir zaman mallarının yarısını onlara vermeyi ve onları zenginliklerine ortak kılmayı düşünmezler. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Allah, size kendi nefsinizden bir misal vermektedir: Emriniz altında bulunan kölelerden, size rızık olarak verdiklerimizde size ortak olan ve sizinle eşit hakka sahip bulunup birbirinizden korktuğunuz gibi kendilerinin istedikleri şekilde tasarruf etmelerinden korktuğunuz ortaklar var mı?"* (30/Rûm, 28). Gerçek böyle olduğu hâlde ey müşrikler, siz, nasıl olup da kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ve O'nun hükümranlığına hiçbir gücü ve kudreti bulunmayan putları ortak kılıyor ve Allah'ı bırakarak görmeyen, işitmeyen ve konuşmayan bu taş ve ağaç yığınlarına ibadet ediyorsunuz? Şimdi siz, bu davranışınızla Allah'ın size ihsan ettiği nimetleri inkâr etmiş olmuyor musunuz? Zira bilinen bir gerçektir ki Allah'a O'nun mahlukatından birini ortak koşan kimse, Allah'ın nimetlerine de onu ortak kılmış olur ki bu da Allah'ın üzerinizdeki nimetlerini inkâr etmekten başka bir manaya gelmez. Her akıl sahibinin düşünüp anlaması gereken bu gerçeği, siz anlayamayacak kadar akıldan yoksun musunuz?

[72] Oysa Allah, sizin için kendi nefislerinizden eşler yaratmış ve kendi eşlerinizden de size oğullar ve torunlar vermiş, sizi temiz yiyeceklerle rızıklandırmıştır. O hâlde onlar, batıla mı inanıyorlar ve Allah'ın nimetini inkâr ediyorlar?

[73] Ve Allah'ı bırakıp, göklerden ve yerden kendileri için hiçbir rızka sahip olmayan ve sahip olmaya da güçleri bulunmayan şeylere mi ibadet ediyorlar?

[74] Allah'a meseller vermeyin. Allah, şüphesiz her şeyi bilir, fakat siz bilmezsiniz.

72 Hiç düşünmüyor musunuz ki Allah, sizin için kendi cinsinizden, şekil ve benzerinizden eşler yaratmış ve bu eşler vasıtasıyla size oğullar ve torunlar vermiştir. Eğer sizin için yarattığı bu eşleri başka cinsten ve başka varlıklardan vermiş olsaydı, aranızda sizin çocuk ve torun sahibi olmanızı mümkün kılacak herhangi bir uyum veya bir birlik yahut sevgi ve bağlılık vücuda gelir miydi? Keza Allah, sizin için kendi cinsinizden eşler yarattığı ve bu eşler vasıtasıyla size çocuk ve torunlar verdiği gibi, en güzel nimetlerden de çeşitli yiyecekler vermiştir.

Açıkça görülüyor ki müşrikler, Allah'a şirk koşarak ve O'nunla birlikte başka ilahlar icat ederek Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bu nimetleri inkâr etmektedirler. Zira onlar, hiç şüphesiz, Allah'ın birtakım ortakları olduğunu ileri sürmekle, kendilerine isabet eden fayda ve zararın da bu ortaklardan ileri geldiğine inandıkları gibi, *bahîre* (beş batın yavrusu olan dişi deve), *sâibe* (putlara adanan deve) ve *vasîle* (erkek ve dişi ikiz yavru doğuran koyun) gibi Allah'ın kendilerine helal kıldığı hayvanları haram, haram kıldığı ölü hayvan

etini, kanı, domuz etini ve putları adına kestikleri hayvanları da helal kılıyorlar. Açıkça görülüyor ki müşrikler, bu çeşit davranışlarıyla batıla inanıyor ve batıl şeylerin peşinde koşuyorlar.

73 Ve yine görülüyor ki müşrikler, Allah'ı bırakarak ne göklerden ve ne de yerden kendilerine verecek hiçbir rızıkları bulunmayan, olsa bile onu vermekten âciz olan, gökten yağmur yağdıramayan, yerde ne ağaç ne de herhangi bir bitki bitiremeyen, kısacası kendilerine bile fayda veya zarar vermekten âciz bir taş veya odun parçasından ibaret putlara ibadet etmektedirler.

74 Gerçek böyle olunca, ey müşrikler, Allah'ın sahip olduğu hudutsuz kudretinin ve her şeyi çepeçevre kuşatan geniş ilminin zerresine bile sahip olmayan, size zerre miktarı da olsa rızık veremeyen ve hiçbir şeyi yapmaya veya yaratmaya gücü olmayan birtakım varlıkları yahut kendinize ilah edindiğiniz taş ve odun yığınlarını Allah'a benzetmeye, O'nun eşi veya benzeri kılmaya kalkışmayın. Şunu iyice bilin ki hiçbir şey, Allah'ın eşi, benzeri veya dengi değildir. Allah, bunu çok iyi bilmekte ve sizi, kendisine bir eş veya ortak icat etmekten menetmektedir. Buna rağmen siz, cehaletiniz sebebiyle O'na eş ve ortaklar uydurup onlara ibadet ediyorsunuz. Bu şirkiniz ve küfrünüz dolayısıyla hak ettiğiniz azabın ne olduğunu Allah elbette çok iyi bilmektedir. Ne var ki siz bunu bilmiyorsunuz; eğer bilmiş olsaydınız, O'ndan başkasına ibadet etmezdiniz.

ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوكًا لَّا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَّمَنْ رَّزَقْنٰهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا
وَّجَهْرًا ۖ هَلْ يَسْتَوٗنَ ۖ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ
لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَّهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ ۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَاْتِ بِخَيْرٍ ۗ هَلْ يَسْتَوِيْ هُوَ ۙ وَمَنْ يَّاْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ
عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٧٦﴾

[75] Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak infak eden kimseyi mesel olarak vermiştir. Hiç bunlar eşit olur mu? Hamd, Allah'a mahsustur; fakat çoğu bilmez.

[76] Keza Allah, şu iki adamı da mesel olarak vermiştir: Bunlardan biri dilsiz olup hiçbir şeye gücü yetmez; efendisine de yüktür. Onu nereye göndersen hayır getirmez. Şimdi, bu adamla, dosdoğru yol üzerinde olup da adaleti emreden adam eşit olur mu?

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşrikleri, hiçbir gücü ve kudreti bulunmayan, kendilerine zerre miktarı da olsa rızık veremeyen, hiçbir şey bilmeyen ve herhangi bir şey yapmaktan da âciz olan putları Allah'a eş ve ortaklar kılmaktan menedip bunun, kendilerini bu putlara ilah olarak ibadet etmeye yönelttiğini açıkladıktan sonra, bu ayetlerde müşriklerin birtakım varlıkları Allah'a benzeterek veya O'nun eşi ve dengi sayarak onlara ibadet etmelerinin ne derece batıl bir davranış olduğunu açıklayan misaller göstermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[75] Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile kendisine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak infak eden kimseyi mesel olarak vermiştir. Hiç bunlar

eşit olur mu? Hamd, Allah'a mahsustur; fakat çoğu bilmez.

[76] Keza Allah, şu iki adamı da mesel olarak vermiştir: Bunlardan biri dilsiz olup hiçbir şeye gücü yetmez; efendisine de yüktür. Onu nereye göndersen hayır getirmez. Şimdi, bu adamla, dosdoğru yol üzerinde olup da adaleti emreden adam eşit olur mu?

75 Allah Teâlâ bu ayette müşriklerin kendilerine ilah edinip ibadet ettikleri putların durumu ile kendi zatını karşılaştıran bir mesel zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey müşrikler! Sizin, faydası da zararı da dokunmayan putları Allah'a benzeterek O'na ortak kılmanız, elinde malı mülkü olmayan ve hiçbir tasarruf gücü veya yetkisi bulunmayan bir köleyi, mal mülk sahibi olan ve bunlar üzerinde dilediği gibi tasarruf etme hakkı bulunan, dilediği zaman da malından dilediği kadarını gizli veya açık başkalarına verebilen hür bir kimseye benzetmeniz ve aralarını eşitlemeye kalkışmanız gibidir. Bunlardan birincisi, yani tasarrufta bulunacağı malı mülkü olmayan köleler, sizin Allah'a eş ve benzer kılıp ibadet ettiğiniz putlar gibidir. İkincisi, yani malı mülkü olan ve bunları dilediği gibi tasarruf edebilen kimse ise Kâdir-i Mutlak ilah gibidir. İşte bu, aklınızı kullanıp düşünmeniz ve ibret alıp gerçeğe ulaşmanız için zikredilmiş bir meseldir. Hiç malı mülkü olmayan ve dolayısıyla tasarruf gücü de bulunmadığı için hiç kimseye hiçbir şey veremeyen bir köle, Allah'ın rızıklandırdığı, mal mülk sahibi kılıp malı üzerinde tasarruf etme gücü ihsan ettiği için dilediğine dilediği kadar infak edebilen hür bir kimse gibi olur mu? Bunlar arasında nasıl bir benzerlik olduğunu ileri sürüp her ikisinin de eşit olduğunu söylersiniz? Bunun gibi, dilediğini rızıklandıran ve dilediğine infak eden bir ilahla, hiçbir şeye sahip olmayan ve hiç kimseye zerre miktarı da olsa bir şey infak etmekten âciz olan taştan veya ağaçtan yaptığınız bir put eşit olur mu? Bu sebepledir ki tam ve kâmil hamdü sena ile kullarına ihsan ettiği çeşitli nimetler için şükr-i cezîl putlara değil, yalnız Allah Teâlâ'ya mahsustur ve buna müstahak olan da yalnız O'dur. Bununla beraber kâfirler, bu gerçeği bilmemekte ve kendilerine in'am ve ihsanda bulunan Allah Teâlâ'yı terk ederek, her şeyden âciz olan putlarını tazim etmekte ve yalnız onlara hamdü senada bulunmaktadırlar.

76 Keza Allah Teâlâ, efendisine yük olmaktan başka hiçbir işe yaramayan ve hiçbir şeye güç yetiremeyen, üstelik dinden ve imandan da uzak olan dilsiz bir köle ile hak yol üzerinde olan ve adaletten ayrılmayıp yalnız adaleti emreden diğer bir adamı da mesel olarak zikretmiştir. Bu iki adamın birbirine eşit olması mümkün müdür? Bunlardan birincisi, işitmekten ve konuşmaktan âciz putlardır; ikincisi ise kullarını tevhide ve itaate davetle, onlara adalet üzerinde olmayı ve hiçbir zaman adaletten ayrılmamayı emreden Allah Teâlâ'dır. Mesel olarak zikredilen iki kişinin birbirine eşit olmadıkları kesinlikle anlaşılınca, Allah Teâlâ ile O'nun benzeri ve ortağı oldukları ileri sürülen putlar arasında da hiçbir eşitlik olmadığı kolayca anlaşılır.

İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre, bu iki ayetten birincisi, Kureyş'ten bir adamla kölesi hakkında, ikincisi ise Osman ibn Affân'la, onun kölesi hakkında nazil olmuştur. Köle, dilsiz bir müşrik idi ve İslam'dan hiç hoşlanmazdı. Efendisi, onu bir iş için nereye gönderse o, hiçbir iş beceremeden geri dönerdi. Bununla beraber Hazreti Osman, onun nafakasını üstüne almıştı ve onu yedirir ve giydirirdi.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَمَآ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْـــًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿٧٨﴾ اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرٰتٍ فِيْ جَوِّ السَّمَاۗءِ ۭ مَا يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٧٩﴾

[77] Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyâmet saatinin vakti bir göz açıp kapama gibidir yahut daha yakındır. Şüphe yoktur ki Allah, her şeye kadirdir.

[78] Allah sizi, analarınızın karınlarından çıkarmıştır. Hiçbir şey bilmiyordunuz. Fakat şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalp vermiştir.

[79] Gök boşluğunda Allah'ın emrine boyun eğmiş kuşu görmüyorlar mı? Onları Allah'tan başka hiçbir şey orada tutmaz. Bunda da iman eden kimseler için ibretler vardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde putları yahut kâfirleri, efendilerine yük olmaktan başka hiçbir şeye güçleri yetmeyen dilsiz kölelere, kendi nefsini ise dosdoğru yol üzerinde olup adaleti emreden, geniş ilim ve hudutsuz kudretiyle yegâne Hâkim-i Mutlak'a benzetip bunu değişik misallerle beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde geniş ilmini, göklerin ve yerin gaybının kendisine ait olduğunu, hudutsuz kudretini ise kıyamet saatinin bir göz açıp kapama gibi olduğunu zikrederek açıklamıştır. Her insanın değişik simalarla yaratılması ve kuşların da gök boşluğunda yere düşmeden durabilmeleri, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretinin ve aynı zamanda vahdaniyyetinin apaçık delillerindendir. İşte bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[77] Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyâmet saatinin vakti bir göz açıp kapama gibidir yahut daha yakındır. Şüphe yoktur ki Allah, her şeye kadirdir.

[78] Allah sizi, analarınızın karınlarından çıkarmıştır. Hiçbir şey bilmiyordunuz. Fakat şükredersiniz diye size kulak, göz ve kalp vermiştir.

[79] Gök boşluğunda Allah'ın emrine boyun eğmiş kuşu görmüyorlar mı? Onları Allah'tan başka hiçbir şey orada tutmaz. Bunda da iman eden kimseler için ibretler vardır.

77 Göklerin ve yerin gaybı, hiç şüphesiz, Allah'a aittir yani bu gaybı Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Bu ifadeden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki gayba ait her ne varsa, bunu yalnız Allah bilir; Allah'tan başka hiç kimseye gaybı bilme yeteneği verilmemiştir. Ancak Allah'ın sınırlı olarak bilmesini dilediği kimseler bunun dışındadır. Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimedeki bu ifadesi, O'nun, her şeyi çepeçevre kuşatan hudutsuz ilminin apaçık beyanıdır. Olan veya olacak olan hiçbir şey, bu ilmin dışında değildir. Göklerde ve yerde canlısıyla ve cansızıyla her ne varsa, bunları hiç yoktan yaratan yalnız Allah Teâlâ olduğuna göre, bunları teşkil eden zerrecikleri ve bu zerreciklerin teşekkül tarzını da elbette yalnız O bilir.

Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudreti ise bu ilme uygun olarak, O'nun göklerde ve yerde olmasını murat ettiği her şeyin, murat ettiği şekilde vücut bulmasını sağlar. Bakara suresinin 117. ayetinde bu durum şöyle ifade edilmiştir: *"Göklerin ve yerin yoktan var edicisi (O'dur). Ve bir işin olmasına hükmettiği zaman, ona sadece "ol" der; o da hemen olur."* Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i ke-

rimede hudutsuz kudretini, kıyamet saatinin gelişiyle açıklamış ve bu vaktin gelişini, bir göz açıp kapama kadar, hatta ondan daha kısa bir zaman ölçüsüyle beyan etmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Allah, kıyameti, onun gelmesini murat ettiği anda getirmeye kadirdir; bu o kadar kısa bir andır ki onu herhangi bir zaman ölçüsüyle ifade etmek bile mümkün değildir. Bu, sadece olması murat olunan işe *"ol"* emrinin verilmesinden ibarettir. Bu emir verildiği anda o da hemen olur. Bu manada Allah Teâlâ, Kamer suresinin 50. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Bizim emrimiz, gözün açılıp kapanması gibi, ancak tek bir emirdir."*

78 Allah Teâlâ, insanlardan kâfir ve müşrik olanların inkâr ettikleri, birçoğunun da üzerinde münakaşaya giriştiği kıyamet vaktini muğayyebat arasında zikrederek onunla ilgili ilmin ancak kendisine has olduğunu ve onu dilediği an getirmeye kadir bulunduğunu beyan ettikten sonra, hudutsuz kudretinin başka bir tezahürünü ve kullarına olan bazı ihsanını zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: İnsanları analarının karınlarından Allah çıkarmış, sonra da küçük yaşlarda hiçbir şey bilmezken, büyüdükçe çevrelerinde bulunan her şeyi bilip öğrensinler ve bilgilerini artırıp derinleştirsinler diye onlara göz, kulak ve kalp vermiştir. Filhakika insan, anasının karnından çıkıp bu dünyaya gözlerini açtığı zaman, her şeyden habersiz, gördüğü şeylerin ne olduğunu anlamayan, sadece acıktığı veya bir rahatsızlık hissettiği zaman ağlayan, fakat bu hallerini de anlatamayan küçücük bir bebektir. Ancak seneler geçip yaşı ilerledikçe, anlayışında gelişmeler olur, çevresindeki eşya hakkında bilgisi artar ve Rabbinin verdiği akıl ile görme ve işitme duyguları sayesinde iyi ile kötüyü, faydalı olanla zararlı olanı görerek birbirinden ayırt etmeye ve bütün davranışlarını, edindiği bu bilgilere göre ayarlamaya çalışır. Bütün bunlar, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın insanlara ihsan ettiği hudutsuz nimetler sayesinde gerçekleşebilmektedir. İşte bu hudutsuz nimetlere karşılık, insanın da Rabbini bilmesi ve ibadetini yalnız O'na hasredip yalnız O'na şükretmesi gerekmez mi? Fakat Rabbini tanımayan ve ibadetini O'na hasretmeyen ve şükretmeyen insan ne kadar da nankör bir yaratıktır. Allah Teâlâ, Mülk suresinin 23-24. ayetlerinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Sizi yaratan, sizin için kulaklar, gözler ve kalpler yapan O'dur. Buna rağmen ne kadar da az şükrediyorsunuz. Yine de ki: Yeryüzünde sizi yaratan O'dur ve O'nun huzurunda toplanacaksınız."* Buhârî (*Sahîh*, VII. 190) tarafından nakledilen bir hadis-i kudside de Hazreti Peygamber Rabbinden naklen şöyle buyurmuştur: "Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse, bana savaş ilan etmiş olur. Kulum, kendisine farz kıldığımı eda etmekten daha üstün başka bir şeyle bana yaklaşamaz. (Yani onu bana yaklaştıran en üstün şey, kendisine farz kıldıklarımı eda etmesidir). Kulum, bana yaklaşmak için nafile ibadetlere devam ettikçe, ben de onu severim. Ve ben onu sevince de ona işittiği kulak, gördüğü göz, tuttuğu el ve yürüdüğü ayak olurum. Benden isterse ona veririm; dua ederse duasına icabet ederim; bana sığınırsa onu korurum. Yaptığım hiçbir işte, mü'min kulumun ruhunu kabzederken düştüğüm tereddüt gibi bir tereddüde düşmedim. O ölümden hoşlanmaz; ben de onun üzülmesinden hoşlanmam. Ne var ki onun ölüme karşı hiçbir çaresi yoktur." Bundan anlaşılmaktadır ki mü'min kul, taatinde ne derece ihlaslı olursa, bütün fiil ve davranışları da yalnız Allah için olur. Yalnız Allah için işitir ve yalnız Allah için görür; her ne yaparsa yalnız Allah için yapar.

79 Allah Teâlâ, hudutsuz kudretinin delili olmak üzere, kullarını analarının karınlarından çıkarıp her şeyi bilip öğrenmeleri ve sonra da Rablerine şükretmeleri için onlara göz, kulak ve kalp verdiğini açıkladıktan sonra, bu ayette göklerde uçan kuşları kudretinin bir başka delili olarak zikretmiştir. Filhakika Allah Teâlâ, kuşları yarattığı zaman, onların yerle gök arasında yere düşmeden uçabilmeleri kanat yaratmayı ihmal et-

memiş ve bu kanatlarla onların gökyüzünde durabilmelerini sağlamıştır. Fakat yalnız kanatların da onları boşlukta tutmaları mümkün olmadığı içindir ki yerle gök arasını dolduran havayı da kuşları taşımaya müsahhar kılmış ve onların kanat çırpmalarıyla havanın onları gökyüzüne doğru itiş gücü arasında sağlanan denge sayesinde boşlukta durabilmeleri sağlanmıştır. Allah Teâlâ, Mülk suresinin 19. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Üzerlerinde kanatlarını yayıp çeken sıra sıra kuşları görmüyorlar mı? Onları havada tutan Rahmân'dan başkası değildir. O, şüphesiz, her şeyi hakkıyla görendir."* İşte, gerek kuşların kanatlarla donatılmasında ve gerekse havanın onları boşlukta tutmak üzere görevlendirilmesinde aklını kullanan ve düşünmesini bilen mü'minler için Allah'ın hudutsuz kudretini ve vahdaniyyetini gösteren apaçık deliller vardır.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ
وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا
خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ
تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ
﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

[80] Allah size evlerinizden ikamet edeceğiniz yerler, hayvan derilerinden, yolculuğunuzda ve ikametinizde kendilerini kolayca taşıyabileceğiniz evler, yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından belirli bir süreye kadar kullanabileceğiniz örtüler ve eşyalar yapmıştır.

[81] Allah size, yarattığı (ağaç gibi) şeylerden gölgelikler; dağlardan (mağara gibi) sığınaklar; sizi sıcaktan koruyan zırhlar yapmıştır. İşte Allah, Müslüman olasınız diye üzerinizdeki nimetini böyle tamamlar.

[82] Buna rağmen yine de yüz çevirirlerse, bu takdirde (ey Muhammed) senin üzerine düşen, sadece, açık bir şekilde tebliğ etmektir.

[83] Onlar, Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de onu inkâr ederler ve çoğu da kâfirdir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde vahdaniyyetinin, her şeyi çepeçevre kuşatan geniş ilminin, hudutsuz kudretinin delillerini ve bu cümleden olarak kullarına ihsan ettiği sayısız nimetleri zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde yine kullarına olan ihsanını açıklamaya devam etmiş ve onların, Rablerinin bu ihsanı sayesinde sığınmak, gizlenmek ve çeşitli şekillerde faydalanmak için nasıl evler yaptıklarını, bu evlerden bazılarını hayvan derilerinden yapmış olmaları dolayısıyla onları yanlarında taşıyabildiklerini, keza yine bu hayvanların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından çeşitli ev eşyaları ve örtüler yaptıklarını açıklamıştır. İnsanların gölgelerinden faydalandıkları ağaçlar, dağlarda sığındıkları mağaralar, kaleler, sıcaktan ve soğuktan korundukları elbiseler, savaşlarda ölümden veya yaralanmaktan korunmak için kullandıkları demir zırhlar da keza Allah'ın kulları için yarattığı nimetlerdendir. İşte Allah, bütün bu nimetleri, kullarının Rable-

rini tanımaları, O'na iman etmeleri ve Müslüman olmaları için onlara ihsan etmiştir. Buna rağmen onlar, yine de nankörlüklerini terk etmezler ve küfürlerinden vazgeçmezler. İşte bu manada Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[80] Allah size evlerinizden ikamet edeceğiniz yerler, hayvan derilerinden, yolculuğunuzda ve ikametinizde kendilerini kolayca taşıyabileceğiniz evler, yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından belirli bir süreye kadar kullanabileceğiniz örtüler ve eşyalar yapmıştır.

[81] Allah size, yarattığı (ağaç gibi) şeylerden gölgelikler; dağlardan (mağara gibi) sığınaklar; sizi sıcaktan koruyan zırhlar yapmıştır. İşte Allah, Müslüman olasınız diye üzerinizdeki nimetini böyle tamamlar.

[82] Buna rağmen yine de yüz çevirirlerse, bu takdirde (ey Muhammed) senin üzerine düşen, sadece, açık bir şekilde tebliğ etmektir.

[83] Onlar, Allah'ın nimetini hem bilirler, hem de onu inkâr ederler ve çoğu da kâfirdir.

80 Allah Teâlâ ayet-i kerimede başka bir tevhid delilini ve kullarına ihsan ettiği başka bir nimet çeşidini zikretmiştir ki bunlar, kulları için yarattığı, içinde rahat edip huzur bulacakları meskenler olup iki kısımdan ibarettir. Bunların bir kısmı, ağaçtan ve çamurdan yapılıp içleri ve dışları sıvanabilen, fakat taşınması veya başka bir yere nakledilmesi mümkün olmayan evlerdir. Diğer evler ise hayvan derilerinden ve kıllarından yapılan ve çeşitli yolculuklarda veya bir yerden başka bir yere göç esnasında hafiflikleri dolayısıyla insanların yanlarında kolayca taşıyabilecekleri ve konakladıkları yerlerde kurup içinde ikamet edebilecekleri çadırlardır. Keza Allah Teâlâ'nın, kullarının faydalanmaları için yarattığı başka eşyalar da vardır ve bunlar, belirli bir süreye kadar kullandıkları yünden, yapağıdan ve kıldan yapılmış elbiseler, döşemelikler ve ticaret metaı olarak alınıp satılan kumaşlardır.

81 Keza Allah, kulları gölgelerinde oturup dinlensinler diye ağaçlar, dağlarda barınsınlar diye mağaralar ve diğer sığınaklar, sıcaktan korunsunlar diye yünden, pamuktan ve çeşitli hayvan kıllarından elbiseler ve savaşta düşman saldırısından korunsunlar diye demirden veya çelikten zırhlar var etmiştir. İşte bütün bunlar, gerektiği zamanlarda insanların şiddetle ihtiyaç duydukları ve elde etmek için büyük gayret sarf ettikleri nimetlerdendir ki Allah bu nimetleri, kulları Rablerine itaat etsinler ve ibadetlerini kusursuz yapsınlar diye onlara ihsan etmiştir; kısacası, kullarının Allah'a yönelip Müslüman olmaları için onlara nimetlerini böyle tamamlamıştır.

82 Gerçek böyle olduğu hâlde onlar Rablerinden yine de yüz çevirir ve O'na olan kulluk görevlerini yerine getirmezlerse, bu takdirde ey Muhammed, sana düşen iş, peygamberlik görevinin gereği olarak sadece dinin asıllarını ve şeriatın gerçeklerini onlara açıklamaktır. Zira senin, onların kalplerine imanı zorla sokman ve onları Allah'ın hak yoluna yöneltmen asla mümkün değildir. Bu bakımdan senin tebliğden başka yapabileceğin bir iş yoktur.

83 Aslında onlar, ellerinde bulunan sayısız nimetlerin kendilerine Allah tarafından ihsan olunduğunu çok iyi bilirler. Bununla beraber verdiği nimetler dolayısıyla Allah'a şükretmek yerine, O'nu bırakarak birtakım putları ilah edinmek ve onlara ibadet etmek suretiyle bu gerçeği yine de inkar ederler. Bu sebeple, aralarında cehaletleri dolayısıyla bu yola sapmış olan ve gerçeği bilemeyen çok az kimse dışında çoğu inatçı kâfirlerdir ve bunların hak yola girmeleri mümkün değildir.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا
هٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ ۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ
يَوْمَئِذِ ۨ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾ اَلَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا
فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِى كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
شَهِيدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ۗ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

84 Kıyamet günü her ümmetten bir şahit getiririz; ancak küfredenlere itiraz için izin verilmez ve onlardan mazeret de istenmez.

85 (Küfürleriyle) zulmedenler, azabı gördükleri zaman, artık onların üzerindeki bu azap, ne hafifletilir, ne de onlara mühlet verilir.

86 Allah'a şirk koşanlar, şirk koştukları (putları)nı gördükleri zaman, "Rabbimiz! Seni bırakıp kendilerine yalvardığımız ortaklarımız işte bunlar." derler. Onlar da bunlara, "Siz muhakkak yalancısınız." diye söz atarlar.

87 İşte o gün hepsi Allah'a teslim olurlar ve böylece (dünyada iken) uydurmuş oldukları putlar da onlardan uzaklaşıp gider.

88 Küfredenlere ve Allah'ın yolundan saptıranlara, ifsat etmiş olmaları dolayısıyla azap üstüne azap veririz.

89 Kıyamet günü, her ümmete kendi içlerinden bir şahit getiririz; seni de (ey Muhammed) bunlara şahit getireceğiz. Sana, her şeyi açıklayan, hidayet, rahmet ve Müslümanlar için de müjde olan bu kitabı indirdik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetleri çok iyi bilmiş olmalarına rağmen, küfürleri dolayısıyla bunu yine de inkâr ettiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde kıyamet günü bu davranışları yüzünden maruz kalacakları acı akıbeti ve özellikle yalanladıkları peygamberlerinin aleyhlerine yapacağı şahitlik ile dünyada iken Allah'a ortak koştukları putlarının kendilerini yalanlamaları sebebiyle hak ettikleri azabın üzerlerinden hiç hafifletilmeden ve kendilerine hiç mühlet verilmeden cezalandırılacaklarını beyan etmiştir. Bunu takiben Allah Teâlâ, kâfirler için başka bir tehdide daha yer vermiş ve her ümmete bir kişinin şahitlik edeceğini, Hazreti Peygamber'in de kendi ümmetinin şahidi olacağını, onun en büyük meziyetinin de hakkı ve hakikati açıklamak üzere kendisine Kur'an'ın verildiğini ve bu kitabın, ona inananlar için hidayet, rahmet ve cennet için bir müjde olduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

84 Kıyamet günü her ümmetten bir şahit getiririz; ancak küfredenlere itiraz için izin verilmez ve onlardan mazeret de istenmez.

85 (Küfürleriyle) zulmedenler, azabı gördükleri

zaman, artık onların üzerindeki bu azap, ne hafifletilir, ne de onlara mühlet verilir.

84 Allah Teâlâ, kıyamet günü müşriklerin durumlarını haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed! Şunu bil ki kıyamet günü, her ümmetin dünyada iken bir uyarıcı ve doğru yolu gösterici olarak kendilerine gönderilen peygamberlere ne derece uyup ne derece onlara karşı geldiklerini açıklayan bir şahit getirilecektir. İnsanların dünyadaki davranışlarını açıklayıp gözler önüne serecek olan bu şahitler, dünyada iken kendilerine gönderilen peygamberlerden olacak ve bunlar, içlerinde yaşadıkları ümmetin leh veya aleyhinde şahitlik edeceklerdir. Şahitler, kâfirlerin dünyadaki isyankâr davranışlarına ve küfürlerine şehadet ettikleri zaman, onların bu şehadete itiraz etmelerine veya dünyadaki kötü davranışları için mazeret ileri sürmelerine hiçbir surette izin verilmeyecektir. Kısacası, şahitler tarafından dünyadaki bütün çirkinlikleri ortaya dökülüp gözler önüne serildiğinde bu kâfirlerin birtakım özürler ileri sürerek nefislerini müdafaa etmeleri artık mümkün değildir. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed!) bunlara şahit gösterdiğimiz zaman, o kâfirlerin halleri nasıl olacaktır? İşte o gün, küfredenler ve peygamberе asi olanlar, kendilerinin yerle bir olmasını temenni ederler ve Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler."* (4/Nisâ, 41-42); *"Bu gün, onların konuşamayacakları, özür dilemeleri için kendilerine izin verilmeyeceği gündür."* (77/Mürselât, 35-36).

Kâfirlerden mazeret kabul edilmemesi, suçlarının hiçbir surette bağışlanmayacağına delalet eder. Zira bir kimse işlediği bir suçtan dolayı mazeret beyan eder ve hasmı da onun mazeretini dinleyip kabul edecek olursa, bu, suçlunun bağışlandığına ve bir daha aynı suçu işlemeyeceğine delalet eder. Oysa ahiret hayatı, dünya hayatı gibi iyi ameller işlenip sevap kazanılacak bir hayat değil, dünyada işlenen amellerin ceza ve mükâfat olarak karşılığının görüleceği bir hayattır. Bu itibarla kâfirlerin, dünyadaki küfürleri sebebiyle ne kadar pişmanlık duyarlarsa duysunlar, ahirette iyi amel işleyerek sevap kazanmaları ve hak ettikleri cezayı mükâfata dönüştürmeleri artık mümkün değildir. Onlar, dünyadaki küfürlerinin karşılığını ahirette mutlaka görecekler ve hak ettikleri cezayı cehennem azabı olarak çekeceklerdir.

85 İşte küfürleriyle zulmeden bu kâfirler, hak ettikleri bu azabı gördükleri zaman yahut o azabın içine düştükleri zaman, üzerlerindeki bu azabın derecesi hiçbir surette hafifletilmeyeceği gibi, onlara mühlet verilip cezaları geri de bırakılmayacak, aksine, süratle o azabın içine atılacaklardır; zira tövbe ve istiğfar vakti geçmiş, dünyada işlenen amellerin karşılığını görme vakti gelmiştir. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlar zaten kıyameti de yalanlamışlardı. Fakat biz, kıyameti yalanlayanlar için alevli bir ateş hazırladık. Bu ateş, onlara uzak bir yerden göründüğü zaman, onun öfkesini ve uğultusunu da işitirler. Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman da orada yok olup gitmeyi dilerler. (Fakat onlara), "Bugün bir defa yok olmayı dilemeyin; birçok defa yok olmayı dileyin." denir."* (25/Furkân, 11-14); *"Suçlular ateşi görürler ve ona gireceklerini anlarlar; fakat kaçacak bir yer de bulamazlar."* (18/Kehf, 53).

[86] Allah'a şirk koşanlar, şirk koştukları (putları)nı gördükleri zaman, "Rabbimiz! Seni bırakıp kendilerine yalvardığımız ortaklarımız işte bunlar." derler. Onlar da bunlara, "Siz muhakkak yalancısınız." diye söz atarlar.

[87] İşte o gün hepsi Allah'a teslim olurlar ve böylece (dünyada iken) uydurmuş oldukları putlar da onlardan uzaklaşıp gider.

[88] Küfredenlere ve Allah'ın yolundan saptıranlara, ifsat etmiş olmaları dolayısıyla azap üstüne azap veririz.

86 Dünyada iken Allah'ı bırakarak kendileri-

ne ilah edinip ibadet ettikleri putlarını gördükleri zaman, yardıma en çok muhtaç oldukları bir zamanda o putların bile kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını anlarlar da sanki dünyada iken kendilerini şirke sürükleyenler o putlarmış gibi Rablerine şikâyette bulunurlar ve "Rabbimiz! Dünyada bizim seni bırakıp ilah edindiğimiz ve kendilerine ibadet ettiğimiz putlar işte bunlar." derler. Müşriklerin Allah'a ortak koştukları ve ilah edinerek ibadet ettikleri putlar ise müşriklerin bu sözlerine karşı kendilerini müdafaa ederler ve onları yalancılıkla itham ederek, "Hayır, siz yalan söylüyorsunuz; sizi bize ibadet etmeye ve Allah'a ortak koşmaya biz davet etmedik." derler. Oysa kendi elleriyle taştan veya çamurdan yonttukları ve sonra da ilah edinip ibadet ettikleri bu putların, ilah edinilerek ibadet olunduklarından bile haberleri yoktu. Nitekim Allah Teâlâ ayetlerde bu hususa işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine hiç cevap vermeyecek kimseye ibadet edenden daha sapık kim vardır? Hâlbuki onların ibadetlerinden de habersizdirler. Nitekim insanlar haşrolundukları zaman, putlar onlara düşman olurlar ve onların ibadetlerini inkâr ederler."* (46/Ahkâf, 5-6); *"Kendilerine kuvvet olması için Allah'tan başka ilahlar edinmektedirler. Hayır; o ilahlar, onların kendilerine ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır."* (19/Meryem, 81-82).

87 Netice olarak, kıyamet günü ibadet eden de ibadet olunan da hepsi birden itaatkâr birer kul olarak Allah'a teslim olacaklardır. *"Rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş oldukları hâlde, "Rabbimiz! Gördük ve dinledik; bizi dünyaya geri çevir de salih amel işleyelim. Artık biz inancı sağlam kimseleriz." diyeceklerdir."* (32/Secde, 12); *"Yüzler, Hayy ve Kayyûm (olan Allah)a boyun eğer. Yükü zulüm olanlar ise hüsrana uğrarlar."* (20/Tâhâ, 111). Ancak Allah katında kendilerine yardımcı olacaklarına inandıkları ve *"Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir..."* (10/Yûnus, 18) diyerek ilah edinip ibadet ettikleri putlar kendilerini terk edip gidecektir. Oysa dünyada iken bu putlara o kadar çok inanmış ve bağlanmışlardı ki onların yüzünden, kendilerine hayat veren, akıl, idrak ve kalp vererek diğer canlı varlıklardan çok daha üstün ve şerefli bir mevkie getiren ve çeşit çeşit nimetlerle rızıklandıran Rablerini bile terk etmişlerdi. İşte şimdi, asıl güvendikleri ve Rableri katında şefaatçi olacaklarına inandıkları bu putlar, kendilerini terk edip gitmişler ve onları, dünyada işledikleri o çirkin amellerle ve küfürleriyle baş başa bırakıvermişlerdi.

88 Bu kâfirler, dünyada iken sadece küfretmekle yetinmemişler, başkalarını da kendi yollarına davet ederek onları hak yoldan saptırmışlardır. Bu itibarla onlar, hiç şüphesiz, kendi küfürlerinin cezasını en ağır bir şekilde çekeceklerdir. Fakat bu ceza, başkalarını da hak yoldan saptırmış olmaları dolayısıyla bir kat daha artırılacak ve böylece azap üstüne azap göreceklerdir. Allah Teâlâ, Ankebût suresinin 12-13. ayetlerinde konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Küfredenler, iman edenlere, "Bizim yolumuza uyun da sizin günahlarınızı biz taşıyalım." demektedirler. Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değillerdir. Onlar, mutlaka kendi ağırlıklarını ve kendi ağırlıklarıyla beraber daha nice ağırlıkları taşıyacaklar ve kıyamet günü iftira ettikleri şeylerden mutlaka sorguya çekileceklerdir."* Bu ayet-i kerimeden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki kâfirler, her ne kadar başkalarını kendi sapık yollarına sokmak için onların günahlarını da yükleneceklerini söylemekte iseler de bu, yalandan başka bir şey değildir ve sadece onları kandırmak için söylenmiş bir sözdür; zira hiçbir zaman hak yoldan saptırdıkları insanların günahlarını yüklenmeye yanaşmayacaklardır. Bununla beraber gerçek olan husus şudur ki onlar, saptırdıkları insanların günahlarını yüklenmek istemeseler bile bu günah, yine de onlara yüklenecek ve görecekleri azap da kat kat artmış olacaktır. Ne var ki başkalarının günahlarını yüklenmiş olmaları hâlinde onların sap-

tırmasıyla hak yoldan uzaklaşmış insanların günahlarından hiçbir şey eksilmeyecek, onlar da kâfirlerin yoluna girmeleri sebebiyle hak ettikleri azabı göreceklerdir. Hak yoldan saptıranlarla, onlara uyup sapanlar cehennem ateşinde bir araya gelince, saptırılanlar, saptıranlar hakkında şöyle derler: *"Rabbimiz! Bizi saptıranlar işte bunlar. Onlara ateşten bir kat daha fazla azap ver."* *(Allah da onlara şöyle) buyurur: "Herkes için bir kat fazla azap var; fakat siz bilmezsiniz."* (7/A'râf, 38). Hazreti Peygamber'in Muslim *(Sahîh,* II. 705) ve İbn Mâce *(Sunen,* I. 90) tarafından nakledilen bir hadisinde de açıklandığı üzere, kötü ve çirkin bir işi âdet hâline getirip işleyen bir kimse, hem bu amelinin vebalini, hem de veballerinden hiçbir şey eksilmeksizin ona tabi olarak aynı işi işleyenlerin veballerini yüklenir. Bu kaide hiç şüphesiz, mü'minlerin iyi ve güzel amelleri hakkında da geçerli bir mükâfat tarzıdır. Nitekim Hazreti Peygamber, biraz önce zikrettiğimiz hadis-i şerifte bu hususu da belirtmiş ve şöyle buyurmuştur: "Her kim iyi ve güzel bir âdet ortaya kor ve onu işlerse, hem bunun ecrini, hem de ecirlerinden hiçbir şey eksilmeksizin kendisine uyup aynı işi işleyenlerin ecirlerini kazanır."

[89] Kıyamet günü, her ümmete kendi içlerinden bir şahit getiririz; seni de (ey Muhammed) bunlara şahit getireceğiz. Sana, her şeyi açıklayan, hidayet, rahmet ve Müslümanlar için de müjde olan bu kitabı indirdik.

89 Allah Teâlâ, kâfirleri ve onlara tabi olanları en şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra, kıyamet günü her ümmete, kendi içlerinden aleyhlerine şehadet edecek bir şahidin getirileceğini, Hazreti Muhammed'in (sas.) de kendi ümmetine şahitlik edeceğini özellikle zikrettikten sonra, insanlara her şeyi açıklaması, hak yolu göstermesi, rahmet ve müjdeci olması için kendisine Kur'an-ı Kerim'in verildiğini beyan etmiştir. Bu ayet-i kerimeden açıkça anlaşılmaktadır ki dünya üzerinden gelip geçmiş her toplum veya topluluk hakkında Allah huzurunda şahitlik edecek bir kimse mutlaka bulunacaktır. Bir evvelki ayet-i kerime, kâfirler ve onlara tabi olanlar hakkında nasıl şiddetli bir tehdit oluşturuyorsa, bu ayet-i kerime de kıyamet günü kâfirler aleyhine şahitlik edecek kimselerin getirileceğini haber vermesi yönünden başka bir tehdidi oluşturmakta ve insanları, dünyada iken kötü ve çirkin ameller işlemekten alıkoymayı hedeflemektedir. Zira kim olursa olsun, şunu iyice bilmek zorundadır ki dünyada işlediği her amel, kıyamet günü gözleri önüne serilecek ve hiç kimse, işlediği bir ameli gizlemek veya ona mazeret bulmak imkânına sahip olamayacaktır; çünkü onun ne gibi ameller işlediğini bilen şahit, bütün amellerini gözler önüne serecek ve yalanını ortaya koyacaktır. Allah Teâlâ, Nisâ suresinin 41. ayetinde onların bu hallerine işaret ederek şöyle buyurmuştur: *"Her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de (ey Muhammed) bunlara şahit gösterdiğimiz zaman, o kâfirlerin halleri nasıl olacaktır?"*

Hazreti Muhammed'in (sas.) kıyamet günü ümmetine şahit olarak getirileceği özellikle zikredildikten sonra, ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e işaret edilmiş ve bu kitapta, helal ve haramın, sevap ve ıkabın, insanları sapık yoldan doğru yola çıkaracak bütün kaidelerin açıklandığı zikredilmiş, dolayısıyla bu kitabın, ona inanan ve onun yolunda gidenler için bir rahmet ve bir müjde olduğu belirtilmiştir. Buna göre, Hazreti Peygamber'in hem tebliğ etmek hem de açıklamakla görevlendirildiği bu kitaba uymak ve onunla amel etmek, Allah Teâlâ'nın bütün insanlara yönelttiği en önemli emirlerinden biridir. Gerçek böyle olunca, Hazreti Peygamber'in ümmeti hakkında Rabbi katındaki şahitliği de hiç şüphesiz bu yönden olacak ve kimlerin Kur'an'a uyup kimlerin de ondan uzak kaldığını açık açık beyan edecektir.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ
اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا ۚ
تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ
وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَا تَتَّخِذُوا أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ
ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۖ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ
ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ ۖ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ۗ
وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

90 Allah, adaletli olmayı, iyilik etmeyi ve yakınlara vermeyi emreder; (her çeşit) haramdan, kötülükten ve zorbalıktan da meneder; öğüt alasınız diye size vaaz ve nasihat eder.

91 Ahitleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin; pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; hani Allah'ı kendinize şahit tutmuştunuz? Allah, şüphesiz yaptığınız şeyleri bilir.

92 Bir ümmetin, bir ümmetten sayıca daha çok olması dolayısıyla, aranızdaki yeminleri hile kılarak, ipini iyice büktükten sonra bozan kadın gibi olmayın. Zira Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Kıyâmet günü de üzerinde ihtilaf ettiğiniz şeyleri size elbette açıklayacaktır.

93 Eğer Allah dileseydi, sizi muhakkak tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır; dilediğine de hidayet eder. İşlediğiniz işlerden (kıyamet günü) mutlaka sorguya çekileceksiniz.

94 Yeminlerinizi, aranızda hile edinmeyin. Aksi hâlde ayak, yere iyice bastıktan sonra kayar ve Allah yolundan saptırmanız sebebiyle kötülüğü tadarsınız. Kıyâmet günü de büyük azap sizin olur.

95 Allah'ın ahdini, yok pahasına satmayın. Eğer bilirseniz, Allah'ın yanında olan sizin için daha hayırlıdır.

96 Hem sizin yanınızda olan tükenir de Allah'ın yanında olan bakidir. Sabredenlerin ecrini, işlemiş olduklarının en güzeliyle ödeyeceğiz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde mü'min ve muttakileri cennet nimetleriyle müjdeleyip kâfirleri cehennem azabıyla tehdit ettikten sonra, son ayette sevgili peygamberine hitap etmiş ve *"Sana, her şeyi açıklayan, hidayet, rahmet ve Müslümanlar için de müjde olan bu kitabı indirdik."* buyurmuştu. Yukarıdaki ayetlerde, peygamberine indirdiği Kur'an-ı Kerim'de açıklanacağını bildirdiği hususlardan bazılarını ve özellikle adl, ihsan ve ahde vefa gibi İslam ahlak ve faziletlerinin temelini teşkil eden amel veya davranışlarla ilgili emirlerini, buna karşılık çeşitli kötülük ve azgın-

lıklarla ilgili nehiylerini açıklamış ve insanların öğüt almaları ve hak yolda gitmeleri için onlara vaaz u nasihatlerde bulunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[90] Allah, adaletli olmayı, iyilik etmeyi ve yakınlara vermeyi emreder; (her çeşit) haramdan, kötülükten ve zorbalıktan da meneder; öğüt alasınız diye size vaaz ve nasihat eder.

90 Müfessirlerin Abdullah ibn Mes'ûd'tan (ra.) naklettiklerine göre, Kur'an-ı Kerim'de hayır ve şerri en geniş şekilde ifade eden ayet bu ayettir. Bu bakımdan Allah Teâlâ bütün iyi ve güzel şeyleri bu ayet-i kerimeyle emretmiş, bütün kötü ve çirkin şeyleri de nehyetmiştir. Müfessirlerin Ahmed ibn Hanbel'den (*Musned*, I. 318) naklen zikrettikleri ve hadisçilerin hasen olarak tavsif ettikleri uzun bir hadisten anlaşıldığına göre bu ayet-i kerime, ilk sahabilerden sayılan Osman ibn Maz'ûn'un Müslüman olmasında da en önemli sebep olarak gösterilmiştir. İbn Abbâs'ın (ra.) anlattığına göre, bir gün Resulullah (sas.) evinin bahçesinde otururken Osman ibn Maz'ûn ona uğramış, Hazreti Peygamber'in işaretiyle de yanında bir yere oturmuştur. İkisi arasında başlayan konuşma devam edip giderken, bir ara Hazreti Peygamber gözlerini göğe doğru kaldırıp bir noktaya dikmiş, bir süre o vaziyette kaldıktan sonra sağ tarafa indirmiş ve birisi tarafından söylenen sözleri anladığına delalet eden bir hareketle başını sallamaya başlamıştır. Hazreti Peygamber'in bu hareketlerini şaşkınlık içinde takip eden İbn Maz'ûn, bunun ne olduğunu sormaya fırsat bulamadan Hazreti Peygamber gözlerini yine havaya dikmiş ve aynı hareketleri tekrar etmiştir. Nihayet üzerindeki hâl zail olup başını İbn Maz'ûn'a çevirince, İbn Maz'ûn bu hâlin ne olduğunu sormuştur. Hazreti Peygamber ise "Bende nasıl bir hâl gördün?" deyince İbn Maz'ûn gördüklerini anlatmış, Hazreti Peygamber de bu hâli şöyle açıklamıştır: Bana biraz önce Allah'ın elçisi geldi ve Allah'tan şu mesajı getirdi: *"Allah, adaletli olmayı, iyilik etmeyi ve yakınlara vermeyi emreder; (her çeşit) haramdan, kötülükten ve zorbalıktan da meneder; öğüt alasınız diye size vaaz ve nasihat eder."* Osman ibn Maz'ûn, bu hadiseyi daha teferruatlı bir şekilde anlattıktan sonra, sözlerini şöyle tamamlamıştır: İşte o zaman kalbime iman düştü ve peygamberi (sas.) çok sevdim.

Allah Teâlâ ayet-i kerimede insanlara iyi ve güzel olan üç şeyi emretmiş, üç kötü ve çirkin şeyden de onları menetmiştir. Emrettiği üç güzel şeyin başında adalet vardır. Adalet, lügatte zulmün zıddı bir manada kullanılırsa da kelime çok daha geniş bir manaya sahiptir ve genellikle insanın din ve iman hususundaki sağlamlığıyla ilgilidir. Bu sebeple âlimler adaleti, kişinin din işlerinde tam istikamette olması, fısk ve fücurdan uzak bulunmasıyla açıklamışlardır. Buna göre kişi, dinî farizayı gereği gibi ifa eder, emrolunanı işler, nehyolunandan da kaçınırsa, o kimse adl ile mevsuf olur. Kısacası kişinin İslam vasfı, onun adaletinin tafsili mahiyetindedir. Bu bakımdan adil kişi, Allah'ın bütün emirlerini hiç kusursuz yerine getiren, nehyettiklerinden de uzak duran, kısacası gerçek manada Müslüman kişidir. Buna karşılık, Allah'ın emir ve yasaklarını umursamayan, dolayısıyla Müslümanlıkla uzaktan yakından ilgisi bulunmayan kişi ise Müslüman olduğunu söylese bile, gerçek manada Müslüman olmadığı gibi, adil bir kişi de değildir. Bunun en açık ve kesin delili, Lokman'ın oğluna verdiği nasihatte onu Allah'a şirk koşmaktan menetmesi ve şirki, adaletin zıddı olan zulüm ile tavsif etmesidir. Bu ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Lokman, oğluna nasihat ederek demişti ki: Ey oğulcuğum! Allah'a sakın şirk koşma; zira şirk, en büyük zulümdür."* (31/Lokmân, 13). Bu durumu şu ayette de görmek mümkündür: *"İman edenler ve imanlarına zulüm (şirk) bulaştırmayanlar, işte emniyet onlar içindir ve doğru yola iletilmiş olanlar da onlardır."* (6/En'âm, 82). Nitekim Buhârî (*Sahîh*, IV. 137; V. 193) tarafından Abdullah ibn

Mes'ûd'tan (ra.) nakledilen bir hadiste de görüldüğü gibi, *"...imanlarına zulüm (şirk) bulaştırmayanlar..."* ayeti nazil olduğu zaman, bu, Müslümanlara ağır gelmişti de Hazreti Peygamber'e giderek, "Yâ Resulallah! Hangimiz nefsimize zulmetmeyiz?" demişlerdi de Resulullah (sas.) onlara şu cevabı vermişti: "Bu öyle değil; buradaki zulüm şirk manasındadır. Görmüyor musunuz, "Lokman oğluna ne diyor?" Ona, *"Ey oğulcuğum! Allah'a sakın şirk koşma; zira şirk, en büyük zulümdür"* diyerek nasihat ediyor."

Adaletin diğer bir manası, insanlara eşit muamelede bulunmak ve herkese hak ettiğini vermektir. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız, size yapılanın aynı ile cezalandırın..."* (16/Nahl, 126). Başka surelerde de bu manayı teyit eden ayetler vardır ki bazıları şunlardır: *"Bir kötülüğün cezası, misliyle bir kötülüktür..."* (42/Şûrâ, 40); *"Biz Tevrat'ta, onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (olmak üzere kısası) farz kılmıştık. Keza yaralara karşı da kısas vardır..."* (5/Mâide, 45).

Muhammed ibn Ka'b el-Kurazî'den nakledildiğine göre, bir gün Halife Ömer ibn Abdi'l-Azîz onu yanına çağırmış ve "Bana adaleti tavsif et." demiştir. Bunun üzerine Muhammed ibn Ka'b, "Ah! Bana o derece ağır bir soru sordun ki" diyerek şu cevabı vermiştir: "İnsanların küçük yaşta olanlarına baba ol; büyüklerine oğul, aynı yaşta olanlarına da kardeş ol. Kadınlara da böyle ol. İnsanları suçlarına ve cüsselerine göre cezalandır. Kızgınlığın dolayısıyla tek bir kırbaç bile vurma. Aksi hâlde mütecaviz olursun."

Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimeyle Müslümanlara yönelttiği ikinci emir, *ihsân*dır. *İhsân*, bir şeyi iyi ve güzel yapmak manasında kullanıldığı gibi, birisine iyilik etmek manasında da kullanılmıştır. Kelimenin birinci manada kullanılışıyla ilgili en güzel misal, Buhârî (*Sahîh*, I. 18) ve Muslim (*Sahîh*, I. 36-38) tarafından nakledilen Abdullah ibn Ömer'in (ra.) babası Ömer ibnu'l-Hattâb'tan (ra.) naklen haber verdiği uzun bir hadistir. Bu hadiste Ömer ibnu'l-Hattâb (ra.) şunları anlatmıştır: "Bir gün Resulullah'ın (sas.) yanında bulunuyorduk. Birden yanımızda bembeyaz elbiseli, simsiyah saçlı, üzerinde hiç yolculuk eseri görülmeyen ve içimizden hiçbirinin tanımadığı bir adam zuhur etti ve Hazreti Peygamber'in yanına oturdu; iki dizini onun iki dizine dayadı ve iki avucunu da kendi dizleri üzerine koydu; sonra Hazreti Peygamber'e, "Bana İslam'dan ve imandan haber ver." diyerek İslam ve imanın ne olduğunu sordu. Bu sorunun cevabını aldıktan sonra, "Doğru söyledin." diyerek Hazreti Peygamber'i tasdik etti ve sorusuna devamla, "Bana *ihsan*dan haber ver." dedi. Resulullah (sas.), "İhsan, Allah'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmesen bile O seni muhakkak görür." buyurdu. Bundan sonra yabancı, Hazreti Peygamber'e, "Bana kıyametin vaktini haber ver." dedi; Hazreti Peygamber ise bu soruya, "Bu hususta sorulan, sorandan daha bilgili değildir." cevabını verdi. Adam, "Bana kıyametin alametinden haber ver." dedi; Resulullah (sas.) da "Cariyenin sahibesini doğurmasını, yalınayak, çıplak ve fakir davar çobanlarının da bina yapmakta yarış etmelerini görmendir." buyurdu. Ömer ibnu'l-Hattâb (ra.) bunları anlattıktan sonra sözlerini şöyle tamamlamıştır: Yabancı adam, sorduğu soruların cevabını aldıktan ve Resulullah'ın (sas.) verdiği cevapları tasdik ettikten sonra oradan ayrıldı. Bunun üzerine Resulullah (sas.) bana dönerek şöyle buyurdu: "Ey Ömer! Bunları soranın kim olduğunu biliyor musun?" Ben, "Allah ve resulü daha iyi bilir." dedim. Hazreti Peygamber şöyle buyurdu: Bu, Cibril idi; size dininizi öğretmeye geldi."

Bu hadisi şerifte de görüldüğü gibi Hazreti Peygamber, Müslümanlara dinlerini öğretmek için geldiğini haber verdiği Cebrail'in (as.) *ihsan*la ilgili sorusuna, "İhsan, Allah'a sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmesen bile O seni muhakkak görür." di-

yerek cevap vermiştir ki bunun manası, ibadeti hiç kusursuz en güzel bir şekilde ifa etmektir. Ancak bu mana içerisinde farz olanın dışında daha fazlasını yapmak ve taatte ileri gitmek de vardır. Bu sebepledir ki müfessirler, Allah'ın yapılmasını emrettiği bütün iyi ve güzel şeylerden farz olanların yapılmasını adaletten saymışlar, daha fazla taatte bulunarak, farz olanların da ötesinde daha fazla iyi ve güzel iş yapmanın ise ihsan olduğunu söylemişlerdir. Yine bu manada ihsanın en üstünü ve en yükseği, kötülüğe karşı da iyilikte bulunmaktır. eş-Şa'bî'den gelen bir haberde İsa ibn Meryem'in (as.) şöyle dediği nakledilmiştir: "İhsan, sana kötülük edene iyilik etmendir yoksa sana iyilik edene iyilik etmen değildir."

Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimedeki üçüncü emri, sıla-i rahim de denilen akraba ziyaretleriyle onlara yardım etmek ve her türlü ihtiyaçlarını karşılayarak başkalarına muhtaç olmaktan korumaktır. Bu manada Allah Teâlâ, İsrâ suresinin 26. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Akrabaya, düşküne ve yolda kalmışa hakkını ver; fakat saçıp savurma."* Ayet-i kerimede adalet ve ihsandan sonra özellikle üçüncü emir olarak yakınlara yardımın zikredilmesi, bu amelin, ihsanın en güzel örneklerinden biri olması dolayısıyladır.

Allah Teâlâ, Müslümanlara adaleti, ihsanı ve yakınlara vermeyi emrettikten sonra, onları hayâsızlıktan, kötülükten ve azgınlıktan da menetmiştir. Hayâsızlık olarak zikrettiğimiz *fahşâ'*, zina, kumar, hırsızlık, içki ve başkalarının mallarını batıl ve haksız yollarla gasp edip yemek gibi haram kıldığı bütün davranışlardır. Kötülük manasına gelen *munker,* aklın ve dinin kötü ve çirkin gördüğü şeyler olup Allah'ın haram kıldığı *fevâhiş*'i işleyenlerden zahir olanlar veya ortaya çıkanlardır. Nitekim Allah Teâlâ A'râf suresinin 33. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"De ki: Rabbim ister açığı olsun ister gizlisi olsun... bütün kötülükleri haram kılmıştır."* Zorbalık manasına gelen *Bağy* ise bir çeşit zulümdür ki fertlerin ve toplumun hakkına tecavüz etmek manasında olup Allah'ın, cezasını çabuklaştırdığı günahlardan sayılır. Nitekim Hazreti Peygamber, Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 574), Tirmizî (*Sunen,* IV. 664) ve İbn Mâce (*Sunen,* II. 552) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Ahirette sahibi için biriken ceza ile birlikte dünyada Allah'ın cezasını çabuklaştırmasına, *bağ*ydan (zorbalık) ve sıla-i rahmi terk etmekten daha layık hiçbir günah yoktur."

Allah Teâlâ, Müslümanların uymaları gereken iyi ve güzel davranışları emredip sakınmaları ve terk etmeleri gereken kötü ve çirkin davranışlardan da onları nehyettikten sonra, bunların, kullarına daima hakkı ve hayrı tavsiye ve telkin eden Allah'tan bir öğüt, bir vaaz ve nasihat olduğuna işaret etmiş ve bu vaaz ve nasihati de onların buna uymaları ve hak yolu bulmaları için yaptığını açıklamıştır.

[91] Ahitleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin; pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın; hani Allah'ı kendinize şahit tutmuştunuz? Allah, şüphesiz yaptığınız şeyleri bilir.

[92] Bir ümmetin, bir ümmetten sayıca daha çok olması dolayısıyla, aranızdaki yeminleri hile kılarak, ipini iyice büktükten sonra bozan kadın gibi olmayın. Zira Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Kıyâmet günü de üzerinde ihtilaf ettiğiniz şeyleri size elbette açıklayacaktır.

91 Allah Teâlâ, bir evvelki ayette emir ve nehiyleri özet olarak zikrettikten sonra, burada emirlerden ahde vefa üzerinde durmuş ve *"Ahitleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin..."* buyurmuştur. Ahitleşmek, iki kişinin veya iki topluluğun, aralarında antlaşma veya sözleşme yapmaları manasına gelir ki çok defa bu antlaşmaya sadık kalınacağı, iki tarafın da Allah'a yemin etmesiyle teyit olunur. Bu sebepledir ki herhangi bir kimseyle veya bir toplulukla antlaşma yapan bir kimsenin, bu antlaşmaya sadık kalması o kimse üzerine vaciptir. Nitekim Meymûn ibn Mihrân'dan

nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Kim birisine bir ahitte bulunursa, mü'min olsun kâfir olsun, ahdine sadık kalsın; zira ahit Allah içindir." Şu var ki bir yeminden sonra aykırı bir davranışla yemini bozmak her iki taraf için de daha hayırlı olacaksa, keffaret ödenerek onu bozmakta herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim Hazreti Peygamber, Muslim (*Sahîh,* III. 1271-1272) tarafından nakledilen bir hadiste önce, akşam yemeği yememeye yemin eden, fakat sonradan fikrini değiştirerek yemek yiyen ve bu davranışının hükmünü soran bir adama şu cevabı vermiştir: "Her kim bir şeye yemin eder de yemin ettiği şeyden başkasını yemin edilene göre daha hayırlı görürse, daha hayırlı olanı yapsın ve yeminini bozduğu için keffaret ödesin."

Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin başında, *"Ahitleştiğiniz zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin..."* buyurarak ahde vefayı emrettikten sonra, ahde vefanın zaruretini teyit etmek maksadıyla, *"Pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın."* buyurmuştur ki bu ayetten anlaşılan mana, "Antlaşmalarınızı Allah'ın ismiyle pekiştirdikten sonra onları bozmayın." şeklindedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki kişiler veya topluluklar arasında yapılacak bu antlaşmaların insanlık yararına, iyilik için ve hak yolda yapılmış olması şarttır. Haksızlık ve batılda yardımlaşmak üzere yapılan antlaşmalar geçerli değildir. Nitekim Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh,* III. 57; VII, 92) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1961) tarafından nakledilen bir hadiste bu hususu şöyle açıklamıştır: "İslam'da (haksızlık ve batılda yardımlaşmak üzere) antlaşma yapmak yoktur. Cahiliyye devrinde (iyilik üzere) yapılan bütün antlaşmaları ise İslam kabul edip daha da şiddetlendirmiştir." Hazreti Peygamber'in İslam'da olmadığını beyan ettiği antlaşma, cahiliyye devrinde bazı kabilelerin, rakipleri olan diğer kabilelerin saldırılarından korunmak için onlara karşı ortak hareket etmek maksadıyla yaptıkları yeminli antlaşmalardır. Bazen bu kabilelerin saldırmak, baskın yapmak ve zulmetmek için de yeminleştikleri olurdu. Şüphesiz böyle bir antlaşmanın hoş görülür hiçbir tarafı yoktur. Bununla beraber yine cahiliyye devrinde takdire değer antlaşmalar da yapılmıştır. *Hılfu'l-fudûl* bunlardan biridir ki bu antlaşma, Benû Hâşim, Benû Abdilmuttalib, Benû Esed, Benû Zuhre ve Benû Teym kabileleri arasında yapılmıştır. Kabile reisleri Kureyş'in en yaşlı, en şerefli ve en itibarlı liderlerinden biri olan Abdullah ibn Cud'ân'ın evinde toplanarak şu kararı almışlardır: "Gerek Mekke'nin eski sakinlerinden, gerek dışarıdan Mekke'ye gelerek yerleşen ve hemşehrilik vasfını kazananlardan hiçbir kimse, bundan böyle, zulme maruz kalmayacaktır. Zulmün kaldırılması, fuzuli müdahalelerin reddi ve zalimden mazlumun hakkının geri alınması hususunda çalışacağımıza, her birimiz kendi adımıza ve temsil ettiğimiz kabileler adına ahd ve yemin ederiz."

İbn İshâk'tan bu haberi nakleden İbn Hişâm (*Sîre,* I. 133-134), İbn İshâk'ın İbn Şihâb ez-Zuhrî tarikıyla Hazreti Peygamber'den gelen bir hadisini de zikretmiştir. Bu hadisinde Hazreti Peygamber antlaşmayı takdir etmiş ve: "Abdullah ibn Cud'ân'ın evinde bu antlaşmaya ben de şahit oldum. Kırmızı develere sahip olmaktan daha çok memnun olduğum böyle bir antlaşmaya İslam devrinde de davet olunsam yine icabet ederdim." buyurmuştur.

Allah Teâlâ, pekiştirilen yeminlerin bozulmamasını emrettikten sonra, bunun en sağlam ve en büyük gerekçesini de göstermiş ve *"Siz bu yemini ederken Allah'ı da ona şahit tutmuştunuz."* buyurmuştur. Bu, bir bakıma yemin edenin, o yemini yerine getireceğine dair Allah'ı kefil kılması demektir ki bundan sonra artık o kimseye yemininden dönmesi asla caiz olmaz. Bu itibarla, ayet-i kerimenin bu ibaresinde yemininden dönen ve onu bozan kimseler için ağır bir tehdidin var olduğu açıktır. Nitekim bu tehdit, bunu takip eden *"Allah, şüphesiz yaptığınız şeyleri bilir."* ibaresinden de açıkça anlaşılmaktadır. Bu, şu demektir ki eğer yeminlerinizden dönecek olursa-

nız, Allah, hiç şüphesiz, kimlerin yeminlerine sadık kaldıklarını, kimlerin de yeminlerinden döndüklerini çok iyi bilir ve yeminlerinden dönenleri hak ettikleri şekilde cezalandırır.

92 Allah Teâlâ, Allah'ı şahit göstererek yapılan antlaşmalara sadık kalınmasını ve yeminlerin hiçbir surette bozulmamasını emrettikten sonra, sayıca üstün veya silah ve teçhizat yönünden kuvvetli bir kavim görünce, daha önce zayıf bir kavimle yapılmış antlaşmaları da bozmaktan menetmiş ve bunu, ipini iyice eğirip büken, sonra da büktüğünü bozan kadınlara benzeterek bu gibi durumlarda yeminlerin hile vasıtası yapılmamasını emretmiştir. Filhakika bir kavim, içinde yeterince dostluk duyguları beslemediği başka bir kavimle dost geçinmek üzere antlaşma yapar ve bu antlaşmayı yeminlerle pekiştirir. Bir zaman sonra, çok daha kuvvetli gördüğü başka bir kavimle dostluk kurarak yeni bir antlaşma yapar ve bu kavme güvenerek daha önce antlaşma yaptığı diğer kavimle aralarındaki yemini de unutarak antlaşmasını bozar. Böylece, antlaşma yaparken Allah'ı şahit göstererek ettiği yemini, antlaşma yaptığı kavme karşı bir çeşit hile veya aldatma vasıtası kılmış olur. Bu da hiç şüphesiz, ip büküp sonra da büktüğü ipi bozan kadının yaptığı işe benzer. İşte, Allah Teâlâ tarafından vazolunan ahde vefa veya antlaşmalara sadakat gibi insanların dünyada iken birbirleriyle iyi geçinmelerine vesile olan bu ve benzeri kaideler, aslında insanlar için birer imtihan vesilesidir. Allah, hiç şüphesiz, kimlerin ahitlerine sadık kaldıklarını, kimlerin de bu ahitleri bozduklarını çok iyi bilir ve kıyamet günü herkesin davranışını gözleri önüne serdiği gibi, bu davranışlarının hayır veya şer olarak karşılığını da mutlaka verir.

[93] Eğer Allah dileseydi, sizi muhakkak tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır; dilediğine de hidayet eder. İşlediğiniz işlerden (kıyamet günü) mutlaka sorguya çekileceksiniz.

[94] Yeminlerinizi, aranızda hile edinmeyin. Aksi hâlde ayak, yere iyice bastıktan sonra kayar ve Allah yolundan saptırmanız sebebiyle kötülüğü tadarsınız. Kıyâmet günü de büyük azap sizin olur.

[95] Allah'ın ahdini, yok pahasına satmayın. Eğer bilirseniz, Allah'ın yanında olan sizin için daha hayırlıdır.

[96] Hem sizin yanınızda olan tükenir de Allah'ın yanında olan bakidir. Sabredenlerin ecrini, işlemiş olduklarının en güzeliyle ödeyeceğiz.

93 Allah Teâlâ'nın, insanları imanda ve küfürde yahut ahde vefa göstermede ve ahdi bozmada birbirinden farklı yaratmasının başlıca sebebi de onları imtihan etmesi ve kıyamet günü herkese dünyadaki davranışının karşılığını hayır ve şer olarak vermesi içindir. Eğer O dileseydi, herkesi tek bir ümmet yapar, aralarındaki ihtilafı da kaldırarak hepsinin birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını sağlardı. Bu takdirde imtihan da söz konusu olmazdı. Bu, bir bakıma, *"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunan herkes, topyekûn iman ederdi..."* (10/Yûnus, 99) ayeti gibidir ki herkesin iman etmiş olması hâlinde imtihan yine söz konusu olmaz ve bütün insanlar topyekûn cennete girerlerdi. Oysa imtihanın gayesi, insanların, Allah tarafından kendilerine gönderilen peygamberlere ne derece tabi olduklarını ve onlar tarafından gösterilen hak yola ne derece girdiklerini gözler önüne sermek, sonra da bu yola girenlerle bu yoldan sapanları birbirinden ayırarak hak ettikleri akıbete kendilerini ulaştırmaktır. Bu ise dünyadaki davranışlarıyla cenneti hak edenlerin cennete, cehennemi hak edenlerin de cehenneme gireceklerine delalet eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Eğer Rabbin dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Oysa işte ihtilaf edip durmaktadırlar. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri (bu ihtilaftan) istisna teşkil ederler. Zaten Allah, insanları bunun için yaratmıştır. Ve böyle-*

ce Rabbinin, "Muhakkak cehennemi bütün cin ve insanlarla dolduracağım." sözü de yerine gelmiş olacaktır." (11/Hûd, 118-119) Ancak ilahî hikmet, insanların kendi iradeleriyle gerek imana yönelmelerinde ve gerekse amel ve itikat sahibi olarak dinin hükümlerine bağlanmalarında birbirinden farklı derecelerde bulunmalarını gerektirmiş ve bu da onların kıyamet günü akıbetlerinin tayin ve tespitinde en önemli rolü oynayan bir imtihan vesilesi olmuştur. Şu da bilinen bir gerçektir ki Allah, dilediğini saptırır; dilediğine de hidayet eder. Ancak bu, hiçbir zaman O'nun kulları hakkındaki adaletine aykırı bir hüküm olarak tecelli etmez. O'nun dilediği kulunu saptırması, ezelî ilminde o kulun sapıklığı tercih ile onda ısrar edecek olması dolayısıyladır. Keza dilediği kulunu hidayete erdirmesi de o kulun imanı tercih edip yalnız hayırlı ameller peşinde koşturacağını ezelden bilmesi dolayısıyladır. Gerçek böyle olunca, her insanın, kıyamet günü dünyada işlediği amellerden dolayı sorguya çekilmesi ve bu amellerin karşılığını görmesi kaçınılması mümkün olmayan bir netice olur.

94 Allah Teâlâ, aynı ifadeyle, *"Aranızdaki yeminleri hile kılarak... bozmayın."* (16/Nahl, 92) buyurmuş ve bununla, genel olarak, topluluklar veya kişiler arasında yapılan antlaşmalara sadık kalınmasını emretmiştir. Bu ayet-i kerimede aynı kelimelerle tekrarlanan *"Yeminlerinizi, aranızda hile edinmeyin..."* ibaresi ise öncekinden farklı olarak, özel bir mana ihtiva etmekte ve bununla, imanı tercih ederek Hazreti Peygamber'e biat eden ve İslam'a giren kimseler kastedilmektedir. Nitekim bu ibareyi takip eden, *"Aksi hâlde ayak, yere iyice bastıktan sonra kayar ve Allah yolundan saptırmanız sebebiyle kötülüğü tadarsınız..."* ibaresi de bu manayı açık bir şekilde teyit eder. Buna göre, ayet-i kerimeden anlaşılan mana odur ki bir kimse veya bazı kimseler, Müslümanların sahip oldukları kuvvete veya üstün dereceye bakarak Hazreti Peygamber'e biat ederler ve bu biatlarını yeminleriyle pekiştirirler. Ancak bir süre sonra, daha kuvvetli gördükleri kâfir bir kavmin veya bir grubun telkin ve tesirine kapılarak yeminlerinden dönerler ve İslam'dan yüz çevirirler. İşte böyle kimselerin önce yemin ederek Müslüman olmaları, sonra da İslam'dan dönmeleri, yemini, kendileriyle diğer Müslümanlar arasında hile kılmalarından veya onu kandırma vasıtası yapmalarından başka bir manaya gelmez. Ayağın sapasağlam yere bastıktan sonra kayması ise İslam'a girdikten sonra ondan yüz çevirip küfre ve dalalete saplanmak demektir ki bunun neticesi de hem dünyevi azap, hem de ebedî cehennem azabıdır. Ancak yeminlerini hile ve kandırma vesilesi yaparak İslam'dan ve imandan yüz çevirenlerin bu davranışları, sadece kendilerine zarar vermez, başkalarını da İslam'ın yolundan saptırmak suretiyle onlara da zarar vermiş olur. Şöyle ki bidayette onların yemin ederek İslam'a girdiklerini gören bazı kâfirler, kalplerindeki küfürlerini yumuşatarak onlar gibi İslam'a girme arzusu beslemeye başlarlar ve sonra da Müslüman olurlar. Fakat bir süre sonra onların yeminlerini bozup İslam'dan yüz çevirdiklerini görünce, onların da İslam'a güvenleri sarsılır ve küfürlerine yeniden dönerek onu daha çok katılaştırırlar; böylece yeminlerini hile edinerek İslam'a girenler, İslam'dan yüz çevirmekle, başkalarını da Allah'ın bu hak yolundan saptırmış olurlar. Bu da onların görecekleri azabı daha da artırır.

Ayet-i kerimede Allah'a yemin ederek pekiştirdikleri antlaşmalarını bozan insanlar için üç kötü akıbet zikredilmiştir ki bunlar sırasıyla şöyledir:

1. Ayağın yere sıkıca bastıktan sonra kayması, insanın yere düşüp serilmesi demektir ki bu ifade İslam'a, yani Allah'ın hak yoluna girdikten sonra ondan sapma veya dönme manasındadır ve böyle bir hadise hiç şüphesiz, o insan için çok daha kötü akıbetler hazırlar.

2. Antlaşmalarını bozanların maruz kalacakları ikinci kötü akıbet, çıkması muhtemel savaşlarda öldürülmek, esir düşmek, malını mülkünü kaybetmek, vatanından sürülmek gibi felaketlerdir.

3. Üçüncü ve en büyük akıbet ise hak yoldan ve hak ehlinden ayrılması sebebiyle ahirette maruz kalacağı büyük azaptır.

95 İşte Allah Teâlâ, kullarını bu çeşit akıbetlerden korumak için, önce yeminlerin hile ve hud'aya vesile kılınmasını menederek bunu yapanları kıyamet günü en şiddetli cehennem azabıyla tehdit etmiş, sonra, Allah adıyla pekiştirilmiş olması dolayısıyla *Allah'ın ahdi* olarak tavsif ettiği bu yeminlerin, hiçbir değeri olmayan dünya malıyla veya geçici dünya süsüyle değiştirilmemesini emrederek tutulması gereken en hayırlı yolu göstermiş ve bu yolun mü'minlere kazandıracağı büyük mükâfatları açıklamıştır. Zira iman etmiş oldukları hâlde yeminlerine ve dolayısıyla antlaşmalarına sadık kalan mü'minlerin Allah katında elde edecekleri büyük ecir ve sevap ile bu ecir ve sevabın kıyamet günü kendilerine kazandıracağı hudutsuz mükâfatın, yeminlerini bozarak elde edecekleri hiçbir değeri olmayan geçici dünya malıyla kıyaslanması mümkün olur mu? Aklı başında olanlar ve onu kullanmasını bilenler, şunu da çok iyi bilirler ki dünyada kazanılan menfaat, nefse ne kadar hoş gelirse gelsin ve ne kadar çok görünürse görünsün, bunun sonu bir gün elbette gelecek ve insanoğlu onu yine dünyada terk ederek ahirete eli boş dönecektir. İşte o zaman iyi ve güzel amellerle dünyada kazanılmış ecir ve sevabı varsa, Allah katında onun mükâfatını görecek, kötü ve çirkin amellerle kazandığı büyük günahlarının da cezasını çekecektir.

96 Şu da bilinen bir gerçektir ki dünya malı olarak insanın elinde her ne varsa, o, her an tükenmeye ve yok olmaya mahkûmdur. İnsan, onu korumak ve daha da artırmak için gücünün üstünde bir gayret sarf etmiş olsa bile, sonunda yine ondan ayrılması ve ahirete eli boş dönmesi mukadderdir. Başka bir ifadeyle, gözü gibi koruduğu malı ne kadar çok olursa olsun, bir gün ahirete dönüş vakti geldiği zaman, iyi veya kötü amellerinin kendisine kazandırdığı sevap veya günah dışında yanında malından bir kıymık bile götüremeyecektir. Nitekim Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh*, VII. 192-193) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2273) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Ölüyü (kabre kadar) üç şey takip eder. İkisi kabirden geri döner, biri orada kalır. Ölüyü, ailesi, malı ve ameli takip eder; ailesi ve malı geri döner; ameli onunla birlikte kalır." Bu hadis-i şeriften de açıkça anlaşılmaktadır ki insanın dünyada kazandığı mal ne kadar çok ve ne kadar değerli olursa olsun, bu malın onun ahiretteki ebedî hayatına hiçbir faydası yoktur. Onun için asıl faydalı olan şey, dünyada işlediği hayırlı amellerle Allah katında kazandığı ecir ve sevaptır. Bu itibarla Allah, dünyada iken inançsızların zulmüne, çeşitli eza ve cefalarına sabrederek Allah'ın ahdine sadık kalan, İslam'ın hükümlerine riayet eden ve sadece hayırlı ameller işleyen kullarını mutlaka mükâfatlandıracağını haber vermiştir. Gerçek böyle olduğu hâlde aklı başında olan ve onu kullanmasını bilen hangi insan, dünyanın üç günlük geçici süsü ve cazibesine kapılır da Allah'ın sunduğu hudutsuz cennet nimetleriyle geçireceği ebedî ahiret hayatını terk eder?

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

[97] Erkek olsun kadın olsun, mü'min olduğu hâlde kim iyi iş işlerse, ona güzel bir hayat yaşatırız. (Kıyamet günü de) onlara ecirlerini, işlemiş olduklarının en güzeliyle öderiz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde yeminlerin Allah adıyla pekiştirilerek yapılan antlaşmalara mutlaka sadık kalınmasını, bu yeminlerin elde edilebilecek dünyevi bazı menfaatler karşısında hile yapmaya vesile kılınmamasını, yeminden dönülmesi hâlinde maruz kalınacak bazı akıbetleri, buna karşılık, yemine sadık kalındığı takdirde karşılaşılması muhtemel bazı eza ve cefaya sabredenlerin mutlaka mükâfatlandırılacaklarını açıkladıktan sonra, bu ayette dinî farizaları kusursuz yerine getiren mü'minlerin kavuşacaklarını güzel akıbeti zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[97] Erkek olsun kadın olsun, mü'min olduğu hâlde kim iyi iş işlerse, ona güzel bir hayat yaşatırız. (Kıyamet günü de) onlara ecirlerini, işlemiş olduklarının en güzeliyle öderiz.

97 Bu, ister erkek ister kadın olsun, salih amel işleyen bütün mü'min kullarına Allah Teâlâ'nın bir vaadidir. Buna göre her kim, tam bir iman ile Kur'an-ı Kerim'de yer alan Allah'ın emir ve yasaklarına uyar, Hazreti Peygamber'in (sas.) sünnetine tabi olur ve böylece farzları kusursuz eda ederse, o kimse için dünyada hoş ve güzel bir hayat vardır. Bu hayata sahip olan kimse, helal rızık olarak kazandıklarına şükreden yahut elinde olmaksızın kendisine isabet eden her çeşit iyilik veya kötülüğü sabır ve tevekkül ile karşılayan ve bunların Allah'ın takdir ettiği ölçüler içinde olduğunu bilerek ve buna inanarak hoşnutluğunu yitirmeyen kimsedir. Hazreti Peygamber, Muslim (*Sahîh*, II. 720) tarafından nakledilen bir hadiste felaha kavuşan kimselerin böyle kimseler olduğunu şu sözleriyle açıklamıştır: "Müslüman olan, ihtiyacına denk bir şekilde rızıklandırılan ve Allah'ın kendisine verdiği şeylerle kanaatkâr kıldığı kimse, muhakkak felah bulmuştur."

Dünyada hoş ve güzel bir hayata kavuşturulan erkek ve kadın mü'minlerin ahiretteki mükâfatları ise dünyadakinden çok daha üstündür. Onların ahiret hayatları, ölüm, açlık ve hastalık gibi dünyada insana korku ve sıkıntı veren her çeşit kötülükten uzak kalacak ve bu hayat, cennetin hudutsuz nimetleri içerisinde ebediyyen devam edecektir. Bu ayet-i kerime şu hususu da açıkça göstermektedir ki dünya ve ahiretteki hoş ve güzel hayatın başlıca iki önemli şartı vardır. Bunlar da iman ve aalih ameldir. Bu itibarla, bu iki asıldan herhangi birinin bulunmaması veya eksik kalması hâlinde dünya ve ahiret hayatının da güzelliğini kaybedeceğini unutmamak lazımdır.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى
رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً
مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ
الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ
إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٠٥﴾

98 Kur'an okuduğun zaman, taşlanmış şeytandan Allah'a sığın.

99 Şu bir gerçektir ki şeytanın, iman edenler ve Rabbine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktur.

100 Onun nüfuzu, sadece kendisini dost tutanlar ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerindedir.

101 Biz, bir ayetle bir ayetin yerini değiştirdiğimiz zaman, –ki Allah ne indirdiğini çok iyi bilir– "Sen bir iftiracısın." derler. Hayır, öyle değil; fakat çoğu bilmiyor.

102 (Ey Muhammed!) De ki: "Kur'an'ı, Rûhu'l-Kudüs (Cebrail), iman edenlerin imanlarını sağlamlaştırmak ve Müslümanlara hidayet ve rahmet olmak üzere Rabbinden hak ile indirmiştir."

103 Onların, "Muhammed'e (söylediklerini) öğreten, bir insandır." dediklerini elbette biliyoruz. Oysa haktan saparak kendisine meylettikleri adamın dili yabancıdır. Kur'an ise fasih bir Arapçadır.

104 Allah'ın ayetlerine iman etmeyenlere Allah hidayet etmez. Onlar için acı bir azap vardır.

105 Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler, ancak iftirada bulunurlar. Yalancı olanlar da işte bunlardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayette erkek olsun kadın olsun, bütün mü'minleri iyi ve güzel amelleriyle mükâfatlandıracağını ve onlara hem dünyada hem de ahirette en güzel hayatı yaşatacağını beyan ettikten sonra, onları şeytanın vesveselerinden uzak tutacak amellere irşat etmiş, onun, Muhammed'in (sas.) nübüvvetini inkâr eden müşriklerin kalplerinde uyandırdığı birtakım şüphelerle onların içlerine nasıl vesveseler soktuğuna işaret ederek bu şüphelerden ikisini zikretmiştir. Bunlardan birincisi, *nesh* de denilen ve Kur'an'dan bir ayetle vazolunan bir hükmün başka bir ayetle değiştirilmesidir. Şeytanın, müşriklerin kalplerine soktuğu ikinci şüphe ise Kur'an'ın Hazreti Peygamber'e Allah tarafından değil, Hıristiyanlar tarafından öğretildiğidir. Daha ilk anda batıl olduğu kolayca anlaşılan bu görüş Allah Teâlâ tarafından açık bir şekilde reddedilmiştir. Zira Kur'an, Hazreti Peygamber'e Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) (as.) tarafından fasih Arapça ile getirilmiş Allah kelamıdır. Hazreti Peygamber'e Kur'an'ı talim ettiği ileri sürülen Hıristiyan ise Arapça bilmeyen bir yabancıdır. Böyle bir yabancının fasih Arapça ile gelen bir kelamı bir başkasına öğretmesi nasıl mümkün olur? Bu, hiç şüphesiz, şeytanın kalplere soktuğu vesveseden başka bir şey değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

98 Kur'an okuduğun zaman, taşlanmış şeytandan Allah'a sığın.

99 Şu bir gerçektir ki şeytanın, iman edenler ve Rabbine güvenip dayananlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktur.

100 Onun nüfuzu, sadece kendisini dost tutanlar ve onun yüzünden müşrik olanlar üzerindedir.

98 Allah Teâlâ peygamberine yahut peygamberi diliyle kullarına, Kur'an okumaya başladıkları zaman, taşlanmış şeytandan Allah'a sığınmalarını emretmiştir. Zira şeytanın belli başlı işlerinden biri de birtakım vesveselerle insanların kalplerine şüphe sokmak ve sağlam inançlarını sarsmaktır. Nitekim Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak, Hacc suresinin 52. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Senden önce hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik ki o bir temen-*

nide bulunduğu zaman, şeytan onun temennisine bir şey sokmuş olmasın. Fakat Allah, şeytanın soktuğu şeyi iptal eder; sonra da ayetlerini sağlamlaştırır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir; hikmet sahibidir." İşte *istiâze* de denilen ve taşlanmış, lanetlenmiş ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş şeytanın vesveselerinden ve farklı manalara gelecek şekilde onun Kur'an kıraatini karıştırmasından korunmak maksadıyla başvurulan bu sığınma, *eûzu billâhi mineşşeytânirracîm* sözünü söylemekten ibarettir ve hayırlı bir işe başlarken söylenir. Fâtiha suresinin tefsirinde de açıkladığımız gibi, *istiâze*de Allah kelamını okumaya başlarken, daha önce, ağzı kirleten boş ve kötü sözlerden onu temizlemek ve güzelleştirmek, Allah'ın kuvvet ve kudretini itiraf ile O'nun yardımını dilemek ve nihayet, kulun o bâtını düşmanının kötülüklerini defetmeye muktedir olmak hususundaki aczini ve zafiyetini bilerek Allah'a sığınmak manası vardır. Onun içindir ki her Müslümanın, bu sözün delalet ettiği bu manayı bilip anlamış olarak onu her fırsatta tekrarlaması gerekir.

99 Şunu da unutmamak gerekir ki iman edenler ve Allah'a güvenip dayananlar üzerinde şeytanın hiçbir tesiri, onları yanıltıp doğru yoldan saptıracak hiçbir gücü yoktur. Şeytan, her ne kadar Allah'ın lanetine uğrayıp cennetten kovulduğu zaman Rabbine, *"Rabbim! Beni azdırmış olman dolayısıyla yeryüzündeki günahları âdemoğulları için süsleyecek ve hepsini azdıracağım."* (15/Hicr, 39-42) demiş olsa bile, Allah'ın mü'min kullarına hiçbir şey yapamayacağını ve onları doğru bildikleri yoldan ayıramayacağını bildiği içindir ki bunu itiraf etmekten başka çare bulamamış ve *"Ancak içlerinden ihlaslı kulların müstesna."* demek zorunda kalmıştır. Rabbi ise şeytanın bu itirafına karşılık şöyle buyurmuştur: *"Vazgeçilmesi mümkün olmayan dosdoğru yol işte budur. Sana uyan azgınlar dışında senin, kullarım üzerinde hiçbir gücün yoktur."* Zira A'râf suresinin 201. ayetinde şöyle açıklanmıştır: *"Allah'tan korkanlara şeytandan bir vesvese iliştiği zaman, onlar, (Allah'ı ve O'nun emir ve yasaklarını) hatırlarlar da (gerçeği hemen) görüp anlarlar."*

100 Bu itibarla, şeytanın gücü, sadece kendisini dost edinenler ve ona güvenerek Allah'a şirk koşanlar üzerinde geçerlidir. Nitekim *"Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helal ve temiz olanlarını yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın; zira o, sizin için apaçık bir düşmandır. Size, sadece kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."* (2/Bakara, 168-170) denildiği zaman, bunlardan bir kısmı, kendilerine hiçbir şey söylenmemiş veya hiçbir şey duymamış gibi başlarını çevirirler de kendi bildikleri yönde ve şeytanın peşinde giderler. Keza *"Onlara, "Allah'ın indirdiklerine uyun." denildiği zaman, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeylere uyarız." derler..."* Oysa onların atalarını üzerinde buldukları şey, putları kendilerine ilah edinerek onlara ibadet etmekten başka bir şey değildir.

101 Biz, bir ayetle bir ayetin yerini değiştirdiğimiz zaman, –ki Allah ne indirdiğini çok iyi bilir– "Sen bir iftiracısın." derler. Hayır, öyle değil; fakat çoğu bilmiyor.

102 (Ey Muhammed!) De ki: "Kur'an'ı, Rûhu'l-Kudüs (Cebrail), iman edenlerin imanlarını sağlamlaştırmak ve Müslümanlara hidayet ve rahmet olmak üzere Rabbinden hak ile indirmiştir.

101 Allah Teâlâ, şeytanın, Allah'ın mü'min kulları üzerinde değil, asıl kendisini dost edinenler üzerinde nüfuz sahibi olduğunu beyan ettikten sonra, onun vesvesesiyle nübüvveti inkâr edenlerin kalplerine soktuğu iki şüpheden birincisini zikretmiş ve bunun, bir hikmet gereği, bazı Kur'an ayetlerinde görülen nesh olayı ile ilgili olduğunu açıklamıştır. Filhakika Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'deki herhangi bir ayetle vazolunan bir hükmü, bazı sebeplere istinaden kaldırmış ve onun yerine yeni hüküm getiren başka bir ayet indirmiştir. Usul ilminde *nesh* adıy-

la bilinen bu hadise ilk İslam toplumundaki tederrüci gelişmenin tabii bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bu ise İslam'ın ilk günlerinde Müslümanlara, yapılması veya terk edilmesi güç gelen bir şeyin teklif edilmemesinin bir neticesidir. Bu çeşit teklifler, daima tederrüci şekilde yumuşaklıkla olmuş, Müslümanların bunları yüklenebilecek istidat kazanmalarına itina gösterilmiştir. Mesela namaz, ilk zamanlarda gece ve gündüz olmak ve her fariza için muayyen rekâtlarla beş vakit olarak farz kılınmamış, Müslümanlardan, sadece akşam ve sabah vakitlerinde mutlak bir salat talep edilmiştir. Keza zekât ve oruç, ancak hicretten bir sene sonra farz kılınmıştır; bundan önceki teklif, takatleri nispetinde sadaka ve oruçtan ibaretti. İçki, kumar, bazı evlenme akitleri, riba ve cahiliyye devrinden beri alışageldikleri bazı muamelat, ilk devirlerde haram kılınmamıştır. Çeşitli hükümlerdeki bu tederrüci gelişmenin hikmeti, katılaşmış nefislerin ıslahı için bir ilaç ve tekliflerin zor kullanmadan ve işi inada bindirmeden kabul edilmesi için bir vesile olması idi.

İslam teşriinde açık bir şekilde görülen bir husus da kolaylık ve hafifliktir. Ahkâmın çoğunda teşriindeki hikmetin kolaylaştırmak ve hafifletmek olduğu açıkça belirtilmiştir. Mesela Allah Teâlâ, Bakara suresinin 185. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah size kolaylığı ister; güçlüğü istemez..."* Nisâ suresinin 28. ayeti de aynı manadadır: *"Allah, sizin sırtınızdaki yükü hafifletmek ister; zira insan zayıf yaratılmıştır."* Emir hükmünün güçlük verdiği her hususi hâlde ruhsat hükmü vazolunmuştur. Bu sebeple mesela, zaruret hâlinde mahzurat mubah kılındığı gibi, farz ve vacipten birinin edası hâlinde darlık ve güçlük bahis konusu olduğu zaman, her ikisinin de terkine izin verilmiştir. Zorlama, hastalık, sefer, hata, unutkanlık ve cehalet, tahfifi gerektiren özürlerden sayılmıştır.

Gerçek böyle olduğu ve Allah Teâlâ, *"Biz bir ayeti neshedersek yahut unutturursak, ondan daha hayırlısını yahut onun dengini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?"* (2/Bakara, 106) buyurduğu hâlde müşrikler, sanki bu değişiklikleri Hazreti Peygamber bizzat kendisi yapıyormuş gibi, "Sen bir müfterisin." diyorlardı. Oysa Hazreti Peygamber'e asıl iftira edenler kendileriydi; zira o, Kur'an'dan onlara her ne okur ve onlara her ne tebliğ ederse, o, Rabbinin kendisine bir melek vasıtasıyla indirdiği kendi kelamından başka bir şey değildi ve Allah Teâlâ da peygamberine Kur'an olarak ne indirdiğini elbette çok iyi biliyordu. Fakat asıl Hazreti Peygamber'e iftirada bulunan müşrikler bu gerçeği anlamıyorlar ve küfürlerinde direnmekten bir türlü vazgeçmek istemiyorlardı.

102 Allah Teâlâ, maslahat icabı bazı ahkâm ayetlerinde yaptığı değişiklikler sebebiyle, şeytanın kalplerine soktuğu şüphe neticesi müşriklerin Hazreti Peygamber'e yaptıkları iftirayı açıklayıp bunun da cehaletten kaynaklandığını beyan ettikten sonra, peygamberine hitapla, Kur'an-ı Kerim'in kendisine nasıl ve ne maksatla indirildiğini o cahillere açıklamasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Onlara de ki: Size okunarak tebliğ edilen bu Kur'an, Rûhu'l-Kudüs, yani Cebrail tarafından Rabbinin katından bir hak olarak, yani doğruluk, adalet ve bir hikmet olmak üzere indirilmiştir. Dolayısıyla ayetler arasında hikmet gereği yapılmış değişiklikler de onun hak olan özelliklerindendir. Onun indirilmesi ise mü'minlerin kalplerindeki imanı pekiştirmesi ve Müslümanlara, aralarında nasih ve mensuh ayetlerin de bulunduğu Kur'an'ın tamamına iman etmek suretiyle hidayet ve rahmet olması içindir. Bundan şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki Müslümanlar, iki ayet arasında bir nesh keyfiyetinin bulunduğunu gördükleri zaman, inançları daha da kuvvetlenecek, kalpleri itminana kavuşacak ve dine karşı içlerinde sarsılmaz bir bağlılık duyacaklardır. İşte o zaman, ufak da olsa birtakım sapıklıklardan sakınarak Rablerinin emir ve nehiylerine

daha çok uyacaklardır. Kâfirler ise mü'minlerin aksine, Kur'an-ı Kerim'e karşı inançsızlıklarını daha çok artıracaklar ve küfürlerini daha çok katılaştıracaklardır.

[103] Onların, "Muhammed'e (söylediklerini) öğreten, bir insandır." dediklerini elbette biliyoruz. Oysa haktan saparak kendisine meylettikleri adamın dili yabancıdır. Kur'an ise fasih bir Arapçadır.

[104] Allah'ın ayetlerine iman etmeyenlere Allah hidayet etmez. Onlar için acı bir azap vardır.

[105] Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler, ancak iftirada bulunurlar. Yalancı olanlar da işte bunlardır.

103 Şeytanın vesvese ile müşriklerin kalplerine soktuğu ikinci şüphe, Hazreti Muhammed'e (sas.) isnat ettikleri bir başka yalan ve iftiradır. Onlar demektedirler ki: Muhammed'in bize okuduğu bu Kur'an, Allah sözü değil, insan sözüdür ve Muhammed'e Kur'an'ı o öğretmektedir. Müşriklerin Kur'an-ı Kerim'i Muhammed'e öğrettiğini ileri sürdükleri bu şahsın kim olduğu hususunda belirlenmiş herhangi bir isim yoktur. Keza müfessirler arasında da müşriklerin Hazreti Peygamber'i yalancılıkla itham ederken, ona Kur'an'ı kimin öğrettiği hususunda belirli bir isim bilinmemekte, çok değişik isimler ileri sürülmektedir. Ancak ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, müşriklerin Kur'an'ı Hazreti Peygamber'e öğrettiğini ileri sürdükleri bu şahıs doğru dürüst Arapça bilmeyen ve bu dili rahatça konuşamayan bir yabancıdır ve muhtemelen bir Hıristiyan'dır. Nitekim İbn Hişâm, *Sîre* (I. 393) adlı meşhur eserinde İbn İshâk'tan bu konuyla ilgili olarak şu haberi nakletmiştir: "Bana ulaştığına göre, Resulullah (sas.) Merve yanında bazı şeyler satan Hıristiyan bir kölenin yanına sıkça uğrar ve orada otururdu. Adı Cebr olan bu adam, Hadramoğullarının kölesi idi ve bunlar şöyle derlerdi: Biz yemin ederiz ki Muhammed'in söylediği şeylerin çoğunu ona, ancak Hadramoğullarının kölesi Hıristiyan Cebr öğretiyordu. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"Onların, "Muhammed'e (söylediklerini) öğreten, bir insandır." dediklerini elbette biliyoruz..."* ayetini indirmiştir."

Müşrikler, Kur'an-ı Kerim ve onun indirildiği Hazreti Muhammed hakkında her ne söylemiş ve nasıl bir iftira atmış olurlarsa olsunlar, onların söyledikleri elbette Allah'ın meçhulü bir şey değildi. O'nun, kimin neyi ne maksatla söylediğini bilmemesi mümkün müdür? Oysa onların gerçeği saptırarak Kur'an'ı Muhammed'e (sas.) öğrettiğini ileri sürdükleri adam, Arap olmayan ve Arapçayı da doğru dürüst bilmeyen bir kimse idi. Gerçek böyle olduğu hâlde böyle bir insanın, Arapça olan ve her şeyi fasih Arapça ile açıklayan kitabı Muhammed'e (sas.) öğretmesi nasıl mümkün olur?

104 Gerçek şudur ki böyle bir iftira ile ortaya çıkanlar, Cebrail'in (as.) Rabbi katından indirdiği Kur'an-ı Kerim'e ve onun indirildiği Muhammed'e (sas.) iman etmeyen kâfirlerdir. Bunların, iman etmedikleri sürece doğru yolu bulmaları da mümkün değildir; çünkü Allah, onlara asla hidayet etmez; doğru yola eriştirmez. Böyleleri için hem dünyada hem de ahirette çok şiddetli ve çok acı bir azap vardır.

105 Allah'ın ayetlerine iman etmeyenler ve bu ayetlerin Muhammed'e (sas.) Cebrail tarafından indirildiğini tasdik etmekten kaçınanlar, sadece yalan söylerler ve iftira ederler. Nitekim müşriklerin, *"Muhammed'e (sas.) söylediklerini öğreten, bir insandır."* demeleri de Allah'ın ayetlerine iman etmemiş olmalarının bir neticesidir. Eğer onlar, bu ayetlere iman etmiş olsalardı, onların birer Allah kelamı olduğunu da kabul ederler ve böyle bir iftirada bulunmazlardı. Bu sebepledir ki asıl yalancı olanlar da işte bu kâfirlerdir.

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ
بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ
وَاَبْصَارِهِمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ
هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُٓوا ۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ۚ ﴿١١٠﴾ يَوْمَ تَاْتِى كُلُّ نَفْسٍ
تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

106 Kalbi iman ile dopdolu olduğu hâlde küfre zorlanan kimse dışında imanından sonra Allah'ı inkâr eden ve küfre göğüs açan kimselere, Allah katından bir azap gelir. Onlar için büyük bir azap vardır.

107 Bu, dünya hayatını ahirete tercih etmeleri ve Allah'ın kâfir kimselere hidayet etmemesi sebebiyledir.

108 Bunlar, Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Gafil olanlar da bunlardır.

109 Ahirette asıl hüsrana uğrayacakların da bunlar olacağında şüphe yoktur.

110 Sonra Rabbin (ey Muhammed), zulme uğradıktan sonra hicret eden, sonra savaşan ve sabreden kimseler için, evet Rabbin, onların bu fiillerinden sonra çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

111 O gün, herkes kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese kendi işlediğinin tam karşılığı verilir. Onlar asla haksızlığa uğramazlar.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin Hazreti Peygamber'i Rabbinden kendisine indirilen Kur'an-ı Kerim hakkında itham ederek bu kitabın Allah katından inmediğini, kitabı ona bir insanın öğrettiğini ileri sürerek ona müfteri dediklerini beyan edip Hazreti Peygamber hakkındaki bu iftiraları ve küfürleri sebebiyle en şiddetli dünya ve ahiret azabıyla tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde küfre zorlanan, fakat imanını kalbinde gizleyerek lisanen kâfirler safına geçen kimselerle, iman ettikten sonra hem kalben hem de lisanen küfre dönen kimselerin durumlarını ve kâfirlerin baskısı altında yurtlarını terk edip başka yerlere hicret eden mü'minlerin hallerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

106 Kalbi iman ile dopdolu olduğu hâlde küfre zorlanan kimse dışında imanından sonra Allah'ı inkâr eden ve küfre göğüs açan kimselere, Allah katından bir azap gelir. Onlar için büyük bir azap vardır.

107 Bu, dünya hayatını ahirete tercih etmeleri ve Allah'ın kâfir kimselere hidayet etmemesi sebebiyledir.

108 Bunlar, Allah'ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Gafil olanlar da bunlardır.

109 Ahirette asıl hüsrana uğrayacakların da bunlar olacağında şüphe yoktur.

106 İman ettikten sonra, dünya nimetlerinin cazibesi karşısında imanını yitiren ve kalbini küfre açarak Allah'ın varlığını ve birliğini inkâr edip küfür üzerinde karar kılan kimseler için çok şiddetli bir ahiret azabı vardır. Allah'ın bu gibiler üzerindeki gazap ve lanetinin çok daha büyük olması, imanın küfür üzerindeki yüceliğini ve güzelliğini görüp öğrendikten sonra, imanı terk edip küfre yönelmeleri ve onda karar kılmaları sebebiyledir. Zira aklı başında olan ve onu kullanmasını bilen hiç kimse, iman edip onun derecesini ve ulviyyetini bilip öğrendikten sonra, onu terk ederek küfre yönelmez. Buna rağmen eğer bir kimse, iman ettikten sonra, dünya nimetlerinin cazibesine kapılarak sırf menfaat uğruna imanından döner ve küfre dalarsa, işte böyle kimseler, Allah'ın en büyük gazabını üzerlerinde toplamış olarak ahirete göçerler ve orada en şiddetli azabı görürler.

Ancak iman etmiş ve imanlarını kalplerinde pekiştirmiş öyle kimseler de vardır ki bunlar bazen küfür ehlinin eline esir düşerler ve onlar tarafından Allah'ı inkâr etmeye ve imandan dönüp küfrü benimsemeye zorlanırlar. Eğer bunu yaparlarsa, canlarının bağışlanacağı ve bol dünya nimetleriyle mükâfatlandırılacakları vaat olunur; aksi hâlde işkenceler altında öldürülmekle tehdit olunurlar. İşte bu tehdit altında kalan mü'minler, imanlarını kalplerinde gizleyerek kâfirlerin teklifini kabul etmiş görünseler ve lisanen küfrü itiraf etmiş olsalar bile, kalben mü'mindirler ve imanlarından hiçbir şey kaybetmemişlerdir. İşte bunlar, sureta kâfir olsalar bile kalben mü'min oldukları için, sırf dünya menfaati için imandan dönen ve hem kalben hem de lisanen küfrü benimseyen kimselerden ayrı olup Allah'ın gazabından ve azabından uzaktırlar. İslam tarihinde bunun pek çok örneğini görmek mümkündür. Bilal, Habbâb ve Ammâr ibn Yâsir bunlardandır. Müfessirlerin naklettikleri haberlerden öğrenildiğine göre müşrikler, Ammâr ibn Yâsir'i yakalamışlar ve ona, Hazreti Peygamber'e küfredinceye ve tanrılarını hayırla anıncaya kadar işkence etmişlerdi. Daha sonra Ammâr, Hazreti Peygamber'e gelmiş ve olanları ona anlatarak, "Sana sövmedikçe ve tanrılarını hayırla yâd etmedikçe beni serbest bırakmadılar." demiştir. Bunun üzerine Hazreti Peygamber Ammâr'a, "O sırada kalbin nasıldı?" diye sormuş, Ammâr da "O sırada kalbim imanla dopdoluydu." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hazreti Peygamber, "Eğer onlar işkencelerine dönerlerse, sen de onların istekleri doğrultusunda cevap ver." buyurmuştur. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"Kalbi iman ile dopdolu olduğu hâlde küfre zorlanan kimse dışında..."* ayetini indirmiştir.

107 Böyle kimselerin imandan dönüp küfre yönelmeleri, dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmeleri ve bu yüzden de Allah'ın, küfrü imana tercih edenleri küfürlerinde sabit kılıp doğru yola irşat etmemesi sebebiyledir. Zira onlar, kendi irade ve istekleriyle imanı terk etmişler ve kalplerini küfürle doldurmuşlardır. Allah da onları kendi istekleriyle baş başa bırakmıştır.

108 Bu itibarla onlar, Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Hiçbir surette iman etmezler; Allah'ın hak olan kelamını işitmezler; kendilerini doğru yola irşat edecek delilleri de görmezler. Kısacası onlar, büyük bir gaflet içindedirler ve ahirette başlarına gelecek azaptan da gafildirler.

109 Gerçek böyle olunca, kıyamet günü asıl hüsrana uğrayacak olanların da bunlar olacağında hiç şüphe yoktur. Zira Allah'a iman ettikten sonra O'nu inkâr ederek imandan dönen ve dolayısıyla Allah'ın gazabını ve en şiddetli azabını hak eden kimseler bunlardır. Geçici dünya hayatını ebedî ahiret hayatına tercih edenler ve dolayısıyla Allah'ın hidayetinden mahrum kılınanlar bunlardır. Keza Allah'ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürleyip gaflet içinde bıraktığı kimseler de yine bunlardır.

110 Sonra Rabbin (ey Muhammed), zulme uğradıktan sonra hicret eden, sonra savaşan ve sabreden kimseler için, evet Rab-

bin, onların bu fiillerinden sonra çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

111 O gün, herkes kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese kendi işlediğinin tam karşılığı verilir. Onlar asla haksızlığa uğramazlar.

110 Mekke'de müşriklerin işkencelerine maruz kalarak dinlerinden dönmeye zorlanan, bu zor karşısında kâfirlerin isteklerine boyun eğmiş görünerek yine de imanlarını göğüslerinde gizleyen, sonra da bir fırsatını bulunca evlerini, barklarını ve ailelerini terk ederek diğer mü'minlerle birlikte Medine'ye hicret edip müşriklerle mücadeleye girişen ve her türlü güçlüğe göğüs gerip sabreden mü'minlere gelince, işte ey Muhammed, Rabbin bunlar hakkında çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. İmana ve İslam'a bağlılıkları, sonra da geçmiş günahlarından tövbe etmeleri dolayısıyla Rabbinin af ve mağfireti bunlar içindir.

111 O'nun bu af ve mağfireti, herkesin kendi derdine düşüp canını kurtarmaya çalıştığı ve herkese dünyada işlediği amellerin karşılığının tam olarak verildiği kıyamet günü gerçekleşecektir. Zira o gün, hiç kimse, anası, babası ve çocuğu bile olsa, kendi canından başka birinin canı ile ilgilenme fırsatını bulamayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"O büyük gürültü gelince, işte o gün, kişi, kardeşinden, anasından, babasından, karısından ve oğullarından kaçar. O gün, onlardan her kişinin kendini meşgul eden bir işi vardır."* (80/Abese, 33-37). Bazıları, kendi nefisleri için başkalarıyla mücadeleye girişir ve kendilerini kurtarmak için onları suçlayarak, *"Rabbimiz! Bizi saptıranlar işte bunlar..."* (7/A'râf, 38) yahut *"Rabbimiz olan Allah'a yemin ederiz ki biz müşrik değildik..."* (6/En'âm, 23) derler. Fakat kim ne söylerse söylesin, gerçek olan şudur ki her nefse, dünyada işlediği amellerin karşılığı tam olarak verilecek, hiç kimse haksızlığa veya zulme uğramayacaktır. *"Her kim zerre miktarı hayır işlemişse onu görecektir. Kim de zerre miktarı kötülük işlemişse onu görecektir."* (99/Zilzâl, 7-8).

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ
فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ
فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾

112 Allah, bir kasabayı misal olarak verir. (Bu kasaba) güven ve huzur içinde idi; rızkı her taraftan kendisine bol bol geliyordu. Fakat bir gün, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti. Allah da o kasabaya, yapmış oldukları yüzünden açlık ve korku libasını giydirdi.

113 Kendilerine içlerinden bir de peygamber gelmişti; fakat onu yalanladılar. Bunun üzerine zulümleri içinde azap onları yakalayıverdi.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kalpleri iman ile dopdolu olduğu hâlde kâfirler tarafından küfre zorlanan ve bu zor karşısında imanını kalbinde gizleyerek kâfirlerin isteklerine uymuş görünen mü'minler dışında iman ettikten sonra kalplerini yeniden küfre açarak imandan dönen kimselerin hallerini açıklayıp bunları en şiddetli ahiret azabıyla tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde böyle kimseleri açlık ve afet gibi çeşitli dünya azabı ile tehdit etmiş ve şöyle buyurmuştur:

112 Allah, bir kasabayı misal olarak verir: (Bu kasaba) güven ve huzur içinde idi; rızkı her taraftan kendisine bol bol geliyordu. Fakat bir gün, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük

etti. Allah da o kasabaya, yapmış oldukları yüzünden açlık ve korku libasını giydirdi.

[113] Kendilerine içlerinden bir de peygamber gelmişti; fakat onu yalanladılar. Bunun üzerine zulümleri içinde azap, onları yakalayıverdi.

112 Allah Teâlâ, bir şehir veya bir ülke halkının küfürleri dolayısıyla yalnız ahiret azabıyla değil, dünyevi azap ile de cezalandırılacaklarını göstermek ve halkların ibret almalarını sağlamak için, bir kasabanın durumunu misal olarak zikretmiş ve bu kasaba halkının küfretmiş olması dolayısıyla açlık ve korku ile nasıl cezalandırıldıklarını açıklamıştır. Bu kasaba, herhangi bir düşman tehlikesinden uzak, korkusuz, çeşitli ülkelerden gelen bol yiyecek sebebiyle açlık nedir bilmeden tam bir rahatlık içinde yaşayan insanlardan oluşuyordu. Ne var ki dünya nimetlerinin bolluğu içinde korkusuz geçen günlerini gün etmeye çalışan bu halk, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmiş ve azgınlık içinde küfre dalmıştı. İşte bundan sonra da Allah, küfürlerinin cezası olmak üzere, dışarıdan bol bol gelen rızık kapılarını kapatarak kasaba halkını açlığa mahkûm etmiş, neşe ve güven içinde korkusuz geçen günlerini de karartarak içlerine büyük bir korku salmıştır.

113 Bunlar, kendilerine, doğru yolu gösteren ve bu yola girdikleri takdirde iyi ve güzel günlere tekrar kavuşmalarını sağlayacak olan bir de peygamber gönderilmiş olmasına rağmen, bu peygambere uymak ve onun gösterdiği yolda gitmek yerine onu yalanlamışlar, bu yüzden de bu zalim kasaba halkı, küfürleriyle zulmedip dururken, birden kendilerini perişan eden bir azap onları yakalayıvermiştir. Bu, hiç şüphesiz, aynı davranış içerisine giren zalim kasaba halklarına ibret almaları ve aynı akıbete uğramadan hallerini düzeltmeleri için Allah Teâlâ'nın apaçık bir uyarısıdır. Kur'an-ı Kerim, aklını kullanabilen ve ibret almasını bilen insanlar için bu çeşit uyarılarla doludur. Buna rağmen toplum içinde ibret almasını bilenler ne kadar da azdır.

Allah Teâlâ'nın bu iki ayette misal olarak zikrettiği kasabanın ve küfürleri dolayısıyla dünyevi azap ile cezalandırılan kasaba halkının kimlikleri açıklanmamıştır. Bu sebeple müfessirlerin büyük çoğunluğu, kasabanın Mekke olduğunu ileri sürmüş olmakla beraber, diğer bazıları, bu kasabanın Mekke olması ihtimalinin zayıf olduğunu değerlendirmişlerdir. Filhakika Mekke, ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, cahiliyye devrinde ve İslam'ın bidayetinde çeşitli Arap kabilelerinin ziyaretgâhı ve ticaret kervanlarının uğrak yeri idi. Hem burada yaşayanlar hem de ziyaret ve ticaret maksadıyla dışarıdan gelenler, korku ve endişeye kapılmaksızın, güven içinde günlerini geçiriyorlardı. Ne var ki kasaba halkı, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bu hudutsuz nimetleri inkâr ettiği gibi, kendi elleriyle yaptıkları putları ilah edinerek Allah'a şirk koşmaktan da geri kalmıyordu. Nihayet Allah, onları doğru yola davet etmesi için kendi içlerinden Muhammed'i (sas.) peygamber olarak göndermiş, fakat onlar, bu peygamberi yalanladıkları gibi, ona inanan ve peşinden giden mü'minleri de çeşitli işkencelerle onun etrafından uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bunun üzerine Hazreti Peygamber, kendisine inananlarla birlikte Mekke'den Medine'ye hicret etmiş ve orada ilk İslam devletini kurmuştur. İşte bundan sonradır ki Mekke'nin diğer kabileler üzerindeki hâkimiyeti kaybolmaya ve daha önce sahip olduğu bolluk yok olup kıtlığa ve açlığa dönüşmeye başlamıştır. Mekkelilerin zaman zaman Müslümanları ortadan kaldırmak için giriştikleri savaş harekâtı ise mağlubiyetle neticelenmiş ve müşrikler perişan bir hâlde liderlerini de kaybetmiş olarak Mekke'ye geri dönmek zorunda kalmışlardır. Nihayet Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethi ile müşrik hâkimiyeti son bulmuştur.

Ayet-i kerimede misal olarak zikredilen kasabanın Mekke olması ihtimalini zayıf bulan müfessirler ise misalin zaten Mekkeliler için zikredildiğini, bu sebeple, Mekkeliler için verilen bu misalin Mekke'den başka bir şehir olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا وَّاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ
عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيْرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ
غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ﴿١١٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۠ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى
الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَا ظَلَمْنٰهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١١٨﴾ ثُمَّ اِنَّ
رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ عَمِلُوا السُّوْۗءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوْا مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ وَاَصْلَحُوْٓا ۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٩﴾

114 O hâlde (ey mü'minler), eğer Allah'a ibadet ediyorsanız, O'nun helal ve temiz olarak size verdiği rızıktan yiyin ve Allah'ın nimetine şükredin.

115 O size sadece ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilenleri haram kılmıştır. Her kim (ölüm korkusuyla) yemek zorunda kalırsa, saldırmadan ve aşırı gitmeden (bunlardan yiyebilir); şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

116 Dillerinizin yalan vasfetmesi dolayısıyla, "Şu helaldir; bu da haramdır." demeyin; aksi hâlde Allah'a iftira etmiş olursunuz. Allah'a iftira edenler ise asla felah bulmazlar.

117 Onlar için (dünyada) az bir menfaat, (ahirette de) acı bir azap vardır.

118 Sana anlattıklarımızı, daha önce Yahudi olanlara da haram kılmıştık ve onlara zulmetmemiştik; fakat onlar, kendi kendilerine zulmediyorlardı.

119 Sonra Rabbin, bilmeden kötülük işleyen, sonra bunun ardından tövbe edip hâlini düzelten kimseler için, evet Rabbin böyle yapanlar için çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Allah'ın nimetlerini inkâr eden kâfirleri hem dünya hem de ahiret azabıyla tehdit edip bir kasabayı ibret almaları için misal olarak zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde mü'minlere hitap ederek yalnız Allah'ın helal kıldığı şeylerden yemelerini ve kendilerine ihsan ettiği hudutsuz nimetlere karşı O'na şükretmelerini emretmiş, onlara, "Aralarında ganimetlerin de bulunduğu helal ve temiz olan şeyleri yiyin; ölmüş hayvan eti, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti gibi pisliklerden de uzak durun." buyurmuştur. Daha sonra onları, Allah'ın hükmü bulunmayan şeyler hakkında Yahudilerin yaptıkları gibi, "Şu haramdır; bu da helaldir." diyerek gelişi güzel hüküm vermekten menetmiş, bunun Allah'a yöneltilmiş en büyük iftira olduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

114 O hâlde (ey mü'minler), eğer Allah'a ibadet ediyorsanız, O'nun helal ve temiz olarak size verdiği rızıktan yiyin ve Allah'ın nimetine şükredin.

115 O size sadece ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkasının adına kesilenleri haram kılmıştır. Her kim (ölüm korkusuyla) yemek zorunda kalırsa, saldırmadan ve aşırı gitmeden (bunlardan yiyebilir); şüphesiz Allah, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

[116] Dillerinizin yalan vasfetmesi dolayısıyla, "Şu helaldir; bu da haramdır." demeyin; aksi hâlde Allah'a iftira etmiş olursunuz. Allah'a iftira edenler ise asla felah bulmazlar.

[117] Onlar için (dünyada) az bir menfaat, (ahirette de) acı bir azap vardır.

114 Allah Teâlâ, güven içinde yaşayan, kıtlık yüzü görmeden bol rızıkla geçinen, buna rağmen Allah'ın bu nimetlerine karşı nankörlük eden ve kendilerine doğru yolu göstermek için gönderilen peygamberi de yalanlayan bir kasaba halkını açlık ve korku ile nasıl cezalandırdığını aklı başında olan ve düşünmesini bilen insanlara ibret almaları için bir misal olmak üzere zikredip kasaba halkına verilen açlık ve korku cezasının küfürleri sebebiyle olduğunu açıkladıktan sonra, Allah'a inanan ve O'na ibadet eden mü'minlere hitap etmiş ve buna benzer bir cezaya maruz kalmamaları için Allah'ın verdiği rızıklardan yalnız helal ve temiz olanları yemelerini ve bu nimetlere karşı da şükretmeyi ihmal etmemelerini emretmiştir. Ayet-i kerimede, *"eğer Allah'a ibadet ediyorsanız..."* ibaresi, ceza olarak kasaba halkının üzerine gelen açlık ve korkunun mü'minlere de gelmesine engel olacak en güzel davranış olarak zikredilmiş, Allah'ın helal ve temiz olarak verdiği rızıklardan yenmesi ve bu nimetlere karşı şükredilmesi de Allah'a ibadetin tabii bir neticesi olarak açıklanmıştır. Buna göre, misal olarak zikredilen kasabanın Mekke olduğu kabul edilecek olursa, ayet-i kerimedeki muhatabın, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine, o zamana kadar açlık ve korku içinde yaşayan, son çare olarak da Müslümanlar tarafından öldürülmemek için şirki terk ederek İslam'a yönelen Mekkeliler olduğu anlaşılır. Bu manada Allah Teâlâ, ihtida eden Mekkelilere hitabetmiş ve eğer gerçekten iman etmişseniz ve yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, O'nun helal ve temiz olarak verdiği rızıktan yiyin ve O'nun nimetlerine şükredin, buyurmuştur.

115 Müslümanlara, imanın ve İslam'ın bir gereği olarak, yalnız helal ve temiz rızıklardan yemeleri emredildikten sonra, yenilebilecek bu rızıkların neler olduğu hususunda onları aydınlatmak için haram kılınan dört çeşit yiyecek zikredilmiştir. Her ne kadar helal ve temiz rızıklardan söz edilirken, bu sözün tabii bir neticesi olarak, yine helal ve temiz yiyeceklerin zikredilmesi beklenirse de bunların sayıca çok olması ve her birinin ayrı ayrı zikredilmesine gerek bulunmaması dolayısıyla, sadece haram kılınmış dört çeşit yiyeceğe işaret edilmiş ve böylece, bunların dışında kalan diğer yiyeceklerin hepsinin de helal ve temiz yiyecekler olduğu anlatılmak istenmiştir. Haram kılınan veya yenilmesi haram olan bu yiyecekler, kesilmeksizin kendi kendine ölmüş hayvan eti ki bunlara leş de denilmiştir, akıp pıhtılaşmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen veya bir puta kurban edilen hayvan etidir. İşte bu dört çeşit yiyeceğin dışında kalan diğer bütün yiyecekler helaldir ve bunların yenilmesinde herhangi bir sakınca yoktur.

Ancak, kıtlıkta veya yiyecek hiçbir şeyin bulunmaması hâlinde aç kalan ve açlık sebebiyle ölüm tehlikesiyle karşılaşan bir kimse, haram kılınan yiyeceklerden herhangi birisini bulursa, ona saldırmamak ve kendisini ölümden kurtaracak miktardan fazlası olmamak şartıyla, o haram yiyecekten yemesinde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, bu gibi durumlarda haram yiyecekten yiyen kimseler için çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. Şunu da unutmamak gerekir ki O, kulları için daima kolaylığı murat etmiş, hiçbir zaman onları zora koşmamış ve tehlikeye atmamıştır.

116 Araplar, cahiliyye devrinde çok defa kendi heva ve heveslerine uyarak birtakım yiyecekler hakkında, "Şu helaldir, bu da haramdır." gibi çeşitli hükümler veriyorlar ve bu hükümlerle birçok temiz ve helal olan yiyeceği kendi nefislerine haram kılıyorlar, buna karşılık putları adına kestikleri etleri, domuz etini, leşi ve kanı, helal sayıp yemekten çekinmiyorlardı. Bu davranışlarıyla dil-

lerini de yalana iyice alıştırmışlardı. Nitekim Allah Teâlâ, onların bu davranışlarını Mâide suresinin 103. ayetinde şöyle açıklamıştır: *"Allah, ne bahîre'yi, ne sâibe'yi, ne vasîle'yi ve ne de hâm'ı meşru kılmıştır. Fakat küfredenler, (bunları Allah'ın emrettiğini ileri sürerek) Allah'a karşı yalan yere iftira etmişlerdir; onların çoğunun da akılları ermez."* Bu ayet-i kerimede adı geçen *bahîre*, beş batın yavrusu olduktan sonra kulağı yarılarak salıverilen devedir ki cahiliyye devrinde Araplar bu şekilde salıverilen bir devenin etini, sütünü, tüyünü ve ona binilmesini haram saymışlardır. Bir dileğin gerçekleşmesi üzerine putlara adanan ve aynı şekilde salıverilen *sâibe* de haram sayılmıştır. *Vasîle*, biri erkek biri dişi olmak üzere ikiz doğuran koyun olup eti, sütü tüyü haramdır. *Hâm* ise on batın yavru doğurtan erkek deve olup bu da diğerleri gibi azat edilir ve herhangi bir işte kullanılması haramdır. Ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ, bu hayvanların hurmetine dair hiçbir hüküm vazetmemiş olduğu hâlde cahiliyye Arabı bu hayvanları haram sayarak onlardan istifade edilmesini engellemiş ve böylece Allah'a en büyük iftirayı yapmıştır. Şunu unutmamak gerekir ki Allah'a yalan iftirada bulunanlar, asla felah bulmazlar. Akıbetleri büyük hüsrandır.

117 Bunlar için dünyada az bir geçim, ahirette de çok acı bir azap vardır. Bu gibilerin kötü akıbetleriyle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de aynı manada haberler yer almıştır. Bazıları şunlardır: *"Dünyada onları az bir süre faydalandırırız; sonra da ağır bir azaba onları mecbur tutarız."* (31/Lokmân, 24); *"(Ey Muhammed!) De ki: "Allah'a karşı yalan uyduranlar asla felâh bulmazlar." Dünyada biraz geçimlik; sonra dönüşleri yine bize olacaktır. Biz de onlara küfretmiş olmaları sebebiyle şiddetli azabı tattıracağız."* (10/Yûnus, 69-70).

[118] Sana anlattıklarımızı, daha önce Yahudi olanlara da haram kılmıştık ve onlara zulmetmemiştik; fakat onlar, kendi kendilerine zulmediyorlardı.

[119] Sonra Rabbin, bilmeden kötülük işleyen, sonra bunun ardından tövbe edip hâlini düzelten kimseler için, evet Rabbin böyle yapanlar için çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir.

118 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde helal ve haramı, haram olmasına rağmen zaruret hâlinde ortaya çıkan mubahı açıkladıktan sonra, bu ayette nesh edilmezden önce Yahudi şeriatındaki helal ve harama da işaret etmiş ve onlara da birtakım yiyeceklerin haram kılındığını haber vermiştir: *"Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kılmıştık. Keza sığır ve koyunun, sırtlarının yahut bağırsaklarının taşıdığı, yahutta kemiğe karışan yağlar hariç, iç yağlarını da haram kılmıştık. İsyanlarından dolayı onları böyle cezalandırmıştık. Biz, hiç şüphesiz, (her söylediğimizde) sadığız."* (6/En'âm, 146). Bu ayet-i kerimeden de açıkça anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, yenilmesinde hiçbir sakınca bulunmayan tırnaklı hayvanları, sığır ve koyunun iç yağlarını Yahudilere haram kılmış ve bunu da sırf onları cezalandırmak için yapmıştır. Zira Yahudiler, kendilerine gönderilen peygamberleri öldürüyorlar, Allah'ın helal kıldığı birtakım temiz yiyecekleri de kendi heva ve hevesleri doğrultusunda haram sayıyorlardı. İşte bu sebeple Allah da onları, yenilmesinde hiçbir sakınca bulunmayan temiz yiyecekleri onlara haram kılarak cezalandırmıştır. Yoksa Allah, bütün tırnaklı hayvanlarla birlikte sığır ve koyunun iç yağlarını haram kılarken onlara zulmetmeyi asla murat etmemiştir; zira Allah kullarına asla zulmetmez; O asla zalim değildir. Fakat Yahudiler, bizzat kendileri Allah'ın yolundan sapmaları, birçok kimseyi de o yoldan saptırmaları sebebiyle kendi kendilerine zulmetmişlerdir. Onların bu halleri, Nisâ suresinin 160-161. ayetlerinde de açıklanmış ve şöyle buyurulmuştur: *"Yahudi olanlardan neşet eden bir zulüm yüzünden, keza birçok kimseyi Allah'ın yolundan saptırmaları, kendilerine yasaklandığı hâlde ribayı almaları ve insanların mallarını haksız yolla yemeleri yüzünden, kendilerine helal kılınmış olan*

temiz nimetleri onlara haram kıldık ve onlardan kâfir olanlar için de elim bir azap hazırladık."

119 Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Allah, cehaletleri sebebiyle kötülük işleyen, kendisine isyan eden, helalini haram, haramını da helal kılan kullarından, yaptıkları işin kötülüğünü fark edip bundan dönen, sonra da tövbe edip hallerini düzeltenler için çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir. Zira kötülük ne derece büyük olursa olsun, onu işleyenler, ancak cehaletleri sebebiyle işlerler. Hiç kimse küfrü, onun küfür olduğunu bilerek rıza göstermez. Keza dünyaya ve dünya nimetlerine karşı olan hırsı, onun aklına ve bilgisine galip gelmedikçe o hırsın kölesi olmaz.

إِبْرٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِأَنْعُمِهِ اجْتَبٰيهُ وَهَدٰيهُ إِلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾ وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ
مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ
لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾

[120] Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaatkâr, hak dine yönelmiş ve asla müşriklerden olmamış (başlı başına) bir ümmetti.

[121] Allah'ın nimetlerine karşı da şükredici idi. Allah onu seçmiş ve dosdoğru yola hidayet etmişti.

[122] Dünyada ona iyilik vermiştik. Ahirette de salihlerden idi.

[123] Sonra (ey Muhammed) sana, "Hakka yönelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine tabi ol." diye vahyettik.

[124] Cumartesi (ibadeti), onun üzerinde ihtilaf edenlere (farz) kılınmıştı. Şüphesiz Rabbin, kıyamet günü, üzerinde ihtilaf ettikleri meselede aralarında elbette hükmünü verecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde yenilmesi haram kılınan ölü hayvan etini, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan etini zikrederek bunların dışında kalan diğer bütün yiyeceklerin temiz ve helal olduğunu beyan edip mü'minlere yalnız temiz ve helal yiyeceklerden yemelerini emretmiş, onları hem müşrikler hem de Yahudiler gibi kendi heva ve heveslerine uyarak Allah'ın hakkında hiçbir hüküm vazetmediği birtakım yiyecekler hakkında şu helaldir, bu da haramdır diyerek Allah'a iftira etmekten menetmiş, aksi davranışta bulunanları ise acı bir azap ile tehdit etmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise tevhid dininin lideri olan ve hiçbir zaman müşrikler safında yer almayan İbrahim'den (as.) övgü ile bahsetmiş ve Hazreti Muhammed'e (sas.) de, *"Hakka yönelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine tabi ol."* diye vahyettiğini haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[120] Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaatkâr, hak dine yönelmiş ve asla müşriklerden olmamış (başlı başına) bir ümmetti.

[121] Allah'ın nimetlerine karşı da şükredici idi. Allah onu seçmiş ve dosdoğru yola hidayet etmişti.

[122] Dünyada ona iyilik vermiştik. Ahirette de salihlerden idi.

[123] Sonra (ey Muhammed) sana, "Hakka yö-

nelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine tabi ol." diye vahyettik.

120 Allah Teâlâ, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, bu ayette, kulu, elçisi muvahhidlerin lideri, peygamberler babası ve halili, İbrahim'i (as.) en üstün sıfatlarla methetmiş ve onu, müşrikler arasında yaşamış olmasına rağmen hiçbir surette müşriklerden olmamış bir kimse olarak tavsif etmiştir. O, aynı zamanda bir ümmeti teşkil eden insanlardan her birinin en üstün ve en yüce sıfatlarını kendisinde cemetmesi dolayısıyla başlı başına bir ümmetti. Bu ayet-i kerimede İbrahim'in (as.) dört üstün sıfatı zikredilmiş, diğer ayet-i kerimelerde zikredilenlerle bu sıfatların sayısı dokuzu bulmuştur. Bu sıfatlar şöyledir:

1. İbrahim (as.) bütün üstün ve hayırlı sıfatları kendisinde cemetmesi dolayısıyla o, başlı başına bir ümmetti.

2. O, Allah'tan korkan, Allah'ın emirlerine hiç kusursuz riayet eden itaatkâr bir mü'min idi.

3. O, şirkten ve batıl her şeyden uzak, yalnız tevhide yönelmiş gerçek bir hanif idi.

4. Bu itibarla o, hiçbir zaman müşriklerden olmamış, küçük yaşından itibaren bir muvahhid olarak müşriklerle daima mücadele etmiştir. Ayetlerde şöyle buyurulmaktadır: *"Rabbim hem diriltir, hem de öldürür."* demiş, hükümdarın, *"Ben de diriltir ve öldürürüm."* demesi üzerine, *"Allah, güneşi doğudan getirir; sen de onu batıdan getir."* diyerek *kâfir hükümdarı şaşkına çevirmişti..."* (2/Bakara 258); *"'Ben, bir muvahhid olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim.' demiştir."* (6/En'âm 79); *"İbrahim, ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyan idi; fakat o, hakka yönelen bir Müslüman idi. Müşriklerden de hiç olmamıştı."* (3/Âl-i İmrân 67).

121 Allah Teâlâ, bu ayette İbrahim'in (as.) sıfatlarını saymaya devam etmiştir:

5. İbrahim, Allah'ın nimetlerine karşı şükredici idi. Üzerindeki nimet az bile olsa o, şükretmeyi hiçbir surette ihmal etmezdi. Onun, *"Allah'a verdiği sözü yerine getiren İbrahim."* (53/Necm, 37) sıfatıyla zikredilmesinde de aynı manayı görmek mümkündür. Zira o, şükür de dâhil, Allah'ın bütün emirlerine uyan ve onları hiç kusursuz uygulayan kimse idi.

6. *"Biz, daha önce İbrahim'e nübüvvet alametini vermiştik. Zaten onu biliyorduk."* (21/Enbiyâ, 51) ayetinde de ifade edildiği gibi o, Rabbi tarafından peygamberlik için seçilmişti.

7. İnsanları Allah'ın dosdoğru yoluna davet etmesi ve onların Rabbinin hak olan dinine rağbetlerini artırması için Rabbi onu dosdoğru yola hidayet etmişti.

122 Bu ayet-i kerimede de İbrahim'in (as.) üstün sıfatları zikredilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

8. Rabbi ona bu dünyada ayrı bir güzellik ve ayrı bir iyilik ihsan etmiş ve onu, ister Müslüman, ister Yahudi, ister Hıristiyan, kısacası hangi dinden olursa olsun, bütün insanlara sevdirmiştir. Müşrik Araplar bile her fırsatta onunla övünmüşlerdir.

9. O, dünyada iyilerden olduğu gibi, ahirette de salihler zümresinden idi ve bu, *"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni salihler arasına ilhak eyle."* (26/Şuarâ, 83) ayetiyle de açıklanan duasının bir neticesi idi. Burada şuna da işaret etmek gerekir ki İbrahim'in (as.) salihler zümresinden olması, onun, salihlerin en yükseklerinden olmasına engel teşkil etmez. En'âm suresinin, *"Bu, kavmine karşı kullanması için bizim İbrahim'e verdiğimiz açık ve kesin delillerimizdi. Dilediğimiz kimseleri derece derece yükseltiriz..."* mealindeki ayet-i kerime de bunun en açık delilini teşkil eder.

123 Allah Teâlâ, İbrahim'in (as.) bu sıfatlarını saydıktan sonra, Hazreti Muhammed'e (sas.) vahyederek, bu üstün vasıfları, tevhide bağlılığı ve tuttuğu yolun doğruluğu dolayısıyla, İbrahim'in hak ve dosdoğru olan bu dinine tabi olması hususundaki emrini haber vermiştir. Zira onun bu dini, tevhid esasına dayalı, şirkten ve batıl bütün inançlardan uzak bir din idi ve İbrahim (as.) de hiçbir zaman müşriklerden olmamıştır. Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki Allah Teâlâ'nın

Hazreti Peygamber'e uymasını emrettiği İbrahim dini, tevhide davet, üstün ahlak ve amelleri de içine alan usule müteallik hususlardan ibarettir. Fürua taalluk eden hususların ise değişen zamana, gelişen insan aklına ve toplumların hallerine göre bazı farklılıklar arz etmesi tabiidir. Nitekim Allah Teâlâ, Mâide suresinin 48. ayetinde Hazreti Peygamber'e hitap ederek, ona, daha önceki kitapları tasdik edici olmak üzere Kur'an'ı verdiğini zikretmiş ve bu kitapla amel etmesini emrettikten sonra, *"Sizin her biriniz için bir şeriat vazettik..."* buyurmuştur.

[124] Cumartesi (ibadeti), onun üzerinde ihtilaf edenlere (farz) kılınmıştı. Şüphesiz Rabbin, kıyamet günü, üzerinde ihtilaf ettikleri meselede aralarında elbette hükmünü verecektir.

124 Allah Teâlâ, bu ayette Yahudilerin cumartesi gününü kutsal ibadet günü olarak uyguladıklarını, ancak bu günün onlara, kendilerine teklif edilen gün üzerinde ihtilaf etmeleri sebebiyle farz kılındığını haber vermiştir. Buhârî (*Sahîh*, I. 211-212) ve Muslim'in (*Sahîh*, II. 586) Ebû Hureyre (ra.) tarikıyla naklettikleri bir hadisten öğrendiğimize göre Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Biz, en son gelen ümmet olduğumuz hâlde kıyamet günü en önde olanlarız. Çünkü diğer ümmetlere bizden önce kitap verildiği ve cuma onlara da farz kılındığı hâlde bu konuda aralarında ihtilafa düştüler. Allah, bizi bu güne hidayet edip halk da bize uymuşken, Yahudiler ertesi gününe (yani cumartesiye), Hıristiyanlar da daha sonraki güne (yani pazara) tabi oldular." Keza Muslim'in (*Sahîh*, II. 586) yine Ebû Hureyre'den (ra.) gelen bir hadisinde Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah, bizden evvel gelenleri cumadan saptırmış ve böylece cumartesi Yahudilerin, pazar da Hıristiyanların olmuştur. Allah bizi dünyaya getirdikten sonra cuma gününe bizi hidayet etti de cuma, cumartesi ve pazar günlerini ibadet günü kılmış oldu. İşte bunun gibi, onlar, kıyamet gününde de bize tabi olacaklardır. Biz, hem dünya ehlinin sonuncuları, hem de kıyamet günü lehlerinde hüküm verilecek olanların öncüleriyiz."

Müfessirlerin İbn Abbâs'tan (ra.) naklen haber verdiklerine göre, Musa (as.) Yahudilere, haftada bir günü ibadete ayırmalarını ve o gün başka hiçbir iş yapmamalarını emretmişti. Onun kavmine teklif ettiği bu gün cuma idi; ancak onlar, "Biz, Allah'ın yaratma işini sona erdirdiği cumartesi gününü isteriz." diyerek cuma gününü kabul etmemişler, bunun üzerine Allah Teâlâ da onlara cumartesi gününü ibadet günü olarak farz kılmış ve o gün avlanmayı da onlara haram saymıştır. Buna rağmen Yahudilerin bir kısmı bu harama uyarken, bir kısmı da avlanmakta herhangi bir sakınca görmemiştir. Eğer bir evvelki ayet-i kerimede Allah Teâlâ'nın Hazreti Muhammed'e (sas.), *"Hakka yönelmiş olan ve müşriklerden olmayan İbrahim'e tabi ol."* mealindeki emri göz önünde bulundurulursa, Hazreti Peygamber'in cuma gününde de İbrahim'e (as.) tabi olduğu ve bu sebeple cuma gününün Müslümanlar arasında ibadet günü olarak kabul edildiği kolayca anlaşılır. Bununla beraber, İbrahim'i (as.) kendi dinlerine nispet ederek onunla övünen Yahudi ve Hıristiyanlar ise cuma gününü ibadet günü olarak kabul etmemekle, kendilerinden olduğunu iddia ettikleri İbrahim'e (as.) de karşı geldiklerini göstermişlerdir. Zaten Allah Teâlâ da Âl-i İmrân suresinin 67. ayetinde kitap ehlinin İbrahim (as.) ile ilgili iddialarını reddetmiş ve *"İbrahim ne bir Yahudi ve ne de bir Hıristiyan idi; fakat o, hakka yönelen bir Müslüman idi. Müşriklerden de hiç olmamıştı."* buyurmuştur.

Daha sonra Allah Teâlâ, *"Şüphesiz Rabbin, kıyamet günü, üzerinde ihtilaf ettikleri meselede aralarında elbette hükmünü verecektir."* buyurmuştur ki bu, dünya hayatında hakka tabi olanların mükâfatlandırılıp haktan sapanların ise cezalandırılacakları manasındadır.

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ
ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ
خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٧﴾
اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

125 (Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde münakaşa et. Şüphesiz kendi yolundan sapanları en iyi bilen Rabbindir; doğru yolda olanları da en iyi O bilir.

126 Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız, size yapılanın aynı ile cezalandırın. Sabrettiğiniz takdirde bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

127 Sabret. Sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır. Onlara üzülme. Başvurdukları oyunlardan da endişeli olma.

128 Allah, şüphesiz, sakınanlarla ve kulluk görevini iyi yapanlarla beraberdir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim'i (as.) en güzel ve en üstün sıfatlarla tavsif edip onun hiçbir zaman müşriklerden olmadığını ve daima seçilmiş bir Müslüman olarak yaşadığını beyan edip Hazreti Muhammed'e (sas.) de İbrahim'in (as.) dinine tabi olmasını emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ona yönelttiği diğer emirlerini açıklamış ve insanları, Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet etmesini ve onlarla en güzel şekilde münakaşa etmesini, özellikle kâfirlerden kendisine isabet edebilecek çeşitli eziyetler karşısında sabır göstermesini, onların kendisinden uzaklaşmasına üzülmemesini ve başvurabilecekleri çeşitli oyunlardan da endişeye kapılmamasını emretmiştir. Ayrıca Allah'ın, görevini en iyi yapan kullarıyla beraber ve onların yanında olduğunu da özellikle bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

125 (Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde münakaşa et. Şüphesiz kendi yolundan sapanları en iyi bilen Rabbindir; doğru yolda olanları da en iyi O bilir.

125 Yeryüzünde ilk insanın yaratılışından itibaren Allah Teâlâ'nın onlara farklı zaman aralıklarıyla peygamberler göndermesi, O'nun değişmeyen bir sünneti olmuş ve son gönderilen Muhammed'e (sas.) kadar sayısını bilmediğimiz pek çok peygamber gönderilmiştir. İnsanların kendilerine gönderilen bu peygamberlere duydukları ihtiyaç, reddedilmesi mümkün olmayan hususlardan biridir. Zira insan, her şeyden önce, Allah'ın varlığını ve birliğini bilip anlamak zorundadır. Her ne kadar akıl, onu bu yolda irşat eder ve Allah'ın varlığına ve birliğine inanması için onu uyarırsa da bu, insanın birtakım sorumlulukları bulunduğunu, Allah'a ibadet edilmesi gerektiğini, ibadete kalkışsa bile bunun nasıl yapılacağını, ölümü, ölümden sonraki hayatı, hesabı, cezayı, cennet ve cehennemi bilmesine yeterli ve yardımcı olamaz. Hâlbuki insan, Allah'ın zatını, zatının mahiyetini idrak edemese bile, O'nu her türlü noksanlıktan münezzeh üstün sıfatlarıyla tanımak zorundadır. İşte, insanın Rabbini

bu üstün sıfatlarıyla bilmesinde ve tanımasında en önemli aracı, Allah Teâlâ'nın ona gönderdiği peygamberlerdir.

Allah Teâlâ insanı en mükemmel bir şekilde yaratmış ve onu, hayatta kaldığı sürece dünya saadetine erdirmek için yeryüzünün halifesi kılmıştır. Ayrıca onun saadetini artırmak için emrine sayısız nimetler tahsis etmiş, bu nimetleri elde etmenin yollarını ve şartlarını öğretmiştir. Bu şartların başında Allah'ın sonsuz lütuf ve ihsanına karşılık, insanın O'na teşekkür etmesi gelir ki dinî ıstılahta bu teşekküre ibadet adı verilmiştir. O hâlde insan, insan olarak yaratılışına ve sayısız nimetlerle taltif edilişine karşılık, Hâlık'ına ve Râzık'ına teşekkür etmek zorundadır. Bunu da ancak O'na ibadet ederek yapabilir. İşte peygamberlerin başlıca görevlerinden biri, insanlara Rablerini tanıtmak ve onları Rablerinin ibadetine davet etmektir. Eğer peygamber gönderilmemiş olsaydı, insanlar, ne Allah'a ibadet etmenin gereğini düşünebilirler ne de O'na ibadet etmenin yollarını bilebilirlerdi. O hâlde hangi peygamber olursa olsun, Rabbinin kendisine verdiği bu davet görevini ifa ederken, onu en güzel şekilde ifa etmek ve insanları gönül rızasıyla Allah'ın kendileri için vazettiği hak yola, yani İslam şeriatına yönelmelerini sağlamak zorundadır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ bu ayette peygamberine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle, yani sağlam sözlerle ve kalplerine işleyip onları gönül rahatlığı içinde ikna edecek kuvvetli deliller ve güzel öğütlerle davet et. Senin sözlerini kabule yanaşmadıkları ve sana karşı koydukları zaman da onlarla en güzel ve en yumuşak bir şekilde münakaşa et. Onlara hitap ederken sesini yükseltmekten ve azarlayıcı olmaktan sakın. Onların sana karşı davranışları ne kadar kötü ve çirkin olursa olsun, senin onlara hitabın sert ve alçaltıcı olmasın. Kısacası, kötülüğe karşı iyilikle mukabele et. Bu çeşit münakaşalarda hedefin, onlara üstün gelip sindirmek değil, hakka veya gerçeğe ulaşmak olsun. Ayetlerde şöyle ifade edilmiştir: *"İçlerinden zalim olanlar dışında kitap ehline karşı en güzel bir şekilde mücadele edin..."* (29/Ankebût, 46); *"(Ey Musa! Kardeşinle beraber) Firavuna gidin; çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır yahut korkar."* (20/Tâhâ, 43-44).

Ey Muhammed! Şunu da unutma ki Rabbin, kimin isyankâr kimin de itaatkâr olduğunu yahut kimin hak yoldan sapmış, kimin de o yola yönelmiş olduğunu çok iyi bilir ve kıyamet günü onları huzuruna çıkardığı zaman, dünyadaki kendi amellerine göre cezalandırır veya mükâfatlandırır. Bu itibarla insanları dünyada işledikleri amellere göre cezalandırmak veya mükâfatlandırmak senin görevin değildir. Senin asıl görevin, Rabbinin dinini insanlara tebliğ etmek ve onları bu dine hikmetle ve güzel öğütle davet etmektir. Bu sebepledir ki ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"(Ey Muhammed!) Sen, sevdiğin kimseyi hidayete erdiremezsin; fakat Allah, dilediğine hidayet eder. O, hidayete layık olanları daha iyi bilir."* (28/Kasas, 56); *"(Ey Muhammed!) Onları hidayete erdirmek, senin üzerine borç değildir; fakat Allah dilediği kimseye hidayet eder..."* (2/Bakara, 272).

[126] Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız, size yapılanın aynı ile cezalandırın. Sabrettiğiniz takdirde bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

[127] Sabret. Sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır. Onlara üzülme. Başvurdukları oyunlardan da endişeli olma.

[128] Allah, şüphesiz, sakınanlarla ve kulluk görevini iyi yapanlarla beraberdir.

126 Allah Teâlâ, sevgili peygamberine, insanları İslam'a davet ederken takip edeceği yolu açıklayıp öğrettikten sonra, Müslümanlara yönelttiği bu hitabında da herhangi bir suçluyu, işlediği bir suçtan dolayı cezalandırırken nasıl davranmaları gerektiğini açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

Ey Mü'minler! Herhangi bir suçluyu, işlediği bir suçtan dolayı cezalandırdığınız zaman onu, işlediği suçun misliyle cezalandırın. Bu cezada haddi aşıp aşırıya kaçmayın; zira cezada aşırılık zulüm olur; Allah da zulmü ve zulmedenleri asla sevmez. Bununla beraber eğer sabreder ve suçluları işledikleri suça karşılık misliyle de olsa cezalandırmak yerine onların suçlarını bağışlarsanız, bu sizin için daha hayırlıdır. Kısacası sabır, sabredenler için intikamdan hayırlıdır; zira Allah'ın intikamı, daha şiddetlidir. Ayet şöyledir: *"Bir kötülüğün cezası, misliyle bir kötülüktür. Fakat kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. O, zalim olanları hiç sevmez."* (42/Şûrâ, 40).

Nahl suresinin tefsirine başlarken, surenin nüzulü hakkında ileri sürülen bazı görüşlere de işaret etmiş ve surenin sonundaki üç ayet müstesna, tamamının Mekke'de nazil olduğunu, son üç ayetin ise Medenî olduğunu zikretmiştik. Müfessirlerin naklettiklerine göre, suçluların işledikleri suçun misliyle cezalandırılmalarına taalluk eden bu ayet-i kerime de Medine'de Uhud savaşı sırasında nazil olmuştur. Uhud savaşı, Bedir'de pek çok zayiat veren Mekkeli müşriklerin bu zayiatın intikamını almak maksadıyla hazırlıklarını ikmal etmişler ve hicretin üçüncü yılı Şevval ayında kuvvetli bir ordu ile Mekke'den hareket ederek Medine yakınlarındaki Uhud dağı eteklerinde mevzilenmişlerdir. Müşriklerin Uhud'a geldiklerini haber alan Hazret Peygamber de ordusuyla Uhud'a gelmiş ve düşman karşısında yerini almıştır. İki taraf arasında başlayan savaş, bidayette Müslümanların zaferiyle neticelenmek üzere iken, bazı askerlerin ganimet sevdasına düşerek mevzilerini terk etmeleri, buna karşılık bozguna uğrayıp dağılan Mekkeli müşriklerin yeniden toparlanıp saldırıya geçmeleri Müslümanların mağlubiyetine, Hazreti Peygamber'in yaralanmasına ve pek çok da Müslüman askerin şehit edilmesine sebep olmuştur. Şehit edilenler arasında Hazreti Peygamber'in amcası Hamza da bulunuyordu. Hazreti Hamza, Bedir savaşında Mekkeli müşriklerin ileri gelenlerinden Hind adındaki bir kadının yakınını öldürmüş, Hind de intikam almak için kölesi Vahşî'yi Hamza'yı öldürmekle görevlendirmiş ve ona, Hamza'yı öldürdüğü takdirde azat edileceğini müjdelemiştir.

İşte bu savaşta mızrak atmakta bir hayli mahir olan Vahşî, Hazreti Hamza'yı şehit ettiği gibi, onun cesedini parçalamış ve ciğerlerini de çıkartarak onları yemeye kalkışmıştır. Daha sonraları onun tüyler ürpertici parçalanmış cesedini gören Hazreti Peygamber, gördüğü manzara karşısında kendisine hâkim olamayarak, "Allah sana rahmet eylesin. Sen, akrabalarını yalnız bırakmayıp onlara gider, gelir ve daima hayır işlerinde koşardın. Allah'a yemin olsun ki eğer biz onlara galip gelecek olursak, onlardan yetmiş kişiyi işkence ederek öldüreceğim" demiştir. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, *"Eğer (bir suçtan dolayı) ceza verecek olursanız, size yapılanın aynı ile cezalandırın. Sabrettiğiniz takdirde bu, sabredenler için daha hayırlıdır."* ayetini ve diğer iki ayeti indirmiştir.

127 Allah Teâlâ, sabrın sabredenler için çok daha hayırlı olduğunu beyan ettikten sonra, bu beyanı teyit için sabırla ilgili emrini peygamberine yöneltmiş ve ona şöyle buyurmuştur: Peygamberlik görevini ifa ederken sana isabet edecek her türlü eza ve cefaya sabret; şunu da unutma ki sabır, ancak Allah'ın, sabredecek olanlara yardımı ve onda muvaffak kılması ile gerçekleşir. Müşriklerin senden uzaklaşmalarına yahut sana muhalefet edip karşı gelmelerine, seninle mücadeleye ve hatta savaşa girmelerine ve Uhud'da olduğu gibi ashabından bazılarını öldürmelerine üzülme. Bütün bunlar Allah'ın takdiri iledir. Keza onların çeşitli hile ve desiselerle seni ve mü'minleri kandırmaya kalkışmalarından ve herhangi bir kötülüğe başvurmalarından da endişeye kapılıp kendini sıkıntıya sokma. Allah, daima senin yanında ve yardımındadır. O sana yeter. Ayette şöyle ifade edilmektedir: *"(Ey Muhammed! Müşriklerin), "Ona bir hazine indirilemez miydi?" yahut "Onunla birlikte bir melek gelemez miydi?" demeleri dola-*

yısıyla sen, sana vahyolunanın bazısını terk mi edeceksin ve onu onlara tebliğ etmekten göğsün mü daralacak? Oysa sen, sadece bir uyarıcısın. Her şeye vekil olan ise sadece Allah'tır." (11/Hûd, 12).

128 Hiç şüphe yoktur ki Allah, haram kıldığından sakınan, O'na karşı gelerek günah işlemekten korkan, buna karşılık emirlerine hiç kusursuz riayet eden ve her fırsatta iyilik edip iyi ameller işleyen kullarıyla beraberdir; daima onların yanında ve yardımındadır.

Allah Teâlâ'nın mü'min kullarıyla birlikteliği, özel olarak onlara yardım ve hidayet etmek manalarına geldiği gibi, genel olarak bilmek, görmek ve işitmek gibi manaları da ihtiva eder.

Özel manadaki beraberliğe delalet eden ayetler şunlardır: *"Rabbin meleklere şöyle vahyetmişti: "Şüphesiz ben sizinle beraberim; mü'minlerin kalplerini pekiştirin..."* (8/Enfâl, 12). Musa ve Harun'a yönelik olarak şöyle buyurulmuştur: *"Korkmayın; ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm."* (20/Tâhâ, 46). Hazreti Peygamber, hicret sırasında mağara arkadaşı Ebû Bekr es-Sıddîk'a (ra.) şöyle demiştir: *"Üzülme; Allah bizimle beraberdir..."* (9/Tevbe, 40).

Genel manadaki beraberliğe delalet eden ayetler ise şunlardır: *"Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."* (57/Hadîd, 4); *"Allah'ın göklerde ve yerde olan her şeyi bildiğini bilmez misin? Üç kişinin hiçbir gizlisi yoktur ki O, dördüncüleri olmasın; beş kişinin hiçbir gizlisi yoktur ki O, altıncıları olmasın. İster bundan daha az, ister daha çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar, O, onlarla beraberdir; sonra da kıyamet günü, kendilerine yaptıklarını haber verecektir. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir."* (58/Mücâdele, 7).

Nahl suresi Allah'ın izniyle sona ermiş bulunmaktadır. Her şeyin en iyisini ve en doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir. Bu itibarla biz, yalnız O'na sığınır ve yalnız O'ndan yardım dileriz. O bize yeter ve O, en güzel vekildir.

İSRÂ SURESİ

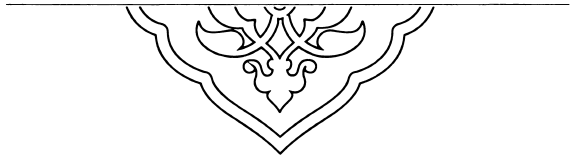

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

İsrâ suresi, Kur'an-ı Kerim'in 17. suresi olup 111 ayetten müteşekkildir. Surenin, *gece yürüyüşü* manasına gelen *İsrâ* ile adlandırılması, Hazreti Peygamber'in bir gece, Mekke'deki Mescid-i Haram'dan alınarak Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, sonra da göklere yükseltilerek (*Mi'râc*) Allah'ın kudretine delalet eden birtakım mucizelerin kendisine gösterilmesi sebebiyledir. Allah Teâlâ, surenin ilk ayetinde bu hususu şöyle açıklamıştır: *"Kulu Muhammed'i, geceleyin, Mescid-i Haram'dan, kendisine bazı ayetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla gören O'dur."* Sureye "İsrâ" adı verildiği gibi, bazı ayetlerde İsrailoğullarından ve onların yeryüzünde çıkardıkları fesattan söz edildiğinden dolayı, "Benû İsrâîl suresi" de denilmiştir.

Sure, bi'setten on bir sene sonra, hicretten de bir sene iki ay önce Mekke'de nazil olmuştur. Surenin tamamının Mekke'de nazil olduğu söylendiği gibi, 73. ayetten 80. ayete kadar olan sekiz ayetin de Medine'de nazil olduğu rivayet edilmiştir. Ayetlerinin tamamına yakını Mekke'de nazil olduğu için İsrâ suresi Mekkî surelerin özelliklerini taşır. Bununla beraber Medenî surelerin özelliklerinden de bazı sıfatlara sahip olduğu inkâr edilemez.

2. İsrâ Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

İsrâ suresi ile Nahl suresi arasındaki bağlantıları bir kaç madde hâlinde zikretmek mümkündür:

1. Allah Teâlâ, Nahl suresinin 124. ayetinde Yahudilerin cumartesi günü üzerinde ihtilaf ettiklerini, bu yüzden de cumartesi ibadetinin üzerlerine farz kılındığını haber vermiş, İsrâ suresinde de sebt (cumartesi) ehlinin şeriatını veya haklarında vazolunan ahkâmı tefsir etmiştir. Bu sebepledir ki İbn Abbâs'tan (ra.) gelen bir haberde onun, "Tevrat'ın tamamı, Benû İsrâîl (İsrâ) suresindeki on beş ayetten müteşekkildir." dediği zikredilmiştir.

2. Allah Teâlâ, Nahl suresinin 127. ayetinde sevgili peygamberini, müşriklerin çeşitli isnatlarla eziyetlerine karşı sabretmesini emrettikten sonra, İsrâ suresinde onu teselli etmiş ve surenin

başında bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya getirilişini, oradan da gökyüzünün en yüksek tabakalarına yükseltilişini zikrederek onu şereflendirmiştir.

3. Allah Teâlâ, Nahl suresinde Kur'an-ı Kerim'in kendi katından indirilmiş bir kitap olduğunu zikretmiş, İsrâ suresinde de Kur'an'ın asıl hedefini açıklamıştır.

4. Allah Teâlâ, Nahl suresinde yeryüzündeki çeşitli mahlukattan faydalanma yollarını ve kaidelerini zikretmiş, İsrâ suresinde ise anaya babaya iyilik etmek, yakın akrabaya, yoksullara ve yolda kalmışlara haklarını eksiltmeden ve israfa kaçmadan vermek, haksız yere adam öldürmenin, zinanın ve yetim malı yemenin haram olduğunu bilmek, ölçü ve tartılarda adaletten şaşmamak gibi içtimai hayatın kaidelerini beyan etmiştir.

5. Her iki surede de Allah Teâlâ'nın kullarına ihsan ettiği hudutsuz nimetler zikredilmiştir. Bu sebeple Nahl suresi "Sûretu'n-Niam" diye de isimlendirilirken, İsrâ suresinde özel ve genel nimetler açıklanmıştır. Mesela surenin 70. ayetinde şöyle buyurulmuştur: *"Biz, âdemoğullarını şereflendirdik; onları karada ve denizde taşıdık; temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve yarattıklarımızdan birçoğuna tam manasıyla üstün kıldık."*

3. İsrâ Suresinin Fazileti

İsrâ suresinin faziletine dair sahabeden nakledilmiş bazı haberler vardır. Tirmizî'nin (*Sunen*, V. 475) Ummu'l-Mu'minîn Hazreti Âişe'den (ra.) rivayet ettiğine göre, Nebi (sas.), Zümer ve Benû İsrâîl (İsrâ) surelerini okumadan uyumazdı. Buhârî'nin (*Sahîh*, V. 223; VI. 101) rivayetinde İbn Mes'ûd (ra.) da şöyle demiştir: "Benû İsrâîl (İsrâ) suresi ile Kehf ve Meryem sureleri ilk inen ve benim ilk öğrendiğim surelerdir."

4. Surenin Konusu

Surede üzerinde durulan konuları bir kaç madde ile açıklamak mümkündür:

1. İsrâ suresi, Hazreti Peygamber'in bir gece Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmesini ve oradan da gökyüzünün en yüksek noktasına çıkarılarak Sidre-i Müntehâ'nın ve diğer mucizelerin kendisine gösterilmesini bahis konusu etmiş ve bununla Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretini bir defa daha gözler önüne sermiştir. Allah Teâlâ'nın bu hudutsuz kudreti sayesinde Hazreti Muhammed (sas.) için gerçekleşen Mescid-i Haram ile Mescid-i Aksa arasındaki bu yolculuk, İbrahim'in (as.) tevhid akidesini, son peygamber Muhammed'in (sas.) tevhid akidesine bağladığı gibi, Mekke ve Kudüs gibi mukaddes yerleri de birbirine bağlamış ve böylece son peygamber ile daha önceki peygamberler arasındaki akaid ile ilgili veraseti ilan etmiştir.

2. Surede İsrailoğullarının itaatkâr ve isyankâr halleriyle ilgili kıssalarına yer verilmiş, itaatkâr dönemlerinde kendilerine mal, mülk ve oğul verilerek derecelerinin yükseltildiği ve her yönden yardım edildiği; isyankâr dönemlerinde ise nasıl zillet ve esaret hayatına itildikleri ve nasıl bölünüp parçalandıkları açıklanmıştır. Bu açıklamaları, surenin 2-7. ayetlerinde görmek mümkündür.

3. Surede Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretini, azametini ve vahdaniyyetini gösteren apaçık deliller zikredilmiştir. *"Biz, geceyi ve gündüzü iki delil kıldık..."* mealindeki 12. ayet, bu delillerden biridir.

4. Surede üstün ahlak ve fazilet duyguları üzerine kurulu sosyal bir hayatın belli başlı esasları veya temel ilkeleri vazolunmuştur. *"Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir. Eğer onlardan biri yahut her ikisi de senin yanında ihtiyarlığa erişirse, onlara "Öff!" bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel söz söyle."* mealindeki 23. ayetle başlayıp 33. ayete kadar devam eden emirler, telkin ve tavsiyeler, toplumları, bu üstün ahlak ve faziletlerle bezeyecek esaslardan bir kısmına delalet eder.

5. Surede Allah Teâlâ'ya çocuk isnat eden ve

meleklerin Allah'ın kızları olduğunu ileri süren müşriklere hitaben, *"Rabbiniz, size oğulları tahsis etti de kendisi meleklerden kız mı edindi? Siz, muhakkak büyük laf ediyorsunuz."* (17/İsrâ, 40) denildikten sonra, 42-43. ayetlerde Allah ile birlikte başka ilahların da bulunacağı yolundaki sapık inançları kesinlikle reddedilmiştir. Bu ayetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! Onlara) de ki: Dedikleri gibi eğer Allah ile birlikte ilahlar olsaydı, bu takdirde onlar, muhakkak Arş'ın asıl sahibine (kendilerini ulaştıracak) bir yol ararlardı. Fakat Allah, çok yüce ve çok büyük olup onların söylediklerinden münezzehtir."* Surenin 49-52 ve 98-99. ayetlerinde yine müşriklerin öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden görüşleri zikredilmiş ve bu görüşlere karşı, hudutsuz kudretiyle gökleri ve yeri hiç yoktan yaratan Allah'ın daha önce yarattığı varlıklara yeniden can vermeye elbette kadir olacağı açıklanmıştır.

6. Surede müşriklerin, –90-97. ayetlerde de açıklandığı gibi–, *"Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz. Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut altından bir evin olmadıkça veya göğe yükselmedikçe, fakat oradan, okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız..."* diyerek Musa (as.) ve İsa'nın (as.) mucizeleri gibi, Hazreti Peygamber'den de doğruluğunu ve peygamberliğini ispat edecek apaçık mucizeler getirmesini istemelerine rağmen, ona bu çeşit mucizeler verilmemesinin sebebi açıklanmış ve 59. ayette şöyle denilmiştir: *"Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim Semud kavmine apaçık bir mucize olarak dişi deve vermiştik de onu öldürerek kendilerine zulmetmişlerdi. Oysa biz, mucizeleri, korkutmaktan başka bir maksatla indirmeyiz."*

7. Surede Kur'an-ı Kerim'in yüksek gayesi ve insan hayatında oynadığı büyük rol açıklanmış ve *"Bu Kur'an, en doğru yola iletir ve amel-i Salih işleyen mü'minlere büyük mükâfat bulunduğunu müjdeler."* (17/İsrâ, 9); *"Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olan ayetler indiriyoruz. O, zalimlerin ise hüsranını artırır."* (17/İsrâ, 82) denildikten sonra, insanların ve cinlerin, onun icazına delalet eden böyle bir kitap getirmedeki âcizlikleri zikredilmiştir. Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: İnsanlar ve cinler, bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler, birbirlerine yardım da etseler, onun bir benzerini yine getiremezler."* (17/İsrâ, 88).

8. Surede, insanın cennette ilk defa yaratıldığı ve onu yüceltmek için meleklere ona secde etmeleri emredildiği zaman, gururlanan İblis müstesna, bütün meleklerin ona secde ettikleri, keza dünyada insanoğluna en güzel yiyeceklerden ihsan edilmek suretiyle onun yine nasıl yüceltildiği açıklanmıştır. Bu konuda Allah Teâlâ, *"Biz meleklere, "Âdem'e secde edin." demiştik de İblis dışında hepsi secde etmiş, fakat İblis, "Çamurdan yarattığın kimseye secde mi edeyim?" demişti."* (17/İsrâ, 61); *"Biz, âdemoğullarını şereflendirdik; onları karada ve denizde taşıdık; temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve yarattıklarımızdan birçoğuna tam manasıyla üstün kıldık."* (17/İsrâ, 71).

Netice olarak, İsrâ suresinde de diğer Mekkî surelerde olduğu gibi, tevhidin, risaletin, öldükten sonra yeniden dirilmenin ispatı gibi akaide ve dine taalluk eden esasların pekiştirilmesi ve Allah'ın sevgili peygamberi Hazreti Muhammed'in (sas.) şahsiyeti açık bir şekilde ortaya konarak doğruluğunun ve risaletinin ispatı gaye edinilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ
مِنْ آيَاتِنَا ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾ وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا
تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

[1] Kulu Muhammed'i, geceleyin Mescid-i Haram'dan, kendisine bazı ayetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla gören O'dur.

[2] Musa'ya kitabı vermiş ve onu, "Benden başkasını vekil edinmeyin." diye İsrailoğullarına rehber kılmıştık.

[3] Ey Nûh ile birlikte (boğulmaktan kurtarıp gemi ile) taşıdığımız kimselerin torunları! Nûh, çok şükreden bir kul idi.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi isra, müşrikler tarafından yalancılık, sihirbazlık ve şairlik gibi çeşitli sıfatlarla itham edilip inkârla işkence altında tutulan Hazreti Peygamber'in, Rabbi tarafından hem teselli edilmek ve hem de şanı yüceltilmek için kendisine ihsan edilen ilahî bir mucizedir. Bu mucize, bir gece onun, Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, sonra da gökyüzünün en üst tabakalarına çıkarılarak Sidre-i Müntehâ'nın, Cennet-i Me'vâ'nın ve Rabbinin diğer ayetlerinin gösterilmesi ve bu arada mahluk ile Hâlık'ı arasında devamlı bir bağlantının sağlanması için beş vakit namazın farz kılınması ve sonra da aynı gece gün doğmadan yine Mekke'ye döndürülmesinden ibaret bir yolculuktur. Mescid-i Haram ile Mescid-i Aksa arasında cereyan eden bu yolculukla, İbrahim (as.) ve İsmail'in (as.) tevhid akideleriyle son peygamber Muhammed'in (sas.) tevhid akidesi arasındaki bağlantı açık bir şekilde ortaya konduğu gibi, Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa gibi tevhid dininin mukaddes mekânları arasındaki bağlantı da ortaya konmuş ve bununla Hazreti Peygamber'in, kendinden önceki peygamberlerin bir tek olan dinlerine vâris olduğu ilan edilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> [1] Kulu Muhammed'i, geceleyin Mescid-i Haram'dan, kendisine bazı ayetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Her şeyi hakkıyla işiten, hakkıyla gören O'dur.

1 Gecenin bir bölümünde ve çok kısa bir zaman içinde Mekke'den Kudüs'e veya Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gidiş dönüş, hiç şüphesiz, ilahî mucizelerden biridir. Bilindiği gibi mucize, Allah Teâlâ'nın vazettiği kanunlara aykırı olarak, genellikle bir defaya mahsus olmak üzere ve insanların alışık oldukları hadiselere zıt bir şekilde cereyan eden hadiselerdir. Bir misal ile bunu açıklamak gerekirse, güneşin doğu tarafından doğup batı tarafından batması, Allah Teâlâ'nın vazettiği ve insanların her gün müşahede etmekle alışık oldukları değişmez

kanunlardan biridir. Bu sebeple güneşin, bu kanuna aykırı olarak batıdan doğup doğudan batması mümkün değildir. Bununla beraber eğer insanlar, bir gün böyle bir hadisenin vuku bulduğunu ve güneşin batıdan doğup gün boyunca doğuya doğru ilerleyerek akşam vakti her zaman doğduğu yerden battığını görecek olurlarsa, işte bu hadise bir mucize olur ve bu mucizenin yaratıcısı da elbette Allah Teâlâ'dan başkası değildir. Ancak şunu bir daha belirtmek gerekir ki eğer bu mucize her gün tekerrür edecek olursa, artık o, bir mucize olmaktan çıkar ve normal bir hadise olarak kabul edilir. Musa'ya (as.) verilen ve Firavun ile onun sihirbazları önünde cereyan eden asa (baston) hadisesi, İsa'nın (as.) bebek iken beşikte konuşması, körün gözlerini açması, abraşı iyileştirmesi, ölüyü diriltmesi gibi tabiatüstü hadiselerin hepsi de Allah Teâlâ tarafından verilmiş mucizeden başka bir şey değildir. İşte, Hazreti Peygamber'in bir gece Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülüşü, sonra da gökyüzünde Sidre-i Müntehâ'ya kadar çıkarılarak Rabbinin çeşitli ayetlerinin ona gösterilmesi de böyle bir mucizedir.

Ayet-i kerimede İsra hadisesinin nasıl cereyan ettiği açıklanmamıştır. Sadece Hazreti Peygamber'in, bir gece, Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülüşü zikredilmiştir. Mirac denilen ve Mescid-i Aksa'dan Sidre-i Müntehâ'ya kadar olan gece yolculuğundan söz edilmemiştir. Ancak Allah Teâlâ, Mirac hadisesini, Necm suresinde zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Muhammed), Cebrail'i, başka bir inişinde Sidre-i Müntehâ'da yine görmüştü. Sidre'nin yanında da varılacak cennet vardı. Sidre'yi ise kaplayan şey kaplamıştı."* (53/Necm, 13-16). Ayet-i kerimede her ne kadar Hazreti Peygamber'in Cebrail'i (as.) kendi suretinde ikinci defa gördüğü bahis konusu edilmekte ise de bu görme işinin Sidre-i Müntehâ'da cereyan ettiğinin açıklanması da onun Sidre'ye kadar götürüldüğünü gösteren en açık delili teşkil eder ki bu da Mirac hadisesinden başka bir şey değildir. İsra ve Mirac hadiselerinin ise aynı gecede cereyan ettiği hususunda İslam uleması arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Kısaca ifade etmek gerekirse, Hazreti Peygamber, bir gece, Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülmüş, oradan da gökyüzüne çıkarılıp aynı gece yine Mekke'ye döndürülmüştür.

İsra ve Mirac hadiseleri, başta Buhârî ve Muslim'in *Sahîh*'leri olmak üzere, diğer hadis kitaplarında aralarında Enes ibn Mâlik, Ebû Hureyre, Ebû Sa'îd el-Hudrî, Mâlik ibn Sa'saa, Ebû Zerr el-Gıfârî, Şeddâd ibn Evs, Abdullah ibn Abbâs ve Abdullah ibn Mes'ûd'un da bulunduğu elliye yakın sahabi rivayetiyle teferruatlı olarak anlatılmış ve bu gece yolculuğu, Kur'an-ı Kerim'den sonra, ravilerinin çokluğu dolayısıyla Hazreti Peygamber'in hadisleriyle de tevatür derecesinde sabit olmuştur. Burada Enes ibn Mâlik'in (ra.) Muslim (*Sahîh*, I. 145) tarafından nakledilen bir rivayetini misal olarak zikretmek istiyoruz. Bu hadis, Enes'in (ra.) Mâlik ibn Sa'saa'dan (ra.) daha farklı ibarelerle rivayet ettiği bir haber olarak Buhârî (*Sahîh*, IV. 77; 248) tarafından da nakledilmiştir.

Enes ibn Mâlik'ten (ra.) rivayet olunduğuna göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Bana Burak verildi. (Bu, katırdan küçük, merkepten büyük, beyaz ve uzun bir hayvandı. Adımını, gözünün erişebildiği yerin en sonuna atardı). Ben ona bindim ve Beytu'l-Makdis'e geldim. Burak'ı, (benden önceki) nebilerin bağladıkları halkaya bağladım, sonra da mescide girerek iki rekât namaz kıldım. Sonra çıktım. Cebrail (as.), bana bir kap şarap, bir kap da süt getirdi. Ben sütü seçtim. Cebrail (as.) bana, "Fıtratı seçtin." dedi. Sonra Burak bizi semaya çıkardı. Cebrail (as.) gök kapısını çaldı. "Sen kimsin?" denildi. Cebrail (as.), "Ben Cibril." dedi. "Yanındaki kim?" denildi. Cebrail (as.), "O, Muhammed (sas.)." diye cevap verdi. "O buraya çağrılmış mıdır?" denildi. Cebrail (as.), "Evet, o çağrıldı." dedi. Bunun üze-

rine kapı bize açıldı. Birden orada Âdem ile karşılaştım. Âdem beni selamladı ve benim için hayır dua etti. Sonra bizi ikinci semaya çıkardı. Cebrail (as.) kapının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" denildi. Cebrail (as.), "Ben Cibrilim." dedi. "Yanındaki kim?" denildi. O, "Muhammed (sas.)." dedi. "O buraya çağrıldı mı?" denildi. Cebrail (as.), "Evet, çağrıldı." dedi. Bunun üzerine kapı bize açıldı. Orada da teyze çocukları Meryem oğlu İsa ve Zekeriyya oğlu Yahya ile karşılaştım. Bana selam verdiler ve benim için hayır dua ettiler. Sonra bizi üçüncü semaya çıkardı. Cebrail (as.) kapıyı çaldı. "Sen kimsin?" denildi. Cebrail, "Ben Cibrilim." dedi. "Yanındaki kim?" denildi. Cebrail (as.), "O, Muhammed (sas.)." dedi. "Buraya çağrıldı mı?" denildi. "Evet, çağrıldı." dedi. Bunun üzerine kapı açıldı. Orada Yusuf (as.) ile karşılaştım. Güzelliğin yarısı ona verilmişti. Bana selam verdi ve benim için hayır dua etti. Sonra bizi dördüncü semaya çıkardı. Cebrail oranın da kapısını çaldı. "Kim o?" denildi. O, "Ben Cibril." dedi. "Yanındaki kim?" denildi. O da "Muhammed (sas.)." diye cevap verdi. "O buraya çağrıldı mı?" denildi. "Evet, çağrıldı." dedi. Bunun üzerine kapı bize açıldı. Orada da İdris ile karşılaştım. Bana selam verdi ve benim için hayır dua etti. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Biz onu çok yüce bir mevkie yükselttik."* Sonra bizi beşinci semaya çıkardı. Cebrail (as.) kapısını çaldı. "Kim o?" denildi. O, "Ben Cibril." dedi. "Yanındaki kim?" denildi. "Muhammed (sas.)." dedi. "O buraya çağrıldı mı?" denildi. "Evet, çağrıldı." dedi. Bunun üzerine kapı bize açıldı. Orada Harun (as.) ile karşılaştım. Bana selam verdi ve benim için hayır dua etti. Sonra bizi altıncı semaya çıkardı. Cebrail (as.) kapısını çaldı. "Kim o?" denildi. "Ben Cibril" dedi. "Yanındaki kim?" denildi. "Muhammed (sas.)." dedi. "O buraya çağrıldı mı?" denildi. "Evet, çağrıldı." diye cevap verdi. Bunun üzerine kapı bize açıldı. Orada Musa (as.) ile karşılaştım. Bana selam verdi ve benim için hayır dua etti. Sonra bizi yedinci semaya çıkardı. Cebrail (as.) kapısını çaldı. "Kim o?" denildi. O, "Ben Cibril." dedi. "Yanındaki kim?" denildi. Cebrail (as.), "O, Muhammed (sas.)." dedi. "O buraya çağrıldı mı?" denildi. "Evet, çağrıldı." dedi. Bunun üzerine kapı açıldı. Orada sırtını Beyt-i Ma'mûr'a dayamış olan İbrahim (as.) ile karşılaştım. Oraya her gün yetmiş bin melek girer ve bir daha dönmezler. Sonra beni Sidre-i Müntehâ'ya götürdü. Orada sidr ağacının yapraklarının fillerin kulakları gibi, meyvelerinin ise Yemen testileri gibi olduğunu gördüm. Allah'ın emrinden Sidr'i kaplayacak şey onu tamamıyla kaplayınca o değişti. Allah'ın mahlukatından hiç kimse onun güzelliğini tavsif edemez. İşte orada Allah Teâlâ bana vahyedeceğini vahyetti. Her gün ve her gece olmak üzere bana elli namazı farz kıldı. Musa'nın (as.) yanına indim. Bana, "Rabbin ümmetine neyi farz kıldı?" diye sordu. "Elli namaz." dedim. Bana, "Rabbine geri dön ve bunun hafifletilmesini iste. Zira ümmetinin buna gücü yetmez." dedi. Bunun üzerine Rabbime döndüm ve "Rabbim! Bu namazı ümmetim üzerine hafiflet." dedim. Beş namazı indirdi. Musa'ya döndüm ve "Benden beş namazı indirdi." dedim. Musa (as.) da bana, "Rabbine dön ve bu namazı da hafifletmesini iste; zira ümmetin buna da güç yetiremez." dedi. Böylece Rabbim Tebâreke ve Teâlâ ile Musa (as.) arasında gidip geldim. Nihayet Rabbim bana buyurdu ki: "Yâ Muhammed! Bunlar her gündüz ve gece içinde beş namazdır. Her bir namaz için on sevap vardır. Bu da elli namaz eder. Her kim bir hasene (iyilik, güzellik) niyet eder de onu işleyemezse, onun lehine bir hasene yazılır. Her kim de bir seyyie (kötülük) yapmak ister de onu işlemezse, onun aleyhine hiçbir şey yazılmaz. Eğer niyet ettiği o kötülüğü işlerse, onun aleyhine bir seyyie yazılır." Sonra indim ve Musa'nın (as.) yanına varıp olanları haber verdim. Bana, "Rabbine dön ve daha hafifletilmesini iste." dedi. Rabbime döndüm, fakat çok utandım."

Muslim tarafından nakledilen bu hadis ve bunun diğer hadis kitaplarında yer alan varyantla-

rı, İsra ve Mirac ile beş vakit namazın farz kılınışı hakkında pek çok gerçeği ortaya koyan en önemli delillerden biridir.

İsra, daha önce de açıkladığımız gibi, Hazreti Peygamber'in, geceleyin Burak ile Mekke'deki Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmesidir. *Mirac* ise Hazreti Peygamber'in mülk ve melekûtun acayipliklerini ve ilahî sırları görüp onlara vâkıf olması için gökyüzünün yedinci tabakasındaki Sidre-i Müntehâ'ya kadar yaptığı yolculuktur. Şu var ki İsra ve Mirac'ın bir gecede mi yoksa ayrı ayrı iki gecede mi; bu yolculukların uyku hâlinde mi, yoksa uyanıkken mi; bedenen mi, yoksa ruhen mi gerçekleştiği hususunda ihtilaflar bulunsa bile, genel kanaat, hepsinin de bir gecede ve hem bedenen hem de ruhen gerçekleşmiş olduğudur. En azından Hazreti Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yaptığı gece yolculuğunun Kur'an ayetiyle de sabit olduğu göz önünde bulundurulursa, aynı gece içinde gökyüzünün en yüksek tabakasına çıkarılışından şüphe etmek için de hiçbir sebep kalmamış olur. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

Allah Teâlâ, surenin bu ilk ayetinde kulu Hazreti Muhammed'i (sas.), gecenin bir bölümünde Mekke'deki Mescid-i Haram'dan alıp Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürdüğünü açık ve kesin bir ifade ile beyan ederken, kendi zatını da her türlü noksan sıfatlardan ve müşriklerin O'na ortaklar veya çocuklar isnat eden sapık görüşlerinden tenzih etmiş, aynı zamanda sevgili peygamberini, gecenin çok cüz'î bir bölümünde âlemleri dolaştırabilecek kâmil ve üstün bir kudrete sahip olduğunu da ispat etmiştir. Bu ayet-i kerime ile şu husus açıkça ortaya konmuştur ki Hazreti Peygamber'in bir gece içinde Mekke'den Kudüs'e gidişinden ibaret olan İsra hadisesi, ceset ve ruhun birlikteliğiyle gerçekleşmiş ve Necm suresinin ilgili ayetinde ve sahih hadislerde de açıklandığı gibi, bunu, Mirac adı verilen gökyüzü yolculuğu takip etmiştir. Hazreti Peygamber'in Mekke'den başlayan bu yolculuğu, daha önce de açıkladığımız gibi, Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretiyle bir gece içinde ve O'nun takdir ettiği bir sürede yine Mekke'ye dönüşüyle tamamlanmış ve ilahî bir mucize olarak gerçekleşmiştir. Bu itibarla İsra ve Mirac hadiselerinin akli ölçüler içinde değerlendirilmesi ve onlara olması imkânsız hadiseler olarak bakılması, Allah Teâlâ'nın Kur'an'da yer alan beyanlarını ve bu hadiseleri gerçekleştiren hudutsuz kudretini inkâr etmekten başka bir manaya gelmez.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede Mescid-i Aksa'yı, çevresi mübarek kılınmış bir belde olarak tavsif etmiştir ki bu beldenin mübarek veya bereketli kılınması, hem din hem de dünya yönündendir. Din yönünden bereketli kılınması, çeşitli zamanlarda birçok peygamberin doğup büyüdüğü bir belde olması dolayısıyla; dünya yönünden bereketli kılınması ise ülkenin ırmaklarla sulanan bir araziye sahip olması ve hem meyve hem de hububat yönünden zenginliği ve halkını geçindirecek bir verimliliği bulunması dolayısıyladır.

Bütün bunları bir hikmet gereği ve bir düzen içinde yaratan Allah, her şeyi hakkıyla işitir ve hakkıyla görür. Binaenaleyh kim O'nun bir mucize olarak gerçekleştirdiği İsra ve Mirac hadiselerini inkâr etmeye kalkar ve bu maksatla ileri geri konuşursa Allah O'nun söylediklerini işittiği gibi, hakkı ve hakikati söylemekten çekinmeyen peygamberi alaya alan ve ona kötülük eden kimselerin de yaptıklarını görür ve onları hak ettikleriyle cezalandırır.

[2] Musa'ya kitabı vermiş ve onu, "Benden başkasını vekil edinmeyin." diye İsrailoğullarına rehber kılmıştık.

2 Allah Teâlâ, sevgili peygamberi Muhammed'e (sas.) verdiği İsra mucizesiyle ona olan ikramını zikrettikten sonra, bu ayetinde de Musa'ya (as.) olan ikramını açıklamış ve ona da bir rehber ve bir hidayet kaynağı olmak üzere Tevrat'ı verdiğini zikretmiştir. Tevrat'ın Musa'ya (as.) verilmesi-

nin başta gelen sebepleri ise İsrailoğullarını küfrün ve cehaletin karanlıklarından çıkarıp hak dinin ve ilmin nuruna yöneltmek olmuştur. İşte bu maksatla Allah Teâlâ bu kitap vasıtasıyla onlara hitap etmiş ve benden başkasını kendinize vekil edinip de işlerinizi ona havale etmeyin, demiştir.

[3] Ey Nûh ile birlikte (boğulmaktan kurtarıp gemi ile) taşıdığımız kimselerin torunları! Nûh, çok şükreden bir kul idi.

3 Allah Teâlâ, İsrailoğullarını peygamberlere tabi olmaları ve onların gösterdikleri yoldan gitmeleri için bu ayette de onları şereflendirdiğini ve onlar üzerindeki nimetini tamamladığını açıklamış ve onlara, *"Nuh ile birlikte boğulmaktan kurtardığımız kimselerin torunları"* diye hitabetmiş, sonra da şöyle buyurmuştur: Allah, Nûh'u ve onunla birlikte tufanda gemiye bindirerek boğulmaktan kurtardığı mü'minleri tevhid yoluna, hakka ve hayra hidayet etmiştir. Onların torunları olarak siz de onlar gibi olun ve onlar gibi tevhid yolundan, haktan ve hayırdan yüz çevirmeyin. Zira siz, insanların tevhide, hakka ve hayra en yatkın ve en layık olanlarısınız. Sizin atanız olan Nûh, Allah'ın nimetlerine insanların en çok şükredeni ve O'nun kudretini ve azametini en iyi bileni idi. Binaenaleyh siz de ona uyun ve onun yolundan gidin.

وَقَضَيْنَآ إِلَىٰ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَتُفْسِدُنَّ فِى ٱلْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَإِذَا
جَآءَ وَعْدُ أُولَىٰهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَآ أُو۟لِى بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا۟ خِلَٰلَ ٱلدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا
﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ ٱلْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَٰكُم بِأَمْوَٰلٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَٰكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ إِنْ
أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ لِيَسُۥٓـُٔوا۟ وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ
كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا۟ مَا عَلَوْا۟ تَتْبِيرًا ﴿٧﴾ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا
جَهَنَّمَ لِلْكَٰفِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

[4] İşte o kitapta, İsrailoğullarına, "Yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve çok kibirlenip isyan edeceksiniz" diye bildirmiştik.

[5] Nitekim ilkinin vakti gelince, üzerinize savaşta çok şiddetli olan kullarımızı göndermiştik. Onlar da ülke dâhilinde kontrolü ele almışlardı. Bu, yapılması gereken bir vaat idi.

[6] Sonra size yine galibiyet vermiştik. Mallar ve oğullarla size yardım etmiş, sayınızı artırmıştık.

[7] Eğer iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendinizedir. Sonuncu vaat geldiği zaman da kötülük yaparak yüzlerinizi karartmaları, ilk girdikleri gibi mescide girmeleri ve ele geçirdikleri her şeyi mahvetmeleri için yine düşmanlarınızı üzerinize göndermiştik.

[8] (Eğer bundan sonra tövbe ederseniz) belki Rabbinizin size merhamet etmesi umulur. Yok, eğer (küfrünüze yine) dönerseniz, biz de (size azap göndermeye) devam ederiz. Biz zaten cehennemi kâfirler için zindan yaptık.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde önce kulu ve sevgili peygamberi Muhammed'i (sas.), ona bazı ayetlerini göstermek için, bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürerek onu nasıl şereflendirdiğini, sonra da İsrailoğullarına rehber olması ve onları Allah'ın hak yoluna hidayet etmesi için Musa'ya (as.) da Tevrat'ı verdiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde İsrailoğullarının hallerini açıklamaya devam etmiş ve onların peygamberleri öldürerek ve kan dökerek yeryüzünde fesat çıkardıklarını, bunun üzerine küfürlerinin ve isyanlarının cezası olarak, üzerlerine savaş tekniklerini çok iyi bilen ve iyi savaşan bir düşman ordusu gönderdiğini zikretmiştir. Tarihte de sabit olduğu üzere, bu ordu Babil ordusu olup, Buhtunassar kumandasında Kudüs'e saldırarak şehri tahrip etmiş, pek çok Yahudiyi öldürmüş, pek çoğunu da esir ederek Babil'e götürmüştür. Tevrat nüshalarının da imha edildiği bu saldırı, Yahudi krallığının da yıkılmasına sebep olmuştur. Ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, başlarına gelen bu ilk büyük felaketten sonra Yahudiler, küfrü ve isyanı terk ederek tövbekâr olmuşlar, Allah da onlara eski itibarlarını ve devletlerini geri vermiş, mallar ve oğullarla onları zengin etmiştir. Ne var ki elde ettikleri bu zenginlik onları yine azdırıp küfür ve isyanlarına tekrar geri döndürmüştür. Bu küfür içinde iken Zekeriyya ve Yahya (as.) peygamberleri öldürmüşler ve Allah'ın gazabını yine üzerlerine çekmişlerdir. Bunun üzerine Allah da üzerlerine Fürsleri musallat etmiştir. Fürs saldırısında yine pek çok Yahudi öldürülüp pek çoğu esir edilmiş, Beytu'l-Makdis de bir defa daha yıkılıp tahrip edilmiştir. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ onlara şu telkin ve tavsiyede bulunmuştur: Eğer küfür ve isyanı terk ile tövbe ederseniz, Allah da belki sizin tövbenizi kabul eder ve sizi bağışlar. Yok, eğer küfrünüzde inat edip kötülük işlemeye devam ederseniz, Allah'ın azabı da üzerinizden hiç eksilmez. Zaten cehennem de kâfirler için hazırlanmıştır. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

4 İşte o kitapta, İsrailoğullarına, "Yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve çok kibirlenip isyan edeceksiniz." diye bildirmiştik.

5 Nitekim ilkinin vakti gelince, üzerinize savaşta çok şiddetli olan kullarımızı göndermiştik. Onlar da ülke dâhilinde kontrolü ele almışlardı. Bu, yapılması gereken bir vaat idi.

6 Sonra size yine galibiyet vermiştik. Mallar ve oğullarla size yardım etmiş, sayınızı artırmıştık.

4 Yahudi tarihinin beyanından ibaret olan bu ayetlerde Allah Teâlâ, Yahudilerin yeryüzünde nasıl birtakım kötülükler irtikap edeceklerini ve orada ne çeşit fesatlar çıkarıp yeryüzünü kana bulayacaklarını açık bir şekilde ifade etmiş, aynı zamanda bunu, Musa'ya (as.) indirdiği Tevrat'ta da açıkladığını haber vermiştir. Allah Teâlâ, daha önceki bir ayette İsrailoğullarına, kendilerine rehber olması ve Allah'tan başkasını vekil edinmemeleri içi Musa'ya (as.) Tevrat'ı verdiğini beyan etmişti. Bu ayette ise Musa'ya (as.) verdiği bu kitapta İsrailoğullarının yeryüzünde iki büyük fesat çıkaracaklarını ve kibirlenip halk üzerinde büyük baskılar kuracaklarını ve onlara zulmedeceklerini, ayrıca hakka karşı gelip isyan edeceklerini açıkladığını haber vermiştir.

Yahudilerin yeryüzünde çıkardıkları bu iki büyük fesadın birincisi, kendilerine rehber olarak gönderilen Tevrat'a muhalefet etmeleri ve onda tahrifat yaparak Tevrat hükümlerini değiştirmeleri ve böylece Allah'a isyan etmeleridir. Onların bu isyanları, hiç şüphesiz karşılıksız kalmayacak ve hak ettikleri cezayı çekeceklerdir. Yahudilerin yeryüzünde çıkardıkları ikinci büyük fesat da İrmiya'yı tekzip etmeleri, sonra yaralayıp hapsetmeleri, Zekeriyya ve Yahya peygamberleri öldürmeleri, İsa'yı (as.) da öldürmeye teşebbüs etmeleridir. Hiç şüphesiz onlar, bunun da cezasını çekeceklerdir.

5 Nitekim ilk fesadı çıkarmaları sebebiyle hak

ettikleri cezayı görme vakti gelince, üzerlerine, harp sanatını iyi bilen, acımasız ve çok katı bir ordu gönderilmiştir. Bu ordu, yukarıda da açıkladığımız gibi, Babil hükümdarı Buhtunassar kumandasındaki Babil ordusu olup Kudüs üzerine yürümüş, şehri ve Mescid-i Aksa'yı tahrip ettiği gibi pek çok Yahudiyi öldürmüş, pek çoğunu da esir edip köle olarak kendi ülkesine götürmüştür. Bu, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın isyankâr kullarını cezalandırmak için vazettiği hiç değişmeyen sünnetlerinden biri ve O'nun mutlaka gerçekleştirilmesi gereken bir vaadi idi. Zira insanlar, ancak bu çeşit felaketlerle karşılaştıkları zaman ondan ders almaya, hakkı görmeye ve pişmanlık duyguları içinde ona yönelmeye başlarlar. Hatalarını gördükten ve tövbe ettikten sonra da o felaketin üzerlerinden kalktığını fark ederler. Bu itibarla, eğer Yahudiler de kötülüklerinden vazgeçer ve o kötülüklere bir daha dönmemek üzere tövbe ederlerse, Allah da onların üzerinden bu felaketi kaldırır ve onlara eski devletlerini ve itibarlarını iade eder.

6 Nitekim Yahudiler, bu gerçeği görerek tuttukları yolun yanlışlığını anlamışlar ve tövbe edip Rablerine sığınmışlardır. İşte o zaman Allah Teâlâ da onlara düşmanları karşısında galibiyet vermiş ve onları, içine düştükleri o zillet ve esaret hayatından kurtardığı gibi, ihsan ettiği mal ve oğullarla onları yeniden zengin etmiş ve sayılarını artırarak onlara yardımda bulunmuştur.

[7] Eğer iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, o da kendinizedir. Sonuncu vaat geldiği zaman da kötülük yaparak yüzlerinizi karartmaları, ilk girdikleri gibi mescide girmeleri ve ele geçirdikleri her şeyi mahvetmeleri için yine düşmanlarınızı üzerinize göndermiştik.

[8] (Eğer bundan sonra tövbe ederseniz) belki Rabbinizin size merhamet etmesi umulur. Yok, eğer (küfrünüze yine) dönerseniz, biz de (size azap göndermeye) devam ederiz. Biz zaten cehennemi kâfirler için zindan yaptık.

7 Şunu da hiçbir zaman unutmamak gerekir ki Allah'ın cezalandırmak için kulları üzerine indirdiği bu çeşit felaketler, elbette onlara zulmetmek için değildir. Zira Allah, asla zalim değildir ve O, hiç kimseye zulmetmez. Bununla beraber, her kim böyle bir ceza ile cezalandırılacak olursa, bu, onun kendi kazancı ve kendi amelinin karşılığıdır. Ayette şöyle açıklanmaktadır: *"Kim salih amel işlerse, kendi menfaatinedir. Kim de kötülük ederse, kendi aleyhinedir. Rabbin, hiçbir surette kulları için zalim olmamıştır."* (41/Fussılet, 46). Nitekim Yahudiler de yeryüzünde çıkardıkları ilk fitne sebebiyle Babil ordusunun saldırısına uğrayıp pek çok kayıp vermiş ve her şeylerini yitirdikten sonra, tuttukları yolun yanlışlığını anlayıp tövbe ederek Rablerine sığınmışlar ve O'nun merhametiyle eski zenginliklerini, güç ve itibarlarını yeniden kazanmışken, dünya hırsı onları yine doğru yoldan saptırmış, Zekeriyya (as.) ve Yahya'yı (as.) öldürdükleri gibi, İsa'yı (as.) da öldürmeye teşebbüs etmişler ve ikinci defa Allah'ın gazabına müstahak olmuşlardır. İşte o zaman, Allah'ın vaadi gerçekleşmiş ve yüzlerini karartıp kötülüklerini yüzlerinde göstermeleri, birincisinde olduğu gibi Beytu'l-Makdis'e girip tahrip etmeleri ve ele geçirdikleri her şeyi yıkıp yok etmeleri için düşman kuvvetlerini yine üzerlerine salmıştır. Bu düşman kuvvetlerinin Fürsler olduğunu söyleyen müfessirler olduğu gibi, Romalılar olduğunu söyleyenler de vardır. Doğrusunu hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir. Gerçek şudur ki Allah, Yahudilerin yeryüzünü ikinci defa ifsat etmeleri, bazı peygamberleri öldürmeleri, bazılarını da öldürmeye teşebbüs etmeleri dolayısıyla bir düşman ordusunu daha onların üzerine musallat etmiş ve en ağır bir şekilde onları cezalandırmıştır.

8 Bununla beraber umut kapısını yine de açık bırakmış ve şöyle buyurmuştur: Tövbe ettiği-

niz taktirde umulur ki Rabbiniz de size merhamet eder ve günahlarınızı bağışlar. Yok, eğer küfrünüze yine döner ve onda ısrar edecek olursanız, biz de sizi, hem dünyada hem de ahirette en şiddetli azap ile cezalandırırız. Zaten cehennem de kâfirler için hazırlanmış bir barınaktır. *"Orada kâfirler için (ateşten) bir döşek, üstlerinde de (ateşten) örtüler vardır. İşte biz, zalimleri böyle cezalandırırız."* (7/A'râf, 41).

Kısaca, Yahudiler için isyanları dolayısıyla hem dünyada zillet, hem de ahirette cehennem azabı vardır. Bu da Allah'ın emirlerine karşı gelenlerin ibret almaları için bir örnektir.

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَهْدِى لِلَّتِى هِىَ اَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾ وَاَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْاِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَآءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْاِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

[9] Bu Kur'an, en doğru yola iletir ve amel-i salih işleyen mü'minlere büyük mükâfat bulunduğunu müjdeler.

[10] Ahirete iman etmeyenler ise onlara da acı bir azap hazırladık.

[11] İnsan hayra dua ettiği gibi şerre de dua eder. Zaten insan çok acelecidir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde son peygamberi Hazreti Muhammed'i (sas.) İsra ile, Musa'yı (as.) da İsrailoğulları için rehber ve hidayet kaynağı olan Tevrat ile şereflendirdiğini, ne var ki İsrailoğullarının Tevrat'tan yüz çevirmeleri ve Allah'ın emir ve yasaklarına uymamaları sebebiyle onları hem dünya azabıyla cezalandırdığını, hem de ahiret azabını hak ettiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde yine son peygamberi Hazreti Muhammed'i (sas.), Tevrat hükümlerini nesheden, kendisine tabi olanları en doğru yola ileten ve onlar için büyük mükâfatlar bulunduğunu müjdeleyen, ondan yüz çevirenleri de en şiddetli cehennem azabıyla tehdit eden Kur'an ile şereflendirdiğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[9] Bu Kur'an, en doğru yola iletir ve amel-i salih işleyen mü'minlere büyük mükâfat bulunduğunu müjdeler.

[10] Ahirete iman etmeyenler ise onlara da acı bir azap hazırladık.

[11] İnsan hayra dua ettiği gibi şerre de dua eder. Zaten insan çok acelecidir.

9 Allah'ın son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) indirdiği bu Kur'an da Musa'ya (as.) indirilen Tevrat gibi, insanlar için gerçek bir rehber olup onları en doğru yola iletir. Şu var ki Allah Teâlâ, Kur'an'ı sevgili peygamberine indirmekle Tevrat hükümlerini neshetmiş ve bütün insanların Kur'an'a inanıp ona tabi olmalarını emretmiştir. Bu itibarla, başta Yahudi ve Hıristiyanlar olmak üzere hangi dine sülûk etmiş olurlarsa olsunlar, bütün insanların Kur'an'a inanmaları ve onun gösterdiği yola girmeleri gerekir. Bu ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, Kur'an'dan başka hiçbir kitap, Kur'an'ın sahip olduğu şu üç sıfata sahip değildir:

1. Kur'an, insanları en açık, en sağlam ve en doğru yola iletir. Bu yol, kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın tevhidi esası üzerine kurulu İslam dininden ibaret olup bütün insanları, dünya ve ahirete ait en hayırlı ve en faziletli amellere davet eder.

2. Kur'an, işte bu amelleri işleyen mü'minlere, amellerinin karşılığı olmak üzere, kıyamet günü büyük ecirler ve mükâfatlar bulunduğunu müjdeler.

3. Kur'an, Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik etmeyenleri, öldükten sonra yeniden dirilmeyi, hesabı ve cezayı, kısacası ahiret hayatını inkâr edenleri de cehennem azabıyla inzar eder.

10-11 Allah Teâlâ, insanları en doğru ve en sağlam yola, Allah'ın hak olan yoluna davet eden Kur'an-ı Kerim'in bu üstün sıfatlarını açıkladıktan sonra, insanın en belirgin vasfını zikretmiş ve bu vasfın da acelecilik olduğunu belirtmiştir. Filhakika insan, bazen kendi nefsini hayra davet ettiği gibi, bu aceleciliği sebebiyle şerre de davet eder. Bazen nefsine kızar; bazen çocuğuna, çevresindekilere veya çevresinde olanlara kızar ve bu kızgınlıkla onlara bedduada bulunur. Onun zaman zaman, hatta sık sık yaptığı bu çeşit dualar Allah katında kabul edilecek olsa, helak olmadık kimse kalmaz. Ancak Allah Teâlâ, fazlı ve rahmetiyle onun duasına icabet etmez ve onu kötü hallere düşmekten kurtarmış olur. Ayette şöyle buyurulmuştur: *"İnsanların hayra acelecilikleri gibi, Allah da onlara şerri vermekte acele etseydi, hemen ecellerine hükmolunurdu. Oysa biz, bize kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içinde bırakırız da bocalayıp dururlar."* (10/Yûnus, 11). Hazreti Peygamber de Ebû Dâvûd (*Sunen*, I. 351) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Nefsinize, çocuklarınıza, hizmetçilerinize ve mallarınıza beddua etmeyiniz. Allah Teâlâ'nın duanıza icabet edeceği bir saate rastlarsınız da sizin bu beddua-nıza icabet eder."

İnsanı bedduaya sevk eden sebep, hiç şüphesiz, onun iç sıkıntısı ve ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, aceleciliğidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ da ayette, *"Zaten insan acelecidir."* buyurmuş ve onun, aceleci davranmasına sebep olan şeyin neticesini veya akıbetini düşünmediğini göstermiştir.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ
وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِيْنَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهٖ
وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾ اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا ﴿١٤﴾
مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى وَمَا كُنَّا
مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا
الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُوْنِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوْبِ عِبَادِهٖ
خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

[12] Biz, geceyi ve gündüzü iki delil kıldık. Gecenin delilini silip, Rabbinizden rızık istemeniz ve senelerin sayısını ve hesabını bilmeniz için gündüzün delilini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzun açıkladık.

[13] Her insanın boynuna kendi amelini doladık. Kıyâmet günü de kendisine açık göreceği bir kitap (veya amel defteri) çıkarırız.

[14] (Ona), "Kitabı oku; bugün nefsin, bir hesapçı olarak sana yeter." (deriz).

[15] Kim hak yola girerse kendisi için girmiş olur. Kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Biz bir peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap etmeyiz.

[16] Bir kasabayı helak etmek istediğimiz zaman ileri gelenlerine, (itaati) emrederiz; fakat onlar orada (itaatten çıkıp) fısk u fücur işlerler. Bunun üzerine kasabaya azap vacip olur. Biz de onu yerle bir ederiz.

[17] Nuh'tan sonra nice nesilleri (böyle) helak etmişizdir. (Ey Muhammed!) Kullarının günahlarını hakkıyla bilen ve gören (bir ilah) olarak Rabbin yeter.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde bir nimet olmak üzere, Allah'ın varlığına, birliğine ve ahiret gününe iman eden ve iyi ameller işleyen mü'minlere büyük mükâfatlar bulunduğunu, inkâr eden kâfirlere ise cehennem azabını bildiren Kur'an'ı bahşettiğini ve bu Kur'an'ın insanları en sağlam ve en doğru yola ilettiğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde insanlara bahşettiği dünya nimetlerini saymaya başlamış ve şöyle buyurmuştur:

[12] Biz, geceyi ve gündüzü iki delil kıldık. Gecenin delilini silip, Rabbinizden rızık istemeniz ve senelerin sayısını ve hesabını bilmeniz için gündüzün delilini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzun açıkladık.

[13] Her insanın boynuna kendi amelini doladık. Kıyâmet günü de kendisine açık göreceği bir kitap (veya amel defteri) çıkarırız.

[14] (Ona), "Kitabı oku; bugün nefsin, bir hesapçı olarak sana yeter." (deriz).

[15] Kim hak yola girerse kendisi için girmiş olur. Kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkâr başkasının günahını çekmez. Biz bir peygamber göndermedikçe (hiçbir kavme) azap etmeyiz.

12 Allah Teâlâ bu ayette hudutsuz kudretinin ve dolayısıyla vahdaniyyetinin en büyük ve en önemli iki delilini zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: Biz, gece ile gündüzü, kudretimizi gösteren ve yaratma gücümüzün eşsizliğini aklı başında olan ve düşünmesini bilen bütün insanların gözleri önüne seren iki delil kıldık. Her ikisinin birbiri arkasına gelişlerinde insanlar için sayılamayacak kadar çok ve büyük faydalar vardır. Gündüzün yorgunluğunu gidermeniz ve rahata kavuşup huzur bulmanız için geceyi karartıp dinlenmenizi sağladık. Geceleyin dinlenmiş olarak çalışıp çabalamanız ve Rabbinizden rızık dileyip karın doyurmanız için de gündüzü aydınlık kıldık. Gece ile gündüzün birbiri arkasına gelişi sayesindedir ki günlerin, ayların ve senelerin sayısını tayin edip bütün işlerinizi buna göre ayarlarsınız. Eğer gecenin arkasından gündüz, gündüzün arkasından da gece gelmemiş olsaydı, sadece gecenin karanlığında veya sadece gündüzün aydınlığında geçecek bir hayatta bütün bu işleri yapmanız nasıl mümkün olurdu? Ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"Allah, kıyamet gününe kadar geceyi üzerinizde devamlı kılsa, Allah'tan başka hangi ilah size bir ışık getirir, haydi söyleyin; hiç işitmiyor musunuz?...(Yahut) Allah, kıyamet gününe kadar gündüzü üzerinizde devamlı kılsa, Allah'tan başka hangi ilah size bir gece getirir de o gecede dinlenirsiniz, haydi söyleyin; hiç görmüyor musunuz? O, geceyi ve gündüzü, içinde dinlenmeniz ve lütfundan rızık aramanız için size kendi rahmetinden yaratmıştır; belki böylece şükredersiniz."* (Kasas28/, 71-73).

Allah Teâlâ, geceyi ve gündüzü hudutsuz kudretinin iki büyük delili kılarken, her ikisinin de yakinen bilinmesi için, gecenin alametini ancak ay ışığı ile aydınlanabilen bir karanlık, gündü-

zün alametini ise güneş ışığıyla parıldayan bir aydınlık yapmıştır. Ayın aydınlığı ile güneşin aydınlığı arasında şüphesiz çok büyük fark vardır. *"Güneşi ışık, ayı nur yapan, senelerin sayısını ve hesabı bilmeniz için, aya konak yerleri takdir eden O'dur. Allah, bütün bunları, ancak hak ile yaratmıştır. Ayetleri, bilen kimselere (işte böyle) uzun uzun beyan eder. Gece ve gündüzün birbiri arkasından gelmesinde Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde sakınan kimseler için deliller vardır."* (10/Yûnus, 5-6).

13 Allah Teâlâ, birbiri arkasına gelen gece ile gündüzü birer zaman birimi olarak nasıl yarattığını ve bu zaman birimleri içerisinde insanoğlunun gerek rızık temin etmek gerekse günlerin, ayların ve senelerin hesabını bilip öğrenmek için neler yaptığını hatırlattıktan sonra, her insandan hayır ve şer olarak sâdır olacak ameli onun boynuna birer gerdanlık veya birer boyunduruk gibi doladığını zikretmiş ve böylece insanı bütün amellerinden sorumlu tuttuğunu beyan etmiştir. Zira gerek insanın yaratılıp dünya hayatına çıkarılmasında ve gerekse dünyada kaldığı sürece gece ile gündüzün onun hayatına uygun bir zaman birimine dönüştürülerek bu hayatın ona kolaylaştırılmasında elbette önemli birtakım sebepler veya gayeler vardır ve hiçbir insanın bunları gözden uzak tutmaması veya aklından çıkarmaması gerekir. *"Ben, cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etmeleri için yarattım."* (51/Zâriyât, 56) mealindeki ayet, mahlukatın yaratılışındaki başlıca gayenin, Allah'ı bilip tanımak ve O'na ibadet etmek olduğu anlaşılır. Ancak insan, gece ve gündüzden ibaret olan dünya hayatındaki amellerini ne dereceye kadar bu gayenin gerçekleştirilmesi için yönlendirebilmektedir? Zira onun Rabbini tanıması ve O'na ibadet etmesi, yaratılışının başlıca gayesi olsa bile, bir evvelki ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi, Rabbinden rızık talep etmesi de dünya hayatını idame ettirebilmesi için onun birtakım ameller peşinde koşturmasını gerektirir. Bu amellerin ise hayra yönelik olduğu kadar şerre yönelik olması da muhtemeldir. Zira bilinen bir gerçektir ki eğer insan, rızık talebini dünya hayatının başlıca gayesi hâline getirecek olursa, hem meşru olmayan yollardan rızık teminine yönelmiş, hem de Rabbine ibadet etmekten ibaret olan asıl gayesini unutmuş olur. Bu da açıkça göstermektedir ki her insanın, iyi amellerden olduğu kadar kötü amellerden de oluşan boynuna dolanmış bir halka ile dünyayı terk edip ahirete göç etmesi mukadderdir. İşte insan, kıyamet günü gelip de ahiret hayatına gözlerini açtığı zaman, boynuna geçirilmiş olan ve dünyadaki iyi veya kötü amellerinden oluşan o halka, görüp okuması ve dünyada iken neler yapıp neleri yapmaktan kaçındığını bilmesi için bir kitap olarak önünde açılır.

14 Ve ona denir ki: İşte bu senin amel kitabın veya amel defterin. Bunun içinde dünyada iken işlediğin iyi ve kötü bütün amellerin yazılıdır. Bu kitabı oku ve neleri yaptığını gör. Senin bu amellerin, senin hesaba çekilmen için yeterlidir.

15 Her insanın ameli yalnız kendine has olunca ve her insan yalnız kendi amelinden sorumlu tutulunca, kim hak ve doğru yola girer, Rabbinin şeriatına ve peygamberinin sünnetine uyarsa, sadece kendi nefsi için bunlara uymuş olur. Fakat kim de hak ve doğru olan bu yoldan sapar, Allah'ı ve peygamberini inkâra kalkışırsa, bu davranışının zararı da yine kendi nefsine ait olur. Zira her iyi amelin sevabı, yalnız o amelin failine has olduğu gibi, her kötü amelin ıkabı da onun sahibine rücu eder. Bu sebepledir ki hiç kimse, bir başkasının günahını yüklenmez ve her insan, sadece kendi amelinin karşılığını görür. Bundan da anlaşılmaktadır ki günahlarını kendi üzerlerine almak vaadiyle başkalarını çeşitli kötülüklere teşvik edenler yahut küfretmelerine önayak olanlar, onları hiçbir surette günahtan arındırmış veya onların akıbetlerini üzerlerine almış olamazlar. İbn Abbâs'tan rivayet olunduğuna göre, bu ayet, Mekkelilere, "Ey Mekke halkı! Muhammed'e inanmayın. Bu yüzden bir günah

işlemiş olursanız, günahınız benim üzerime olsun." diyen el-Velîd ibnu'l-Muğîre hakkında ve onun bu görüşüne reddiye olarak nazil olmuştur. Keza bu ayet-i kerimede, "Biz, işlediğimiz bu suçlardan dolayı hiçbir surette cezalandırılmayız. Zira biz bunları atalarımızdan böyle görüp öğrendik ve onları taklit ettik. Eğer bu yüzden cezalandırılacak birileri varsa, onlar da bizim atalarımızdır." diyen cahillere de reddiye manası vardır. Aşağıdaki ayetler bunu teyit etmektedir: *"(Ey Muhammed!) De ki: "İşlediğimiz suçlardan siz sorumlu olmayacaksınız; sizin işlediğiniz suçlardan da biz sorumlu olmayız."* (Sebe'/34, 25); *"Küfredenler, iman edenlere, "bizim yolumuza uyun da sizin günahlarınızı biz taşıyalım." demektedirler. Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey taşıyacak değillerdir."* (29/Ankebût, 12).

Şunu da unutmamak gerekir ki başkalarını sapıklığa davet eden veya bu yolda onlara kötü örnek olan kimselerin günahı, onların işledikleri kötülüklerin günahı kadar artar ve bunun da cezasını çekerler; ancak bunların günahı artmış olsa bile, diğerleri, işledikleri kötülüklerin günahından kurtulamazlar. Nitekim Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"Onlara, Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, evvelkilerin masalları, derler. Bunu da kıyamet günü, kendi günahlarını tam olarak, bilgisizce saptırdıklarının günahlarını da kısmen yüklenmek için söylerler. Bilesiniz ki yüklendikleri ne kötü bir şeydir."* (16/Nahl, 24-25). Hazreti Peygamber de Muslim (*Sahîh*, II. 705) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Her kim İslam'da kötü bir amel işler ve bu amelle bir çığır açarsa, hem işlediği bu kötü amelin günahı, hem de kendisinden sonra onu işleyecek olanların günahları bunların günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin ona ait olur."

Ancak Allah Teâlâ, adaletinin, hikmetinin ve rahmetinin bir gereği olarak, kullarına hakkı ve doğruyu göstermedikçe ve onları birtakım kötülükler karşısında uyarmadıkça, bilmeden işledikleri ameller yüzünden hiç kimseyi cezalandırmayacağını haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Biz hiç kimseye veya hiçbir kavme, ona iyi ve kötü yolu gösterecek, helal ve haramı öğretecek ve onu birtakım kötülükler karşısında uyaracak bir peygamber göndermedikçe, işlediği veya işlemesi gerekirken terk edip işlemediği bir amelden dolayı dünya ve ahirette azap etmeyiz. Ancak her şeyi açık açık gösteren, hakkı ve hakikati öğreten o peygamber ayetlerimizle gelip de onları uyardıktan sonradır ki helal ve haramı, sevap ve ıkabı açıklayan ayetlerimiz onlara karşı başlıca delilimizi teşkil eder ve işte o zaman onlara, "Size daha önce bu ayetlerimizi açıklayan bir peygamber gelmedi mi?" denilerek davranışlarının hesabı sorulur. Nitekim Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü bir gidiştir o. Oraya atıldıkları zaman, kaynar hâldeki uğultusunu işitirler. Neredeyse öfkeden çatlayacak olur. Bir kalabalığın oraya her atılışında oranın bekçileri onlara, "Size bir uyarıcı gelmedi mi?" diye sorarlar. Onlar da derler ki: "Evet; bize bir uyarıcı gelmişti. Fakat biz onu yalanladık ve "Allah hiçbir şey indirmedi. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz." dedik." Ve yine derler ki: "Eğer dinleseydik yahut akıl etseydik, cehennem ehlinden olmazdık."* (67/Mülk, 6-10); *"Küfredenler, cehenneme bölük bölük sevk olunurlar. Oraya geldikleri zaman, cehennemin kapıları açılır ve cehennem bekçileri onlara şöyle der: "İçinizden size, Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bugününüzle karşılaşacağınızı size ihtar eden elçiler gelmedi mi?" Onlar da "Evet, geldi." derler. Fakat azap sözü, kâfirler hakkında böylece gerçekleşir."* (39/Zümer, 71).

Misal olarak zikrettiğimiz bu ayet meallerinden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, hayra davet eden ve kötülükten de sakındıran bir peygamber göndermedikçe, hiç kimseyi cehenneme sokmaz.

[16] Bir kasabayı helak etmek istediğimiz zaman ileri gelenlerine, (itaati) emrederiz; fakat onlar orada (itaatten çıkıp) fısk u fücur işlerler. Bunun üzerine kasabaya azap vacip olur.

Biz de onu yerle bir ederiz.

[17] Nuh'tan sonra nice nesilleri (böyle) helak etmişizdir. (Ey Muhammed!) Kullarının günahlarını hakkıyla bilen ve gören (bir ilah) olarak Rabbin yeter.

16 Allah Teâlâ, bir peygamber göndermedikçe hiçbir kavme azap etmeyeceğini açık bir şekilde beyan ettikten sonra, peygamber gönderilişinin ardından azabın nasıl gerçekleşeceğini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Biz, bir ülkeyi veya bir kavmi helak etmek istediğimiz zaman, o ülke halkının bolluk sebebiyle şımarmış zenginlerine ve ileri gelenlerine itaat etmelerini ve hayır işlemelerini emrederiz; fakat onlar bu emre karşı gelerek fısk u fücur işlemeye devam ederler ve azgınlıklarını iyice artırırlar. Bu da onların en şiddetli azap ile helak edilmelerine sebep olur.

Ayet-i kerimede *"emrederiz"* manasındaki *emernâ* kelimesi, müfessirler tarafından çeşitli manalarda tefsir edilmiştir.

1. Bazılarına göre bu ibarenin manası şöyledir: Biz, bir kasaba halkını helak etmek istediğimiz zaman, onların şımarmış zenginlerine ve ileri gelenlerine fasıklık etmelerini emrederiz. Onlar yoldan çıkınca da azap üzerlerine vacip olur. Ancak Allah Teâlâ'nın kullarından herhangi birine veya bir kavme fasıklık etmesini veya kötü işler yapmasını emretmesi hiçbir surette düşünülemez. Bu sebeple ayet-i kerimedeki ibareyi bu manada tefsir etmek, kanaatimizce doğru değildir.

2. Bazıları, *emernâ* kelimesini *emmernâ* şeklinde okumuşlar ve kelimeye, kavmin ileri gelen şımarık zenginlerini onların başına *emir* (lider) yaparız; bu liderler de kötü idareleriyle halkı yoldan çıkarırlar; böylece üzerlerine azap vacip olur, manası vermişlerdir.

3. Bazıları, *emernâ* kelimesini *âmernâ* şeklinde okumuşlar ve ona, kavmin azgın zenginlerini ve ileri gelenlerini sayıca çoğaltırız; kavim içinde fısk u fücur artar; böylece onlar da azabı hak ederler, manası vermişlerdir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah Teâlâ bilir.

Ancak bilinen bir husus vardır ki o da kendilerine gönderilen peygamberlerin uyarılarına kulak asmayan kavimlerin çeşitli sebeplerle ve çeşitli şekillerde azaba uğramaları ve bu azap ile helak olmalarıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Her şehirde o şehrin günahkârlarını, bulundukları yerde hilekârlık yapmaları için ekâbir (büyük kişiler) yaptık. Oysa bunlar, yalnız kendilerine hilekârlık ederler de yine farkına varmazlar."* (6/En'âm, 123).

Keza ayet-i kerimeden anlaşılan bir mana da insanlık tarihinin başlangıcından itibaren çeşitli zaman aralıklarıyla kavimlere sayısını tam olarak bilmediğimiz pek çok peygamberin gönderilmiş olması ve bu peygamberlerin uyarılarına kulak asmayan pek çok kavmin, üzerlerine gönderilen azap ile helak edilmeleridir. Nitekim Allah Teâlâ, müteakip ayette şöyle buyurmuştur:

17 Nûh'tan sonra pek çok peygamber gönderildiği gibi, bu peygamberleri yalanlayan nice kavimler de vardır ki hem kendilerine gönderilen peygamberlerin uyarılarına kulak asmayarak onları yalanlamışlar hem de Allah'ı inkâr etmişlerdir. Bu yüzden de en şiddetli azabı hak etmişler ve bu azap ile helak olup gitmişlerdir. Bu itibarla ey Muhammed! Senin kavmin de geçmiş kavimlerin peygamberlerine yaptıkları gibi, isyankâr davranışlarla seni yalanlayacak ve belki de çeşitli işkencelerle seni öldürmek bile isteyecektir. Fakat onlar ne yapmak isterlerse istesinler, Rabbin, onların yaptıkları her şeyi çok iyi görmekte ve yapmak istediklerini de çok iyi bilmektedir. Bu itibarla onların davranışları karşısında canını sıkma ve endişeye kapılma. Rabbin, her şeye karşı sana yeter.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كُلًّا نُمِدُّ هَٰؤُلَاءِ وَهَٰؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَلَلْآخِرَةُ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا ﴿٢١﴾

[18] Kim çabucak gelip geçen dünyayı dilerse, biz de orada ona dilediğimiz şeyi dilediğimiz kimse için vermekte acele ederiz; sonra da ona cehennemi hazırlarız. Yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer.

[19] Her kim de mü'min olarak ahireti ister ve çalışmasını oraya uygun bir şekilde yaparsa, işte böylelerinin çalışmaları (Allah katında) mükâfatlandırılmaya değer bulunur.

[20] (Fakat ister mü'min olsun, ister kâfir olsun, dünyada) hem onlara, hem onlara, hepsine de Rabbinin bir kısım nimetlerini ulaştırırız. Zaten Rabbinin ihsanı hiç kimseye menedilmiş değildir.

[21] Nitekim bak, (mü'min olsun kâfir olsun, rızık yönünden) bazısını bazısından nasıl üstün kılmışızdır. Oysa ahirette daha büyük dereceler ve daha büyük üstünlükler vardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde her insanın kendi amelinden sorumlu olduğu esasını vazederek insanların kendi amelleriyle bağlantılarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde onları iki kısma ayırmış, bir kısmının dünya için yaşadığını ve yalnız dünya için çalıştığını, diğer bir kısmının ise ahireti istediğini ve amellerini ahireti kazanmak için işlediğini beyan etmiştir. Şu var ki birincilerin akıbetleri ahirette cehennem olduğu hâlde ikincilerin ulaşacakları yer cennettir. Ancak mü'min olsun kâfir olsun, bunların dünyada sahip oldukları rızıkta herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Mü'min de olsa kâfir de olsa, Allah, dilediğine dilediği kadar rızık verir. Nitekim nice kâfirler vardır ki sahip oldukları dünya nimeti, pek çok mü'minin hayal bile edemeyeceği kadar hudutsuzdur. Şu var ki ahiretin mertebe ve dereceleri, dünyanın mertebe ve derecelerinden çok daha yüksek ve çok daha üstündür ve bunlar da ahirette sadece mü'minlere tahsis edilmiştir. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[18] Kim çabucak gelip geçen dünyayı dilerse, biz de orada ona dilediğimiz şeyi dilediğimiz kimse için vermekte acele ederiz; sonra da ona cehennemi hazırlarız. Yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer.

[19] Her kim de mü'min olarak ahireti ister ve çalışmasını oraya uygun bir şekilde yaparsa, işte böylelerinin çalışmaları (Allah katında) mükâfatlandırılmaya değer bulunur.

[20] (Fakat ister mü'min olsun, ister kâfir olsun, dünyada) hem onlara, hem onlara, hepsine de Rabbinin bir kısım nimetlerini ulaştırırız. Zaten Rabbinin ihsanı hiç kimseye menedilmiş değildir.

[21] Nitekim bak, (mü'min olsun kâfir olsun, rızık yönünden) bazısını bazısından nasıl üstün kılmışızdır. Oysa ahirette daha büyük dereceler ve daha büyük üstünlükler vardır.

18 Allah Teâlâ bu ayette dünyadaki insanları genel bir tasnife tabi tutmuş ve onları iki gruba ayırarak birinci grubu dünyayı, ikinci grubu

da ahireti isteyenler olarak tanıtmıştır. Bunlardan birinci grup, bütün amellerini yalnız dünyaya ayıran ve yalnız dünya için çalışan insanlardır. Onlar nazarında dünya hayatından başka hayat yoktur; bu sebeple ahireti unutmuşlar, bütün düşüncelerini ve bütün gayretlerini yalnız dünyaya tahsis etmişler, yalnız dünya malı ve dünya mevkii istemişlerdir. Allah da onların bu isteklerine icabet etmiş, ancak onların istedikleri ölçülerde değil, kendi takdir ettiği ölçülerde ve dilediği kimselere vererek onların isteklerini karşılamıştır. Bu sebepledir ki bunların hepsi de dünyanın en yüksek mevkilerine ve hudutsuz nimetlerine sahip olmayı dilemiş olsalar bile, bazıları açlıktan kıvranırken, bazıları da kendilerinin bile akıllarına getirmedikleri yüksek derecelere ve hudutsuz nimetlere kavuşmuşlardır.

İşte bu maddeciler, ister diledikleri ölçülerde dünyadaki isteklerine kavuşmuş olsunlar, ister umdukları refah ve saadeti bulamamış olsunlar, onların ahirette varıp dayanacakları bir tek yer vardır; o da içinde ebediyyen kalacakları cehennem ateşidir. Oraya, hem Rableri tarafından, hem melekler tarafından hem de bütün insanlar tarafından yerilmiş ve kovulmuş olarak girerler ve hiç çıkmamak üzere ebediyyen orada kalırlar.

19 Ahireti isteyen, işlerini ve çalışmalarını ahirete uygun bir şekilde yapan ikinci gruba gelince, bunlar, vakitlerini taat ve ibadetle geçiren ve ellerinden geldiğince hayır işleyen, Allah'a, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanmış gerçek mü'minlerdir ki bunların dünyadaki yaşayışları Allah katında makbul olup mükâfatlandırılmaya değer bulunur. Ancak bu mükâfatın gerçekleşmesi için başlıca üç şartın yerine getirilmesi gerekir:

1. Ahiret sevabına ve ahiretin hudutsuz nimetlerine nail olmayı dileyen insanın, dünyada işlediği bütün amellerini halis niyetle ve onlara hiç riya karıştırmadan işlemesi gerekir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh*, I. 20) ve Muslim (*Sahîh*, III. 1515) tarafından da nakledilen bir hadiste, "Ameller niyetlere göredir ve her kişi için yalnız niyet ettiği şey vardır..." buyurmuştur. Pek çok ulemanın beyanına göre, İslam'ın üçte birine muadil olan bu hadis-i şeriften anlaşıldığına göre, insana gerçek manada sevap kazandıran amel, onun Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmış olmasıdır. İçerisine riya karıştırılan hiçbir amel, sahibine zerre miktarı da olsa sevap kazandırmaz. Bir misal ile bunu açıklamak gerekirse, sadaka veren bir insanın verdiği sadakanın sevabını kazanabilmesi için niyeti, çevresindeki insanlara kendisini fakir babası olarak tanıtmak değil, verdiği sadaka ile Allah'ın rızasını veya hoşnutluğunu kazanmak olmalıdır. Allah Teâlâ, savaşta kazanılan ganimetlerden söz ederken, bu ganimetlerin Mekke'den Medine'ye göç eden muhacirlere ait olduğunu açıklamış ve bu arada muhacirleri de tavsif ederek onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Bu ganimetler, yurtlarından ve mallarından atılmış, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk arayan, Allah'a ve resulünün dinine yardım eden muhacir fakirlere aittir. İşte asıl doğru olanlar da bunlardır."* (59/Haşr, 8). Bu ayet-i kerimede Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanların niyetlerine işaret edildiği açıkça görülmektedir. Çeşitli işkencelere maruz kalmalarına rağmen, Allah'ın rızasını kazanmak, dinine ve peygamberine yardım etmek niyetiyle evlerini ve mallarını Mekke'de bırakmışlar, daha başka sıkıntılarla karşılaşmaları mukadder olan Medine'ye hicret etmişlerdir. Bu bakımdan hicretleri Allah'a ve resulüne müteveccih olmuş, aynı zamanda kalplerinde taşıdıkları niyet, ayette görüldüğü şekliyle onları Allah'ın medhu senasına mazhar kılmıştır. Hazreti Peygamber de yukarıda zikrettiğimiz niyetle ilgili hadisinin devamında hicretle ilgili bu hadiseyi misal olarak ele almış ve şöyle buyurmuştur: "Kimin hicreti Allah'a ve resulüne müteveccih ise onun hicreti Allah'a ve resulünedir. Fakat kimin hicreti de kavuşmak istediği bir dünya nimetine veya evlenmek istediği bir kadına müteveccih ise onun hicreti de hicret ettiği şeyedir."

Rivayet olunduğuna göre, Mekke'den Medine'ye hicret edenler arasında bir şahıs vardı ve Ummu Kays adında bir kadınla evlenmek istiyordu. Ancak Ummu Kays, bu şahsın kendisiyle evlenebilmesi için onun da Medine'ye hicret etmesini şart koşmuştu; zira bidayette, adamın Medine'ye hicret etmek gibi bir niyeti yoktu. Adam, Ummu Kays ile evlenebilmek için onun bu şartını kabul etmiş ve hicretinden sonra da Ummu Kays ile evlenmişti. Ne var ki bu hadiseden dolayı adam, Medineliler arasında, "Ummu Kays'ın Muhaciri" manasına gelen *Muhâciru Ummi Kays* lakabıyla şöhret kazanmıştır.

Daha sonraları, Hazreti Peygamber'in yukarıda zikrettiğimiz hadisine vürud sebebi olduğu anlaşılan bu hadise Mekke'den Medine'ye hicret eden ve yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Allah Teâlâ'nın medhu senasına mazhar olan Müslümanlardan farklı olarak, *Muhâciru Ummi Kays*'ın nasıl bir niyetle hicret meşakkatine katlandığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. O da diğer Müslümanlarla birlikte Medine'ye hicret etmiş, onlar gibi yolculuğun çeşitli güçlüklerine göğüs germiş ve belki de onlar gibi malını, mülkünü Mekke'de terk etmiş, evi varken evsiz, işi varken işsiz, zengin iken fakir olmuştur. Bununla beraber, onu diğerlerinden ayıran bariz bir fark vardır ve bu fark, onun niyetindedir. Diğerleri hicrete niyet ettikleri zaman, maksatları, Allah'ın dinine ve peygamberine hizmet etmekti; kısacası hicretleri, Allah'a ve resulüne idi. Hâlbuki *Muhâciru Ummi Kays*, hicrete niyet ettiği zaman, Ummu Kays ile evlenmeyi düşünüyordu, yani hicreti bir kadın için idi. Allah katında ecir ve sevaba müstahak fiil, elbette ki bu niyetlere göre değerlendirilecek ve hüküm, halis niyet lehine verilecek ve ameller niyetlere göre değerlendirilecektir.

2. İşlenen amellerin, hiçbir esasa dayanmayan batıl amellerden değil, insanı Allah'a yaklaştıran amellerden olması gerekir. Kısacası, işlenen her amelin, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ'nın emir ve nehiylerine ve peygamberinin sünnetine uygun amellerden olması veya en azından bunlara aykırı olmaması gerekir. Eğer gerçek böyle olmasaydı, müşriklerin, kendilerini Allah'a yaklaştırdıkları iddiasıyla putlara, yıldızlara, meleklere veya mukaddes saydıkları bazı şeylere yaptıkları ibadetleri de meşru saymak gerekirdi. Oysa Kur'an-ı Kerim, bu çeşit amellerin hepsini de şirk saymış ve ebediyyen devam edecek olan cehennem azabını da bu amel sahiplerine vadetmiştir.

3. Bütün amellerin, sevap ve ıkabı tasdik etmiş olarak, iman çerçevesinde yapılması gerekir. Sahih iman olmaksızın yapılan hiçbir amelin insana faydası yoktur. Başka bir ifadeyle, imana istinat etmeyen ve imandan kuvvet almayan davranışlar, bazen ne kadar güzel ve mükemmel olurlarsa olsunlar, insanın ahiret hayatını kurtarmadıklarını ve ona hiçbir fayda sağlamadıklarını bilmek gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"Küfredenler ve kâfir olarak ölenler, fidye olarak dünya dolusu altın verseler, hiçbirinden kabul edilmeyecektir. Onlar için elim bir azap vardır; hiçbir yardımcıları da bulunmayacaktır."* (3/Âl-i İmrân, 91).

Bilindiği gibi, namaz, zekât, oruç ve hac gibi bazı ibadetler vardır ki bunların hepsi de a'mâl-i sâliha dediğimiz güzel ve insan için faydalı amellerin başında gelir. Bunlar, insanın, Hâlık'ına ve Rabbine karşı, ödenmesinde kusuru bulunmaması gereken borçlar olduğu için ibadet adıyla zikredilmiştir. İnsanın Rabbine karşı olan her iyi davranışı bir ibadettir.

İbadetler dışında bir de insanların birbirlerine ve kendi nefislerine karşı ödemek zorunda oldukları borçlar vardır. Bunlar, insanlar arasındaki münasebetleri düzenleyen, birbirlerine kardeşlik bağlarıyla bağlanmalarını sağlayan, aynı zamanda insana insanlık şeref ve haysiyetiyle birlikte yüksek ahlak ve fazilet kazandıran birtakım davranışlardır ki ibadetler gibi, bunlar da a'mâl-i sâliha arasında yer alır; ancak, insanların birbirleriyle ilgili davranışlarından olmaları itibariyle ibadet sayılmamakla birlikte imana istinat etmesi ve imandan kuvvet alması gerekir. Böyle olmadığı takdirde in-

san nefsine hoş gelen ve hiçbir ahlaki vasfı bulunmayan birtakım davranışların da çeşitli sebeplerin tesiriyle insanlar arasında yaygınlaşmasına ve ahlaki vasıf kazanmasına engel olunamaz. Bu ise dinin toplum içindeki fonksiyonunu kaybetmesine, daha doğrusu, yok olup gitmesine yol açar. Bugün Avrupa'da hayvan derekesine inmiş bazı insanların sokak ortası çiftleşmeleri, iman yokluğu sebebiyle ahlaksızlığın ahlakilik vasfı kazanmış en bariz örneğidir. Keza toplumumuzda görülen ve pek çok yerli sinema filmleriyle reklamı yapılan içkisi, kumarı, rüşveti, hırsızlığı ve zinasıyla onu kasıp kavuran ahlak bozukluğunu da imandan uzak yaşayışın tabii bir neticesi olmaktan öte başka bir şeyle izah etmek mümkün değildir.

İmana istinat etmeyen ve imandan kuvvet almayan davranışlar, ne kadar güzel ve mükemmel olursa olsun, insanın ahiret hayatını kurtarmadığı ve ona herhangi bir fayda sağlamadığı, Hazreti Peygamber'in hadisinde de zikredilmiştir. Muslim (*Sahîh*, I. 196) tarafından nakledilen bu hadiste Hazret Âişe (ra.) şöyle demiştir: "Bir gün Hazreti Peygamber'e sordum ve dedim ki: Yâ Resulallah! İbn Cud'ân, cahiliyye devrinde hısımlara yardım eder, yoksulları doyururdu. Bu (yaptıklarının ahiret gününde) ona faydası var mı? Hazreti Peygamber, "Bu ona fayda vermez; çünkü o, hiçbir gün, "Yâ Rabbi! Din gününde benim günahlarımı bağışla." dememiştir." buyurdu."

Dünyada iken Allah'ı bir an bile olsun hatırlarına getirmeyenler, ahirette, imana istinat etmeyen hangi amelleriyle O'nun huzuruna çıkacaklar ve O'ndan mağfiret dileyecekler, hiç düşünmeleri gerekmez mi?

20 Şu var ki Allah Teâlâ, dünyada kullarına ihsan ettiği rızkı yahut dünya nimetlerini, mü'min olsun kâfir olsun, bunlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeksizin dilediğine dilediği ölçülerde vermiştir. Kısacası O'nun kullarına dünyadaki bağışı engellenmemiş, mü'min kâfir, herkese bol bol ihsanda bulunmuştur. Çünkü dünya amel dünyasıdır ve her insan, mal veya rızık yönünden herhangi bir mazerete sığınmadan, nefsine cazip gelen iyi veya kötü her ameli işleyebilmelidir. Allah'ın adaleti ve rahmeti bunu gerektirir.

21 Nitekim aklı başında herkes tarafından kolayca görülebilir ki inançlı olsun inançsız olsun, dünyada yaşayan insanlar arasında mal, mülk ve evlat sahibi olma yönünden pek çok farklılıklar vardır. Başka bir ifade ile Allah, rızık ve sair dünya nimetleri yönünden kullarını birbirinden üstün kılmış, bazısına daha çok verirken bazısını da bu çokluktan mahrum etmiştir. Bir mü'mini diğer bir mü'mine nispetle daha zengin kıldığı gibi, aynı farkı kâfirler için de yaratmıştır. Allah Teâlâ konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Biz, dünya hayatında onların geçimlerini kendi aralarında taksim ettik ve birbirlerine iş gördürebilmeleri için bazılarını derece yönünden bazılarından üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır."* (43/Zuhruf, 32); *"Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, size verdiği şeylerle sizi imtihan etmek için bazınızın derecesini bazınızın üstüne yükselten O'dur."* (6/En'âm, 165); *"Eğer Allah, kulları için rızkını bollaştırsaydı, yeryüzünde muhakkak ki azarlardı. Fakat O, rızkını dilediği ölçüde indirir."* (42/Şûrâ, 27).

Allah Teâlâ, mü'min olsun kâfir olsun, dünyada kullarını rızık yönünden birbirinden farklı derecelerde yaratmış olmasına rağmen, O'nun ahirette yarattığı farklılık çok daha büyük ve çok daha yücedir. Zira ahirette insanların ahiret nimetlerinden faydalanma imkânları ve bunun dereceleri, dünya nimetlerinden faydalanma imkân ve derecelerinden çok daha büyük ve çok daha üstündür. Bunun başlıca sebebi de ahiretin, dünyada işlenen amellerin sevap ve ıkab yönünden değerlendirileceği ve her amel sahibine, dünyada işlediği amellerin karşılığının verileceği bir yer olmasıdır. Bu itibarla kâfirler, cehennemin en alt derekelerinde kümelenmişken, mü'minler, cennetin en üst mertebelerinde cennet nimetlerinden diledikleri gibi faydalanırlar. Cehennem derekeleri birbirinden farklı olması dolayısıyla, cehennem ehli de

kendi aralarında farklı mertebelerde bulundukları gibi, cennet ehli de aynı şekilde birbirinin üstünde farklı derecelerde bulunurlar. Nitekim Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh*, IV. 88; VII. 201) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2177) tarafından nakledilen bir hadiste cennet ehlinin mertebelerini tarif ederken, "Sizin doğu ve batı ufkundaki parlak yıldızı güçlükle görebildiğiniz gibi, cennet ehli de kendilerinden daha yüksekte olan köşk sahiplerini, (aralarındaki mesafenin uzaklığı dolayısıyla) güçlükle görebilirler." buyurmuş ve bu mertebeler arasındaki büyük farka işaret etmiştir.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَخْذُولًا ﴿٢٢﴾ وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا ۚ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا
قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٣﴾ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِي صَغِيرًا ۚ ﴿٢٤﴾
رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾ وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ
وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾ اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُٓوا اِخْوَانَ الشَّيٰطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ
لِرَبِّهٖ كَفُورًا ﴿٢٧﴾ وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَآءَ رَحْمَةٍ مِّنْ رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا
تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾

22 Allah ile birlikte bir başka ilah edinme. Aksi hâlde kötülenmiş ve terk edilmiş olursun.

23 Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir. Eğer onlardan biri yahut her ikisi de senin yanında ihtiyarlığa erişirse, onlara "Off!" bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel söz söyle.

24 Onlara, merhametten ileri gelen tevazu kanadını indir ve "Rabbim! Onların küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi, sen de onlara merhamet et." de.

25 Rabbiniz içinizdekini daha iyi bilir. Eğer iyi kimseler olursanız, O, şüphesiz, kendisine sığınanlar için çok bağışlayıcıdır.

26 Akrabaya, düşküne ve yolda kalmışa hakkını ver; fakat saçıp savurma.

27 Zira saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.

28 Eğer Rabbinden umduğun rızkı talep etmek maksadıyla onlardan uzaklaşırsan, hiç olmazsa onlara yumuşak söz söyle.

29 Elini boynuna asıp bağlama; onu büsbütün de açıp yayma. Aksi hâlde kötülenmiş olur, pişmanlık duyarsın.

30 Rabbin, şüphesiz, dilediği kimsenin rızkını genişletir ve daraltır; zira O, kullarını hakkıyla bilendir; görendir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde insanları, dünya nimetleri peşinde koşan ve sadece dünyayı isteyen kimselerle, sadece ahireti düşünen ve bu sebeple vakitlerinin çoğunu Allah'ın taatine ve ibadetine ayıran kimseler olmak üzere iki gruba ayırarak, birinci grubun akıbetinin ebediyyen cehennem azabı olduğunu, ikinci grubun ise ahiret sevabına ve ahiretin hudutsuz nimetlerine nail olmayı dilemek, işlenen amellerin batıl amellerden olmamasına dikkat etmek ve bütün amelleri, sevap ve ıkabı tasdik etmiş olarak iman çerçevesi içinde işlemek gibi başlıca üç şartı yerine getiren mü'minler olduğunu ve bunlar için de cennette çok yüksek dereceler bulunduğunu beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde aslı tevhid olan imanın gerçek mahiyetini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[22] Allah ile birlikte bir başka ilah edinme. Aksi hâlde kötülenmiş ve terk edilmiş olursun.

[23] Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir. Eğer onlardan biri yahut her ikisi de senin yanında ihtiyarlığa erişirse, onlara "Off!" bile deme. Onları azarlama. Onlara güzel söz söyle.

[24] Onlara, merhametten ileri gelen tevazu kanadını indir ve "Rabbim! Onların küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi, sen de onlara merhamet et." de.

[25] Rabbiniz içinizdekini daha iyi bilir. Eğer iyi kimseler olursanız, O, şüphesiz, kendisine sığınanlar için çok bağışlayıcıdır.

22 Allah Teâlâ, aslı veya cevheri tevhid olan imanın mahiyetini açıklamak maksadıyla bu ayette zahiren Hazreti Peygamber'e, fakat aslında bütün mükelleflere hitap etmiş ve onları Allah'a şirk koşmaktan menederek Allah'ın yanında başka birini daha ilah edinmeyin, buyurmuştur. Zira Allah'tan başka bir ilah, Allah'tan başka bir Rab ve Allah'tan başka bir mabut yoktur. Eğer Allah'tan başka birini kendine ilah edinir ve onu Allah'a şirk koşacak olursan, şirk koştuğunla tek başına kalır, Rabbinden hiçbir yardım göremezsin. Oysa Allah'a şirk koştuğun ilahın sana ne faydası ne de zararı vardır. Kıyâmet günü dünyada işlediğin amellerden sorguya çekildiğin zaman da bu mahlukatın sana hiçbir faydası dokunmayacağı gibi, onların senden uzaklaşıp gittiklerini göreceksin. Nitekim Hazreti Peygamber de Ebû Dâvûd, (*Sunen*, I. 383), Tirmizî (*Sunen*, IV. 563) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, I. 407, 442) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Fakru zaruret içine düşen bir kimse, bu durumunu insanlara açar da bunu onlarla gidermeye çalışırsa, bu giderilmez. Fakat kim bunu Allah'a götürürse, Allah er veya geç onu rızıklandırır."

23 Allah Teâlâ, akide ve imanda en büyük ve en önemli rükün olan tevhidi beyan ettikten sonra, bu ayette imanın diğer kaidelerini veya gereklerini açıklamış ve bununla ilgili olarak kullarına, önce yalnız Allah'a ibadet etmelerini, sonra da anaya babaya iyilikte bulunmalarını emrederek, *"Rabbin, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir..."* buyurmuştur. Ayet-i kerimede de görüldüğü gibi ilk emir, yalnız Allah'a ibadet etmekle ilgilidir; çünkü ibadet, bir varlığı tazim etmenin veya yüceltmenin en üst derecesidir ve ibadetten başka hiçbir davranış biçimi O'nu daha fazla yüceltmeye yeterli değildir. İbadetle yüceltilmeye layık olan da yalnız Allah Teâlâ'dır; çünkü canlı veya cansız bütün varlıkları hiç yoktan yaratan yalnız O olduğu gibi, her şeye hayat veren, hudutsuz nimetleriyle onları hayata bağlayan, insana verdiği akıl ve kudretle onu diğer varlıklardan ayırıp üstün kılan da O'dur.

Allah Teâlâ'nın ayet-i kerimedeki ikinci emri, anaya babaya ihsanda bulunmak, yani onlara iyilik etmektir. Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde Allah'a ibadet etmek emriyle anaya babaya iyilik etmek emrinin bir arada zikredildiği görülür. Bunun başlıca sebebi de insanı hiç yoktan var eden

Allah Teâlâ'dan sonra, onun bir evlat olarak dünyaya gelmesini, geliştirilip büyütülmesini ve terbiye edilmesini sağlayan varlıkların ana ve baba oluşudur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz insana, ana ve babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Anası onu karnında giderek artan bir güçlükle taşımıştır. Memeden ayrılması iki yılda olur. Bu itibarla insana, "Bana ve ana babana şükret. Dönüş banadır." diye tavsiye etmişizdir."* (31/Lokmân, 14). İnsanın ana ve babasına şükretmesi, küçüklüğünde ona şefkat göstermeleri, yedirip içirmeleri, bakıp büyütmeleri ve terbiyesi için büyük gayret sarf etmeleri dolayısıyladır. Bu sebepledir ki insanın üzerinde anasına ve babasına karşı ödenmesi güç bir vefa borcu vardır ve bu borç da Allah Teâlâ'nın emrettiği şekilde insanın, Rabbine ibadetten sonra anasına ve babasına iyilik etmesi ve teşekkürde bulunmasıyla ödenebilir. Buhârî (*Sahîh,* I. 134; VII. 69), Muslim (*Sahîh,* I. 89-90), Tirmizî (*Sunen,* I. 326) ve Nesâ'î (*Sunen,* I. 292) tarafından nakledilen bir hadiste Abdullah ibn Mes'ûd (ra.) şöyle demiştir: Resulullah'a (sas.): "Yâ Resulallah! Amellerin en faziletlisi hangisidir?" diye sordum: "Vaktinde namaz kılmaktır." buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. "Anaya babaya iyilik etmektir." buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. "Allah yolunda cihad etmektir." buyurdu.

Anaya babaya iyilik etmenin çeşitli yolları vardır. Bunların belki de en hafifi, herhangi bir sıkıntı anında onlara karşı "Off!" bile dememektir. Özellikle ana ve babanın evlatları yanında kaldıkları ihtiyarlık dönemlerinde ve kendilerini rahat hissetmedikleri anlarda bazı davranışlarının çocuklarını sıkmış olması çok tabiidir. Fakat sebep ne olursa olsun, bir evladın, anasına veya babasına yahut her ikisine karşı "Off!" bile demesi, onların kalplerini derinden yaralayacak davranışlardan sayılır ve böyle bir davranıştan kesinlikle sakınmak gerekir. Zira anaya babaya karşı ağızdan çıkacak böyle bir söz, usançtan başka bir manaya gelmez ve çocukları bu sözü sarf ettikleri zaman, artık ana ve babalarından usandıklarını göstermiş ve başlarından uzaklaşıp gitmelerini istemiş olurlar ki bu da ancak yaşlı kimseler için istenebilecek ölümü akla getirir. Kısacası, çocukları, yanlarında ihtiyarlığa erişen ana ve babalarına "Off!" dedikleri zaman, artık yeter; sizden usandık, ölüp gidin de sizden kurtulalım, demiş olurlar. Bu ise analarının, kendilerini karnında giderek artan bir güçlükle taşıdığı, doğumlarından sonra da eşiyle birlikte ayrı bir ihtimam göstererek yedirip içirdiği, bakıp büyüttüğü ve terbiyeleri için büyük gayret sarf ettiği anaya ve babaya reva görülebilecek bir hâl değildir. Keza herhangi bir sebeple onları azarlamak, onlara karşı sesi yükseltip bağırmak ve kötü sözler söylemek de aynı şekilde sakınılması gereken kötü davranışlardandır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, insanı, ana ve babasına "Off!" bile demekten menettikten sonra, onları azarlamamasını ve onlara güzel söz söylemesini emretmiştir. Hangi hâlde olurlarsa olsunlar, anaya ve babaya karşı gösterilecek şefkat ve merhamet, onların gönüllerini almanın ve bu vesileyle cennete girmenin de yollarından biridir. Anası babası yanında yaşlanmış olup da cennete giremeyen kimse için Hazreti Peygamber, Ebû Hureyre (ra.) tarafından rivayet edilen ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1978) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "(Bir defasında Resulullah (sas.) üç defa), "Burnu toprakta sürtülsün; burnu toprakta sürtülsün; burnu toprakta sürtülsün." buyurmuştu. "Kimin burnu Yâ Resulallah?" denilince de "Ana babasından birine yahut her ikisine birden ihtiyarlık dönemlerinde erişip de cennete giremeyen kimsenin burnu." buyurdu."

24 Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, kullarını ana ve babalarına "Off!" bile demekten ve onları azarlamaktan menederek onlara güzel söz söylemelerini emrettikten sonra, yaşlılıklarında olsun, ölümlerinden sonra olsun, tevazu kanatlarını indirerek Rablerinden onlar için rahmet ve mağfiret dilemelerini emretmiş ve *"Rabbim! Onların,*

küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi, sen de onlara merhamet et, de." buyurmuştur.

Anaya babaya yapılacak iyilik, onların hayatlarında olduğu kadar, ölümlerinden sonra da yapılmalıdır. Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* III. 498), Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 629) ve İbn Mâce (*Sunen,* II. 389) tarafından nakledilen bir hadiste Mâlik ibn Rabî'a es-Sâ'ıdî şunları anlatmıştır: "Bir gün Resulullah'ın (sas.) yanında oturuyordum. Birden yanına ensardan bir adam geldi ve şöyle dedi: Yâ Resulallah! Annem ve babam öldükten sonra onlara yapabileceğim bir iyilik var mı? Resulullah (sas.) ona şu cevabı verdi: Evet; dört haslet vardır: Onlar için dua edip mağfiret dilemen; ahitlerini yerine getirmen; dostlarına ikramda bulunman; onlar tarafından başka rahmin olmayan akrabalarına sıla-i rahimde bulunman. İşte, anne ve babanın ölümünden sonra senin onlara yapman gereken iyilikler bunlardır." Hazreti Peygamber'in bu hadisi göz önünde bulundurulursa, her gün kılınan beş vakit namazın sonunda selam vermeden önce okunan *Rabbenağfirlî ve livâlideyye ve lilmu'minîne yevme yekûmulhısâb (Rabbimiz! Kıyâmet günü geldiğinde benim, anamın, babamın ve mü'minlerin günahlarını bağışla.)* duası, anaya babaya yapılan iyiliklerin en güzellerinden biri değil midir?

Eğer ana ve baba kâfir ise mü'min evlat için Allah'tan hidayet dilemekten başka yapacak bir şey yoktur. Kâfir olarak ölen ana ve baba için ise diğer kâfirler için olduğu gibi, Allah'tan rahmet ve mağfiret dilemeyi Kur'an-ı Kerim menetmiştir. Kısacası, bir kâfir için, o ana veya baba da olsa, Allah'tan hiçbir surette rahmet ve mağfiret dilenmez: *"Kendilerinin cehennem ehlinden oldukları iyice belli olduktan sonra, yakın akraba da olsalar, müşrikler için (Allah'tan) af ve mağfiret dilemek, ne peygamber için, ne de mü'minler için yapılacak iş değildir."* (9/Tevbe, 113).

25 Allah Teâlâ, anaya babaya iyilik etmeyi emrettikten sonra, çocuklarını onlara kötülük etmekten ve onları hangi sebeple olursa olsun horlamaktan sakındırmak için, ana ve babaları hakkında onların ne düşündüklerini ve onlara karşı ne gibi niyetler beslediklerini çok iyi bildiğini hatırlatmış ve *"Rabbiniz içinizdekini çok iyi bilir..."* buyurmuştur. Ayrıca ana ve babaya karşı işlenmiş bazı kusurlu davranışlar olsa bile, iyi niyetli evlatlar için bu kusurların da bağışlanacağını açıklamıştır.

[26] Akrabaya, düşküne ve yolda kalmışa hakkını ver; fakat saçıp savurma.

[27] Zira saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.

[28] Eğer Rabbinden umduğun rızkı talep etmek maksadıyla onlardan uzaklaşırsan, hiç olmazsa onlara yumuşak söz söyle.

[29] Elini boynuna asıp bağlama; onu büsbütün de açıp yayma. Aksi hâlde kötülenmiş olur, pişmanlık duyarsın.

[30] Rabbin, şüphesiz, dilediği kimsenin rızkını genişletir ve daraltır; zira O, kullarını hakkıyla bilendir; görendir.

26 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde akide ve imanın en büyük rüknü olan tevhidi zikrettikten sonra, imanın gereklerini açıklamıştır ki bunlar, sırasıyla Allah ile birlikte bir başka ilah edinmemek ve O'ndan başkasına ibadet etmemek, anaya babaya iyilik etmek ve onları hor görmemektir. Bu ayette de imanın başka bir gereği olarak, anaya ve babaya iyilik etme yanında akrabaya, düşkünlere ve yolda kalmışlara haklarını vererek onları da iyilik edilmesi gereken kimseler arasında göstermiştir. Bir evladın akrabası denildiği zaman, hiç şüphesiz, ana ve babası yönünden kendisiyle kan bağı olan kimseler anlaşılır. Ana ve babadan sonra akrabaya yapılması gereken iyilik ise aralarındaki yakınlığı göz önünde bulundurarak, muaşeret kaideleri içerisinde onlarla olan yakın ilişkiyi devam ettirmek, ziyaretlerini kes-

memek, fakru zaruret hâlinde iseler, onlara elden geldiği ölçüler içinde maddi yardımda bulunmak ve diğer hususlarda da yardımlarına koşmaktır. Keza kendilerine bakacak yakınları bulunmayan ve karınlarını doyurmaktan âciz olan düşkünlere, uzunca bir yola çıkmış, fakat yolluğunu yahut parasını tüketmiş ve yolda kalmış kimselere de elinden geldiği kadar yardım etmek her Müslümanın görevi olmalıdır. Zira bu çeşit görevler, ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, sahih imanın gereklerindendir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki düşkünlere ve yolda kalmışlara yapılacak maddi yardımlar, mendup sadaka cinsindendir.

Allah Teâlâ, ihtiyaç içinde olmaları hâlinde akrabaya, düşkünlere ve yolda kalmışlara infak etmeyi veya maddi yardımda bulunmayı emretmiş olmakla beraber, bu yardımların itidal ile yapılmasını ve hiçbir surette israfa kaçılmamasını da emretmiş, bu hususta yapılacak israfı da saçıp savurmak ve malı ifsat etmek manasında açıklamıştır. Malın veya paranın sarfında olsun, diğer amellerde olsun, itidal veya orta yol, İslam'ın hem iktisadi, hem içtimai ve hem de dinî siyasetidir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ Rahmân'ın gerçek kullarını şöyle tavsif etmiştir: *"Sarf ettikleri zaman, hem israf, hem de cimrilik etmeyen, fakat ikisi arasında orta bir yol tutanlardır."* (25/Furkân, 67).

27 Saçıp savuranlar ise şeytanın kardeşleridir. Çünkü bunlar, mallarını çok defa günah işlemekte sarf ettikleri için bu kötü amelleriyle şeytana benzerler ve bu benzerlikleri sebebiyle de onlara kardeş olurlar. Nitekim Allah Teâlâ, bir insanın şeytanla nasıl dost veya arkadaş olduğunu şöyle açıklamıştır: *"Allah'ın zikrini kim umursamazsa, ona bir şeytanı musallat ederiz de artık o, ondan hiç ayrılmayan bir arkadaş olur."* (43/Zuhruf, 36). Şeytan ise Rabbinin nimetlerini inkâr eden kâfirden başka bir yaratık değildir. O, Rabbine hiçbir zaman itaat etmemiş, her fırsatta O'na karşı gelmiştir. Onun kâfirlerden olmasına da Rabbinin Âdem'i yaratıp meleklere ona secde etmelerini emrettiği zaman, hepsinin Âdem'e secde edip de şeytanın kibirlenerek ona secde etmemesi sebep olmuş, sonra da Âdem ile eşini kandırarak yasaklanmış meyveyi onlara yedirmiş, bu yüzden de kâfir olarak cennetten kovulmuştur. Bundan sonra da onun başlıca işi, insanları Allah'ın yolundan saptırmaya ve kandırabildiklerini dost edinmeye çalışmak olmuştur.

28 Bir insanın yakın akrabasına, düşkünlere ve yolda kalmışlara, saçıp savurmadan itidal içinde infak etmesi ve onlara maddi yardımda bulunması, imanının tabii bir neticesi olmasına rağmen, bazen kendisinin de ihtiyaç içinde bulunması dolayısıyla ondan bir şey bekleyenlere yardım etmesi elbette mümkün değildir. İşte o zaman onun, yakın akrabasından, düşkünlerden ve yolda kalmışlardan yüz çevirip uzaklaşmak zorunda kalması tabii görülse bile, yine de onlara güzel sözler söyleyerek gönüllerini alması ve Allah'ın kendisine vermesi hâlinde kendisinin de onlara yardım edeceğini vadetmesi en uygun ve en güzel davranış olur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu gibi durumlarda kullarına, *"hiç olmazsa onlara yumuşak söz söylemelerini"* emretmiştir.

29 Allah Teâlâ, yakın akrabaya, düşkünlere ve yolda kalmışlara infak etmeyi emredip infak ederken, şeytanlara dost olmaktan korunmak için saçıp savurmayı da menettikten sonra, bu ayette infak etmenin adabını zikrederek saçıp savurmaktan kaçınırken cimrilikten de korunmayı emretmiş ve bu manada, *"Elini boynuna asıp bağlama..."* buyurmuştur. Eli boyna asıp bağlamak, infak etme gücü varken onu bundan alıkoymak ve hiçbir şey infak etmemek demektir ki bu da cimrilik sebebiyle, muhtaç olan yakınlara, düşkünlere ve yolda kalmışlara hiçbir şey vermemek manasına gelir. Allah Teâlâ, cimriliği menederken, saçıp savurmaktan da korunmayı tekrar hatırlatmış ve *"(Cimrilik etmeyeceğim diye) elini de büsbütün açıp yayma."* buyurmuştur. Aksi hâlde elinde, avucunda ne kendinin ne de çocuklarının karınlarınızı doyuracak hiçbir şeyiniz kal-

maz, kötü durumlara düşersiniz; sonra da yakınlarınıza, düşkünlere ve yolda kalmışlara bol bol infak etmiş olmanızdan dolayı büyük pişmanlık duyarsınız.

Netice itibariyle yakınlara, düşkünlere ve yolda kalmışlara infak etmenin, onlara maddi yardımda bulunmanın birtakım kuralları vardır ki bunların en önemlisi, infak ederken ne saçıp savurmak ne de cimrilik etmektir; her ikisinin arasında orta yolu bulmaktır ki bu da iktisada dayalı bir hayat tarzıdır. İnfakta, gerek saçıp savurmak gerekse cimrilik etmek ifrata varan bir yoldur ve her ikisi de kötülenmiştir. Bu sebepledir ki "hayru'l-umûri evsatuhâ" (işlerin en hayırlısı, onun en ortasıdır) denilmiştir. Buhârî (*Sahîh,* II. 120), Muslim (*Sahîh,* II. 700) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* V. 197) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kulların sabahına erdiği hiçbir gün yoktur ki o gün içinde iki melek inmemiş olsun. Bu iki melekten biri, "Rabbim! Malını infak edene karşılığını ver." derken, diğeri de "(Cimrilik edip) malını elinde tutanın malını da telef et." diye dua eder." Yine Buhârî (*Sahîh,* II. 121) ve Muslim'in (*Sahîh,* II. 709) naklettikleri başka bir hadiste Hazreti Peygamber, cimrilik edenle infak edenin durumlarını mukayese ederek şöyle buyurmuştur: "Cimri ile sadaka veren cömert kişinin misali, vücutlarını, göğüslerinden köprücük kemiklerine kadar demirden cübbe (zırh) giymiş iki adam misalidir. Bunlardan sadaka veren cömert, sadaka vermeye davrandığı an, üzerinde bulunan demir zırh, ayak izlerini silip götürecek kadar genişler ve uzar. Cimri ise hiçbir şey infak etmek istemez. (İnfak etmek aklına düştüğü zaman da), o demir zırhın her bir halkası bulunduğu yeri şiddetle sıkar; cimri de bunu genişletmeye çalışır; fakat o genişlemez." Hazreti Peygamber, Muslim (*Sahîh,* IV. 2001), Tirmizî (*Sunen,* IV. 376) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* II. 235, 386, 438) tarafından nakledilen bir başka hadiste şöyle buyurmuştur: "Sadaka hiçbir malı eksiltmez. Allah, affeden kulunun ancak izzetini (şerefini) artırır. Her kim Allah için tevazu gösterirse, Allah da onun derecesini yüceltir."

30 Allah Teâlâ, infak etmenin kural ve kaidelerini açıklayıp bu hususta en önemli kaidenin ne saçıp savurmak ne de cimrilik etmek olduğunu, tutulması gereken en doğru yolun orta yol olduğunu belirttikten sonra, bu ayette kullarının birbirinden farklı derecelerde rızıklandırılmalarının kendi hallerine değil, ilahî iradeye bağlı olduğunu zikretmiş ve bu konuyla ilgili olarak, *"Rabbin, dilediği kimsenin rızkını genişletir ve daraltır; zira O, kullarını hakkıyla bilendir; görendir."* buyurmuştur. Kullarına bol bol rızık veren de onu daraltan da yalnız Allah Teâlâ'dır. Bu itibarla O, dilediğini dilediği ölçüde rızıklandırarak zengin ettiği gibi, dilediğine de rızkını daraltarak fakir kılar. Her insanın maslahatını en iyi bilen ve kendisine hangi ölçülerde rızık verilmesi hâlinde ona uygun düşeceğini en iyi takdir eden yalnız O'dur. Kimin zengin olmaya müstahak, kimin de fakir olmaya daha layık olduğunu en iyi bilen de keza O'dur. Öyle insanlar vardır ki eli bir parça mal gördüğü zaman yoldan çıkar ve sapıklığa düşer. Onun sapıklığa düşmesine rıza göstermeyen Allah, onun fakir kalmasını takdir eder ve rızkını daraltır. Bazılarının da fakirlik sebebiyle yoldan çıkacaklarını bilir ve onlara bol rızık ihsan eder. Bazı kullarının ise hiçbir zaman doğru yola girmeyeceklerini bildiği içindir ki onları bol dünya malı içinde sapıklıklarıyla baş başa bırakır. Hâsılı Allah, ezelî ilmiyle kimin nasıl bir yol seçeceğini bilerek, gideceği bu yola uygun malla onu rızıklandırır.

وَلَا تَقْتُلُوٓا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ ۖ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ ۚ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰٓى اِنَّهُ كَانَ
فَاحِشَةً ۖ وَسَٓاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهٖ سُلْطَانًا فَلَا
يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ ۖ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ ۚ
اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔولًا ﴿٣٤﴾ وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ۚ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا
تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۚ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا ۚ اِنَّكَ
لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهٗ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾ ذٰلِكَ مِمَّٓا اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ
مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِى جَهَنَّمَ مَلُومًا مَدْحُورًا ﴿٣٩﴾

31 Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz onlara da size de rızık veririz. Onların öldürülmesi, büyük günahtır.

32 Zinaya asla yaklaşmayın; çünkü zina, çok çirkin bir fiildir; kötü bir yoldur.

33 Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça asla öldürmeyin. Kim haksız yere öldürürse velisine (onun hakkını almak için) bir yetki verdik. Ancak veli, (kısas ile katili) öldürmede aşırı gitmesin; zira ona, (diyet almak yahut kısas yapmak hususunda yetki verilmekle) yardım edilmiştir.

34 Ergenlik çağına erişinceye kadar, güzel bir surette olmadıkça, yetimin malına yaklaşmayın. Ahdi de yerine getirin. Zira (ahdini bozan, bozduğu) ahit yüzünden sorguya çekilecektir.

35 Bir şey tarttığınız zaman, tartıyı tam yapın; doğru terazi ile tartın. Bu, daha hayırlı ve sonu daha güzeldir.

36 Bilmediğin şeyin ardına düşme; zira kulak, göz ve kalp, bunların hepsi de ondan sorguya çekilecektir.

37 Yeryüzünde kuruna kuruna yürüme. Sen, hiçbir zaman yeri yaramaz, boyca da dağlara erişemezsin.

38 Bunların hepsi de Rabbin katında kötü olup hoş görünmeyen şeylerdir.

39 İşte bunlar, Rabbinin sana hikmet olarak vahyettiği şeylerdendir. Bu sebeple, Allah ile bir başka ilah edinme. Aksi hâlde kötülenmiş ve Allah'ın merhametinden uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde imanın asıllarından olmak üzere tevhidi, ihlas ile yalnız Allah'a ibadet etmeyi ve Allah'tan başkasını ilah edinmekten sakınmayı, anaya babaya iyilik etmeyi ve onlara karşı tevazu göstermeyi, akrabaya, düşkünlere ve yolda kalmışlara infak etmeyi, infak etmeye gücü yetmese bile güzel sözle onların gönüllerini almayı, infakta israftan veya saçıp savurmaktan sakınmayı, cimrilik etmemeyi emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde önce zina etmek, haksız yere insan öl-

dürmek ve haklı bir sebep olmadıkça yetimin malına yaklaşmak olmak üzere üç kötü fiili nehyetmiş, sonra ahde vefa, ölçüyü ve tartıyı doğru yapmak ve doğru terazi ile tartmak olmak üzere üç önemli şeyi emretmiş, bunları takiben de yine üç kötü fiili nehyetmiştir. Bunlar ise bilinmeyen şeyin ardına düşmek, kibirlenmek veya büyüklük taslamak ve Allah'tan başkalarını Allah'a ortak koşmaktır. Netice olarak Allah Teâlâ, bu ayetlerde ve bundan önceki ayetlerde uyulması gereken yirmi beş mükellefiyeti bir araya getirmiştir ki bunların hepsi de tevhide dayalı hususlardır. Bunlar, sırasıyla şöyledir:

1. Şirkten sakınmak: *"Allah ile birlikte bir başka ilah edinme."*

2-3. Yalnız Allah'a ibadet etmek, Allah'tan başkasına kulluk etmemek: *"Rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir."*

4. Anaya babaya iyilik etmek: *"Allah, anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir."*

5-9. Anaya babaya iyilik etmenin çeşitli yönleri: *"Ana baban senin yanında ihtiyarlığa erişirse, onlara* "Off!" *bile deme."; "Onları azarlama."; "Onlara güzel söz söyle."; "Onlara, merhametten ileri gelen tevazu kanadını indir."; "Onlara, "Rabbim! Onların küçükken bana bakıp terbiye ettikleri gibi, sen de onlara merhamet et." de."*

10-12. Üç çeşit yoksula maddi yardımda bulunmak: *"Akrabaya, düşküne ve yolda kalmışa hakkını ver."*

13. Saçıp savurmaktan nehiy: *"(Zikredilen bu üç muhtaca hakkını ver) fakat saçıp savurma."*

14. Muhtaçlara maddi yardım imkânı olmaması hâlinde onların gönüllerini alacak güzel söz söylemek: *"Onlardan uzaklaşırsan, hiç olmazsa onlara yumuşak söz söyle."*

15. Cimrilikten nehiy: *"Elini boynuna asıp bağlama."*

16 Fakirlik korkusuyla çocukları öldürmekten nehiy: *"Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin."*

17. Zina işlemekten nehiy: *"Zinaya asla yaklaşmayın."*

18. Haklı bir sebep olmadıkça bir insanı öldürmekten nehiy: *"Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça asla öldürmeyin."*

19. Haksız yere öldürülen insanın velisine tanınan kısas hakkı: *"Kim haksız yere öldürülürse velisine (onun hakkını almak için) bir yetki verdik."*

20. Kısasta aşırı gitmekten nehiy: *"Ancak veli (kısas ile katili) öldürmede aşırı gitmesin."*

21. Haksız yere yetimin malını yemekten nehiy: *"Güzel bir surette olmadıkça yetimin malına yaklaşmayın."*

22. Ahde vefa: *"Ahdi yerine getirin."*

23. Ölçü ve tartıların denk yapılması: *"Bir şey tarttığınız zaman, tartıyı tam yapın."*

24. Terazinin doğru tutulması: *"Doğru terazi ile tartın."*

25. Zannın peşine düşmekten nehiy: *"Bilmediğin şeyin ardına düşme."*

26. Kibirlenmek veya büyüklük taslamaktan nehiy: *"Yeryüzünde kuruna kuruna yürüme."*

27. Şirkten nehiy: *"Allah ile bir başka ilah edinme."*

Allah Teâlâ'nın, yukarıdaki ayetlerde, uyulduğu takdirde İslam toplumunun sağlam ve sıhhatli bir biçimde ayakta kalmasını sağlayacak hikmet dolu emir ve nehiyleri bunlardan ibarettir. Bu emir ve nehiyler, hiç şüphesiz, başta tevhid olmak üzere imana bağlı olarak uyulması gereken hususlardır. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[31] Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz onlara da size de rızık veririz. Onların öldürülmesi, büyük günahtır.

[32] Zinaya asla yaklaşmayın; çünkü zina, çok çirkin bir fiildir; kötü bir yoldur.

[33] Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça asla öldürmeyin. Kim haksız yere öldürürse velisine (onun hakkını almak için) bir yetki verdik. Ancak veli, (kısas ile katili) öldürmede aşırı gitmesin; zira ona, (diyet almak yahut kısas yapmak hususunda yetki verilmekle) yardım edilmiştir.

31 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde anaya babaya iyilik edilmesini emredip onlara iyilik yollarını gösterdikten sonra, bu ayette ana ve babanın evlatlarına yapmaları gereken iyilikleri beyan etmiş ve bu hususta onlara şöyle emretmiştir: Çocuklarınızı ve özellikle kızlarınızı geçindirememek korkusuyla veya utanç duygusuyla öldürmeyin; zira onları rızıklandıracak siz değil biziz. Biz, hem onları hem de sizi rızıklandırırız. Şunu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın ve bilin ki fakirlik korkusuyla veya utanç duygusuyla onların öldürülmesi, çok büyük günahtır; çok büyük hatadır.

Bu ayet-i kerimeden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki Allah Teâlâ'nın kullarına merhameti, bir ana babanın, evladına merhametinden çok daha yücedir ve Allah, kullarından daha merhametlidir. Özellikle bunlar, hangi sebeple olursa olsun evlatlarını öldüren ana ve baba cinsinden olurlarsa, onlarda merhametten zerre miktarı da olsa hiçbir nasip bulunmadığı anlaşılır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, bu cinayetleri sebebiyle onları uyarmış ve yaptıkları işin çok büyük bir günah olduğunu açıklamıştır. Buhârî (*Sahîh,* VII. 75) ve Muslim'in (*Sahîh,* I. 90) rivayetlerinden öğrendiğimize göre, Abdullah ibn Mes'ûd (ra.) şöyle demiştir: "Resulullah'a (sas.) Allah katında en büyük günahın hangisi olduğunu sordum: "Seni yaratmış olduğu hâlde Allah'a şirk koşmandır." buyurdu. Bu, muhakkak en büyük günahtır. "Sonra hangisidir?" dedim. "Sonra seninle beraber yemesinden korktuğun çocuğunu öldürmendir." buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. "Sonra komşunun eşi ile zinalaşmandır." buyurdu. Bundan sonra da Allah Teâlâ, peygamberinin sözünü tasdik için, *"(Rahmân'ın kulları), Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmayanlar, hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmeyenler ve zina etmeyenlerdir. Kim bunları yaparsa, günahının cezasını bulur."* (25/Furkân, 68) ayetini indirdi."

Bu ayet-i kerime içerisinde de yer alan *"Hak yolla olmadıkça Allah'ın haram kıldığı nefsi öldürmek..."* ifadesi içerisinde fakir düşmek korkusuyla veya utanç duygusuyla anası babası tarafından öldürülen kız ve erkek çocuklarının da yer aldığını düşünmek elbette güç değildir. Zira ana baba, fakirlik korkusuna kapılarak, "Ne yapalım? Eğer biz çocuğumuzu öldürmezsek, hem biz aç kalırız, hem de çocuğumuz..." diyerek kendilerini haklı gösteremezler ve çocuklarını hak yolla öldürdüklerini ileri süremezler. Çünkü bir canlıya hayat veren Allah olduğu gibi, onun yaşamasını sağlayacak rızkı veren de O'dur: Hiç kimse, çocuğunu öldürmekle rızkını artırıp geçimini sağlayamaz. Aksine, bir canı haksız yolla ortadan kaldırdığı için Allah'ın lanetine müstahak olur ve hem dünyada hem de ahirette, açlıktan çok daha büyük sıkıntılara maruz kalır.

32 Allah Teâlâ, geçindirememek korkusuyla çocukların ana ve babaları tarafından öldürülmelerini menedip bunun çok büyük bir günah olduğunu açıkladıktan sonra, zina fiilinden söz etmiş ve kullarını zinaya yaklaşmaktan menederek bu fiilin çok çirkin ve çok kötü bir iş olduğunu beyan etmiştir. Filhakika zina, nesebin karışıp kaybolması sonucunu doğuran çirkin fiillerin başında gelir. Eğer bir kadın, evli olmadığı hâlde birden fazla erkekle ilişkiye girmişse, doğan çocuğun hangi erkekten olduğunu bilemeyeceği gibi, baba olarak seçtiği erkeğe de çocuğunu kabul ettiremez. Zinanın bir başka kötülüğü, kadının değerini düşürmesine ve ona, istenildiği zaman herkes tarafından kullanılabilen ortak bir mal gözüyle bakılmasına yol açmasıdır. Bu sebepledir ki zaniye bir kadın, yuva kurmak için başvurulan ana namzedi mukaddes bir kadın değil, sadece günün herhangi bir vaktinde gönül eğlendirmek için kiralanan bir oyuncak sayılır.

Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimede zinaya yaklaşmayı menederek onu haram kılarken, kadın ve erkeğin meşru olmayan yollarla ilişkiye girmelerini kolaylaştıracak ve onların zina etmelerine yol açacak davranışlardan da sakınmalarını emrettiğinde hiç şüphe yoktur. Bilinen bir gerçek-

tir ki kadın, fıtratı icabı, daima peşinden koşulan bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu özelliği, diğer dişi varlıklarda da aynen görmek mümkündür. Kadın, fıtratının tabii bir gereği olarak, ırzını ve namusunu korumak için daima fırsat gözeten erkeklerden uzak durmak ve saldırgan oldukları takdirde onlardan kaçmak zorundadır. Bu sebepledir ki gerek Allah Teâlâ gerekse Hazreti Peygamber, kadınların erkekleri tahrik edecek davranışlardan, kılık ve kıyafetlerden sakınmalarını emretmiş ve iki cinsin mümkün olduğu ölçüde birbirinden uzak durmalarını istemiştir. Buna rağmen bugünün toplumları ve özellikle sosyetik cemaat, İslam'ın bu kurallarından tamamıyla habersiz yahut onları umursamaz bir yaşayış tarzını benimsemişler, kadın ve erkek, birbirlerini tahrik edebilecek her çeşit kılık ve kıyafete bürünerek zina hayatı yaşamayı bir övünç vesilesi hâline getirmişlerdir. Tahrik edici çırılçıplak kadın resimleriyle süslenen günlük gazete ve dergilerde yahut televizyon programlarında kimin kimlerle düşüp kalktığı, kimlerle bir süre aşk hayatı yaşayıp sonra ayrıldığı, ayrıldıktan sonra da kimlerle yeni ilişkiler kurduğu anlatılırken, henüz hiçbir şeyden haberi olmayan genç nesillerin, nasıl bu yaşayışa özendirildiği; zinanın artık vazgeçilemez bir hayat tarzı olduğuna nasıl inandırılmak istendiği açık açık görülmektedir. Oysa böyle bir hayat tarzının tamamıyla iman yokluğundan kaynaklandığında hiç şüphe yoktur. Nitekim bunun en güzel misalini, Hazreti Peygamber'in Buhârî (*Sahîh,* VI. 241) ve Muslim (*Sahîh,* I. 76) tarafından nakledilen bir hadisinde görmek mümkündür: "Zani, zina ettiği sıra mü'min olduğu hâlde zina edemez. Hırsız, hırsızlık ettiği sıra mü'min olduğu hâlde hırsızlık edemez. İçki içen, içki içtiği sıra mü'min olduğu hâlde içki içemez."

Kısacası, hiçbir mü'min, kalbinden imanını söküp atmadıkça, basiretini yitirip, kör ve şaşkın, çirkefler denizine saplanıp kalmadıkça, alnında harelenmiş İslam nurunu, bu çirkefin yapışkan ve kokuşuk balçığı ile sıvamadıkça, mü'min ve müslim lafızlarının ifade ettiği gerçek manalarından ve bu manaların delalet ettiği üstün vasıflardan sıyrılıp, kendisini süfli sıfatların mevsufu kılmadıkça, Allah Teâlâ'nın nehyettiği o kötü fiilleri işleyemez. Zina edemez; hırsızlık yapamaz; içki içemez.

Zaninin zina işleyeceği, hırsızın hırsızlık yapacağı, içki içenin de sarhoş edici bir içkiyi içeceği sırada imanının ona engel olduğu ve bu fiilleri işleyemediği göz önünde bulundurulursa, "işleyememek" fiilinin sebep veya illetinin "iman" olduğu anlaşılır. Buna göre kişi, bu fiillerden herhangi birini veya hepsini işleyecek olursa, bu takdirde onun kötü fiilleri işlemesine engel olan sebebin ortadan kalkmış olduğuna hükmedilir ki bu da kişinin mü'min olma vasfını kaybettiği manasına gelir. Ancak burada şu hususu da hatırlatmak gerekir ki her ne kadar imanın yok olmasıyla onun yerini işgal edecek şeyin küfür olduğu bilinirse de hadis-i şerifte imanın nefyi ile kastedilen mana, imanın kendisi değil, kemalidir. Yani insan, haram kılınmış bu fiilleri işlediği takdirde mü'min olma vasfını değil, mü'min-i kâmil olma vasfını kaybeder. Fakat bu kayıp da bir Müslüman için önemsenmeyecek bir kayıp sayılmamalıdır. Zira imanı kemal vasfını kaybetmiş bir kimse, kâfir sayılmasa bile, her an büyük günahlar işlemeye hazır, gerçek manada İslam vasfını kaybetmiş, fakat sureta Müslüman bir kişi olmaktan ileri gidemez. Kendilerine sorulduğu zaman, "Elhamdulillah Müslümanım." demekten çekinmeyen böyle kimselerin, İslam'a ve İslam toplumuna her fırsatta zarar verebilecek kimseler olduklarını da unutmamak gerekir.

33 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kullarını, büyük günah olarak vasfettiği fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürmekten ve çok çirkin ve kötü bir fiil olarak vasfettiği zinadan menettikten sonra, bu ayette de haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın yarattığı ve öldürülmesini haram kıldığı bir insanı öldürmekten menetmiş, buna rağmen yine de bir kişi haksız yere öldürülürse, aşırıya

kaçmaması şartıyla öldürülen kişinin velisine, kısas yolu ile onun hakkını alma yetkisi verildiğini açıklamıştır. Bu ayet-i kerimelerden de açıkça anlaşıldığı gibi, gerek geçindirememek korkusu veya utanma duygusuyla kız ve erkek çocukların öldürülmeleri, gerek zina ve gerekse haksız yere adam öldürme, Allah Teâlâ'nın bu açık emirleriyle, işlenmesi haram kılınmış fiillerdendir. Her kim bu fiilleri işleyecek olursa, Allah'a isyan bayrağı açmış ve O'na karşı gelmiş olur.

Haksız yere adam öldürmek, şirkten sonra İslam'da en büyük cürümlerden birini teşkil eder. Nitekim Allah Teâlâ, bir mü'minin bir mü'mini hata dışı öldürmesinin hiç olmaması gereken bir iş yahut da aklın, olmasını hiçbir suretle tecviz etmeyeceği çok büyük bir cürüm olarak tavsif etmiş ve *"Bir mü'minin bir mü'mini, hata dışı öldürmesi asla olmaz..."* (4/Nisâ, 92) buyurmuştur. Bir kimse, sebep ne olursa olsun, başka bir mü'mini hata dışı ve kasıtlı olarak öldüremez. Çünkü o kimsenin sahip olduğu iman ile işlediği büyük cürmün onda birleşmesi ve mü'min olduğu hâlde katil cürmünü işlemesi hiçbir suretle mümkün değildir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bir mü'mini haksız yere öldüren kimse, ancak kâfirdir. Nitekim Allah Teâlâ, biraz önce zikrettiğimiz ayet mealinde bir mü'minin bir mü'mini hata dışı öldüremeyeceğini beyan buyurduktan sonra, hata ile vuku bulan öldürme olaylarında ölüme sebebiyet veren kişinin ödemekle yükümlü olduğu köle azadı ve diyet gibi cezaları açıklayıp bu gibiler için kendilerini günahtan arındıracak tövbe kapısını da açık bıraktıktan sonra, bunu takip eden ayette bir mü'mini kasıtlı olarak ve haksız yere öldüren ve onun en tabii hakkı olan yaşama hakkını selbeden kimse hakkındaki hükmünü açık ve kesin bir ifadeyle bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Her kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde daimî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."* (4/Nisâ, 93).

Tövbe kapısı da kapatılmış olduğu hâlde Allah'ın gazabına ve lanetine uğramış olarak ebediyyen cehennemde kalmak ve kendileri için hazırlanan büyük azabı görmek, hiç şüphesiz kâfirlere has bir cezadır. Bununla beraber, zikrettiğimiz bu ayet-i kerime, aynı akıbetin, haksız yere bir insanın canına kıyarak onun yaşama hakkını selbeden katil için de hazırlandığını gösterir ki bu da katil ile kâfir arasında hiçbir farkın bulunmadığına delalet eder. Nitekim Hazreti Peygamber de Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* IV. 99) ve Nesâ'î (*Sunen,* VII. 81) tarafından nakledilen bir hadiste, "Mümkündür ki Allah, bütün günahları bağışlar; yalnız kâfir olarak ölen adamla, bir mü'mini kasten öldüren adamın günahları müstesna; (onları asla bağışlamaz.)." buyurarak katil ile kâfir arasında herhangi bir ayırım yapmadan her ikisini de cehennemde ebediyyen kalacak günahkârlar arasında göstermiştir.

Başta İbn Abbâs olmak üzere seleften bir grup, gerek Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlere gerekse Hazreti Peygamber'den rivayet edilen sahih hadislere dayanarak, bir mü'mini haksız yere öldüren kimsenin tövbesinin hiçbir surette kabul edilmeyeceği görüşünü benimsemişlerdir. Bunlara göre bir müşrik veya bir kâfir, şirkinden ve küfründen tövbe ederse onun tövbesi kabul edilir. Çünkü müşrik veya kâfir, küfür hâlinde iken işlediği bütün günahları haram kılan bir şeriata inanmıyordu. Bu sebeple, işlediği bu fiillerde bir bakıma mazur sayılabilir. Fakat peygambere ve peygamberin tebliğ ettiği dine inanmaya başlayınca, üzerinde bulunduğu yolun küfür ve dalalet olduğunu anlamış ve tövbe ederek bu yoldan ayrılıp hak yola girmiştir. Artık bundan sonraki bütün amelleri, girdiği bu yolun gereklerine ve Allah'ın rızasına uygun salih ameller olmak zorundadır. Ve böyle olduğu zaman da o mü'minin iman etmezden önceki bütün kötü amelleri bağışlanır ve hiç günah işlememiş kimse gibi olur.

Allah'a, peygamberine ve kitabına inanan, haramın, helalin, emir ve nehyin ne olduğunu ve dolayısıyla bir mü'min öldürmenin hurmetini bi-

len yahut bilmesi gereken bir kimsenin durumu, yukarıdakinden farklıdır. Eğer böyle bir kimse, Allah Teâlâ'nın, bir insan öldüren kimsenin bütün insanları öldürmüş gibi olacağı hususundaki açık ve kesin hükmüne, keza yine böyle bir kimsenin ebediyyen cehennemde kalacağına dair apaçık beyanına rağmen ve bütün bunları bile bile, yine de kasten bir adam öldürürse, artık onun için bir mazeret bulmak mümkün değildir. İşte bu sebepledir ki onun işlemiş olduğu bu büyük ve ağır cürümden tövbe etmesi Allah indinde makbul sayılmaz; ayet-i kerimeye göre cezası ebedî cehennemdir.

Bazıları ise kasten adam öldüren kimsenin, yine de mü'min olduğunu göz önünde bulundurarak, cehennemde ebedîlik manasına gelen *hulûd* kelimesini, uzun süre cehennemde kaldıktan sonra oradan çıkış manasında tevil etmişlerdir. Bu manaya göre, *hulûd* denilen sürenin bir sonu vardır ve bu süre sona erince, katil mü'min, tövbesinin Allah tarafından kabul edilmesi hâlinde cehennemden çıkacaktır. Ancak ibareleri açık ve kesin olan ayet-i kerimenin bu manada tevilinin, başka ayetlerde başka tevillere de yol açacağını unutmamak gerekir. Nitekim kâfirlerin cehennemde kalış süreleri de ebedîliğe delalet etmek üzere *hulûd* kelimesiyle ifade edilmiş ve hiçbir zaman sonu gelecek bir süre manasında anlaşılmamıştır. Aksi hâlde böyle bir tevil ile kâfirlerin de bir gün cehennemden çıkacakları ileri sürülürdü ki bugüne kadar hiçbir İslam âlimi tarafından böyle bir görüş ortaya atılmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de sık sık tekrar edilen ve kâfirlerin ilelebet cehennemde kalacaklarına delalet eden bu kelimeyi, yalnız Nisâ suresinin katillerle ilgili 93. ayetindeki manasından saptırarak tevil etmek ve ona farklı bir mana vermek, keyfî bir davranış olur; Kur'an'ın ve sahih sünnetin delaletine de aykırı düşer. Günahların hiç bağışlanmayacak olması, hiç şüphesiz, günah sahiplerinin, günahlarının cezasını ilelebet çekeceklerine delalet eder; bu ise ebediyyen cehennemde kalmayı gerektirir. Buhârî (*Sahîh*, V. 182) tarafından nakledilen ve İbn Abbâs'tan gelen habere göre, *"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası ilelebet cehennemdir."* (4/Nisâ, 93) mealindeki bu ayet, katiller hakkında nazil olan en son ayettir ve başka hiçbir ayet onu neshetmemiştir.

Bazı kimselerin, *"Muhakkak ki Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları ise dilediği kimse için bağışlar."* (4/Nisâ, 48,116) ayetlerine ve Hazreti Peygamber'den, *"kalbinde zerre miktarı iman olan herkesin, cezasını çektikten sonra, cehennemden çıkartılacakları"* manasında nakledilen hadislere dayanarak, kasten adam öldüren kimselerin de Allah dilediği takdirde bağışlanacaklarını ve cehennemden çıkartılacaklarını ileri sürdükleri görülmektedir. Ne var ki müfessirlerin de belirttikleri gibi, Nisâ suresinin şirk dışındaki günahların bağışlanmasıyla ilgili 48. ayeti, katil hakkında hüküm getiren 93. ayetinden altı ay kadar önce nazil olmuştur ve bilinen bir gerçektir ki ilk nazil olan ayet, sonradan nazil olan ayeti değil, sonradan nazil olan ayet, ilk nazil olan ayeti beyan veya tahsis eder. Buna göre, katilin hükmünü beyan eden ayet, müşrikler hakkında nazil olan ayeti tahsis etmiş ve ona şu manayı kazandırmıştır: Allah, şirk dışındaki günahları dilediği kimse için bağışlar. Fakat O'nun, şirkle birlikte bağışlamayacağı bir günah daha vardır; o da kasten adam öldürmektir. Buna göre, *"Her kim bir mü'mini kasten öldürürse, cezası, içinde daimî kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."*

Allah Teâlâ, haklı bir sebep olmadıkça adam öldürmeyi kesinlikle menettikten sonra, bir kimsenin yine de haklı bir sebep olmaksızın öldürülmesi hâlinde öldürülen kimsenin hakkını almak üzere velisine verilen yetkiye işaret etmiştir ki bu yetki, Kur'an-ı Kerim'in diğer ayetlerinde de açıklandığı üzere, katilin kısas ile öldürülmesi yahut da velinin kısas ile katili öldürmek yerine onu bağışlaması, fakat ondan diyet talep etmesidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey*

iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı: Hüre karşılık hür, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadın. Bununla beraber öldürülenin kardeşi tarafından katil lehine bir şey affolunursa, artık örfe uymak ve öldürülen (taraf)a (borcu, yani diyeti) güzellikle ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden size bir kolaylık ve rahmettir. Buna rağmen, kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için, acısı büyük azap vardır." (2/Bakara, 178).

Kısas, maktulün velisi veya akrabası tarafından talep edildiği takdirde katilin, işlediği cürmün benzeriyle cezalandırılması, yani öldürülmesidir. Ancak ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi velinin hırsına veya intikam duygusuna kapılarak, kısasta aşırıya kaçmaması, mesela katilin el ve ayaklarını keserek yahut gözlerini oyarak onu işkence ile öldürmeye kalkışmaması gerekir. Bakara suresinin 178. ayetinde de bu hususa işaret edilmiş ve ayetin son kısmında, *"Buna rağmen, kim bundan sonra haddi aşarsa, onun için, acısı büyük azap vardır."* buyurularak kısasta aşırı davranılmasının büyük bir suç olduğu ve bu suçun da ağır bir azap ile cezalandırılacağı açıklanmıştır.

Ayet-i kerimede üzerinde durulması ve açıklanması gereken önemli bir husus daha vardır ki o da *"Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça asla öldürmeyin..."* ifadesiyle adam öldürmek kesinlikle menedilirken, akla gelmesi kuvvetle muhtemel olan ve bir insanın öldürülmesine yol açan haklı sebebin ne olduğu sorusudur. Çünkü ayet-i kerimede Allah'ın haram kıldığı bir canın öldürülmesinde haklı sebebin ne olduğu açıklanmamıştır. Bu manasıyla ayet-i kerime mücmeldir ve tafsil edilmeye muhtaçtır. Filhakika nasıl haklı bir sebep oluşmalıdır ki o sebebe dayanılarak suçlu kabul edilen insan öldürülebilsin? Bu sorunun akla gelen ilk cevabı, hiç şüphesiz, kısasa yol açan öldürme olayıdır. Yani bir adam, haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir canı öldürdüğü takdirde en büyük cürmü işlemiş ve bu cürüm sebebiyle o da kısas yolu ile öldürülmeyi hak etmiş olur. Bununla beraber, Buhârî (*Sahîh*, VIII. 38), Muslim (*Sahîh*, III. 1302) Ebû Dâvûd (*Sunen*, II. 440), Tirmizî (*Sunen*, IV. 19), Nesâ'î (*Sunen*, VII. 90) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, I. 61) tarafından nakledilen bir hadis, ayet-i kerimenin mücmel olan bu ibaresini tafsil etmiş ve insanların öldürülmelerini haklı kılacak sebepleri ortaya koymuştur. Abdullah ibn Mes'ûd (ra.) tarafından rivayet edilen bu hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve benim Allah'ın resulü olduğuma şahitlik eden hiçbir Müslümanın kanı helal olmaz; ancak şu üç sebepten biri ile helal olur: Zina eden dul, öldürdüğü nefse karşı kısas ile öldürülme, İslam dinini terk edip İslam cemaatinden çıkan kişi." Bunlara ilaveten İmam eş-Şâfi'î, namazı terk eden ve tövbe etmeyen kimselerin öldürülmelerini tecviz ettiği hâlde İmam Ebû Hanîfe buna cevaz vermemiştir.

[34] Ergenlik çağına erişinceye kadar, güzel bir surette olmadıkça, yetimin malına yaklaşmayın. Ahdi de yerine getirin. Zira (ahdini bozan, bozduğu) ahit yüzünden sorguya çekilecektir.

[35] Bir şey tarttığınız zaman, tartıyı tam yapın; doğru terazi ile tartın. Bu, daha hayırlı ve sonu daha güzeldir.

[36] Bilmediğin şeyin ardına düşme; zira kulak, göz ve kalp, bunların hepsi de ondan sorguya çekilecektir.

[37] Yeryüzünde kuruna kuruna yürüme. Sen, hiçbir zaman yeri yaramaz, boyca da dağlara erişemezsin.

[38] Bunların hepsi de Rabbin katında kötü olup hoş görünmeyen şeylerdir.

[39] İşte bunlar, Rabbinin sana hikmet olarak vahyettiği şeylerdendir. Bu sebeple, Allah ile bir başka ilah edinme. Aksi hâlde kötülenmiş ve Allah'ın merhametinden uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.

34 Allah Teâlâ, bir evvelki ayette haksız yere adam öldürmeyi, dolayısıyla insan telef etmeyi haram kıldıktan sonra, bu ayette de ergenlik çağına girmemiş ve malı üzerinde henüz tasarrufta bulunma yeteneğini kazanamamış yetimin malı üzerinde haksız olarak tasarrufta bulunmayı, dolayısıyla mal telef etmeyi haram kılmıştır. Bilinen bir gerçektir ki malı, mülkü veya parası olan, fakat henüz ergenlik çağına girmemiş bulunan bir yetim, yaşça küçük, zayıf ve cahil olması dolayısıyla, kendi malı üzerinde tasarrufta bulunamaz ve bu yetki, çok defa ondan sorumlu olan akrabalarından birine, yani onun velisine verilir. Veli, yetimin gelişip büyümesi ve terbiyesiyle ilgilendiği kadar, onun malı veya parası ile de yakından ilgilenir ve yetim adına alış verişte bulunduğu gibi, onu artırmak için ticari yollarda ve hayırlı işlerde de kullanabilir. Ancak velinin, yetimin malı üzerindeki bu tasarruf yetkisi veya velayet, yetimin, aklı başında olduğu hâlde ergenlik çağına girmesiyle sona erer ve veli, yetimin malı ve parası üzerindeki tasarruf yetkisini yetime devreder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Nikâh çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onları aklı başında görürseniz, mallarını kendilerine verin. Onları, büyümeleri (ve geri almaları korkusu) ile israf ve acele ederek yiyip elden çıkarmayın..."* (4/Nisâ, 6). Şu var ki gerek Nisâ suresinin bu ayetinden gerekse üzerinde durup tefsir etmeye çalıştığımız ayet-i kerimeden de açıkça anlaşıldığı gibi velinin sadece kendisini düşünmesi ve yetimin malına sahip çıkarak onu sadece kendi çıkarları için kullanması kesinlikle haramdır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, yetim velilerine, güzel bir surette olmadıkça onun malına yaklaşmayı kesinlikle menetmiş, Nisâ suresinin mezkûr ayetinde de veliye, yetimin ergenlik çağına girmesiyle malları elden gidecek diyerek onları israf ile yiyip elden çıkarmamasını emretmiştir.

Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 103) ve Nesâ'î (*Sunen,* VI. 256) tarafından İbn Abbâs'tan rivayet edilen bir habere göre, *"Ergenlik çağına erişinceye kadar, güzel bir surette olmadıkça yetimin malına yaklaşmayın..."* (17/İsrâ, 34) ve *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, muhakkak ki karınlarını ateşle doldurmuş olurlar ve cehennemi boylarlar."* (4/Nisâ, 10) ayetleri nazil olunca, yanlarında yetim barındıran Müslümanlar, bilmeden haksızlık etmekten korkarak onlardan uzak durmaya, yiyecek ve içeceklerini onların yiyecek ve içeceklerinden ayırmaya başlamışlardı. Yetimler ise kendi başlarına idare edemiyorlardı. Bu durum Müslümanlara ağır gelince, Hazreti Peygamber'e başvurmuşlar, bunun üzerine şu ayet inmiştir: *"Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onların işlerini düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlarla bir arada olursanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyla düzelticiyi elbette bilir..."* (2/Bakara, 220).

Allah Teâlâ, ergenlik çağına erişinceye kadar velilerinin gözetim ve denetimleri altında tutulan yetim mallarına güzel bir surette yaklaşılmasını ve onların haksız yere telef edilmemesini emrettikten sonra, ahitlerle ilgili hükmünü açıklamış ve ahde vefayı, yani başkalarıyla yapılan ahitlere veya sözleşmelere mutlak surette bağlı kalınmasını ve verilen sözlerin yerine getirilmesini emretmiştir. Bu emrin bir benzerine, Mâide suresinin ilk ayetinde yer verilmiş ve *"Ey iman edenler! Akitleri yerine getirin..."* denilmiştir. Bu itibarla ahde vefa ve akdin gereklerini ifa, şeran vaciptir ve her kim vaadini yerine getirmez ve akdine aykırı davranışlarda bulunursa, hainlik etmiş ve Allah katında büyük bir vebal yüklenmiş olur. Zira ahdi bozmak ve verilen sözü yerine getirmemek, ona hainliktir ve nifak alametlerindendir. Nitekim Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh,* I. 14) ve Muslim (*Sahîh,* I. 78) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Dört şey vardır ki kimde bulunursa, halis münafık olur. Kimde bunlardan bir parça olursa, onu terk edinceye kadar, kendisinde münafıklıktan bir parça kalmış demektir: Kendisine emniyet olunduğunda emanete hıyanetlik eder; bir şey sorulduğunda yalan söyler; ahdettiği zaman ahdinde durmaz;

husumet ettiği zaman da haktan ayrılır." Kur'an-ı Kerim'de ahde ve akde vefanın vücubuna delalet eden başka ayetler de vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: *"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Fakat iyilik, o kimselerin iyiliğidir ki Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere iman etmişlerdir. Mal sevgisine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yolda kalmışlara ve kölelerin kurtuluşuna vermişlerdir. Namazı dosdoğru kılmış, zekâtı vermiş, ahitleştikleri zaman, ahitlerini yerine getirmişlerdir. Zorda, darda ve savaşta sabırlıdırlar. İşte doğruyu söyleyenler onlardır; takva sahibi olanlar da onlardır."* (2/Bakara, 177); *(İşte mü'minler) emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler onlardır."* (23/Mu'minûn, 8; 70/Meâric, 32).

35 Allah Teâlâ, ahde vefayı emrederek onu bozmanın büyük vebaline işaret ettikten sonra, bu ayette ölçü ve tartının doğru yapılmasını, bu iş için doğru ve kusursuz teraziler kullanılarak insanların mallarında eksiltmeler yapılmamasını emretmiştir. Terazisiyle bir mal tartıp müşterisine satan bir satıcının, terazinin kefesine malından eksik veya fazla koymaksızın ölçüye denk bir miktarda tartıp vermesi, hiç şüphesiz, hem dünya hem de ahirette kendisi için en doğru ve en hayırlı yoldur. Bundan dolayı hiç kimsenin onu muaheze etmeye veya suçlamaya hakkı olmadığı gibi, Allah katında da bu yüzden sorguya çekilmesi söz konusu değildir. Aksine onun bu davranışı, müşterisinin daha da çoğalmasına ve daha çok mal satmasına vesile olur. Bununla beraber eğer satıcı, malından bir miktar fazla tartarak müşteriye verecek olursa, şüphesiz bunda da hiçbir mahzur yoktur. Zira bu, kendi gönlüyle kendi hakkından kopardığı ve karşılığını aramadığı bir veriş tarzı olup gönlünün zenginliğine delalet eder ve müşterisinin daha çok artmasını sağlar. Fakat satıcı, ücretini aldığı bir malı tartarken, daha fazla kâr etmeyi düşünerek onu eksik tartarsa, bu da müşterinin malını çalmak manasına gelir ki eksik tartılan miktar, ne kadar az olursa olsun, yapılan iş, satıcının niyetiyle ilgili olarak, yine de hırsızlık olmaktan çıkmaz ve satıcıyı, Allah katında mesul duruma düşürür. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ tartıların tam ve kusursuz ölçü aletleriyle yapılmasını emretmiş ve bunun, bu işi yapanlar için çok daha hayırlı ve sonucunun da çok daha güzel olduğunu belirtmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu manada gelmiş başka ayetler de vardır: *"Ölçüyü adaletli tutun ve onu eksiltmeyin."* (55/Rahmân, 9); *"Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb'ı göndermiştik. Şuayb, (onlara şöyle) demişti: Ey kavmim! Sizin için kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a ibadet eden. Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın ve halkın eşyasını eksiltmeyin..."* (7/A'râf, 85); *"İnsanlardan ölçüyle bir şey aldıkları zaman tam alan, fakat onlara ölçüyle yahut tartıyla verdikleri zaman da ölçüyü ve tartıyı eksilten o hilekârların vay hâline!"* (83/Mutaffifîn, 1-3).

36 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde güzel bir surette olmadıkça yetimin malına yaklaşmamayı, ahde vefayı ve tartılarda adaletten ayrılmamayı emrettikten sonra, bu ayette hakkında kesin bilgi bulunmayan ve sadece zanna dayanan şeylerin peşine düşülmesini menederek, *"Bilmediğin şeyin ardına düşme..."* buyurmuştur. Zira kesin olmayan ve sadece zanna veya tahmine dayanan bilgilerle hareket eden bir insan, çok defa yanılır ve kendisi için hayırlı ve güzel olmayan akıbetlere maruz kaldığı gibi, büyük günahlar işlemekten de kurtulamaz. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, *"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü zannın bazısı günahtır..."* (49/Hucurât, 12) buyurmuştur. Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh,* III. 188; VI. 136; VII. 88, 89; VIII. 3), Muslim (*Sahîh,* IV. 1985) ve Tirmizî (*Sunen,* I. 356) tarafından nakledilen bir hadiste ashabına, "zandan sakınmalarını, zira zannın, sözlerin en yalanı olduğunu..." söylemiştir. Zannın, insanları hak yoldan ayıran tehlikeli ve yanlış bir bilgi tarzı olduğunun en belirgin örneği, hiç şüphesiz, müşriklerin atalarını taklit ederek kendileri için Allah'tan

başka ilahlar edinmeleri ve bu ilahlara ibadet etmeleridir. Onlar atalarını taklit ederken, onların hak yol üzerinde olup olmadıklarını hiç araştırmamışlar ve sadece kendilerini sapıklığa düşüren zanna tabi olmuşlardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onlara, Allah'ın indirdiklerine uyun, denildiği zaman, hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeylere uyarız, derler. O hâlde ya ataları hiçbir şeyi akıl edememiş ve doğru yolu bulamamış iseler!"* (2/Bakara, 170). Bu ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi, ataları hiçbir şeyi akıl edememiş ve doğru yolu bulamamış olmaları dolayısıyla sapıklığa düşmüşler, onlara tabi olan çocukları ve torunları ise atalarının hak yol üzerinde olduklarını zannederek aynı sapıklığın içine yuvarlanmışlardır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Onların çoğu, zandan başka bir şeye tabi olmamaktadırlar; oysa zan, hiçbir şekilde hakkın yerini tutmaz. Allah, onların yaptıklarına elbette vâkıftır."* (10/Yûnus, 36); *"Gerçek şu ki ahirete iman etmeyenler, meleklere dişi ismi takıyorlar. Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna tabi oluyorlar; oysa zan, hiçbir şekilde hakkın yerini tutmaz."* (53/Necm, 27-28).

Allah Teâlâ, ayet-i kerimede, *"Bilmediğin şeyin ardına düşme..."* buyurarak insanları bir şey hakkında kesin bilgi sahibi olmadan, sadece zanna dayanan ve çok defa da doğru olmayan bilgilerle hüküm vermekten menederken, onları yalan söylemekten, yalancı şahitlik etmekten, iftiradan, temiz ve namuslu insanları çeşitli kötülüklerle karalamaktan da menetmiş olmaktadır. Zira bunlar da bir insanın görmediği hâlde gördüğünü, işitmediği hâlde işittiğini, bilmediği hâlde bildiğini söylemesiyle vuku bulan ve hepsi de zanna dayanan kötülüklerdir. İnsanın herhangi bir şey hakkında sahip olduğu bilgi, ister zanna dayalı yanlış bilgi olsun, ister kesin bilgi olsun, bu bilgiyi elde etmenin belli başlı vasıtaları, hiç şüphesiz, göz, kulak, kalp veya akıldır. Kısacası insan, duyu organları ve aklı sayesinde bilgi sahibi olur. Dolayısıyla doğru veya yanlış, elde edilen bu bilgilerin sorumluları da bir bakıma bu duyu organlarıyla kalp veya akıldır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, zanna dayanan ve yanlış bilgi dolayısıyla çeşitli kötülüklere yol açan bu organların kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerini haber vermiştir. Herhangi bir organın sorguya çekilmesinden maksat, hiç şüphesiz, o organın sahibi olan ve onu dilediği istikamette kullanan insanın kendisinden başkası değildir. Bununla beraber, insanın dünyada iken işlediği kötü ameller sebebiyle kıyamet günü çeşitli organlarının onun aleyhine şahitlik edecekleri de Kur'an-ı Kerim'in verdiği haberlerdendir. Nitekim Allah Teâlâ, namuslu ve hiçbir şeyden haberi olmayan mü'min kadınlara zina ile iftira edenlerin dünya ve ahirette lanetleneceklerini, onlar için büyük bir azap olduğunu haber verdikten sonra şöyle buyurmuştur: *"O kıyamet günü, dilleri, elleri ve ayakları, işlemiş oldukları kötülüklerden dolayı aleyhlerine şahitlik edecektir."* (24/Nûr, 24). Bu, dünyada iken konuşma özelliği bulunmayan organlara, kıyamet günü bu özelliğin verileceği ve her organın dünyada yaptığı her işi haber vereceği manasına gelir ki hiç yoktan insanı en mükemmel şekilde yaratan Allah Teâlâ için, onun bazı organlarına konuşma yeteneğini de vermesi elbette olmaz bir şey değildir.

37 Allah Teâlâ, kulunu, bir şey hakkında kesin bilgi sahibi olmadan, sadece zanna dayanan ve hiçbir surette hakkın yerini tutmayan bir düşünce ile o şeyin peşine düşmekten menettikten sonra, bu ayette ona, "Dünyaları ben yarattım." dercesine kibirlenmeyi haram kılmış ve bu kibrin bir alameti olan kurum satmayı terk etmesini emrederek, *"Yeryüzünde kurum satarak yürüme."* buyurmuştur. Kibirlenen veya gururlanan bir insanın göze çarpan en belirgin alameti, yeryüzünde kuruna kuruna veya kasıla kasıla yürümesidir. Bu yürüyüşün başlıca özelliği ise adımların sertliği ve başın dikliğidir. Ne var ki insan, attığı adımlarla ne yeri delip yarabilir ne de başını dikerek dağların yüksekliğine erişebilir. O, âciz

bir varlıktır. İnsanın, yürürken yeri delip geçmesi veya başını dikmekle dağların tepelerine erişmesi mümkün olmadığına göre, kibirlenerek yürümesi ve "Ben istersem bunları yapabilirim." demesi, ne kadar abes ve ne kadar çirkin bir davranıştır. Oysa Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Rahmân'ın kulları, yeryüzünde tevazu ile yürüyen, cahiller kendilerine laf attıkları zaman, (sadece) "selâm" diyen kimselerdir."* (25/Furkân, 63). Lokman (as.) ise oğullarına şöyle nasihat etmiştir: *"(Ey oğulcuğum!) Büyüklenerek yüzünü insanlardan çevirme. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Muhakkak ki Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde mutedil ol; sesini de yükseltme; zira seslerin en çirkini, muhakkak ki eşeklerin sesidir."* (31/Lokmân, 18-19).

38 İşte, başta Allah'tan başkasını ilah edinmemek ve O'ndan başkasına ibadet etmemek olmak üzere, yukarıdan beri sayılan ve yapılıp işlenmesi menedilerek haram kılınan davranışların hepsi de kötü ve çirkin olan ve dolayısıyla Rab katında hoş karşılanmayan şeylerdir. Bu itibarla, bunlardan sakınmak ve uzak durmak, imanın başlıca şartlarındandır.

39 Ey Muhammed! Güzel ahlak örneği olmak üzere sana emrettiklerimizin, buna karşılık kötü ve çirkin ahlak örneği olarak kendisinden nehyettiklerimizin hepsi de dinin birer aslı olmak üzere, insanlara emretmen için, Rabbinin sana vahyettiği hikmetler veya mükellefiyetlerdir. Allah ile beraber başka bir ilah edinip de ona ibadet etme. Aksi hâlde yerilmiş olarak Allah'ın merhametinden kovulur ve cehenneme atılırsın. Allah Teâlâ'nın, Allah'tan başka bir ilah edinmemek hususundaki bu ikinci hitabı, peygamberi vasıtasıyla onun ümmetinedir. Zira bilinen bir gerçektir ki O'nun en sevgili peygamberi olan Hazreti Muhammed (sas.), masumdur ve Allah'tan başkasını ilah edinecek kimselerden asla değildir. Bu itibarla onun böyle bir uyarıya muhatap olması da düşünülemez.

أَفَأَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ إِنَاثًا ۚ إِنَّكُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا
الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوا ۚ وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾ قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ ٓ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَغَوْا إِلٰى ذِي
الْعَرْشِ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ
وَمَنْ فِيهِنَّ ۚ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾

[40] Rabbiniz, size oğulları tahsis etti de kendisi meleklerden kız mı edindi? Siz, muhakkak büyük laf ediyorsunuz.

[41] Biz, bu Kur'an'da ibret almaları için ayetleri çeşitli şekillerde anlattık. Fakat buna rağmen anlattıklarımız, onların sadece nefretlerini artırmaktadır.

[42] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Dedikleri gibi eğer Allah ile birlikte ilahlar olsaydı, bu takdirde onlar, muhakkak Arş'ın asıl sahibine (kendilerini ulaştıracak) bir yol ararlardı.

[43] Fakat Allah, çok yüce ve çok büyük olup onların söylediklerinden münezzehtir.

[44] Yedi tabaka gök ve yer ile bunların içindekiler Allah'ı tesbih ediyor. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir; çok bağışlayıcıdır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kullarını, Allah'tan başka ilahlar edinerek onlara ibadet etmekten ve bu çeşit davranışlarıyla Allah'a şirk koşmaktan sakınmaları hususunda uyarıp şirk koşanların cehaletini ortaya koymuş ve imanın gerekleri olarak, anaya babaya iyilik etmeyi, yakın akrabaya, düşkünlere, yolda kalmışlara haklarını vermeyi, cimrilikten sakınmayı, israfa da kaçmamayı, geçindirememek korkusuyla çocukları öldürmemeyi, zinaya yaklaşmamayı, haklı bir sebep olmadıkça adam öldürmemeyi ve ergenlik çağına erişinceye kadar güzel bir surette olmadıkça yetimin malına yaklaşmamayı, ölçü ve tartılarda adaletten ayrılmamayı, kesin bilgi sahibi olmadan zannın peşine düşmemeyi ve kibirlenmemeyi emretmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise Allah'a şirk koşanların davranışlarından bazı örnekler vermiş, özellikle Allah Teâlâ'nın evlat edinmekten ve O'nun bir çocuk sahibi olmaktan münezzeh bulunduğunu çok iyi bilmelerine rağmen, müşriklerin erkek çocukları kendilerine ayırırken kız çocuklarını da Allah'a nispet ettiklerini ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu ileri sürdüklerini zikrederek O'nun bundan münezzeh olduğunu ve kâinattaki bütün varlıkların Allah'ı tesbih ettiğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[40] Rabbiniz, size oğulları tahsis etti de kendisi meleklerden kız mı edindi? Siz, muhakkak büyük laf ediyorsunuz.

[41] Biz, bu Kur'an'da ibret almaları için ayetleri çeşitli şekillerde anlattık. Fakat buna rağmen anlattıklarımız, onların sadece nefretlerini artırmaktadır.

[42] (Ey Muhammed! Onlara) de ki: Dedikleri gibi eğer Allah ile birlikte ilahlar olsaydı, bu takdirde onlar, muhakkak Arş'ın asıl sahibine (kendilerini ulaştıracak) bir yol ararlardı.

[43] Fakat Allah, çok yüce ve çok büyük olup onların söylediklerinden münezzehtir.

[44] Yedi tabaka gök ve yer ile bunların içindekiler Allah'ı tesbih ediyor. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, Halîm'dir; çok bağışlayıcıdır.

40 Allah Teâlâ, Allah'a şirk koşanların iddialarını yalanlayıp onları en şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra, bu ayette Allah'a çocuk nispet edenleri kötüleyerek meleklerin dişi olduklarını ileri süren, sonra da bunların Allah'ın kızları olduklarını söyleyerek onlara ibadet eden müşrikleri şiddetle reddetmiş ve onların büyük bir hata ve sapıklık içinde olduklarını beyan ederek şöyle buyurmuştur: Siz, nefsinizin hiçbir surette rıza göstermediği kız çocuklarını Rabbinize ayırırken, erkek çocuklarını da size vermekle O'nun size ikramda bulunduğunu mu zannediyorsunuz? *"Demek erkek sizin, dişi Allah'ın öyle mi? O hâlde bu, ne kadar da haksız bir taksim."* (53/Necm, 21-22). Her şeyden önce şunu iyice bilmiş olmanız gerekir ki siz, Allah'ın çocukları olduğunu ve bu çocukların da sizin hiçbir zaman hoşlanmadığınız ve doğumu hâlinde hemen öldürdüğünüz kız çocukları olduklarını ileri sürmekle Allah'a karşı en büyük iftirada bulunmuş ve günahı çok büyük, azabı da çok şiddetli olan ve aklın en basit kaidelerine bile aykırı düşen bir yalanı söylemiş oluyorsunuz.

Allah Teâlâ, müşriklerin bu çirkin yalanlarını Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de açıklamış ve onu şiddetle reddederek şöyle buyurmuştur: *"Rahmân bir çocuk edindi, demişlerdir. (Bunu söylemekle) çok kötü bir şey ileri sürmüş oldunuz. Rahmân için çocuk edindiği iddiasında bulunmaları yüzünden neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır. Oysa Rahmân'ın çocuk edinmesi yakışık almaz. Zira göklerde ve yerde olan herkes, Rahmân'a ancak kul olarak gelir. Allah, onların hepsini kuşatmış ve hepsini saymıştır. Ve hepsi de kıyamet günü O'na tek başına gelecektir."* (19/Meryem, 88-95).

41 Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ın çocuk sa-

hibi olduğu yolundaki yalan ve iftiralarını şiddetle reddettikten sonra, onlara ibret almaları ve bu çeşit yalanlardan uzak durmaları için, Kur'an-ı Kerim'de çeşit çeşit açıklamalar yaptığına dikkatlerini çekmiş ve şöyle buyurmuştur: Biz bu Kur'an'da onları uyarmak ve bu çeşit yalanlara başvurmamalarını sağlamak için ayetlerimizi, vaaz, öğüt, hüccet ve delil gibi çeşitli şekillerde zikrettik. Eğer müşrikler, bu uyarılara kulak verip dinleselerdi, mutlaka faydasını görürler ve bu çeşit yalan ve iftiradan uzak kaldıkları gibi, şirke de bulaşmamış olurlardı. Fakat onlar, Kur'an'da zikrettiğimiz delillere, vaaz ve öğütlere kulak asmadılar; aksine onların, geçmiş milletlerin masalları olduğunu ileri sürerek yüz çevirdiler ve Kur'an'a karşı nefretlerini bir kat daha artırdılar.

42 Ey Muhammed! Allah'tan başka ilahlar bulunduğunu iddia eden ve bu ilahların kendilerini Allah'a yaklaştırdığını ileri sürerek onlara ibadet eden o müşriklere de ki: Eğer sizin iddia ettiğiniz gibi, Allah'ın yarattıkları arasında Allah ile birlikte, sizi Allah'a yaklaştıracak ve şefaatini sağlayacak başka ilahlar bulunsaydı, o ilahlar da Allah'a ibadet ederler, O'na yaklaşırlar ve O'nun şefaatine nail olmak için O'na ulaşmaya vesile ararlardı. Keza Allah ile birlikte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, bu ilahlar arasında çıkacak bir anlaşmazlık neticesi, birisinin yapmak istediğine diğeri engel olmaya çalışır, sonra da göklerin ve yerin düzeni bozulurdu. Eğer bu ilahlardan biri diğerlerine galip gelerek istediğini yapacak olursa, bu takdirde mağlup olanların ilah olduğunu ileri sürmek elbette mümkün olmazdı. Bu itibarla ey müşrikler, Allah'tan başka ilahlar olduğu iddiasından vazgeçin ve yalnız Allah'ı ilah edinin ve yalnız O'na ibadet edin.

43 Ve şunu da iyice bilin ki Allah, çok yüce ve çok büyük olup, sizin bütün söylediklerinizden münezzehtir. O, bir tek ilahtır; O'nun ne bir eşi ve benzeri ne de dengi vardır. O, doğurmadığı gibi doğurulmamıştır da.

44 Hem gökler ve yer, hem de bunların içinde bulunan bütün varlıklar, rububiyyetinde ve uluhiyyetinde O'nun hiçbir eşi bulunmadığını ikrar ve itiraf ile O'nu tesbih ve tazim ettikleri gibi, bütün noksan sıfatlardan da tenzih ederler. Bu varlıklar arasında O'nu hamd ile tesbih etmeyen tek bir varlık yoktur. Ne var ki siz onların tesbihlerini duymaz ve anlamazsınız. Hiç şüphe yoktur ki Allah, Halîm'dir. Kendisine isyan edenleri cezalandırmak hususunda acele etmez. Onlara mühlet verir; süre tanır. Bu süre tamam olunca da onların yakalarına yapışır. Artık bundan sonra hiçbir şey veya hiçbir güç, hak ettiği kötü akıbetten onu kurtaramaz. Buhârî (*Sahîh*, V. 214) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 1997) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber, "Azîz ve Celîl olan Allah, muhakkak ki zalime mühlet verir. Fakat onu yakalayacağı zaman da göz açtırmadan hemen yakalar." buyurmuş, sonra da şu ayeti okumuştur: *"Rabbin, zalim kasabalar halkını yakaladığı zaman, O'nun yakalayışı böyledir ve O'nun bu yakalayışı da çok acı ve çok şiddetlidir."* (11/Hûd, 102).

Şu ayetler de aynı manadadır: *"Nice kasabalar vardır ki zalim oldukları hâlde onlara mühlet vermişimdir. Sonra da onları yakalamışımdır. Sonunda dönüş yalnız banadır."* (22/Hacc, 48); *"Eğer Allah, insanları işledikleri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir süreye kadar tehir eder. Süreleri gelince de mükellefleri, işledikleriyle cezalandırır. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir."* (35/Fâtır, 45).

Allah, Halîm olduğu gibi, Gafûr'dur da. Kim içinde bulunduğu küfür ve isyandan vazgeçer, tövbe ve istiğfar ederse, Allah da onun tövbesini kabul eder ve bütün günahlarını bağışlar. *"Her kim bir kötülük işler yahut nefsine zulmeder, sonra da Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur."* (4/Nisâ, 110).

وَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلٰى
قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓى اٰذَانِهِمْ وَقْرًا وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِى الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ
نُفُورًا ﴿٤٦﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهٖٓ اِذْ يَسْتَمِعُونَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ نَجْوٰٓى اِذْ يَقُولُ الظّٰلِمُونَ اِنْ تَتَّبِعُونَ
اِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٤٧﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾

45 (Ey Muhammed!) Sen Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete iman etmeyenler arasına gizli bir perde çekmişizdir.

46 Keza Kur'an'ı anlamalarına engel olmak için kalplerine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar koymuşuzdur. Kur'an'da Rabbini tek olarak zikrettiğin zaman, onlar da hoşnutsuzluk içinde dönüp kaçarlar.

47 Seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, gizli konuşurlarken de o zalimlerin, "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz." dediklerini biz çok iyi biliyoruz.

48 Bak sana nasıl da misaller veriyorlar. Bu yüzden sapmışlardır da doğru yolu bulamamaktadırlar.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde meleklerin dişi olduğunu ileri sürerek onları Allah'a nispet eden ve onların Allah'ın kızları olduklarını iddia eden, sonra da onları kendilerine ilah edinen müşriklerin bu sapık inanç ve iddialarını şiddetle reddedip, Allah'ın, onların zannettiklerinden çok daha büyük ve çok daha yüce olduğunu, göklerde ve yerde bulunan bütün varlıkların istisnasız O'nu hamd ile tesbih ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde peygamberlik meselelerini ve müşriklerin Hazreti Peygamber karşısındaki tavır ve davranışlarıyla Kur'an'a karşı olan nefretlerini, kâhin, büyücü, mecnun ve şair gibi birtakım iftiralarda bulunarak Hazreti Peygamber'e yaptıkları işkenceyi beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

45 (Ey Muhammed!) Sen Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete iman etmeyenler arasına gizli bir perde çekmişizdir.

46 Keza Kur'an'ı anlamalarına engel olmak için kalplerine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar koymuşuzdur. Kur'an'da Rabbini tek olarak zikrettiğin zaman, onlar da hoşnutsuzluk içinde dönüp kaçarlar.

47 Seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, gizli konuşurlarken de o zalimlerin, "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz." dediklerini biz çok iyi biliyoruz.

48 Bak sana nasıl da misaller veriyorlar. Bu yüzden sapmışlardır da doğru yolu bulamamaktadırlar.

45-46 Ey Muhammed! Öldükten sonra dirilmeyi, sevap ve ıkabı tasdik etmeyen ve her insanın kıyamet günü dünyadaki amellerine göre mutlaka cezalandırılacağına inanmayan bu müşriklere Kur'an ayetlerini okuduğun zaman, seninle onlar arasına, onların gerçekleri görüp anlamalarına engel gizli bir perde çekeriz. Kalplerine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar koruz. Bu perdeler, örtüler ve ağırlıklar, onların okunan Kur'an'ı anlamalarına ve hidayete ermelerine de engel olur. Özellikle senin, Kur'an'da Rabbini tek olarak zikrettiğin ve mesela *lâ ilâhe illallâh* dediğin zaman, bu, onların hoşnutsuzluklarını ve nefretlerini bir

kat daha artırır ve senden süratle uzaklaşırlar.

Müfessirlerin naklettikleri haberlerden öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber Kureyş müşriklerine Kur'an okuyup da onları Kur'an'a inanmaya ve onunla amel etmeye davet ettiği zaman, müşrikler, bu davete karşı çıkarlar ve onu alaya alarak, *"Bizi davet ettiğin şeye karşı kalplerimizde örtüler, kulaklarımızda da ağırlık vardır; bizimle senin aranda ise bir perde bulunuyor. Sen istediğini yap; biz de yapacağız."* (41/Fussılet, 5) derlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ, *"(Ey Muhammed!) Sen Kur'an okuduğun zaman, seninle ahirete iman etmeyenler arasına gizli bir perde çekmişizdir."* ayetini indirmiştir.

İbn Abbâs'tan nakledilen başka bir habere göre, Kureyş'in ileri gelenlerinden Ebû Sufyân, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Ebû Cehil ve diğerleri, zaman zaman Hazreti Peygamber'in meclisine katılırlar ve onun konuşmalarını dinlerlerdi. Bir gün en-Nadr ibnu'l-Hâris şöyle demişti: Muhammed'in dudaklarının hareket ettiğini görüyorum, amma ne dediğini anlamıyorum." Ebû Sufyân, "Onun söylediği bazı şeylerin gerçek olduğunu görüyorum." demiş; Ebû Cehil ise onun mecnun olduğunu, Ebû Leheb kâhin, Huvaytıb ibn Abdi'l-Uzzâ da şair olduğunu söylemişlerdir. Bundan sonra da bu ayet nazil olmuştur.

Diğer bir görüşe göre bu ayet, Hazreti Peygamber'in halka Kur'an okuduğu zaman bazı kimselerin ona eziyet etmeleri üzerine indirilmiştir. Rivayet olunduğuna göre Hazreti Peygamber, ne zaman Kur'an okumaya başlasa, Kusayoğullarından iki kişi sağından, iki kişi de solundan ayağa kalkar, el çırpıp bağırarak okunanı anlaşılmayacak şekilde karıştırmaya çalışırlardı.

Hazreti Peygamber Kur'an okumaya başladığı zaman, Kureyş müşriklerinin okunan Kur'an'ı duymamaları ve ayetlerindeki hikmeti ve incelikleri anlamamaları için Allah Teâlâ'nın, onlarla peygamberi arasına gizli bir perde çekmesi ve kalplerine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar koyması, doğru yolu bulmak istedikleri hâlde onu bulmaları engellenen, bunun için de karşılarına çeşitli engeller çıkartılan bahtsız kimseleri akla getirmemelidir. Müşriklerin, Hazreti Peygamber tarafından kendilerine okunan Kur'an'ı duymamaları, ayetlerini anlamamaları, Allah Teâlâ'nın, onların gözlerini kör, kulaklarını sağır ve kalplerini de karartmış olmasından kaynaklanan ve onları mazur gösteren bir husus değildir. Şu gerçek iyice bilinmelidir ki Allah Teâlâ, Kur'an'ı dinlemek ve onun nurundan faydalanmak isteyen hiçbir kuluna engel olmaz; aksine hidayete ermek isteyen ve bunu gönülden arzu eden bütün kullarına hidayet kapılarını açık tutar ve onların bu kapılardan girmelerini kolaylaştırır. Bununla beraber, eğer müşriklerin okunan Kur'an'ı duymamaları için Hazreti Peygamberle aralarına gizli bir perde çekmiş ve kulaklarına da bir ağırlık koymuş ise bu, onların ne Kur'an'a, ne Hazreti Peygamber'e ne de ahiret gününe inanmamaları ve Kur'an okunduğu zaman hem Kur'an'ı, hem de Hazreti Peygamber'i alaya almaları dolayısıyladır. Nitekim Allah Teâlâ, takip eden ayet-i kerimede müşriklerin asıl maksatlarını açıklamış ve onların ne sebeple Kur'an'ı dinlemelerine engel olunduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Allah Teâlâ, peygamberine hitapla şöyle buyurmuştur:

47 Ey Muhammed! Müşrikler, seni dinlemeye geldikleri zaman, aslında onların ne maksatla ve neyi dinlemek için geldiklerini, biz elbette çok iyi bilmekteyiz. Onların asıl maksatları, Kur'an dinlemek değil, Kur'an'la ve seninle alay etmektir. Nitekim çok iyi bilinmektedir ki onlar ne Kur'an'a ne de sana hiçbir zaman inanmamışlardır. Bu durum ayetlerde şöyle açıklanmıştır: *"Kendilerine hak geldiği zaman, bu, bir sihirdir; biz onu asla tanımayız, demişlerdir."* (43/Zuhruf, 30); *"O küfredenler, seninle mücadele etmek için sana geldiklerinde (Kur'an'da yer alan haberlerin) geçmiş milletlerin hurafeleri olduğunu söylerler."* (6/En'âm, 25); *"Ayetlerimiz onlara okunduğu zaman, "Dinledik; istesek, biz de bunun gibisini elbette söyleriz; zaten bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değil." demişlerdir."* (8/Enfâl, 31); *"Biz öldükten, toprak ve kemik olduktan sonra tekrar dirilecek miyiz?*

Biz ve daha önce atalarımız da bununla tehdit olunmuştuk. Oysa bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir." (23/Mu'minûn, 82-83).

Müşrikler, Kur'an'a inanmadıkları gibi, onu kendilerine okuyarak tevhide davet eden Hazreti Peygamber'e de inanmıyorlar, her fırsatta onunla alay ediyor ve okuduklarıyla onu küçük düşürmeye çalışıyorlardı. Hazreti Peygamber Kur'an okurken onu dinlemeye gelenler, kendi aralarında fısıldaşıyorlar ve birbirlerine, eğer siz ona uyacak olursanız, sadece büyülenmiş bir adama uymuş olursunuz. Bu itibarla onun okuduklarına kulak asmayın ve önem vermeyin, diyorlardı. Onlara göre Hazreti Peygamber, sihrin veya büyünün, aklını ifsat ettiği, karıştırıp bozduğu bir kimse idi. Bu sebeple ona, büyülenmiş kişi manasında *meshûr* diyorlardı. Bunun gibi o, yine müşriklere göre, bir mecnun, bir şair veya bir kâhin idi.

48 İşte müşrikler, sihirbaz, mecnun, şair, kâhin gibi birtakım sıfatları Hazreti Peygamber'e yakıştırmaya ve bu sıfatlarla onu kötülemeye çalışırlarken, aslında ona olan inançsızlıklarını da bütün açıklığı ile ortaya koymuş oluyorlardı. Bu ise onların haktan veya doğru yoldan sapmalarına sebep olduğu gibi, bu yolu bulmaları imkânını da ortadan kaldırıyordu. İşte müşriklerin, böyle bir inanç ve davranış içinde bulunurlarken, Hazreti Peygamber tarafından okunan Kur'an ayetlerini anlamaları ve sonra da onun nuru ile hidayete ermeleri nasıl mümkün olurdu?

وَقَالُوٓا۟ ءَإِذَا كُنَّا عِظَٰمًا وَرُفَٰتًا ءَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾ قُلْ كُونُوا۟ حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا
يَكْبُرُ فِى صُدُورِكُمْ ۚ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا ۖ قُلِ ٱلَّذِى فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ ۚ فَسَيُنغِضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ
مَتَىٰ هُوَ ۖ قُلْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِۦ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِثْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾

49 Müşrikler demektedirler ki: "Biz, (kabirlerimizden) kemik hâline geldikten ve ufalanıp toprak olduktan sonra, yeni bir yaratık olarak tekrar dirilecek miyiz?"

50 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "İster taş olun, ister demir;"

51 "İsterse içinizde büyüyen herhangi bir yaratık olun, (yine de dirileceksiniz)." "Bizi yeniden kim diriltir?" diyeceklerdir. De ki: "Sizi ilk defa ve hiç yoktan yaratan." Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar ve "O ne zaman?" diyeceklerdir. De ki: "Yakında olması mümkündür."

52 "Sizi çağırdığı gün, O'na hamd ederek uyarsınız da (kabirlerinizde) çok az kaldığınızı zannedersiniz."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Hazreti Peygamber Kur'an okurken, onu dinlemeye gelen müşriklerin, okunan Kur'an'dan hiçbir şey anlamadıklarını, zaten anlamalarının da mümkün olmadığını, zira onların Kur'an'a hiçbir zaman inanmadıklarını ve bundan sonra da inanmayacaklarını, bu sebeple Allah'ın onlarla peygamberi arasına gizli bir perde çektiğini, kulaklarına da bir ağırlık koyduğunu, onların Kur'an'a inanmadıkları gibi peygambere de inanmadıklarını ve onu büyücü, sihirbaz, şair ve kâhin gibi sıfatlarla tavsif ettiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Kur'an'a ve peygambere inanmayan müşriklerin, "Biz öldükten ve çürüyüp toprak olduktan sonra yine de dirilecek miyiz?" diyerek ahireti ve öldükten sonra dirilmeyi nasıl inkâr ettiklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

49 Müşrikler demektedirler ki: "Biz, (kabirlerimizden) kemik hâline geldikten ve ufalanıp

toprak olduktan sonra, yeni bir yaratık olarak tekrar dirilecek miyiz?"

50 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "İster taş olun, ister demir;"

51 "İsterse içinizde büyüyen herhangi bir yaratık olun, (yine de dirileceksiniz)." "Bizi yeniden kim diriltir?" diyeceklerdir. De ki: "Sizi ilk defa ve hiç yoktan yaratan." Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar ve "O ne zaman?" diyeceklerdir. De ki: "Yakında olması mümkündür."

52 "Sizi çağırdığı gün, O'na hamd ederek uyarsınız da (kabirlerinizde) çok az kaldığınızı zannedersiniz."

49 Allah'ın bir nur ve hidayet kaynağı olmak üzere indirdiği Kur'an'a ve Hazreti Muhammed'e (sas.) inanmayan Müşrikler, Kur'an'da sözü edilen ve sık sık tekrarlanan ba'si, yani öldükten sonra yeniden dirilmeyi işittikleri zaman, buna hiçbir surette inanmadıklarına delalet eden bir soru ile "Biz, ölüp toprağa gömüldükten ve kemiklerimiz çürüyüp toprağa karıştıktan sonra, kıyamet günü yeniden dirilip ölmezden önceki canlı insan hâlimize mi döneceğiz? Bu, olacak şey midir?" demektedirler. Müşriklerin kıyamet gününü ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr eden sözleriyle ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Onlar derler ki: Biz tekrar geldiğimiz yere (eski hâlimize) mi döneceğiz? Çürüyüp ufalanmış birer kemik olunca mı? Yine derler ki: Öyleyse bu, zararına bir dönüştür."* (79/Nâzi'ât, 10-12); *"Kendi yaratılışını unutup bize misal veriyor ve diyor ki: "Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek? (Ey Muhammed!) De ki: "Onları ilk defa yoktan var edip yaratan, diriltir. O, bütün yaratmayı hakkıyla bilendir."* (36/Yâsîn, 77-78); *"Biz öldükten, toprak ve kemik olduktan sonra tekrar dirilecek miyiz? Biz ve daha önce atalarımız da bununla tehdit olunmuştuk. Oysa bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değildir."* (23/Mu'minûn, 82-83).

50 Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek, müşriklerin inkâra ve inançsızlıklarına delalet eden bu sorularına cevap vermesini emretmiş ve buyurmuştur ki: Ey Muhammed! O kâfirlere de ki: Bir ölünün hayata döndürülmesi çok kolaydır. Özellikle hiç olmayan bir şeyi ilk defa yaratarak ona hayat veren Allah Teâlâ için, ölümünden sonra onu tekrar hayata kavuşturması çok daha kolay bir iştir. Çünkü yeniden hayata döndürülecek olan ölü varlığın bütün unsurları önceden yaratılmıştır ve bunlar çürümüş ve toprağa karışmış olsa bile, bunları toplayıp bir araya getirmek, sonra da onlara hayat vermek, hiç olmayan bir şeyi ilk defa yaratmaktan elbette daha kolaydır. Şunu da unutmamak gerekir ki bir şeyi yapmanın veya yaratmanın diğer bir şeyden daha kolay yahut daha zor olarak mütalaa edilmesi, insan olarak sadece bizim yönümüzden yapılabilen bir değerlendirmedir. Oysa bir şeyin yapılması veya yaratılması Allah için söz konusu olduğu zaman, bu işte zorluk veya kolaylığı düşünmek ve bunu yapmak şunu yapmaktan daha kolaydır veya daha zordur demek abestir; zira Allah için zorluk veya kolaylık asla söz konusu değildir. Bu itibarla sizin öldükten sonra çürümüş olan et ve kemikleriniz, taş veya demirden olsa ve bunların et ve kemiğe nispetle hayatı kabullenmeleri çok daha güç de sayılsa, bu, Allah Teâlâ için fark etmez ve dilediği zaman onlara yine hayat verir.

51 Siz, taş veya demir yerine, hayatı kabullenmesi sizce daha güç olan veya size imkânsız görünen herhangi bir varlık da olsanız, yine diriltileceksiniz. Bunda hiç şüphesiz olmasın.

Müşrikler, yeniden diriltilmeyi imkânsız gördükleri gibi, bu diriltmeyi gerçekleştirecek olan Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretinden de şüphe içindedirler. Nitekim Allah Teâlâ, taş veya demir yahut hayatı kabullenmesi imkânsız başka bir varlık da olsalar, yine de diriltileceklerini açıkladıktan sonra, onların bu şüphelerine de işaret etmiş ve *"Bizi yeniden kim diriltir?"* diyeceklerini haber vermiştir. Onların bu şüphelerini de cevaplandıran Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek onlara

vereceği cevabı hatırlatmış ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Onlara de ki: Siz veya sizin zerre miktarı da olsa bir parçanız, bu dünyada mevcut değilken, size ananızın rahminde hayat veren, sonra da dünyaya bir insan olarak getiren Allah, ölümünüzden sonra da sizi yeniden diriltecektir. Ölümünüzde hangi hâlde olursanız olun, O sizi tekrar eski hâlinize getirmeye kadirdir. *"Mahlukatı iptida yaratan, ölümünden sonra onu tekrar var edecek olan O'dur. Bu, O'na daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar O'nundur. O, daima galiptir; hikmet sahibidir."* (30/Rûm, 27).

Müşrikler, öldükten sonra onları yeniden diriltecek olanın, ilk defa ve hiç yoktan yaratan Allah Teâlâ olduğunu işitince, bunun imkânsızlığına delalet eden alaylı bakışlarla başlarını sallayacak ve *"Eğer sözünüzde sadık iseniz, bu vaat ne zaman?"* (67/Mülk, 25) diyeceklerdir. Onların bu sorularına karşı, Allah Teâlâ vereceği cevabı peygamberine hatırlatmış ve *"De ki: Yakında olması mümkündür."* (17/İsrâ, 51) buyurmuştu. Böyle bir sorunun cevabını Allah'tan başka herhangi bir kimsenin bilmesi elbette mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ, aynı soruya muhatap olan peygamberine, vereceği cevabı hatırlatmış ve *"(Ey Muhammed!) De ki: Buna ait bilgi, ancak Allah'ın yanındadır. Ben ise sadece bir uyarıcıyım."* (67/Mülk, 26) buyurmuştur.

Şüphesiz müşrikler, *"Onlar bu günü çok uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görüyoruz."* (70/Meâric, 6-7) ayetlerinde de ifade edildiği gibi, böyle bir günün geleceğini imkânsız görüyorlar ve ona inanmıyorlardı. Buna rağmen Allah Teâlâ, peygamberi vasıtasıyla o günün mutlaka geleceğini onlara duyurmuş ve şöyle buyurmuştur:

52 Siz o günün geleceğine inansanız da inanmasanız da o gün mutlaka gelecek ve Rabbiniz sizi çağırdığı zaman, O'nun bu emrine uymaktan başka çare olmadığını anlamış ve dirilişi kabul etmiş olarak kabirlerinizden hemen kalkacaksınız. Kalktığınız zaman da dünyada çok az kalmış olduğunuzu zannedeceksiniz. Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır: *"Onlar kıyameti gördükleri gün, dünyada sanki günün bir akşamından yahut bir kuşluk vaktinden fazla kalmadıklarını zannederler."* (79/Nâziât, 46); *"Allah onlara buyuracaktır ki: Yıllar sayısınca yeryüzünde ne kadar kaldınız? Onlar da şöyle diyeceklerdir: Bir gün yahut bir günden daha az. Sayanlara sor."* (23/Mu'minûn, 112-113).

Öldükten sonra yeniden dirilen insanın dünyada geçirdiği uzun seneleri bir gün yahut bir günden daha az sanması, hiç şüphesiz olağan şeylerden biridir. Bu tıpkı, akşamın erken saatlerinde yatıp da uykuya daldıktan sonra, sekiz on saat uyuyan ve sabahleyin kalkan kimsenin durumu gibidir. O da uyandığı zaman, uykuda geçen zamanın çok kısa olduğunu zanneder.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا
﴿٥٣﴾ رَّبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ ۖ إِن يَشَأْ يَرْحَمْكُمْ أَوْ إِن يَشَأْ يُعَذِّبْكُمْ ۚ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكَ أَعْلَمُ
بِمَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾

[53] Kullarıma, müşriklerle en güzel bir şekilde konuşmalarını söyle. Zira şeytan, aralarını bozmak ister. Zaten o, insana karşı apaçık bir düşmandır.

[54] Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Eğer (merhamet etmeyi) dilerse, size merhamet eder yahut da (azap etmeyi) dilerse, size azap eder. (Ey Muhammed!) Biz seni onlara vekil olarak göndermedik.

[55] Rabbin, göklerde ve yerde olan kimseleri daha iyi bilir. Şurası bir gerçektir ki biz, peygamberlerden bazısını bazısına üstün kıldık ve Davut'a da Zebur'u verdik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde gerek şirkin iptali ve gerekse kıyametin ve yeniden dirilmenin sıhhati hakkında açık ve kesin deliller zikredip bu delillerle, aklı olup da onu kullanabilen insanların itiraz imkânlarını tam olarak ortadan kaldırdıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde mü'minlere, müşrik muhalifleriyle yumuşak ve en güzel bir şekilde mücadele etmelerini emretmiştir. Onlara karşı ileri sürdükleri delillerini, şetm, kötü söz veya küfürle karıştırmamalarını, onlara cehennem ehlinden olduklarını açık açık söylemek yerine, Allah'ın onların hallerini çok daha iyi bildiğini, dilerse azap edeceğini, dilerse bağışlayacağını söylemelerini ve dolayısıyla onlara da aynı kötü üslupla kendilerine mukabelede bulunma fırsatı vermemelerini istemiştir. Zira insanların en azılı düşmanı olan şeytanın da aralarını bozmak ve onları birbirine düşürmek için fırsat kolladığını özellikle hatırlatmış, daha sonra da peygamberin asıl görevinin, insanları imana ve İslam'a zorla sokmak değil, Allah'ın emir ve nehiylerini insanlara tebliğ ile onları tebşir ve inzar etmek olduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[53] Kullarıma, müşriklerle en güzel bir şekilde konuşmalarını söyle. Zira şeytan, aralarını bozmak ister. Zaten o, insana karşı apaçık bir düşmandır.

[54] Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Eğer (merhamet etmeyi) dilerse, size merhamet eder yahut da (azap etmeyi) dilerse, size azap eder. (Ey Muhammed!) Biz seni onlara vekil olarak göndermedik.

[55] Rabbin, göklerde ve yerde olan kimseleri daha iyi bilir. Şurası bir gerçektir ki biz, peygamberlerden bazısını bazısına üstün kıldık ve Davut'a da Zebur'u verdik.

53 Ey Muhammed! Mü'min kullarıma, müşriklerle ve diğer insanlarla konuşurken yahut onları İslam'a davet ederken yahut da dine taalluk eden herhangi bir meselede münakaşa ederken, onları ikna etmek için sert ve katı davranmamalarını, sövüp saymak gibi eza verici sözler sarf etmek yerine, güzel ve yumuşak sözlerle onları iknaa çalışmalarını söyle. Konu ile ilgili ayetler şu şekildedir: *"Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel bir şekilde münakaşa et..."* (16/Nahl, 125); *"İçlerinden zalim olanlar dışında kitap ehline karşı, en güzel bir şekilde mücadele edin..."* (29/Ankebût, 46).

Müslüman olmayanlarla yaptığınız bu cidal ve münakaşalarda onlara karşı yumuşak davranmanızı ve güzel sözler söylemenizi gerektiren başlıca sebep, şeytanın, mü'minlerle müşrikleri, aralarına fitne ve fesat sokarak birbirine düşürmek ve düşmanlıklarını artırarak kan dökülmesini sağlamak için fırsat gözetmesidir. Çünkü şeytan, Âdem'e secde emrinin verilip de bütün meleklerin ona secde ettikleri gün, Rabbinin bu emrine karşı gelmiş ve o günden sonra da insanoğlunun yeryüzündeki en büyük düşmanı olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, emrine karşı gelen şeytanı yeryüzüne kovduğu gün, İblis'in sözlerini nakletmiş ve onun şöyle dediğini haber vermiştir: *"Beni azdırman sebebiyle, ben de insanlar için (onları saptırmak maksadıyla) senin dosdoğru yoluna mutlaka oturacağım. Sonra onlara, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacağım. Ve sen onların çoğunu şükrediciler olarak bulmayacaksın."* (7/A'râf, 16-17). İşte, bu ayet-i kerimede de açıklandığı gibi şeytan, kendisine düşman edindiği insanın peşini hiç bırakmamış ve her an onu hak yoldan saptırmak için fırsat kollamaya başlamıştır. Bu sebepledir ki din, şeytana bu fırsatı vermemek için, Müslümanı, Müslüman kardeşine karşı kötü davranmaktan ve ona sert ve kötü sözler sarf etmekten menettiği gibi, elindeki bir sopa veya silahla ona işaret etmekten bile sakınmasını emretmiştir. Buhârî (*Sahîh*, VIII. 90) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2020) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz, din kardeşine silahla işarette bulunmasın. Zira işarette bulunan bilmez ki belki şeytan eline hız verir de (kardeşini vurur) ve cehennem çukurlarından birine yuvarlanır."

54 Allah Teâlâ, kullarına müşriklerle en güzel bir şekilde münakaşa etmelerini ve onlara karşı sert ve katı davranmamalarını emredip şeytanın aralarına fitne ve fesat sokmak için fırsat kollayıp durduğunu zikrederek onları uyardıktan sonra, bütün insanlara hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey insanlar! Hiç şüphesiz Rabbiniz, içinizden kimin hidayete layık olduğunu ve kimin olmadığını çok iyi bilir ve layık olana merhamet ederek onu mükâfatlandırır; hidayete layık olmayanı ise merhametinden uzak tutar ve onu da cezalandırır. Ey Muhammed! İşte biz seni insanlara dinin bu gerçeklerini duyurup öğretmen ve onları bu gerçekler karşısında uyarman için gönderdik. Yoksa onların amellerinden kendini sorumlu tutarak, onları zorlayarak, tahdit ederek ve kötü sözler söyleyerek onları hak yola sokasın diye göndermedik. Bu itibarla sen, Allah'ın hak dinini en güzel bir şekilde onlara tebliğ et ve bu dine tabi olanları cennetle, ona karşı gelenleri de cehennem azabıyla uyar. Kim sana itaat ederse cennete girer; kim de karşı gelirse, o da cehennemi boylar.

55 Hiç şüphe yoktur ki Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi ve her şeyi bütün hâl ve tavırlarıyla, itaat ve isyanlarıyla en iyi şekilde bilir. Bu sebepledir ki hangi kavme veya hangi ümmete nasıl bir peygamber gönderilmesi gerektiğini ve hangi vasıflardaki peygamberin onlar için daha faydalı olacağını da bilir. Bu sebepledir ki peygamberlerini birbirinden farklı derecelerde yaratmış ve bazısını bazısından üstün kılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İşte bu peygamberler... Onlardan bazılarını bazılarına üstün kılmışızdır. Allah'ın konuştuğu ve bazılarının da derecelerini yükselttiği kimseler onlardandır. Meryem oğlu İsa'ya apaçık deliller vermiş ve onu Rûhu'l-Kudüs ile desteklemişizdir..."* (2/Bakara, 253). Filhakika Allah Teâlâ, peygamberlerinden dilediğini, dilediği bazı üstün sıfatlarla bezemiştir. Mesela Calut'u öldüren Davut'a (as.) hikmet ve hükümdarlık vermiş, dilediği şeyleri ona öğretmiştir. Üzerinde durduğumuz ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi ona, **Zebur** adlı bir de kitap vererek onu şereflendirmiştir. Musa (as.) ile konuşmuş, İsa'ya (as.) apaçık deliller, ölüleri diriltmek ve hastaları iyileştirmek gibi mucizeler vermiştir. Hazreti Muhammed'e (sas.) ise **Kur'an**'ı indirerek bütün insanları ona tabi olmaya davet etmiştir. Ancak Allah Teâlâ'nın, peygamberlerini bu sıfatlarla bezemiş olması ve bazısını bazısından yine bu sıfatlarla ayırıp üstün kılması, bazısına inanıp bazısına inanmamayı gerektirmez. Nitekim Allah Teâlâ, gerçek bir mü'minin vasıflarını zikrederken şöyle buyurmuştur: *"Rabbinden kendisine indirilene peygamber de iman etmiştir, mü'minler de; hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etmiş ve şöyle demişlerdir: Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz. İşittik ve itaat ettik; Rabbimiz, bağışlamanı dileriz. Dönüş sanadır."* (2/Bakara, 285).

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ
يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا
﴿٥٧﴾ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ
مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾ وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ ۚ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا
بِهَا ۚ وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا ﴿٥٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ ۗ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي
أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ ۚ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا ﴿٦٠﴾

[56] (Ey Muhammed! Müşriklere) de ki: Allah'tan başka ilah olduğunu iddia ettiğiniz şeyleri çağırın. Onlar sizden sıkıntıyı ne kaldırabilirler, ne de (başka birinin üzerine) çevirebilirler.

[57] Oysa onların (ilah olarak) çağırdıklarından Allah'a en yakın olanı bile taat ile Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar ve O'nun rahmetini diler, azabından korkarlar. Filhakika Rabbinin azabı korkunçtur.

[58] Kıyamet gününden önce bizim yok etmeyeceğimiz yahut şiddetli bir azaba uğratmayacağımız hiçbir kasaba yoktur. Bu, kitapta yazılıdır.

[59] Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim Semud kavmine apaçık bir mucize olarak dişi deve vermiştik de onu öldürerek kendilerine zulmetmişlerdi. Oysa biz, mucizeleri, korkutmaktan başka bir maksatla indirmeyiz.

[60] Sana, "Rabbin bütün insanları kuşatmıştır." demiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'daki lanetlenmiş ağacı, insanlar için sadece bir imtihan kılmıştık. Bununla onları korkutuyoruz; fakat bu, onlarda büyük bir taşkınlığı artırmaktan başka bir şeye yaramıyor.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde, *"Biz öldükten ve kemiklerimiz çürüyüp toprak olduktan sonra yeniden dirilip eski hâlimize mi döneceğiz?"* diyerek kıyamet gününü ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşrikleri, *"Taş veya demir olsanız da yine diriltileceksiniz."* buyurarak reddetmiş ve mü'minleri müşriklerle yaptıkları cidal ve münakaşalarda şeytanın oyununa gelmemek için aşırıya kaçmamalarını ve onlara yumuşak ve güzel söz söylemelerini emretmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise müşriklerin Allah'ı bırakarak, meleklere, cinlere, Mesih'e ve Uzeyr'e ibadet ettiklerine işaretle, onların şirkten başka bir şey olmayan bu davranışlarını da şiddetle reddetmiştir. Filhakika müşrikler, her ne kadar kendi elleriyle taştan veya çamurdan yaptıkları putları ilah edinmişler ve onlara ibadet etmişlerse de aslında onların asıl ibadet ettikleri şeyler, ruhani varlıklar olan melekler ve cinler idi; putlar ise melekleri ve cinleri temsil etmek üzere yapılmış cismani şeylerdi ve bunlara ibadet ederken müşrikler, bunların kendilerini Allah'a daha çok yaklaştıracaklarına inanıyorlardı. Oysa onların ilah olduğuna inandıkları ve ibadet ettikleri melekler ve cinler de Allah'a taat ve ibadetlerinde kusur etmiyorlar ve O'nun azabından korkuyorlardı. Zira Allah'ın azabı çok şiddetli ve çok korkunç idi. O dilediği takdirde kıyamet günü gelmeden önce de ya şiddetli bir yer sarsıntısıyla yahut da çeşitli yönlerden indireceği felaketlerle bir beldeyi yıkıp yakabilir ve o belde halkına en şiddetli azabı indirebilirdi.

Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'tan başkasına ibadet etmelerini reddederek onları en şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra, onların Hazreti Peygamber'e olan inançsızlıklarını izhar etmek maksadıyla, "Eğer sen, gerçekten bir peygamber isen, Musa'nın, İsa'nın ve diğer peygamberlerin yaptıkları gibi, bizim istediğimiz mucizeleri getirirsin." gibi sözler söyleyerek ve *"Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz."* (17/İsrâ, 90-93) diyerek ondan birtakım mucizeler istemelerini bahis konusu etmiş, sonra da geçmiş kavimleri misal göstererek, kendilerine bu çeşit mucizeler getirilmiş olsa bile, onları da yalanlamaktan ve peygamberi inkâr etmekten geri kalmayacaklarını haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[56] (Ey Muhammed! Müşriklere) de ki: Allah'tan başka ilah olduğunu iddia ettiğiniz şeyleri çağırın. Onlar sizden sıkıntıyı ne kaldırabilirler, ne de (başka birinin üzerine) çevirebilirler.

[57] Oysa onların (ilah olarak) çağırdıklarından Allah'a en yakın olanı bile taat ile Rablerine daha yakın olmak için vesile ararlar ve O'nun rahmetini diler, azabından korkarlar. Filhakika Rabbinin azabı korkunçtur.

[58] Kıyamet gününden önce bizim yok etmeyeceğimiz yahut şiddetli bir azaba uğratmayacağımız hiçbir kasaba yoktur. Bu, kitapta yazılıdır.

56 Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Allah'ı bırakıp da O'ndan başkasına ibadet eden o müşriklere de ki: Allah'tan başka ibadet ettiğiniz putlarınızı çağırın; bakalım size cevap verecekler mi? Eğer fakirlikten dolayı bir sıkıntıya düşmüşseniz yahut herhangi bir sebeple size bir kötülük isabet etmişse, ilahlarınız sizi bu sıkıntıdan veya kötülükten kurtarıp selamete çıkarabilecekler mi? Siz, bu ilahlarınızın kendilerine bile fayda veya zarar vermekten âciz olduklarını çok iyi bildiğiniz hâlde onların başkalarına fayda veya zarar verebileceklerini nasıl düşünüyorsunuz? Oysa ilahlarınızın yapamadıkları ve hiçbir zaman da yapamayacakları bütün bu işleri yapmaya kadir tek bir ilah vardır ve O da Allah Teâlâ olup O'ndan başka ilah ve O'ndan başka mabut yoktur.

Buhârî (*Sahîh*, V. 227) ve Muslim'in (*Sahîh*, IV. 2321) Abdullah ibn Mes'ûd'tan (ra.) naklettiklerine göre bu ayet, Araplardan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. İbn Mes'ûd'un açıkladığına göre bu topluluk, cinlerden bir topluluğa ibadet ediyordu. Sonradan cinler Müslüman olmuş, fakat Araplar cinlere ibadet etmekten vazgeçmemişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onların bu sapık davranışlarını açıklayan bu ayeti indirmiştir.

57 Oysa müşriklerin Allah'ı bırakıp da ilah edindikleri ve ibadet ettikleri cinler olsun, Uzeyr veya Mesih olsun, aslında hepsi de Allah'a daha yakın olmak için vesile ararlar ve O'nun rahmetini umarlar; azabından da korkarlar; zira Allah'ın azabı çok şiddetli ve çok korkunçtur. Gerçek husus şudur ki ibadet, ancak umut ve korku ile tamamlanır. Çünkü insan, Rabbine ibadet ettiği zaman, onun ilk hedefi, kulluğunu arz ederek Rabbinin rahmetine nail olmaktır; bu, onun en büyük umududur. Korku ise insanı kötülüklerden uzak tutan yegâne vasıtadır. Eğer insanın içerisinde bu korku olmazsa, insan, kendisini nefsinin esiri olmaktan kurtaramaz ve bu da onu, nefsine hoş gelen, fakat aslında Rabbi tarafından haram kılınmış olan birtakım kötü davranışları işlemeye sevk eder. Bu ise Allah'ın azabına yol açan kötü bir akıbettir. Ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, Allah'ın azabı çok korkunçtur. Allah'ın kulları olan bütün melekler, bütün peygamberler ve diğer bütün mü'minler, O'nun çok korkunç olan bu azabından korkarak yine Allah'a sığınıp O'nun rahmetini umut ederken, o müşrikler nasıl olup da Allah yerine başka ilahlar edinirler ve onlara ibadet ederler?

58 Öyle anlaşılmaktadır ki bu kâfirler, inançsızlıkları sebebiyle ne Allah'ın rahmetini umut etmekte ne de O'nun azabından korkmaktadırlar. Gelip geçmiş kavimlerin küfürleri sebebiyle nasıl helak edildiklerinden de hiç ibret almadıkları ortadadır. Oysa Allah, kıyamet gününden önce, bir şehir veya bir ülke üzerine azap indirmekten ve içinde yaşayan kâfir halk ile birlikte o şehri veya ülkeyi helak etmekten asla âciz değildir. Bu helak ise altlarından veya üstlerinden üzerlerine indirilen çeşitli bela ve felaketlerle gerçekleşir. Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Rablerinin ve peygamberlerinin emirleri karşısında büyüklük taslayan nice kasaba vardır ki onları çetin bir hesaba çekmiş ve onlara görülmedik bir şekilde azap etmişizdir. Böylece onlar da büyüklük taslamalarının cezasını tatmışlardır. Bunun akıbeti ise hüsran olmuştur. Allah, onlar için şiddetli bir azap hazırlamıştır. Bu itibarla, ey iman eden akıl sahipleri, Allah'tan korkun; Allah, size zikri (Kur'an'ı) indirmiştir."* (65/Talâk, 8-10). Allah'ın bu kâfir kavimlere azap etmesi, elbette onlara zulmetmesi

manasında değildir. Onların üzerlerine azap olarak gelen her felaket, onların kendi günahları ve hataları sebebiyledir ki bu durum Hûd suresinin 101. ayetinde şöyle ifade edilmiştir: *"Biz onlara (yok olup gitsinler diye) zulmetmemişizdir; fakat onlar, kendilerine zulmetmişlerdir..."*

Kıyamet gününden önce, küfürleri sebebiyle Allah'ın üzerlerine indirdiği çeşitli felaketlerle azaba uğrayan ve bu azap ile helak edilen şehirler ve şehir halkları, Allah'ın ezelî ilmini muhtevi kitapta veya Levh-i Mahfûz'da yazılıdır. Bu, Allah Teâlâ'nın küfürlerinden hiç vazgeçmeyeceklerini ezelden beri bildiği ve bu yüzden kalplerini ve kulaklarını küfürle mühürlediği ve gözlerine de perde çektiği kâfirler hakkında hiç değişmeyecek hükmüdür.

[59] Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir. Nitekim Semud kavmine apaçık bir mucize olarak dişi deve vermiştik de onu öldürerek kendilerine zulmetmişlerdi. Oysa biz, mucizeleri, korkutmaktan başka bir maksatla indirmeyiz.

[60] Sana, "Rabbin bütün insanları kuşatmıştır." demiştik. Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'daki lanetlenmiş ağacı, insanlar için sadece bir imtihan kılmıştık. Bununla onları korkutuyoruz; fakat bu, onlarda büyük bir taşkınlığı artırmaktan başka bir şeye yaramıyor.

59 Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde de açıklandığı gibi, müşrikler zaman zaman Hazreti Peygamber'e gelirler ve ona Musa'yı (as.), İsa'yı (as.) ve diğer peygamberleri misal göstererek ondan bu peygamberlerin yaptıkları gibi birtakım mucizeler getirmesini isterler ve bu mucizeleri getirmedikçe kendisine inanmayacaklarını ileri sürerlerdi. Nitekim bu surenin 90-93. ayetlerinde bu konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir: *"Müşrikler demişlerdir ki: Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz. Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe yahut altından bir evin olmadıkça veya göğe yükselmedikçe, fakat oradan okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız..."* Ahmed ibn Hanbel'in (*Musned*, I. 242, 258) İbn Abbâs'tan naklettiğine göre, Mekkeli müşrikler Hazreti Peygamber'e gelerek Safa tepesini kendileri için altın yapmasını, dağların bir kısmına da ekin ekme imkânının verilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Peygamber'e şöyle denilmiştir: İstersen biz onlara yavaş davranalım; istersen dilediklerini hemen verelim. Ancak istedikleri hemen verildiğinde onlar yine de küfrederlerse, onlardan önce helak edilen kavimler gibi onlar da helak edilirler. Bunun üzerine Hazreti Peygamber, onlara yavaş davranılmasını dilemiş, bundan sonra da Allah Teâlâ, *"Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir..."* ayetini indirmiştir.

Allah Teâlâ bu ayet-i kerimede müşriklerin Hazreti Peygamber'den istedikleri bu çeşit mucizeleri ona indirmemesinin sebebini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Bizim onların istedikleri mucizeleri indirmememizin başlıca sebebi, daha önce gelip geçmiş peygamberlerden bazılarına indirdiğimiz mucizelerin kavimleri tarafından yalanlanmış olmasıdır. Nitekim A'râf suresinin 73. ve müteakip ayetlerinde de açıklandığı gibi, Semud kavmine Salih (as.) peygamber olarak gönderilmiş ve ona mucize olarak bir de deve verilmişti. Ne var ki Salih'in (as.), kavmine, mucize olarak verilen bu deveye dokunmamalarını ve onun kırlarda dilediği gibi yiyip içmesi için kendi hâline bırakmalarını sıkı sıkı tembih etmesine rağmen, kavminden büyüklük taslayıp peygamberlerine inanmayanlar, deveyi boğazlamaktan çekinmemişler, sonra da Salih'e (as.) mey-

dan okuyarak, "Eğer sen gerçekten bir peygamber olarak gönderilmiş isen, bize vadettiğin azabı üzerimize indir de görelim." demişlerdir. Bundan sonra da Allah Teâlâ, kâfir Semud kavmi üzerine sarsıntı hâlinde bir azap indirmiş ve onu topyekûn helak etmiştir.

Gelip geçmiş kavimler arasında Semud kavmi gibi küfürleri sebebiyle helak edilmiş daha pek çok kavim bulunmasına rağmen, ayet-i kerimede misal olarak yalnız Semud kavminin zikredilmesi, yaşadıkları ülkenin Arap kavmine çok yakın olması ve bu yakınlık sebebiyle Arapların, helak edilmiş olan ülkenin yanından sık sık gelip geçmeleri ve kavimden kalma âsârı kendi gözleriyle müşahede edebilmeleri sebebiyledir. Bu çeşit âsârın, aklını kullanabilen insanların ibret almaları için ne derece büyük öneme sahip olduğunu inkâr etmek mümkün müdür?

İşte bunun gibi, eğer Allah Teâlâ, Mekkeli müşriklerin istedikleri mucizeleri peygamberine vermiş olsaydı, onlar bu mucizeleri yine de yalanlamaktan geri kalmayarak küfürlerine devam edecekler, bu da onların en şiddetli azap ile helak edilmelerini çabuklaştıracaktı. Nitekim Ra'd suresinin 31. ayetinde bu konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir: *"Eğer Kur'an, onunla dağlar yürütülseydi yahut arz parçalansaydı yahut ölüler onunla konuşturulsaydı, (bir mucize isteyen kâfirler, ona yine de inanmazlardı...)."*

Allah Teâlâ, kâfirlerin Hazreti Peygamber'den istedikleri birtakım mucizeleri niçin vermediğini açıklayıp bunun başlıca sebebinin, gelip geçmiş peygamberlere verilen mucizelerin kavimleri tarafından yalanlanmaları olduğunu beyan ettikten sonra, bazı peygamberlere verilen mucizelerin ise sadece kavimlerini korkutmak, düşünüp ibret almalarını ve inanmalarını sağlamak için verildiğini zikretmiştir. Müfessirlerin naklettğine göre, Abdullah ibn Mes'ûd (ra.) zamanında Kûfe'de şiddetli bir deprem olmuştu. Bu deprem üzerine İbn Mes'ûd halka hitap etmiş ve şöyle demiştir: "Ey insanlar! Rabbiniz sizi kötülüklere karşı uyarıyor; öyleyse, siz de kötülük etmekten vazgeçin." Başka bir habere göre Ömer ibnu'l-Hattâb zamanında Medine'nin yine deprem yüzünden birkaç defa sarsılması üzerine, Hazreti Ömer, halka hitaben şöyle demiştir: "Siz birtakım şeyler uydurdunuz; Allah'a yemin ederim ki eğer bir daha tekerrür ederse, size şöyle şöyle yaparım."

60 Allah Teâlâ, mucizelerle ilgili hükmünü açıklayıp zaman zaman zuhur eden mucizelerin sadece insanları uyarmak maksadına matuf olduğunu beyan ettikten sonra, bu ayette peygamberini, risaletinin tebliği ve peygamberlik görevinin ifası için teşvik etmiş ve bu görevin ifasında müşriklerin kötülüklerinden korkmamasını, zira onlar da dâhil olmak üzere bütün insanların kendi gücü ve hükmü altında bulunduğunu ve onların her çeşit kötülüklerinden kendisini koruyacağını haber vermiştir. Kur'an-ı Kerim'de Hazreti Peygamber'in düşmanlarına karşı korunacağına delalet eden başka ayetler de vardır: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetleri) tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin peygamberliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Allah, şüphesiz, kâfir kavme hidayet etmez."* (5/Mâide, 67); *"O topluluk, hezimete uğratılacak ve dönüp kaçacaklardır."* (54/Kamer, 45); *"(Ey Muhammed!) O inkâr edenlere de ki: Yakında mağlup olacak, (ahirette de) cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir barınaktır."* (3/Âl-i İmrân 12).

Allah Teâlâ, kâfirlere ve özellikle Hazreti Peygamber'e karşı düşmanca tavır alan müşriklere karşı peygamberini koruyacağını beyan edip onun peygamberlik görevine huzur içinde devam etmesi için onu teşvik ettikten sonra, bir evvelki ayetin sonunda zikredilen ve mucizelerin sadece insanları uyarmak ve korkutmak için indirildiğini beyan eden ibaresine dikkatleri çekerek, bu sureye adı verilen ve surenin ilk ayetinde sözü edilen İsra hadisesini bahis konusu etmiş ve *"Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'an'daki lanetlenmiş ağacı, insanlar için sadece bir imtihan*

kılmıştık..." buyurmuştur. Mirac hadisesinin, genel olarak rüya diye bilinen ve uykuda görülen birtakım hadiselerden ibaret olmadığı, fakat *rüya* ile *rü'yet*'in aynı manada kullanıldığı ve buna göre *rüya*nın uykuda görmek değil de gözle görmek manasına da geldiği göz önünde bulundurulursa, bu ayet-i kerimede sözü edilen rüyanın, Hazreti Peygamber'e, Mirac'a çıkarıldığı gece gösterilen ayetler veya mucizeler olduğu neticesine varılır ki müfessirlerin büyük çoğunluğu da bu görüştedir. Nitekim Buhârî (*Sahîh*, V. 227) de İbn Abbâs'tan (ra.) naklen onun şöyle dediğini haber vermiştir: "Ayet-i kerimedeki bu rüya, Resulullah'ın (sas.) gece yolculuğuna çıkarıldığında ona gösterilenlerdir. Melun ağaç ise zakkum ağacıdır."

Surenin baş tarafında da açıkladığımız gibi, İsra hadisesi, müşrikler tarafından yalancılık, sihirbazlık ve şairlik gibi çeşitli sıfatlarla itham ve inkâr edilerek işkence altında tutulan Hazreti Peygamber'in, Rabbi tarafından hem teselli edilmek ve hem de şanı yüceltilmek için kendisine ihsan edilen ilahî bir mucizedir. Bu mucize, bir gece onun, Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülmesi, sonra da gökyüzünün en üst tabakalarına çıkarılarak Sidre-i Müntehâ'nın, Cennet-i Me'vâ'nın ve Rabbinin diğer ayetlerinin gösterilmesi, sonra da aynı gece gün doğmadan yine Mekke'ye döndürülmesinden ibaret bir yolculuktur. Bu yolculuk, biraz önce de açıkladığımız gibi, Hazreti Peygamber'e uykuda iken rüyasında gösterilmiş birtakım hadiseler zincirinden ibaret değildir. Aksi hâlde her ne kadar bir peygamber rüyası sayılsa bile, mucize olarak herhangi bir değeri olmaz ve gözle müşahede edilen önemli bir hadise gibi şüyu bulmazdı. Oysa İsra hadisesi, Hazreti Peygamber tarafından halka anlatıldığı zaman, müşrikler, böyle bir hadisenin vukuunu imkânsız görerek onu yalanlamışlar, kalplerine iman henüz yerleşmemiş kimseler ise imandan daha çok uzaklaşmışlardır. Bu, zaten tabii bir netice idi. Nitekim bir evvelki ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'den, ona inanmak için geçmiş peygamberleri misal göstererek mucizeler getirmesini isteyen müşriklerin bu isteklerini reddederken, *"Bizim birtakım mucizeler göndermemize engel olan şey, onları, evvelkilerin yalanlamalarından başka bir şey değildir..."* buyurmuştu ki müşriklerin İsra mucizesini yalanlamaları da bunun en açık delilini teşkil eder.

İsra mucizesi, onu yalanlamaları sebebiyle nasıl kâfirlerin küfürlerini açığa çıkaran bir imtihan vesilesi kılınmış ise cehennemin zakkum ağacı da İsra mucizesi gibi kâfirler için bir imtihan vesilesi olmuştur. Nitekim müşrikler, zakkum ağacının cehennemde yeşeren bir ağaç olduğunu kabul etmemişler ve zakkumun hurma ve kaymak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Müşriklerin ileri gelenlerinden Ebû Cehil ise Hazreti Peygamber'i yalanlamış ve "Bir taraftan, *"Cehennem ateşinin yakıtı taşlar ve insanlardır."* (2/Bakara, 24) diyor, bir taraftan da zakkum ağacının cehennemde yeşerdiğini ileri sürüyor. Taşları ve insanları yakan ateş, ağacı nasıl yeşertir?" iddiasında bulunmuştur. Gerçek şudur ki Kur'an-ı Kerim, muhtelif surelerinde zakkum ağacından bir cehennem ağacı olarak bahsetmiştir: *"Biz o ağacı zalimlere ahiret azabı yaptık. O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır."* (37/Sâffât, 63-64); *"Zakkum ağacı, günahkârların yiyeceğidir; bu, suyun kaynayışı gibi karınlarda kaynayan erimiş maden gibidir."* (44/Duhân, 43-46).

Gerek İsra hadisesi gibi mucizelerin ve gerekse zakkum gibi cehennem ağacının zikrinde hiç şüphesiz, kâfirler için bir imtihan ve bir uyarı gayesi güdülmüş ve bunlarla kâfirler korkutulmak istenmiştir. Ne var ki bunlar, onları korkutmaktan ziyade alay konusu edinmeleri sebebiyle azgınlıklarını artırmaktan başka hiçbir işe yaramamıştır.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾ قَالَ أَرَءَيْتَكَ
هٰذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اذْهَبْ فَمَنْ
تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَوْفُورًا ﴿٦٣﴾ وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ
وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا
غُرُورًا ﴿٦٤﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ ۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلًا ﴿٦٥﴾

61 Biz, meleklere, "Âdem'e secde edin." demiştik de İblis dışında hepsi secde etmiş, İblis de "Çamurdan yarattığın kimseye secde mi edeyim?" demişti.

62 Ve yine demişti ki: "Bana üstün kıldığın adam bu mu? Şurası muhakkak ki eğer beni kıyamet gününe kadar bırakırsan, pek azı dışında onun soyunu, mutlaka boynuna ip takıp çekerim."

63 Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Haydi git! Onlardan kim sana uyarsa, artık sizin cezanız, tam bir ceza olmak üzere cehennemdir."

64 "İçlerinden gücünün yettiklerini sesinle titret; atlılarınla ve yayalarınla üzerlerine haykır; mal ve çocuklar hususunda onlara ortak ol, vaatte bulun." Fakat şeytan, onlara, aldatmaktan başka ne vaatte bulunabilir ki?

65 "Şurası da bir gerçektir ki senin, kullarım üzerinde bir hükümranlığın yoktur. Vekil olarak Rabbin onlara yeter."

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde müşriklerin peygamberlik konusunda nasıl Hazreti Peygamber'e ters bir davranış içine girdiklerini ve onun İsra mucizesiyle zakkum ağacını haber vermesi üzerine kibirlenerek onu nasıl alaya alıp tekzip ettiklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Âdem'e (as.) secde etmek hususunda kibirlenerek Rabbinin emrine karşı gelen ve cennetten kovulması üzerine de Rabbine, *"Eğer beni kıyamet gününe kadar bırakırsan, pek azı dışında Âdem soyunu, mutlaka boynuna ip takıp çekerim."* diyen İblis kıssasını zikretmiş ve bu kıssadaki İblis'in davranışıyla müşriklerin davranışları arasındaki benzerliğe dikkatleri çekerek onun, Âdem soyundan birtakım insanları nasıl kandırıp kendi peşine taktığını apaçık bir delil olarak ortaya koymuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

61 Biz, meleklere, "Âdem'e secde edin." demiştik de İblis dışında hepsi secde etmiş, İblis de "Çamurdan yarattığın kimseye secde mi edeyim?" demişti.

62 Ve yine demişti ki: "Bana üstün kıldığın adam bu mu? Şurası muhakkak ki eğer beni kıyamet gününe kadar bırakırsan, pek azı dışında onun soyunu, mutlaka boynuna ip takıp çekerim."

63 Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Haydi git! Onlardan kim sana uyarsa, artık sizin cezanız, tam bir ceza olmak üzere cehennemdir."

64 "İçlerinden gücünün yettiklerini sesinle titret; atlılarınla ve yayalarınla üzerlerine haykır; mal ve çocuklar hususunda onlara ortak ol, vaatte bulun." Fakat şeytan, onlara, aldatmaktan başka ne vaatte bulunabilir ki?

65 "Şurası da bir gerçektir ki senin, kullarım üzerinde bir hükümranlığın yoktur. Vekil olarak Rabbin onlara yeter."

61 Âdem'in (as.) İblis ile olan kıssası, Bakara, A'râf, Hicr, İsrâ, Kehf, Tâhâ ve Sa'd olmak üzere Kur'an-ı Kerim'in yedi suresinde zikredilmiştir. Bu kıssa, İblis'in Âdem'e ve onun zürriyetine karşı olan düşmanlığının ne kadar eskilere dayandığını ve bu düşmanlığın ne derece şiddetli olduğunu apaçık gösteren en kuvvetli delillerdendir. Kıssanın yukarıdaki ayetlerde zikredilmeyen, fakat diğer bazı surelerde yer verilen ilk bölümünde anlatıldığına göre, Allah Teâlâ, meleklere, yeryüzünde halife olmak üzere, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan bir beşer yaratacağını ve onu yaratıp ruhundan da üfürdüğü zaman, ona hemen secdeye kapanmalarını emretmiş, bidayette melekler, *"Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek kimseler mi yaratacaksın? Biz sana hamd ediyor ve noksan sıfatlardan tenzih, kemal sıfatlarıyla de tavsif edip duruyoruz."* diyerek Âdem hakkında Rablerine karşı bir görüş beyan etmişlerse de O'nun, *"Sizin bilmediğiniz şeyleri, şüphesiz, ben daha iyi bilirim."* demesi üzerine O'ndan af dilemişler, Âdem'in yaratılması üzerine de hemen ona secdeye kapanmışlardı. Meleklerin bu secdesi, hiç şüphesiz, ona ibadet maksadıyla yapılmış bir secde değildi. Bu secde bir tebcil ve tazim secdesi olup, insanın şerefini yüceltmek ve faziletini itiraf etmek manasına geliyordu. Ne var ki melekler, Allah'ın emrine uyarak bu manada Âdem'e secde ettikleri hâlde İblis kibirlenerek ona secde etmekten kaçınmış ve böylece Rabbinin emrine karşı gelerek kâfirlerden olmuştu. İblis'in Âdem'e secde etmemesinin başlıca sebebi de kibirlenmesi ve kendisini Âdem'den üstün görmesi idi. Nitekim bu durum A'râf suresinin 12. ayetinde, *"(Rabbi ona), "Sana emrettiğimde secde etmene ne engel oldu?" buyurmuş, İblis de şöyle demişti: "Ben Âdem'den hayırlıyım; çünkü beni ateşten yarattın; onu ise çamurdan yarattın."* şeklinde açıklanmıştır.

62 *"Çamurdan yarattığın hâlde bana üstün kıldığın adam bu mu?"* diyerek onu küçümserken büyüklenen ve ona secde etmeyeceğini açık açık söyleyerek Rabbine karşı gelen İblis, yeryüzünün halifesi olmak üzere yaratılan ve diğer bütün varlıklara üstün kılınan Âdem'e secde etmediği gibi, ona karşı içinde oluşturduğu kin ve düşmanlığı kıyamete kadar sürdüreceğini de açıklamaktan çekinmemiş ve Rabbine, *"Eğer beni kıyamet gününe kadar bırakırsan, yeryüzünde çok azı dışında onun soyundan gelenlerin boyunlarına ip takıp peşimden sürükleyeceğim."* demiştir. A'râf suresinin 16-17. ayetlerinde İblis'in Rabbine yönelttiği bu sözlere daha geniş yer verilmiş ve şöyle denilmiştir: *"İblis demişti ki: "Beni azdırman sebebiyle, ben de insanlar için (onları saptırmak maksadıyla) senin dosdoğru yoluna mutlaka oturacağım. Sonra onlara, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacağım. Ve sen onların çoğunu şükrediciler olarak bulmayacaksın."*

63 İblis'in Rabbine karşı takındığı bu tavır ve insanlardan bir kısmını da olsa, hak yoldan saptırıp kendi peşinden gelmeleri için boyunlarına ip takacağını söylemesi üzerine, Rabbi de ona şöyle demiştir: Haydi tercih ettiğin yola gir ve dilediğini yap. Şunu da hiçbir zaman unutma ki gerek sen ve gerekse sana uyup peşinden gelenler, kıyamet günü, tuttuğunuz bu yol sebebiyle hak ettiğiniz akıbete kavuşacak ve cezanızı mutlaka çekeceksiniz. Bu ceza da içinde ebediyyen kalacağınız cehennem ateşi olacaktır.

İblis'in dünya hayatında âdemoğullarından bir kısmını da olsa hak yoldan ayırıp kendi peşinden gelmelerini sağlamak için Rabbinden mühlet istemesi, Hıcr suresinin 36-40. ayetlerinde daha açık bir sözle ifade edilmiştir. İblis'in, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan yaratılmış bir beşere secde etmeyeceğini açıklaması üzerine, Rabbi tarafından lanetlenmiş, sonra da lanetli biri olarak cennetten kovulmuştur. Bunun üzerine İblis şöyle demiştir: *"Rabbim! Tekrar dirilecek güne kadar bana mühlet ver (beni öldürme). Rabbi de demişti ki: Haydi sen mühlet verilenlerdensin. Hem de bilinen vaktin gününe kadar. İblis ise şöyle demişti: Rabbim! Be-*

ni azdırmış olman dolayısıyla yeryüzündeki günahları âdemoğulları için süsleyecek ve hepsini azdıracağım. Ancak içlerinden ihlaslı kulların müstesna."

64 Allah Teâlâ, *"Eğer bana kıyamet gününe kadar mühlet verirsen, âdemoğullarına önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacak ve onları hak yoldan ayırıp azdırmak için her çareye başvuracağım."* diyen İblis'in bu isteği üzerine, ona kıyamet gününe kadar mühlet vererek lanetlenmiş biri olarak cennetten kovalamış ve ona şöyle demiştir: Haydi buradan çık git ve dilediğini yap. Âdemoğullarından kimlere gücün yeterse, Allah'a isyan etmeleri için, ister üzerlerine bağırarak ve haykırarak yürü ve onları korkudan titret; ister atlılar ve yayalardan oluşan ordunu onların üzerine sür; ister hile yolu ile mal kazanmada ister zina yolu ile çocuk edinmede onlara ortak ol; ister onlara, Allah'tan başka ilah edindiğin, gücü ve kudreti olmayan birtakım varlıkların yalan ve batıl şefaatlerini, rahmet ve mağfiretlerini, sonra da cennetleri vaat et, her ne yaparsan yap ve ne vaatte bulunursan bulun, bunların hepsi de yalandan ve aldatmacadan başka bir şey değildir. Zaten şeytanın işi, başka nedir ki? Bununla beraber, kalpleri iman nuru ile aydınlanmamış ve nefislerini dünya nimetlerinin süslü ve cazip görüntüsüne esir etmiş insanlar, şeytanın yalana ve dolana dayalı bu vaatlerine kapılmaktan kendilerini kurtaramazlar. Ancak mahşerde her şey açığa çıkıp da kimin yalan kimin doğru söylediği anlaşılınca, şeytan da dünyada yaptıklarını açık açık itiraf edecek ve şöyle diyecektir: *"Allah size hak olan bir vaatte bulunmuştu. Ben de size vadetmiştim; fakat sonra sözümden döndüm. Benim, sizin üzerinizde herhangi bir kuvvetim yoktu; ancak ben sizi davet ettim; siz de bana icabet ettiniz. Bu itibarla beni değil kendinizi kötüleyin. Ben sizi kurtaramam; siz de beni kurtaramazsınız. Daha önce, (dünyada iken) sizin beni şirk koşmanızı bugün inkâr etmiş bulunuyorum. Muhakkak ki zalimler için çok acı bir azap vardır."* (14/İbrâhîm, 22).

65 Filhakika şeytanın bu itirafından da açıkça anlaşılmaktadır ki Allah'ın ihlas sahibi mü'min kulları üzerinde onun hiçbir rolü ve hiçbir hâkimiyeti yoktur. Şeytanın ne derece süslü ve cazip aldatmacaları olursa olsun, Allah'ın halis kulları, onun bu aldatmacalarına hiçbir surette kanmazlar ve onun peşine takılarak onunla birlikte sonu ebedî cehennem olan kötü bir akıbete sürüklenmezler. Allah, böyle kullarına vekil olarak yeter. Onları, şeytanın her türlü iğvasından veya kandırmacalarından koruduğu gibi, sair kötülüklerden de korur ve onlara yardım eder. Zaten insan her zaman Rabbinin yardımına muhtaçtır.

رَبُّكُمُ الَّذِي يُزْجِي لَكُمُ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا مَسَّكُمُ
الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِيَّاهُ ۖ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ ۚ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾
أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ
أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا
لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

[66] Allah'ın nimetlerinden rızkınızı aramanız için, denizde gemileri sizin için yüzdüren Rabbinizdir. O, size karşı çok merhametlidir.

[67] Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur; fakat sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.

[68] Kara tarafında da sizi batırmayacağından yahut üzerinize taş yağdıran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? Sonra kendinize bir vekil de bulamazsınız.

[69] Yoksa sizi tekrar denize gönderip üzerinize kırıp döken bir fırtına göndermeyeceğinden ve böylece sizi, küfretmenizden dolayı suda boğmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize, bize karşı bir yardımcı da bulamazsınız.

[70] Biz, âdemoğullarını şereflendirdik; onları karada ve denizde taşıdık; temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve yarattıklarımızdan birçoğuna tam manasıyla üstün kıldık.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşrikleri ve onların ilah edinip ibadet ettikleri putları bahis konusu ederek bu ilahların kendilerine hiçbir faydalarının dokunmayacağını, üzerlerine bir sıkıntı veya kötülük isabet etse, onları bu sıkıntı ve kötülükten hiçbir surette kurtaramayacaklarını beyan etmiş, sonra da Âdem'in (as.) İblis ile olan kıssasını zikrederek İblis'in davranışıyla müşriklerin davranışları arasındaki benzerliğe dikkatleri çekmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise asıl güç ve kudret sahibi olan Allah'ın vahdaniyyetine delalet eden fiilleri zikretmiş, karada ve denizde kulları için çeşitli nimetler yaratıp onları rızıklandıranın, denizde gemileri yüzdürenin, insanları suda boğulmaktan kurtarıp karaya çıkaranın ve onları yeryüzündeki varlıkların en şereflileri kılanın yalnız Allah olduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[66] Allah'ın nimetlerinden rızkınızı aramanız için, denizde gemileri sizin için yüzdüren Rabbinizdir. O, size karşı çok merhametlidir.

[67] Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur; fakat sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür.

[68] Kara tarafında da sizi batırmayacağından yahut üzerinize taş yağdıran bir kasırga göndermeyeceğinden emin misiniz? Sonra kendinize bir vekil de bulamazsınız.

[69] Yoksa sizi tekrar denize gönderip üzerinize kırıp döken bir fırtına göndermeyeceğinden ve böylece sizi, küfretmenizden dolayı suda boğmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize, bize karşı bir yardımcı da bulamazsınız.

[70] Biz, âdemoğullarını şereflendirdik; onları karada ve denizde taşıdık; temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve yarattıklarımızdan birçoğuna tam manasıyla üstün kıldık.

66 Ey âdemoğulları! Fazlı ve rahmetiyle yeryüzünde hayat şartlarını sizin için kolaylaştıran, denizlerde gerek bir beldeden diğer bir beldeye yolculuk etmenizi, gerek yüklerinizi taşımanızı ve gerekse rızık aramanızı sağlamak için, rüzgâr, buhar ve elektrik gibi çeşitli güç kaynaklarını sizin emrinize vererek gemilerinizi yüzdüren yalnız Rabbiniz Allah Teâlâ'dır. Bütün bunlar, O'nun, size olan fazlı ve merhameti sayesinde olur.

67 Denizde başınıza herhangi bir felaket gelse ve mesela geminiz batma tehlikesine maruz kalıp da suda boğulmak gibi bir durumla karşı karşıya kalsanız, o ana kadar kendinize ilah edinip ibadet ettiğiniz ve her fırsatta yardımlarını umduğunuz put olsun, melek olsun veya beşer olsun bütün ilahlarınız bir anda hayal ve hatırınızdan kaybolup gider de yalnız Allah'ı düşünerek O'na sığınır ve sizi denizde boğulmaktan kurtarması için yalnız Allah'a yalvarırsınız. Tıpkı Mekkeli müşriklerden İkrime ibn Ebî Cehl'in yaptığı gibi. Hazreti Peygamber, ordusuyla Mekke'yi fethettiği za-

man, İkrime, Hazreti Peygamber'den kaçıp kurtulmak için bir gemiye binmiş ve Habeşistan'a doğru yola çıkmıştı. Ancak gemi deniz ortasında iken, yakalandıkları şiddetli bir fırtına yüreklerini ağızlarına getirmiş ve içlerinden bazıları diğer bazılarına, "Sizin, bu durumdan kurtulmanız için yalnız Allah'a dua etmeniz gerekir." demişlerdir. İkrime ise kendi kendine şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki eğer Allah'tan başkası denizde fayda vermiyorsa, karada da vermiyor, demektir. Allah'ım! Sana ahdederim ki eğer beni bu felaketten kurtaracak olursan, gidip elimi Muhammed'in eli üzerine koyacağım. Ve muhakkak ki onu çok yakın ve çok merhametli bulacağım." Gemi, yolcuların dilek ve temennileri neticesinde herhangi bir kazaya uğramadan sahile ulaşmıştır. İkrime ibn Ebî Cehl, gittiği yerden hemen geri dönmüş ve Hazreti Peygamber'e ulaşıp ona beyat etmiş ve Müslüman olmuştur. Allah ondan razı olsun.

Ancak unutulmaması gereken bir gerçek vardır ki o da denizde böyle bir felaketle karşı karşıya kalıp da sonra bu felaketten kurtulan insanların hepsinin de İkrime gibi olmamalarıdır. Bunlar, böyle bir felaketle karşılaştıkları zaman, Allah'tan başka ibadet ettikleri ve yalvarıp yakardıkları bütün ilahlarını unuturlar da o felaketten kurtarması için bütün güçleriyle Allah'a sarılarak dua ve niyazda bulunurlar. Fakat Allah, onları bu felaketten kurtarıp da selamete çıkarınca, sanki Allah'a yalvaranlar onlar değillermiş gibi O'nu hemen unuturlar ve kendi batıl ilahlarına geri dönerek onlarla haşir neşir olurlar. İşte insanlar arasında bu derece nankör olanlar da vardır ve ne yazık ki bunlar, diğerlerine nispetle sayıca daha çoktur. Ayet-i kerimede bu gibilerle ilgili olarak verilen misal, sadece deniz yolculuğu yapanlardan alınmıştır. Oysa insanın günlük hayatında buna benzer örnekler o kadar çoktur ki saymakla bitmez. Nitekim kendisine sorulduğu zaman Müslüman olduğunu söyleyip de günün herhangi bir anında Allah'ı hatırına bile getirmeyen pek çok insan, az da yaşasa çok da yaşasa, sürdürdüğü ömür boyunca çeşitli sıkıntılara uğrar da bu sıkıntılardan bezdiği bir anda Allah'ı hatırlar ve O'na dua ve niyazda bulunarak sıkıntılardan kurtarılmasını diler. Allah onun sıkıntısını giderip selamete çıkarınca da o insan, başka bir sıkıntı kendisini yine bezdirinceye kadar, Allah'ı bir daha hatırına getirmez. Bu nankörlük, hiç şüphesiz, Allah'ın koruduğu kimseler dışında kalıp da nefislerini dünyanın geçici nimetlerine esir etmiş insanların seciye ve tabiatlarından kaynaklanan bir davranıştır. Böyle bir seciye veya tabiatı değiştirmek mümkün müdür?

68 Rabbinin merhametiyle denizde karşılaştığı felaketten kurtulan, ancak ardından O'na kendisini kurtardığı için şükretmesi gerekirken, sanki kendisini kurtaran Rabbi değilmiş gibi O'nu unutarak kendi batıl ilahlarına ve batıl inançlarına geri dönen nankör insan, deniz felaketinden kurtulup da karaya çıktığı zaman, kendisini bir başka felaketin karşılamayacağından bu kadar emin midir ki hemen nankörlük edip Rabbini unutuyor ve nefsini dünyanın süslü ve cazip hayatına yeniden kaptırıyor? Oysa Allah, onu karada da birbirinden farklı ve birbirinden şiddetli felaketlerle karşı karşıya bırakabilir. Dilerse üzerine göndereceği kasırgalarla taş yağdırabilir; seller ve depremlerle yıkıntılar altına gömebilir. Nitekim Allah Teâlâ, uyarılara kulak asmayan Lut kavmini böyle helak etmişti: *"Lut kavmi de uyarıları yalanlamıştı. Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr göndermiş, fakat Lut ailesini, katımızdan bir nimet olmak üzere seher vakti kurtarmıştık. Şükreden kimseyi, biz, işte böyle mükâfatlandırırız."* (54/Kamer, 34-35); *"Güneş doğarken helak edici korkunç ses, onları yakalayıvermişti. Şehrin altını üstüne getirmiş ve üzerlerine çamurdan sertleşmiş taşlar yağdırmıştık. İşte bu yaptıklarımızda görebilenler için ibretler vardır."* (15/Hicr, 73-74).

Bunların dışında insan hayatında başına gelebilecek başka felaketler yok mudur? Elbette vardır ve eğer Allah merhamet edip kullarını bu fe-

laketlerden koruyup kurtarmazsa, başka kim bunu yapabilir? Eğer Allah dilemezse, insanın bunları yapabilecek Allah'tan başka bir vekil bulması mümkün müdür?

69 Keza, deniz felaketinden kurtulup da karaya çıkar çıkmaz tabiatının gereği hemen nankörlük etmeye başlayan o insan, Rabbinin, kendisini yeniden deniz yolculuğuna çıkarmayacağından ve denizde üzerine, içinde bulunduğu gemiyi alabora edecek şiddetli bir fırtına göndermeyeceğinden, sonra da kendisini suda boğmayacağından bu kadar emin midir ki bu derece nankör olabilmektedir? Böyle bir durumla karşı karşıya kaldığı zaman, önceki nankörlüğünü unutup tekrar Allah'ın merhametine sığınabilecek midir? Sığınmaya kalkışsa bile, Rabbinin kendisine ilk seferinde olduğu gibi, yine yardım edeceğinden ve küfretmiş olmasına rağmen yine de suda boğmayacağından emin midir?

70 Oysa Allah, insanı şerefli bir varlık olarak yaratmıştır. Ona, her şeyi en iyi bir şekilde idrak edebilmesi için göz, kulak, akıl ve kalp vermiş ve onu, aklını kullanıp düşünme gücüyle iyiyi ve kötüyü anlayıp birbirinden ayırt edebilme yeteneği ve düşündüklerini diliyle söyleyebilme özelliğiyle bezeyerek diğer bütün varlıklardan üstün kılmıştır. Keza ona ihsan ettiği akıl sayesinde yapabildiği çeşitli alet ve makinelerle karada ve denizde gezip dolaşma imkânı bahşettiği gibi, onun, yeryüzünün çeşitli yiyeceklerinden çeşitli yollarda faydalanmasını da sağlamıştır. Hâsılı insan, bütün sıfat ve özellikleriyle, diğer bütün varlıklara tam manasıyla üstün yaratılmış ve yeryüzünde her şey onun emrine amade kılınmıştır. İşte bu manada Allah Teâlâ, hudutsuz kudretini tavsif ederken, her şeyi yalnız insan için yarattığını açıklayarak şöyle buyurmuştur: *"Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indiren, o su ile sizin için rızık olmak üzere çeşit çeşit meyveler çıkaran, kendi emriyle denizde yüzmesi için gemileri sizin emrinize veren, nehirleri sizin için kolaylaştıran, yörüngelerinde biteviye hareket eden güneşi ve ayı, gece ile gündüzü, sizin istifadenize sunan, istediğiniz her şeyi size veren işte O Allah'tır. Allah'ın nimetlerini saysanız sayamazsınız. Buna rağmen insan, nefsine karşı çok zalim, çok nankördür."* (14/İbrâhîm, 32-33). Allah Teâlâ'nın kendi iradesi ve hudutsuz kudretiyle gerçekleştirip ortaya koyduğu sayılması mümkün olmayan bu kadar çok nimeti, yalnız insan için yaratmış ve onun istifadesine sunmuş olması, O'nun insana bahşettiği üstün değerin bir delili değil midir? O hâlde insan, Rabbine karşı neden şükredici değildir de bu derece nankördür?

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ ۚ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

[71] Bütün insanları kendi kitaplarıyla birlikte çağırdığımız gün, kitabı sağından verilen kimseler... İşte bunlar, (sevinç içinde) kitaplarını okurlar. Onlara en küçük bir haksızlık yapılmaz.

[72] Her kim bu dünyada kör olursa, o, ahirette de kördür ve yol bakımından da daha sapıktır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde insanın, dünya hayatında bütün sıfat ve özellikleriyle, diğer varlıklardan çok daha üstün ve çok daha faziletli yaratılmış, şerefli bir varlık olduğunu ve yeryüzündeki her şeyin ve her nimetin onun istifadesine tahsis edildiğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ahiret hayatını bahis konusu etmiş ve o şerefli varlığın ahirete intikal etmesiyle dünyadaki amellerine göre hesaba çekileceğini, buna göre, kitapları sağından verilenlerin iyi amel sahibi kişiler olduklarını ve bunların kitaplarını sevinç içinde okuyacaklarını, kitapları solundan verilenlerin ise dünyada kör oldukları kadar ahirette de kör olacaklarını ve yollarının da en sapık kimseler olması dolayısıyla hak ettikleri kötü akıbete düşeceklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[71] Bütün insanları kendi kitaplarıyla birlikte çağırdığımız gün, kitabı sağından verilen kimseler... İşte bunlar, (sevinç içinde) kitaplarını okurlar. Onlara en küçük bir haksızlık yapılmaz.

[72] Her kim bu dünyada kör olursa, o, ahirette de kördür ve yol bakımından da daha sapıktır.

71 Kıyâmet günü bütün insanlar, kendi kitaplarıyla çağrılacak ve kitaplarında yazılı amellerine göre hesaba çekileceklerdir. Bu itibarla, kimin kitabı sağından kendisine verilirse, o, kendisinin salih amel sahiplerinden olduğunu hemen anlayacak ve kitabını neşe ve sevinç içinde okuyacaktır. Hâkka suresinin 19-20. ayetlerinde bu durum şöyle ifade edilmiştir: *"Kitabı sağından verilen, "Alın kitabımı okuyun. Ben, aaten hesabıma kavuşacağımı anlamıştım." der."* Böylelerinin dünyada işledikleri iyi ve güzel amellerinin karşılığı olarak kazandıkları sevaptan zerre miktarı da olsa herhangi bir eksiltme yapılmayacak ve onlar hiçbir surette haksızlığa uğratılmayacaklardır. Bu manada Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"Tövbe edenler, inananlar ve iyi iş yapanlar, işte bunlar, cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğramayacaklardır."* (19/Meryem, 60); *"Mü'min olarak iyi işler işleyen kimse, ne zulümden korkar, ne de hakkının yenmesinden."* (20/Tâhâ, 112).

Ayet-i kerimenin, *"Bütün insanları kendi kitaplarıyla birlikte çağırdığımız gün..."* mealinde zikrettiğimiz ilk ibaresinde yer alan *kitâb* lafzı, ayet metninde *imâm* olarak zikredilmiştir ki bu kelimeyle mealin, *"Bütün insanları kendi imamlarıyla birlikte çağırdığımız gün..."* şeklinde olması gerekirdi. Ancak bu kelimenin delalet ettiği mana üzerinde ihtilaf edilmiştir. Sayıları fazla olmayan bazı müfessirler, *"Ey İbrahim ümmeti, Ey Musa ümmeti, Ey Muhammed ümmeti"* denildiği gibi, her ümmetin kendi peygamberleriyle çağrılıp hesaba çekileceğini ileri sürerek ayet-i kerimedeki *imâm* lafzını peygamber lafzıyla manalandırmışlardır. Müfessirlerin büyük çoğunluğu ise *imâm* kelimesine *kitâb* manası vermişler ve bu kitabın da her insanın dünyada işlediği iyi ve kötü amellerinin yazıldığı amel defteri olduğunu ifade etmişlerdir ki doğru görüş de budur. Bunun en açık delili ise *"Biz her şeyi en açık bir kitapta saymışızdır."* (36/Yâsîn, 12) ayetinde geçen *kitâb* lafzı, ayet-i kerimede *imâm* olarak zikredilmiştir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

72 Dünyada kör olup da Allah'ın sayısız delillerini, mucizelerini ve ayetlerini görmeyen ve O'nun hak olan dosdoğru yolunu bulamayan kimse ahirette de kördür ve yol bakımından daha sapıktır. Böyle kimseler, kıyamet günü kitabı solundan verilenlerdir. Bunlar, hesap için Rablerine arz olundukları gün şöyle derler: *"Kitabım keşke bana verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim. Keşke ölüm her şeye son verici olsaydı. Malım bana hiçbir fayda sağlamadı. Bütün saltanatım da yok olup gitti."* (69/Hâkka, 25-29). Böylelerin akıbeti ise ebedî cehennemdir.

وَاِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِى اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ لِتَفْتَرِىَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ ۖ وَاِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَآ
اَنْ ثَبَّتْنَاكَ لَقَدْ كِدْتَ تَرْكَنُ اِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ۖ ﴿٧٤﴾ اِذًا لَاَذَقْنَاكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ
لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ وَاِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْاَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَاِذًا لَا يَلْبَثُونَ
خِلَافَكَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سُنَّةَ مَنْ قَدْ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾

[73] (Ey Muhammed!) Müşrikler, bize bir başkasını iftira edebilmek için, neredeyse seni, sana vahyettiğimiz (ahkâm)dan uzaklaştırarak fitneye düşürecekler ve işte o zaman yeni dost edineceklerdi.

[74] Eğer seni sağlam tutmamış olsaydık, neredeyse onlara azıcık meyledecektin.

[75] O takdirde de sana, hayatın da ölümün de kat kat azabını tattırırdık; sonra sen, bize karşı kendine bir yardımcı da bulamazdın.

[76] Mekke halkı, seni çok yakında memleketinden çıkarmak için rahatsız etmektedirler. Bu takdirde (eğer seni çıkarırlarsa), onlar da senin ardından çok az kalacaklardır.

[77] Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki sünnetimizdir. Bizim sünnetimizde herhangi bir değişme göremezsin.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde dünyada âdemoğullarına ihsan ettiği sayısız nimetleri zikredip, ahirette de onların hallerini açıklayarak dünyada iyi ameller işleyen saadet ehline kitaplarının sağ taraflarından verileceğini, dünyada kalp gözleri kör olanların ise ahirette de kör olacaklarını ve çok daha sapıtmış olarak kötü akıbetlerine kavuşacaklarını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber'e karşı içlerinde besledikleri kin ve düşmanlık sebebiyle onu Rabbinin hak yolundan nasıl saptırmaya çalıştıklarını, fakat onun, Rabbinin koruması altında bulunması ve onu sağlam tutması sayesinde bunu gerçekleştiremediklerini, bununla beraber, yine de onu yurdundan çıkarmak için zorlamaktan geri kalmayacaklarını, nitekim bunun daha önce gelip geçmiş peygamberler hakkında yapılagelen ve hiç değişmeyen ilahî bir sünnet olduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[73] (Ey Muhammed!) Müşrikler, bize bir başkasını iftira edebilmek için, neredeyse seni, sana vahyettiğimiz (ahkâm)dan uzaklaştırarak fitneye düşürecekler ve işte o zaman yeni dost edineceklerdi.

[74] Eğer seni sağlam tutmamış olsaydık, neredeyse onlara azıcık meyledecektin.

[75] O takdirde de sana, hayatın da ölümün de kat kat azabını tattırırdık; sonra sen, bize karşı kendine bir yardımcı da bulamazdın.

[76] Mekke halkı, seni çok yakında memleketinden çıkarmak için rahatsız etmektedirler. Bu takdirde (eğer seni çıkarırlarsa), onlar da senin ardından çok az kalacaklardır.

[77] Bu, senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki sünnetimizdir. Bizim sünnetimizde herhangi bir değişme göremezsin.

73 İbn Abbâs'tan rivayet olunduğuna göre,

Mekkeli müşriklerden Umeyye ibn Halef, Ebû Cehl ibn Hişâm ve diğerleri, bir gün Hazreti Peygamber'e gelerek, "Ey Muhammed! Gel, bizim ilahlarımıza el sür de biz de senin dinine girelim." demişlerdi. Hazreti Peygamber, kavminin İslam'a girmesini çok arzu ettiği için, onların bu teklifine yumuşak bakmıştı ki Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.

Başka bir rivayete göre Hazreti Peygamber'in, Hacer-i Esved'i istilam ettiği bir sırada Mekkeli müşriklerden bir grup ona yaklaşarak, "İlahlarımızı da istilam etmedikçe, seni Hacer'i istilam etmeye bırakmayacağız." demişlerdi. Onların bu sözü üzerine Hazreti Peygamber kendi kendine: "Hacer'i istilam etmeye beni bırakmaları için onların isteklerine uymamda benim için hiçbir sakınca yok. Nasıl olsa Allah benim onların ilahları hakkındaki düşüncemi biliyor." demişti ki Allah Teâlâ resulünü bundan menetmiş, sonra da bu ayeti indirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Müşrikler neredeyse seni tuzağa düşürüp kandıracaklar ve şimdiye kadar sana vahyettiğimiz şeriat ahkâmından, emir ve nehiylerden, va'd ve va'îdden uzaklaştırıp seni, vahyettiklerimize aykırı bir davranışa sevk ederek, bize yanlış şeyler iftira etmeni sağlamış olacaklardı. Aynı zamanda bunlar, eğer bu hilelerinde muvaffak olup istedikleri şeyi sana yaptırabilselerdi, kendilerine peygamber olarak bir dost kazanmış olacaklar ve sonra da seni, kavimlerine, şirk gibi batıl yollarına tabi olmuş güvenilir bir kimse olarak takdim edeceklerdi.

74 Ey Muhammed! Eğer seni hak üzerinde sabit kılıp da onlara karşı korumuş olmasaydık, az da olsa, onların hile ve hud'alarına uyacak ve sapık yollarına meyletmiş olacaktın. Bu, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın, sevgili peygamberine olan inayetinin ve fazlu kereminin apaçık bir delili olduğu gibi, her fırsatta ona kötülük etmek isteyen kâfir düşmanlarına ve onların her çeşit kötülüklerine, hile ve desiselerine karşı yegâne koruyucusu, yardımcısı velisi ve destekleyicisi olduğunun da açık ve kesin bir delilidir. Bu sebeplerdir ki Hazreti Peygamber, dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren ileride peygamberlik görevini ifa edecek bir kimse olarak, daima Rabbinin gözetim ve denetimi altında tutulmuş, ister bilmeden kendi nefsinden gelsin, ister başkalarından gelsin, bu göreve ters düşecek veya onu tehlikeye düşürecek her türlü fiil ve davranıştan korunmuştur. Özellikle kendisi de kâfirlerin kötülükleri karşısında Rabbine sığınmayı ve her fırsatta O'nun yardımını dilemeyi hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Nitekim, rivayet olunduğuna göre, müşriklerin onu Rabbinin hak yolundan uzaklaştırmak ve kendi müşrik inançlarını teyit edici bir dost edinmek için başvurdukları hileyi haber veren bu ayet nazil olduğu zaman, Rabbine niyazda bulunmuş ve "Allah'ım! Göz açıp kapatma süresince de olsa, sen beni kendi nefsime bırakma." demiştir.

75 Hazreti Peygamber, Rabbinin inayetiyle müşriklerin çirkin oyunlarını boşa çıkarmış ve onların tevhid dini İslam'a karşı giriştikleri yıpratıcı saldırıya fırsat vermemiştir. Bununla beraber, Rabbinin inayeti olmasaydı da bidayette düşündüğü gibi, müşriklerin İslam'a girmelerini sağlamak için tekliflerini kabul ederek Hacer-i Esved'i istilam ettiği gibi onların ilah edindikleri putlarını da istilam etmiş olsaydı, bu durumda hâli nice olurdu? İşte Allah Teâlâ, böyle bir durumda sadece bir faraziye olarak sevgili peygamberinin hâlinin ne olacağını açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

Eğer sen, müşriklerin bu oyunlarına gelerek istedikleri şeyi yapmış olsaydın, bunun cezasını dünya ve ahirette iki kat olarak çekerdin. Çünkü bir peygambere ihsan edilen nimetler, sair insanlara ihsan edilen nimetlerden kat kat fazladır ve bu ihsanın ihlali de azabın kat kat olmasını gerektirir. Başka bir ifadeyle, peşinden gidilen bir âlimin ıkabı, ona tabi olan cahilin ıkabından çok daha büyüktür. Muslim (*Sahîh*, II. 705; IV. 2059), Nesâ'î (*Sunen*, V. 76) ve Ahmed ibn

Hanbel (*Musned,* IV. 357, 359, 360, 361) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber, "Her kim İslam'da kendisine iyi bir sünnet (yol, âdet) edinirse, onun ve onunla amel edecek olanların sevabı, (onların sevaplarından hiçbir şey eksilmeksizin,) o kimseye ait olur. Her kim de İslam'da kötü bir sünnet (veya kötü bir âdet) edinirse, onun ve onunla amel edecek olanların günahı, (onların günahlarından hiçbir şey eksilmeksizin,) o kimseye ait olur." buyurmuştur ki bu hadis, başkalarının da aynı günahı işlemelerine önayak olacak bir davranışı ilk defa vazeden kimsenin, diğerlerinin işledikleri günah kadarının da kendisine yüklenmesiyle, günahının kat kat fazlası olan bir günah kazanacağına delalet eder. Kur'an-ı Kerim, böyle bir cezanın, Hazreti Peygamber'in eşleri hakkında da varit olduğunu haber vermiştir: *"Ey Peygamber kadınları! Sizden kim apaçık bir edepsizlik yaparsa, onun azabı iki kat artırılır..."* (33/Ahzâb, 30).

76 Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber hakkında düşündükleri ve gerçekleştirmeye çalıştıkları diğer bir kötülük de onu, doğup büyüdüğü şehir olan Mekke'den sürüp çıkarmaktı. Bu maksatla onu devamlı rahatsız ediyorlar, zaman zaman tehdit etmekten de geri kalmıyorlardı. Ne var ki Hazreti Peygamber, Rabbi tarafından peygamber olarak görevlendirildiği bu şehirden çıkıp gitmeyi hiçbir zaman düşünmemişti. O, ne olursa olsun, peygamberlik görevini Rabbinin görev verdiği yerde ve buna izin verdiği sürece yapmaya devam edecekti. Bununla beraber eğer müşrikler, yine de Hazreti Peygamber'i Mekke'den çıkartmaya muvaffak olurlarsa, bu takdirde onlar da Mekke'de uzun süre kalamayacaklar ve Allah'ın değişmeyen bir sünneti olarak, Hazreti Peygamber'in ardından Mekke'yi terk edip gideceklerdi. Bu, şüphesiz, Hazreti Peygamber'i Mekke'den çıkartmak isteyen müşrikler için büyük bir tehdit idi. Eğer onlar, Hazreti Peygamber'i Mekke'den çıkartırlarsa, Allah da onları o şehirden çıkartmaktan geri kalmayacaktı. Nitekim hicret vakti gelince, Hazreti Peygamber ve ona tabi mü'minler, Mekke'yi terk ederek Medine'ye göç etmişler, çok geçmeden de müşriklerin Bedir hezimeti ve daha sonra da Mekke'nin Hazreti Peygamber tarafından fethi, müşrikler için sonun başlangıcı olmuştu. Burada bir hususa daha işaret etmek gerekir ki Hazreti Peygamber'in Müslümanlarla birlikte Mekke'yi terk ederek Medine'ye hicret etmesi, müşriklerin baskı ve tehditleri neticesi gerçekleşmiş bir göç hadisesi değildir. Hazreti Peygamber'in Medine'ye hicreti, peygamberlik görevinin daha rahat ve daha semereli bir şekilde ifa edilebilmesi için Rabbi tarafından ona emredilmiş, o da bu emre uyarak Medine'ye göç etmiştir. Ancak Allah'ın resulünü Mekke dışına sürmek isteyen ve bu maksatla ona eziyet eden müşrikler, hak ettikleri akıbete ulaşmışlar ve Hazreti Peygamber'in ardından Mekke'de fazla kalmamışlardır.

77 Bu, daha önce gelip geçmiş peygamberleri, yaşadıkları ve peygamber olarak gönderildikleri ülkelerinden sürüp çıkarmak isteyen zalim kavimler hakkında Allah'ın bir sünnetidir. Allah'ın bu sünnetinde hiçbir değişme olmaz ve Allah, vaadinden asla dönmez. Hangi zalim kavim, Allah'ın varlığına ve birliğine davet etmek için kendisine gönderilen peygamberi zulüm ve işkenceyle yurdundan sürüp çıkarmışsa, Allah'ın o kavim hakkındaki sünneti onu helak etmek olmuştur. Eğer Mekkeli müşrikler, Hazreti Peygamber'i yurdundan sürüp çıkarmak istemesine rağmen, daha önce üzerlerine indirilen çeşitli azap şekilleriyle helak edilen kavimler gibi helak edilmemişse, bu, Hazreti Peygamber'in aralarında yaşamış olması ve içlerinde bağışlanmayı dileyenlerin bulunması dolayısıyladır: *"Allah, içlerinde sen de varken onlara azap edecek değildi. (Keza içlerinde) bağışlanmayı dileyenler olduğu hâlde Allah, onların azap vericisi de olmazdı."* (8/Enfâl, 33).

اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ ۜ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ
الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ ۖ عَسٰٓى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِى مُدْخَلَ صِدْقٍ
وَّاَخْرِجْنِى مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّى مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ
اِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْاٰنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَّرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظّٰلِمِينَ اِلَّا
خَسَارًا ﴿٨٢﴾ وَاِذَآ اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَا بِجَانِبِهٖ ۖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَـُٔوسًا ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلٌّ
يَّعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖ ۖ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَبِيلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ ۖ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ
رَبِّى وَمَآ اُوتِيتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾

78 Güneşin batıya yönelmesinden gecenin karanlığına kadarki namazı ve sabah namazını kıl. Sabah namazı, (melekler tarafından) şahit olunan bir namazdır.

79 Geceleyin de sana mahsus nafile olmak üzere namaza kalk. Belki böylece Rabbin seni övülecek bir makama yükseltir.

80 (Ey Muhammed!) De ki: "Rabbim! Beni (dünya ve ahirette koyacağın yere) doğrulukla koy; (çıkaracağın yerden de) doğrulukla çıkar. Bana katından yardım edici bir delil ver."

81 Ve de ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Zaten batıl yok olmaya mahkûmdur."

82 Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olan ayetler indiriyoruz. O, zalimlerin ise hüsranını artırır.

83 İnsana nimet verdiğimiz zaman, (itaatimizden) yüz çevirip uzaklaşır. Başına bir kötülük gelince de ümitsizliğe düşer.

84 De ki: "(İster şükreden olsun, ister nankörlük eden olsun), hepsi de kendi yoluna göre amel eder. Rabbiniz ise kimin en doğru yolda olduğunu daha iyi bilir."

85 (Ey Muhammed!) Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindendir. Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber'i, birtakım hile ve desiselerle fitneye düşürüp Allah'ın vahyettiklerinden uzaklaştırmaya ve böylece Allah'a iftira atmaya çalıştıklarını, ancak Rabbinin, peygamberini onların bu tuzaklarına düşmekten koruduğunu, ne var ki Mekke halkının bununla da yetinmeyip Hazreti Peygamber'i kendi yurdundan sürüp çıkarmaya çalıştıklarını, bunu gerçekleştirmiş olsalar bile, kendilerinin de onun ardından Mekke'de fazla kalmayacaklarını, zira gelip geçmiş peygamber kıssalarında da görüldüğü gibi, peygamberlerini ülkelerinden çıkaran kavimlerin, onların hemen ardından helak edildiklerini ve bunun da Allah'ın değişmeyen bir sünneti olduğunu açıklamıştı. Yukarıdaki ayetlerde ise Allah Teâlâ, peygamberine, kalbini müşriklerle daha fazla meşgul etmemesini, günün bir kısmını

da Rabbinin ibadetine ayırmasını emretmiştir ki bu ibadet de imandan sonra taat ve ibadetlerin en şereflisi olan namazdır.

Allah Teâlâ, peygambere namazı ve teheccüdü, yani gece namazını emredip ona Makâm-ı Mahmûd'u vadettikten sonra, dünya ve ahiret işlerinin doğruluk ve düzen içinde yürütülmesi için dua etmesini emretmiş, Kur'an-ı Kerim'den kendisine indirdiği ayetlerin, ona inanan kimseler için şifa ve rahmet olduğunu, kâfirlerin ise hüsranını artırdığını açıklamış, daha sonra sırf taciz etmek ve inançsızlıklarını göstermek maksadıyla Hazreti Peygamber'e ruh hakkında soru soran Yahudi ve müşriklere reddiyede bulunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[78] Güneşin batıya yönelmesinden gecenin karanlığına kadarki namazı ve sabah namazını kıl. Sabah namazı, (melekler tarafından) şahit olunan bir namazdır.

[79] Geceleyin de sana mahsus nafile olmak üzere namaza kalk. Belki böylece Rabbin seni övülecek bir makama yükseltir.

78 Allah Teâlâ, farz kılınan namazları vaktinde kılması için sevgili peygamberine emretmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Güneşin batıya yönelmesinden gece karanlığına kadar erkân ve şartlarına riayet ederek sana ve ümmetine farz kılınan namazları, vaktini geçirmeden kıl. Allah Teâlâ'nın bu emrinde yer alan *dulûk* kelimesi, bazı sahabilerden rivayet olunan görüşe göre, güneşin batışından ibarettir. Büyük çoğunluk ise bu kelimeyi, güneşin batıya doğru meyletmesi manasında tefsir etmiştir ki bu manaya göre *dulûk*, güneşin batıya doğru meyletmeye başladığı öğle vakti olup, bu vakitten başlamak üzere gecenin karanlığına kadar geçen zaman, öğle, ikindi, akşam ve yatsı olmak üzere dört vakit namazı içine alır. Beşinci vakte delalet eden *Kur'âne'l-fecr* ibaresiyle de sabah namazı murat edilmiş ve bu namazın gece ve gündüz melekleri tarafından müşahede edildiği zikredilmiştir.

Buhârî (*Sahîh*, I. 139; VIII. 177, 195) ve Muslim (*Sahîh*, I. 439) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Gece ve gündüz melekleri, birbirini takiben yanınıza gelip sabah ve ikindi namazlarında buluşurlar. Sonra yanınızda kalmış olanlar, semaya uruc eder. Rableri, namaz kılan kullarının hallerini en iyi bilen olmasına rağmen meleklere, "Kullarımı ne hâlde bıraktınız?" diye sorar. Onlar da, "Onları namaz kılarken terk etmiştik yanlarına vardığımızda yine namaz kılarken bulduk." cevabını verirler." Tirmizî (*Sunen*, V. 302), ibn Mâce (*Sunen*, I. 229) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, II. 474) tarafından nakledilen bir hadiste de Hazreti Peygamber *ve kur'âne'l-fecri, inne kur'âne'l-fecri kâne meşhûden* ayeti hakkında, "Gece ve gündüz melekleri ona şahitlik ederler." buyurmuştur.

Ayet-i kerimede sabah namazının Kur'an olarak isimlendirilmesi ve ona *Kur'ânu'l-fecr* denilmesi, Kur'an kıraatinin bu namazda çok uzun tutulması sebebiyledir. Bunda bir bakıma melekler tarafından da müşahede edilen sabah namazında Kur'an kıraatinin uzun tutulmasını teşvik ve tavsiye manası da vardır ve bu mana, hiç şüphesiz, sabah namazının önemini daha çok artıran bir manadır.

Beş vakit namazın kılınmasını amir olan bu ayet-i kerime, mücmel olmasına rağmen, namazın hangi vakitlerde ve nasıl kılınacağı hususunda herhangi bir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde Hazreti Peygamber'in tevatür derecesine ulaşan sünnetiyle beyan edilmiştir. Filhakika Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh*, I. 132; IV. 81; V. 17), Muslim (*Sahîh*, I. 425), Ebû Dâvûd (*Sunen*, I. 93), Tirmizî (*Sunen*, I. 278), Nesâ'î, (*Sunen*, I. 246, 250, 263) ve İbn Mâce (*Sunen*, I. 229) tarafından nakledilen hadislerde Cebrail'in (as.) kendisine gelerek imamlık yaptığını ve ayrı ayrı beş vakit namaz kıldırdığını haber vermiştir. Muslim'de yer alan hadiste şöyle demiştir: Cibril indi ve bana imamlık yaptı. Onunla birlikte namaz kıldım. Sonra onunla birlikte na-

maz kıldım. Sonra onunla birlikte namaz kıldım. Sonra onunla birlikte (tekrar) namaz kıldım. Sonra onunla birlikte (tekrar) namaz kıldım." (Ravi ilave eder ve der ki:) "Hazreti Peygamber bunları söylerken, parmaklarıyla de beş vakit namazı sayıyordu." Tirmizî tarafından İbn Abbâs'tan nakledilen farklı bir rivayette ise Cebrâil'in (as.) Hazreti Peygamber'e iki defa imamlık yaptığı ve her iki seferinde de vakit namazlarını birbirinden farklı vakitlerde kıldığını bu vakitlere işaret ederek bildirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de açıklanmamış olmakla birlikte, sıhhatinden şüphe edilmesi mümkün olmayan bu rivayetler, namaz şeklinin ve vakitlerinin, Hazreti Peygamber'e, Rabbi tarafından Cebrail (as.) vasıtasıyla ve vahiy suretinde öğretildiğini göstermeye yeterlidir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber de Buhârî'nin (*Sahîh,* I. 155) bir rivayetinden öğrendiğimize göre Müslümanlara, "Siz de namazı benim kıldığım gibi kılınız." buyurmuştur.

79 Allah Teâlâ, sevgili peygamberine ve dolayısıyla onun bütün ümmetine, beş vakit namazı emredip farz kıldıktan sonra, yalnız peygamberine has olmak üzere, beş vakit namaza ilaveten gece namazı kılmasını da emretmiştir. Ayet-i kerimede *teheccüd* lafzıyla zikredilen gece namazı, farz namazların dışında, bir süre uyuduktan sonra geceleyin kalkılıp fazladan kılınan bir namazdır. Ayet-i kerimedeki *nâfileten lek* ibaresinin de delalet ettiği gibi bu namaz, yalnız Hazreti Peygamber'e emredilmiş ve yalnız ona farz kılınmış olsa bile, diğer Müslümanların da bu ibadeti alışkanlık hâline getirmelerinin, sevap kazanmanın en güzel yollarından biri olduğunda şüphe yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, gece ibadetiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Gece ibadeti için yatağından kalkan nefsin, ibadeti daha uygun, kıraatı daha sağlamdır."* (73/Müzzemmil, 6). Hazreti Peygamber de Muslim (*Sahîh,* II. 821) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* II. 303, 329) tarafından nakledilen bir hadiste "Ramazandan sonra en faziletli oruç ayının, Allah'ın Muharrem ayı, farz namazlardan sonra en faziletli namazın da gece kılınan namaz" olduğunu açıklamıştır.

Allah Teâlâ, beş vakit namazı, sonra da sevgili peygamberine has olmak üzere gece namazını emrettikten sonra, yinepPeygamberine has olarak bu emrin ifasıyla kazanacağı yüce bir makamı müjdelemiş ve bu makamın *Makâm-ı Mahmûd* olduğunu haber vererek, "Ey Muhammed! Bu emrettiklerimi yap ki seni, kıyamet günü *Makâm-ı Mahmûd*'a oturtayım." buyurmuştur.

Makâm-ı Mahmûd'un tefsiri hakkında bazı farklı görüşler ileri sürülmüşse de müfessirlerin genel görüşü, bu makamın, şefaat makamı olduğudur. Zira ümmeti için Rabbi nezdinde şefaatte bulunma hakkı, sadece Hazreti Peygamber'e tanınmış ve yalnız onun şefaatte bulunmasına izin verilmiştir. Bu sebepledir ki Tirmizî (*Sunen,* V. 303) tarafından nakledilen bir hadiste de görüldüğü üzere Hazreti Peygamber, kendisine *Makâm-ı Mahmûd* sorulduğu zaman, onun şefaat olduğunu söylemiştir. Buhârî (*Sahîh,* VII. 145), Muslim (*Sahîh,* I. 188), Tirmizî (*Sunen,* V. 580) ve İbn Mâce (*Sunen,* II. 581) tarafından nakledilen bir hadis şöyledir: "Her peygamberin, kendisiyle Allah'a dua edegeldiği müstecap bir duası vardır. Ben, duamı kıyamet günü ümmetime şefaatte bulunmak için saklamak istiyorum." Tirmizî (*Sunen,* V. 586), İbn Mâce (*Sunen*, II. 585) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* V. 137, 138) tarafından nakledilen başka bir hadiste ise Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü, peygamberlerin imamı, hatibi ve şefaat sahibi olurum. Bunu övünmek için söylemiyorum."

Hazreti Peygamber'in ümmeti için şefaatte bulunması, ümmetinin ona teşekkür etmesini ve ona hamdü senada bulunmasını gerektirir. Bu ise Hazreti Peygamber'in, mahmûd olan bir mertebede veya makamda bulunması demektir. Bu sebepledir ki onun kıyamet günü ümmetine ve diğer bütün peygamberlere şefaatte bulunacak olması dolayısıyla teşekküre ve hamdü senaya layık olduğu bu makama *Makâm-ı Mahmûd* denilmiştir.

[80] (Ey Muhammed!) De ki: "Rabbim! Beni (dünya ve ahirette koyacağın yere) doğrulukla koy; (çıkaracağın yerden de) doğrulukla çıkar. Bana katından yardım edici bir delil ver."

[81] Ve de ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Zaten batıl yok olmaya mahkûmdur."

80 Allah Teâlâ, peygamberine ve dolayısıyla bütün Müslümanlara beş vakit namazı ve Hazreti Peygamber'e has olmak üzere teheccüd namazını farz kıldıktan sonra, peygamberine hitapla, onun tekrar tekrar okuyacağı bir duayı zikrederek, "Rabbim! Beni dünyada ve ahirette bir yere sokacağın zaman, oraya doğrulukla sok; bir yerden de çıkaracağın zaman, yine doğrulukla çıkar ve bana katından destekleyici ve yardım edici bir güç ver." demesini emretmiştir. Müfessirler, genellikle bu emri hicret zamanına tahsis etmişler ve Hazreti Peygamber'e, Mekke'den Medine'ye hicret etmesi emrolunduğu zaman, kendisine bu duanın da talim edildiğini söylemişlerdir. Buna göre, ayet-i kerimenin, daha önce açıklanan ve müşrik Mekke halkının, Hazreti Peygamber'i yurdundan, yani Mekke'den sürüp çıkarmak için başlattıkları eziyet ve işkencelerin söz konusu edildiği 76. ayetle bağlantılı olduğu anlaşılır. Nitekim bu eziyetler artınca, Allah Teâlâ da peygamberine Medine'ye hicret etmesini emretmiş, sonra da Mekke'den çıkıp Medine'ye girişin kolaylaştırılması, hem kendisine hem de kendisiyle birlikte Medine'ye hicret eden diğer Müslümanlara yardım edilmesi için okuyacağı bu duayı öğretmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Tirmizî (*Sunen,* V. 304), İbn Abbâs'ın (ra.) şu haberini naklemiştir: "Nebi (sas.) Mekke'de bulunuyordu. Sonra hicretle emrolundu. İşte bunun üzerine, *"(Ey Muhammed!) De ki: "Rabbim! Beni (dünya ve ahirette koyacağın yere) doğrulukla koy; (çıkaracağın yerden de) doğrulukla çıkar. Bana katından yardım edici bir delil ver."* ayeti nazil oldu. Tirmizî'nin açıkladığına göre bu, hasen sahih bir hadistir.

Ancak bu duanın yalnız hicretle ilgili değil, Hazreti Peygamber'in girip çıkacağı her yer ve her işle ilgili olduğunu, dolayısıyla onun çok daha şümullü bir manaya sahip bulunduğunu düşünmek elbette hatalı sayılmaz. Hazreti Peygamber ve diğer Müslümanlar, bu dua ile Mekke'den çıkıp Medine'ye ulaştıkları gibi, Mekke'nin fethi için Medine'den çıkıp Mekke'ye girmişler, ayrıca İslam'ın çok kısa bir zaman içerisinde dört bir yana yayılmasını sağlayan seferlere ve gazvelere çıkmışlardır. Bu sefer ve gazvelerde Allah'ın desteği ve yardım edici gücü olmaksızın başarı sağlamak nasıl mümkün olurdu?

81 Allah Teâlâ, sevgili peygamberine, girilen her yerde ve girişilen her işte Allah'ın yardımını dileyen duasını talim ettikten sonra, bunun neticesi olarak ulaşılan başarıyı belirtmek maksadıyla ona, tekrarlayacağı bir sözü daha belletmiş ve şöyle buyurmuştur: *Ve de ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Zaten batıl yok olmaya mahkûmdur."* Filhakika Buhârî (*Sahîh,* III. 108; V. 92, 228), Muslim (*Sahîh,* III. 1408), Tirmizî (*Sunen,* V. 303) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* I. 377) tarafından Abdullah ibn Mes'ûd'tan (ra.) nakledilen bir haberde şöyle denilmiştir: Hazreti Peygamber, fetih günü Mekke'ye girdiği zaman, Kâbe'nin etrafında dikili üç yüz altmış put vardı. Resulullah (sas.), elindeki değnekle bu putları kırarken şöyle diyordu: *"Hak geldi, batıl yok oldu. Zaten batıl yok olmaya mahkûmdur."*; *"Hak geldi. Artık batıl, ne yeniden bir şey başlatır, ne de onu geri getirir."* (34/Sebe', 49).

[82] Biz Kur'an'dan, mü'minler için şifa ve rahmet olan ayetler indiriyoruz. O, zalimlerin ise hüsranını artırır.

82 Allah Teâlâ, peygamberine ve dolayısıyla bütün mü'minlere beş vakit namazı emredip peygamberinin girip çıktığı her yerde ve her işte başarılı olması için Allah'ın yardımını ve desteğini dileyen bir duayı talim ettikten sonra, sevgi-

li peygamberine indirdiği Kur'an-ı Kerim'i bahis konusu etmiş ve bu kitapta, mü'minler için gerçek manada şifa ve rahmet bulunduğunu açıklamıştır. Filhakika bu kitap, mü'minlerin imanlarını artırdığı gibi, İslam dini hakkında sahip oldukları bilgileri düzeltir; kalplerinde şüphe ve nifak gibi birtakım hastalıklara delalet eden alâmetler varsa onları giderir; keza kalplerini şirk, sapıklık ve dinsizlik alametlerinden temizler; cehalet ve dalaletten kurtarır. İşte Kur'an, bütün bu ve buna benzer hastalıklara karşı şifa olduğu gibi, ona inanan, onu tasdik eden ve ona tabi olanlar için de bir rahmettir. Onları imana, Allah'ın dosdoğru yoluna ve hayra irşat ederek cennete girmelerini ve cehennem azabından kurtulmalarını sağlar.

Kâfirlere gelince, onlar ne zaman Kur'an'dan bir ayet okunduğunu duysalar, sinirleri gerilir; asapları bozulur ve imandan daha çok uzaklaşıp küfrün derinliklerine dalarlar. Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de bu manayı teyit eden ayetler vardır: *"(Ey Muhammed!) De ki: Bu Kur'an, iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin kulaklarında ise bir ağırlık vardır. Kur'an, onlara karşı bir körlüktür. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniyor."* (41/Fussılet, 44); *"Bir sure indirildiği zaman, o münafıklar arasında, "Bu sure hanginizin imanını artırdı?" diyenler vardır. İşte o iman edenler var ya, onların imanını artırmıştır. Ve bunu, birbirlerine müjdelerler. Hâlbuki kalplerinde bir hastalık bulunanlar ise onların pisliklerine bir pislik daha katmış ve kâfir olarak ölmüşlerdir."* (9/Tevbe, 124-125).

[83] İnsana nimet verdiğimiz zaman, (itaatimizden) yüz çevirip uzaklaşır. Başına bir kötülük gelince de ümitsizliğe düşer.

[84] De ki: "(İster şükreden olsun, ister nankörlük eden olsun), hepsi de kendi yoluna göre amel eder. Rabbiniz ise kimin en doğru yolda olduğunu daha iyi bilir."

83 Allah Teâlâ, kendi koruması altında bulunanlar dışında genel olarak insanın, birtakım eksiklik veya kusurlarla malul olduğunu haber vermiş ve özellikle onun nankörlüğünü bahis konusu ederek şöyle buyurmuştur: İnsana, dünyanın vazgeçilemez nimetlerinden mal mülk, çoluk çocuk ve sağlık sıhhat verip de onlara şikâyet edecek hiçbir eksiklik bırakmadığımız zaman, bütün bunlara şükretmek yerine, Allah'ın taat ve ibadetinden uzaklaşır ve dünya hayatından sonra bir de ahiret hayatının varlığını unutarak, kendisini dünya hayatının süs ve cazibesine kaptırır. Bu, tıpkı, *"Denizde başınıza bir felaket geldiği zaman, Allah'tan başka yalvardıklarınız kaybolur; fakat sizi karaya çıkarıp kurtarınca, yüz çevirirsiniz. Zaten insan çok nankördür."* (17/İsrâ, 67) ayetinde sözü edilen insanın özelliğidir. Yûnus suresinin 12. ayeti de aynı manadadır: *"İnsana bir darlık gelince, ya yanı üzerinde yatarken yahut otururken yahut da ayakta olduğu hâlde bize, (bu darlığın kaldırılması için) yalvarıp yakarır. Biz darlığını giderince de başına gelen darlık yüzünden sanki bize hiç yalvarmamışa döner. İşte haddi aşanlara işlemiş oldukları şeyler böyle süslü ve cazip gösterilmiştir."*

Bazen de o insanın başına hoşuna gitmeyecek musibetler veya kötülükler gelir ve ümitsizliğe düşer; Allah'ın rahmetinden ümidini keser ve artık içine düştüğü o kötülükten kurtulamayacağını yahut Allah'ın kendisine yardım edip o kötü durumdan kurtarmayacağını düşünür. Allah Teâlâ, böylelerinin durumunu da şöyle açıklamıştır: *"İnsana kendimizden bir rahmet tattırıp da sonra onu ondan geri çeksek, şiddetli bir ümitsizliğe düşüp nankör olur. Başına gelmiş bir sıkıntıdan sonra kendisine bir hayır tattırsak, "Kötülükler artık benden gitti." der. O sırada kendisi son derece neşeli ve kibirlidir."* (11/Hûd, 9-10).

84 İşte, ister Allah'a şükreden kimselerden olsun, ister çeşit çeşit eksiklikleri yahut kusurlu halleri ve davranışları bulunsun, her insan, üzerinde yaratıldığı kendi yolunda gider. Gerçek şudur ki tutulan bu yollardan hangisinin daha hayırlı ve daha doğru, hangisinin de sapık olduğu-

nu ve birbirinden farklı olan bu yolların kimleri nerelere götüreceğini, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir; sonra da her insanı, tuttuğu yola göre cezalandırır. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) İman etmeyenlere de ki: "Gücünüzün yettiğince (küfrünüzü) işleyin. Biz de (gücümüzün yettiğince Allah'ın bize verdiği görevi) yapacağız. (Neticeyi) bekleyin; biz de bekleyeceğiz."* (11/Hûd, 121-122).

[85] (Ey Muhammed!) Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindendir. Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir."

85 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde her insanın, iyi veya kötü, doğru veya eğri, takip etmek için üzerinde yaratıldığı birbirinden farklı yollar bulunduğunu ve bu yolları takip edenlerin, yolun özelliklerine göre iyi veya kötü akıbetlere ulaşacaklarını açıkladıktan sonra, yol tercihinin, insanların ruh halleriyle de yakından ilgili olması dolayısıyla, bu ayette ruhun mahiyeti hakkında Hazreti Peygamber'e yöneltilen soruları cevaplandırmış ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Sana ruh hakkında soru soruyorlar ve onun nasıl bir şey olduğunu öğrenmek istiyorlar. Ruh hakkında soru soranlara de ki: Ruh, Rabbimin emrindendir: Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir. Ruh hakkında Hazreti Peygamber'e soru soranların kimler olduğu ayet-i kerimede açıklanmamıştır. Bununla beraber bazı sahabilerden gelen rivayetlerde bu sorunun Hazreti Peygamber'e Yahudiler tarafından yöneltildiği açıklanırken, diğer bazı rivayetlerde bu soruyu soranların müşrikler olduğu ileri sürülmüştür. Bir rivayette ise Yahudilerin isteği üzerine bu soruyu müşriklerin sorduğu zikredilmiştir. Eğer bu sorunun, Medine'de Yahudiler tarafından sorulduğu kabul edilecek olursa, bu takdirde ruhla ilgili bu ayetin de Medine'de nazil olduğunu kabul etmek gerekir. Bu surenin tefsirine başlarken de açıkladığımız gibi, surenin tamamının Mekke'de nazil olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, bazı ayetlerinin Medenî olduğunu ileri sürenler de vardır. Ancak ruhla ilgili bu ayetin, Medenî ayetler arasında yer almadığı görülmektedir. Bu durumda sorunun, Mekke'de müşriklerle temas hâlinde bulunan Yahudiler tarafından ortaya atılıp yine müşrikler tarafından sorulduğu ve ayet-i kerimenin de Mekke'de nazil olduğu akla daha yakın gelmektedir. Doğrusunu, şüphesiz en iyi Allah bilir.

Ayet-i kerimenin nüzulüne sebep olan soruya ve bu soru ile ilgili haberlere gelince, Buhârî (*Sahîh*, I. 40; V. 228; VIII. 144, 188, 189), Muslim (*Sahîh*, IV. 2152), Tirmizî (*Sunen*, V. 304) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, I. 255, 388, 410, 444) tarafından nakledilen ve bazısı Abdullah ibn Mes'ûd'un (ra.), bazısı da Abdullah ibn Abbâs'ın (ra.) rivayetlerine dayanan, fakat mana yönünden aralarında fazlaca ihtilaf bulunmayan habere göre, Abdullah ibn Mes'ûd şunları anlatmıştır: "Nebi (sas.) ile birlikte bir tarlada yürüyordum. Hazreti Peygamber, hurma dalından bir değneğe dayanıyordu. Bu sırada bir grup Yahudi geçti. Onlardan bazısı diğer bazısına şöyle diyordu: Ona ruh hakkında sorun. Diğerleri, buna karşı şu cevabı vermişti: Hoşunuza gitmeyecek bir cevapla karşılaşacak olursanız, böyle bir soruya ne gerek var? Öbürleri ısrar ederek sorun demişler, bunun üzerine içlerinden biri çıkıp ruhtan sormuştu. Hazreti Peygamber ona hiç cevap vermemiş bir müddet sükût etmişti ki ben, o sırada ona bir vahiy geldiğini anlamıştım. Nihayet bu süre tamam olunca Hazreti Peygamber şöyle buyurdu: *" Sana ruhtan soruyorlar. De ki: "Ruh, Rabbimin emrindendir. Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir."*

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, insan bedeninde bulunduğu sürece ona canlılık veren ve kendilerine has görevleri içinde bütün organların hareket etmelerini sağlayan, fakat terk edince de bedenin hareketsiz kalmasına veya daha açık bir

ifadeyle ölmesine yol açan ruhun mahiyeti hakkında Allah Teâlâ tarafından insanoğluna hiçbir bilgi verilmediği gibi, yapılan araştırmalar da ruh hakkında tatmin edici bir bilgi sağlamamıştır. Gerçek olan şudur ki her şey, Allah Teâlâ'nın takdir ettiği ölçü veya sınırlar içinde bilinir. Bu ölçü veya sınırın genişliğini tayin veya takdir etmek de insanoğlunun elinde ve kudretinde olan bir şey değildir. Bu itibarla eğer insanoğlunun ruh hakkında sahip olduğu bilgi bu sınıra varıp dayanmışsa, bundan sonra onun hakkında öğrenebileceği hiçbir şey yok demektir. Doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

وَلَئِنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِيٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ
اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا
يَأْتُونَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ فَاَبٰٓى
اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُونَ
لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا
كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ وَلَنْ نُّؤْمِنَ
لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾

86 Eğer dileseydik, sana vahyettiklerimizi siler götürürdük de sonra sen, kendin için bize karşı hiçbir vekil bulamazdın.

87 Ancak Rabbinden bir rahmettir ki böyle yapmamıştır. Şüphesiz, O'nun senin üzerindeki fazlu keremi çok büyüktür.

88 (Ey Muhammed!) De ki: "İnsanlar ve cinler, bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler, birbirlerine de yardım etseler, onun bir benzerini yine getiremezler."

89 Biz, bu Kur'an'da her misali, insanlar için değişik şekillerde açıklayıp tekrarladık. Buna rağmen insanların çoğu küfürde direnmişler,

90 Ve demişlerdir ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz."

91 "Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça;"

92 "Yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe;"

93 "Yahut altından bir evin olmadıkça veya göğe yükselmedikçe, fakat oradan, okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız." (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim?"

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde peygamberine, imandan sonra taat ve ibadetlerin en şereflisi olan beş vakit namazla teheccüd namazını emrederek ona kıyamet gününün en yüce ve en şerefli makamı, Makâm-ı Mahmûd'u vadettikten sonra, kendisine indirdiği Kur'an-ı Kerim'in inanan kimseler için şifa ve rahmet olduğunu, kâfirlerin ise sadece hüsranını artırdığını beyan ederek peygamberine ruhun mahiyeti hakkında soru soran Yahudi ve müşriklerin sorularına cevap vermiş ve bu hususta insanlara çok az ilim verildiğini açıklamıştı. Yukarıdaki ayetlerde ise Allah Teâlâ, sevgili peygamberine indirdiği Kur'an-ı Kerim üzerinde durarak onun eşsiz bir kitap olduğunu, onun bir benzerini vücuda getirmek için bütün insan ve cinlerin bir araya gelip yardımlaşsalar bile bunu başaramayacaklarını, dolayısıyla bu kitabın âlemler için bir rahmet ve hidayet olduğunu, buna rağmen kâfirlerin yine de ona ve Hazreti Peygamber'e inanmadıklarını ve inanmak için Hazreti Peygamber'den mucizeler getirmesini istediklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[86] Eğer dileseydik, sana vahyettiklerimizi siler götürürdük de sonra sen, kendin için bize karşı hiçbir vekil bulamazdın.

[87] Ancak Rabbinden bir rahmettir ki böyle yapmamıştır. Şüphesiz, O'nun senin üzerindeki fazlu keremi çok büyüktür.

86 Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'i insanlar için bir rahmet ve hidayet olarak indirmiş olmakla beraber, bu kirapta özellikle ruhun mahiyeti gibi bazı konularda insanlara çok az ilim verildiğini açıkladıktan sonra, peygamberine hitap etmiş ve demiştir ki: Ey Muhammed! Eğer biz dileseydik, sana vahyettiğimiz bu azıcık ilmi ve dolayısıyla onu muhtevi olan kitabı geri alabilir ve elinde ondan hiçbir eser bırakmazdık. Bu, elbette bizim güç yetiremeyeceğimiz bir iş değildir. Bunu yaptığımız takdirde de sen, o kitabı geri getirebilecek hiçbir vekil veya hiçbir yardımcı bulamazdın.

87 Fakat Rabbin, sana olan şefkat ve merhameti dolayısıyla böyle bir şeyi yapmamış ve onu senin elinde bırakmıştır. Bundan sonra da ona inananların ve ondan gerektiği şekilde faydalananların bulunduğu sürece onu, bir rahmet ve hidayet kaynağı olarak yeryüzünde bırakacaktır. Bu da Rabbinin, senin üzerindeki fazlu kereminin ne kadar geniş ve ne kadar büyük olduğunun apaçık delilidir.

[88] (Ey Muhammed!) De ki: "İnsanlar ve cinler, bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler, birbirlerine de yardım etseler, onun bir benzerini yine getiremezler."

88 Ey Muhammed! Bir rahmet ve hidayet kaynağı olarak kıyamet gününe kadar insanların faydalanmalarına bıraktığımız bu kitap, asla bir beşer sözü değildir. Bu itibarla, bütün insanlar ve cinler, gerek fesahat ve belagati yönünden, gerek nazmının ve beyanının güzelliği yönünden ve gerekse getirdiği ahkâm ile geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin kıssaları yönünden onun bir benzerini getirmek için bir araya gelseler, bu iş için birbirlerine yardımcı da olsalar, onun bir benzerini asla getiremezler. Şunu iyice bilmek gerekir ki Kur'an'ın bir benzerini meydana getirmek, vezin, nazım, üslup ve belagat gibi çeşitli edebî sanatlar yönünden onun ayarında bir kitap yazmak manasındadır. Fakat bu kitabın muhtevasını da ihmal etmemek gerekir. Bir taraftan asırlarca önce gelip geçmiş milletlerin gerçeğe uygun hayat hikâyelerinden alınmış tablolar, ibret alınması için gözler önüne serilmeli, bir taraftan gerçekleştiği zaman, insanları şaşkınlık içinde bırakan gayba ait haberler verilmeli, bir taraftan da uyulduğu takdirde insanları dalaletten hidayete ve zulmetten nura çıkaran, fakat yüz çevrildiği zaman da içinde bulundukları zulmet ve dalaletlerini kat kat artıran hükümler bil-

dirilmelidir. Hâsılı, kim Kur'an'dan şüphe ediyor ve onun Allah kelamı olduğuna inanmıyorsa vezinde, nazımda üslup ve belagatte onun ayarında bir kitap getirmeli ve bu kitap, kıssaları, gaipten haberleri ve hükümleriyle insanlara mahza hidayet olmalıdır. İşte Kur'an-ı Kerim, kendisinden şüphe eden Mekkeli müşriklere karşı böyle bir meydan okuma faaliyeti başlatmış ve bu ayette gördüğümüz Kur'an'ın bir benzerini getirmeye yönelik davetini diğer surelerde de tekrarlamıştır. Hatta kâfirlerin bu işi hiçbir zaman başaramayacaklarının apaçık bir delili olarak, bazı ayetlerde, Kur'an'ın tamamı yerine hiç olmazsa on sure, o da olmazsa bir sure getirmelerini onlardan istemiştir. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yoksa Kur'an'ı, peygamber uydurdu mu diyorlar? Onlara de ki: O hâlde iddianızda samimi iseniz, uydurma olarak, siz de onun (sureleri) gibi on sure getirin ve gücünüzün yettiği, Allah'tan başka kimseleri de yardıma çağırın."* (11/Hûd, 13); *"Yoksa onu (Muhammed'in) uydurduğunu mu söylüyorlar? (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Eğer sözünüzde doğru iseniz, Allah'tan başka, gücünüzün yettiği kimseleri (yardıma) çağırın da Kur'an suresi gibi bir sure getirin."* (10/Yûnus, 38); *"Eğer kulumuz (Muhammed)'e indirdiğimiz (Kur'an)'dan şüphe içindeyseniz, haydi onun (surelerinden birisi) gibi bir sure getirin; (bunun için) Allah'tan başka şahitlerinizi de (yardıma) çağırın; eğer sözünüzde doğru kimseler iseniz."* (2/Bakara, 23).

Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından peygamberine indirilmiş bir kitap olduğuna inanmayan ve bu inançsızlıklarını çeşitli davranışlarla ve sık sık açığa vuran Yahudi ve müşriklere düşen iş, kendilerine yöneltilen bu davetlerden sonra, bir araya gelerek en azından Kur'an'ın bir suresinin benzerini yazıp ortaya koymaktı. Zira İslam, akıllara durgunluk veren bir süratle gelişip yayılıyor ve Müslümanların sayısı giderek artıyordu. Bu ise hem Yahudilerin, hem de müşriklerin aleyhine bir gelişme idi. Eğer güçleri yeterse, aleyhlerine olan bu gelişmeyi, Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olmadığını ispat ederek durdurmak ve geleceklerini garanti altına almak da onlara düşen bir işti. Ne var ki Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna inanmayan kâfirler, küçük bir suresinin benzerini bile getirememişlerdir. Gerçek şu ki onlar, onun bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler, birbirlerine de yardım etseler, bir benzerini yine de getiremezler.

[89] Biz, bu Kur'an'da her misali, insanlar için değişik şekillerde açıklayıp tekrarladık. Buna rağmen insanların çoğu küfürde direnmişler,

[90] Ve demişlerdir ki: "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz."

[91] "Yahut senin hurma ağaçlarından ve üzümden bir bahçen olup da aralarından ırmaklar fışkırtmadıkça;"

[92] "Yahut iddia ettiğin gibi, göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe veya Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmedikçe;"

[93] "Yahut altından bir evin olmadıkça veya göğe yükselmedikçe, fakat oradan, okuyacağımız bir kitabı bize indirmedikçe, sana asla inanmayacağız." (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim?"

89 Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'in Allah kelamı olmadığını ileri süren kâfirlerin, bu iddialarını ispat edebilmek için, bir araya gelip birbirlerine yardım etseler bile, onun bir benzerini hiçbir zaman getiremeyeceklerini beyan ettikten sonra, kâfirlere bir başka delil olmak üzere Kur'an muhtevasının beyanında takip edilen usulü açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Biz, bu Kur'an'da bütün misalleri tekrar tekrar, fakat bazen kısa ve özlü, bazen de uzun ve mufassal ifadelerle ve birbirinden farklı şekillerde açıkladık. Bazen ibret almaları için, geçmiş peygamberlerin kavimleriyle olan kıssalarını ve onlara verilen mucize-

leri anlattık; zaman zaman da emir ve nehiylerimizi zikrederek insanların uymaları gereken şer'î ahkâmı belirledik. Bütün bunlara rağmen, insanların çoğu küfürlerinde direnmekten vazgeçmedikleri gibi, onu daha da kuvvetlendirmek için, peygamberimizden bir beşerin yapamayacağı isteklerde bulundular.

90 Aralarında Rebî'a'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebû Sufyân ibn Harb, Ebû Cehil ibn Hişâm, el-Velîd ibnu'l-Muğîre, en-Nadr ibnu'l-Hâris, Umeyye ibn Halef ve Ebû'l-Buhterî'nin de bulunduğu Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden bir grup, bir gün Hazreti Peygamber'e şöyle dediler: Ey Muhammed! Görüyorsun ki biz, Hicaz'ın, ırmağı ve suyu bulunmayan bir çölünde yaşıyoruz. Suya ne kadar çok ihtiyacımız olduğunu söylemeye gerek yok. Bu itibarla, yerden bizim için bir pınar fışkırt. Bunu yapmak Allah'a güç gelecek bir iş değildir. Bunu yaparsan ne âlâ; aksi hâlde sana asla inanmayacak ve senin peygamberliğini asla tasdik etmeyeceğiz.

91 Yahut sana inanmamız ve senin peygamberliğini tasdik etmemiz için, içinde hurma, üzüm ve diğer meyve ağaçlarının da bulunduğu bir bahçen olsun. Bu bahçenin ağaçları arasından, hem bizim su ihtiyacımızı karşılayan, hem de ağaçları sulayan ırmaklar aksın.

92 Yahut dilediği takdirde Rabbinin yapacağını iddia edip bizi korkutmaya çalıştığın gibi, göğü üzerimize parça parça düşür.

Müşriklerin, Hazreti Peygamber'e inançsızlıklarını teyit için ondan istedikleri bu mucizenin benzerlerini başka surelerde de görmek mümkündür: *"Allah'ım! Bu, senin katından gelen bir hak ise üzerimize gökten taş yağdır yahut bize elim bir azap ver."* (8/Enfâl, 32). Şuayb peygamberin kavmi de böyle bir istekte bulunmuş ve peygamberlerine şöyle demişlerdi: *"Eğer doğruyu söyleyen kimselerden isen, üzerimize gökten bir parça düşür."* (26/Şuarâ, 187).

Mekkeli müşrikler de *"Göğü üstümüze parça parça düşür."* diyerek aynı istekte bulunmuşlar, sonra da "Allah'ı ve melekleri karşımıza getir de onlarla yüz yüze konuşalım ve senin gerçekten Allah katından gönderilmiş bir peygamber olduğunu sorup öğrenelim." demişlerdi. Allah Teâlâ, onların bu isteklerini, Furkân suresinin 21. ayetinde de zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Bize kavuşacaklarını ümit etmeyenler, "Bize melekler indirilemez miydi yahut Rabbimizi göremez miydik?" demektedirler. Muhakkak ki bunlar, kendi kendilerine büyüklük taslamışlar ve haddi son derece aşmışlardır."*

93 Müşriklerin istekleri bununla da bitmemiş, Hazreti Peygamber'in yetim ve malı mülkü bulunmayan fakir bir kimse olduğunu bildikleri için, onun altından yapılmış bir evi olmasını istemişler, sonra da ona şöyle demişlerdir: Senin, Allah'ın bir peygamberi olduğuna inanmamız için, altından bir evin olsun yahut yerden göğe bir merdiven dikmelisin. Gözümüzün önünde o merdivenle göğe çıkmalısın. Sonra da oradan, sana şahitlik edecek ve senin söylediklerini doğrulayacak dört melekle yahut da senin Allah katında bir peygamber olduğunu tasdik edecek ve okuyabileceğimiz bir kitapla dönmelisin. İşte bunları yapmadıkça sana asla inanmayacağız.

Müşriklerin, bu acayip isteklerine karşı Allah Teâlâ peygamberine hitap etmiş ve onlara vereceği cevapla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Müşriklerin bu tekliflerine karşı sen de onlara de ki: Ben, peygamber olarak gönderilmiş bir beşerden başka neyim ki? Rabbimin saltanat ve hükümranlığına taalluk eden ve dilediği takdirde sadece O'nun yapacağı işler hakkında fikir beyan etmekten O'nu tenzih ederim. Ben de birer beşer olan diğer peygamberler gibi, Rabbimin bana verdiği tebliğ görevini ifa etmek için seçilmiş bir insanım ve size Rabbimin emirlerini tebliğ edip öğütler veriyorum. Sizin benden yapmamı istediğiniz her şeyi Rabbim elbette duyuyor ve biliyor. Bunları yapıp yapmamak ise sadece O'na ait bir iştir; dilerse yapar, yapmayı dilemezse, hiçbir güç O'na yaptıramaz.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُؤْمِنُٓوا اِذْ جَٓاءَهُمُ الْهُدٰٓى اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ فِى
الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنّٖينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَلَكًا رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا
بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ اِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾ وَمَنْ يَهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ
اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونِهٖ ۖ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰى وُجُوهِهِمْ عُمْيًا وَبُكْمًا وَصُمًّا ۖ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ۖ كُلَّمَا خَبَتْ
زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا وَقَالُٓوا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ
خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ
اَجَلًا لَا رَيْبَ فِيهِ ۖ فَاَبَى الظّٰلِمُونَ اِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَٓائِنَ رَحْمَةِ رَبِّٓى اِذًا لَاَمْسَكْتُمْ
خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ۚ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾

94 Kendilerine hidayet gelince, insanların iman etmelerine engel olan şey, "Allah, peygamber olarak bir insan mı gönderdi?" demeleridir.

95 (Ey Muhammed!) De ki: "Eğer yeryüzünde (insanlar yerine), yürüyen, oturan melekler olsaydı, gökten peygamber olarak bir melek indirirdik."

96 De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, kullarının işlerinden haberdardır; onları hakkıyla görür."

97 Allah, kime hidayet ederse, işte o, doğru yolu bulmuştur; kimi de saptırırsa, onlar için O'ndan başka yardımcılar bulamazsın. Kıyâmet günü onları, kör, dilsiz ve sağır olarak yüzükoyun haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir; ateşi azaldıkça, onlar için (yeniden) alevlendireceğiz.

98 Bu, ayetlerimizi inkâr etmeleri ve "Biz, kemik olduktan ve ufalanıp toprak hâline geldikten sonra mı yeni bir yaratılış olarak diriltileceğiz?" demeleri sebebiyle onların cezasıdır.

99 Bilmiyorlar mı ki gökleri ve yeri yaratan Allah, onlar gibisini yaratmaya ve yarattıklarına da bir ecel vermeye kadirdir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Buna rağmen zalimler, yine de küfürlerinde direnmektedirler.

100 (Ey Muhammed!) De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, fakirlik korkusunu yine de elden bırakmazdınız. İnsan da çok cimri oluyor."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde sevgili peygamberine indirdiği Kur'an-ı Kerim'in eşsiz bir kitap olduğunu, onun bir benzerini vücuda getirmek için bütün insan ve cinlerin bir araya gelip yardımlaşsalar bile bunu başaramayacaklarını, dolayısıyla bu kitabın âlemler için bir rahmet ve hidayet olduğunu, buna rağmen kâfirlerin yine de ona ve Hazreti Peygamber'e inanmadıklarını ve inanmak için Hazreti Peygamber'den mucizeler getirmesini istediklerini açıkladıktan sonra,

yukarıdaki ayetlerde insanlardan çoğunun, peygambere iman etmelerine engel olan ve dolayısıyla onların küfürlerine en açık bir şekilde delalet eden başka bir sebebi zikretmiş ve bunun, bir peygamber gönderildiği zaman, onun insanlar arasından seçilmesine hayret etmeleri ve insan yerine meleklerden bir peygamber gönderilmesini istemeleri olduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ, onların bu düşüncelerini, aklı olan ve onu kullanmasını bilen her insanın kolayca anlayıp kabul edebileceği bir açıklama ile reddettikten sonra, onların öldükten sonra yeniden dirilmekle ilgili bir başka şüphelerini zikretmiş, bunu da gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, bir insanı yeniden yaratıp ona can verecek hudutsuz kudretini açıklayarak cevaplamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[94] Kendilerine hidayet gelince, insanların iman etmelerine engel olan şey, "Allah, peygamber olarak bir insan mı gönderdi?" demeleridir.

[95] (Ey Muhammed!) De ki: "Eğer yeryüzünde (insanlar yerine), yürüyen, oturan melekler olsaydı, gökten peygamber olarak bir melek indirirdik."

94 Aralarında Mekkeli müşriklerin de bulunduğu insanlardan çoğunun Allah'a iman etmelerine ve kendilerine gönderilen peygamberlere tabi olmalarına engel olan şey, o peygamberlere, insanları hidayete, saadete ve kurtuluşa davet eden vahiylerin gelmesi üzerine, bunu hayretle karşılamaları ve kendilerine davetçi olarak gelen peygamberlerin insanlar arasından seçilmiş olmalarıdır. Onların düşüncelerine göre, Allah tarafından böyle bir görevle gönderilen bir peygamber, beşer cinsinden değil, meleklerden olmalı idi. İşte o zaman o meleğe inanırlar ve onun davetine icabet ederlerdi. Oysa bu düşünce, fasit bir düşünce idi ve sadece sahibinin küfründen kaynaklanıyordu. Allah Teâlâ, bu düşünceye sahip insanlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Kendi içlerinden bir adama, "İnsanları uyar ve iman edenlere de kendileri için Rableri katında yüksek mertebeler bulunduğunu müjdele." diye vahyetmemiz, insanlara acayip mi geldi ki kâfirler, "Bu, besbelli bir sihirbazdır." demişlerdir."* (10/Yûnus, 2).

Allah Teâlâ, Teğâbun suresinin 5-6. ayetlerinde bunlar için hazırlanan acı azabı haber vermiş ve bu azabın sebebini de açıklayarak şöyle buyurmuştur: *"Bu, peygamberlerinin kendilerine apaçık delillerle gelip de onların, "Bize bir insan mı hidayet edecek?" diyerek küfretmiş ve yüz çevirmiş olmalarındandır..."*

95 Allah Teâlâ, peygamberlerin insanlar arasından seçilip gönderilmesini acayip karşılayan ve "Peygamber olarak, insan yerine bir melek gönderilseydi daha iyi olmaz mıydı?" diyen inançsızların bu düşüncelerine, kullarına karşı lütuf ve rahmetinin bolluğunu da hatırlatarak mantık çerçevesi içinde şu cevabı vermiştir: Ey Muhammed! O düşüncesizlere de ki: Allah'ın, insanlara kendi içlerinden peygamber göndermesi, O'nun hikmetinin ve kullarına olan rahmetinin bir gereğidir. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, kendilerine, içlerinden ayetlerini onlara okuyan, onları (maddi ve manevi pisliklerden) arındıran ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle, mü'minlere şüphesiz büyük lütufta bulunmuştur. Oysa önceden onlar, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı."* (3/Âl-i İmrân, 164); *"Nitekim size, kendi içinizden, ayetlerimizi size okuyan, sizi arındıran, size kitap ve hikmeti belleten ve bilmediğiniz şeyleri öğreten bir de peygamber gönderdik. O hâlde beni zikredin ki ben de sizi zikredeyim; bana şükredin; (fakat) nankörlük etmeyin."* (2/Bakara, 151-152).

Her şeyden önce şunu kabul etmek gerekir ki insanlara peygamber gönderilmesinden maksat, sadece peygamberin kendisine vahyedilenleri onlara tebliğ etmesinden ibaret değildir. Onun görevi, kendisine vahyedilenleri tebliğ etmek yanında o vahiyleri söz, fiil ve davranışlarıyla açık-

lamak, gerektiği zamanlarda insanlara hitap etmek, onlarla konuşmak, münakaşa etmek ve onları, Rabbinin hak yoluna davet etmektir. Ancak böyle yaptığı zamandır ki onların da peygamberlerini daha kolay ve daha rahat bir şekilde anlayabilmelerini sağlamış olur. Eğer insanlara, kendileri gibi bir insan yerine bir melek peygamber olarak gönderilmiş olsaydı, ne onu gözleriyle görebilirler ne de onunla doğrudan konuşup anlaşabilirlerdi. Her şey, ancak kendi cinsinden olan şeyle bir araya gelip uzlaşabilir. Oysa meleklerin yaratılışı, insanların yaratılışından çok farklıdır ve ikisinin bir araya gelip uzlaşması hiçbir surette mümkün değildir. Bununla beraber eğer yine de insanlara bir melek göndermek gerekseydi, *"Eğer peygamberi, biz bir melek yapsaydık, yine de onu bir adam suretinde getirirdik ve onları, düştükleri şüpheye yine düşürürdük."* (6/En'âm, 9) ayetinde de açıklandığı gibi, o melek bir insan suretine sokulur, insanlar da ona, yine insandan bir peygamber diyerek itiraz ederlerdi.

Netice olarak şu husus açıkça ifade edilebilir ki eğer yeryüzünde insanlar yerine melekler yaşasaydı, şehirleri kuranlar, oralarda oturanlar veya şehirden şehire dolaşanlar, bağ ve bahçeleri yetiştirenler melek olsaydı, onlara gönderilecek peygamber de hiç şüphesiz bir melek olurdu.

[96] De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, kullarının işlerinden haberdardır; onları hakkıyla görür."

96 Allah Teâlâ, sevgili peygamberinin, kavmine vahiy olarak getirdiklerinin doğruluğuna ve bunların gerçekten Allah katından olduğuna delil olmak üzere kendisinin şahit olduğunu açıklamış ve bunu kavmine de söylemesini peygamberine emretmiştir. Filhakika Hazreti Peygamber, Rabbinden aldığı vahiyleri, onlardan hiçbir şey eksiltmeden veya onlara kendinden hiçbir şey ilave etmeden olduğu gibi kavmine tebliğ etmiştir. Eğer tebliğ görevinde herhangi bir kusur işlemiş ve kendisine vahyolunanların bir kısmını tebliğ etmemiş olsaydı, peygamberlik görevini yapmamış olur ve bunu da Rabbi elbette bilirdi. Nitekim Allah Teâlâ, peygamberine hitapla şöyle buyurmuştur: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin peygamberliğini yapmamış olursun..."* (5/Mâide, 67).

Yahut Hazreti Peygamber, vahyin tebliğinde yalan söylemiş ve dolayısıyla Allah'a iftira etmiş olsaydı, bu da Allah'ın meçhulü kalmaz ve bunun intikamını, en ağır bir şekilde ondan alırdı. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Eğer o, bize karşı bazı sözler iftira etmiş olsaydı, elbette ondan gücünü, kuvvetini alır, sonra onun şah damarını elbette keserdik. İçinizden hiçbiri de buna engel olamazdı."* (69/Hâkka, 44-47). Hâsılı Hazreti Peygamber, Rabbinden aldığı peygamberlik görevini hakkıyla yapmış, Rabbi de hiç kimsenin kalbinde şüpheye mahal bırakmayacak şekilde buna şahit olmuştur. Zira Allah, kullarının içlerinde gizlediklerini de dışa vurduklarını da hakkıyla bildiği gibi, kimin hidayete müstahak olduğunu, kimin de dalalet içinde kalacağını bilir; onların ne yaptıklarını görür ve herkesi hak ettiği akıbetle cezalandırır.

[97] Allah, kime hidayet ederse, işte o, doğru yolu bulmuştur; kimi de saptırırsa, onlar için O'ndan başka yardımcılar bulamazsın. Kıyâmet günü onları, kör, dilsiz ve sağır olarak yüzükoyun haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir; ateşi azaldıkça, onlar için (yeniden) alevlendireceğiz.

[98] Bu, ayetlerimizi inkâr etmeleri ve "Biz, kemik olduktan ve ufalanıp toprak hâline geldikten sonra mı yeni bir yaratılış olarak diriltileceğiz?" demeleri sebebiyle onların cezasıdır.

[99] Bilmiyorlar mı ki gökleri ve yeri yaratan Allah, onlar gibisini yaratmaya ve yarattıklarına da bir ecel vermeye kadirdir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Buna rağmen zalimler, yine de küfürlerinde direnmektedirler.

97 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in kavmine getirdiği vahiylerin doğruluğuna bir delil olmak üzere, hem ona ve hem de kavmine şahit olduğunu haber vermesini peygamberine emrettikten sonra, kulları üzerindeki nüfuzunu ve tasarrufunu açıklamış, onlar üzerindeki hükümlerinden dolayı hiç kimseye karşı sorumlu olmadığını beyan ederek buyurmuştur ki: Allah, kimi imana hidayet etmişse, o hak yola girmiş demektir. Bundan böyle onu hak olan bu yoldan ayıracak ve sapıklığa düşürecek hiçbir güç yoktur. Her kimi de dalalete düşürürse, artık onu da bu sapıklıktan kurtarıp doğru yola iletecek bir yardımcı bulamazsın. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, kime hidayet ederse, o doğru yoldadır. Kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın."* (18/Kehf, 17).

Allah Teâlâ'nın bazı kullarına hidayet etmesi, bazı kullarını da dalalette bırakması, hiçbir surette onları bu yollara zorlayarak sokması manasında değildir. Başka bir ifadeyle Allah, hiç kimseyi dilemediği veya istemediği bir yola zorla sokmaz. Aksi hâlde bu, zulüm olurdu ki O, kullarına karşı asla zalim değildir. Bununla beraber eğer O, bazı kullarına hidayet etmiş, bazı kullarını da dalalette bırakmışsa, bu, O'nun ezelden beri onların bu yolları seçeceklerini ve seçtikleri bu yoldan hiçbir surette ayrılmayacaklarını biliyor olmasındandır. Nitekim Allah Teâlâ, Bakara suresinin 6. ayetinde, *"Küfredenleri, (başlarına gelecek tehlikeyi haber vererek) korkutsan da korkutmasan da (onlar için) birdir; (yine de) inanmazlar."* buyurarak kâfirlerin hallerini açıkladıktan sonra, *"Allah da onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir. Onlar için büyük azap vardır."* buyurmuştur ki bu da kâfirlerin kendi irade ve istekleriyle küfrü seçtiklerinin apaçık delilini teşkil eder. Allah Teâlâ da onların küfür üzerinde ısrar edeceklerini ezelden beri bildiği içindir ki onların kalplerini ve kulaklarını mühürleyip gözlerine perde çekmiş ve onlar için en büyük azabı haber vermiştir.

Kıyamet günü bütün insanlar kabirlerinden kalktıkları zaman, dünyada iken küfür üzerinde direnip iman etmeyenler, kör, dilsiz ve sağır olarak yüzüstü haşrolunacaklar ve bu hâlde iken cehenneme sürüleceklerdir. Allah Teâlâ, onların bu hallerini şöyle açıklamıştır: *"O gün, yüzüstü cehenneme sürülecekler ve kendilerine, "Cehennemin hararetini tadın." denilecektir."* (54/Kamer, 48). Buhârî (*Sahîh*, VI. 14), Muslim (*Sahîh*, IV. 2161) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, II. 354, 363) tarafından Enes ibn Mâlik'ten (ra.) nakledilen bir hadiste de Hazreti Peygamber, "Yâ Resulallah! Kâfir, kıyamet günü yüzüstü nasıl haşrolunur?" diyen bir kimseye, "Onu dünyada iki ayağı üzerinde yürüten Allah, kıyamet günü yüzüstü yürütmeye kadir değil midir?" cevabını vermiştir. Tirmizî (*Sunen*, V. 305) ise Ebû Hureyre'den (ra.) bu hadisi şu ibarelerle nakletmiştir: "Kıyamet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolunurlar: Yürüyen sınıf, binitli sınıf ve yüzüstü giden sınıf." "Yâ Resulallah! Bunlar yüzleri üstünde nasıl yürürler?" denilince, Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Onları ayakları üstünde yürüten, yüzleri üstünde de yürütür. Ancak bunlar, yüzlerini yüksek ve dikenli yollardan korumaya çalışırlar."

Kâfirlerin kör, dilsiz ve sağır olarak haşrolunmaları ise hiç şüphesiz, dünyada iken benimsedikleri hâlin devamından başka bir şey değildir. Çünkü onlar, dünyada hak karşısında daima kör olup onu görmekten kaçındıkları gibi, hakka karşı hem dilsiz hem de sağır olmuşlar ve onu ne konuşmuş ve ne de duymak istemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, yine bu surenin 72. ayetinde, *"Her kim bu dünyada kör olursa, o, ahirette de kördür ve yol bakımından da daha sapıktır."* buyurmuştur ki bu da onların dünyada hakka karşı kör, dilsiz ve sağır olmaları dolayısıyla ahirette görecekleri cezanın bir tezahürüdür. İşte bu gibilerin ahirette varacakları yer, alevi hiçbir zaman eksilmeyecek olan cehennem ateşidir. Bu ateşin alevi, bedenlerindeki etlerin yanıp dökülmesi

hâlinde eksilir gibi olsa bile, etlerinin yenilenmesiyle ateşin alevi de yeniden artırılacaktır.

98 Onların cehennem ateşinde ebediyyen yanarak görecekleri bu azap, ayetlerimizi ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmeleri ve "Biz öldükten ve kemiklerimiz çürüyüp toprağa karıştıktan sonra, yeniden mi yaratılacağız?" demiş olmalarındandır. Onlar, *"Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra da dirilecek değiliz..."* (6/En'âm, 29) diyerek hayatın, yalnız dünya hayatından ibaret olduğunu düşünmüşler ve ahiret hayatını yalanlamışlar ve *"Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek?"* (36/Yâsîn, 78) diyerek, onları ilk defa yoktan var edip yaratan Allah'ı ve O'nun hudutsuz kudretini inkâr etmişlerdir.

99 "Çürümüş olan ve toprağa karışan kemikleri kim diriltecek?" diyerek öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden bu kâfirler, gökleri ve yeri hiç yoktan icat edip yaratan Allah'ın, onların bir benzerini daha yaratmaya kadir olduğu gibi, öldükten sonra toprağa karışıp çürümüş olsa bile, insan vücudunu da tekrar eski hâline getirip ona can verebileceğini hiç düşünmüyorlar mı? Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratışında âcizlik göstermeyen Allah'ın, ölüleri diriltmeye kadir olduğunu görmüyorlar mı? Evet, O, hiç şüphe yok her şeye kadirdir."* (46/Ahkâf, 33); *"Gökleri ve yeri yaratan Allah, onların benzerini yaratmaya kadir olmaz mı? Elbette olur. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır. Bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona "ol" demekten ibarettir; o da hemen olur."* (36/Yâsîn, 81-82).

Gerçek böyle olunca, güneşi, ayı ve sair gezegenleriyle gökleri, keza üzerindeki dağları, denizleri, ırmakları ve çeşitli nebatlarıyla yeri yaratan Allah, bir insan vücudunu daha kolay yaratamaz mı? Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Göklerin ve yerin yaratılışı, insanların yaratılmasından daha büyük bir iştir. Fakat insanların çoğu bilmez."* (40/Mu'min, 57).

Şu gerçeği de unutmamak gerekir ki Allah Teâlâ için bir şeyin yaratılışı, bir başka şeyin yaratılışına kıyasla daha zor veya daha kolay olamaz. O, bir şeyi yaratmayı murat ettiği zaman, ona "ol" demesi yeterlidir. Ona "ol" dediği anda o da dilediği şekil veya biçimde hemen vücut bulur.

Hiç şüphe yoktur ki gerek ölüm için, gerek öldükten sonra yeniden dirilmek için ve gerekse kıyamet için Allah Teâlâ, bir de ecel veya geçmesi gereken belirli bir süre yaratmış, hem ölecek olan, hem de öldükten sonra çürüyüp toprağa karışan her varlığın yeniden dirilmesi için bu belirli süreyi doldurmasını takdir etmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Hûd suresinin 104. ayetinde hesap gününden bahsederken bu süreyi de zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Biz bu günü, ancak (kendi ilmimizde) malum olan bir süreye kadar erteleriz."*

İşte, yukarıdan beri açıklanan bütün bu delillere rağmen kâfirler, yine de küfürlerinde direnmekte ve akıllarını kullanarak hakkı ve hakikati anlamaya çalışmamaktadırlar. Bu da hiç şüphesiz, onların hak karşısında kör, sağır ve dilsiz olmalarından kaynaklanan bir hâldir.

> 100 (Ey Muhammed!) De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, fakirlik korkusunu yine de elden bırakmazdınız. İnsan da çok cimri oluyor."

100 Daha önceki ayetlerde de açıklandığı gibi, müşrikler, Hazreti Peygamber'e inanmak ve onun peygamberliğini tasdik etmek için ondan bir pınar fışkırtmasını yahut içinde hurma, üzüm ve diğer meyve ağaçlarının da bulunduğu bir bahçenin olmasını, bu bahçenin ağaçları arasından da hem kendi ihtiyaçlarını karşılayacak, hem de ağaçları sulayacak ırmaklar akmasını istemişlerdi. Bu istekler arasında altından yapılmış bir ev de bulunuyordu ki bunların hepsi de hudutsuz bir dünya hazinesinin kaynakları idi ve müşrikler, bu hazineye sahip olmayı, iman etme-

ye tercih ediyorlardı. Ancak Hazreti Peygamber, Rabbinin da irşadıyla müşriklerin bu isteklerini *"Rabbimi tenzih ederim. Ben, elçi olan bir insandan başka neyim?"* diyerek reddetmişti. Bu reddin asıl sebebi ise müşriklerin, Allah'ın rahmet hazinelerine sahip olsalar bile, fakirlik korkusunu ve dolayısıyla cimriliği içlerinden atamayacak olmaları idi. Nitekim Allah Teâlâ, bu ayette bu hususu açıkça ifade etmiş ve peygamberine hitapla şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O müşriklere de ki: Eğer siz, Allah'ın bu hudutsuz nimetleri üzerinde tasarruf hakkına sahip olsaydınız, cimriliği yine de elden bırakmaz ve Allah'ın nimetleri tükenmeyecek olsa bile, fakir düşmek korkusuyla o nimetlerden gerçek fakirlere infak etmezdiniz. Çünkü cimrilik, sizin seciyenizde veya tabiatınızda vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yoksa Onların (Allah)'ın mülkünde bir nasipleri mi var? Eğer öyle ise insanlara çekirdek üzerindeki bir kırıntıyı bile vermezler."* (4/Nisâ, 53); *"Şüphe yoktur ki insan, çok haris yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğu zaman sızlanır; hayır dokunduğu zaman da herkesi ondan meneder; ancak namazlarına devam edenler böyle değildir..."* (70/Meâric, 19-21).

Bu ayet-i kerime, insanoğlunun ne kadar haris ve cimri bir varlık olduğunun, buna mukabil Allah Teâlâ'nın da kulları hakkında ne derece cömert, lütufkâr ve ihsan sahibi olduğunun apaçık delilidir. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, Buhârî (*Sahîh*, VIII. 173) ve Muslim (*Sahîh*, II. 691) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah'ın eli dopdoludur; hiçbir nafaka onu eksiltmez. Gece ve gündüz ihsan eder. Görmez misiniz ki göklerin ve yerin yaratıldığı günden beri infak etmekte, fakat elindeki hiçbir şey tükenip gitmemektedir."

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسٰى تِسْعَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيٓ اِسْرَآءِيلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ اِنِّي لَاَظُنُّكَ يَا
مُوسٰى مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ اَنْزَلَ هٰٓؤُلَآءِ اِلَّا رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ بَصَآئِرَ وَاِنِّي لَاَظُنُّكَ يَا
فِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿١٠٢﴾ فَاَرَادَ اَنْ يَسْتَفِزَّهُمْ مِنَ الْاَرْضِ فَاَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ
لِبَنِيٓ اِسْرَآءِيلَ اسْكُنُوا الْاَرْضَ فَاِذَا جَآءَ وَعْدُ الْاٰخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾ وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ
نَزَلَ وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾ وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا
﴿١٠٦﴾ قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُوا اِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾
وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

101 Bir gerçektir ki Musa'ya apaçık dokuz mucize vermiştik. Şimdi İsrailoğullarına sor, (sana haber vereceklerdir; Musa, bu mucizelerle) onlara gelince, Firavun ona demişti ki: "Ey Musa! Ben zannediyorum ki sen büyülenmişsin."

102 Musa da şöyle demişti: "Sen de muhakkak biliyorsun ki bunları, delil olarak, göklerin ve yerin Rabbinden başkası indirmemiştir. Ben de zannediyorum ki ey Firavun, sen mahvolmuşsun."

103 Bundan sonradır ki Firavun onları ülkeden çıkarmak istemiş, biz de onu ve onunla beraber olanları toptan suda boğuvermiştik.

[104] Ardından da İsrailoğullarına, "Şu ülkede oturun; ahiret vakti geldiği zaman, (mü'min kâfir) hepinizi bir arada haşredeceğim." dedik.

[105] Kur'an'ı hak ile indirdik; o da hak ile indi. Seni de (ey Muhammed), ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

[106] Sana Kur'an'ı verdik ve onu, insanlara yavaş yavaş okuman için kısım kısım ve ihtiyaç hâsıl oldukça indirdik.

[107] (Ey Muhammed!) De ki: "Ona ister iman edin, ister etmeyin; Kur'an'dan önce kendilerine ilim verilenlere o (Kur'an) okunduğu zaman, yüzüstü secdeye kapanırlar."

[108] "Ve şöyle derlerdi: Rabbimiz her noksandan münezzehtir. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine gelecektir."

[109] Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar ve giderek artan bir huşu duyarlardı.

Allah Teâlâ, önceki ayetlerde müşriklerin Hazreti Peygamber'den istedikleri birtakım mucizeleri ve özellikle bunlar arasında yer alan Allah'ın ve meleklerin karşılarına getirilmeleriyle ilgili tekliflerini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Musa'ya da müşriklerin tekliflerine benzer on mucize verdiğini, ancak bu mucizelerin Firavun ve kavmine hiçbir fayda sağlamadığını açıklamış, sonra da peygamberi Muhammed'e indirdiği, hiçbir maddi getirisi olmayan, fakat ilim yönünden benzeri bulunmayan Kur'an-ı Kerim'in ona iman edenler için yeterli olduğunu, iman etmeyenlerin akıbetlerinin ise boğularak helak olan Firavun ve kavminden farklı olmayacağını beyan etmiştir. Keza Allah Teâlâ, önceki ayetlerde insanların ve cinlerin, bir araya gelseler bile, Kur'an'ın bir benzerini getirmekten âciz kalacaklarını zikrederek onun icazını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Kur'an konusuna tekrar dönmüş ve onun Allah katından gelen bir hak olduğuna dikkatleri çekerek ona inanmayanları tehdit etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[101] Bir gerçektir ki Musa'ya apaçık dokuz mucize vermiştik. Şimdi İsrailoğullarına sor, (sana haber vereceklerdir; Musa, bu mucizelerle) onlara gelince, Firavun ona demişti ki: "Ey Musa! Ben zannediyorum ki sen büyülenmişsin."

[102] Musa da şöyle demişti: "Sen de muhakkak biliyorsun ki bunları, delil olarak, göklerin ve yerin Rabbinden başkası indirmemiştir. Ben de zannediyorum ki ey Firavun, sen mahvolmuşsun."

[103] Bundan sonradır ki Firavun onları ülkeden çıkarmak istemiş, biz de onu ve onunla beraber olanları toptan suda boğuvermiştik.

[104] Ardından da İsrailoğullarına, "Şu ülkede oturun; ahiret vakti geldiği zaman, (mü'min kâfir) hepinizi bir arada haşredeceğim." dedik.

101 Daha önce de zikredildiği gibi, Kureyş'in ileri gelenlerinden bir grup müşrik Hazreti Peygamber'e gelerek, "Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça yahut senin, aralarından ırmaklar akan hurma ağaçlarından ve üzümden bir bağın olmadıkça yahut göğü üstümüze parça parça düşürmedikçe yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza getirip bizimle konuşturmadıkça yahut altından yapılmış bir evin olmadıkça yahut göğe yükselip de oradan bize okuyabileceğimiz bir kitap indirmedikçe sana asla iman etmeyeceğiz." demişler ve ondan bir insanın hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceği birtakım isteklerde bulunmuşlar, mucizeler getirmesini istemişlerdi. Aslında müşriklerin bu çeşit istekler ileri sürmelerinden maksat, Haz-

reti Peygamber'e inanmak değil, ona karşı inatlaşmak ve onu, gerçekleştiremeyeceği bu çeşit istekler karşısında müşkül duruma sokarak onunla istihza etmekti. Hiç şüphe edilmemesi gereken bir hususdur ki eğer Hazreti Peygamber, onların bu isteklerini fazlasıyla gerçekleştirmiş olsaydı, onlar yine de çeşitli bahaneler ileri sürerek ona inanmayacaklar ve çeşitli yönlerden küfürlerinde direnmeye devam edeceklerdi. İşte Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde bu gerçeği ortaya koymuş ve Musa'yı (as.) da misal göstererek, ona, peygamberliğine ve doğruluğuna açık ve kesin bir şekilde delalet eden dokuz çeşit mucize verdiğini ve bu mucizelerle onu Firavuna gönderdiğini, fakat Firavun ve adamlarının ona yine de inanmadıklarını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Hâlen sen, Yahudilerin de yaşadıkları topraklara yakın bir ülkede yaşamaktasın ve zaman zaman onların ileri gelenlerinden bazılarını görüp onlarla konuşabilmektesin. Şimdi bu Yahudilere sor: Ellerinde bulunan kendi kitaplarının da öğrettiği birtakım gerçekleri sana mutlaka anlatacaklardır. Hani biz, Musa'yı Firavuna gönderdiğimiz zaman, ona, peygamberliğini ispat edecek ve doğruluğuna delil olacak açık ve kesin dokuz mucize vermiştik. Buna rağmen Firavun ve adamları, ona yine de inanmamışlar ve Musa'ya şöyle demişlerdi: *"Bizi büyülemek için her ne mucizeyi bize getirirsen getir, biz, yine de sana iman edecek değiliz. Bunun üzerine biz de ayrı ayrı mucizeler olmak üzere, onlara tufan, çekirge, kımıl, kurbağa ve kan göndermiştik. Ne var ki onlar yine de büyüklük taslamışlardı. Zaten günahkâr bir kavim idiler."* (7/A'râf, 132-133). Neml suresinin 14. ayetinde de *"Gönülleri, o delillerin hak olduğuna kanaat getirdiği hâlde sırf zulüm ve kibir yüzünden onları inkâr etmişlerdi..."* denilerek inançsızlıkları ve küfür üzerinde nasıl direndikleri açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Allah Teâlâ'nın Musa'ya verdiği dokuz mucizenin neler olduğu hususunda bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak bu görüş farkının, Musa'ya verilen mucizelerin, dokuzun çok daha üzerinde olmasından ve ayet-i kerimede zikredilen dokuz çeşit mucizenin bunlardan hangileri olduğu hususundaki soruya bulunan cevaplardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki ayet-i kerimede zikredilen dokuz mucize, Firavun ve kavminin şahit olduğu mucizelerdir. Bu sebeple Musa'nın kavmiyle birlikte Mısır'dan ayrıldıktan sonra ona verilen mucizeleri, bu ayet-i kerimede bahis konusu edilen dokuz mucizeden ayırmak gerekir. Nitekim Neml suresinin 12. ayetinde de dokuz mucizeden, *Firavun ve kavmine gelecek dokuz mucize* olarak söz edilmiştir. Bu husus göz önünde bulundurulursa, Firavunla ilgili olarak Musa'ya verilen dokuz mucizeden beşinin, *"Bunun üzerine biz de ayrı ayrı mucizeler olmak üzere, onlara tufan, çekirge, kımıl, kurbağa ve kan göndermiştik."* (7/A'râf, 133) ayetinde; bir kısmının, *"Ey Musa! Ben, Azîz ve Hakîm olan Allah'ım. Asanı at. Musa, asanın sanki bir yılan gibi hareket ettiğini görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçmıştı. (Ona denilmişti ki:) Ey Musa! Korkma. Benim yanımda peygamberler korkmazlar."* (27/Neml, 9-10) ayetinde; bir kısmının da *"Elini koynuna sok; Firavun ve kavmine gelecek dokuz mucize içinde kusursuz, bembeyaz çıksın. Zira onlar yoldan çıkmış bir kavimdir."* (27/Neml, 12) ayetinde olduğu görülür.

A'râf suresinin 133. ayetinde zikredilen beş mucize ile Neml suresinin 9-10. ayetlerinde zikredilen asa mucizesi ve 12. ayetinde zikredilen koyna sokulduktan sonra ışık saçarak çıkartılan el mucizesi, toplam olarak yedi mucizeyi vermektedir. Firavunla ilgili olarak zikredilen bu yedi mucize kesin olmakla beraber, diğer iki mucizenin hangileri olduğu hususunda açık ve kesin bir delil mevcut değildir. Müfessirlerin bu iki mucizeyle ilgili olarak ileri sürdükleri farklı görüşler ise tatmin edici olmaktan uzak görünmektedir. Netice olarak, Musa, kendisine verilen dokuz mucizeyle Firavun ve adamlarını imana davet etmişse de onlar yine de küfürlerinde direnmişler, hatta Firavun, bu mucizeleri gördükten sonra, Musa'yı büyülenmiş bir kimse olarak küçümsemekten

çekinmemiş, mucizeler hakkında da *"Bu, besbelli bir sihirdir."* (27/Neml, 13) demiştir.

102 Rabbinin mucizeleriyle Firavun ve adamlarına gelen ve onları kendisinden başka ilah olmayan Allah'a iman etmeye davet eden Musa, Firavunun, "Zannediyorum ki sen büyülenmiş bir kişisin; insanlar seni büyülemişler; sen de şimdi bize gelmiş sihirbazlık ediyorsun." diyerek davetini reddetmesi üzerine, ona cevap vermiş ve demiştir ki: Ey Firavun! Sen de çok iyi biliyorsun ki senin gözlerinin önünde vuku bulan bu dokuz mucize, benim yaptığım ve yapabileceğim işlerden değildir. Bunlar, benim seni davet ettiğim hak yolun doğruluğunu kanıtlamak üzere göklerin ve yerin yegâne yaratıcısı Allah tarafından bana verilen ve insanları O'nun hak yoluna hidayet eden delil ve hüccetlerdir. Bunlar, başkasından değil, sadece Allah katından gelmedir.

Ey Firavun! Ben de öyle sanıyorum ki sen, hayırdan uzaklaşıp şerre yönelmiş ve helak olmaya yüz tutmuş bir kişisin; kısacası sen mahvolmuşsun.

103 İşte bundan sonradır ki Firavun, Musa'yı ve senelerdir Mısır'da yaşayan kavmi İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp helak etmek istemiş, fakat yardımımızla kavmi denizden geçirerek Firavunun katliamından kurtarmış, onları ordusuyla takip eden Firavunu ise denizde boğup helak etmiştik.

104 Firavunu denizde boğarak helak edip, Musa'yı ve İsrailoğullarını da kurtardıktan sonra İsrailoğullarına dedik ki: Firavunun sizi çıkarmak istediği Mısır'a yahut size vadolunan Şam diyarına yerleşin ve orada oturun. Ahiret vaadi geldiği zaman, mü'min kâfir, sizi ve düşmanlarınızı hep bir arada toplayacak, sonra da dünyadaki inanç ve amellerinize göre hepiniz hakkındaki hükmümüzü vereceğiz.

[105] Kur'an'ı hak ile indirdik; o da hak ile indi. Seni de (ey Muhammed), ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.

[106] Sana Kur'an'ı verdik ve onu, insanlara yavaş yavaş okuman için kısım kısım ve ihtiyaç hâsıl oldukça indirdik.

105 Allah Teâlâ, yukarıdan beri Musa ile Firavun kıssasını anlatarak, Musa'nın dokuz çeşit mucize ile Firavun ve adamlarına geldiğini, fakat bu mucizelerin onların küfrü terk ederek imana yönelmelerini ve hak yolu bulmalarını sağlamadığını açıklayıp küfürlerinde direnen insanlara mucize getirmenin gereksiz olduğunu açıkça göstererek Hazreti Peygamber'den çeşitli mucizeler isteyen Mekkeli müşriklerin tekliflerini de reddettikten sonra, kıyamete kadar en büyük mucize olarak etkisini sürdüreceğinde şüphe bulunmayan Kur'an gerçeğine dönmüş ve buyurmuştur ki: Biz, Kur'an'ı hak ile indirdik; başından sonuna kadar da bu kitap yalnız hakkı ihtiva eder. Bu itibarla ona hiçbir beşer kelamı karışmamış ve sana da Ey Muhammed, yalnız hak olarak ulaşmıştır. Bu durum ayette şöyle açıklanmıştır: *"Allah sana indirdiği Kur'an'a şahitlik eder ki onu bizzat kendi ilmiyle indirmiştir. Buna melekler de şahitlik ederler. Fakat şahit olarak Allah yeter."* (4/Nisâ, 166).

Ey Muhammed! Biz, seni de insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Bu itibarla sen, dünyada iman eden ve hayırlı ameller işleyen insanları, hudutsuz cennet nimetleriyle müjdeler, kötü amel sahibi kâfirleri ise hiç kurtuluşu olmayan cehennem azabıyla uyarırsın.

106 Şu da var ki biz, Kur'an'ın tamamını sana bir defada indirmedik. Onu, gerektiği zamanlarda bir hikmet ve maslahata ve vuku bulan hadiselere göre, insanlara yavaş yavaş okuyasın ve onların dünya ve ahiretle ilgili müşküllerine cevaplar bulasın diye, yirmi üç senede ayet ayet ve sure sure indirdik.

[107] (Ey Muhammed!) De ki: "Ona ister iman edin, ister etmeyin; Kur'an'dan önce kendilerine ilim verilenlere o (Kur'an) okunduğu zaman, yüzüstü secdeye kapanırlar."

[108] "Ve şöyle derler: Rabbimiz her noksandan münezzehtir. Rabbimizin vaadi mutlaka yerine gelecektir."

[109] Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar ve giderek artan bir huşu duyarlardı.

107 Ey Muhammed! Kur'an'ın, aklı başında olan ve onu kullanmasını bilen insanlar için gerçek bir rahmet ve hidayet olmak üzere, göklerin ve yerin yegâne yaratıcısı Allah tarafından indirilmiş en büyük mucize olmasına rağmen, sırf inatlaşmak için, *"Yerden bize bir pınar fışkırtmadıkça sana asla iman etmeyeceğiz."* diyen ve buna benzer daha birçok mucizeler getirmeni isteyen o kâfirlere de ki: Siz, bu Kur'an'a ister inanın, ister inanmayın, gerçek şudur ki o, Allah tarafından hak olarak indirilmiş ilelebet baki kalacak bir kitaptır. Kitap ehlinden olup da kendilerine verilen Tevrat ve İncil gibi kitaplara inanmış ve onlarda hiçbir tahrifat yapmaksızın onlara sımsıkı sarılmış ilim erbabı kimselere Kur'an okunduğunda onlar bile bu ihsanından dolayı âlemlerin Rabbi Allah'a şükretmek için yüzükoyun secdeye kapanırlar.

108 Ve bu secde sırasında da Rablerini tenzih ederek O'nu ve hudutsuz kudretini yüceltmek için, "Rabbimiz her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. O, her ne vadetmiş ise onu mutlaka gerçekleştirir; O, vaadinden asla dönmez." derler.

Kitap ehlinden olup da kendilerine verilmiş kitapları okuyan, onlara inanan ve Allah'ın o kitaplardaki her vaadinin mutlaka gerçekleşeceğini uman ilim erbabı bu kimseler, her ne kadar Kur'an-ı Kerim'e ve onun indirildiği Hazreti Peygamber'e tam olarak iman etmemiş olsalar bile, kendilerine Kur'an okunduğu zaman, gerek bu Kur'an'ın ve gerekse onun indirildiği peygamberin, kendi kitaplarında bir kitapla geleceği haber verilen peygamber olduğunu anlarlar ve Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretini tazim ederek, O'nun kitaplarında yer alan vaadini gerçekleştirmiş olması dolayısıyla şükür secdesine kapanırlar.

109 Onlar, huşu içinde ağlayarak secdeye kapanırlar ve bu da onların huşularını daha çok artırır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Hidayete erenler ise Allah, onların hidayetini artırmış ve takvalarını korumuştur."* (47/Muhammed, 17). Ne var ki ayet-i kerimede sözü edilen ve yukarıda da işaret ettiğimiz gibi ehl-i kitaptan oldukları anlaşılan bu kimselerin, kendi kitaplarında sözü edilen peygamberin gelmiş olduğunu ve böylece Allah'ın, vaadini yerine getirdiğini kabul etmiş olsalar bile, kendi dinlerini terk ederek İslam'a girdiklerine dair herhangi bir açıklama yoktur. Bununla beraber, Hazreti Peygamber'in hayatında ve vefatından sonra ehl-i kitaptan olan pek çok kimsenin kendi dinlerini terk ederek İslam'a girdikleri de bilinen gerçeklerdendir. Kendilerine Kur'an okunduğu zaman huşu içinde ağlayarak secdeye kapanan ve Allah'ı tenzih ve tazim eden inanmış kimselerin, sonradan İslam'a giren mü'minler olması kuvvetle muhtemeldir.

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ ۭ اَيًّا مَّا تَدْعُوْا فَلَهُ الْاَسْمَاۗءُ الْحُسْنٰى ۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيْرًا ﴿١١١﴾

[110] (Ey Muhammed!) De ki: İster Allah'a dua edin, ister Rahmân'a dua edin; hangisiyle dua ederseniz, en güzel isimler O'nundur. Namazda kıraatini çok yükseltme; gizli de okuma. Bunun arasında orta bir yol bul.

[111] De ki: "Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, âcizlik sebebiyle bir yardımcıya da ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur. O'nu, şanına layık bir şekilde tekbir et."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Kur'an'ın, Allah katından gelen bir hak olduğunu, ona hiçbir beşer kelamının karışmadığını, dolayısıyla insanların ve cinlerin bir araya gelseler bile onun bir benzerini getirmekten âciz kalacaklarını beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Allah'ın, esmâ-i husnâ da denilen güzel isimleri bulunduğunu, bu isimlerden hangisiyle O'na dua edilirse edilsin, yalnız O'na dua edilmiş olacağını zikrederek tekrar tevhidi hatırlatmış ve müşriklerin çoğulcu ilah inançlarını da reddederek, hamdin, eşi, dengi, çocuğu ve mülkiyette ortağı ve yardımcısı bulunmayan Allah'a mahsus olduğunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[110] (Ey Muhammed!) De ki: İster Allah'a dua edin, ister Rahmân'a dua edin; hangisiyle dua ederseniz, en güzel isimler O'nundur. Namazda kıraatini çok yükseltme; gizli de okuma. Bunun arasında orta bir yol bul.

[111] De ki: "Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, âcizlik sebebiyle bir yardımcıya da ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur. O'nu, şanına layık bir şekilde tekbir et."

110 Müfessirlerin İbn Abbâs'tan naklettiklerine göre Hazreti Peygamber, Mekke'de namaz kılıp dua etmiş, dua ederken de *Yâ Allâh, Yâ Rahmân* demişti. Bunu işiten müşrikler, "Şu adama bak; hem bizim bir tek ilaha dua etmemizi emrediyor, hem de kendisi *Yâ Allâh, Yâ Rahmân* diyerek iki ilaha birden dua ediyor." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyi indirmiştir.

Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, zatı itibariyle tek bir ilâh olduğu hâlde, O'nun pek çok sıfatları ve bu sıfatlara delalet eden pek çok isimleri vardır. O'nun en yüce ismi, hiç şüphesiz, *Allâh* ismidir ve bu ismin, *ilâh* isminden türediğine dair görüşler ağırlık kazanmıştır. Şu var ki Kur'an, Allah'ın varlığını ve birliğini katiyet ifade eden delillerle ispat ederken, O'nu, sadece *Allâh* veya *ilâh* isimlerine inhisar eden müphem ve mücerret bir mefhum olarak bırakmamış, Kâdir-i Mutlak bir zat olarak birçok sıfatlarla tavsif etmiştir. Bu sıfatlara tekabül eden isimlerin (esmâ-i husnâ) 99 tane olduğu Hazreti Peygamber tarafından açıklanmıştır. Buhârî (*Sahîh,* III. 185, VIII. 169), Muslim (*Sahîh,* IV. 2063) ve Tirmizî (*Sunen,* V. 532) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'ın 99 ismi vardır. Bunları sayan cennete girer." Bu isimlerin hepsi de Kur'an-ı Kerim'de zikredilmemiş, zikredilenler ise muhtelif surelerde müteaddit defalar tekrarlanmıştır. Allah Teâlâ'nın esmâ-i husnâsından bazılarını bir araya getirmiş olması dolayısıyla şu ayetler büyük önemi haizdir: *"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Gaybın ve hazır olanın âlimidir. Rahmân'dır, Rahîm'dir. O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. Melik'tir; Kuddûs'tur; Mu'min'dir; Muheymin'dir; Azîz'dir; Cebbâr'dır; Mutekebbir'dir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir. O, Hâlık'tır; Bâri'dir; Musavvir'dir. Esmâ-i husnâ O'nundur. Göklerde ve yerde bulunan her şey O'nu tesbih eder. O, Azîz'dir; Hakîm'dir."* (59/Haşr, 22-24).

Allah Teâlâ, esmâ-i husnâdan hangisiyle dua edilirse edilsin, neticede yalnız kendisine dua edilmiş olacağını beyan ettikten sonra, yine peygambere hitap ederek, namazda Kur'an okurken sesini fazla yükseltmemesini, çok da kısmamasını, ikisi arasında bir yol tutmasını emretmiştir. Buhârî (*Sahîh,* V. 229; VIII. 196, 209), Muslim (*Sahîh,* I. 329) ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Musned,* I. 23, 215) İbn Abbâs'tan naklettiklerine göre, Hazreti Peygamber Mekke'de dinini gizli yaşıyordu. Ashabı ile namaz kılarken sesini yükseltir, müşrikler de onun Kur'an okuduğunu duyunca,

hem Kur'an'a, hem onu indirene, hem de indirildiği kimseye küfrederlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *"Namazda kıraatini çok yükseltme; gizli de okuma. Bunun arasında orta bir yol bul."* ayetini indirmiş ve namazda Kur'an'ı müşriklere duyuracak şekilde yüksek sesle okumamasını emretmiştir.

111 Allah Teâlâ, Allah'ın güzel isimlerinden hangisiyle olursa olsun, O'na dua edilebileceğini beyan edip peygamberine, namaz kılarken müşriklerin duyup da küfretmemeleri için Kur'an'ı yüksek sesle okumamasını emrettikten sonra, İsrâ suresinin bu son ayetinde kullarına, Allah'a hamd etmenin yolunu öğretmiş ve O'nu noksan sıfatlardan tenzih edecek şu üç önemli sıfatla tavsif etmesini emretmiştir:

1. *Hamd, çocuk edinmeyen Allah'a mahsustur.* Filhakika Allah, hiçbir surette çocuk edinmemiştir; O, buna muhtaç da değildir. O, çocuk edinmekten münezzehtir. Allah Teâlâ, bununla, bir taraftan melekleri Allah'ın kızları sayan müşrikleri reddederken, bir taraftan da "Uzeyr, Allah'ın oğludur." diyen Yahudileri ve "İsa Mesih, Allah'ın oğludur." diyen Hıristiyanları reddetmiştir.

2. *Hamd, mülkiyette veya hükümranlıkta ortağı olmayan Allah'a mahsustur.* Allah, mülkünde hiç kimseyi ortak edinmemiştir; O, buna muhtaç da değildir. Eğer bunda bir ortağı bulunsaydı, bu O'nun hükümranlıkta âcizliğine delalet eder ve dolayısıyla âciz bir varlık da ilah olmaya uygun düşmezdi. Zira ilahların çokluğu, fesada ve anlaşmazlığa yol açardı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurarak bu hususu açık bir şekilde ortaya koymuştur: *"Yerde ve gökte ilahlar olsaydı, her ikisi de fesada uğrar, bozulur giderdi..."* (21/Enbiyâ, 22). Binaenaleyh Allah, mülkünde kendisine bir ortak veya ortaklar edinmekten münezzehtir.

3. *Hamd, işlerinde hiçbir yardımcıya muhtaç olmayan Allah'a mahsustur.* Allah, hiç şüphesiz, gökleri, yeri ve içlerindeki canlı cansız bütün varlıkları yaratmada ve onları dilediği gibi idare edip üzerlerinde dilediği şekilde tasarrufta bulunmaya mutlak surette kadirdir ve bu işleri yapmada hiçbir yardımcıya da ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla Allah, işlerinin tedvirinde yardımcı edinmekten münezzehtir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Allah Teâlâ, bu sıfatların hepsini, İhlâs suresinde bir araya getirmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! O müşriklere) de ki: O Allah birdir. Allah Samed'dir. (Her şeyden müstağni, her şey O'na muhtaçtır). Doğurmamıştır; doğmamıştır. Hiç kimse (ve hiçbir şey) O'na denk değildir."*

İşte, ey Muhammed! Rabbine hamd ederken, O'nun bu eşsiz sıfatlarını göz önünde bulundurarak hamd et ve "Hamd, hiçbir surette çocuk, ortak ve yardımcı edinmeyen ve bunları edinmekten de münezzeh olan Allah'a mahsustur." de ve O'nu şanına layık sıfatlarla tekbir et yücelt.

KEHF SURESİ

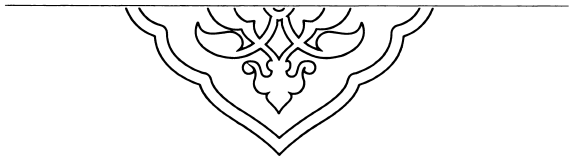

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Kur'an-ı Kerim'in on sekizinci suresi olup 110 ayetten müteşekkildir. Surenin tamamı, Mekke devrinin sonlarına doğru nazil olan Nahl suresinden önce ve Ğâşiye suresinden sonra bir defada nazil olmuştur. Bazı ayetlerinin Medine'de nazil olduğu söylenmişse de genel kanaat, tamamının Mekkî olduğu yolundadır. *Kehf,* lügatte "geniş mağara" manasına gelir; daha küçük mağaralara da *ğâr* denilmiştir. Surenin 9-26. ayetlerinde bir mağaraya sığınan ve orada üç asır (üç yüz yıl) boyunca uyuyarak hayatlarını sürdüren bazı gençlerden söz edildiği ve onların kıssaları anlatıldığı için ona *Kehf suresi* denilmiştir.

2. Kehf Suresinin Kendinden Önceki Sure ile Bağlantısı

Kehf suresinin kendinden önceki İsrâ suresiyle çeşitli yönlerden bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Tesbih ile başlayan İsrâ suresi, Allah Teâlâ'yı her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederken, Kehf suresi tahmid ile başlamış ve hamdin, Kur'an'ı kulu Muhammed'e (sas.) indiren Allah'a mahsus olduğunu beyan etmiştir. Tesbih ve tahmid, birbirini takip eden iki tabir olarak yaygınlaşmıştır. Ayette, *"Rabbini Hamd ile tesbih et."* (15/Hicr, 98) denildiği gibi, hadislerde de *Subhânallâhi ve bihamdihî* denilmiştir.

2. Müfessirlerin naklettiklerine göre, Yahudiler, Hazreti Peygamber'e sormaları için müşriklere üç soru vermişlerdi. Bunlardan birisi ruhun mahiyeti hakkında idi ve Allah Teâlâ, *"Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir."* (17/İsrâ, 85) buyurarak bu soruyu cevaplamıştı. Şu var ki bu ayet nazil olunca Yahudiler, "Bize, her şeyin ilmini ihtiva eden Tevrat verildi. Kime Tevrat verilmişse, ona çok hayır verilmiştir." demişler, bunun üzerine Allah Teâlâ da *"(Ey Muhammed!) De ki: Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsaydı ve bir o kadarını da yardım için getirseydik, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz mutlaka tükenirdi."* (18/Kehf, 109) ayetini indirmiştir.

3. Yahudilerin Hazreti Peygamber'e yönelttikleri ikinci soru Ashab-ı Kehf, üçüncü soru da Zülkarneyn hakkında idi ve bu iki soruya da Kehf suresinde cevap verilmiştir. Bu sorular ve cevapları göz önünde bulundurulursa, iki sure arasında bu yönden de bir bağlantının bulunduğu anlaşılır.

4. Allah Teâlâ, İsrâ suresinin 104. ayetinde, *"İs-*

railoğullarına, "Şu ülkede oturun; ahiret vakti geldiği zaman, (mü'min kâfir) hepinizi bir arada haşredeceğim." dedik." buyurmuş, Kehf suresinin 98-100. ayetlerinde ise bu beyanı tafsil etmiştir.

5. İsrâ suresinde Yahudiler bahis konusu edilmiş ve surenin 4. ayetinde onların, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracakları ve kibirlenip isyan edecekleri, bu yüzden de iki büyük azap ile cezalandırılacakları açıklanmıştı. Nitekim bu ayetlerin tefsirinde de açıkladığımız gibi, Tevrat'a muhalefet ederek onda tahrifat yapmak ve Tevrat hükümlerini değiştirmek suretiyle yeryüzünde sebep oldukları büyük fesat, üzerlerine acımasız ve çok katı bir hükümdar olan Buhtunassar kumandasında Babil ordusunun gönderilmesi ve Kudüs'ü yakıp yıkması neticesini doğurmuştu. İkinci büyük ceza ise Yahudilerin Hazreti İsa'yı reddetmeleriyle ilgili olup bu da Romalılar yönünden gelmiş ve Kudüs, Romalılar tarafından ikinci defa tahrip edilmiş, yakılıp yıkılmıştı. Eğer Hazreti İsa'nın da Yahudilere gönderilmiş bir peygamber ve Hıristiyanlığın Musevilikten türeme bir din olduğu göz önünde bulundurulursa, İsrâ suresinde Yahudilikten söz edildikten sonra, Kehf suresinde de Hıristiyanlığın ele alınmasını tabii görmek gerekir. Filhakika Kehf suresinde Hıristiyanlardan söz edilmiş ve ilk ayetlerinde Hazreti İsa'ya inananların onu Allah'ın oğlu olarak kabul etmelerinin tevhide ne derece ters bir akide ihdas ettikleri açıklanmıştır. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, İsrâ suresinin son ayetinde tevhid akidesinin esaslarını açıklarken, *"Hamd, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, âcizlik sebebiyle bir yardımcıya da ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsustur. O'nu, şanına layık bir şekilde tekbir et."* buyurarak, Allah Teâlâ'nın çocuk edinmeyen bir ilah olduğunu özellikle birinci planda zikretmiş, Kehf suresinin ilk ayetlerinde de Allah'a çocuk isnat edenleri korkutmayı, Kur'an'ın indiriliş sebeplerinden birisi olarak açıklamış ve 5. ayetinde, *"Ne Allah'ın bir çocuk edindiğini söyleyenlerin ne de atalarının, bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan söz, küfür olarak ne büyüktür. Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar."* buyurarak, Allah'a çocuk isnadının en büyük küfür olduğunu açıkça ifade etmiştir.

3. Kehf Suresinin Konusu

Her Mekkî surede olduğu gibi, Kehf suresinde de üzerinde durulan en önemli konu, tevhid akidesinin ispatı ile Allah Teâlâ'nın bu akide içindeki hudutsuz kudretinin göklerde ve yerdeki delillerine dikkatleri çekmek ve insanların kalplerini itminana kavuşturmaktır. Bu maksatla surede üç kıssaya yer verilmiştir ki bunların en önemlisi, sureye de adı verilen Ashab-ı Kehf kıssasıdır. Diğer iki kıssa ise Musa'nın Hızır ile olan kıssası ve Zülkarneyn kıssasıdır.

a) Ashab-ı Kehf Kıssası

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi *kehf*, *geniş mağara* manasına gelen bir kelimedir. Daha küçük mağaralara da *ğâr* denilmiştir. Ashab-ı Kehf veya Ehl-i Kehf, bir mağaraya sığınıp orada üç asır boyunca uyuyan gençlere verilen isimdir. Ashab-ı Kehf hakkında bizim sahip olduğumuz gerçek bilgi, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresindeki 9-26. ayetlerine dayanır. Şu var ki Kur'an-ı Kerim, ne Ashab-ı Kehf'in yaşadıkları ve üç asır boyunca bir mağaraya sığınıp uyuduktan sonra tekrar uyandıkları devir hakkında, ne mağaranın bulunduğu yer hakkında, ne de bunların kimler oldukları hakkında hiçbir bilgi vermemiştir. Mağaraya sığındıkları zaman, yanlarında bir de köpek bulunduğu anlaşılmakla beraber, kaç kişi oldukları açıklanmamış, buna karşılık, üç, beş yahut sekiz kişi olduklarını ileri sürenlere karşı Hazreti Peygamber'e 22. ayette, *"Onların sayılarını en iyi Allah bilir..."* demesi emredilmiştir. Bununla beraber, Kur'an ayetlerinden anlaşılan ve gerçek olan husus şudur ki Allah'a inanan ve bu inançlarında sebat ve metanet gösteren bazı gençler, dinsiz bir kralın dinsizliğe davetine karşı gelmişler, onun bu davete icabet etmeyenlere karşı yürüttüğü zulüm ve katliamdan kurtulmak için kaçıp bir ma-

ğaraya gizlenmişler ve Allah'a yalvararak O'ndan bir kurtuluş yolu dilemişlerdir. İnanan insanlardan yardımını esirgemeyen Allah Teâlâ da onlara uzun bir uyku vermiş ve bu uyku üç asır sürmüştür. Uyandıkları zaman, dinsiz kralın devri sona ermiş, inanan insanların yaşadıkları bir devir başlamıştır; çünkü kendilerini bulan kimseler, mağarada üzerlerine bir mabet inşa etmeyi düşünmüşlerdir ki bu düşünce, onların inanan insanlar olduklarını göstermektedir.

Uzun bir süre uyuduktan sonra uyanan gençler, kaç gün uyuduklarının farkına varmadan yahut hiç olmazsa bir gün veya daha az uyumuş olabileceklerini düşünerek, aralarından birini yiyecek almak için gizli davranmak şartıyla şehre göndermişlerdir. Ancak şehre giren gencin elinde üç asır önce kullanılan ve belki de dinsiz kralın ismi yazılı paralardan vardır ve yiyecek almak için bu para kime verilse, onun dikkatini çekecek ve kaynağını araştıracaktır. İlahî hikmet, bu gençlerin üç asır uyuduktan sonra tekrar uyanmalarını, öldükten sonra tekrar dirilmenin mutlaka gerçekleşeceğine açık bir delil olarak göstermek şeklinde belirince, uyuyan gençlerin üç asır sonra uyandıklarının bazı insanlar tarafından bilinmesi, hatta gözle görülmesi gerekir. Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'de bu hususta fazla bilgi verilmemiş ise de bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, yiyecek almak için şehre inen genç, alışveriş yaparken, elinde bulunan eski paraları verince, onu hazine bulmuş bir kimse sanarak zamanın hükümdarına götürmüşlerdir. Tabii mesele de bundan sonra ortaya çıkmış ve gençlerin uzun seneler uyudukları anlaşılmıştır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Ashab-ı Kehf'in yaşadığı devir, Kur'an-ı Kerim'de açıklanmamıştır. Bununla beraber, Hıristiyan kaynakların hepsi, Müslüman kaynakların da çoğu, hadisenin, Hıristiyanlığın ilk devirlerinde cereyan ettiği görüşünde birleşir.

Bilindiği gibi Hıristiyanlık gizli bir din olarak ortaya çıkmıştır. İlk Hıristiyanlar, Roma imparatorları tarafından şiddetle takip edilmiş ve yakalandıkları yerde öldürülmüşlerdir. Bu gizlilik üç asır boyunca devam etmiştir. Nihayet İmparator Kostantin'in Hıristiyanlığı devletin resmî dini olarak ilan etmesinden sonradır ki Hıristiyanlar gizlendikleri yerlerden çıkmışlar ve dinlerini serbestçe yaymaya başlamışlardır. İşte Ashab-ı Kehf'in ortaya çıkışı ve üç asır süreyle uykuda kalışı bu devre rastlamış olsa gerektir. Hıristiyanlığın ilk asrında dünyaya gelen bu gençler, yeni dini kabul etmişler, fakat dinsiz ve zalim bir Roma imparatorunun zulmünden ve Hıristiyanları öldürmesinden dolayı bir mağaraya gizlenmişler ve orada üç asır süren uykuya dalmışlardır. Uyandıkları zaman devir değişmiş ve Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğunun resmî dini olarak serbestlik kazanmıştır. Kehf suresinin 21. ayetinde yer alan, *"Onların durumlarını yakından bilip galip gelenler de şöyle demişlerdi: Üzerlerine muhakkak bir mescit yapacağız."* ibaresinin, Romalıların dinsizliğe galip gelip tek Allah inancını gerektiren Hıristiyanlığı kabul etmeleri sebebiyle buna işaret etmiş olması mümkündür.

Ashab-ı Kehf'in, Hıristiyanlığın ilk devirlerinde yaşadığı görüşünü kuvvetlendiren diğer bir husus da bu mü'min gençlerle ilgili kıssanın Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd sifrlerinde yer almamış olmasıdır. Çünkü hadise Kitab-ı Mukaddes'in tedvininden sonra ortaya çıkmış ve dolayısıyla bu kitaba girmemiştir. Bununla beraber, hadiseyle ilgili haberler, Hıristiyanlar arasında rivayet edilerek şöhret kazanmış, Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiş olması dolayısıyla da Müslümanlar tarafından öğrenilmiştir. Eğer bu hadise Yahudilikten önce vuku bulsaydı, Kitab-ı Mukaddes'te niçin zikredilmediği yahut Yahudiler arasında neden şöhret kazanmadığı gibi sorulara cevap bulmak gerekirdi. Bununla birlikte biz, yine de Kur'an-ı Kerim'in tavsiyesine uyarak, Allah'a inanan bu gençlerin yaşadıkları devri en iyi Allah bilir, deriz.

Ashab-ı Kehf, Hıristiyan âleminde "Yedi Uyu-

yanlar" (Seven Sleepers) adıyla şöhret kazanmıştır. *The Encyclopedia of Religion and Ethics* (Newyork 1951), XI. 428 vd. hadiseyi hikâye ederek şu bilgileri vermiştir: "Yedi Uyuyanlar kıssası, azizlerle ilgili kıssaların en yaygın ve en ilgi çekici olanıdır. Kıssanın en eski metinlerce kabul edilen ana hatları şöyledir: İmparator Decius (201-251), eski Yunan şehri Ufsus'a gelir ve putperestliği yeniden dirilterek herkesin, özellikle Hıristiyanların putlara kurban kesmelerini emreder. Birçok Hıristiyan, bu emre uyarak dinlerini terk eder; bazıları da imanlarında sebat gösterip zulüm ve baskılara katlanmayı tercih ederler. Bunlar arasında imparatora yakın olan ve sarayda yaşayan, fakat gizlice Hıristiyanlığı kabul etmek ve putlara kurban takdimini reddetmekle suçlanan yedi genç de bulunuyordu. (Bazı metinlerde bunların sekiz kişi olduğu zikredilmekte ve farklı isimler verilmektedir). İmparator bu gençlerin kararlarından dönmeleri ve Hıristiyanlıktan tövbekâr olmaları için onlara bir mühlet verir ve şehirden çıkıp gider. Bu müddet zarfında gençler şehri terk edip civardaki Anchilus adındaki bir dağda bulunan mağaraya saklanmışlardır. Bir müddet sonra, aralarından Diomedes veya İmblicus adında biri, haber toplamak ve yiyecek bir şeyler satın almak için kıyafet değiştirerek şehre iner. Bu sırada İmparator Decius da dönmüş ve gençlerin huzuruna getirilmelerini emretmiştir. Diomedes, İmparatorun bu emrini arkadaşlarına duyurur; endişeli bir şekilde yemeklerini yerler; sonra da Allah'ın kendilerine verdiği derin ve uzun bir uykuya dalarlar."

"Decius gençleri bulamayınca, onların kaçışlarına bir mazeret bulmaya çalışan ebeveynlerini çağırtır; onlar da çocuklarının Anchilus dağındaki bir mağarada gizlendiklerini haber verirler. İmparator mağarayı buldurur. Gençlerin diri diri gömülü kalmaları için de mağara girişinin büyük kayalarla kapatılmasını emreder. İsimleri Thodore ve Rufinus olan iki Hıristiyan, bu şehit gençlerin hikâyelerini madenî bir levha üzerine yazıp mağaranın ağzını kapatan taşların altına gizlerler."

"307 yıl sonra, İmparator Theodosius zamanında psikopos Theodore'un önderliğinde ölümden sonra dirilişi inkâr eden bir mezhep ortaya çıkmıştı. Bu durum, mü'min imparatoru bir hayli endişelendiriyordu. Bu sıralarda Allah, mağaranın bulunduğu tarlanın sahibi Adolius adındaki şahsa koyunları için bir ağıl yapma fikrini ilham eder. İşçiler bu ağılı yaparken mağaranın girişini kapatan taşları kullanırlar ve böylece mağara yeniden açılmış olur."

"Allah, gençleri o saatte uyandırır. Gençler, sadece bir gece uyuduklarını zannetmektedirler. Bu zan içinde gerekirse Decius'un elinde şehit olmayı birbirlerine tavsiye ederler. Âdet üzere Diomedes şehre iner. Fakat şehrin kapısı üzerine işlenmiş salîbi görünce hayretten donakalır ve şehrin gerçekten Ufsus olup olmadığını, yolda karşılaştığı birine sormak lüzumunu hisseder. Şehirdeki bu büyük değişikliği arkadaşlarına haber vermek için sabırsızlanır. Fakat önce yiyecek satın alır ve Decius zamanından kalma paradan yiyecek bedelini ödemek ister. Gerek satıcı ve gerekse orada bulunanlar, gencin bir hazine bulduğunu zannederek bu hazineye hissedar olmak isterler. Genci tehdit edip korkuturlar; şehrin sokaklarında peşini bırakmazlar. Genç, etrafında toplanan halk arasında boş yere tanıdık bir yüz arar. Şehrin valisi ve papaz, Diomedes'i sorguya çekerler; o da bütün hikâyeyi anlatır ve arkadaşlarını görmeleri için onları mağaraya davet eder. Hep beraber tepeye tırmanırlar ve orada gencin anlattıklarını doğrulayan iki kurşun levha bulurlar. Sonra mağaraya girerler ve arkadaşlarını, yüzlerini nur ve vakar kaplamış olarak hayatta görürler. Haber imparatora da ulaştırılır. Theodosius mağaraya gelir ve gençleri ziyaret eder. Gençlerden adı Maximilian olan biri (yahut Achilides yahut da bir diğeri), imparatora, Allah'ın öldükten sonra tekrar dirilmenin hak olduğunu göstermek için kendilerini uzun süre uyuttuğunu, kıyamet-

ten önce de uyandırdığını söyler. Daha sonra da gençler, ebedî ölüm uykusuna dalarlar. Hatıralarına riayeten mağaranın bulunduğu yere bir kilise inşa edilmiştir."

Dinler Ansiklopedisi'nde kıssa ile ilgili kısım burada tamam olmaktadır. Bundan sonra ansiklopedi, kıssanın bu şekliyle Hıristiyanlığa ait olduğuna işaret eder ve onun şarkta ve garpta nasıl yayıldığını ve dinî metinlere nasıl girdiğini anlatır.

Kıssanın İslam edebiyatındaki yaygınlığı ve şöhreti ise onun, Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiş olması yönündendir. Ancak konuyla ilgili Kur'an ayetlerinden de anlaşılacağı üzere, Kur'an-ı Kerim, kıssayı teferruata kaçmadan kendine has metodu ile anlatır ve hadiseyi, insanların öldükten sonra kıyamet günü mutlaka dirileceklerini ve hesaba çekileceklerini gözler önüne sermek için Allah'ın sayısız ayetlerinden biri olarak verir.

Kur'an-ı Kerim için, zikredilen kıssadan, Müslümanların ibret almaları ve yaşayışlarını buna göre düzenlemeleri önemlidir. Vahyin gelmeye başladığı ilk senelerde Hazreti Peygamber'in etrafında toplanan bir avuç Müslümanın, Mekkeli müşrikler tarafından nasıl baskı ve zulüm altında ezildikleri unutulamaz. Bilal, Ammâr, Sumeyye, Habbâb ve arkadaşlarına yapılan insanlık dışı işkenceler, tüyler ürpertici ve tiksinti vericidir. Ve bütün bunların sebebi de mazlumların, müşrik dinini reddederek İslam dinine inanmış ve o dine girmiş olmalarıdır. Bu bakımdan Ashab-ı Kehf'in yaşadığı devirle, ilk Müslümanların yaşadıkları devir arasında büyük bir benzerlik vardır; tıpkı Romalıların içinde bulundukları sefahat çukuru ile Mekkeli müşriklerin yaşayışları arasındaki benzerlik gibi... Allah, her iki toplumdan, kendisine inanan ve bu inanç uğruna şehit olmayı göze alan yiğit gençler çıkarmış ve bu gençleri her türlü tehlikeden koruyarak, onları, kendi dininin sapık dinlere galip gelmesini sağlamak için gelecek inançlı nesillerin nüvesi kılmıştır. Ashab-ı Kehf, nasıl müşriklerin zulmünden bir mağaraya sığınarak, Allah'ın lütfu ile üç asır sonra gerçekleşen tek Allah inancının galebesini görmüşlerse, Mekkeli müşriklerin zulmünden kurtulup İslam'ı yaymak için Medine'ye hicret eden ilk Müslümanlar da orada İslam'ın tealisine şahit olmuşlardır. Bunda birincilere ait kıssanın ikincilere ibret olarak zikredilişinin büyük rolü olduğunu inkâr etmek mümkün müdür? Bu ibret sahnesi, hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde Kur'an-ı Kerim'de gösterilmiş ve Müslümanların dinsizliğe karşı direnişlerinde hissesine düşen rolü ve tesiri yapması sağlanmıştır. Bu bakımdan Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Ashab-ı Kehf kıssasını noksan yahut tarihî gerçeklere aykırı bulmak mümkün değildir.

Kur'an dışındaki diğer İslami kaynakların, özellikle tefsir kitaplarının kıssayı nakillerinde ve kıssa ile ilgili ayetlerin tefsirinde tamamıyla Hıristiyan kaynaklarından faydalandıklarına şüphe yoktur. Ancak bu kitapların çıkmaya başladığı devirlerde Hıristiyan kaynaklarının da yaygın olmadığı ve Müslümanlar tarafından güç temin edilebildikleri göz önünde bulundurulursa, nakillerde bazı tutarsız haberlerin veya farklı izah tarzlarının yer almasını da tabii görmek gerekir.

b) Musa'nın Hızır ile Kıssası

Surenin 60-82. ayetlerinde nakledilen bu kıssanın başlıca gayesi, ilim peşinde koşan ve gayretleriyle ilim elde ederek âlimler arasında yer alan kimselerin, ne derece ilim sahibi olurlarsa olsunlar, tevazuu elden bırakmamalarını talim ve telkin etmektir. Zira ilim peşinde koşan öyle insanlar vardır ki peygamber bile olsalar, ne derece âlim olurlarsa olsunlar, bunların, kendilerinden daha âlim kimselerin bulunduğunu hiçbir zaman unutmamaları gerekir. Nitekim Musa, kavmi içerisinde ilmiyle ve hitabetiyle şöhret kazanmış bir peygamberdi. Bir gün kendisini dinleyenlerden biri ona şöyle demişti: "Ey Allah'ın peygamberi! Ne kadar açık ve düzgün konuşuyorsun? Acaba yeryüzünde senden daha güzel konuşan ve senden daha çok ilim sahibi bir kimse

var mıdır?" Onun bu sözlerine Musa, "Hayır yoktur." cevabını vermiş, ne var ki Rabbi ona, yeryüzünde ondan daha âlim ve daha bilgili bir kulunun bulunduğunu haber verince Musa, "Rabbim! Bana yol göster; onu arayıp bulayım ve ondan ilim alayım." diyerek niyazda bulunmuştur. Ne var ki Kur'an-ı Kerim'de Musa'dan daha bilgili olan bu kişinin adı açıklanmamıştır. Bununla beraber, çeşitli rivayetlerde onun adının Hızır olduğu ve pek çok manevi ilimle donatılmış salih bir kul yahut bir peygamber olduğu söylenmiştir. İşte bundan sonradır ki Musa, Rabbinin haber verdiği o âlim kişiden ilim almak için, ilim âleminde *er-rıhle litalebi'l-ılm* (ilim elde etmek için yapılan yolculuk) adıyla şöhret kazanan ve pek çok güçlüklerle yapılabilen ilim yolculuğuna başlamıştır. Bu yolculukta Musa'nın yanında rivayetlere göre adı Yûşâ ibn Nûn olan, ona hizmet eden ve bu arada ondan ilim de öğrenen genç bir adam da bulunuyordu. Buhârî (*Sahîh,* V. 230) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1847) tarafından nakledilen uzun bir hadisten öğrendiğimize göre, Musa, Rabbinin tavsiyesiyle yanına bir de balık almış ve hizmetindeki gençle birlikte iki denizin birleştiği yere doğru hareket etmiştir. Zira Musa, o âlim kişiyle, iki denizin birleştiği ve yanlarındaki balığın canlanıp denizde kaybolacağı yerde buluşacaktı. Kur'an-ı Kerim, birleşen bu iki denizin hangi denizler olduğunu da açıklamamıştır. Bu sebeple denizlerle ilgili çok değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre bunlar, Hazar Denizi ile Karadeniz olduğu gibi, bazılarına göre Nil nehrinin Sudan'daki uzantıları olan Bahr-i Ebyaz ile Bahr-i Ezrak'tır.

Musa, Hızır ile buluşacağı yere geldikleri zaman yanlarında bulunan balık canlanmış ve denize doğru kayarak gözden kaybolmuşsa da Musa'nın adamı, tembihli olmasına rağmen bunun farkına varmamış ve bu sebeple buluşma noktasından bir hayli uzaklaşmışlardır. Bunun farkına vardıklarında ise geldikleri yöne geri dönmüşler ve balığın kaybolduğu yerde de Allah'ın rahmet ihsan ettiği ve ilim öğrettiği Hızır ile karşılaşmışlardır.

Kıssanın bundan sonraki bölümünde Musa ile Hızır arasında Hızır'ın zor bir adam, Musa'nın ise sabırsız bir kimse olduğunu ortaya koyan konuşmalar cereyan etmiş, sonra da beraberce bir gemiye binmişlerdir. Ne var ki bu gemi yolculuğu ve karaya çıktıktan sonra cereyan eden hadiseler, Hızır'ın zorluğunu, Musa'nın da sabırsızlığını ispat eden birer delil olmuştur. Nitekim gemiye bindikleri zaman Hızır'ın ilk işi, Musa'nın sabırsızlığına ve itirazına yol açan gemide bir delik açmak olmuş, karaya çıktıklarında ise Hızır, bir genci öldürmüş, daha sonra da yıkılmaya yüz tutmuş bir evin duvarını ücret almadan doğrultuvermiştir. Bütün bunlar, tabii olarak Musa'nın itirazına ve Hızır'a karşı çıkmasına sebep olmuşsa da Hızır, yaptığı işlerin sebep ve hikmetini açıklamış, sonra da sabırsızlığı dolayısıyla Musa ile geçiminin zor olduğunu ileri sürerek ondan ayrılmıştır. Hızır'ın açıkladığına göre, gemiye bindikleri zaman onda delik açması, sağlam gemilere el koyan bir hükümdarın tasallutundan gemiyi korumak içindir. Gemiden çıktıklarında bir genci öldürmesi, onun müfsit bir insan olması dolayısıyla, salih kişilerden olan ebeveynini onun şerrinden korumak içindir. Yıkılmaya yüz tutmuş duvarı ücret almadan doğrultması ise duvarın altına gömülmüş değerli bir hazinenin açığa çıkmaması içindir. Zira bu ev, iki yetim çocuğa aitti ve çocuklar büyüyüp de mallarına sahip olabilecek bir yaşa ulaşıncaya kadar bu malın duvar altında kalması gerekiyordu. İşte Hızır'ın yapıp da Musa'nın anlayamadığı ve dolayısıyla itirazda bulunduğu davranışların ilahî hikmeti bunlardır. Bu da gösteriyordu ki birtakım tabiat olayları veya insanın arzusu hilafına cereyan eden hadiseler, bazı insanların zararına gibi görünse bile, aslında onların vukuunda insanlar için büyük faydalar vardır ve pek çok kimse, ne derece ilim sahibi olurlarsa olsunlar, bunu anlamaktan âcizdirler. İşte Allah Teâlâ, bu suredeki Hızır kıssasıyla bu gerçeği açıklamış ve peygamberi Musa'ya, kav-

miyle münasebetlerinde bunların benzeri olaylarla karşılaşabileceğini haber vermiştir. Nitekim o, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp Firavunun katliamından kurtarmak için onları denizden geçirmek istediği zaman, kavmi, onun kendilerini suda boğmak istediğini zannetmiş, fakat sudan geçip kurtulunca da gerçeğin böyle olmadığını anlamışlardır. Keza Musa, kavmini zalimlere karşı savaşa davet ettiği zaman, kavmi bundan hoşlanmamış olsa bile, o, Mısır'da köle olarak yaşayan kavminin gelişip olgunlaşması ve üstün bir ırk hâline gelmesi için bu çeşit savaşları zorunlu görmüş ve kavminin bundan mutlaka faydalanacağını düşünmüştür.

c) Zülkarneyn ile Ye'cûc ve Me'cûc Kıssası

Kur'an-ı Kerim'in 83-99. ayetlerinde Zülkarneyn kıssası anlatılmıştır. Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek, *"(Ey Muhammed!) Sana Zülkarneyn'i soruyorlar. De ki: Size onun hakkında (Kur'an'dan) bir haber okuyacağım."* buyurmuş ve sonra da kısaca Zülkarneyn'i tavsif ederek kıssasını anlatmaya başlamıştır. Ancak diğer kıssalarda da olduğu gibi, Kur'an'ın belirgin bir özelliği olarak, kıssada adı geçenlerin kimlikleri ve kıssa ile ilgili hadiselerin cereyan ettiği yerler açıklanmamıştır. Bunun da en önemli sebebi, şahısları ve onların yaşadıkları coğrafi bölgeleri öğrenip daha derin araştırmalara girmek yerine, anlatılan kıssadan alınması gereken ibreti alarak, benzeri durumlarda tutulacak yolu bilip ona tabi olmayı sağlamaktır.

Kıssa ile ilgili ayetlerden öğrenildiğine göre, Zülkarneyn, batı tarafına sefer yapan ve orada güneşin balçığa battığını gören, Allah'a yürekten inanmış bir kumandandır. Onun batı tarafına yaptığı bu seferde ulaştığı son noktanın kendisine kara balçık gibi görünen bir deniz olduğu anlaşılmaktadır. Rabbinden aldığı ilhamla, burada karşılaştığı kavme azap edip etmemek hususunda muhayyer bırakılmış, fakat o, haksızlık edenlere azap edeceğini, sonra da işlerini Allah'a bırakacağını söylemiştir. Bundan sonra Zülkarneyn'in, üzerlerinde kendilerini güneşin hararetinden koruyacak elbiseleri ve bina gibi sığınakları bulunmayan insanların yaşadığı doğu tarafına sefer yaptığı, sonra da iki dağ arasında yaşadığı anlaşılan ve kendilerine söylenenleri güçlükle anlayabilen bir kavme ulaştığı görülür. İşte bu kavim, ona, Ye'cûc ve Me'cûc'un yeryüzünde fesat çıkardığından şikâyet ederek iki dağ arasını birleştirecek bir set yapmasını ve bu setle kendilerini Ye'cûc ve Me'cûc'tan kurtarmasını istemiştir. Zülkarneyn, iki dağ arasını demir kütükleriyle doldurmuş, harç olarak da erimiş bakır kullanmıştır. Artık bundan sonra Ye'cûc ve Me'cûc bu seddi ne aşabilmiş ne de onu oyabilmiştir. Fakat kıyamet yaklaştığı zaman bu seddin yıkılacağı, Ye'cûc ve Me'cûc'un da dört bir taraftan dünyaya saldıracakları anlaşılmaktadır.

Buhârî (*Sahîh,* IV. 109), Muslim (*Sahîh,* IV. 2207-2208) ve Tirmizî (*Sunen,* IV. 480) tarafından nakledilen bir hadiste Zeyneb bint Cahş şunları anlatmıştır: "Resulullah (sas.), bir gün, yüzü kıpkırmızı olduğu hâlde telaşla dışarı çıktı ve "lâ ilâhe illallâh; vukuu yaklaşan şerden, büyük fitneden dolayı vay Arabın hâline! Bugün Ye'cûc ve Me'cûc'un seddinden şunun gibi bir delik açıldı." dedi ve başparmağı ile işaret parmağını birleştirerek halka hâline getirip sette açılan deliği tarif etti. Ben, "Yâ Resulallah! İçimizde bunca iyi kimseler varken biz helak olur muyuz?" diye sordum. Resulullah (sas.), "Evet, (fasıklık, facirlik, fuhuş, ahlaksızlık ve zulüm gibi) madda manevi her türlü içtimai pislikler çoğaldığı zaman (helak olursunuz)." cevabını verdi.

Bu hadisten de anlaşıldığı gibi, Zülkarneyn'in iki dağ arasını demir kütükleriyle doldurarak inşa ettiği set, Ye'cûc ve Me'cûc'un yeryüzüne dağılarak fitne ve fesat çıkarmalarını önlemek içindir. Ancak bu set, İslam'ın bidayetinde delinmiş, Hazreti Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Halife Osman ibn Affân'ın şehit edilmesiyle birlikte orta-

ya çıkan ve birbirini takip eden iç savaşlar, hadiste sözü edilen fitnenin birer neticesi olmuştur. Ancak Kur'an-ı Kerim'de (18/Kehf, 94) ve hadis-i şerifte fitne ve fesat kaynağı olarak sözü edilen Ye'cûc ve Me'cûc kimlerdir ve nasıl varlıklardır? İki dağ arasını demir ve bakır karışımı bir duvarla birleştirerek bu varlıkların dışarı çıkmalarına engel olmaya çalışan Zülkarneyn kimdir? Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ne Kur'an-ı Kerim'de ne de hadislerde bunların kimlikleri hakkında hiçbir açıklama yapılmamıştır.

Ye'cûc ve Me'cûc'u, Gog ve Magog adı altında zikreden batılıların ilk kaynakları, hiç şüphesiz Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'den ibaret olan Kitab-ı Mukaddes'tir. Tevrat (Tekvîn, 10/2), "Yafet'in oğulları: Gomer ve Me'cûc ve Maday ve Yavan ve Tubal ve Meşek ve Tiras" diyerek Me'cûc'u Yafet'in oğullarından biri olarak tanıtmıştır. Yafet ise Nûh'un gemiden çıkan üç oğlundan biridir; diğer iki oğlu Sam ve Ham idi. Yahudi peygamberlerinden olduğu ve Rabbinden vahiy aldığı söylenen Hezekiel, kitabında şöyle der: "Ve bana Rabbin şu sözü geldi: Âdemoğlu, Magog (Arapça nüshada Mâcûc olarak zikredilmiştir) diyarından olan Roşun, Meşekin ve Tubalın beyi Gog'a (Arapça nüshada Cûc'tur) yönel ve ona karşı peygamberlik et ve de: Rab Yehova şöyle diyor: Roşun, Meşekin ve Tubalın beyi Gog. işte ben sana karşıyım ve seni geri çevireceğim ve çenelerine çengeller takacağım, seni ve bütün ordunu, atları ve atlıları... ve bütün ordularını, seninle birlikte çok kavimleri çıkaracağım..."

Bu ibarelerden anlaşıldığına göre, Gog, Magog diyarından olan Roşun, Meşekin ve Tubal'ın beyidir. Kendisiyle birlikte birçok kavim, atlara binmiş, büyük ve kuvvetli bir ordu olarak, kuzeyden bir bulut gibi İsrail kavminin üzerine yürüyecektir. Bu, İsrailoğullarının Rabbi tanımamalarının bir cezasıdır. Onu tanımaları için Gog onların başına musallat edilecek, fakat sonra Rab, Gog'un İsrail diyarına karşı geldiğini görünce ateş püskürecek ve onları yine de Gog belasından kurtaracaktır. Gog, İsrail dağlarına geldiği zaman, elinden oku ve yayı düşürülecek, sonra da yırtıcı kuşlara ve kır canavarlarına yedirilecektir. Ayrıca Magog üzerine ve adalarda emniyette oturanlar üzerine ateş gönderilecektir. (Hezekiel, 39/1-6).

Ye'cûc ve Me'cûc'la ilgili haberlere İncil'de de rastlanır. Yuhanna'nın Vahyi'nde (bâb 20), elinde cehennemin anahtarı ve büyük bir zincir olduğu hâlde gökten inen bir meleğin, şeytanı bağladığı ve bin yıl süreyle milletleri saptırmaması için cehenneme atıp kapadığı bildirildikten sonra şöyle denilmiştir: "Bin yıl tamam olunca şeytan zindanından çözülecektir ve yerin dört köşesinde olan milletleri, Ye'cûc ve Me'cûc'u saptırmak ve onları cenk için bir araya toplamak üzere çıkacaktır. Onların sayısı denizin kumu gibidir ve yerin genişliği üzerine çıktılar ve mukaddeslerin ordusunu ve sevgili şehri kuşattılar ve gökten ateş inip onları yedi ve onları saptıran İblis, canavarla yalancı peygamberin içinde bulundukları ateş ve kükürt gölüne atıldı ve ebetler ebedince gündüz ve gece kendilerine azap edilecektir."

Ye'cûc ve Me'cûc hakkında Tevrat ve İncillerde yer alan bu haberler de konuya herhangi bir açıklık getirmekten uzak görünmektedir. Bununla beraber, bir taraftan batılı yazarlar, bir taraftan da Müslüman müellifler, hem Zülkarneyn'in hüviyetini, hem de kimlere Ye'cûc ve Me'cûc denildiğini tahminlerle tayin etmeye çalışmışlardır. Bu tahminlerde genellikle doğudan batıya seferler düzenleyerek yeryüzünün büyük bir bölümüne hâkim olduğu anlaşılan Zülkarneyn'in, özellikle hükümdarlık sıfatları göz önünde bulundurularak, tarihte imparatorluklar kurmuş ve büyük şöhret kazanmış benzerleri araştırılmış ve onun, Makedonya kralı İskender olabileceği ileri sürülmüştür. İskender (M.Ö. 336-324), 20 yaşında iken kral olmuş, M.Ö. 334'te İran fethine çıkmış, Pers kralı III. Darius'u mağlup ettikten sonra Mısır'a geçerek Akdeniz kıyısında İskenderiye şehrini kurmuştur. Darius'un ölümünden sonra kendisini Pers kralı ilan eden İskender, Buhara'yı almış, sonra da

Hindistan'a girmiştir. Asya ile Avrupa'yı birleştirip tek bir ülke yapmak istemesi ve hayatında ülkesinin sınırlarını Ege'den Hindistan'a kadar genişletmesi, ona tarihçiler arasında *Zülkarneyn* lakabını kazandırmıştır. Zira lügatte *karn,* "boynuz" manasına gelir; *karneyn* "iki boynuz", *Zülkarneyn* ise "iki boynuz sahibi" demektir ki genellikle yeryüzünün doğusuna ve batısına sahip kimselere denilmiştir. Ancak Kur'an'da zikredilen Zülkarneyn ile tarihin büyük İskender'i arasında hâkimiyetlerini batıdan doğuya yaymış olmak yönünden bir benzerlik bulunsa bile, diğer sıfatlar yönünden ikisinin aynı şahıs olması şüphelidir. Kur'an'da müteaddit defalar Allah Teâlâ'nın *"Yâ Ze'l-Karneyn!"* hitabına mazhar olan, peygamber olduğu kesinlikle bilinmese bile, O'nun sevgili kullarından olduğuna şüphe bulunmayan şahsın sahip olduğu velilik sıfatlarına, İskender'in sahip olup olmadığı bilinmemektedir. Keza İskender'in, Zülkarneyn gibi iki dağ arasını birleştiren bir set inşa ettiği de meçhuldür.

Zülkarneyn'i Pers kralı Darius (Dârâ) ile açıklayan kaynaklar, Tevrat'ın Daniel kitabında sözü edilen bir rüyaya dayanırlar (8/3). Rüyayı gören Daniel şöyle der: "Ve gözlerimi kaldırıp baktım ve işte, ırmağın önünde bir koç durmakta idi ve iki boynuzu vardı ve bu iki boynuz yüksektiler; ancak biri ötekinden daha yüksekti ve yüksek olanı sonradan çıktı. Koçu garba ve şimale ve cenuba doğru tos vurmakta gördüm..." Daniel, rüyada gördüğü koçu ve boynuzlarını uzun uzun anlattıktan sonra, Cebrail'in gelip bu rüyayı tabir ettiğini ve "Gördüğün iki boynuzu olan koç, Medya ve Fars krallarıdır." dediğini nakleder (8/20).

İslami kaynaklarda ve özellikle Kur'an tefsiriyle ilgili eserlerde Ye'cûc ve Me'cûc hakkındaki çok değişik ve birbirini tutmayan haberlerin asıl kaynağı israiliyyattır. Tevrat'ın Me'cûc'u, Nûh'un oğullarından Yafet'in oğlu olarak ve Türk kavminin de Yafet'ten geldiğine dair ileri sürülen haberler, kaynaklarda daima Ye'cûc ve Me'cûc'la Türkler arasında yakın bir münasebetin kurulmasına sebep olmuş, bu konuda birbirinden farklı, tahmine dayalı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre Ye'cûc ve Me'cûc Türklerdir. Bazılarına göre Zülkarneyn'in inşa ettiği set, Çin Seddi olup Moğol ve Tatar tecavüzlerine karşı yapılmıştır; bu sebeple Ye'cûc ve Me'cûc, Moğollar ve Tatarlardır. Bir görüşe göre de Zülkarneyn, batı ve doğu seferlerinden sonra kuzeye gitmiş ve seddi orada inşa etmiştir. Ye'cûc ve Me'cûc ise seddin kuzey tarafında kalmışlardır ve bunlar da Ruslardan başkası değildir.

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bazı kıssalar vardır; bu kıssalar, daima tarihî bir gerçeği aksettirmiş olsa bile, kıssada söz konusu edilen olayın vuku bulduğu zamanın, olayda yer alan şahısların ve olayın geçtiği yerin, insanlar tarafından bilinmesinde herhangi bir fayda bulunmadığı için Allah Teâlâ bunları açıklamamış, insanlar da bunların araştırılıp öğrenilmesini dinî bir görev olarak yüklenmemişlerdir. Bununla birlikte, bu çeşit kıssaların kendilerinden ibret alınması ve dinî şuurun sağlamlaştırılması yönünden büyük önemi vardır. Zaten bir tarih kitabı olmayan Kur'an-ı Kerim'in başlıca gayesi de budur. Ye'cûc ve Me'cûc kıssası bu görüş çerçevesinde incelendiği zaman, Ye'cûc ve Me'cûc'un, yeryüzünde insanların arasını bozan, her tarafa kötülük saçan birtakım yaratıklar olduğu anlaşılır. Zülkarneyn gibi Allah'ı seven ve Allah tarafından sevilen bir kumandan, kendisine yardım edenlerle birlikte bunları bir süre hapsetmeye muvaffak olmuştur. Fakat bu, onların kıyamete kadar hapis kalacakları manasında değildir. Kur'an ayetlerinde de buna delalet eden hiçbir ifade yoktur. Gerçek olan husus şudur ki her şeyi en iyi ve en doğru olarak yalnız Allah bilir.

4. Kehf Suresinin Faziletleri

Kehf suresinin faziletleriyle ilgili Hazreti Peygamber'den sahih olarak nakledilmiş çeşitli hadisler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Muslim (*Sahîh,* I. 555), Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 432)

ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Musned,* V. 196; VI. 449, 450) Ebû'd-Derdâ'dan naklettiklerine göre Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim Kehf suresinin evvelinden on ayet hıfzederse Deccal'den korunmuş olur." Aynı hadisin yine Ebû'd-Derdâ'dan gelen ve Tirmizî'de (*Sunen,* V. 162) yer alan rivayetine göre Hazreti Peygamber, "Her kim Kehf suresinin evvelinden üç ayet okursa, Deccal fitnesinden korunmuş olur." buyurmuştur. Muslim'in başka bir haberinde ise Hazreti Peygamber'in, "Her kim Kehf suresinin sonundan..." buyurduğu rivayet edilmiştir. Dârimî (*Sunen,* II. 454) tarafından nakledilen ve Ebû Sa'îd el-Hudrî tarafından rivayet edilen bir hadiste de Hazreti Peygamber, "Kim cuma günü Kehf suresini okursa, onunla Beyt-i Atîk arasında nurdan bir ışık belirir." buyurmuştur. Gelen haberlerden öğrendiğimize göre, cuma günleri Kehf suresinin okunması sünnettendir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِىٓ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًاۜ ﴿١﴾ قَيِّمًا لِيُنْذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ
لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًاۙ ﴿٢﴾ مَاكِثِينَ فِيهِ اَبَدًاۙ ﴿٣﴾
وَيُنْذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًاۜ ﴿٤﴾ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِاٰبَآئِهِمْۜ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْۜ
اِنْ يَقُولُونَ اِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهٰذَا الْحَدِيثِ اَسَفًا ﴿٦﴾
اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا
جُرُزًاۜ ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın Adıyla

1-4 Hamd, kendi katından gelecek şiddetli azapla (kâfirleri) korkutmak, iyi iş işleyen mü'minlere, içinde ebedî kalacakları güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek ve "Allah kendisine bir çocuk edindi." diyenleri korkutmak için, içinde hiçbir eğriliğe yer vermeden dosdoğru olarak, kulu Muhammed'e kitabı indiren Allah'a mahsustur.

5 Ne Allah'ın bir çocuk edindiğini söyleyenlerin ne de atalarının, bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan söz, küfür olarak ne büyüktür. Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

6 Demek onlar, Kur'an'a inanmazlarsa, arkalarından üzülerek kendini helak edeceksin.

7 Biz, yeryüzünde bulunan şeyleri, insanlardan hangilerinin daha güzel iş işlediklerini denemek için yeryüzüne süs kıldık.

8 Bununla beraber yine biz, yerin üzerindekileri (vakti) gelince elbette çorak bir toprak hâline getireceğiz.

Allah Teâlâ, İsrâ suresine tesbih ile başlayıp son ayette hamdin, çocuk edinmeyen, mülkte ortağı olmayan, işlerinde âcizlik göstermeyen ve dolayısıyla kendisinden faydalanmak için herhangi bir yardımcıya ihtiyacı bulunmayan Allah'a mahsus olduğunu ve bu üstün sıfatlarıyla tekbir edilmeye layık yegâne varlık olduğunu beyan ederek sureyi hamd ile bitirdikten sonra, Kehf suresine yine hamd ile başlamış ve kendisinde hiçbir eğrilik ve hiçbir kusur bulunmayan Kur'an'ı, sevgili kulu ve son peygamberi Muhammed'e (sas.) indirmiş olması dolayısıyla kendi zatına hamd etmiştir. Allah Teâlâ, kuluna indirmiş olduğu kitap dolayısıyla kendi zatına hamd ettikten sonra, bu kitabın indiriliş sebeplerini de açıklamış ve bu sebepleri şöyle sıralamıştır:

1. Kâfirleri kendi katından gelecek şiddetli bir azabı haber vererek korkutmak;

2. İman eden ve salih amel işleyen mü'min kullarını içinde ebediyyen kalacakları güzel bir ecir ile müjdelemek;

3. Müşrik olsun, Yahudi veya Hıristiyan olsun, Allah'ın çocuk edindiğini ileri sürerek en büyük yalanı söyleyen ve iftirada bulunanların kötü akıbetlerini haber vererek onları uyarmak. Zira onların bu söyledikleri yalanın hiçbir asıl ve esası, hiçbir dayanağı yoktur ve sadece cehaletle söylenmiş bir sözdür. Allah Teâlâ, kısaca işaret ettiğimiz bu hususlarla ilgili olarak buyurmuştur ki:

1-4 Hamd, kendi katından gelecek şiddetli azapla (kâfirleri) korkutmak, iyi iş işleyen mü'minlere, içinde ebedî kalacakları güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek ve "Allah kendisine bir çocuk edindi." diyenleri korkutmak için, içinde hiçbir eğriliğe yer vermeden dosdoğru olarak, kulu Muhammed'e kitabı indiren Allah'a mahsustur.

5 Ne Allah'ın bir çocuk edindiğini söyleyenlerin ne de atalarının, bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan söz, küfür olarak ne büyüktür. Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

1-4 Allah Teâlâ, ayet-i kerimede sevgili peygamberi Muhammed'e (sas.), kendisinde hiçbir eğrilik ve hiçbir kusur bulunmayan ve insanları zulmetten nura, dalaletten hidayete çıkaran Kur'an-ı Kerim'i indirmiş olması dolayısıyla kendi yüce zatına hamd ediyor; başka bir ifadeyle, kendi irade ve ihtiyariyle yapmış olduğu bu güzel fiilden dolayı kendi nefsine şükür ve senada bulunuyor. Bu, O'nun kullarına ihsan ettiği maddi ve manevi, hudutsuz pek çok nimete karşılık, onların Rablerine nasıl hamd etmeleri gerektiğini gösterip öğretmek maksadıyla Kur'an-ı Kerim'in muhtelif sure başlarında ve sonlarında tekrarladığı bir usul olarak görülür.

Peygamberine indirdiği bu kitap, dosdoğru olan ve kendisinde hiçbir kusur ve hiçbir eğrilik bulunmayan bir kitaptır. Bu kitabın indiriliş gayesi ise küfreden ve küfründe inatlaşan kimseleri, dünyada kendi katından acil olarak başlarına gelecek çeşitli musibetlerle ve ahirette de o zamana tecil edilmiş cehennem azabıyla tehdit edip korkutmaktır. Bu kitap, kâfirleri, küfürleri dolayısıyla dünya ve ahiret azabıyla korkuturken, iman eden ve salih amel işleyen mü'minleri de ebedî cennet hayatıyla ve cennetin hudutsuz nimetleriyle müjdeler.

Keza bu kitap, Allah'ın evlat edindiğini ileri süren birtakım cahilleri de korkutmak için indirilmiştir. Bu iddiada bulunanlar, "Biz meleklere ibadet ederiz; zira melekler Allah'ın kızlarıdır." diyen müşriklerle Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu ileri süren Yahudiler ve "İsa Mesih Allah'ın oğludur." diyen Hıristiyanlardır.

5 Bunlar, Allah'a evlat isnat etmekle küfrün en büyüğünü işlemişler ve Allah'a şirk koşmuşlardır. Bunların söyledikleri bu sözlerin hiçbir aslı ve esası, hiçbir dayanağı yoktur. Gerek bunların ve gerekse bu sapık görüşü aldıkları atalarının bu hususta hiçbir bilgileri de yoktur. Bunlar, cehaletten kaynaklanan birtakım sapık görüşler ve ağızlarından çıkan yalan sözlerdir ve bunla-

rın kendilerine şeytan tarafından telkin edilmiş birtakım yalan ve iftiradan başka bir şey olmadığı muhakkaktır.

[6] Demek onlar, Kur'an'a inanmazlarsa, arkalarından üzülerek kendini helak edeceksin.

6 Allah Teâlâ, sevgili peygamberine Kur'an-ı Kerim'i indirmiş olması dolayısıyla kendi nefsine hamdü senada bulunup Kur'an'ın en belirgin bazı gayelerini açıklayarak onu tavsif ettikten sonra, kendisine ve Kur'an'a iman etmeyen ve her fırsatta birtakım çirkin davranışlarla küfürlerini açığa vuran müşrik kavminin bu halleri dolayısıyla büyük bir üzüntü duyan ve kendi kendini harap eden peygamberini teselli etmiş ve ona şöyle buyurmuştur: Sen, kavminin sana ve Kur'an'a olan bu inançsızlığı dolayısıyla kendini helak mi edeceksin? Onlar için üzülme ve kendini helak etme. Senin görevin, Rabbinin sana indirdiği bu kitabı ve onun içindekileri onlara tebliğ etmektir. Bundan sonrası kendilerinin bileceği bir iştir. İster ona iman ederler, ister inkâr ederler. Kim iman ederse, kendi lehine iman etmiş olur. Kim de inkâr ederse, bu da kendi aleyhine olur. Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde Hazreti Peygamber'i teselli eden benzer ayetler de yer almıştır: *"Allah, dilediğini saptırır; dilediğine de hidayet eder. Bu itibarla nefsin onların üzüntüsüyle harap olup gitmesin. Allah, şüphesiz onların yaptıklarını hakkıyla bilendir."* (35/Fâtır, 8); *"İman etmiyorlar diye neredeyse kendini mahvedeceksin."* (26/Şuarâ, 3); *"Sabret. Sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır. Onlara üzülme. Başvurdukları oyunlardan da endişeli olma."* (16/Nahl, 127).

[7] Biz, yeryüzünde bulunan şeyleri, insanlardan hangilerinin daha güzel iş işlediklerini denemek için yeryüzüne süs kıldık.

[8] Bununla beraber yine biz, yerin üzerindekileri (vakti) gelince elbette çorak bir toprak hâline getireceğiz.

7 Daha sonra Allah Teâlâ, dünyayı, üzerinde ebediyyen kalınacak bir yer değil, gelip geçici bir mekân kıldığını, yeryüzünde bulunan eşyayı da insanları imtihan etmek ve kimin daha güzel ameller işleyeceğini denemek için birer süs yaptığını haber vermiştir. Filhakika yeryüzü, çeşit çeşit meyve veren ağaçları, nebatları, renk renk çiçekleri ve her tarafı kaplayan yeşillikleriyle insan için bir neşe ve sevinç kaynağı ve bir huzur vesilesidir. Ancak bu güzellik, kendisini onun içinde kaybedenler için hayırlı bir müjdeci değildir. Bu itibarla kim dünyanın bu geçici süsüne kapılıp ahiretini unutur ve hayatın sadece bu dünyadan ibaret olduğunu zannederse, kendisini aldatmış ve akıbetini de karartmış olur. Nitekim Hazreti Peygamber de Muslim (*Sahîh*, IV. 2098), Tirmizî (*Sunen*, IV. 483), İbn Mâce (*Sunen*, II. 482) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, III. 7, 19, 22; VI. 68) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki dünya tatlı bir yeşillikten ibarettir. Allah sizi geçmiş milletlere halifler kıldı da şimdi sizin nasıl amel ettiğinize bakıyor. Onun için dünyaya dalmaktan sakının; kadınlardan da korunun."

8 Oysa insanı cezbeden bu süslü güzellik asla ebedî değildir ve Allah'ın dilediği bir anda hepsi de yok olmaya mahkûmdur. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Şüphesiz biz, yeryüzünü kaplayan bu yeşilliği ortadan kaldırır ve her tarafı kupkuru bir toprak hâline getirebiliriz. Bu, hiç şüphesiz, *"Bizim, suyu çorak araziye sürüp de onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri bir ekini çıkardığımızı hiç görmemişler midir? Hiç görmüyorlar mı?"* (32/Secde, 27) mealindeki ayet-i kerimeyle ortaya konan bir gerçeğin de ifadesidir. Eğer Allah Teâlâ, çorak toprağa gökten su indirmezse, hem insanların, hem de hayvanların yedikleri ekinler yerden nasıl biter ve yeryüzü nasıl yeşillenir?

اَمْ حَسِبْتَ اَنَّ اَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيْمِ كَانُوْا مِنْ اٰيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ
فَقَالُوْا رَبَّنَآ اٰتِنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً وَّهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلٰٓى اٰذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِيْنَ
عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنٰهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوْٓا اَمَدًا ﴿١٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَاَهُمْ بِالْحَقِّ
اِنَّهُمْ فِتْيَةٌ اٰمَنُوْا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾ وَّرَبَطْنَا عَلٰى قُلُوْبِهِمْ اِذْ قَامُوْا فَقَالُوْا رَبُّنَا رَبُّ السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضِ لَنْ نَّدْعُوَا مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلٰهًا لَّقَدْ قُلْنَآ اِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هٰٓؤُلَآءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً لَّوْلَا يَاْتُوْنَ
عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾ وَاِذِ اعْتَزَلْتُمُوْهُمْ وَمَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا اللّٰهَ فَاْوٗٓا
اِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِّنْ رَّحْمَتِهٖ وَيُهَيِّئْ لَكُمْ مِّنْ اَمْرِكُمْ مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ
اِذَا طَلَعَتْ تَّزٰوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَاِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِيْ فَجْوَةٍ مِّنْهُ ذٰلِكَ
مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ مَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظًا وَّهُمْ
رُقُوْدٌ وَّنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِيْنِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيْدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ
مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾ وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوْا
لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ
اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَاْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ
يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾ وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِيْنَ
غَلَبُوْا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُوْلُوْنَ ثَلٰثَةٌ رَّابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ
كَلْبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُوْلُوْنَ سَبْعَةٌ وَّثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ قُلْ رَّبِّيْٓ اَعْلَمُ بِعِدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا قَلِيْلٌ فَلَا تُمَارِ
فِيْهِمْ اِلَّا مِرَآءً ظَاهِرًا وَّلَا تَسْتَفْتِ فِيْهِمْ مِّنْهُمْ اَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُوْلَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّيْ فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ اِلَّآ
اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ اِذَا نَسِيْتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَّهْدِيَنِ رَبِّيْ لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾ وَلَبِثُوْا فِيْ
كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِيْنَ وَازْدَادُوْا تِسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوْا لَهٗ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَبْصِرْ
بِهٖ وَاَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا يُشْرِكُ فِيْ حُكْمِهٖٓ اَحَدًا ﴿٢٦﴾

9 Yoksa sen (Ey Muhammed!) Kehf ve Rakîm ashabını, bizim şaşılacak ayetlerimizden mi sandın? (Oysa şaşılacak o kadar çok şey var ki!).

10 O gençler mağaraya sığınınca, demişlerdi ki: "Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve şu işimizden bizim için bir kurtuluş yolu hazırla."

11 Bunun üzerine biz de kulaklarına (perde) vurup mağarada onları senelerce uyuttuk.

12 Sonra da uykuda kaldıkları süreyi iki taraftan hangisinin daha iyi hesap edeceğini anlamak için onları tekrar uyandırdık.

13 (Ey Muhammed!) Onların haberlerini sana dosdoğru anlatacağız. Onlar, Rablerine iman etmiş gençlerdi; biz de onların hidayetlerini artırmıştık.

14 (Kendilerini dinsizliğe çağıran krala karşı) dikilip de "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir; ilah olarak O'ndan başkasına asla yalvarmayız; aksi hâlde batıl söz söylemiş oluruz."

15 "Şu bizim halkımız O'ndan başka ilahlar edindiler; onların ilah olduklarına açık delil getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kim olabilir?" dediklerinde onların kalplerini (sabır ve) metanetle kuvvetlendirmiştik.

16 (Onlara şöyle denilmişti:) "Mademki siz (o dinsizlerden ve) Allah'tan başka taptıkları şeylerden kaçtınız, o hâlde kehfe sığının ki Rabbiniz rahmetini yaysın ve işinizde kolaylık hazırlasın."

17 Baksaydın, güneşin doğduğu zaman mağaranın sağ tarafına meylettiğini, battığı zaman da sol taraftan onları makaslayıp geçtiğini ve onların da mağaranın içinde (rahatsız olmadan) geniş bir sahada bulunduklarını görürdün. İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir. Allah, kime hidayet ederse, o doğru yoldadır. Kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.

18 (İşte o mağaradakiler) uykuda oldukları hâlde sen onları uyanık sanırdın. (Uyudukları yerde) biz onları sağa sola çeviriyorduk; köpekleri de girişte, (kendine has yatışıyla) ön ayaklarını ileri doğru uzatmıştı; onları o hâlde görseydin, için onlardan korku ile dolar, geri dönüp kaçardın.

19 Birbirlerine (şöyle) sormaları için onları tekrar uyandırmıştık. İçlerinde biri demişti ki: "Uykuda ne kadar kaldınız?" Diğerleri de şöyle demişlerdi: "Bir gün yahut daha az kaldık." Ve yine demişlerdi ki: "Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini, şu gümüş paranızla şehre gönderin; baksın, hangi yiyecek daha temiz ise ondan size azık getirsin. Çok dikkatli davransın ve sakın ha sizi birisine sezdirmesin."

20 "Zira sizi fark ederlerse, taşa tutarlar yahut kendi dinlerine döndürürler. Bu takdirde hiçbir zaman iflah olmazsınız."

21 Onları önce uyutup sonra tekrar uyandırdığımız gibi, Allah'ın (insanları öldükten sonra tekrar dirilteceği hususundaki) vaadinin gerçek olduğunu ve kıyamet vaktinin geleceğinde şüphe bulunmadığını herkesin bilmesi için, bazı kimselerin onları bulmalarını sağladık. (Onları mağarada bulanlar), aralarında durumlarını münakaşa ediyorlardı. (Bazıları) demişlerdi ki: "Üzerlerine bina yapın; Rableri onları çok iyi bilir." Onların durumlarını yakından bilip galip gelenler de şöyle demişlerdi: "Üzerlerine muhakkak bir mescit yapacağız."

22 (Mağara ehli hakkında münakaşa devam edecek ve bazıları) gayba taş atar gibi diyecekler-

dir ki: "Onlar üç kişi idiler; dördüncüleri köpekleridir." (Bazıları), "Beş kişi idiler; altıncıları köpekleridir." diyeceklerdir. (Bazıları), "Yedi kişi idiler; sekizincileri köpekleridir." diyeceklerdir. (Ey Muhammed!) De ki: "Onların sayılarını en iyi Allah bilir. Onları bilen çok azdır. Bu sebeple onlar hakkında bu bildirilenler dışında münakaşaya girişme ve hiç kimseye de bir şey sorma."

[23] Hiçbir şey için, "Ben bunu yarın yapacağım." deme.

[24] Ancak "Allah dilerse (yapacağım." de). Unuttuğun zaman Rabbini an ve şöyle de: "Rabbim, ola ki beni doğruya bundan daha yakın olana eriştirir."

[25] Onlar, mağaralarında üç yüz yıl kalmışlar, dokuz yıl da ilave etmişlerdir.

[26] (Ey Muhammed!) De ki: "Allah, kaldıkları süreyi daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'na mahsustur. Allah ne güzel görendir ve ne güzel işitendir. İnsanlar için O'ndan başka hiçbir yardımcı yoktur. Ve O, hükmünde hiç kimseyi ortak etmez."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde içerisinde çeşitli acayipliklerin de bulunduğu yeryüzünü, çeşit çeşit meyve veren ağaçları, nebatları, nehir ve ırmakları, canlı cansız birçok varlıklarıyla süslü ve cazip bir hâlde yarattığını, bunu da insanlardan hangilerinin bu yaratılıştan ibret alarak iman edip güzel ameller işleyeceklerini, hangilerinin de kendilerini dünyanın bu süs ve cazibesine kaptırarak ahiretlerini unutacaklarını denemek için yaptığını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Kehf kıssasını anlatmış ve peygamberine hitapla, bu kıssadaki hadiselerin, daha önceki ayetlerde işaret edilen yeryüzünün süslü ve cazibeli acayipliklerinden olduğunu zannetmemesini, aksine bu kıssanın, yeryüzünün süs ve cazibesinden daha az acayiplikler ihtiva ettiğini hatırlatmıştır. Daha önce de kısaca açıkladığımız gibi, Kehf kıssası, müşriklerin Yahudilerden öğrendikleri bazı soruları Hazreti Peygamber'e yöneltmeleri üzerine nazil olmuştur. İbn İshâk'tan nakledildiğine göre (bkz. *Sîretü İbn Hişâm,* I-II, 300 vd.) Kehf kıssasının nüzulüne sebep olan hadiseler özetle şöyle gelişmiştir:

Mekkeli müşriklerden en-Nadr ibnu'l-Hâris, Kureyş şeytanlarından biri idi. Resulullah'a (sas.) karşı içinde büyük bir düşmanlık besler ve ona eziyet etmekten çekinmezdi. Bir ara Hire'ye gitmiş ve orada Fürs hükümdarlarının, Rüstem'in ve İsfendiyar'ın hikâyelerini öğrenmişti. Hazreti Peygamber, bir mecliste oturduğu zaman, cemaate Allah'ı hatırlatır ve geçmiş kavimlerin başlarına gelen hadiseleri anlatarak kötülüklerden uzak durmalarını isterdi. O konuşmasını bitirip de meclisten ayrılınca, onun yerine en-Nadr ibnu'l-Hâris geçer ve cemaate hitap ederek, "Ey Kureyş topluluğu! Ben Muhammed'den daha güzel konuşurum. Haydi, bana geliniz; size daha güzel şeyler anlatayım." der, sonra da Fürs hükümdarlarının, Rüstem'in ve İsfendiyar'ın hikâyelerini anlatırdı. Daha sonraları Kureyş, en-Nadr ibnu'l-Hâris'i ve Utbe ibn Ebî Mu'ayt'ı Medine'deki Yahudi din âlimlerine göndermişler ve onlara şu talimatı vermişlerdir: Onlara Muhammed'i sorun; onun sıfatlarını ve söylediği sözleri anlatın. Onlar, ehl-i kitabın ilk bilginleridir. Peygamberler hakkında bizim bilmediğimiz şeyleri bilirler. en-Nadr ibnu'l-Hâris ve Utbe Medine'ye giderek Yahudi din âlimleriyle konuşmuşlar ve onlara Hazreti Muhammed'i anlatarak çeşitli sorular sormuşlardır. Bunun üzerine Yahudi bilginleri onlara şu cevabı vermişlerdir: Muhammed'e gidin ve ona şu üç soruyu sorun:

1. Geçmiş asırlarda ortaya çıkıp kaybolmuş bazı gençler vardır. Onların durumları ne olmuştur? Bunların çok acayip kıssaları vardır.

2. Doğu olsun, batı olsun, her tarafı dolaşan bir adam vardır; onu ve onun haberlerini sorun.

3. Ona ruhu ve ruhun ne olduğunu sorun. İşte

bu soruların cevaplarını size verecek olursa, bilin ki o bir peygamberdir. Cevap veremezse, peygamber olduğunu söyleyen bir yalancıdır.

en-Nadr ve arkadaşı, bu sorularla Mekke'ye dönmüşler ve Kureyş'e, "Ey Kureyş topluluğu! Size, bizimle Muhammed arasındaki durumu açığa çıkaracak bir şeyler getirdik." diyerek Yahudi din âlimleriyle yaptıkları konuşmaları anlatmışlar, sonra da Hazreti Peygamber'e gelip üç soruyu ona yöneltmişlerdir. Hazreti Peygamber, soruları dinledikten sonra, bir süre düşünmüş ve onlara, "inşallah" demeksizin, "Bana sorduğunuz bu soruları yarın cevaplandırırım." demiştir. Bunun üzerine Mekkeliler de çıkıp gitmişlerdir. Ancak Hazreti Peygamber, "Yarın cevaplandırırım." demiş olmasına rağmen aradan on beş gün geçip de ondan hâlâ bir cevap çıkmaması üzerine Mekkeliler ileri geri konuşmaya ve "Muhammed bize bir gün vadettiği hâlde aradan on beş gün geçti ve hâlâ ondan bir cevap çıkmadı." demeye başlamışlardır. Mekkelilerin bu çeşit konuşmaları Hazreti Peygamber'e ne kadar ağır geldi ise vahyin gecikmesi de onu o derece üzmüştü. Nihayet on beş günün sonunda beklediği an gelmiş ve Cebrail (as.), Mekkelilerin iman etmemeleri sebebiyle Hazreti Peygamber'in üzülmesini hoş karşılamayan ayet-i kerimeyle birlikte soruların cevabını muhtevi Kehf suresini getirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

9 Yoksa sen (Ey Muhammed!) Kehf ve Rakîm ashabını, bizim şaşılacak ayetlerimizden mi sandın? (Oysa şaşılacak o kadar çok şey var ki!).

10 O gençler mağaraya sığınınca, demişlerdi ki: "Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve şu işimizden bizim için bir kurtuluş yolu hazırla."

11 Bunun üzerine biz de kulaklarına (perde) vurup mağarada onları senelerce uyuttuk.

12 Sonra da uyukuda kaldıkları süreyi iki taraftan hangisinin daha iyi hesap edeceğini anlamak için onları tekrar uyandırdık.

9 Baş tarafta, Kehf suresinin konusu üzerinde dururken de açıkladığımız gibi, Kur'an-ı Kerim, Ashab-ı Kehf'in yaşadığı devir hakkında bilgi vermediği gibi, bu kıssada söz konusu edilen gençlerin kimliklerini de açıklamamıştır. Bununla beraber, kıssanın Tevrat ve İncillerde yer almamış olmasına rağmen özellikle Hıristiyanlar arasında şöhret kazanması, bu gençlerin Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde yaşadıklarını ve dinsiz Roma imparatorlarının bu dini ortadan kaldırmak için Hıristiyanları takip edip öldürdükleri bir zamanda ortaya çıktıklarını gösterir. Bu itibarla Kehf ehlini de Romalıların katliamından kurtulmak için mağaralarda gizlenen Hıristiyanlardan bir grup olarak kabul etmek gerekir. Ancak bunları, diğer Hıristiyanlardan ayıran bir özellikleri vardır. Bunlar, mağaraya sığındıktan sonra, orada üç asır boyunca uyumuşlar ve öldükten sonra yeniden dirilmenin mutlaka gerçekleşeceğine bir delil olmak üzere tekrar uyanmışlardır.

Bir insanın üç asır boyunca uyuması ve sonra da bir gece uyumuş gibi uyanması, daha önce hiç vuku bulmamış veya benzeri hiç görülmemiş bir hadisedir. Bu itibarla onu, normal bir tabiat hadisesi olarak görmek mümkün değildir. Bu, hiç şüphesiz, onu ilk defa işiten insanı şaşkınlık içinde bırakacak acayip bir hadisedir; daha doğrusu, normal cereyan eden tabiat olaylarına aykırı olarak vuku bulan ve adına *mucize* denilen bir hadisedir. Öyle anlaşılıyor ki Hazreti Peygamber, müşriklerin Yahudi din adamlarından öğrenip sordukları Kehf ehlinin kıssasını işittiği zaman, şaşkınlık içinde kalmış ve bu hadiseyi acayip bir hadise olarak görmüştür. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, Kehf ehlinin kıssasını anlatmak için indirdiği bu ayetlerin başında sevgili peygamberinin içine düştüğü bu şaşkınlığı gidermek için ona hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Sen, mağaraya sığınan ve üç asır boyunca orada uykuya dalan bu Kehf ehliyle, onlar uykuda iken bir daha hiç çıkmamaları için mağara kapısının üzerlerine büyük kaya parçalarıy-

la kapatılması üzerine, onların hayat hikâyelerini anlatan bir levha yazarak mağara kapısındaki taşların altına gizleyen Rakîm ehlinin başlarına gelenleri şaşılacak ayetlerimizden mi buluyorsun? Oysa yeryüzünde şaşılacak o kadar çok şey vardır ki bunları saysan bitiremezsin. Göklerin ve yerin yaratılışı, gece ile gündüzün birbiri ardından getirilişi, güneşin, ayın ve yıldızların emre musahhar kılınışı ve bunlar gibi yeryüzünde görülen ve görenleri cezbeden daha pek çok ayet, Kehf ve Rakîm ehlinden daha az şaşılacak şeylerden değildir. Keza sana indirdiğimiz kitap, bunlardan çok daha önemlidir.

10. Bu mü'min gençler, yaşadıkları devrin putperest hükümdarının zulmünden korunmak için dağdaki bir mağaraya sığındıkları zaman, Allah'a dua edip niyazda bulunmuşlar ve O'ndan rahmet dileyerek şöyle demişlerdi: Rabbimiz! Bize rahmet ver ve bizi Allah'a inanmayıp putlara tapan zalim hükümdarın ve dinsiz milletinin zulmünden koru. Bizi, senin hak yolundan ayırma ve işlerimizde başarılı kıl.

11 Bunun üzerine biz de dışarıdan gelecek herhangi bir ses veya gürültüyü duymalarına engel olsun diye, onların kulaklarına perde vurduk ve sığındıkları mağarada üzerlerine ağır bir uyku indirerek onları senelerce uyuttuk.

12 Sonra da Allah'ın çok iyi bildiği, fakat kendilerinin farkına varmadıkları uyku süresini içlerinden hangisinin daha iyi bildiği anlaşılsın diye onları tekrar uyandırdık. Nitekim Allah Teâlâ, bu hususu, surenin 19. ayetinde de zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Birbirlerine (şöyle) sormaları için onları tekrar uyandırmıştık. İçlerinde biri demişti ki: "Uykuda ne kadar kaldınız?" Diğerleri de şöyle demişlerdi: "Bir gün yahut daha az kaldık." Ve yine demişlerdi ki: "Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir..."* Onların uykuda bir gün yahut daha az veya daha çok kaldıklarını söylemeleri, hiç şüphesiz, bir insanın normal olarak uyuyabileceği bir süreyi düşünmeleri dolayısıyladır. Eğer dinsiz kralın zulmünden kurtulmak için kaçıp dağa tırmandıkları ve orada buldukları bir mağaraya gizlendikleri düşünülecek olursa, onların bu kaçış sırasında ne kadar çok yorgun düştüklerini ve uyudukları zaman da nasıl derin bir uykuya daldıklarını tahmin etmek güç değildir. Bu ise onların yorgunluk sebebiyle gündüz ve gece olmak üzere tam bir gün veya biraz daha az uyumalarını gerektirir. Şu var ki içlerinden hiçbirinin, Allah Teâlâ'dan bir ayet veya bir mucize olarak üç asır boyunca uyuduklarını aklına getirmesi ve biz tam üç yüz yıl uykuda kaldık, demesi mümkün değildir. Bu itibarla, eğer aralarında uyku süresiyle ilgili bir tartışma çıkmışsa, bu, ancak bir günlük süreyle ilgili olabilir; bazısı tam bir gün uyuduk derken, diğerleri bir günden fazla veya bir günden az uyuduk, diyebilirler.

[13] (Ey Muhammed!) Onların haberlerini sana dosdoğru anlatacağız: Onlar, Rablerine iman etmiş gençlerdi; biz de onların hidayetlerini artırmıştık.

[14] (Kendilerini dinsizliğe çağıran krala karşı) dikilip de: "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir; ilah olarak O'ndan başkasına asla yalvarmayız; aksi hâlde batıl söz söylemiş oluruz."

[15] "Şu bizim halkımız O'ndan başka ilahlar edindiler; onların ilah olduklarına açık delil getirmeleri gerekmez mi? Allah'a karşı yalan uyduran kimseden daha zalim kim olabilir?" dediklerinde onların kalplerini (sabır ve) metanetle kuvvetlendirmiştik.

[16] (Onlara şöyle denilmişti:) "Mademki siz (o dinsizlerden ve) Allah'tan başka taptıkları şeylerden kaçtınız, o hâlde kehfe sığının ki Rabbiniz rahmetini yaysın ve işinizde kolaylık hazırlasın."

13 Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde mağara ehlinin mağaraya nasıl sığındıklarını ve bu sığınmanın ardından Rablerine nasıl niyazda bulunduklarını, bunun üzerine Rablerinin de on-

lara nasıl bir uyku verdiğini kısa bir giriş olarak zikrettikten sonra, bu ayetlerde sevgili peygamberine gençlerin kıssasını daha tafsilatlı bir şekilde anlatmaya başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Ey Muhammed! Mağaraya sığınan bu gençlerle ilgili haberler, her ne kadar gerek Araplar arasında gerekse ehl-i kitap arasında dolaşmakta ise de bunların gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Biz, bu gençlerin haberlerini, sana doğru bir şekilde anlatacağız.

Onlar, Rablerine inanmış, Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet ederek tevhidini tasdik etmiş gençlerdi. Zaten böyle inançlı insanların yaşlılar arasından çıkması mümkün değildi. Çünkü batıl inançlara karşı koyarak onlarla mücadele edenler daha çok gençler oluyor ve bunlar, kısa zamanda Allah'a ve peygamberine bağlılıklarıyla tanınıyorlardı. Nitekim Kureyş ehli içinde de çok azı dışında yaşlılar atalarından gördükleri müşrik dinine sıkı sıkıya bağlı kalırken, Kur'an'a, İslam'a ve onun peygamberine tabi olanlar da hep gençler olmuştu. Zaman zaman kavimlerine gönderilen peygamberler de hep gençler arasından seçilmişti. Nitekim İbrahim (as.), müşrik kavminin mabedine gizlice girerek biri dışında bütün putları kırdığı zaman, kavmi bunu yapanı araştırırken, içlerinden bazıları İbrahim'i (as.) hatırlamış ve onun hakkında, *"Kendisine İbrahim denilen bir gencin, putları diline doladığını işitmiştik."* (21/Enbiyâ, 56-60) diyerek ondan bir genç olarak bahsetmişlerdir. İşte mağaraya sığınan gençler de sağlam bir imanla ortaya çıkınca, biz de onların imanlarını ve hidayetlerini daha da artırmıştık. İman edenlerin imanlarının yahut hidayete erenlerin hidayetlerinin artırılması, Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de zikredilen bir hususturve bu ayetler, imanda artma ve eksilme olmayacağını iddia eden Mürcie gibi mezheplere karşı delil olarak kullanılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Hidayete erenler ise Allah, onların hidayetlerini artırmış ve takvalarını korumuştur."* (47/Muhammed, 17); *"Bir sure indirildiği zaman, münafıklar arasında, "Bu sure hanginizin imanını artırdı?" diyenler vardır. İşte o iman edenler var ya, onların imanlarını artırmıştır..."* (9/Tevbe, 124); *"İmanlarına iman katmaları için, mü'minlerin kalplerine huzuru indiren O'dur..."* (48/Fetih, 4).

14 Allah Teâlâ, Rablerine iman eden ve O'nun hak olan yoluna girerek hidayete eren bu gençlerin hidayetlerini artırdığı gibi, kendilerini dinsizliğe davet eden krala karşı her türlü tehlikeyi göze alarak sabırla direnmeleri dolayısıyla, sabır ve metanet yönünden de onları güçlendirmiştir. Çünkü onlar, halkı, putları ilah olarak kabule ve onlara ibadet etmeye davet eden zalim kral Decius'a (veya Dakyanus) karşı çıktıkları zaman, ona şöyle demişlerdi: Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir; biz, O'ndan başka Rab tanımayız ve O'ndan başkasına da asla kulluk etmeyiz; çünkü O'ndan başka mabut, O'ndan başka ilah yoktur. Eğer biz, senin emrine uyarak putları ilah tanıyacak ve onlara ibadet edecek olursak, Allah'ın hak olan yolundan sapmış ve batıl bir yola girmiş oluruz.

15 Ne kötü bir iştir ki halkımız, senin davetine icabet ederek gökleri, yeri ve içinde bulunan bütün varlıkları yaratan, gece ile gündüzü birbiri ardına getiren, güneşi, ayı ve yıldızları emrine amade kılan Allah'ı bırakmışlar da hiçbir şey yapmaya kudreti olmayan, konuşmaktan, duymaktan ve görmekten âciz olan şu putları kendilerine ilah edinmişler, onlara ibadet ediyorlar. Eğer siz, bu yaptıklarınızda gerçekten samimi iseniz ve gerçekten putlarınızın ilah olduğuna inanıyorsanız, ilah olduklarını ispat eden deliller getirmeniz ve size inanmayanları, zorlayarak ve tehdit ederek batıl yolunuza sokmak yerine, onları bu delillerle ikna etmeniz gerekmez mi? Siz, bu yaptıklarınızla Allah'a karşı yalan söylüyor ve iftira ediyorsunuz. Oysa bu, O'na karşı işlenmiş en büyük zulümdür ve siz de en büyük zalimlersiniz.

İşte bu gençler, kendilerini, Allah'ı bırakıp da

kendi putlarına ibadet etmeye davet eden krallarına karşı direnerek içlerini dolduran sağlam bir imanla bunları söyleyince, biz de onların sabır ve metanetlerini daha da artırdık ve dinsizlere karşı onlara daha çok direnme gücü verdik.

16 Onlardan bazıları bazılarına şöyle demişlerdi: Mademki siz, göklerin ve yerin Rabbine iman ederek hem dinsiz halkınızdan, hem de onların Allah'ı bırakarak ibadet ettikleri putlardan ayrıldınız ve kendinize Allah'ın hak yolunu seçtiniz; o hâlde sizinle onlar arasında artık hiçbir bağ ve hiçbir yakınlık kalmamıştır. Gerçek böyle olunca, imanınızı kalplerinizde gizleyerek yine de onlar arasında yaşamanıza hiç gerek yoktur. Onlardan ve onların sapık dinlerinden ayrıldığınız gibi, onların arasında yaşamayı da bırakın ve bir mağaraya sığınarak dininizin gereklerini orada ifa edin. Böylece Rabbiniz, üzerinizdeki rahmetini daha da artırsın ve sizi, zalim kavminizin kötülüklerinden koruyarak işinizde size kolaylıklar versin.

[17] Baksaydın, güneşin doğduğu zaman mağaranın sağ tarafına meylettiğini, battığı zaman da sol taraftan onları makaslayıp geçtiğini ve onların da mağaranın içinde (rahatsız olmadan) geniş bir sahada bulunduklarını görürdün. İşte bu, Allah'ın ayetlerindendir. Allah, kime hidayet ederse, o doğru yoldadır. Kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.

17 Allah Teâlâ, mağaraya sığınan mü'min gençlerin dinsiz halk içindeki durumlarını ve putperest kralın Allah'a inanan insanları kendi sapık dinine döndürmek için uyguladığı zulüm ve işkenceyi zikredip, gençlerin krala karşı direnişlerini, sonra da dağdaki bir mağaraya sığınışlarını açıkladıktan sonra, bu ayette gençlerin sığındıkları mağaranın konumunu zikretmiş ve bunun, onların rahatsız olmadan uzun süre içinde kalabilecekleri bir konum olduğunu göstermiştir. Mağara ehlinin kıssasını anlattığı sevgili peygamberine hitapla buyurmuştur ki: Ey Muhammed! O zamanlar sen de orada olup mü'min gençlerin sığındıkları o mağaraya bir baksaydın, güneşin doğuşunda güneş ışıklarının mağaranın içine girmeden sağ tarafta kaldığını, batışında da sola düştüğünü ve her iki hâlde de onların güneşin hararetinden korunduklarını ve hiç rahatsızlık duymadıklarını görürdün. Buna karşılık mağarada kaldıkları sürece ihtiyaç duydukları havayı da rahatça alabiliyorlardı. Bu, hiç şüphesiz, gençlerin senelerce mağarada kalmalarını takdir etmiş Allah'ın hudutsuz kudretine, geniş ilmine, tevhidin hak din olduğuna ve imanında ihlas sahibi olan kullarını her çeşit tehlike karşısında koruduğuna delalet eden sayısız ayetlerinden biri idi. Zira O, kime hidayet ederse, artık onu hiçbir şey ve hiçbir kimse saptıramaz ve o, daima hak yol üzerindedir. Fakat kimi de sapıklıkta bırakırsa, onu da doğru yola hidayet edecek hiçbir dost bulamazsın. Başarı da başarısızlık da Allah'ın elindedir; dilediğini başarıya ulaştırır; dilediğini de başarısızlığa mahkûm eder.

[18] (İşte o mağaradakiler) uykuda oldukları hâlde sen onları uyanık sanırdın. (Uyudukları yerde) biz onları sağa ve sola çeviriyorduk; köpekleri de girişte, (kendine has yatışıyla) ön ayaklarını ileri doğru uzatmıştı; onları o hâlde görseydin, için onlardan korku ile dolar, geri dönüp kaçardın.

18 Mağaraya sığınan gençlerin durumuna gelince, onlar uykuya daldıktan sonra, sen onların uykudaki hallerini de bir görseydin, sık sık yanları üzerindeki dönüşlerinden uyanık olduklarını zannederdin. Zira biz onları devamlı olarak sağa ve sola çeviriyorduk. Eğer sadece sağ yahut sol tarafları üzerinde yatmış olsalardı, üzerinde yattıkları taraf ezilir ve kısa zamanda çürümeye başlardı. Bazıları, onlar uykuda oldukları hâlde görenlerin, onları uyanık zannetmelerine sebep

olan hâlin, gözleri açık olarak uyumaları olduğunu ileri sürmüşlerdir ki ayet-i kerimede buna delalet eden hiçbir işaret mevcut değildir. Bununla beraber, Allah Teâlâ, *"(Uyudukları yerde) biz onları sağa ve sola çeviriyorduk..."* buyurmuştur ki eğer onların yanları üzerinde sık sık döndükleri düşünülürse, bu da onların uyanık oldukları zannını uyandıran bir hâl olur. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

Gençlerin köpekleri de mağara girişinde kendine has yatışıyla ön ayaklarını ileri doğru uzatmış uyuyordu. Onları bu halleriyle görsen, için korku ile dolar ve hemen kaçıp giderdin.

Mağara içinde uyuyan ve uyku sırasında sık sık döndükleri için uyanık oldukları zannedilen gençlerin ve mağara girişindeki köpeklerinin, görenlerin içine nasıl ve niçin bir korku saldıkları hakkında ayet-i kerimede herhangi bir açıklama yer almamıştır. Bununla beraber onların mağarada uzun süre uykuda kaldıkları ve bu süre zarfında saç ve sakal tıraşı olmadıkları, tırnaklarını da kesmedikleri düşünülürse, bu hâlin onlara ürpertici bir görünüş kazandırmış olabileceğini tahmin etmek güç değildir. Ayrıca onların, Rablerinin koruması altında bulunduğunu da unutmamak gerekir. Bu ise onlar uykuda iken hiç kimsenin mağaraya girmemesini veya girmiş olsa bile onlara zarar vermeden kaçıp gitmesini zorunlu kılar. Bu, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın onlar hakkındaki hudutsuz rahmetinin ve hikmetinin tabii bir neticesidir.

[19] Birbirlerine (şöyle) sormaları için onları tekrar uyandırmıştık. İçlerinde biri demişti ki: "Uykuda ne kadar kaldınız?" Diğerleri de şöyle demişlerdi: "Bir gün yahut daha az kaldık." Ve yine demişlerdi ki: "Rabbiniz ne kadar kaldığınızı daha iyi bilir. Şimdi siz, içinizden birini, şu gümüş paranızla şehre gönderin; baksın, hangi yiyecek daha temiz ise ondan size azık getirsin. Çok dikkatli davransın ve sakın ha sizi birisine sezdirmesin."

[20] "Zira sizi fark ederlerse, taşa tutarlar yahut kendi dinlerine döndürürler. Bu takdirde hiçbir zaman iflah olmazsınız."

[21] Onları önce uyutup sonra tekrar uyandırdığımız gibi, Allah'ın (insanları öldükten sonra tekrar dirilteceği hususundaki) vaadinin gerçek olduğunu ve kıyamet vaktinin geleceğinde şüphe bulunmadığını herkesin bilmesi için, bazı kimselerin onları bulmalarını sağladık. (Onları mağarada bulanlar), aralarında durumlarını münakaşa ediyorlardı. (Bazıları) demişlerdi ki: "Üzerlerine bina yapın; Rableri onları çok iyi bilir." Onların durumlarını yakından bilip galip gelenler de şöyle demişlerdi: "Üzerlerine muhakkak bir mescit yapacağız."

19 Gençler, uzun seneler uykuda kaldıktan sonra, ne kadar süre uyuduklarını birbirlerine sorsunlar diye onları tekrar uyandırdık. Nitekim uyandıkları zaman, biri diğerlerine, "Ne kadar uykuda kaldınız?" diye sormuş, onlar da normal bir uyku süresini düşünerek, "Bir gün yahut biraz daha az." demişlerdi. Ancak uykuda ne kadar kaldıklarını tam olarak kestiremedikleri için, Allah'a olan inançlarının da tabii bir neticesi olarak, "Şüphesiz Rabbiniz, sizin ne kadar uyuduğunuzu daha iyi bilir; çünkü O, bizim hâlimizi en iyi bilendir." demişlerdi. Mağarada ne kadar uyuduklarını bilemeseler bile, uzun seneler uykuda kaldıklarını akıllarına hiç getirmedikleri için, şehirde dinsiz kral tarafından arandıklarını ve dolayısıyla mağarada daha günlerce kalacaklarını da düşünerek yiyecek derdine düşmüşler ve içlerinden birini yiyecek alması için şehre göndermeye karar vermişlerdir. Şehre inecek arkadaşlarına, mağaraya gelirken ceplerine aldıkları paralardan vermişler ve ona, taze ve temiz yiyeceklerden almasını ve şehirde kendisini tanımamaları için çok dikkatli davranmasını tavsiye etmişlerdir.

20 Zira tanındıkları takdirde dinsiz halkın on-

ları taşa tutacaklarından ve kendi batıl dinlerine döndürmek için her çareye başvuracaklarından hiç şüpheleri yoktu. Bu, dinsiz kralın inanan insanlar hakkında uyguladığı en tesirli yöntemdi. Eğer bir kimsenin Allah'a ve O'nun tevhidine inandığını öğrenirse, dininden dönmesi için ona zulmeder, yine de dönmezse taşla öldürürdü. Böyle bir işkence altında kalan insanın da hak dini terk ederek kralın batıl dinine girmesi ise artık onun için hüsrandan başka bir şey değildi. İşte bunları düşünen gençler, aralarından birini yiyecek almak için şehre gönderdikleri zaman, onun tanınmamak için ne kadar ihtiyatlı davranması gerektiğini de çok iyi biliyorlardı. Yalnız bilemedikleri tek bir şey vardı; o da mağarada uyuyarak geçirdikleri üç asrı aşan süre. Bu zaman zarfında hem içinde yaşadıkları şehir, hem de şehir insanları tamamen değişmiş, Allah'a inanan ve Allah'tan başka ilah olmadığını söyleyen mü'minleri takip eden ve onları din değiştirmeye zorlayan, değiştirmedikleri takdirde de öldüren dinsiz kral çoktan unutulmuş, tek tanrı inancı da yaygınlaşmıştı. Bu itibarla, eğer mağaraya sığınan mü'min gençler, mağaradan çıkıp şehre inselerdi, belki de uzamış saç, sakal ve tırnaklarından başka hiçbir şeyleri halkın dikkatini çekmez, hiç kimse de onları tanımaz ve inançlarından dolayı kınamaya da kalkışmazdı.

21 Ne var ki ilahî hikmet, üç asrı aşkın bir süre mağarada uyuyan bu gençlerin halk tarafından tanınmalarını ve kıssalarının yakinen bilinmesini gerektiriyordu. Çünkü Allah'ın, ilk insanın yeryüzünde yaratılışından bu yana, gelip geçmiş bütün ümmetlere bir vaadi vardı ve bu vaat gereğince insanlar, dünyada ne kadar yaşamış olurlarsa olsunlar, işledikleri amellerin karşılığını görmek üzere kıyamet günü yeniden dirileceklerdir. Dirildikten sonra da kim, zerre miktarı hayır işlemişse onun karşılığını görecek, kim de zerre miktarı kötülük işlemişse, onun cezasını çekecektir. Oysa Allah'ı bırakarak birtakım putları kendilerine ilah edinen müşrikler, öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmıyorlar, *"Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Öldükten sonra da dirilecek değiliz..."* (6/En'âm, 29); *"Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek?"* (36/Yâsîn, 78) diyerek, onları ilk defa yoktan var edip yaratan Allah'ı ve O'nun hudutsuz kudretini inkâr ediyorlardı. İşte bu münkirlerin, öldükten sonra yeniden dirilmekle ilgili bu ilahî vaadin mutlaka gerçekleşeceğini yakinen bilmeleri ve kendi gözleriyle görmeleri gerekiyordu. Bunun en açık delili de mağaraya sığınan ve orada üç asrı aşkın bir süre uykuda kalan, sonra da uyanan mü'min gençlerdi. Şu var ki bu gençlerin üç asırlık bir uykudan sonra tekrar uyanmalarının insanlar için ibret alacakları bir delil olabilmesi, gençlerin uyandıktan sonra halk tarafından görülmelerine ve kıssalarının yakinen bilinmesine bağlı idi. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, öldükten sonra dirilmekle ilgili ilahî vaadin gerçek olduğunu ve kıyamet vaktinin geleceğinde şüphe bulunmadığını herkesin iyice anlaması için, mağarada asırlarca uyuyan ve sonra uyanan gençlerin halk tarafından da bilinmesini sağlamıştır. Bu da içlerinden birinin, üç asır önce geçerli olan ve belki de üzerinde gençleri ölüme mahkûm eden dinsiz kralın resmi bulunan gümüş para ile yiyecek almak için şehre inmesiyle gerçekleşmiştir. Her ne kadar arkadaşları ona ihtiyatlı davranmasını ve kendisini tanıtmamasını tavsiye etmiş olsalar bile, aradan geçen bu kadar zaman içinde ceplerindeki paranın tedavülden kalkmış olabileceğini hiç akıllarına getirmemişlerdi; zaten getirmeleri de mümkün değildi; çünkü mağarada uzun seneler uyuduklarını kendileri de bilmiyorlardı. Şehre inen gencin aldıklarına karşılık geçerli olmayan parayı vermesi, satıcıların olduğu kadar orada bulunanların da dikkatini çekeceği ve ona hazine bulmuş bir kimse olarak bakmaları tabii idi. Bu ise kalabalık bir halk grubunun gencin peşine düşmesine ve böylece mağaranın ve içinde gizlenenlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bundan sonradır ki artık gençlerin dünyadaki görev-

leri sona ermiş ve kıyamet günü tekrar dirilinceye kadar yine kendi mağaralarında ölüm uykusuna dalmışlardır. Hallerine muttali olan halk ise onlarla ilgili münakaşalarına devam etmişler, bir taraftan Rablerinin onların hallerini daha iyi bildiğini söyleyerek üzerlerine bir bina yapılmasını tavsiye etmişler, diğer taraftan onların durumlarını daha iyi kavramış bazı kimseler ise üzerlerine mescit yapacaklarını söylemişlerdir.

[22] (Mağara ehli hakkında münakaşa devam edecek ve bazıları) gayba taş atar gibi diyeceklerdir ki: "Onlar üç kişi idiler; dördüncüleri köpekleridir." (Bazıları:) "Beş kişi idiler; altıncıları köpekleridir." diyeceklerdir. (Bazıları), "Yedi kişi idiler; sekizincileri köpekleridir." diyeceklerdir. (Ey Muhammed!) De ki: "Onların sayılarını en iyi Allah bilir. Onları bilen çok azdır. Bu sebeple onlar hakkında bu bildirilenler dışında münakaşaya girişme ve hiç kimseye de bir şey sorma."

22 Halk içinden bazı kimseler, hayatlarını üç asır boyunca mağarada uyuyarak geçiren, sonra uyanan ve tekrar ölüm uykusuna dönen gençleri görmüş ve onların hallerine yakinen muttali olmuş olsalar bile, geçen zaman içinde onlarla ilgili münakaşalar hep devam edip gidecektir. Bazıları, gerçeğin ne olduğunu tam olarak bilmeden, sanki karanlıkta taş atar gibi, mağara ehlinin üç kişi olduklarını, dördüncülerinin köpekleri olduğunu; beş kişi olduklarını, altıncılarının köpekleri olduğunu; altı kişi olduklarını, yedincilerinin köpekleri olduğunu; yedi kişi olduklarını, sekizincilerinin de köpekleri olduğunu söyleyeceklerdir. Ey Muhammed! Sen, gerçeğin ne olduğunu bilmeden bu hususta görüş serdedenlere de ki: Onların sayıları hakkında ileri sürdüğünüz bu rakamlar, hiçbir delile dayanmıyor. Onların sayılarını en iyi Allah bilir. Her ne kadar yaşadıkları devirde onları yakından tanıyanlar ve bilenler olmuşsa da bunlar sayıca çok azdı. Bu itibarla ey Muhammed! Sen, mağara ehli hakkında bu bildirilenler dışında hiç kimseyle ve özellikle ehl-i kitapla münakaşaya girişme ve hiç kimseye de bir şey sorma. Bu tıpkı, *"Onlarla en güzel bir şekilde münakaşa et..."* (16/Nahl, 125) ve *"Kitap ehline karşı en güzel bir şekilde mücadele edin..."* (29/Ankebût, 46) ayetleri gibidir.

[23] Hiçbir şey için, "Ben bunu yarın yapacağım." deme.

[24] Ancak, "Allah dilerse (yapacağım." de). Unuttuğun zaman Rabbini an ve şöyle de: "Rabbim, ola ki beni doğruya bundan daha yakın olana eriştirir."

23 Allah Teâlâ bu ayette sevgili peygamberini ve dolayısıyla bütün Müslümanları çok önemli bir hususta irşat etmiş ve geleceğe ait bir işi yapmak istediği zaman, onu yapıp yapmamak hususundaki mutlak iradenin kendi elinde olduğuna delalet edecek bir ifadeyle, "Ben bunu yarın mutlaka yapacağım." demekten menetmiştir. Zira insan, gelecekte yapmak istediği şeyi gerçekten yapıp yapamayacağını bilemez. Bu hususstaki asıl irade Allah'a aittir ve yapılacak işin gerçekleşmesi, ancak O'nun dilemesiyle olur; O dilemedikçe de olması mümkün değildir.

24 Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, "Ben bu işi yarın yapacağım." demek yerine, "Eğer Allah dilerse *(inşallah)*, yarın yapacağım." demesini emretmiş, eğer yine de bunu söylemeyi unutursa, bu takdirde aradan geçen zaman, uzun veya kısa, ne kadar olursa olsun, hatırladığı zaman Allah'ı zikretmesini tavsiye etmiş; kendisine, bilmediği bir şey sorulduğu zaman da Allah'tan bilgi istemesini ve "Ola ki Allah, doğruya veya doğruya en yakın olana beni ulaştırır de." buyurmuştur.

[25] Onlar, mağaralarında üç yüz yıl kalmışlar, dokuz yıl da ilave etmişlerdir.

[26] (Ey Muhammed!) De ki: "Allah, kaldıkları süreyi daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı O'na mahsustur. Allah ne güzel görendir ve

ne güzel işitendir. İnsanlar için O'ndan başka hiçbir yardımcı yoktur. Ve O, hükmünde hiç kimseyi ortak etmez."

25 Allah Teâlâ, mağara ehlinin kıssasını sevgili peygamberine anlatıp onlar hakkında yeterince bilgi sahibi yaptıktan sonra, onların mağarada ne kadar kaldıklarını da açıklamıştır ki bu süre, güneş yılıyla üç yüz senedir (üç asır). Eğer bu süre, ay yılıyla hesap edilecek olursa, her yüz yılda üç yıl fark etmesi dolayısıyla, üç yüz dokuz yıl eder.

26 Bununla beraber, onların mağarada ne kadar kaldıklarını sana soracak olurlarsa, sen yine de "Onların kaldıkları süreyi en iyi Allah bilir." de. Zira göklerde ve yerde her ne varsa, onlar hakkındaki en doğru bilgi, yalnız Allah katındadır. Her şeyi en iyi gören, en iyi işiten ve dolayısıyla en iyi bilen O'dur. Bu sebeple insanların en iyi ve en güvenilir yardımcıları da yalnız O'dur. O'ndan başka yardımcı yoktur. Keza O, hükümlerinde de hiç kimseyi kendine ortak edinmemiştir. Dolayısıyla O'nun hiçbir yardımcısı, hiçbir ortağı, hiçbir danışmanı ve hiçbir veziri yoktur. O, bütün bunlardan münezzehtir.

وَاتْلُ مَآ أُوحِيَ إِلَيْكَ مِن كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَن تَجِدَ مِن دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ
الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَا
تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَن شَاءَ فَلْيُؤْمِن
وَمَن شَاءَ فَلْيَكْفُرْ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا ۚ وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي
الْوُجُوهَ ۚ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ
عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا
خُضْرًا مِّن سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُّتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ ۚ نِعْمَ الثَّوَابُ ۚ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾

[27] (Ey Muhammed!) Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku. O'nun sözlerini değiştirecek hiç kimse yoktur. O'ndan başka sığınılacak bir kimse de asla bulamazsın.

[28] Nefsini sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla bir tut. Dünya hayatının süsüne kanarak gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi zikretmekten gafil kıldığımız kendi nefsinin arzusuna uyan ve işi aşırılık olan kimseye itaat etme.

[29] (Ey Muhammed!) De ki: "Hak, Rabbinizden gelmiştir. Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin." Biz, zalimler için, alevi kendilerini kuşatacak bir ateş hazırladık. Eğer yardım isterlerse, yüzleri kızartan erimiş maden gibi bir su ile yardım olunurlar. (O su) ne kötü bir içecektir ve (o ateş) ne kötü bir dayanaktır.

[30] İman edenler ve iyi amel işleyenler ise biz, amellerini iyi işleyenlerin mükâfatını elbette zayi etmeyiz.

[31] İşte böyleleri için, ağaçları altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezik takınırlar; sedirler üzerinde oturmuş oldukları hâlde ince ve kalın ipekten yeşil bir elbise giyerler. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanak.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde gayba ait haberlerden olması dolayısıyla pek çok insanın bilmediği Kehf ehlinin kıssasını, Kur'an-ı Kerim'in Allah Teâlâ tarafından vahyedilen bir kitap olduğuna delalet eden bir mana birliği içinde zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Hazreti Peygamber'e ve dolayısıyla bütün mü'minlere bazı emirlerini duyurmuştur ki bunlar, Kur'an'ı muntazam bir şekilde okumaya ve onun emir ve nehiyleriyle amel etmeye devam etmek, Kur'an okuyan ve Rablerine dua ve niyazda bulunan zengin, fakir halk tabakasıyla ilişkileri kesmemek ve Kur'an'ın Allah katından gelmiş bir hak olduğunu her fırsatta izhar etmektir. Daha sonra Allah Teâlâ, kâfirlerin kötü amelleri dolayısıyla hak ettikleri elim akıbeti, mü'minlerin ve iyi amel sahiplerinin ise sevaplarını ve Adin cennetlerinde görecekleri hudutsuz mükâfatlarını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[27] (Ey Muhammed!) Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku. O'nun sözlerini değiştirecek hiç kimse yoktur. O'ndan başka sığınılacak bir kimse de asla bulamazsın.

[28] Nefsini sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla bir tut. Dünya hayatının süsüne kanarak gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi zikretmekten gafil kıldığımız kendi nefsinin arzusuna uyan ve işi aşırılık olan kimseye itaat etme.

27 Allah Teâlâ, bu ayette sevgili peygamberine Kur'an-ı Kerim'i okumasını ve onu halka tebliğ etmesini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: Rabbinden sana vahyolunan kitabı oku ve içinde yer alan emir ve nehiylere de uy. Zira bu kitaptaki itaat edenlerle ilgili Rabbinin vaadini ve isyan edenlerle ilgili va'îdini muhtevi kelimelerin ve hükümlerin tebdil, tağyir ve tahrif edilmesi hiçbir surette mümkün değildir. Kısacası hiç kimse bu kitabın sözlerini ve hükümlerini asla değiştiremez. Bu itibarla onları oku ve insanlara da tebliğ et. Eğer onu okumaz ve insanlara tebliğ etmezsen, Allah'tan başka sığınabilecek hiç kimse bulamazsın. Aynı manayı, Mâide suresinin 67. ayetinde de görmek mümkündür: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen (ayetler)i tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Rabbinin peygamberliğini tebliğ etmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur..."*

28 Keza ister fakir olsun ister zengin olsun, bütün vakitlerini Allah'ın zikrine ayırarak sabah akşam O'na hamd eden, dua eden, O'nu tesbih ve tekbir eden Allah kullarıyla beraber ol; nefsini dünya nimetlerinin süsüne kaptırarak onlardan yüz çevirip uzaklaşma. Bizi anmayı unutmuş ve sadece kendi nefsinin heva ve hevesine kapılarak haddi aşmış kimselerin arzularına uyma; onların peşinden koşma.

Rivayet olunduğuna göre ayet-i kerime, Kureyş'in ileri gelenleri hakkında nazil olmuştur ki bunlar, Hazreti Peygamber'in, daha çok Bilal, Ammâr, Suheyb, Habbâb ve İbn Mes'ûd gibi Müslüman olan, fakat Mekke eşrafından sayılmayan kimselerle oturduğunu görüyor ve bunu hoş karşılamıyorlardı. Bir gün Hazreti Peygamber'e gelerek bu zayıf ve güçsüz kişilerden uzaklaşıp kendileriyle oturmasını istemişler, ayrıca güçlülerle güçsüzlerin ayrılmalarını ve herkesin kendi durumuna uygun yerlerde oturmasını talep etmişlerdi. İşte Allah Teâlâ, peygamberine indirdiği bu ayet-i kerimeyle eşrafın bu teklifine karşı onu uyarmış ve kendisini, Rabbinin rızasını kazanmak için sabah akşam O'na yalvaranlarla bir tutarak sabretmesini ve dünya hayatının süsüne kanarak gözlerini onlardan ayırmamasını emretmiştir.

Allah Teâlâ'nın aynı manadaki emrini şu ayette de görmek mümkündür: *"Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma. Ne onların hesabından bir şey sana, ne de senin hesabından bir şey onlara aittir. Onları yanından kovaladığın takdirde zalimlerden olursun."* (6/En'âm, 52). Muslim (*Sahîh*, IV. 1878) tarafından nakledilen bir haberde ashabtan Sa'd ibn Ebî Vakkâs bu

ayet-i kerimeyle ilgili olarak şöyle demiştir: *"Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma."* ayeti benim hakkımda nazil olmuştur." Yine Muslim'in aynı yerdeki başka bir haberinde Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Resulullah (sas.) ile birlikte altı kişi idik. Müşrikler ona, şunları yanından kov da bize karşı herhangi bir söz veya davranışa cüret edip kalkışmasınlar; bunun üzerine bu ayet indirildi." Muslim'in bu haberinde Sa'd ibn Ebî Vakkâs'ın, müşrikler geldikleri sırada Hazreti Peygamber'in yanında bulunan altı kişiyi, "Ben, İbn Mes'ûd, Huzeyl'den bir kimse, Bilal ve isimlerini söyleyemeyeceğim iki kişi daha." diyerek açıkladığı görülmektedir. Aynı haberi nakleden Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* I. 420) ise Abdullah ibn Mes'ûd'un şöyle dediğini haber vermiştir: "Kureyş'ten bir grup, Resulullah'ın (sas.) yanına uğramıştı. O sırada onun yanında Habbâb ibn Eret, Suheyb, Bilal ve Ammâr bulunuyordu. Müşrikler onları görünce, "Ey Muhammed! Bunlardan hoşnut oldun mu?" dediler. Bunun üzerine, *"Onlar için kendinden başka bir dost ve bir şefaatçi olmayan Rablerinin huzurunda haşrolunmaktan korkanları Kur'an ile uyar; herhâlde böylece sakınırlar. Rızasını talep ederek sabah akşam Rablerine dua edenleri (yanından) kovma..."* ayetleriyle bunu takip eden ayet nazil oldu." En'âm suresinin bu ayetiyle üzerinde durduğumuz ayet arasındaki benzerlik, tefsirlerde aynı hadiselerin nüzul sebebi olarak zikredilmesine vesile olmuştur. Bununla beraber, her iki ayet arasında bir benzerlik bulunsa bile, bazı ibarelerindeki değişiklikler göz önünde bulundurulursa, onların aynı ayet olmadıkları da bir gerçektir. Nitekim En'âm suresinin 52. ayetinde Allah Teâlâ peygamberine, *"Sabah akşam Rablerine dua edenleri yanından kovma."* buyurmuşken, Kehf suresinin 28. ayetinde, *"Sabah akşam Rablerine dua edenlerin yanından ayrılma."* buyurmuştur. Her iki sure de Mekke'de nazil olsa bile, bu surelerdeki benzer ayetlerin ne zaman nazil oldukları hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Bununla beraber, aynı hadiseler sebebiyle, iki surede yer alan benzer ayetlerin belirli zaman farkıyla nazil olmasını da tabii karşılamak gerekir.

[29] (Ey Muhammed!) De ki: "Hak, Rabbinizden gelmiştir. Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin." Biz, zalimler için, alevi kendilerini kuşatacak bir ateş hazırladık. Eğer yardım isterlerse, yüzleri kızartan erimiş maden gibi bir su ile yardım olunurlar. (O su) ne kötü bir içecektir ve (o ateş) ne kötü bir dayanaktır.

29 Müşriklerin Hazreti Peygamber'e gelerek, "Eğer sana iman etmemizi istiyorsan, yanında bulunan zayıf ve güçsüz kimseleri kov ve onları kendilerine uygun yerlerde oturt." dedikleri, buna karşılık Allah Teâlâ'nın, peygamberini, müşriklerin bu teklifleri karşısında uyararak onlara tabi olmamasını emrettiği göz önünde bulundurulursa, bu ayetin, bir evvelki ayetle bağlantılı olduğu kolayca anlaşılır. Zira müşriklerin Hazreti Peygamberle bir arada bulunmaları ve onun konuşmalarına kulak vererek iman etmeleri için, onun, Mekkeli eşraf böyle istiyor diye, Müslüman olmuş zayıf ve güçsüz kişileri yanından kovması ve onlardan uzaklaşması elbette şart değildi. İşte Allah Teâlâ bu gerçeği ortaya koymak için önce, *"Nefsini, sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla bir tut..."* ve *"Onları yanından kovma."* buyurmuş, sonra da bunu takip eden ayette Allah katından hak bir kitabın, yani Kur'an-ı Kerim'in geldiğini haber vererek, bu kitapta her şeyin açık açık anlatılıp iman etmenin ve hak yola girmenin usul ve esaslarının gösterilmiş olması dolayısıyla, herkesi kendi nefsinin arzusuna göre hareket etmeye davet etmiş ve *"Dileyen iman etsin, dileyen küfretsin."* buyurmuştur. Zira bilinen bir gerçektir ki kim iman eder ve iyilik işlerse kendi lehine, kim de küfreder ve kötülük ederse,

kendi aleyhine olur; sonra da Allah Teâlâ, onları bu amelleriyle hesaba çeker ki bunda kâfirler için şiddetli bir va'îd veya tehdit vardır.

Bundan sonra Allah Teâlâ, küfre karşı va'îdin çeşitlerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur. *"Biz, zalimler için, alevi kendilerini kuşatacak bir ateş hazırladık."* Bu ateş, Allah'a, peygamberine, kitabına ve ahiret gününe iman etmeyen zalimler için hazırlanmıştır. Bunlar, kıyamet günü küfürlerinin cezasını çekmek için o ateşe atıldıkları zaman, ateş, onları çepeçevre kuşatır da oradan hiçbir surette kurtuluş imkânı bulamazlar. Tirmizî (*Sunen,* IV. 706) ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Musned,* III. 29) Ebû Sa'îd el-Hudrî'den naklettiklerine göre Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cehennemin dört duvarı vardır. Her duvar arasındaki mesafe kırk yıl gibidir.

Eğer bu kâfirler, cehennemde cehennem hararetinden meydana gelen ateşlerini veya hararetlerini söndürmek için içecek bir şey isterlerse, onlara erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su verilir. Bu su, içenlerin hararetlerini gidermek yerine onların yüzlerini kavurur, içlerini yakar. Bu itibarla o, ne kadar kötü bir içecektir. Keza içinde dayandıkları cehennem ateşi de ne kötü bir dayanaktır.

[30] İman edenler ve iyi amel işleyenler ise biz, amellerini iyi işleyenlerin mükâfatını elbette zayi etmeyiz.

[31] İşte böyleleri için, ağaçları altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada altın bilezik takınırlar; sedirler üzerinde oturmuş oldukları hâlde ince ve kalın ipekten yeşil bir elbise giyerler. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanak.

30 Allah Teâlâ, kâfirleri, hiç kurtuluşu olmayan cehennem ateşiyle tehdit ettikten sonra, iyi amel sahibi mü'minler için hazırladığı güzel akıbeti zikretmiş ve Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına ve ahiret gününe iman ederek Allah'ın emrettiği salih amelleri işleyen ve nehyettiği kötü amellerden de sakınan mü'minlerin mükâfatından hiçbir şey zayi etmeyeceğini beyan ettikten sonra, onların mükâfatlarını şöyle açıklamıştır:

31 İşte bu mü'minler için ağaçları altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar orada ebedî kalacaklar ve cennetin hudutsuz nimetlerinden diledikleri gibi istifade edeceklerdir. Orada süs olarak bileklerine altın bilezikler takarlar. Sedirler üzerinde otururlar. Giydikleri elbise ise ince ve kalın yeşil ipekten elbiselerdir. Bunun benzeri ayetler şöyledir: *"İman edenleri ve iyi iş yapanları ise Allah, (ağaçları) altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada altın ve inciden bilezikler takınırlar. Oradaki elbiseleri de ipektir."* (22/Hacc, 23); *"(Mü'minlerin mükâfatları) Adn cennetleridir. Orada altın bilezik ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir."* (35/Fâtır, 33). İşte bütün bunlar, iyi amel sahibi mü'minler için sevap olarak ne güzel mükâfatlardır ve ebediyyen kalacakları bu yer de ne güzel bir konaktır.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا رَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَحَفَفْنَاهُمَا بِنَخْلٍ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿٣٢﴾ كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ آتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهَرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾ وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ

صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوّٰىكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لٰكِنَّا هُوَ
اللّٰهُ رَبِّي وَلَآ أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَآ إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ
مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسٰى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِنَ السَّمَآءِ فَتُصْبِحَ
صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَآؤُهَا غَوْرًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ
عَلٰى مَآ أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ
يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مُنْتَصِرًا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلّٰهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

32 Onlara iki adamı misal göster: Onlardan birisine iki üzüm bağı vermiş ve her ikisinin etrafını hurma ağaçlarıyla çevirmiş, aralarını da ekinlik yapmışız.

33 Her iki bahçe de meyvelerini vermiş, bundan hiçbir şeyi eksik etmemiş. Aralarından bir de nehir akıtmışız.

34 Bahçe sahibinin başka gelirleri de vardır. Bir gün arkadaşıyla konuşurken ona şöyle der: "Mal yönünden senden daha zenginim; adam yönünden de üstünüm."

35 Adam, bu şekilde kendine zulmederek bağına girer ve şöyle der: "Ben, bu bağın ebediyyen yok olacağını zannetmiyorum."

36 "Kıyametin kopacağını da zannetmiyorum. Rabbime geri döndürülsem bile, orada bundan daha hayırlı bir yer bulurum."

37 Kendisiyle konuşan arkadaşı ise der ki: "Seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, sonra da bir adam hâline getiren Allah'ı inkâr mı ediyorsun?"

38 "Fakat O, benim Rabbim Allah'tır. Ben, Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam."

39 "Mal ve çocuk bakımından sen beni kendinden daha fakir görsen bile, bağına girince, "Maşallah, kuvvet ancak Allah'a mahsustur." demen gerekmez mi?"

40 "Mümkündür ki Rabbim bana senin bağından daha iyisini verir ve seninkine gökten bir felaket gönderir de o, kupkuru bir toprak kesilir."

41 "Yahut suyu çekilir de onu bir daha bulamazsın."

42 Nitekim bağının bütün mahsulü helak olur ve çardakları, üzerine yıkılmış bağına sarf ettiği karşısında el ovuşturup, "Keşke hiç kimseyi Rabbime ortak koşmasaydım." demeye başlar.

43 Onun, Allah'tan başka, kendisine yardım edecek adamları yoktur ve Allah'a karşı kendi kendine de yardımcı olamamıştır.

44 İşte bu durumda yardım, yalnız hak olan Allah'a aittir; O, sevap yönünden daha hayırlıdır; akıbet yönünden de daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Hazreti Peygamber'in, Rablerinin rızasını kazanmak için O'nu sabah akşam zikreden zayıf ve güçsüz kişilerle oturmaması ve onları yanından kovması için müşriklerin yaptıkları tekliflere karşı peygamberini uyararak, nefsini onlarla bir tutmak hususunda sabretmesini, müşriklerin arzularına uymamasını ve dünya hayatının süsüne kanarak gözlerini o fakirlerden ayırmamasını emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde sahip oldukları mal, mülk ve evlat çokluğu ile övünen ve fakir Müslümanları küçük gören müşriklerin bu halleriyle, onların küçük görüp Hazreti Peygamber tarafından kovulmasını istedikleri zayıf ve güçsüz Müslümanların hallerini, kardeş veya arkadaş olan iki adamın hâlini misal göstererek açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[32] Onlara iki adamı misal göster: Onlardan birisine iki üzüm bağı vermiş ve her ikisinin etrafını hurma ağaçlarıyla çevirmiş, aralarını da ekinlik yapmışız.

[33] Her iki bahçe de meyvelerini vermiş, bundan hiçbir şeyi eksik etmemiş. Aralarından bir de nehir akıtmışız.

[34] Bahçe sahibinin başka gelirleri de vardır. Bir gün arkadaşıyla konuşurken ona şöyle der: "Mal yönünden senden daha zenginim; adam yönünden de üstünüm."

[35] Adam, bu şekilde kendine zulmederek bağına girer ve şöyle der: "Ben, bu bağın ebediyyen yok olacağını zannetmiyorum."

[36] "Kıyametin kopacağını da zannetmiyorum. Rabbime geri döndürülsem bile, orada bundan daha hayırlı bir yer bulurum."

32 Allah Teâlâ, peygamberine hitaben buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Allah'ın rızasını kazanmak için sabah akşam O'na yalvarıp yakaran ve dua eden zayıf ve güçsüz mü'minleri yanından kovmanı ve onlarla hiçbir zaman bir araya gelmemeni isteyen o müşriklere şu iki adamın hâlini misal olarak zikret: Allah, bu iki adamdan birine iki bahçe veya iki üzüm bağı vermiş ve her ikisini de hurma ağaçlarıyla çevirmişti. İki bahçe arasını da ekinlik yapmıştı.

Değişik rivayetlerden öğrenildiğine göre, bu iki adam, Benû Mahzûmoğullarından iki kardeş olup biri, el-Esved ibn Abdi'l-Esved ibn Abdi Yâleyl idi ve Allah'ı inkâr eden bir kâfirdi. Diğeri ise Hazreti Peygamber'in eşi Ummu Seleme'nin evlenmezden önceki ilk eşi olan Ebû Seleme Abdullah ibni'l-Esved olup gerçek bir mü'min idi. İbn Abbâs'tan gelen diğer bir rivayette ise bunlar, İsrailoğullarından iki kardeş olup sekiz bin dinarlık mirasa konmuşlar ve bu parayı aralarında taksim etmişlerdi. Bu iki kardeşten biri kâfir, diğeri ise mü'min idi. Kâfir olan kardeş, parasıyla bağ, bahçe ve ev satın almış, diğeri ise parasını Allah yolunda tasadduk etmiş ve elinde hiçbir şey bırakmamıştı. İşte, ayet-i kerimede Mekkeli müşriklerle, onların hakir gördüğü fakir Müslümanlara misal olmak üzere kıssaları anlatılan iki adam bunlardı ve Mekkeli müşrikler, mal, mülk ve evlat bolluğu ile nasıl övünüp fakir Müslümanları küçük görüyorlarsa, kıssada zikri geçen kâfir adam da bağ ve bahçesiyle övünüyor ve diğer adamı hakir görüyordu.

33 Bahçe sahibini gururlandıran bir husus da vakti gelince, bütün ağaçların bol bol meyve vermesi ve hiçbir şeyi eksik etmemesiydi. İki bahçe arasında akan bir nehir ise verimi daha da artırıyordu. Bu da adamın zenginliğine bir zenginlik daha katıyor ve onun daha çok övünmesine vesile oluyordu.

34 Bahçe sahibinin bütün gelirleri, sadece iki bahçenin mahsulü olan meyvelerle tarladan aldığı hububat değildi. Onun bu mahsulün satışından elde ettiği gelirle yaptığı ticaret, altın ve gümüş yönünden de onu iyice zenginleştirmiş ve gururunu daha çok artırmıştı. Bu sebeple bir gün mü'min kardeşine veya arkadaşına şöyle demişti: Ben, malca senden çok daha zenginim ve ba-

na bağlı adamlar yönünden de senden çok üstünüm. Ne var ki o, bunları söylerken, servetinin sonsuza kadar böyle devam edeceğini ve hiç eksilmeksizin daha da artacağını zannediyordu.

35 O, bu düşünce ile ve gurur içinde fakat küfrü yüzünden nefsine zulmeder olduğu hâlde kardeşi veya arkadaşıyla birlikte bahçelerinden birine girer. Her konuşmasında izhar ettiği küfrünü yine ihmal etmeksizin yanındakine şöyle der: Bu bahçenin bozulup yok olacağını hiç sanmıyorum. Onun bu sözünde Allah Teâlâ'nın, dilediği takdirde her şeyi helak edebilecek bir güce ve kudrete sahip olduğunu açıkça bir inkâr manası vardı. Nitekim sözüne devamla kıyamet gününün geleceğini de inkâr etmekten çekinmemiş ve açık bir şekilde şöyle demişti:

36 Ben, kıyamet gününün bile geleceğini sanmıyorum. Bununla beraber, kıyamet gününün geleceğini farz etsek bile, orada yeniden dirildiğim zaman, Rabbimin yanında dünyada eriştiğim bu yüksek derecenin çok daha üstünde bir dereceye sahip olacağıma hiç şüphe yoktur. Bu, hiç şüphesiz, benim, O'nun katında sahip olduğum yüksek değerin bir neticesidir. Eğer ben bu değere sahip olmasaydım, O bana dünyada bu üstün mevkii ve bu zenginliği verir miydi?

Onun bu sözleri, sahip olduğu nimetlerle gözü dönmüş, gurur ve kibir yüzünden kendisini kaybetmiş ve dolayısıyla Allah'ın varlığını ve kıyamet gününün mutlaka geleceğini unutmuş bir insanın ruh hâlini aksettiren sözlerden başka bir şey değildi. Oysa onun, her şeyden önce ebedî olan ahiret hayatını düşünmesi ve sahip olduğu nimetlere şükretmesi gerekmez miydi? Allah Teâlâ, böyle insanların hallerini şöyle açıklamıştır: *"İnsan, Rabbine dua ederek iyilik istemekten usanmaz; fakat kendisine bir kötülük dokunduğu zaman, hemen meyus olup ümitsizliğe düşer. Kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona kendi katımızdan bir rahmet tattıracak olsak, "Bu, benim hakkımdır; kıyametin kopacağını da zannetmiyorum; fakat Rabbime döndürülsem, O'nun yanında şüphesiz benim için daha güzeli var." der. O inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber verecek ve mutlaka en ağır azabı onlara tattıracağız."* (41/Fussılet, 49-50).

37 Kendisiyle konuşan arkadaşı ise der ki: "Seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, sonra da bir adam hâline getiren Allah'ı inkâr mı ediyorsun?"

38 "Fakat O, benim Rabbim Allah'tır. Ben, Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam."

39 "Mal ve çocuk bakımından sen beni kendinden daha fakir görsen bile, bağına girince, "Maşallah, kuvvet ancak Allah'a mahsustur." demen gerekmez mi?"

40 "Mümkündür ki Rabbim bana senin bağından daha iyisini verir ve seninkine gökten bir felaket gönderir de o, kupkuru bir toprak kesilir."

41 "Yahut suyu çekilir de onu bir daha bulamazsın."

37 Yanında bulunan arkadaşı, onun sözlerini işittiği zaman, nasıl bir küfür içinde bocaladığını anlamakta güçlük çekmemiş ve ona şöyle demiştir: Sen, önce aslın ve atan Âdem'i topraktan, sonra da diğer atalarını, babanı ve seni bir damla sudan yaratıp, gören, duyan, düşünen ve konuşan mükemmel bir insan hâline getiren Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Aklı olan ve onu kullanmasını bilen bir insanın Allah'ı inkâr etmesi nasıl mümkün olur? Allah, sana akıl vererek mükemmel bir insan olarak yaratmıştır. Bu akılla sen, Allah'ı inkâr etmek yerine, düşünüp taşınman ve Allah'ın varlığına ve birliğine kesinlikle inanman gerekmez miydi? Aslında sen, şöyle düşünmeliydin: Ben veya benim babam yahut atam, birer ölü gibiydik. Varlığı veya vücudu bulunmayan kimselerdik. Bir gün baba sulbünde gözle görülmeyen bir varlık olarak belirdik. Sonra ana karnında görenlere tiksinti verecek bir kan pıhtısı ve bir et parçası hâline geldik. Sonra bize ruh verildi;

canlılık kazandık ve birer insan yavrusu olarak dünyaya gözlerimizi açtık. Biz ölü gibiyken yahut bizden hiçbir eser yokken, bize kim hayat verdi de dünya yüzüne çıktık? Eğer bize bu hayatı veren veya bizi yoktan var eden bir yaratıcı olmasaydı, biz kendi kendimize var olabilir miydik? İşte insan, kendisine verilen bu akıl sayesinde bu veya buna benzer bir düşünce ile kendisine bu soruyu sorduğu zaman, onun cevabını da bulmakta güçlük çekmez ve var olan her şeyin, hiç yokken Allah tarafından yaratılıp var edildiği neticesine ulaşır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki her canlı varlığın dünyada bir kalış süresi vardır ve bu süre tamam olunca, o canlıya ölüm gelir; ruhu bedenini terk edip gider; bedeni ise yakınları tarafından toprak altına gömülür. Onun toprak altında da bir kalış süresi vardır ve bu süre, kıyamet günü toprak altına gömülmüş bütün varlıkların yeniden canlanıp ayağa kalkacakları gün sona erer. İşte aklını kullanmasını bilen insan, bu konuda da düşündüğü takdirde varlığı hiç olmayan bir insanı yaratıp var eden Allah'ın, ona ölüm verdikten sonra yeniden dirilteceğini de bilir; hiç olmazsa, önceden aslı var olan bir şeye hayat vermenin, onu hiç yoktan yaratıp hayat vermekten daha kolay olduğunu düşünür. İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey kâfirler!) Allah'ı nasıl inkâr edersiniz ki sizi o diriltti; sonra yine O öldürecek; sonra tekrar diriltecek; sonra da yine O'na döndürüleceksiniz."* (2/Bakara, 28).

38 İşte O, benim de Rabbim olan Allah'tır. Ben, hiç kimseyi ve hiçbir şeyi Rabbime asla ortak koşmam ve senin söylediklerini de söylemem. Ben O'nun rububiyyetini ve vahdaniyyetini ikrar ve itiraf ederim.

39 Ben, gerek mal mülk yönünden ve gerekse evlat yönünden senden çok daha fakir olabilirim ve sen de beni böyle görebilirsin. Fakat senin bunu bana hatırlatman yerine, kendi bahçene girip de onun güzelliğini ve verimliliğini gördüğün zaman, *Mâşâallâh, lâ kuvvete illâ billâh* demen ve böylece, başkalarına vermediği bu zenginliği sana bol bol verdiği için Allah'a hamdü senada bulunman gerekirdi. Fakat ne yazık ki sen, Rabbine hamd etmek yerine, kıyamet gününün geleceğine inanmadığını ve dolayısıyla o bahçenin de ebediyyen o hâlde kalacağını, Rabbine döndürülmüş olsan bile, orada bundan daha güzeline sahip olacağını ileri sürüyorsun. Bu ne büyük bir küfürdür?

Ayet-i kerimede geçen *Mâşâallâh, lâ kuvvete illâ billâh* (*Maşallah, Allah'tan başka kuvvet yoktur.*) ibaresi, Allah'tan mal, mülk ve evlat gibi bir nimete kavuşan ve bundan büyük mutluluk duyan ilk Müslümanların sık sık tekrarladıkları ve birbirlerine tavsiye ettikleri güzel sözlerden biri olarak bilinir. Buhârî (*Sahîh,* VII. 169), Muslim (*Sahîh,* IV. 2077), Ebû Dâvûd (*Sunen,* I. 350), Tirmizî (*Sunen,* V. 509-510) ve İbn Mâce'nin (*Sunen,* II. 427) naklettiklerine göre, Resulullah (sas.) Ebû Mûsa'l-eş'arî'ye, "Ey Abdullah ibn Kays! Sana cennet hazinelerinden büyük bir hazineye delalet edeyim mi?" buyurdu. Ben, "Evet, Yâ Resulallah." dedim. Bunun üzerine Resulullah (sas.), "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh de." buyurdu.

Hiç şüphe yoktur ki kuvvet, ancak Allah iledir. Bu sözde Allah'a teslim olmak, her şeyi ve her işi O'na bırakmak manası vardır. Zira insan, bir işi yapmak ve onu iyi bir neticeye ulaştırmak hususunda ne derece istekli, güçlü ve irade sahibi olursa olsun, onun gücü de iradesi de sınırlıdır ve hepsi de Allah'ın meşiyyetine bağlıdır. Eğer Allah dilerse, ona yapmak istediği işte yardımcı olur ve beklediği neticeye ulaşır; aksi hâlde onun gücü de iradesi de kendisini istediği neticeye ulaştıramaz. Bu sebepledir ki Hazreti Peygamber, yukarıda zikrettiğimiz hadiste Allah'ın meşiyyeti olmadıkça hiçbir çarenin veya hiçbir gücün fayda etmeyeceğini, bunun ancak Allah ile mümkün olacağını açıklamıştır. Başka bir ifadeyle, şerri defetmek ve hayrı getirmek, ancak Allah ile mümkündür. Bunun için de gerçekleşmesi arzu edilen her iş için, "Lâ havle ve lâ kuvvete

illâ billâh" sözünü tekrar etmek gerekir. Çünkü bu söz, cennet hazinelerinden büyük bir hazinedir, yani cennette birikmiş bir sevaptır. Nitekim dünyada biriktirilmiş malların en kıymetli olanına da hazine denilmiştir. Ne var ki ayet-i kerimede kıssaları nakledilen biri kâfir, diğeri mü'min iki arkadaştan kâfir olanı, Allah'a ve kıyamet gününe inanmadığı için, sahip olduğu zenginlikle gururlanıyor ve bu zenginliğin sonsuza kadar devam edeceğini zannediyor, fakat Allah'ın dilediği takdirde malını mülkünü bir anda helak edip kendisini eli boş bırakıvereceğini hiç aklına getirmiyordu. İşte onun bu hâli dolayısıyla arkadaşı onu uyarmak lüzumunu hissetmiş ve ona şöyle demişti:

40 Her ne kadar sen, bu geçici dünyada mal bakımından beni kendinden daha fakir, evlat bakımından da daha az görüyorsan da mümkündür ki Rabbim bana hem bu dünyada hem de ahirette senin bağ ve bahçenden daha iyisini verir ve yine mümkündür ki bu dünyada gökten bir felaket indirir de hiç yok olmayacağını zannettiğin bahçelerini helak eder.

41 Yahut bahçelerinde ağaçların ve diğer nebatların yerden aldığı su dibe doğru çekilir de hepsi bir anda solar ve ortada kupkuru bir toprak kalır. Bütün gayretine rağmen bahçelerini yeniden yeşillendirecek suyu bir daha bulamazsın. Bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"De ki: Bana söyler misiniz, suyunuz yerin dibine çekilmiş olsa, kim size bir akarsu getirebilir?"* (67/Mülk, 30).

[42] Nitekim bağının bütün mahsulü helak olur ve çardakları, üzerine yıkılmış bağına sarf ettiği karşısında el ovuşturup, "Keşke hiç kimseyi Rabbime ortak koşmasaydım." demeye başlar.

[43] Onun, Allah'tan başka, kendisine yardım edecek adamları yoktur ve Allah'a karşı kendi kendine de yardımcı olamamıştır.

[44] İşte bu durumda yardım, yalnız hak olan Allah'a aittir; O, sevap yönünden daha hayırlıdır; akıbet yönünden de daha hayırlıdır.

42 Nitekim mü'min kardeşin bu uyarılarından kısa bir süre sonra, bahçelerin üzerine inen bir felaket, adamın bütün meyvelerini, ekinlerini ve mallarını mahvetmiştir. Küfrünün karşılığı olarak Allah'tan geldiğini anlamakta gecikmeyen ve harap olmuş bahçeleri için sarf ettiği emeklere yanarak el ovuşturan bu adam, büyük bir pişmanlık içerisinde, "Keşke inkârcılardan olmasaydım da Rabbime ortak koşmasaydım." demekten kendini alamaz.

43 Ne var ki daha önce kendileriyle övündüğü ne evlatlarının ne de geniş çevresinin kendisine hiçbir faydası olmamış ve bahçelerini harap olmaktan kurtaramamıştır. Kıyâmetin kopacağına ve bahçelerinin harap olacağına inanmayan ve Allah'ı da inkâr eden bu adam, Rabbinin acı intikamıyla karşı karşıya kalınca, Allah'a karşı da kendi kendine yardımcı olamamış ve pişmanlık içinde el ovuşturmaktan başka yapacak bir şey bulamamıştır.

44 İşte o zaman anlamıştır ki bu gibi şiddet ve mihnet durumlarında yardım, yalnız hak olan Allah'a aittir. İster mü'min olsun, ister kâfir olsun, böyle bir durumla karşılaştıkları zaman, çok iyi anlarlar ki hüküm yalnız Allah'a ait olup, O'nun bu hükmüne boyun eğmekten başka çare yoktur. Zira Allah, mü'min dostları için hüküm yönünden daha hayırlıdır. Her çeşit müşküllerinde O onların yardımcıları olduğu gibi, hem hak ettikleri sevabı yazmak, hem de bu sevabın karşılığı olan mükâfatı vermek bakımından en hayırlı olan da O'dur. İnsanlık tarihi, bu gerçeği görüp anlayan pek çok kâfir liderlerin örnekleriyle doludur. Mesela bunlardan biri, Mısır'da Musa'ya (as.) cephe alan ve onu kavmi ile birlikte ülke dışına atmak için ordusuyla denize kadar takip eden Firavundur ki kendisini halkına ilah olarak kabul ettirmiş olmasına rağmen, denizde boğulacağını anlayınca küfründen vazgeçmiş ve iman ettiğini ileri sürmüştür ki ayette şöyle geçmektedir: *"İsra-*

iloğullarını denizden geçirmiştik. Firavun ve askerleri ise zalim ve düşman olarak onları takip etmişlerdi. Nihayet Firavun suda boğulacağını iyice anlayınca şöyle demişti: İsrailoğullarının iman ettiğinden başka ilah olmadığına iman ettim. Ben de Müslümanlardanım. (Bunun üzerine ona denildi ki:) Şimdi mi (iman etmek aklına geldi)? Daha önce isyan etmiştin ve bozgunculardan idin?" (10/Yûnus, 90-91). Kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayan, onları yurtlarından çıkaran yahut öldürmeye çalışan nice kavimler de vardır ki kendilerine Allah tarafından bir azap indirilince, hemen pişmanlık duyup imana yönelmişlerdir. Ne var ki gecikmiş olan bu imanın kendilerine hiçbir faydası dokunmamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Peygamberlerimizi alaya alıp yalanlayanlar) azabımızı görünce, "Bir tek Allah'a iman ettik. O'na ortak koştuklarımızı da inkâr ettik." derler. Fakat azabımızı gördükleri zamanki imanları kendilerine hiçbir fayda sağlamamıştır. Bu, Allah'ın, kulları hakkında öteden beri cari olan kanunudur. İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrarlar."* (40/Mu'min, 84-85).

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيمًا
تَذْرُوهُ الرِّيَاحُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ مُقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾ اَلْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۖ وَالْبَاقِيَاتُ
الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾

[45] (Ey Muhammed!) Onlara, dünya hayatının su gibi olduğunu da misal göster. Biz onu gökten indiririz yerin bitkisi onunla karışır; sonunda da o bitki, rüzgârların eğip büktüğü bir çöpe döner. Allah, her şeye muktedirdir.

[46] Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; baki kalacak olan iyi ameller ise Rabbin katında sevap yönünden de ümit yönünden de daha hayırlıdır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde fakir ve zayıf mü'minlere karşı kibirlenen ve Hazreti Peygamber'e gelerek onlarla birlikte oturmamasını, onlardan uzak durmasını ve hatta onları yanından kovmasını isteyen Mekkeli müşriklere, biri bağ, bahçe ve evlat yönünden zengin, fakat kâfir, diğeri fakir ve güçsüz, fakat mü'min iki kardeş veya arkadaşın hâlini misal göstererek fakire karşı malı ve zenginliğiyle övünen ve bu zenginliğin hiç yok olmayacağını, bahçelerinin de hiç ortadan kalkmayacağını ileri süren kâfirin bahçeleri üzerine, gökten inen bir felaketle onların harap oluşunu, bunun üzerine sahibinin büyük bir pişmanlık içerisinde imana yönelişini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde dünya hayatını misal göstermiş ve bu hayatın gökten inen su gibi olduğunu, bu su ile yeryüzünde yetişen ve yeşeren bitkilerin etrafa aydınlık ve güzellik vermişken, ortaya çıkan bir rüzgârla nasıl çör çöp hâline dönüştüğünü ve etrafa savrulduğunu zikretmiş ve her iki hâlin de Allah Teâlâ'nın hudutsuz gücü ve kudretiyle meydana geldiğini beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[45] (Ey Muhammed!) Onlara, dünya hayatının su gibi olduğunu da misal göster. Biz onu gökten indiririz yerin bitkisi onunla karışır; sonunda da o bitki, rüzgârların eğip büktüğü bir çöpe döner. Allah, her şeye muktedirdir.

[46] Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; baki kalacak olan iyi ameller ise Rabbin katında sevap yönünden de ümit yönünden de daha hayırlıdır.

45 Allah Teâlâ, bu ayette de peygamberine hitap etmiş ve Mekkeli müşriklere ve onlar gibi mallarıyla ve evlatlarıyla fakir Müslümanlara karşı kibirlenenlere dünya hayatıyla ilgili başka bir mesel daha anlatmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O müşriklere dünya hayatının su gibi olduğunu da bir misal ile anlat. Bunu anlat ki dünyanın, üzerindeki bütün süslü ve cazip güzelliklerine rağmen onun da kısa bir zaman içinde yıkılıp yok olabileceğini anlasınlar. Şunu iyice bilsinler ki dünya hayatı, gökten yeryüzüne indirdiğimiz bir yağmur veya su gibidir. Yağmur yağdığı zaman, yeryüzü, bakanların içini neşe ve sevinçle dolduran çiçekli çiçeksiz, meyveli meyvesiz nebat ve ağaçlarla dolar. Ayette şöyle ifade edilmiştir: *"Yeryüzünü (önce) kupkuru görürsün; fakat üzerine yağmur suyunu indirdiğimiz zaman, (toprak) harekete geçer; kabarır ve her çeşit güzel bitkilerden bitirir."* (22/Hacc, 5). Ne var ki yeşeren ve gelişip büyüyen bu bitkiler, yeryüzünde uzun süre kalmaz. Aradan belirli bir zaman geçtikten sonra kurumaya, kırılmaya ve rüzgârın esintisiyle etrafa dağılıp yok olmaya başlar. Allah, şüphesiz, her şeyi yapmaya kadirdir.

Yeryüzünü çeşitli nebatlarla süsleyen ve onları gökten indirdiği su ile büyütüp geliştiren O olduğu gibi, dilediği zaman sularını kesen ve onları kurutup yok eden de yine O'dur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Dünya hayatının misali, gökyüzünden indirdiğimiz su gibidir. O su sayesinde insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri yetişip birbirine karışmıştır. Yer, ziynetini takınıp süslendiği ve sahipleri (onların meyvelerinden faydalanmaya) kadir olduklarını sandıkları bir sırada gece yahut gündüz, ona emrimiz gelir ve sanki dün hiçbir şey yokmuş gibi onu hasat edilmişe çeviririveririz. İşte biz, düşünen kimselere ayetleri böyle uzun uzun açıklarız."* (10/Yûnus 24).

46 Çiçekli çiçeksiz bitkiler, meyveli meyvesiz ağaçlar ve yeryüzünü kaplayan bütün yeşillikler, dünya hayatının süsü ve ziyneti olduğu gibi, mal, mülk ve evlat da dünya hayatının birer süsü ve ziynetinden başka bir şey değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İnsanlar için, kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı aşırı derecedeki düşkünlük, süslü ve cazip bir hâle getirilmiştir. Bunlar dünya hayatının birtakım menfaatleridir; oysa (ahirette) asıl varılacak yerin güzelliği, Allah katındadır."* (3/Âl-i İmrân 14); *"Mallarınız ve evlatlarınız da sizin için birer denemedir. Büyük mükâfat da Allah katındadır."* (64/Teğâbun, 15).

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, yeryüzünü kaplayan bütün bitkiler ve bütün yeşillikler, dünya hayatının birer süsü ve ziyneti olmasına rağmen, gece veya gündüz, Allah'tan gelecek bir emirle hasat edilmişe çevrilebileceği gibi, dünya hayatının başka bir süsü olan mal, mülk ve evlat da aynı şekilde yok olmaya mahkûmdur. Bu, tıpkı yukarıdaki ayet-i kerimelerde de açıklandığı gibi, bahçelerinin güzelliğiyle ve zenginliğiyle övünen inançsız adamın, inançlı arkadaşını fakirliği dolayısıyla küçük gördüğü bir sırada gökten inen bir felaketle bahçelerinin ve bütün mallarının helak olması gibidir. Bu da gösteriyor ki dünya hayatının süsü olan mal, mülk ve evlat zenginliği, asla kalıcı değildir; fakat asıl kalıcı olan, iyi amellerle Allah katında kazanılmış sevaptır. Gerçek böyle olunca, müşriklerin veya kâfirlerin, fakir mü'minler karşısında geçici zenginlikleriyle övünmeleri ve onları küçük görmeleri, sonra da Hazreti Peygamber'e gelerek o fakir, güçsüz ve zayıf kimselerle bir arada olmamasını ve onları yanından kovmasını istemeleri akıl kârı mıdır?

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعُرِضُوا عَلَىٰ رَبِّكَ صَفًّا
لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوُضِعَ الْكِتَابُ
فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَالِ هَٰذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا
كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾

47 Bir gün dağları yürütürüz ve sen yeryüzünü apaçık (ve dümdüz) görürsün. Gelmiş geçmiş herkesi haşrederiz; tek birini bile terk etmeyiz.

48 Rabbine saf hâlinde arz olunurlar. (Onlara denir ki:) "İlk defa sizi yarattığımız gibi bize geldiniz. Fakat siz, sizin için böyle bir buluşma zamanı tayin etmeyeceğimizi zannediyordunuz."

49 Amel defteri (önlerine) konur. İşte o zaman, suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve "Yazıklar olsun bize! Bu defter nasıl olup da küçük büyük hiçbir şeyi bırakmadan (bütün günahları) saymış." dediklerini görürsün. Böylece onlar, yaptıklarını önlerinde hazır bulurlar. Rabbin, hiçbirine zulmetmez.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde mal, mülk ve evlat gibi zenginlik alametlerini dünya hayatının süsü olarak vasfedip dünyanın değersizliğini ve geçiciliğini, buna karşılık salih amel ile kazanılan ahiret hayatının üstünlüğünü ve ebedîliğini beyan ederek, övünmenin mal çokluğuyla değil, ancak salih amel ile olabileceğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde kıyamet ahvalini ve o günün korku ve dehşet veren hadiselerini anlatmaya başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

47 Bir gün dağları yürütürüz ve sen yeryüzünü apaçık (ve dümdüz) görürsün. Gelmiş geçmiş herkesi haşrederiz; tek birini bile terk etmeyiz.

48 Rabbine saf hâlinde arz olunurlar. (Onlara denir ki:) "İlk defa sizi yarattığımız gibi bize geldiniz. Fakat siz, sizin için böyle bir buluşma zamanı tayin etmeyeceğimizi zannediyordunuz."

49 Amel defteri (önlerine) konur. İşte o zaman, suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve "Yazıklar olsun bize! Bu defter nasıl olup da küçük büyük hiçbir şeyi bırakmadan (bütün günahları) saymış." dediklerini görürsün. Böylece onlar, yaptıklarını önlerinde hazır bulurlar. Rabbin, hiçbirine zulmetmez.

47 Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimelerde kıyamet gününün belli başlı özelliklerini açıklamıştır. Bu özellikler sırasıyla şöyledir:

1. Dağların Yürütülmesi: Kıyâmet gününün en belirgin özelliklerinden biri, Allah Teâlâ'nın takdir ettiği herhangi bir günde dağların yürütülmesidir. Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ, *"Bir gün dağları yürütürüz."* buyurmuştur. Eğer insan bu hadiseyi gözünde canlandırabilirse, bunun ne derece azametli bir iş olduğunu anlamakta güçlük çekmez. Ancak bu ibareyi takiben, *"Ve sen yeryüzünü apaçık (ve dümdüz) görürsün."* buyurulduğuna dikkat edilirse, dağların yürütülüşüyle birlikte, yüksekliklerinin de giderildiği ve yeryüzünün dümdüz hâle getirildiği anlaşılır. Filhakika Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de dağların yürütülüşüyle birlikte un ufak edilip düzleneceği de açıklanmıştır: *"(Ey Muhammed!) Sana dağlar*

hakkında sormaktadırlar. Onlara de ki: Rabbim, onları (kıyamet günü) un ufak edecektir. Yerlerini de çırılçıplak ve dümdüz bırakacaktır." (20/Tâhâ, 105-106); *"Göğün sarsıldıkça sarsıldığı ve dağların harekete geçip yürütüldüğü gün, Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacak ve onu defeyleyecek hiçbir şey bulunmayacaktır."* (52/Tûr, 7-10); *"Donup kalmış sandığın dağları görürsün; Hâlbuki onlar bulut geçişi gibi geçerler..."* (27/Neml, 88).

2. Yeryüzünün Bomboş ve Çırılçıplak Bir Hâle Getirilmesi: Kıyâmet gününün başka bir özelliği, yeryüzünde bulunan bütün yapıların yok olmasıyla birlikte, başta dağlar olmak üzere bütün ağaçların, bitkilerin ve göze batacak herhangi bir iniş veya çıkışın ortadan kalkması ve yeryüzünün dümdüz, çırılçıplak ve bomboş bir hâle getirilmesidir. Yeryüzünde iniş ve çıkışın kalmayacağı ayette şöyle açıklanmıştır: *"Artık orada ne bir çukur ne de bir tümsek görebileceksin."* (20/Tâhâ, 107). Yeryüzünün çırılçıplak ve bomboş bir hâle getirilmesi, vaktiyle toprak altına gömülmüş cesetlerin yeniden diriltilmesiyle de gerçekleşen bir hadisedir. Nitekim konuyla ilgili ayetlerde, *"Yer uzatıldığı, içindekileri dışarı atıp boşaldığı zaman..."* (84/İnşikâk, 3-4); *"Yer şiddetle sarsıldığı, içindeki ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman..."* (99/Zelzele, 1-2) denilmiştir ki her iki ayette de yerin içindekilerin dışarı çıkarılmasıyla kastedilen şey, daha önce toprağa gömülmüş cesetlerdir.

3. Bütün İnsanların Haşredilmesi: Kıyâmet gününün diğer bir özelliği, yeryüzünün dümdüz ve bomboş bir hâle getirilmesiyle toprak altından dirilerek dışarı çıkan insanların hesap için mahşerde toplanmalarıdır. Bu toplanma sırasında erkek olsun kadın olsun, büyük olsun küçük olsun, içlerinden herhangi birinin bir kenarda terk edilmesi veya unutulması asla mümkün değildir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"De ki: Gerçek şu ki evvelkiler ve sonrakiler, belirli bir zamanın buluşma vaktinde mutlaka toplanacaklardır."* (56/Vâkı'a, 49-50). Muslim (*Sahîh*, IV. 2194) tarafından rivayet edilen bir hadiste de Âişe (ra.) şöyle demiştir: Ben, Resulullah (sas.)'tan işittim: "İnsanlar kıyamet günü çıplak, ayak ve çıplak vücutla sünnetsiz olarak hasrolunacaklardır." Ben de "Yâ Resulallah! Kadınlar ve erkekler bir arada ve birbirlerine bakar oldukları hâlde mi?" diye sordum. Resulullah (sas.), "Yâ Âişe! İş, onların birbirlerine bakmalarından çok daha şiddetlidir." buyurdu.

48 Allah Teâlâ, bir önceki ayette kıyamet gününün ilk üç özelliğini zikrettikten sonra, bu ayette de diğer özellikleri zikretmeye devam etmiştir:

4. Mahşerde Toplanan İnsanların Saf Saf Rablerinin Huzuruna Çıkarılmaları: Dağların ufalanıp yeryüzüyle birlikte dümdüz olmasından sonra, kabirlerin içinde çürümüş ve toprağa karışmış cesetlerin yeniden toparlanıp canlanmış olarak dışarı çıkarılmasının, sonra da mahşerde toplanmasının tek bir sebebi vardı ve o da Rablerinin huzurunda dünyadaki iyi ve kötü amellerinin hesabını vermekti. İşte bunun için, ilk insandan sonuncusuna kadar bütün insanlar, tek bir saf hâlinde Rablerine arz olunurlar. Kıyâmet gününü ve öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr edenlerin inkâr ettikleri bu büyük hadisenin gerçekleştiğini duyurmak için onlara hitap edilir ve denir ki: İlk defa sizi nasıl yaratmışsak işte yine öylece huzurumuza geldiniz. Bu, bizim size başlangıçtan beri vadettiğimiz gündü. Ne var ki içinizden bazıları, "Hadi canım, böyle şey mi olur?" diyerek bu günün geleceğini inkâr etmiş ve böyle bir buluşmanın olacağına hiçbir zaman inanmamıştı. İşte şimdi o inkârcılar, inkâr ettikleri şeyin aynen gerçekleştiğini gördüler.

49 Bu, hiç şüphesiz, onlar için büyük bir hüsrandı. Dünyada iken birçok gerçeği inkâr ettikleri gibi, burada da inkârcılıklarını devam ettirmeleri ve dünyada iyi birer insan olduklarını ileri sürmeleri mümkün mü idi? Bu, asla mümkün değildi; çünkü gerçeğe aykırı ne söyleseler, onu yalanlayacak şahitleri vardır; o da dünyada iken işledikleri bütün amellerinin yazılı olduğu defterdir.

5. Amel Defterlerinin Önlerine Konulması: İşte bu defter, Allah Teâlâ tarafından görevlendirilen ve gece gündüz yanlarından hiç ayrılmayıp yaptıkları işleri veya işledikleri amelleri yakından takip eden melekler tarafından tutulmuş ve her amel, büyük olsun küçük olsun, o deftere yazılmıştır. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Üzerinizde yaptıklarınızı bilen şerefli kâtipler, Hafaza melekleri vardır."* (82/İnfitâr, 10-12); *"Şu bir gerçektir ki insanı biz yarattık; nefsinin ona ne fısıldadığını da biliriz; çünkü biz ona şah damarından daha yakınız. Çünkü onun sağında ve solunda oturan iki alıcı melek, söylediği hiçbir söz olmasın ki yanında onu gözetleyip yazmasın."* (50/Kâf, 16-18). Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh,* I. 139; VII. 177, 1959), Muslim (*Sahîh,* I. 439), Nesâ'î (*Sunen,* I. 240) ve Ahmed ibn Hanbel'in (*Musned,* II. 257,312, 486) Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Her gün, gece ve gündüz melekleri birbiri arkasına size gelirler. Sabah ve ikindi namazlarında bir araya geldikten sonra, sizinle birlikte kalmış olanlar semaya yükselirler. Rableri, kullarının hâlini en iyi bilen olduğu hâlde onlara, "Kullarımı ne hâlde bıraktınız?" diye sorar. Onlar da "Namaz kılarken bıraktık, yanlarına vardığımızda da onları namaz kılıyor bulmuştuk" cevabını verirler."

Hazreti Peygamber'in, hadiste de işaret buyurduğu gibi, Allah Teâlâ'nın, kullarının gece ve gündüz ne yaptıklarını ve ne ile meşgul olduklarını en iyi bilen olmasına rağmen, onların amellerini meleklerine yazdırması, kıyamet günü önlerine konacak maddi bir delilin bulunması hikmetine dayanır. Ayrıca insanın, dünyada iken işlediği bütün amellerinin melekler tarafından kaydedildiğini bilmesi de onun daha hayırlı ameller işlemesinde zorlayıcı bir rol oynar. İşte bu sebeplerdir ki Allah Teâlâ, bu ayette kıyamet gününün en önemli özelliklerinden biri olarak, o gün, amel defterlerinin herkesin önüne konulacağını haber vermiştir.

İşte bu defterler önlerine konduğu zaman, nefislerini dünya hayatının süslerine esir etmiş olup da kötü amel işleyenler, amel defterlerinin günahla dolu olduğunu görünce, büyük bir korkuya kapılırlar ve "Bize yazıklar olsun; nasıl olup da dünyada iken işlediğimiz büyük küçük bütün günahlarımızı saymış; hiçbir şeyi dışarıda bırakmamış." derler. Bu husus Âl-i İmrân suresinin 30. ayetinde de açıklamış ve şöyle buyurulmuştur: *"Kıyamet günü her insan, hayır olarak işlediği şeyi karşısında hazır bulacaktır; kötülük olarak işlediğini de..."* Kıyâmet suresinin 13. ayetinde aynı mana teyit edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"O gün insana ne yapıp yapmadığı haber verilir."*

Şu husus da iyice bilinmelidir ki Rabbin, kullarının hayır olsun şer olsun, bütün amellerini bilir ve bu amellerine göre hükmünü verir; fakat hak ettiğinin dışında ağır cezalar vererek onlardan hiçbirine zulmetmez. Bununla beraber kullarından bazılarının hafif günahlarını bağışlar; büyük günah işleyenleri, kâfirlerle birlikte cehenneme soksa bile, kâfirleri ebedî olarak cehennemde bırakırken, günahkârları, bir süre sonra cehennemden çıkarır. Bu, hiç şüphesiz, Buhârî (*Sahîh,* IV. 73; VIII. 171, 216) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 2107-2108) tarafından Hazreti Peygamber'den nakledilen, Hazreti Peygamber'in de Rabbinden rivayet ettiği, "Rahmetim, gazabıma üstün gelmiştir." mealindeki hadis-i kudsinin tezahüründen başka bir şey değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah, şüphesiz, zerre kadar zulmetmez. (Yapılan) bir iyilik olursa, onun karşılığını kat kat artırır ve ayrıca kendi katından son derece büyük mükâfat verir."* (4/Nisâ, 40); *"Kıyamet günü adalet terazileri kuracağız. Bu itibarla hiçbir nefis, hiçbir şekilde haksızlığa uğratılmayacaktır. Ameli bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu getirir (karşılığını veririz). Hesap gören (bir Hâkim-i Mutlak) olarak biz yeteriz."* (21/Enbiyâ, 47).

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَۜ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖۜ اَفَتَتَّخِذُونَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗٓ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّۜ بِئْسَ لِلظّٰلِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَٓا اَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَا خَلْقَ اَنْفُسِهِمْۖ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَآءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَاَ الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

50 Meleklere, "Âdem'e secde edin." dediğimizde cinlerden olan İblis dışında hepsi secde etmişti de İblis Rabbinin emrinden çıkmıştı. (Ey İnsanoğulları!) Şimdi beni bırakıp sizin düşmanınız olduğu hâlde bu İblis'i ve onun soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Zalimler için Allah'a karşılık ne kötü bir bedel!

51 Oysa ben, ne göklerin ve yerin yaratılışında ne de kendilerinin yaratılışında onları hazır bulundurdum. Yoldan çıkanları kendime dost da edinmedim.

52 O gün Allah der ki: "(Ey kâfirler!) Ortaklarım zannettiklerinizi çağırın." Onlar çağırırlar; fakat onlara hiç kimse cevap vermez. Çünkü müşriklerle putları arasına ateşten bir engel koymuşuzdur.

53 Suçlular ateşi görürler ve ona gireceklerini anlarlar; fakat kaçacak bir yer de bulamazlar.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin, dünya hayatının süsü olan mal ve evlat yönünden zenginliklerine dayanarak fakir Müslümanlara karşı nasıl büyüklendiklerini ve bu sebeple Hazreti Peygamber'e gelerek bu fakir topluluktan uzak durmasını ve kendileriyle beraber olmasını istediklerini, buna rağmen zenginlik hangi boyutlara ulaşırsa ulaşsın, dünya hayatının geçici olduğunu, oysa asıl hayatın kalıcı olan ahiret hayatı olduğunu ve bu itibarla insanların, kıyamet günü zenginlikleriyle değil, dünyada işledikleri amellerle Rablerinin huzuruna çıkacaklarını ve her insanın işlediği iyi ve kötü amellere göre hesaba çekileceğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde büyüklenmesi yönünden müşriklere benzemesi sebebiyle İblis'in Âdem'le olan kıssasını açıklamış ve meleklere, Âdem'e secde etmeleri emredilince, İblis dışında bütün meleklerin ona secde ettiklerini, cinlerden olan İblis'in ise büyüklenerek Rabbinin emrine karşı geldiğini zikretmiştir. Müşriklerin Müslümanları kastederek, "Biz, mal, mülk ve evlat yönünden toplumun en zengin ve en şerefli kimseleri olduğumuz hâlde bu fakir ve şerefi düşük Müslümanlarla nasıl bir arada otururuz?" diyerek büyüklenmeleriyle, Âdem'e secde etmesi emredilen İblis'in, "Benim gibi ateşten yaratılmış şerefli bir varlığın topraktan yaratılmış bir insana secde etmesi olacak şey midir?" diyerek büyüklenmesi arasında apaçık bir benzerlik vardır ve bu bakımdan İblis'in tuttuğu yol ile müşriklerin tuttukları yolun da aynı olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

50 Meleklere, "Âdem'e secde edin." dediğimizde cinlerden olan İblis dışında hepsi secde etmişti de İblis Rabbinin emrinden çıkmıştı. (Ey İnsanoğulları!) Şimdi beni bırakıp sizin düşmanınız olduğu hâlde bu İblis'i ve onun soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Zalimler için Allah'a karşılık ne kötü bir bedel!

[51] Oysa ben, ne göklerin ve yerin yaratılışında ve ne de kendilerinin yaratılışında onları hazır bulundurdum. Yoldan çıkanları kendime dost da edinmedim.

50 İblis kıssası, Kur'an-ı Kerim'in muhtelif surelerinde müteaddit defalar tekrar edilmiş bir kıssadır; ancak bunun lüzumsuz bir tekrar olduğunu söylemek asla mümkün değildir. Zira tekrar edildiği her surede kıssanın, siyak ve sibakıyla çok yakın bir bağlantısı bulunduğunu ve bu bağlantı sebebiyle aradaki benzerlikten çeşitli faydalar elde edildiğini açıkça görmek mümkündür. Nitekim bu surede de kıssanın tekrar hatırlatılmasıyla, fakir Müslümanlar karşısında kibirlenen müşriklerin tuttukları yolun, Âdem'e karşı kibirlenen İblis'in yolundan başka bir şey olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Filhakika Allah Teâlâ, meleklere Âdem'e secde etmelerini emrettiği zaman, hepsi secde etmişti de yalnız İblis büyüklenerek Rabbinin emrine karşı gelmiş ve Âdem'e secde etmemişti. Ayetler şöyledir: *"Meleklere, Âdem'e secde edin, dediğimizde secde etmişlerdi de yalnız İblis dayatıp kibirlenmiş ve böylece kâfirlerden olmuştu."* (2/Bakara, 34); *"Rabbin meleklere demişti ki: Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan bir beşer yaratacağım. Onu tamamladığım ve ona ruhumdan üfürdüğüm zaman, ona hemen secdeye kapanın. Meleklerin hepsi kâmilen secde etmişlerdi. Yalnız İblis müstesna. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti."* (15/Hicr, 27-31). İblis'in Âdem'e secde etmekten çekinmesinin başlıca sebebi, aslı ile övünmesi idi. Çünkü Âdem, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşuk çamurdan, İblis ise ateşten yaratılmıştı. Nitekim Muslim (*Sahîh*, IV. 2294) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Melekler nurdan yaratıldı. Cin de alevli bir ateşten yaratıldı. Âdem ise size vasfolunan şeyden yaratıldı." Yukarıdaki ayet-i kerimede de zikredildiği gibi, aslı cin olan İblis, ateşten yaratılmış olması sebebiyle kendisini, çamurdan yaratılan Âdem'den üstün görmüş ve bununla övünmüştür. Nitekim Allah Teâlâ, *"Rabbi ona şöyle demişti: Ey İblis! Ellerimle yarattığım insana secde etmekten seni alıkoyan nedir? Büyüklük mü tasladın, yoksa yücelerden mi oldun? İblis de demişti ki: Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın."* (38/Sâd, 75-76).

İblis, cinlerden olması sebebiyle Rabbinin emrine karşı gelmiş –zira huruc veya isyan, cinlerin en belirgin özelliklerindendir– ve böylece kâfirlerden olmuştu. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, emrine karşı gelen İblis'in aslını ve tuttuğu yolu apaçık ortaya koyduktan sonra, onun peşinden giden insanlara hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey insanoğulları! Şimdi siz, beni bırakıp da aslını ve nasıl bir varlık olduğunu öğrendiğiniz düşmanınız olan İblis'i ve onun ahfadını kendinize dost edinerek onun yolundan mı gideceksiniz? Bu, sizi yaratıp dünyanın en şerefli varlığı yapan ve size hudutsuz nimetler ihsan eden Allah'a karşılık ne kötü bir bedeldir.

51 Daha sonra Allah Teâlâ, kâfirlerin, kendisini bırakarak İblis'i ve onun ahfadını kendilerine dost edinmekten ve onların yolunda gitmekten menetmesinin sebebini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Oysa ben, gerek göklerin ve yerin yaratılışında ve gerekse kendilerinin yaratılışında onları asla hazır bulundurmadım ve onlara kendi adıma bir vekâlet de vermedim. Var olan her şeyi kendi iradem ve kendi kudretimle tek başıma yaratan ben olduğum ve o onlardan hiçbirini kendime ne yardımcı ne de dost edinmediğim hâlde onları benim yerime nasıl ikame edersiniz. Zaten benim kâfirleri dost edinmem de mümkün değildir. Bu itibarla benim, işlerimde kendilerinden faydalandığım ne herhangi bir ortağım, ne bir yardımcım ne de bir vezirim vardır. Allah Teâlâ bu manada peygamberine hitapla şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Allah'ı bırakıp da ne göklerde ne de yerde zerre kadar bir şeye sahip olmadıkları, bunlarda hiçbir ortaklıkları bulunmadığı ve onlardan hiçbiri Allah'ın yardımcısı olmadığı hâlde ilâh diye ileri sürdüklerinizi haydi çağırın."* (34/Sebe', 22).

[52] O gün Allah der ki: "(Ey kâfirler!) Ortaklarım zannettiklerinizi çağırın." Onlar çağırırlar; fakat onlara hiç kimse cevap vermez. Çünkü müşriklerle putları arasına ateşten bir engel koymuşuzdur.

[53] Suçlular ateşi görürler ve ona gireceklerini anlarlar; fakat kaçacak bir yer de bulamazlar.

52 Allah Teâlâ bu ayette kendisine birtakım ortaklar uydurarak onlara ibadet eden müşriklerden söz etmiş ve kıyamet günü onlara nasıl hitap edileceğini açıklayarak şöyle buyurmuştur: Kıyâmet günü, müşriklere hitap edilir ve onlara denir ki: Dünyada iken benim ortaklarım olduklarını ileri sürüp ibadet ettiğiniz o putlara seslenin de yanınıza gelip size yardım etsinler ve içine düştüğünüz bu kötü durumdan sizi kurtarsınlar. Bu hitap üzerine kâfirler, ümide kapılarak Allah'a ortak koştukları putlarını çağırırlar; fakat onlardan hiçbiri bu çağırıya cevap vermez. Bu konuyla ilgili olarak, Kasas suresinin 64. ayetinde şöyle denilmiştir: *"Onlara, koştuğunuz ortaklarınızı çağırın, denir. Onlar da çağırırlar; fakat kendilerine cevap vermezler; cehennem azabını görürler; doğru yolda olmadıklarını anlarlar."* Ortaklarının kâfirlerin çağrısına cevap vermemelerinin başlıca sebebi, kâfirlerle Allah'a ortak koştukları putları arasına, bir uçurumun, helak edici bir vadinin veya cehennem ateşinin konulmuş olmasıdır. Kısacası, kâfirler, dünyada iken Allah'a ortak koşup ibadet ettikleri putlarına hiçbir surette ulaşamazlar. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine hiç cevap vermeyecek olan kimseye ibadet edenden daha sapık kim vardır? Hâlbuki onların ibadetlerinden de habersizdirler. Nitekim insanlar haşrolundukları zaman, putlar onlara düşman olurlar ve onların ibadetlerini inkâr ederler."* (46/Ahkâf, 5-6); *"İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz. (Dünyada iken) size verdiklerimizi arkanızda bıraktınız. Ne var ki (Allah'a) kendiniz için ortak oldukları iddiasında bulunduğunuz şefaatçilerinizi beraberinizde göremiyoruz. Aranızdaki bağlar kopmuş; (sizin için şefaatçi olduklarını) iddia ettikleriniz sizden uzaklaşıp gitmiş."* (6/En'âm, 94).

53 Kâfirler, Allah katında kendilerine şefaatçi olacaklarına inandıkları putlarının kendilerinden uzaklaşıp gittiğini görünce, gerçeği anlamakta da güçlük çekmezler ve şunu iyice bilirler ki cehennem ateşine mutlaka girecekler ve ondan hiçbir surette kaçıp kurtulamayacaklardır.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ۚ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿٥٤﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ
اَنْ يُؤْمِنُوٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِينَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿٥٥﴾
وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ اِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوٓا
اٰيَاتِي وَمَآ اُنْذِرُوا هُزُوًا ﴿٥٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ فَاَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ ۚ اِنَّا
جَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِٓي اٰذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَاِنْ تَدْعُهُمْ اِلَى الْهُدٰى فَلَنْ يَهْتَدُوٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٥٧﴾
وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُوالرَّحْمَةِ ۚ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهٖ
مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ الْقُرٰٓى اَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

[54] Biz, bu Kur'an'da her çeşit misali tekrar tekrar açıkladık; fakat insan, her şeyden çok mücadelecidir.

[55] Kendilerine hidayet gelince, insanların iman etmelerine ve Rablerinden mağfiret dilemelerine, evvelkilerin sünnetinin yahut çeşit çeşit azabın kendilerine de gelmesinden başka bir engel yoktur.

[56] Biz, peygamberleri yalnız müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Küfredenler ise hakkı batılla ortadan kaldırmak için mücadele ediyorlar; ayetlerimi ve korkutuldukları şeyleri alaya alıyorlar.

[57] Rabbinin ayetleriyle nasihat edilip de onlardan yüz çeviren ve bizzat yaptıklarını unutan kimseden daha zalim kim olabilir? Biz, böylelerinin kalplerine, Kur'an'ı anlamak istememeleri dolayısıyla örtüler ve kulaklarına da ağırlık koymuşuzdur. İşte bu sebepledir ki onları hidayete davet etsen bile, hiçbir zaman hidayete ermezler.

[58] Buna rağmen çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Rabbin, kazandıkları günah sebebiyle onları cezalandıracak olsaydı, onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlara vaat dedilen bir zaman vardır ki ondan başka sığınacak bir yer asla bulamazlar.

[59] Nitekim işte şu kasabalar, onları, zulmetmiş olmaları dolayısıyla helak etmiş, helak etmek için de bir vakit tayin etmiştik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde fakir Müslümanlara karşı mal, mülk ve evlat çokluğuyla övünen ve onları küçük görerek toplum içinden uzaklaştırmak isteyen müşriklerin bu davranışlarına karşı verdiği cevaplarla onları reddedip şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra, aklını kullanıp ibret almaları ve hak yolu bulmaları için Kur'an-ı Kerim'de pek çok mesel zikredildiğini haber vermiş, bununla beraber, küfürlerinde direnen ve malum alışkanlıklarından vazgeçmeyenlerin, yine de mücadelelerine devam ettiklerini açıklamıştır. Gerçek şudur ki onların küfür üzerinde direnmelerine sebep olan ve iman etmelerini engelleyen şey, Allah'ın kendilerine vadettiği azabın, üzerlerine apaçık gelmesini beklemelerinden başka bir şey değildir. Nitekim bunlar, peygamberlerine, *"Eğer doğruyu söyleyen kimselerden isen, üzerimize gökten bir parça düşür."* (26/Şuarâ, 187); *"Allah'ım! Bu, senin katından gelen hak ise üzerimize gökten taş yağdır yahut bize elim bir azap ver."* (8/Enfâl, 32) demişlerdir. Daha sonra Allah Teâlâ, peygamberlerin görevlerini açıklamış ve bu görevlerin, Allah'ın ayetlerini insanlara tebliğ edip mü'minleri cennetle müjdelemek, kâfirleri de cehennem ateşiyle inzar etmek olduğunu beyan etmiştir. Allah Teâlâ, şunu da açıkça belirtmiştir ki insanların küfür yönünden en azılı olanları, Kur'an hidayetine karşı çıkanlardır. Bununla beraber Allah, böyle kimselerin cezalandırılmasında yine de aceleci davranmaz ve onları helak etmek için belirli bir süre tanır. İşte bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> [54] Biz, bu Kur'an'da her çeşit misali tekrar tekrar açıkladık; fakat insan, her şeyden çok mücadelecidir.

54 Biz, bu Kur'an'da hem dünya hayatında hem de ahiret hayatında insanların hak olan yolu bulabilmeleri ve hidayete erip ondan sapmamaları için, din ve dünya işlerinden kendisine ihtiyaç duydukları bütün hususları tekrar tekrar açıkladık. Hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde izah ve beyan ettik. Gerçek böyle olduğu hâlde Allah'ın hidayet ettiği ve kurtuluş yoluna ulaştırdığı kimseler dışında insanoğlu, hak ile batıl arasında çok mücadele eden bir varlıktır.

[55] Kendilerine hidayet gelince, insanların iman etmelerine ve Rablerinden mağfiret dilemelerine, evvelkilerin sünnetinin yahut çeşit çeşit azabın kendilerine de gelmesinden başka bir engel yoktur.

[56] Biz, peygamberleri yalnız müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Küfredenler ise hakkı batılla ortadan kaldırmak için mücadele ediyorlar; ayetlerimi ve korkutuldukları şeyleri alaya alıyorlar.

55 Kur'an-ı Kerim'in bütün gerçekleri açıklamasına ve kâfirlerin her şeyi apaçık delilleriyle görüp bilmelerine rağmen, onların bu delilleri yalanlamaları ve küfür üzerinde direnmeleri, onların ne kadar inatçı ve mücadeleci insanlar olduklarının apaçık delilini teşkil eder. Geçmiş peygamberler devrinde de durum böyle idi ve her peygamber, kavminin ileri gelenleri tarafından yalanlandığı gibi, ya yurdundan çıkarılmış yahut da öldürülmüştür. İslam'ın son peygamberi Hazreti Muhammed (sas.) her şeyi açıklayan ve Allah'ın hak yoluna hidayet eden bir kitapla geldiği zaman da bu durum aynen devam etmiş ve kâfirlerin davranışlarında hiçbir değişme olmamıştır. Nitekim Mekkeli müşrikler de onu ve Allah katından getirdiği Kur'an-ı Kerim'i yalanladıkları gibi, Allah'ı ve O'nun vahdaniyyetini inkâr etmişlerdir. Reddi mümkün olmayan apaçık delillere rağmen, onların, Allah'ın varlığına ve birliğine iman edip yalnız O'na yalvarmalarına ve O'ndan mağfiret dilemelerine, sadece içlerini dolduran iki istek engel olmuştur. Bunlardan birincisi, geçmiş ümmetlerde olduğu gibi, kendilerine vadolunan çeşit çeşit azabı apaçık müşahede etmek istemeleri idi. Nitekim kötü yola düşmüş Lut kavmine, kendi içlerinden Lut (as.), peygamber olarak gönderilip de onları doğru yola davet edince, kavminden bir cemaat ona, *"Eğer doğruyu söyleyen kimselerden isen, Allah'ın azabını bize getir."* (29/Ankebût, 29) demişti. Lut kavminde görülen bu çeşit istekler, her peygamber döneminde görülmüş, Hazreti Peygamber gönderildiği zaman da Kureyş müşrikleri, Hazreti Peygamber'in onlara Kur'an ayetlerini okuması üzerine, *"Dinledik; istesek, biz de bunun gibisini elbette söyleriz; bu, evvelkilerin masallarından başka bir şey değil. Allah'ım! Bu, senin katından gelen hak ise üzerimize gökten taş yağdır yahut elim bir azap ver."* (8/Enfâl, 31-32). Kâfirleri yola getirecek ve iman etmelerini sağlayacak diğer istekleri ise kendilerini helak edecek çeşitli azabın birbiri arkasına gelmesi idi. Nitekim müşriklerin Hazreti Peygamber'e yönelttikleri sözler bu kabildendir: *"O kâfirler demektedirler ki: Ey Kendisine Kur'an indirilen kimse! Muhakkak sen bir delisin. Eğer doğru söyleyen kimselerden isen, bize melekleri getirseydin ya."* (15/Hicr, 6-7).

56 Ne var ki kâfirlerin peygamberlerden yapmalarını istedikleri bu çeşit işler, onlar tarafından gerçekleştirilebilecek işlerden değildi. Zira onların yapacakları başka işler vardı ve Rableri onları bu işlerle görevlendirmişti. İşte Allah Teâlâ bu ayette peygamberlerin bu görevlerini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Biz, peygamberleri sadece müjdeci ve uyarıcı olarak göndeririz. Bu bakımdan onlar, iman eden ve salih amel işleyen mü'minleri ebedî cennet hayatıyla müjdelerler; inkâr eden ve kötü amel işleyen kâfirleri de cehennem ateşiyle inzar ederler. Bununla beraber kâfirler, peygamberler tarafından getirilen hakkı, batıl ile ortadan kaldırmak ve batılı hakkın yerine ikame etmek için mücadele ederler. Peygamberler tarafından kendilerine tebliğ edilen Allah'ın ayetlerini, delil ve hüccetlerini, kendilerini korkutmak için zikredilen azap çeşitlerini alaya alırlar.

İşte, hakkı batılla örtmeye ve hakkın yerine batılı ikame etmeye çalışan ve Allah'ın ayetlerini, delil ve hüccetlerini alaya alan bu kâfirlerin öyle çirkin sıfatları vardır ki bu sıfatlarla onlar hor ve hakir kılınmışlardır. Nedir onların hor ve hakir kılınmalarına sebep olan bu çirkin sıfatlar? İşte Allah Teâlâ, takip eden ayette onların bu sıfatlarını saymış ve buyurmuştur ki:

[57] Rabbinin ayetleriyle nasihat edilip de onlardan yüz çeviren ve bizzat yaptıklarını unutan kimseden daha zalim kim olabilir? Biz, böylelerinin kalplerine, Kur'an'ı anlamak istememeleri dolayısıyla örtüler ve kulaklarına da ağırlık koymuşuzdur. İşte bu sebepledir ki onları hidayete davet etsen bile, hiçbir zaman hidayete ermezler.

[58] Buna rağmen çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Rabbin, kazandıkları günah sebebiyle onları cezalandıracak olsaydı, onlar için azabı çabuklaştırırdı. Fakat onlara vadedilen bir zaman vardır ki ondan başka sığınacak bir yer asla bulamazlar.

[59] Nitekim işte şu kasabalar, onları zulmetmiş olmaları dolayısıyla helak etmiş, helak etmek için de bir vakit tayin etmiştik.

57 Kendisine, Rabbinin ayetleri okunup hatırlatıldığı zaman, ondan yüz çeviren ve irtikap ettiği suçları unutan kişiden daha zalim bir kimse var mıdır? Eğer bir insan, kendisine Rabbinin hakka ve imana delalet eden ayetleri okunur ve açıklamaları yapılarak onları anlaması sağlanır da o, yine de bu ayetlerden yüz çevirip kötü bir yola saparsa ve bu yolda kötü ameller işleyip pek çok günah kazanırsa, o insandan daha zalim bir kimsenin bulunacağı düşünülemez. İşte bu hâl, hakka karşı batılla mücadele eden kâfirlerin hor ve hakir kılınmalarına sebep olan ilk sıfatlarıdır.

İkinci sıfatları, Kur'an'ı anlamak istememeleri ve ondan yüz çevirmeleri sebebiyle, kalplerine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar konulmuş olmasıdır. Bu, bir bakıma, Kur'an'ı anlamamaları ve ondan yüz çevirmeleri, kalplerinin örtülü, kulaklarının da tıkalı olmasından kaynaklanan bir hâldir. Ancak bu hâl, kâfire, hiçbir zaman, "Ben Kur'an'ı anlamak istiyor ve ondan asla yüz çevirenlerden olmak istemiyordum; fakat ne yapayım ki Allah, Kur'an'a karşı benim kalbime örtüler, kulaklarıma da ağırlıklar koydu. Bu yüzden de onu anlamayan ve ondan yüz çeviren bir insan oldum." demeye hak kazandırmaz. Zira Allah, hiç kimsenin iman etmesine ve salih ameller işlemesine engel olmaz. Bununla beraber, bu ayet-i kerimede de açıklandığı gibi, eğer bir kimsenin Kur'an'ı anlamaması ve ondan yüz çevirmesi için kalbine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar konulmuş ise bu, o kimsenin Kur'an'ı anlamak istememesi ve ondan yüz çevirmesi sebebiyle olan bir iştir. Kısacası o, Kur'an'ı anlamak istemeyip ondan yüz çevirince, Rabbi de onun bu isteğini yerine getirmek için kalbine örtüler, kulaklarına da ağırlıklar koymuştur. Bu itibarla onları hakka, hidayete ve dosdoğru yola davet etsen bile, onlar bu davete hiçbir zaman icabet etmezler. Bu, hiç şüphesiz, böyle insanların küfür üzerinde direnmeleri ve iman etme istidatlarını kaybetmeleri sebebinden kaynaklanan bir iştir. Mutaffifîn suresinin 14. ayetinde de ifade edildiği gibi, küfür ve isyan sebebiyle kazandıkları günahların, kalplerini ve kulaklarını paslandırmış olmasındandır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Küfredenleri (başlarına gelecek tehlikeyi haber vererek) korkutsan da korkutmasan da birdir. Onlar (yine de) iman etmezler. Allah da onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine de perde çekmiştir. Onlar için büyük azap vardır."* (2/Bakara 6-7).

58 Bütün bunlara rağmen Rabbin, hiç şüphe yoktur ki çok merhametli ve çok bağışlayıcıdır. Eğer böyle olmasaydı, suçluları, işledikleri günah yüzünden onlara hiçbir süre tanımadan hemen cezalandırırdı. Fakat Allah, onlara bir süre vermiştir ki o süre dolduğu zaman, artık kaçıp kurtulacak bir yer bulamazlar. Ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"Rabbin, zulümlerine rağmen (tövbe eden) insanlar için mağfiret sahibidir. Şu da bir gerçektir ki Rabbin, (küfründe ısrar edenlere karşı da) cezası çok şiddetlidir."* (13/Ra'd, 6); *"Eğer Allah, insanları işledikleri yüzünden hemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir süreye kadar tehir eder. Süreleri gelince de mükellefleri, işledikleriyle cezalandırır. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir."* (35/Fâtır, 45).

59 Nitekim geçmiş kavimlerin pek çok kasabalarını, küfürlerinde direnmiş ve nefislerine zulmetmiş olmaları dolayısıyla içinde yaşayanlarla birlikte helak etmiştik. Ancak onları helak etmeden önce, belki akıllarını başlarına toplarlar da doğru yolu bulurlar diye onlara belirli bir süre vermiştik. Fakat onlar yine de küfürlerini sürdürünce, biz de belirlenen vakit tamam olunca onları helak ettik. O hâlde ey Mekkeli müşrikler; küfürleri yüzünden helak olmuş bu kavimleri göz önünde bulundurarak başınıza gelecek olan felaketlerden sakının ve küfrünüzden vazgeçin. Eğer yine de ısrar edecek olursanız, belirlenen sürenin tamam olmasıyla birlikte helak olacağınızı da unutmayın.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِفَتٰىهُ لَآ اَبْرَحُ حَتّٰٓى اَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ اَوْ اَمْضِيَ حُقُبًا ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا
نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾ فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰىهُ اٰتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا
مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ اَرَاَيْتَ اِذْ اَوَيْنَآ اِلَى الصَّخْرَةِ فَاِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ وَمَآ اَنْسَانِيهُ اِلَّا
الشَّيْطَانُ اَنْ اَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ فَارْتَدَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمَا
قَصَصًا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَآ اٰتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسٰى
هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ
عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ سَتَجِدُنِٓي اِنْ شَآءَ اللّٰهُ صَابِرًا وَلَآ اَعْصِي لَكَ اَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ فَاِنِ اتَّبَعْتَنِي
فَلَا تَسْـَٔلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتّٰٓى اُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ
اَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ اَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا اِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا
تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ اَمْرِي عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتّٰٓى اِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ اَقَتَلْتَ
نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

60 Hani Musa, hizmetçisine şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar yürümeye devam edeceğim yahut da bir asır yürüyeceğim.

61 İkisi birden iki denizin birleşme yerine varınca, balıklarını unutuvermişlerdi. Balık da denizde yolunu bulup kaybolmuştu.

62 O yeri geçtikleri zaman, Musa hizmetçisine demişti ki: "Yiyeceğimizi getir. Bu yolculuğumuzda bir hayli yorgun düştük."

63 Genç de ona şöyle demişti: "Gördün mü, kayaya sığınınca ben balığı unuttum; onu hatırlamamı unutturan da şeytandan başkası değildir. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitti."

64 Musa da demişti ki: "Bizim istediğimiz de bu idi." Hemen izlerini takip ederek aynı yoldan geri dönmüşlerdi.

65 Orada katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini bulmuşlardı.

66 Musa ona şöyle demişti: "Sana tam olarak öğretilenlerden bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim"?

67 O da demişti ki: "Şu bir gerçektir ki sen, benimle beraber bulunmaya asla sabredemezsin."

68 "Zaten bilginle kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin?"

69 Musa ise şöyle demişti: "Beni inşallah sabreden bir kimse olarak göreceksin. Senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim."

70 O da demişti ki: "O hâlde eğer benimle geleceksen, ben, hakkında sana bir şey anlatmadıkça, sen, ondan bana hiçbir şey sormayacaksın."

71 Beraberce yola koyulmuşlardı. Nihayet gemiye bindikleri zaman, o kul gemiyi delmiş, Musa da ona: "Gemi halkını suda boğmak için mi onu deldin? Kötü bir iş yaptın." demişti.

72 O da demişti ki: "'Benimle birlikte bulunmaya sabredemeyeceksin.' diye söylememiş miydim"?

73 Musa da şöyle demişti: "Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama; şu işimden dolayı bana güçlük yükleme."

74 Yollarına devam etmişlerdi. Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladıkları zaman, o kul onu da öldürmüştü. Musa demişti ki: "Bir nefsin karşılığı olmaksızın onu öldürdün mü? Gerçekten çok kötü bir iş yaptın."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde öldükten sonra yeniden dirilmenin hak olduğuna ve bunun mutlaka gerçekleşeceğine, aynı zamanda bunu gerçekleştirecek hudutsuz kudretine delil olmak üzere sureye de adını veren Kehf kıssasını zikredip fakir mü'minler karşısında zenginlikleriyle övünen ve mü'minleri hor ve hakir gören Mekkeli müşriklere, asıl yüceliğin, dünya hayatının süsü sayılan mal, mülk ve evlat çokluğunda değil, iman, akide ve salih amelde olduğunu göstermek maksadıyla bazı meseller irat ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ise müşriklere tevazuun tekebbürden daha hayırlı olduğunu göstermek için, ilmi ve amelinin çokluğuna ve Rabbiyle konuşan bir peygamber olmasına rağmen Musa'nın, ilminden faydalanması için Hızır'a gönderilişiyle ilgili kıssa anlatılmıştır.

Buhârî (*Sahîh,* I. 38; IV. 127; V. 230), Muslim (*Sahîh,* IV. 1847), Tirmizî (*Sunen,* V. 309) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* V. 117,118) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber'in de bu kıssayı, Kur'an ayetleri ışığında anlattığı görülmektedir. Hadisin ravisi Sa'îd ibn Cubeyr der ki: Bir gün İbn Abbas'a, "Nevf el-Bukâlî, Benû İsrail'in sahibi Musa'nın (as.), Hızır'ın sahibi Musa olmadığı iddiasında bulunuyor." dedim. Bunun üzerine İbn Abbâs şöyle dedi: Allah'ın düşmanı yalan söylüyor. Ben Ubeyy ibn Ka'b'ın şöyle dediğini işittim: Ben, Resulullah (sas.)'tan işittim, buyurdu ki: "Bir gün Musa Peygamber, İsrailoğulları içinde hutbeye kalkmıştı. Kendisine, "İnsanların en âlimi kimdir?" diye soruldu. Musa, "En âlim benim." diye cevap verdi. Ancak o, bunu (en iyi bilen Allah'tır diyerek) Allah'a hava-

le etmediği için, Allah'ın ıtabına maruz kaldı ve Allah ona, "iki denizin birleştiği yerde kullarımdan biri var; o senden daha âlimdir." diye vahyetti. Bunun üzerine Musa, "Yâ Rab! Ben ona nasıl ulaşırım." dedi. Ona, "Bir zembil içinde bir balık taşı. Balığı nerede kaybedersen işte o kul oradadır." denildi. Musa, yanında Yûşa' ibn Nûn adında hizmetçi bir gençle birlikte yola çıktı. Zembil içinde bir de balık taşıyordu. Gençle birlikte bir kayalığa kadar beraberce yürüdüler. Oraya vardıklarında konaklayıp uykuya daldılar. O sırada zembil içindeki balık da harekete geçip zembilden çıktı ve denize daldı. Ne var ki Allah suyun akışını durdurdu ve denizin içinde balık için su künkü gibi bir boşluk oluştu. (Böyle bir yolun oluşması), Musa ile genç arkadaşına hayret verici bir şey gelmişti. Uyandıktan sonra, o gün ve gece yürümeye devam ettiler. Ancak genç arkadaşı Musa'ya balığın gidişini haber vermeyi unutmuştu. Sabah olunca Musa gence, "Kuşluk yemeğimizi getir; bu seferimizden bir yorgunluk duyduk." dedi. Hâlbuki Musa, emrolunduğu o yerin ötesine geçmedikçe yorgunluk duymamıştı. Genç, "Gördün mü, kayalığa ulaştığımızda ben balığı unutmuşum. Onu söylememi şeytandan başkası unutturmadı. Balık da şaşılacak bir süratle deniz içinde yolunu tutup gitti." dedi. Musa da "Zaten bizim aradığımız da bu idi." dedi. Ve geriye dönerek kendi izlerini takiben kayalığa ulaştılar. Orada elbisesini üzerine örtünmüş bir adam gördüler. Musa ona selam verdi; Hızır da "Bu selam nereden?" dedi. O da "Ben Musa'yım." dedi. Hızır, "İsrailoğullarının Musa'sı mı?" diye sordu. Musa, "Evet." dedi. Hızır, "Sen Allah'ın ilminden, O'nun talim ettiği bir ilim üzerindesin ki ben onu bilmem. Ben de Allah'ın ilminden bana talim ettiği bir ilim üzerindeyim; sen de onu bilmezsin." dedi. Musa, "Sana talim olunan rüşd (ve hidayet)ten bana bir şey öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi. Hızır, "Doğrusu sen, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin. İç yüzünü kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?" dedi. Musa, "İnşallah sen beni sabredici bulacaksın; hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hızır, "Eğer sen bana bu şekilde tabi olacaksan, ben sana söyleyip açıklayıncaya kadar bana hiçbir şey sormayacaksın." dedi. Musa, "Peki" dedi ve beraberce deniz kıyısında yürümeye başladılar. Bir ara yanlarına bir gemi yanaştı; kendilerini gemiye almaları için gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır'ı tanıdıkları için onları gemilerine ücretsiz olarak aldılar. Müteakiben Hızır, geminin tahtalarından birine el atıp söktü. Bunun üzerine Musa, "Adamcağızlar bizi gemilerine ücretsiz almışken, sen, gemilerine kastedip içindekilerle birlikte batırmak için mi gemiyi deliyorsun?" dedi. Hızır, "Sen, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi. Musa, "Unuttuğum şeyden dolayı beni muaheze etme ve bana şu arkadaşlık işinde güçlük çıkarma." dedi. Sonra gemiden indiler; deniz kenarında yürürken oynayan çocuklar gördüler. Hızır, o çocuklardan birinin başını tuttu ve eliyle onu koparıp çocuğu öldürdü. Musa, "Masum bir canı, can karşılığı olmaksızın öldürdün ha! And olsun ki sen, çok kötü bir iş yaptın." dedi. Hızır, "Ben sana, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin demedim mi? Bu, birinciden daha şiddetlidir." dedi. Musa, "Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam, benimle arkadaşlık etme. Bu takdirde benden ayrılmakta mazur sayılırsın." dedi. Yine yürümeye devam ettiler. Nihayet bir memlekete ulaştılar ve halkından yiyecek bir şeyler istediler. Ne var ki halk, onları misafir etmekten çekindi. İşte bu sırada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Hızır, duvarı eliyle düzeltiverdi. Bunun üzerine Musa, "Bunlar öyle bir kavim ki biz onlara geldik, fakat onlar bize yiyecek bir şey verip doyurmadılar. İsteseydin, bu duvarı düzeltmene karşılık bir ücret alabilirdin." dedi. Hızır, "İşte bu, benimle senin ayrılışımızdır. Sana üzerinde sabredemediğin şeylerin tevilini haber vereceğim." dedi. İşte burada Resulullah (sas.) şöyle buyurdu: "Allah Musa'ya rah-

met etsin. Çok isterdim ki Musa, Hızır'ın yaptıklarına sabretsin de aralarında geçen maceraların haberlerini bize Allah haber versin. İlk hadisede Musa'nın muhalefeti dalgınlık eseri idi. O sırada bir serçe uçup geldi ve geminin kenarına kondu. Sonra denizden bir yudum su aldı. Bunun üzerine Hızır, "Muhakkak ki benim ilmim ile senin ilmin, Allah'ın ilminden şu serçenin denizden eksilttiği bir yudum su kadar bile eksiltmez." dedi." Hadisi rivayet eden Sa'îd ibn Cubeyr der ki: İbn Abbâs, bununla ilgili ayeti, *"Ve önlerinde her (sağlam) gemiyi zorla almakta olan bir hükümdar vardı."* şeklinde; çocukla ilgili ayeti de *"O bir kâfir idi."* diye okurdu. İşte, Kur'an-ı Kerim ışığında Hazreti Peygamber'in, Musa'nın Hızır ile olan kıssası hakkında anlattıkları bundan ibarettir. Allah Teâlâ da bu manada şöyle buyurmuştur:

[60] Hani Musa, hizmetçisine şöyle demişti: "İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar yürümeye devam edeceğim yahut da bir asır yürüyeceğim.

[61] İkisi birden iki denizin birleşme yerine varınca, balıklarını unutuvermişlerdi. Balık da denizde yolunu bulup kaybolmuştu.

[62] O yeri geçtikleri zaman, Musa hizmetçisine demişti ki: "Yiyeceğimizi getir. Bu yolculuğumuzda bir hayli yorgun düştük."

[63] Genç de ona şöyle demişti: "Gördün mü, kayaya sığınınca ben balığı unuttum; onu hatırlamamı unutturan da şeytandan başkası değildir. Balık şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitti."

[64] Musa da demişti ki: "Bizim istediğimiz de bu idi." Hemen izlerini takip ederek aynı yoldan geri dönmüşlerdi.

[65] Orada katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini bulmuşlardı.

60 Yukarıda zikrettiğimiz hadis-i şeriften de anlaşıldığı üzere, Musa, İsrailoğullarına karşı yaptığı bir konuşma sırasında dinleyicilerden birinin, "İnsanların en âlimi kimdir?" sorusuna, "Benim; benden daha âlim kimse yoktur." cevabını verince, Allah'ın ıtabına uğramış ve ona, "Hayır; iki denizin birleştiği yerde kullarımdan biri var ki o senden daha âlimdir." denilmişti. Bunun üzerine Musa, o kulu arayıp bulmaya ve onun ilminden istifade etmeye karar vermiş ve hizmetçisi Yûşa' ibn Nûn adındaki gence bu kararını açıklayarak, "İki denizin birleştiği yere kadar yürüyüp o âlim kulu bulacağım. Bu yürüyüş senelerce de sürse, onu arayıp bulmaktan vazgeçmeyeceğim." demiştir.

61 Yol hazırlıklarını tamamlayıp yanlarına almaları kendilerine tavsiye edilen balığı da alıp bir sepete yerleştirdikten sonra yola çıkmışlardır. Uzun bir yürüyüşten sonra, iki denizin birleştiği yere ulaştıklarında dinlenmek için bir kayalıkta konaklamışlar ve aşırı derecedeki yorgunluk sebebiyle uzunca bir uykuya dalmışlardır. Ne var ki bu konaklama sırasında sepette bulunan balığı unutmuşlar ve onun sepetten çıkıp denize daldığını fark edememişlerdir.

62 Bu unutkanlık sebebiyle konakladıkları yerin, Allah'ın en âlim kulu olan Hızır'ı bulacakları yer olduğunu da anlayamadıkları için yollarına devam etmişler ve o günle birlikte geceyi de yürüyerek geçirmişlerdir. Nihayet Musa'nın, genç hizmetçisine, "Bir hayli yol yürüdük ve yorgun düştük. Karnımız da acıktı yiyeceklerimizi getir de karnımızı doyuralım." demesi üzerine tekrar konaklamışlardır.

63 İşte o zaman genç hizmetçi, bir sepete konulan balığı hatırlamış ve Musa'ya, "Gördün mü, konakladığımız kayalıkta yanımıza aldığımız balığı unuttum; onu bana unutturan da o lanetlenmiş şeytandan başkası değildir. İşte o zaman balık da sepetten çıkıp denizde yolunu bulmuş ve çekip gitmiş." demiştir.

64 Ancak balığı unutmuş olmaları, Musa'yı fazla telaşlandırmamış ve "Zaten bizim istediği-

miz de bu idi; balık kayalıkta kaybolduğuna ve Allah'ın âlim kulunun da onun kaybolduğu yerde bulunduğuna göre, o kulu bulmak için kayalığa geri dönmekten başka yapacak bir işimiz yok." demiş ve gelirken yol üzerinde bıraktıkları ayak izlerini takiben kayalığa geri dönmüşlerdir.

65 Oraya vardıklarında da Allah'ın kendisine rahmet ve ilim ihsan ettiği kullarından biri olan Hızır'ı bulmuşlardır. Ayet-i kerimede Hızır'a ihsan edilen bu ilimle ilgili olarak Allah Teâlâ, *"Kendisine nezdimizden bir ilim öğrettik."* buyurmuştur ki bu, Hızır'ın, sahip olduğu ilmi, ilim sahibi hocalardan tahsil etmediğine, ancak ilm-i ledünni olarak keşf yoluyla elde ettiğine, yani herhangi bir vasıta olmaksızın doğrudan Allah Teâlâ'dan aldığına delalet eder. Her ne kadar bu görüşe istinaden onun peygamber olduğunu ileri sürenler çıkmışsa da bu hususta açık ve kesin bir delil mevcut değildir.

[66] Musa ona şöyle demişti: "Sana tam olarak öğretilenlerden bana da öğretmen için sana tabi olabilir miyim?"

[67] O da demişti ki: "Şu bir gerçektir ki sen, benimle beraber bulunmaya asla sabredemezsin."

[68] "Zaten bilginle kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredeceksin?"

[69] Musa ise şöyle demişti: "Beni inşallah sabreden bir kimse olarak göreceksin. Senin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim."

[70] O da demişti ki: "O hâlde eğer benimle geleceksen, ben, hakkında sana bir şey anlatmadıkça, sen, ondan bana hiçbir şey sormayacaksın."

66 Hadis-i şeriflerden de öğrendiğimize göre Musa, Hızır'la karşılaştığı zaman ona, "Ben Musa." diyerek kendisini tanıtmış, Hızır da ona, İsrailoğlu Musa olup olmadığını sormuştur. Musa, "Evet" deyince, "Allah'ın sana öğrettiği ilimden, senin de bana öğretmen ve kendi yolumda faydalanmam için sana arkadaşlık edebilir miyim?" diye sormuştur.

67 Hızır, Musa'nın bu sorusuna cevap vermiş ve şöyle demiştir: "Sen, benimle beraber bulunmaya ve bana arkadaşlık etmeye sabredemezsin; daha doğrusu benden gördüklerine tahammül edemezsin; çünkü ben, Allah'ın bana öğrettiği, fakat senin bilmediğin bir ilim üzerindeyim. Keza sen de Allah'ın sana öğrettiği, fakat benim bilmediğim bir ilim üzerindesin. Ve dolayısıyla her ikimiz de birbirimizden farklı birtakım işlerle mükellefiz. Bu sebepledir ki sen, benim refakatimde kalmaya ve benim işlerime sabretmeye kadir olamazsın."

68 Zaten sen, benden görüp de sahip olduğun ilimle ihata edemediğin, hikmetine ve deruni maslahatına vâkıf olamadığın, fakat sadece benim muttali olduğum birtakım işlere nasıl sabredeceksin?

69 Ancak Musa, Hızır'ın ileri sürdüğü bu sebepleri, onunla beraber bulunmasına ve ona arkadaş olmasına engel olabilecek derecede yeterli görmemiş ve ona şöyle demiştir: Allah'ın izniyle sen beni, yaptığın işler karşısında çok sabırlı bir kimse olarak göreceksin ve ben senin işlerine asla muhalefet etmeyeceğim.

70 Hızır, Musa'nın bu sözü karşısında onun teklifini kabul etmiş, bununla beraber önemli bir şartını da hatırlatmayı ihmal etmemiştir. Ona şöyle demiştir: Mademki benimle beraber bulunmaya ve bana tabi olmaya kararlısın; o hâlde benim yaptığım işler hususunda ben sana herhangi bir açıklama yapmadan önce, sen bana hiçbir şey sormayacaksın. Bu demektir ki benden gördüğün bir işle ilgili olarak ben sana açıklama yapmamışken, sen bana o işi neden ve ne için yaptığımı soracak olursan, bu beraberliğimiz sona erer ve sen kendi yoluna giderken ben de kendi yoluma giderim.

[71] Beraberce yola koyulmuşlardı. Nihayet ge-

miye bindikleri zaman, o kul gemiyi delmiş, Musa da ona, "Gemi halkını suda boğmak için mi onu deldin? Kötü bir iş yaptın." demişti.

72 O da demişti ki: "'Benimle birlikte bulunmaya sabredemeyeceksin.' diye söylememiş miydim"?

73 Musa da şöyle demişti: "Unuttuğum şeyden dolayı beni suçlama; şu işimden dolayı bana güçlük yükleme."

74 Yollarına devam etmişlerdi. Nihayet bir oğlan çocuğuna rastladıkları zaman, o kul onu da öldürmüştü. Musa demişti ki: "Bir nefsin karşılığı olmaksızın onu öldürdün mü? Gerçekten çok kötü bir iş yaptın."

71 Musa ile Hızır arasındaki anlaşma, Musa'nın Hızır'ın şartlarını kabul etmesiyle tamam olunca, her ikisi birden deniz kenarında yürümeye ve binmek için yanlarından geçecek bir gemiyi gözetlemeye başlamışlardı. Nihayet bir geminin yanlarına yaklaştığını görünce, kendilerini de gemiye almaları için içindekilere işaret etmişler, geminin durması üzerine de ona ücret ödemeden binmişlerdir. Gemi sahiplerinin Hızır'ı önceden tanımış olmaları, onlara böyle bir ikramın yapılmasına vesile olmuştur. Ancak gemi, dalgalar arasında inip çıkarak denizin ortasına doğru ilerlediği bir sırada Hızır, geminin bir tahtasını sökûp atmış ve orada bir delik açmıştır. Hızır'ın yaptığı bu iş karşısında nefsine hâkim olamayan Musa ise şaşkınlık içinde ona itiraz etmiş ve "Ücretsiz olarak bizi gemilerine alan bu insanlar denizde boğulsunlar diye mi gemilerini deldin? Çok kötü bir iş yaptın." demiştir.

72 Hızır ise ona, "Benimle birlikte bulunmaya sabredemeyeceğini sana daha önce söylememiş miydim? Sen de bana tabi olacağına ve yaptığım işlerde bana muhalefet etmeyeceğine söz vermiştin. Görüyorum ki şimdi, yaptığım işlere sabredemiyor ve bana karşı çıkıyorsun." diyerek ilk karşılaşmaları sırasında aralarında geçen konuşmaları ona hatırlatmıştır.

73 Hızır'ın bu sözleri karşısında muhalefetinin yerinde olmadığını düşünen Musa ise ondan özür dilemek zorunda kalmış ve daha önce yapılan konuşmaları ve verdiği sözü bir an için unuttuğunu ileri sürerek, "Unuttuğum bir şeyden dolayı beni muaheze etme; sana uymak ve peşinden gelmek hususunda bana ağır gelecek ve arkadaşlığımıza zarar verecek bir şeyi üzerime yükleme; bana güçlük çıkarma." demiştir.

74 Hızır, meselenin üzerinde daha fazla durmamış ve uygun bir yerde gemiden indikten sonra yollarına yürüyerek devam etmişlerdir. Bir kasabaya yaklaştıkları sırada yol kenarında oynayan bir grup çocuk görmüşler ve onlara doğru yönelmişlerdir. Ancak Hızır, Musa'nın şaşkın bakışları altında bu çocuklardan birini yakalayarak boynundan koparmış, başını da yere fırlatıp atmıştır. Musa, onun bu davranışı karşısında yine nefsine hâkim olamamış ve ona, "Henüz günah işleyecek yaşa girmemiş masum bir çocuğu, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün mü? Bu nasıl iş? Doğrusu çok kötü bir iş yaptın." demiştir.

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِيْ ۚ قَدْ
بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّيْ عُذْرًا ﴿٧٦﴾ فَانْطَلَقَا ۖ حَتّٰٓى اِذَآ اَتَيَآ اَهْلَ قَرْيَةٍ ۨ اسْتَطْعَمَآ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا
فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ اَنْ يَنْقَضَّ فَاَقَامَهُ ۖ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ اَجْرًا ﴿٧٧﴾ قَالَ هٰذَا فِرَاقُ بَيْنِيْ وَبَيْنِكَ ۚ
سَاُنَبِّئُكَ بِتَاْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ اَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ

فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿٧٩﴾ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ
مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿٨٠﴾ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ
رُحْمًا ﴿٨١﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا
صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَٰلِكَ
تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

75 O da demişti ki: "Sana söylememiş miydim benimle beraber olmaya sabredemezsin diye?"

76 Musa ona şöyle demişti: "Bundan sonra sana herhangi bir şey soracak olursam benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan mazur sayılırsın."

77 Yine yollarına devam etmişlerdi. Nihayet bir kasaba halkına geldikleri zaman, onlardan yiyecek istemişler, onlar ise bundan kaçınmışlardı. Bu sırada orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar bulmuşlardı ki o kul, onu hemen doğrultuvermişti. Musa da ona şöyle demişti: "Eğer dileseydin buna karşılık bir ücret alırdın."

78 O ise demişti ki: "İşte bu (itiraz), benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin tevilini haber vereceğim."

79 "Önce o gemi, denizde çalışan birtakım yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim; zira arkalarında bir hükümdar vardı ki bütün gemileri zorla alıyordu."

80 "Çocuğa gelince, anası babası mü'min kişiydiler. Çocuğun onları isyana ve küfre sürüklemesinden korktuk."

81 "İstedik ki Rableri onlara din ve iman yönünden daha hayırlısını ve merhametçe onlara daha yakınını versin."

82 "Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa aitti ve altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları salih bir kişi idi. Rabbin istedi ki çocuklar buluğ çağına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olmak üzere hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmış değilim. İşte senin sabredemediğin şeylerin açıklaması bu."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde anlatmaya başladığı Musa'nın Hızır ile olan kıssasına, bu ayetlerde de devam etmiştir. Bilindiği gibi, kıssada ismi zikredilmeyen, fakat sadece, *"katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan biri"* olarak tarif ve tavsif olunan kişi, muhtelif kaynaklarda Hızır olarak isimlendirilmiş olup, Musa'nın (as.), ilminden faydalanmak ve kendisinden bir şeyler öğrenmek için kavuşmak istediği ve bu maksatla genç hizmetçisiyle birlikte yollara düştüğü bir kimsedir. Musa (as.) onu, mevkii açıklanmayan iki denizin birleştiği yerdeki bir kayalıkta ve yanlarında taşıdıkları balığın kaybolup denize ulaştığı bir yerde bulmuş, kendisini tanıttıktan sonra ondan ilim almak istediğini ve bu maksatla kendisine geldi-

ğini açıklamıştır. Ne var ki Hızır, kendisinin çok zor bir kimse olduğunu ve dolayısıyla yaptığı işlere sabretmenin de zor olacağını söylemişse de Musa (as.) sabretmesini bileceğine ve kendisine hiç karşı gelmeyeceğine dair ona söz vermiştir. Ancak o, verdiği bu sözü tam olarak yerine getirememiş ve Hızır'ın, bindikleri bir gemide delik açması üzerine, "Bizi yanlarına alan bu insanların gemilerini batırıp onları da suda boğmak mı istiyorsun?" diyerek ilk itirazını yapmış, daha sonra gemiden inip yollarına yürüyerek devam ettikleri bir sırada Hızır'ın sokakta oynayan bir çocuğu öldürmesi karşısında da itiraz etmiştir. Bundan sonraki ayetlerde de benzer davranış ve bu davranışa karşı yine Musa'nın (as.) itirazı zikredilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[75] O da demişti ki: "Sana söylememiş miydim benimle beraber olmaya sabredemezsin diye"?

[76] Musa ona şöyle demişti: "Bundan sonra sana herhangi bir şey soracak olursam, benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan mazur sayılırsın."

[77] Yine yollarına devam etmişlerdi. Nihayet bir kasaba halkına geldikleri zaman, onlardan yiyecek istemişler, onlar ise bundan kaçınmışlardı. Bu sırada orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar bulmuşlardı ki o kul, onu hemen doğrultuvermişti. Musa da ona şöyle demişti: "Eğer dileseydin buna karşılık bir ücret alırdın."

[78] O ise demişti ki: "İşte bu (itiraz), benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin tevilini haber vereceğim."

75 Hızır, aralarındaki anlaşmayı bozan ve yaptığı bir işten dolayı yine itiraz etmekten kendini alamayan Musa'yı bir daha uyarmak gereği duymuş ve "Senin, benimle beraber bulunmaya sabredemeyeceğini daha önce sana söylememiş miydim? Öyle anlaşılıyor ki sen, benim yaptıklarım karşısında hiç susmayacaksın." demiştir.

Ayet-i kerimede Hızır'ın Musa'ya yönelttiği bu ıtab veya azarın, birincisine nispetle daha şiddetli olduğu anlaşılmaktadır. Bu da hiç şüphesiz Musa'nın, aralarındaki anlaşmayı bozarak ilk itirazını yaptıktan sonra, Hızır'ın uyarısına rağmen, ikinci itirazı yapmış olmasındandır. Musa'nın ikinci itirazında da keza birincisine nispetle daha fazla sertlik vardır. Nitekim müfessirler, Hızır'ın gemiyi delmesi üzerine Musa'nın ona yönelttiği, *lekad ci'te şey'en imran* sözüne, *"Şaşılacak bir şey yaptın."* manasını verdikleri hâlde, çocuğun öldürülmesi üzerine söylediği, *lekad ci'te şey'en nukran* sözüne, *"Çok kötü bir şey yaptın."* manasını vermişlerdir ki buna göre, *nukr* kelimesinin, *imr* kelimesine nispetle çok daha kötü bir şeye delalet ettiği anlaşılır. Filhakika Hızır'ın yaptığı işler arasında da böyle bir farkı görmemek mümkün değildir. Zira Hızır'ın yaptığı ve Musa'nın da itiraz ettiği ilk iş, gemide açılan bir delik idi ve Hızır bu işi yapmakla bir mala, yani gemiye zarar vermişti. Hızır'ın yaptığı ikinci iş ise masum bir çocuğu öldürmekti ve bu işi yapmakla o, bir cana kıymıştı. Masum bir cana kıymak, hiç şüphesiz, bir mala zarar vermekten çok daha ağır bir işti.

76 Musa, Hızır'ın bu ihtarı karşısında tekrar özür dilemek zorunda kalmış ve ona şöyle demiştir: Eğer bundan sonra yaptığın herhangi bir şeye karşı benden yine bir itiraz vaki olursa veya sana bir şey soracak olursam, benimle arkadaşlığını kesebilirsin. Senden tekrar tekrar özür dilerim.

77 Musa'nın özür dilemesi üzerine bu hadise de kapanmış ve Hızır'la birlikte yollarına devam etmişlerdir. Uzun bir yürüyüşten sonra, hem yorulmuş hem de acıkmış bir hâlde bir kasabaya ulaşmışlar ve ilk iş olarak kasaba halkından yiyecek bir şeyler istemişlerdir. Ne var ki halk, bu yabancıların gelişini hem hoş karşılamamış hem de onlara, karınlarını doyuracak bir şey vermemişlerdir. Oysa bu davranış, yolda kalmışlara, aç

ve susuz olanlara karşı yapılacak bir iş değildir. Bu, bir lokma yiyeceği kıskanmaktan yahut daha açık bir ifadeyle cimrilikten kaynaklanan kötü bir davranıştır.

Yolcular, uğradıkları kasabada kasaba halkının bu davranışıyla karşılaştıkları hâlde evlerden birinde duvarın yıkılmaya yüz tutmuş olduğunu fark etmişler; hiç vakit kaybetmeden duvarı doğrultmuşlardır. İşte o zaman Musa, yol arkadaşına, "Bu duvarı düzeltmek için, kendilerine yiyecek bir lokma vermeyen kasaba halkından bir miktar ücret alarak bu işi yapsaydın daha iyi olmaz mıydı?" diyerek mutat sabırsızlığını yine sergilemiş ve bu sözleriyle o, Hızır'ın sert ve kesin tepkisine sebep olmuştur.

78 Hızır ona şöyle demiştir: İşte senin bu sözlerin, artık birbirimizden ayrılma vaktinin geldiğini ve birbirimizden mutlaka ayrılmamız gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Nitekim sen de daha önce çocuğun ölümü üzerine bana apaçık söz vermiş ve "Eğer bundan sonra yaptığın herhangi bir şeye karşı benden yine bir itiraz vaki olursa veya sana bir şey soracak olursam benimle arkadaşlığını kesebilirsin." demiştin. İşte şimdi ayrılma vakti gelmiştir ve ben, seninle olan arkadaşlığımı kesiyorum. Bu hususta yapacak başka bir şey yoktur. Senin hoş karşılamayıp itirazına sebep olan hadiselere gelince, şimdi, bu hadiselerin tevilini veya onları yapmamın hikmetini sana açıklayacağım.

[79] "Önce o gemi, denizde çalışan birtakım yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim; zira arkalarında bir hükümdar vardı ki bütün gemileri zorla alıyordu."

79 Bindiğimiz gemide delik açarak önce onu kusurlu hâle soktum. Zira o gemi, birtakım yoksul kişilere ait olup onunla karınlarını doyuracak kadar kazanç elde ediyorlardı. Fakat denizde bir ülke hükümdarına ait bazı gemiler daha vardı ki bunlar, denizde dolaşan sağlam gemilere, sahiplerinin itirazına rağmen zorla el koyuyorlardı. İşte o yoksul kişilerin gemisini bu zorbaların elinden kurtarmak için deldim; çünkü hükümdar gemisi onların hemen arkasında idi ve bir süre sonra onları durdurup gemilerine el koyacaklardı. Ancak geminin delik olduğunu ve su aldığını görünce, onun işe yaramaz bir gemi olduğunu anlayacaklar ve ona el koymaktan vazgeçeceklerdi. İşte bindiğimiz gemiyi delişimin sebebi budur.

[80] "Çocuğa gelince, anası babası mü'min kişiydiler. Çocuğun onları isyana ve küfre sürüklemesinden korktuk."

[81] "İstedik ki Rableri onlara din ve iman yönünden daha hayırlısını ve merhametçe onlara daha yakınını versin."

80 Öldürülen çocuğa gelince, bu çocuğun anası ve babası mü'min kişilerdi; çocuk ise inançsız bir kişiliğe sahipti; daha doğrusu bir kâfir idi. Büyüdüğü zaman, anasının ve babasının da kendi yolunda ve kendi inancında olmalarını isteyecek ve bu maksatla onları isyana ve küfre teşvik edecek, hatta daha da ileri giderek onlara zulmedecekti. İşte bundan korkulduğu içindir ki çocuğun ölmesinin daha hayırlı olacağı düşünülmüştür. Bazı müfessirlerin açıkladığına göre çocuk doğduğu zaman, anası ve babası buna çok sevinmişlerdi. Ölümü ise onları fazlasıyla üzmüştü. Hâlbuki çocuk ölmeyip yaşasaydı, ana ve baba için büyük bir felaket olacaktı. Bundan da anlaşılmaktadır ki Allah'ın bu takdirinde veya kazasında mü'min ana baba için daha çok hayır vardır ve bundan dolayı Allah'ın kazasına rıza göstermek gerekir. Nitekim Allah Teâlâ, *"Mümkündür ki bir şey, sizin hakkınızda hayırlıdır da onu kötü görürsünüz; bir şey de hakkınızda şer olduğu hâlde ondan hoşlanırsınız. (Bunu) siz bilemezsiniz de Allah bilir."* (2/Bakara, 216) buyurmuş; Hazreti Peygamber de, "Allah'ın, bir mü'min için takdir ettiği herhangi bir şeyin, onun içi mutlaka hayır olacağını" beyan etmiştir (*Musned,* III. 117, 184).

81 Hızır, davranışlarının sebep veya hikmetini açıklamaya devam etmiş ve demiştir ki: Çocuğun ölümü sırasında içimizi dolduran bir umut daha vardı. Düşünüyorduk ki onun ölümüne karşılık Allah, ana ve babaya hem din ve iman yönünden, hem de büyük ve küçük günahlardan uzak kalması yönünden ölen çocuktan daha hayırlı, ana ve babasına daha faydalı başka bir çocuk verir.

[82] "Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa aitti ve altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları salih bir kişi idi. Rabbin istedi ki çocuklar buluğ çağına erişsinler ve Rabbinden bir rahmet olmak üzere hazinelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmış değilim. İşte senin sabredemediğin şeylerin açıklaması bu."

82 Yıkılmaya yüz tutmuş olup da ellerimle doğrultuverdiğim duvara gelince bu duvar, iki yetim çocuğa aitti. Baba, salih bir kişi idi. Duvarın altında ise babalarından çocuklarına miras kalmış kıymetli bir mal vardı. Eğer bu duvar çocuklar büyümeden yıkılacak olursa, mala başkaları sahip çıkar ve çocuklar ondan faydalanamazlardı. Oysa onların geçimlerini temin edecek herhangi bir gelirleri de yoktu. İşte bu sebepledir ki çocuklar, büluğ çağına erişip de Allah'tan bir rahmet olmak üzere mallarına sahip oluncaya kadar, duvarın yıkılmadan yerinde kalması ve altındaki malı muhafaza etmesi gerekiyordu. Ben de bu işte çocuklara yardımcı olmak için duvarı ellerimle doğrulttum ve onun uzun süre yıkılmadan yerinde kalmasını sağlamaya çalıştım. Ancak burada şunu da belirtmem gerekir ki hem geminin delinmesi, hem çocuğun öldürülmesi ve hem de duvarın doğrultulması, benim kendi irade ve isteğimle yapılmış işler değildir. Hepsi de Rabbimin bana emridir ve ben, Rabbimin emrine uyarak bu işleri yaptım. İşte benim yapıp da senin sabredemeyip itiraz ettiğin işlerin açıklaması bundan ibarettir.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنْ ذِى الْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَاَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ اِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِى الْاَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ
كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ
وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِمَّٓا اَنْ تُعَذِّبَ وَاِمَّٓا اَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ
فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ اِلٰى رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾ وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءً ۚ الْحُسْنٰى ۚ
وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ اَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلٰى قَوْمٍ
لَمْ نَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذٰلِكَ ۚ وَقَدْ اَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتّٰٓى اِذَا
بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا ۙ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقَرْنَيْنِ اِنَّ يَأْجُوجَ
وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلٰٓى اَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا
مَكَّنِّى فِيهِ رَبِّى خَيْرٌ فَاَعِينُونِى بِقُوَّةٍ اَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ۙ ﴿٩٥﴾ اٰتُونِى زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتّٰٓى اِذَا سَاوٰى
بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا ۖ حَتّٰٓى اِذَا جَعَلَهُ نَارًا ۙ قَالَ اٰتُونِٓى اُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ

وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي ۖ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي
حَقًّا ﴿٩٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾

83 (Ey Muhammed!) Sana Zülkarneyn'i soruyorlar. De ki: "Size onun hakkında (Kur'an'dan) bir haber okuyacağım."

84 Biz ona yeryüzünde sağlam bir yer temin etmiş ve dilediği her şeye kendisini ulaştıracak bir de yol vermiştik.

85 O da bir yol tutmuştu.

86 Nihayet güneşin battığı yere varınca, onun siyah, çamurlu bir suda battığını görmüş, onun yanında bir de kavim bulmuştu. Ona şöyle demiştik: "Ey Zülkarneyn! Onlara azap da edebilirsin."

87 O da demişti ki: "Zulmedene azap edeceğiz; sonra Rabbine geri döndürülecek; O da ona görülmemiş bir azapla azap edecektir."

88 "İman eden ve salih amel işleyene gelince, ona da en güzel mükâfat vardır. Ona emrimizin kolay olanını söyleyeceğiz."

89 Sonra Zülkarneyn, bir yol daha tutmuştu.

90 Nihayet güneşin doğduğu yere varınca, onun, kendilerine güneşten başka hiçbir şeyi örtü yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu görmüştü.

91 İşte o böyle (bir kimse) idi ve biz, onun (gizli ve açık) sahip olduğu bilgiye muttali idik.

92 Sonra bir yol daha tutmuştu.

93 Nihayet iki seddin arasına varınca, orada hemen hiç söz anlamayan bir kavim bulmuştu.

94 Demişlerdi ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cûc ve Me'cûc yeryüzünde fesat çıkaran kimselerdir. Bizimle onların arasında bir set yapman için sana vergi verelim mi?"

95 Zülkarneyn de şöyle demişti: "Rabbimin, (ilim, kudret ve saltanat olarak) bana verdikleri (sizin vereceğiniz haraçtan) daha hayırlıdır. Bununla beraber bana, gereken güçle yardım edin ki sizinle onların arasına en sağlam seddi yapayım."

96 "Bana demir külçeleri getirin." Nihayet iki dağ (arası demir külçeleriyle dolup) aynı seviyeye varınca Zülkarneyn, "Körükleyin." demişti. Demiri ateş hâline getirince de "Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim." demişti.

97 Artık Ye'cûc ve Me'cûc, ne seddin üzerinden aşabilmişler, ne de onu delebilmişlerdi.

98 Zülkarneyn şöyle demişti: "Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiği zaman, onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır."

99 (Seddin yerle bir edildiği) o gün birbirlerine girerler; sura üflenince de hepsini bir araya getiririz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'nın Hızır ile olan kıssasını anlattıktan sonra, bu ayetlerde Kehf suresinde yer alan önemli kıssalardan bir başkasını, Zülkarneyn ile Ye'cûc ve Me'cûc kıssasını haber vermiştir. Zülkarneyn, bu ayet-i kerimelerden de anlaşılacağı gibi, pek çok ülke fethedip oraların hâkimi olmuş, kudretli ve kudretli olduğu kadar da mü'min hükümdarlardan biridir. Allah ona hem geniş bir hâkimiyet vermiş, hem de ona hudutsuz bir ilim ve hikmet ihsan etmiştir. Şu var ki bu hükümdarın kimliği hakkında Kur'an-ı Kerim'in verdiği bilgi dışında hiçbir bilgiye sahip değiliz. Her ne kadar onun, Makedonya Kralı Büyük İskender olduğunu söyleyenler varsa da bu sadece, hem İskender'in hem de Zülkarneyn'in şarktan garba geniş ülkeler fethetmeleri ve İskender'in bu fetihler sebebiyle Zülkarneyn lakabıyla anılması yönünden aralarında bulunan bir benzerlik dolayısıyladır. Fakat peygamber olup olmadığı kesin olmasa da Allah'ın büyük lütfuna mazhar olmuş Zülkarneyn'in, Makedonya Kralı Büyük İskender olduğunu ileri sürmek mümkün görünmemektedir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

Yukarıdaki ayet-i kerimelerde anlatılan Zülkarneyn kıssasına gelince; Kehf suresinin nüzul sebebiyle ilgili olarak daha önce yaptığımız açıklamalarda da belirtildiği gibi, Mekkeli müşriklerden bir grup, Medine'deki Yahudi din âlimlerine gitmişler, onlarla konuşmuşlar ve onlara Hazreti Peygamber'i anlatarak çeşitli sorular sormuşlardır. Bu konuşma sırasında Yahudiler müşriklere şöyle demişlerdir: Muhammed'e gidin ve ona, a) Geçmiş asırlarda ortaya çıkıp kaybolmuş gençlerin durumlarını; b) Doğudan batıya dünyayı dolaşan adamın haberlerini; c) Ruhun ne olduğunu veya ruhun mahiyetini sorun. Eğer ondan bu soruların cevaplarını alırsanız, bilin ki o bir peygamberdir; yok eğer bunlar hakkında cevap alamazsanız o bir yalancıdır, demişlerdir. Müşrikler Mekke'ye döndükten sonra, Hazreti Peygamber'i görüp ona Yahudilerin kendilerine öğrettikleri soruları yöneltmişler, Hazreti Peygamber de onlara, bu soruları cevaplandıracağını haber vermiştir. Bu cevap bir süre gecikmiş olsa bile, nihayet Allah Teâlâ, peygamberine Kehf suresini vahyetmiş ve bu surede üç asır boyunca bir mağarada uykuya dalan gençlerin *(Ashab-ı Kehf)* ve doğudan batıya dünyayı dolaşan adamın *(Zülkarneyn)* kıssalarını anlatmıştır. Ruhun mahiyetiyle ilgili sorunun cevabı ise *"Sana ruhtan soruyorlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir."* (17/İsrâ, 85) ayetinde açıklanmıştır. Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, bu surede anlatılan Zülkarneyn kıssası, müşriklerin Hazreti Peygamber'e yönelttikleri üç sorudan birinin cevabı olarak Hazreti Peygamber'e Rabbi tarafından haber verilmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, ayet-i kerimelerin başında peygambere hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur:

[83] (Ey Muhammed!) Sana Zülkarneyn'i soruyorlar. De ki: "Size onun hakkında (Kur'an'dan) bir haber okuyacağım."

[84] Biz ona yeryüzünde sağlam bir yer temin etmiş ve dilediği her şeye kendisini ulaştıracak bir de yol vermiştik.

83 Ey Muhammed! Hem müşrikler hem de onlar vasıtasıyla Yahudiler, sırf inatlarını sürdürmek ve bu vesileyle seni imtihan etmek için sana Zülkarneyn'i soruyorlar. Onlara de ki: Rabbimin bana vahiy yoluyla indirdiği Kur'an ayetleri içinde Zülkarneyn'in haberlerini size okuyacağım.

84 Biz, işte o Zülkarneyn'e, kendisini yeryüzünün hâkimi kılacak ordu, silah ve akıl gibi bütün hükümdarlara verilen vesaili vererek onu kuvvet ve kudret sahibi kılmış, ülkenin her tarafında dilediği neticeye ulaşmasını ve dilediği gibi tasarruflarda bulunmasını sağlayacak her yolu ona gösterip kolaylaştırmıştık.

[85] O da bir yol tutmuştu.

[86] Nihayet güneşin battığı yere varınca, onun

siyah, çamurlu bir suda battığını görmüş, onun yanında bir de kavim bulmuştu. Ona şöyle demiştik: "Ey Zülkarneyn! Onlara azap da edebilirsin."

87 O da demişti ki: "Zulmedene azap edeceğiz; sonra Rabbine geri döndürülecek; O da ona görülmemiş bir azapla azap edecektir."

88 "İman eden ve salih amel işleyene gelince, ona da en güzel mükâfat vardır. Ona emrimizin kolay olanını söyleyeceğiz."

85 O da kendisini dilediği hedefe götürecek yola koyulmuştu.

86 Önce batı tarafına yönelmiş ve arzın sona erdiği yere ulaştığı zaman, orada güneşin çamurlu bir suda battığını görmüştür. Zülkarneyn'in batıda ulaştığı bu çamurlu veya bulanık görünen suyun Atlas okyanusu olması muhtemeldir. Zira batıda gidilecek arzın sonu, Atlas okyanusunda son bulan Afrika kıyıları olabilir ve bu kıyılardan güneşin battığı yere bakıldığı zaman, onun, çamurlu veya bulanık gibi görünen deniz üzerinde kaybolduğu müşahede edilir. Her ne kadar ayet-i kerimede *güneşin battığı yere varınca* ifadesi kullanılmış ise de bu, uzaktan bakıldığı zaman, güneşin batıp kaybolduğu ufuk manasına geldiği muhakkaktır. Yoksa Zülkarneyn'in gökyüzünde güneşin battığı yere ulaşması elbette mümkün değildir. Kısaca ifade etmek gerekirse, Zülkarneyn, ordusuyla batıda Atlas okyanusu kıyılarına kadar ilerlemiş ve hükümranlığını oralarda ilan etmiştir. O, buraya yerleşmiş bir kavimle karşılaşmış ve hükümranlığını o kavme de kabul ettirmiştir. Şu var ki bu kavme nasıl davranmak gerektiği hususunda Rabbi onu serbest bırakmış ve ona ilham yoluyla, "Ey Zülkarneyn! Dilersen o kavme azap edebilirsin." buyurmuştur. Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi, Zülkarneyn'in Batı kıyılarında karşılaştığı bu kavim, Allah, peygamber, din, iman nedir bilmeyen ve dolayısıyla küfür içinde yaşayan bir kavimdir. Eğer o, kâfir bir kavim olmasaydı, Rabbi, Zülkarneyn'i, o kavme azap edip etmemek hususunda serbest bırakmaz, ona iyi davranmasını ve işlerinde yardımcı olmasını emrederdi.

87 Rabbinin Zülkarneyn'i bu kavme karşı davranışında serbest bırakması üzerine, Zülkarneyn de şöyle demiştir: O kavme, önce hak yolu gösterip imana davet edeceğiz. Kim bizim davetimize icabet etmez, küfründe ve şirkinde inat edip nefsine zulmetmeye devam ederse, biz de onu şiddetle cezalandıracağız. Sonra da kıyamet günü Rabbinin huzuruna çıkacak ve orada cehennem ateşine atılarak çok daha ağır bir azaba uğratılacaktır.

88 Davetimizi tasdik ederek Allah'a ve O'nun birliğine iman eden, aynı zamanda imanın gereği olan salih amelleri de işleyen kimselere gelince, işte böyleleri için, Allah katında hudutsuz cennet nimetlerinden oluşan çok büyük mükâfatlar vardır. Onlara yönelteceğimiz emirler de onların, Allah'ın dinine rağbetlerini artırmak ve sevgilerini kuvvetlendirmek için yapılması veya işlenmesi en kolay emirler olacak; onlara ifası zor gelecek ve dolayısıyla onları Allah'ın dininden soğutup uzaklaştıracak emirler verilmeyecektir.

89 Sonra Zülkarneyn, bir yol daha tutmuştu.

90 Nihayet güneşin doğduğu yere varınca, onun, kendilerine güneşten başka hiçbir şeyi örtü yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu görmüştü.

91 İşte o böyle (bir kimse) idi ve biz, onun (gizli ve açık) sahip olduğu bilgiye muttali idik.

89 Zülkarneyn, batı tarafını hükmü altına alıp orada dilediği işleri gerçekleştirdikten sonra, ordusuyla oradan ayrılmış ve başka bir tarafa yönelmiştir.

90 Bu yön, daha önce gittiği yönün aksi bir yöndü. Yani üzerine güneşin doğduğu taraftı ve oraya vardığı zaman, üzerlerinde ne ev, ne elbise ne de ağaç gibi kendilerini güneşin yakıcı hararetinden koruyacak hiçbir şeyleri bulunmayan

ve hiçbir şeyi kendilerine siper edinmeyen çırılçıplak bir kavimle karşılaşmıştı. Güneşin doğduğu bu taraf, doğu tarafı idi ve müfessirlerin ileri sürdüklerine göre, ulaştığı bu yer de ya Hazar denizi, ya da Hint okyanusu kıyıları idi.

91 İşte, önce batı tarafına, sonra da doğu tarafına seferler yaparak her tarafı idaresi altına alan ve hükmünü icra eden Zülkarneyn, böyle bir kimse idi ve biz onunla ilgili bütün haberlere muttali idik. Onun, içinde gizlediği veya dışa vurduğu her şeyi biliyorduk: *"Şüphe yoktur ki yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz."* (3/Âl-i İmrân, 5).

[92] Sonra bir yol daha tutmuştu.

[93] Nihayet iki seddin arasına varınca, orada hemen hiç söz anlamayan bir kavim bulmuştu.

[94] Demişlerdi ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cûc ve Me'cûc yeryüzünde fesat çıkaran kimselerdir. Bizimle onların arasında bir set yapman için sana vergi verelim mi?"

[95] Zülkarneyn de şöyle demişti: "Rabbimin, (ilim, kudret ve saltanat olarak) bana verdikleri (sizin vereceğiniz haraçtan) daha hayırlıdır. Bununla beraber bana, gereken güçle yardım edin ki sizinle onların arasına en sağlam seddi yapayım."

[96] "Bana demir külçeleri getirin." Nihayet iki dağ (arası demir külçeleriyle dolup) aynı seviyeye varınca Zülkarneyn, "Körükleyin." demişti. Demiri ateş hâline getirince de "Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim." demişti.

92 Zülkarneyn, önce batı tarafına yönelip Atlas okyanusuna kadar uzanan toprakları, sonra da doğu tarafına yönelip Hint okyanusu veya Hazar denizine kadar uzanan toprakları fethettikten sonra, başka bir tarafa yönelmiş ve muhtemelen kuzey tarafına giden bir yol tutmuştur.

93 Kuzeyde iki set veya iki dağ arasına varıncaya kadar ilerlemiştir ki müfessirlerin ifadelerine göre burası, Ermenistan ile Azerbaycan arasında birbirini takip eden iki dağ idi ve bu iki dağ arasında fazla geniş olmayan bir geçit bulunuyordu. Zülkarneyn, bu iki dağ arasına geldiği zaman, orada, söylenenleri anlamayan ve ne söyledikleri de anlaşılmayan bir kavimle karşılaşmıştı.

94 Kavmin adamları, Zülkarneyn ve ordusunun gelişini, büyük bir beladan kurtuluşlarının müjdecisi olarak değerlendirmişler ve hiç vakit kaybetmeden ona gelerek şöyle demişlerdir: Ey Zullarneyn! Geçidin karşı tarafından gelen Ye'cûc ve Me'cûc adında iki kabile vardır ki buradaki insanları ölümle, tahriple ve çeşitli kötülüklerle korkutup durmaktadırlar. Başlıca gayeleri, yeryüzünde fesat çıkarmak ve insanları birbirine düşürmektir. Aramızda topladığımız mal vs. sana vergi olarak versek, bu iki dağ arasındaki geçide bir set inşa eder misin? Eğer bu seddi inşa edersen, Ye'cûc ve Me'cûc'un bu tarafa geçmeleri önlenmiş ve biz de onların zulmünden kurtulmuş oluruz.

Kehf suresinin tefsirine başlarken, bu surede yer alan kıssalar hakkında yaptığımız açıklamalarda da belirttiğimiz gibi, Tevrat ve İncillerde de zikredilen Ye'cûc ve Me'cûc'un kimler olduğu hakkında yeteri kadar bilgi verilmemiş, verilen bilgilerin ise tarihî gerçeklerle ne derece uyuştuğu da tespit edilmemiştir. Tevrat'a göre Me'cûc, Yafet'in oğullarındandır Yafet ise Nûh'un gemiden çıkan üç oğlundan biridir; diğer iki oğlu ise Sam ve Ham'dır. İslam kaynaklarında ve Kur'an tefsirleriyle ilgili eserlerde Ye'cûc ve Me'cûc hakkında verilen bilgilerin asıl mercileri de israiliyyattır. Tavrat'ta, Me'cûc'un, Nûh oğlu Yafet'in oğullarından biri olarak zikredilmesi, Türk kavminin de Yafet'ten geldiğine dair ileri sürülen haberler, Ye'cûc ve Me'cûc ile Türkler arasında yakın bir münasebetin kurulmasına sebep olmuş, bu konuda birbirinden farklı, tahmine dayalı görüşler ileri sürülmüştür. Bazılarına göre Ye'cûc ve Me'cûc Türklerdir. Bazılarına göre Zülkarneyn'in

inşa ettiği set, Çin Seddi olup Moğol ve Tatar tecavüzlerine karşı yapılmıştır. Bu sebeple Ye'cûc ve Me'cûc, Moğollar ve Tatarlardır. Bir görüşe göre de Zülkarneyn, doğu ve batı seferlerinden sonra kuzeye yönelmiş ve seddi orada inşa etmiştir. Ye'cûc ve Me'cûc ise seddin kuzey tarafında kalmışlardır ve bunlar da Ruslardan başkası değildir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

95 Zülkarneyn'in iki set arasında bulduğu kavim, zaman zaman seddi geçerek üzerlerine gelen ve çeşitli şekillerde kendilerine zulmeden işte bu Ye'cûc ve Me'cûc'tan Zülkarneyn'e şikâyette bulunmuşlar ve kendilerini onların şerrinden kurtarmasını istemişlerdir. Dillerinin garabeti dolayısıyla konuşmaları kolay kolay anlaşılmasa bile Zülkarneyn, ya Rabbinin kendisine ihsan ettiği bir kolaylıkla, ya da bir tercüman yardımıyla kavmin kendisinden ne istediğini anlamakta güçlük çekmemiş ve onlara şöyle demiştir: Rabbimin bana ihsan ettiği ilim, kudret ve saltanat, sizin bana vergi olarak vereceğiniz maldan veya paradan daha hayırlıdır. Siz bana sadece gücünüzle ve çalışmalarınızla yardım edin de bu iki dağ arasına onların yıkamayacakları ve üzerinden de aşamayacakları sağlam bir set yapayım.

96 Siz bana demir külçeleri getirin. İki dağ arasındaki geçidi, dağların seviyesine ulaşıncaya kadar bu külçelerle dolduracağım. Zülkarneyn'in bu isteği üzerine kavmin işçileri demir külçeleri taşımaya ve geçidi bu külçelerle doldurmaya başlamışlardır. İki dağ arasındaki boşluğun dolması ve dağ seviyesine ulaşması üzerine Zülkarneyn, demir yığınının eritilmesini istemiş ve işçilere ateşi körüklemelerini emretmiştir. Demir külçelerinin kor hâline gelip erimeye başlaması üzerine Zülkarneyn onlardan erimiş bakır getirmelerini istemiş ve onu da harç olarak demir üzerine dökmüştür. Böylece, yüksekliği dağ seviyesini bulan, fakat genişliğinin ne olduğu kesin olarak bilinmeyen demir set inşa edilmiştir.

[97] Artık Ye'cûc ve Me'cûc, ne seddin üzerinden aşabilmişler, ne de onu delebilmişlerdi.

[98] Zülkarneyn şöyle demişti: "Bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin vaadi geldiği zaman, onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi haktır."

[99] (Seddin yerle bir edildiği) o gün birbirlerine girerler; sura üflenince de hepsini bir araya getiririz.

97 Seddin inşasından sonra da Ye'cûc ve Me'cûc, seddi ne aşabilmişler ne de onu geçmek için üzerinde herhangi bir delik açabilmişlerdir.

98 Seddin inşasını bitiren Zülkarneyn ise Rabbine şükretmiş ve kavme şöyle demiştir: Hiç şüphe yoktur ki bu set, burada yaşayan insanlara Rabbimin büyük bir nimeti ve rahmetinin bir eseridir. Rabbim bu setle, Ye'cûc ve Me'cûc'un önünü tıkamış ve onların yeryüzüne dağılarak insanları öldürmelerine ve içlerine fesat sokmalarına engel olmuştur. Bununla beraber, Rabbimin hak olan vaadi yaklaşıp da kıyamet kopacağı zaman, bütün dağlarla birlikte set de yerle bir olur.

99 Seddin yerle bir olduğu o gün, Ye'cûc ve Me'cûc da seddin arkasından çıkarak insanlar arasına dağılırlar ve ortalığı birbirine katarlar. Bu ise kıyametin iyice yaklaşmış olduğunun bir alametidir. Bu durum ayette şöyle ifade edilmiştir: *"Ye'cûc ve Me'cûc seddi açıldığı zaman, her tepeden boşanırlar. Gerçek vadolan kıyamet artık iyice yaklaşmıştır..."* (21/Enbiyâ, 96-97). İnsanlar öldürülür, malları ve ekinleri tahrip edilir ve her nefis kendi can derdine düşer. Vadolunan kıyamet bu derece yaklaşıp sura ikinci defa üflendiğinde de tek kişi bile kalmaksızın bütün varlıklar mahşer yerinde toplanırlar. Bu durum ayetlerde şu şekilde ifade edilmiştir: *"Sura üflenince, kabirlerinden çıkıp Rablerine koşacaklardır."* (36/Yâsîn, 51); *"Sura üfürüleceği gün, Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerde ve yerde kim varsa korku içinde kalır. Hepsi de (hesap vermek üzere) hor ve hakir, Allah'a gelirler."* (27/Neml, 87); *"Sura üflenince, Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde olanlar baygın bir*

hâlde kendilerinden geçerler. Sonra Sura tekrar üflenir. İşte o zaman, onlar dirilip kalkarlar ve bakınırlar." (39/Zümer, 68).

Sura üfürüldüğü an, her nefsin, dünyada iken işlediği iyi ve kötü amellerinin hesabını vermek için bir araya getirildiği andır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) De ki: Gerçek şu ki evvelkiler ve sonrakiler, belirli bir zamanın buluşma vaktinde mutlaka toplanacaklardır."* (56/Vâkıa, 49-50).

Burada şunu da belirtmek gerekir ki ayet-i kerimelerde adı geçen sur, Hazreti Peygamber'in muhtelif hadislerinde de açıklandığı gibi, vakti geldiği zaman üflenmek üzere İsrafil'in (as.) elinde bulunan bir boru yahut bir boynuzdur.

وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا
يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿١٠١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَتَّخِذُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاءَ ۚ إِنَّا أَعْتَدْنَا جَهَنَّمَ
لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿١٠٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿١٠٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿١٠٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ
فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾ ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

100-101 İşte o gün, beni anmaya (vesile olan ayetlere) karşı, gözleri örtülü olan ve dinlemeye de tahammül edemeyen kâfirlere, cehennemi öyle bir gösteririz ki!

102 O küfredenler, beni bırakıp da kullarımı kendilerine dost edinebileceklerini mi sanmaktadırlar?

103-104 (Ey Muhammed!) De ki: "Dünya hayatında yaptıklarının güzel olduğunu sanıp da gayretleri boşa gittiği için (ahirette) amel yönünden en çok ziyana uğrayanları size haber vereyim mi?"

105 İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden onların amelleri boşa gitmiştir. Kıyâmet günü onlar için bir tartı da yapmayacağız.

106 İşte bu, küfretmiş olmaları ve ayetlerimi ve peygamberlerimi eğlence edinmeleri dolayısıyla, onların cehennem cezalarıdır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Zülkarneyn ile Ye'cûc ve Me'cûc kıssasını anlatıp kıyamet günü gelip de sura üflendiği zaman, bütün insanların dünyadaki amellerinden hesaba çekilmek üzere toplanacaklarını haber verdikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ise o toplanma günlerinde dünyada iken Allah'ın ayetlerine karşı gözleri kapalı olan ve onları dinlemeye bile tahammül göstermeyen kâfirlere cehennemin gösterileceğini, zira o kâfirlerin Allah'ı bırakarak O'nun kullarını kendilerine dost veya ilah edindiklerini ve böylece en büyük küfrü işlediklerini, dünyadaki amellerinin güzel olduğunu sanıp da bu amellerin kendilerine hiçbir fayda sağlamadığını ve hepsinin de boşa gittiğini görerek büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaklarını açıklamıştır. Kısacası Allah Teâlâ, kıyamet günü kâfirlere neler yapılacağını haber vermiş ve onların henüz cehenneme

atılmadan önce görecekleri azabın azametini onlara göstererek üzüntü ve kederlerinin çabuklaştırılacağını, ayrıca küfürlerinin bütün iyi amellerini iptal etmiş olması dolayısıyla, onlar için tartı da yapılmayacağını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

100-101 İşte o gün, beni anmaya (vesile olan ayetlere) karşı, gözleri örtülü olan ve dinlemeye de tahammül edemeyen kâfirlere, cehennemi öyle bir göstéririz ki!

102 O küfredenler, beni bırakıp da kullarımı kendilerine dost edinebileceklerini mi sanmaktadırlar?

100-101 Allah Teâlâ, bu ayetlerde mahşer yerinde toplandıktan sonra, küfürleriyle nefislerine zulmeden insanlara ceza olmak üzere neler yapacağını haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Sura ikinci defa üfürülüp de bütün insanlar kabirlerinde dirilip mahşer yerinde toplandıkları zaman, dünyada iken gözlerine perde çekilmiş, kulakları da mühürlenmiş olması dolayısıyla hakkı görmekten ve duymaktan uzak kalıp beni zikretmeyi unutmuş olan insanlara cehennemi bütün özellikleriyle göstereceğiz.

Bilinen bir gerçektir ki cehennem azabı, hakka tabi olmaktan ve hidayete ermekten yüz çeviren, Allah'ın ayetlerine bakmayan ve bunlar üzerinde akıllarını kullanıp düşünmeyen, dolayısıyla da Allah'ın tevhidine inanmayan kimseler içindir. Bunlar, Kur'an'ı dinlemeye ve Kur'an'da Allah'ın zikrini duymaya hiç tahammül edemeyen kimselerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın zikrini kim umursamazsa, ona bir şeytanı musallat ederiz de artık o, ondan hiç ayrılmayan bir arkadaş olur."* (43/Zuhruf, 36).

102 Bunların başka bir özellikleri de Allah'tan başka ilahlar edinmeleri ve onlara ibadet etmeleridir. Bunlar, benim hükmüm altında bulunan melekleri, Mesih'i yahut benim dışımda mabut edindikleri diğer kullarımı ilah edinmekle, onlardan faydalanacaklarını ve onların kendilerini vebalden kurtaracaklarını mı zannediyorlar? Oysa bunlar, bu davranışlarıyla en büyük küfrü işlemişlerdir ve biz de cehennemi, Allah'tan başkalarını dost edinen bu kâfirlere barınacak bir yer olarak hazırlamışızdır.

103-104 (Ey Muhammed!) De ki: "Dünya hayatında yaptıklarının güzel olduğunu sanıp da gayretleri boşa gittiği için (ahirette) amel yönünden en çok ziyana uğrayanları size haber vereyim mi?"

105 İşte onlar, Rablerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenlerdir. Bu yüzden onların amelleri boşa gitmiştir. Kıyâmet günü onlar için bir tartı da yapmayacağız.

106 İşte bu, küfretmiş olmaları ve ayetlerimi ve peygamberlerimi eğlence edinmeleri dolayısıyla, onların cehennem cezalarıdır.

103-104 Bunların diğer bir özellikleri ise cehalet ve ahmaklıktır. Allah Teâlâ, bu ayet-i kerimede onların bu özelliklerini açığa vurmak için peygamberine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O insanlara de ki: Size, yaptıkları işler yönünden en çok hüsrana uğrayanların ve hatalı düşünceleri yönünden zarar görenlerin kimler olduğunu haber vereyim mi? Bunlar, hayatlarında sapık bir yol tutup da Allah'ın hak dinine aykırı olarak batıl ameller işleyen ve kendilerine hiçbir faydası dokunmayacak işlerde nefislerine tabi olan kimselerdir ki yaptıklarının güzel olduğunu düşünürler de sonunda ziyana uğrayanlar ve kaybedenler yine kendileri olur.

Bazı müfessirlere göre bu ayet-i kerimeler, Hazreti Peygamber'i yalanlayan Yahudiler yahut cenneti inkâr eden Hıristiyanlar yahut da Haruriyye vakasına katılan Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Şu var ki bu ayet-i kerimelerde insanların belirli bir kesimini hedef alan özel bir mananın bulunduğunu ileri sürmek çok güç görünmektedir. Kanaatimizce doğru görüş, diğer

bazı müfessirlerin de işaret ettikleri gibi, ayet-i kerimelerin, hangi dine veya hangi gruba mensup olurlarsa olsunlar, Allah'ın emir ve nehiylerine aykırı olarak batıl ve merdut ameller işleyip de bunların güzel olduğunu zanneden bütün insanları hedef aldığıdır; bu bakımdan mana, özel değil geneldir. Nitekim Allah Teâlâ, Nûr suresinin 39. ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Küfredenlerin amelleri dümdüz sahradaki serap gibidir. Susuz kalmış insan onu su zanneder; fakat oraya gelince hiçbir şey bulamaz; fakat yanında Allah'ı bulur; O da onun hesabını görür. Allah, hesabı çabuk görendir."*

105 İşledikleri ameller yönünden bunların hüsrana uğramalarının başlıca sebebi ise dünyada iken Allah'ın ayetlerini, apaçık delillere rağmen O'nun tevhidini, öldükten sonra dirilmeyi, Allah'a mülaki olmayı, hesabı, cezayı ve ahirete taalluk eden diğer bütün işleri inkâr etmeleridir. İşte bu inkâr sebebiyledir ki dünyada iken zaman zaman iyi işler yapmış olsalar bile, bu amelleri boşa gider ve küfürleri iyi amellerinin sevabını alır götürür. Tıpkı, *"(İyi de olsa) işledikleri her ameli alır da hepsini toz duman ederiz."* (25/Furkân, 23) ayetinde ifade edildiği gibi. Bunların amellerinin herhangi bir ölçüsü ve tartısı da yoktur. Çünkü bu amellerde hayır olmadığı için onlara yazılmış sevap olması da mümkün değildir.

106 Gerçek böyle olunca, onların küfür ve isyanlarının, Allah'ın ayetleriyle ve peygamberleriyle alay etmenin en adil cezası da hiç şüphesiz cehennem azabı olur. Zira bunlar, dünyada iken işledikleri amellerin ne kadar iyi olduğunu zannederlerse etsinler yahut ne kadar çok iyi amel işlemiş olurlarsa olsunlar, Allah'ın ayetlerini ve O'nun tevhidine delalet eden apaçık delilleri inkâr etmişler, peygamberlerini de yalanlamışlardır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا
حِوَلًا ﴿١٠٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ
مَدَدًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ
فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿١١٠﴾

107 İman edenler ve salih amel işleyenler ise onlar için, kalacak Firdevs cennetleri vardır.

108 Orada daimîdirler. Oradan hiç ayrılmak istemezler.

109 (Ey Muhammed!) De ki: "Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsaydı ve bir o kadarını da yardım için getirseydik, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz mutlaka tükenirdi."

110 Ve yine de ki: "Ben de sizin gibi bir insanım. İlahınızın tek bir ilah olduğu bana vahyediliyor. Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi amel işlesin ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak koşmasın."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Allah'ı bırakıp da O'nun kullarını kendilerine dost edinenlerin yahut Allah'ın hak dinine aykırı, batıl ve merdut ameller işleyip de o amellerin güzel olduğunu zannedenlerin yahut da Allah'ın ayetlerini ve peygamberlerini alaya alanların kötü akıbetlerini haber verip cehennem ateşinin bunlar için hazırlandığını açıkladıktan sonra, yukarıda-

ki ayetlerde mü'minlerin güzel akıbetlerini haber vermiş ve onlar için, hiç ayrılmak istemeyecekleri Firdevs cennetlerinin hazırlandığını ve orada ebediyyen kalacaklarını zikretmiş, daha sonra da Kehf suresine hatime olarak, Allah'ın hudutsuz ilmini, peygamberinin diğer insanlar gibi bir beşer olduğunu ve bu yönden onlardan hiçbir farkı bulunmadığını, ancak onun ilminin Rabbinden gelen vahye dayandığını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[107] İman edenler ve salih amel işleyenler ise onlar için, kalacak Firdevs cennetleri vardır.

[108] Orada daimîdirler. Oradan hiç ayrılmak istemezler.

[109] (Ey Muhammed!) De ki: "Rabbimin sözleri için deniz mürekkep olsaydı ve bir o kadarını da yardım için getirseydik, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz mutlaka tükenirdi."

[110] Ve yine de ki: "Ben de sizin gibi bir insanım. İlahınızın tek bir ilah olduğu bana vahyediliyor. Her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi amel işlesin ve Rabbine ibadette hiç kimseyi ortak koşmasın."

107 Allah'ı bırakıp da O'nun kullarını kendilerine dost edinen, ayetlerini ve peygamberlerini alaya alan kâfirler için, içinde ebediyyen kalacakları cehennem ateşi hazırlandığı hâlde Allah'a, O'nun tevhidine, peygamberlerine ve o peygamberlerin getirdiklerine, ahiret gününe, hesaba ve cezaya iman eden ve sırf Allah'ın rızasını kazanmak için salih amel işleyen mü'minler için de üzerlerinde çeşit çeşit meyveler bulunan, altlarından da ırmaklar akan ağaçlarla kaplı Firdevs cennetleri hazırlanmıştır. Firdevs, cennetin en alası, en genişi ve en üstünüdür. Buhârî'nin (*Sahîh,* III. 202; VII. 176) Ebû Hureyre (ra.) vasıtasıyla naklettiği bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim Allah'a ve resulüne iman eder, namaz kılar, Ramazan orucunu tutarsa, ister Allah yolunda cihad etsin, ister doğduğu yerde otursun, onu cennete sokması Allah'ın üzerine hak olur." Bunun üzerine ashab şöyle dedi: Yâ Resulallah! Halka bunu müjdeleyelim mi?" Resulullah (sas.) buyurdu ki: "Cennette yüz derece vardır ki Allah onları Allah yolunda cihad edenler için hazırlamıştır. Her derece arasında yerle gök arasındaki kadar mesafe vardır. Siz Allah'tan cennet istediğiniz zaman, O'ndan Firdevs'i isteyin. Zira o, cennetin en üstünü ve en yücesidir. Firdevs'in üstünde Rahmân'ın Arş'ı vardır; cennetin ırmakları da Firdevs'ten akar."

108 İşte bu cennetlerde onlar ebediyyen kalacaklar ve hiçbir zaman oradan çıkmak istemeyeceklerdir.

109 Bundan sonra Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek Kur'an'ın azametini ve ilminin genişliğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Onlara de ki: Allah'ın ilmini ve hikmet dolu sözlerini bir kitaba yazmak isteseydin, denizler de bunları yazmak için kullandığın kaleme mürekkep olsaydı, bu sözler tükenmeden önce denizler tükenirdi de yazma işini tamamlayamazdın. Bu işi tamamlamak için tükenen denizler kadar başka denizleri de mürekkep olarak kullansaydın, o denizler yine de yeterli olmaz ve sen Rabbinin sözlerini tüketemezdin. Benzer bir ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, yedi denizin yardım ettiği denizler de mürekkep olup onunla yazılsa, Allah'ın kelimeleri yine de tükenmez. Şüphesiz Allah, daima galiptir; hikmet sahibidir."* (31/Lokmân, 27).

110 Allah Teâlâ, kelamının azametini beyan ettikten sonra, yine peygamberine hitap etmiş ve ona tevazuu emrederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Senin peygamber olduğunu inkâr eden ve bu yönden seni yalanlayan o müşriklere de ki: Ben de sizin gibi beşerden başka bir şey değilim. Beşer olma yönünden aramızda hiçbir fark bulunmadığına ve siz de benim gibi bir beşer olduğunuza göre, benim getirdiklerime ben-

zer ayetleri siz de getirin. Benden mağaraya sığınıp üç asır boyunca orada uykuya dalan ve sonra uyanan gençlerin kıssasını sordunuz. Batıda ve doğuda fetihler yapan ve yeryüzünde fesat çıkarmalarına engel olmak için iki dağ arasına bir set inşa ederek Ye'cûc ve Me'cûc'un önünü kesen Zülkarneyn'in kıssasını sordunuz. Bunları ve size haber verdiğim diğer kıssaları ben de hiç bilmezken Rabbimin bana vahyetmesiyle öğrendim ve size de haber verdim. Bunların hiçbirini ben uydurmadım; hepsi de gerçektir ve hepsini de bana Rabbim vahyetmiştir. O bana şunu da vahyediyor ki ilahınız Allah tek bir ilahtır ve O'ndan başka ilah yoktur. Bu itibarla kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, yalnız O'na iman ve ibadet etsin; ibadetinde O'na başkasını ortak kılmasın ve O'nun rızasını kazanıp mükâfatına nail olmak için sadece salih ameller işlesin. İşte bütün bunlar, Rabbimin sizi davet etmek için bana vahyettiği esaslardır.

Allah Teâlâ, ayet-i kerimenin son ibaresinde Rabbine mülaki olmayı ve O'nun sevabını kazanmayı umanların, salih amel işlemelerini ve ibadetlerinde hiç kimseyi Allah'a ortak koşmamalarını emretmiştir. Her şeyden önce şunu belirtmek gerekir ki bir amelin salih, yani iyi ve güzel bir amel olabilmesi için, o amelin, gösterişten uzak ve yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmış olması, aynı zamanda Allah'tan başkasının O'na ortak kılınmaması şarttır. Zira bazen işlenen bir amel, iyi ve güzel de olsa, yalnız Allah'ın rızasını kazanmak için değil, başkalarına gösteriş olsun diye de işlenir. Riyanın bulaştığı böyle bir amel, hiçbir zaman Allah'ın rızasını kazanmak için yapılmış olmaz ve dolayısıyla bu ameli yapan da umduğu sevabı kazanamaz. Bu, bir bakıma, Allah'tan başkasına hoş görünmek için yapılan bir amel olduğu için de Allah'a şirk koşmak manasına gelir ve amel sahibini vebal altına sokar. Allah, mü'min kullarını, amellerini sadece Allah'ın rızasını kazanmak için işleyen kullarından eylesin. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a, salat ve selam da O'nun kulu ve resulü, efendimiz Hazreti Muhammed'e olsun. Âmîn.

19

MERYEM SURESİ

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Meryem suresi, Kur'an-ı Kerim'in on dokuzuncu suresi olup 98 ayetten müteşekkildir. Sure, nübüvvetin beşinci yılında Müslümanların Habeşistan'a ilk hicretleri ile nübüvvetin yedinci yılındaki ikinci hicretleri arasında nazil olmuştur. 58. ve 71. ayetlerin Medenî olduğu söylenirse de bunu kabul etmeyen ve surenin tamamının Mekkî olduğunu söyleyenler de vardır. Nitekim Habeşistan'a ikinci kafilenin hicret etmesinden sonra, Müslümanların orada rahat ve huzura kavuşmaları, Mekkeli müşrikleri endişelendirmiş ve Müslümanları geri getirmek için aralarında Amr ibnu'l-Âs'ın da bulunduğu bir heyet Habeşistan'a gitmiştir. Heyet, Necaşî'nin huzuruna çıkmış ve "mücrim" olarak vasfettikleri Müslümanların kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Ancak Necaşî, Müslümanlarla konuşmadan önce onları teslim etmeyi uygun görmemiş, onları huzura davet ederek Hazreti Muhammed (sas.) ve getirdiği yeni dinle ilgili sorular sormuştur. Müslümanların başında bulunan Alî ibn Ebî Tâlib'in biraderi Ca'fer, sorulan soruları cevaplamış ve Necaşî'nin hoşnutluğunu kazandığı gibi, Hazreti Peygamber'e nazil olan ayetlerden bazılarını dinlemek istemiştir. Bunun üzerine Ca'fer de Meryem suresinin başından birkaç ayet okumuş, Necaşî ise bu ayetleri duyunca, kasem ederek bunların Kitab-ı Mukaddesle aynı kaynaktan fışkıran ışıklar olduğunu söylemiştir. Sonra da müşriklere, Müslümanları kendilerine teslim etmeyeceğini söylemiştir.

2. Meryem Suresinin Konusu

Meryem suresinin konusu, diğer Mekkî sureler gibi, çeşitli kıssalara dayanarak Allah'ın varlığının ve birliğinin ispatı ile öldükten sonra dirilmenin, hesap ve cezanın ispatıdır. Surenin başından itibaren bu özellikleri müşahede etmek mümkündür.

1. Sureye, yaşlı bir baba ile kısırlaşmış bir anadan doğan Yahyâ ibn Zekeriyya'nın (as.) kıssası anlatılarak başlanmıştır. Zekeriyya (as.), İsrailoğullarının büyük peygamberlerinden biri idi ve yaşı bir hayli ilerlemiş olmasına rağmen, kendisine ve Yakupoğullarına mirasçı olacak bir evladı olmamıştı. Yaşının ilerlemiş, karısının da kısırlaşmış olmasından dolayı, çocuk sahibi olmaları her ne kadar mümkün görünmese de her şeyi yapmaya kadir olan Allah'ın dilemesi hâlinde buna engel olacak herhangi bir gücün varlığı elbette düşünülemezdi. Nitekim Zekeriyya, Rabbine dua ve niyazda bulunarak O'ndan bir evlat is-

temiş, O da ona, Yahya isminde bir evlat vermiştir. (19/Meryem, 1-15).

2. İsa'nın bakire Meryem'den babasız olarak dünyaya gelişiyle ilgili kıssa ilahî kudretin azametini gösteren delillerden bir başkasıdır. Ne var ki İsa'nın babasız dünyaya gelmesi, çeşitli dedikodulara ve Meryem hakkında hoş olmayan bazı söylentilere sebep olmuştur. Ancak ilahî kudretin neticesidir ki İsa, henüz beşikte bir bebek iken konuşarak anasını temize çıkarmış ve kendisini peygamberlik sıfatlarıyla tavsif etmiştir. Buna rağmen bu doğum, Hıristiyanlar arasında yine de İsa ile ilgili ihtilaflara yol açmıştır. (19/Meryem, 16-40).

3. Bundan sonraki ayetler, Halîlu'r-Rahmân İbrahim (as.) kıssasından bir bölümün beyanına ayrılmıştır. Onun, putları ilah edinip onlara ibadet eden babasıyla giriştiği münakaşalar, bu münakaşalardan sonra, babasından ve onun ibadet ettiği şeylerden uzaklaşması üzerine Rabbinin ona İshak adında bir evlat ve ondan da Yakup adlı bir torun ihsan etmesi ve her ikisinin de peygamber olması, bu kıssada zikredilen hususlardandır. (19/Meryem, 41-50).

4. Daha sonra surede Musa'nın Tur'da Rabbine münacatı ve kardeşi Harun'un peygamber yapılışı zikredilmiştir. (19/Meryem, 51-53).

5. Surede ailesine namazı ve zekâtı emreden İsmail ile İdris peygamberlerden söz edilmiş ve risaletteki birliği ispat etmesi yönünden Âdem neslinden gelen bütün bu peygamberlerin, insanları Allah'ın vahdaniyyetine davet etmeleri zikredilmiştir. (19/Meryem, 54-58).

6. Bundan sonra, ilk devirlerde gönderilen bu peygamberlerle onlara tabi olanların ardından namazı terk eden ve şehvetlerinin esiri olan yeni nesillerin geldiği zikredilmiş, bunlardan tövbe ile iman eden ve salih amel işleyenlere Adn cennetleri vadedilmiştir. (19/Meryem, 59-63).

7. Takiben, Cebrail'e (as.) ait olduğu anlaşılan bir söze yer verilmiştir: *Biz, Rabbinin emrinden başka bir şeyle inmeyiz."* (19/Meryem, 64-65).

8. Takip eden ayetlerde öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden müşriklerle yapılan münakaşaya yer verilmiş, kâfirlerin şeytanlarla birlikte haşrolunacakları ve hepsinin de cehennem etrafında dizüstü hazır edilecekleri, sonra da ateşe atılacakları haber verilmiştir. (19/Meryem, 66-72).

9. Daha sonra, apaçık delilleri ihtiva eden ayetler kendilerine okunduğu zaman, kendileriyle mü'minler arasında mukayese yapmaya kalkışan ve *"Bu iki gruptan hangisinin yeri daha hayırlıdır ve hangisinin meclisi daha güzeldir?"* diyen kâfirlere cevap verilmiş ve gelip geçmiş nesiller içinde mal, mülk ve evlat yönünden nice zengin insanların gurur ve kibir yüzünden helak edildikleri açıklanmıştır. Küfürleriyle nefislerine zulmedenlerin görecekleri azap bir süre tehir edilse bile, onların yine de mutlaka cezalandırılacakları zikredilmiştir. (19/Meryem, 73-84).

10. Surenin son ayetlerinde ise müşriklerin, Allah'ın çocuk edindiği iddiası kötülenerek şiddetle reddedilmiş ve Kur'an-ı Kerim'in, Allah'tan sakınan ve salih amel işleyen mü'minlere müjdeci, kâfirleri de korkutucu olarak peygamber diliyle indirildiği açıklanmıştır. (19/Meryem, 85-98).

3. Meryem Kimdir?

İsa'nın (as.) annesi Meryem, İbrahim'in (as.) soyundan gelen İmrân ibn Yâşim ile onun karısı Hanne bint Fâkûd'un kızları idi. Hanne'nin kız kardeşi ise Zekeriyya'nın (as.) karısı idi. Hanne'nin yaşı ilerlemişti, ancak o zamana kadar da hiç çocuğu olmamış kısır bir kadındı. Bir gün gagasıyla yavrusuna yem yediren bir kuş görmüş ve buna özenerek kendisi de bir çocuk sahibi olmayı arzulamıştı. Bu arzusunun gerçekleşmesi için Rabbine dua ve niyazda bulunmuş, bir çocuğunun olması hâlinde onu Beytu'l-Makdis'in hizmetine adamayı da vadetmişti. Duası kabul edilmiş ve kocası İmrân'dan hamile kalmıştı. Bunu öğrendiği zaman da Rabbine dua ederek şöyle demiştir: *"Rabbim! Ben, karnımdakini, yalnız iba-*

det için sana adadım. (Bunu) benden kabul et. Şüphe yoktur ki sen, hakkıyla işiten, hakkıyla bilensin." (3/Âl-i İmrân 35). Hanne, çocuğunu doğurduğu zaman, onun kız olduğunu görünce, adağını yerine getiremeyeceğini düşünerek üzülmüş ve *"Rabbim! Onu kız olarak doğurdum..."* demiş, sonra da şunu ilave etmiştir: *"Erkek kız gibi değildir. Ona Meryem adını koydum. Onu ve zürriyetini kovulmuş şeytandan sana sığındırırım."* Oysa Rabbi, onun ne doğurduğunu elbette biliyordu ve onun kız olmasını takdir eden de O idi. Ne var ki Hanne, kendisine verilen kız çocuğundaki hikmeti ve onun erkek çocuğundan daha hayırlı olacağını elbette bilemezdi. Bununla beraber, onun ve zürriyetinin kovulmuş şeytandan korunması için Rabbine niyazda bulunmayı yine de ihmal etmemiş, Rabbi de onun bu duasını kabul etmiştir. Nitekim Buhârî (*Sahîh,* IV. 138) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 1838) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Anasının doğurduğu gün, âdemoğullarından her birine şeytan dokunur. Yalnız Meryem ve oğlu müstesna. Onlara şeytan dokunmamıştır."

Allah Teâlâ, Meryem'i ibadete adanmış salih bir kul olarak kabul etmiş ve ziraatçıların güzel bir bitki yetiştirmek için gerek su ve gerekse toprak yönünden gösterdikleri itina ve ihtimam gibi, onu ilahî bir terbiye ile büyütüp geliştirmiştir. Ne var ki daha doğmadan önce İmrân'ın vefat etmesiyle babasız kalan Meryem, doğduktan kısa bir süre sonra da anası Hanne'yi kaybetmiş, kendisi teyzesinin kocası Zekeriyya'nın himayesine verilmiştir. Zekeriyya da onu, Beytu'l-Makdis'in merdivenle çıkılan ve mihrap denilen yüksekçe bir bölümüne yerleştirerek orada muhafaza altına almıştır.

Zekeriyya'nın himayesi altında ve onun ihtimamıyla büyüyüp gelişen Meryem, zühdü, ibadetinin çokluğu, şerefi ve temizliği dolayısıyla Rabbi tarafından seçilmiş ve zamanındaki bütün kadınlardan üstün kılınmıştır. Bir gün melekler ona hitap ederek şöyle demişlerdir: *"Ey Meryem! Allah seni seçti, temizledi ve âlemlerin kadınlarına üstün kıldı. Ey Meryem! Rabbinin huzurunda dur; secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et."* (3/Âl-i İmrân, 42-43).

Meryem, Rabbi tarafından seçilip bütün kadınlara üstün kılındığının kendisine müjdelendiği bir sırada meleklerin getirdikleri başka bir müjde veya haberle şaşırıp kalmıştır. bir gün melekler ona gelerek şöyle demişlerdir: *"Ey Meryem! Allah, kendisinden bir kelimeyi sana müjdeler. İsmi, Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünya ve ahirette şanı yüce ve Allah'a yakın olacaklardandır. Beşikte iken ve yetişkin hâlinde insanlarla konuşacaktır. (Aynı zamanda) salihlerden olacaktır... Allah ona, yazıyı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecektir. Onu, İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecektir..."* (3/Âl-i İmrân, 45-46, 48-49). Aslında bu, ona verilen bir çocuk müjdesiydi. Her ne kadar o, iman yönünden son derece mükemmel bir kadın olup Rabbinin sonsuz kudretinden şüphe etmemesine rağmen, hangi şartlarda çocuk sahibi olunabileceğini de bildiği için, Rabbinin bu müjdesini anlayamamış ve O'na şöyle demiştir: *"Rabbim! Hiçbir beşer eli bana dokunmamışken, nereden benim oğlum olacak?" Allah da şöyle buyurmuştur: "Allah, dilediğini böyle yaratır. Bir şeyin olmasını murat ettiği zaman, ona sadece "ol" der; o da hemen olur."* (3/Âl-i İmrân, 47).

Meryem, çocuk sahibi olacağı kendisine haber verilince gözlerden uzak bir yere çekilmek zorunluluğunu duymuştur. Doğum sancıları başladığı zaman, bir hurma ağacının altına sığınmış ve başına gelen bu hadise dolayısıyla, *"Keşke ben, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim."* demiştir. İşte o zaman büyük bir mucize vuku bulmuş ve alt tarafından kendisine hitaben gelen bir ses, ona şöyle seslenmiştir: *"Üzülme; Rabbin altındakini şerefli kıldı. Hurma ağacını kendine doğru silkele de üzerine taze hurma dökülsün. Ye, iç; gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görecek olursan de ki: Ben, Rabbime bir oruç adadım. Bu itibarla bugün, hiçbir insanla konuşmayacağım."* (19/Meryem, 24-26).

Ne var ki Meryem'in İsa'yı babasız dünyaya getirmesi, dedikodulara ve Meryem hakkında kötü söylentilere sebep olmuştur: *"Meryem, çocuğu taşıyarak kavmine getirmiş, onlar da şöyle demişlerdir: Ey Meryem! Çok kötü bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi; annen de yoldan çıkmış değildi?"* (19/Meryem, 27-29). Ancak Meryem, halkın bu tepkisine karşılık, kötü bir iş yapmadığını, oğlu İsa'yı şahit göstererek anlatmaya çalışmıştır: *"Meryem İsa'yı göstermiş, onlar ise şöyle demişlerdir: Henüz beşikte olan çocukla nasıl konuşalım? Bunun üzerine çocuk demiştir ki: Ben, Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede bulunursam bulunayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti. Anneme de iyi davranmamı emretti. Beni zorba ve asi yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve tekrar hayata döndürüleceğim gün bana selam!"* (19/Meryem, 29-33).

İşte, kendisini kısaca tanıtmaya çalıştığımız Meryem, bazı müfessirlerin rivayetlerine göre, on üç yaşında iken İsa'ya hamile kalmış, İsa'nın otuz üç yaşında göğe çekilmesinden altı yıl sonra da vefat etmiştir. Hıristiyanlara göre Meryem, Efes'in 7 km. uzağındaki Bülbüldağı'nda kendisine nispet edilen evde yaşamış ve yine orada ölmüştür. Bu sebeple onun öldüğü yer, Katoliklerce hac yeri olarak kabul edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كٓهٰيٰعٓصٓ ﴿١﴾ ذِكْرُ رَحْمَتِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾ اِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَآءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ اِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ
مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ اَكُنْ بِدُعَآئِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَاِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَآءِي
وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا
﴿٦﴾ يَا زَكَرِيَّآ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُونُ لِي
غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ
خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي اٰيَةً قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَ لَيَالٍ سَوِيًّا
﴿١٠﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

1 Kâf, hâ, yâ, ayn, sâd.

2 Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya rahmetinin zikridir.

3 Hani o, Rabbine sessizce yalvarmıştı.

4 Demişti ki: "Rabbim! Kemiklerim iyice zayıfladı; baş, ihtiyarlık ateşiyle alevlendi. Rabbim! Sana dua sebebiyle hiç bedbaht olmadım.

5 Arkamdan gelecek yakınlarımın, (din hususunda üzerlerine düşeni yapmayacaklarından) korkuyorum. Karım da kısırlaştı. Sen kendi katından bana (yerime geçecek) bir oğul ver."

6 O, hem bana, hem de Yakupoğullarına mirasçı olsun. Rabbim! Onu hoşnut olacağın bir kimse yap.

7 (Rabbi de ona buyurmuştu ki:) "Ey Zekeriyya! Biz sana, ismi Yahya olan bir oğlanı müjdeleriz. Daha önce hiç kimseyi bu isme ortak kılmamıştık."

8 Zekeriyya ise şöyle demişti: "Rabbim! Karım kısır olduğu ve ben de ihtiyarlığın sonuna vardığım hâlde benim nereden çocuğum olacak?"

9 Allah da buyurmuştu ki: "Rabbin böyle buyurdu: Bu bana kolaydır. Nitekim daha önce de sen hiçbir şey değilken seni yaratmıştım."

10 Zekeriyya ise şöyle demişti: "Rabbim! (Çocuğumun olacağına dair) bana bir işaret ver." Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla üç gece boyunca konuşmamandır."

11 Bunun üzerinedir ki Zekeriyya mescitten kavminin karşısına çıkmış ve onlara, gece gündüz Allah'ı tesbih etmelerini işaretle bildirmişti.

Allah Teâlâ, varlığını, birliğini, hudutsuz kudretini ve öldükten sonra yeniden dirilmenin mutlaka gerçekleşeceğini ve her insanın dünyada iken işlediği iyi veya kötü amellerinin karşılığını mutlaka göreceğini ispat etmek için, daha önce Kehf suresinde zikredilen Ashab-ı Kehf, Musa ile Hızır ve Zülkarneyn ile Ye'cûc ve Me'cûc kıssalarının ardından, bu surede de bazı peygamber kıssalarını zikretmiştir ki bu, Mekkî surelerin en belirgin özelliklerinden biridir. Bu surenin ilk ayetlerinde ise Zekeriyya kıssasına yer verilmiştir.

Zekeriyya, İsrailoğullarının büyük peygamberlerinden biri idi ve geçimini marangozlukla sağlamaktaydı (Muslim, *Sahîh,* IV. 1847; Ahmed ibn Hanbel, *Musned,* II. 296). Zekeriyya, Meryem'in teyzesinin kocası idi. Meryem, anasını doğumundan kısa bir süre sonra kaybettiği için, onun bakımını da Zekeriyya üstlenmiş ve onu, Beytu'l-Makdis'te mihrap denilen özel bir bölüme yerleştirmişti. Âl-i İmrân suresinin 37. ayetinde de açıklandığı üzere, Zekeriyya ne zaman mihraba, Meryem'in yanına çıksa, orada taze rızıklar bulur, ona, "Ey Meryem! bunlar nereden?" diye sorduğunda Meryem de "Rabbimin katından." diye cevap verirdi. Meryem'in, Rabbi tarafından rızıklandırıldığını gören Zekeriyya, kendisi çok yaşlı, karısı da kısır olmasına rağmen, bir evlatla rızıklandırılmasını arzulamış ve Rabbine dua ve niyazda bulunarak, *"Rabbim! Bana kendi tarafından temiz bir zürriyet ihsan et. Şüphesiz sen, duaları hakkıyla işitensin."* demiştir. Rabbi de onun duasını kabul etmiş ve melekler onu Yahya isimli bir oğul ile müjdelemişlerdir: *"Mabette, onun namaza kalkmış olduğu bir sırada melekler ona şöyle seslenmişlerdi: Allah, sana, kendisinden gelecek bir kelimeyi tasdik eden, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olan Yahya'yı müjdeler."* (3/Âl-i İmrân, 39). Ancak Zekeriyya, bu müjde karşısında şaşkınlığını gizleyememiş ve şöyle demiştir: *"Rabbim! Yaşlılık bana gelip çatmış. Karım da kısır olduğu hâlde benim nereden çocuğum olacak?" demiş, Allah da "Allah, dilediğini böyle yapar." buyurmuştur."* Meryem suresinin 8-9. ayetlerinde de Zekeriyya'nın bu sözleri şöyle ifade edilmiştir: *"Rabbim! Karım kısır olduğu ve ben de ihtiyarlığın sonuna vardığım hâlde benim nereden çocuğum olacak?" Allah da buyurmuştu ki: "Rabbin böyle buyurdu. Bu bana kolaydır. Nitekim daha önce de sen hiçbir şey değilken seni yaratmıştım."*

Meryem suresi, Zekeriyya'nın duası üzerine, kendisine, Yahya'nın ihsan edilmesiyle ilgili kıssanın anlatılmasıyla başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

1 Kâf, hâ, yâ, ayn, sâd.

2 Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya rahmetinin zikridir.

3 Hani o, Rabbine sessizce yalvarmıştı.

4 Demişti ki: "Rabbim! Kemiklerim iyice zayıf-

ladı; baş, ihtiyarlık ateşiyle alevlendi. Rabbim! Sana dua sebebiyle hiç bedbaht olmadım.

5 Arkamdan gelecek yakınlarımın, (din hususunda üzerlerine düşeni yapmayacaklarından) korkuyorum. Karım da kısırlaştı. Sen kendi katından bana (yerime geçecek) bir oğul ver."

6 O, hem bana, hem de Yakupoğullarına mirasçı olsun. Rabbim! Onu hoşnut olacağın bir kimse yap.

1 *Kâf, hâ, yâ, ayn, sâd.* Kur'an-ı Kerim'de 29 surenin ilk ayeti olarak zikredilen ve hurûfu mukatta'a denilen bu birleşik harfler, manaları açık olmayan, bu yüzden de müfessirler tarafından değişik şekillerde tefsir edilen harflerdendir. Bazıları bu harfleri, manalarını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği birtakım müphem kelimeler yahut esrara delalet eden işaretler olarak tefsir etmişlerdir ki Kur'an-ı Kerim'de bu çeşit mübhematın bulunabileceğini kabul etmek mümkün görünmemektedir. Bazıları bu harflerin, Allah ile peygamberi arasında bir şifre olduğunu ileri sürerken, diğer bazıları, kendisinden sonraki ibarelerin manalarına dikkatleri çekmek için uyarı olduğunu söylemişlerdir ki kanaatimizce doğru görüş de budur.

2 Nitekim bu harflerin ardından gelen ikinci ayette, *"Bu, Rabbinin, kulu Zekeriyya'ya rahmetinin zikridir."* buyurulmuş ve bununla, Allah Teâlâ'nın, kulu ve İsrailoğullarının büyük peygamberlerinden biri olan Zekeriyya'ya yaptığı ihsana veya rahmetine işaret olunmuştur.

3 Allah Teâlâ'nın kulu ve peygamberi Zekeriyya'ya yaptığı bu büyük ihsan veya rahmet ise onun, sessizce Rabbine yaptığı bir dua ve niyazın karşılığı idi.

4 Zekeriyya, bu duasında demişti ki: Rabbim! Kemiklerim gerçekten zayıfladı ve onlarda hiç güç kalmadı. Başım, yaşlılık sebebiyle alev alev tutuştu; gençliğin simsiyah saçları, yerini ak saçlara terk etti. Rabbim! Bugüne kadar sana ne dua etmişsem, onu kabul edip bana istediğimi verdin ve içimde reddedilmiş olmanın burukluğunu veya acısını hiçbir zaman hissetmedim.

5 Şimdi içimi dolduran en büyük korku, ölümümden sonra, yakınlarımdan hiçbirinin benim yerimi dolduramayacak olması ve hak din konusunda halkı irşat edecek durumda bulunmaması, bu yüzden de insanların, zaman içinde senin hak yolundan saparak kötü yollara düşecek olmasıdır. Rabbim! Benim bu derece yaşlanmış olmama ve karımın da aynı şekilde yaşlı ve kısır olmasına rağmen, sen bana, benim yerime geçecek bir veli veya bir mirasçı ver.

Ayet-i kerimede Zekeriyya'nın Rabbinden, yerine geçecek ve onun yaptıklarını yapacak bir kimse istediği açıklanmış ve ondan *veli* olarak söz edilmiştir. Aynı duanın zikredildiği, *"Rabbim! Bana kendi tarafından temiz bir zürriyet ihsan et. Şüphesiz sen, duaları hakkıyla işitensin."* (3/Âl-i İmrân, 38) ayetinde *zürriyet* istediği açıklanmış; *"Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen, vârislerin en hayırlısısın, diye seslenmiştir."* (21/Enbiyâ, 89) ayetinde ise onun isteğinin bir mirasçı olduğuna işaret edilmiştir.

6 Nitekim bu ayet-i kerimede de Enbiyâ suresinin 89. ayetinde işaret olunan mirasçı sözü üzerinde durulmuş ve Zekeriyya'nın kendisinden sonra yerine geçecek kimsenin, hem kendisine hem de Yakupoğullarına mirasçı olmasını dileyerek, *"Rabbim! Onu hoşnut olacağın bir kimse yap."* dediği zikredilmiştir.

Gerek ayet-i kerimelerin zahirinden ve gerekse onlarla ilgili olarak yapmaya çalıştığımız açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Zekeriyya, Rabbine yaptığı bu dua ve niyazında kendisinin yaşlanmış ve karısının da kısır olması dolayısıyla, Rabbinden bir oğul istemeye cesaret edememiş, her ne kadar gönlünde bir oğul arzusu yerleşmiş olsa bile bunu açık açık söyleyememiştir. Yukarıda zikrettiğimiz her üç surede görülen ayetlerden de anlaşıldığı gibi, Rabbinden isteğini, oğul yeri-

ne, ya veli, ya mirasçı, ya da zürriyet olarak dile getirmiştir. Zekeriyya, duasında bunların yerine bir oğul isteseydi ve "Rabbim! Bana, ben öldüğüm zaman benim yerime geçecek bir oğul ver." deseydi ne olurdu yahut nasıl bir cevapla karşılaşırdı? Öyle anlaşılıyor ki Zekeriyya'nın gönlünde bir oğul olsa bile, onun bu arzusunu açıkça ifade etmesine engel olan şey, alacağı cevap korkusu idi. O bir oğul istediği takdirde kendisine denebilirdi ki: Sen, bu yaşa gelmiş ve zürriyetten kesilmiş, karın ise kısır; böyle olduğunuz hâlde nasıl bir oğul istersin? Zekeriyya'nın böyle bir düşünce ile Rabbinden oğul istemeye cesaret edemediği daha sonraki ayet-i kerimelerden de anlaşılmaktadır. Nitekim Rabbi onu, adı Yahya olan bir oğul ile müjdelediği zaman Zekeriyya, "Karım kısır, ben de ihtiyarlamış olduğum hâlde bu nasıl olur?" demiş ve bu müjdeyi şaşkınlık içinde karşılamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

7 (Rabbi de ona buyurmuştu ki:) "Ey Zekeriyya! Biz sana, ismi Yahya olan bir oğlanı müjdeleriz. Daha önce hiç kimseyi bu isme ortak kılmamıştık."

8 Zekeriyya ise şöyle demişti: "Rabbim! Karım kısır olduğu ve ben de ihtiyarlığın sonuna vardığım hâlde benim nereden çocuğum olacak?"

9 Allah da buyurmuştu ki: "Rabbin böyle buyurdu: Bu bana kolaydır. Nitekim daha önce de sen hiçbir şey değilken seni yaratmıştım."

10 Zekeriyya ise şöyle demişti: "Rabbim! (Çocuğumun olacağına dair) bana bir işaret ver." Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla üç gece boyunca konuşmamandır."

11 Bunun üzerinedir ki Zekeriyya mescitten kavminin karşısına çıkmış ve onlara, gece gündüz Allah'ı tesbih etmelerini işaretle bildirmişti.

7 Zekeriyya'nın, Rabbine dua ve niyazda bulunarak, ölümünden sonra hem kendisine, hem de Yakupoğullarına mirasçı olacak bir veli istemesi üzerine Rabbi onun bu duasını kabul etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Zekeriyya! Biz sana, ismi Yahya olan bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce hiç kimseye bu isim verilmemişti.

Zekeriyya'nın duasında, *"O, hem bana, hem de Yakupoğullarına mirasçı olsun."* diyerek ismini zikrettiği Yakup, İshak'ın oğlu olup İbrahim'in de torunu idi ve İsrail lakabıyla şöhret kazanmıştı. Bütün ehl-i kitap peygamberleri de Yakup'un soyundan gelmişlerdi. İbrahim'in diğer oğlu İsmail ise Yakup'un amcası idi ve son İslam peygamberi Hazreti Muhammed (sas.) de onun soyundan gelmişti. Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamber olarak gönderilmesiyle peygamberlik görevi de Yakup (İsrail) oğullarından İsmailoğullarına intikal etmiş oluyordu.

8 Ancak Rabbinin Zekeriyya'yı Yahya adında bir oğul ile müjdelemesi, onu iyice şaşırtmış ve karısının kısır, kendisinin de çok yaşlı olması sebebiyle nasıl çocuk sahibi olabileceklerini sormaktan kendini alamamıştı.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Zekeriyya (as.), ne kadar arzu etmiş olursa olsun, kendisinin çok yaşlı karısının da kısır olması dolayısıyla çocuk sahibi olabileceklerini hiç düşünmek istememiş ve bu sebepten Rabbine niyazda bulunurken yerine geçecek bir veli veya bir mirasçı istemişti. Karısının kısırlığı sebebiyle, gençlik yaşlarında da çocukları olmamıştı. Buna benzer bir durum, İbrahim ve eşi Sare için de geçerli olmuş, Lut kavmine gönderilen melekler İbrahim'in evine de uğrayarak ona İshak'ı, İshak'ın ardından da Yakup'u müjdelemişlerdi. Ancak bunu işiten İbrahim'in karısı Sare, şaşkınlığını gizleyememiş ve *"Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu hâlde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey."* (11/Hûd, 70-72) demişti. Hıcr suresinin 52-54. ayetlerinde de bilgili bir oğul ile müjdelenen İbrahim'in şaşkınlığına işaretle onun, *"İh-*

tiyarlığın bana gelip çatması üzerine mi beni müjdeliyorsunuz? Neye dayanarak müjdeliyorsunuz?" dediği zikredilmiştir. Kendilerine birer evlat müjdelenmesi karşısında şaşkınlıklarını gizleyememeleri yönünden Zekeriyya ile İbrahim arasında bir benzerlik varsa da yine de durumlarını farklı kılan önemli bir sebebe burada işaret etmek gerekir. O da Zekeriyya ve eşi Hanne'nin yaşlılıkları yanında bir de kısır oluşları söz konusudur ve bu da çocuk sahibi olmayı engelleyen yaşlılıktan çok daha önemli bir sebep teşkil eder. Oysa İbrahim için kısırlık söz konusu değildir. Nitekim onun, İshak'tan on üç yıl önce dünyaya gelmiş İsmail adlı bir oğlu vardır. Bundan da anlaşılmaktadır ki İbrahim ve eşinin bir çocukla müjdelenmeleri karşısındaki şaşkınlıkları, sadece yaşlılık sebebine dayanır. Oysa Zekeriyya'nın şaşkınlığı, yaşlılık yanında hem kendisinin hem de eşinin kısır oluşları yüzündendir.

9 Ancak Allah Teâlâ, kısırlıkları yüzünden çocuk sahibi olmalarını imkânsız gibi gören Zekeriyya'ya, hudutsuz kudreti karşısında çocuklarının olmasına hiçbir şeyin engel olamayacağını hatırlatmış ve melekleri vasıtasıyla ona şöyle buyurmuştur: Rabbin böyle istedi; O bunu istedikten sonra, istediği şeyin gerçekleşmesinde hiçbir engel veya hiçbir güçlük söz konusu olamaz. O, bir şeyin olmasını murat ettiği zaman, ona ol demesi yeterlidir; o da hemen olur. Nitekim sen hiçbir şey değilken ve senden hiçbir eser yokken, seni yoktan var edip yaratan da Rabbindir. Bunu yapmak bile Rabbine güç değilken, şimdi anası ve babası olan bir çocuğu doğum yoluyla yaratmak mı Rabbine güç gelecektir?

10 Rabbinin bu sözleri üzerine Zekeriyya, çocuklarının olacağına dair Rabbinden içini sükûna kavuşturacak bir delil istemiş ve "Rabbim! İçimin rahatlaması ve kalbimin mutmain olması için, bana karımın hamile kaldığını gösteren bir işaret veya bir delil ver." demiştir. Bunun üzerine Rabbi de ona şöyle buyurmuştur: Rabbinden sana gelen müjde gerçekleştiği ve eşin, Yahya'ya hamile kaldığı zaman, senin işaretin, dilinin tutularak birbiri arkasına üç gece boyunca insanlarla konuşamaman olacaktır. Bu, elbette senin konuşmana engel olmak için başına gelmiş bir bela veya bir hastalık değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Zekeriyya, "Rabbim! Bana (bu hususta) bir alamet ver." demiş, Rabbi de "Senin alametin, üç gün boyunca, işaretleşme dışında insanlarla konuşmamandır. Rabbini de çok zikret ve akşam sabah tesbih et." buyurmuştur."* (3/Âl-i İmrân, 41).

11 Bunun üzerine Zekeriyya mihraptan çıkmış ve ibadet için kendisini bekleyen kavmine, sabah akşam Rablerini tesbih etmelerini emretmiştir. Ancak Zekeriyya, dili tutulduğu için bunu konuşarak söyleyememiş, elleriyle ve başıyla işaretler yaparak anlatmaya çalışmıştır.

İşte bu, surenin başında da zikredildiği gibi, Allah Teâlâ'nın, kulu Zekeriyya'ya nasıl bir evlat ihsan ettiğinin kıssasıdır. Allah'ın selamı onun üzerine olsun.

يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ ۖ وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَاةً ۖ وَكَانَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَبَرًّا
بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُن جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَسَلَامٌ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَيَوْمَ يَمُوتُ وَيَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾

[12] (Sonra doğup büyüyen Yahya'ya), "Ey Yahya! Kitaba sımsıkı sarıl." (diye hitap etmiştik). Daha çocukken ona hikmet vermiştik.

[13] Ve kendi katımızdan insanlara karşı bir yumuşaklık, bir temizlik vermiştik. O da sakınan bir kimse olmuştu.

[14] Anasına, babasına karşı da iyi idi. Zorba ve isyankâr değildi.

[15] Doğduğu gün, öldüğü gün ve yeniden hayata döndürüleceği gün ona selam olsun.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İsrailoğullarının büyük peygamberlerinden biri olan Zekeriyya hakkında hem Zekeriyya'nın hem de karısının kısırlıkları yüzünden çocuk sahibi olamadıklarını, Zekeriyya'nın kendisinden sonra yerine geçerek kavmini Allah'ın hak yolunda irşat edecek bir veli veya mirasçı vermesi için Rabbine yönelttiği dua ve niyazını, Rabbinin de onun bu duasını kabul ederek ona Yahya adlı bir oğul müjdelediğini anlatmıştır. Her ne kadar Zekeriyya, Rabbinden gelen bu müjdeyi şaşkınlıkla karşılamış olsa bile, dilediği her şeyi yapmaya kadir olan Allah Teâlâ'nın bu müjdesi karşısında onun gibi büyük bir peygamberin şüpheye düşmesi elbette mümkün değildir. Nitekim Zekeriyya, bir çocukları olacağını nasıl anlayacaklarını ve bunun delilinin ne olduğunu sorduğu zaman, Rabbi de ona, dilinin üç gün boyunca tutulacağını ve hiç kimseyle konuşamayacağını bir delil olarak haber vermiştir. Zekeriyya, mihraptan inip de kendisini bekleyen kavmi karşısına çıktığında dilinin tutulduğunu ve hiç konuşamadığını görünce, Rabbinin verdiği müjdenin gerçekleştiğini ve yakında Yahya adlı bir oğula baba olacağını anlamıştır. İşte, yukarıdaki ayetlerde de Yahya adlı çocuğun doğumu anlatılmış ve onun bazı vasıfları zikredilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[12] (Sonra doğup büyüyen Yahya'ya), "Ey Yahya! Kitaba sımsıkı sarıl." (diye hitap etmiştik). Daha çocukken ona hikmet vermiştik.

[13] Ve kendi katımızdan insanlara karşı bir yumuşaklık, bir temizlik vermiştik. O da sakınan bir kimse olmuştu.

[14] Anasına, babasına karşı da iyi idi. Zorba ve isyankâr değildi.

[15] Doğduğu gün, öldüğü gün ve yeniden hayata döndürüleceği gün ona selam olsun.

12 Ayet-i kerimenin baş tarafında Allah Teâlâ'nın, Zekeriyya'nın dünyaya gelen oğlu Yahya'ya hitap ettiğine delalet eden sözü hazfedilmiştir. Hazfedilen bu sözün takdiri şöyledir: Rabbi tarafından Zekeriyya'ya müjdelenen ve adı Yahya olan çocuk dünyaya gelmişti. Kendisine söylenenleri anlayabilecek bir yaşa ulaşınca, ona, halkın o sıralarda okuyup durmakta olduğu Tevrat'ı öğretmiş ve şöyle hitap etmiştik: Ey Yahya! İsrailoğullarına büyük bir nimet olarak verdiğimiz ve sana da öğrettiğimiz bu kitaba sımsıkı sarıl ve yalnız onunla hükmet. Senden önceki peygamberler de onunla hükmetmişler ve ona göre amel etmişlerdi. Bundan sonra Allah Teâlâ, onun bazı sıfatlarına işaret ederek ona ihsan ettiği nimetleri zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: Daha küçük yaşlarda iken ona hikmet vermiş ve onu dinde anlayışlı ve bilgili bir kimse yapmıştık.

Ayet-i kerimede Yahya'ya ihsan edildiği belirtilen hikmet lafzı, müfessirler tarafından nübüvvet manasında açıklanmış ve ibare, "Küçük yaşta ona peygamberlik vermiştik." manasında tefsir edilmiştir. Nitekim İsa (as.) da küçük çocuk iken peygamber yapılmıştı. Eğer Yahya'nın daha küçük yaşta Rabbinin bu hitabına mazhar kılındığı ve onun bazı üstün sıfatları zikredilerek bu sıfatlarla methedildiği göz önünde bulundurulursa, ona ihsan edilen hikmetin, peygamberlik olması akla daha yakındır. Nitekim Allah Teâlâ, takip eden ayette onun bazı sıfatlarını daha zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

13 Kendi katımızdan rahmet olmak üzere ona kalp yumuşaklığı ile safiyet veya temizlik de vermiştik. Bu sebeple insanlara sevgiyle yaklaştığı gibi, onlara karşı çok şefkatli ve çok merhametli davranıyor, onları daima iyi ve güzel yollara teşvik ediyordu. Aynı zamanda onların, hem dünya, hem de dinle ilgili işlerinde kötülüklerden uzak kalmalarını ve her zaman saf ve temiz bir kalp-

le hareket etmelerini istiyordu. O, tam manasıyla takva sahibi bir kimse idi ve Rabbine karşı, küçücük de olsa herhangi bir günah işlemekten şiddetle kaçınırdı.

14 O, anasına ve babasına karşı da çok iyi davranırdı. Her zaman onları hoşnut etmeye çalışır ve daima onların gönüllerini alırdı. Onlara karşı hiçbir zaman zorbalık yapmamış ve isyankâr davranmamıştır.

15 Allah Teâlâ, Yahya'yı bu güzel sıfatlarla tavsif edip onu, küçük de olsa, hiçbir günaha bulaşmamış bir peygamber olarak tanıttıktan sonra, ona tahsis edilmiş bir mükâfat olmak üzere, üç değişik günde ona selamet dilemiş ve şöyle buyurmuştur: Doğduğu gün, Allah'ın selamı onun üzerine olsun. Bu, onun, şeytanın tasallutundan uzak kalması ve selamette olması için Rabbinin ona bir mükâfatıdır. Keza öldüğü gün, Allah'ın selamı onun üzerine olsun. Bu, onun, kabir azabından uzak kalması ve selamette olması için Rabbinin ona başka bir mükâfatıdır. Üçüncü günün selameti ise kıyamet günü ile ilgilidir ve Allah Teâlâ, yeniden hayata döndürüleceği gün ona selam buyurmuştur ki bu da kıyamet gününün korkusundan ve kıyamet azabından uzak kalması için Rabbinin diğer bir mükâfatıdır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ إِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ أَهْلِهَا مَكَانًا شَرْقِيًّا ﴿١٦﴾ فَاتَّخَذَتْ مِنْ دُونِهِمْ حِجَابًا
فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾
قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ
أَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا
﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾

16 (Ey Muhammed!) Kitapta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğuda bir yere çekilmişti.

17 Kendisini onlardan gizlemek için bir de perde çekmişti. Ona ruhumuzu göndermiştik; o da ona tam bir insan suretinde görünmüştü.

18 Meryem ona şöyle demişti: "Eğer sakınan bir kimse isen, senden Rahmân'a sığınırım."

19 O ise demişti ki: "Ben sana tertemiz bir oğlan çocuğu bağışlamak için Rabbinin bir elçisiyim."

20 Meryem de şöyle demişti: "Bana hiçbir insan dokunmamış ve ben hiçbir zaman kötü olmamış iken, nereden benim çocuğum olacak?"

21 Melek de demişti ki: "Rabbin buyurdu ki: İnsanlara onu bir delil ve bizden bir rahmet kılmak için, bu bana kolaydır." Bundan sonra da iş olup bitmişti.

22 Nitekim Meryem, çocuğa gebe kalmış ve onunla birlikte uzak bir yere çekilmişti.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kendisinden sonra kavminin başına geçecek ve onları hak yola irşat edecek bir veli veya bir vâris isteyen Zekeriyya'nın (as.) dua ve niyazını zikredip ona Yahya adında bir evlat ihsan ettiğini haber verdikten sonra, kendisinin yaşlı, karısının ise hem yaşlı hem de kısır olmasına rağmen çocuklarının olmasını şaşkınlıkla karşılayan Zekeriyya'nın (as.) kıssasını anlatmış, yukarıdaki ayetlerde de İsa'yı (as.) babasız dünyaya getiren Meryem kıssasını zikretmiştir. Yaşlı bir erkek ile kısır bir kadından dünyaya gelen bir çocuğu konu alan Zekeriyya kıssası ile hiçbir erkekle ilişkisi bulunmadığı hâlde babasız bir çocuk dünyaya getiren Meryem'in kıssaları arasında Allah'ın kudretinin hudutsuzluğunu ve kulları üzerindeki hükümranlığının azametini göstermesi yönünden hem apaçık bir benzerlik hem de belirli bir bağlantı bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Önce yaşlı ve kısır bir karı kocadan bir çocuk dünyaya gelmesi, sonra da böyle bir çocuğun babasız olması zikredilmiştir ki birincisi, akla ve âdete daha yakın görünür. Bu sebeple Allah Teâlâ, önce Zekeriyya (as.) kıssasını zikretmiş, sonra Yahya (as.) kıssasına yer vermiş ve bu kıssa ile Meryem kıssası arasında geçişi kolaylaştıran bir bağ oluşturmuştur. Daha sonra da önceki kıssadan daha garip olan İsa (as.) kıssasını anlatmıştır. Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

[16] (Ey Muhammed!) Kitapta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılıp doğuda bir yere çekilmişti.

[17] Kendisini onlardan gizlemek için bir de perde çekmişti. Ona ruhumuzu göndermiştik; o da ona tam bir insan suretinde görünmüştü.

[18] Meryem ona şöyle demişti: "Eğer sakınan bir kimse isen, senden Rahmân'a sığınırım."

[19] O ise demişti ki: "Ben sana tertemiz bir oğlan çocuğu bağışlamak için Rabbinin bir elçisiyim."

[20] Meryem de şöyle demişti: "Bana hiçbir insan dokunmamış ve ben hiçbir zaman kötü olmamış iken, nereden benim çocuğum olacak?"

[21] Melek de demişti ki: Rabbin buyurdu ki: "İnsanlara onu bir delil ve bizden bir rahmet kılmak için, bu bana kolaydır." Bundan sonra da iş olup bitmişti.

[22] Nitekim Meryem, çocuğa gebe kalmış ve onunla birlikte uzak bir yere çekilmişti.

16 Ey Muhammed! İsrailoğulları içerisinde temiz bir aileden gelen ve Davut'un (as.) soyundan olan İmrân kızı Meryem'i de bu surede anmayı ihmal etme. Meryem'e anası hamile iken, Rabbine dua ve niyazda bulunmuş ve *"Rabbim! Ben, karnımdakini yalnız ibadet için sana adadım; bunu benden kabul et. Şüphe yoktur ki sen, hakkıyla işiten, hakkıyla bilensin."* (3/Âl-i İmrân, 35-37) demişti. Ananın dileği erkek çocuğu idi; fakat çocuk doğduğu zaman onun kız çocuğu olduğunu görünce şaşkınlığını gizleyememiş ve *"Rabbim! Onu bir kız olarak doğurdum."* demişti. Sonra da *"Erkek kız gibi değildir. Ona Meryem adını koydum. Onu ve zürriyetini kovulmuş şeytandan sana sığındırırım."* diye dua etmişti. *"Rabbi onu iyi bir şekilde kabul etmiş ve güzel bir bitki gibi geliştirmişti. Zekeriyya'yı da ona bakması için memur etmişti. Ne zaman Zekeriyya onun yanına, mabede girse, yanında bir rızık bulurdu. Ona şöyle derdi. "Ey Meryem! Bu nereden"? O da "Rabbimin katından." diye cevap verirdi. Şüphesiz Allah, dilediğini rızıklandırır."*

İşte Meryem, mihrapta Zekeriyya'nın (as.) gözetiminde yaşayıp genç kızlık dönemine girdiği sıralarda yakınlarından uzaklaşarak, kaldığı Beyt-i Makdis'in doğru tarafına çekilmişti.

17 Tek başına doğu tarafına çekilen Meryem, orada kendisini ailesinden gizlemek için, bir de aralarına perde çekmişti.

Ayet-i kerimede Meryem'in ailesinden ayrılıp doğu tarafına çekildiği ve kendisini onlardan gizle-

mek için aralarına bir de perde çektiği zikredilmişse de doğu tarafıyla kastedilen yerin neresi olduğu, neden ailesinden ayrıldığı, niçin onlardan gizlenmek zorunda kaldığı ve niçin aralarına perde çektiği açıklanmamıştır. Bütün bunlar, müfessirler arasında farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bazılarına göre Meryem, genç kızlık dönemine girmiş ve ilk defa hayız görmüştür. Bu ilk hayız, onun ibadet yerinden ayrılmasına ve ailesinden gizlenmesine sebep olmuştur. Başkalarıyla kendi arasına perde çekmesi de hayızdan temizlendikten sonra başkalarına görünmeden rahatça yıkanabilmesi içindir. Diğer bazılarına göre onun doğu tarafına çekilmesi, ibadet edebileceği daha sakin ve daha kimsesiz bir yer aramak içindir. Bir görüşe göre de o, su aramak için dışarı çıkmıştır. Bütün bunlar, ayet-i kerimenin akla getirdiği sorulara cevap bulmak için ileri sürülmüş görüşlerdir. Ancak bu görüşlerden herhangi birini doğrulayacak bir ipucu veya işaret mevcut değildir. Doğrusunu, hiç şüphesiz yalnız Allah bilir.

Allah Teâlâ, Meryem'in ailesinden ayrılıp doğu tarafına çekildiğini ve yalnız kalmak için aralarına bir de perde çektiğini açıkladıktan sonra, muhtemelen onun tek başına kaldığı bir sırada ona ruhunu göndermiş, o ruh da ona bir insan suretinde görünmüştür. Meryem'e gönderilen bu ruhun, Cebrail (as.) olduğu akla yakın gelmektedir. Zira bu melek, bütün peygamberlere Allah Teâlâ'dan vahiy getiren bir melektir ve Hazreti Peygamber'e geldiğinde zaman zaman insan suretine büründüğü de sahih haberlerden bilinmektedir. Nitekim Buhârî (*Sahîh,* I. 2-3; IV. 80) ve Muslim (*Sahîh,* IV. 1816-1817) tarafından nakledilen bir hadiste, el-Hâris ibn Hişâm Hazreti Peygamber'e, "Sana vahiy nasıl geliyor?" diye sorduğunda Hazreti Peygamber şu cevabı vermiştir: "Bazı zamanlar bana çıngırak sesi gibi gelir ki bana en ağır geleni budur. Sonra benden ayrılır. O zaman ben, bana haber verileni iyice ezberlemiş olurum. Bazı zamanlarda da melek, bir insan suretinde gelir. Bana söylediklerini iyice bellerim." Muslim (*Sahîh,* I. 36-37), Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 526), Tirmizî (*Sunen,* V. 7) ve İbn Mâce (*Sunen,* I. 32) tarafından nakledilen başka bir hadiste de Ömer ibnu'l-Hattâb (ra.) şunları anlatmıştır: "Bir gün Resulullah'ın (sas.) yanında bulunuyorduk. Birden yanımızda bembeyaz elbiseli, simsiyah saçlı, üzerinde hiç yolculuk eseri görülmeyen ve içimizden hiçbirinin tanımadığı bir adam zuhur etti ve Hazreti Peygamber'in yanına oturdu; iki dizini onun iki dizine dayadı ve iki avucunu da kendi dizleri üzerine koydu ve "Yâ Muhammed! Bana İslam'dan haber ver." dedi. Resulullah (sas.), "İslam, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna şehadet etmen, namazı kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman, yoluna gücün yeterse Beyt'i haccetmendir." buyurdu. O, "Doğru söyledin." dedi. Ömer dedi ki: "Biz ona hayret ettik; hem soruyor, hem de peygamberi tasdik ediyordu." "Bana imandan haber ver." dedi. Resulullah (sas.), "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman etmen ve bir de kaderin hayrına ve şerrine inanmandır." buyurdu. "Doğru söyledin." dedi. "Bana ihsandan haber ver." dedi. Resulullah (sas.), "Sanki kendisini görüyormuşsun gibi Allah'a ibadet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmesen bile O seni muhakkak görür." buyurdu. "Bana kıyamet vaktinden haber ver." dedi. Resulullah (sas.), "Bu meselede sorulan, sorandan daha âlim değildir." buyurdu. "Öyleyse bana onun alametlerinden haber ver." dedi. Resulullah (sas.), "Cariyenin sahibesini doğurması, yalın ayak, çıplak ve fakir davar çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış eder olduklarını görmendir." buyurdu. Ömer dedi ki: "Sonra o yabancı gitti; ben de uzun süre öylece kaldım." Sonra Hazreti Peygamber bana, "Ey Ömer! Soru soran bu yabancının kim olduğunu biliyor musun?" dedi. Ben, "Allah ve resulü daha iyi bilir." dedim. Resulullah (sas.), "Şüphe yok ki o, Cibril'dir. Sizlere dininizi öğretmek için gelmiştir." buyurdu."

Cebrail'in (as.) Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bir adı da *er-Rûhu'l-Emîn*'dir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Uyarıcılardan olman için (Ey Muhammed) onu senin kalbine apaçık bir Arapçayla er-Rûhu'l-Emîn indirmiştir."* (26/Şuarâ, 193-195).

18 Kendisini perde arkasında insanlardan gizleyerek ibadet eden ve bu hâlde iken daha emniyetli olduğunu düşünen Meryem'e Cebrail'in (as.) bir insan suretinde gelmesinin, onu ne derecede büyük bir endişeye düşürmüş olacağını tahmin etmek elbette güç değildir. Nitekim Meryem'in onu karşısında görünce, onun yapabileceği herhangi bir kötülük ihtimaline karşı Rabbine sığınma ihtiyacı duyması ve ona seslenmesi, bunun en açık delilini teşkil eder. Meryem perde arkasından çıkarak ona şöyle demiştir: Eğer sen, Allah'tan korkan bir kimse isen, ben, senin yapabileceğin herhangi bir kötülüğe karşı Allah'a sığınırım. Meryem'in bu sözünde bir kötülük karşısında kendisini koruma ihtiyacı duyan bir kimsenin iki savunma silahına sarıldığı görülür. Biri, Allah'ın adını anarak yapılan uyarı; diğeri ise Allah'a sığınmadır. Allah'ın adını anarak yapılan uyarı, ancak Allah'a inanan ve O'nun azabından sakınan kimseler üzerinde tesirli olabilir. Bu sebepledir ki Meryem, o yabancıya, *"eğer Allah'tan korkan bir kimse isen"* diyerek ona Allah'ı hatırlatmıştır. Eğer o, gerçekten Allah'tan korkan bir kimse ise onun Meryem'e dokunması mümkün değildir. Bu, Meryem'in, kendisini korumak için, yabancıya Allah'ı hatırlatarak başvurduğu bir korunma çaresidir. Diğeri ise yabancının Allah'a inanan bir kimse olmaması hâlinde başvurulacak bir çaredir ki bu da Allah'a sığınmaktan başka bir şey değildir ve Meryem de bunu yapmıştır.

19 Ancak Meryem'in endişelenmesi ve yabancı bir adamla karşı karşıya kalarak korkuya kapılması boşuna idi. Zira gelen adam, Rabbi tarafından kendisine oğlan çocuğu müjdelemek için gönderilen elçi idi; daha doğrusu, adam suretine bürünmüş bir melek, yani Cebrail (as.) idi. Nitekim Meryem'in onu karşısında görüp de korku içinde Rabbine sığınması üzerine, bu elçi kendisini tanıtmış ve "Ben, sana bir oğlan çocuğu müjdelemek için Rabbin tarafından gönderilen bir elçiyim." demiştir.

20 Ne var ki elçinin bu sözleri, Meryem'in korku ve endişesini büyük bir hayret ve şaşkınlığa çevirmiş, kendisine hiçbir erkek eli değmemişken ve kendisi de kötü yollara düşmemişken, nasıl bir oğlan çocuğunun olacağına hiçbir mana verememiştir. Bu şaşkınlığını da kendisinin saf, tertemiz bir kız olduğunu ve hiçbir erkekle ilişkisinin bulunmadığını açıklayarak gidermeye çalışmıştır. Şüphesiz Meryem, bu açıklamayı yaparken Rabbinin hudutsuz kudretinden ve O'nun yaratma gücünden şüpheye düşmüş değildi. Onun elçiye itirazı, normal şartlar içinde olabilecek bir çocuk için, kendisinde bu şartların oluşmadığını ona anlatabilme endişesinden kaynaklanıyordu. Yoksa o, şartlar oluşmasa bile, Rabbi dilediği takdirde O'nun anasız ve babasız bir insan yaratmaya kadir olduğunu elbette biliyordu ve buna yürekten inanıyordu.

21 İşte elçi de o anda Meryem'in düşünmediği bu gerçeği dile getirmiş ve ona şöyle demiştir: Bu, her ne kadar senin düşündüğün gibi olsa bile, Rabbin, senden bir oğlan çocuğu yaratacağını ve bunun kendisi için çok kolay olduğunu söylemiştir: *"Meryem demişti ki: "Rabbim! hiçbir beşer eli bana dokunmamışken, nereden benim oğlum olacak?" Allah da şöyle buyurmuştu: "Allah dilediğini böyle yaratır. Bir şeyin olmasını murat ettiği zaman, ona sadece "ol" der; o da hemen olur."* (3/Âl-i İmrân, 47). İşte Rabbin, senin dünyaya getireceğin çocuğu da bu hudutsuz kudretiyle yaratacaktır. Aynı zamanda O, bu çocuğu, hudutsuz kudretini insanlara gösterip anlatmak ve dilediği zaman, anasız ve babasız da olsa, bir insanı yaratabileceğine onu bir delil kılmak için ve insanlara bir rahmet olsun diye yaratacaktır. Nitekim Allah, insanların babası Âdem'i cennette hiçbir erkek ve kadın mevcut değilken anasız ve babasız olarak yaratmıştı. Keza Havva'yı Âdem'e bir eş olarak yarat-

tığı zaman, onu, kadın olmaksızın sadece bir erkekten, İsa'yı da erkek olmaksızın sadece bir kadından yaratmıştır.

22 Nitekim Cebrail (as.) tarafından Meryem'e anlatılan Allah Teâlâ'nın muradı, O'nun murat ettiği an gerçekleşmiş ve Meryem, kendisine haber verilen çocuğa hamile kalmıştır. O da Rabbinin bu takdirine rıza göstererek herkesten uzak, ıssız bir yere çekilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de Meryem'in hamilelik süresi zikredilmemiştir. Bu sürenin bilinmesine de zaten gerek yoktur. Ancak onun, kadınlar arasında maruf dokuz aylık bir süre olması ve Meryem'in bu süre içinde hem kavminden utanması hem de hakkında kötü şeyler söylenmesine fırsat vermek istememesi sebebiyle onlardan uzaklaşması tabii sayılmalıdır.

فَاَجَآءَهَا الْمَخَاضُ اِلٰى جِذْعِ النَّخْلَةِ ۚ قَالَتْ يٰا لَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادٰيهَا
مِنْ تَحْتِهَآ اَلَّا تَحْزَنِى قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهُزِّىٓ اِلَيْكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا
جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلِى وَاشْرَبِى وَقَرِّى عَيْنًا ۚ فَاِمَّا تَرَيِنَّ مِنَ الْبَشَرِ اَحَدًا فَقُولِٓى اِنِّى نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا
فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

[23] Doğum sancısı, onu bir hurma ağacına yaslanmaya zorlamış, "Keşke ben, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim." demişti.

[24] İşte o zaman, aşağıdan ona bir ses seslenmiş ve demişti ki: "Üzülme, Rabbin altındakini şerefli kıldı."

[25] "Hurma ağacını kendine doğru silkele de üzerine taze hurma dökülsün."

[26] "Ye, iç; gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görecek olursan de ki: Ben, Rabbime bir çocuk adadım. Bu itibarla, bugün, hiçbir insanla konuşmayacağım."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Meryem kıssasını zikretmiş ve bu kıssada Zekeriyya'nın (as.) himayesine verilen ve Beyt-i Makdis'e yerleştirilen Meryem'in, hayatına orada devam edip ibadetle meşgul olurken, ailesinden ayrılıp doğuda bir yere çekildiğini ve bir de perde çekip kendisini insanlardan iyice gizlediğini, işte bu sırada insan suretine bürünmüş olarak gelen Cebrail'in (as.) ona bir oğlan çocuğu müjdelediğini, ancak Meryem'in, herhangi bir erkekle ilişkisinin bulunmaması sebebiyle bu müjdeyi şaşkınlık içinde karşıladığını zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde kıssanın zikrine devam etmiş ve kendisine herhangi bir erkek eli değmemiş olmasına rağmen, Rabbinin hudutsuz kudretiyle hamile kalan Meryem'den, oğlu İsa'nın doğumunu açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[23] Doğum sancısı, onu bir hurma ağacına yaslanmaya zorlamış, "Keşke ben, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim." demişti.

[24] İşte o zaman, aşağıdan ona bir ses seslenmiş ve demişti ki: "Üzülme, Rabbin altındakini şerefli kıldı."

[25] "Hurma ağacını kendine doğru silkele de üzerine taze hurma dökülsün."

[26] "Ye, iç; gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görecek olursan de ki: Ben, Rabbime

bir çocuk adadım. Bu itibarla, bugün, hiçbir insanla konuşmayacağım."

23 Meryem, vaktini doldurup da birbiri arkasına gelen doğum sancılarıyla kıvranmaya başlayınca, bulunduğu yerdeki bir hurma ağacının gövdesine dayanmak zorunda kalmıştı. Ağacın dallarına tutunarak doğumu kolaylaştırmak istiyordu. Fakat onu en fazla sarsan ve belki de doğum sancısından daha çok korkutan şey, bir erkekle evli olmadığı hâlde bir çocuk doğuracak olmasıydı. İnsanların, hakkında söyleyecekleri sözleri düşünüyor ve bundan büyük bir utanç duyuyordu. Kendisi, Rabbinin hudutsuz kudreti hakkında elçisi tarafından yapılan açıklamalar sayesinde durumu yeterince kavramış olsa bile, insanlara bunu anlatmak kolay olmayacak ve hakkında kötü sözler söylemeye devam edeceklerdi. Bu sebeple Meryem, henüz doğum sancıları başlamadan önce ölümü temenni etmiş ve *"Keşke ben, bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim."* demiştir.

24 İşte Meryem, kendi kendine bu sözü söylemişti ki alt tarafından bir ses, onu teselli etmek ve kalbini huzur ve sükûna kavuşturmak için kendisine hitap etmiş ve şöyle demişti: Sen, babasız bir çocuk dünyaya getirmekten dolayı hiç üzülme ve canını da sıkma. Zira Rabbin, senden İsa'yı (as.) yaratıp dünyaya getirdi ve onu çok şerefli bir varlık kıldı. Meryem'e, İsa'nın müjdesini veren melekler, o şerefli varlığı tavsif ederken şöyle demişlerdir: *"(Allah) ona yazıyı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecektir. Onu İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecektir. (Bu peygamber onlara diyecektir ki:) Ben, Rabbiniz katından bir mucize getirdim; size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapacağım; sonra ona üfüreceğim; o da Allah'ın izniyle (canlı) bir kuş olacaktır. Yine Allah'ın izniyle körü ve abraşı iyi eder, ölüleri diriltirim. Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm. Eğer mü'min iseniz, bunda sizin için alınacak bir ibret vardır."* (3/Âl-i İmrân, 48-49).

Meryem'e seslenenin kim olduğu ayet-i kerimede açıklanmadığı için, müfessirler, onun kimliği hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazılarına göre bu söz, yeni dünyaya gelmiş olan bebek İsa'nın sözüdür ve bir mucize olarak, annesini teselli etmek için konuşmuştur. Bu görüşte olanların başlıca delili de onun beşikteyken ve yetişkin hâlinde insanlarla konuşacağının belirtilmiş olmasıdır (3/Âl-i İmrân, 46). Diğer bazı müfessirler ise İsa'nın, kavmine getirilinceye kadar hiç konuşmadığını ileri sürerek, doğum anında konuşanın Cebrail (as.) olduğunu söylemişlerdir. Keza Meryem'i teselli etmek için söylenen, *"Üzülme, Rabbin altındakini şerefli kıldı."* ibaresinde de ihtilaf edilmiş ve bazıları, bu ibarede geçen *seriyyen* kelimesine küçük nehir veya ırmak manası vererek ibareyi, Meryem'in su içmesi için, "Rabbin, altında bir ırmak akıttı." şeklinde manalandırmışlardır. Doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

25 Meryem'e seslenen sesin sahibi, konuşmaya devam etmiş ve ona, hurma ağacının dallarını silkelemesini tavsiye etmiştir. Böylece Meryem, dallardan düşen taze hurmalarla karnını da doyurabilecektir. Nitekim taze hurma dökülmesi için ona ağacın dallarını silkelemesini tavsiye ettikten sonra da şöyle demiştir:

26 O taze hurmadan ye ve sudan da iç; peygamber olacak oğlunu görmekten dolayı gözün aydın olsun. Eğer insanlardan herhangi biri, senin ve çocuğunun durumu hakkında sana bir şey soracak veya söyleyecek olursa ona, Rabbine bir oruç adadığını ve dolayısıyla hiç kimseyle konuşmayacağını söyle. Bu tavsiye, babasız çocuk dünyaya getiren Meryem'e, ne söylerse söylesin, kendisine inanmayacak olmaları dolayısıyla onu sıkıntıdan kurtarmak için gösterilen bir yol idi. Ayet-i kerimede zikredilen *oruç adama* tabiri, zamanın şeriatına göre yemekten ve içmekten kesilmek manasına geldiği gibi, konuşmaktan kesilmek manasına da geliyordu ve oruçlu kimse yiyip içmediği gibi, hiç kimseyle de konuşmuyordu.

فَاَتَتْ بِهٖ قَوْمَهَا تَحْمِلُهٗ ؕ قَالُوْا يٰمَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْـًٔا فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يٰۤاُخْتَ هٰرُوْنَ مَا كَانَ اَبُوْكِ امْرَاَ سَوْءٍ
وَّمَا كَانَتْ اُمُّكِ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَاَشَارَتْ اِلَيْهِ ؕ قَالُوْا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِى الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ اِنِّىْ عَبْدُ
اللّٰهِ ۖ اٰتٰنِىَ الْكِتٰبَ وَجَعَلَنِىْ نَبِيًّا ۙ﴿٣٠﴾ وَّجَعَلَنِىْ مُبٰرَكًا اَيْنَ مَا كُنْتُ ۖ وَاَوْصٰنِىْ بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ
مَا دُمْتُ حَيًّا ۖ﴿٣١﴾ وَّبَرًّا بِوَالِدَتِىْ ۫ وَلَمْ يَجْعَلْنِىْ جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلٰمُ عَلَىَّ يَوْمَ وُلِدْتُّ وَيَوْمَ اَمُوْتُ
وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

27 Meryem, çocuğunu taşıyarak kavmine getirmiş, onlar da şöyle demişlerdi: "Ey Meryem! Çok kötü bir iş yaptın."

28 "Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi; annen de yoldan çıkmış değildi."

29 Meryem, İsa'yı göstermiş, onlar ise şöyle demişlerdi: "Henüz beşikte olan çocukla nasıl konuşalım?"

30 Çocuk demişti ki: "Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı."

31 "Nerede bulunursam bulunayım, beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti."

32 "Anneme de iyi davranmamı emretti. Beni zorba ve asi yapmadı."

33 "Doğduğum gün, öleceğim gün ve tekrar hayata döndürüleceğim gün bana selam olsun!"

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde hamile olduğunu öğrendikten sonra uzak ve ıssız bir yere çekilen Meryem'in, doğum sancıları içinde kıvranırken bir hurma ağacına dayanarak evli olmadığı hâlde hamile kalmanın verdiği üzüntüyle nasıl ölümü temenni ettiğini, ancak alt tarafından gelen bir sesin, kendisini teselli etmek için üzülmemesini, zira Rabbinin kendisine, peygamber olmak üzere şerefli bir oğul ihsan ettiğini haber verdiğini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Rabbinden gelen apaçık delillerle rahatlayan Meryem'in, çocuğunu alarak kavminin yanına gittiğini, ancak bazı kişilerin, babasız çocuk dünyaya getirmesi sebebiyle onu kötü bir kadın olarak itham etmeleri üzerine, onun, beşikteki oğlu İsa'yı gösterdiğini, işte o zaman İsa'nın da beşikte konuşan bir bebek olarak anasını tebriye ettiğini ve kendisini de Rabbi tarafından seçilmiş mübarek bir kişi olarak tanıttığını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

27 Meryem, çocuğunu taşıyarak kavmine getirmiş, onlar da şöyle demişlerdi: "Ey Meryem! Çok kötü bir iş yaptın."

28 "Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi; annen de yoldan çıkmış değildi."

29 Meryem, İsa'yı göstermiş, onlar ise şöyle demişlerdi: "Henüz beşikte olan çocukla nasıl konuşalım?"

30 Çocuk demişti ki: "Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı."

31 "Nerede bulunursam bulunayım, beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti."

[32] "Anneme de iyi davranmamı emretti. Beni zorba ve asi yapmadı."

[33] "Doğduğum gün, öleceğim gün ve tekrar hayata döndürüleceğim gün bana selam!"

27 Kocası olmaksızın Rabbinin hudutsuz kudretiyle hamile kalan ve başlangıçta büyük utanç duymuş olmasına rağmen, Rabbi tarafından kendisine izhar edilen çeşitli delillerle kalbi mutmain olan ve kendisini Allah'ın emrine, kaza ve kaderine teslim eden Meryem, çocuğunu da kucağına alarak kavmine dönmüştü. Ancak onun bir çocukla geldiğini görenler, işin büyüklüğünü ve Meryem'in haddi aşarak utanılacak çok kötü bir şey yaptığını düşünmüşler ve kendisine, "Ey Meryem! Sen gerçekten utanç verici çok kötü bir şey yaptın." demişlerdir.

28 Yaptığı bu işin, mensubu olduğu ailenin yüksek şerefiyle bağdaşır hiçbir yanı bulunmadığını göstermek için ona, "Ey Harun'un kız kardeşi!" diye hitap etmişlerdi. Filhakika Harun, Musa'nın (as.) kardeşi idi ve Meryem de onun soyundan geliyordu. Âl-i İmrân suresinin 33-34. ayetlerinde bu aileden söz edilerek şöyle buyurulmuştur: *"Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini, birbirinden gelen bir zürriyet olarak âlemlere üstün kılmıştır. Allah, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir."* Meryem'i kötü yoldan çocuk doğurmakla suçlayanlar, ona Harun'un kız kardeşi olarak hitap ederken ona şöyle demek istiyorlardı: Sen, Allah'ın âlemlere üstün kıldığı bir aileden ve aralarında Harun gibi şerefli kimselerin de bulunduğu bir soydan geliyorsun. Baban İmrân, kötü bir adam değildi. Annen Hanne de kötü yollara düşmüş bir kadın değildi. Gerçek böyle olduğu hâlde sen, nasıl olup da bu ailenin şerefini ayaklar altına alacak şekilde bir çocuk edinirsin? Burada şuna da işaret etmek gerekir ki kavminin Meryem'e Harun'un kız kardeşi olarak hitap etmesi, ikisinin gerçek manada kardeş olmalarından değil, Meryem'in, asırlarca önce gelip geçmiş Musa'nın (as.) kardeşi Harun soyundan gelmiş olması dolayısıyladır. Bu, bizim, "Mü'minler kardeştirler." dediğimiz gibi, aynı soydan olanların da kardeş sayılmaları gibidir.

29 Kavminin Meryem'e zina isnat ederek çocuğunu bu yoldan edindiğini ileri sürmelerine karşılık Meryem, Rabbine, konuşmamakla oruç adamış olması dolayısıyla, nefsini müdafaa edecek tek bir kelime söylememiş, fakat onunla konuşun; gerçeği size o anlatsın, der gibi, beşikteki oğlu İsa'yı işaret etmiştir. Buna bir mana veremeyen kavminin adamları ise "Biz beşikteki bir bebekle nasıl konuşalım?" diyerek Meryem'e olan itirazlarını sürdürmüşlerdir.

30 İşte o sırada bir mucize vuku bulmuş ve beşikteki bebek İsa konuşmaya başlamış ve şöyle demiştir: Ben, Allah'tan başka ilah tanımayan ve yalnız Allah'a ibadet eden gerçek manada bir kulum. Ben, Allah'ın kuluyum. Bana bir kitap, İncil verdi ve bu kitabı zaman içinde bana indirecek. Keza ezelden benim peygamber olmama hükmetti ve beni peygamber yaptı.

İsa, *"Ben, Allah'ın kuluyum."* derken, bu sözleriyle ileride kendisine Allah'ın oğlu diyerek rububiyyet isnat eden Hıristiyanların bu sapık inançlarını açıkça reddetmiş olduğu gibi, annesini de her çeşit kötülükten tebriye ediyor, onu gerçek manada temize çıkarıyordu. Zira veled-i zina birinin peygamber olması ve ona vahiy mahsulü bir kitap verilmesi mümkün değildir. Peygamberler tarihinden açıkça bilinen bir gerçektir ki onlar, daima hiçbir lekesi olmayan saf ve temiz aileler içinden seçilmişlerdir. Kavim adamlarının, İsa'nın bu sözlerini önemsememeleri yahut onu şüphe ile karşılamaları da düşünülemezdi; zira bunları söyleyen, yaşını başını almış, konuşmasını bilen bir kimse değildi. Konuşan, belki de birkaç gün önce dünyaya gelmiş bir bebekti ve o, onların önünde konuşuyor, onlar da kendi kulaklarıyla onu duyuyorlar ve gözleriyle görüyorlardı. Cereyan eden hadiseyi inkâr etmeleri ve işin içinde bir oyun olduğunu ileri sürmeleri de mümkün değildi. Bu, Allah'ın, peygamber yapmak ve insanları hak olan

yoluna davet etmek için babasız yarattığı bebeğin konuşmasıydı. Daha doğrusu o bebeğe verdiği bir mucizeydi. İsa, beşikteki konuşmasına devam ediyor ve şöyle diyordu:

31 Ben nerede bulunursam bulunayım, Rabbim beni mübarek bir insan kıldı. Bu vasfımla ben, insanlar için daima hayırlı ve faydalı işleri yapacağım. Onları daima hayra, iyiye ve güzele davet edip kötülüklerden de menedeceğim. O, yaşadığım sürece bana, nefsi her türlü kötülüklerden koruyan ve kulu Rabbine bağlayan namaz ile malı kirlerden temizleyen ve fakirlere yardım edilmesini sağlayan zekâtı da emretti.

32 Keza bana, validem Meryem'e karşı daima iyi davranmamı, ona itaat etmemi ve onu üzecek davranışlardan sakınmamı emretti. Beni, büyüklenerek Rabbime ibadet ve itaatten, anneme iyilik etmekten yüz çeviren isyankâr ve zorba bir insan yapmadı.

Allah Teâlâ, çok defa ibadetle, anaya babaya itaat emrini birbiri arkasına zikretmiştir: *"Allah'a ibadet edin ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın. Anaya, babaya... iyilik edin..."* (4/Nisâ, 36); *"De ki: Gelin; Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyalım: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamanız; anaya babaya iyilik etmeniz..."* (6/En'âm, 151); *"Rabbiniz, kendisinden başkasına ibadet etmemenizi ve anaya babaya iyilik etmenizi emretmiştir..."* (17/İsrâ, 23).

Ayetler, O'nun katında Anaya babaya itaatin ne derece büyük önemi olduğunun en açık delillerinden biridir. Keza bu, Meryem'in zina gibi kötü bir fiilden ne kadar uzak kaldığının da başka bir delilini teşkil eder. Zira o, eğer zina işlemiş bir kadın olsaydı, masum bir peygamber ona iyilik edip yüceltmekle emrolunmazdı.

33 Doğduğum gün, öleceğim gün ve kıyamette yeniden hayata döndürüleceğim gün, şeytanın aldatmacalarından ve her türlü kötülüğünden uzak kalmak ve selamette bulunmak benim üzerime olsun. Her üç vakitte de ben, güven içindeyim ve hiç kimsenin bana zararı dokunmayacaktır.

Bu da İsa'nın, Allah'ın kulu olduğunu, onun da diğer kulları gibi yaşayıp öleceğini ve bir gün yeniden dirileceğini gösteren delillerdendir. Dolayısıyla onun Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürerek ona uluhiyyet isnat etmek büyük bir hatadır ve Allah'a şirk koşmaktan başka bir manaya gelmez.

ذٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ ۖ إِذَا قَضَىٰ
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَاخْتَلَفَ
الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ ۖ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ ۙ يَوْمَ يَأْتُونَنَا ۖ
لٰكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ ۘ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ
وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾

[34] İşte Meryem oğlu İsa budur; şüphe ettikleri hususta biz bunu gerçek bir söz olarak söylüyoruz.

[35] Allah için bir çocuk edinmek olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece "ol" der; o da hemen oluverir.

[36] Allah, şüphesiz, benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur.

[37] (Hıristiyan) fırkalar aralarında ihtilaf etmişlerdir. O büyük günün azabını görecek olmaları dolayısıyla vay o küfredenlerin hâline.

[38] Bize gelecekleri gün öyle güzel görecek, öyle güzel anlayacaklar ki! Fakat zalimler, bugün, apaçık bir sapıklık içindedirler.

[39] (Ey Muhammed!) Onlar gaflet içinde ve iman etmezlerken, işin bitmiş olacağı o pişmanlık gününe karşı onları uyar.

[40] Şüphesiz, yeryüzünün ve üzerindeki herkesin vârisi biz olacağız. Hepsi bize döndürülecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İsa'nın doğumu üzerine Meryem'in, oğlunu kucağına alarak kavmine getirdiğini, ancak kavmin, kötü yoldan çocuk doğurmakla itham ederek Meryem'i kınadıklarını, fakat mucize ile bebek İsa'nın konuşup kendisini tavsif ederek Allah'a ibadet eden bir kul olduğunu, Rabbinin ona kitap verip onu peygamber yaptığını, kendisini mübarek kıldığını, anasına iyi davranmasını, namaz kılıp zekât vermesini emrettiğini söyleyerek annesini bütün kötülüklerden tebriye ettiğini açıklayıp hem Meryem'i hem de dünyaya getirdiği oğlu İsa'yı kavmine tanıttıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Meryem oğlu İsa hakkında bütün bu anlatılanların gerçek olduğunu, dolayısıyla İsa'nın, Hıristiyanların ileri sürdükleri gibi Allah'ın oğlu değil, O'nun gerçek manada bir kulu olduğunu, buna rağmen Hıristiyan fırkaların, aralarında yine de ihtilaf edip gerçekle ilgisi olmayan görüşler ileri sürdüklerini ve bu çirkin görüş ve inançlarıyla kıyamet günü hak ettikleri kötü akıbete mutlaka ulaşacaklarını haber vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[34] İşte Meryem oğlu İsa budur; şüphe ettikleri hususta biz bunu gerçek bir söz olarak söylüyoruz.

[35] Allah için bir çocuk edinmek olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe hükmettiği zaman, ona sadece "ol" der; o da hemen oluverir.

[36] Allah, şüphesiz, benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur.

[37] (Hıristiyan) fırkalar aralarında ihtilaf etmişlerdir. O büyük günün azabını görecek olmaları dolayısıyla vay o küfredenlerin hâline.

34 İşte Meryem'in oğlu İsa budur. Kısaca ifade etmek gerekirse Mesih İsa, Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruh olup, İsrailoğullarının son peygamberidir (4/Nisâ, 171). Allah'ın hudutsuz kudretiyle babasız olarak dünyaya gelmiştir. Adı İsa, lakabı ise Mesih'tir. Kur'an-ı Kerim'in on üç suresinde ve otuz üç ayetinde ondan söz edilmiştir. Hıristiyanlar, onun babasız dünyaya gelmiş olmasını reddederler ve marangoz olan Yusuf adında bir babanın oğlu olduğunu ileri sürerler. Onlara göre İsa, Allah'ın oğludur; bazıları ise daha da ileri giderek onun, Allah'ın ta kendisi olduğunu söylemişlerdir. Ne var ki hiçbir delile dayanmayan bu iddialar, Allah Teâlâ'nın yukarıda tarif ve tavsif ettiği gerçek İsa ile hiçbir surette uyuşmaz ki ayette şöyle buyurulmaktadır: *"İsa'nın durumu, Allah katında Âdem'in durumu gibidir. Âdem'i topraktan yaratmış, sonra ona "ol" demiştir; o da hemen oluvermiştir. Bu hak, Rabbinden gelmiştir; o hâlde şüphecilerden olma."* (3/Âl-i İmrân, 59-60).

35 Allah Teâlâ, İsa'nın, gerçek manada Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu açıkladıktan sonra, onun Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürenleri

kesinlikle reddetmiş ve Allah'ın çocuk edinmesinin kendisine asla yaraşmayacağını, O'nun bundan münezzeh olduğunu ve zaten buna ihtiyacı da bulunmadığını zikretmiştir. Zira Allah, bir şeyin olmasını murat ettiği zaman ona, "ol" demesi yeterlidir. Her ne olursa olsun, onun vücut bulması veya yok olması, O'nun bir tek emrine bağlı kalınca, O'nun çocuk edinmesindeki fayda ne olacaktır? Her şeyden önce şunu kabul etmek gerekir ki çocuk edinmek, noksanlık alametinden başka bir şey değildir. Gerçek böyle olunca, Allah'a çocuk isnat etmek veya Hıristiyanların iddia ettikleri gibi, İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürmek, Allah'tá birtakım noksanlıklar bulunduğunu tevehhüm etmekten ve bu noksanlık sebebiyle O'nun çocuk edindiğini benimsemekten başka bir manaya gelmez. Allah, onların bu sapık iddialarından münezzehtir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ kitap ehline hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Ey kitap ehli! Dininizde (Allah'ın vazettiği hududu) tecavüz etmeyin ve Allah'a karşı gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu Mesih İsa, sadece Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Allah'a ve peygamberlerine iman edin. (İlahlar) üçtür demeyin. Kendi hayrınıza olmak üzere (bu teslis safsatasından) vazgeçin. Zira Allah tek bir ilahtır. O, bir oğul sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde olan her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter."* (4/Nisâ, 171).

36 Ayet-i kerimede zikredilen *"Allah, şüphesiz, benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir..."* sözünün, kendinden önceki ayetlerin devamı olarak Allah Teâlâ'nın sözü olması elbette doğru değildir. Başka bir ifadeyle, Allah Teâlâ, *"Allah, şüphesiz, benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir..."* buyurmuş olamaz. Bu itibarla genel olarak müfessirler, ibarenin başında yer alan *vav* harfini, İsa'nın, beşikte iken kavminin zina ile itham ettiği annesi Meryem'i temize çıkarmak için mucize olarak konuştuğu zaman söylediği, *"Ben, Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı."* sözüne atfetmişler ve ayet-i kerimeyi, *"Ben, Allah'ın kuluyum; O benim de Rabbimdir; sizin de Rabbinizdir."* manasında tefsir etmişlerdir. İsa, kavmine bu gerçeği hatırlattıktan sonra, onlara yalnız Allah'a ibadet etmelerini de emretmiş ve şöyle demiştir: *"O hâlde yalnız O'na ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur."*

37 İsa'nın, Allah'ın kulu ve resulü olduğunu kavmine açık açık beyan edip yalnız Allah'a ibadet etmeleri hususundaki emrine rağmen kavmi, İsa hakkında aralarında ihtilafa düşmüşler, Yahudiler, onun Yusuf isminde bir marangozdan veled-i zina olarak dünyaya geldiğini ve bir sihirbaz olduğunu, beşikte söylediği sözlerin de sihirden başka bir şey olmadığını ileri sürmüşlerdir. Hıristiyanlardan Nasturiyye denilen fırka, onun Allah'ın oğlu olduğunu, Melekiyye denilen diğer bir fırka, onun üç ilahın üçüncüsü olduğunu, Yakubiyye adlı başka bir fırka ise onun Allah'ın ta kendisi olduğunu iddia etmişlerdir.

Ehl-i kitabın İsa hakkında ileri sürdüğü bu iddialardan hiç birinin aslı ve esası yoktur. Hepsi de yalan ve iftira olup onlar bu iftiralarının cezasını en şiddetli bir şekilde elbette göreceklerdir. Şu var ki Allah, bu cezayı hemen vermekte acele etmez ve onlara bir süre tanıyarak kıyamet gününe erteler. Fakat bu erteleme, onların hiçbir zaman ceza görmeyecekleri manasında değildir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Zalimlerin yaptıklarından Allah'ın gafil olduğunu zannetme. O, sadece, içinde gözlerin fırlayacağı güne kadar onları erteler."* (14/İbrâhîm, 42). Buhârî (*Sahîh*, VII. 96) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2160) tarafından nakledilen bir hadiste de Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İşitmekte olduğu ezaya karşı Azîz ve Celîl olan Allah'tan daha sabırlı bir kimse yoktur. O'na şirk koşulur ve oğul isnat edilir de Allah onları yine de selamette kılar ve rızıklandırır." Netice olarak ifade etmek gerekirse, İsa (as.) hakkında sahih olan itikat, Hazreti Peygamber'in yine Buhârî (*Sahîh*, IV. 139) ve Muslim (*Sahîh*, I. 57) tarafından nakledilen bir hadisindeki şu açıkla-

malarıdır: "Her kim tek ve ortağı bulunmayan Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve resulü olduğuna, İsa'nın Allah'ın kulu, anasının oğlu, Meryem'e ilka etmiş olduğu kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğuna, cennet ve cehennemin hak olduğuna şehadet ederse, Allah onu, işlemiş olduğu amelleriyle cennete kor."

[38] Bize gelecekleri gün öyle güzel görecek, öyle güzel anlayacaklar ki! Fakat zalimler, bugün, apaçık bir sapıklık içindedirler.

[39] (Ey Muhammed!) Onlar gaflet içinde ve iman etmezlerken, işin bitmiş olacağı o pişmanlık gününe karşı onları uyar.

[40] Şüphesiz, yeryüzünün ve üzerindeki herkesin vârisi biz olacağız. Hepsi bize döndürülecektir.

38 Allah Teâlâ, dünyada iken küfürleriyle nefislerine zulmedenlerin, ahirete göçtükleri zaman, dünyadakinin aksine, çok daha iyi işitip çok daha iyi gördüklerini, fakat bunun kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını haber veriyor. Filhakika onlar, Bakara suresinin 18. ayetinde de açıklandığı gibi, dünyada iken sağırdırlar; dilsizdirler; kördürler; ne hakka kulak verirler; ne onu görürler ne de ona inanıp yönelirler. Dolayısıyla onlara, tuttukları yolun acı akıbetini ve kendileri için hazırlanan cehennem azabını haber verip anlatmak hiçbir zaman mümkün olmaz. Fakat kıyamet günü gelip de küfürleri sebebiyle kendileri için hazırlanan bu acı akıbetle karşılaştıklarını zaman, gözleri ve kulakları açılır da *"Rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş oldukları hâlde, "Rabbimiz! Gördük ve dinledik; bizi dünyaya geri çevir de salih amel işleyelim. Artık biz, inancı sağlam kimseleriz" derler."* (32/Secde, 12). Ne var ki onlar ne derlerse desinler ve ne derece pişmanlık duyarlarsa duysunlar, bunun kendilerine hiçbir faydası olmayacak ve dünyaya bir daha geri dönmeyeceklerdir.

39 Bu itibarla ey Muhammed, sen yine de pişman olup dünyaya hasret duyacakları ve tekrar dönmek isteyecekleri o güne karşı kâfirleri uyar. Bununla beraber onlar, yine de bu uyarıları duymamak için kulaklarını tıkayacaklar ve gaflet içinde o büyük günü inkâr edeceklerdir. Ne var ki o zaman da iş bitirilmiş ve her insan, hak ettiği akıbete kavuşmuş olacaktır. Buhârî (*Sahîh,* V. 236), Muslim (*Sahîh,* IV. 2188), Tirmizî (*Sunen,* V. 316) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* II. 377, 423, 512) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü (cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme ayrıldıktan sonra) ölüm, alacalı bir koyun şeklinde getirilerek cennetle cehennem arasında durdurulur. "Ey cennet halkı! Bunu tanıyor musunuz?" denilir. Onlar, başlarını kaldırıp bakarlar ve "Evet" derler. Sonra, "Ey cehennem halkı! Bunu tanıyor musunuz?" diye sorulur. Onlar da başlarını kaldırıp bakarlar ve "Evet, tanıyoruz; bu ölümdür." derler. Sonra o koyunun cennetle cehennem arasında kesilmesi emrolunur ve o da kesilir. Bundan sonra da "Ey cennet halkı! Ebediyyen yaşayacaksınız; artık ölüm yoktur ve ey cehennem halkı! Sizler de ebediyyen yaşayacaksınız; artık ölüm yoktur." denir. Bundan sonra Resulullah (sas.) şu ayeti okumuştur: *"(Ey Muhammed!) Onlar gaflet içinde ve iman etmezlerken, işin bitmiş olacağı o pişmanlık gününe karşı onları uyar."* (19/Meryem, 39).

40 Ey Muhammed! Şunu da o kâfirlere duyur ki bütün insanlar, bu dünyayı birer birer terk edip ebediyyen kalacakları ahirete intikal ettikleri zaman, dünyada iken sıkı sıkıya sarıldıkları ve uğrunda canlarını bile feda ettikleri mallarının vârisi yine Allah olacaktır. O gün hepsi Allah'a döndürülecek ve dünyada iken işledikleri amellerinin karşılığını bulacaklardır. Kim, zerre miktarı iyilik işlemişse, onu görecek; kim de zerre miktarı kötülük işlemişse, o da onun karşılığını bulacaktır.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرٰهِيمَ ۖ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ
وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا
سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ ۖ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ
يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَاغِبٌ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرٰهِيمُ ۖ لَئِنْ
لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ ۖ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي ۖ إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾
وَأَعْتَزِلُكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَأَدْعُو رَبِّي ۖ عَسٰى أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا
اعْتَزَلَهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۙ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ
رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾

41 (Ey Muhammed!) Kitapta İbrahim'i de an. O, çok doğru bir peygamber idi.

42 Babasına bir gün şöyle demişti: "Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin ibadet ediyorsun?"

43 "Ey babacığım! Şu bir gerçektir ki sana gelmeyen ilim bana geldi. Bu sebeple bana tabi ol ki seni doğru yola hidayet edeyim."

44 "Ey babacığım! Şeytana ibadet etme; zira şeytan, Rahmân'a asi olmuştu."

45 "Ey babacığım! Ben, Rahmân'dan gelecek bir azabın sana dokunmasından korkuyorum; bu takdirde (cehennemde de) şeytana dost olursun."

46 Babası ise ona şöyle demişti: "Benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun ey İbrahim? Eğer bundan vazgeçmezsen, seni muhakkak taşlarım. Benden ebediyyen uzaklaş."

47 İbrahim de demişti ki: "Sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, bana çok lütufkâr olmuştur."

48 "Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvardıklarınızdan uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Belki Rabbime yalvarmakla, gayretleri boşa gitmiş bir kimse olmam."

49 İbrahim, onlardan ve Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylerden ayrılınca, ona, İshak ve Yakup'u bağışladık ve hepsini de peygamber yaptık.

50 Onlara rahmetimizden bağışladık ve en üstün medhu senaları onlar için kıldık.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Zekeriyya ve oğlu Yahya ile Meryem ve oğlu İsa'yı zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde surenin üçüncü kıssası olan İbrahim (as.) kıssasını zikretmiştir. Meryem ve oğlu İsa kıssasında üzerinde durulan en önemli konu, İsa'ya (as.) tabi olan ve onu Allah'ın oğlu olarak benimseyen Hıristiyan topluluğun sapıklığı olmuş, İbrahim kıssasında ise putları ilah edinerek onlara ibadet eden topluluktan söz edilmiştir. Gerek Hıristiyan topluluğu gerekse puta tapanlar topluluğu, dalalet üzerinde ittifak etmiş olmakla beraber, ikincilerin, yani Hıris-

tiyan topluluğun dalaletinin, birincilerinkinden çok daha büyük olduğunda şüphe yoktur. Eğer bu surenin başlıca gayesinin, tevhidin, nübüvvetin, öldükten sonra dirilip hesap için toplanmanın ispatı olduğu göz önünde bulundurulursa, tevhidi inkâr edenlerin başlıca iki grupta toplanmış oldukları görülür. Birincisi, Allah'tan başka canlı ve akıllı bir ilah ispat edenlerdir ki bunlar Hıristiyanlardır; ikinci grup ise canlı ve akıllı olmayan, taştan veya çamurdan yapılmış putları ilah edinenlerdir ki bunlar da puta tapanlardır. İşte Allah Teâlâ, Meryem ve oğlu İsa kıssasında İsa'nın (as.) Allah'ın oğlu yahut üç ilahtan biri yahut da Allah'ın ta kendisi olduğunu ileri sürerek onu ilah edinen grubu zikretmiş, bunu takiben, İbrahim kıssasında da putları ilah edinen ikinci grubu ele almıştır ki hedef, her iki mezhebin de iptalidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

41 (Ey Muhammed!) Kitapta İbrahim'i de an. O, çok doğru bir peygamber idi.

42 Babasına bir gün şöyle demişti: "Ey babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeylere niçin ibadet ediyorsun?"

43 "Ey babacığım! Şu bir gerçektir ki sana gelmeyen ilim bana geldi. Bu sebeple bana tabi ol ki seni doğru yola hidayet edeyim."

44 "Ey babacığım! Şeytana ibadet etme; zira şeytan, Rahmân'a asi olmuştu."

45 "Ey babacığım! Ben, Rahmân'dan gelecek bir azabın sana dokunmasından korkuyorum; bu takdirde (cehennemde de) şeytana dost olursun."

41 Allah Teâlâ, daha önce peygamberine hitap ederek kendisine indirilen bu kitapta, yani Kur'an'da Meryem'i anmasını ve onunla ilgili haberleri insanlara okumasını emrettikten sonra, bu ayette de peygamberlerin babası ve Halîlu'r-Rahmân İbrahim'i (as.) anmasını ve onun haberlerini insanlara okuyup anlatmasını emretmiştir. Zira İbrahim (as.), kavmine tevhidi emreden, Allah'tan başka ibadet ettikleri putları terk etmelerini ve yalnız Allah'a ibadet etmelerini isteyen çok doğru bir peygamberdi.

42 Bir gün, kavminin diğer adamları gibi, Allah'ı bırakarak putlara ibadet eden babası Âzer'e, akla, mantığa ve delile dayalı bir ifadeyle şöyle demişti: Ey babacığım! Görüyorum ki sen, Allah'ı terk edip, taştan, çamurdan yahut ağaçtan yapılmış birtakım putlara ibadet ediyorsun. Ancak gözleri olmadığı için göremeyen, kulakları olmadığı için duyamayan, gücü, kuvveti ve hiçbir yeteneği olmadığı için sana da hiçbir faydası dokunmayan, aksine sana bir zarar gelse, bu zararı senden defedemeyecek bu putlara niçin ibadet ediyorsun?

43 Ey babacığım! Gerçek şu ki sen benden yaşça büyüksün; çünkü benim babamsın; dolayısıyla bu dünyada benden daha çok yaşamış ve benden daha çok görüp geçirmişsin. Buna rağmen ben, Allah'ın bana ihsan ettiği geniş ilim sayesinde senin bilmediğin pek çok şeyi biliyor ve anlıyorum. Bu itibarla bana tabi ol ve benim insanları davet ettiğim dosdoğru yola, Allah'ın hak yoluna gir. Böylece hidayete erer, kötü ve korkunç akıbetlerden korunmuş olursun.

44 Ey babacığım! Şeytana tabi olup da putlara ibadet etme. Zira şeytan, Rabbine isyan ederek cennetten kovulmuş, dünyada da insanları, Allah'ın hak yolundan saptırmayı ve dalalete düşürmeyi görev edinmiş lanetli bir varlıktır. O, cennette Âdem'in düşmanı olduğu gibi, dünyada da âdemoğullarının en belalı düşmanıdır. Bu sebeple insanlara ondan asla sadık bir dost olmaz. Ona tabi olduğun takdirde seni de doğru yoldan uzaklaştırır ve kendi sapık yoluna sokar.

45 Ey babacığım! Şeytana uyup putlara ibadet etmen ve Allah'a şirk koşman sebebiyle, sana Allah'ın azabının dokunmasından korkuyorum. Bu azap ise sonu hiç gelmeyecek olan cehennem azabıdır. Rabbine isyan etmiş olması se-

bebiyle şeytanın gideceği yer de cehennemdir ve böylece sen, cehennemde de şeytana kendisinden hiç ayrılmayacak ebedî bir dost olursun. Nitekim ayette şöyle buyurulmuştur: *"Allah'a kasem olsun ki senden önceki milletlere de peygamberler göndermiştik; ne var ki şeytan, onlara amellerini süslü göstermiştir. Bugün de o onların dostudur ve onlar için acı bir azap vardır."* (16/Nahl, 63).

[46] Babası ise ona şöyle demişti: "Benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun ey İbrahim? Eğer bundan vazgeçmezsen, seni muhakkak taşlarım. Benden ebediyyen uzaklaş."

[47] İbrahim de demişti ki: "Sana selam olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim. Zira O, bana çok lütufkâr olmuştur."

[48] "Sizden ve sizin Allah'tan başka yalvardıklarınızdan uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Belki Rabbime yalvarmakla, gayretleri boşa gitmiş bir kimse olmam."

46 İbrahim'in, reddedilmesi mümkün olmayan delillere dayanarak babasını tevhide davet etmiş; bu davetinde bir evladın babasına göstermesi gereken saygı kurallarına da itina göstererek ona, "Ey babacığım!" diyerek hitap etmiş; babası, "Ey oğul veya oğulcuğum!" demesi gerekirken, beklenenin çok altında bir seviye ile tehdit ederek şöyle demiştir: Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz çevirip onlardan uzaklaşıyor musun? Eğer onlara ibadet etmek istemiyorsan ve onlara rıza göstermiyorsan, hiç olmazsa onlara küfretmekten vazgeç. Eğer benim ilahlarıma karşı takındığın bu tavrı değiştirmez ve onlara küfretmeye devam edersen, seni mutlaka taşa tutarım. Bu itibarla ebediyyen benden uzaklaş ve bir daha bana görünme.

47 Babasının bu sözleri karşısında ona olan saygısından hiçbir şey kaybetmeyen İbrahim, "Benden sana hiçbir kötülük veya hoşlanmayacağın hiçbir davranış sâdır olmayacak." diyerek ona selamet dilemiş, sonra da "Rabbimden senin için hidayet ve mağfiret de dileyeceğim; zira Rabbim, bana karşı çok lütufkâr davrandı ve benim dualarımı her zaman kabul etti." demiştir. Filhakika İbrahim, babası için Rabbinden hidayet ve mağfiret dilemekle ilgili bu vaadini hiçbir zaman unutmamış ve onun için sık sık mağfiret dilemiştir. Allah Teâlâ, çocuklarından bazısını Beyt-i Haram'ın yanında ziraata elverişli olmayan bir vadiye terk ettiği zaman, İbrahim'in yaptığı uzun bir dua içinde onun şöyle dediğini de zikretmiştir: *"Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anamı babamı ve bütün mü'minleri bağışla."* (14/İbrâhîm, 41); *"Babamı da bağışla; o, şüphesiz sapıklardan biriydi."* (26/Şuarâ, 86).

48 İbrahim, babasının, "Eğer benim ilahlarıma sataşmaktan vazgeçmeyecek olursan, seni muhakkak taşlarım; bu itibarla benden ebediyyen uzaklaş ve bana bir daha görünme." demesi üzerine, ona Rabbinden mağfiret dileyeceğini ve Rabbine dua ve niyazda bulunacağını bildirerek ondan ve onun ibadet edip yalvardığı putlarından uzaklaşacağını söylemiş, sonra da "Umarım ki Rabbime yaptığım dua ve niyazlarım, sizin görmeyen, duymayan, fayda ve zarar vermeyen ilahlarınıza yaptığınız dua ve niyazlar gibi boşa gitmez." demiştir.

[49] İbrahim, onlardan ve Allah'tan başka ibadet ettikleri şeylerden ayrılınca, ona, İshak ve Yakup'u bağışladık ve hepsini de peygamber yaptık.

[50] Onlara rahmetimizden bağışladık ve en üstün medhu senaları onlar için kıldık.

49 Nihayet İbrahim, babasına verdiği sözü yerine getirip de onları kendi ilahlarıyla baş başa bırakarak ülkesini terk edip Rabbine daha iyi ibadet edebileceği Beytu'l-Makdis beldesine hicret edince, Rabbi de ona İshak adında bir oğul ve bu oğuldan da Yakup adında bir torun ihsan etmiş ve hepsini de peygamber yaptığı gibi, bunların sülalelerinden gelenleri de peygamber yapmıştır.

50 Allah, fazlı ve rahmetiyle onlara peygamberlik verdiği gibi, pek çok mal, evlat ve kitap da ihsan etmiş, hepsini de gelip geçen nesillerin dillerinde medhu senaya mazhar kılmıştır. Bu itibarla her dinde ve her dilde insanlar tarafından övülen ve kendileri için Allah'tan salat ve selam dilenen böyle bir sülale bir daha gelmemiştir. Allah'ın salat ve selamı hepsinin de üzerine olsun.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ
الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمَتِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾

[51] (Ey Muhammed!) Kitapta Musa'yı da an. O, çok temiz bir kimse ve tarafımızdan gönderilmiş bir peygamber idi.

[52] O'na, Tur'un sağ tarafından seslenmiş, onunla vasıtasız konuşmak için kendimize onu yaklaştırmıştık.

[53] Ona, rahmetimizden, kardeşi Harun'u bir peygamber olarak vermiştik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim'in (as.) babası Âzer'le olan kıssasını zikredip İbrahim'i (as.) anarak ona senâda bulunduktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Araplara ve diğer kavimlere okunup haber verilmek üzere, Meryem suresinin dördüncü kıssası olan Musa'nın (as.) kıssasını zikretmiştir. Musa (as.) da İbrahim (as.) gibi şirkten ve riyadan uzak kalarak ibadetini yalnız Allah'a has kılmıştır. Musa'nın (as.) kardeşi Harun (as.) da bu yönden tıpkı Musa gibidir. Yaşça her ne kadar Musadan daha büyük idiyse de Musa'nın, Rabbine, *"Ailemden bana bir vezir çıkar; kardeşim Harun'u, beni onunla kuvvetlendir."* (20/Tâhâ, 29-31) diye dua ve niyazda bulunması üzerine, Rabbi de *"İstediklerin sana verildi ey Musa!"* ve *"Seni kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve size öyle bir üstünlük vereceğiz ki size asla ulaşamayacaklar. Siz ikiniz ve size uyanlar, ayetlerimizle daima galiptirler."* buyurarak onun bu duasını kabul etmiş ve ona kardeşi Harun'u peygamber olarak ihsan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[51] (Ey Muhammed!) Kitapta Musa'yı da an. O, çok temiz bir kimse ve tarafımızdan gönderilmiş bir peygamber idi.

[52] O'na, Tur'un sağ tarafından seslenmiş, onunla vasıtasız konuşmak için kendimize onu yaklaştırmıştık.

[53] Ona, rahmetimizden, kardeşi Harun'u bir peygamber olarak vermiştik.

51 Allah Teâlâ, daha önceki kıssada İbrahim'i (as.) zikredip ona senâda bulunduktan sonra, bu ayette Musa'nın (as.) zikrini diğerine atfetmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Kitapta Musa'yı da zikret ve sana bildirilecek olan vasıflarını kavmine oku. Bu sıfatlar beş tanedir:

1. O, büyük küçük her çeşit günahtan uzak, tertemiz bir insan olup, ibadetini ve bütün amellerini yalnız Allah'a hasretmiştir.

2. O, Rabbi tarafından kendisine vahyolunan emir ve nehiyleri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilmiş bir peygamber veya bir resul olup, kendisine, bu emir ve nehiyleri bir şeriat olarak içinde toplayan bir de kitap verilmiştir. Bu bakımdan o, Nûh, İbrahim, İsa ve Muhammed (Allah'ın salat ve selamı hepsinin üzerine olsun)

gibi kitap sahibi bir resul ve Rabbinin vehyettiklerini kavmine tebliğ eden bir nebidir. Bilindiği gibi, kavmine tebliğ etmek üzere, kendisine emir ve nehiyleriyle bir şeriat vahyolunan ve bu şeriatı ihtiva eden bir de kitap indirilen peygamberlere *resul*, bir şeriat vahyolunmakla beraber kitap indirilmeyen peygamberlere de *nebi* denilmiştir.

52 Bu ayette Hz. Musa'nın sıfatları sayılmaya devam etmiştir.

3. O, Allah Teâlâ'nın kendisiyle vasıtasız konuştuğu (*kelîmullâh*) bir peygamberdir. Bir gün Musa (as.), Medyen'den Mısır'a gitmek için yola çıktığında Tur dağının sağ yanında bir ateş görmüş ve ailesine şöyle demiştir: *"Siz durun. Ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum." Ateşin yanına geldiği zaman kendisine seslenilmişti: "Ey Musa! Ben, senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen, mukaddes vadide, Tuva'dasın. Ben seni seçtim; sana vahyolunanı dinle. Gerçek şudur ki ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl."* (20/Tâhâ, 10-14).

4. O, Allah Teâlâ'nın, kendisiyle konuşmak için mekân veya yer bakımından kendisine iyice yaklaştırdığı bir peygamberdir. Rivayet olunduğuna göre, Allah Teâlâ onu, Tevrat levhaları yazılırken kalem cızırtılarını işitecek kadar yanına yaklaştırmıştır. Başka bir görüşe göre yaklaşma fiili, yer ve mekân yönünden değil, şeref ve makam yönünden vuku bulmuş; ibadetlerinin ve münacatının çokluğu dolayısıyla Rabbine çok yakın bir kul olmuştur.

53 Bu ayette de Hz. Musa'nın sıfatları sayılmaya devam etmiştir.

5. Onun, Rabbine niyazda bulunarak ailesinden birinin veya kardeşi Harun'un kendisine vezir yapılmasını istemesi üzerine, Rabbinden bir in'am ve ihsan olarak bu isteği kabul edilmiş ve Harun da ona bir yardımcı olmak üzere peygamber yapılmıştır. Ayetlerde bu husus şöyle açıklanmıştır: *"(Musa şöyle demişti: Rabbim!) Ailemden bana bir vezir çıkar; kardeşim Harun'u. Beni onunla kuvvetlendir. İşimde onu bana ortak kıl. Seni daha çok tesbih edelim ve daha çok analım. Şüphesiz sen bizi görmektesin." Rabbi de şöyle buyurmuştu: "İstediklerin sana verildi ey Musa."* (20/Tâhâ, 29-36); *"Allah da şöyle buyurmuştu: Seni kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve size öyle bir üstünlük vereceğiz ki size asla ulaşamayacaklar. Siz ikiniz ve size uyanlar, ayetlerimizle daima galiptirler."* (28/Kasas, 35).

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمٰعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ
بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾

[54] (Ey Muhammed!) Kitapta İsmail'i de an. O, vaadine sadık bir kimse ve tarafımızdan gönderilmiş bir peygamber idi.

[55] Ailesine namazı ve zekâtı emrederdi; Rabbi katında hoşnutluğa ermişti.

Meryem suresinin beşinci kıssası İbrahim'in (as.) oğlu İsmail (as.) ile ilgilidir. Bütün Hicaz Araplarının babası olan İsmail (as.), Allah'ın tevhidi konusunda babasının şeriatına tabi olmuş ve puta tapanlarla devamlı mücadele etmiş bir kimse idi. Ayetlerde bu durum şöyle anlatılmaktadır: *"İbrahim, "Rabbim! Bana iyilerden bir çocuk ihsan eyle!" diye dua etmişti. Biz de ona yumuşak huylu bir oğlan müjdelemiştik."* (37/Sâffât, 100-101). Bu müjdeden sonra Allah, İbrahim'e (as.), *"âlemlere üstün kılınmış"* (6/En'âm, 86), *"vaadine sadık"* (19/Meryem, 54), *"sabırlı"* (21/Enbiyâ, 85) ve *"hayırlı"* (38/Sâd, 48) bir kişiliğe sahip, İsmail adında bir oğul ihsan etmiştir. Ne var ki İsmail'in do-

ğumundan sonra, aile içinde huzuru bozan bir hava esmeye başlamıştı. Bunun başlıca sebebi de İbrahim'in (as.), eşi Hacer'in çocuk sahibi olmasından sonra, kendisine, dinine çok bağlı ve çok inançlı bir kadın olan ilk eşi Sare'nin ilerlemiş yaşına rağmen hâlen bir çocuk sahibi olmaması sebebiyle kıskançlık illetine maruz kalmasından korkması idi. Bu korku sebebiyledir ki eşi Sare'yi daha fazla üzüntü içinde bırakmamak için, eşi Hacer'le oğlu İsmail'i Filistin'den alıp, daha sonraları kurulacak Mekke şehrinin bulunduğu bölgeye getirmiş ve ileride Zemzem suyunun fışkıracağı yerde büyük bir ağacın altına bırakmıştır.

Buhârî'nin (*Sahîh*, IV. 113-116) bir rivayetinden öğrendiğimize göre, İbrahim (as.), Mekke bölgesinde eşini ve oğlunu, hiç kimsenin bulunmadığı, ıssız, sessiz ve hatta susuz bir yerde yanlarına koyduğu bir yük hurma ve bir kırba su ile yalnız başlarına bırakıp Filistin'e, diğer eşi Sare'nin yanına dönmek üzere yola çıktığı zaman, eşi Hacer peşine takılmış ve ona şöyle seslenmiştir: "Ey İbrahim! Nereye gidiyorsun? Bizi de ne bir insanın ne de herhangi bir şeyin bulunmadığı bu vadide terk ediyorsun." Hacer bu sözü defalarca tekrarlamışsa da İbrahim ona dönüp bakmamıştır. Nihayet ona, "Bunu sana Rabbin mi emretti?" deyince, İbrahim, "Evet" demiş, bunun üzerine Hacer de "Öyleyse Allah bizi korur." diyerek geri dönmüş ve oğlu İsmail'in yanına gelmiştir. İbrahim oradan uzaklaşıp Seniyye denilen yere varınca, kendisini göremeyecekleri bir şekilde yüzünü Beyt'in bulunduğu tarafa çevirmiş, sonra ellerini kaldırarak şu kelimelerle dua etmiştir: *"Rabbimiz! Ben, çocuklarımdan bazısını senin Beyt-i Haramının yanına, ziraata elverişli olmayan bir vadiye, namazı dosdoğru kılabilmeleri için yerleştirdim. İnsanlara, onlara sevgiyle meyleden bir kalp ver; onları şükretsinler diye çeşitli meyvelerle rızıklandır."* (14/İbrâhîm, 37).

"Artık İsmail'in annesi, oğlunu emziriyor, kendisi de kırbadan su içiyordu. Nihayet kırbadaki su tükenince, hem kendisi hem de oğlu susamaya başlamışlardı. Hacer, oğlunun susuzluktan sızlanmasına yahut yerlerde yuvarlanmasına bakıyor, fakat yapacak hiçbir şey bulamıyordu. Nihayet ona bakıp durmaktan fenalaşınca, kalkıp biraz uzaklaşmıştı. O mıntıkada en yakın dağ olarak Safa tepesini bulmuş ve üzerine çıkmıştı. Sonra, bir kimse görebilir miyim diye bakmak için vadiye dönmüş, hiç kimseyi görememişti. Koşarak vadiyi geçmiş ve Merve'ye varmıştır. Onun da üzerine çıkıp bir kimse görebilmek için etrafa bakınmış, oradan da hiç kimseyi görememişti. Böylece Safa ve Merve tepeleri arasında gidip gelmekten ibaret bu işi yedi defa yapmıştı. Hacer, son defa Merve üzerine çıktığında bir ses işitmiş ve kendi kendine, "Sus, dinle!" demiş, sesi dinledikten sonra onu tekrar işitmiş, bunun üzerine, "Ey ses sahibi! Eğer yardıma gücün varsa, yardım et; sesini işittirdin." demiştir. Birden, Zemzem suyunun bulunduğu yerde bir meleğin, ayağıyla yahut kanadıyla yeri kazdığını görmüştür. Nihayet su da yerden kaynamaya başlamıştır. Hacer ise bir taraftan suyu havuz içinde toplamaya çalışırken, bir taraftan da kırbasını doldurmaya bakıyordu. Su, avuç avuç alındıktan sonra yine kaynıyordu."

Aradan günler geçmiş, bir gün, Curhumilerden bir yolcu kafilesi, Hacer ile oğlu İsmail'in bulunduğu yer civarında konaklamıştı. Suyun bulunduğu tarafta uçan bir kuş, yolcuların dikkatini çekmiş ve "Şu kuş, su olan yerlerde dolaşır; oysa burada su yoktu." diye konuşurlar; sonra da araştırmaları için iki arkadaşlarını kuşun uçtuğu yere gönderirler. İşte o zaman, Hacer ile oğlunu orada gördükleri gibi, Zemzem suyunun da farkına varırlar ve dönüp arkadaşlarına haber verirler. Bunun üzerine kafile su başına gelir ve Hacer'e, "Bizim, buraya yerleşmemize izin verir misin?" derler. Hacer, "Evet yerleşebilirsiniz; sudan da içebilirsiniz; ancak suyun mülkiyeti hakkında herhangi bir hak iddia edemezsiniz; o bana aittir." diye cevap verir. Curhumiler "Peki" diyerek oraya yerleşirler; gün geçtikçe sayıları artar; ev bark

edinirler ve çok geçmeden de orada Mekke adı verilen bir şehir meydana gelir.

İbrahim'e (as.) gelince o, Filistin'e döndükten sonra, aradan günler ve aylar geçmiş, İsmail dillenip ayaklanmış ve evlerinin civarında gezip dolaşan güzel bir çocuk olmuştur. Bu sıralarda eşi Hacer'le oğlu İsmail'i görmeye gelen İbrahim (as.), henüz onların yanına uğramadan kaldığı Mekke'de bir rüya görmüş ve bu rüya, ayrı ayrı gecelerde birkaç defa tekerrür etmişti. Peygamberlerin gördükleri rüyaların bir vahiy ve yerine getirilmesi gereken ilahî bir emir niteliğinde olması dolayısıyla, İbrahim'in (as.), gördüğü bu rüyayı umursamaması mümkün değildi. Bu sebeple, Rabbinin emrine uyarak, kendisiyle birlikte yürüyebilecek yaşa erişmiş olan oğlu İsmail'e gelmiş ve ona şöyle demiştir: *"Ey oğulcuğum! Ben rüyamda seni kestiğimi görüyorum; sen ne dersin, bak?"* O da demişti ki: *"Ey babam! Sana emrolunanı yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* İbrahim (as.), oğlunu kurban edeceği yere götürmüş ve böylece, *"Her ikisi de Allah'ın emrine teslim olunca, İbrahim onu alnı üzerine yatırmıştı. "Ey İbrahim!" diye seslenmiştik: "Rüyayı gerçekleştirdin. Şüphesiz biz, iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız." Bu muhakkak ki apaçık bir imtihandı. Ona fidye olarak büyük bir kurbanlık vermiş ve sonra gelenler arasında onun hakkında "İbrahim'e selam olsun." denilecek bir ün bırakmıştık."* (37/Sâffât, 102).

Aradan seneler geçmiş ve İsmail, Mekke halkı arasında sevilen ve sayılan bir delikanlı olmuş, aynı zamanda Curhumilerden ikinci defa evlendiği bir kızla ev bark kurmuştu. Bir gün Zemzem yakınında bir ağaç altında okuyla meşgul olurken, uzaktan babasının geldiğini görmüş ve kollarını açarak ona doğru koşturmuş, baba oğul hasretle kucaklaşmıştı. İbrahim (as.), ona Rabbinin bir emrini naklederek, "Rabbim burada bir ev (Kâbe) yapmamı emretti." demiş ve yüksekçe bir tepeyi göstermişti. Bunun üzerine İsmail, "Babacığım! Rabbin ne emretti ise onu yap; ben sana her zaman yardıma hazırım." cevabını vermişti. İşte bundan sonradır ki İbrahim (as.), oğlu İsmail'in de yardımıyla Kâbe'yi inşa etmeye başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İbrahim, İsmail ile birlikte Beyt'in temellerini yükseltiyor (ve şöyle dua ediyorlardı): Rabbimiz! bizden (duamızı) kabul buyur; şüphesiz, hakkıyla işiten, hakkıyla bilen ancak sensin. Rabbimiz! Bizi sana teslim olan iki kul ve zürriyetimizden de sana teslim olan bir ümmet eyle. Bize ibadet yollarımızı göster ve tövbemizi kabul et; zira tövbeleri kabul edip bağışlayan ancak sensin. Rabbimiz! Onlara kendi içlerinden, kendilerine senin ayetlerini okuyan, kitap ve hikmeti öğreten ve onları (şirkten) arındıran bir peygamber gönder. Şüphesiz, Azîz ve Hakîm ancak sensin."* (2/Bakara, 127-129). İşte İbrahim (as.) ile oğlu İsmail (as.) tarafından Kâbe'nin inşa edilmesiyle birlikte orası, insanların haccetmeleri için ihmal edilmemesi gereken bir ziyaret mahalli olduğu gibi, Kâbe'yi inşa ederken yaptıkları dualarında Allah'ın ayetlerini okuyan, kitap ve hikmeti öğreten ve onları şirkten arındıran bir peygamber gönderilmesiyle ilgili dilekleri de İsmail'in (as.) soyundan son peygamber Hazreti Muhammed'in (sas.) gönderilmesiyle gerçekleşmiştir. İşte bunlar, yukarıdaki ayet-i kerimelerde anlatılması emredilen İsmail'in (as.) kıssasından bazı bölümlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[54] (Ey Muhammed!) Kitapta İsmail'i de an. O, vaadine sadık bir kimse ve tarafımızdan gönderilmiş bir peygamber idi.

[55] Ailesine namazı ve zekâtı emrederdi; Rabbi katında hoşnutluğa ermişti.

54 Ey Muhammed! Kur'an'da bütün Hicaz Araplarının atası olan İbrahim'in (as.) oğlu İsmail'i (as.) ve onun üstün vasıflarını zikretmeyi de ihmal etme. Zira İsmail (as.), sözünde son derece sadık, güvenilir bir kimse idi. Rabbine itaat konusunda kendisine emrolunan şeyleri yapmakta hiç tereddüt göstermez, insanlara yapma-

yı vadettiği her ne olursa olsun onu mutlaka yapmaya çalışırdı. Nitekim o, babasına, kendisini Rabbine kurban etmesi konusunda, *"Ey babam! Sana emrolunanı yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* (37/Sâffât, 102) demiş, babası onu kurban etmek için alnı üzerine yatırdığı zaman da itiraz etmeden vaadini yerine getirmişti.

İnsanların vadettiklerini yerine getirmeleri, her zaman ve mekânda hep övülen en güzel sıfatlardan biri olmuş, bunun aksi ise daima yerilmiştir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi yapacağınızı niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi yapacağınızı söylemeniz, Allah katında suç olarak çok büyüktür."* (61/Saff, 2-3). Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh*, I. 14; III. 162), Muslim (*Sahîh*, I. 78) ve Tirmizî (*Sunen*, V. 19) tarafından nakledilen bir hadisinde, "Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler; vadettiği zaman vaadinden döner; kendisine emanet olunduğunda hıyanetlik eder." buyurarak verilen bir sözü yerine getirmemeyi münafıklık alametlerinden saymıştır. Hazreti Peygamber'in zikrettiği bu sıfatlar, münafıklık alametleri olunca, bu sıfatların zıddı olan davranışlar da hiç şüphesiz mü'minlerin sıfatlarından olur. İşte İsmail'in (as.) de kurbanlık bir koyun gibi boğazlanmayı kabul edip babasına, *"İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."* diyerek babasının önüne uzanması da böyle bir imanın tezahüründen başka bir şey değildi.

İsmail'in (as.) diğer bir sıfatı da hem resul, hem de nebi olarak gönderilmiş olmasıdır. İbrahim şeriatını ve kendisine indirilenleri Mekke'de Curhum kabilesine tebliğ etmesi dolayısıyla bu kabilenin peygamberi idi. Bu husus göz önünde bulundurulursa, onun, kardeşi İshak'tan daha şerefli olduğu anlaşılır. Babası İbrahim'in (as.) diğer eşi Sare'den olan ve İsrailoğullarına gönderilen oğlu İshak (as.), Allah Teâlâ tarafından sadece nebi olarak vasfedilmiş, fakat resul olduğu zikredilmemiştir.

55 Rabbine itaatinde çok titiz ve çok sabırlı olan İsmail, bu vasfı dolayısıyla ailesinin ve kavminin de kendisi gibi olmalarını ister ve onlara şeriatının en önemli iki ibadeti olan namaz ve zekâtı emrederdi. Aynı dinin ve aynı şeriatın son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) de Rabbi aynı ibadetleri emretmiş ve ona, *"Ailene namazı emret ve sen de onda devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz; fakat seni biz rızıklandırıyoruz. İyi akıbet Allah'tan sakınanlarındır."* (20/Tâhâ, 132) buyurmuştur. İşte bu vasıfları dolayısıyla İsmail (as.), Rabbi katında en büyük rızaya, en yüksek dereceye ermişti.

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيسَ ۚ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَّبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾

[56] (Ey Muhammed!) Kitapta İdris'i de an. O, çok doğru bir peygamberdi.

[57] Biz onu, yüce bir mevkie yükseltmiştik.

İsmail kıssasından sonra Meryem suresinden zikredilen altıncı kıssa, İdris (as.) kıssasıdır. İdris (as.) de diğer peygamberler gibi, insanları Allah'ın dinine, tevhidine, yalnız Allah'ın ibadetine ve dünyada işleyecekleri salih amellerle kıyamet gününün şiddetli azabından nefislerini korumaya davet etmiştir. İdris, Âdem'in zürriyetinden olup, Âdem'den sonra kendisine peygamberlik verilen ilk âdemoğludur ve Nûh'un (as.) babasının da dedesidir. Kur'an-ı Kerim'de İdris'ten (as.) sadece dört ayette söz edilmiştir. Bunlar, Meryem suresinin yukarıda zikrettiğimiz iki ayetiyle, *"İsmail, İdris ve Zulkifl'e de yardım etmiştik. Hepsi de sabredenlerdendi. Onları da rahmetimize soktuk. Zira onlar salih kişilerdendi."* (21/Enbiyâ, 85-86) ayetleridir. İdris'in (as.) bu dört ayette zikre-

dilen başlıca sıfatları şunlardır: O, bir peygamberdi. Dosdoğruydu. Yüce bir mevkie yükseltilmişti. Sabırlıydı. Allah'ın rahmetine nail olmuştu ve salih kişilerdendi. İşte bu sıfatlarıyla İdris (as.), Rabbinin hak dini için tevhid yolunda mücadele etmiş bir peygamberdi. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[56] (Ey Muhammed!) Kitapta İdris'i de an. O, çok doğru bir peygamberdi.

[57] Biz onu, yüce bir mevkie yükseltmiştik.

56 Ey Muhammed! Kur'an'da sana zikredilecek olan İdris'in sıfatlarını da an. O, çok doğru bir kimse idi. O, hem resul hem de nebi idi. Ona bir şeriat vahyolunmuş ve bu şeriatı kavmine tebliğ etmekle emrolunmuştu. Ayrıca Allah ona otuz sahife indirmişti. Kalemle ilk defa yazı yazan, yıldızlardan ve hesap ilminden anlayan, ilk defa elbise biçip diken de o idi.

57 Allah ona çok yüce ve çok şerefli bir mevki vererek derecesini yükseltmiştir. Nitekim İnşirâh suresinin 4. ayetinde de Allah Teâlâ sevgili peygamberi Hazreti Muhammed (sas.) hakkında da *"Senin şanını da yükseltmedik mi?"* buyurarak aynı manaya işaret etmiştir. Bazıları ise ayet-i kerimedeki bu yüksekliği mekân yönünden değerlendirmiş ve İdris'in (as.) gökyüzüne yükseltildiğini ileri sürmüşlerdir. Buhârî (*Sahîh*, IV. 106) ve Muslim'in (*Sahîh*, I. 145) Enes ibn Mâlik ve Ebû Zerr el-Gıfârî'den .(ra.) naklettikleri bir hadiste Hazreti Peygamber, İsra gecesi Cebrail (as.) ile birlikte dördüncü kat semada İdris'e (as.) ulaştığını haber vermiştir ki bu görüşe göre, ayet-i kerimede onun yükseltildiği yerin delalet ettiği mana da budur. Ancak onun yükseltildiği yer, ister derece yönünden olsun, ister mekân yönünden olsun, gerçek olan şudur ki İdris (as.), ibadetinin çokluğu, tevhide bağlılığı ve tevhid düşmanlarıyla bu yolda mücadeleye girişmesi, her iki hâlde de onun, Rabbi katında yüksek bir mevki kazanmasına vesile olmuştur.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ۚ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾

[58] İşte bunlar, Âdem'in, Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızın, İbrahim'in, İsmail'in ve hidayet edip seçtiklerimizin soyundan gelen, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerdir ki Allah'ın ayetleri okunduğu zaman, ağlayıp hemen secdeye kapanırlardı.

Allah Teâlâ, surenin başında Zekeriyya'dan (as.) itibaren İdris'e (as.) kadar isimleri zikredilen peygamberleri kendilerine has sıfatlarıyla methettikten sonra, bu ayette hepsini de kendilerine ihsan ettiği peygamberlik vasfında birleştirmiş ve hepsinin de ortak özelliklerini zikretmiştir ki o da Allah'ın ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanmalarıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[58] İşte bunlar, Âdem'in, Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızın, İbrahim'in, İsmail'in ve hidayet edip seçtiklerimizin soyundan gelen, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerdir ki Allah'ın ayetleri okunduğu zaman, ağlayıp hemen secdeye kapanırlardı.

58 İşte, Zekeriyya'dan İdris'e kadar bütün bu zikredilenler, Allah'ın kendilerine peygamberlik ihsan edip derecelerini yükselttiği kimselerdir ki bunlar, Allah'ın ayetleri okunduğu zaman ağlaya-

rak secdeye kapanırlar. Bunlar, Âdem'in soyundan gelen İdris ile Nûh'un ve onun gemisinde taşınanların, İbrahim'in ve İsrail'in soyundan gelenlerdir. Her ne kadar Âdem (as.), bütün beşerin babası ise de tufandan sonra, Nûh (as.) da beşerin ikinci babası sayılmıştır. Ancak İdris (as.) bunun dışındadır; çünkü o, yaşça Nûh'tan (as.) büyüktür. Ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, Âdem'in (as.) soyunu, Nûh (as.) ile birlikte gemide taşınanları, İbrahim'in (as.) soyunu ve İsrail'in (Yakup) (as.) soyunu ayrı ayrı gruplar hâlinde zikretmiştir. Buna göre, bütün insanların babası olan Âdem (as.) ile onun soyundan gelen İdris (as.), Allah'ın peygamberlik nimeti vererek şereflendirdiği ve yücelttiği ilk iki insandır. Bunları Nûh (as.) takip eder. Tufan hadisesiyle Nûh'un gemisinde taşınanlar dışında bütün insanların helak oldukları göz önünde bulundurulursa, Nûh'un (as.), Âdem'den sonra insanların ikinci babası olduğu ve daha sonra gelen peygamberlerin de Nûh ile onun gemisinde taşınanların soyundan geldikleri anlaşılır ki bunların başında da İbrahim (as.) gelir. İshak, Yakup ve İsmail (as.), İbrahim soyundan gelen ve Allah'ın seçtiği ve hidayete erdirdiği peygamberlerdir. Musa, Harun, Zekeriyya, Yahya ve Meryem oğlu İsa (as.) da İsrail'in (as.) soyundan gelenlerdir. İşte adları zikredilen bütün bu peygamberler, Allah'ın, hak din olan İslam'a hidayet ettiği ve peygamber olarak seçip yücelttiği kimselerdir. Bunlar, Allah'ın ayetlerini işittikleri zaman gözyaşlarını tutamayıp ağlarlar ve kendilerine ihsan ettiği bu büyük nimete şükretmek ve hamd etmek için secdeye kapanırlardı.

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ
وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمٰنُ
عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً
وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾

59 Onlardan sonra, namazı bırakan ve şehvetlerine uyan bir nesil gelmiştir. Bunlar da hüsrana uğrayacaklardır.

60 Ancak tövbe edenler, inananlar ve iyi iş yapanlar, işte bunlar, cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğramayacaklardır.

61 (Onların girecekleri bu cennet), Adn cennetleri olup, Rahmân'ın, kullarına gaybtaki vaadidir. O'nun vaadi, mutlaka yerine gelir.

62 Orada boş söz değil, ancak selam işitirler. Sabah akşam rızıklarını da orada hazır bulurlar.

63 İşte, kullarımızdan Allah korkusuna sahip olanları mirasçı kılacağımız cennet budur.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Âdem, Nûh, İbrahim ve İsrail (as.) soyundan gelen ve peygamber olarak seçilip hidayete erdirilenleri üstün sıfatlarla vasfettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde bu peygamberlerin tabilerinden olup da nefislerinin şehevi arzularına uyan bazı nesillerin hüsrana uğrayıp hak ettikleri kötü akıbete ulaşacaklarını, ancak bunlardan tövbe edip iman edenlerin ve salih amel işleyenlerin mükâfatlandırılacağını, mükâfatlarının da Adn cennetleri olduğunu açık-

lamıştır. Zira Adn cennetleri, Allah'ın mü'min kullarına gıyaben vadettiği ve onların da görmedikleri hâlde tam bir iman ile inandıkları ve içinde ebediyyen kalacakları cennetlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[59] Onlardan sonra, namazı bırakan ve şehvetlerine uyan bir nesil gelmiştir. Bunlar da hüsrana uğrayacaklardır.

[60] Ancak tövbe edenler, inananlar ve iyi iş yapanlar, işte bunlar, cennete girecekler ve hiç haksızlığa uğramayacaklardır.

59 İşte isimleri zikredilen peygamberlerden ve onların yolundan gidip Allah'ın emir ve nehiylerine uyarak farzlarını eda eden ve yasaklarından da titizlikle kaçınan kimselerden sonra, Yahudi veya Hıristiyan olduklarını ileri sürüp iman ve ittiba iddiasında bulunan yahut Müslüman olduklarını söyleyip Allah'ın üzerlerine farz kıldığı namazı, zekâtı ve diğer ibadetleri terk eden, fakat nefislerinin haris emellerine uyarak ahiretlerini unutan ve dolayısıyla içkiyi, zinayı, yalan şehadeti ve diğer muharrematı nefislerine helal sayan fasık bir nesil gelmiştir ki bunlar, kötü amellerinin cezasını kıyamet günü mutlaka çekeceklerdir. Bu, hiç şüphesiz, Allah'ın bu isyankâr kulları için takdir ettiği bir akıbettir ve bundan kurtulmaları asla mümkün değildir.

60 Ancak bunlar arasında işledikleri kötü amellerden tövbe edip de amellerini düzeltenler ve Allah'a iman ederek kendilerini O'nun taatine verip salih amel işleyenler, işte Allah bunların tövbelerini kabul ederek geçmiş günahlarını bağışlar ve onları cennetine sokar. Hazreti Peygamber, İbn Mâce (*Sunen*, II. 562) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmaktadır: "Günahtan tövbe eden, hiç günah işlememiş kimse gibidir." Bu sebepledir ki bunlar, önceki günlerini kötü amellerle geçirdikleri için işledikleri iyi ameller az da olsa, imanları ve güzel amelleriyle kazandıkları sevap ve ecirlerinden hiçbir şey kaybetmezler ve bu halis iman ve amelleriyle hiçbir haksızlığa uğramadan cennete girerler.

[61] (Onların girecekleri bu cennet), Adn cennetleri olup, Rahmân'ın, kullarına gaybtaki vaadidir. O'nun vaadi, mutlaka yerine gelir.

[62] Orada boş söz değil, ancak selam işitirler. Sabah akşam rızıklarını da orada hazır bulurlar.

[63] İşte, kullarımızdan Allah korkusuna sahip olanları mirasçı kılacağımız cennet budur.

61 Onların girecekleri bu cennet, içinde ebediyyen kalınacak olan Adn cennetleridir. Allah bu cenneti, kullarına gıyaben vadetmiş, onlar da bunun gerçek olduğuna ve hak edenlerin oraya gireceklerine yakinen iman etmişlerdir. Zira onlar şuna da iman etmişlerdir ki Allah'ın vaadi haktır ve o mutlaka yerine gelir. Çünkü O, vaadinden asla dönmez.

62 Cennet ehli orada asla manası olmayan veya işe yaramayan boş söz işitmezler. İşittikleri söz, zaman zaman birbirlerine yönelttikleri ve meleklerin söyledikleri selam sözüdür. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Orada, "Selam, selam." sözünden başka, ne boş ne de günaha sokacak bir söz işitirler."* (56/Vâkıa, 25-26); *"Rablerinin yüzü suyu hürmetine sabredenler, namazı dosdoğru kılanlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden gizli veya açık verenler ve kötülüğü iyilikle defedenler; işte ahiret yurdunda en güzel akıbet bunlar içindir. (Bu ahiret yurdu), onların, iyi amel işleyen atalarının, zevcelerinin ve çocuklarının girecekleri Adn cennetleridir. Orada melekler de her kapıdan yanlarına girecekler ve "Sabretmiş olmanız dolayısıyla selam üzerinize olsun. Dünyanın akıbeti olan bu cennet ne güzel!" diyeceklerdir."* (13/Ra'd, 22-24).

Orada yiyecekleri ve içecekleri cennet nimetlerini sabah akşam önlerinde hazır bulacaklardır. Her ne kadar ahiret yurdunda gece ile gündüz yahut insanların dünyada iken alıştıkları güneşin doğuşuna delalet eden sabah vakti ile batışı-

na delalet eden akşam vakti ve bu ikisi arasındaki öğle ve ikindi gibi sair vakitler mevcut değilse de insanların geçen zamanı bu vakitlerin birbirini takip etmesiyle bildikleri için, ayet-i kerimede bu ifadenin sadece bir ölçü olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, cennet nimetlerinden yiyeceklerini itidal içinde yemek isteyenler, sabah ve akşam aralıklarıyla onlardan faydalanabilirler. Fakat bu nimetlerden her an faydalanmak isteyenler ise istedikleri an onları önlerinde bulurlar. Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh*, IV. 86), Muslim (*Sahîh*, IV. 2180), Tirmizî (*Sunen*, IV. 678) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, II. 316) tarafından nakledilen bir hadiste cenneti ve cennet ehlini tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Cennete ilk girecek olan zümrenin suretleri, ayın on dördüncü gecesindeki suret üzeredir. Orada ne tükürürler, ne sümkürürler ne de dışkı çıkarırlar. Onların cennetteki kapları ve tarakları altından ve gümüştendir. Onların buhurdanlıklarının udları Hind ududur. Onların teri misktir. Her birinin iki zevcesi vardır. Her birinin baldır kemiklerinin içleri, güzelliğinden ve şeffaflığından etlerinin öteki tarafları görülecektir. Cennetlikler arasında hiçbir ihtilaf ve hiçbir düşmanlık yoktur. Kalpleri tek bir kalptir. Sabah akşam Allah'ı tesbih ederler."

63 İşte, yukarıda üstün sıfatlarla vasfolunan bu cennetin gerçek mirasçıları, içlerinde Allah korkusu taşıyan, darlıkta ve bollukta Allah'a itaat eden mü'minler olacaktır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Çünkü namazlarında huşu duyanlar onlardır. Boş şeylerden yüz çevirenler onlardır. Zekâtı verenler onlardır. Irzlarını koruyanlar onlardır... Keza emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler onlardır. Namazlarını koruyanlar onlardır. İşte asıl vârisler bunlardır ve bunlar, Firdevs cennetlerine vâris olacaklar ve orada ebedî kalacaklardır."* (23/Mu'minûn, 1-11).

وَمَا نَتَنَزَّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ ۖ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَٰلِكَ ۚ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾ رَبُّ
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ ۚ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾

64 Biz, Rabbinin emrinden başka bir şeyle inmeyiz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Rabbin asla unutkan değildir.

65 Zira O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Bu itibarla O'na ibadet et ve ibadetinde sabırlı ol. Hem O'nun bir benzerini biliyor musun?

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde bazı peygamber kıssalarını anlatarak onlara ihsan edilen nimetleri zikredip, bu peygamberlere tabi olanlardan bir kısmının hidayete erdiği, yüz çevirip nefislerinin şehevi arzularına uyanların ise hüsrana uğradıkları, ancak tövbe edip doğru yolu bulanların ise içinde ebediyyen kalacakları Adn cennetlerine gireceklerini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Hazreti Peygamber'e hem Cebrail'in (as.) hem de vahyin gecikme sebebini açıklamıştır. Filhakika bazı durumlarda Hazreti Peygamber'e vahiy getiren Cebrail'in (as.) geciktiği ve bu gecikmenin de Hazreti Peygamber için büyük üzüntü sebebi olduğu bilinmektedir. Nitekim Buhârî (*Sahîh*, IV. 80; VIII. 188), Tirmizî (*Sunen*, V. 316) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, I. 231, 234, 357) tarafından nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre Resulullah (sas.) bir gün Cebrail'e (as.), "Ey Cibril! Bizi şimdikinden daha çok ziyaret etmene engel olan şey nedir?" sorusunu sorunca, *"Biz, Rabbinin emrinden başka bir şeyle inmeyiz..."* ayeti nazil olmuştur.

Kehf suresinin tefsirinde de açıkladığımız gibi, Kureyş müşrikleri, içlerinde Hazreti Peygamber'e karşı büyük bir düşmanlık besliyorlar ve zaman zaman ona eziyet etmenin yollarını arıyorlardı. Bir gün içlerinden en-Nadr ibnu'l-Hâris'i ve Utbe ibn Ebî Mu'ayt'ı Medine'deki Yahudi din âlimlerine göndermişler ve onlara şu talimatı vermişlerdi: Onlara Muhammed'i sorun; onun sıfatlarını ve söylediği sözleri anlatın. Onlar, ehl-i kitabın ilk bilginleridir. Peygamberler hakkında bizim bilmediğimiz şeyleri bilirler. en-Nadr ve Utbe, Medine'ye giderek Yahudi din âlimleriyle konuşmuşlar ve onlara Hazreti Muhammed'i anlatarak çeşitli sorular sormuşlardır. Bunun üzerine Yahudi bilginleri onlara şu cevabı vermişlerdir: Muhammed'e gidin ve ona mağara ehlini, Zülkarneyn'i ve ruhun mahiyetini sorun. Eğer bu üç sorunun cevabını verecek olursa, bilin ki o bir peygamberdir. Cevap veremezse, peygamber olduğunu söyleyen bir yalancıdır.

en-Nadr ve arkadaşı Mekke'ye dönmüşler ve Kureyş'e Yahudi din âlimlerinin sözlerini aktarmışlardır. Bunun üzerine Hazreti Peygamber'e gelerek üç soruyu ona yöneltmişler, Hazreti Peygamber ise bir süre düşünmüş, sonra da "Yarın bu sorularınızı cevaplarım." demiştir. Ancak ertesi gün Hazreti Peygamber'den herhangi bir cevap çıkmadığı gibi, aradan geçen on beş gün içerisinde de müşrikler herhangi bir cevap alamayınca, "Rabbi onu terk etti; onu yalnız bıraktı." diyerek ileri geri konuşmaya başlamışlardır. Mekkelilerin bu çeşit konuşmaları Hazreti Peygamber'e ne kadar ağır geldi ise vahyin gecikmesi de onu o derece üzmüştü. Nihayet on beş günün sonunda Cebrail (as.) inmiş, Hazreti Peygamber de ona şöyle demiştir: "Geciktin. Neredeyse kötü bir zanna kapılacaktım. Seni özledim." Bunun üzerine Cebrail (as.), "Ben de seni özledim. Ne var ki ben, ancak gönderildiğim zaman gelirim. Alıkonulduğumda da gelemem." cevabını vermiştir. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ şu ayetleri indirmiştir: *"Hiçbir şey için, "Ben bunu yarın yapacağım." deme. Ancak Allah dilerse (yapacağım de). Unuttuğun zaman da Rabbini an ve şöyle de: "Rabbim, ola ki beni, doğruya bundan daha yakın olana eriştirir."* (18/Kehf, 23-24); *"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki (ey Muhammed!), Rabbin seni ne terk etmiş ne de sana darılmıştır."* (93/Duhâ, 1-3).

Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde ise şöyle buyurmuştur:

> [64] Biz, Rabbinin emrinden başka bir şeyle inmeyiz. Önümüzde arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O'na aittir. Rabbin asla unutkan değildir.
>
> [65] Zira O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındaki şeylerin Rabbidir. Bu itibarla O'na ibadet et ve ibadetinde sabırlı ol. Hem O'nun bir benzerini biliyor musun?

64 Daha önce de açıkladığımız gibi, Cebrail'in (as.) Hazreti Peygamber'e inişi gecikince, Allah Teâlâ, ona vahiy götürmekle görevli Cebrail'e (as.), bu gecikmeden büyük üzüntü duyan sevgili peygamberine şöyle demesini emretmiştir: Biz, ancak Rabbinin izniyle ineriz. O izin vermeden bizim, kendi isteğimizle sana inmemiz ve vahiy getirmemiz yahut herhangi bir yere gidip gelmemiz asla mümkün değildir. Zira önümüzde, arkamızda yahut dünyada, ahirette ve bunlar arasında her ne varsa bunların hepsi de O'nundur; kısacası her şeyin asıl sahibi O'dur ve biz de sadece O'na ve O'nun emrine tabiyiz. Bu itibarla sana inmemiz ve vahiy getirmemiz gecikmiş olsa bile, Rabbin seni asla unutmaz. O, asla unutkan değildir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Kuşluk vaktine ve sükûna erdiğinde geceye yemin ederim ki (ey Muhammed!), Rabbin seni ne terk etmiş ne de sana darılmıştır."* (93/Duhâ, 1-3)

65 Gökleri, yeri ve bu ikisi arasındakileri yaratan O'dur ve O, her şeyin Rabbidir. Bunlar üzerinde yegâne hüküm ve tasarruf sahibi olup, onları idare eden, dilediğini değiştiren ve dilediği

zaman da yok edebilecek yine O'dur. Bu itibarla Rabbine ibadet et ve bu ibadetin bazı güçlükleri bulunsa bile, onlara sabır gösterip ibadetinde devamlı ol. Her ne sebeple olursa olsun, onu ihmal veya terk etme. Bütün bu işleri yapabilecek başka bir Rahmân'ın veya bu ibadetlere hakkıyla layık başka bir ilahın var olduğunu düşünebiliyor musun? O'nun hudutsuz gücüne ve kudretine delalet eden, bütün yüce sıfatlarını Rahmân veya ilah adı altında toplayacak O'ndan başka bir ilah yahut O'nun benzeri bir mabut asla yoktur.

وَيَقُولُ الْاِنْسَانُ ءَاِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ اُخْرَجُ حَيًّا ﴿٦٦﴾ اَوَلَا يَذْكُرُ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ
يَكُ شَيْـًٔا ﴿٦٧﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴿٦٨﴾ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ
كُلِّ شِيعَةٍ اَيُّهُمْ اَشَدُّ عَلَى الرَّحْمٰنِ عِتِيًّا ﴿٦٩﴾ ثُمَّ لَنَحْنُ اَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ اَوْلٰى بِهَا صِلِيًّا ﴿٧٠﴾ وَاِنْ مِنْكُمْ
اِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلٰى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴿٧٢﴾

66 (İnançsız) insan, "Öldükten sonra yine dirilecek miyim?" demektedir.

67 O insan, önceden hiçbir şey değil iken, kendisini (nereden) yarattığımızı hiç düşünmüyor mu?

68 Rabbine yemin olsun ki onları ve şeytanları (ahirette) mutlaka toplayacak ve hepsini cehennemin etrafında dizüstü hazır tutacağız.

69 Sonra da her cemaatten Rahmân'a karşı en çok büyüklük taslayanı çekip çıkaracağız.

70 Sonra biz, oraya girmeye en layık olanları elbette daha iyi biliriz.

71 (Ey insanlar!) İçinizde hiç kimse yoktur ki cehenneme yaklaşmış (ve onun çevresinde bulunmuş) olmasın. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür.

72 Sonra Allah'tan sakınanları kurtarır, zalimleri ise orada dizüstü bırakırız.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kullarına, ibadetlerinde devamlı olmalarını ve bu ibadetlerin bazı güçlükleri olsa bile bunlara sabır göstermelerini emredip bunun, ne malın ne de evladın hiçbir fayda sağlamayacak olan mahşer günü kendilerini kurtaracağını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde kıyamet günü insanın yeniden diriltileceğini inkâr eden kâfirleri bahis konusu etmiş ve aklını kullanabilen hiçbir insanın reddetmesi mümkün olmayan bir mantıkla, *"Öldükten sonra yine dirilecek miyim?"* diyen inançsıza, ölmüş bir insanın yeniden diriltilmesinin, onun hiç yoktan ilk defa yaratılmasından daha kolay ve daha ehven olduğu cevabını vermiş, sonra da Allah'a iman eden, sakınan ve salih amel işleyenler dışında bütün insanların cehenneme atılacaklarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

66 (İnançsız) insan, "Öldükten sonra yine dirilecek miyim?" demektedir.

67 O insan, önceden hiçbir şey değil iken, kendisini (nereden) yarattığımızı hiç düşünmüyor mu?

68 Rabbine yemin olsun ki onları ve şeytanları (ahirette) mutlaka toplayacak ve hepsini cehennemin etrafında dizüstü hazır tutacağız.

[69] Sonra da her cemaatten Rahmân'a karşı en çok büyüklük taslayanı çekip çıkaracağız.

[70] Sonra biz, oraya girmeye en layık olanları elbette daha iyi biliriz.

66 Öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden ve özellikle kemikleri çürüyüp toprak olduktan sonra tekrar canlanıp hayata dönmenin imkânsız olduğunu ileri süren kâfirin, *"Öldükten sonra yine dirilecek miyim?"* sözü ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmesi ayetlerde şöyle geçer: *"Eğer şaşacaksan, onların, "Biz toprak olduğumuz zaman mı yeniden yaratılacağız?" sözüne şaşmak gerekir..."* (13/Ra'd, 5); *"Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek?"* (36/Yâsîn, 78).

67 Oysa öldükten sonra yeniden dirilmenin gerçekleşeceğini gösteren o kadar kuvvetli bir delil vardır ki bunu inkâr eden o zavallı insan, insan olmanın kendisine kazandırdığı en büyük nimetlerden biri sayılan aklını bu yönde kullanmak lüzumunu bile hissetmemiş ve düşünmemiştir. Çünkü öldükten sonra insanı yeniden diriltecek olan Allah Teâlâ, onu hiç yoktan yaratmıştır. Başka bir ifadeyle, daha cennette hiçbir canlı mevcut değilken, kara balçıktan, ilk insanı, Âdem'i yaratmış, ona bir şekil ve suret vermiş, sonra da ruhundan üfleyip onu canlı bir varlık hâline getirmiştir. Daha sonra ona bir eş vermiş ve dünyada hayatlarını sürdürmeleri için onları yeryüzüne indirmiştir. İşte bundan sonra da onların soyundan insan neslini yaratmış ve böylece dünya üzerinde bugüne kadar, doğan, büyüyen ve ölen nesiller birbirini takip etmiştir. Şimdi, öldükten sonra yeniden dirilmeyi aklına sığdıramayan ve bunu inkâr eden o kâfir, şu gerçeği düşünmekten bu kadar âciz midir ki daha önce hiç yoktan insanı yaratan Allah, o öldükten ve kemikleri de çürüyüp toprağa karıştıktan sonra, onu daha önceki canlı hâline getirmekten âciz mi kalacaktır? Hâşâ; O, hiçbir şeyi yapmaktan âciz değildir. Bunun en açık beyanını şu ayetlerde görmek mümkündür: *"İnsan, kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmüyor mu da şimdi apaçık bir düşman kesiliyor. Kendi yaratılışını unutup bize misal veriyor ve diyor ki: Çürümüş olduğu hâlde bu kemikleri kim diriltecek? (Ey Muhammed!) De ki: Onları ilk defa yoktan var edip yaratan, diriltir. O, bütün yaratmayı hakkıyla bilendir."* (36/Yâsîn, 77-79); *"Mahlukatı iptida yaratan, ölümünden sonra onu tekrar var edecek olan O'dur. Bu, O'na daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfatlar O'nundur. O, daima galiptir; hikmet sahibidir."* (30/Rûm, 27).

68 Allah Teâlâ, kâfirleri çeşitli yönlerden tehdit etmiş ve şöyle buyurmuştur: Rabbine and olsun ki bu inkârcıları ve onların tabi olup peşlerinden gittikleri ve Allah'ı bırakıp ibadet ettikleri şeytanları, kıyamet günü hepsini birden haşredip cehennemin yanında dizüstü hazır edeceğiz. *"O gün her ümmeti dizüstü çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır ve onlara, "Bugün yaptıklarınızla cezalandırılacaksınız." denir."* (45/Câsiye, 28) ayeti de gerek inkârcıların gerekse şeytanlarının cehennem etrafında dizüstü hazır bulundurulmaları, cehenneme henüz sokulmadıkları ve hak ettikleri ebedî cehennem azabını görmeye başlamadıklarını gösterir.

69 Sonra, her cemaatten veya her dinî fırkadan Allah'a karşı en büyük cürmü işlemiş, en çok büyüklük taslayıp Rabbine isyan etmiş ve bu yönden mensubu olduğu kavmin lideri olmuş kişileri, diğerlerinden daha farklı ve daha ağır bir azaba uğratmak için bulup çıkaracağız. *"Küfredenlere ve Allah'ın yolundan saptıranlara, ifsat etmiş olmaları dolayısıyla azap üstüne azap veririz."* (16/Nahl, 88) ayetine göre de küfürde liderlik edip başkalarını hak yoldan saptıran ve onları ifsat eden kimselerin cezaları, diğerlerinden daha farklı ve daha ağır olacaktır. Nitekim bu ceza, ayet-i kerimede azap üstüne azap olarak açıklanmıştır.

70 Allah, hiç şüphesiz, cehenneme girmeye daha layık olanlarla, oraya girip ebediyyen kalacak olanları ve girdikten sonra da azapları kat kat artırılacak olanları hakkıyla bilir ve bunları sıralarına uygun olarak oraya sokar.

[71] (Ey insanlar!) İçinizde hiç kimse yoktur ki cehenneme yaklaşmış (ve onun çevresinde bulunmuş) olmasın. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür.

[72] Sonra Allah'tan sakınanları kurtarır, zalimleri ise orada dizüstü bırakırız.

71 Allah Teâlâ, önceki ayetlerde, *"Öldükten sonra yine dirilecek miyim?"* diyerek yeniden dirilmeyi inkâr eden kâfirleri, küfürleri ve kötü amelleri yüzünden şeytanlarıyla birlikte haşredeceğini ve hepsini de küfürlerinin dercesine ve cehenneme giriş sırasına göre cehennem yanında dizüstü hazır bulunduracağını, zira bunlardan hangisinin oraya diğerlerinden önce girmeye daha layık olduğunu yakinen bildiğini açıkladıktan sonra, bu ayette bütün insanlara hitap etmiş ve mü'min olsun kâfir olsun, herkesin cehennemin yanında bulunacağını, bunun da hiç değişmeyecek ilahî bir kanun veya hüküm olduğunu zikretmiştir. Ayette hitap bütün insanlara yönelik olduğundan mü'minler de kâfirlerle birlikte cehenneme yakın bir yerde haşrolunacaklardır. Ancak bu, hiç şüphesiz, mü'minlerin de cehenneme girecekleri manasında değildir.

Ancak, ayet-i kerimenin tevil götürmeyecek olan bu manası, müfessirler arasında farklı açıklamalara sebep olmuş, bazıları, mü'minlerin cehennemden uzak kalacaklarına delalet eden başka ayetlere dayanarak, ayet-i kerimedeki hitabın bütün insanlara değil, önceki ayetlerde gâib zamirle kendilerinde söz edilen, fakat bu ayette muhatap zamire dönüşen kâfirler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna göre ayet-i kerimeyi, *"(Ey insanlar!) İçinizde hiç kimse yoktur ki cehenneme yaklaşmış (ve onun çevresinde bulunmuş) olmasın..."* manasında değil, *"(Ey kâfirler!) İçinizde hiç kimse yoktur ki cehenneme yaklaşmış (ve onun çevresinde bulunmuş) olmasın..."* manasında anlamak gerekir. Bu görüşe sahip olanların dayandıkları ayetlerden bazıları şunlardır: *"Kendileri hakkında bizden güzel söz yazılmış olanlar ise cehennemden uzak tutulacak olanlardır. Onlar, cehennemin uğultusunu bile işitmezler. Canlarının istediği şey içinde ebedîdirler."* (21/Enbiyâ, 101-102); *"O gün onlar, korkudan da emin kalırlar."* (27/Neml, 89).

Bazı müfessirler ise bizim *yaklaşmak* manasını vererek, *"Cehenneme yaklaşmış ve (onun çevresinde bulunmuş) olmasın."* dediğimiz *vârid* kelimesini, cehennemin içine girmek şeklinde manalandırmışlar ve diğer müfessirler gibi bu manayı da mü'minler için uzak görmüşlerdir. Bazı müfessirler de ayet-i kerimenin zahirine bağlı kalarak, istisnasız bütün insanların cehenneme girecekleri, fakat takva sahibi mü'minlerin, ateş onlara dokunmadan oradan çıkacaklarını ileri sürmüşlerdir.

Kanaatimizce doğruya en yakın mana, tevile gitmeden, 68. ayeti de göz önünde bulundurarak elde edilecek manadır. Bu ayette Allah Teâlâ, öldükten sonra dirilme konusundan söz etmiş ve kâfirleri, şeytanlarıyla birlikte haşredip cehennemin etrafında dizüstü hazır tutacağını haber vermiştir. Burada şunu hemen belirtmek gerekir ki kâfirler, şeytanlarıyla birlikte haşredildikleri zaman, cehennemin etrafında hazır tutulurken, daha sonraki ayet-i kerimede geçen *vurûd* kelimesine *duhûl* manası vererek haşrolunan mü'minleri cehennem içinde düşünmek, kanaatimizce yanlış bir tevildir. Bu husus göz önünde bulundurulursa, Allah Teâlâ bu ayette kâfirlerden sonra bütün insanları söz konusu etmiş ve hepsinin de cehenneme yakın bir yerde haşrolunacağını haber vermiştir. Ancak aralarında takva sahibi mü'minlerin de bulunduğu bu insanların cehenneme yakın bir yerde haşrolunmaları, elbette ki onların da cehenneme girecekleri manasında değildir. Bunu, bir bakıma, mahşer yerinin cehenneme yakın olduğunu ve bütün insanların burada haşrolunacaklarını gösteren bir ifade olarak değerlendirmek daha doğru olur. İşte bu, Allah Teâlâ'nın öldükten sonra yeniden dirilmeyle ilgili olarak vazettiği bir kanundur ve bu kanunun değişmesi mümkün değildir.

72 İçlerinde hem takva sahibi mü'minlerin, hem de öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirlerin bulunduğu bütün insanlar, cehennem etrafında haşrolunup orada hazır tutulduktan sonra, takva sahibi mü'minler oradan alınıp hak ettikleri cennetlere gönderilirken, küfürleri dolayısıyla cehenneme en önde girmeyi hak edenler ve diğerleri, sırasıyla cehenneme sokulmak için dizüstü orada bırakılırlar. Artık onların hiçbir şefaatçileri veya hiçbir kurtarıcıları yoktur. Dünyada iken kendilerine ilah edinip ibadet ettikleri putlarından bile yardım göremezler. Bu da onların ebedî cezalarıdır.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا ﴿٧٣﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثَاثًا وَرِئْيًا ﴿٧٤﴾ قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَٰنُ مَدًّا ۚ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ ۚ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا ﴿٧٥﴾ وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى ۗ وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ مَرَدًّا ﴿٧٦﴾

73 Kendilerine apaçık ayetlerimiz okunduğu zaman küfredenler iman edenlere derler ki: "Bu iki gruptan hangisinin yeri daha hayırlıdır ve hangisinin meclisi daha güzeldir?"

74 Oysa biz, onlardan önce öyle nesiller helak etmiştik ki onlar, gerek eşya yönünden ve gerekse görünüş yönünden daha güzel idiler.

75 (Ey Muhammed!) De ki: "Dalalet içinde olan bir kimseye, Rahmân, belirli bir süre tanısa bile, kendilerine vadolunanı ya azap, ya da kıyamet olarak gördükleri zaman, kimin yerinin daha kötü ve kimin taraftarının daha zayıf olduğunu öğreneceklerdir."

76 Oysa doğru yolda olanların hidayetini Allah daha da artıracaktır. Sevabı kalacak olan iyi ameller, Rabbin katında sevap yönünden daha hayırlıdır; netice olarak da daha iyidir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde, *"Öldükten sonra yine dirilecek miyim?"* diyerek kıyamet günü yeniden dirilmeyi inkâr eden kâfirlere, ölmüş bir insanı yeniden diriltmenin, onu hiç yoktan ilk defa yaratmaktan daha kolay ve daha ehven olduğu cevabını vererek onların iddialarını en kuvvetli delil ile reddedip onları mahşerde şeytanlarıyla birlikte cehennemin yanında haşredip dizüstü tutacağını, sonra da onları hak ettikleri azabı görmeleri için cehenneme sokacağını haber vererek tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde kâfirlerin, mü'minlere karşı ileri sürdükleri başka bir iddiayı zikretmiş ve bu iddiayı cevaplandırarak onları kıyamet azabıyla tehdit etmiştir. Kâfirlerin, mü'minlere karşı ileri sürdükleri bu iddialar da şöyledir: Siz, kendinizin hak yolda bizim de batıl yolda olduğumuzu iddia ediyorsunuz. Eğer gerçek, sizin iddia ettiğiniz gibi olsaydı, sizin dünyadaki hâlinizin, bizim hâlimizden çok daha iyi ve çok daha güzel olması gerekmez miydi? Hâkim olan Allah'a, kendi halis dostlarını zillet ve azap içinde, isyankâr muarızlarını ise izzet ve ikram içinde bırakması yaraşır mı? Çeşitli nimetlerden faydalanarak refah ve saadet içinde yaşayanlar bizler olmamız, buna karşılık korku, zillet ve fakirlik içinde yaşayanlar ise sizler olmanız da gösteriyor ki hak yolda olanlar bizleriz; batıl yolda olanlar ise sizlersiniz. İşte Al-

lah Teâlâ, kâfirlerin bu iddialarını da söz konusu ederek şöyle buyurmuştur:

[73] Kendilerine apaçık ayetlerimiz okunduğu zaman küfredenler iman edenlere derler ki: "Bu iki gruptan hangisinin yeri daha hayırlıdır ve hangisinin meclisi daha güzeldir?"

[74] Oysa biz, onlardan önce öyle nesiller helak etmiştik ki onlar, gerek eşya yönünden ve gerekse görünüş yönünden daha güzel idiler.

73 O kâfirlere Allah'ın apaçık Kur'an ayetleri okunduğu zaman, ondan yüz çevirip uzaklaşırlar; sonra da üzerinde bulundukları batıl dinin sıhhatine delil olmak üzere, mü'minlere karşı böbürlenerek şöyle derler: Şimdi bize söyleyin bakalım, mü'min ve kâfir olmak üzere tavsif ettiğiniz şu iki fırkadan hangisinin mesken ve makamı daha güzel, hangisinin sohbet meclisleri veya toplantı yerleri daha üstün ve bu meclislerin müdavimleri daha çoktur? Bu hâl apaçık ortada iken ve görülüp dururken, nasıl olur da bizim batıl, buna karşılık mü'min dediğiniz şu fakir, zelil ve zayıf topluluğun hak yol üzerinde olduğunu iddia edersiniz? Allah Teâlâ, *"Kâfirler, mü'minler hakkında demektedirler ki: Eğer İslam'da hayır olsaydı, ona ulaşmakta şunlar bizi geçemezlerdi..."* (46/Ahkâf, 11) ayetinde de kâfirlerin mü'minlerle ilgili sözlerini zikretmiştir.

Kâfirlerin mü'minler hakkında ileri sürdükleri bu çeşit sözler, hiç şüphesiz, dünyadaki hayatlarının dış görünüşüne dayanan yalan yanlış bir vehimden başka bir şey değildir. Onlar bu görünüşe bakarak zannetmektedirler ki süslü ve cazip bir hayat sürdürmeleri, hak yol üzerinde olmaları sebebiyledir. Oysa bunun ne kadar yanlış ve hayal mahsulü bir düşünce olduğu, geçmiş kavimlerin, kendilerinden daha gösterişli bir hayata sahip olmalarına rağmen, küfürleri sebebiyle uğradıkları kötü akıbetlerden de açıkça anlaşılmaktadır. İşte Allah Teâlâ, onların bu vehimlerini, helak olan eski kavimleri örnek göstererek reddetmiş ve şöyle buyurmuştur:

74 Kendilerinden önce nice kavimler gelip geçmiştir ki bunlar, mal mülk yönünden daha zengin ve gösteriş yönünden daha güzel olmalarına rağmen, bunlar da kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlamaları ve Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri sebebiyle helak olmuşlardır. Bu da göstermektedir ki bazı insanların dünya hayatını nimet bolluğu ile refah ve saadet içinde geçirmeleri, Allah katında da hallerinin güzel olduğunun hiçbir surette delili sayılamaz. Zira Allah, refah içinde yaşayan böyle kavimleri helak etmiş, buna karşılık iman etmiş, salih amel sahibi olanları da helak olmaktan kurtarmıştır.

[75] (Ey Muhammed!) De ki: "Dalalet içinde olan bir kimseye, Rahmân, belirli bir süre tanısa bile, kendilerine vadolunanı ya azap, ya da kıyamet olarak gördükleri zaman, kimin yerinin daha kötü ve kimin taraftarının daha zayıf olduğunu öğreneceklerdir."

[76] Oysa doğru yolda olanların hidayetini Allah daha da artıracaktır. Sevabı kalacak olan iyi ameller, Rabbin katında sevap yönünden daha hayırlıdır; netice olarak da daha iyidir.

75 O hâlde ey Muhammed, mal, mülk ve evlat yönünden zenginliklerine bakıp da kendilerinin hak yol üzerinde, fakir ve zayıf mü'minlerin ise batıl yol üzerinde olduklarını ileri süren o müşriklere de ki: Allah, sapıklık içinde bulunan kimselere, sapıklıklarının daha çok artması için, ya Bedir savaşında Müslümanların karşısında uğradıkları hezimet gibi kendilerine vadolunan azabı görünceye kadar, ya da inkâr ettikleri kıyamet vakti gelip de hak ettikleri azap ile karşı karşıya kalıncaya kadar onlara uzun bir mühlet verir. Nihayet bu mühlet tamam olup da hak ettikleri akıbetle karşı karşıya kalınca, işte o zaman, kimin yer, mevki ve makam yönünden daha kötü olduğunu ve daha zayıf durumda olup daha az yar-

dımcısı bulunduğunu bizzat kendi gözleriyle görüp anlayacaklardır. Şunu da iyice anlamış olacaklardır ki asıl hak yol üzerinde olanlar, kendileri değil, dünyada iken zayıflıkları ve fakirlikleri dolayısıyla küçük görüp alaya aldıkları ve kendilerinin aksine, batıl yolda olduklarını iddia ettikleri iman ve takva sahibi Müslümanlardır ve asıl kurtuluşa erenler de işte onlardır.

76 Allah, sapıklık içinde bulunup da kendilerinin hak yol üzerinde olduklarını ileri süren kâfirlere, mühlet verip de sapıklıklarını daha çok artırdığı gibi, hak yol üzerindeki mü'minlerin de hayır ve hidayetlerini artırır. Bu, tıpkı Allah Teâlâ'nın şu sözleri gibidir: *"Bir sure indirildiği zaman, o münafıklar arasında, "Bu sure hanginizin imanını artırdı?" diyenler vardır. İşte o iman edenler var ya, onların imanını artırmıştır. Ve bunu, birbirlerine müjdelerler. Hâlbuki kalplerinde bir hastalık bulunanlar ise onların pisliklerine bir pislik daha katmış ve kâfir olarak ölmüşlerdir."* (9/Tevbe, 124-125). Şunu hiçbir zaman unutmamak gerekir ki Allah katında insan için hayırlı olan ve onu ebedî saadete götüren şey, dünyadaki mal mülk çokluğu ile mevki ve şöhret büyüklüğü değil, insanın sevabını artıran Allah'a itaat ile salih ve hayırlı amellerdir.

أَفَرَءَيْتَ الَّذِى كَفَرَ بِـَٔايَـٰتِنَا وَقَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِندَ الرَّحْمَـٰنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا ۖ سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَنَرِثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِينَا فَرْدًا ﴿٨٠﴾

77 (Ey Muhammed!) Ayetlerimizi inkâr eden ve "Bana mal da çocuk da elbet verilecektir." diyen kimseyi görüyor musun?

78 O, gayba mı muttali oldu, yoksa Rahmân katından bir söz mü aldı?

79 Hayır, asla! Söylediğini yazacak ve azabını artırdıkça artıracağız.

80 O söylediği mal ve çocuğa biz vâris olacağız; o da tek başına bize gelecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirlere karşı, bunun hak olduğunu ispat ile kâfirlerin iddialarını reddeden apaçık deliller zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde onların haşr ve ba's ile ilgili alaylı sözlerini nakletmiş ve onları, bu sözlerinden dolayı en şiddetli azap ile tehdit etmiştir. Buhârî (*Sahîh,* III. 13; 52; 92; V. 237, 238), Muslim (*Sahîh,* IV. 2153), Tirmizî (*Sunen,* V. 318) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* V. 110, 111) tarafından nakledilen bir haberden öğrendiğimize göre, Habbâb ibnu'l-Eret şunları anlatmıştır: Ben, bir demirci idim ve Âs ibn Vâil'de bir alacağım vardı. Borcunu ödemesi için ona gittim. Bana, "Hayır; Allah'a yemin ederim ki sen Muhammed'i inkâr etmedikçe o borcu sana ödemeyeceğim." dedi. Ben de "Hayır; Allah'a yemin ederim ki sen ölüp de yeniden diriltilinceye kadar Muhammed'i asla inkâr etmeyeceğim." dedim. Bunun üzerine bana, "Öyleyse, ben de sana olan borcumu, öldükten sonra yeniden diriltilip malıma ve evladıma tekrar kavuşunca öderim." dedi. İşte bundan sonra da Allah Teâlâ, *"(Ey Muhammed!) Ayetlerimizi inkâr eden ve "Bana mal da çocuk da elbet verilecektir." diyen kimseyi görüyor musun?"* ayetlerini indirdi." İşte, Allah Teâlâ, öldükten sonra dirilmeye inanmayan, fakat istihza ile yeniden dirildikten sonra ve sanki dünyadaki mallarına ve evlatlarına yeniden kavuşmak hususunda Rabbinden söz almış yahut ileride olacağı bilirmiş gibi borcunu o zaman ödeyeceğini söyleyen bu kâfir hakkında şöyle buyurmuştur:

77 (Ey Muhammed!) Ayetlerimizi inkâr eden ve

"Bana mal da çocuk da elbet verilecektir." diyen kimseyi görüyor musun?

[78] O, gayba mı muttali oldu, yoksa Rahmân katından bir söz mü aldı?

[79] Hayır, asla! Söylediğini yazacak ve azabını artırdıkça artıracağız.

[80] O söylediği mal ve çocuğa biz vâris olacağız; o da tek başına bize gelecektir.

77 Ey Muhammed! Ahirette başına geleceklerin ne olduğunu hiçbir surette bilmediği ve bilmesi de mümkün olmadığı hâlde Allah'a karşı, *"Bana mal da çocuk da elbet verilecektir."* demek cüretini göstererek kıyameti, ba's ve haşrı alaya alan şu kâfirin kıssasından senin haberin var mı?

78 Ahirette kendisine mutlaka mal da evlat da verilecekmiş... Bunu nereden ve nasıl biliyormuş? Bir insanın geleceğe ve özellikle ahirete taalluk eden herhangi bir şeyi bilmesi ancak iki yolla mümkün olur: Ya Allah ona gayba ait bir ilim veya bilgi verir ve bu bilgi sayesinde sadece hakkında bilgi verilen şeye muttali olur yahut da Allah'tan herhangi bir hususta söz alır ve sadece hakkında söz aldığı şeyi bilir. Bu iki yol dışında onun geleceği bilmesi mümkün değildir. Ancak bu iki yol da insan için tam olarak açık değildir. Zira gaybı Allah'tan başka hiç kimse bilmediği gibi, dilediği peygamberler dışında hiç kimseye de onu bildirmemiştir. Buna göre söz konusu kâfirin ahirette mal ve çocuk sahibi olacağını bilmesi hiçbir surette mümkün değildir. Bu hususta Rabbinden söz almış olması da mümkün değildir. Zira Allah'ın kullarına olan sözü veya vaadi sadece rahmetle ilgilidir ve bu hususta onlara vaadi şöyledir: Kim Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe iman eder, salih amel işlerse, onu cennetine sokacaktır. O hâlde Allah'ın ayetlerini, ba'si ve haşrı inkâr eden bu kâfirin, ahirette mal ve evlat sahibi olması yahut bunlara sahip olacağını bilmesi mümkün müdür?

79 Hayır, asla! Onun sadece ahiret günü ile, ba's ve haşr ile alay etmek için söylediği bu sözler, onun amel defterine yazılacak, kıyamet günü gelip de her insan amellerinin karşılığını görmeye başlayınca, o da küfrünün karşılığını görecek ve alay olsun diye söylediği bu sözler sebebiyle de göreceği azap kat kat artırılacaktır.

80 O, söylediği gibi, kıyamet günü, Allah'ın huzuruna mallarıyla ve evlatlarıyla değil, tek başına gelecek; mallarını ve evlatlarını ise daha gözlerini kapatıp ahiret yolculuğuna çıktığı ilk günde mezarı başında terk edecektir. Bu insanlara şöyle denilecektir: *"İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz; (dünyada iken) size verdiklerimizi arkanızda bıraktınız..."* (6/En'âm, 94). Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh,* VII. 193), Muslim (*Sahîh,* IV. 2273) ve Tirmizî (*Sunen,* IV. 589) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Ölüyü mezara kadar üç şey takip eder; ikisi geri döner, biri onunla kalır: Ailesi, malı ve ameli takip eder; ailesi ve malı geri döner, ameli onunla kalır."

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿٨١﴾ كَلَّا ۚ سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿٨٢﴾
اَلَمْ تَرَ اَنَّا اَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤُزُّهُمْ اَزًّا ﴿٨٣﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ ۖ اِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا ﴿٨٤﴾
يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ اِلَى الرَّحْمٰنِ وَفْدًا ﴿٨٥﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ اِلٰى جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿٨٦﴾ لَا يَمْلِكُونَ
الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا ﴿٨٧﴾

[81] Kendilerine kuvvet olması için Allah'tan başka ilahlar edinmektedirler.

[82] Hayır; o ilahlar, onların kendilerine ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır.

[83] Nitekim kâfirler üzerine gönderdiğimiz şeytanların onları günah işlemeye teşvik ettiklerini biliyor musunuz?

[84] Bu itibarla (onların helak olmaları için) acele etme. Biz, günlerini sayıp duruyoruz.

[85] O gün, Allah'tan sakınanları konuk bir heyet olarak Rahmân'ın huzurunda toplarız.

[86] Suçluları ise susuz bir hâlde cehenneme sevk ederiz.

[87] Rahmân'ın katında bir ahit almış olanlar dışında hiç kimse şefaat edemez.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde ba'si ve haşrı alaylı sözlerle inkâr eden kâfirleri reddederek onları en şiddetli azap ile tehdit ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde kıyamet günü kendileriyle kuvvet kazanmak ve onların şefaat ve yardımlarına nail olarak helak olmaktan kurtulmak için birtakım putları ilah edinen müşrikleri reddetmiş ve bu putların aslında kıyamet günü kendilerine düşman olacaklarını, müşriklerin bu davranışlarının ise şeytanın vesvesesinden kaynaklandığını açıklayarak, sevgili peygamberine, bu kâfirlerin bir an evvel azaba uğrayıp helak olmaları için acele etmemesini emretmiştir. Zira onlar için belirlenmiş bir süre vardır ve bu süre tamam olunca, hak ettikleri azabı görüp helak olacaklardır. Daha sonra, Allah'ın huzurunda toplanacak mü'min muttakilerle, cehenneme susuz sokulacak müşrikler arasında bir mukayese yapan Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[81] Kendilerine kuvvet olması için Allah'tan başka ilahlar edinmektedirler.

[82] Hayır; o ilahlar, onların kendilerine ibadetlerini inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır.

[83] Nitekim kâfirler üzerine gönderdiğimiz şeytanların onları günah işlemeye teşvik ettiklerini biliyor musunuz?

[84] Bu itibarla (onların helak olmaları için) acele etme. Biz, günlerini sayıp duruyoruz.

81 Ne acayip bir iştir ki Allah'ın ayetlerini inkâr eden müşrikler, kendilerine şan, şöhret, şeref ve kuvvet kazandırmaları ve ahirette kendilerini Allah'a yaklaştırarak O'nun katında şefaatçi olmaları için çamurdan veya ağaçtan kendi elleriyle yaptıkları putları kendilerine ilah edinmişler ve onlara ibadet etmektedirler.

82 Hayır; bu, asla onların zannettikleri gibi olacak bir iş değildir; zira bu putların, onları Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir güçleri yoktur. Aksine, müşriklerin kendilerine ilah edindikleri bu putlar, kıyamet günü müşriklerin kendilerine ibadet etmiş olmalarını inkâr edecekler ve onlara düşman olacaklardır. Nitekim Allah Teâlâ, bu putların müşrikler aleyhine nasıl bir tavır takındıklarını şöyle açıklamıştır: *"Allah'a şirk koşanlar, şirk koştukları (putları)nı gördükleri zaman, "Rabbimiz! Seni bırakıp kendilerine yalvardığımız ortaklarımız işte bunlar." derler. Onlar da bunlara, "Siz muhakkak yalancısınız." diye söz atarlar."* (16/Nahl, 86); *"Allah'ı bırakıp da kıyamet gününe kadar kendisine hiç cevap vermeyecek olan kimseye ibadet edenden daha sapık kim vardır? Hâlbuki onların ibadetlerinden de habersizdirler. Nitekim insanlar haşrolundukları zaman, putlar onlara düşman olurlar ve onların ibadetlerini inkâr ederler."* (46/Ahkâf, 5-6); *"Peşlerinden gidilen (ve ilah edinilen)ler, azabı görüp peşlerinden gelenlerden kaçıp kurtulmuşlar; kendileriyle aralarındaki münasebetler de kesilmiş..."* (2/Bakara, 166).

Allah Teâlâ, kıyamet günü, müşriklerin Allah'ı bırakıp da kendilerine ilah edindikleri putlarıyla olan hallerini açıkladıktan sonra, onların dünyada iken şeytanlarla olan hallerini de zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

83 Bizim, o kâfirlerin üzerine, onları azdırıp yoldan çıkaracak, günah işlemeye teşvik edecek ve daha çok dalalete sürükleyecek şeytanlar gönderdiğimizi bilmiyor musun? Allah Teâlâ'nın bu beyanından şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki kendi irade ve inisiyatifleriyle hak yoldan ayrılanlara ve ayrıldıkları bu yola bir daha dönmemekte direnenlere Allah, şeytanları gönderir ve onların isteklerini bu şeytanlar vasıtasıyla gerçekleştirir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın zikrini kim umursamazsa, ona bir şeytanı musallat ederiz de artık o, ondan hiç ayrılmayan bir arkadaş olur."* (43/Zuhruf, 36). Keza Allah Teâlâ'nın, Âdem'e secde etmeleri için meleklere verdiği emre meleklerin uyup da İblis'in büyüklenerek secde etmekten kaçınması üzerine, Rabbi tarafından cennetten kovulduğu sırada ona yönelttiği hitabında da bu manayı görmek mümkündür: *"Rabbi İblis'e şöyle demişti: "Haydi git. Onlardan kim sana uyarsa, artık sizin cezanız, tam bir ceza olmak üzere cehennemdir. İçlerinden gücünün yettiklerini sesinle titret; atlılarınla ve yayalarınla üzerlerine haykır; mal ve çocuklar hususunda onlara ortak ol; vaatte bulun." Fakat şeytan, onlara, aldatmaktan başka ne vaatte bulunabilir ki?"* (17/İsrâ, 63-64).

84 O hâlde ey Muhammed, şeytanlara uyarak onların vesveseleriyle hareket edip putlara ibadet eden bu kâfirlerin üzerlerine bir an önce azap indirilip helak edilmeleri için acele etme. Onlar küfürleri ve küfür üzerinde ısrar etmeleri sebebiyle kendileri için hazırlanan azaba nasıl olsa ulaşacaklardır. Ancak Allah, onlar için bir ecel veya bir süre takdir etmiştir. Bu süre tamam olduğu zaman onlar, hak ettikleri bu akıbete mutlaka kavuşacaklar ve o azabı göreceklerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Dünyada onları az bir süre faydalandırırız; sonra da ağır bir azaba onları mecbur bırakırız."* (31/Lokmân, 24); *"Zalimlerin yaptıklarından Allah'ın gafil olduğunu zannetme; O, sadece, içinde gözlerin fırlayacağı güne kadar onları erteler."* (14/İbrâhîm, 42); *"O hâlde sen de "(Ey Muhammed!), kâfirlere mühlet ver; onları biraz geciktir; (onların helaki için beddua etme ve bu hususta acele davranma."* (86/Târık, 17).

[85] O gün, Allah'tan sakınanları konuk bir heyet olarak Rahmân'ın huzurunda toplarız.

[86] Suçluları ise susuz bir hâlde cehenneme sevk ederiz.

[87] Rahmân'ın katında bir ahit almış olanlar dışında hiç kimse şefaat edemez.

85 Allah Teâlâ, kıyamet günü kâfirlerin nasıl haşrolunacaklarını, sonra da kendileri için hazırlanan azaba mutlaka duçar olacaklarını açıklayıp bu sebeple peygamberine onların bir an önce helak edilmeleri için acele etmemesini emrettikten sonra, bu ayette Allah'tan sakınanların durumunu zikretmiş ve mü'minlerle mücrimler arasındaki büyük farkı şu ifadelerle belirtmiştir: Ey Muhammed! Dünyada iken Allah'a iman eden, O'nun ıkabından korkarak günah işlemekten sakınan ve farzlarını afa eden kullarını, O'na gelmiş konuklar olarak Rahmân'ın huzurunda toplayacağımız o haşr gününü kavmine de hatırlat.

Ayet-i kerimede *konuk* manasında zikredilen *vefd* kelimesi, binitler üzerinde gelen ve hükümdarın huzuruna kabul edilerek ondan i'zaz ve ikram görecek heyet manasında da kullanılmıştır. Bazı müfessirler, bu binitlerin soylu atlar olduğunu söylerken, bazıları da beyaz develer olduğunu ileri sürmüşlerdir.

86 İşte, mü'min muttakiler, Rablerinin huzurunda değerli konuklar olarak bir araya gelirken, böyle bir günün başlarına geleceğini hiç akıllarına getirmeyen, kendilerine hatırlatıldığı zaman da "Biz, sadece yaşar ve ölürüz; öldükten ve kemiklerimiz çürüyüp toprak olduktan sonra mı yeniden dirilip Allah'ın huzurunda toplanacağız?" diyerek o günü inkâr eden suçlular ise bu küfürleri sebebiyle, su bulamamış ve hararetten yanmış bir hâlde cehennemin hiç sönmeyen ateşine atılırlar.

87 Rahmân'ın huzurunda toplanıldığı o gün,

Allah'tan şefaat için ahit almış olanlar dışında hiç kimsenin başkasına şefaatte bulunmaya hakkı yoktur. Başka bir ifadeyle, hiç kimse, Rabbinden aldığı böyle bir ahit veya izne sahip olmadıkça, Rabbi katında başkasına şefaatte bulunamaz. Bilindiği gibi müşrikler, dünyada iken kendilerine şan, şöhret, şeref ve kuvvet kazandırmaları için birtakım putları ilah edinip onlara ibadet ettikleri gibi, bu putların ahirette kendilerini Allah'a yaklaştıracaklarına ve O'nun katında kendilerine şefaatçi olacaklarına da inanıyorlardı. Allah Teâlâ bu ayetle müşriklerin bu inançlarını da reddetmiş ve kendi izin verdiği kimseler dışında hiç kimsenin başkasına şefaatte bulunamayacağını haber vermiştir. Zuhruf suresinin 86. ayetinde de açıkça şöyle beyan edilmiştir: *"Bilerek hakka şahitlik edenler dışında Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleri şeyler şefaate sahip değillerdir."* Allah'ın ahdini almanın başlıca yolu ise gerçek iman ile aalih ameldir. Kim Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe sahih bir iman ile inanır ve sonra da Allah'ın emir ve nehiylerine tam olarak uyarsa, böyle bir kimse, günahkâr mü'minler için Allah katında şefaatte bulunabilir. Aksi hâlde şefaatte bulunamaz: *"Allah katında şefaat etmesine izin verdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermez..."* (34/Sebe', 23); *"Göklerde nice melekler vardır ki ancak Allah'ın dilediği ve hoşnut olduğu kimse için izin vermesinden sonra şefaatleri bir işe yarar."* (53/Necm, 26).

وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمٰنُ وَلَدًا ﴿٨٨﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴿٨٩﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ
وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿٩٠﴾ أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمٰنِ وَلَدًا ﴿٩١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿٩٢﴾ إِنْ كُلُّ مَنْ
فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمٰنِ عَبْدًا ﴿٩٣﴾ لَقَدْ أَحْصٰيهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿٩٤﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فَرْدًا ﴿٩٥﴾

88 "Rahmân bir çocuk edindi." demişlerdir.

89 (Bunu söylemekle) çok kötü bir şey ileri sürmüş oldunuz.

90-91 Rahmân için çocuk edindiği iddiasında bulunmaları yüzünden, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktı.

92 Oysa Rahmân'ın çocuk edinmesi yakışık almaz.

93 Zira göklerde ve yerde olan herkes, Rahmân'a ancak kul olarak gelir.

94 Allah, onların hepsini kuşatmış ve hepsini saymıştır.

95 Ve hepsi de kıyamet günü O'na tek başına gelecektir.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kendilerini Allah'a yaklaştırarak O'nun katında şefaatçi olmaları için çamurdan veya ağaçtan kendi elleriyle yaptıkları putları kendilerine ilah edinen ve onlara ibadet eden müşrikleri reddederek bunun kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını, zira ibadet ettikleri putlarının bile bunu mahşerde inkâr edeceklerini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde, "Uzeyr Allah'ın oğludur." diyen Yahudileri, "Mesih Allah'ın oğludur." diyen Hıristiyanları ve meleklerin de Allah'ın kızları olduğunu söyleyen (9/Tevbe, 30) bazı müşrik Arap kabilelerini reddetmiştir. Zira bunların hepsi de Allah'a yöneltilmiş yalan ve iftiradan başka bir şey değildir ve bu iftirayı yapanlar da kıyamet günü Allah'ın huzurunda toplandıkları zaman

hak ettikleri azabı mutlaka göreceklerdir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

[88] "Rahmân bir çocuk edindi." demişlerdir.

[89] (Bunu söylemekle) çok kötü bir şey ileri sürmüş oldunuz.

[90-91] Rahmân için çocuk edindiği iddiasında bulunmaları yüzünden, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktı.

[92] Oysa Rahmân'ın çocuk edinmesi yakışık almaz.

[93] Zira göklerde ve yerde olan herkes, Rahmân'a ancak kul olarak gelir.

[94] Allah, onların hepsini kuşatmış ve hepsini saymıştır.

[95] Ve hepsi de kıyamet günü O'na tek başına gelecektir.

88 Kitap ehlinden olmalarına rağmen gerek Yahudiler, gerekse Hıristiyanlar Allah'a çocuk isnat etmişler ve *"Rahmân bir çocuk edindi."* demişlerdir. Allah Teâlâ Tevbe suresinin 30. Ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Yahudiler, "Uzeyr, Allah'ın oğludur." demişler; Hıristiyanlar da "Mesih, Allah'ın oğludur." demişlerdir. Bu, onların kendi ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir ki kendilerinden önceki kâfirlerin sözlerine benzetiyorlar. Allah, onları katletsin; nasıl da uyduruyorlar."* Müşrikler de Allah'a çocuk isnat etmek hususunda kitap ehlinden geri kalmamışlar ve *"Allah bir çocuk edindi."* (10/Yûnus, 68) demişlerdir. Ancak müşriklerin Allah'a isnat ettikleri bu çocuk, kitap ehlinden farklı olarak kız çocuğudur. Müşrikler, *"Rahmân'ın kızları olan melekleri dişi saymışlar."* (43/Zuhruf, 19) sonra da bu meleklerin Allah'ın kızları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Nitekim Allah Teâlâ onların bu iddialarını reddederken şöyle buyurmuştur: *"Rabbiniz, size oğulları tahsis etti de kendisi meleklerden kız mı edindi? Siz muhakkak büyük laf ediyorsunuz."* (17/İsrâ, 40); *"Demek erkek sizin, dişi Allah'ın öyle mi? O hâlde bu, ne kadar haksız bir taksim."* (53/Necm, 21-22).

89 Filhakika gerek Yahudiler olsun, gerekse Hıristiyanlar ve müşrikler olsun, Allah'a çocuk isnat etmekle O'na karşı en büyük kötülüğü işlemişler ve şirk koşmuşlardır. Özellikle de müşrikler, Allah'a isnat ettikleri bu çocukların, kendilerinin, hiçbir zaman hoşlanmadıkları ve doğumu hâlinde hemen diri diri kuma gömerek öldürdükleri kız çocukları olduğunu ileri sürerken, işledikleri bu kötülüğün büyüklüğünü hiç düşünmedikleri gibi, Allah'a karşı ileri sürdükleri bu yalan ve iftira yüzünden kazandıkları günahın büyüklüğünü ve hak ettikleri azabın şiddetini de hiç hesaba katmamışlardır.

90-91 Onların ortaya attıkları bu yalan ve iftiranın büyüklüğü ve şiddeti karşısında Allah'ı tazim ve iclal sebebiyle neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar çöküp dağılacaktı. Zira bunlar, Allah'ın tevhidi üzere yaratılmış varlıklardı. O'nun eşi, benzeri, ortağı ve çocuğu yoktu. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Yerlerinden oynamamaları için gökleri ve yeri Allah tutmaktadır. Onlar yerlerinden oynayacak olsa, Allah'tan başka hiç kimse onları tutamaz. Onun içindir ki Allah, Halîm'dir; çok bağışlayıcıdır."* (35/Fâtır, 41). Bundan da anlaşılmaktadır ki Allah, kendisine şirk koşan ve çocuk isnat eden kâfirlere karşı bile çok Halîm'dir. Nitekim Buhârî (*Sahîh*, VII. 96; VIII. 165), Muslim (*Sahîh*, IV. 2160) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, IV. 395, 401, 405) tarafından nakledilen bir hadiste de Hazreti Peygamber bu hususa işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur: "İşitmekte olduğu ezaya karşı Allah Teâlâ'dan daha sabırlı hiç kimse yoktur. İnsanlar O'na şirk koşarlar, oğul isnat ederler de O, yine de onları rızıklandırır; selamette bırakır ve ihsanda bulunur."

92 Oysa Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey midir? Çocuk edinmek O'nun celal ve azameti dolayısıyla O'na asla yaraşmaz; zira bütün yaratıklar O'nun kullarıdır ve bu kullardan herhangi birini O'nun çocuğu saymak, onu Allah'ın merte-

besine yükseltmek manasına gelir ki bu da O'na şirk koşmaktan başka bir şey olmadığı gibi, Allah Teâlâ'ya noksanlık isnat etmek demek olur; O ise böyle bir noksanlıktan münezzehtir.

93 Göklerde ve yerde olan her şey, Allah'ın kullarıdır. Melekler olsun, insanlar ve cinler olsun, Hepsi de kıyamet günü yeniden dirildikleri zaman, Allah'ın huzuruna iyi ve kötü amelleriyle birer kul olarak gelirler ve bu amellerine göre mükâfatlandırılır veya cezalandırılırlar. Onlar üzerinde yegâne hüküm sahibi Allah Teâlâ'dır ve hesap günü hiç kimsenin yardımcısı ve koruyucusu da yoktur.

94 Allah, onların hepsini ilmiyle çepeçevre kuşatmıştır. Erkek olsun dişi olsun, genç olsun yaşlı olsun, herkesi, sayısına varıncaya kadar, dünyada işledikleri amelleriyle bilir. Zira bütün varlıklar O'nun hükmü altındadır ve hepsi de O'nun hükmüne boyun eğmiştir. Ancak O, bütün hükümlerinde adildir; hiç kimseye zerre miktarı da olsa zulmetmez. Bu itibarla her kim en ağır ve en şiddetli azap ile cezalandırılmış olsa bile bu, sadece onun kendi amellerinin karşılığıdır: *"Allah, hiçbir surette insanlara zulmetmez; fakat insanlar kendi kendilerine zulmederler."* (10/Yûnus, 44).

95 Bu itibarla her fert, kıyamet günü O'nun huzuruna tek başına gelecek ve hakkında verilen hükme çaresiz rıza gösterecektir. Artık onun orada kendisine kol kanat gerecek ne yardımcısı ne de işine yarayacak malı vardır: *"O gün ne mal fayda verir; ne de oğullar. Meğerki insan, Allah'a tertemiz bir kalple gelmiş olsun."* (26/Şuarâ, 89).

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَٰنُ وُدًّا ﴿٩٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ
الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُّدًّا ﴿٩٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ ۖ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُم مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ
لَهُمْ رِكْزًا ﴿٩٨﴾

[96] İman edenler ve iyi iş yapanlar için Rahmân, (mü'minlerin kalplerinde) bir sevgi yaratacaktır.

[97] (Ey Muhammed!) Allah'tan sakınanları müjdelemen için Kur'an'ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık.

[98] Onlardan önce de nice nesilleri helak etmiştik. Hiç onlardan birini duyuyor yahut onlara ait gizli bir ses işitiyor musun?

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde yalan ve iftira ile kendisine çocuk isnat eden Yahudi, Hıristiyan ve müşrikleri reddederek onların dünya ve ahiretteki hallerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde mü'minlerin hallerini, onlar için, hiçbir sebebe dayanmaksızın kalplerde yaratılacak sevgiyi açıklamış, bunu takiben, tevhpd, nübüvvet, haşr ve neşre ait delillerin daha iyi anlaşılması için, Kur'an'ı Peygamberinin dilinde Arapça olarak indirdiğini zikretmiştir. Daha sonra, geçmiş kavimlerden küfredenlerin ve Allah'a şirk koşanların nasıl helak edildiklerini haber vererek hâlen aynı yolda giden Mekkeli müşriklere ve diğerlerine ibret almaları için vaaz u nasihatte bulunarak sureyi bitirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[96] İman edenler ve iyi iş yapanlar için Rahmân, (mü'minlerin kalplerinde) bir sevgi yaratacaktır.

[97] (Ey Muhammed!) Allah'tan sakınanları müjdelemen için Kur'an'ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık.

[98] Onlardan önce de nice nesilleri helak etmiştik. Hiç onlardan birini duyuyor yahut onlara ait gizli bir ses işitiyor musun?

96 Allah, Allah'a ve peygamberlerine iman eden, Allah'ın emrettiklerine uyup nehyettiklerinden de sakınarak salih amel işleyen, helali helal, haramı haram bilen ve sadece Allah'ın rızasını kazanmayı umut eden mü'min kullarının kalplerinde kaçınılması mümkün olmayan ve mutlaka gerçekleşecek bir sevgi yaratacaktır. Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh,* IV. 79; VII. 83; VIII. 195), Muslim (*Sahîh,* IV. 2030), Tirmizî (*Sunen,* V. 317-318) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* II. 267, 341, 413, 480, 509...) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Allah bir kulu sevdiği zaman Cebrail'i çağırır ve "Ben, falanı seviyorum; sen de onu sev." der. Cebrail de onu sever. Sonra semada nida edip, "Allah falanı seviyor; siz de onu sevin." der. Bunun üzerine gök ahalisi de onu sever. Bundan sonra da Allah tarafından, yerdeki insanların kalplerine o kimse hakkında sevgi konur..." Gerek bu ayet-i kerime ve gerekse sahih olarak rivayet edilen bu hadis, şu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır ki Allah tarafından sevilen bir insan, mü'minler tarafından da mutlaka sevilir ve bunun aksi olması mümkün değildir. Yeter ki kul, bütün amellerini, riyadan ve şüpheden uzak olarak, sadece Rabbinin rızasını kazanmak için işlemiş olsun.

97 Ey Muhammed! İşte biz, bu Kur'an'ı da Allah'a ve peygamberlerine iman edip haşrı ve neşri tasdik eden ve sırf Allah'ın rızasını kazanmak için salih amel işleyen mü'minleri müjdelemen, buna karşılık, inatçı kâfirleri, Allah'a çocuk isnat edip şirk koşanları ve dünya hayatından başka hayat tanımayanları uyarıp korkutman için Arapça olarak indirdik. Böylece onun okunup anlaşılması ve Allah'ın emir ve nehiylerinin hiçbir şüpheye yer verilmeden uygulanması kolaylaştırılmış oldu.

98 Gerçek böyle olunca, hiç kimsenin çeşitli bahaneler uydurarak haktan yüz çevirmesi veya küfre düşmesi artık mümkün değildir. Buna rağmen yine de Allah'ı, O'nun peygamberlerini, o peygamberlere indirdiği kitapları ve kıyamet gününü inkâr eden olursa, böylelerinin, Allah'ın kâfirler için helak edici bir azap hazırladığını ve bu azaptan kaçıp kurtulmanın da mümkün olmadığını iyice bilmeleri gerekir. Nitekim geçmiş kavimlerden Allah'ı, O'nun ayetlerini ve peygamberlerini inkâr eden nice nesiller helak edilmiştir. Bugün, helak edilen bu nesillerden herhangi bir varlık emaresi hissediyor musun yahut onlardan herhangi birisini görüyor veya onlara ait bir ses işitiyor musun?

TÂHÂ SURESİ

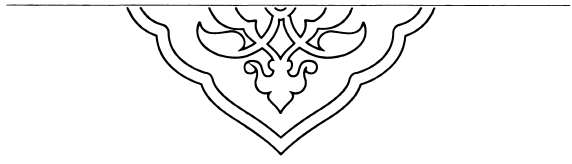

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Tâhâ suresi, Kur'an-ı Kerim'in 20. suresi olup 135 ayetten müteşekkildir. Sure, Meryem suresinden sonra ve Müslümanların, müşrik zulmüyle birlikte ilk defa Habeşistan'a hicret etmelerinden sonra, ikinci hicretlerinden önce; başka bir ifadeyle, bi'setin 7. senesiyle 11. senesi arasında Mekke'de nazil olmuştur. Surenin 130. ve 131. ayetlerinin Medine'de nazil olduğu söylenirse de bu iki ayetin siyak ve sibakına bakıldığında bu bilginin kesin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Sure, *tâ* ve *hâ* olmak üzere iki harften oluşan ve hurûfu mukatta'a da denilen harflerle başladığı için Tâhâ suresi adını almıştır. Bazı müfessirler, bu iki harften oluşan kompozisyona "Yâ Racul! Yâ İnsan!" gibi manalar verirken, diğer bazıları, onun, Allah'ın isimlerinden biri olduğunu, bazıları da Allah'ın bu harflerle kasem ettiğini ileri sürmüşlerdir. Genel kanaat, bu iki harfin, Kur'an-ı Kerim'in 29 suresinin başında yer alan hurûfu mukatta'adan biri olup, bununla, kendinden sonra gelecek ibarelere okuyucunun dikkatini çekmek için kullanılan bir uyarı olduğu istikametindedir ki kanaatimizce doğru görüş de budur. Nitekim bu harflerden sonra Kur'an-ı Kerim'in bir özelliğine işaret edilen ilk ayette Hazreti Muhammed'e (sas.) hitap edilerek bu kitabın güçlük çıkartmak için indirilmediği açıklanmış ve *"(Ey Muhammed!) Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik. Fakat Allah'tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik."* denilmiştir.

2. Tâhâ Suresinin Konusu

Surenin konusu, diğer Mekkî surelerde olduğu gibi, tevhid, nübüvvet ve öldükten sonra dirilme gibi İslam dini esaslarının ispatıdır. Bu itibarla, surenin daha ilk ayetlerinde Allah Teâlâ'nın hükümranlığından, azametinden, hudutsuz kudretinden ve geniş ilminden söz edilmiştir. Gerek üslup gerekse ihtiva ettiği konular sebebiyledir ki Hazreti Peygamber'i öldürmek için yola çıkan Ömer ibnu'l-Hattâb (ra.), bu sureden dinlediği bazı ayetlerin tesirinden kurtulamayarak Müslüman olmuştur.

Surenin ihtiva ettiği konuları ilk ayetinden itibaren şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'an-ı Kerim'in, göklerin ve yerin Rabbi Allah'tan korkan kimseler için öğüt olması ve İslam'a davet ile, dinî hükümlerin tebliği yanında kâfirlerin çeşitli azap ile tehdidi, mü'minlerin de cennet nimetleriyle müjdelenmeleri gibi değişik görevlerin ifasında Hazreti Peygamber'in şahsiyetinin tespiti; (20/Tâhâ, 1-8).

2. Allah'ın Musa (as.) ile konuşması, henüz bir bebek iken, annesi tarafından bir sepete konularak nehre atılması, kardeşi Harun ile birlikte asi Firavuna gönderilmesi, Allah'tan başka ilah olmadığı konusunda Firavunla yaptığı şiddetli münakaşa, Firavunun sihirbazlarıyla giriştiği büyük yarışma, bu yarışmada Allah'ın sihirbazlara karşı Musa'ya yardımı ve Musa'nın galip gelmesi, sihirbazların Musa'ya iman etmeleri ve davetine uymaları, İsrailoğullarının bir mucize ile denizi geçmeleri, Firavun ve askerlerinin ise suda boğularak helak olmaları, İsrailoğullarının Allah'ın kendilerine ihsan ettiği nimetlere karşı nankörlük etmeleri, Sâmirî'nin bir buzağı heykelini İsrailoğullarına ilah olarak tanıtması ve onları sapıklığa düşürmesi, Musa'nın kardeşi Harun'a kızması; (20/Tâhâ, 9-98).

3. Musa kıssasından sonra, Kur'an kıssalarının faydasına işaretle Kur'an'dan yüz çevirenlerin akıbetleri; (20/Tâhâ, 99-101).

4. Kıyamet günü insanların yeniden dirilmeleri, mahşer yerinde toplanmaları ve aralarında geçen bazı konuşmalar, dağların un ufak edilerek yerlerinin çırılçıplak ve dümdüz bırakılmaları, günahkârların hesaba çekilmeleri ve haklarında adaletle hüküm verilmesi; (20/Tâhâ, 102-112).

5. Kur'an'ın Arapça olarak indirilmesi, Hazreti Peygamber'in onu unutmaktan masun olması; (20/Tâhâ, 113-114).

6. Âdem'in (as.) cennette İblis ile olan kıssası; (20/Tâhâ, 115-122).

7. Kur'an'dan yüz çevirenlerin dünya ve ahirette hak ettikleri cezanın tekidi; (20/Tâhâ, 124-127).

8. Geçmiş kavimlerden helak edilenlerin, dünyadaki insanlar için ibret teşkil etmeleri; müşriklerin dünyevi cezalarının kıyamet gününe ertelenmesi; (20/Tâhâ, 128-129).

9. Allah Teâlâ'nın, Hazreti Peygamber'e ve ümmetine, maruz kaldıkları çeşitli eza ve cefalar karşısında sabır tavsiye etmesi; başkaları nazarında dünya hayatının süsü olan mala göz dikmekten sakınılması; aile fertlerine namazın emredilmesi; (20/Tâhâ, 130-132).

10. Müşriklerin Allah'tan maddi deliller ve mucizeler istemeleri (20/Tâhâ, 133-135), surede yer alan belli başlı konulardandır.

3. Tâhâ Suresinin Kendinden Önceki Sureyle Bağlantısı

Baş tarafta da zikrettiğimiz gibi, Tâhâ suresi, Meryem suresinden sonra nazil olan bir suredir. Bu iki surenin peş peşe nazil olması, iki sure arasında var olduğunda şüphe bulunmayan bağın en açık delilidir. Filhakika Meryem suresinde Zekeriyya, Yahya, İsa, İbrahim ve özet olarak Musa (as.) gibi peygamberlerin kıssaları anlatılmış, Tâhâ suresinde ise Musa (as.) kıssası çok daha mufassal bir şekilde zikredilmiştir. Keza Meryem suresinin sonunda Kur'an'ın, Hazreti Muhammed'in (sas.) konuştuğu Arap dilinde indirildiği zikredilerek kolaylaştırıldığı açıklanmış, bunu takip eden Tâhâ suresinin ilk ayetinde onun, Hazreti Peygamber'e güçlük olsun diye değil, Allah'tan korkanlara öğüt olması için indirildiği zikredilmiştir.

4. Tâhâ Suresinin Fazileti

Gerek üslup ve icazı, gerek muarızlarına karşı ortaya koyduğu onları cevap vermekten âciz bırakan delilleri ve gerekse muhtevası ve diğer özellikleriyle Kur'an-ı Kerim, bir beşer kelamı değil, içerisine tek bir yabancı harfin bile karışmadığı Allah kelamıdır. Tâhâ suresi, Kur'an-ı Kerim'den bir sure olarak, onun bu özelliklerine diğer sureler gibi en mükemmel bir şekilde sahip olan bir suredir. İşte bu özellik, Müslüman olmadan önce İslam'a ve Hazreti Peygamber'e şiddetle düşman olan Ömer ibnu'l-Hattâb'ın kalbini yumuşatmış, sonra da sağlam bir Müslüman olmasını sağlamıştır. Hiddet ve şiddetiyle şöhret kazanmış olan bu büyük insan, peygamberin artık ileri gittiğini ileri sürerek onu öldürmek için yola çıkmıştı. Fakat yolda peygamberden önce kendi kız kardeşine ve eniştesine bak-

ması, zira onların da Müslüman olduklarının söylenmesi üzerine, kızgınlık içinde yol değiştirmiş ve doğruca kız kardeşinin evine gitmiştir. Bu sırada kız kardeşi Fâtıma ve eniştesi Sa'îd, Habbâb ibn Eret'ten Kur'an öğreniyorlardı ve ellerinde Tâhâ suresinden bazı ayetleri ihtiva eden bir de sahife vardı. Fâtıma, Ömer'in geldiğini fark edince, Habbâb'ı ve Kur'an sahifesini saklamıştı. Ancak Ömer, daha içeriye girmeden okunan ayetleri işittiği için, ilk işi, onları sormak olmuştu. Fâtıma ve eşi, bir şey olmadığını ileri sürmüşlerse de Ömer'in sert davranması ve hatta daha da ileri giderek kız kardeşini tokatlaması üzerine, sahifeyi göstermek zorunda kalmışlardır. Ancak Ömer, Tâhâ suresinin ilk ayetlerini okuyunca, şaşkına dönmüş ve "Bunlar bir insan sözü olamaz." diyerek Kur'an'ın o eşsiz üslubuna boyun eğmiş ve Müslüman olmuştur. Allah ondan razı olsun.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

طٰهٰ ﴿١﴾ مَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰٓى ﴿٢﴾ اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿٣﴾ تَنْزِيلًا مِمَّنْ خَلَقَ الْاَرْضَ
وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰى ﴿٤﴾ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا
بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى ﴿٦﴾ وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفَى ﴿٧﴾ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ
الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى ﴿٨﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

1 Tâ, hâ.

2 (Ey Muhammed!) Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.

3 Ancak (Kur'an), Allah'tan korkanlara bir öğüt olmak üzere,

4 Yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından bir kitap olarak indirilmiştir.

5 Rahmân, Arş üzerinde istiva etmiştir.

6 Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprak altında bulunan her şey O'nundur.

7 Sözü açık söylesen bile O, gizliyi de en gizliye de bilir.

8 Allah; işte O'ndan başka ilah yoktur. En güzel isimler de O'nundur.

Allah Teâlâ, Meryem suresinin son ayetinde Allah'ın emir ve nehiylerini doğrulayarak onlara icabet edenleri cennetle ve cennetin sonu hiç gelmeyecek nimetleriyle müjdelemesi, buna karşılık küfür üzerinde inat ederek Allah'ı, peygamberini ve ahiret hayatını inkâr edenleri de uyarması ve onları ebedî cehennem azabıyla korkutması için, Kur'an'ı, peygamberinin dilinde fasih bir Arapça ile indirerek onu kolaylaştırdığını, nitekim geçmiş kavimler içinde de pek çok kavmin küfürleri sebebiyle helak edildiğini beyan ettikten sonra, Meryem suresinin devamı olarak yeni bir sureye başlamış ve ilk ayetinde *tâ, hâ* hitabıyla peygamberinin dikkatini Kur'an'a çekerek onun, güçlük çıkarmak için değil, Allah'tan korkanlara bir öğüt olmak üzere indirildiğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[1] Tâ, hâ.

[2] (Ey Muhammed!) Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.

[3] Ancak (Kur'an), Allah'tan korkanlara bir öğüt olmak üzere,

[4] Yeri ve yüce gökleri yaratan tarafından bir kitap olarak indirilmiştir.

1 *Tâ, hâ.* Daha önce yer aldığı bazı sure başlarında da açıklandığı üzere, hurûfu mukatta'a da denilen bu çeşit birleşik harfler, müfessirler arasında değişik manalarda tefsir edilmiştir. Bu harfler, bazı müfessirler tarafından manalarını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği birtakım mübhemat olarak açıklanmış olmasına rağmen, yaygın görüşe göre, kendinden sonra zikredilen hususun önemine işaret etmek ve ona muhatabın dikkatini çekmek için kullanılmış uyarı harflerindendir. Bu harflerin, manalarını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği birtakım müphem harflerden olduğu hususunda ileri sürülen görüş ise kanaatimizce doğru değildir. Zira Kur'an-ı Kerim, okunup anlaşılması ve kendisiyle amel edilmesi için indirilmiş bir kitaptır ve bu kitapta birtakım mübhematın bulunabileceğini kabul etmek mümkün değildir. Bakara suresinin ilk ayetlerinin tefsirinde de açıkladığımız gibi, bu uyarı harfleriyle, kendinden sonra zikredilen ayetin manasına muhatabın dikkati çekilmiş ve bu mananın önemi vurgulanmıştır. Nitekim Bakara suresinin ilk ayetinde *elif, lâm, mîm* denildikten sonra, Kur'an-ı Kerim'in, Allah'tan sakınanlar için, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan Allah kelamı bir rehber olduğu zikredilerek Kur'an'ın bu en önemli özelliğine dikkat çekilmiş, bu surede ise *tâ, hâ*'dan sonra, Kur'an-ı Kerim'in, Hazreti Peygamber'e güçlük çıkartmak için değil, Allah'tan sakınanlara bir öğüt olmak üzere indirildiği söylenmiştir.

2 Allah Teâlâ, sevgili peygamberini *tâ, hâ* hitabıyla uyarıp dikkatini toplamasını sağladıktan sonra, ona, Kur'an-ı Kerim'in önemli bir özelliğini açıklamış ve bu kitabın, müşriklerin tutum ve davranışlarına bakarak üzüntüye düşmesi ve kendisine eziyet ederek birtakım zahmet ve meşakkatlere katlanmak zorunda kalması için indirilmediğini haber vermiştir. Filhakika müşriklerin, Allah'a, peygamberine ve Kur'an-ı Kerim'e inanmamaları, Hazreti Peygamber için büyük bir üzüntü kaynağı oluyor, bu üzüntü ise zaman zaman kendisini harap edecek dereceye ulaşıyordu. Kur'an-ı Kerim'den onlara uyarı olmak üzere okunan ayetler ise hiç tesir etmiyor, aksine, okunan ayetlerle ve Hazreti Peygamberle alay etmelerine sebep oluyordu. Bütün bunların, mensubu olduğu bir kavimden kaynaklanmış olması da Hazreti Peygamber için tahammülü güç ayrı bir sıkıntı kaynağı idi. İşte bu durum, Allah Teâlâ'nın, müşriklerin bu çeşit davranışlarına karşı sevgili peygamberini teselli etmesine vesile olmuş ve ona şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Kur'an'ı, kavminin onu inkâr ederek sana cephe almasından ve iman etmeye yanaşmamasından dolayı kendini harap etmen için değil, onun ayetlerini onlara okuyarak tebliğ etmen ve ahiret hayatını hatırlatman için indirdik. Bu, peygamberlik görevini ifa etmiş olman için yeterlidir. Bundan sonrası kendilerinin bileceği bir iştir. İster iman ederler, ister inkâr ederler. Kim iman ederse, kendi lehine iman etmiş olur. Kim de inkâr ederse, bu da kendi aleyhine olur. Bu görevi yerine getirdikten sonra, davetine icabet etmeleri için onları zorlamanın ve onlardan olumlu bir cevap alamaman hâlinde kendini üzüntüye sokup harap etmenin hiçbir faydası yoktur; zira biz Kur'an'ı, seni bu çeşit sıkıntılara sokmak için indirmedik.

Allah Teâlâ'nın, peygamberine yönelttiği buna benzer ayetleri başka surelerde de görmek mümkündür: "Demek onlar, Kur'an'a inanmazlarsa, arkalarından üzülerek kendini helak edeceksin." (18/Kehf, 6); "Allah, dilediğini saptırır; dilediğine de hidayet eder. Bu itibarla nefsin onların üzüntüsüyle harap olup gitmesin. Allah, şüp-

hesiz onların yaptıklarını hakkıyla bilendir." (35/Fâtır, 8); "İman etmiyorlar diye neredeyse kendini mahvedeceksin." (26/Şuarâ, 3); *"Sabret. Sabrın ancak Allah'ın yardımıyladır. Onlara üzülme. Başvurdukları oyunlardan da endişeli olma."* (16/Nahl, 127).

Bazı müfessirlerin rivayet ettiklerine göre, Allah Teâlâ Kur'an'ı resulüne indirdiği zaman, o ve ashabı, hemen onunla amel ederlerdi. Bunu gören Kureyş müşrikleri de "Allah, bu Kur'an'ı Muhammed'e sırf güçlük çıkarmak için indirmiş." derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, *"Tâ, hâ. (Ey Muhammed!) Kur'an'ı sana güçlük çekesin diye indirmedik."* ayetini indirmiştir. Ayet-i kerimenin nüzul sebebi olarak müfessirler arasında zikredilen başka haberler de vardır. Bazılarına göre, müşriklerin ileri gelenlerinden Ebû Cehil, el-Velîd ibnu'l-Muğîre ve en-Nadr ibnu'l-Hâris gibi bazı kişiler, Hazreti Peygamber'e, "Muhakkak ki sen, atalarının dinini terk ettiğin için büyük bir meşakkat ve sıkıntı içindesin." demişlerdi de bunun üzerine Hazreti Peygamber, "Hayır; ben âlemlere rahmet olmak üzere gönderildim." demiş, onlar ise "Hayır; aksine; sen, zahmet çekiyor ve zahmet veriyorsun." demişlerdi. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, hem müşrikleri reddetmek, hem de peygamberini teyit etmek için bu ayeti indirmiştir. Başka bir görüşe göre de Hazreti Peygamber, ayakları şişinceye kadar namaz kılmış, bunun üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirmiştir. Doğrusunu, şüphesiz en iyi Allah bilir.

3-4 Allah Teâlâ, bu ayetlerde Kur'an-ı Kerim'i asıl indiriliş sebebini açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Biz Kur'an'ı, Allah'ın azabından korkan ve kendisinden öğüt alarak O'nun rızasına uygun bir şekilde hareket etmek isteyen mü'minler için indirdik. Kur'an, ucu bucağı bulunmayan gökleri ve üzerinde bin bir çeşit canlının yaşadığı dağları, denizleri ve ırmaklarıyla yeryüzünü yaratan Allah tarafından bir kitap olarak indirilmiştir. Bu kitapta, Allah'ın insanlara yönelik ve onları hidayete erdirecek emir ve nehiyleriyle O'nun çeşit çeşit öğütleri yer almıştır. Her kim, bu kitaba tabi olarak Allah'ın emir ve nehiylerini yerine getirir, öğütlerini tutarsa, Rabbinin rızasını kazanmış olarak hidayete erer ve kıyamet günü mü'minlere vadedilen cennete girer. Kim de Allah'ın Kur'an'da yer alan emir ve nehiylerini birer sıkıntı ve meşakkat kaynağı olarak görür ve onlardan yüz çevirirse, Allah da ondan yüz çevirir ve kıyamet günü hor ve hakir olarak ebediyyen alevleri içinde kalacağı cehenneme atılır.

[5] Rahmân Arş üzerinde istiva etmiştir.

[6] Göklerde, yerde, ikisinin arasında ve toprak altında bulunan her şey O'nundur.

[7] Sözü açık söylesen bile O, gizliyi de en gizliyi de bilir.

[8] Allah; işte O'ndan başka ilah yoktur. En güzel isimler de O'nundur.

5 İşte, o yüce göklerin ve yerin yaratıcısı olan ve Kur'an'ı sevgili peygamberine Cebrail (as.) vasıtasıyla indiren Allah, keyfiyetini hiçbir beşerin bilmediği ve bilmesinin de mümkün olmadığı bir şekilde Arş üzerinde istiva etmiştir. *İstivâ* kelimesinin oturmak manasına geldiği düşünülürse, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde oturmuş olduğunu söylemek gerekir ki O, kesinlikle bundan münezzehtir; zira Allah, sağı solu, önü arkası olan bir cisim değildir ve O'nun, büyüklüğü ne olursa olsun Arş gibi bir sedir üzerine oturduğunu düşünmek, O'na belirli bir yönde belirli bir mekân takdir etmek manasına gelir ki bu da O'na iftira etmekten başka bir şey değildir. Bu konuda kesin olarak bilinen husus, O'nun, mekân ve cihetten münezzeh olduğudur. Bu itibarla ehl-i sünnet uleması, hiçbir surette tevil, tahrif, teşbih, temsil ve ta'tile kaçmaksızın, Allah Teâlâ'nın Arş üzerinde istiva ettiğini söyleyerek buna iman etmişler; fakat istivanın keyfiyetini tayin ve tespit etmeye kalkışmamışlardır. *Arş üzerinde istiva* tabiri, bir bakıma, Allah Teâlâ'nın kendisine izafe ettiği

yed (el) gibidir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın eli, onların elleri üzerindedir..."* (48/Feth, 10). Eğer bu ayet-i kerimede zikredilen *yed* (el) kelimesi, zahir manasıyla Allah'a isnat edilecek olursa, O'nun insanlar gibi eli bulunan bir varlık olduğu ve insana benzetildiği anlaşılır ki O, bundan kesinlikle münezzehtir ve *"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur..."* (42/Şûrâ, 11). Bu konuyla ilgili olarak Ahmed ibn Hanbel'den şu görüş nakledilmiştir: "Allah Teâlâ, bizzat kendisinin, Kur'an'da kendisini ve elçisinin O'nu vasfettiği sıfatlardan başka sıfatlarla tavsif olunamaz. Bu hususta Kur'an ve hadisin dışına çıkılmaz. Biz şunu biliriz ki Allah Teâlâ'nın bu sıfatlarla tavsifi haktır; bunda gerçeğe aykırı hiçbir husus yoktur ve manası, Allah Teâlâ'nın, kendi sözleriyle murat ettiği mana olarak bilinir. Bununla beraber, O'nun esma ve sıfatlarıyla birlikte zikredilen mukaddes nefsi ve fiilleri bakımından hiçbir benzeri yoktur. Biz inanırız ki O'nun hakikaten bir zatı, hakikaten fiilleri vardır; keza hakikaten sıfatları vardır; fakat ne zatında ne sıfatlarında ne de fiillerinde hiçbir şey O'nun benzeri, misli değildir. O, noksanlık ve hudusu gerektiren her şeyden münezzehtir; kemale müstahaktır."

Görüldüğü gibi Ahmed ibn Hanbel, Allah Teâlâ'nın zatını, mahlukattan hiçbirinin zatına benzetmediği gibi, O'nun, kendisini ve peygamberinin O'nu tavsif ettiği sıfatları da mahlukatın sıfatlarına benzetmemiş, bunları, Allah Teâlâ'dan nefyetmek cihetine de gitmemiştir. Oysa Cehmiyye olsun, Mutezile olsun, Allah'ın esma ve sıfatlarını nefyeden birtakım fırka ve mezhepler, bu esma ve sıfatları, önce mahlukatın sahip olduğu esma ve sıfatlara benzetmişler, sonra da bunları, Allah'ın şanına ve azametine yakıştıramayıp birtakım tevil ve tahrife yönelerek nefyetmişlerdir.

Bazı müfessirler ise *istivâ* kelimesini *istilâ* manasında tefsir etmişlerdir ki eğer bu kelimeden, Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretiyle ve ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatan yegâne Hâkim-i Mutlak olduğu, Arş'ın ise böyle bir hükümdara mahsus mülkiyet veya hükümranlığa delalet ettiği anlaşılırsa, kanaatimizce gerçeğe en uygun açıklama da bu olur. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

6 İşte, Kur'an'ı insanların öğüt almaları için peygamberine indiren ve hudutsuz kudretiyle ve ilmiyle yegâne Hâkim-i Mutlak olan Allah Teâlâ, göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerle toprak altında olan her şeyin de mutlak sahibidir. Bunlar üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Dilediğini yok eder; dilediğini dilediği şekilde değiştirir; dilediğini de kendi hâlinde bırakır.

7 Allah, insanın kalbinde gizlediğini de açığa vurup söylediğini de bilir ve duyar. O'nun için açık veya gizli diye bir şey yoktur. Gizliyi ve gizlinin gizlisini de açık kadar en iyi O bilir. Bu sebeple insanın Rabbine yönelttiği dua ve niyazını yüksek sesle söylemesine veya bağırarak O'nu zikretmesine gerek yoktur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Rabbini, içinden, yalvararak, korkarak ve fakat yüksek sesle olmaksızın sabah akşam zikret; gâfillerden olma."* (7/A'râf, 205).

8 Keza, Kur'an'ı sevgili peygamberine Cebrail vasıtasıyla indiren ve kemal sıfatlarla muttasıf olan Allah, işte kendisinden başka ilah olmayan, ibadet olunmaya layık yegâne Rab'dır. En güzel isimler de (esmâ-i husnâ) O'nundur: *"En güzel isimler Allah'ındır; O'na bu isimlerle dua edin..."* (7/A'râf, 180); *"(Ey Muhammed!) De ki: İster Allah'a dua edin, ister Rahmân'a dua edin; hangisiyle dua ederseniz, en güzel isimler O'nundur..."* (17/İsrâ, 110). Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh*, III. 185; VIII. 169) tarafından Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadiste, Allah Teâlâ'nın 99 (yüzden bir eksik) ismi olduğunu, bu isimleri sayanın cennete gireceğini zikretmiştir. Tirmizî (*Sunen*, V. 530-531) ise Allah Teâlâ'nın 99 ismini tam olarak vermiştir ki rivayeti şöyledir:

Ebû Hureyre'den (ra.) rivayet olunduğuna göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ'nın 99 ismi vardır. Her kim bunları sayarsa cennete girer. Bunlar, kendisinden başka ilah ol-

mayan Allâh, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mu'min, el-Muheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mutekebbir, el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbız, el-Bâsıt, el-Hâfız, er-Râfi', el-Mu'ızz, el-Muzill, es-Semî', el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mucîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâ'is, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kaviyy, el-Metîn, el-Veliyy, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mubdi', el-Mu'îd, el-Muhyî, el-Mumît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhıd, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddem, el-Muahhar, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Muteâlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Muntekım, el-Afuvv, er-Ra'ûf, Mâliku'l-Mulk, Zu'l-Celâl ve'l-İkrâm, el-Muksıt, el-Câmi', el-Ganiyy, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dâr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr."

Üzerinde durduğumuz ayetler şu hususu açıkça beyan etmiştir ki Hazreti Peygamber'e Kur'an-ı Kerim'i indiren Allah, göklerin ve yerin yegâne yaratıcısıdır; çeşitli nimetlerin sahibi Rahmân olup Arş üzerinde istiva etmiştir. Göklerde ve yerde var olan her şey O'nundur ve onlar üzerinde tasarruf etme yetkisi de sadece O'na mahsustur. Hudutsuz ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmış olup açığı da gizliyi ve gizlinin gizlisini de ancak O bilir. O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır ve en güzel isimler de O'na mahsustur.

Allah Teâlâ'nın bu sıfatları açıkça bilindikten sonra, aklı başında olan ve onu kullanmasını bilen bir kimsenin, bu ayetleri okuyup anladıktan sonra, Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan başka biri tarafından indirildiğini iddia etmesi yahut Allah'ı bırakarak taştan, ağaçtan veya madenden yapılmış birtakım putları ilah edinip onlara ibadet etmesi mümkün olur mu? Böyle bir insanın ne Kur'an'ı inkâr etmesi ne de Allah'tan başkasını ilah edinip ona ibadet etmesi asla mümkün değildir. Bunun en açık delili de Hazreti Peygamber'i öldürmek ve İslam güneşini zuhurundan önce söndürmek için yola çıkan ikinci büyük halife Hazreti Ömer'in, bu surenin ilk ayetlerini okuyarak İslam'a girmiş olmasıdır.

وَهَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى ﴿٩﴾ اِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُوٓا اِنِّٓى اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلِّٓى اٰتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ
اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِىَ يَا مُوسٰى ﴿١١﴾ اِنِّٓى اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ ۖ اِنَّكَ بِالْوَادِ
الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَاَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحٰى ﴿١٣﴾ اِنَّنِٓى اَنَا اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنَا فَاعْبُدْنِى ۙ وَاَقِمِ
الصَّلٰوةَ لِذِكْرِى ﴿١٤﴾ اِنَّ السَّاعَةَ اٰتِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيهَا لِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعٰى ﴿١٥﴾ فَلَا يَصُدَّنَّكَ
عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوٰيهُ فَتَرْدٰى ﴿١٦﴾

9 Musa'nın haberi sana geldi mi?

10 Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz durun. Ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum." demişti.

11 Ateşin yanına geldiği zaman kendisine seslenilmişti: "Ey Musa!"

12 "Ben, senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen, mukaddes vadide, Tuva'dasın."

13 "Ben seni seçtim, sana vahyolunanı dinle."

14 "Gerçek şudur ki ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl."

15 "Kıyamet vakti gelmektedir. Herkes kendi işlediğinin karşılığı ile cezalandırılsın diye neredeyse onu gizleyeceğim."

16 "Kıyamete iman etmeyen ve nefsinin hevasına uyan kimse, seni de ona inanmaktan alıkoymasın. Aksi hâlde helak olursun."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Kur'an-ı Kerim'in, peygambere güçlük çıkartmak için değil, Allah'tan korkanlara bir öğüt olmak üzere, göklerin ve yerin yaratıcısı ve Arş üzerinde istiva eden Allah tarafından indirildiğini beyan ile O'nun tevhidine delalet eden en önemli sıfatlarını zikredip en güzel isimlerin O'na mahsus olduğunu ifade ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde, *"Peygamberlerin haberlerinden sana anlattığımız bütün bu kıssalarla senin kalbini pekiştiriyoruz..."* (11/Hûd, 120) ayetindeki beyanına uygun olarak, müşriklerin hakka karşı takındıkları hem inkârcı, hem de alaycı davranışları karşısında büyük üzüntü duyan ve tahammülü güç eziyetlere maruz kalan sevgili peygamberinin kalbini pekiştirmek ve ona sabır telkin ederek tebliğ görevini sürdürmesini sağlamak için Musa'nın (as.) kıssasını anlatmıştır. Zira Musa (as.), kavminden gördüğü çeşitli eziyetlere katlanma yönünden insanların en sabırlısı idi. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

9 Musa'nın haberi sana geldi mi?

10 Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz durun. Ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir kor getiririm yahut ateşin yanında bir yol gösteren bulurum." demişti.

9 Allah Teâlâ, müşriklerin Hazreti Peygamber karşısındaki sert ve tahammülü güç kötü davranışları karşısında hem onun kalbini pekiştirerek sabretmesini sağlamak, hem de tebliğ görevini gerektiği şekilde ifa etmesini kolaylaştırmak için, daha önceki peygamberlerden Musa'nın Firavun ve adamlarıyla olan kıssasını anlatmaya başlamış ve bu konuya, peygamberine yönelttiği şu soruyla girmiştir: Ey Muhammed! Peygamber Musa'nın Firavun ve adamlarıyla olan kıssası, kendisine ilk vahyin gelmesi ve Rabbinin onunla konuşması hakkındaki haber sana ulaştı mı? Bu hususta senin herhangi bir bilgin var mı? Gerçek şudur ki daha önce sana Rabbinden konuyla ilgili bir vahiy gelmedikçe, işin aslını bilmen elbette mümkün değildir.

Konuya böyle bir soru ile girilmesi, onun önemini ortaya koymak yanında muhatabın dikkatini ona çekerek daha iyi anlaşılmasını sağlamak gibi başka faydaları da vardır. İşte bu manada Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek Musa'nın kıssası hakkında bilmediği şeyleri ona anlatmaya başlamıştır.

10 Müfessirlerin açıkladıklarına göre Musa (as.), Mısır'da yaşayan annesine gitmek üzere kayınpederi Şuayb'tan (as.) izin istemiş, onun izin vermesinden sonra da eşiyle birlikte yola çıkmıştı. Ancak yola çıkalı uzun bir zaman geçmemişti ki hamile eşi, doğum sancılarıyla kıvranmaya başlamış, bir yerde konaklamışlar ve soğuğu şiddetli bir cuma gecesi, kadın, bir oğlan çocuğu dünyaya getirmişti. Bir taraftan soğuk bir havada dünyaya gelen çocuk, bir taraftan da karanlıkta yol bulmanın güçlüğü, Musa'yı güç duruma düşürmüş, şaşkın şaşkın etrafa bakınırken uzak bir yerde parıldayan bir ışık görmüştü. Musa (as.) bu ışığın orada yanmakta olan bir ateşten yayıldığını düşünmüş ve ailesine şöyle seslenmişti: Durun;

ben, uzakta bir ateş gördüm; belki oradan size, ısınmanızı sağlayacak bir kor yahut bir ateş parçası getiririm yahut da orada gideceğimiz istikamette bize yol gösterecek birini bulurum da ondan yolumuzu öğrenirim.

[11] Ateşin yanına geldiği zaman kendisine seslenilmişti: "Ey Musa!"

[12] "Ben, senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen, mukaddes vadide, Tuva'dasın."

[13] "Ben seni seçtim, sana vahyolunanı dinle."

[14] "Gerçek şudur ki ben Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl."

11-12 Musa (as.), ateşin yanına yaklaşınca, kendisine Rabbi tarafından seslenilmiş ve ona, *"Ey Musa! Ben, senin Rabbinim! Pabuçlarını çıkar; sen, mukaddes vadide, Tuva'dasın."* diye hitap edilmiştir. Aynı hitap, kıssanın anlatıldığı Kasas suresinin 30. ayetinde de zikredilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Musa oraya gelince, mukaddes arazide, vadinin sağ kıyısındaki ağaçtan kendisine, "Ey Musa! Ben, muhakkak ben, âlemlerin Rabbi Allah'ım." diye seslenilmişti."* Bu beyanlardan şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki Allah Teâlâ, Musa'ya uzaktan gösterdiği bir ışık veya ateş yardımıyla, adı ayet-i kerimede Tuva olarak zikredilen mukaddes vadiye gelmesini sağlamış, sonra da ona ağaç üzerinde yarattığı bir sesle hitap ederek kendisini Musa'nın ve bütün âlemlerin Rabbi Allah olarak tanıtmış, ayrıca, onun mukaddes vadi Tuva'da ve Rabbi huzurunda olması dolayısıyla ona pabuçlarını çıkarmasını emretmiştir. Musa'nın, arada hiçbir vasıta olmaksızın Rabbinin böyle bir hitabına mazhar olması, âdemoğulları içerisinde hiç kimseye nasip olmayan bir faziletti. Bu, aynı zamanda Musa'nın Rabbi tarafından peygamber olarak seçilişinin de bir işaretiydi. Nitekim Allah Teâlâ, takip eden ayette bunu da açık bir şekilde ifade etmiş ve Musa'ya olan hitabına devam ederek şöyle buyurmuştur:

13 Ben, risalet ve nübüvvet için seni seçtim ve sana ağır bir görev yükledim. *"Ey Musa! Risaletimle ve (vasıtasız) seninle konuşmamla, insanlardan üstün kılıp seni seçtim. Sana verdiğimi al ve bana şükredenlerden ol."* (7/A'râf, 144). Ayrıca sana vahyolunacaklara kulak ver ve onları iyi dinle.

14 Ben, evet ben, Allah'ım; benden başka ilah yoktur. Bu itibarla beni tevhid et ve bana hiçbir şeyi ortak kılmaksızın yalnız bana ibadet et. Beni zikretmek için de taatin en şereflisi ve ibadetlerin en faziletlisi olan namazı erkânına ve şartlarına tam riayet ederek kıl. Nitekim Muslim (*Sahîh*, I. 477) ve Ahmed ibn Hanbel'in (Musned, III. 184, 216) Enes ibn Mâlik'ten (ra.) naklettikleri bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle buyurmuştur: "İçinizden biri, namaz vaktinde uyur yahut onu unutarak kılmazsa, hatırladığında onu hemen kılsın. Zira Allah Teâlâ, *"Beni zikretmek için namaz kıl."* buyurmuştur." Buhârî (*Sahîh*, I. 148) ve Muslim'in (*Sahîh*, I. 477) yine Enes ibn Mâlik'ten (ra.) rivayetlerinde ise şöyle denilmiştir: "Kim namaz vaktinde uyur yahut onu kılmayı unutursa, keffareti, onu hatırladığı zaman hemen kılmaktır. Namazın bundan başka keffareti yoktur." Hadis, Ebû Hureyre'den (ra.), İbn Mâce (*Sunen*, I. 235) tarafından da nakledilmiş ve bu rivayette, "Bir namazı unutan kimse, onu hatırladığı zaman hemen kılsın. Zira Allah Teâlâ, *"Beni zikretmek için namaz kıl."* buyurmuştur." denilmiştir.

[15] "Kıyamet vakti gelmektedir. Herkes kendi işlediğinin karşılığı ile cezalandırılsın diye neredeyse onu gizleyeceğim."

[16] "Kıyamete iman etmeyen ve nefsinin hevasına uyan kimse, seni de ona inanmaktan alıkoymasın. Aksi hâlde helak olursun."

15 Allah Teâlâ, Allah'ın tevhidini ve ibadetini emrettikten sonra, insanların amellerine göre sorgulanacağı kıyamet vaktini ve bu vaktin mut-

laka geleceğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Hiç şüpheniz olmasın ki kıyametin kopma vakti bir gün mutlaka gelecek ve o vakit geldiği zaman da kopacaktır. Her insanın dünyada iken işlediği amellerin karşılığını görmesi için, neredeyse onu kendimden bile gizleyeceğim. Gerçek böyle olunca, onun vaktini benden başka herhangi bir kimsenin bilmesi mümkün müdür? O vaktin gelmesi ve kıyametin kopması, dünyada iken işlenen amellerin değerlendirilebilmesi için şarttır. Eğer kıyamet kopmayacak olsa, insanların iyi amellere yönelmeleri, sonra da bu amellerin değerlendirilerek iyi amel sahiplerinin mükâfatlandırılmaları, kötü amel sahiplerinin de cezalandırılmaları nasıl mümkün olur? Bu sebepledir ki *"Sadece dünyada yapmış olduklarınızla cezalandırılacaksınız."* (52/Tûr, 16) denildiği gibi, *"Her kim zerre miktarı hayır işlemişse onu görecektir. Kim de zerre miktarı kötülük işlemişse onu görecektir."* (99/Zelzele, 7-8) denilmiştir.

Şunu da unutmamak gerekir ki Allah, insanoğlunun dünyada iken işlediği ameller üzerinde ciddiyetle durmasını ve sadece hayırlı amellere yönelip kötü amellerden de uzak durmasını sağlamak için, kıyamet vaktini ve insanın ecelini gizli tutmuştur. Bu gizlilik sebebiyledir ki insan, kıyamet hemen kopacakmış yahut eceli sona erip hemen ölecekmiş gibi ahirete hayırlı ameller işleyerek gitmeyi ve daha önce işlediği kötü amellerinden de tövbe edip onların günahından kurtulmayı düşünür. Aksi hâlde ölümün ansızın gelmesiyle, kötü amellerinin kendisine kazandırdığı günah yüküyle ahirete göçüp gitmekten kurtulamaz.

16 İşte ey Musa! Bütün bunları göz önünde bulundurarak, kıyamet gününe iman etmeyenlerin ve nefislerinin hevasına uyanların peşlerine düşme ve onlardan uzak dur. Eğer bunların heva ve heveslerine uyacak olursan, seni de kendileri gibi kıyamete iman etmekten alıkorlar ve helak olmana sebep olurlar. Bu itibarla Allah'ın tevhidine ve ibadetine sımsıkı sarıl ve her fırsatta O'nu zikret.

Ayet-i kerimedeki bu hitap, her ne kadar Musa'ya (as.) yönelik ise de ayet-i kerimeyle öğretilen hususlar, bütün insanlara şamildir ve aklı başında her insanın Musa'ya (as.) yönelik bu hitap karşısında kendisini muhatap sayması ve ona titizlikle uyması gerekir.

وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾

قَالَ أَلْقِهَا يَا مُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾

17 "Şu sağ elindeki nedir ey Musa?"

18 Musa da şöyle demişti: "O, asam; ona dayanırım ve koyunlarıma onunla yaprak silkerim. Onda benim için daha başka faydalar da vardır."

19 Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Onu at ey Musa."

20 O da onu atmıştı. İşte o zaman asa, koşan bir yılan oluvermişti.

21 Rabbi demişti ki: "Onu al; korkma. Onu ilk hâline döndüreceğiz."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'nın (as.) ailesiyle birlikte Mısır'a gitmek için yola çıktığı soğuk bir günün gecesinde hem kaybettiği yolunu bulmak, hem de ısınmak için etrafı araştırırken, uzakta gördüğü bir ateşin yanına gittiği sırada kendisine hitap eden ve *"Ben senin Rabbinim."* diyen bir ses işittiğini ve bu ses sahibinin, Musa'yı kendisine peygamber olarak seçtiğini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde peygamberliğinin teyit ve tasdik edilmesi için peygam-

berlik delillerini zikretmeye başlamış ve bu delillerin ilki olarak, Musa'nın elinde taşıdığı asanın nasıl bir yılan hâline geldiğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

17 "Şu sağ elindeki nedir, ey Musa?"

18 Musa da şöyle demişti: "O, asam; ona dayanırım ve koyunlarıma onunla yaprak silkerim. Onda benim için daha başka faydalar da vardır."

19 Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Onu at ey Musa."

20 O da onu atmıştı. İşte o zaman asa, koşan bir yılan oluvermişti.

21 Rabbi demişti ki: "Onu al; korkma. Onu ilk hâline döndüreceğiz."

17 Musa'ya (as.) verilen asa mucizesi, Allah'tan başka hiç kimsenin yapmaya kadir olamayacağı, sadece Allah Teâlâ'nın, peygamberlerinden dilediğine verdiği harikulâde bir delildir ve Musa'nın (as.) ilk mucizesidir. Musa (as.), uzaktan gördüğü bir ateş üzerine, hem ısınmak için bir miktar kor almak, hem de ateşin yanında görebileceğini düşündüğü bir kimseye yol sormak için geldiği mukaddes Tuva vadisinde Rabbinin hitabına mazhar olduktan sonra Rabbi ona, *"Ey Musa! Şu sağ elindeki nedir?"* diyerek sağ elinde taşıdığı değneği sormuştur. Allah Teâlâ, onun sağ elinde taşıdığı değneğin ne olduğunu şüphesiz biliyordu. Bu itibarla Rabbinin ona yönelttiği bu soru, elbette Musa'nın (as.) elinde taşıdığı şeyin ne olduğunu öğrenmek gayesiyle sorulmuş bir soru değildi. Gaye, onun dikkatini elinde bulunan değnek üzerinde toplamak ve daha sonra verdiği cevaptan da anlaşıldığı üzere, onun, yolculuk sırasında üzerine dayanılan bir baston ve hayvanlarına ağaçlardan yaprak düşürmek için kullanılan ve bunun dışında daha birçok işe yarayan bir değnek olduğunu ikrar etmesini sağlamaktı. Musa (as.) bunu ikrar edip elindekinin çeşitli işlerde kullanılan bir değnek parçası olduğunu, bunun dışında başka bir şey olmasına imkân bulunmadığını yakinen bilip anladıktan sonra, cereyan edecek bazı hadiseler, onun Rabbi tarafından getirileceği bir noktayı daha iyi kavramasına yardım edecekti. İşte bu maksatla Rabbi ona elindekinin ne olduğunu sormuştu.

18 O da Rabbine şu cevabı vermişti: O, benim asam yani bastonum. Yürürken kuvvet almak için ona dayanırım. Ağaç dallarına onunla vurarak yaprak düşürür ve koyunlarımı yapraklarla doyururum. Bundan başka onu, su ve yiyecek taşımak, kurt ve köpek gibi bazı yırtıcı hayvanlardan korunmak için kullandığım gibi, buna benzer daha birçok işte kullanırım.

19 Allah Teâlâ, Musa'nın, elinde taşıdığı asa ile ilgili olarak ona yönelttiği soru ve sonra da ondan aldığı cevapla onun dikkatini asa üzerinde toplayıp onun çeşitli işlerde kullanılan bir değnek parçası olduğunu ikrar etmesini sağladıktan sonra, onu asıl hedefe yöneltecek safhaya gelmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Musa! Yürürken üzerine dayandığın, ağaç dallarına vurarak koyunların için yaprak düşürdüğün ve başka işlerde de kullandığın asanı yere at.

20 Musa (as.), Rabbinin bu emrine uyarak elindeki asayı yere atmıştı. İşte o zaman, yere atılan asa, görenleri şaşkınlık içinde bırakacak ve aynı zamanda korkutacak bir şekil almış ve koşan, kıvrılıp bükülen büyük bir yılan oluvermişti. Musa'nın (as.) onu gördüğü zaman korkmaması mümkün değildi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Musa, asanın sanki bir yılan gibi hareket ettiğini görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçmıştı..."* (27/Neml, 10).

21 Bunun üzerine Rabbi, Musa'ya tekrar hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Musa! Onu yine eline al ve korkma. Biz onu eski hâline, bildiğin asa şekline tekrar döndüreceğiz.

وَاضْمُمْ يَدَكَ اِلٰى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاۤءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ اٰيَةً اُخْرٰى ﴿٢٢﴾ لِنُرِيَكَ مِنْ اٰيَاتِنَا الْكُبْرَى ﴿٢٣﴾
اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِى صَدْرِى ﴿٢٥﴾ وَيَسِّرْ لِٓى اَمْرِى ﴿٢٦﴾ وَاحْلُلْ عُقْدَةً
مِنْ لِسَانِى ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِى ﴿٢٨﴾ وَاجْعَلْ لِى وَزِيرًا مِنْ اَهْلِى ﴿٢٩﴾ هٰرُونَ اَخِى ﴿٣٠﴾ اُشْدُدْ بِهٖٓ اَزْرِى ﴿٣١﴾
وَاَشْرِكْهُ فِٓى اَمْرِى ﴿٣٢﴾ كَىْ نُسَبِّحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ اِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾

22 "Elini koynuna koy; başka bir mucize olarak kusursuz, bembeyaz çıksın."

23 "Sana büyük mucizelerimizden de göstermiş olalım."

24 "Firavuna git; çünkü o azdı."

25 Musa da şöyle demişti: "Rabbim! Göğsümü aç.";

26 "Bana işimi kolaylaştır.";

27 "Dilimden şu düğümü çöz.";

28 "Sözümü anlasınlar.";

29 "Ailemden bana bir vezir çıkar.";

30 "Kardeşim Harun'u.";

31 Beni onunla kuvvetlendir.";

32 "İşimde onu bana ortak kıl.";

33 "Seni daha çok tesbih edelim.";

34 "Ve daha çok analım.";

35 "Şüphesiz sen bizi görmektesin."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'nın (as.) peygamberliğinin doğruluğuna delalet eden asa mucizesini zikrettikten sonra, bu ayetlerde koynuna sokup da çıkardığı zaman, bakanların gözlerini kamaştıran ve güneş ışığı gibi parlayan beyaz el mucizesini zikretmiştir. İşte bu iki mucizeden sonra Allah Teâlâ ona, azgınlığı iyice artmış olan Firavuna gitmesini ve Rabbinin risaletini ona tebliğ ederek O'nun ibadetine davet etmesini emretmiştir. Bunun üzerine Musa (as.), Rabbinden dört şey niyaz etmiştir ki bunlar sırasıyla şöyledir: Göğsünün açılması, işlerinin kolaylaştırılması, dilindeki düğümün çözülmesi ve tebliğ görevinin ifası sırasında kendisine hem yardımcı olması, hem de Allah'ın zikrinde ve ibadetinde daha çok kuvvet kazanması için ailesinden birinin, kardeşi Harun'un peygamber yapılması. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

22 "Elini koynuna koy; başka bir mucize olarak kusursuz, bembeyaz çıksın."

23 "Sana büyük mucizelerimizden de göstermiş olalım."

24 "Firavuna git; çünkü o azdı."

22 Ey Musa! Elini koynuna sok; onu koynundan çıkardığın zaman da asa mucizesinden sonra başka bir mucize olmak üzere elin bembeyaz, kusursuz bir şekilde koynundan çıksın.

Musa'nın (as.) koynunda elini sokacağı yer, genellikle sol kolla vücut arasında sağ elin sokulacağı sol koltuk altı olarak açıklanmıştır. Elin, sokulduğu bu koltuk altından çıkarılması hâlinde onda meydana gelecek değişiklik, herhangi bir kusur, ayıp veya hastalıktan uzak, gece olsun gündüz olsun, etrafa yaydığı parlak ışık ve beyazlıkla, görenleri şaşkınlık içinde bırakacak bir değişiklik olacaktır. Ancak bu değişiklik, bir mucize olması dolayısıyla Musa'da (as.) devamlı kalacak bir değişiklik olmayacak, kısa bir süre sonra eli normal hâline dönecektir. Ayet-i kerimede de açıkça ifade edildiği gibi, el mucizesi, asa mucizesinden sonra, Musa'nın (as.) peygamberliğine delalet eden ve yoldan çıkmış Firavun ve adamlarına karşı gözleri önünde sergilenecek olan ikinci büyük mucizedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıksın. Kollarını kendine çek, korkun yok olsun. Bunlar (asa ve beyaz el mucizeleri), Firavun ve ileri gelenlerine karşı Rabbinden iki delildir. Bir gerçektir ki onlar, yoldan çıkmış bir kavim idi."* (28/Kasas, 32).

23 Allah Teâlâ, asa mucizesinin ardından beyaz el mucizesini de zikrettikten sonra, bu mucizelerin Musa'ya (as.) veriliş sebebini de açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Bu iki büyük mucizeyi sana vermekle, göklerde ve yerde var olan her şey üzerindeki hudutsuz kudretimizin delillerini de göstermiş olduk.

24 Allah Teâlâ, ikinci mucizeyi de peygamberi Musa'ya (as.) verip onu, bundan sonra yükleneceği peygamberlik görevine hazır bir hâle getirdikten sonra, bu görevle ilgili olarak ona şu emri vermiştir: Mısır Hükümdarı Firavuna git; zira Firavun, önce büyüklenmiş, sonra da ilahlık iddiasında bulunarak iyice azmıştır. Elinde sana yardımcı olmak üzere daha önce gördüğün iki büyük mucize vardır. Onu uyararak kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın tevhidine ve ibadetine davet et. İsrailoğullarına iyi davranmasını ve onlara işkence etmemesini emret.

25 Musa da şöyle demişti: "Rabbim! Göğsümü aç.";

26 "Bana işimi kolaylaştır.";

27 "Dilimden şu düğümü çöz.";

28 "Sözümü anlasınlar.";

29 "Ailemden bana bir vezir çıkar.";

30 "Kardeşim Harun'u.";

31 Beni onunla kuvvetlendir.";

32 "İşimde onu bana ortak kıl.";

33 "Seni daha çok tesbih edelim.";

34 "Ve daha çok analım.";

35 "Şüphesiz sen bizi görmektesin."

25 Musa (as.), Rabbinin, Firavuna giderek onu tevhide ve kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın ibadetine davet etmesiyle ilgili bu emrinin gerçekleştirilmesindeki büyük güçlüğü bilmiyor değildi. Onları yakından tanıyordu. Zira çocukluğundan itibaren Firavunun evinde kalmış, onun ve ailesinin kucaklarında büyümüştü. Daha sonraları içlerinden bir adamı öldürmüş, bu yüzden de öldürülmekten korkarak onlardan kaçmıştı. Kasas suresinin 15. ve daha sonraki ayetlerinde de açıklandığı gibi, Musa (as.) ergenlik çağına erişip de olgunlaştığı sıralarda şehirde dolaşırken, biri kendi taraftarlarından, diğeri ise düşmanlarından olan iki adamın dövüştüğünü görmüş, kendi taraftarına yardım etmek için diğerini itmiş ve yere düşürmüştü. Ne var ki bu düşme, onun ölümüne sebep olmuş, Musa da istemeyerek sebep olduğu bu ölümden dolayı şehirden ayrılmış ve Medyen taraflarında bir aileyle yaptığı sekiz veya on yıllık bir anlaşma ile onlara hizmet ederek yanlarında kalmış, aynı zamanda o ailenin kızıyla da evlenmişti. Musa, bu ailenin yanında anlaştıkları süreyi tamamlamış, sonra da eşiyle birlikte Mısır'a gitmek üzere yola çıkmıştı. İşte, bu surenin başlarında da açıklandığı gibi, soğuk bir gecede yollarını kaybetmeleri, sonra Musa'nın Tur yakınlarında bir ateş görerek kor

almak yahut orada bulacağı bir kişiden yol sormak için mukaddes vadiye gitmesi ve orada Rabbinin hitabına mazhar olarak kendisine nübüvvet ve risalet görevlerinin verilmesi, sonra da Firavunu tevhid inancına davet etmekle görevlendirilmesi, hepsi de işte bu yolculuk sırasında cereyan eden hadiselerdir.

Şimdi ise Musa (as.), Rabbinin kendisine verdiği emrin ifası için tekrar Firavunla karşılaşacak ve onu, âlemlerin Rabbi olan ve kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın ibadetine davet edecekti. Bu ise hiç şüphesiz, onun azgınlığını daha da artıracak ve bütün şimşekleri üzerine çekecekti. İşte bu düşünceyle Musa (as.), Rabbinin yardımını dilemiş ve bu yardım dileğini sekiz madde hâlinde birbiri arkasına şöyle sıralamıştır:

Rabbim! Bana yüklediğin bu iş dolayısıyla iyice daralan göğsümü aç; bana ferahlık ver; zira bu, senin yardımın olmadan gerçekleştirilmesi mümkün olmayan çok güç bir iştir. Musa'nın (as.) bu güçlüğü şöyle dile getirmiştir: *"Rabbim! Onların beni yalanlamalarından korkuyorum. Göğsüm daralıyor; dilim çözülmüyor. Bu itibarla Harun'a (Cebrail'i) gönder. Onlara göre üzerimde bir de suç var; bundan dolayı beni öldürmelerinden korkuyorum."* (26/Şuarâ, 12-14).

26 Musa'nın (as.) Rabbinden ikinci dileği, işinin kolaylaştırılması olmuş ve *"Rabbim! Bana işimi kolaylaştır."* niyazında bulunmuştur. Bu dilekle, risaletin tebliğiyle ilgili üzerine yüklenen büyük görevin ifasında karşılaşabileceği çeşitli güçlüklerin üzerinden kaldırılmasını ve kendisine kuvvet verilmesini istemiştir.

27 Musa'nın (as.) üçüncü dileği, konuştuğu ve risaleti tebliğ etmeye başladığı zaman, muhataplarının kendisini kolayca anlayabilmeleri için dilindeki rekâketin kaldırılması ve kendisine düzgün bir konuşma yeteneğinin verilmesi idi. Zira Musa'nın dilinde çocukluğundan kalma bir rekâket veya kekemelik vardı. Müfessirlerin açıkladıklarına göre, Firavunun kucağında iken onun sakalını tutup çekmiş ve ondan bir tutam sakal koparmıştı. Buna çok kızan ve hükümdarlığının bu çocuk yüzünden yok olacağını düşünen Firavun, önce onu öldürmek istemiş, fakat karısının, "O ne yaptığını henüz bilmeyen bir çocuk; bu yüzden onu öldürecek misin?" diyerek müdahale etmesi üzerine, bu çocuğun iyi veya kötü, yaptığı bir şeyi ayırt edip edemeyeceğini denemek maksadıyla ona bir hurma ile bir kor uzatmış, o da koru tercih edip ağzına atmıştı. İşte bu kor yüzünden dili yanan Musa, bir süre konuşamamış, sonra da kendisine kekemelik arız olmuştur. Rabbinin kendisine risalet vermesi ve tebliğ ile görevlendirmesi üzerine, O'na yönelttiği niyazlardan birisi de dilindeki bu kekemeliğin giderilmesi ve düğümün çözülmesi olmuştur.

28 Zira Musa (as.), bu görevleri hakkıyla ifa edebilmek için, iyi ve düzgün konuşmanın gerekli olduğunu biliyordu ve Rabbine yönelttiği dördüncü dileğinde de bunu ortaya koymuş ve "Rabbim! Dilimdeki düğümü çöz ki sözlerime kulak versinler ve ne söylediğimi iyi anlasınlar. Aksi hâlde dilimdeki bu kekemelikle onlara maksadımı anlatmam hiçbir zaman mümkün olmaz ve tebliğ görevini de gerektiği şekilde ifa edemem." diyerek niyazda bulunmuştur.

29-30 Musa'nın (as.) Rabbinden beşinci dileği, risalet ve tebliğ görevini yürütürken ailesinden birinin kendisine yardımcı olarak verilmesi olmuştur. Nitekim onun dileklerinden ikincisi, işlerinin kendisine kolaylaştırılması ve yukarıda da zikredildiği gibi, özellikle risaletin tebliğiyle ilgili üzerine yüklenen büyük görevin ifasında karşılaşabileceği çeşitli güçlüklerin üzerinden kaldırılması ve kendisine kuvvet verilmesiydi. Zira yüklendiği bu görev, kolay ifa edilebilecek görevlerden değildi ve bilhassa Firavun gibi azmış ve kendisini ilah ilan etmiş bir sapığı hak yola davet etmek hiç de kolay olmayacaktı. Bu sebeple Musa (as.), Rabbinden işlerinin kolaylaştırılmasını ve kendisine bu işlerin ifasında güç ve kuvvet verilmesini niyaz ederken, ailesinden birinin de bu işte kendisine yardımcı olmasını iste-

miş ve bu yardımcının da kardeşi Harun olmasını dilemişti. Nitekim İsa (as.) da dinin neşri için böyle bir yardımcıya ihtiyaç duymuştur. İsrailoğullarına peygamber olarak gönderildiği zaman, onları Allah'ın ibadetine davet etmiş, fakat onların küfür üzerinde direneceklerini hissedince şöyle demiştir: *"Allah'a (varan yolda) benim yardımcılarım kimlerdir?" Havariler de "Biz, Allah'ın yardımcılarıyız; Allah'a iman ettik; şahit ol ki biz, Müslümanlarız." diye cevap vermişlerdir..."* (3/Âl-i İmrân, 51-52).

31 Musa (as.), kardeşi Harun'un kendisine yardımcı olmasını istedikten sonra, "Onunla beni kuvvetlendir." niyazında bulunmuştur.

32 Sonra, "Onu işimde bana ortak kıl ki gerçekleştirilmesi gereken bu işleri en mükemmel bir şekilde yapmış olalım." demiştir. Musa'nın (as.) Rabbine sunduğu bu dileklerden şu husus iyice anlaşılmaktadır ki o, kardeşi Harun'un da kendisine yardım eden ve azgın davranışlarıyla Allah'ın hak yolundan uzak kalan kimselere karşı işlerinde destek olan bir peygamber yapılmasını arzu etmiştir.

33-34 Musa (as.), bu dilek ve arzusunu teyit etmek için iki de sebep zikretmiş ve şöyle demiştir: Rabbim! Peygamberlik görevinin ifasında beni güçlendirmesi ve işlerimde bana yardımcı olması için kardeşim Harun'u bana ortak kıl ki hem bu işleri en mükemmel bir şekilde yerine getirmiş olalım; hem de seni noksan sıfatlardan tenzih edip en yüce sıfatlarla tesbih edelim ve seni sabah akşam zikredelim. Zira Musa (as.), şuna inanıyordu ki hiçbir kul, sabah akşam, ayakta, otururak ve yatarak Rabbini zikretmedikçe, O'nu çok zikreden kullardan sayılmaz.

35 Musa (as.), niyazını şu ifadelerle tamamlamıştır: Rabbim! Hiç şüphe yoktur ki sen, hem bizim, hem de bundan sonra temas edeceğimiz insanların hallerini en iyi bilensin. Peygamberlik ihsan ederek bizi yücelttin ve şimdi, iyice azgınlaşan ve uluhiyyet iddiasında bulunan Firavunu, senin hak yoluna davet etmek gibi yüce bir görevle bizi gönderiyorsun. Senin emirlerine sıkı sıkıya uyacak, Firavunla ve ona tabi olup peşinden gidenlerle gerektiği şekilde mücadele edeceğiz. Hamd, yalnız sana mahsustur.

قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٣٨﴾
أَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُ ۚ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً
مِّنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ ۖ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ
تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا ۚ فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ
عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ ﴿٤٠﴾ وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾

[36] Rabbi de şöyle buyurmuştu: "İstediklerin sana verildi, ey Musa!"

[37] "Sana başka bir defa daha lütufta bulunmuştuk."

[38] "Hani annene emredilecek şeyi emretmiş";

[39] (Ve ona demiştik ki:) "Musa'yı bir sandığa koy ve nehre at; nehir onu kıyıya atsın. Bana da ona da düşman olan biri onu alsın. Ey Musa! Gözümün önünde terbiye olup yetişesin diye de üzerine kendimden bir sevgi koymuştum."

[40] "Kız kardeşin (Firavunun sarayına) gitmiş ve "Ona bakacak birini size getireyim mi?" demişti. Böylece seni, gözü aydın olsun ve üzülmesin diye annene iade etmiştik. Ve sen bir adam öldürmüştün de seni yine üzüntüden kurtarmıştık. Bu şekilde seni birçok imtihana tabi tutmuştuk. Senelerce Medyen halkı arasında kalmış, sonra yine takdir ettiğimiz vakte gelmiştin ey Musa!"

[41] "Şimdi de seni (peygamber olarak) seçmiş bulunuyorum."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'ya (as.) risalet görevi verdiğini açıklaması ve onu ilk iş olarak iyice azgınlaşan ve uluhiyyetini ilan eden Firavunu Allah'ın tevhidine ve ibadetine davet etmekle görevlendirmesi üzerine, Musa'nın bu görevi hakkıyla ifa edebilmek için Rabbinden sekiz dilekte bulunduğunu zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Musa'nın bu dileklerinin kabul edildiğini açıklamış, sonra da ona, daha önce de sekiz büyük nimet ihsan ettiğini haber vererek bu nimetleri saymıştır. Bu nimetler, sırasıyla şöyledir: Henüz yeni doğmuş olan Musa'yı bir sandığa koyarak Nil nehrine atmasını annesine ilham etmesi; Musa'yı gören herkesin onu sevmesi için üzerine ilahî bir sevgi koyması; Allah'ın onu muhafaza altına alması; gözünün aydın olması için annesine iade edilmesi; onu gam ve kederden kurtarmış olması; onu birçok musibetlerle imtihana tabi tutması; senelerce Medyen halkı içinde bırakması; nübüvvet ve risalet için Musa'yı seçmesi. İşte, kendisine peygamberlik görevinin verilmesi üzerine; Musa'nın Rabbine yönelttiği dileklerin kabulünden sonra, ona daha önce ihsan edildiği beyan edilen büyük nimetler bunlardır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[36] Rabbi de şöyle buyurmuştu: "İstediklerin sana verildi, ey Musa!"

[37] "Sana başka bir defa daha lütufta bulunmuştuk."

[38] "Hani annene emredilecek şeyi emretmiş";

[39] (Ve ona demiştik ki:) "Musa'yı bir sandığa koy ve nehre at; nehir onu kıyıya atsın. Bana da ona da düşman olan biri onu alsın. Ey Musa! Gözümün önünde terbiye olup yetişesin diye de üzerine kendimden bir sevgi koymuştum."

[40] "Kız kardeşin (Firavunun sarayına) gitmiş ve "Ona bakacak birini size getireyim mi?" demişti. Böylece seni, gözü aydın olsun ve üzülmesin diye annene iade etmiştik. Ve sen bir adam öldürmüştün de seni yine üzüntüden kurtarmıştık. Bu şekilde seni birçok imtihana tabi tutmuştuk: Senelerce Medyen halkı arasında kalmış, sonra yine takdir ettiğimiz vakte gelmiştin ey Musa!"

[41] "Şimdi de seni (peygamber olarak) seçmiş bulunuyorum."

36 Allah Teâlâ bu ayette Musa'nın (as.) dileklerine cevap vermiş ve istediklerinin kabul edildiğini beyan ederek, ona, daha önce de pek çok lütuf ve ihsanda bulunduğunu hatırlatmış ve şöyle buyurmuştur: Göğsün açılması, işlerin kolaylaştırılması, dilindeki düğümün çözülmesi, Harun'un nübüvveti, onunla desteklenmesi, peygamberlik işlerinin yürütülmesinde onun sana ortak kılınması, Allah'ın daha çok tesbih edilmesi ve daha çok zikredilmesi gibi sekiz dileğin kabul edilmiş ve sana verilmiştir.

37 Ey Musa! Peygamberlik verilmezden önce de sana pek çok lütuf ve ihsanda bulunmuştuk.

38 Bunlardan biri, sen henüz annenin kucağında onun memesini emen bir bebek iken, seni Firavunun katliamından kurtarmak için, annene ilham edilecek şeyi ilham etmemizdir.

39 Annene şunu emretmiştik: Musa'yı bir sandığa koy ve Nil'in sularına bırak. Sular onu kıyıya ulaştırır ve düşmanlarından biri onu bularak alır. Onu Nil kıyısında bulacak kimselerin ona iyi

bakmaları ve onu sevmeleri için, üzerine, kendi katımızdan bir de sevgi koyduk.

Filhakika bütün Mısır'a hâkim olan Firavun, hükümdarlığının İsrailoğulları eliyle yıkılıp son bulacağı endişesine kapılmış ve bu endişeyle ülkenin dört bir yanına adamlar göndererek bütün Yahudi erkek çocuklarının öldürülmesini emretmişti. Bu emir üzerine ülkede katliam başlatılmış ve kadınlar sağ bırakılıp erkekler öldürülmüş, böylece Yahudi nesli yok olmaya başlamıştı. İşte Musa da Firavun ve adamlarının, Yahudi erkek çocuklarını öldürmeye başladıkları sıralarda doğmuştu ve bu katliam, çok tabii olarak, Musa'nın annesinde de büyük bir korkuya sebep olmuştu; zira oğlunu, Firavunun adamlarından uzun süre saklaması mümkün değildi. Onu bir gün mutlaka bulacaklar ve buldukları zaman da hemen öldüreceklerdi. Allah Teâlâ bu durumu şöyle açıklamıştır: *"Firavun ülkeye hâkim olmuş ve halkını fırkalara ayırmıştı. Onlardan bir grubu, oğullarını boğazlayarak, kadınlarını hayatta bırakarak zayıflatıyordu. O, bozgunculardan biriydi."* (28/Kasas, 4). İşte Allah Teâlâ'nın ayette bahis konusu ettiği Musa'ya olan en büyük lütfu bu sırada ortaya çıkmış ve Musa'yı bu katliamdan kurtarmak için annesine şu emri vermiştir: *"Onu emzir; başına gelecekten korktuğun zaman onu denize at; korkma ve üzülme. Onu sana mutlaka geri vereceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız."* (28/Kasas, 7).

Annesi tarafından sandığa konularak Nil nehrine bırakılan Musa, sandık içinde, suların akıntısıyla Firavunun sarayının önüne kadar gelmiş, sarayın önünde oturup etrafı seyretmekte olan ailesi tarafından da görülüp alınmıştı. Allah Teâlâ bu hadiseyi şöyle açıklamıştır: *"Firavun ailesi onu, kendilerine bir düşman ve başlarına bir dert olmak üzere bulup almıştı. Firavun, Hâmân ve askerleri hatalı idiler. Firavunun karısı şöyle demişti: "Benim için de senin için de bir gözbebeği. Sakın onu öldürmeyin; belki bize faydası dokunur yahut onu evlat ediniriz." Oysa onlar, işin farkında değillerdi."* (28/Kasas, 8-9).

İleride Firavunun hükümranlığına son verecek, sonra da İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarıp Filistin'e götürmek için harekete geçtiği sırada peşinden gelen Firavun ve ordusunun denizde boğularak helakine sebep olacak olan Musa, Firavunun karısı tarafından Nil sularından kurtarılıp alındığı zaman, hem kendisi hem de Firavun için gözbebeği olarak tavsif edilmiş ve her ikisi tarafından da büyük bir sevgiyle kucaklanmıştı. Bu, hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın Musa hakkındaki hüküm ve takdirinin bir neticesi idi. Ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi bu, ilahî takdirin bir gereği olarak, hem Allah'a hem de Musa'ya düşman biri onu Nil sularından alacak ve ileride kendi hükümranlığına son verip helakini sağlasın diye onu sevgiyle besleyip büyütecekti. Çünkü Allah Teâlâ, onun, düşmanının yanında büyüyüp yetişmesi ve terbiye edilmesi için üzerine kendi katından bir de sevgi koymuştu.

40 Bebek Musa, Firavunun karısı tarafından Nil'in sularında boğulup gitmekten kurtarılmış ve gözbebeği olarak büyük bir sevgiyle kucaklanmış olmakla beraber, Rabbinden aldığı ilhamla bir sandığa koyarak Nil nehrine bırakan annesi ise çok tabii olarak, büyük bir üzüntü içinde oğlunun akıbetini merak etmekten kendini kurtaramamıştı. İşte Rabbinden büyük bir lütuf olarak, hem Musa'nın anasına kavuşması, hem de ananın Musa'ya yeniden sahip olup üzüntüden kurtulması ve gözünün aydın olması için, Musa'nın ablası Firavun ailesine gitmiş ve onlara, çocuğa bakacak bir kadına ihtiyaçları olup olmadığını sormuştur. Zira küçük kardeşinin sandığa konulup Nil nehrine bırakıldığı ve Firavun ailesi tarafından nehirden alınıp aile içine sokulduğu ana kadar olanları uzaktan takip eden kız kardeş, Firavun ailesi tarafından Musa'ya bir sütanne arandığını, ancak Musa'nın bulunan hiçbir kadının memesini emmediğini öğrenmiş ve bu sebeple Firavunun karısına giderek bir sütanneye ihtiyaçları bulunup bulunmadığını sormuştur. Kadının, sütanneye çok ihtiyaçları olduğunu

söylemesi üzerine de kız kardeş hemen Musa'nın (as.) öz annesini sütanne olarak Firavunun sarayına getirmiştir. Çocuğun büyük bir iştahla annesini emdiğini gören Firavunun karısı ise hiç tereddüt etmeden Musa'yı anasına teslim etmiş ve Allah'ın bu büyük lütfu ile ana oğul birbirine kavuşmuş ve üzüntüleri sona ermiştir.

Rabbinin Musa'ya olan başka bir lütfu, gençlik çağında istemeyerek de olsa bir adamı öldürmüş olması dolayısıyla içine düştüğü büyük üzüntü ve korkudan onu kurtarmış olmasıdır. Musa, gençlik çağına girdiği, güç ve kuvvet sahibi bir delikanlı olduğu sıralarda bir gün şehirde dolaşmaya çıkmıştı. Sokak aralarında dolaşırken, biri Firavun taraftarı bir Kıpti, diğeri İsrailoğullarından iki kişinin dövüştüğünü görmüştü. Kendi kavminden olan kişinin dövüş sırasında zor durumda kalıp kendisinden yardım istemesi üzerine, dövüşe seyirci kalamamış ve ister istemez kendi taraftarına yardım etmek lüzumunu düşünerek müdahale etmiş ve Firavun taraftarı Kıpti'yi iterek düşürmüş, ölümüne sebep olmuştu. Ne var ki bu hadise Musa'da büyük bir üzüntüye ve pişmanlığa yol açmış, bu hatalı davranışı dolayısıyla, *"Bu, şeytanın işidir; zira o, apaçık yoldan saptıran bir düşmandır. Rabbim! Ben nefsime zulmettim; beni bağışla."* diyerek Rabbine niyazda bulunmuştur. Ayetlerde bu hadise şöyle açıklanmıştır: *"Musa, ahalisinin habersiz bulunduğu bir sırada şehre girmiş ve orada biri kendi taraftarlarından, diğeri de düşmanlarından olan iki adamın dövüştüğünü görmüştü. Bunun üzerine, düşmanına karşı kendi taraftarlarından olana yardım etmişti. Bu maksatla Musa, onu itmiş ve öldürmüştü. Bu, şeytanın işinden. O, apaçık yoldan saptıran bir düşman, demiş. Yine demişti ki: Rabbim! Beni bağışla. Rabbi de onu bağışlamıştı. Çünkü O, çok bağışlayıcıdır; çok merhametlidir."* (28/Kasas, 15-16).

Musa, böyle bir hadiseye bir daha karışmayacağına ve suçlulara asla yardım etmeyeceğine dair Rabbine söz vererek geceyi korku içinde geçirmişti. Ne var ki sabah olunca, bir gün evvel yardım ettiği adam tekrar kendisinden yardım istemişti. Musa, "Sen, muhakkak bir sapıksın." diyerek onu azarlamış, kendilerine düşman olan adamı tutmaya yönelince de "Ey Musa! Dün öldürdüğün kimse gibi beni de mi öldürmek istiyorsun?" diyerek bir gün önce öldürme olayındaki faili açıklamış ve onu ele vermiştir. Bu ise Musa'nın Firavun ve adamları tarafından kısasla öldürülmesine sebep olacak bir durumdu. Bu sebeple Musa, başına gelebilecekleri düşünerek, korku içinde Mısır'dan uzaklaşmış ve Medyen'e doğru yola çıkmıştır. Medyen suyuna gelince, orada hayvanlarını sulayan bir topluluk ile kenarda koyunları başında dikilen iki kadın gömüş ve onlara koyunlarını niçin sulamadıklarını sormuştur. Kadınlar, çobanlar su başında iken oraya sokulamadıklarını ve koyunlarını sulayamadıklarını söyleyince, Musa onlara yardımcı olmuş ve koyunlarını sulayıvermiştir. İşte bu hadise Musa'nın uzun seneler ücretli olarak koyun sahibi bir ailenin yanında kalıp onlara hizmet etmesine ve kızlardan biriyle de evlenmesine vesile olmuştur. Musa, uzun seneler Medyen'de kaldıktan sonra, Allah'ın takdir ettiği vakitte, yine takdir ettiği yere, yani kendisiyle konuşup peygamber olarak seçeceği Tuva vadisine gelmiştir.

41 Allah Teâlâ, Musa'nın (as.) peygamber olarak görevlendirildiği Tuva vadisine gelinceye kadar üzüntü verici çeşitli hadiselerle imtihana tabi tutulduğunu, sonra da bu vadide peygamberlikle görevlendirildiğini açıkladıktan sonra şöyle buyurmuştur: Seni kendim için seçtim. Dinin ve tevhidin tebliği için seni kendim ile kullarım arasında bir elçi yaptım.

اِذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِاٰيَاتِي وَلَا تَنِيَا فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ اِذْهَبَآ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ
يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى ﴿٤٤﴾ قَالَا رَبَّنَآ اِنَّنَا نَخَافُ اَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَآ اَوْ اَنْ يَطْغٰى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَآ اِنَّنِي مَعَكُمَآ
اَسْمَعُ وَاَرٰى ﴿٤٦﴾ فَأْتِيَاهُ فَقُولَآ اِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي اِسْرَآءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِاٰيَةٍ مِنْ
رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ﴿٤٧﴾ اِنَّا قَدْ اُوحِيَ اِلَيْنَآ اَنَّ الْعَذَابَ عَلٰى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلّٰى ﴿٤٨﴾

42 "(Ey Musa!) Sen, kardeşinle beraber mucizelerimle git; beni anmakta kusur etme."

43 "Firavuna gidin; çünkü o azmıştır."

44 "Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır yahut korkar."

45 Onlar da demişlerdi ki: "Onun bize karşı taşkınlık etmesinden yahut azmasından korkuyoruz."

46 Allah da onlara şöyle buyurmuştu: "Korkmayın; ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm."

47 Ona gidin ve deyin ki: "Biz, Rabbinin iki elçisiyiz. İsrailoğullarını bizimle gönder. Onlara eziyet etme. Sana Rabbinden bir mucize ile geldik. Hidayete uyanlara selam olsun."

48 "Bize şu da vahyolundu ki Allah'ı yalanlayan ve yüz çevirenlere de azap vardır."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'yı (as.), iyice azmış olan Firavunu imana ve Allah'ın hak yoluna davet etmekle görevlendirip de Musa'nın, bu görevi hakkıyla ifa edebilmek için Rabbinden sekiz istekte bulunduğunu ve bu isteklerin kendisine verildiğini, daha önce de Musa'ya (as.) büyük lütuflarda bulunduğunu beyan ederek bu lütufların neler olduğunu açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde kardeşi Harun'la birlikte Firavuna gitmeleri hususundaki emrini tekrar hatırlatmış ve bunu takiben, Musa'yı peygamber olarak seçtiğini ve bir peygambere verilen tebliğ göreviyle ilgili emir ve talimatlarını bildirmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

42 "(Ey Musa!) Sen, kardeşinle beraber mucizelerimle git; beni anmakta kusur etme."

43 "Firavuna gidin; çünkü o azmıştır."

44 "Ona yumuşak söz söyleyin; belki öğüt alır yahut korkar."

42 Allah Teâlâ, Musa'ya (as.) yönelttiği bu hitabında kardeşi Harun da yanında olduğu hâlde peygamberliğini gösteren apaçık delil ve mucizelerle birlikte Firavun ve kavmine gitmesini emretmiştir. Onun peygamberliğine delalet eden mucizelerin, yere attığı zaman görenleri hayret ve şaşkınlık içinde bırakan asa mucizesiyle, aynı derecede şaşkınlık yaratan beyaz el mucizesidir. Nitekim Allah Teâlâ konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Firavun demişti ki: Eğer bir mucize getirdiysen ve sözüne de sadık kimselerden isen, onu göster." Bunun üzerine Musa, asasını yere atmış, o da birden apaçık bir yılan hâline gelivermişti. (Bu sırada Musa) elini (sokmuş olduğu cebinden) çıkarmıştı ki o da bakanlar için (ışıklar saçan) bembeyaz bir şey oluvermişti."* (7/A'râf, 106-108). Allah Teâlâ, asa ve beyaz el mucizelerini Musa (as.) için gerçekleştirdikten sonra, bu mucizelerle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Bunlar, Firavun ve ileri gelenlerine karşı Rabbinden iki delildir..."* (28/Kasas, 31-32).

Allah Teâlâ, Musa'ya (as.), kardeşi Harun'la bir-

likte Firavuna gitmelerini emrettikten sonra, *"Beni zikretmekte de gevşek davranmayın."* buyurmuştur ki bu emir, ne çeşit görev olursa olsun, o görevin ifası sırasında Allah'ın zikrinin de ihmal edilmemesi gereken başka bir görev olduğunu gösterir. Zira Allah'ın zikrinde bir görev başında bulunan ve o görevi en iyi şekilde ifa etmek isteyen kimseler için, onların başarıya ulaşmalarını sağlayan bir güç ve kuvvet vardır.

43 Allah Teâlâ, emrini tekrarlamış ve şöyle buyurmuştur: Firavuna gidin ve onun uluhiyyet iddiasını apaçık delil ve mucizelerle iptal edin; zira o, küfür ve isyanda haddi aşmış ve iyice azmıştır. Filhakika Firavun, azgınlıkta o derece ileri gitmişti ki Allah'ı inkâr etmekle yetinmemiş, kendisinin ilah olduğunu da iddia etmiştir. Musa (as.) ile karşılaşıp onun mucizelerini gördüğü zaman, onları yine yalanlamış ve inkârını sürdürmek için şöyle demiştir: *"Sihirbazlarını toplayarak onlara seslenmiş ve "Ben, sizin en yüce Rabbinizim." demiştir."* (79/Nâziât, 23-24).

Allah Teâlâ, gerek bu ayette gerekse konuyla ilgili diğer ayetlerde Musa'ya (as.), daima Firavuna gitmelerini emretmiş, Firavundan başka herhangi bir isim veya kavim zikretmemiştir. Bunun başlıca sebebi de Firavunun, farklı kavimlerden de oluşsa, Mısır halkının yegâne hâkimi ve hükümdarı oluşudur. Dolayısıyla halk, onun hükmü altındadır ve imanda da küfürde de ona tabidir. Eğer Firavun iman edecek olursa, halk da iman eder; o küfründe direnirse, halk da küfürde direnmekten vazgeçmez.

44 Allah Teâlâ, Musa'ya (as.) kardeşi Harun'la birlikte Firavuna gitmelerini ve onu Allah'ın hak yoluna davet etmelerini emrettikten sonra, bu ayette davet üslubunu açıklamış ve şöyle buyurmuştur: Onunla konuşurken ve ona gerçekleri anlatırken, yumuşak ve tatlı sözler söyleyin; davranışınız da yumuşak olsun; sert, haşin ve kırıcı olmaktan sakının. Sizin yumuşak davranmanız ve ona tatlı ve yumuşak sözler söylemeniz, sizin ona tebliğ ettiklerinize kulak verip onları anlamasında ve Allah'ın ıkabından korkmasında daha tesirli ve daha faydalı olur. Nitekim Allah Teâlâ, Musa'ya (as.) şöyle buyurmuştur: *"Firavuna de ki: Senin günahtan temizlenmeye niyetin var mı? Sana Rabbine giden yolu göstereyim de O'ndan korkarsın."* (79/Nâziât, 18-19); *"Allah'tan korkacak olan öğüt alır."* (87/A'lâ, 10). Bilinen bir gerçektir ki hükümdarlar, diğer insanlara nispetle daha katı ve daha serttirler; böyle oldukları için de kendilerine katı ve sert davranılmasından hiç hoşlanmazlar. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, Musa'ya (as.), Firavuna yumuşak davranmasını ve yumuşak söz söylemesini emretmiş, sert ve onu daha çok azdırıcı sözler söylemekten menetmiştir. Allah Teâlâ, son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.), müşrikleri Allah'ın hak yoluna davet ederken aynı şekilde yumuşak davranmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel bir şekilde münakaşa et. Şüphesiz kendi yolundan sapanları en iyi bilen Rabbindir; doğru yolda olanları da en iyi O bilir."* (16/Nahl, 125).

[45] Onlar da demişlerdi ki: "Onun bize karşı taşkınlık etmesinden yahut azmasından korkuyoruz."

[46] Allah da onlara şöyle buyurmuştu: "Korkmayın; ben sizinle beraberim; işitir ve görürüm."

[47] Ona gidin ve deyin ki: "Biz, Rabbinin iki elçisiyiz. İsrailoğullarını bizimle gönder. Onlara eziyet etme. Sana Rabbinden bir mucize ile geldik. Hidayete uyanlara selam olsun."

[48] "Bize şu da vahyolundu ki Allah'ı yalanlayan ve yüz çevirenlere de azap vardır."

45 Allah Teâlâ, Musa ve Harun'a, Firavuna gitmelerini, öğüt alıp Allah'tan korkması için onu hak yola, Allah'ın tevhid dinine davet etmelerini ve bu daveti yaparken ona yumuşak davranıp yumuşak söz söylemelerini emretmiş, onlar da

Rablerinin bu emrine karşı şu cevabı vermişlerdir: Rabbimiz! Biz onu tevhide ve senin ibadetine davet ettiğimiz zaman, büyük bir kızgınlık içinde bize saldırıp işkence etmesinden ve bizi cezalandırmasından korkarız.

46 Allah Teâlâ, onların bu endişelerine karşı, onları cesaretlendirmek ve Firavuna korkusuz bir şekilde gitmelerini sağlamak için şöyle buyurmuştur: Korkmayın; ben, sizin yanınızdayım ve sizinle beraberim. Sizin ona söylediklerinizi ve onun size vereceği cevabı duyar, size yaptıklarını görür, yapmak istediklerini de bilirim. Bu itibarla onun size herhangi bir kötülük yapması ve görevinizi engellemesi hiçbir surette mümkün değildir. Size yapabileceği her çeşit kötülükten veya verebileceği her çeşit zarardan sizi korurum.

47 Şimdi ona gidin ve deyin ki: Biz, bizim, senin ve bütün âlemlerin Rabbi Allah'ın sana görevli olarak gönderdiği iki elçisiyiz. İsrailoğullarını bizimle bırak da ülkelerine dönsünler. Erkeklerini öldürüp kadınlarını da köle yaparak yahut sırtlarına altından kalkamayacakları güç ve ağır işler yükleyerek onlara işkence etme.

Musa ve Harun'un, Firavunun yanına böyle bir istekle çıkmaları, onu, kendisinden başka ilah olmayan Allah Teâlâ'ya iman ve ibadete davet etmelerinden daha hafif ve daha kolay olduğu gibi, Firavunun böyle bir isteğe, davetten daha az tepki göstermesine de vesile olurdu.

İki kardeş, Rablerinin talimatına uyarak Firavundan İsrailoğullarını serbest bırakmasını ve onlara işkence etmekten vazgeçmesini söyledikten sonra, sözlerine devam ederek şöyle demişlerdir: Biz, senin de Rabbin olan Allah Teâlâ'nın elçileri olduğumuza ve sana bir görevle gönderildiğimize delalet eden apaçık ayet veya mucizelerle geldik. Bu itibarla, gelişimizde ve sözlerimizde yalan olan veya yalana dayanan hiçbir şey yoktur. Selam, hidayete tabi olanların üzerine olsun.

48 Bize şu da vahyolunmuştur ki kim Allah'ın ayetlerini ve tevhidiyle ilgili olarak bizim davet ettiğimiz gerçekleri yalanlar ve Allah'a itaat etmekten yüz çevirirse, en büyük ve en ağır azap da işte böyleleri içindir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Azgınlık yapan ve dünya hayatını tercih eden kimsenin varacağı yer cehennemdir."* (79/Nâziât, 37-39); *"Sizi alev saçan ateşe karşı uyardım. Ona, hakkı yalanlayan ve ondan yüz çeviren şakilerden başkası girmez."* (92/Leyl, 14-16); Zira böyle kimseler, *"Rabbini tasdik etmemiş, namaz kılmamış, fakat yalanlamış ve yüz çevirmiştir."* (75/Kıyâmet, 31-32).

قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسٰى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ
الْأُولٰى ﴿٥١﴾ قَالَ عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ
مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتّٰى ﴿٥٣﴾ كُلُوا
وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهٰى ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ
تَارَةً أُخْرٰى ﴿٥٥﴾

[49] Firavun onlara şöyle demişti: "Sizin Rabbiniz kim ey Musa?"

[50] O da demişti ki: "Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren ve sonra da hidayete erdirendir."

51 Firavun şöyle demişti: "Geçmiş nesillerin durumu ne olacak?"

52 Musa da demişti ki: "Onlarla ilgili bilgi, Rabbimin katındaki bir kitaptadır. Rabbim şaşırmaz ve unutmaz."

53 Yeryüzünü sizin için beşik gibi yapan, orada size yollar açan ve gökten su indiren O'dur. İşte o su ile muhtelif bitkilerden çiftler çıkardık.

54 Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah'ın varlığına ve birliğine) deliller vardır.

55 Sizi işte o yerden yarattık yine oraya döndürecek ve bir kere daha oradan çıkaracağız.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Firavuna giderek hem onu tevhide ve imana davet etmek hem de İsrailoğullarına işkence etmemek ve onların kendileriyle birlikte ülkelerine dönmeleri için onları serbest bırakmasını istemek gayesiyle Musa ve kardeşi Harun'a verdiği emri açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Rablerinin bu emrine uyarak Firavuna giden iki kardeşle Firavun arasında cereyan eden konuşmaları, özellikle Firavunun büyüklük taslayarak inkâra delalet eden sorularını ve buna karşılık Musa'nın ona verdiği cevabı ve bütün âlemleri yoktan var eden bir yaratıcının varlığını gösteren delillerini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

49 Firavun onlara şöyle demişti: "Sizin Rabbiniz kim ey Musa?"

50 O da demişti ki: "Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren ve sonra da hidayete erdirendir."

51 Firavun şöyle demişti: "Geçmiş nesillerin durumu ne olacak?"

52 Musa da demişti ki: "Onlarla ilgili bilgi, Rabbimin katındaki bir kitaptadır. Rabbim şaşırmaz ve unutmaz."

49 Musa ve Harun'un, Rablerinin emri üzerine Firavuna gelip de "Biz, Rabbimiz tarafından görevlendirilen ve sana görevli olarak gönderilen iki elçiyiz." demeleri üzerine, Firavun, Allah Teâlâ'nın, kendisinin de Rabbi olduğunu inkâr ettiğinden Rab lafzını kendi üzerine izafe etmeksizin, "Siz, Rabbiniz tarafından bana gönderilen iki elçiyseniz, Rabbinizin kim olduğunu bana söyleyin." demiştir. Bu sözle Firavunun söylemeyi murat ettiği şey şudur: Ey Musa! Sizi bana gönderen bu Rab kimdir; ben onu tanımıyorum ve ben, kendimden başka bir ilah olduğunu da bilmiyorum.

50 Firavunun bu sözü üzerine Musa ona şu cevabı vermiştir: Rabbimiz, her şeyi, kendisine layık olan şekil ve surette ve ondan hâsıl olacak faydayı ona uygun biçimde vererek yaratan yegâne ilahtır. O, el, ayak, göz, kulak ve dil gibi çeşitli organlarıyla bir insan yaratmış ve her birine kendisinden faydalanmayı kolaylaştıracak bir şekil vermiştir. İnsan, kendisine verilen bu organlardan eliyle dilediğini tutmuş, ayağıyla dilediği yere yürüyüp gitmiş, gözüyle görmüş, kulağıyla duymuş, diliyle de konuşmuştur. İşte O Rab, yarattığı her şeyin kaderini de tayin ve takdir etmiş, sonra da onları takdir ettiği kaderlerine yöneltmiştir. Başka bir ifadeyle, onlar için işleyecekleri ameller, yaşayacakları eceller ve kazanacakları rızıklar yazmış, sonra her birini kendileri için yazılanlara iletmiştir. Bu sebepledir ki bunlardan hiçbiri, kendisi için yazılandan sapamaz; onun dışına çıkamaz.

51 Musa'nın, Rabbinin, her şeyi yaratan, rızık veren, takdir eden ve takdir ettiğine yönelten yegâne Rab olduğunu haber vermesi üzerine, Firavun, Musa ile münakaşayı büyütmek ve kendi inancının doğruluğunu ispat etmek için, geçmiş kavimlerden Allah'ı tanımayan ve O'na ibadet etmeyen milletleri delil olarak ileri sürmüş ve şöyle demiştir: Mademki durum senin söyledi-

ğin gibidir ve Rabbin bütün insanları yaratıp onlara doğru yolu göstermiştir, o hâlde senin Rabbini tanımayıp O'nun gösterdiği bu doğru yolda gitmeyen, aksine O'nu bırakarak çeşitli putları ve birçok mahlukatı Rab edinip onlara ibadet eden geçmiş milletlerin hâli ne olacak?

52 Musa, Firavunun bu sorusuna karşılık şu cevabı vermiştir: Her kim ne yaparsa, onun yaptığı Rabbimin katında maruf ve mahfuzdur; başka bir ifadeyle, her şey Levh-i Mahfûz'da ve amellerin yazılı olduğu defterde yazılıdır ve herkesi işlediği amele göre cezalandırır. O'nun ilmi her şeyi çepeçevre kuşatmıştır; bu itibarla O, hiçbir şeyi unutmadığı gibi, ilminde yanılmaz ve şaşırmaz. Oysa mahlukat arasında en mükemmel surette yaratılmış insan da ne derece geniş ilim sahibi olursa olsun, yine de onun ilmi iki büyük kusurdan hâli değildir. Bu iki kusurdan biri, her şeyi çepeçevre kuşatmamış olması; ikincisi de ne derece üstün seviyeye gelmiş olursa olsun, belli bir zaman aşımından sonra unutulmaya mahkûm olmasıdır. Allah Teâlâ bu gibi noksanlıklardan münezzehtir.

[53] Yeryüzünü sizin için beşik gibi yapan, orada size yollar açan ve gökten su indiren O'dur. İşte o su ile muhtelif bitkilerden çiftler çıkardık.

[54] Yiyin ve hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz bunda akıl sahipleri için (Allah'ın varlığına ve birliğine) deliller vardır.

[55] Sizi işte o yerden yarattık yine oraya döndürecek ve bir kere daha oradan çıkaracağız.

53 Musa, "Sizin Rabbiniz kim?" diyen Firavuna, Allah'ın varlığını ispat etmek üzere, insanları, hayvanları, nebatları ve diğer cansız varlıkları içine alan genel bir delil zikrettikten sonra, üç özel delil daha zikretmiştir ki bu delillerden birincisi, yeryüzünün, insanlar için üzerinde yaşanması kolaylaştırılan bir döşek gibi yaratılmış olmasıdır. Filhakika yeryüzü, dileyen için rahatça yatıp uyuyabileceği bir döşek olduğu gibi, dileyenin de gezip dolaşacağı yahut oturup kalkacağı veya bir şeyler ekip dikeceği ve mahsulünü devşireceği bir yer olarak yaratılmıştır.

İkinci delil, yeryüzünde dağların, vadilerin ve sahraların arasından geçen yolların yaratılmasıdır. Allah Teâlâ bu yolları yaratarak, insanların ve hareket eden diğer canlı varlıkların, hem geçimlerini sağlayıp karınlarını doyurmak, hem de gezip dolaşmak ve birbirinden farklı yaratılışları görüp ibret almak için birer delil kılmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünde insanları sarsmaması için üzerinde sabit dağlar, dosdoğru gidebilsinler diye de dağlar arasında geniş yollar yarattık." (21/Enbiyâ, 31); "Geniş yollarından geçebilmeniz için, Allah size yeryüzünü yaydı." (71/Nûh, 19-20); "Yeryüzünü size beşik kılan ve belki dosdoğru gidersiniz diye orada yollar yapan (işte O Allah'tır)." (43/Zuhruf, 10).

Üçüncü delil, Allah Teâlâ'nın gökyüzünü kaplayan bulutlardan yeryüzüne su indirmesi ve o su ile topraktan çeşit çeşit bitkiler, meyveli meyvesiz ağaçlar ve renk renk çiçekler çıkarmasıdır. Bunların bir kısmı, güzel tat ve kokularıyla insanların faydalanmalarına hasredilmişken, diğer bir kısmı da hayvanların yiyeceklerini oluşturmuştur. Bu sebepledir ki bunu takip eden ayette şöyle buyurmuştur:

54 Yeryüzünde çeşit çeşit bitkiler yetiştirdik; bunlardan bir kısmı insanlar için, bir kısmı da hayvanlarınız içindir. Bu itibarla, size uygun olanlarını yiyin; kışın yiyeceklerinizi de kurutarak veya biriktirerek saklayın. Diğerlerini ise koyun olsun, sığır veya deve olsun, bakımını üstlendiğiniz hayvanlarınıza ayırın ve onlara yedirin. İşte bütün bunlar, aklı olan ve onu kullanmasını bilen kimselere, Allah'tan başka ilah olmadığını ve O'ndan başka Rab bulunmadığını gösteren apaçık deliller veya hüccetlerdir.

55. Ancak şunu da aklınızdan hiçbir zaman çıkarmayın ki sizin faydalanmanız için topraktan yarattığımız çeşit çeşit bitkiler, renkleri, kokula-

rı ve tatları birbirinden farklı meyveler ve çeşitli yiyecekler, bunların hepsi de ulaşılması gereken asıl gaye veya hedef değildir. Nitekim biz, sizi veya sizin aslınız olan Âdem'i de topraktan yaratmıştık: "Âdem'i de topraktan yaratmış, sonra ona "ol" demiştik; o da hemen oluvermişti." (3/Âl-i İmrân, 59). Fakat sizin için yeryüzünde yarattığımız bütün bu menfaatler, ahiretin aslolan ve hiç tükenmeyen menfaatlerine ulaşmak için birer vasıtadır. Bu itibarla siz, nasıl topraktan yaratılmış iseniz, ölümünüzle birlikte yine toprağa döndürülecek ve oraya defnolunacaksınız. Toprak içinde vücudunuz çürüyüp toprağa karıştıktan ve toprak hâline geldikten sonra, ikinci defa oradan çıkarılacak ve ebediyyen kalacak olduğunuz ahiret yurduna götürüleceksiniz. Bu, cennette iken Rabbinin Âdem ve eşiyle onları kandıran şeytana olan vaadidir. Nitekim onları cennetten çıkarıp belirli bir süre kalmaları için yeryüzüne indirirken şöyle buyurmuştu: "Birbirinize düşman olarak inin. Yeryüzünde (belirli) bir süreye kadar sizin için yerleşebileceğiniz bir mekân ve geçinebileceğiniz bir nimet bulunacaktır. Orada yaşayacaksınız; orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkarılacaksınız."

وَلَقَدْ اَرَيْنَاهُ اٰيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاَبٰى ﴿٥٦﴾ قَالَ اَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسٰى ﴿٥٧﴾ فَلَنَاْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِثْلِهٖ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَآ اَنْتَ مَكَانًا سُوًى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمُ الزِّيْنَةِ وَاَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًى ﴿٥٩﴾

[56] Firavuna delillerimizin hepsini göstermiştik; fakat o, yine yalanlamış ve kabule yanaşmamıştı.

[57] Musa'ya da şöyle demişti: "Bizi sihrinle yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin ey Musa?"

[58] "O hâlde biz de sana, senin sihrin gibi bir sihir getireceğiz. Bu sebeple bizimle senin aranda bir yer ve zaman tayin et ki bizim de senin de caymayacağımız uygun bir yer olsun."

[59] Musa demişti ki: "Buluşma vaktiniz bayram günü, halkın toplandığı kuşluk vaktidir."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Firavunun Musa'ya Rablerinin kim olduğunu sorması üzerine, Musa'nın, "Rabbimiz, her şeye yaratılışını veren ve sonra da hidayete erdirendir." ve "Yeryüzünü sizin için beşik gibi yapan, orada size yollar açan ve gökten su indiren O'dur." gibi ayetlerle tevhidine delalet eden apaçık delil ve hüccetleri zikrederek onun sorusuna verdiği cevabı açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Musa'nın nübüvvetine delalet eden asa ve beyaz el mucizelerinin Firavuna gösterilmesine rağmen, bütün bu delilleri yine de inkâr ettiğini, üstelik Musa'yı sihirbazlıkla itham ederek onu belirli bir gün ve yerde sihirbazlarıyla mübarezeye veya yarışmaya davet ettiğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[56] Firavuna delillerimizin hepsini göstermiştik; fakat o, yine yalanlamış ve kabule yanaşmamıştı.

[57] Musa'ya da şöyle demişti: "Bizi sihrinle yurdumuzdan çıkarmak için mi geldin ey Musa?"

[58] "O hâlde biz de sana, senin sihrin gibi bir sihir getireceğiz. Bu sebeple bizimle senin aranda bir yer ve zaman tayin et ki bizim de senin de caymayacağımız uygun bir yer olsun."

[59] Musa demişti ki: "Buluşma vaktiniz bayram günü, halkın toplandığı kuşluk vaktidir."

56 Kudretimize, tevhidimize ve Musa'nın nübüvvetine delalet eden asa ve beyaz el mucizeleri gibi daha birçok mucizeden oluşan bütün delilleri Firavuna göstermemize rağmen, o, yine de yalanlamaya devam etmiş, küfür ve isyanında inat ederek imana ve hakka yönelmemiştir. Allah Teâlâ, "Bir gerçektir ki Musa'ya apaçık dokuz mucize vermiştik." (17/İsrâ, 101) buyurarak ona verilen bu mucizelerin dokuz çeşit olduğunu zikretmiştir ki müfessirlerin açıkladıklarına göre bunlar, asa, beyaz el, yıllar, deniz, tufan, çekirge, güve, kurbağa ve kan ile ilgili mucizelerdi ve Musa (as.), bunların hepsini de Firavuna göstermiş, fakat o, yine de bunları yalanlamaktan vazgeçmemişti. Aslında bu delilleri gördükten sonra, onları kabul etmekten ve hakka yönelmekten başka yapılabilecek hiçbir şey yoktu. Nitekim, "Gönülleri, o delillerin hak olduğuna kanaat getirdiği hâlde sırf zulüm ve küfür yüzünden onları inkâr ediyorlardı." (27/Neml, 14).

57 Musa (as.) tarafından kendisine gösterilen Allah'ın varlığına, birliğine, hudutsuz kudretine ve Musa'nın nübüvvetine delalet eden apaçık ayet ve mucizeleri sırf zulüm ve küfrü yüzünden inkâr eden Firavun, onun imana ve hakka davetine cevap olmak üzere, inkârının sebebini açıklamış ve şöyle demiştir: Ey Musa! Asanı, kıvrılıp yürüyen yılana, koynundan çıkardığın elini de parlak beyaza çevirerek gösterdiğin bu sihirle veya yaptığın büyü ile halkımı kandırıp peygamberliğine inandırmak, sonra da onları peşinden sürükleyerek bizi Mısır'dan kovup çıkarmak mı istiyorsun? Aslında Musa'nın, Firavunu Mısır'dan çıkarmak gibi bir niyeti olmadığı ve bunu aklına hiçbir zaman getirmediği hâlde onun Musa'ya böyle bir söz söylemesi, halkını uyarmak ve Musa'ya karşı içlerinde nefret ve düşmanlık duyguları uyandırmaktı.

58 Firavun, Musa'nın kendisine ve adamlarına gösterdiği apaçık ayet ve mucizeleri de alelade bir sihir olarak tavsif etmiş ve halkı arasında bunların hiçbir değeri olmadığı inancını yerleştirmek istemişti. Zira o zamanlar sihir halk arasında yaygın bir gösteri dalı idi ve birçok sihirbaz, halka gösterdikleri çeşitli oyunlarla geçimlerini sağlamaya çalışıyorlardı. Firavun, bu düşünceyle Musa'ya, senin sihrine karşılık biz de birtakım sihirler getirecek ve bunların, senin iddia ettiğin gibi birer peygamberlik alameti olmadığını göstereceğiz, demiş, sonra da her iki tarafın da caymayacağı uygun bir gün ve yer tayin etmesini, o gün ve yerde Musa ile kendi sihirbazlarının bir araya gelerek marifetlerini ortaya koymalarını istemiş ve aralarında bir müsabaka yapılmasını teklif etmiştir.

59 Musa (as.), Firavunun bu teklifini kabul etmiş ve bunun, halkın ziynetler takınıp süslendiği bayram günü, herkesin işlerini bırakıp bir araya geldiği kuşluk vakti yapılmasını istemiştir. Zira o, şuna inanıyordu ki herkesin gözü önünde ortaya koyacağı mucizeler, asla bir sihir değildi ve sihirbazların büyü yaparak gösterecekleri oyunlarla hiçbir surette mukayese edilemezdi. Halk bunu gördüğü zaman, sihir ile mucizeyi anlayıp birbirinden ayırt etmekte güçlük çekmeyecek, Musa'nın (as.) davet ettiği yolun hak ve gerçek olduğunu anlayacakve hak geldiği zaman, batıl yok olacaktı.

فَتَوَلّٰى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ اَتٰى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسٰى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا فَيُسْحِتَكُمْ
بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرٰى ﴿٦١﴾ فَتَنَازَعُوٓا اَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوٰى ﴿٦٢﴾ قَالُٓوا اِنْ هٰذٰنِ لَسٰحِرٰنِ

يُرِيدَانِ اَنْ يُخْرِجَاكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثْلٰى ﴿٦٣﴾ فَاَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ
ائْتُوا صَفًّا وَقَدْ اَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلٰى ﴿٦٤﴾

60 Firavun oradan ayrılmış, sihirbazlarını ve aletlerini toplamış, sonra da buluşma yerine gelmişti.

61 Musa onlara şöyle demişti: "Yazıklar olsun size! Allah'a yalan iftirada bulunmayın. Yoksa sizi, şiddetli bir azap ile helak eder. Şurası muhakkaktır ki iftira eden perişan olmuştur."

62 (Firavunun sihirbazları) işlerini aralarında müzakere etmişler ve son derece gizli konuşmuşlardı.

63 Demişlerdi ki: "Bu Musa ve Harun, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek dininizi ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır."

64 "Onun için tuzaklarınızı birleştirin, sonra da saf hâline gelin. Bugün galip gelen başarmıştır."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Firavunun, Musa (as.) tarafından gösterilen mucizeleri sihirden başka bir şey olmadığı gerekçesiyle reddedip kendilerinin de bu çeşit sihirler getirebileceklerini ve hatta uygun bir gün ve yer tespit edip kendisiyle orada bir müsabakaya bile girişebileceklerini teklif etmesi üzerine, Musa'nın bu teklifi kabul ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Firavunun, kararlaştırılan gün ve saatte, sihirbazlarını ve sihir aletlerini toplayıp toplantı mahalline geldiğini, buna rağmen Musa'nın, Firavun ve adamlarını Allah'ın azabından sakınmaları için O'nun ayetlerini inkâr etmemek hususunda bir defa daha uyardığını, ancak sihirbazların bu uyarıya kulak asmayıp Musa ve Harun'u, sihirleriyle kendilerini yurtlarından çıkarmak ve örnek dinlerini de ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbaz olarak itham ettiklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

60 Firavun oradan ayrılmış, sihirbazlarını ve aletlerini toplamış, sonra da buluşma yerine gelmişti.

61 Musa onlara şöyle demişti: "Yazıklar olsun size! Allah'a yalan iftirada bulunmayın. Yoksa sizi, şiddetli bir azap ile helak eder. Şurası muhakkaktır ki iftira eden perişan olmuştur."

62 (Firavunun sihirbazları) işlerini aralarında müzakere etmişler ve son derece gizli konuşmuşlardı.

63 Demişlerdi ki: "Bu Musa ve Harun, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin örnek dininizi ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdır."

64 "Onun için tuzaklarınızı birleştirin, sonra da saf hâline gelin. Bugün galip gelen başarmıştır."

60 Firavun, Musa (as.) ile müsabaka vaktini kararlaştırıp toplantı yerinden ayrıldıktan sonra, ilk işi, müsabakaya katılacak sihirbazlarını ve onların kullanacakları sihir aletleriyle diğer lüzumlu eşyayı toplayıp müsabaka alanında hazır etmek olmuştur. Müsabaka vakti geldiği zaman da ileri gelen adamlarıyla birlikte alana gelmiş ve kendisi için hazırlanan makama oturmuştur. Bu sırada Musa ve kardeşi Harun gelmişler, daha sonra da sihirbazlar gelerek Firavunun karşısında saf hâlinde dikilmişlerdir. Sihirbazların sayı-

sı hakkında kesin bir rakam bilinmemekle beraber, onların kalabalık bir topluluk teşkil ettikleri, sayıları hakkında ileri sürülen değişik rakamlardan anlaşılır. Bunlar, bazılarına göre 72, bazılarına göre 400, bazılarına göre de daha fazla kişi idiler ve hepsinin de ellerinde sihirde kullandıkları sopalar ve urganlar vardı. Firavun, karşısında dikilen sihirbazlarını, Musa'nın karşısında galip gelmeleri için cesaretlendirici ve teşvik edici sözler söylüyor ve onların morallerini yükseltmeye çalışıyordu. Sihirbazlar ise galip gelmeleri hâlinde Firavundan alacakları mükâfatı düşünüp Firavuna şöyle sormuşlardı: "'Eğer galip gelenler biz olursak bize bir ücret var mı?' demişler, Firavun ise onlara şu cevabı vermişti: "Evet." Ayrıca, galip gelirseniz gözdelerden olursunuz." (26/Şuarâ, 41-42) diyorlardı. Firavunun, sihirbazlarına vadettiği bu maddi ve manevi mükâfat, onlar için ayrı bir moral desteğiydi ve onun bütün arzusu, Allah'ın birer peygamberi olarak davet ettikleri tevhid dininde Musa ve kardeşi Harun'u başarısızlığa uğratmaktı.

61 Musa ise hem Firavuna hem de onunla birlikte bulunan adamlarına ve sihirbazlarına risaletinin ilanını yapmaktan geri kalmamış ve onlara şöyle hitap etmiştir: Size yazıklar olsun! Getirdiklerimin hak değil birer sihir olduğunu ileri sürerek Allah'a yalan ve iftira etmekten vazgeçin. Aksi hâlde şiddetli bir azap ile helak olmaktan kurtulamazsınız. Zira kim Allah'a yalan ve iftira etmişse, o, mutlaka perişan olmuştur.

62-64 Sihirbazlar, Musa'nın bu sözlerini işittikleri zaman, son derece gizli bir şekilde Musa ve Harun'u aralarında münakaşa etmeye başlamışlar, içlerinden bazıları, bu sözlerin bir sihirbaz sözü olamayacağını, dolayısıyla Musa'nın bir peygamber olduğunu ileri sürerken, diğerleri, Musa ve kardeşi Harun'un birer sihirbaz olduklarını ve bu ülke halkını yurtlarından çıkarmak, aynı zamanda örnek dinlerini ortadan kaldırmak için geldiklerini iddia etmişlerdir. Bunlar, birbirlerine şunu da tavsiye etmişlerdir: Onların hedeflerine erişmelerini önlemek için tuzaklarınızı bir araya getirin ve tek bir safta toplanın. Ellerinizdekini hep birlikte ve bir anda atın ki bakanlar üzerindeki tesiri büyük olsun ve heybetiniz artsın. Bu, sizin bu iki adam karşısında galip gelmenizi ve onları hezimete uğratmanızı sağlayacak en uygun yoldur.

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ ﴿٦٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا ۖ فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ
إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ ﴿٦٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَىٰ ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَىٰ
﴿٦٨﴾ وَأَلْقِ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا ۖ إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ ۖ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَىٰ
﴿٦٩﴾ فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَىٰ ﴿٧٠﴾ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّهُ
لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۖ فَلَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ
النَّخْلِ ۖ وَلَتَعْلَمُنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَىٰ ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا
فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ ۖ إِنَّمَا تَقْضِي هَٰذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا
أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ ۗ وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾ إِنَّهُ مَنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ ۖ لَا يَمُوتُ

فِيهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولٰٓئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلٰى ﴿٧٥﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكّٰى ﴿٧٦﴾

65 Musa'ya da şöyle demişlerdir: "Ey Musa! Ya sen at, (marifetini göster), ya da ilk atan biz olalım."

66 Musa da demişti ki: "Hayır; siz atın." Bunun üzerine (onlar marifetlerini önce göstermişler), ipleri ve bastonları, sihirleri sebebiyle, Musa'ya sanki yürüyormuş gibi görünmüştü.

67 Bu yüzden de Musa, içinde bir korku hissetmişti.

68 Biz de ona şöyle demiştik: "Korkma! Üstün gelecek olan sensin."

69 "Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Onlar, sadece bir sihirbazın hilesini yaptılar. Sihirbaz ne maksatla gelirse gelsin, iflah olmaz."

70 (Musa elindeki asasını atıp da asa yılan olup sihirbazların yaptıklarını yutunca) sihirbazlar secdeye kapanmışlar ve şöyle demişlerdi: "Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik."

71 Firavun ise şöyle demişti: "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? O, size sihri öğreten bir büyüğünüzdür. Mademki öyle, ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama mutlaka keseceğim ve sizi mutlaka hurma dalına asacağım. İşte o zaman hangimizin azabı daha şiddetli ve devamlı imiş öğreneceksiniz."

72 Onlar da demişlerdi ki: "Yine de seni, bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana üstün tutmayacağız. Ne hüküm verirsen ver; ancak bu dünya hayatında hüküm verebilirsin."

73 "Biz, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın sihri bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah, daha hayırlı ve daha devamlıdır."

74 Kim Rabbine suçlu olarak gelirse, onun için cehennem vardır; orada ne ölür, ne de yaşar.

75 Kim de O'na iyi amel işlemiş bir mü'min olarak gelirse, işte böyleleri için en yüksek dereceler vardır.

76 İçinde daimî kalacakları, (ağaçları) altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Bu, (küfürden) temizlenenlerin mükâfatıdır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Firavun ile Musa'nın, mübareze veya müsabaka için bir bayram günü kuşluk vakti bir araya gelmek üzere anlaştıklarını, bu anlaşmadan sonra Firavunun, yurdun dört bir tarafında bulunan bilgin sihirbazlarına haberler gönderip hepsini toplantıya davet ettiğini ve onlara, Musa ve kardeşi Harun karşısında mutlaka galip gelmeleri için tavsiye ve telkinde bulunduğunu açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Musa ile sihirbazlar arasında gösterinin nasıl cereyan ettiğini, bu gösteride sihirbazların birtakım sihirlerle ortaya koydukları oyunların, Musa'nın gerçek mucizeleriyle nasıl bozulduğunu, bunu gören sihirbazların ise gerçeği anlayıp Musa'ya ve onun Rabbine nasıl iman ettiklerini anlatmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

65 Musa'ya da şöyle demişlerdir: "Ey Musa! Ya sen at, (marifetini göster), ya da ilk atan biz olalım."

66 Musa da demişti ki: "Hayır; siz atın." Bunun

üzerine (onlar marifetlerini önce göstermişler), ipleri ve bastonları, sihirleri sebebiyle, Musa'ya sanki yürüyormuş gibi görünmüştü.

67 Bu yüzden de Musa, içinde bir korku hissetmişti.

68 Biz de ona şöyle demiştik: "Korkma! Üstün gelecek olan sensin."

69 "Sağ elindekini at da onların yaptıklarını yutsun. Onlar, sadece bir sihirbazın hilesini yaptılar. Sihirbaz ne maksatla gelirse gelsin, iflah olmaz."

70 (Musa elindeki asasını atıp da asa yılan olup sihirbazların yaptıklarını yutunca) sihirbazlar secdeye kapanmışlar ve şöyle demişlerdi: "Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik."

65 Musa ile Firavunun sihirbazları müsabaka için kararlaştırılan gün ve saatte bir araya gelince sihirbazlar, Musa'ya, "Gösteriye önce sen mi başlamak istersin, yoksa biz mi başlayalım?" diyerek Allah'ın kendilerine ilham ettiği güzel bir terbiye örneği ortaya koymuşlardır. Zira bu gösterinin sonunda sihirbazların nasıl bir tavır takınacaklarını ve kendi batıl inançlarını terk edip imana yöneleceklerini Allah elbette çok iyi biliyordu.

66 Sihirbazların gösteriye ilk başlayacak olanı sormaları üzerine, Musa da onların bu örnek davranışlarına aynı davranışla mukabelede bulunmuş ve hayır; önce siz başlayın ve atacaklarınızı atın; biz de sihrinizin derecesini görüp anlayalım, demiştir. Bunun üzerine sihirbazlar da *"Firavunun kudretiyle galip gelecek olanlar muhakkak biziz."* (26/Şuarâ, 44) diyerek ve kendilerinin galip geleceğinden emin olarak, ellerindeki ipleri ve sopaları yere atmışlar, o anda yere atılan ipler ve sopalar, sihrin tesiriyle Musa'ya ve diğerlerine yürüyormuş gibi görünmüştür. Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Musa (onlara) atın demiş, onlar da atınca, halkın gözlerini büyüleyip (içlerine) korku salmışlar ve büyük bir sihir ortaya koymuşlardı."* (7/A'râf, 116).

67 Sihirbazların ortaya koydukları bu büyük sihir, onlara, Musa karşısında mutlaka başarıya ulaşacakları umudunu verirken, Musa'nın da gözünü korkutmuş ve onların büyü ile hareket eden cisimleri karşısında kendisinin başarısız kalacağı endişesine düşürmüştü.

68 Ancak Allah Teâlâ, onun bu korkusunu gidermek ve sihirbazlar karşısında onu cesaretlendirmek için, "Korkma; onlara karşı mutlaka galip gelecek sensin." demiştir.

69 Sonra da ona yapacağı işi hatırlatmış ve şöyle buyurmuştur: Sağ elindeki asayı yere at; at ki asa, hareket edip kıvrılan büyük bir yılan olsun ve sihirbazların büyü ile yerde hareket ediyor gibi görünen iplerini ve sopalarını yalayıp yutsun; ortada onlardan hiçbir eser bırakmasın. Zira senin yapacağın şeyin büyü ile hiçbir ilgisi yoktur ve Rabbinin sana ihsan ettiği bir mucizedir. Onların yaptıkları ise göz boyamaktan başka bir şey değildir ve gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Bu itibarla onlar, hayır olsun şer olsun, büyü ile her ne yaparlarsa yapsınlar, onların işlerinde başarılı olmaları asla mümkün değildir.

70 Musa, Rabbinin emri üzerine sağ elindeki asayı yere atınca, asa, ilahî bir mucize olarak, görenleri dehşete düşüren büyük bir yılan hâline gelmiş ve sihirbazların yere atıp da hareket ediyor gibi gösterdikleri iplerini ve sopalarını bir anda yalayıp yutmuştur. Şaşkınlık içinde kalan ve bundan sonra yarışma ile ilgili yapacak hiçbir şeyleri kalmayan sihirbazlar, büyü veya sihir ile hiçbir yere varamayacaklarını, Musa'nın yaptığı şeyin ise bir insanın yapabileceği işlerden olmayıp onun ancak kâinatı yaratan ve her şeye kadir olan bir ilahın işi olduğunu anlamakta güçlük çekmemişler ve hemen secdeye kapanarak, *"Biz, Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik."* demişlerdir. Sihirbazların, "Biz âlemlerin Rabbine iman ettik." demeyip de *"Biz, Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik."* demelerinde ince bir mana vardır. Çünkü Firavun, halkına, hem *"Ben, sizin en yüce Rabbinizim."* (79/Nâziât, 24) diyor, hem de *"Si-*

zin için benden başka ilah tanımıyorum..." (28/Kasas, 38) diyerek kendisinden başka bir ilahın olmadığı iddiasında bulunuyordu. Sihirbazlar, Rab olarak Firavunu kastetmiş olmamak için Musa ve Harun'un Rabbine iman ettiklerini söylemişler ve bu sözle, Firavunun uluhiyyetini ve rububiyyetini de inkâr etmişlerdir. Nitekim onların bu sözü, Firavunu çileden çıkarmıştır.

[71] Firavun ise şöyle demişti: "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? O, size sihri öğreten bir büyüğünüzdür. Mademki öyle, ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama mutlaka keseceğim ve sizi mutlaka hurma dalına asacağım. İşte o zaman hangimizin azabı daha şiddetli ve devamlı imiş öğreneceksiniz."

[72] Onlar da demişlerdi ki: "Yine de seni, bize gelen apaçık delillere ve bizi yaratana üstün tutmayacağız. Ne hüküm verirsen ver; ancak bu dünya hayatında hüküm verebilirsin."

[73] "Biz, hatalarımızı ve senin bize zorla yaptırdığın sihri bağışlaması için Rabbimize iman ettik. Allah, daha hayırlı ve daha devamlıdır."

71 Firavun, sihirbazlarının Musa ve Harun'un Rabbi Allah Teâlâ'yı ikrar ettiklerini ve O'nun önünde secdeye kapandıklarını görünce, halkın da onlara tabi olarak kâinatın yegâne yaratıcısı Kâdir-i Mutlak Allah Teâlâ'yı ikrar ile O'na ve peygamberine iman edecekleri ve kendisinden yüz çevirecekleri endişesine kapılmış ve şiddetli bir dille hem onları tehdit etmiş, hem de Musa (as.) hakkında, *"O, size sihri öğreten bir büyüğünüzdür."* diyerek onun da kendileri gibi bir sihirbaz olduğunu söylemek suretiyle onun peygamberliği üzerinde şüphe uyandırmaya çalışmıştır. Aslında Firavun da çok iyi biliyordu ki Musa'nın sihirle hiçbir alakası yoktu ve sihirbazlara da sihri öğreten kimse değildi. Buna rağmen Firavun, halkın Musa'ya inanmasını ve onun peşinden giderek Allah Teâlâ'ya iman etmesini önlemek için böyle bir yalana başvurmak lüzumunu hissetmiş, sonra da Musa'ya ve onun Rabbine inanan sihirbazları en şiddetli azap ile tehdit etmiştir. Onlara, "Siz bu inancınızda ısrar ettiğiniz takdirde sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim; sonra da sizi, halkın görüp ibret alması için hurma dallarına asacağım." demiştir. Firavun, sihirbazlara vereceği bu ceza ile üzerlerine indireceği azabı, Allah Teâlâ'nın azabıyla karşılaştırmayı da ihmal etmemiş ve sihirbazlara, el ve ayaklarını çaprazlama kesip hurma dallarına asacağını söyledikten sonra, "Bakalım benim azabım mı, yoksa Musa'nın Rabbinin azabı mı daha şiddetli ve devamlı imiş, görüp öğreneceksiniz." demiştir.

72 Sihirbazlar ise Firavunun bu tehdidini hiç umursamamışlar ve ona şu karşılığı vermişlerdir: Sen bize ne yaparsan yap, bizi nasıl cezalandırırsan cezalandır, biz, yine de Musa'nın, Rabbi katından getirdiği apaçık delil ve mucizeleri ve bizim için hâsıl olan hidayeti terk edip de senin peşinden gelecek değiliz; keza bizi hiç yoktan var edip yaratan ve ibadet edilmeye layık, âlemlerin yegâne Rabbi Allah Teâlâ'yı bırakıp da sana uyacak değiliz. Bu itibarla sen, bizim hakkımızda ne hüküm verirsen ver ve bize nasıl azap edersen et, senin bu hükmün ve yapacağın her şey, sadece geçici olan bu dünyada geçerli olabilir. Bizim asıl rağbet ettiğimiz ve en iyisini dilediğimiz, sonu hiç gelmeyecek ahiret hayatında ise senin hiçbir hükmün geçerli değildir ve sen orada bize hiçbir şey yapamazsın.

73 Biz, bu dünyada sana uyarak büyük hatalar işledik ve senin zorunla, temeli yalana dayanan ve göz boyacılıktan ibaret sihirbazlığı meslek edindik. Şu var ki Musa ve Harun'un uyarıları ve doğru yolu bize göstermeleri sayesinde hem Allah'tan başka ilah olmadığını öğrendik ve O'na yönelip iman ettik; hem de Rabbimize dua ve niyazda bulunarak işlediğimiz bu hataların bağışlanmasını dilemeye başladık. Şunu da öğrendik ki Rabbimiz çok merhametlidir ve çok bağışlayıcıdır.

[74] Kim Rabbine suçlu olarak gelirse, onun için cehennem vardır; orada ne ölür, ne de yaşar.

[75] Kim de O'na iyi amel işlemiş bir mü'min olarak gelirse, işte böyleleri için en yüksek dereceler vardır.

[76] İçinde daimî kalacakları, (ağaçları) altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Bu, (küfürden) temizlenenlerin mükâfatıdır.

74 Fakat kim işlediği hatalarda direnir ve suç işlemeye devam eder, sonra da Rabbinin huzuruna kazandığı büyük günahlarla suçlu olarak çıkarsa, işte böyleleri için, içinde ebediyyen kalacakları bir cehennem hayatı ve bu hayatta görecekleri büyük bir azap vardır. Burada onlar için, ne görmekte oldukları bu azaptan bir kurtuluş çaresi olmak üzere ölüm vardır ne de onları azaptan kurtaran yeni bir hayat vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Onlar, ne ölüp de kurtulsunlar diye ölümle hükmedilir; ne de onlardan cehennem azabı hafifletilir. Bütün kâfirleri, biz işte böyle cezalandırırız." (35/Fâtır, 36).

Muslim (*Sahîh*, I. 172), İbn Mâce (*Sunen*, II. 582) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, III. 5, 11, 20, 25) tarafından Ebû Sa'îd el-Hudrî'den nakledilen bir hadiste Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Cehennem ehlinden olan cehennemliklere gelince, bunlar orada ne ölüp kurtulurlar, ne de yaşayıp hayattan faydalanırlar. Ancak orada günahları (yahut hataları) sebebiyle kendilerine cehennem ateşi isabet etmiş asi mü'minlerden bazı kimseler daha vardır ki ateş onlara tam olarak isabet eder de gerçek manada onları öldürür. Nihayet kömür hâline geldiklerinde şefaat olunmalarına izin verilir ve onlar da grup grup cennete getirilip cennet nehirleri üzerine serpilirler. Sonra cennet ehline, "Ey cennet ehli! Onların üzerlerine nehir sularını dökün." denir."

75 Rabbine suçlu olarak gelenlerin akıbetleri cehennem azabı olduğu hâlde kim de iman etmiş olduğu hâlde güzel amellerle gelirse, böyle kimseler için de yüksek dereceleri olan cennetler ve güzel akıbetler vardır. Bunlar da cennetin hudutsuz nimetlerinden dilediklerince faydalanırlar ve orada ebediyyen kalırlar. Tirmizî (*Sunen*, IV. 675), İbn Mâce (*Sunen*, II. 590) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, II. 292, 339; III. 29,136) tarafından nakledilen bir hadiste de Hazreti Peygamber cenneti tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Cennet yüz derecedir. Bu dereceler arasında yerle gök arasındaki gibi bir mesafe vardır. En yükseği Firdevs, ortası da Firdevs'tir ve Arş, cennet nehirlerinin çıktığı Firdevs üzerindedir. Allah'tan istediğiniz zaman, O'ndan Firdevs'i isteyin." Buhârî (*Sahîh*, IV. 88) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2177) tarafından nakledilen başka bir hadiste ise şöyle buyurulmuştur: "Cennet ehli, üzerlerinde olan birtakım köşk sahiplerini, aralarındaki mesafe farkından dolayı, ufukta batan bir yıldızı güçlükle gördükleri gibi görürler." Bunun üzerine, "Yâ Resulallah! O yüksek köşkler peygamberlerin makamı mıdır; oralara başkaları giremez mi?" diye sordular. Resulullah (sas.), "Evet; o köşkler peygamberlerin menzilleridir. Fakat hayatım yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki o peygamberlerden başka öyle kimseler de vardır ki bunlar Allah'a iman edip peygamberlerini de tasdik eylemişlerdir. İşte bunlar da o köşklerde yaşarlar." buyurdu."

76 İşte, Allah'a iman etmiş ve O'nun peygamberlerine tabi olarak en güzel amellerle O'na kavuşmuş bu mü'minler için, içinde ebediyyen kalacakları, ağaçları altından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Bu cennetler, küfre bulaşmamış ve onunla kirlenmemiş yahut küfürden ve şirkten arınıp temizlenmiş mü'minlerin en güzel mükâfatıdır.

وَلَقَدْ اَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادِى فَاضْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِى الْبَحْرِ يَبَسًا ۙ لَّا تَخَافُ دَرَكًا وَّلَا تَخْشٰى
﴿٧٧﴾ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهٖ فَغَشِيَهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهٗ وَمَا هَدٰى ﴿٧٩﴾
يٰبَنِىٓ اِسْرَآءِيلَ قَدْ اَنْجَيْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوٰعَدْنٰكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى
﴿٨٠﴾ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِى ۚ وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِى فَقَدْ هَوٰى
﴿٨١﴾ وَاِنِّى لَغَفَّارٌ لِّمَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدٰى ﴿٨٢﴾

77 Musa'ya, "Kullarımı geceleyin yürüt; onlara, denizde kuru bir yol aç; (Firavunun sana) yetişmesinden ve (denizde boğulmaktan) korkma." diye vahyetmiştik.

78 Firavun ise askerleriyle onları takip etmişti. Fakat denizde onları kaplayacak olan su kaplamış ve onları boğmuştu.

79 Firavun, kavmini sapıklığa sevk etmiş, doğru yolu göstermemişti.

80 (Musa'nın kavmine şöyle demiştik:) "Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık. Tur'un sağ tarafını size vadettik; kudret helvası ve bıldırcın indirdik."

81 "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin; fakat bunda haddi aşmayın; aksi hâlde üzerinize gazabım iner; üzerine gazabımın indiği kimse ise helak olur."

82 Şüphesiz ben, tövbe eden, iman edip salih amel işleyen ve sonra da doğru yola girenler için çok bağışlayıcıyım."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa ile sihirbazlar arasında cereyan eden yarışmayı, bu yarışmada sihirbazların, birtakım sihirlerle ortaya koydukları oyunların, Musa'nın gerçek mucizeleriyle nasıl bozulduğunu, bunu gören sihirbazların ise gerçeği anlayıp Musa'ya ve onun Rabbine nasıl iman ettiklerini, ancak Firavunun, sihirbazların bu davranışlarını nasıl büyük bir öfke ile karşılayıp onları, el ve ayaklarını çaprazlama kesmekle tehdit ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde Musa'nın, deniz yolunu takip ederek kavmini Mısır'dan çıkarışını, onların peşinden giden Firavun ve askerlerinin ise denizde boğulup helak oluşlarını anlatmış, bu arada İsrailoğullarına, davranışlarıyla ilgili olarak bazı telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

77 Musa'ya, "Kullarımı geceleyin yürüt; onlara, denizde kuru bir yol aç; (Firavunun sana) yetişmesinden ve (denizde boğulmaktan korkma." diye vahyetmiştik.

78 Firavun ise askerleriyle onları takip etmişti. Fakat denizde onları kaplayacak olan su kaplamış ve onları boğmuştu.

79 Firavun, kavmini sapıklığa sevk etmiş, doğru yolu göstermemişti.

77 Firavunun büyük güven duyduğu ve Musa (as.) karşısında mutlaka başarıya ulaşacaklarına inandığı sihirbazlarının, düşündüğünün aksine hezimete uğramaları, sonra da gerçeği anlayarak Musa'ya ve onun Rabbine iman etmeleri onu çileden çıkarmış ve sihirbazlarını büyük bir azap ile tehdit etmiştir. Musa (as.) ise bu başarıdan sonra, kavminin kendisiyle birlikte yurtlarına gitmeleri için Firavundan izin istemiş, fakat başarısızlığı hazmedemeyen Firavun buna

izin vermemekte direnmiştir. İşte bundan sonradır ki Allah Teâlâ, Musa'ya, İsrailoğullarını geceleyin yola çıkarıp denizden geçirmesini, Firavunun kendisine yetişmesinden ve denizde boğulmaktan korkmamasını emretmiştir.

78 Musa (as.), Rabbinin bu emrine uyarak bir gece vakti Mısır'ı terk etmek üzere kavmini yola çıkarmıştır. Firavun ise İsrailoğullarının şehri terk ettiklerini ancak sabahleyin güneş doğarken fark etmiş ve askerlerini toplayarak hemen Musa'nın peşine düşmüştür. Bunun, Firavunu son derece öfkelendirdiği açıktır. Nitekim Firavun, Musa ve kavminin Mısır'dan çıkmak üzere şehri terk ettiklerini öğrenince, "Bu İsrailoğulları, şüphesiz azınlıkta bir cemaattir. Onlar bizi son derece kızdırmaktadırlar." (26/Şuarâ, 54-55) demekten kendini alamamıştır. Askerleriyle Musa ve kavminin peşine düşen Firavun, onlara ancak Kızıldeniz'e vardıkları zaman yetişmiş, kavim ise Firavun ve ordusunun geldiğini görünce, onlara yakalandıklarını düşünerek büyük bir korkuya kapılmıştır. İşte o zaman Musa, Rabbinin kendileriyle beraber olduğunu ve mutlaka yardım edeceğini söyleyerek kavmini teselli etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "İki topluluk birbirini görünce, Musa'nın adamları, "İşte yakalandık." demişlerdi. Musa ise şöyle demişti: "Asla; Rabbim benimle beraber olup bana yol gösterecektir." (26/Şuarâ, 61-62). Filhakika Rabbi Musa'yı yalnız bırakmamış ve daha önce ona "Kullarımı geceleyin yürüt; onlara, denizde kuru bir yol aç; (Firavunun sana) yetişmesinden ve (denizde boğulmaktan) korkma." diye vahyettiği gibi, Firavun ve askerleri onlara yetişip de deniz önünde sıkıştırdıkları zaman, Musa'ya yine vahyederek asasını denize vurmasını emretmiş, Musa da bu emre uyup asasını denize vurunca, deniz, her biri büyük bir dağ gibi iki parçaya bölünmüş, orta kısmında da kupkuru bir yol meydana gelmiştir. (26/Şuarâ, 63). Musa ve kavmi, bu yolu takip ederek denizin karşı sahiline geçmiş, Firavun ise Musa ve kavminin peşinden denizde açılan kuru yola girince, iki parça hâlinde yanlara açılan deniz sularının birleşmesiyle su altında kalıp askerleriyle birlikte boğulmuştur.

79 Bu, bütün ömrünü sapıklık içinde geçiren ve kavmini aynı şekilde saptırıp hiçbir zaman onlara doğru yolu göstermeyen Firavunun kötü akıbetinden başka bir şey değildir. Nitekim o, denizde de onlara önderlik etmiş ve onları denize sürerek boğulmalarına sebep olmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Musa'yı da ayetlerimizle ve apaçık delil ve mucizelerle Firavun ve ileri gelen adamlarına göndermiştik. (Ancak bu adamlar, her işte) Firavunun emrine uymuşlardı. Oysa Firavunun emri akıllıca değildi. O, kıyamet gününde de kavminin önünde gider ve onları ateşe götürür. O vardıkları yer, ne kötü bir yerdir." (11/Hûd, 96-98).

[80] (Musa'nın kavmine şöyle demiştik:) "Ey İsrailoğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık. Tur'un sağ tarafını size vadettik; kudret helvası ve bıldırcın indirdik."

[81] "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin; fakat bunda haddi aşmayın; aksi hâlde üzerinize gazabım iner; üzerine gazabımın indiği kimse ise helak olur."

[82] Şüphesiz ben, tövbe eden, iman edip salih amel işleyen ve sonra da doğru yola girenler için çok bağışlayıcıyım."

80 Allah Teâlâ, Musa'nın (as.) önderliğinde İsrailoğullarını Mısır esaretinden ve Firavunun zulmünden Kızıldeniz'i geçirerek kurtardığını, denize kadar kendilerini takip eden ve denizi geçmek isteyen Firavun ve askerlerinin ise denizde boğularak helak olduklarını açıkladıktan sonra, bu ayetlerde İsrailoğullarına hitap ederek onlara ihsan ettiği çeşitli nimetleri zikretmiştir. Bu nimetlerin başında önce, en büyük düşmanları olan ve oğullarını öldürüp kadınlarını da sağ bırakarak köle yapan Firavunun zulmünden kurtarılmaları gelir. Bu husus, Bakara suresinin 50. ayetinde

de zikredilmiş ve *"Sizin için denizi yarıp sizi kurtarmış ve gözünüzün önünde Firavun ailesini de suda boğmuştuk."* denilmiştir. Bunu takiben zikredilen ikinci nimet, İsrailoğullarının denizi geçmelerinden sonra, Musa'nın dönüşüne kadar konaklamaları için Tur'un sağ yanının onlara vadedilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi Tur, Musa'nın (as.) Rabbi ile sözleşip üzerinde kırk gün kaldığı, O'nunla konuştuğu, kendisine Tevrat levhalarının verildiği Tûr-i Sînâ denilen meşhur dağın adıdır. A'râf suresinin 142-145. ayetlerinde de açıklandığı üzere Allah Teâlâ, Tur'da Musa ile buluşup konuşmak ve emirlerini bildirmek için kırk günlük bir süre tayin etmiş ve bu süreyi Musa dağda oruç tutarak ve Rabbine ibadet ederek geçirmiş, bu arada da kendisine Tevrat'ın yazılı olduğu taş levhalar verilmiştir. Yine bu süre içinde Rabbi Musa ile konuşmuş ve Musa, Rabbini görmese bile, vasıtasız O'nun kendisine yönelttiği hitabını işitmiştir. Rabbinin hem kendisiyle konuşması ve hem de ona şeriat ahkâmıyla ilgili kitabını vermesi için tayin ettiği vakitte gelip de vasıtasız perde arkasından kendisiyle konuşması üzerine, O'nun sesini duymaktan dolayı içinde beliren hudutsuz şevk ve heyecanın tesiri altında O'nun mukaddes zatını da görerek bu şevk ve heyecanı bir kat daha artırmak arzusuna kapılmıştır. Bu husus şöyle açıklanmıştır: "Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi onunla konuşunca demişti ki: "Rabbim! Bana (kendini) göster de sana bakayım." (Rabbi de ona şöyle) buyurmuştu: "Sen beni asla göremezsin. Fakat dağa bak. (Orada tecelli edeceğim.) Eğer yerinde kalırsa, beni göreceksin." Rabbi dağda tecelli edince, onu darmadağın etmiş, Musa da baygın bir vaziyette düşmüştü. Kendine geldiği zaman da şöyle demişti: "Seni tenzih ederim. Sana tövbe ettim. Ben, mü'minlerin ilkiyim." (7/A'râf, 143).

İşte Musa'nın (as.) dağda kaldığı bu kırk günlük süre içinde ve ihtiyaç duydukları diğer günlerde Allah Teâlâ, dağın vadisinde konaklayan İsrailoğullarını aç ve susuz bırakmamış, onlara içecekleri su yanında kudret helvası ve bıldırcın eti gibi yiyecekler de ihsan etmiştir. Allah Teâlâ ihsan edilen nimetleri ve onların nankörlüklerini şöyle zikretmiştir: "Bulutu üzerinize gölge yapmış, size kudret helvası ve bıldırcın indirip, "Rızık olarak verdiğimiz güzel şeylerden yiyin." (demiştik). Onlar bize zulmetmemişlerdir; fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı." (2/Bakara, 57); "Biz onları on iki torundan (gelen on iki) kabileye ayırmıştık. Kavmi kendisinden su istediğinde Musa'ya da "Asanı taşa vur." diye vahyetmiştik. Bunun üzerine taştan on iki pınar fışkırmış, her kabile de su içeceği yeri öğrenmişti. Üzerlerine bulutu gölge yapmış, onlara (gökten) kudret helvası ve bıldırcın indirmiştik. (Ayrıca demiştik ki:) "Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin güzel ve temiz olanlarından yiyin." Ne var ki onlar, bize zulmetmemişler, fakat kendi kendilerine zulmetmişlerdi." (7/A'râf, 160).

81 Allah Teâlâ, İsrailoğullarına ihsan ettiği nimetleri zikrettikten sonra, bu nimetlerle ilgili bazı tavsiyelerde bulunmayı da ihmal etmemiş ve onlara, size verdiğimiz bu rızıkların güzel ve temiz olanlarından yiyin; fakat bunda haddi aşmayın, buyurmuştur. Bu, hiç şüphesiz, Mısır'dan kurtarılıp mukaddes arza doğru yolculuk ederken, İsrailoğullarının geçmek zorunda oldukları sahrayı, değeri yüksek nimetlerle onlara kolaylaştırdıktan sonra, Allah Teâlâ'nın bir hususta onları uyarması ve "İşte bunlar, size ihsan ettiğimiz güzel ve temiz yiyeceklerdir. Binaenaleyh onlarla yetinin ve haddi aşarak pis ve haram yiyeceklere yönelmeyin. Ayrıca, size ihsan olunan bu nimetlere karşılık şükretmeyi de unutmayın." manasındadır. Allah Teâlâ, bu uyarıyı yaptıktan sonra, aksi davrananları gazabıyla tehdit etmiş ve "Buna uymadığınız takdirde üzerinize, sizi helak edecek olan gazabım iner." buyurmuştur.

82 Allah Teâlâ, haddi aşıp günah işleyenleri, gazabıyla tehdit ettikten sonra, tövbe kapısını açık bırakmayı da ihmal etmemiş ve haddi aşıp günah işledikten sonra, pişmanlık duyup tövbe eden ve

iman etmiş olduğu hâlde güzel ameller de işleyen kimselerin günahlarını ise bağışlayacağını bildirmiştir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki günahlarının bağışlanması için tövbe eden kimselerin, bu tövbelerinde samimi olmaları ve evvelce işledikleri günahları tekrar işlememeleri gerekir. Ayet-i kerimedeki, "iman edip salih amel işleyen ve sonra da doğru yola girenler..." ibaresinde yer alan ve "summe'htedâ"nın karşılığı olan, "doğru yola girenler" sözü, buna delalet eder. Zira bir insanın doğru yola girmesi, o yolun değerini ve eğri yolla farkını iyice anlaması ve o yola girdikten sonra bir daha ondan sapmaması manasına gelir.

وَمَآ اَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَا مُوسٰى ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ اُولَآءِ عَلٰٓى اَثَرِى وَعَجِلْتُ اِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضٰى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَاِنَّا
قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَاَضَلَّهُمُ السَّامِرِىُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسٰٓى اِلٰى قَوْمِهٖ غَضْبَانَ اَسِفًاۚ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَمْ
يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًاۚ اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَاَخْلَفْتُمْ
مَوْعِدِى ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَآ اَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلْكِنَا وَلٰكِنَّا حُمِّلْنَآ اَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنٰهَا
فَكَذٰلِكَ اَلْقَى السَّامِرِىُّ ﴿٨٧﴾ فَاَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هٰذَآ اِلٰهُكُمْ وَاِلٰهُ مُوسٰى فَنَسِىَ
﴿٨٨﴾ اَفَلَا يَرَوْنَ اَلَّا يَرْجِعُ اِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًاۚ ﴿٨٩﴾

83 (Musa'ya şöyle demiştik:) "Acele edip kavminden önce gelmene sebep nedir ey Musa?"

84 Musa ise şöyle demişti: "Onlar arkamdan geliyorlar. Hoşnut olman için sana acele geldim Rabbim!"

85 Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Biz, senden sonra kavmini denedik; Sâmirî onları saptırdı."

86 Bunun üzerine Musa, kızgın ve üzgün bir şekilde kavmine dönmüş ve onlara şöyle demişti: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mı idi? Aradan uzun bir zaman mı geçti yoksa Rabbinizden bir gazabın üzerinize inmesini mi istediniz de bana olan vaadinizden döndünüz?"

87 Onlar da demişlerdi ki: "Sana olan vaadimizden kendi başımıza dönmedik. Fakat (şu Mısırlı) kavmin süs eşyasından yük yük bize taşıttırıldı. Bunun üzerine biz de onları ateşe attık; aynı şekilde Sâmirî de attı."

88 (Sâmirî ateşte eritilen altın madeninden) onlar için böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkarmış, (adamlarıyla birlikte) onlara şöyle demişlerdi: "Bu, sizin ve Musa'nın ilahınızdır; fakat o unuttu."

89 Hâlbuki onlar, bu heykelin kendilerine söz söyleyip cevap vermediğini, ne zararının ne de faydasının dokunmayacağını görmüyorlar mı idi?

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'nın önderliğinde İsrailoğullarının Kızıldeniz'i geçerek Mısır'dan çıkışlarıyla onları takip eden Firavun ve askerlerinin denizde boğularak helak oluşlarını zikredip İsrailoğullarına ihsan edilen nimetleri hatırlatarak onlara haddi aşmamalarını telkin ve tavsiye ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde kendisiyle Musa arasında, buluşma yerinde cereyan eden konuşmayı ve İsrailoğullarına altın madeninden yapılmış bir buzağı heykelini ilah olarak kabul ettiren Sâmirî kıssasını anlatmıştır. Hiç şüphe yoktur ki bu kıssa, İsrailoğullarının uzun seneler Mısırlılarla beraber yaşamış olmaları dolayısıyla putperestliğe ne derece yakın olduklarını gösteren apaçık delillerden biridir. Nitekim İsrailoğulları, denizi geçip de Firavunun şerrinden henüz kurtuldukları bir sırada putlara tapan bir kavim görünce, hemen Musa'ya (as.) koşmuşlar ve ondan, ibadet etmeleri için, gördükleri kavmin putları gibi putlar yapmasını istemişlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İsrailoğullarını denizden geçirmiştik. Bu sırada kendilerine ait birtakım putlara tapan bir kavme rastlamışlar ve (Musa'ya), "Ey Musa! Şunların ilahları gibi bize de bir ilah yap." demişlerdi. (O da onlara), "Siz hakikaten cahillik eden bir kavimsiniz." demişti."* (7/A'râf, 138). Daha sonra kavminin, Musa'nın yokluğunda Sâmirî'nin tesiriyle bir buzağı heykelini ilah edindikleri zikredilmiş, bunu öğrenen Musa'nın ise kızgın ve üzgün bir hâlde kavmine geri dönüşü ve onlara söylediği ibret dolu sözleri haber verilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[83] (Musa'ya şöyle demiştik:) "Acele edip kavminden önce gelmene sebep nedir ey Musa?"

[84] Musa ise şöyle demişti: "Onlar arkamdan geliyorlar. Hoşnut olman için sana acele geldim Rabbim!"

[85] Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Biz, senden sonra kavmini denedik; Sâmirî onları saptırdı."

[86] Bunun üzerine Musa, kızgın ve üzgün bir şekilde kavmine dönmüş ve onlara şöyle demişti: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaatte bulunmamış mı idi? Aradan uzun bir zaman mı geçti yoksa Rabbinizden, bir gazabın üzerinize inmesini mi istediniz de bana olan vaadinizden döndünüz?"

[87] Onlar da demişlerdi ki: "Sana olan vaadimizden kendi başımıza dönmedik. Fakat (şu Mısırlı) kavmin süs eşyasından yük yük bize taşıttırıldı. Bunun üzerine biz de onları ateşe attık; aynı şekilde Sâmirî de attı."

[88] (Sâmirî ateşte eritilen altın madeninden) onlar için böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkarmış, (adamlarıyla birlikte) onlara şöyle demişlerdi: "Bu, sizin ve Musa'nın ilahınızdır; fakat o unuttu."

[89] Hâlbuki onlar, bu heykelin kendilerine söz söyleyip cevap vermediğini, ne zararının ne de faydasının dokunmayacağını görmüyorlar mı idi?

83 Musa (as.), kavmiyle birlikte denizi geçip Firavunun şerrinden kurtulduktan sonra, Tur civarında konaklamış ve Rabbiyle buluşmak üzere yaptığı bir sözleşme sebebiyle kavminden kırk gün süreyle ayrılmak ve ayrılırken de kardeşi Harun'u kavminin başına gözcü olarak koymak lüzumunu hissetmiş ve kardeşine şöyle demişti: *"(Benim yokluğumda) kavmim içinde benim yerime geç; ıslah et ve sakın bozguncuların yoluna tabi olma."* (7/A'râf, 142). Ancak Musa, tayin olunan vakitte Rabbiyle buluşmak üzere Tur'a yalnız mı çıktı, yoksa yanında kavmi içinden seçip beraberinde götürdüğü başka kimseler de var mı idi? Konuyla ilgili, *"(Daha önce) tayin ettiğimiz vakit için Musa, kavminden yetmiş adam seçmişti. (Bunlar, Allah'ı ayan beyan görmedikçe, inanmayacaklarını söylemişlerdi. İşte bunun üzerine) onları bir sarsıntı tutup (baygın düşünce) Musa demişti ki: "Rabbim! Eğer dileseydin, daha önce onları da beni de helak ederdin. İçimizden birtakım beyinsizlerin yap-*

tıklarından dolayı bizi helak mi edeceksin? Oysa bu hadise senin imtihanlarından başka bir şey değildir; bununla sen, dilediğini saptırır, dilediğini de hidayete erdirirsin. Sen bizim velimizsin. Bizi bağışla; bize merhamet eyle. Sen, bağışlayıcıların en hayırlısısın." (7/A'râf, 155) ayeti göz önünde bulundurulacak olursa, Musa'nın Rabbiyle buluşmak için Tur'a yalnız çıkmadığı, yanında kavmi içinden seçtiği yetmiş kişinin de bulunduğu anlaşılır. Ancak bu görüş de kesin değildir. Zira Tur'daki bu buluşmanın tek bir buluşma mı olduğu, yoksa bu buluşmadan sonra ikinci bir buluşmanın da cereyan edip etmediği hususunda ayet-i kerimelerde hiçbir açıklama yoktur. Ayetlerde Allah Teâlâ'nın Musa ile buluşması nakledilmiş, bu buluşmada Musa'nın Rabbine, *"Rabbim! Bana (kendini) göster; sana bakayım."* dediği, fakat Rabbinin ona, *"Sen beni göremezsin."* (7/A'râf, 142-143) diyerek onun bu arzusunu reddettiği anlatılmış; ancak Musa'nın bu buluşmaya yetmiş kişi ile gittiği zikredilmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki bu buluşma, Musa'nın Rabbiyle ilk buluşmasıdır ve daha önce buna benzer bir buluşmanın vuku bulduğu Kur'an-ı Kerim'de hiç zikredilmemiştir. Bu sebepledir ki müfessirler, yukarıda zikrettiğimiz A'râf suresinin 155. ayetinde sözü edilen yetmiş kişinin hangi buluşma için seçilerek götürüldükleri hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre Musa Rabbiyle konuştuğu sırada yanında sözü edilen bu yetmiş kişi de vardı ve Musa ile birlikte onlar da Allah Teâlâ'yı görmek istemişlerdi. Fakat O'nun dağda tecelli etmesi üzerine, dağ paramparça olmuş, işte o zaman onları yakalayan bir sarsıntı, hepsini ölü gibi yere sermişti.

Diğer bazı müfessirler ise Musa'nın, kavmin ileri gelenleri arasından seçtiği yetmiş kişiyle Tur'a çıkışını birincisinden ayırmışlar ve bunu, kavmin buzağı heykelini ilah edinmesinden sonra cereyan eden ayrı bir hadise olarak değerlendirmişlerdir. Kanaatimizce bu görüş akla daha yakındır. Zira Musa, Rabbiyle buluşmak üzere Tur'a çıkıp Rabbi onunla konuştuğu zaman, kavminin Sâmirî tarafından saptırılıp bir buzağı heykelini ilah edindiği haberini almış, bu haber üzerine kızgın ve üzgün bir hâlde dağdan inmiş, bir taraftan Tur'a çıkarken kavme göz kulak olması için yerine vekil olarak bıraktığı kardeşi Harun'u ihmalkâr davrandığı gerekçesiyle azarlarken, bir taraftan da kavmini, bu sapıklıkları dolayısıyla en şiddetli dil ile kötülemiştir. Bundan sonra artık kavim için yapacak bir şey yoktu. Ya tövbe edip Rablerinden af ve mağfiret dileyecekler, ya da dünyada zelil ve makhur, ahirette de ebedî azaba mahkûm olacaklardı. İşte bu sebepledir ki Musa, hem kendileri için, hem de geride kalanlar için tövbe etsinler ve Rablerinden af ve mağfiret dilesinler diye kavminden bu yetmiş kişiyi seçmiş ve onları, Allah Teâlâ'nın tayin ettiği bir vakitte Tur'a çıkarmıştır. Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi Musa, kavmiyle birlikte Mısır'dan ayrılıp denizi geçtikten sonra, Rabbiyle buluşmak için Tur'a iki defa çıkmış, ilk çıkışını tek başına yapmışsa da ikinci çıkışında kavmi içinden seçtiği yetmiş kişiyi de beraberinde götürmüştür.

Halen tefsiri üzerinde durduğumuz ayet-i kerimeye gelince, bu ayetten anlaşıldığına göre Musa (as.) Tur'da Rabbinin huzuruna çıktığı zaman, Rabbi ona, kavmini geride bırakıp da buraya acele ile gelmesinin sebebini sormuştur ki bu soru, onun Tur'a yalnız çıktığını ve kavmini yahut kavmi içinden seçilmiş yetmiş kişiyi geride bıraktığını gösterir. Bu hususta da müfessirler arasında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları, Musa'nın acele edip Tur'a çıkarken geride bıraktıklarının kavmi içinden seçilmiş yetmiş kişi olduğunu söylerken, diğer bazıları da göz kulak olması için başlarına kardeşi Harun'u bıraktığı kavminin hepsi olduğunu ileri sürmüşlerdir. İki ayet sonrasında da görüleceği üzere, eğer Rabbi Musa'ya Sâmirî kıssasını bu buluşmada anlatıp kavminin buzağı heykelini ilah edindiğini haber verdiği, Musa'nın da kızgın ve üzgün bir hâlde kavmine geri döndüğü, sonra da Rabbinden af ve mağfiret dilemeleri için sözü edilen yetmiş kişi-

yi seçtiği göz önünde bulundurulursa, Musa'nın acele edip Tur'a çıkarken geride bıraktıklarının, kavminin tamamı olduğu anlaşılır. Zira bu yetmiş kişi, Musa'nın Rabbiyle ilk buluşmasında Rabbinin ona Sâmirî kıssasını haber vermesinden ve onun da kavmine geri dönmesinden sonra af ve mağfiret dilemeleri için seçilmiştir. Dolayısıyla Tur'a ilk çıkışında henüz seçimi yapılmamış yetmiş kişinin de bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

84 Rabbinin, Musa'ya, "Senin acele etmenin ve kavminden önce buraya gelmenin sebebi nedir?" diye sorması üzerine Musa, onların arkadan geldiklerini, kendisinin ise Rabbine bir an önce kavuşmak ve O'nu hoşnut etmek için acele ettiğini söylemiştir. Zira Tur'da buluşmak, Allah Teâlâ'nın Musa'ya yönelttiği emirlerinden biri ve bu emre uyarak Rabbinin huzuruna çıkıp da O'na kavuşmak, Musa için hudutsuz bir hoşnutluk vesilesi idi.

85 Musa (as.), Rabbinin emri üzerine, acele edip kavminden önce buluşma yerine gelme sebebinin, O'nun rızasını kazanmak olduğunu açıkladıktan sonra, Rabbi ona, kavmiyle ilgili hoş olmayan ve onu son derece kızgınlığa ve üzüntüye sevk eden bir haber vermiş ve kavminin, bir imtihana tabi tutulduğunu, fakat bu imtihan neticesi, Musa'nın yanlarından ayrılmasından sonra, Sâmirî'ye uyarak büyük bir sapıklığa düştüğünü bildirmiştir. Sâmirî, çoğunluğun görüşüne göre, Samire kabilesinden ve Yahudilerin ileri gelenlerinden bir kimse idi. Musa'nın Tur'a çıkması ve orada kalışının uzaması üzerine, erimiş madenlerden böğürmesi olan bir buzağı heykeli yapmış, sonra da bu heykeli İsrailoğullarına göstererek, "İşte bu, sizin ve Musa'nın ilahıdır; fakat Musa, bunu size söylemeyi unuttu." demiştir. Heykelin böğürmesi, arkasından giren esintili havanın, ağzından çıkarken meydana getirdiği sesten başka bir şey değildi. Ancak İsrailoğulları, uzun asırlar Mısır'da yaşamış olmanın bir neticesi olarak, putları ilah edinmeye yatkınlık kazanmış bir kavim hâline gelmişti. Nitekim denizi geçip karaya ulaştıkları ve Firavunun zulmünden kurtuldukları bir sırada puta tapan bir kavme rastlamışlar ve Musa'dan, kendileri için de o kavmin putları gibi putlar yapmasını istemişlerdi. Allah Teâlâ ilgili ayette şöyle buyurmuştur: *"İsrailoğullarını denizden geçirmiştik. Bu sırada kendilerine ait birtakım putlara tapan bir kavme rastlamışlar ve (Musa'ya), "Ey Musa! Şunların ilahları gibi bize de bir ilah yap." demişlerdi. (O da onlara), "Siz hakikaten cahillik eden bir kavimsiniz." demişti."* (7/A'râf, 138).

86 Musa (as.), Rabbinden, kavminin Sâmirî'ye uyarak bir buzağı heykelini kendilerine ilah edindiği haberini alınca, büyük bir öfkeyle ve üzüntü içinde kavmine dönmüş ve onlara şöyle demiştir: Ey kavmim! Rabbiniz, benim aracılığımla size güzel vaatlerde bulunmamış mı idi? Size, dünyada da hayır, ahirette de güzel bir akıbet vadetmemiş mi idi? Sizi denizden geçirerek düşmanınız olan Firavun ve askerlerini suda boğmuş ve karada da size pek çok nimetler ihsan ederek yardım elini size uzatmamış mı idi? Aradan uzun seneler mi geçti ki bütün bunları unutup da Rabbinize karşı isyan bayrağı açtınız ve O'nu terk ederek bir buzağı heykelini kendinize ilah edindiniz? Hayır; aradan uzun zaman geçmiş değildir ve Rabbinizin size olan yardımlarını ve hudutsuz nimetlerini unutmanız da mümkün değildir. Fakat siz, öyle anlaşılıyor ki Rabbinizin büyük gazabının üzerinize inmesini istediğiniz için bana olan vaadinizden döndünüz ve bu küfür yolunu seçtiniz.

87 Musa'nın (as.) bu sözleri karşısında kendilerini savunmaya ve bir yönden de özür dilemeye kalkışan kavim, ona şu karşılığı vermiştir: Ey Musa! Biz, sana olan vaadimizden kendi ihtiyarımız ve kendi kudretimizle dönmüş değiliz. Eğer böyle büyük bir hataya düşmüş ve hak olan yoldan sapmış isek, bu, bizim kötü bir yola zorla sokulmuş olmamızdan kaynaklanan bir iştir. Senin de bildiğin gibi, Mısır'dan çıkarken Mısırlı Kıp-

tilerden emanet olarak aldığımız pek çok ziynet eşyasını da yanımızda getirmiştik. Bunları sahiplerine iade edemediğimiz ve onlara sahip çıkmayı da hoş görmediğimiz için, hepsini toplayarak içi ateş dolu bir çukura attık. Hatta Sâmirî de elindekileri o çukura atmıştı. Müfessirlerin bazı rivayetlere dayanarak yaptıkları açıklamalara göre, ellerindeki süs eşyasını içinde ateş bulunan çukura atmalarını kendilerine emreden Musa'nın (as.) kardeşi Harun idi. Maksadı ise eriyen madenleri tek bir küme hâline getirmek ve Musa'nın dönüşünde ona teslim ederek bu maden hakkında yapılacak işlemi onun hükmüne bırakmaktı.

88 Ne var ki Sâmirî, onlar gibi düşünmemiş ve ateşte eriyen madenleri çıkararak yontmaya ve onlardan bir buzağı heykeli yapmaya başlamıştır. Yine bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, onun bu çalışmasını gören Harun, ona ne yaptığını sorunca Sâmirî, "Zararı olan, fakat faydası bulunmayan bir şey." cevabını vermiş, Harun da "Rabbim! Ona gönlünde olan isteği ver." diye dua etmiştir. İşte bundan sonradır ki ortaya, yanlarından aldığı hava esintisiyle böğüren bir buzağı çıkmıştır. Daha sonra Sâmirî, erimiş madenlerden imal ettiği bu buzağı heykelini İsrailoğullarına göstermiş ve "İşte bu, sizin ve Musa'nın ilahıdır; fakat o, bunu size söylemeyi unuttu." demiştir. Bundan sonra da imanı zayıf olan ve Mısır'da yaşadığı hayat boyunca gönlü putperestliğe yatkın bulunan Yahudiler, Sâmirî'nin kendilerine ilahları olarak tanıttığı buzağı heykeli önünde eğilmeye ve ona ibadet etmeye başlamışlardır.

A'râf suresinin 148. ayetinin tefsirinde de zikrettiğimiz bir açıklamayı burada tekrarlamakta fayda mülahaza ediyoruz. Kur'an-ı Kerim, tefsir ettiğimiz Tâhâ suresinin 85. ayetinde İsrailoğullarını saptırıp bir buzağı heykelini ilah olarak kabul ettiren kimsenin Sâmirî olduğunu adını da zikrederek açıkladığı hâlde bugün Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ın Çıkış kitabında İsrailoğullarının isteği üzerine buzağı heykelini yapan ve onların bu heykele ibadet etmelerini sağlayan kişinin Harun olduğu zikredilmiştir ki bunun, apaçık tahrif olduğunda şüphe yoktur. Çıkış'ın 32. babında şöyle denilmiştir: "Ve dağdan inmek için Musa'nın geciktiğini kavmi görünce, kavmi, Harun'un yanına toplandı ve ona dediler: Kalk, bizim için ilah yap, önümüzden gitsinler; çünkü Musa'ya, bizi Mısır'dan çıkaran bu adama ne oldu bilmiyoruz. Ve Harun onlara dedi: Karılarınızın, oğullarınızın ve kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri çıkarın ve onları bana getirin. Ve bütün kavim kendi kulaklarındaki altın küpeleri kırıp çıkardılar ve onları Harun'a getirdiler. Ve onu ellerinden aldı ve oymacı aletiyle ona biçim verdi ve onu dökme bir buzağı yaptı ve dediler: Ey İsrail! Seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır. Ve Harun onu gördü ve onun önünde bir mezbah yaptı ve Harun ilan edip dedi: Yarın Rabbe bayramdır. Ve ertesi gün erken kalktılar ve yakılan takdimeleri arz ettiler ve selamet takdimelerini getirdiler ve kavim yemek ve içmek için oturdular ve oynamak için kalktılar."

Oysa ateşte eritilen altın madenlerinden İsrailoğulları için böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkarıp bu heykeli onlara ilah olarak tanıtan ve ona ibadet etmelerini sağlayan Harun değil, yukarıdan beri tefsir ettiğimiz ayet-i kerimelerden de açıkça anlaşıldığı gibi Sâmirî idi. Sâmirî, bu heykeli çıkarıp İsrailoğullarına gösterdiği zaman, *"İşte bu, sizin ve Musa'nın ilahınızdır; fakat o unuttu."* demiş, onlar da bu heykeli ilah olarak benimseyip ona ibadet etmekte hiçbir mahzur görmemişlerdi. Harun ise bunu görünce, daha sonraki ayet-i kerimede de açıklanacağı üzere, kavminin bu davranışını hoş görmeyerek onları uyarmış ve *"Ey kavmim! Siz onunla fitneye düşürülmüşsünüz. Rabbiniz, Rahmân'dır. Bu itibarla siz bana uyun ve emrime itaat edin."* demiştir. Harun'un Sâmirî tarafından yapılan buzağı heykeli ile onu ilah edinen kavmi karşısındaki tutumu bu kadar belirgin iken, heykelin Harun tarafından yapıldığını ve Harun'un, kavmini ona ibadet etmeye teşvik ettiğini ileri süren Tevrat metnini kabul etmek el-

bette mümkün değildir. Bu da bugün elde mevcut Tevrat'ın nasıl tahrif edilmiş ve aslı ortadan kalkmış bir kitap olduğunun en açık delillerinden birini teşkil eder.

89 İsrailoğulları, uzun seneler Mısır'da yaşayıp gönülleri putperestliğe yatkınlaşmış bir kavim olsa bile, akıllarını kullanıp düşünebilselerdi, Musa'nın önderliğinde kendilerini Mısır'da Firavunun zulmünden kurtarıp selamete çıkaranın ve kendilerine çeşitli nimetler ihsan ederek huzur ve sükûna kavuşturanın, Sâmirî tarafından yapılan bir buzağı heykelinin değil, bütün âlemlerin bir tek yaratıcısı olan ve kendisinden başka ibadet edilemeye layık bir ilah bulunmayan Allah Teâlâ olduğunu anlamakta güçlük çekmezlerdi. Hiç şüphesiz, kendilerine hidayet rehberi olarak gönderilen Musa ve kardeşi Harun da bu gerçeği onlara söyleyip durmuşlar ve her çeşit fitneye karşı onları uyarmışlardı. Fakat onlar, akıllarını kullanmamışlar ve ilah olarak ibadet ettikleri madenden yapılmış bir heykelin, kendilerine hiçbir söz söyleyemeyeceğini, bir soru sorulsa, ona cevap veremeyeceğini, kendilerine faydasının da zararının da dokunmayacağını hiç düşünmemişlerdir. Zira onlar, o derece gaflet ve dalalet içine dalmışlardı ki onları bu pislikten kurtarması için Musa'nın (as.) hemen geri dönmesi ve onları uyarması gerekiyordu. İşte, daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Tur'da Rabbi ile buluştuğu zaman, kavminin Sâmirî tarafından saptırıldığı haberini alınca, büyük bir kızgınlık ve üzüntü içinde kavmine dönmesinin sebebi de bu idi.

وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هٰرُونُ مِنْ قَبْلُ يَا قَوْمِ اِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهٖ ۚ وَاِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَاَطِيعُوٓا اَمْرِي ﴿٩٠﴾
قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتّٰى يَرْجِعَ اِلَيْنَا مُوسٰى ﴿٩١﴾ قَالَ يَا هٰرُونُ مَا مَنَعَكَ اِذْ رَاَيْتَهُمْ ضَلُّوٓا ﴿٩٢﴾
اَلَّا تَتَّبِعَنِ ۖ اَفَعَصَيْتَ اَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ۚ اِنِّي خَشِيتُ اَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ
بَيْنَ بَنِي اِسْرَٓائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَا سَامِرِيُّ ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهٖ
فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ اَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذٰلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَاِنَّ لَكَ فِي الْحَيٰوةِ
اَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ ۖ وَاِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ ۖ وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا ۖ لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ
لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ اِنَّمَا اِلٰهُكُمُ اللّٰهُ الَّذِي لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

[90] Daha önce Harun onlara şöyle demişti: "Ey kavmim! Siz, onunla fitneye düşürülmüşsünüz. Rabbiniz, Rahmân'dır. Bu itibarla siz bana uyun ve emrime itaat edin."

[91] Onlar ise demişlerdi ki: "Musa, bize dönünceye kadar ona ibadet etmeye devam edeceğiz."

[92] Musa da Harun'a şöyle demişti: "Ey Harun! Onların saptıklarını görünce, sana ne engel oldu ki?"

[93] "Bana tabi olmadın? Benim emrime karşı mı geldin?"

[94] Harun ise demişti ki: "Ey anamın oğlu! Sakalımı ve başımı tutma. Ben senin, İsrailoğullarının arasını açtın, sözümü tutmadın, demenden korktum."

[95] Musa, Sâmirî'ye de şöyle demişti: "Senin maksadın neydi ey Sâmirî?"

[96] O da demişti ki: "Onların görmediklerini gördüm. Bu itibarla (Musa) peygamberin sünnetine ve şeriatına yapıştım; sonra onu terk ettim. Nefsim böyle yapmayı bana hoş gösterdi."

[97] Musa da ona demişti ki: "Haydi git; artık bundan sonra hayatta senin için hiç kimseyle temas yok, demekten başka yapacağım bir şey yok ve senin için, kendisinden asla döndürülmeyeceğin bir azap vaadi var. Şimdi sen, ibadet ettiğin ilahına bak. Onu yakacağız, sonra da küllerini denize saçacağız."

[98] "Sizin ilahınız, sadece, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'nın, Rabbinin emrine uyarak O'nunla buluşmak için Tur'a çıktığı sırada İsrailoğullarının, Sâmirî adında bir putperestin eritilmiş altın madeninden imal ettiği bir buzağı heykelini ilah edinerek ona ibadet ettiklerini öğrenince, büyük bir kızgınlık ve üzüntü içinde kavmine döndüğünü ve onları sert bir dille azarlayarak ve Allah'ın kendilerine ihsan ettiği hudutsuz nimetleri hatırlatarak bu işi nasıl yaptıklarını sorduğunu, onların ise yaptıkları işte kandırıldıklarını ve Sâmirî'ye uymakla bir hata işlediklerini söyleyerek özür dilediklerini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde kavminin buzağı heykelini ilah edinmekte kardeşi Harun'un ihmali bulunduğunu düşünerek onu da azarladığını, daha sonra da kavmini saptıran Sâmirî'yi en şiddetli azabı haber vererek onu tehdit ettiğini zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[90] Daha önce Harun onlara şöyle demişti: "Ey kavmim! Siz, onunla fitneye düşürülmüşsünüz. Rabbiniz, Rahmân'dır. Bu itibarla siz bana uyun ve emrime itaat edin."

[91] Onlar ise demişlerdi ki: "Musa, bize dönünceye kadar ona ibadet etmeye devam edeceğiz."

90 Musa'nın (as.) yokluğunda İsrailoğullarının Sâmirî'ye uyarak onun tarafından imal edilen bir buzağı heykelini ilah edinip ona ibadet etmelerini Musa'nın kardeşi Harun da hoş karşılamamış ve onları bu hususta uyararak şöyle demişti: Ey kavmim! Siz, Rabbinizden bir imtihan olmak üzere Sâmirî'ye uyarak onun yaptığı bir buzağı heykelini ilah edinmekle büyük bir fitneye düşürülmüş ve Allah'ın hak yolundan saptırılmışsınız. Sizinle konuşamayan, söylediklerinizi duymayan ve sorduklarınıza cevap veremeyen, size zararı da faydası da dokunmayan bir maden parçasını nasıl ilah olarak kabul eder, sonra da onun önünde eğilirsiniz? Bu, olacak iş değildir. Oysa sizin asıl ilahınız ve Rabbiniz, Rahmân olan Allah'tır. Bu itibarla siz, tuttuğunuz bu sapık yoldan hemen dönün ve Rabbinize tövbe edin. Benim emirlerime uyun ve benim gittiğim yoldan gidin.

91 Ne var ki kavim, Harun'un bu sözlerine itibar etmemiş ve ona ters bir cevap vererek şöyle demişlerdir: Biz, Musa gelinceye kadar senin sözlerine uymayacak ve buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz.

[92] Musa da Harun'a şöyle demişti: "Ey Harun! Onların saptıklarını görünce, sana ne engel oldu ki?"

[93] "Bana tabi olmadın? Benim emrime karşı mı geldin?"

[94] Harun ise demişti ki: "Ey anamın oğlu! Sakalımı ve başımı tutma. Ben senin, İsrailoğullarının arasını açtın, sözümü tutmadın, demenden korktum."

92 Kavminin, Sâmirî tarafından kandırılıp buzağı heykelini ilah edindiklerini Rabbinden öğrenen Musa (as.), büyük bir öfke ve üzüntü içinde geri döndüğü zaman, ilk işi, kavmine göz kulak olması için başlarına koyduğu kardeşi Harun'un bu işte ihmali bulunduğunu düşünerek ona çatmak olmuş ve daha sonraki ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, onun sakalından kavrayarak ve başını da sarsıp kendine doğru çekerek ona şöyle demiştir: Ey Harun! Sen kavmin başında bulunuyordun ve onların bir buzağı heykelini ilah edinip ona ibadet ettiklerini gördün. Böyle olduğu hâlde neden onları uyarıp da bu yaptıklarına engel olmadın? Seni bundan alıkoyan bir şey mi vardı?

93 Ben giderken sana sıkı sıkı tembih etmiş ve *"Benim yokluğumda kavmim içinde benim yerime geç; ıslah et ve sakın bozguncuların yoluna tabi olma"* (7/A'râf, 142) demiştim. Fakat görüyorum ki sen, bana tabi olmadın. Yoksa benim emrime karşı mı geldin?

94 Harun ise kardeşi Musa'nın, saç ve sakalından tutarak başını ileri geri sarsmasından rahatsız olmuş ve ona şöyle demiştir: Ey anamın oğlu; ey kardeşim! Saç ve sakalımı tutup başımı sarsmaktan vazgeç. Bunu bana bir ceza olarak yapma. Sen buradan ayrıldıktan sonra kavim, Sâmirî'nin hilesine kanıp buzağıyı ilah edindi. Onlara önce ihtarda bulundum ve bundan vazgeçirmeye çalıştım; sonra da senin Tur'a çıkarken peşinden koşturup durumu sana haber vermek istedim; fakat benim yokluğumda Sâmirî'ye uyup onun peşinden gidenlerle, imanlarını muhafaza eden kavim mensupları arasında bir ihtilaf çıkıp da birbirlerini öldürmelerinden, sonra da senin bana, benim sözümü tutmadın ve İsrailoğullarının aralarını açıp birbirine düşürdün, demenden korktum. Yoksa onların Sâmirî'ye uyup sapıklığa düşmelerinde benim hiçbir suçum yoktur. Bunun üzerine Harun, kardeşi Musa'ya karşı kendini şöyle savunmuştur: *"Musa, kardeşinin başını kendine doğru çekmeye başlamış, (kardeşi de ona şöyle) demiştir: "Ey anamın oğlu! Bu kavim beni zayıf gördü. Neredeyse öldüreceklerdi. Düşmanlarını benimle sevindirme ve beni zalimler güruhu ile bir tutma."* (7/A'râf, 150).

[95] Musa, Sâmirî'ye de şöyle demişti: "Senin maksadın neydi ey Sâmirî?"

[96] O da demişti ki: "Onların görmediklerini gördüm. Bu itibarla (Musa) peygamberin sünnetine ve şeriatına yapıştım; sonra onu terk ettim. Nefsim böyle yapmayı bana hoş gösterdi."

[97] Musa da ona demişti ki: "Haydi git; artık bundan sonra hayatta senin için hiç kimseyle temas yok, demekten başka yapacağım bir şey yok ve senin için, kendisinden asla döndürülmeyeceğin bir azap vaadi var. Şimdi sen, ibadet ettiğin ilahına bak. Onu yakacağız, sonra da küllerini denize saçacağız."

[98] "Sizin ilahınız, sadece kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."

95 Daha sonra Musa, fitnenin asıl başı Sâmirî'ye yönelmiş ve ona şöyle demiştir: Ey Sâmirî! Erimiş madenlerden bir buzağı heykeli yaparak kavmime, "İşte sizin ve Musa'nın ilahınız." diyerek onları saptırmanın ve bu derece büyük bir fitneye düşürmenin sebebi ne idi? Söz söyleyemeyen, söylenenleri duymayan, hiç kimseye faydası da zararı dokunmayan bir maden parçasını, ibadet edilecek bir ilah olarak tanıtırken maksadın veya ulaşmak istediğin gaye ne idi?

96 Musa'nın (as.) bu sorusuna karşılık Sâmirî şu cevabı vermiştir: Ben, Peygamber Musa'nın şeriatından veya onun sünnetinden hiç kimsenin görmediği yahut bilmediği bazı şeyleri alarak onları görüp öğrendim ve onlarla amel ettim. Ancak sonradan bunların hepsini terk ettim; çünkü nefsim, böyle davranmamı bana hoş göstermişti. İşte bundan sonra da olan oldu ve kavmin ateşe attıkları ziynet eşyasını külçe hâlinde ateşten çıka-

rarak o külçeyi yonttum ve bu buzağı heykelini yaptım. Heykelin karın boşluğuna yerleştirdiğim kamış borular, hava esintisiyle onun buzağı gibi böğürmesini sağlıyordu. Bu da kavminin onu ilah olarak benimsemesinde büyük rol oynadı.

Kanaatimizce ayet-i kerimenin delalet ettiği en uygun mana budur ve bu mana İmam er-Râzî'nin de tercihidir. Böyle olduğu hâlde müfessirlerin çoğu, ayet-i kerimeye farklı bir mana vererek buzağı heykelini yapan ve onu İsrailoğullarına ilah olarak takdim eden Sâmirî'yi, Cebrail'i (as.) atı üzerinde gözleriyle gören, atının ayak izinden bir avuç toprak alıp onu eriyen ziynet eşyası üzerine atan ve böylece o eşyadan mucizevi bir şekilde böğürmesi olan bir buzağı heykeli çıkaran insanüstü bir varlık olarak tanıtmışlardır. Bu manaya göre Musa (as.) Sâmirî'ye maksadının ne olduğunu sorduğu zaman, Sâmirî'nin cevabı şöyle olmuştur: Sizin Mısır'dan çıkıp da denizi geçtiğiniz sırada peşinizden gelen Firavunu helak etmek için atı ile Cebrail'in indiğini görmüş ve atının bastığı yerden veya ayağının bıraktığı iz üzerinden bir avuç dolusu toprak almıştım. Kavmin, üzerlerinde taşıdıkları ziynet eşyalarını ateşe attıkları zaman, ben de yanımda taşıdığım o bir avuç toprağı ateşe, o ziynet eşyalarının üzerine atmıştım ki birden erimiş o eşyanın böğüren bir buzağı heykeline dönüştüğünü gördüm. İşte böyle bir mucizeyle ortaya çıkan bu heykeli kavme ilah olarak takdim etmekte de bir mahzur görmedim. Ancak biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, böyle bir açıklamayı, Allah'a inanmayan ve buzağı heykelini ilah olarak benimseyen Sâmirî'ye mucize verilmiş üstün bir varlık mertebesine yükseltmek manasına gelmesi dolayısıyla kabul etmek mümkün değildir. Doğrusunu, hiç şüphesiz, en iyi Allah bilir.

97 Nitekim Sâmirî'nin, önce Musa'nın (as.) dinine girip bazı gerçekleri görüp öğrendikten sonra, nefsinin arzularına kapılıp tekrar küfre döndüğünü açıklaması üzerine, Musa onu reddetmiş ve şöyle demiştir: Haydi git! Artık bundan sonra hayatta senin için, benimle temas etmeyin demekten ve karşına çıkan herkesten kaçmaktan başka yapabileceğin hiçbir şey yoktur. Sen, ne herhangi bir kimseyle buluşup görüşeceksin; ne de başkası seninle buluşup görüşmek isteyecek. Kısacası senin başkalarından kaçışın gibi, başkaları da senden kaçacaktır. Bu, senin dünyadaki cezandır. Ahiretteki cezan ise kendisinden hiçbir zaman kurtulamayacağın ve hiçbir zaman uzaklaştırılmayacağın şiddetli bir azaptır. İlah olarak benimseyip ibadet ettiğin buzağı heykeline gelince, bak, onu nasıl yakıp küllerini de denize atacağız, gör.

98 Musa (as.), bu sözlerle Sâmirî'yi yanından ve kavmi içinden kovalayıp kavmine de onunla hiçbir surette temas etmemelerini ve konuşmamalarını emrettikten sonra, onlara tevhidin temel kaidesini tekrarlamış ve şöyle demiştir: Sizin ilahınız, şu Sâmirî tarafından yapılan buzağı heykeli değil, kendisinden başka ilah olmayan Allah Teâlâ'dır. İbadet olunmaya da yalnız O layıktır. Her şey O'na muhtaçtır ve O'nun kuludur. O, ilmiyle her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. Göklerde ve yerde olan zerre miktarı da olsa hiçbir şey, gaybı bilen Allah'tan gizli değildir.

Tâhâ suresinin başında, *"Ben, Allah'ım. Benden başka ilah yoktur. Bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl."* mealindeki tevhidin aslına delalet eden ayet-i kerimeyle başlayan Musa kıssası, *"Sizin ilahınız, sadece, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. O, ilmiyle her şeyi kuşatmıştır."* mealindeki tevhid ayetiyle sona ermiş ve Allah Teâlâ, son peygamberi Muhammed'e (sas.) hitap ederek şöyle buyurmuştur:

كَذٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْبَآءِ مَا قَدْ سَبَقَ ۚ وَقَدْ اٰتَيْنٰكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ﴿٩٩﴾ مَنْ اَعْرَضَ عَنْهُ فَاِنَّهُ يَحْمِلُ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وِزْرًا ﴿١٠٠﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهِ ۭ وَسَاۗءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حِمْلًا ﴿١٠١﴾ يَّوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّوْرِ وَنَحْشُرُ
الْمُجْرِمِيْنَ يَوْمَىِٕذٍ زُرْقًا ۚ ﴿١٠٢﴾ يَّتَخَافَتُوْنَ بَيْنَهُمْ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا عَشْرًا ﴿١٠٣﴾ نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَقُوْلُوْنَ اِذْ يَقُوْلُ
اَمْثَلُهُمْ طَرِيْقَةً اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا يَوْمًا ﴿١٠٤﴾

99 (Ey Muhammed!) Geçmişin haberlerini sana işte böyle anlatırız. Kendi katımızdan sana bir de kitap verdik.

100 Kim ondan yüz çevirirse, kıyamet günü o, ağır bir günah yüklenecektir.

101 O yükün altında daimîdirler. Kıyâmet günü onlar için ne kötü bir yüktür.

102 O gün, sura üflendiği gündür. İşte o gün biz, suçluları, korkudan yüzleri kararmış bir hâlde toplarız.

103 (Yine korkudan) seslerini iyice kısarak aralarında, "Dünyada on günden fazla kalmadınız." diye konuşurlar.

104 Biz, en akıllılarının, "Sadece bir gün kaldınız." dediğinde onların ne dediklerini daha iyi biliriz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Musa'nın (as.) Rabbiyle buluşmak üzere Tur'a çıktığında kavminin Sâmirî tarafından saptırılıp bir buzağı heykelini ilah edinmelerini, bunu Rabbinden öğrenince kızgın ve üzgün bir hâlde kavmine dönüp hem başlarına gözcü olarak koymasına rağmen ihmali bulunduğu gerekçesiyle kardeşi Harun'u, hem de kavmini azarladığını, sonra da kavmini fitneye düşüren Sâmirî'yi azarlayıp davranışının dünya ve ahiretteki ağır cezasını açıklayarak onu kovduğunu beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde son peygamberi Hazreti Muhammed'i (sas.) teselli etmek maksadıyla, Ad, Semud, Lut kavimleriyle Eyke halkı gibi geçmiş milletlerin hâl ve akıbetleriyle ilgili bilgileri kendisine vermenin, ona verilen mucizeleri artırmak ve dinde mükellef olanların ibret almalarını sağlamak maksadına matuf olduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

99 (Ey Muhammed!) Geçmişin haberlerini sana işte böyle anlatırız. Kendi katımızdan sana bir de kitap verdik.

100 Kim ondan yüz çevirirse, kıyamet günü o, ağır bir günah yüklenecektir.

101 O yükün altında daimîdirler. Kıyâmet günü onlar için ne kötü bir yüktür.

99 Allah Teâlâ, peygamberine hitap ederek buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Daha önce, Musa'nın Firavun ve askerleriyle, sonra kendi kavmiyle ve Sâmirî ile olan haberlerini sana anlattığımız gibi, geçmiş milletlerde cereyan eden olayların haberlerini de eksik veya fazla olmaksızın, aynen sana anlatacağız. Ta ki geçmiş kavimlerle peygamberleri arasında cereyan eden hadiseler ve bu hadiselerin peygamberler üzerinde bıraktığı tesirler, senin için birer teselli ve kavmin için de birer ibret kaynağı olduğu gibi, senin ve peygamberliğinin doğruluğuna da birer delil teşkil etsin. Ayrıca sana, kendi katımızdan, hepsi de birer vaaz, ibret, ders ve teselli kaynağı olan

bu kıssalarla, dünya hayatını düzene sokacak çeşitli hükümleri ihtiva eden bir de kitap verdik ki bu kitap, önünden ve ardından kendisine hiçbir batılın sokulamayacağı Kur'an-ı Kerim'dir. Senden önce hiçbir peygambere bu kitabın bir benzeri veya ondan daha mükemmeli yahut da geçmişle ve gelecekle ilgili haberleri daha çok toplayanı verilmemiştir.

100 Bu itibarla, kim bu kitabı yalanlayarak yahut ona inançsızlık göstererek ondan yüz çevirir ve onunla amel etmez, sonra da kendisine başka rehberler aramaya kalkışırsa, kıyamet günü kendisini en şiddetli azaba maruz bırakacak günahı yüklenmiş olur. *"Hangi güruh onu inkâr ederse, ateş onun varacağı yerdir..."* (11/Hûd, 17). Bu hüküm, hiç şüphesiz, Arap olsun, Acem olsun yeryüzünde bulunan bütün milletleri şamil olduğu kadar, Yahudi olsun Hıristiyan veya Müslüman olsun, bütün din mensuplarını da şamildir. Zira Kur'an, yalnız Araplara indirilmiş bir kitap olmadığı gibi, yalnız ben Müslümanım diyenlerin tabi olacakları bir kitap da değildir. Hazreti Muhammed (sas.), nasıl bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiş bir peygamber ise Kur'an-ı Kerim de aynı şekilde bütün insanlara hidayet olarak gönderilmiş bir kitaptır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed! Bütün insanlara) de ki: Ey insanlar! Ben, sizin hepinize birden, göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah'ın peygamberiyim. O'ndan başka ilah yoktur. Diriltir ve öldürür. Allah'a ve O'nun ümmi peygamberi olan elçisine iman edin; o peygamber de Allah'a ve O'nun sözlerine iman etmektedir. O'na uyun ki hidayete eresiniz."* (7/A'râf, 158). Allah Teâlâ, bütün insanlara, son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) iman etmeyi emrettiği gibi, ona indirilen Kur'an-ı Kerim'e de iman etmeyi emretmiş, bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Resul size Rabbiniz katından hakkı (Kur'an) getirmiştir. O hâlde kendi iyiliğiniz için (ona) iman edin. Eğer inkâr ederseniz, (biliniz ki) göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, hikmet sahibidir."* (4/Nisâ, 170). Keza kendilerine kitap verilmiş Yahudi ve Hıristiyanlara hitap ederek onların da Kur'an'a iman etmelerini emretmiştir: *"Ey kendilerine kitap verilmiş olanlar! Birtakım yüzleri belli belirsiz edip arkalarına döndürmeden yahut sebt halkına lanet ettiğimiz gibi onları da lanetlemeden önce, nezdinizde bulunan (Tevrat)'ı tasdik etmek için indirdiğimize (Kur'an'a) iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir."* (4/Nisâ, 47). Bu ayetlerin de delalet ettiği gibi, Yahudi, Hıristiyan veya Müslüman olsun, kim iman etmekle yükümlü olduğu Kur'an'a uyar ve onunla amel ederse, hidayete erer; kim de ondan yüz çevirirse, dünyada dalalet ve şekavete; ahirette ise cehenneme girer.

101 Dünyada iken Kur'an'dan yüz çeviren ve bu yüzden büyük günah yükü altına girip ahirette de cehennem azabını hak edenler, o yükün altında ebediyyen kalacaklardır. Kur'an'dan yüz çevirmelerinin cezası olarak dünyada iken altına girdikleri bu günah yükü, kıyamet günü onlar için ne kötü bir yüktür. Ondan hiçbir surette kurtulamayacaklar ve onun cezasını cehennem azabı olarak ebediyyen çekeceklerdir.

102 O gün, sura üflendiği gündür. İşte o gün biz, suçluları, korkudan yüzleri kararmış bir hâlde toplarız.

103 (Yine korkudan) seslerini iyice kısarak aralarında, "Dünyada on günden fazla kalmadınız." diye konuşurlar.

104 Biz, en akıllılarının, "Sadece bir gün kaldınız." dediğinde onların ne dediklerini daha iyi biliriz.

102 İşte o kıyamet günü, sura ikinci defa üflendiği ve insanların hesap için haşrolunduklarını gündür. Nebe' suresinin 18. ayetinde de ifade edildiği gibi, o gün sura üflendiğinde insanlar bölük bölük gelirler. Müşrik, kâfir veya işledikleri büyük günahlardan tövbe etmeden ve Allah'ın affına mazhar olmadan suçlu olarak ahirete in-

tikal edenler, korkudan ve pişmanlıktan yüzleri kızarmış bir hâlde haşrolunurlar.

103 Bunlar, içlerini dolduran korku sebebiyle, aralarında kısık bir sesle ve gizli gizli konuşurlar ve kısa süren dünya hayatını, sonu hiç gelmeyecek olan ahiret hayatıyla mukayese ederek birbirlerine, dünyada çok az kaldıklarını, bunun da beş on günden ibaret olduğunu, hiçbir surette on günü geçmediğini söylerler.

104 Şüphesiz Allah, onların, aralarında ne konuştuklarını çok daha iyi bilir. Sonu hiç gelmeyecek olan ahiret hayatının çabucak gelip geçen dünya hayatına kıyasla ne kadar uzun olduğu, dünya hayatının ise bu uzunluk karşısında yok denecek derecede kısa sürdüğü göz önünde bulundurulursa, içlerinden daha akıllı olanların on günden çok daha az, belki bir gün, hatta bir saat kaldınız demiş olmaları daha isabetlidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah onlara buyuracaktır ki: Yıllar sayısınca yeryüzünde ne kadar kaldınız? Onlar da şöyle diyeceklerdir: Bir gün yahut bir günden daha az. Sayanlara sor."* (23/Mu'minûn, 112-113); *"Kıyametin koptuğu gün, suçlular, (dünyada) bir saatten fazla kalmadıklarına yemin ederler. Zaten onlar (dünyada da haktan) böyle döndürülüyorlardı."* (30/Rûm, 55).

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴿١٠٦﴾ لَّا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَآ
أَمْتًا ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ ۖ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ﴿١٠٨﴾
يَوْمَئِذٍ لَّا تَنفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٠٩﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ
وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا ﴿١١٠﴾ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ
الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ﴿١١٢﴾

105 (Ey Muhammed!) Sana dağlar hakkında sormaktadırlar. Onlara de ki: "Rabbim, onları (kıyamet günü) un ufak edecektir."

106 "Yerlerini de çırılçıplak ve dümdüz bırakacaktır."

107 "Artık orada ne bir çukur ne de bir tümsek görebileceksin."

108 O gün hiç kimseye meyletmeden herkesi mahşere davet edene uyarlar. Rahmân için sesler kısılır; fısıltıdan başka bir şey işitemezsin.

109 Yine o gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.

110 Onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir; fakat onlar, bilgileriyle O'nu kuşatamazlar.

111 Yüzler, Hayy ve Kayyûm (olan Allah)'a boyun eğerler. Yükü zulüm olanlar ise hüsrana uğrarlar.

112 Mü'min olarak iyi işler işleyen kimse ise ne zulümden korkar, ne de hakkının yenmesinden.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kendi katından son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) verilen Kur'an'ı inkâr ederek ondan yüz çeviren ve bu sebeple ahirete büyük günah yüküyle giden suçluların içlerini dolduran korkuyu vasfettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde haşra inanmayanların dağların hâli hakkında sordukları sorularını hikâye etmiş, bunu takiben, kıyamet günü dağların un ufak edildiği bir zamanda yeryüzünün durumunu, mahşere davet edilen insanların büyük bir huşu ve huzu içinde bu davete icabet edişlerini ve o gün Rahmân'ın izin verdiği kimselerden başkasına ait şefaatin fayda vermeyeceğini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

105 (Ey Muhammed!) Sana dağlar hakkında sormaktadırlar. Onlara de ki: "Rabbim, onları (kıyamet günü) un ufak edecektir."

106 "Yerlerini de çırılçıplak ve dümdüz bırakacaktır."

107 "Artık orada ne bir çukur ne de bir tümsek görebileceksin."

108 O gün hiç kimseye meyletmeden herkesi mahşere davet edene uyarlar. Rahmân için sesler kısılır; fısıltıdan başka bir şey işitemezsin.

105 Bazı rivayetlerden öğrenildiğine göre, Kureyş'ten bazı kimselerin Hazreti Peygamber'e, "Ey Muhammed! Kıyâmet günü Rabbin bu dağları ne yapacak?" diye sormaları üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Müşrikler sana kıyamet günü bu dağların hâlini, onların yerlerinde kalıp kalmayacaklarını sormaktadırlar. Onlara de ki: Kıyâmet günü Rabbim bu dağları yerlerinden kaldıracak ve hepsini de un ufak edecektir.

106 Onları yerlerinden kaldırıp hepsini de un ufak edince, onların daha önce bulunduğu yerler de tabii olarak çıplak ve dümdüz kalacaktır. Orada ne ot ne de bitki namına hiçbir şey bulunmayacaktır.

107 Bu sebeple, önceden orada bir dağ bulunduğuna delalet eden ne tümsek ne de çukur görürsün.

108 O gün bütün insanlar, Allah'ın davetçisine, koşarak ve yarışırcasına uyarlar ve mahşer yerine gelirler. İçlerinden hiçbiri ona muhalefet ederek mahşerden kaçmadığı gibi başka bir yöne meylettiğini de göremezsin. Bu durum ayette şöyle ifade edilmiştir: *"O davetçinin, nefislerin hoşlanmadığı bir şeye davet ettiği gün, (gördükleri şeylerin korkusu ile) zelil olarak, sanki etrafa yayılmış çekirgeler gibi davetçiye koşarcasına kabirlerden çıkarlar ve o kâfirler derler ki: Bu, zor bir gün."* (54/Kamer, 6-8).

O gün, korku ve dehşet içinde Allah Teâlâ'nın sözlerini işitmek için bütün konuşmalar ve bütün sesler kesilir; fısıltıdan başka hiçbir şey işitilmez.

109 Yine o gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.

110 Onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir; fakat onlar, bilgileriyle O'nu kuşatamazlar.

111 Yüzler, Hayy ve Kayyûm (olan Allah)'a boyun eğerler. Yükü zulüm olanlar ise hüsrana uğrarlar.

112 Mü'min olarak iyi işler işleyen kimse ise ne zulümden korkar, ne de hakkının yenmesinden.

109 Keza o gün, Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez. Zira dünya ve ahirette, bütün mahlukat üzerinde hüküm verme ve tasarrufta bulunma yetkisi yalnız ve yalnız Allah'a mahsustur. Bu durum ayetlerde şöyle ifade edilmiştir: *"O'nun izni olmadan, O'nun yanında kim şefaat edebilir?"* (2/Bakara 255); *"Nitekim göklerde nice melekler vardır ki ancak Allah'ın, dilediği ve hoşnut olduğu kimse için izin vermesinden sonra şefaatleri*

bir işe yarar." (53/Necm, 26); *"Allah, onların önlerindekini de bilir, arkalarındakini de. Rıza gösterdiği kimselerden başkasına şefaat edemezler; O'nun korkusundan titrerler."* (21/Enbiyâ, 28); *"Cebrail ve meleklerin saf saf durdukları gün, Rahmân'ın izin verdiği kimselerden başkası konuşamaz; konuşunca da doğru söyler."* (78/Nebe', 38).

110 Allah Teâlâ'nın, şefaat için kullarından dilediğine izin vermesi, onların, önlerindeki ahirete taalluk eden halleriyle geride bıraktıkları dünyaya ait hallerini en iyi bilmesi dolayısıyladır. O, ilmiyle, yarattığı bütün varlıkların dünya ve ahiret ahvalini çepeçevre kuşatmıştır. Kullarının ilmi ise Allah Teâlâ'nın ne zatını ne de sıfatlarını kuşatmaya yeterli olmadığı gibi, onlar kendilerinin dünya ve ahiret hallerini bilmekten de âcizdirler.

111 Bütün yüzler ve bütün nefisler, Hayy ve Kayyûm, yani daima diri kalan ve hiçbir zaman ölmeyen, aynı zamanda kendisine uyku ve uyuklama arız olmayan, dolayısıyla bütün mahlukatın işlerini tedvir edip dilediği şekilde tasarrufta bulunan Allah Teâlâ'nın huzurunda boyun eğip O'na teslim olurlar. Şirk gibi en büyük zulme bulaşmış ve hak yoldan sapmış olanlar ise işte asıl hüsrana uğrayanlar bunlardır. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Şirk, en büyük zulümdür."* (31/Lokmân, 13).

112 Allah'a, peygamberlerine, kitaplarına ve ahiret gününe inanmış ve kalpleri imanla dolmuş olduğu hâlde yalnız hayırlı ameller işleyen ve hayır peşinde koşan kimseler ise zulümden hiçbir surette korkmadıkları gibi, haklarının yenmesinden ve haksızlığa uğratılmaktan da korkmazlar. İstemeyerek de olsa, böyle kimselere bir nebze günah bulaşsa, Allah onların günahlarını artırmayacağı gibi, iyiliklerini de eksiltmeyecektir. Kısacası bunlar, hiç haksızlığa uğramadan haklarını aynen alacaklardır.

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا وَّصَرَّفْنَا فِيْهِ مِنَ الْوَعِيْدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ اَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ﴿١١٣﴾ فَتَعٰلَى اللّٰهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يُّقْضٰٓى اِلَيْكَ وَحْيُهٗ وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا ﴿١١٤﴾

113 İşte biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve belki sakınırlar yahut onlara öğüt verir diye de ondaki ikazları çeşitli şekillerde açıkladık.

114 Asıl hükümdar olan Allah yücedir. (Ey Muhammed!) Onun vahyi sana henüz tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme; fakat "Rabbim, ilmimi artır." de.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde haşra inanmayanlardan kıyamet günü dağların durumunu soranlara onların ve yeryüzünün durumunu beyan edip kıyamet günü dağların un ufak edildiği bir zamanda mahşere davet edilen insanların büyük bir huşu ve huzu içinde bu davete icabet edeceklerini, kullarından ise o gün, sadece Rahmân'ın izin verdiği kimselerin şefaatlerinin fayda vereceğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde, hem en iyi bir şekilde anlaşılması, hem insanlara öğüt olması hem de günahlardan sakınmalarını sağlayan bir uyarı olması için Kur'an-ı Kerim'i apaçık bir Arapça ile indirdiğini zikretmiş, sonra da peygamberine hitapla, Kur'an'ın muhafazasının kendisine ait olduğunu hatırlatarak vahyin tamamlanmasından önce nazil olan ayetleri acele edip okumamasını emretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

113 İşte biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve belki sakınırlar yahut onlara öğüt verir diye de ondaki ikazları çeşitli şekillerde açıkladık.

[114]. Asıl hükümdar olan Allah yücedir. (Ey Muhammed!) Onun vahyi sana henüz tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme; fakat "Rabbim, ilmimi artır." de.

113 Allah Teâlâ, peygamberine ve dolayısıyla bütün insanlara buyurmuştur ki: Va'd, va'îd ve kıyamet ahvaliyle ilgili ayetleri indirdiğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim'i de iyi anlayıp onunla kusursuz amel edesiniz diye onu apaçık bir Arap diliyle indirdik. Bu sebeple onda okuyup da görüp öğrendikleriyle amel etmek isteyenler için muğlak veya şüpheli kalmış hiçbir husus yoktur. Özellikle Kur'an'a ve onun emir ve nehiylerine uymayan yahut onlara karşı gelen kimseleri, başlarına gelecek kötü akıbetlerden korkmaları ve isyankâr hallerini terk etmeleri için ikaz ve tehdit ayetlerini çeşitli şekillerde açıkladık.

114 Yegâne Melik veya yegâne hükümdar olan Allah çok yücedir. Her türlü kusurdan ve her türlü noksanlıktan münezzeh ve mukaddestir. Va'd ve va'îdi, tehdit ve tahziri, sevabı, ıkabı ve adaleti, kısacası her şeyi hak ve gerçektir.

Ey Muhammed! Cebrail bir vahiy getirip de onu sana okuyup tebliğ görevini tamamlamadan ve senin yanından ayrılmadan önce, sana tebliğ ettiklerini unutmamak için onları okumakta acele etme. Aksine sus ve onun vahyi tamamlayıp senin yanından ayrılmasını bekle. O, okumasını bitirip gittikten sonra, sen de onun sana okuduklarını dilediğin kadar tekrar edip oku. Allah Teâlâ'nın peygamberine yaptığı bu hatırlatmayı şu ayetlerde de görmek mümkündür: *"(Ey Muhammed! Cebrail sana Kur'an'ı okurken unutmamak için) acele edip dilini (Kur'an'la) hareket ettirip durma. Onu toplayıp (kalbine yerleştirmek ve sana) okutmak bize düşer. Onu (sana) okuduğumuz zaman, onun okunuşunu dinle. Sonra onun açıklanması yine bize düşer."* (75/Kıyâme, 16-19). Yani Cebrail'in sana okuduğu ayetleri göğsünde toparlayıp hıfzetmeni ve ileride hiçbir hataya veya yanılgıya düşmeden o ayetleri okumanı sağlamak bize düşer. Bu itibarla sen, Cebrail onları sana okurken ona kulak ver ve nasıl okuduğuna dikkat et, sonra da Rabbine, ilmini artırması için dua et. Tirmizî (*Sunen*, V. 578) ve İbn Mâce (*Sunen*, I. 110; II. 431) tarafından nakledilen bir hadiste Hazreti Peygamber şöyle dua ederdi: "Allah'ım! Bana öğrettiğinle beni faydalandır; bana fayda verecek olanı öğret ve benim ilmimi artır. Her durumda hamd Allah'a mahsustur."

وَلَقَدْ عَهِدْنَآ اِلٰٓى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّآ
اِبْلِيسَ اَبٰى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى ﴿١١٧﴾ اِنَّ لَكَ
اَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرٰى ﴿١١٨﴾ وَاَنَّكَ لَا تَظْمَؤُا فِيهَا وَلَا تَضْحٰى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ اِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يٰٓاٰدَمُ
هَلْ اَدُلُّكَ عَلٰى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلٰى ﴿١٢٠﴾ فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْاٰتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ
عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصٰٓى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ اجْتَبٰيهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى ﴿١٢٢﴾ قَالَ اهْبِطَا
مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقٰى ﴿١٢٣﴾
وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي

اَعْمٰى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾ قَالَ كَذٰلِكَ اَتَتْكَ اٰيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا ۚ وَكَذٰلِكَ الْيَوْمَ تُنْسٰى ﴿١٢٦﴾ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى
مَنْ اَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ ۚ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَشَدُّ وَاَبْقٰى ﴿١٢٧﴾

115 Biz önceden Âdem'e de tavsiye etmiştik; fakat o unutmuştu; onda bir sebat bulamamıştık.

116 Meleklere, "Âdem'e secde edin." demiştik de onlar secde etmişler, ancak İblis, (secde etmekten) çekinmişti.

117 Âdem'e demiştik ki: "Ey Âdem! Bu, senin için ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın yoksa bedbaht olursunuz."

118 "Cennette sana ne acıkma vardır, ne de çıplak kalma."

119 "Orada ne susarsın, ne de güneş altında kalırsın."

120 Ne var ki şeytan ona vesvese vermiş ve "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve hiç yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?" demişti.

121 Bunun üzerine Âdem ve eşi, o ağaçtan yemişler, ayıp yerleri kendilerine görünüverince de cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeye başlamışlardı. Âdem, Rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı.

122 Sonra Rabbi yine onu seçmiş ve tövbesini kabul edip ona hidayet etmişti.

123 Onlara şöyle buyurmuştu: "Hepiniz cennetten yere inin. Bundan böyle artık birbirinize düşmansınız. Benden size bir hidayet elbette gelecektir. Kim benim hidayetime uyarsa ne sapıtır, ne de bedbaht olur."

124 "Kim de beni anmaktan yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Kıyâmet günü de onu kör olarak haşrederiz."

125 O, "Rabbim! Niçin beni kör olarak haşrettin; hâlbuki ben gören bir kimse idim?" der.

126 Allah da şöyle buyurur: "Öyle. Sana ayetlerimiz gelmişti de sen onları unutmuştun; bugün de sen öyle unutulursun."

127 İşte, haddi aşanları ve Rabbinin ayetlerine iman etmeyenleri böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, şüphesiz daha şiddetli ve daha devamlıdır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde iyi anlaşılması ve insanları günahlardan sakındıran güvenilir bir öğüt ve uyarı olması için Kur'an-ı Kerim'i apaçık bir Arapça ile indirdiğini zikredip peygamberine hitapla, Kur'an'ın muhafazasının kendisine ait olduğunu hatırlatarak, unuturum korkusuyla, Cebrail'in getirdiği vahyi okuyup bitirmesinden ve yanından ayrılmasından önce, kendisine okunan ayetleri acele edip tekrarlamamasını emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Bakara, A'râf, Hicr, İsrâ ve Kehf surelerinden sonra altıncı defa Âdem kıssasını zikretmiştir. Bu tekrarların, insanların takva yönünden terbiye edilmelerinde büyük rol oynadığı şüphesizdir. Önceki ayetlerde Kur'an'ın insanlar için bir öğüt, bir vaaz ve ibret olduğu zikredildikten sonra, âdemoğullarını hak yoldan saptırmak ve Allah'ın emirlerine karşı gelmelerini sağlayarak onları imandan uzaklaştır-

mak için her çeşit yalana başvuran şeytan karşısında onları uyarmanın en güzel yollarından biri, hiç şüphesiz, Âdem kıssasını tekrar hatırlatmak olmuştur. Zira cennette yaratılan ve eşiyle birlikte orada yaşamaya bırakılan Âdem, bütün meleklerin saygı secdelerine mazhar kılınıp derecesi yükseltilmiş olmasına rağmen, şeytan tarafından kandırılarak Rabbinin emrine karşı gelmesi sağlanmış ve hem şeytan hem de Âdem ve eşi, birbirlerine düşman olarak cennetten tart edilmişlerdir. İşte, bundan böyle yeryüzünde yaşamaları takdir olunan âdemoğullarının, yaşadıkları sürece en büyük düşmanları olan şeytanı yakından tanımaları ve onun iğvasına kapılmamaları, hem dünya hem de ahiret hayatlarını mamur etmeleri için başlıca şartlardan biri olmuştur. Bunun en önemli delili de işte bu ayetlerde zikredilen Âdem'in İblis ile olan kıssasıdır. Bu ayetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[115] Biz önceden Âdem'e de tavsiye etmiştik; fakat o unutmuştu; onda bir sebat bulamamıştık.

[116] Meleklere, "Âdem'e secde edin." demiştik de onlar secde etmişler, ancak İblis, (secde etmekten) çekinmişti.

[117] Âdem'e demiştik ki: "Ey Âdem! Bu, senin için ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın yoksa bedbaht olursunuz."

[118] "Cennette sana ne acıkma vardır, ne de çıplak kalma."

[119] "Orada ne susarsın, ne de güneş altında kalırsın."

[120] Ne var ki şeytan ona vesvese vermiş ve "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve hiç yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?" demişti.

[121] Bunun üzerine Âdem ve eşi, o ağaçtan yemişler, ayıp yerleri kendilerine görünüverince de cennet yapraklarıyla üzerlerini örtmeye başlamışlardı. Âdem, Rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı.

[122] Sonra Rabbi yine onu seçmiş ve tövbesini kabul edip ona hidayet etmişti.

115 Allah Teâlâ, bu surenin 99. ayetinde peygamberine hitap ederek, hem kendisi için birer teselli kaynağı olması, hem kavmi için ibret teşkil etmesi, hem de peygamberliğinin doğruluğunu ispatlayan birer delil sayılması için geçmiş milletlerin kıssalarını anlattığını, bu maksatla, hem birer vaaz, ibret, ders ve teselli kaynağı olan bu kıssaları, hem de dünya hayatını düzene sokacak çeşitli hükümleri ihtiva eden bir de kitap indirdiğini zikretmişti. İşte bu cümleden olarak Allah Teâlâ, insanoğlunun şeytana boyun eğmemesi ve onun vesveselerinden korunması için, Âdem'in şeytanla olan kıssasını anlatmış ve bu kıssanın başında Âdem'e, belirlenen bir ağaca yaklaşmamasını emretmesine yahut tavsiye veya telkinde bulunmasına rağmen, onun bu emir yahut tavsiye ve telkin karşısında azimli davranmadığına ve onu unuttuğuna işaret ederek Âdem'i bir insan olarak vasfetmiştir. Çünkü daha sonra da açıklanacağı üzere Âdem, Rabbinin ağaca yaklaşmaması hususundaki emrine rağmen, şeytanın iğvasına kapılarak bu emri unutmuş ve yasaklanan ağaca yaklaşarak onun meyvesinden yemiştir.

116 Oysa Âdem, cennette yaratıldıktan sonra, orada yaşayan varlıkların en şereflisi kılınmış ve bu büyük şerefin tabii bir neticesi olarak bütün meleklere, Âdem'e secde etmeleri emredilmişti. Meleklerin Âdem'e yapacakları bu secde şüphesiz, onu ilah mertebesine yükselten ve ubûdiyyete delalet eden bir secde değil, ona verilen bir değer ve gösterilen bir saygı alametiydi. Bu itibarla bütün melekler, Rablerinden gelen bu emre itaat etmişler ve Âdem'e saygı secdesinde bulunmuşlardı. Ne var ki o zamana kadar cennette meleklerle birlikte yaşayan, fakat meleklerden olmayıp da cinlerden olan bir yaratık vardı ki adı İblis idi. İblis, bütün meleklerin hilafına, Rabbinin secde

emrine karşı gelmiş ve ona secde etmekten imtina etmişti. İblisin, Rabbinin emrine karşı gelerek Âdem'e secde etmekten çekinmesi, kibirlenmesi ve kendisini Âdem'den üstün görmesi sebebine dayanıyordu. Nitekim Allah Teâlâ bu hususu şöyle açıklamıştır: *"(Allah, emrine karşı gelip de secde etmekten çekinen İblis'e şöyle) demişti: "Sana emrettiğimde secde etmene ne engel oldu?" İblis de demişti ki: "Ben, Âdem'den hayırlıyım; çünkü beni ateşten yarattın; onu ise çamurdan yarattın."* (7/A'râf, 12). Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, İblis'in kendisini Âdem'den üstün görmesine yol açan en önemli sebep, hem ateşten yaratılmış olması, hem de cinlerden olması dolayısıyla meleklerden farklı bir yaratılışa sahip bulunması idi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Meleklere, Âdem'e secde edin, dediğimizde İblis dışında hepsi secde etmişti. İblis ise cinlerden idi ve bu yüzden Rabbinin emrine karşı gelmişti."* (18/Kehf, 50).

117 İblis'in, Rabbinin emrine karşı gelerek Âdem'e secde etmekten çekinmesi üzerine Allah Teâlâ, İblis'e ve onun ika edeceği kötülüklere karşı Âdem'i uyarmış ve ona şöyle demiştir: Ey Âdem! İblis, senin ve eşinin en büyük düşmanıdır. Gördüğün gibi, benim emrime karşı gelerek sana secde etmemiştir. Bu itibarla sakın ona itaat edip de onun peşinden gitmeyesiniz; aksi hâlde bu İblis, sizin cennetten çıkartılmanıza ve yeryüzüne indirilmenize sebep olur. Yeryüzüne indikten sonra da geçim derdine düşer, dünya hayatını sürdürmek için çalışıp çabalamak ve ekip biçmek zorunda kalırsınız; bu işleri yaparken de çok yorulursunuz. Oysa şimdi siz, külfet ve meşakkati bulunmayan, dilediğiniz her şeyi dilediğiniz anda önünüzde bulabildiğiniz sonu hiç gelmeyecek bir cennet hayatına sahipsiniz. Cennette sahip olduğunuz bu hayatı dünyada asla bulamazsınız.

118 Bol ve çeşit çeşit yiyecek ve giyeceklerin bulunduğu cennette açlık hissetmediğiniz ve çıplak kalmadığınız hâlde dünyada aç da kalırsınız, çıplak da.

119 Keza dünyada su bulamamaktan ve güneşin yakıcı sıcaklığından tahammülü güç bir sıkıntıya düşersiniz de cennette ne susuz kalırsınız ne de güneşin hararetini hissedersiniz: Kısacası, cennet hayatıyla dünya hayatı arasında mukayese edilemez büyük bir farklılık vardır ve akıl sahibi olup da onu kullanması bilenler, hiçbir surette dünyayı tercih edip de cenneti terk edip gitmezler.

120 Ne var ki büyüklenmesi ve kendisini Âdem'den üstün görmesi sebebiyle Rabbinin emrine karşı gelerek Âdem'e secde etmeyen şeytan, Âdem ve eşine karşı içinde beslediği düşmanlığı sürdürmek ve her ikisini de sonradan pişman olacakları bir yola sokmak maksadıyla hemen harekete geçmiş ve Âdem'in kalbine, onu kandıracak ve doğru yoldan saptıracak bir fit sokmak için ona şöyle demiştir: Ey Âdem! Ben, sana güzel bir öğüt vermek için geldim. Bu itibarla sana bir ağaç göstermek istiyorum; bu ağaç, ebedîlik ağacıdır. Her kim bu ağacın meyvesinden yerse, ebediyyen cennette kalır.

Allah Teâlâ'nın Âdem'e yönelttiği hitabında ebedî olan cennet hayatında açlık ve susuzluk çekmeyeceklerini, çıplak kalmayacaklarını ve güneşin yakıcı hararetini hissetmeyeceklerini haber vererek cennet hayatını methettiğini gören bir kimsenin, şeytanın Âdem'e gelerek ebedîlik ağacından yemek suretiyle cennette ebedî bir hayata kavuşmaları hususunda telkin ve tavsiyelerde bulunmasını, onun bir kandırmacası olarak görmemesi ihtimal olarak düşünülebilir. Zira Allah Teâlâ, Âdem'e şeytanı bir düşman olarak tanıtmış ve ona, *"Sakın şeytan sizi cennetten çıkarmasın, yoksa bedbaht olursunuz."* buyurmuşsa da şeytanın da onların ebediyyen cennette kalmalarını istemesi ve bunu sağlamak için onlara ebedîlik ağacını tavsiye ederek, *"Bu ağacı, Rabbiniz, sadece iki melek yahut ebedî kalıcılardan olmamanız için menetti. Ben size nasihat edicilerdenim."* (7/A'râf, 20) demesi, sonra da bu sözünü teyit için yemin etmesi, henüz şeytanı ya-

kından tanımayan Âdem'in ona kanmasına sebep olmuştur. Hiç şüphesiz Âdem'in, Rabbinin, şeytanı hem kendisi hem de eşi için bir düşman olarak tanıtmasına ve cennetten çıkartmak için çeşitli oyunlara başvurabileceği hususundaki uyarısına kulak vermesi ve şeytana kesinlikle inanmaması gerekirdi.

121 Ne var ki Âdem, eşiyle birlikte cennette kalmak için ebedîlik ağacının meyvesinden yemelerini telkin eden şeytana, belki doğru söylüyordur, düşüncesiyle inanmış ve kendilerine yasaklanan ağacın meyvesinden yiyerek Rablerinin uyarısına kulak asmayan ve O'na karşı gelip yollarını şaşıran günahkâr iki insan durumuna düşmüşlerdir. Bunun neticesi olarak da Allah Teâlâ'nın, *"Bu ağaçtan sizi menetmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?"* (7/A'râf, 22) ıtabına maruz kalmışlar, ayrıca, yasak meyveden yer yemez edep yerleri açılmış ve ağaçlardan kopardıkları yapraklarla çıplaklıklarını gidermeye çalışmışlardır.

Hiç şüphe yoktur ki Âdem'in, Rabbinin emrine muhalefet etmesi ve eşiyle birlikte memnu meyveden yemesi, cezayı gerektiren bir masiyet olmakla beraber, onun bu masiyeti bilerek veya günah olduğuna inanarak işlediğini ileri sürmek mümkün değildir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi o, muhtemelen Rabbinin şeytanla ilgili uyarısını unutmuş, onu henüz yakından da tanımadığı için onun cennette ebedî kalmakla ilgili vesvesesine kanarak memnu meyveden yemiştir. Eğer bu konuyu daha farklı bir yönden ele almak gerekirse o, ilahî takdire tabi olarak yasak meyveden yemiş ve işlediği bu günahın bir cezası olarak cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderilmiştir. Zira o daha yaratılmadan önce Allah Teâlâ meleklere, *"Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım..." dediği zaman melekler, "Orada fesat çıkaracak ve kanlar dökecek kimseler mi yaratacaksın? Biz sana hamd ederek, noksan sıfatlardan seni tenzih, kemal sıfatlarıyla de tavsif edip duruyoruz." demişlerdi. Allah da onlara, "Sizin bilmediğiniz şeyleri, şüphesiz ben daha iyi bilirim." demişti."* (2/Bakara, 30). Bu ayet-i kerimenin de delalet ettiği gibi Âdem, yeryüzünün halifesi olmak için yaratılmış ilk insandı ve cennette ebediyyen kalması mümkün değildi. Her ne kadar şeytanın vesvesesine kapılmadan önce cennette bulunuyor idiyse de bir sebeple oradan çıkarılacak ve yeryüzüne indirilecekti. İşte bu sebep de şeytanın vesvesesine kanarak memnu meyveden yemek oldu. Bunu da ilahî takdire uymaktan başka bir şeyle açıklamak elbette mümkün değildir. Eğer Âdem, şeytanın vesvesesine kanmayıp da o ağaca yaklaşmasaydı ne olurdu? Herhâlde cennetten çıkarılmasını gerektirecek bir günahı işlememiş olması dolayısıyla Âdem, eşiyle birlikte bulundukları yerde kalırlar ve yeryüzü halifeliği de gerçekleşmemiş olurdu. Hâlbuki Allah, onu yeryüzünde halife kılmak için yaratmıştı ve O'nun bu iradesini engelleyecek hiçbir şey olamazdı. Takdir-i ilâhî, şeytanın Âdem'i kandırması, Âdem'in cennetten çıkarılması ve böylece yeryüzü hilafetinin gerçekleşmesi şeklinde tecelli etti. Şu var ki yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Âdem, cennette işlemiş olduğu günahtan tövbe etmiş, tövbesi Rabbi tarafından kabul olunmuş

ve günahtan arınmış olarak yeryüzündeki hilafet makamına gönderilmiştir. Konuyla ilgili ayet-i kerimelerde bu husus açık şekilde görülmektedir.

Buhârî (*Sahîh*, VII. 214) ve Muslim (*Sahîh*, IV. 2043) tarafından nakledilen bir hadiste Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Âdem ile Musa Rableri nezdinde münakaşa ettiler de Âdem Musa'ya galip geldi. Musa dedi ki: Sen, Allah'ın eliyle yarattığı Âdem'sin. Sana ruhundan üfledi; melekleri sana secde ettirdi; seni cennetine yerleştirdi. Sonra (sen ne yaptın)? İşlediğin günahla insanları yeryüzüne indirdin. Buna karşılık Âdem şu cevabı verdi: Sen de Allah'ın risaletiyle ve kelamıyla seçkin biri kıldığı Musa'sın. Sana, içinde her şeyin beyanı bulunan levhaları verdi; seni sırdaş olarak kendisine yakın kıldı. (Şimdi söyle bakalım). Ben ya-

ratılmazdan kaç sene önce Allah'ın Tevrat'ı yazdığını düşünüyorsun? Musa, "Kırk sene önce." dedi. Âdem, onda, "Âdem Rabbine karşı geldi de şaşırıp kaldı." ayetini de gördün mü?" diye sordu. Musa, "Evet." cevabını verdi. Bunun üzerine Âdem, "O hâlde işlememi ben yaratılmazdan kırk sene önce Allah'ın bana yazdığı bir işi işledim diye beni muaheze mi ediyorsun?" dedi. Bundan sonra Resulullah (sas.) şunu da ilave etti: "Böylece Âdem Musa'ya galip geldi."

Bu hadis-i şeriften de anlaşıldığı üzere, Âdem ile Musa arasındaki bu münakaşa, Âdem'in memnu ağaca yaklaşıp malum hatayı işlemesinden ve sonra da bu hatadan tövbe etmesinden sonra cereyan etmiş ve bu sebepten Âdem, takdir-i ilâhîyi, yani Allah'ın kendisi hakkındaki takdirini ileri sürerek Musa'nın suçlamasını reddetmiştir. Ancak bu, yeryüzünde Allah'ın emir ve nehiylerinden yüz çeviren bir kimsenin, günah fiillerinden dolayı kötülenemeyeceği ve bu kimsenin kaderini ileri sürerek kendisini mazur gösterebileceği manasında değildir. Aksine her günahkâr, işlediği günahtan dolayı kötülenir; ta ki günahından tövbe etsin ve bir daha bu çeşit günahları işlemeye kalkışmasın. Günahından tövbe eden ve bir daha günah işlemeyen kimseyi ise suçlamaya gerek yoktur. Nitekim Âdem de her ne kadar Musa'ya verdiği cevapta, kaderini öne sürerek onu susturmuş ise de bu cevap, cennette iken işlemiş olduğu bir hatadan dolayı kendisini Allah'a karşı tebriye etmek veya suçtan arındırmak manasında değildir. Eğer o, malum hatayı işleyip de Rabbinin, *"Hepiniz cennetten yere inin. Bundan böyle artık birbirinize düşmansınız. Benden size bir hidayet elbette gelecektir. Kim benim hidayetime uyarsa, ne sapıtır, ne de bedbaht olur."* mealindeki 123. ayette yer alan sözlerine muhatap olduğu zaman, "Bu, Allah'ın takdiri; kendisine karşı geleceğimizi ezelden yazmıştı." deseydi, şüphesiz kadere dayanarak kendini sorumluluktan kurtarmaya çalışmış olurdu ki böyle bir davranış ona yakışmazdı. Hâlbuki Âdem malum hatayı işleyip cennetten çıkarıldığı zaman böyle bir davranışta bulunmamış, aksine işlediği hatadan dolayı Rabbine tövbe etmiş, af ve mağfiret dilemiş, Rabbi de onu bağışlamıştır. Ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Bundan sonradır ki Âdem, Rabbinden bazı sözler alıp (O'na yalvarmıştı da) O da onun tövbesini kabul etmişti. Zaten tövbeleri kabul ederek bağışlayan yalnız O'dur."* (2/Bakara, 37).

Hal böyle olunca, Âdem'in yeryüzünde daha önce yapmış olduğu bir hatanın vebalini taşıdığı ve bundan sorumlu olduğu iddia edilemez. Hele bu vebalin, onun çocuklarına ve asırlar boyu nesilden nesile torunlarına intikal ettiği hiç düşünülemez. İşte bu noktada Hıristiyan akaidinin önemli unsurlarından biri olan ve *asli günah* diye adlandırılan bir inancı hatırlatmakta fayda vardır. Bu inanca göre beşeriyet, İsa'nın (as.) gelişine kadar, Âdem'in cennette işlediği günahın vebalini taşıyordu. İncillerin ifadesine göre İsa (as.), beşeriyeti bu günahtan kurtarmak için gönderilmiş ve çarmıha gerilerek kanı ve canıyla bu günahın keffaretini ödemiştir. Gerçekle hiçbir ilgisi bulunmayan bu inancın, aslında İsa'yı (as.) farklı görüp farklı gösterme gayretinin bir neticesi olduğunda şüphe yoktur. Zira Âdem, henüz insan olarak dünyevi sorumluluk yüklenmeden önce işlediği hatadan dolayı Rabbine tövbe etmiş ve bağışlanmıştır. Bu hatanın bağışlanmadığı kabul edilse bile, dinin açık ve kesin hükmüdür ki hiç kimse, bir başkasının işlediği suçtan sorumlu tutulamaz. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir günahkâr nefis, başkasının günahını yüklenmez..."* (6/En'âm, 164).

122 Âdem, şeytanın vesvesesine kapılıp eşiyle birlikte memnu meyveden yiyerek yolunu şaşırmış ve Rabbine karşı gelmiş olmakla beraber Rabbinin, *"Bu ağaçtan sizi menetmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi?"* (7/A'râf, 22) diyerek onu azarlamış; onun da işlediği bu hatanın bilincine varması üzerine şöyle buyurmuştur: *"Âdem, Rabbinden bazı sözler alıp (O'na yalvarmış) O da onun tövbesini kabul etmişti.* (2/Bakara, 37). Diğer taraftan

Âdem ve eşi, Rablerine şöyle niyazda bulunmuşlardı: *"Rabbimiz! Nefsimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz."* (7/A'râf, 23)

123 Onlara şöyle buyurmuştu: "Hepiniz cennetten yere inin. Bundan böyle artık birbirinize düşmansınız. Benden size bir hidayet elbette gelecektir. Kim benim hidayetime uyarsa ne sapıtır, ne de bedbaht olur."

124 "Kim de beni anmaktan yüz çevirirse, onun için dar bir geçim vardır. Kıyâmet günü de onu kör olarak haşrederiz."

125 O, "Rabbim! Niçin beni kör olarak haşrettin; hâlbuki ben gören bir kimse idim?" der.

126 Allah da şöyle buyurur: "Öyle. Sana ayetlerimiz gelmişti de sen onları unutmuştun; bugün de sen öyle unutulursun."

127 İşte; haddi aşanları ve Rabbinin ayetlerine iman etmeyenleri böyle cezalandırırız. Ahiret azabı, şüphesiz daha şiddetli ve daha devamlıdır.

123 Allah Teâlâ, Âdem ve eşini, işlemiş oldukları hatadan sonra bağışlamış olmakla beraber, ezelî ilmi ve ilahî takdir gereği, onların birbirinin düşmanı olarak cennetten çıkıp yeryüzüne inmelerini emretmiştir. Ayet-i kerimede Âdem ve eşi Havva'ya delalet etmek üzere tesniye zamiri ile, *"Cennetten yere inin."* diye emredilmiş ise de şeytanın da cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilenlerden olduğu malumdur. Nitekim meleklerin Âdem'e secde edip de İblis'in büyüklenerek ve kendisini Âdem'den hayırlı ve üstün görerek ona secde etmekten çekinmesi üzerine Allah Teâlâ İblis'e, *"O hâlde cennetten in; orada senin büyüklük taslaman haddin değildir. Çık git; çünkü sen zelillerdensin."* (7/A'râf, 13) buyurarak onu kovmuştur. Cennetten çıkarılırken yeryüzünde birbirlerinin düşmanı olmalarıyla ilgili hüküm ise kıyamete kadar Âdem ve Havva'dan gelecek bütün insanları şamil olduğu gibi, İblis'e de şamildir. Nitekim bugün, insanlar arasında çeşitli sebeplerle ortaya çıkan geçimsizlikler ve bu geçimsizliğin tabii bir neticesi olarak zuhur eden ve birbirlerini öldürmeye kadar varan dövüşler ve savaşlar, bu ilahî hükmün bir neticesidir. İblis ile insanlar arasındaki düşmanlık ise çok daha barizdir. Zira İblis, cennetten tart edildiği zaman yeryüzünde insanlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşarak onları Allah'ın hak yolundan saptırmak görevini üstlenmiş, insanlar ise her fırsatta onun şerrinden Allah'a sığınmış ve onu lanetlemişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ, bu konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"İblis demişti ki: "Beni azdırman sebebiyle, ben de insanlar için (onları saptırmak maksadıyla) senin dosdoğru yoluna mutlaka oturacağım. Sonra onlara, önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından yaklaşacağım ve sen onların çoğunu şükrediciler olarak bulmayacaksın." Rabbi de şöyle buyurmuştu: "Yerilmiş ve kovulmuş olarak cennetten git. İnsanlardan kim sana uyarsa, cehennemi hep sizlerle dolduracağım."* (7/A'râf, 16-17).

Allah Teâlâ, Âdem'e, eşine ve İblis'e cennetten çıkıp yeryüzüne inmelerini ve orada birbirlerine düşman olarak yaşamalarını emrettikten sonra, yeryüzünde onların ahfadından olan insanlara, Allah'ın hak yolunu göstermek ve onları bu yola davet etmek için peygamberler göndereceğini de haber vermiş ve her kim bu peygamberlere uyar ve onların yolundan ayrılmazsa, onun artık sapıklığa hiç düşmeyeceğini, hem dünya hem de ahiret hayatını mamur etmiş olarak her iki âlemde de mutlu bir hayat yaşayacağını beyan etmiştir. Bu, hiç şüphesiz, dünyada iken hayatlarını mü'min ve muttaki olarak sürdürecek insanların kazanacakları en büyük mükâfattır ki bu da bir hata neticesi, ataları Âdem'in terk etmek zorunda kaldığı ebedî cennet hayatıdır.

124 Fakat kim de Allah'ın birer hidayet rehberi olarak gönderdiği peygamberlerden yüz çevirir ve

Allah'ı zikredip O'na ibadet etmekten uzak kalırsa, işte böyleleri için de dünyada sıkıntılı bir hayat vardır. Kıyâmet günü ise bunlar, gözü hiç görmeyen insanlar gibi kör olarak haşrolunurlar ve cennet nimetlerinden hiçbir şeyi göremeden kendileri için hazırlanan cehennem ateşine atılırlar. Allah Teâlâ, dünya hayatını sapıklık içinde geçirenlerin durumlarını şöyle açıklamıştır: *"Kıyamet günü onları, kör, dilsiz ve sağır olarak yüzükoyun haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir; ateşi azaldıkça, onlar için (yeniden) alevlendireceğiz."* (17/İsrâ, 97).

125 Dünyada iken Allah'ın zikrinden uzak kalarak O'na ibadet etmeyen, gözleri de haramdan başka hiçbir şeyi görmeyen ve sapıklık içinde günlerini gün eden bu kimseler, kıyamet günü gözleri görmeyen bir âmâ olarak haşrolunduklarını anlayınca, Rablerine yönelirler ve "Rabbimiz! Biz dünyada iken her şeyi görüyorduk. Gözlerimizden de hiçbir şikâyetimiz olmadı. Şimdi ise niçin kör olduk? Bizi neden kör olarak haşrettin?" derler.

126 Allah Teâlâ, onların bu sorularına cevap verir ve buyurur ki: Evet, dediğiniz gibi siz dünyada iken kör değildiniz ve gözleriniz nefsinizin arzuladığı her şeyi görüyor, siz de o gördüklerinizin peşine düşüp onları elde edinceye kadar her çeşit mücadeleye giriyordunuz. Yalnız gözlerinizin görmediği bir şey vardı; o da peygamberin hidayet güneşi ve rehber olarak getirdiği kitap. Onun, size Allah'ın hak yolunu gösteren ışığına karşı gözlerinizi kapatmış, onunla ilgili hiçbir şeyi görmez olmuştunuz. Bu sebeple onun içinizi ve dışınızı aydınlatmasından korkuyor ve onu görmemekten kaynaklanan bir duygu ile onun kapkara bir kitap olduğunu düşünüyordunuz. İşte bu düşünce ile bütün hayatınız boyunca onu terk ettiniz ve onu unuttunuz. Her amel, karşılığıyla muamele görür. Siz nasıl dünyada iken ayetlerimizi unutmuş ve onları terk etmişseniz, bugün de siz unutulup terk olunacaksınız. Bu sebeple akıbetiniz, cehennem ateşinden başka bir şey değildir: *"O kâfirler ki dinlerini bir eğlence ve oyun edinmişler. Dünya hayatı kendilerini aldatmış. Onlar, Allah'a kavuşacakları bugünü nasıl (dünyada iken) unutmuşlar ve ayetlerimizi inkâr etmişlerse, bugün biz de onları unuturuz. Oysa biz onlara, mü'min kimseler için hidayet ve rahmet olmak üzere bir kitap getirmiş ve onu ilim üzere iyice açıklamıştık."* (7/A'râf, 51-52).

127 İşte, dünyada iken haddi aşanları ve getirdiğimiz kitabı inkâr edip terk edenleri, sonra da onu unutanları biz böyle cezalandırırız. Bu ceza, hiç şüphesiz onların kendi tercihleridir. Eğer kendilerine gönderilen rehbere uysalar ve onun gösterdiği yoldan gitselerdi, akıbetleri çok daha farklı olurdu. Oysa onlar, bu rehbere uymak yerine, dünyaya düşmanları olarak gelen ve insanları hak yoldan saptırmayı gaye edinen şeytanı rehber edinmişler ve onun peşinden gitmişlerdir. O da onları ahiret azabı için yetiştirmiştir. Oysa ahiret azabı, dünyada görülen azap ile mukayese edilemeyecek kadar çok daha şiddetli ve sonu hiç gelmeyecek şekilde devamlıdır. Ayet şöyledir: *"Onlara dünya hayatında bir azap vardır; fakat ahiret azabı, (şiddeti dolayısıyla) daha zordur. Onları Allah'ın bu azabından koruyacak herhangi bir koruyucu da yoktur."* (13/Ra'd, 34).

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّهَىٰ ﴿١٢٨﴾
وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ
رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا ۖ وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾ وَلَا
تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۚ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ
﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا ۖ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾

128 Kendilerinden önce, yerlerinde gezip dolaştıkları nice nesilleri helak etmiş olmamız onları yola getirmemiş mi? Bunda akıl sahipleri için muhakkak deliller vardır.

129 Eğer Rabbin tarafından verilmiş bir söz ve belirli bir süre olmasaydı, (onlar üzerine de azap) hemen lazım gelirdi.

130 (Ey Muhammed!) Onların söylediklerine sabret; güneşin doğuşundan ve batışından önce ve gece saatlerinde Rabbini hamd ile tesbih et. Ve gündüzün taraflarında da tesbih et ki sevabından hoşnut olasın.

131 Kendilerini denemek için, onlardan bir sınıfı, dünya hayatının süsü olarak kendisiyle faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.

132 Ailene namazı emret ve sen de ona devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz, fakat seni biz rızıklandırıyoruz. İyi akıbet, Allah'tan sakınanlarındır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Âdem (as.) kıssasını ve bu kıssa içinde cennette bütün meleklerin Allah'ın emrine uyarak Âdem'e secde ettikleri hâlde İblis'in kibirlenerek secde etmekten kaçınmasını, Rabbinin uyarısına rağmen Âdem ve eşinin şeytanın vesvesesine uyarak memnu meyveden yemelerini ve bu yüzden birbirine düşman olarak cennetten yeryüzüne indirilmelerini açıklayıp kıssanın son kısmında da dünyada iken Allah'ın zikrinden uzaklaşanların ahiretteki hallerini beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde ibret olmak üzere, Ad ve Semud kavimleri gibi, kendilerine gönderilen peygamberleri yalanlayanların nasıl helak edildiklerini hatırlatmış, bununla beraber Allah'ın, kullarına olan fazlı dolayısıyla, suçlu da olsalar, onların üzerine azap indirmekte acele davranmadığını ve onlara verilmiş bir söz ve süre bulunduğunu zikretmiştir. Daha sonra Allah Teâlâ, Hazreti Muhammed'e (sas.) hitap ederek müşriklerin kendisine yaptıkları eziyetler karşısında sabretmesini, ancak gece ve gündüz Allah'ı tesbih ile namaz kılmayı ihmal etmemesini ve bunu ailesine ve dolayısıyla bütün ümmetine emretmesini söylemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

128 Kendilerinden önce, yerlerinde gezip dolaştıkları nice nesilleri helak etmiş olmamız, onları yola getirmemiş mi? Bunda akıl sahipleri için muhakkak deliller vardır.

129 Eğer Rabbin tarafından verilmiş bir söz ve belirli bir süre olmasaydı, (onlar üzerine de azap) hemen lazım gelirdi.

130 (Ey Muhammed!) Onların söylediklerine sabret; güneşin doğuşundan ve batışından önce ve gece saatlerinde Rabbini hamd ile tesbih et. Ve gündüzün taraflarında da tesbih et ki sevabından hoşnut olasın.

128 Ey Muhammed! Ad, Semud, Ashab-ı Hicr ve Lut kavmi gibi nice kavimleri, kendilerine gönderdiğimiz peygamberleri yalanladıkları için helak etmiştik. Bu kavimlerin helak edilmiş olmaları, bugün ayetlerimizi inkâr eden şu müşrik Mekke halkının akıllarını başlarına getirmiyor ve onların kötü akıbetleri bunlara ders olmuyor mu? Oysa bu inkârcı Mekke halkı, helak ettiğimiz bu kavimlerin yurtlarında gezip dolaşmakta ve onlardan kalma ibret dolu yıkıntıları görüp durmaktadırlar. Bu yıkıntılar, onlara hiç ibret olmuyor mu? Allah Teâlâ'nın bu ifadesi, şu ayetlerde de yer almaktadır: *"Hâlen yurtlarında dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helak etmiş olmamız onları doğru yola sevk etmez mi? Bunda şüphesiz, alınması gereken dersler vardır; hiç dinlemezler mi"?* (32/Secde, 26); *"Bu yalanlayanlar, yeryüzünde hiç dolaşmıyorlar mı ki orada onların akıl edecek kalpleri ve işitecek kulakları olsun. Ger-*

çi bazen gözler kör olmaz da yalnız göğüsteki kalpler kör olur." (22/Hacc, 46).

129 Sana indirdiğimiz ayetleri inkâr eden ve seni yalanlayan kavmin de bu davranışları sebebiyle geçmiş kavimler gibi helaki çoktan hak etmiş bulunmaktadır. Bununla beraber Rabbinin, bu azabı ahirete kadar tehir etmek hususunda verilmiş bir sözü vardır. Eğer O'nun böyle bir sözü bulunmasaydı, küfürleri dolayısıyla hiç vakit geçirilmeden onları helak edici azap üzerlerine hemen indirilirdi.

130 Bu itibarla ey Muhammed, Allah'ın ayetlerini yalanlayan kavminin senin hakkında söyledikleri ve sana isnat ettikleri yalancı, sihirbaz, mecnun, şair vb. sıfatlara aldırma; onlara sabret. Ceza olmak üzere, üzerlerine indirilecek azap hususunda da aceleci olma. Bu azabın belirli bir zamanı vardır ve bu zaman gelmeden azabın inmesi de mümkün değildir. Bu itibarla sen, Rabbini tenzih etmek, O'na şükretmek ve beş vakit farz namazları eda etmekle meşgul ol. Güneşin doğuşundan önce sabah namazını, batışından önce öğle ve ikindi namazlarını, geceleyin de yatsı ve akşam namazlarını kıl. Allah için bu namazları kıl ve O'nu hamd ile tesbih et ki O'nun rızasını kazanasın. Muslim (*Sahîh,* I. 440), Ebû Dâvûd (*Sunen,* I. 101) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned,* IV. 136, 261) tarafından nakledilen bir hadiste Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Güneşin doğuşundan evvel ve batışından evvel (yani sabah ve ikindi) namazlarını kılanlardan hiç kimse ateşe girmeyecektir." Buhârî (*Sahîh,* I. 138, 143; VI. 48; VIII. 179), Muslim (*Sahîh,* I. 439), Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 534), Tirmizî (*Sunen,* IV. 687) ve İbn Mâce (*Sunen,* I. 75) tarafından nakledilen bir rivayette de Cerîr ibn Abdillah şunları anlatmıştır: Bir gece Resulullah (sas.) ile beraber bulunuyorduk. Bedir gecesi idi; aya baktı ve şöyle buyurdu: Rabbinizi, şu ayı görmek için birbiriniz üzerine yığılmadan gördüğünüz gibi göreceksiniz. Artık güneşin doğmasından da batmasından da önce namazların hiçbirinden alıkonmamak elinizden gelirse, o namazları kılmaya çalışın." Sonra da Tâhâ suresinin 130. ayetini okudu.

Bu ayet-i kerimeden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki Allah'ın peygamberlerini ve ayetlerini yalanlayan inatçı kâfirlere galip gelmenin başlıca yolu, onların saldırılarına irade gücüyle sabretmek, sonra da ruhu takviye için Allah'ı hamd ile tesbih etmek ve tekbir getirip namaz kılmaktır. Nefsi, yorgunluktan, ona arız olmuş elem ve kederden uzaklaştırmanın ve rahata ermenin yolu da budur.

[131] Kendilerini denemek için, onlardan bir sınıfı, dünya hayatının süsü olarak kendisiyle faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır.

[132] Ailene namazı emret ve sen de ona devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz, fakat seni biz rızıklandırıyoruz. İyi akıbet, Allah'tan sakınanlarındır.

131 Allah Teâlâ, inatçı kâfirlerin yalan ve iftiraya dayanan sözlerine karşı peygamberine sabrı, sonra da gece ve gündüz olmak üzere farz kılınan namazları kılıp Rabbini hamd ile tesbih etmesini telkin ve tavsiye ettikten sonra, bu ayette dünya hayatının süsü sayılan mal, mülk ve para gibi insana ahiretini unutturan ve Allah'ın hak yolundan saptıran şeylerden de uzak durmasını, özellikle imtihan edilmek veya denenmek maksadıyla bazı insanlara bol bol verilen bu geçici dünya nimetlerine göz dikmemesini emretmiştir. Zira Allah'ın kendisine verdiği nimetler çok daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik. Onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünyalığa gözlerini dikme; onlara da üzülme. Mü'minleri ise kanatların altına al."* (15/Hicr, 87-88). Bilinen bir gerçektir ki toplum içinde mallarının veya servetlerinin çokluğuyla övünen yahut çokluğu dolayısıyla miktarını bilmeyen pek çok zengin vardır. Bu zenginler, çok defa, zenginliğin verdiği sarhoşluk içinde ahi-

retlerini unutmuşlar ve Allah'ın yolundan sapmışlardır. Ayet-i kerimede de zikredildiği gibi, bunların zenginlikleri başkalarının gözlerini kamaştırsa bile, sadece bir imtihan vesilesidir ve Allah Teâlâ onları imtihan etmek veya denemek için bu zenginliği onlara vermiştir. Burada şunu da unutmamak gerekir ki ayet-i kerimenin gayesi, zenginliği kötülemek ve insanların zengin olmak için çalışmalarını engellemek değildir. Her insanın, çalışarak ve güç sarf ederek meşru yollardan para kazanması, mal, mülk edinmesi ve bu kazancıyla zengin olması tabiidir ve Allah Teâlâ tarafından haram kılınmış bir şey değildir. Şu var ki insanın ulaştığı bu zenginlik, hiçbir surette ona ahiretini unutturmamalı ve onun dinî görevlerini yerine getirmesine engel olmamalıdır. Kısacası, malı, mülkü arttıkça gözünü ve gönlünü hırs bürümemeli ve hayatın sadece bu mal ve mülkten ibaret olduğu inancına kapılmamalıdır. Eğer malı, mülkü arttıkça, dünyanın bu mal ve mülkten ibaret olduğu inancı kalbine yerleşmeye başlarsa, işte o zaman insan, kurtuluşu olmayan bir uçurumun kenarına varmış demektir ki bundan sonra ulaşacağı yer, o uçurumun karanlık dibi, sonra da cehennem ateşidir. O zamana kadar dünyada biriktirdiği malını ve mülkünü fidye olarak dağıtsa bile, kendisini yine de kurtaramaz.

132 Allah Teâlâ, inatçı kâfirlerin, Hazreti Peygamber'e yönelttikleri eza verici yalan ve iftiraya dayalı sözleri karşısında önce sabretmesini, sonra da gece ve gündüz farz namazlarını kılıp Rabbini hamd ile tesbih etmesini emrettikten sonra, bu ayette ondan, ailesine de namazı emretmesini, kendisinin de namaz konusunda ihmalkâr davranmamasını istemiştir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: Ey Muhammed! Allah'ın azabından korunmaları için ev halkına namaz kılmalarını emret. Sen de ona devam hususunda sabırlı ol. Biz seni ve aileni rızıklandıralım diye senden rızık istemiyoruz; fakat sana ve ailene ibadet etmenizi emrediyoruz ki buna itina gösterdiğiniz takdirde ummadığınız yerlerden size rızıklar gelir. Nitekim ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"Kim Allah'tan sakınırsa, Allah da ona bir çıkış yolu ihsan eder. Ve onu, hiç hesap etmediği bir yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O, ona yeter. Şüphesiz Allah, hükmünü yerine getirendir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştur."* (65/Talâk, 2-3); *"Asıl rızık veren, hiç şüphesiz, çetin kuvvet sahibi Allah'tır."* (51/Zâriyât, 58). Tirmizî (*Sunen*, IV. 643), İbn Mâce (*Sunen*, II. 525) ve Ahmed ibn Hanbel (*Musned*, II. 358) tarafından nakledilen bir hadiste Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâlâ buyurur ki: Ey âdemoğlu! Kalbini bana ibadet için boşalt ki göğsünü zenginlikle doldurup fakirliğini gidereyim. Eğer böyle yapmazsan, kalbini meşguliyetle doldururum da fakirliğini gidermem."

Şu husus hiç unutulmamalıdır ki en güzel akıbet, Allah'tan korkanlar içindir. Bu güzel akıbet ise Allah'a ibadet edip O'nu hamd ile tesbih edenlere vadolunan ebedî cennet hayatı ve bu hayatın hudutsuz nimetleridir.

وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ۖ أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ مَا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ
بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنَخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾ قُلْ
كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا ۖ فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

133 "Rabbinden bize bir mucize getiremez miydi?" demektedirler. Onlara, önceki kitaplarda bulunanların apaçık delili (olan Kur'an) gelmedi mi?

134 O gelmezden önce biz onları helak etmiş olsaydık, muhakkak, "Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de zelil ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık, olmaz mıydı?" derlerdi.

135 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Herkes gözlemektedir. Bu itibarla siz de gözleyin. Nasıl olsa yakında kimin doğru yol ehli olduğunu ve kimin hidayete erdiğini öğreneceksiniz."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde peygamberine, Mekkeli müşriklerin kendisi hakkında söyledikleri yalan ve iftiraya dayalı sözlere aldırış etmemesini ve onlara kaşı sabretmesini, onlar bu çeşit davranış içinde bulunurlarken kendisinin, üzerine farz kılınan gece ve gündüz namazlarını kılarak Allah'ı hamd ile tesbih etmesini, bu ibadeti ev halkının da kusursuz ifa etmeleri için onları uyarmasını emredip denemek veya imtihan etmek için toplumdan bazı kimselere bol miktarda verilen dünya malına göz dikmekten de onu menettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde yine Mekkeli müşrikler tarafından söylenen, fakat küfürden başka hiçbir şeye delalet etmeyen bazı sözleri zikretmiş ve bu sözlere karşı ikna edici cevaplar vermiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

133 "Rabbinden bize bir mucize getiremez miydi?" demektedirler. Onlara, önceki kitaplarda bulunanların apaçık delili (olan Kur'an) gelmedi mi?

134 O gelmezden önce biz onları helak etmiş olsaydık, muhakkak, "Rabbimiz! Bize bir peygamber gönderseydin de zelil ve rezil olmadan önce senin ayetlerine uysaydık, olmaz mıydı?" derlerdi.

135 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Herkes gözlemektedir. Bu itibarla siz de gözleyin. Nasıl olsa yakında kimin doğru yol ehli olduğunu ve kimin hidayete erdiğini öğreneceksiniz."

133 Mekkeli müşrikler, Hazreti Peygamber'e ve onun Rabbi katından getirdiği Kur'an-ı Kerim' e karşı olan inançsızlıklarını sürdürmek ve ona verdikleri büyük rahatsızlığı işkence hâline getirmek için olmayacak isteklerde bulunuyorlardı. İleri sürdükleri bu isteklerden biri de daha önceki peygamberleri örnek göstererek onların getirdikleri mucizeler gibi onun da Rabbinden peygamberliğini kanıtlayacak bir mucize getirmesi idi. Müşrikler şöyle diyorlardı: Muhammed, mademki peygamber olduğunu ileri sürüyor ve bu sıfatla bizim üzerinde bulunduğumuz atalarımızın dinini terk ederek kendi dinine tabi olmamızı istiyor, o hâlde onun da daha önce gelip geçmiş peygamberlerden Salih'in devesi, Musa'nın asası, İsa'nın hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi gibi peygamberlik hususundaki iddialarını doğrulayacak ve gerçekten peygamber olduğunu kanıtlayacak bir mucize getirmesi gerekmez miydi?

Müşrikler tarafından ileri sürülen bu isteklere Allah Teâlâ cevap vermiş ve şöyle buyurmuştur: Okuma yazma bilmeyen Muhammed'in, Rabbi katından, kıyamete kadar baki kalacak olan ve kendinden önce inen Tevrat, Zebur ve İncil'deki birçok hususu teyit ve tasdik eden Kur'an'ı getirmiş olması en büyük mucize değil midir? Bu Kitabı okumuş olsalardı, onda Muhammed'in peygamberliğini ve doğruluğunu teyit eden pek çok ayet bulunduğunu görürler, ondan ve onun peygamberliğinden şüpheye düşmezlerdi. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Müşrikler demektedirler ki: "Ona Rabbinden mucizeler indirilmeliydi." (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Mucizeler sadece Allah'ın yanındadır. Ben ancak, apaçık bir uyarıcıyım." Kendilerine okunan Kur'an'ı sana indirmiş olmamız, onlara yetmedi mi? Bu kitapta, iman eden bir kavim için muhakkak ki bir rahmet ve bir öğüt vardır."* (29/Ankebût, 50-51). Buhârî (*Sahîh*, VI.

97) ve Muslim (*Sahîh*, I. 134) tarafından nakledilen bir hadiste de Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir peygamber yoktur ki ona, insanların kendisine inanacakları bir mucize verilmemiş olsun. Bana verilen mucize ise ancak Allah'ın bana vahyettiği Kur'an-ı Kerim'dir. Bu sebeple kıyamet günü peygamberler arasında tebaası en çok bulunan peygamberin ben olacağımı ümit ediyorum." Bilindiği gibi mucize, basit manasıyla, Allah Teâlâ'nın vazettiği bazı kanunlara aykırı olarak yine O'nun izniyle cereyan eden birtakım hadiselerdir ki bu hadiselerin cereyan ettiği kimselere inanmaya zorlar. Musa (as.) ile Firavun arasında cereyan eden asa hadisesi ile gözleri kamaştıran beyaz el hadisesi bunun en güzel örneklerindendir. Genellikle peygamberlere verilen bu çeşit mucizelerin gayesi, kavimlerine Allah'ın sonsuz kudretinden bir nebze bir şeyler göstererek ibret almalarını ve O'na inanmalarını sağlamak yahut sahip oldukları inancı korumaktır. Nitekim Musa (as.) ile Firavunun sihirbazları arasında cereyan eden bir müsabakada sihirbazlar, Musa'nın (as.) gösterdiği mucizeler karşısında, "Biz, âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik." diyerek secdeye kapanmışlardır.

Ne var ki mucizelerin tesiri, daima geçici olmuş ve sadece onları bizzat müşahede edebilen kimseler üzerinde görülmüştür. Bu sebeple, peygamber hayatta kaldığı sürece onun mucizelerini müşahede edenler inançlarını koruyabilmişler, fakat peygamberin ölümünden sonra ve yaşadığı devirden uzaklaşıldıkça, inanç kaybolmaya, onun yerini küfür veya şirk almaya başlamıştır. Çünkü yeni bir peygamber gelinceye kadar, kavimlerin içinde Allah'ın varlığını ve birliğini onlara anlatacak ve gösterdiği mucizelerle kudretinin sonsuzluğunu ispat edecek başka bir peygamber yoktur. Ancak son peygamber Hazreti Muhammed (sas.), Yahudi ve Hıristiyanlar da dâhil, şirkin bütün insanları çepeçevre kuşattığı bir devirde geldiği zaman, durum, geçmiş peygamberlerin devrinden çok farklı idi. İki insan, herhangi bir mesele üzerinde münakaşa edebiliyor ve birbirlerini ikna edebilmek için akli delillere başvurabiliyorlardı. İnsanlar, ilkellikten kurtulmuş, kafaları ilmî düşünceye açık bir hüviyet kazanmıştı. Edebiyat altın çağını yaşıyordu. Böyle bir devirde gelen ve kendisinden sonra başka bir peygamberin gelmeyeceği açıkça beyan edilen Hazreti Peygamber'e verilecek mucizenin, geçmiş peygamberlere verilen mucizelerden de farklı olması ve onlar gibi sadece müşahede edenler değil, asırlar geçse bile, yeni gelen nesiller üzerinde tesirinin devam etmesi gerekiyordu. Tesiri devamlı olacak böyle bir mucize, benzerini hiçbir insanın getiremeyeceği özel bir kitap olabilirdi. İşte Allah Teâlâ'nın sevgili peygamberine verdiği mucize de böyle bir kitap olarak tecelli etmiş ve Hazreti Peygamber, insanları bu kitapla imana davet etmiştir. Nitekim Firavunun sihirbazlarını Musa'nın (as.) asası nasıl imana getirmişse, Mekke'de Kureyş'in hiddetli ve şiddetli adamı Ömer ibnu'l-Hattâb'ı da Tâhâ suresinin birkaç ayeti büyülemiş, Hazreti Peygamber'i öldürmek maksadıyla çıktığı yoldan, onun Allah'ın elçisi olduğuna iman etmiş olarak dönmüştür. Bunu, mucizeden başka bir şeyle tavsif etmek mümkün müdür? İşte bu sebepledir ki Allah Teâlâ, *"Rabbinden bize bir mucize getiremez miydi?"* diyen Mekkeli müşriklere, *"Onlara, önceki kitaplarda bulunanların apaçık delili (olan Kur'an) gelmedi mi?"* yahut *"Kendilerine okunan Kur'an'ı sana indirmiş olmamız, onlara yetmedi mi?"* (29/Ankebût, 51) cevabını vermiştir.

134 Allah Teâlâ, Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber'e ve onun getirdiği Kur'an-ı Kerim'e inançsızlıklarını herhangi bir mazerete bağlayamayacaklarını ve dolayısıyla küfürlerinin sabitleştiğini akli ve mantıki bir yolla göstermek için şöyle buyurmuştur: Bu kâfirler, peygambere ve onun getirdiği mahza mucize olan kitaba inançsızlıklarını, peygamberin geçmiş peygamberler gibi bir mucize getirmemesine bağlamaktadırlar.

Oysa biz, bu peygamberi göndermezden önce küfürleri sebebiyle kavmi helak edip onları hak ettikleri azap ile karşı karşıya bıraksaydık, o zaman başka bir mazeret ileri sürecekler ve "Rabbimiz! Geçmiş kavimlere gönderdiğin peygamberler gibi, bize de bir peygamber göndermedin. Eğer bir peygamber göndermiş olsaydın ve ona okuyabileceğimiz bir de kitap indirseydin, biz onlara tabi olurduk ve senin huzuruna da helak olmuş inançsız kimseler olarak çıkmazdık." diyeceklerdi. Oysa bu kâfir kavim, aslında yalan söylemektedir. Eğer biz onlara birbiri arkasına ayetlerimizi gönderseydik, onlar yine de iman etmezler, küfürlerinde direnirlerdi. Tıpkı bugün, kendilerine gönderilmiş bir peygamber ve ona verilmiş bir kitap bulunduğu hâlde yine de iman etmemiş olmaları gibi. Allah Teâlâ konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Üzerlerine Rabbinin (azap) sözü gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelmiş olsa bile, o acı azabı görmedikçe yine de iman etmezler."* (10/Yûnus, 96-97); *"Müşrikler, kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair bütün güçleriyle Allah'a yemin etmişlerdi. (Ey Muhammed! Onlara de) ki: "Mucizeler ancak Allah'ın yanındadır." Hem, mucize geldiğinde onların yine de iman etmeyeceklerini siz nereden bileceksiniz? Onların kalplerini ve gözlerini ters çeviririz de ilk defa inanmadıklarına yine inanmazlar ve biz de onları, azgınlıkları içinde bocalamaya bırakırız."* (6/En'âm, 109-110).

135 Ey Muhammed! Seni yalanlayarak muhalefet eden ve küfürlerinde inat edip direnen o insanlara de ki: Bizden olsun sizden olsun, herkes gözleyip durmaktadır. Bu itibarla siz de bekleyin; bakalım, işin sonu nereye varacak? Hiç şüpheniz olmasın ki çok geçmeden her şey neticelenecek ve siz de akıbetin ne olduğunu kendi gözlerinizle göreceksiniz. İşte o zaman, kimin haklı, kimin haksız olduğunu yahut kimin doğru yolda kimin de eğri yolda olduğunu anlayacaksınız. Bu tıpkı, *"Onlar azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu anlayacaklardır."* (25/Furkân, 42); *"Yarın, yalancı küstahın kim olduğunu öğreneceklerdir."* (54/Kamer, 26) mealindeki ayetlerde ifade edildiği gibidir.

Tâhâ suresinin bu son ayeti, kâfirler için son derece ağır bir tehdidi ihtiva etmekte, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in, Allah'tan korkanlara bir öğüt olmak üzere Hazreti Peygamber'e indirildiğini ve dolayısıyla onun görevinin, Kur'an'ı insanlara tebliğ etmek olduğunu beyan eden ilk ayetle bir bağ oluşturmaktadır. Buna göre, bu tebliğe muhatap olan insanların ona itaat etmekten başka tutacakları bir yol yoktur. Eğer itaat ederlerse kurtuluşa ererler; fakat yüz çevirecek olurlarsa, helak olurlar.

Allah, kullarını, Hazreti Muhammed'e (sas.) ve ona indirdiği Kur'an-ı Kerim'e hakkıyla tabi olan ve onların yolunda giden gerçek mü'minlerden eylesin. Âmîn.

ENBİYÂ SURESİ

1. Surenin Adı, Nazil Olduğu Yer ve Zaman

Enbiyâ suresi, Kur'an-ı Kerim'in 21. suresi olup 112 ayetten müteşekkildir. Mekke devrinin sonlarına doğru, İbrahim suresinden sonra nazil olmuştur. *Enbiyâ*, peygamberler manasındadır. Surede başta peygamberlerin babası sayılan İbrahim (as.) olmak üzere, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Lut, Hz. Nûh, Hz. Davut, Hz. Süleyman, Hz. Eyüp, Hz. İsmail, Hz. İdris, Hz. Zülkifl, Hz. Zünnun, Hz. Yunus, Hz. Zekeriyya, Hz. İsa ve son olarak da Hz. Muhammed'in kıssalarına yer verilmiş olması dolayısıyla sureye Enbiyâ suresi denilmiştir. Buhârî'nin (*Sahîh*, V. 223; VI. 101) naklettiği bir haberden öğrendiğimize göre, Abdullah ibn Mes'ûd şöyle demiştir: "Benû İsrâîl (İsrâ), Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sureleri, Mekke'de benim ilk okuyup öğrendiğim surelerdendir."

2. Enbiyâ Suresinin Konusu

Surenin konusu, genellikle Mekkî surelerin konusu olan tevhidin, nebevi risaletin, öldükten sonra yeniden dirilme ve cezadan ibaret olan İslam akaidinin usul ve kaidelerinin zikri ve bunlarla ilgili açıklamalardır. Bu itibarla sureye, kıyamet gününün kalplere korku veren tavsifiyle başlanmış, bunu, bazı peygamberlerin kıssaları takip etmiştir.

Surenin ilk ayetlerinde kıyamet vaktinin yaklaşmış olduğuna işaret edilmiş, buna rağmen insanların hesabı ve ıkabı umursamaz bir hâlde Kur'an'ın uyarılarına kulak asmadıkları, aksine dünyanın geçici lezzetleriyle sarhoş olarak günlerini gün etmeye çalıştıkları zikredilmiştir. Bunu takiben Mekkeli müşriklerin Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini inkâr etmelerinin belli başlı sebepleri açıklanmıştır. Onun da diğer insanlar gibi bir beşer olması ve geçmiş peygamberlerden Musa ve İsa'nın getirdikleri mucizeler gibi apaçık maddi mucizeler getirmemesi bu sebeplerin başında gelir. Müşrikler tarafından Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini inkâr sebebi olarak ileri sürülen bu görüşler, Kur'an-ı Kerim tarafından bütün peygamberlerin yemek yiyen ve sokaklarda dolaşan birer beşer oldukları hatırlatılarak reddedilmiş, sonra da onun peygamberliğini inkâr edenler, peygamberlerini inkâr ettikleri için helak olan geçmiş kavimler gibi helak edilmekle tehdit olunmuşlardır. Daha sonra yerle göklerin yaratılışındaki azamete ve meleklerin Allah'ın emirlerine uymak ve suçlu kavimlerin üzerlerine indirilecek azap emrini tereddüt etmeden ve bekletmeden süratle yeri-

ne getirmek hususundaki özelliklerine dikkatleri çekilmiştir.

Daha sonra Kur'an-ı Kerim, müşriklerin Allah'ı terk ederek birtakım putları ilah edinip onlara ibadet etmelerini münakaşa konusu yapmış ve onlardan iddialarını ispat edecek deliller isterken, Allah'ın varlığına ve birliğine deliller getirerek O'ndan başka ilah olmadığını, eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, göklerin ve yerin fesada uğrayacağını, önceleri göklerin ve yerin bitişik olduğu hâlde onları Allah'ın birbirinden ayırdığını, yeryüzünün insanları sarsmaması için üzerinde sabit dağlar yarattığını, keza gece ile gündüzü, güneşi ve ayı yaratanın da Allah olduğunu, dolayısıyla melekler ve peygamberler de dâhil bütün canlı varlıkların ölümü tadacaklarını ve Allah'tan başka her şeyin yok olacağını zikretmiştir. Bu itibarla kıyamet vakti gelmiş ve kâfirler için azap iyice yaklaşmıştır. O gün adalet terazileri kurulacak ve hiçbir nefis hak ettiğinin dışında bir cezaya veya haksızlığa uğratılmayacaktır.

Buraya kadar zikredilen hususların teyit ve tekidi maksadıyla, Musa, Harun, İbrahim, Lut, İshak, Yakup, Nûh, Davut, Süleyman, Eyüp, İsmail, İdris, Zülkifl, Yunus, Zekeriyya, Yahya ve İsa (as.) peygamberlerin kıssaları içinde, geçmiş kavimlerden misaller verilmiştir. Zikredilen peygamber kıssalarından şu husus iyice anlaşılmaktadır ki Allah'ın ibadetine davet edip, iyi amel işleyenlerin güzel akıbetle müjdelenmelerinde, hakkı inkâr eden ve kötü amel işleyenlerin ise cehennem azabıyla tehdit edilmelerinde bütün peygamberler birleşmişlerdir. Dünyada iken küfreden ve küfürlerinden hiçbir surette dönmeyen kâfirler için, kıyamet günü şiddetli bir azap vardır. Bunlar, ibadet ettikleri putlarıyla birlikte cehennem odunudurlar. O gün, yeryüzü değişerek bambaşka bir yeryüzü olmuş, gökler ise kitap sahifeleri gibi dürülmüştür.

Sure, Hazreti Peygamber'in (sas.) âlemlere rahmet olarak gönderildiğini beyan ile sona ermiştir. Ona, bütün insanların ilahının tek bir ilah olduğu, şeriki ve benzeri bulunmadığı, bu itibarla O'nun emirlerine uymak ve hükümlerine boyun eğmek gerektiği vahyedilmiştir. Bu gerçeği insanlara tebliğ etmek ve kendisine tabi olanları cennet nimetleriyle müjdeleyip karşı çıkanları da cehennem azabıyla uyarmak da onun görevidir. Zira kıyamet vakti yaklaşmıştır. Kıyâmet gününden önce kâfirlerin üzerine azap indirmek veya onu tehir etmek Allah'ın bileceği iştir. Eğer kâfirler üzerine hak ettikleri bu azabı indirmezse, bu da onları denemek ve bir süreye kadar onları dünya nimetlerinden faydalandırmak içindir.

3. Enbiyâ Suresinin Kendinden Önceki Sureyle Bağlantısı

Enbiyâ suresiyle kendinden önceki Tâhâ suresi arasında iki yönden bağlantının bulunduğu anlaşılmaktadır. Birincisi, her iki surede de birbiri arkasına, kıyamet vaktinin yaklaşmış olduğuna işaret edilerek insanların gaflet ve umursamazlık içinde yaşadıklarına dikkatlerin çekilmesi ve hiç beklemedikleri bir anda üzerlerine inecek bir azap ile uyarılmalarıdır. Nitekim Tâhâ suresinin son ayeti olan 129. ayette, *"Eğer Rabbin tarafından verilmiş bir söz ve belirli bir süre olmasaydı (üzerlerine) azap hemen lazım gelirdi."* buyurularak beklenen kıyamet gününün iyice yaklaşmış olduğuna işaret edilmiş, Enbiyâ suresinin başında ise *"İnsanların hesap vakti gelmiştir; fakat onlar, hâlâ yüz çevirmiş olarak gaflet içindedirler."* buyurulmak suretiyle aynı konu zikredilmiştir.

İki sure arasındaki bağlantının diğer bir delili ise insanların, dünya hayatının süsü olarak tavsif edilen mal çokluğu ile övünmekten menedilirken, amellerini ahiret için çoğaltmaya teşvik olunmalarıdır. Nitekim Tâhâ suresinin 131. ayetinde, *"Kendilerini denemek için, onlardan bir sınıfı, dünya hayatının süsü olarak kendisiyle faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır."* buyurulmuş, bunu, *"Ailene namazı emret ve sen de ona devamlı ol..."* ayeti takip etmiştir. Zira kıyamet vaktinin iyice yaklaşmış olma-

sı, dünya hayatının süsü olan malın peşinde koşmamayı, aksine ahiret için faydalı olacak amellerle meşgul olmayı gerektirir. Tâhâ suresi bu konuyla sona ererken, Enbiyâ suresi de yukarıda işaret ettiğimiz gibi, kıyamet vaktinin geldiğini beyan ederek başlamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ اِلَّا اسْتَمَعُوهُ
وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَاَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ اَفَتَأْتُونَ
السِّحْرَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْاَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ
قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ بَلِ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِاٰيَةٍ كَمَا اُرْسِلَ الْاَوَّلُونَ ﴿٥﴾ مَا اٰمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ
قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا اَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1 İnsanların hesap vakti gelmiştir; fakat onlar hâlâ yüz çevirmiş olarak gaflet içindedirler.

2-3 Kendilerine Rablerinden gelen her yeni ihtarı, ancak onunla alay ederek ve kalpleri (Allah'ın zikrinden) gâfil olduğu hâlde dinlerler. O zulmedenler, kendi aralarındaki, "Bu da sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz, göre göre sihre mi kapılacaksınız?" sırrını başkalarından gizlerler.

4 Peygamber, "Benim Rabbim, gökteki ve yerdeki her sözü bilir. O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir." demiştir.

5 Fakat onlar, "Rüya saçmalıkları.", "Onu o uydurdu.", "Hayır, o şairdir.", "Evvelki (peygamberlerin) gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirsin bakalım." demektedirler.

6 Kendilerinden önce helak ettiğimiz kasaba halkları da iman etmemişlerdi; bunlar mı iman edecekler?

Allah Teâlâ, önceki surenin son ayetlerinde Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber'e olan inançsızlıklarını bahis konusu ederek onun hakkında, "Rabbinden bize bir mucize getiremez miydi?" dediklerini, oysa onlara, en büyük mucize olarak Kur'an-ı Kerim'in getirildiğini zikredip gerek Hazreti Peygamber'in gerekse ona verilen bu kitabın gelmesinden önce, küfürleri dolayısıyla o müşrikler helak edilmiş olsalardı, bu sefer de onların, "Rabbimiz! Biz helak edilmezden önce bize bir peygamber gönderseydin, biz ona ve onun getirdiği ayetlere uyardık da bu durumlara düşmez, rezil ve zelil olmazdık." diyeceklerini zikrettikten sonra, Enbiyâ suresinin bu ilk ayetlerinde yine Mekkeli müşrikleri bahis konusu etmiş ve onların Hazreti Peygamber'e karşı nasıl küstahça bir tavır takındıklarını ve onun hakkında neler söylediklerini açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

1 İnsanların hesap vakti gelmiştir; fakat onlar hâlâ yüz çevirmiş olarak gaflet içindedirler.

[2-3] Kendilerine Rablerinden gelen her yeni ihtarı, ancak onunla alay ederek ve kalpleri (Allah'ın zikrinden) gâfil olduğu hâlde dinlerler. O zulmedenler, kendi aralarındaki, "Bu da sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz, göre göre sihre mi kapılacaksınız?" sırrını başkalarından gizlerler.

[4] Peygamber, "Benim Rabbim, gökteki ve yerdeki her sözü bilir. O, hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir." demiştir.

[5] Fakat onlar, "Rüya saçmalıkları.", "Onu o uydurdu.", "Hayır, o şairdir.", "Evvelki (peygamberlerin) gönderildiği gibi o da bize bir mucize getirsin bakalım." demektedirler.

[6] Kendilerinden önce helak ettiğimiz kasaba halkları da iman etmemişlerdi; bunlar mı iman edecekler?

1 Allah Teâlâ, kıyamet vaktinin ve dolayısıyla insanların dünyada iken işlemiş oldukları amellerle ilgili hesabın görülüp herkesin kendi ameline göre cezalandırılacağı zamanın iyice yaklaşmış olduğunu haber vermiş ve onları, ahirete iyi ameller işlemiş kimseler olarak gitmeleri için bir defa daha uyarmıştır. Ancak bilinen acı bir gerçek vardır ki o da onlara yöneltilen bu uyarılar ne kadar çok tekrarlanırsa tekrarlansın, onlar yine de bu uyarılara kulak asmamak ve kendilerine gönderilen peygamberden ve onun getirdiği kitaptan yüz çevirmiş olarak gaflet uykularından uyanmamak hususunda direnmektedirler.

Bazı müfessirler, İbn Abbâs'tan (ra.) gelen bir habere istinaden, ayet-i kerimede sözü edilen insanlarla, Hazreti Peygamber'in yaşadığı dönemdeki müşrik Mekke halkının kastedildiğini, nitekim bunu takip eden ikinci ayetteki, *"Rablerinden gelen her yeni ihtarı, onunla alay ederek ve kalpleri (Allah'ın zikrinden) gafil olduğu hâlde dinlerler..."* ibaresiyle ve daha sonra Hazreti Peygamber hakkında söylenen sözlerle de bu müşriklere işaret edildiğini ileri sürmüşlerdir. Her ne kadar Kur'an-ı Kerim'in indiği devirde pek çok ayette zikredilen birtakım söz ve davranışlarla müşriklere işaret edildiği anlaşılırsa da bu ayetlerle, müşriklerin yaşayış tarzını benimseyen ve bütün inanç ve davranışlarıyla onların yolunda gittiklerini gösteren diğer bütün insanların da kastedildiğinde hiç şüphe yoktur. Binaenaleyh Hazreti Peygamber devrinde yaşayan bir müşriğin inanç ve davranışıyla hak ettiği acı akıbet her ne ise asırlar sonra gelen ve aynı inanç ve davranış içinde bulunan kâfirin hak ettiği akıbet de diğerinden farklı değildir.

2-3 İşte, hesap vakti iyice yaklaşmasına rağmen, yine de gaflet içinde yaşayan bu insanlar, Rableri katından yeni nazil olmuş bir sureye veya bir ayete muttali oldukları zaman, onu dinleseler bile, ancak dudak bükerek veya alay ederek dinlerler. Kalpleri veya zihinleri, o sure veya ayetin, Allah katından geldiğini düşünemeyecek kadar başka şeylerle meşguldür; kısacası onlar, gaflet içindedirler. Kendilerini dünya ve ahirette mutluluğa ulaştıracak yolu göstermekten başka bir gayesi bulunmayan ve onlara sadece bu yolu göstermek için gelen peygamber söz konusu olduğu zaman da aralarında fısıldaşarak ve gizli gizli konuşarak onu alaya alırlar ve "O da nihayet sizin gibi bir insandan başka nedir ki? Getirdiği mucizeler ise sadece bir sihir. Şimdi siz, bile bile ona inanıp peşinden gideceksiniz de onun gibi bir sihirbaz mı olacaksınız?" derler. Onlar, bu sözleriyle onun, Allah tarafından seçilip kendilerine gönderilmiş uyarıcı bir peygamber olduğunu açık açık reddederler. Zira onlara göre Allah'ın peygamberi, kendileri gibi bir beşer değil, fakat beşerden farklı yaratılışa sahip bir varlık olmalıydı; böyle bir yaratılışa sahip varlık da ancak meleklerdi. Kısaca ifade etmek gerekirse müşrikler, Hazreti Muhammed'in melekler arasından seçilmiş bir varlık değil, sadece bir beşer olması itibariyle yalan söylediğine inanıyorlar, getirdiği Kur'an-ı Kerim'in de Allah katından gelmiş bir kitap olduğunu aynı sebeple reddediyorlardı. Allah Teâlâ, konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Müşrikler, kendi içlerinden bir uyarı-*

cının gelmesine şaşırmışlar ve demişlerdi ki: "Bu, yalancı bir sihirbazdır." (38/Sâd, 4).

4 Allah Teâlâ, hiç şüphesiz, müşriklerin kendi aralarında ne fısıldaştıklarını ve Hazreti Peygamber hakkında ne konuştuklarını elbette biliyordu. Konu ayette şöyle ifade edilmektedir: *"Muhakkak ki Allah, onların içlerinde gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir..."* (16/Nahl, 23). Bu itibarla Hazret Peygamber, Rabbinden aldığı vahiyle, müşriklerin kendisi hakkındaki fısıldaşmalarını cevaplamış ve onlara şöyle demiştir: Sizin söylediklerinizin hiçbiri Rabbime gizli kalmaz. Benim de sizin de Rabbimiz olan Allah, yerde ve göklerde cereyan eden her hadiseyi, her fiili ve her konuşmayı bilir. Siz ne söylerseniz söyleyin, gizli veya açık nasıl konuşursanız konuşun, sizin söylediklerinizi veya konuşmalarınız Allah'a asla gizli değildir.

5 Buna rağmen müşriklerin, küfürlerinde inat etmekten yine de vazgeçmedikleri ve Hazreti Peygamber'i çirkin sıfatlarla tavsif etmeye devam ettikleri görülmektedir. Allah Teâlâ bu ayette onların Hazreti Peygamber'e isnat ettikleri bu sıfatları zikretmiştir ki bunların başında Müşriklerin önce, *"Bunlar rüya saçmalıklarıdır."* diyerek Kur'an-ı Kerim'in saçma sapan bir rüya eseri olduğunu ileri süren görüşleri açıklanmıştır. Bunu takiben onların, *"Onu, o uydurdu."* dedikleri zikredilmiştir ki bu sözlerle müşrikler, Kur'an-ı Kerim'in Hazreti Peygamber tarafından uydurulduğunu ileri sürmüşlerdir. Müşriklerin diğer bir iddiaları da Hazreti Peygamber hakkında ileri sürdükleri, *"Hayır o şairdir."* sözüdür ki bu sözden de onların Kur'an-ı Kerim'i bir çeşit şiir kitabı olarak kabul ettikleri anlaşılır. Müşriklerin Hazreti Peygamber'e olan inançsızlıklarını ortaya koydukları diğer bir sözleri de ona, *"Evvelki peygamberlere gönderildiği gibi bir mucize getir."* diyerek ondan mucizeler istemeleridir.

6 Allah Teâlâ, müşriklerin küfür üzerindeki bu direnişlerine ve özellikle Hazreti Peygamber'den geçmiş peygamberlerin getirdikleri mucizeler gibi maddi mucizeler istemelerine karşı onlara açık ve kesin bir cevap vermiş ve buyurmuştur ki: Kendilerinden önce helak ettiğimiz birçok kavim vardır. Bu kavimlere de kendi içlerinden peygamberler göndermiştik. Bu peygamberler, Allah'ı bırakarak kendi elleriyle yaptıkları putları ilah edinen ve bu ilahlara ibadet eden kavimlerini kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın ibadetine davet etmişlerdi. Ayrıca kendilerinin Allah tarafından gönderilen birer elçi olduklarını ispat etmeleri için onlara maddi mucizeler de vermiştik. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Semud kavmine kardeşleri Salih'i (göndermiştik. O da kavmine şöyle) demişti: "Ey Kavmim! Sizin için kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a ibadet edin. Rabbinizden size apaçık bir delil gelmiştir. Bu, size bir mucize olmak üzere Allah'ın devesidir. Onu Allah'ın arzında kendi başına yiyip içmeye bırakın. Ona herhangi bir kötülük etmeyin; aksi hâlde sizi elim bir azap yakalar."* (7/A'râf, 73). Salih'in (as.) bu açık beyanına ve kavmini tek bir Allah inancına ve ibadetine davet etmesine rağmen kavi ile aralarında şöyle bir konuşma geçmişti: *"Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinden iman etmiş zayıflara şöyle demişlerdi: "Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor (ve buna inanıyor) musunuz"? Onlar da demişlerdi ki: "Elbette, biz onunla gönderilen (hakk)a iman edenleriz." Büyüklük taslayanlar ise demişlerdi ki: "Biz de sizin iman ettiğinizi inkâr edenleriz." Sonra da deveyi boğazlayıp Rablerinin emrine karşı gelmişler ve (Salih'e de şöyle) demişlerdi: "Ey Salih! Eğer gönderilmiş peygamberlerden isen, bize vadettiğin (azab)ı getir." Bundan sonradır ki onları bir sarsıntı yakalamış ve kendi yurtlarında çökekalmışlardı."* Bu ayetlerde de açıklandığı gibi Salih peygambere deve mucizesi verilmiş, fakat içlerinden çok azı müstesna, kavmi, mucize olarak gönderilen deveyi boğazladığı gibi Allah'ın peygamberine de iman etmemiştir. Bunun gibi Musa'ya asa ve gözleri kamaştıran beyaz el, İsa'ya beşikte iken konuşma, hastayı iyileştirme ve ölüyü diriltme mucizeleri verilmiş, diğer birçok peygamber de kavimlerine değişik

mucizelerle gelmiştir. Ne var ki hangi peygamber bir mucize getirmişse o peygambere kavmi iman etmemiş, aksine onu yalanlamış, fırsat bulduğu zaman öldürmeye bile kalkışmıştır. Netice olarak, *"Üzerlerine Rabbinin (azap) sözü gerçekleşmiş olanlar, kendilerine bütün mucizeler gelmiş olsa bile, o acı azabı görmedikçe yine de iman etmezler."* (10/Yûnus, 96-97) şeklinde buyurulmuştur. Şimdi, gerçek böyle iken ve müşrik Mekke halkından önce gelip geçen, küfürleri ve Allah'ı bırakarak kendilerine faydası da zararı dokunmayan çamurdan veya taştan yapılmış birtakım putları ilah edinip onlara ibadet etmeleri sebebiyle helak olan pek çok kavim, peygamberleri tarafından kendilerine çeşitli mucizeler de getirilmiş olduğu hâlde yine de iman etmemişken, peygamberlerinden maddi mucize isteyen bu müşrik Mekke halkı mı iman edecek?

وَمَآ اَرْسَلْنَا قَبْلَكَ اِلَّا رِجَالًا نُوحِيٓ اِلَيْهِمْ فَسْـَٔلُوٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا
جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَاَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ
نَشَآءُ وَاَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾ لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

7 Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz birtakım adamları göndermiştik. Eğer bilmiyorsanız (inanan) kitap ehline sorun.

8 Onları yiyecek yemez bir ceset yapmamıştık; ebedî de değillerdi.

9 Sonra, onlara verdiğimiz söze sadık kaldık; hem onları, hem de dilediğimiz kimseleri kurtardık; haddi aşanları da helak ettik.

10 Size de içinde nasihatimizin bulunduğu bir kitap indirdik; hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde kıyamet gününün ve dolayısıyla o gün görülecek hesap vaktinin iyice yaklaşmış olduğunu hatırlatıp, insanların yine de gaflet içinde haktan ve hakikatten yüz çevirmiş olarak kendilerine Rablerinden gelen ihtarı umursamadıklarını, kendilerini hak yola davet etmek için gönderilen peygamberi ise "Bizim gibi bir beşer; onun bizden farklı ne gibi bir özelliği ve ne gibi bir üstünlüğü var?" diyerek alaya aldıklarını ve dolayısıyla ona inanmadıklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde müşriklerin Hazreti Peygamber hakkında, "O da sizin gibi bir insan." diyerek inançsızlıklarında mesnet edindikleri bu iddiayı ele almış ve geçmiş devirlerde gönderilen peygamberlerin de insanlar arasından seçildiğini ve dolayısıyla onların da beşerden başka bir varlık olmadıklarını hatırlatarak müşriklerin Hazreti Peygamber hakkındaki iddialarını reddetmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

7 Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz birtakım adamları göndermiştik. Eğer bilmiyorsanız (inanan) kitap ehline sorun.

8 Onları yiyecek yemez bir ceset yapmamıştık; ebedî de değillerdi.

9 Sonra, onlara verdiğimiz söze sadık kaldık; hem onları, hem de dilediğimiz kimseleri kurtardık; haddi aşanları da helak ettik.

10 Size de içinde nasihatimizin bulunduğu bir kitap indirdik; hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?

7 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in beşer oluşunu bahane ederek ona inanmayan ve "O da bizim gibi bir beşer." diyen müşriklerin bu görüşlerini reddetmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de beşer içinden seçilmiş birer erkekti. Onlar arasında peygamber olarak gönderilmiş tek bir melek bulunmadığı gibi tek bir kadın da yoktu. Eğer bu hususta herhangi bir şüphesi olan varsa, kitap ehlinden ilim sahibi kimselere de sorsun. Onlar da gönderilen bütün peygamberlerin birer insan olduğunu bilirler ki bu husus, Kur'an-ı Kerim'in başka ayetlerinde de açıkça belirtilmiştir: *"Senden önce de şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz kimselerden başkasını göndermemiştik..."* (12/Yûsuf, 109); *"(Ey Muhammed!) De ki: Ben, peygamberlerin ilki değilim..."* (46/Ahkâf, 9). Kavmine söylemesi için Hazreti Peygamber'e emredilen bu sözle kastedilen mana, kendinden önce gönderilen başka peygamberlerin de bulunduğu ve bunların da kendisi gibi beşer olduğudur.

8 Allah Teâlâ, daha önce gönderilen peygamberlerin de kendilerine vahyedilen birer insan olduklarını açıkladıktan sonra, onların, cesedi veya vücudu olmayan, ruhtan ibaret birer varlık olmadıklarını ve dünyada da ebediyyen kalmayacaklarını beyan etmiş ve hepsinin de yemek, içmek, sokaklarda dolaşmak, uyumak, neşelenmek, üzülmek, hastalanmak ve nihayet ölüp bu dünyadan ayrılmak gibi, bir insanın sahip olabileceği bütün özelliklerin onlarda da bulunduğunu bildirmiştir. Kısacası bu peygamberler, müşriklerin küfürleri sebebiyle bir türlü akıl erdiremeyip de *"Şu da ne biçim peygamber? Yemek yiyor; pazar yerlerinde yürüyor..."* (25/Furkân, 7) dedikleri cinsten varlıklardır yani hepsi de birer insandır. Yine bu hususu teyit bağlamında şöyle buyurulmuştur: *"Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki yemek yememiş ve sokaklarda yürümemiş olsun..."* (25/Furkân, 20).

9 Şu da unutulmamalıdır ki Allah, düşmanlarına karşı yardım hususunda bu peygamberlere verdiği sözlere daima sadık kalmış ve onları her çeşit tehlikeye karşı korumuştur. Düşmanlarını, onlara yalan isnat edenleri ve küfür üzerinde direnenleri ise helak etmiş, onlara tabi olan ve onların peşinden giden mü'minlerden dilediklerini de her türlü tehlikeden uzak tutmuştur.

10 Allah Teâlâ, peygamberliğin meleklere has bir görev olduğu iddiasıyla Hazreti Muhammed'in (sas.) peygamberliğini inkâr eden müşriklerin bu iddialarını reddedip bütün peygamberlerin beşeriyetini ispat ettikten sonra, Kur'an-ı Kerim'in yüksek şerefine, büyük faziletine ve insanlar için getirdiği hudutsuz faydalara işaretle insanları onun kadrini bilmeye teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: Size, insanlık kaidelerini öğreterek yüksek şeref ve fazilet sahibi birer mü'min olmanızı sağlayacak bu kitabı, yani Kur'an'ı indirdik. O size dünyada rehberlik ederek bu üstün sıfatları kazandıracak, bundan daha önemlisi, sizi ahiret mutluluğuna eriştirecektir. Gerçek böyle olduğu hâlde şimdi siz, aklınızı kullanarak bu kitabın rehberliğinden faydalanmayı ve hem dünyada hem de ahirette yüksek dereceler kazanmayı hiç düşünmez misiniz?

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَاَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا اٰخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا اَحَسُّوا بَأْسَنَآ اِذَا هُمْ مِنْهَا
يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾ لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوٓا اِلٰى مَآ اُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسَاكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْـَٔلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا
وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوٰيهُمْ حَتّٰى جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا
السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ اَرَدْنَآ اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَاتَّخَذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّآ ۟ اِنْ كُنَّا فَاعِلِينَ

﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ ۚ وَلَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَلَهُ مَنْ
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ
وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾

[11] Zalim olan nice kasaba halkını kırıp geçirdik ve onlardan sonra da başkalarını getirdik.

[12] Azabımızı hissettikleri zaman ondan süratle kaçıyorlardı.

[13] (Onlara denilir ki:) "İçinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün; belki (gördükleriniz ve bildikleriniz) size sorulur."

[14] (Fakat onlar, kaçmaktan ümitleri kesilince)i "Vah bize!" derler. "Biz gerçekten nefislerimize zulmeden kimseler idik."

[15] Onların bu sözleri devam edip giderken, onları biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirириz.

[16] Biz, gökleri ve yeri ve bu ikisi arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.

[17] Eğer kendimize bir eğlence edinmek isteseydik onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat biz bunu asla yapmayız.

[18] Ancak hakkı batıla fırlatırız; böylece o da onu helak eder; batıl da yok olur gider. Allah'a isnat ettiğiniz vasıflardan dolayı size yazıklar olsun.

[19] Göklerde ve yerde kim varsa Allah'ındır. O'nun katındakiler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler ve yorulmazlar.

[20] Gece ve gündüz usanmadan (O'nu) tesbih ederler.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde müşriklerin Hazreti Peygamber hakkında, "O da sizin gibi bir insan." diyerek inançsızlıkları için mesnet edindikleri bir iddiayı ele alarak geçmiş devirlerde gönderilen peygamberlerin de insanlar arasından seçildiğini ve dolayısıyla onların da beşerden başka bir varlık olmadıklarını hatırlatarak müşriklerin iddialarını reddedip haddi aşıp küfürlerinde direnenleri helak ettiğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde küfür ehli üzerinde durarak, onları küfür ve isyandan uzaklaştırmak ve hak yola dönmelerini sağlamak için Allah'ın emir ve yasaklarına uymamakta direnen nice kasaba halklarını helak ettiğini, Allah'a iman eden ve O'na ibadetinde kusursuz davrananlara ise yardım ettiğini örnek olarak zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[11] Zalim olan nice kasaba halkını kırıp geçirdik ve onlardan sonra da başkalarını getirdik.

[12] Azabımızı hissettikleri zaman ondan süratle kaçıyorlardı.

[13] (Onlara denilir ki:) "İçinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün; belki (gördükleriniz ve bildikleriniz) size sorulur."

[14] (Fakat onlar, kaçmaktan ümitleri kesilince), "Vah bize!" derler. "Biz gerçekten nefislerimize zulmeden kimseler idik."

[15] Onların bu sözleri devam edip giderken, onları biçilmiş ekine, sönmüş ateşe çevirириz.

11 Nice kasaba halkı vardır ki bunlar Allah'ı inkâr edip peygamberlerini de yalanlayarak nefislerine zulmettikleri için, onları kırıp geçirdik

ve helak ettik. Sonra da onların yerine başka kavimler, başka halklar getirdik. Allah Teâlâ'nın buna benzer beyanlarını Kur'an-ı Kerim'in başka surelerinde de görmek mümkündür: *"Nuh'tan sonra nice nesilleri (böyle) helak etmişizdir..."* (17/İsrâ, 17); *"Nice kasabalar vardır ki zalim oldukları için onları helak etmişizdir; artık onların (duvarları) çatıları üzerine çökmüştür..."* (22/Hacc, 45).

12 Bu kasaba halkları, peygamberlerinin üzerlerine geleceğini haber verdiği azabın gelmekte olduğunu hissettikleri zaman, ondan kurtulmanın yollarını ararlar ve o azap üzerlerine inmeden ülkelerini terk edip kaçmaya çalışırlar.

13 İşte o zaman onlara, istihza yollu bir ifadeyle denilir ki: Bol ve çeşit çeşit nimetlerle refah ve saadet içinde yaşadığınız evlerinizi terk edip nerelere gideceksiniz? Yurdunuza geri dönün. Size ihsan edilen bu nimetlerin şükrünü ifa edip etmediğiniz size elbette sorulacaktır.

14 Onlar ise üzerlerine geleceğini hissettikleri azaptan kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığını görüp anlayınca, pişmanlık içinde başlarını yumruklayarak günahlarını itiraf ederler ve "Yazıklar olsun bize! Biz, gerçekten küfrederek nefislerimize zulmetmişiz." diye haykırırlar.

15 Onlar bu haykırışla günahlarını itiraf edip dururken, üzerlerine inen azabımızla biçilmiş ekine ve ateşi sönmüş ocağa dönerler de sesleri kesilir. Bu, hiç şüphesiz onların, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ve peygamberlere verilen mucizeleri de bir çeşit oyun veya sihir olarak tavsif etmeleri sebebiyle hak ettikleri adil bir cezadır. Çünkü bu dünyada yaşamış olmanın başlıca gayesi, yaşayanların akıbetlerini adalet ölçüleri içinde tespit etmek ve hak ettiklerini kendilerine vermektir. Başka bir ifadeyle kötülük edenlere yaptıklarının karşılığını vermek, iyilik edenleri de güzel bir akıbetle mükâfatlandırmaktır. Bu itibarla yeryüzünde yaratılan hiçbir şey boşuna yaratılmış değildir.

[16] Biz, gökleri ve yeri ve bu ikisi arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık.

[17] Eğer kendimize bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat biz bunu asla yapmayız.

[18] Ancak hakkı batıla fırlatırız; böylece o da onu helak eder; batıl da yok olur gider. Allah'a isnat ettiğiniz vasıflardan dolayı size yazıklar olsun.

[19] Göklerde ve yerde kim varsa Allah'ındır. O'nun katındakiler O'na ibadet etmekten büyüklenmezler ve yorulmazlar.

[20] Gece ve gündüz usanmadan (O'nu) tesbih ederler.

16 Biz, gökleri, yeri ve bu ikisi arasında bulunan her şeyi oyun ve eğlence olsun diye değil, hikmet gereği, hak ve adaletle yarattık. Bu sebeple, yaratılmış her şeyin, gerek canlılar gerekse yaratılan diğer varlıklar için, insanların akıl edemedikleri birtakım faydaları bulunduğunda hiç şüphe yoktur. Bunların başta gelen faydası, insanlara onların mutlaka bir yaratıcısı bulunduğunu ve bu yaratıcının hudutsuz gücünü onlara göstermiş olmasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Göğü, yeri ve ikisinin arasında bulunanları boş yere yaratmadık. Bu, inkâr edenlerin zannıdır. Ateşe girecek olan o inkârcıların vay hâline."* (38/Sâd, 27). Bu ayetten de anlaşıldığı gibi, çevresinde gördüğü her şeyin sadece eğlence için ve boş yere yaratılmış şeyler olduğunu ileri süren bu akılsızlar, hakkı inkâr eden ve küfür yolunu seçen kâfirlerden başkası değildir.

17 Eğer biz, bu akılsız kâfirlerin ileri sürdükleri gibi, yarattıklarımızı boş yere ve sadece bir eğlence olsun diye yaratmış olsaydık, bunları yaratmaya gerek duymaksızın, kendi katımızda dilediğimiz eğlenceyi bulmakta elbette güçlük çekmezdik. Fakat bu, bizim şanımıza elbette yakışmazdı. Bizim böyle şeylerden münezzeh olduğumuzu bu iftiracılar bilmezler mi?

18 Her şeyin boş yere ve sadece eğlence için

yaratıldığını ileri süren bu iftiracıların bütün iddiaları hakkı inkâr edip batıl ile iştigalden başka bir şey değildir. Oysa biz, hakkı batılın tepesine indirir de onu paramparça ederiz. Zira batıl, hak karşısında daima yok olmaya mahkûmdur. Bu itibarla ey kâfirler, sizin gerek Allah'a, gerek peygamberine ve gerekse ona indirdiği kitaba yakıştırıp isnat ettiğiniz birtakım batıl sıfatların hiçbir değeri yoktur. Bunu idrak etmekten bu derece âciz olmanız sebebiyle size yazıklar olsun.

19 Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ındır ve hepsi de O'nun kuludur. Çünkü onların hepsini de O yaratmış ve muhtaç oldukları yiyecek ve içecekle her çeşit nimeti onlara O vermiştir. Bu ise bütün varlıkların O'nun emir ve nehiylerine uymalarını, her yönden O'na itaatle kulluk etmelerini gerektirir. Bu sebepledir ki O'nun katında bulunan kişiler veya melekler, büyüklenmeden O'na ibadet ederler ve bu ibadetlerinden usanç veya yorgunluk hissetmezler.

20 Keza usanç ve yorgunluk hissetmeden gece ve gündüz O'nu tesbih ederler. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Allah'ın kendilerine emrettiklerine asla karşı gelmezler; emrolundukları her şeyi yaparlar."* (66/Tahrîm, 6).

أَمِ اتَّخَذُوٓا۟ ءَالِهَةً مِّنَ ٱلْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا ۚ فَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ رَبِّ
ٱلْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمِ ٱتَّخَذُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ ءَالِهَةً ۖ قُلْ هَاتُوا۟
بُرْهَٰنَكُمْ ۖ هَٰذَا ذِكْرُ مَن مَّعِىَ وَذِكْرُ مَن قَبْلِى ۗ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ٱلْحَقَّ ۖ فَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾ وَمَآ
أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِىٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱلرَّحْمَٰنُ وَلَدًا
سُبْحَٰنَهُ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُۥ بِٱلْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِۦ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ٱرْتَضَىٰ وَهُم مِّنْ خَشْيَتِهِۦ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ وَمَن يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّىٓ إِلَٰهٌ مِّن دُونِهِۦ
فَذَٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾

[21] Yoksa onlar, yeryüzünde birtakım tanrılar edindiler de ölüleri onlar mı diriltecek?

[22] Oysa yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, her ikisi de bozulur giderdi. Arş'ın Rabbi Allah, onların vasfettikleri şeylerden münezzehtir.

[23] O, yaptığı şeyden sorulmaz; fakat onlar sorulurlar.

[24] Yoksa O'nu bırakıp birtakım ilahlar mı edindiler? (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Öyleyse (ilahlar edinmenizin) kesin delilini getirin. İşte benimle beraber olanlara ve benden öncekilere gönderilen kitap bu; fakat onların çoğu hakkı bilmiyorlar; bu yüzden de ondan yüz çeviriyorlar.

[25] Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, "Benden başka ilah yoktur; bu itibarla bana ibadet edin." diye vahyetmiş olmayalım.

[26] Müşrikler, "Rahmân bir çocuk edindi." demektedirler. Hâşâ; onlar, ikram edilmiş kullardır.

[27] Sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle amel ederler.

[28] Allah, onların önlerindekini de bilir, arkalarındakini de. Rıza gösterdiği kimselerden başkasına şefaat edemezler. O'nun korkusundan titrerler.

[29] Onlardan herhangi biri Allah'ı bırakıp da "Ben ilahım." derse bu yüzden onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde küfür ehli üzerinde durarak, hem onlara birer ibret teşkil etmesi, hem de onları küfür ve isyandan uzaklaştırıp hak yola dönmelerini sağlaması için, Allah'ın emir ve yasaklarına uymamakta direnen nice kasaba halklarını helak ettiğini, Allah'a iman eden ve O'na ibadetinde kusursuz davrananlardan ise yardımını hiçbir zaman esirgemediğini açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde tevhidin beyanına, şirkin ve şerikin kendisinden nefyine tahsis etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[21] Yoksa onlar, yeryüzünde birtakım tanrılar edindiler de ölüleri onlar mı diriltecek?

[22] Oysa yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, her ikisi de bozulur giderdi. Arş'ın Rabbi Allah, onların vasfettikleri şeylerden münezzehtir.

[23] O, yaptığı şeyden sorulmaz; fakat onlar sorulurlar.

21 Allah Teâlâ, kendisini bırakıp da birtakım varlıkları yahut kendi elleriyle yaptıkları putları ilah edinip onlara ibadet eden müşriklerin bu davranışlarını inkâr manasında şöyle buyurmuştur: Yoksa bu müşrikler, yeryüzünde Allah'ı bırakarak birtakım ilahlar edindiler de şimdi onların bu ilahları mı ölülere yeniden hayat verecek ve kabirlerinden diriltip çıkaracak? Hayır; kendilerine fayda ve zarar vermekten bile âciz bu ilahlar, bir ölüyü diriltmeye de asla muktedir değillerdir. Bu ayet-i kerime şu hususu açıkça belirtmektedir ki bir ölüye yeniden hayat vererek onu diriltmek, uluhiyyetin başlıca özelliklerinden biridir. Gerçek böyle olunca, müşriklerin ilah edindikleri putların da bu özelliğe sahip olmaları ve herhangi bir ölüyü diriltmeleri gerekirdi. Her ne kadar müşrikler, ilahlarının ölüleri diriltebileceği iddiasında bulunmamışlarsa da onları ilah edinmekle, böyle bir özelliğe sahip olduklarını da zımnen benimsemiş olmaktadırlar. Oysa onların böyle bir özellikleri yoktur ve dolayısıyla onlar, hiçbir surette ölüleri diriltmeye kadir değillerdir. Bu takdirde onların ilah olmaları da elbette mümkün değildir.

22 Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ı bırakarak başka ilahlar edinmelerini inkâr ile bu ilahların ölüyü bile diriltmekten âciz olduğunu beyan ettikten sonra, tevhidi, yani Allah'tan başka ilah olmadığını ispat sadedinde şöyle buyurmuştur: Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, yerin ve göğün düzeni bozulur ve her ikisi de harap olur giderdi. Zira ilahlardan her birinin, kendi istek ve iradesi istikametinde bir şeyler yapmak istemesi ve diğerlerini de buna tabi olmaya zorlaması kaçınılmazdır. Bu ise aralarında büyük ihtilafların çıkmasına yol açtığı gibi, bu ihtilaflar da birçok bozuklukların meydana gelmesine sebep olur. Eğer ihtilaf anında birinin diğerlerine üstün gelip isteğini kabul ettirdiği düşünülecek olursa, bu takdirde içlerinden birine boyun eğen diğer ilahlara ilah demek elbette mümkün olmaz. Allah Teâlâ bu hususu açık bir şekilde beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah, hiçbir surette bir çocuk edinmemiş ve O'nunla beraber başka ilah olmamıştır. Eğer öyle olsaydı, her ilah kendi yarattığı ile gider ve birbirine üstün gelmeye çalışırdı. Oysa Allah, onların tavsif ettikleri şeylerden münezzehtir."* (23/Mu'minûn, 91). Kısaca ifade etmek gerekirse, yerdeki ve gökteki düzenle, ulvi ve süfli âlemdeki bütün mahlukat, Allah Teâlâ'nın vahdaniyyetinin başlıca delillerindendir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, müş-

riklerin kendisine yönelttikleri, "Allah bir çocuk edindi yahut Allah'ın bir şeriki veya bir ortağı var." gibi yalan ve iftiralardan nefsini tenzih ederek, *"Allah, onların vasfettikleri şeylerden münezzehtir."* buyurmuştur.

23 Yine bu sebepledir ki Allah Teâlâ, yaptığı hiçbir şeyden dolayı sorgu ve suale tabi tutulamaz. O, yaptıklarından asla sorumlu değildir. O'nun hükmü mutlaktır ve hiç kimse, azameti ve celali dolayısıyla O'na ve O'nun hükmüne karşı itirazda bulunamaz. Fakat O, kullarını, yaptıkları ve yapacak oldukları şeylerden dolayı sorguya çeker ve her amel sahibini, amelinin karşılığı olarak cezalandırır. Ayetler şöyledir: *"Rabbine kasem olsun ki o yapmış olduklarından dolayı, onların hepsine mutlaka soracağız."* (15/Hicr, 92-93); *"Himaye eden ve fakat kendisi himayeye muhtaç olmayan kimdir?"* (23/Mu'minûn, 88).

[24] Yoksa O'nu bırakıp birtakım ilahlar mı edindiler? (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Öyleyse (ilahlar edinmenizin) kesin delilini getirin. İşte benimle beraber olanlara ve benden öncekilere gönderilen kitap bu; fakat onların çoğu hakkı bilmiyorlar; bu yüzden de ondan yüz çeviriyorlar.

[25] Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, "Benden başka ilah yoktur; bu itibarla bana ibadet edin." diye vahyetmiş olmayalım.

24 Allah Teâlâ, müşriklerin Allah'ı bırakarak başka ilahlar edinmek suretiyle içine düştükleri küfrün büyüklüğü dolayısıyla onlara yönelttiği inkârı bir daha tekrarlamış ve şöyle buyurmuştur: Onlar Allah'ı bırakıp başka ilahlar edindiler öyle mi? O hâlde sen ey Muhammed onlara de ki: Mademki siz, Allah'ın birtakım şerik veya ortakları olduğuna inanıyor ve onları kendinize ilahlar ediniyorsunuz, o hâlde bu inancınızın ve bu inanca dayalı davranışınızın istinat ettiği akli veya nakli deliller getirin ve gözler önüne serin. İşte ben, Allah'tan başka ilah olmadığını size açık ve kesin olarak söylüyor ve bununla ilgili olarak Allah katından gelen Kur'an'ı en büyük delil olarak önünüze koyuyorum. Benim olduğu kadar benden önce gelen peygamberlerin de kesin görüş ve inançları budur. Başka bir ifadeyle, benden önce gelen peygamberler de Allah'ın kendilerine indirdiği Tevrat, İncil ve Zebur gibi kitapları kavimlerine delil olarak getirip koymuşlar ve bu kitaplara istinaden Allah'tan başka ilah olmadığını söyleyerek onları yalnız Allah'ın ibadetine davet etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimizden sor bakalım, Rahmân'dan başka ibadet olunan ilahlar yaratmış mıyız?"* (43/Zuhruf, 45).

Kur'an-ı Kerim'den önce diğer peygamberlere indirilen Tevrat, İncil ve Zebur gibi kitaplar incelendiği zaman şu husus açıkça görülür ki hiçbir peygamber, kavmine tebliğ ettiği dinde Allah'tan başka bir ilah inancının meşruluğuna dair en küçük bir imada dahi bulunmamış, aksine bütün peygamberler, tevhid inancında ve bu inancın tebliğinde birleşmişlerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz her ümmete, yalnız Allah'a ibadet etmeleri ve şeytandan da sakınmaları için peygamber göndermişizdir..."* (16/Nahl, 36).

25 Senden önce kendi kavimlerine gönderdiğimiz bu peygamberlerin her birine, *"Benden başka ilah yoktur; bu itibarla yalnız bana ibadet edin."* diye de vahyetmişizdir. Netice olarak müşriklerin, Allah'tan başka ilahlar olduğu yolundaki iddialarını ispat edecek hiçbir delilleri yoktur. Bu konuda söyledikleri ve yaptıkları her şey batıldır; geçersizdir. Allah'ın vahdaniyyetine şahitlik eden insan fıtratına ve akl-ı selime de aykırıdır. Bu sebepledir ki bütün peygamberler şirkin reddi ve tevhidin ikrarı hususunda müttefiktirler.

[26] Müşrikler, "Rahmân bir çocuk edindi." demektedirler. Hâşâ; onlar, ikram edilmiş kullardır.

[27] Sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve yalnız O'nun emriyle amel ederler.

[28] Allah, onların önlerindekini de bilir, arkalarındakini de. Rıza gösterdiği kimselerden başkasına şefaat edemezler. O'nun korkusundan titrerler.

[29] Onlardan herhangi biri Allah'ı bırakıp da "Ben ilahım." derse bu yüzden onu cehennemle cezalandırırız. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız.

26 Allah Teâlâ, müşriklerin, Allah'tan başka ilahlar bulunduğu yolundaki iddialarını reddedip açık ve kesin delillerle vahdaniyyeti ispat ettikten sonra, onların batıl görüşlerinden birini daha zikrederek bunu da açık bir ifadeyle reddetmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bazı surelerinde de açıklandığı gibi müşrikler, meleklerin dişi olduğuna inanıyorlar ve onlara dişilerin adlarını takıyorlardı. Allah Teâlâ, konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi saymışlardır. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların bu şehadetleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir."* (43/Zuhruf, 19); *"Gerçek şu ki ahirete iman etmeyenler, meleklere dişi ismi takıyorlar."* (53/Necm, 27); *"Rabbiniz size oğulları tahsis etti de kendisi melekleri kız mı edindi? Siz, muhakkak büyük lâf ediyorsunuz."* (17/İsrâ, 40).

Allah Teâlâ, müşriklerin, *"Rahmân bir çocuk edindi."* diyerek melekleri O'na kız evlat olarak nispet etmelerinden nefsini tenzih ettikten sonra, meleklerin kendi katındaki mevkilerine işaret etmiş ve onların, Allah'ın kızları değil, Allah tarafından yaratılmış ve diğer varlıklara çeşitli özelliklerle üstün kılınmış kulları olduğunu açıklamıştır. Allah'a nispet edilen bir evlatla, O'nun kulu olmak arasında apaçık bir zıtlık olduğuna hiç şüphe yoktur. Zira bir evladın, anasının ve babasının sahip olduğu bütün özellikleri taşıdığı kabul edilecek olursa, Allah'ın çocukları olduğu ileri sürülen meleklerin de Allah Teâlâ gibi birer ilah olduğunu kabul etmek gerekir ki O bundan münezzehtir. Gerçek olan, meleklerin, Allah tarafından yaratılmış birer kul olmalarıdır. Şu var ki bunlar, bazı özellikleriyle Allah'ın diğer bazı kullarından daha şerefli ve daha üstün kılınmışlardır. Onları diğer varlıklara üstün kılan bu özellikler, bunu takip eden diğer ayetlerde şöyle açıklanmıştır:

27 Melekler, söz hususunda hiçbir zaman Rablerinin önüne geçmezler ve O'nun emrettiğinden başka bir şey söylemezler. Emrine muhalif fiil ve davranışlardan şiddetle kaçınırlar ve sadece emrettiği fiilleri işlerler. Ayet şöyledir: *"Cebrail ve meleklerin saf saf durdukları gün, Rahmân'ın izin verdiği kimselerden başkası konuşamaz; konuşunca da doğru söyler."* (78/Nebe', 38).

28 Meleklerin söz ve fiillerinde bu derece titiz ve itaatkâr olmalarının en önemli sebebi de Allah'ın ilminin her şeyi çepeçevre kuşatmış olması ve hiçbir şeyin O'na gizli kalmamasıdır. Allah, onların önlerindekini de arkalarındakini de bilir. İşte melekler, Rablerinin her şeyi çepeçevre kuşatan bu yüce ilmini ve hiçbir şeyi O'ndan gizlemenin mümkün olmayacağını yakinen bildikleri içindir ki O'na karşı son derece itaatkâr olmuşlar ve davranışlarında hiçbir kusur işlememeye çalışmışlardır. Keza melekler, irade ve emrin yalnız Rablerine has olduğunu da bildikleri için, Rableri katında hiç kimse için şefaatte bulunmaya veya O'ndan şefaat dilemeye kalkışmazlar. Ancak şefaatte bulundukları bazı kimseler olursa, bunlar, Rablerinin rızasını kazanmış ve şefaat olunmalarına izin verilmiş kimselerdir. İşte melekler, sadece böyle kimseler için Rableri nezdinde şefaatte bulunabilirler. Ayetlerde şöyle buyurulmaktadır: *"O'nun izni olmadan, O'nun yanında kim şefaat edebilir?"* (2/Bakara, 255); *"Allah katında şefaat etmesine izin verdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermez..."* (34/Sebe', 23). Bütün bunlara rağmen melekler, yine de Rablerinin korkusuyla tir tir titrerler.

29 Allah Teâlâ, kulları olan melekleri, diğer varlıklardan ayıran bu üstün vasıflarıyla tanıttıktan sonra, onlardan herhangi biri, sadece bir farazîye olarak, Rabbine şirk koşacak olsa, onun yine de cezalandırılacağını haber vermiştir. Bu konu-

da Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Faraza içlerinden biri, Allah'tan başka ilah olduğuna inanarak kendisinin ilah olduğunu zannetse ve *"Ben ilahım."* dese, onun cezası cehennemdir ve biz onu, cehennem azabıyla cezalandırırız. Çünkü şirk olsun, küfür olsun, bu çeşit büyük günahlarla nefislerine zulmedenleri biz böyle cezalandırırız.

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا ۖ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ
أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ
﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا ۖ وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۖ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾

[30] Şu küfredenler bilmezler mi ki gökler ve yer, (bir zamanlar) bitişik idi de biz onları ayırdık ve bütün canlı şeyleri sudan yarattık. (Yine de bunlardan ibret alıp) iman etmezler mi?

[31] Yeryüzünde insanları sarsmaması için üzerinde sabit dağlar, dosdoğru gidebilsinler diye dağlar arasında geniş yollar yarattık.

[32] Gökyüzünü (karışıklıktan) korunan bir çatı yaptık. Böyle olduğu hâlde onlar, yine de O'nun delillerinden yüz çevirmektedirler.

[33] Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur: bunların her biri bir yörüngede yüzer.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Allah'tan başka ilahlar edinerek onlara ibadet eden ve Allah'ın meleklerden evlat edindiğini ileri süren müşrikleri bu davranışları dolayısıyla tehdit ve tevbih ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Allah'ın varlığına, birliğine ve şirkten beri olduğuna delalet eden kevni ayetler üzerinde durup onlardan ibret almamaları sebebiyle tehdit ve tevbihine devam etmiş, ayrıca bu ayetlerde Allah'ın varlığına, birliğine ve kâinattaki varlıkların yaratılışında sahip olduğu hudutsuz kudretiyle bütün mahlukat üzerindeki mutlak hâkimiyetine delalet eden altı delil zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[30] Şu küfredenler bilmezler mi ki gökler ve yer, (bir zamanlar) bitişik idi de biz onları ayırdık ve bütün canlı şeyleri sudan yarattık. (Yine de bunlardan ibret alıp) iman etmezler mi?

[31] Yeryüzünde insanları sarsmaması için üzerinde sabit dağlar, dosdoğru gidebilsinler diye dağlar arasında geniş yollar yarattık.

[32] Gökyüzünü (karışıklıktan) korunan bir çatı yaptık. Böyle olduğu hâlde onlar, yine de O'nun delillerinden yüz çevirmektedirler.

[33] Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratan O'dur: bunların her biri bir yörüngede yüzer.

30 Allah'ın uluhiyyetini inkâr ederek kendilerine Allah'tan başka ilahlar edinen ve onlara ibadet eden bu kâfirler, Allah'ın yaratma işinde tek olduğunu ve hiçbir yardımcısı bulunmadığını, keza yarattığı bu varlıkları, bir nizam içinde yine tek başına idare ettiğini bilmiyorlar mı? Gerçek böyle olduğu hâlde nasıl olup da O'nu bırakırlar ve başka ilahlar edinirler yahut başkalarını O'na ortak kılarlar? Keza yine bu kâfirler, göklerin ve yerin, bir zamanlar birbirine bitişik ve birbiri üzerine kümelenmiş durumda iken, Allah'ın onları birbirinden ayırdığından ve dünya ile gökyüzü arasına bir de hava tabakası koyduğundan hiç mi haberleri yok?

Bu gerçeği ilk defa Kur'an-ı Kerim haber vermiş, daha sonraki asırlarda gökbilimleriyle uğ-

raşan ilim adamları da gerek dünyanın gerekse gökyüzündeki diğer gezegenlerin bulunmadığı devirlerde güneşin alev alev yanan bir gaz kütlesi olduğunu, fakat zamanla bu gaz kütlesinden kopan kümeciklerin gökyüzünde dağılarak soğumaları ve sertleşmeleri neticesinde yıldızları ve diğer gezegenleri meydana getirdiğini, dolayısıyla dünyanın da aynı şekilde güneşten kopmuş bir parça olduğunu ileri sürerek Kur'an-ı Kerim'in bu haberini teyit etmişlerdir. Bu da açıkça göstermektedir ki gökbilimleriyle ilgili böyle bir gerçeğin ilk defa Kur'an tarafından ortaya konulması, onun Allah kelamı bir kitap olduğunun ve Hazreti Peygamber'e (sas.) vahiy yolu ile indirildiğinin belli başlı delillerinden biridir. Eğer gökbilimleriyle ilgili bu gerçek Hazreti Peygamber'e Rabbinin bir vahyi olmasaydı, Hazreti Peygamber'in bunu bilip haber vermesi elbette mümkün olmazdı. İşte bu, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Allah'ın varlığına, birliğine ve kâinattaki varlıkların yaratılışında sahip olduğu hudutsuz kudretiyle bütün mahlukat üzerindeki mutlak hâkimiyyetine delalet eden altı delilden birincisidir.

İkinci delil, bütün canlı varlıkların sudan yaratılmış olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bütün canlıların aslı sudur. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ ayet-i kerimede, insan, hayvan veya bitki olsun, doğan, büyüyüp yetişen ve sonra da ölen bütün canlı varlıkların asli unsurunun su olduğunu ve hepsini de sudan yarattığını haber vermiştir. Bunu teyit eden diğer bir ayet şöyledir: *"Allah, bütün hayvanları sudan yarattı..."* (24/Nûr, 45).

Allah Teâlâ, varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini ispat eden bu iki delilin bile aklı başında ve düşünmesini bilen her insanın Allah'a iman etmesi için yeterli olacağını beyan etmek maksadıyla, bu iki delili zikrettikten sonra, küfürlerinde direnen kâfirleri kastederek şöyle buyurmuştur: Bir zamanlar, gökler ve yer bitişik iken, bizim onları birbirinden ayırmamız ve yeryüzünü canlı varlıkların rahatça yaşayabilecekleri bir mesken hâline getirmemiz, sonra da sudan, irili ufaklı ve çeşit çeşit pek çok canlı varlığı yaratıp onlara hayat vermemiz, düşünüp taşınsınlar ve gerçeği bulup ona yönelsinler diye kendilerine akıl verdiğimiz ve bu akılla diğer varlıklardan çok daha üstün kıldığımız insanların, yine de bunlardan ibret alıp iman etmelerine yetmez mi?

31 Üçüncü delil, yeryüzünün ve dolayısıyla üzerinde bulunan canlı ve cansız varlıkların sarsılmaktan korunması için yer üzerinde yüksek ve sabit dağların yaratılmış olmasıdır. Eğer yere çakılı bu dağlar olmasaydı, büyük bölümü su üzerinde bulunan yeryüzü, bir geminin deniz dalgaları üzerindeki sallanması gibi sallanmaktan ve üzerindekileri sallamaktan kurtulamazdı. Bilindiği gibi, bir küre şeklinde olan dünya, hem kendi etrafında hem de güneş etrafında dönmektedir. Yerbilimleriyle uğraşan ilim adamlarının da tespit ettikleri gibi, dünya, bidayette güneşten kopmuş bir ateş kümesi hâlinde idi. Kendi etrafındaki dönüşü, zamanla dış tabakanın soğuyup sertleşmesine ve bir kabuk oluşmasına yol açarken, kabuk altında binlerce dereceye ulaşan bir sıcaklıkla erimiş madenleri de içeren bir magma tabakasının bulunduğu, yanardağlardan fışkıran lavlardan anlaşılmaktadır. Bu da Kur'an-ı Kerim'in, bir beşer tarafından yazılmış değil, Allah katından peygamberine vahyedilmiş bir kitap olduğunu gösteren üçüncü delili teşkil eder.

Dördüncü delil ise yeryüzünde yaratılan dağlar arasında insanların bir yerden diğer bir yere yahut bir ülkeden diğer bir ülkeye kolayca gidip gelmelerini sağlamak için geniş düzlüklerin, geçitlerin veya yolların açılmasıdır. Böylece insanların, hem geçimlerini sağlayacak ticari ilişkilerini sürdürmek, hem de yeryüzünün çeşitli bölgelerini gezip dolaşarak ibret almalarını sağlamak mümkün olmuştur.

32 Beşinci delil, gökyüzünün, dağlarla sarsıntıdan korunan ve aralarında açılan yollarla gezilip dolaşılması sağlanan yeryüzünün üzerinde bir çatı veya kubbe yapılmasıdır. Bu kubbe, Allah ta-

rafından, çeşitli karışıklıklara karşı korunduğu gibi, yer üzerine düşmemesi için de korunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Görmüyor musun, Allah, yeryüzündeki her şeyi ve kendi emriyle denizde yüzen gemileri size boyun eğdirmiştir. Keza izni olmaksızın yer üzerine düşmemesi için göğü de tutmaktadır. Şüphesiz Allah, insanlara karşı çok şefkatlidir; çok merhametlidir."* (22/Hacc, 65); *"O'nun emriyle göğün ve yerin ayakta durması da O'nun (kudretinin) delillerindendir..."* (30/Rûm, 25); *"Yerlerinden oynamamaları için gökleri ve yeri Allah tutmaktadır. Onlar yerlerinden oynarsa, Allah'tan başka hiç kimse onları tutamaz. Onun içindir ki Allah Halîm'dir; çok bağışlayıcıdır."* (35/Fâtır, 41).

İşte, insanların ve sair canlı varlıkların faydalanmaları için güneşi, ayı ve yıldızlarıyla göklerin, sabit dağları ve aralarında açılmış geçitleriyle yerin yaratılışı, gece ile gündüzün birbiri ardına gelişi gibi Allah'ın varlığını, birliğini ve hudutsuz kudretini ispat eden ve gerçeği bütün çıplaklığıyla gözler önüne seren bu deliller ortada iken, gerek müşrikler gerekse diğer kâfirler, yine de akıllarını kullanıp düşünmemekte ve bu delillerden ibret almamaktadırlar. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Göklerde ve yerde (iman etmek için) nice deliller vardır ki (bu kâfirler), onların yanından yüz çevirerek geçerler."* (12/Yûsuf, 105).

33 Allah'ın varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin altıncı delili de gecenin, gündüzün, güneşin ve ayın Allah Teâlâ tarafından yaratılmış olmasıdır. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Göklerin ve yerin yaratılışında gece ve gündüzün birbiri ardınca gelişinde insanlar için faydalı olan şeylerle denizde yüzen gemilerde Allah'ın gökyüzünden indirip de kendisiyle ölümünden sonra yeryüzüne hayat verdiği suda ve orada yaydığı her türlü canlıda rüzgârları dilediği yöne sevk edişinde ve gökyüzüyle yeryüzü arasında (rüzgâra) tâbi olan bulutlarda aklını kullanan kimseler için deliller vardır."* (2/Bakara, 164). Dünyanın kendi etrafında dönüşü sayesinde meydana gelen gece ve gündüz, insanlar için hudutsuz bir nimet olmuş, geçimini sağlamak için gündüz saatlerinde çalışıp didinen insanoğlu, yorgunluğunu ancak gece vakti dinlenerek giderebilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz, geceyi ve gündüzü iki delil kıldık. Gecenin delilini silip, Rabbinizdan rızık istemeniz ve senelerin sayısını ve hesabını bilmeniz için gündüzün delilini aydınlık kıldık. Her şeyi uzun uzun açıkladık."* (17/İsrâ, 12); *"Keza sabahı çıkaran da O'dur. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı de hesap ölçüsü yapmıştır. Bu, her şeye mutlak galip olan ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir."* (6/En'âm, 96).

Güneşin, ayın ve dünyanın, gökyüzünde kendi yörüngeleri üzerinde dönüp dolaşmalarında da insanlar için büyük faydalar vardır. Nasıl dünya kendi etrafında dönerken gece ve gündüz hâsıl oluyorsa, onun güneş etrafında dönüşü de sıcaklığı ve soğukluğu birbirinden farklı mevsimleri meydana getirmiştir. İşte Kur'an, bütün bunların Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretiyle ve her şeyi kuşatan geniş ilmiyle yaratıldığını senelerce önce haber vererek ilim dünyasının önüne geçmiş, senelerce sonra aynı konuları inceleyen ilim adamları da Kur'an-ı Kerim'in bu haberlerini sadece doğrulamışlardır. Bu da göstermektedir ki Kur'an, Allah tarafından peygamberine vahyedilmiş bir kitap, eşi bulunmayan bir mucize ve dolayısıyla insanlık için büyük bir nimettir.

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ ۖ أَفَإِن مِّتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَنَبْلُوكُم
بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَا رَآكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَٰذَا الَّذِي
يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَهُم بِذِكْرِ الرَّحْمَٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ ۚ سَأُرِيكُمْ آيَاتِي فَلَا

تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكُفُّونَ
عَن وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَن ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِم بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ
رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤١﴾

34 Senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Sen ölüp de onlar ebedî mi kalacaklar?

35 Her nefis ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak sizi şerle ve hayırla deneriz. Zaten yine bize döndürüleceksiniz.

36 Küfredenler seni gördükleri zaman, Rahmân'ın zikrini inkâr edenler kendileri oldukları hâlde seni alaya alırlar ve "Sizin ilahlarınızı diline dolayan bu mu?" derler.

37 İnsan aceleci yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. Bu itibarla acele etmeyin.

38 Kâfirler demektedirler ki: "Bu vadedilen azap, eğer sözünüzde sadık iseniz ne zamandır?"

39 O küfredenler, ne yüzlerini ne de sırtlarını ateşten koruyamayacakları ve kendilerine yardım da edilmeyeceği zamanı keşki bilselerdi.

40 Oysa azap, onlara aniden gelecek ve onları dehşete düşürecektir. Fakat onu ne geri çevirebilecekler, ne de kendilerine bir süre tanınacaktır.

41 Senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti; ne var ki onlarla alay edenleri, kendisiyle alay ettikleri şey kuşatıvermişti.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde varlığını, birliğini, hudutsuz kudretini ve yegâne Hâlik-ı Mutlak olduğunu beyan ile peygamberine indirdiği Kur'an-ı Kerim'in bir beşer kelamı değil, ona vahyedilmiş ilahî bir kelam olduğunu altı delille ispat edip bu apaçık delillere rağmen müşriklerin ve diğer kâfirlerin, yine de akıllarını kullanıp düşünmediklerini ve bu apaçık delillerden ibret almadıklarını açıkladıktan sonra, yukarıdaki ayetlerde dünyanın sadece üzerinde yaşayanlar için bir imtihan yeri olarak yaratıldığını, dolayısıyla onun, ebedî olan ahiret yurduna geçişi sağlayan ve vakti geldiği zaman yok olmaya mahkûm bir köprü olduğunu ve bütün mahlukatın da hesap için mutlaka Allah'a döneceklerini beyan ile, kâfirlerin üzerine hiç beklemedikleri bir anda hak ettikleri azabın mutlaka geleceğini ve ondan hiçbir surette kurtulamayacaklarını zikretmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

34 Senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık. Sen ölüp de onlar ebedî mi kalacaklar?

35 Her nefis ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak sizi şerle ve hayırla deneriz. Zaten yine bize döndürüleceksiniz.

34 Allah Teâlâ, peygamberine hitapla, dünyanın geçici olduğunu ve hiçbir canlı varlığın dünyada ebediyyen kalmayacağını haber vermiş, dolayısıyla dünyada ebediyyen kalacaklarını düşünüp de ahiretlerini unutanların bu düşüncelerini kesinlikle reddetmiştir. Ayet-i kerimenin, müfessirler tarafından nakledilen bazı nüzul sebepleri vardır. Bu rivayetlerden birinde şöyle denilmiştir: Hazreti Peygamber'e öleceği haber verilince, o, "Ey Rabbim! Ben ölünce ümmetime kim bakacak?" diye sormuş, bunun üzerine Allah Teâlâ

da ona *"Senden önce de hiçbir insanı ölümsüz kılmadık."* ayetini indirmiştir. Başka bir rivayete göre de müşrikler, Hazreti Peygamber'i kastederek: "O bir şairdir. Onun her an ölümünü gözlüyoruz. Öteki şairlerin öldükleri gibi, nasıl olsa bir gün o da ölüp gidecek." demişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da bu ayeti indirdi.

Ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, dünyayı ve dünya üzerinde pek çok canlıyı yaratmış olmasına rağmen, bu canlılardan hiçbirinin ebedî olmayacağına hükmetmiştir. Bu, değişmesi mümkün olmayan bir takdir-i ilâhîdir. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ, hangi sebeple olursa olsun, peygamberine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Peygamber olsun veya olmasın, senden önce yaşayan hiç kimseyi bu dünyada ebedî kılmadığımız gibi, seni ve senden sonra gelecek olanlardan herhangi bir kimseyi de ebedî kılacak değiliz. Sana inanmayan, seni alaya alan ve senin ölümünü gözleyip duran şu kâfirler, sen öldükten sonra kendilerinin bu dünya üzerinde ebediyyen kalacaklarını mı zannediyorlar? Hayır; hiç kimse bu dünyada ebediyyen yaşayacak değildir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: *"Yeryüzünde bulunan her şey fânidir. Ancak celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi müstesna; O, baki kalacaktır."* (55/Rahmân, 26-27).

Zikri Kur'an-ı Kerim'de de geçen Hızır'ın (as.) şimdiye kadar ölmediği hususunda bir kanaat vardır. Ancak pek çok din âlimi, bu ayet-i kerimeye istinaden, onun da öldüğünü ileri sürmüşlerdir.

35 Allah Teâlâ, hiçbir beşerin ölümsüz olmadığını ve dünyada ebediyyen kalmayacağını beyan ettikten sonra, bu beyanı teyit maksadıyla her nefsin veya yaratılmış her canlının, ölümü mutlaka tadacağını ve bu dünyayı terk edip gideceğini haber vermiş, sonra da şöyle buyurmuştur: Bu itibarla biz sizi, hayırla ve şerle, iyilikle ve kötülükle, zorlukla ve kolaylıkla, sertlikle ve yumuşaklıkla, hastalıkla ve sağlıkla, fakirlikle ve zenginlikle, hâsılı insanın hoşlanacağı ve hoşlanmayacağı her şeyle imtihana tabi tutar ve bunlar karşısında sizin takınacağınız tavrı ve takip edeceğiniz yolu gözleriz; sonra da iyi veya kötü davranışlarınıza göre sizi cezalandırırız. Zira bilinen bir gerçektir ki bazı kimseler, çeşitli zorluklar, sıkıntılar ve belalar karşısında yine de sabrettikleri ve Rablerine sığınarak O'ndan yardım diledikleri hâlde bolluk içinde yaşayan, sıkıntı çekmeyen ve üzüntü yüzü görmeyen birçok kimse de kendilerine ihsan edilen bu dünyevi rahatlığın sarhoşluğu içinde Allah'a şükretmeyi bile düşünmezler. Oysa kendilerine verilen her şey bir imtihan aracıdır ve bu imtihanın neticesini öğrenmek, iyi veya kötü akıbetini görmek için, nasıl olsa herkes bize döndürülecektir.

[36] Küfredenler seni gördükleri zaman, Rahmân'ın zikrini inkâr edenler kendileri oldukları hâlde seni alaya alırlar ve "Sizin ilahlarınızı diline dolayan bu mu?" derler.

[37] İnsan aceleci yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. Bu itibarla acele etmeyin.

36 Allah Teâlâ, peygamber de olsa hiçbir insanın ölümsüz kılınmadığını, herkesin ölümü mutlaka tadacağını, zira bu dünyanın bir imtihan evi olarak yaratıldığını ve bu eve girip çıkanların, Allah'a mutlaka geri döndürülecek olmaları itibariyle, imtihandaki başarı derecelerine göre cezalandırılacaklarını beyan ettikten sonra, bu ayette Mekkeli müşriklerin Hazreti Peygamber karşısındaki tutum ve davranışlarını açıklamış ve peygamberine hitap ederek şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Aralarında Ebû Cehil ve diğerlerinin de bulunduğu kâfir Mekke halkı, seni gördükleri zaman, hem seni hem de onlara tebliğ ettiğin Kur'an ayetlerini alaya almaktan başka bir şey yapmazlar. Kendilerini yaratan, bol bol rızık veren, vakti geldiği zaman da ölümü tattırıp sonra da yeniden diriltecek olan Allah'ın zikrini veya O'nun indirdiği kitabı inkâr edenler sanki kendileri değillermiş gibi, seni kastederek, "izin ilahla-

rınızı diline dolayan adam bu mu?" derler. Allah Teâlâ bir başka ayette şöyle buyurmuştur: *"Seni gördükleri zaman "Allah'ın Peygamber olarak gönderdiği bu mu?" diyerek seni alaya almaktan başka bir şey yapmıyorlar. "İlâhlarımıza ibadet etmekte direnmeseydik, neredeyse bizi onlardan saptıracaktı." demektedirler. Fakat onlar, azabı gördükleri zaman, asıl kimin yolunun sapık olduğunu anlayacaklardır."* (25/Furkân, 41-42).

Özet olarak açıklamak gerekirse, müşrikler, kendilerini yaratan, çeşit çeşit nimetler ihsan eden, vakti gelince ölüm verip sonra tekrar diriltecek olan Rahmân'ı inkâr ettikleri hâlde ne faydası ne de zararı dokunmayan, aynı zamanda konuşmaktan, işitmekten ve görmekten âciz olan ilahlarını kötü sıfatlarla zikrediyor diye Hazreti Peygamber'i kötülemekte ve onu alaya almaktadırlar. Oysa asıl kötülenecek ve alaya alınacak olanlar, işte bu kâfirlerdir.

37 İnsan, fıtratı icabı aceleci yaratılmıştır. Bu, insanların seciyelerinde ve cibilliyetlerinde vardır. Bu sebeple müşrikler, Allah'ın peygamberini ve ona indirdiği Kur'an'ı alaya alırken, kendilerine hiçbir fayda ve zararı dokunmayacak birtakım putları ilah edinip onlara ibadet etmeleri dolayısıyla, Hazreti Peygamber'in üzerlerine indirilecek bir azap ile onları tehdit etmesine karşılık, bu azabın bir an önce indirilmesi için acele etmektedirler. Onların bu acelecilikleri sebebiyle Allah Teâlâ, onlara, azabın bir an önce gelmesi için acele etmemelerini buyurmuş, bu azabın, hiç gecikmeden vaktinde geleceğini, dünyada helak, ahirette de azap olarak bunun apaçık delillerini mutlaka göreceklerini haber vermiştir.

[38] Kâfirler demektedirler ki: "Bu vadedilen azap, eğer sözünüzde sadık iseniz ne zamandır?"

[39] O küfredenler, ne yüzlerini ve ne de sırtlarını ateşten koruyamayacakları ve kendilerine yardım da edilmeyeceği zamanı keşki bilselerdi.

[40] Oysa azap, onlara aniden gelecek ve onları dehşete düşürecektir. Fakat onu ne geri çevirebilecekler, ne de kendilerine bir süre tanınacaktır.

38 Allah Teâlâ, insanların, fıtratları icabı aceleci olduklarını ve davranışlarında da bunu gösterdiklerini beyan ettikten sonra, küfürlerinin tabii karşılığı olmak üzere kâfirlerin kendilerine yöneltilen azap tehdidi karşısındaki sözlerini nakletmiş ve "Üzerimize gelecek bir azaptan söz ediyorsunuz. Eğer bu sözünüzde gerçekten sadık kimseler iseniz, bu azabın ne zaman geleceğini de söyleyin." dediklerini haber vermiştir. Şüphesiz kâfirlerin bu sözü, üzerlerine geleceği bildirilen bu azaba inanmamalarının bir neticesidir ve onu inkâr manasında söylemişlerdir. Aslında bu sözleriyle onlar, küfürleri dolayısıyla üzerlerine gelecek bir azabı haber vererek onları uyarmaya çalışan Hazreti Peygamberle ve ona inanmış mü'min ashabıyla alay etmekte ve "Bizi kendisiyle tehdit ettiğiniz bu cehennem azabı ne zaman vuku bulacak? Eğer sözünüze güvenilir kimseler iseniz, bu azabın ne zaman vuku bulacağını da haber verin." demektedirler.

Allah Teâlâ onları, inanmadıkları bu azabın üzerlerine bir an önce indirilmesi hususunda aceleci davranmaktan menetmiş ve bu sebeple de önce, insanın acelecilik hususundaki bir özelliğini açıklayarak onun, fıtratı icabı aceleci olduğunu haber vermiştir. Küfürleri dolayısıyla kendilerine, üzerlerine bir azabın indirileceği haber verildiğine ve bu azap ile açık bir şekilde tehdit edildiklerine göre, bu azap, Allah'ın takdir ettiği bir vakitte mutlaka gelecektir ve onu engelleyecek hiçbir güç de yoktur. Dolayısıyla onun vukuunu inkâr etmek ve ondan kurtuluş çareleri aramak da boşunadır.

39 Bu kâfirler, keşke kendilerine haber verilen bu azabın bir gün mutlaka geleceğini ve ondan kaçıp kurtuluşun hiçbir surette mümkün olmayacağını bilselerdi. Cehennem ateşinin, üstlerinden ve altlarından kendilerini çepeçevre kuşattı-

ğı ve alevlerin ellerini, yüzlerini, sırtlarını ve bütün vücutlarını dağlamaya başladığı zamanki acılı hallerini, bu hâlden kurtulmak için yaptıkları çırpınışlara rağmen yine de ondan kurtulamayacaklarını ve hiç kimseden de en ufak bir yardım alamayacaklarını keşki anlayabilselerdi. İşte o zaman, bu azabın bir an önce gelmesi için yine de acele ederler miydi? Bir başka ayette şöyle buyurulmuştur: *"Onlara dünya hayatında bir azap vardır; fakat ahiret azabı (şiddeti dolayısıyla) daha zordur. Onları Allah'ın bu azabından koruyacak herhangi bir koruyucu da yoktur."* (13/Ra'd, 34).

40 Allah Teâlâ, kâfirlerin, geleceğine inanmadıkları ve "Şu vadedilen azap ne zaman gelecek? Eğer sözünüze güvenilir kimseler iseniz, onun vaktini söyleyin de bilelim." dediklerinde Kur'an, azabın vuku bulacağı zamanı, mutat üslubuna uygun olarak yine meçhul bırakmış ve onun aniden geleceğini haber vermekle yetinmiş, sonra da bu gelişin onları dehşete düşüreceğini, geldiği zaman da onu ne geri çevirmenin ne de tehir etmenin asla mümkün olmayacağını bildirmiştir.

[41] Senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti; ne var ki onlarla alay edenleri, kendisiyle alay ettikleri şey kuşatıvermişti.

41 Allah Teâlâ, küfürlerinin karşılığı olarak hak ettikleri azabın üzerlerine indirileceğini inkâr eden, sonra da bu azabı haber vererek onları Allah'ın hak yoluna dönmeye davet eden Hazreti Peygamber'i alaya alan kâfirlere, bu azabın bir gün ummadıkları bir anda geleceğini ve kendilerini korku ve dehşet içinde bırakacağını haber verdikten sonra, onların, "Bize vadettiğin bu azap ne zaman gelecek?" diyerek alaya aldıkları peygamberini teselli etmek maksadıyla, daha önce gelip geçmiş peygamberleri örnek göstererek, kâfirlerin o peygamberlerle de alay ettiklerini bildirmiştir. Ne var ki onların geçmiş peygamberlere inançsızlıkları, sonra da onları alaya almaları, kendilerine hiçbir fayda sağlamamış, aksine azap, hiç ummadıkları bir anda üzerlerine inmiş ve onları çepeçevre kuşatıvermiştir. O hâlde sana düşen, ey Muhammed, kâfirlerin eza verici bu çeşit davranışlarına karşı sabretmektir. Allah Teâlâ bir başka ayette şöyle buyurmuştur: *"Senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı da onlar, Allah'ın yardımı kendilerine gelinceye kadar, yalanlandıkları ve eziyet olundukları şeylere karşı sabretmişlerdi. Allah'ın (vaat ve va'îdi hususundaki) sözlerini değiştirebilecek (hiçbir kuvvet) yoktur. Daha önce gönderilenlerin haberleri sana elbette ulaşmıştır."* (6/En'âm, 34).

قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمٰنِ ۜ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ اَمْ لَهُمْ اٰلِهَةٌ
تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنَا ۜ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ اَنْفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَتَّعْنَا هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَآءَهُمْ
حَتّٰى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ ۜ اَفَلَا يَرَوْنَ اَنَّا نَأْتِي الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا ۜ اَفَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ قُلْ اِنَّمَا
اُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ ۘ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَآءَ اِذَا مَا يُنْذَرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ
يَا وَيْلَنَآ اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيٰمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا ۜ وَاِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ اَتَيْنَا بِهَا ۜ وَكَفٰى بِنَا حَاسِبِينَ ﴿٤٧﴾

42 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Gece ve gündüz Rahmân'ın azabından sizi kim koruyacak?" Fakat böyle olmasına rağmen onlar, yine de Rablerini anmaktan yüz çevirmektedirler.

43 Yoksa onların, kendilerini bizim azabımızdan koruyacak ilahları mı var? O ilahlar ki kendilerine bile yardım edemiyorlar. Onlar, bizden de yakınlık görmezler.

44 İşte biz bunları ve atalarını ömürleri uzadığı sürece (dünya nimetlerinden) faydalandırdık. Şimdi onlar görmüyorlar mı ki (oturdukları) yerleri her taraftan eksiltip duruyoruz. Buna galip gelen onlar mı (yoksa biz miyiz)?

45 (Ey Muhammed! O müşriklere) de ki: "Ben sizi vahiyle uyarıyorum. Ancak sağırlar, uyarıldıkları zaman davete kulak asmazlar."

46 Kendilerine Rabbinin azabından ufacık bir şey dokunsa, mutlaka şunu söyleyeceklerdir: "Yazıklar olsun bize; biz, gerçekten zalim kişiler imişiz."

47 Kıyamet günü adalet terazileri kuracağız. Bu itibarla hiçbir nefis, hiçbir şekilde haksızlığa uğramayacaktır. Ameli, bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu getirir (karşılığını verir)iz. Hesap gören (bir Hâkim-i Mutlak) olarak biz yeteriz.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde dünyanın sadece üzerinde yaşayanlar için bir imtihan yeri olarak yaratıldığını, dolayısıyla bütün mahlukatın, hesaba çekilip amellerinin karşılığını görmek için mutlaka Allah'a döndürüleceklerini, üzerlerine inecek şiddetli bir azap ile tehdit olunan, fakat "Vadedilen bu azap ne zaman?" diyerek onu da alaya alan kâfirlerin üzerlerine hiç beklemedikleri bir anda bu azabın mutlaka geleceğini ve ne yüzlerini, ne de sırtlarını ondan hiçbir suretle kurtaramayacaklarını beyan etmişti. Yukarıdaki ayetlerde ise kâfirlerin küfürlerindeki direnişlerini açıklamaya devam etmiş, bu direnişe rağmen onların dünyada da aynı azabı hak ettiklerini, ancak Allah'ın onlara belirli bir süre tanıyarak çeşitli dünya nimetlerinden faydalandırdığını, kendilerini, çeşitli delillerle Allah'ın varlığına ve birliğine davet eden ve onlara doğru yolu gösteren bir peygamber gelmesine rağmen, onların yine de küfürden ve putlara ibadetten vazgeçmediklerini, bu davranışlarının tabii bir neticesi olarak da kıyamet günü amellerini tartmak için kurulacak adalet terazisinde hiçbir haksızlığa uğratılmadan hak ettikleri akıbete mutlaka ulaşacaklarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

42 (Ey Muhammed! Onlara) de ki: "Gece ve gündüz Rahmân'ın azabından sizi kim koruyacak?" Fakat böyle olmasına rağmen onlar, yine de Rablerini anmaktan yüz çevirmektedirler.

43 Yoksa onların, kendilerini bizim azabımızdan koruyacak ilahları mı var? O ilahlar ki kendilerine bile yardım edemiyorlar. Onlar, bizden de yakınlık görmezler.

42 Allah Teâlâ, küfürlerinde direnen ve bu yüzden üzerlerine geleceği muhakkak olan azabı umursamayan müşriklerin hallerini açıklamaya devam etmiş ve bu maksatla peygamberine yönelttiği bir hitapla, Rahmân'ın bu azabının gece uykuda yahut gündüz iş başında iken gelmesi hâlinde kendilerini ondan kimin kurtaracağını müşriklere sormasını emretmiştir. Aslında böyle bir azabın geleceğine hiçbir zaman inanmayan müşriklerin, bu soruya cevap vermekten de kaçınacaklarına ve belki de böyle bir soruyu kendilerine yönelten Hazreti Peygamber'i yine alaya alacaklarına hiç şüphe yoktur. Zira Rahmân'ın azabı, kâfir de olsalar, Allah'ın kulları üzerindeki rahmetinin büyüklüğü ve nimetinin çokluğu do-

layısıyla, belki akıllarını başlarında toplayıp hakkı itiraf ile ona yönelirler diye kıyamet gününe tehir edilmiş, bu ise onların, üzerlerine gelecek azabı inkâr etmelerine ve onu haber veren Hazreti Peygamber'i alaya alarak, "Hani, vadettiğiniz bu azap ne zaman gelecek? Eğer sözünüzde sadık iseniz, onun ne zaman geleceğini de söyleyin." demelerine sebep olmuştur. Gerçek şudur ki Allah'ın varlığına, birliğine ve hudutsuz kudretine delalet eden ve O'nun kulları üzerindeki fazlını ve rahmetini gösteren pek çok delil bulunmasına rağmen, bu müşrikler, yine de Allah'ın zikrinden yüz çevirmekte ve O'nun, dilediği takdirde yeryüzünü içindekilerle birlikte helak edebileceğini hiç düşünmemektedirler.

Dikkat edilecek olursa, ayet-i kerimede Hazreti Peygamber'e hitap edilerek müşriklere, *"Gece ve gündüz Rahmân'dan sizi kim koruyacak?"* diye sorması emredilmiş ve bununla, *"Rahmân'ın azabından sizi kim koruyacak?"* manası murat olunmuştur. *Rahmân*, rahmet kelimesinden türemiş, çok merhametli, çok rahmet sahibi manasına gelen ve sadece Allah Teâlâ'ya ait olan sıfatlardan biridir. Ayette, çok rahmet sahibi ve çok merhametli olan Allah'ın azabı manasına gelecek şekilde azabın Allah Teâlâ'ya izafe edilmesinde ise ince bir mana vardır ve bununla, rahmeti, nimeti ve fazlı dolayısıyla, müşrik ve kâfir de olsalar, azabın, bunlar üzerine hemen indirilmediği ve belirli bir süre tanındığı kastedilmektedir.

43 Şimdi bu müşrikler, kendilerini helak edecek böyle bir azap ile karşı karşıya kaldıklarında bundan kurtulabileceklerini mi zannetmektedirler? Daha doğrusu, kendilerini bu azaptan ve helak olmaktan koruyacak ilahları mı vardır? Gerçi onların kendi elleriyle taştan veya ağaçtan oyup yaptıkları, sonra da ilah edinip ibadet ettikleri putlarının bulunduğu bilinmektedir. Şimdi bu müşrikler, duymayan, görmeyen, konuşmayan, kendilerine bile yardım etmekten âciz olan ve dolayısıyla bizden de en ufak bir yardım bile görmeleri mümkün olmayan bu putlara mı güvenmektedirler? Onlar mı kendilerini üzerlerine inecek büyük bir azaptan koruyacaktır? Hayır; kendilerine bile yardım etmekten âciz olan bu putların onlara hiçbir faydası dokunmayacak, fakat Allah'ın, üzerlerindeki azap hükmü mutlaka gerçekleşecektir.

[44] İşte biz bunları ve atalarını ömürleri uzadığı sürece (dünya nimetlerinden) faydalandırdık. Şimdi onlar görmüyorlar mı ki (oturdukları) yerleri her taraftan eksiltip duruyoruz. Buna galip gelen onlar mı (yoksa biz miyiz)?

[45] (Ey Muhammed! O müşriklere) de ki: "Ben sizi vahiyle uyarıyorum. Ancak sağırlar, uyarıldıkları zaman davete kulak asmazlar."

[46] Kendilerine Rabbinin azabından ufacık bir şey dokunsa, mutlaka şunu söyleyeceklerdir: "Yazıklar olsun bize; biz, gerçekten zalim kişiler imişiz."

[47] Kıyamet günü adalet terazileri kuracağız. Bu itibarla hiçbir nefis, hiçbir şekilde haksızlığa uğramayacaktır. Ameli, bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu getirir (karşılığını verir)iz. Hesap gören (bir Hâkim-i Mutlak) olarak biz yeteriz.

44 Şu var ki Allah'ın, üzerlerindeki azap hükmü gerçekleşecek olsa bile, bu azap, üzerlerine hemen indirilmeyecek, onlara Allah'ın takdir ettiği bir süre verilecek ve dünyadaki ömürleri bu süre kadar daha uzatılmış olacaktır. Bu süre içinde onlar, dünya nimetlerinden yine de faydalanacaklar ve günlerini zevk u safa içinde geçireceklerdir. Tıpkı ataları gibi... Zira onların atalarını da kendinden başka ilah olmayan Allah'ı bırakarak başka ilahlar edinmişler ve o ilahlara ibadet etmişlerdi. Ancak Allah, onlar üzerine de azap hükmünü vermiş olmakla beraber, bu azabı üzerlerine hemen indirmemiş, dünya nimetlerinden faydalanmaları için onlara da bir süre vermiş, bu sürenin sona ermesinden sonra da hak

ettikleri azap ile dünyadan yok olup gitmişlerdi. Onları yeryüzünden alıp götüren bu azap, ne derece helak edici bir azap olursa olsun, yine de kıyamet günü görecekleri cehennem azabı kadar ağır ve şiddetli değildir. Cehennemde görecekleri azap, dünyadakinden çok daha şiddetli olacaktır. Şimdi bu kâfirler, üzerinde yaşadıkları toprakların dört bir yandan İslam'ın hâkimiyetine girerek eksildiğini ve kendi hâkimiyetlerinin gün geçtikçe yok olup gittiğini hiç görmüyorlar mı? Bu durumda galip gelenler onlar mı, yoksa İslam'a gönül verenler mi? Bu, ibret almaları ve akıllarını kullanarak üzerinde durup düşünmeleri gereken bir delil değil mi?

45 Allah Teâlâ, varlığının, birliğinin ve hudutsuz kudretinin delillerini tekrar tekrar zikrettikten sonra, müşriklere yönelttiği uyarılarına devam etmiş ve peygamberine hitapla şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! O kâfirlere de ki: Ben, Rabbinizin bana vahyettiği Kur'an ayetleriyle sizi uyarıyorum. Bana uyarı olarak her ne vahyedilmişse, benim görevim onu size tebliğ etmektir. Bunların, benden sâdır olduğunu zannetmeyin; bunları ben söylemiyorum. Bana Rabbim vahyediyor ve sonra da sizi bunlarla uyarmamı bana emrediyor. Bu itibarla ben, sadece bana vahyedilenleri size tebliğ ediyorum; zira benim görevim tebliğdir yoksa sizi kabule zorlamak değil. Eğer kabul ederseniz siz kazançlı çıkarsınız; reddederseniz, kaybedecek yine siz olursunuz. Şunu da unutmayın ki bu uyarılara, ancak Allah'ın kalplerini ve kulaklarını mühürleyip gözlerine de perde çektiği kâfirler itibar etmez ve dolayısıyla bu uyarılar onlar için de hiçbir fayda sağlamaz.

46 Oysa bu kâfirlere, kıyamet günü Rabbinin azabından bir nebze bir şey dokunsa, günahlarını hemen itiraf ederler ve "Bize yazıklar olsun; dünyada iken peygamberin tekrar tekrar bize yönelttiği uyarılara kulak asmadık. Onların, Rabbimizin katından gelen gerçek uyarılar olduğunu düşünmedik; aksine onlarla ve onları bize tebliğ eden peygamberle alay ettik. Biz gerçekten çok zalim kimseler imişiz." derler. Ne var ki onların bu pişmanlıkları kendilerine hiçbir fayda sağlamaz. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz, nice ülke helak etmişizdir. Azabımız onlara ya geceleyin, ya da gündüz, onlar kaylulet (öğle uykusu) hâlinde iken gelip çatmıştır. Azabımız kendilerine geldiğinde onların bağırıp çağırışları, "Biz, zaten zalim kimseler idik." demekten başka bir şey olmamıştır."* (7/A'râf, 4-5).

47 Daha sonra Allah Teâlâ, kıyamet günü kâfirlere verilecek azabın adalet çerçevesinde olacağını beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: O gün, her nefsin, dünyada işlediği iyi ve kötü amellerinin tartılacağı adalet terazileri kurarız. Bu terazi sayesindedir ki hiç kimseye hak ettiğinin dışında bir ceza verilmez. Her ne kadar kâfirler, dünyada iken küfür işleyerek nefislerine zulmetmişlerse de küfürlerinin derecesi ne olursa olsun, kıyamet günü onlara asla zulmedilmez. Ameli bir hardal tanesi kadar bile olsa, ona, sadece amelinin karşılığı verilir. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Her kim zerre miktarı hayır işlemişse onu görür; kim de zerre miktarı kötülük işlemişse, o da onu görür."* (99/Zilzâl, 7-8); *"Amel defteri (önlerine) konur. İşte o zaman, suçluların, onun içindekilerden korktuklarını ve "Yazıklar olsun bize! Bu defter nasıl olup da küçük büyük hiçbir şeyi bırakmadan (bütün günahları) saymış." dediklerini görürsün. Böylece onlar, yaptıklarını önlerinde hazır bulurlar. Rabbin, hiçbirine zulmetmez."* (18/Kehf, 49). İnsanların dünyada işlemiş oldukları iyi ve kötü amelleri en iyi biz bildiğimiz ve bu amellerin karşılığını hiçbir şüphe ve tereddüde mahal kalmayacak bir adalet çerçevesi içinde vermeye kadir olduğumuz için, hesap gören bir Hâkim-i Mutlak olarak biz yeteriz. Bu itibarla insanların her hususta bizden korkmaları gerekir.

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُم مِّنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَاهُ أَفَأَنتُمْ لَهُ مُنكِرُونَ ﴿٥٠﴾

48 Biz, Musa'ya ve Harun'a hak ile batılı ayıran ve sakınanlar için bir ışık ve öğüt olan kitabı verdik.

49 İşte o sakınanlar, görmedikleri hâlde Rablerinden korkarlar; onlar, kıyamet vaktinden de korkan kimselerdir.

50 Bu da (Muhammed'e) indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde peygamberine hitapla müşriklere, *"Ben sizi vahiyle uyarıyorum..."* demesini emrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde bunun Hazreti Peygamber'den önce gelip gitmiş diğer peygamberler hakkında da değişmeyen bir sünnet olduğunu, onlara da insanlığın hidayetine vesile olması için şeriatı veya dinî ahkâmı ihtiva eden vahiyler gönderdiğini açıklamış, ayrıca Hazreti Peygamber'in kavminden gördüğü çeşitli eza ve cefalar karşısında onu teselli etmek ve peygamberlik görevini selametle yürütebilmesi için kalbini takviye edip sabrını artırmak maksadıyla peygamber kıssalarından bazı örnekler vermiştir. Bu ayetlerde zikredilen ilk kıssa, Musa ve Harun (as.) kıssasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

48 Biz, Musa'ya ve Harun'a hak ile batılı ayıran ve sakınanlar için bir ışık ve öğüt olan kitabı verdik.

49 İşte o sakınanlar, görmedikleri hâlde Rablerinden korkarlar; onlar, kıyamet vaktinden de korkan kimselerdir.

50 Bu da (Muhammed'e) indirdiğimiz mübarek bir öğüttür. Şimdi siz onu inkâr mı ediyorsunuz?

48 Kur'an-ı Kerim'in göze çarpan önemli özelliklerinden biri, hem Hazreti Peygamberle Musa'nın (as.) hem de bu iki peygambere indirilen Tevrat'la Kur'an-ı Kerim'in çok defa birlikte zikredilmesidir. Böylece her iki kitabın, ihtiva ettiği dünya ve ahiret ahvaline taalluk eden ahkâm ile akide ve ibadetler yönünden tamamlayıcı rol oynayan iki asli kaynak olduğu açık bir şekilde ifade edilmiş olmaktadır. Ancak burada şu hususa da özellikle işaret etmek gerekir ki Kur'an-ı Kerim'de sözü edilen Tevrat, bugün Yahudilerin elinde bulunan Tevrat değil, Allah Teâlâ'nın, Musa'ya (as.) vahyettiği sahih Tevrat'tır. Zira bugün elde mevcut kitap, bazı hakikat kırıntıları ihtiva etmiş olsa bile aslı yok olmuş bir kitaptır. İşte Allah Teâlâ bu ayette Musa'ya (as.) verilen, fakat aslı kaybolan sahih Tevrat'ı kastederek şöyle buyurmuştur:

Biz Musa ve Harun'a, şeriat hükümlerini ihtiva eden bir kitap verdik. Bu kitap, Allah'ın kendisiyle hakkı ve batılı, helal ve haramı birbirinden ayırdığı, ayrıca insanları, cehaletin zulmetinden çıkararak hidayet ve kurtuluş yolunu aydınlatan ve o yola yönlendiren Tevrat'tır; mü'minler için bir vaaz ve öğüt kitabıdır.

49 Bu mü'minlerin başlıca vasıflarından biri, görmedikleri hâlde Rablerinden korkmalarıdır. Bu korku sebebiyledir ki O'nun emir ve nehiylerine titizlikle uyarlar. O, her neyi emretmişse, onu kusursuz yapmaya çalışırlar; her neyi de nehyetmişse, ondan da şiddetle kaçınırlar. Bu durum ayette şöyle ifade edilmiştir: *"Görmeden Rablerinden korkanlar için mutlaka bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."* (67/Mülk, 12).

Bu mü'minlerin diğer bir vasıfları da kıyametten, kıyamet günü cereyan edecek olaylardan, hesaptan, sorgu ve sualden de korkmalarıdır. Bu korku da hiç şüphesiz, onların Allah'tan korkmalarına ve O'nun emir ve nehiylerine daha sıkı bir şekilde uymalarına vesile olur.

50 Allah Teâlâ, Musa ve Harun'a (as.) indirdiği Tevrat'ın özelliklerine ve ona inanıp tabi olanlar üzerindeki aydınlatıcı ve yol gösterici faydalarına işaret ettikten sonra, son peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) indirdiği Kur'an-ı Kerim'i zikretmiş ve bu kitabın da Tevrat gibi sayılamayacak kadar çok faydası bulunan bir zikir, bir vaaz ve irşat kitabı olduğunu beyan etmiştir. İşte, ilkinden sonuncusuna kadar bütün peygamberlerin, tebliği ile görevlendirildikleri dinin son kitabı Kur'an ile, İslam dini, itikat ve ibadete olduğu kadar, hakka ve batıla, helal ve harama taalluk eden hükümleriyle de son şeklini almış, ister Yahudi, ister Hıristiyan, ister Mecusi, ister müşrik bütün insanların bu son şekliyle İslam'a girmeleri üzerlerine vacip olmuştur. Gerçek bu olunca, başta ellerinde sahih Tevrat nüshaları bile bulunmayan, fakat yine de ona inanan Yahudiler olmak üzere diğer bütün din mensuplarının, Tevrat'a inansınlar ya da inanmasınlar, sıhhatinde hiçbir şüphe bulunmayan Kur'an'ı inkâr etmeleri mümkün müdür? Yahut Tevrat'a hiç inanmasalar bile, Kur'an'dan nasıl şüphe edebilirler?

وَلَقَدْ اٰتَيْنَآ اِبْرٰهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾ اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِى
اَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَآ اٰبَآءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ فِى ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوٓا اَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الَّذِى
فَطَرَهُنَّ وَاَنَا عَلٰى ذٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٦﴾ وَتَاللّٰهِ لَاَكِيدَنَّ اَصْنَامَكُمْ بَعْدَ اَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾
فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا اِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ اِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٨﴾

51 Biz, daha önce İbrahim'e nübüvvet alametini vermiştik. Zaten onu biliyorduk.

52 Bir gün, babasına ve kavmine şöyle demişti: "Kendilerine ibadet ettiğiniz bu heykeller ne?"

53 Onlar da demişlerdi ki: "Atalarımızı onlara ibadet eden kimseler olarak bulduk."

54 O da şöyle demişti: "Hiç şüphe yok ki siz ve atalarınız, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorsunuz."

55 Onlar ise demişlerdi ki: "Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa şakacılardan mısın?"

56 İbrahim de şöyle demişti: "Hayır; Rabbiniz, kendi yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir. Ben de buna şahit olanlardanım."

57 "Allah'a kasem olsun ki sizin dönüp gitmenizden sonra, putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım."

58 Nihayet İbrahim, belki ona başvururlar diye, onların büyüğünü bırakıp diğer putları parçalamıştı.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Hazreti Peygamber'in kavminden gördüğü çeşitli eza ve cefalar karşısında onu teselli etmek ve peygamberlik görevini selametle yürütebilmesi için kalbini takviye edip sabrını artırmak maksadıyla peygamber kıssalarından bazı örnekler vermiş ve ilk kıssaya, sakınanlar için bir ışık ve öğüt kaynağı olarak Musa ve Harun'a (as.) indirdiği Tevrat'ı zikrederek başlamıştı. Yukarıdaki ayetlerde ise ikinci kıssa olarak, İbrahim (as.) kıssasını zikretmiş ve bu kıssada başta babası olmak üzere putları ilah edinen ve onlara ibadet eden kavmiyle giriştiği mücadeleyi açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[51] Biz, daha önce İbrahim'e nübüvvet alametini vermiştik. Zaten onu biliyorduk.

[52] Bir gün, babasına ve kavmine şöyle demişti: "Kendilerine ibadet ettiğiniz bu heykeller ne?"

[53] Onlar da demişlerdi ki: "Atalarımızı onlara ibadet eden kimseler olarak bulduk."

[54] O da şöyle demişti: "Hiç şüphe yok ki siz ve atalarınız, apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorsunuz."

[55] Onlar ise demişlerdi ki: "Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa şakacılardan mısın?"

[56] İbrahim de şöyle demişti: "Hayır; Rabbiniz, kendi yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir. Ben de buna şahit olanlardanım."

[57] "Allah'a kasem olsun ki sizin dönüp gitmenizden sonra, putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım."

[58] Nihayet İbrahim, belki ona başvururlar diye, onların büyüğünü bırakıp diğer putları parçalamıştı.

51 Biz, Musa ve Harun'dan da önce İbrahim'e hidayet yollarını açmış ve onun tevhide yönelmesini sağlayarak, putlara ibadet etmekten onu korumuştuk. Şunu o da çok iyi biliyordu ki kendi gözleri önünde babası tarafından yapılan bu putlar, faydası da zararı da olmayan, işitmeyen ve görmeyen, taştan veya odundan yontularak yapılmış birtakım cisimlerden ibaretti. Böyle bir cismin, gökyüzündeki güneşi, ayı, yıldızları, dağları, ovaları, denizleri ve buralarda yaşayan bin bir çeşit canlıyı yaratması nasıl mümkün olurdu? Babası da dâhil, kavminin bütün fertleri bu putlara ibadet ederken, İbrahim tek başına bunları düşünüyor ve hem babasının hem de kavminin bu sapık davranışlarına hiçbir mana veremiyordu. İşte o, bu özellikleriyle kavminden ayrılmış, üstün ahlak ve faziletiyle peygamberlik vasıflarını kendi nefsinde cemeden bir beşer olarak temayüz etmişti.

Ayet-i kerimede, *"Biz daha önce İbrahim'e rüştünü vermiştik."* buyurulmuştur ki bu ibarede zikredilen *rüşd* kelimesi, bazı müfessirler tarafından nübüvvet manasında açıklanmış, diğer bazıları da ona, din ve dünya işlerinde kendisini hidayete, hayır ve salaha erdirecek yetenek manası vermişlerdir. Bilinen bir gerçektir ki İbrahim (as.), küçük yaşından itibaren mensubu olduğu kavmin insanlarından tam anlamıyla farklı yaşamış ve onalar gibi ne yıldızları, ne ayı, ne güneşi ne de bunlar adına yapılmış putlardan hiçbirini ilah edinmemiş ve bunlardan hiçbirine ibadet etmemiş, hayatını, gerçek bir Allah dostu (*halîlullâh*) olarak sürdürmüştür. Bu sebepledir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Allah, İbrahim'i (kendisine) dost edinmişti."* (4/Nisâ, 125); *"İbrahim, ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyan idi; fakat o, hakka yönelen bir Müslüman idi. Müşriklerden de hiç olmamıştı."* (3/Âl-i İmrân, 67); *"O, Allah'ın mü'min kullarından biri idi."* (37/Sâffât, 111).

Zikrettiğimiz bu ayet mealleri, kanaatimizce İbrahim'in (as.) henüz peygamberlik görevini üstlenmeden önceki vasıflarını aksettiren delillerdir. Bunu teyit eden hadise ayetlerde şöyle açıklanmıştır. *"(İbrahim), üzerine gece bastırınca, bir yıldız görmüş ve "Bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat yıldız batınca da (ondan yüz çevirip),*

"Ben, batanları sevmem." demişti. Ayı doğarken görünce, "Bu, benim Rabbim ha?" demişti. Fakat o da batınca, "Rabbim beni doğru yola iletmezse, muhakkak sapıklığa düşmüş kimselerden olacağım." demişti. Sonra güneşi doğarken görünce, "Bu, benim Rabbim ha? Bu daha büyük." demiş, o da batınca, "Ey kavmim, ben, sizin ortak koştuklarınızdan uzağım; ben, bir muvahhid (Allah'ı birleyici) olarak, yüzümü, gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben, asla müşriklerden değilim." demişti." (6/En'âm, 76-79). Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki İbrahim (as.), Rabbi tarafından ileride peygamber olarak seçilecek bir kimse olarak belirlenmişti ve Rabbi onu bu sıfatlarıyla yakinen biliyordu.

52 İşte bu üstün sıfatların sahibi İbrahim (as.), ya kendisine henüz peygamberlik görevi verilmeden önce yahut da bu görevin verilmesinden sonra bir gün, putlara ibadet eden, ayrıca puthane nazırı olan babası Âzer'e ve mensubu olduğu kavmine şöyle demişti: Sizin ibadet ettiğiniz bu heykeller ne? Önce taşlardan veya ağaçlardan kesip yonttuğunuz ve bir insan sureti verdiğiniz bu heykellerin birer ilah olduğunu ileri sürüyor, sonra da bunlara ibadet ediyorsunuz. Sizinle hiç konuşmayan, söylediklerinizi duymayan, size faydası da zararı da dokunmayacak olan bu taş veya odun parçaları nasıl ilah olur ve siz onlara nasıl ibadet edersiniz? Siz hiç düşünmez misiniz?

53 İbrahim'in (as.) babasına ve kavmine yönelttiği bu sorunun, her şeyden önce onları, yaptıkları işin hayır mı yoksa şer mi olduğunu ve bunda kendileri için fayda mı yoksa zarar mı bulunduğunu düşünmeye sevk etmesi gerekirken, onlar bunun üzerinde hiç durmaksızın, "Biz, atalarımızdan böyle gördük; böyle yapıyoruz." demekle yetinmişlerdir. Bundan da anlaşılmaktadır ki onların taş ve odun parçaları gibi birtakım cansız maddeleri ilah edinip onlara ibadet etmelerini gerektirecek hiçbir delilleri yoktur.

54 Bu sebepledir ki İbrahim (as.), onların bu delilsiz, dayanaksız davranışlarını şiddetli bir şekilde kötülemiş ve onlara şu cevabı vermiştir: Gerek siz ve gerekse atalarınız, aynı batıl davranış içinde bulunmanız dolayısıyla aranızda hiçbir fark yoktur. Gerçek şudur ki hem siz hem de atalarınız, haktan ve dosdoğru yoldan uzak, apaçık bir sapıklık içindesiniz.

55 İbrahim'in (as.), hiç ummadıkları bu sözleri karşısında şaşkına dönen kavim, ona şu karşılığı vermiştir: Senin bize söylediğin bu sözler nedir, ey İbrahim? Sen bunları bize şaka olsun diye mi söylüyorsun, yoksa sözünde ciddi misin? Önceden biz senden hiç böyle sözler işitmezdik.

56 İbrahim (as.) ise kavminin Allah'ı bırakarak kendi elleriyle yaptıkları, duymayan, görmeyen ve faydası da zararı da dokunmayan birtakım putlara ibadet etmelerini reddettikten sonra, ibadete gerçek manada layık olan ve kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a ve Allah'ın yoluna onları irşat manasında şu cevabı vermiştir: Hayır; ben size bunları şaka olsun diye söylemiyorum. Söylediklerimde çok ciddiyim ve sadece hak ve gerçek olanı söylüyorum. İbadete gerçek manada layık ilah, sizin de benim de Rabbimiz Allah'tır. O, hiç yoktan yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve her şeyin de malikidir. Ben şehadet ederim ki O'ndan başka ilah, O'ndan başka Rab yoktur.

57 İbrahim (as.), açık ve kesin bir ifadeyle tevhide taalluk eden bu gerçekleri kavmine açıkladıktan sonra, içlerinden sadece birkaç kişinin işitebileceği bir sesle Allah'a yemin etmiş ve tevhide ait sözlü açıklamalarını fiiliyle de göstermek için şöyle demiştir: Allah'a kasem ederek söylüyorum ki siz buradan ayrılıp gittikten sonra, kendilerini bile korumaktan âciz olan bu putlarınıza bir tuzak hazırlayacağım ve onları birer birer parçalayacağım.

Kavmin, her yıl kasaba dışında toplanıp kutladıkları bir bayram günleri vardı: O gün, kasabada hiç kimse kalmaz, bayramı kutlamak ve eğlenmek için bayram yerine giderdi. Bu sebeple babası, İbrahim'in (as.) de bu bayrama katılmasını arzu ederdi ve ona, "Ey oğulcuğum! Keşke sen de bizimle beraber bayram yerine gelseydin, ne

güzel olurdu." demiştir. Bazı rivayetlere göre, İbrahim (as.) babasının bu arzusuna uymuş ve kavimle birlikte bayram yerine gitmek için yola çıkmış, fakat yolda hiç kimseye hissettirmeden geride kalarak kendini unutturmuş sonra da kasabaya geri dönmüştür. Diğer bazı rivayetlerde ise Kavminden bazı kimselerin İbrahim'e (as.) gelerek kendileriyle birlikte bayrama katılması için ileri sürdükleri isteklerini, hasta olduğunu söyleyerek geri çevirdiği açıklanmıştır. Netice itibariyle kavim, bayram yerinde toplanırken, İbrahim (as.) kasabada yalnız başına kalmış ve bu yalnızlıktan faydalanarak hemen puthaneye gitmiştir.

58 İbrahim (as.), elinde bir balta ile girdiği puthanede daha önce Allah'a kasem ederek verdiği sözü yerine getirmek için, en büyüğü dışında bütün putları parçalamış, büyük putu ise kavmi geri dönüp geldiği zaman putları kimin kırdığını ona sorup öğrensinler diye sağlam bırakmıştır.

قَالُوا مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَآ اِنَّهٗ لَمِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهٗٓ اِبْرٰهِيمُ ﴿٦٠﴾
قَالُوا فَأْتُوا بِهٖ عَلٰٓى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوٓا ءَاَنْتَ فَعَلْتَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَآ اِبْرٰهِيمُ ﴿٦٢﴾ قَالَ
بَلْ فَعَلَهٗ كَبِيرُهُمْ هٰذَا فَسْـَٔلُوهُمْ اِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوٓا اِلٰٓى اَنْفُسِهِمْ فَقَالُٓوا اِنَّكُمْ اَنْتُمُ الظّٰلِمُونَ
﴿٦٤﴾ ثُمَّ نُكِسُوا عَلٰى رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰٓؤُلَآءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾

59 (İbrahim'in kavmi, putlarının parçalanmış olduğunu görünce) şöyle demişlerdi: "İlahlarımıza bunu kim yaptı? Muhakkak ki o, zalimlerden biridir."

60 Bir kısmı da demişlerdi ki: "Kendisine İbrahim denilen bir gencin, onları diline doladığını işitmiştik."

61 Bir kısmı ise, "Kendisine ne yapıldığını görmeleri için onu insanların huzuruna getirin." demişlerdi.

62 İbrahim'e de demişlerdi ki: "Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?"

63 İbrahim de şöyle demişti: "Hayır; onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun."

64 Bunun üzerine kendilerine dönüp şöyle demişlerdi: "Siz hakikaten haksızsınız."

65 Sonra tekrar eski kafalarına dönmüşler ve "Sen de bilirsin ki bunlar konuşmazlar." demişlerdi.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Hazreti Peygamber'in, kavminden gördüğü eza ve cezalar karşısında onu teselli etmek ve peygamberlik görevini selametle yürütebilmesini sağlamak için, aynı sıkıntılara maruz kalan daha önceki peygamberlerin kıssalarını anlatmaya başlamış, önce Musa ve kardeşi Harun'un (as.) kıssasını, sonra da İbrahim (as.) kıssasının ilk bölümünü zikretmişti. Bu bölümde İbrahim'in (as.), başta babası olmak üzere putları ilah edinen ve onlara ibadet eden kavmiyle giriştiği mücadeleyi açıklamış, yukarıdaki ayetlerde ise onun, bir bayram dolayısıyla kavminin kasabadan uzaklaştığı bir sırada putların arasına girerek büyük put dışında hepsini parçaladığını, daha sonra bunu kimin yaptığını araştıran kavmine, bu işi ancak

büyük putun yapmış olabileceğini söyleyerek batıl inançları yönünden kafalarında nasıl kolayca reddedemeyecekleri bir istifhamın belirmesine yol açtığını beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

59 (İbrahim'in kavmi, putlarının parçalanmış olduğunu görünce) şöyle demişlerdi: "İlahlarımıza bunu kim yaptı? Muhakkak ki o, zalimlerden biridir."

60 Bir kısmı da demişlerdi ki: "Kendisine İbrahim denilen bir gencin, onları diline doladığını işitmiştik."

61 Bir kısmı ise, "Kendisine ne yapıldığını görmeleri için onu insanların huzuruna getirin." demişlerdi.

62 İbrahim'e de demişlerdi ki: "Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?"

63 İbrahim de şöyle demişti: "Hayır; onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşurlarsa onlara sorun."

64 Bunun üzerine kendilerine dönüp şöyle demişlerdi: "Siz, hakikaten haksızsınız."

65 Sonra tekrar eski kafalarına dönmüşler ve "Sen de bilirsin ki bunlar konuşmazlar."

59 Bayram yerinden kasabalarına dönen kavim, puthanede biri dışında bütün putların parçalanmış olduğunu görünce, büyük bir şaşkınlık ve öfke içinde birbirlerine bunu yapanı sormaya başlamışlar ve "Bunu ilahlarımıza kim yaptı? Bu nasıl bir zulümdür? Bunu yapandan daha zalim kim olabilir?" demişlerdi.

60 Daha önce açıklandığı gibi, İbrahim (as.), Allah'a kasem ederek, bayram dolayısıyla kavmi kasabayı terk edip gittiği zaman, putlarına mutlaka bir tuzak kuracağını açıklamış, bunu da özellikle kavminden sadece birkaç kişinin işitebileceği bir sesle söylemişti. Bunu yaparken başlıca gayesi de putların parçalanması sebebiyle kavmi içerisinde başlayacak soruşturmaya bizzat katılarak, putların, kendilerini bile korumaktan âciz birer taş ve odun parçaları olduğunu ispat etmekti. Nitekim olaylar düşündüğü gibi gerçekleşmiş ve onun, Allah'a kasem ederek putlara mutlaka bir tuzak kuracağını açıkladığı zaman, bu sözlerini işiten kimseler, bunu kavme aktarmakta gecikmemişler ve İbrahim adındaki bir gencin, ilahları diline dolayarak onlara bir tuzak kurmak üzere hazırlandığını işitmiştik demişlerdir. Bu da İbrahim (as.) hakkındaki şüphelerinin daha da kuvvetlenmesine sebep olmuştur. Zira daha önce de onun, hem babasına hem de kavmine, "Kendilerine ibadet ettiğiniz bu heykeller ne?" dediğini, onların, "Atalarımızı onlara ibadet eden kimseler olarak bulduk; biz de onlara uyduk." demeleri üzerine de onun, "O hâlde siz ve atalarınız, hiç şüphe yok ki apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorsunuz." dediğini de çok iyi hatırlıyorlardı. Bu ise onun hakkındaki şüpheleri kuvvetlendiriyor ve putları ancak onun kırmış olabileceğini açıkça gösteriyordu.

61 Putları parçalayanın kim olduğu hususundaki istifham ortadan kalkıp onun İbrahim (as.) olduğu anlaşılınca, kavmin ileri gelenleri, onun, topluluğun huzuruna getirilmesini emretmişler ve ona verilecek cezanın, ibret teşkil etmek üzere herkes tarafından görülmesini, ayrıca onun, sadece birkaç kişi tarafından değil, bütün toplum tarafından cezalandırılmasını istemişlerdir.

62 İbrahim (as.), topluluğun huzuruna getirilince, onu sorgulamaya başlamışlar ve ilk olarak ona, "İlahlarımızı sen mi parçaladın ey İbrahim?" demişlerdir.

63 İbrahim (as.), onların bu sorularına, ilahlarınızı ben parçaladım demeyip, fakat onlardan aklını kullanıp düşünebilenleri şüpheye düşürecek bir cevap vererek, "Hayır; onları belki şu ayakta sağlam duran büyük put parçalamıştır. Ona sorun; eğer konuşacak gücü varsa, o size işin doğrusunu söyler." demiştir. İbrahim (as.), "Hayır; onları ben parçalamadım; belki bu işi şu büyükleri yapmıştır." derken maksadı, elbette yalan söyleye-

rek nefsini, kendisine verecekleri bir cezadan kurtarmak değildi. Onun amacı, diğer putlardan daha çok itibar edilen büyük putun bile böyle bir şey yapmaktan âciz olduğunu istihza yoluyla onlara göstermek ve bu işi bizzat kendisinin yaptığını dolaylı yoldan onlara anlatmaktı.

64 Nitekim hadise İbrahim'in (as.) düşündüğü şekilde gelişmiş ve önce kendi vicdanlarına danışarak ne kadar büyük olursa olsun ve kendisini ne derece yüceltirlerse yüceltsinler, cansız bir putun bu işi yapamayacağını anlayarak birbirlerine şöyle demişlerdir: Siz gerçekten haksızlık ediyorsunuz; asıl zalim sizlersiniz. Büyük de olsa, kendisini bile savunmaktan âciz olan ve hiç kimseye faydası da zararı da dokunmayan bu put, diğer putları nasıl parçalasın? Eğer bu işi gerçekten o yapmış olsaydı, bunu size itiraf etmekten de çekinmez ve açık açık putları kendisinin parçaladığını söylerdi. Oysa o, görüldüğü gibi konuşmaktan bile âcizdir. O hâlde siz, her yönden âciz olan bir cisme ibadet ederek nefsinize zulmediyorsunuz.

65 Ne var ki kavim, kafalarında bir an için parıldayan bu ışığı söndürmekte gecikmemiş, yine eski karanlık hallerine dönerek batıl yolda İbrahim (as.) ile mücadelelerine devam etmişler ve ona, kendisinin de tasdik edeceği bir soru yönelterek, "Ey İbrahim! Sen de bilirsin ki bunlar asla konuşmazlar. O hâlde bunu bile bile bize neden söylüyor ve "Eğer konuşurlarsa onlara sorun." diyorsun." demişlerdir. Oysa onların İbrahim'e (as.) karşı ileri sürdükleri bu delil, İbrahim'in (as.) onlar aleyhine kullandığı delilden başka bir şey değildi. Zira konuşmaktan âciz olduğunu itiraf ettikleri bu putlar, nasıl ilah sayılır, sonra da böyle âciz ilahlara nasıl ibadet edilirdi? Nitekim İbrahim (as.), onların bu şaşkınlıklarını ve akılsızlıklarını açık bir şekilde ortaya koymuş ve onlara şöyle demiştir:

قَالَ اَفَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْـًٔا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ اُفٍّ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانْصُرُوٓا اٰلِهَتَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا
عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَاَرَادُوا بِهٖ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾

66 İbrahim de şöyle demişti: "Siz, Allah'ı bırakıp da size hiçbir şeyle faydası olmayan ve zararı da dokunmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz?"

67 "Size ve Allah'ı bırakıp da ibadet ettiğiniz şeylere yazıklar olsun. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?"

68 Onlar da demişlerdi ki: "Eğer bir şey yapacaksanız, onu yakın ve ilahlarınıza yardım edin."

69 (Nitekim onu yakmaya kalkıştıkları zaman, ateşe) şöyle demiştik: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve selamet ol."

70 Ona bir tuzak kurmak istemişler, buna karşılık biz de onları hüsrana uğrayan kimseler yapmıştık.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim (as.) kıssasının ikinci kısmını zikretmeye devam etmiş ve bayram yerinden dönen ve mabetlerindeki putlarının parçalanmış olduğunu gören kavmin, büyük bir şaşkınlık ve öfke içinde bu işi yapan kimseyi araştırdıklarını, bu işi yapanın İbrahim (as.) olduğunu anlayınca da onunla münakaşaya giriştiklerini zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde kıssanın üçüncü ve son bölümünü açıklamıştır. Bu bölümde kavmin, düşüncelerine ve davranışlarına aykırı buldukları İbrahim'i (as.) nasıl ateşte yakarak cezalandırmak istediklerini, ancak Rabbinin onu nasıl ateşten koruduğunu ve kavmini de hüsrana uğrattığını beyan etmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[66] İbrahim de şöyle demişti: "Siz, Allah'ı bırakıp da size hiçbir şeyle faydası olmayan ve zararı da dokunmayan şeylere mi ibadet ediyorsunuz?"

[67] "Size ve Allah'ı bırakıp da ibadet ettiğiniz şeylere yazıklar olsun. Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?"

[68] Onlar da demişlerdi ki: "Eğer bir şey yapacaksanız, onu yakın ve ilahlarınıza yardım edin."

[69] (Nitekim onu yakmaya kalkıştıkları zaman, ateşe) şöyle demiştik: "Ey ateş! İbrahim'e serin ve selamet ol."

[70] Ona bir tuzak kurmak istemişler, buna karşılık biz de onları hüsrana uğrayan kimseler yapmıştık.

66 Bayram yerinden dönen kavmin, mabetlerindeki putların İbrahim (as.) tarafından parçalanmış olduğunu anlamaları ve ona, "Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın?" demeleri üzerine, onun, "Hayır, belki bu işi şu büyük put yapmıştır; eğer konuşurlarsa onlara sorun." cevabını verdiği, daha önceki ayet-i kerimelerde açıklanmıştı. Kavmin, İbrahim'in (as.) bu cevabı karşısında, "Sen de çok iyi bilirsin ki bunlar konuşmazlar." diyerek putlarının aczini itiraf etmeleri, İbrahim'in (as.), kavmine karşı tutunacağı en kuvvetli delillerden biri olmuş ve bu delile istinaden onlara şu karşılığı vermiştir: Siz, herhangi bir şeyden faydalanmayı düşünüp de bu iş için putlarınızdan yardım beklediğiniz zaman size yardım etmekten yahut herhangi bir şeyden korktuğunuz zaman onu başınıza musallat edip de size zarar vermekten âciz olan bu taş ve odun parçalarına güveniyor, sonra da Allah'ı bırakıp bunlara mı ibadet ediyorsunuz?

67 Size ve sizin Allah'ı bırakıp da ibadet ettiğiniz şu putlarınıza yazıklar olsun. Bir taraftan onların konuşmaktan bile âciz olduklarını itiraf ediyorsunuz, bir taraftan da onları ilah ediniyorsunuz. Bunun ne kadar ahmakça bir iş olduğunu düşünebilecek kadar sizde hiç akıl yok mu?

68 İbrahim'e (as.) karşı kendilerini ve ilahlarını savunabilecek hiçbir delil veya dayanakları bulunmadığını anlayan kavmin ileri gelenleri, çareyi, onu zulüm ve işkence yoluyla ortadan kaldırmada bulmuşlar ve adamlarına, eğer ilahlarınıza yardımcı olmak ve onların ibadetine devam etmek istiyorsanız, İbrahim'i ateşe atın ve yakın, demişlerdir. Bunun üzerine hemen odun toplamaya ve bu odunları geniş bir alanda yığmaya başlamışlardır. Nihayet odun yığınının yüksek bir tepeyi andıracak şekle ulaşmasından sonra odunlar tutuşturulmuş ve alevlerin gökyüzüne doğru yükselmesinden sonra da İbrahim (as.), ateşe yaklaşmanın mümkün olmaması dolayısıyla, uzaktan, elleri ve ayakları bağlı olduğu hâlde bir mancınıkla ateşin ortasına doğru fırlatılmıştır. Müfessirlerin rivayetlerinden öğrenildiğine göre, İbrahim'in (as.) yakılmasını emreden kimse, hükümdar Nemrut'tur. Her ne kadar Nemrut'tan başka isimlerin zikredildiği görülürse de yaygın gürüş Nemrut'tur.

69 İbrahim (as.), kavmi tarafından ateşe atılarak yakılmak istenmişse de onun ateşe atılması üzerine, peygamberlerini insanların çeşitli eza

ve cefalarından korumayı tekeffül etmiş olan Allah Teâlâ, ateşe hitap ederek İbrahim için serin ve selamet olmasını emretmiştir. Bundan sonradır ki ateş, yakıcı özelliğini kaybetmiş ve odunların yığılıp yakıldığı ateş alanı, İbrahim (as.) için bir bahçe hâline gelmiştir. Bazı müfessirler, ateşin cansız bir şey olduğunu söyleyerek ona hitabın gereksiz olduğunu ileri sürmüşlerse de bu, her şeyden önce Allah Teâlâ'nın iradesine taalluk eden hususlardan biridir. Ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Bizim, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz, ona "ol" demektir; o da hemen oluverir."* (16/Nahl, 40). Bir şey cansız da olsa, Allah Teâlâ'nın ona yönelttiği *"ol"* emriyle ateşe yöneltilen *"Serin ve selamet ol."* emri arasında hiçbir fark yoktur ve her iki hâlde de emrin ona taalluk etmesiyle, onun, Allah'ın murat ettiği şeye dönüşmemesi mümkün değildir. Ayet-i kerimede İbrahim'in (as.) ateşte yanmaktan nasıl kurtulduğu hususunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bu, ya gökyüzüne kadar yükselen alevlerin bir anda sönmesiyle olabilir ya da İbrahim'in (as.) ateş içine atılmasından sonra alevlerin gökyüzüne yükselmesi devam etse bile, yakıcı özelliğini kaybetmesiyle olabilir. Şüphesiz en doğrusunu Allah Teâlâ bilir. O, her şeyi yapmaya kadirdir.

70 Konuyla ilgili olarak bizim bildiğimiz yegâne husus, kavmi tarafından İbrahim'e (as.) bir tuzak hazırlanıp ateşte yakılmak istenmesi, Allah Teâlâ'nın ise onu bu tuzaktan kurtarması ve kavmini de hüsrana uğratmasıdır.

وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۖ وَكُلًّا
جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ
وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ ۖ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾

71 Onu da Lut'u da âlemlere mübarek kıldığımız arza ulaştırıp kurtarmıştık.

72. Ayrıca ona, İshak ve Yakup'u bir bağış olarak vermiş, her birini salihlerden eylemiştik.

73 Hepsini de emrimizle (insanları) doğru yola davet eden imamlar kılmış, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyetmiştik. Hepsi de bize ibadet eden kimselerdi.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim (as.) kıssasını üç bölüm içerisinde zikretmiş, kıssanın sonunda ise onun ateşten kurtarılışını, onu yakmak isteyen kavminin ise hüsrana uğratılışını beyan etmiştir. Yukarıdaki ayetlerde ise ona ihsan edilen başka nimetleri de açıklamış ve onun, kavminin zulmünden kurtarıldıktan sonra mübarek bir ülkeye ulaştırıldığını, ayrıca ona İshak ve Yakup'un ihsan edildiğini zikretmiştir. İbrahim (as.) ile birlikte bu nimetlerden faydalanan bir kişi daha vardır ki o da kardeşinin oğlu Lut'tur. Bunların hepsi de insanları, Allah'ın hak yoluna davet eden imam veya peygamber kılınmıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

71 Onu da Lut'u da âlemlere mübarek kıldığımız arza ulaştırıp kurtarmıştık.

72 Ayrıca ona, İshak ve Yakup'u bir bağış olarak vermiş, her birini salihlerden eylemiştik.

73 Hepsini de emrimizle (insanları) doğru yola davet eden imamlar kılmış, namaz kılmayı ve zekât vermeyi vahyetmiştik. Hepsi de bize ibadet eden kimselerdi.

71 Allah Teâlâ, bu ayette İbrahim'i (as.) de söz konusu ederek, hem onu ve hem de Lut'u, âlemler için mübarek kılınmış bir ülkeye ulaştırıp kurtardığını haber vermiştir. Bu ülkenin mübarek kılınmış bir yer olduğu zikredilmiş olmakla beraber, bu yerin neresi olduğu açıklanmamıştır. Bu ülkenin Mekke veya Harran olduğuna dair rivayetler varsa da Şam diyarı olduğu daha kuvvetlidir. Bunun en açık delili de ayette Mescid-i Aksa'dan söz edilirken, *"Etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa..."* (17/İsrâ, 1) denilmiş olmasıdır ki mübarek kılınan bu yer, Kudüs ve çevresi, yani Şam diyarıdır. Bu diyarın mübarek kılınması ise pek çok peygamberin buradan çıkmış ve şeriatlarının bütün dünyaya yine buradan yayılmış olması dolayısıyladır. Ancak onun Şam diyarına göçmesi, yine de son merhale olarak görünmektedir. Zira çeşitli rivayetlerden öğrenildiğine göre o, eşi Sare ve kardeşinin oğlu Lut ile birlikte önce Harran'a, sonra Mısır'a, oradan da Şam diyarına gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Mısır'da iken, eşi Sare'nin sapık bir Mısır hükümdarının tacizine uğraması, sonra da bu hükümdarın Sare'ye Hacer isimli bir kızı hizmetçi olarak vermesi, aile hayatında bazı değişikliklere yol açmış, uzun seneler İbrahim (as.) ile evli kalmalarına rağmen bir çocukları olmaması sebebiyle Sare, hizmetçisi Hacer'i azat ederek belki onun çocuğu olur diye onu eşi İbrahim'le evlendirmiştir. Nitekim bu evlilikten İsmail dünyaya gelmiştir. Ne var ki Allah Teâlâ'nın İbrahim'e (as.) başka bir lütfu daha olmuş, aradan uzun seneler geçmesine ve gerek Hazreti İbrahim'in gerekse eşi Sare'nin iyice ihtiyarlamış olmalarına rağmen, bir gün evlerine gelen Allah elçisi birkaç misafir, onlara iki erkek çocuk müjdelemiş ve özellikle Sare'yi iyice şaşırtmışlardır. İşte Allah Teâlâ bunu takip eden ayette bu hususu zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

72 *"Ayrıca ona, İshak ve Yakup'u bir bağış olarak vermiş, her birini salihlerden eylemiştik."* Bu ayet-i kerimeden de anlaşıldığı gibi Allah Teâlâ, İbrahim'i de Lut'u da âlemlere mübarek kıldığı bir ülkeye yerleştirdikten sonra, İbrahim'e İshak ve Yakup'u ihsan etmiştir. Konuyla ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: *"Elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjdeyle gelmişler, "Sana selam." demişlerdi. O da onlara, "Selam." demiş, sonra da hemen kızarmış bir buzağı getirmişti. (Yemek için) ellerinin ona uzanmadığını görünce, onların bu davranışını anlayamamış ve içinde bir korku hissetmişti. Onlar, "Korkma; biz Lut kavmine gönderildik." demişlerdi. Bu sırada İbrahim'in karısı (Sare, hizmet için) ayakta duruyordu ve (elçilerin, "Korkma." sözü üzerine) gülmüştü. Biz de ona İshak'ı, İshak'ın da ardından Yakup'u müjdelemiştik. (Ancak İbrahim'in karısı Sare) demişti ki: "Vay başıma gelenlere! Ben kocakarı, kocam da yaşlı bir adam olduğu hâlde çocuk mu doğuracağım? Bu, gerçekten şaşılacak bir şey." (Buna karşılık elçiler şöyle) demişlerdi: "Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizedir. O, hamd olunmaya layıktır; hayır ve ihsan sahibidir."* (11/Hûd, 69-73).

İşte bu müjdeden sonra İbrahim'in (as.) ve Sare'nin İshak adında bir oğulları dünyaya gelmiş, İshak'ın büyüyüp gelişmesi ve evlenmesinden sonra da ondan Yakup adında bir torun sahibi olmuşlardır. İbrahim'in (as.) vefatından sonra Hacer'den olan oğlu İsmail (as.), Hicaz'da peygamberlik görevini sürdürürken, Benû İsrail peygamberlerinin ceddi olan İshak (as.) da Filistin'de müşriklerle tevhid mücadelesine girişmiştir. Hepsi de birer peygamber olarak Allah'tan vahiy almışlar, bazılarına kitap, bazılarına da suhuf verilmiştir.

73 Allah Teâlâ, İbrahim'e (as.) İshak ve Yakup'u ihsan ettiğini ve Lut da dâhil, hepsini de salih kimselerden kıldığını zikrettikten sonra, bu ayette başta İbrahim (as.) olmak üzere, ona ihsan ettiği bu oğulları tavsif etmiş ve şöyle buyurmuştur: Onları, emrimizle insanları doğru yola davet eden imamlar yaptık. Keza onlara, daima hayır işlemelerini, namaz kılmalarını ve zekât vermelerini vahyettik. Hepsi de bize ibadet eden kimselerdi.

Gerek İbrahim'in (as.) gerekse çocuklarının önce salih kimseler olarak tavsif olunmaları, sonra da onların insanları doğru yola davet eden birer imam yapılıp Rablerinden vahiy almaları, onların nübüvvetle, yani peygamberlikle görevlendirildiklerine delalet eder.

Netice olarak Allah Teâlâ, İbrahim'i (as.) ateşten kurtarıp mübarek arza yerleştirdikten sonra, ona ihsan ettiği nimetleri saymıştır ki bu nimetler, sırasıyla şöyledir:

1. Ona İshak ve Yakup'u ihsan etmiştir.
2. Hepsini de salih kimseler kılmıştır.
3. Hepsini de Rablerinden aldıkları emirle insanları doğru yola, yani Allah'ın dinine davet eden imamlar yapmıştır.
4. Hepsine de hayırlı ameller işlemeyi, namaz kılıp zekât vermeyi vahyetmiştir ki bu da onların nübüvvet gibi şerefli bir görevle görevlendirildiklerinin apaçık delilidir.

وَلُوطًا اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَآئِثَ ۭ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فٰسِقِيْنَ ۙ﴿٧٤﴾ وَاَدْخَلْنٰهُ فِيْ رَحْمَتِنَا ۭ اِنَّهٗ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ۧ﴿٧٥﴾

[74] Lut'a da hüküm ve ilim vermiş, onu, habis fiiller işleyen bir kasabadan kurtarmıştık. Kasaba halkı, Allah'ın itaatinden çıkmış kötü bir kavim idi.

[75] Lut'u da rahmetimize sokmuştuk; o da salih kişilerdendi.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim'e (as.) ihsan ettiği nimetleri beyan ettikten sonra, bu ayetlerde ona iman edip tabi olan ve onunla birlikte hicret eden Lut'u (as.) zikretmiştir. Lut, Semud kavmini uyarmak ve onları doğru yola davet etmek için görevlendirilmiş bir peygamberdi. Zira Semud'un, inançsızlıkları yanında ahlak dışı bir yaşayışı daha vardı ki insanlık tarihinde böyle bir yaşayışın benzerini görmek hemen hemen imkânsız gibidir. Bu ahlak dışı yaşayış, *livata* veya *oğlancılık* adıyla biliniyordu ve erkeklerin, kadınlarını bırakıp kendi hemcinsleriyle, yani başka erkeklerle cinsî ilişkilere girmeleriydi. İşte Lut (as.), sapıklığın, fuhşun, edepsizliğin ve sair ahlaksızlığın bu derece yaygın olduğu bu kavme peygamber olarak gönderilmişti. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[74] Lut'a da hüküm ve ilim vermiş, onu, habis fiiller işleyen bir kasabadan kurtarmıştık. Kasaba halkı, Allah'ın itaatinden çıkmış kötü bir kavim idi.

[75] Lut'u da rahmetimize sokmuştuk; o da salih kişilerdendi.

74 Lut'a da ilim ve hikmet vermiş ve derecesini yükselterek kavmini uyarması ve onları Allah'ın hak yoluna davet etmesi için peygamber yapmıştık. Ne var ki kavmi, Allah'ın yolundan çıkmış, kâfir ve habis fiiller işleyen bir kavim olup söz dinler cinsten değildi. Bu itibarla Lut'un kasabadan çıkarılıp kavmin elinden kurtarılması ve onların da hak ettikleri bir ceza ile cezalandırılmaları gerekiyordu. Biz de gerekeni yaptık ve Lut'u kasabadan kurtardık; kasaba halkını da helak ettik.

Filhakika Lut (as.), İbrahim'in (as.) yeğeni idi ve ona ilk iman edenlerin başında geliyordu. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, İbrahim'e (as.) elçi olarak gelen melekler, biz Lut kavmine gönderildik, diyerek İbrahim'in (as.) kendilerine ikram ettiği kızarmış buzağı etine hiç dokunmamışlar, ona ve karısı Sare'ye İshak ve Yakup adlı iki oğul müjdeleyerek Lut'un (as.) evine gitmek üzere oradan ayrılmışlardır. Ancak onların güzel yüzlü gençler olarak Lut'un (as.) evine gelmeleri,

oğlancı Semud kavmini harekete geçirmiş ve hiç vakit kaybetmeden eve gelerek Lut'tan (as.) misafirlerini istemişlerdir. Onun, misafirlerini korumak için, *"İşte bunlar kızlarım..."* diyerek kendi kızlarını teklif etmesi, sonra da onlara nasihatte bulunarak üzerlerine inecek Allah'ın azabıyla tehdit etmesi bile gözü dönmüş kavmi, isteklerinden vazgeçirmemişti. Ne var ki Lut'un, kavmi karşısında iyice sıkıştığı ve çaresiz kaldığı bir anda Cibril (as.) onun yardımına koşmuş ve kapı önünde dikilenlerin yüzlerine kanatlarıyla vurarak onları, önlerini göremez bir hâle getirmiştir. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Lut onları, şiddetli azabımızı haber vererek uyarmıştı; fakat onlar, uyarılardan şüphe etmişlerdi. Bir de ondan misafirlerini almaya kalkışmışlardı da biz de gözlerini görmez hâle getirivermiş ve "Azabımı ve uyarılarıma kulak asmamanın neticesini tadın." demiştik."* (54/Kamer, 36-37).

Hûd suresinin 81. ayetinde de açıklandığı üzere, Lut'un (as.) evine gelen melekler, kendilerini ona tanıtmışlar ve şöyle demişlerdir: Ey Lut! Biz, kavminin şerrinden seni kurtarmak ve onları helak etmek için Rabbinin gönderdiği elçileriz. Bundan böyle onların ne sana ne de misafirlerine hiçbir zararları dokunmayacaktır. Şimdi sen, gecenin bir vaktinde aileni de yanına alarak bu şehirden çık. Giderken içinizden hiçbiri kavme ne olduğunu merak edip de geriye dönüp bakmasın. Ancak karını yanına alma; çünkü genç misafirlerin sana gelişini kavmine ihbar ederek sana ve ailene ihanet eden ve kâfirlerden olan o kadın da kavminle birlikte azap görecek olanlardandır. Sizin geceleyin yola çıkmanızın sebebi ise kavmin üzerine gelecek azabın sabah vakti, herkesin evinde bulunduğu bir zamana rastlamasıdır. Zaten sabah vakti de iyice yaklaşmıştır.

Lut (as.), meleklerin bu tavsiyelerine uyarak karısı dışında bütün aile fertlerini ve kendisine inanan mü'minleri yanına alıp yola çıkmıştır. Daha sonra Allah Teâlâ, Lut kavmi üzerine inen azabı açıklamış ve şöyle buyurmuştur: *"Emrimiz gelince, oranın üstünü altına getirmiş, üzerine, birbiri arkasına taşlaşmış çamur yağdırmıştık. Rabbin katında işaretlenmiş (taşlardı bunlar...)"* Aynı konu ile ilgili olarak bir başka ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Üzerlerine öyle bir (taş) yağmuru yağdırmıştık ki mücrimlerin akıbetlerinin nasıl olduğunu bir gör."* (7/A'râf, 84).

75 Allah Teâlâ, Lut'u (as.) habis fiiller işleyen kavminin kötülüklerinden kurtardığını açıkladıktan sonra, onun güzel akıbetini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: Emirlerimize sıkı sıkıya uyduğu, nehiylerimizden titizlikle sakındığı ve dolayısıyla sadece iyi ameller işlediği için, salih kullarımızdan olan Lut'u da rahmetimize nail olan ve cennet ehli arasında yer alan kullarımızdan eyledik. Onu peygamber yaptık.

وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾

[76] Diğerlerinden önce Rabbine dua eden Nûh'a da (yardım etmiştik). Onun duasını kabul edip, onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

[77] Ve ona, ayetlerimizi yalanlayan kavme karşı yardım etmiştik. Kötü bir kavim idi; bu yüzden hepsini suda boğmuştuk.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde peygamberler babası İbrahim (as.) ile yakın akrabası Lut'un (as.) kıssalarını beyan ettikten sonra, bu ayetlerde Âdem'den sonra insanların ikinci babası sayılan Nûh'un (as.) kıssasını zikretmiştir. Onun Âdem'den sonra ebû'l-beşer olarak bilinmesi, tufan ile bütün insanların yok olması, daha sonrakilerin ise Nûh'un (as.) zürriyetinden gelmiş olmaları dolayısıyladır.

Daha önce de açıkladığımız gibi, Nûh kavmi, asırlar boyu putlara ibadet eden bir kavim olarak bilinir. Her müşrik kavim gibi, onlar da putlarını ilah edinmişler, bütün işlerinde onlardan medet umup, şerri yine onlarla defetmeye çalışmışlardır. Putlara, *Vedd, Suva', Yeuk* ve *Nesr* gibi isimler vermişler ve onları bu isimlerle çağırmışlardır. Nihayet Allah Teâlâ, iyice azmış olan bu kavmi uyarması ve hak yola davet etmesi için Nûh'u (as.) peygamber olarak göndermiştir. Nûh (as.), fasih konuşan, akıl ve görüş sahibi, mücadele ve münakaşa gücü bulunan ve bu münakaşalarda hasımlarına karşı delil bulmada güçlük çekmeyen, ikna yeteneğine sahip bir kimse idi. Kavmini, şirki terk edip bir tek Allah'ın ibadetine davet ettiği zaman, ondan yüz çevirmişler, ıkab ile tehdit ettiğinde de kör ve sağır kesilip onu umursamamışlardır. Ancak Nûh (as.), sabrını hiçbir zaman yitirmemiş ve ümitsizliğe düşmemiştir. Uzayıp giden münakaşalar sonunda sabrını yitiren müşrik kavim olmuş ve Nûh (as.)'a, *"Ey Nûh! Bizimle iyi münakaşa ettin. (Bütün delilleri zikredip) münakaşayı da uzattın. O hâlde şimdi, eğer güvenilir kimselerden isen, sözünü ettiğin (o dünyevi azabı) getir."* (11/Hûd, 32) demişlerdir. Artık bundan sonra onlardan hiçbirinin iman etmeyeceği de anlaşılınca, Allah Teâlâ, Nûh'a (as.), nezareti altında bir gemi yapmasını ve iman etmiş kimseleri bu gemiye bindirmesini emretmiştir. Aslında bu hazırlık, müşrik kavmin bir an önce gelmesini istediği dünyevi azabın gelmekte olduğunu gösteren bir işaretti. Nitekim çok geçmeden fırın kaynayıp tufan kopunca, gemiye alınan mü'minlerle her canlı cinsten birer çift hayvan dışında bütün insanlar suda boğularak helak olmuşlardır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

> [76] Diğerlerinden önce Rabbine dua eden Nûh'a da (yardım etmiştik). Onun duasını kabul edip, onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.
>
> [77] Ve ona, ayetlerimizi yalanlayan kavme karşı yardım etmiştik. Kötü bir kavim idi; bu yüzden hepsini suda boğmuştuk.

76 Yukarıda da açıklandığı gibi, Nûh'un (as.) bütün uyarılarına ve şirki terk ederek yalnız Allah'a ibadet etmelerini istemesine rağmen, kavmi, küfürde direnmekten vazgeçmiyor, üstelik üzerlerine geleceğini haber vererek tehdit ettiği dünyevi azabı hafife alarak ona, *"Eğer güvenilir kimselerden isen, sözünü ettiğin o dünyevi azabı getir."* diyorlardı. Nihayet kavmin doğru yola gelmeyeceğini anlayan Nûh (as.), kâfir kavme karşı mü'minlere yardım etmesi için Rabbine şöyle dua ve niyazda bulunmuştur: *"Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden tek bir kişi bırakma. Eğer sen onları bırakacak olursan, kullarını yoldan çıkarırlar; kötülerden ve kâfirlerden başka da çocuk doğurmazlar. Rabbim! Beni, anamı, babamı, mü'min olarak evime girenleri, mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla; zalimlere de helakten başka bir şey verme."* (Nûh71/, 26-28); *"Rabbim! Kavmim beni yalanlıyor. Bu itibarla, benimle onlar arasında sen hüküm ver; beni ve benimle beraber olan mü'minleri kurtar."* (26/Şuarâ, 117-118).

Nuh'un (as.) duaları Rabbi tarafından kabul edilmiş ve Rabbi ona şöyle buyurmuştur: *"Kavminden, artık şimdiye kadar iman edenlerden başkası iman etmeyecektir. Bu itibarla onların yapmış oldukları şeylerden dolayı üzülme. Bizim nezaretimiz altında ve vahyimizle gemiyi yap. (Küfür işleyip) zulmedenler hakkında bana hiçbir müracaatta bulunma. Onlar suda boğulacaklardır."* (11/Hûd, 36-37).

77 Nûh (as.), Rabbinin nezaretinde gemiyi yapmış, kadın erkek, iman edenleri ve yeryüzünde yaşayan canlılardan birer çifti gemiye almış ve fırın kaynayıp tufan kopmuştur. Tufanla birlikte bütün kâfirler, yeryüzünü kaplayan sel sularında boğulup giderken, gemideki mü'min erkek ve kadınlarla diğer canlı varlıklar boğulmaktan kurtulmuşlardır. Böylece Allah'ın, ayetlerini yalanlayanlara karşı mü'minlere yardımı bir defa daha gerçekleşmiştir.

وَدَاوٗدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمٰنِ فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ ۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾
فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَ ۚ وَكُلًّا اٰتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوٗدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۚ وَكُنَّا فَاعِلِينَ
﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِتُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ ۚ فَهَلْ اَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَلِسُلَيْمٰنَ الرِّيحَ
عَاصِفَةً تَجْرِي بِاَمْرِهٖٓ اِلَى الْاَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۚ وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَالِمِينَ ﴿٨١﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ
يَغُوصُونَ لَهٗ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذٰلِكَ ۖ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾

[78] Keza Davut ve Süleyman'a da yardım etmiştik. Hani bir kavmin koyunlarının otladığı ekin hakkında hüküm vermişlerdi de biz de onların hükümlerine şahit olmuştuk.

[79] Süleyman'a bu hükmü öğretmiştik; zaten hepsine de hüküm ve ilim vermiş, Davut'la beraber Allah'ı tesbih eden dağları ve kuşları teshir etmiştik. Bunları yapan bizdik.

[80] Biz ona, sizin için, sizi savaşlarınızın tehlikesinden korumak için zırh sanatını da öğretmiştik. Şimdi siz, şükreden kimseler misiniz?

[81] Ayrıca Süleyman'a, emriyle, mübarek kıldığımız arza doğru esip giden şiddetli rüzgârları da teshir etmiştik. Her şeyi bilen bizdik.

[82] Süleyman'a teshir ettiğimiz, (ona boyun eğdirdiğimiz) onun için denizlere dalan şeytanlar da vardı. Bunlar, bundan başka işler de yapıyorlardı. Hepsini de gözeten bizdik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim, Lut ve Nûh'un (as.) kıssalarını zikredip onlara ihsan edilen nimetleri açıkladıktan sonra, bu ayetlerde Davut ve Süleyman'ın (as.) kıssalarını ve onlara ihsan ettiği nimetleri zikretmiştir. Onlara müştereken ihsan edilen bu nimetlerin başında her ikisinin de ilim ve anlayış yönünden tezyin edilmeleri gelir ki ayet-i kerimede bu husus, *"Hepsine de hüküm ve ilim vermiştik..."* ibaresiyle açıklanmıştır. Daha sonra her birine ayrı ayrı ihsan edilen nimetler zikredilmiştir. Davut (as.) ile birlikte Allah'ı tesbih etmeleri için dağların ve kuşların teshir edilmesi, ayrıca demirciliğin ve özellikle zırh yapma sanatının öğretilmesi, ona has nimetlerdendir. Süleyman'a (as.) ise rüzgârı teshir etme nimeti ihsan edilmiş, bu nimet sayesinde o, dilediği zaman rüzgârı şiddetle estirmiş; dilediği zaman durdurmuş, dilediği zaman da onun yönünü değiştirmiştir. Keza Allah Teâlâ, şeytanları da Süleyman'a (as.) teshir etmişti ki onun emriyle şeytanlar, denizlerin derinliklerine dalar ve oradan inci gibi kıymetli taşlar çıkardıkları gibi, onun için binalar ve kaleler inşa eder, şehirler kurar ve buna benzer daha pek çok işler yaparlardı. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

[78] Keza Davut ve Süleyman'a da yardım etmiştik. Hani bir kavmin koyunlarının otladığı

ekin hakkında hüküm vermişlerdi de biz de onların hükümlerine şahit olmuştuk.

79 Süleyman'a bu hükmü öğretmiştik; zaten hepsine de hüküm ve ilim vermiş, Davut'la beraber Allah'ı tesbih eden dağları ve kuşları teshir etmiştik. Bunları yapan bizdik.

80 Biz ona, sizin için, sizi savaşlarınızın tehlikesinden korumak için zırh sanatını da öğretmiştik. Şimdi siz, şükreden kimseler misiniz?

81 Ayrıca Süleyman'a, emriyle, mübarek kıldığımız arza doğru esip giden şiddetli rüzgârları da teshir etmiştik. Her şeyi bilen bizdik.

82 Süleyman'a teshir ettiğimiz, (ona boyun eğdirdiğimiz) onun için denizlere dalan şeytanlar da vardı. Bunlar, bundan başka işler de yapıyorlardı. Hepsini de gözeten bizdik.

78 Allah Teâlâ, kavim içerisinde dava konusu olan bir hadiseyi bahis konusu ederek, bu hadise hakkında hüküm vermek durumunda kalan Davut ve oğlu Süleyman'a (as.) nasıl yardım ettiğini açıklamıştır. Müfessirlere göre bir çoban, koyun sürüsüyle beraber bir ekin tarlasının veya bir üzüm bağının yanında gecelemiş, sabah olunca da koyunların tarlaya girerek ekinleri yahut asmaları bozduğunu ve oraları harabeye çevirdiğini görmüştür. Biraz sonra tarla veya bağ sahibi de gelip aynı manzara ile karşılaşınca, işi halletmesi için Davut'a (as.) başvurmuşlar, o da koyun sürüsü tarafından tahrip edilen tarla veya bağın, çoban tarafından tazmin edilmesine, bunun için de aynı değerde olan sürüsünü tarla sahibine vermesine hükmetmiştir. Davut'un (as.) yanından ayrılan ve bir süre sonra da Süleyman (as.) ile karşılaşan çobanla tarla sahibi, durumu ona anlatmışlar ve Davut'un (as.) verdiği hükmü de haber vermişlerdir. Ancak Süleyman (as.), "Ben olsaydım, başka türlü hüküm verirdim." diyerek verilen hükmü onaylamadığını belirtmiş, "Senin hükmün nedir?" denilince de şu cevabı vermiştir: "Koyunlar tarafından tahrip edilen tarlayı veya bağı çobana, koyun sürüsünü de tarla sahibine verirsin. Tarla veya bağ, eski hâline gelinceye kadar çoban tarafından bakılır ve düzenlenir. Bu süre içinde koyunlar da tarla sahibinin elinde kalır ve onların sütünden ve yavrularından faydalanır. Tarla veya bağ, eski hâline döndükten sonra sahibine, koyunlar da çobana iade edilir. Daha sonra Hazreti Süleyman'ın bu hükmünü öğrenen Davut (as.) da onun bu hükmüne katılmış ve "Doğrusu da bu." demiştir.

Gerek Davut (as.) gerekse Süleyman (as.), ictihadlarına dayanarak hüküm vermişler, fakat bu hükümde önce ihtilaf etmişlerse de sonradan Davut'un (as.) Süleyman'ın (as.) hükmüne katılmasıyla bu ihtilaf ortadan kalkmıştır. Rivayetlerden öğrenildiğine göre bu hadise cereyan ettiği sıralarda henüz 11 yaşlarında olan Hazreti Süleyman'ın hükmüne, daha isabetli görerek babası Davut'un (as.) katılması ise kendi ictihadından dönmesi manasındadır. Yoksa bu, Davut'un (as.) kınanmasını gerektirecek bir hata değildir; çünkü Allah Teâlâ, baba oğul, her ikisinin de ilim ve hüküm sahibi kimseler olduklarını beyan ederek onları methetmiştir.

79 Hazreti Süleyman'ın verdiği hükümdeki isabet ise Rabbinin, bu hadiseyle ilgili hükmü ona öğretmiş olmasına bağlıdır. Yoksa biraz önce de işaret ettiğimiz gibi bu, Davut'un (as.) ilim ve hüküm verme yönünden oğlu Hazreti Süleyman'dan daha aşağı derecede olmasının neticesi değildir. Zira Allah Teâlâ, her ikisini de ilim ve hüküm sahibi birer peygamber yapmış, her ikisini de kendilerine verdiği değişik nimetlerle derecelerini yükseltmiştir.

İşte, Davut'a (as.) verdiği bu nimetlerden biri, Allah Teâlâ'nın, dağları ve kuşları ona teshir etmesi, onları, Davut'a (as.) boyun eğdirmesidir. Allah Teâlâ, konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"Ey dağlar ve kuşlar! Davut'la beraber tesbih edin diyerek Davut'a katımızdan lütufta bulunmuştuk."* (34/Sebe', 10). Bundan anlaşılan mana, Davut (as.) Rabbini zikrederken veya tesbih

ederken, hem dağların hem de kuşların ona tabi olmaları ve onunla birlikte Allah'ı tesbih etmeleridir. Onun, Zebur'u yüksek sesle okurken, hem sesinin hem de kıraatinin dağlar ve kuşlar üzerinde büyük tesir icra ettiği, kuşların havada iken durup ona cevap verdikleri, dağların da aks-i sada ile onu karşıladıkları rivayet edilen haberler arasındadır. Buhârî (*Sahîh,* VI. 112) ve Muslim (*Sahîh,* I. 546) tarafından nakledilen bir hadisten öğrenildiğine göre, Ebû Mûsâ'l-Eş'arî bir gece Kur'an okurken, Resulullah (sas.) onu dinlemiş ve sonra da ona şöyle buyurmuştur: "Dün gece Kur'an okuyuşunu benim dinlediğimi bilseydin (bu seni çok hoşlandırırdı). Muhakkak ki sana, Davut peygamberin nağmelerinden bir nağme verilmiş."

Davut'a (as.) musahhar kılınan kuşların canlı varlıklar olduğu, kendilerine has sesleri ve ötüşleri bulunduğu, hatta bazılarının, alıştırıldıkları takdirde insanlar gibi konuşabildikleri ve dolayısıyla Rabbini tesbih konusunda onların Davut'a (as.) musahhar kılınmalarının daha kolay olacağı göz önünde bulundurulursa, ayet-i kerimede önce taş, toprak ve kaya parçalarından teşekkül eden dağların, sonra da kuşların zikredilmesi dikkat çekicidir. Ancak kuşlara nispetle cansız olan ve herhangi bir şeyi anlamaktan âciz bulunan dağların, Allah'ın tesbihinde Davut'a (as.) musahhar kılınmasında ilahî kudretin azametine delalet eden bir mana bulunduğuna hiç şüphe yoktur ve dağların kuşlardan önce zikredilmesiyle bu mananın belirmesi de mümkün olmuştur.

Allah Teâlâ, dağların ve kuşların, Davut (as.) ile birlikte Allah'ı tesbih etmeleri için musahhar kılındıklarını zikrettikten sonra, bunu yapmaya kadir olduğunu beyan etmek için, *"Bunları yapan bizdik."* buyurmuştur. Konuyla ilgili diğer bir ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yedi tabaka gök ve yer ile bunların içindekiler Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız..."* (17/İsrâ, 44).

80 Davut'a (as.) ihsan edilen diğer bir nimet, Rabbinin ona, insanları savaşlarda kılıç darbelerinden ve oklardan koruması için zırh yapma sanatını öğretmesidir. Bu konuda gelen haberlerden öğrenildiğine göre, daha önceleri zırhlar, vücuda giyilmesi mümkün olmayan düz levhalar hâlinde idi. Bunları yumuşatıp delerek ve eğip kıvırarak bir elbise gibi vücuda giyilmesini sağlayanların ilki Davut'tur (as.). Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Demiri onun için yumuşak kıldık ve ona, "Geniş zırhlar yap; dokumasını sağlam tut." dedik..."* (34/Sebe', 10-11).

Beşer tarihinde insanların daima birbirleriyle savaşıp dövüştükleri ve bu savaşlarda birbirlerini öldürmek için özellikle kılıç gibi kesici; ok, kargı ve mızrak gibi delici aletlerin kullanıldığı göz önünde bulundurulursa, bu aletlere karşı en iyi koruyucunun, gövdeyi saran zırhlar olduğu kolayca anlaşılır. Bunlar ise Allah Teâlâ'nın öğretmesi neticesinde ilk defa Davut (as.) tarafından icat edilmiştir. O hâlde insanlara düşen ve hiç ihmal edilmemesi gereken iş, insanların Allah'a şükretmeleri değil midir? Gerçek böyle olduğu hâlde insanlar bu görevlerini acaba ifa ediyorlar mı?

81 Süleyman'a (as.) ihsan edilen nimetlere gelince, Allah Teâlâ bu ayette rüzgârları onun emrine verdiğini bildirmiştir. Bu sebepledir ki şiddetle esen bir rüzgâr, onun emriyle hafifliyor veya duruyor yahut hiç esinti yokken, yine onun emriyle ortaya çıkıyor ve dilediği ölçüde şiddetini artırabiliyordu. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İstediği yere yumuşak bir şekilde esip giden rüzgârı onun emrine verdik."* (38/Sâd, 36). Rüzgârın Süleyman'ın (as.) emrine tabi olarak istenilen yönde ve istenilen şiddette esip gitmesi, eşya naklinde de ondan faydalanılmasını sağlıyordu. Konuyla ilgili haberlerden de öğrenildiğine göre o, rüzgâra, gideceği istikametle ve şiddetiyle ilgili gereken emri verir ve tahtı üzerinde oturmuş olduğu hâlde gökyüzünde yolculuk ederdi. Nitekim ayet-i kerimede yer alan, *"mübarek kıldığımız arza doğru esip giden..."* ibaresi, müfessirler tarafından bu manada

tefsir edilmiş ve Süleyman'ın (as.) rüzgâra verdiği emirle, yanında ashabı da olduğu hâlde Arz-ı Mukaddes'e doğru sabahleyin yola çıkıp, gökyüzünde yaptığı yolculuktan sonra aynı gün evine döndüğü söylenmiştir.

Süleyman (as.), gerek hükümranlığı gerekse peygamberliği babasından tevarüs etmiş, bunlara ilaveten Allah Teâlâ, rüzgârı da onun emrine vererek onu nimetlendirmiştir. Bu, hiç şüphesiz, Allah Teâlâ'nın olan ve olacakla kullarının bunlar karşısında takınacakları tavrı yakinen bilmesi dolayısıyladır. Nitekim bu nimetleri ona ihsan etmiş olması dolayısıyladır ki hem kendisi hem de ashabı Allah Teâlâ'ya şükretmekte kusur etmemişlerdir.

82 Allah Teâlâ'nın Hazreti Süleyman'a ihsan ettiği diğer bir nimet de bir kısım şeytanın denizlerde dalgıçlık yaparak deniz diplerinden inci, boncuk gibi birtakım kıymetli taşlardan çıkartmaları idi. Bu iş için şeytanları ona teshir etmiş veya onun emrine vermiş ve dilediği her işi onlara yaptırmıştır. Şeytanların denizlerde dalgıçlıktan başka yaptıkları işler de vardı. Nitekim Allah Teâlâ, Sâd suresinin 37. ayetinde dalgıçlıkla beraber bina yapan şeytanları da zikretmiş, Sebe' suresinin 13. ayetinde ise *"Cinler, onun için dilediği her şey, kaleler, heykeller, havuza benzer çanaklar ve sabit kazanlar yaparlardı..."* buyurmuştur.

Şeytanlar veya cinler, bu işleri, Allah Teâlâ'nın gözetimi altında yaparlar, dolayısıyla onlardan herhangi birinin, Hazreti Süleyman'ın emrinden çıkması yahut onu terk edip gitmesi yahut da kötülük etmek veya zarar vermek için Hazreti Süleyman'a yaklaşmaya cesaret etmesi mümkün değildi. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Cinlerden bir kısmı da onun önünde Rabbinin izniyle çalışırdı. Bunlardan, emrimizden çıkan olursa, ona şiddetli dünya azabı tattırırdık."* (34/Sebe', 12). Netice itibariyle onların hepsi de Hazreti Süleyman'ın elinde ve onun emri altında idi. O, dilediğini serbest bırakır, dilediğini de hapsedip zincire vururdu. Nitekim Sâd suresinin 38. ayetinde Allah Teâlâ, Hazreti Süleyman'ın emrine boyun eğdirilen şeytanları zikrederken, zincire vurulmuş olanlardan da söz etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Bina yapan ve dalgıçlık eden şeytanları ve yine şeytanlardan zincire vurulmuş diğerlerini ona tabi kılmıştık."*

وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨٣﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِن ضُرٍّ ۖ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَذِكْرَىٰ لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾

[83] "Başıma bir bela geldi; sen merhametlilerin en merhametlisisin." diyen Eyyûb'a da yardım etmiştik.

[84] Onun duasını kabul etmiş, başına gelen belayı da kaldırmıştık. Ona, kendi katımızdan bir rahmet ve ibadet edenlere bir ibret olmak üzere, ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını vermiştik.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde İbrahim, Lut, Nûh, Davut ve Süleyman (as.) olmak üzere beş peygamberin kavimleriyle olan kıssalarını ve Allah'a davet yolunda karşılaştıkları çeşitli güçlükleri açıkladıktan sonra, bu ayetlerde Eyyûb kıssasını ve bu arada gerek kendisinin gerekse ailesinin maruz kaldığı çeşitli belaları, bu belalar karşısındaki sabırlarını, Allah'ın bu belayı üzerlerinden kaldırması ve kavimlerine yardım etmesi dolayısıyla O'na yaptıkları şükürlerini zikretmiştir.

Eyyûb (as.), Kur'an-ı Kerim'in Nisâ, En'âm,

Enbiyâ ve Sâd olmak üzere dört suresinde ismi zikredilen peygamberdir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre, babası Enûs, Rum diyarından biri olup İshâk ibn Ya'kûb (as.) zürriyetinden geliyordu. Annesi ise Lut'un (as.) sülalesindendi. Yaşadığı yerin, Güney Suriye'de Şeria vadisinin doğusunda hudutları tam olarak tayin edilemeyen Havran'ın Uts diyarı yahut Edom beldesi olduğu söylenir. Onun Musa'dan (as.) önce yaşadığı ileri sürülmüşse de daha yaygın bir görüşe göre o, İbrahim'den (as.) yüzyıldan daha fazla bir zaman önce yaşamıştır.

Eyyûb (as.), dünyada Allah'ın hudutsuz nimetlerine kavuşmuş bir peygamber olarak bilinir. Ona pek çok malla birlikte, pek çok da kız ve erkek evlat ihsan edilmiştir. Ahd-i Atîk, Eyub kitabının 1. babında onu tarif ederken şöyle der: "Uts diyarında bir adam vardı, adı Eyub idi ve bu adam kâmil ve doğru idi, Allah'tan korkar ve kötülükten çekinirdi. Ve kendisine yedi oğul ile üç kız verildi. Ve mal olarak onun yedi bin koyunu ve üç bin devesi, beş yüz dişi eşeği ve pek çok kölesi vardı ve bütün şark oğullarından bu adam en büyüktü." Ne var ki Eyyûb (as.) mal, mülk ve evlat yönünden sahip olduğu bu zenginlikte iken, Rabbi tarafından bir imtihana tabi tutulmuş ve zaman içerisinde sahip olduğu bütün mallarını ve aile efradını kaybettiği gibi, kendisi de ağır bir hastalığa müptela kılınmıştı. Ancak Eyyûb (as.), Rabbi tarafından kendisine verilen bu belalar karşısında direncinden ve inancından hiçbir şey kaybetmemiş, aksine, Rabbine daha çok bağlanmış ve O'nu daha çok zikretmiştir.

Bir imtihan olarak Eyyûb'un (as.) başına gelen bu belaların başlıca müsebbibinin şeytan olduğunu aksettiren rivayetler vardır. Eğer Ahd-i Atîk'teki Eyub kitabının 1. babında nakledilen şeytanın Eyyûb (as.) ile kıssası göz önünde bulundurulacak olursa, bu konuda gelen rivayetlerin asıl kaynağının bu çeşit Yahudi kitapları olduğu anlaşılır. Bununla beraber, Sâd suresinin 41. ayeti, yine de şeytanın Eyyûb (as.) üzerinde kendisine sıkıntı verici işler çıkardığının apaçık delilini teşkil eder. Bu ayet-i kerimede Eyyûb (as.)'un, *"Şeytan bana bir yorgunluk ve azap verdi."* diyerek Rabbine şikâyette bulunduğu görülür ki bu şikâyeti, şeytanın, onun başına gelen belalarda nasıl katkıda bulunduğunu gösterir.

Ahd-i Atîk'in Eyub kitabında yer alan kıssaya gelince, bu kıssada şöyle denilmiştir:

"Ve Allah oğulları (bu sözle melekler kastedilmiştir) Rabbin önünde kendilerini takdim etmeye geldikleri gün, vaki oldu ki onlar arasında şeytan da geldi. Ve Rab şeytana dedi: Nereden geliyorsun? Ve şeytan Rabbe cevap verip dedi: Dünyada dolaşmaktan ve orada gezinmekten. Ve Rab şeytana dedi: Kulum Eyub'a iyice baktın mı? Çünkü dünyada onun gibisi yok; kâmil ve doğru adam; Allah'tan korkar ve kötülükten çekinir. Ve şeytan Rabbe cevap verip dedi: Eyub Allah'tan boşuna mı korkuyor? Onun etrafına, evinin etrafına ve nesi varsa hepsinin etrafına sen çepçevre çit çevirmedin mi? Ellerinin işini sen bereketledin ve onun malı memlekette çoğaldı. Fakat şimdi elini uzat da nesi varsa hepsine dokun ve yüzüne karşı sana lanet edecektir. Ve Rab şeytana dedi: İşte, bütün nesi varsa hepsi senin elinde; ancak kendisine elini uzatma. Ve şeytan Rabbin önünden çıktı."

"Ve günlerden bir gün, oğulları ile kızları büyük kardeşlerinin evinde yemek yemekte ve şarap içmekte iken vaki oldu ki Eyub'a bir ulak gelip dedi: Öküzler çift sürüyor ve eşekler onların yanında otluyorlardı ve onların üzerine Şebalılar baskın ettiler ve onları alıp götürdüler ve uşakları kılıçtan geçirdiler ve ancak ben, sana bildireyim diye tek başıma kaçıp kurtuldum. Bu adam henüz söylemekte iken bir başkası da gelip dedi: Göklerden Allah'ın ateşi düştü ve koyunlarla uşakları yaktı ve onları yiyip bitirdi ve ancak, sana bildireyim diye tek başıma kaçıp kurtuldum. Bu adam henüz söylemekte iken bir başkası da gelip dedi: Kildaniler üç bölük olarak develerin üzerine saldırdılar ve onları alıp götürdüler

ve uşakları kılıçtan geçirdiler ve ancak ben sana bildireyim diye tek başıma kaçıp kurtuldum. Bu adam henüz söylemekte iken bir başkası da gelip dedi: Oğullarınla kızların büyük kardeşlerinin evinde yemek yemekte ve şarap içmekte idiler ve işte çölün ötesinden büyük bir yel geldi ve evin dört köşesine çarptı ve gençlerin üzerine ev yıkıldı, onlar da öldüler ve ancak ben, sana bildireyim diye tek başıma kaçıp kurtuldum."

"Ve Eyub kalktı ve kaftanını yırttı ve saçlarını kesti ve yere düşüp secde kıldı ve dedi: Anam bağrından çıplak çıktım ve oraya çıplak döneceğim; Rab verdi ve Rab aldı; Rabbin ismi mübarek olsun. Bu işin hepsinde Eyub suç işlemedi ve Allah'a uygunsuzluk yüklemedi."

"Allah oğulları, Rabbin önünde yine kendilerini takdim etmeye geldikleri gün vaki oldu ki onlar arasında şeytan da Rabbin önünde kendini takdim etmek için geldi. Ve Rab şeytana dedi: Nereden geliyorsun? Ve şeytan Rabbe cevap verip dedi: Dünyada dolaşmaktan ve orada gezinmekten. Ve Rab şeytana dedi: Kulum Eyub'a iyice baktın mı? Çünkü dünyada onun gibisi yok; kâmil ve doğru adam; Allah'tan korkar ve kötülükten çekinir ve boşuna onu yutayım diye beni kışkırttığın hâlde yine kemalini sıkı tutmaktadır. Ve şeytan Rabbe cevap verip dedi: Deri yerine deri, evet, insan canı için nesi varsa verir. Fakat şimdi elini uzat da onun kemiğine ve etine dokun ve yüzüne karşı sana lanet edecektir. Ve Rab şeytana dedi: İşte, o senin elinde; ancak onun canını esirge."

"Ve şeytan Rabbin önünden çıktı ve Eyub'u, ayağının tabanından tepesine kadar kötü çıbanlarla vurdu. Ve Eyub kendisine bir çömlek parçası aldı ki onunla kazınsın ve kül içinde oturmakta idi. Ve karısı ona dedi: Sen hâlâ mı kemalini sıkı tutmaktasın? Allah'a lanet et de öl. Ve kadına dedi: Ahmak karılardan biri nasıl söylerse sen öyle söylüyorsun. Nasıl? Allah'tan iyilik kabul edelim de kötülük kabul etmeyelim mi? Bu işin hepsinde Eyub dudakları ile suç etmedi."

Kıssanın bunu takip eden kısımlarında Eyyûb'un (as.) hastalığını duyan üç dostu, Temanlı Elifaz, Şuahlı Bildad ve Naamalı Tsofar'ın onu ziyarete gelerek acısını paylaştıkları, başucunda yedi gün yedi gece konuşmadan bekledikleri anlatılır. Yine Kitab-ı Mukaddes'e göre, Eyyûb'un (as.) hastalığı uzayınca, sabrı tükenerek yakınmaya ve doğduğu güne lanetler yağdırmaya başlar. Dostlarının onu teselli etmelerine ve uyarmalarına rağmen o, suçsuz olduğunu ve bu cezayı hak etmediğini söyler. Nihayet Rabbi, bu sabırsızlığından dolayı onu kınayınca, pişman olur tövbe eder. Rabbi de onu bağışlayıp eski sağlığına kavuşturduğu gibi, önceki malının iki katı çokluğunda servet verir; ayrıca yedi oğlu ve üç kızı dünyaya gelir.

Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan kıssa budur. Kısaca özetlemek gerekirse, Allah Teâlâ'nın onu, dünyada eşi bulunmayan dosdoğru bir adam olarak tavsif etmesi üzerine şeytan, onun bu doğruluğunun, sahip olduğu mal, mülk ve evlat çokluğundan kaynaklandığını ve bunları kaybetmemek için Allah'tan korktuğunu ileri sürerek, "Sen bunları onun elinden al; bakalım o, yine eski Eyyûb olarak kalacak mı?" demesi üzerine, denenmek için bütün malı, mülkü ve çocukları elinden alınmış; bununla beraber Eyyûb, yine de Rabbine olan inancını ve bağlılığını yitirmemiştir. Şeytanın, onun bu durumunu da sağlığıyla yorumlaması ve Allah'ai "Sen ona hastalıklı bir vücut ver; bakalım yine de bu hâlini devam ettirecek mi?" demesi üzerine de ona ağır bir deri hastalığı verilmiş ve bu hastalığı dolayısıyla insanlar arasına karışamaz olmuştur. Bununla beraber Eyyûb, yine de Rabbine olan inancını yitirmemiş ve başına her ne gelmişse, onu sabırla karşılamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de ise yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Eyyûb (as.) sadece dört surede zikredilmiş, hakkında tafsilatlı bilgi verilmemiştir. Önce Nisâ suresinin 163. ayetinde diğer peygamberler meyanında Eyyûb'a (as.) da vahyedildiği, En'âm suresinin 84. ayetinde ise onun da hidayete erdirildiği zikredilmiştir. Hastalığıyla ilgili ilk haber, hâlen üzerinde durduğumuz Enbiyâ suresinin 83.

ayetinde gelmiş ve bu ayette, *"Başıma bir bela geldi; sen merhametlilerin en merhametlisisin."* diyerek Rabbine niyazda bulunan Eyyûb'a (as.), Rabbinin de yardım ettiği, başına gelen bu belayı kaldırdığı, kendi katından bir rahmet ve ibadet edenlere de bir ibret olmak üzere, malının, mülkünün ve ailesinin bir misli fazlasıyla verildiği bildirilmiştir. Sâd suresinin 41-44. ayetlerinde ise *"Şeytan, bana bir yorgunluk ve azap verdi."* diyerek Rabbine serzenişte bulunan Eyyûb'a (as.) ayağını yere vurması ve yerden kaynayacak temiz su ile yıkanması tavsiye edildikten sonra, bu belanın üzerinden kaldırıldığı, kendi katından bir rahmet ve akıl sahiplerine de bir ibret olmak üzere, ailesinin ve onlarla birlikte bir o kadarının verildiği beyan edilmiştir. Ayrıca, bir meseleden dolayı karısına yüz değnek vurmaya yemin eden Eyyûb'a, "Yeminini bozma; bir demet buğday sapı al ve onunla vur." denilerek yeminini yerine getirmesi tavsiye edilmiş, sonra da onun sabırlı ve iyi bir kul olduğu haber verilerek methedilmiştir. Allah'ın selamı onun üzerine olsun. Âmîn. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[83] "Başıma bir bela geldi; sen merhametlilerin en merhametlisisin." diyen Eyyûb'a da yardım etmiştik.

[84] Onun duasını kabul etmiş, başına gelen belayı da kaldırmıştık. Ona, kendi katımızdan bir rahmet ve ibadet edenlere bir ibret olmak üzere, ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını vermiştik.

83 Allah Teâlâ, yukarıdan beri vaaz ve ibret teşkil etmesi için sevgili peygamberine anlattığı peygamber kıssaları arasında Eyyûb'un (as.) kıssasını da zikretmiş ve diğerleri gibi bunun da üzerinde durup düşünmesini emrederek, "Ey Muhammed! Diğer peygamberler arasında Eyyûb'u da hatırla; zira Eyyûb, başına birtakım musibetler gelip de bu musibetlerden büyük zararlara uğrayınca, Rabbine dua ve niyazda bulunmuş ve "Rabbim! Başıma büyük belalar geldi. Hiç şüphe yoktur ki sen, merhametlilerin en merhametlisisin." demişti de biz de ona yardım etmiştik."

Ayet-i kerimede Eyyûb'a (as.) isabet eden belanın neler olduğu açıklanmadığı gibi, Eyyûb da Rabbine niyazda bulunurken başına gelen beladan bahsetmiş, fakat bu belayı açıklamak lüzumunu duymamıştır. Çünkü o, başına her ne geldiyse, Rabbinin onu çok iyi bildiğine inanıyordu ve bu sebeple onu zikretmek gereğini duymamıştı. Eğer bunları açıklamış olsaydı, duasını belki şöyle yapardı: Rabbim! Başıma büyük bir bela geldi. Senin de bildiğin gibi, malım, mülküm ve sürü sürü hayvanlarım vardı. Bunların hepsi de yok olup gitti. Fakat bundan daha büyük bela, oğullarımı ve kızlarımı, kısacası bütün ailemi kaybetmemdi. Bedenime isabet eden bela ise bambaşka bir dert; derilerim dökülmeye ve vücudum kokuşmaya başladı; bu hâlde iken insanlar arasına çıkamaz oldum. Rabbim! Sen, hiç şüphe yok ki merhametli olanların en merhametlisisin; senden daha çok merhametli olan bir varlık tanımıyorum. Bu itibarla bana merhamet et ve beni bu dertlerden kurtar, Rabbim!

Eyyûb (as.), ayet-i kerimede açıklanmayan büyük belalara maruz kalmış olsa bile, Rabbine olan inancından zerre miktarı da olsa hiçbir şey kaybetmemiştir. Ayet-i kerimede işaret edilen bu dua ve niyazla O'nun merhametine sığınmış ve O'nun yardımını dilemiş, başına gelen her şeye de sadece sabretmiştir. Bu sebepledir ki "Eyyûb (as.) sabrı", dillerde dolaşan bir övünç vesilesi olmuş, derdine sabredip Rabbine sığınan her insan, bu sıfatla övülmüştür.

84 Allah Teâlâ, Eyyûb'un (as.) dua ve niyazda bulunup merhametine sığınması üzerine, ona yardım ettiğini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: Onun duasını kabul ettik ve başına gelen bütün belaları üzerinden kaldırdık. Kendi katımızdan ona bir rahmet ve ibadet edenlere de sabrında bir ibret olmak üzere, kaybettiği ailesinin yerine ona başka bir aile verdik; oğullarını ve kızlarını da eskisine nispetle bir kat daha artırdık

وَإِسْمٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ ۖ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا ۖ إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾

[85] İsmail, İdris ve Zulkifl'e de yardım etmiştik. Hepsi de sabredenlerdendi.

[86] Onları da rahmetimize soktuk. Zira onlar salih kişilerdendi.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Eyyûb'un (as.) maruz kaldığı belalar karşısında sabrını yitirmeden Rabbinin merhametine sığınarak bu belalardan kurtarması için yaptığı dua ve niyazı zikrettikten sonra, bu ayetlerde İsmail, İdris ve Zulkifl'e de yardım ettiğini ve onları da rahmetine soktuğunu açıklamıştır. Zira bunlar da çeşitli musibetler ve zorluklarla karşılaşmış, fakat bunların hepsine de sabretmiş kimselerdi. Mesela İsmail (as.), babası İbrahim (as.) tarafından Rabbine kurban edilmek üzere yere yatırılıp bıçak boğazına dayanıncaya kadar sabır ve metanetini muhafaza etmiş, sonra da bu sabrın bir mükâfatı olmak üzere Rabbinin izniyle kurban edilmekten kurtulmuştur. Keza henüz bebek iken, annesi Hacer'le birlikte babası tarafından hiç kimsenin yaşamadığı, hiçbir canlının uğramadığı bir çöl ortasına terk edilmiş ve senelerce orada yaşamıştır. Sonradan Mekke şehrinin kurulduğu bu şehirde Kâbe'nin inşasında taş taşıyarak ve duvarlar üzerine tırmanarak babasına yardım etmiş ve ağır işçiliğin çeşitli güçlüklerine sabırla katlanmıştı. İşte bu sabrının bir mükâfatı olmak üzere Allah, onu salih kişiler arasına sokmuş ve son peygamberi Hazreti Muhammed'i (sas.) onun zürriyetinden getirmiştir.

Keza İdris de kavmini Allah'ın ibadetine davet etmek üzere gönderilmiş bir peygamberdir. Fakat kavmi ona karşı çıkmış ve bu yüzden de helak olmuştur. İdris, insanlık tarihinde ilk elbise diken ve savaşlarda ilk silah kullanan kimse olarak bilinir.

Zulkifl'e gelince, o da sabaha kadar dua eden ve bütün günlerini oruçlu geçirip hiç iftar etmeyen, dolayısıyla açlığa, susuzluğa ve uykusuzluğa sabreden bir kimse olarak bilinir. Bazı rivayetlerde Zulkifl'in salih kişilerden biri olduğu, fakat peygamber olmadığı ileri sürülmüşse de yaygın görüş, isminin peygamberler arasında ve onlarla birlikte zikredilmiş olması dolayısıyla, onun da peygamberlerden biri olduğudur. Doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

[85] İsmail, İdris ve Zulkifl'e de yardım etmiştik. Hepsi de sabredenlerdendi.

[86] Onları da rahmetimize soktuk. Zira onlar salih kişilerdendi.

85 Allah Teâlâ, sevgili peygamberi Hazreti Muhammed'e (sas.) peygamber kıssalarını anlatmaya devam etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! İbrahim oğlu İsmail, Âdem ve Şit'ten sonra gelen İdris ve Zulkifl'i hatırla. Bunlar da her güçlüğe sabreden salih kişilerdendi. Bu itibarla onlara da yardım etmiş ve üzerlerinden bu güçlükleri kaldırmıştık. Ayet-i kerimede ismi geçen Zulkifl'in İsrail peygamberlerinden Zekeriyya veya İlyas olduğu söylenmişse de yaygın görüşe göre o, Elyesa da denilen İlyas (as.) peygamberdir. Bunlar, üzerlerine gelen çeşitli sıkıntı ve mihnetlere sabırla göğüs gerdikleri gibi, Allah'a itaat etmek ve çeşitli kötülüklerden de sakınmak yolunda karşılaştıkları pek çok güçlüğe de sabretmişler ve Allah'ın hudutsuz rızasını kazanmışlardır.

86 Bu sebeple Allah da onları peygamberlik göreviyle şereflendirerek önce rahmet, sonra da cennet kapılarını onlara açmıştır. Bunların hepsi de salih amel işleyen kişilerdi.

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَّهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَّنْ نَّقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَّا إِلَٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي
كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَٰلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

87 Zünnun'a da yardım etmiştik. Hani kavmine kızıp gitmişti. Zannetmişti ki biz kendisine güç yetiremeyeceğiz. Bu sebeple karanlıklar içinde şöyle seslenmişti: "Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben muhakkak zalimlerden oldum."

88 Onun da duasını kabul etmiş ve onu üzüntüden kurtarmıştık. Biz, mü'minleri işte böyle kurtarırız.

Allah Teâlâ, sevgili peygamberine peygamber kıssalarını anlatmaya devam etmiş, son olarak, Eyyûb'u (as.) ve onun bütün insanlar arasında şöhret kazanmış sabrını zikrettikten sonra, bu ayetlerde de Zünnun'un kıssasını hatırlatmıştır. Zünnun'un Arapça yazılışı göz önünde bulundurulursa *(Zû'n-Nûn)*, sahip, dost ve arkadaş gibi manalara gelen *zû* ile balık manasına gelen *nûn*'un birleşmesinden meydana geldiği anlaşılır ki buna göre isim, balık dostu gibi bir mana kazanmış olur. Peygamberler tarihinde bu isimle şöhret kazanmış tek bir peygamber vardır ki o da Yunus'tur (as.). Kur'an-ı Kerim'de onun adına tahsis edilmiş bir sure bulunduğu gibi, Sâffât ve üzerinde durduğumuz Enbiyâ surelerinde de onun kıssalarına yer verilmiştir. Yûnus suresinde de açıkladığımız gibi, Yunus (as.), putları ilah edinen ve onlara ibadet eden Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir. 33 sene boyunca onları hak yola davet etmiş, fakat iki kişi dışında hiç kimseye söz dinletememiştir. Bu ise onu fazlasıyla üzmüş ve büyük bir hayal kırıklığına düşürmüştür. Neticede peygamber olarak yapmaması gereken bir iş yapmış ve kavmi karşısındaki başarısızlığını hazmedemeyerek Ninova'yı terk edip Tarsus'a gitmiştir. Oradan da hareket etmek üzere olan dolu bir gemiye binmiş ve denize açılmıştır. Ancak çok geçmeden şiddetli bir fırtınaya yakalanan gemi, ilerleyemez duruma gelince, bazı kimselerin denize atılarak yükünün hafifletilmesi düşünülmüş ve bu maksatla çekilen kurada Yunus'un ismi çıkmış, o da denize atılmıştır. Ancak onun denizden bir balık yardımıyla kurtulması ilahî bir takdir olarak tecelli edince, denize atıldığı sırada yanına yaklaşan bir balık tarafından yutulmuş, uzun süre balığın karnında kaldıktan sonra da baygın bir vaziyette kıyıya bırakılmıştır.

Yunus'un (as.) en büyük hatası, peygamberlik görevini sürdürüp dururken, doğru yola girmemekte ısrar eden kavmine kızarak onları terk edip gitmesi idi. Ne var ki deniz hadisesi, işlediği hatanın büyüklüğünü anlamasına vesile olmuş, Allah'ı çok zikreden bir kul olması ve işlediği hata dolayısıyla Rabbinden af ve mağfiret dilemesi de balığın karnından sağ ve salim bir hâlde kurtarılmasını sağlamıştır. Bundan sonra tekrar kavminin arasına dönen Yunus (as.), irşat görevini sürdürmüş ve bu sefer onların iman etmelerinde ve Allah'ın hak yoluna girmelerinde başarılı olmuştur.

Peygamber kıssalarının Hazreti Peygamber'i kavminden gördüğü çeşitli eziyetler karşısında teselli etmek ve onların kötü davranışları sebebiyle ümitsizliğe düşmesini önlemek için zikredildiğini sırası geldikçe açıklamıştık. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Ey Muhammed!) Rabbinin hükmü karşısında sabret. Hani iman etmeyen kavmine kızgın bir hâlde Rabbine seslenen balık sahibi Yunus gibi olma."* (68/Kalem, 48).

İşte Allah Teâlâ, yukarıdaki ayetlerde kıssayla ilgili olarak, Yunus'un (as.) kavmine kızarak onları terk edip gitmesini, sonra da işlediği bu hatanın farkına vararak bağışlanması için Rabbine yaptığı duayı ve bu duanın kabulünü zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

[87] Zünnun'a da yardım etmiştik. Hani kavmine kızıp gitmişti. Zannetmişti ki biz kendisine güç yetiremeyeceğiz. Bu sebeple karanlıklar içinde şöyle seslenmişti: "Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben muhakkak zalimlerden oldum."

[88] Onun da duasını kabul etmiş ve onu üzüntüden kurtarmıştık. Biz, mü'minleri işte böyle kurtarırız.

87 Ey Muhammed! Ninova halkını kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın tevhidine ve itaatine davet etmek için gönderilen, fakat bu davete icabet etmeyen kavmin küfürde direnmesi üzerine, kızarak onları terk edip giden ve böylece kavmi arasından çıkmakla kendisini kurtaracağını ve bizim de ona güç yetiremeyeceğimizi zannederek büyük hata işleyen Yunus'a da yardım ettiğimizi hatırla. Nitekim o, kavminden ayrıldıktan sonra, sahibinden izinsiz tıka basa dolu bir gemiye binmiş, geminin deniz ortasında kalmasından sonra da çekilen kura neticesi gemiden atılmak zorunda kalmıştı. Ne var ki denize düşmesiyle birlikte bir balık tarafından yutulması bir olmuş ve balığın karnında simsiyah bir karanlığa bürünmüştür. İşte o zaman şunu çok daha iyi görüp anlamıştır ki her ne kadar kavminden kaçıp kurtulmuş olsa bile, eğer Rabbi dilemezse, bazı tehlikelerden hiçbir surette kurtulamayacaktır; çünkü her şey Rabbinin elinde ve O'nun hükmü altındadır. Bu sebeple o, daha balığın karnında ve hiçbir ışık sızıntısının bile bulunmadığı koyu bir karanlık içinde iken, Rabbine dua ve niyazda bulunmuş ve "Rabbim! Senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Ben, kavmimin direnişi karşısında tahammülsüzlük gösterip büyük bir öfkeyle onları terk ettim; başlarından ayrılmakla çok büyük bir hata işlediğimi ve haksızlık ettiğimi şimdi çok daha iyi anlıyorum." demiştir.

88 Bundan sonra da Rabbi onun bu duasını kabul etmiş ve onu deniz kıyısında balığın karnından çıkarıp kurtarmıştır. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Eğer (Yunus) Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, yeniden diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalırdı. Buna rağmen biz onu, hasta olduğu hâlde boş bir yere çıkarmış, üzerine de (gölgelik olarak) geniş yapraklı bir ağaç bitirmiştik. Sonra da onu, yüz bin yahut daha fazla insana peygamber olarak göndermiştik."* (37/Sâffât, 143-147).

Yunus'un (as.) öfkeyle terk edip gittiği ve giderken de üç gün sonra başlarına büyük bir azabın ineceğini haber verdiği Ninova halkına gelince, onun azapla ilgili bu sözleri, onları büyük bir korkuya sürüklemiş ve bir peygamberin yalan söylemeyeceğini, söylediği her şeyin doğru olduğunu düşünerek kadınları, çocukları ve hayvanlarıyla kasabayı terk edip sahraya çıkmışlardır. Orada Allah'a yalvarıp yakarmaktan ve kendilerini bu azaptan kurtarmasını niyaz etmekten başka yapacak bir şey düşünmemişlerdir. Bir taraftan onların duası, bir taraftan çocukların bağırış ve çığırışları, bir taraftan da değişik türde hayvanların böğürmeleri yeri göğü inletmiştir. Bundan sonra da Allah Teâlâ onları bağışlamış ve üzerlerine indirilecek azabı kaldırmıştır. Allah Teâlâ konuyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"(Yunus'un kavmine dönmesinden sonra) onlar iman etmişler, biz de onları bir süreye kadar (dünya hayatından) faydalandırmıştık."* (37/Sâffât, 148); *"Keşke (azabın geleceğini anladıktan sonra) iman eden bir memleket (halkı) olsaydı da imanı ona fayda sağlasaydı. Yalnız Yunus'un kavmi müstesna. Onlar (azabı hissedip de) iman edince, dünya hayatında onlardan zillet azabını kaldırmış ve belirli bir süre daha (dünyadan) onları faydalandırmıştık."* (10/Yûnus, 98).

وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ
وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا ۖ وَكَانُوا۟ لَنَا
خَٰشِعِينَ ﴿٩٠﴾ وَٱلَّتِىٓ أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِن رُّوحِنَا وَجَعَلْنَٰهَا وَٱبْنَهَآ ءَايَةً
لِّلْعَٰلَمِينَ ﴿٩١﴾

89 Zekeriyya'ya da yardım etmiştik. Hani Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın." diye seslenmişti.

90 Onun da duasını kabul etmiştik. Ona Yahya'yı vermiş, eşini de kendisi için ıslah etmiştik. Hayırlı iş yapmakta birbirleriyle yarışırlar, (rahmetimizi) ümit ederek ve (azabımızdan da) korkarak bize dua ederlerdi. Bize karşı son derece saygılı idiler.

91 Irzını koruyan (kız)a da yardım etmiştik. Ona ruhumuzdan üflemiş, kendisini ve oğlunu âlemlere bir delil kılmıştık.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde olduğu gibi, yukarıdaki ayetlerde de peygamber kıssalarını ve özellikle onlara ihsan edilen nimetleri anlatmaya devam etmiştir. Bu ayetlerde zikredilen ve üzerinde durulan Zekeriyya (as.) ile ırzını koruyan kız ve ona ihsan edilen bir oğuldur ki bunlar, hiçbir erkekle evlenmeksizin bir oğul sahibi olan Meryem ile onun Allah'ın ihsanı ile babasız dünyaya getirdiği oğlu İsa'dır (as.).

Kıssası Âl-i İmrân ve Meryem surelerinde daha mufassal bir şekilde zikredilen Zekeriyya, Meryem'le yakınlığı bulunan bir kimseydi. Rivayetlerden öğrenildiğine göre Zekeriyya ve Meryem'in babası olan İmrân, iki kız kardeşle evlenmişler ve birbirlerine bacanak olmuşlardı. Zekeriyya'nın henüz bir çocuğu yok iken, İmrân'ın bir kızı dünyaya gelmiş ve adını Meryem koymuşlardı. Âl-i İmrân suresinin 35-37. ayetlerinde de açıklandığı gibi, İmrân'ın karısı, hamile olduğunu anlayınca, Rabbine niyazda bulunmuş ve onu, ibadet etmesi için Rabbine adadığını ve kendisinden bunun kabul edilmesini istemiştir. Ancak o, doğacak çocuğun erkek olmasını beklerken kız olmuş ve buna biraz şaşırmış, "Erkek, kız gibi değildir." diyerek beklentisini dile getirmiştir. Bununla beraber kızına Meryem adını vermiş ve hem onun, hem de zürriyetinin şeytanın tasallutundan korunması için Rabbine niyazda bulunmuştur. Ne var ki Meryem, henüz küçük bir bebek iken, hem annesini hem de babasını kaybedip teyzesiyle teyzesinin kocası Zekeriyya'dan (as.) başka hiçbir yakını kalmayınca, Rabbi de onun bakımına Zekeriyya'yı (as.) memur etmiştir. Zekeriyya (as.) da onu, mescidin merdivenle çıkılan ve mihrap denilen yüksekçe bir bölümüne yerleştirip muhafaza altına almıştır.

Zekeriyya (as.), Meryem ile meşgul olurken, kendisinin de bir çocuğu olmasına özenmiş, çok yaşlı olmasına ve karısının da kısırlığına rağmen Rabbine niyazda bulunmuş ve bu durum Âl-i İmrân suresinin 38. ve takip eden ayetlerinde şöyle açıklanmıştır: *"Rabbim! Bana kendi tarafından temiz bir zürriyet ihsan et. Şüphesiz sen, duaları hakkıyla işitensin."* İşte onun bu duasından sonradır ki *"Mabette, namaza kalkmış olduğu bir sırada melekler ona şöyle seslenmişlerdir: "Allah sana, kendisinden gelecek bir kelimeyi tasdik eden, efendi, nefsine hâkim ve salihlerden bir peygamber olan Yahya'yı müjdeler."* Zekeriyya (as.), çocuk sahibi olmayı çok arzulamasına rağmen, Melekler ona bu müjdeyle gelince, kendisinin çok yaşlı, karı-

sının ise kısır olduklarını düşünmekten kendini alamamış ve şöyle demiştir: *"Rabbim! Yaşlılık bana gelip çatmış. Karım da kısır olduğu hâlde benim nereden çocuğum olacak?" demiş, Rabbi de "Allah, dilediğini böyle yapar." buyurmuştur.* İşte Âl-i İmrân ve Meryem surelerinde daha geniş bir şekilde zikredilen Zekeriyya peygamberin kıssası özet olarak bundan ibarettir. Kıssanın daha kısa bir şekilde zikredildiği bu ayetlerde Allah Teâlâ, sadece Zekeriyya'ya (as.) ihsan ettiği oğlu Yahya'yı zikretmekle yetinmiş, sonra da ailenin Allah'a olan taatini tavsif ederek şöyle buyurmuştur:

[89] Zekeriyya'ya da yardım etmiştik. Hani Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın." diye seslenmişti.

[90] Onun da duasını kabul etmiştik. Ona Yahya'yı vermiş, eşini de kendisi için ıslah etmiştik. Hayırlı iş yapmakta birbirleriyle yarışırlar, (rahmetimizi) ümit ederek ve (azabımızdan da) korkarak bize dua ederlerdi. Bize karşı son derece saygılı idiler.

89 Ey Muhammed! Zekeriyya kıssasını da hatırla. Hani bir gün o, Rabbine dua ve niyazda bulunmuş ve O'ndan, kendisinden sonra peygamber olacak bir evlat istemişti. Bu duayı kavminden gizli bir şekilde yapmış ve "Rabbim! beni vârissiz ve kimsesiz bir insan olarak tek başıma bırakma. Bana, benden sonra insanlar içinde benim yerimi dolduracak ve benim yaptığım işleri yapacak bir evlat ihsan eyle! Hiç şüphe yok ki sen, vârislerin en hayırlısısın." demiştir.

Zekeriyya'nın (as.) Rabbine yönelttiği bu dua, Meryem suresinin 2-6. ayetlerinde daha uzun bir şekilde zikredilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Hani o, Rabbine sessizce yalvarmıştı. Demişti ki: "Rabbim! Kemiklerim iyice zayıfladı; baş, ihtiyarlık ateşiyle alevlendi. Rabbim! Sana dua sebebiyle hiç bedbaht olmadım. Arkamdan gelecek yakınlarımın, (din hususunda üzerlerine düşeni yapamayacaklarından) korkuyorum. Karım da kısırlaştı. Sen kendi katından bana (yerime geçecek) bir oğul ver. O, hem bana, hem de Yakupoğullarına mirasçı olsun. Rabbim! Onu hoşnut olacağın bir kimse yap."*

90 Zekeriyya'nın bu duasını da kabul etmiş ve ona Yahya isminde bir çocuk vermiştik. Bu arada kısır olan ve dolayısıyla çocuk doğuramayacak durumda bulunan karısının da kusurlarını gidermiş ve onu çocuk doğurabilecek bir sağlığa eriştirmiştik. Gerek Zekeriyya, gerek karısı, gerekse çocukları olsun, hepsi de hayır işlerinde âdeta birbirleriyle yarıştıkları gibi, rahmetimizi umarak ve azabımızdan da korkarak daima dua ederlerdi. Bize karşı son derece saygılı idiler. Özellikle Zekeriyya ve eşi, bu sıfatlarla muttasıf oldukları içindir ki kendileri gibi bir evlat sahibi olmayı hak etmişlerdi.

[91] Irzını koruyan (kız)a da yardım etmiştik. Ona ruhumuzdan üflemiş, kendisini ve oğlunu âlemlere bir delil kılmıştık.

91 Allah Teâlâ, Zekeriyya (as.) kıssasını beyan ettikten sonra, hiç evlenmemesine rağmen iffetini koruyan ve Allah'ın ihsanıyla bir oğul sahibi olan Meryem ile oğlu İsa'nın (as.) kıssasını zikretmiş ve diğer peygamberler gibi, onlara da yardım ettiğini bildirmiştir. Her iki kıssanın birbiri arkasına zikredilmesi, hem Zekeriyya ile Meryem arasında ailevi bir yakınlığın olması, hem de her ikisinin birer oğul sahibi olmalarında dikkate değer bir benzerliğin bulunması dolayısıyladır. Filhakika Zekeriyya (as.), yaşlanmış ve bir çocuk sahibi olmaktan ümidini kesmiş bir adam; karısı ise gençliğinden beri çocuk sahibi olamamış illetli bir kadın, yani kısır bir eş. Böyle bir karı kocanın çocuk sahibi olmaları imkânsız da olsa, Zekeriyya'nın (as.) Rabbine yönelttiği duanın Rabbi tarafından kabul edilmesi ve her ikisine de yardım ederek Zekeriyya'ya güç ve kuvvet vermesi, karısından da kısırlık illetini kaldırması üzerine, Yahya adında bir oğulları olmuştur. Meryem'in durumu ise bundan daha aca-

yip bir iştir; zira o, hiç evlenmemiş ve hiçbir erkekle münasebette bulunmamış olduğu hâlde İsa adında bir oğlan doğurmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, herkesten uzak yalnız başına yaşamakta olan Meryem'e insan suretine bürünmüş bir melek gönderdiği zaman Meryem, *"Eğer sakınan bir kimse isen, senden Rahmân'a sığınırım." diyerek onu reddetmiş, o ise "Ben sana tertemiz bir oğlan çocuğu bağışlamak için Rabbinin bir elçisiyim." demişti de Meryem buna şaşırmış ve ona şu cevabı vermişti: "Bana hiçbir insan dokunmamış ve ben hiçbir zaman kötü olmamışken, nereden benim çocuğum olacak?" Melek ise "Rabbin buyurdu ki: "İnsanlara onu bir delil ve bizden bir rahmet kılmak için (böyle yapacağız); bu bize kolaydır." demiş, bundan sonra da iş olup bitmiştir."* (19/Meryem, 17-21).

İsa'nın babasız dünyaya gelmesi, Allah Teâlâ'nın Meryem'e ruhundan üfürerek İsa'ya can vermesiyle gerçekleşmiştir. Üfleme işinin nasıl olduğu ancak Allah'ın bileceği bir iştir. Bunun Cebrail (as.) vasıtasıyla olduğu da söylenir. Bilinen bir gerçek vardır o da şudur: *"O, bir şeyin olmasını istediği zaman, O'nun işi, ona "ol" demekten ibarettir; o da hemen olur."* (36/Yâsîn, 82).

Gerek Meryem'in gerekse İsa'nın (as.) âlemlere birer delil kılınmaları ise Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudretini çeşitli yönlerden göstermeleri manasındadır. Meryem'in, hiçbir erkek eli dokunmadan İsa'ya hamile kalması ve Zekeriyya (as.) tarafından mabede yerleştirildiğinde meleklerin ona yiyecek taşımaları Meryem'le ilgili delillerdendir. İsa (as.) ise yine Rabbinin izniyle, beşikteyken, yetişkin hâlinde olduğu gibi insanlarla konuşmuş, kör ve abraşı iyileştirmiş, ölüleri diriltmiş, insanların evlerinde yedikleri yiyecekleri ve biriktirdiklerini haber vermiştir. Bunların hepsi de Allah Teâlâ'nın hudutsuz kudreti ve onlara verdiği izinle gerçekleşmiştir. Allah, her şeye kadirdir.

إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمْ فَٱعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾ وَتَقَطَّعُوٓا۟ أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ ۖ كُلٌّ إِلَيْنَا
رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ فَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِۦ ۖ وَإِنَّا لَهُۥ كَٰتِبُونَ
﴿٩٤﴾ وَحَرَٰمٌ عَلَىٰ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَٰهَآ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ
وَهُم مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنسِلُونَ ﴿٩٦﴾ وَٱقْتَرَبَ ٱلْوَعْدُ ٱلْحَقُّ فَإِذَا هِىَ شَٰخِصَةٌ أَبْصَٰرُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا بَلْ كُنَّا ظَٰلِمِينَ ﴿٩٧﴾

92 İşte, sizin bu dininiz tek bir dindir; ben de sizin Rabbinizim. O hâlde bana ibadet edin.

93 (Buna rağmen insanlar), dinlerini aralarında bölük pörçük etmişlerdir. Hâlbuki hepsi de bize döneceklerdir.

94 Bu itibarla, her kim mü'min olarak iyi işler yaparsa, onun ameli inkâr edilmeyecektir. Biz bunu, onun amel defterine yazmaktayız.

95 Helak ettiğimiz ülke (halkı)nın (kıyamete kadar dünyaya tekrar) dönmeleri mümkün değildir.

96 Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc seddi açıldığı zaman, her tepeden boşanırlar.

97 Gerçek vaat olan kıyamet artık yaklaşmıştır. İşte o zaman, küfredenlerin gözleri donakalır ve "Yazıklar olsun bize! Biz, bundan gaflet içinde idik; daha zalimdik." derler.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde bir grup peygamberin kavimleriyle olan kıssalarını zikredip kendilerine verilen şeriat ve ahkâmı kısaca beyan ettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Allah katında geçerli olan dinin tek bir din olduğunu, bütün peygamberlerin bu din üzerinde ittifak edip hiçbir hususta ihtilafa düşmediklerini, zaman ve mekân değişikliği sebebiyle bazı şeklî farklılıklar bulunsa bile, aslının bir olduğunu ve bunun da kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak olduğunu zikretmiştir. İşte bu din, *"Allah katında asıl din, şüphesiz İslam'dır."* (3/Âl-i İmrân, 19) ayetinde de açıklandığı gibi İslam dinidir. Bu itibarla, bütün göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan canlı, cansız bütün varlıkların yegâne mutlak hâkim ve sahibi yalnız O'dur. Onların gözetimi O'na hiçbir surette ağır gelmez. O hâlde ey insanlar ve ey Müslümanlar! Allah'ın tek olan bu dinini birtakım yanlış ve sapık inançlarla bölük pörçük etmeyin. Kim Allah'ın tek olan bu dinine sıkıca bağlanır ve yalnız Allah'a ibadet edip iyi ameller işlerse, onun bu iyiliklerinden hiçbir şey zayi olmaz ve kıyamet günü onun mükâfatını mutlaka görür. Fakat kim de günlerini küfür içinde ve hep kötülük işleyerek geçirirse, onun akıbeti de hüsrandır. Kıyâmet günü geldiği zaman, o da bu kötülüklerinin karşılığını mutlaka görecektir. Dünyada iken yaptıklarından pişmanlık duysa bile, bunları tamir için bir daha dünyaya geri dönüşü yoktur. Zaten kıyamet günü de iyice yaklaşmıştır. Bunu hiç düşünmez misiniz? Allah Teâlâ bu manada şöyle buyurmuştur:

[92] İşte, sizin bu dininiz tek bir dindir; ben de sizin Rabbinizim. O hâlde bana ibadet edin.

[93] (Buna rağmen insanlar), dinlerini aralarında bölük pörçük etmişlerdir. Hâlbuki hepsi de bize döneceklerdir.

[94] Bu itibarla, her kim mü'min olarak iyi işler yaparsa, onun ameli inkâr edilmeyecektir. Biz bunu, onun amel defterine yazmaktayız.

92 Ey insanlar! İşte bu tevhid veya İslam dini, üzerinde bütün peygamberlerin ittifak ettikleri tek bir din ve tek bir şeriattır. Bu itibarla sizlerin hepinizin, hiçbir hususta ihtilafa düşmeksizin Allah'ın tek olan bu dini üzerinde olmanız ve tek bir ümmet teşkil etmeniz gerekir. Ben, sizin Rabbiniz Allah'ım; benden başka ilah yoktur; bu itibarla yalnız bana ibadet edin. İster melek, ister beşer, ister taş, ağaç veya put, her ne olursa olsun, benimle birlikte benden başka hiçbir şeyi bana asla ortak koşmayın. Allah Teâlâ, aynı manada şöyle buyurmuştur: *"Gerçek şudur ki sizin dininiz tek bir dindir; ben de sizin Rabbinizim; bu itibarla benden sakının."* 23/(Mu'minûn, 52). Hazreti Peygamber de Buhârî (*Sahîh,* IV. 142), Muslim (*Sahîh,* IV. 1837) ve Ebû Dâvûd (*Sunen,* II. 522) tarafından nakledilen bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Biz peygamberler topluluğu, anaları ayrı babaları bir kardeşleriz; dinimiz de birdir." Bundan maksat, peygamberlerin şeriatları farklı olsa bile, kendinden başka ilah olmayan ve hiçbir ortağı bulunmayan Allah'a ibadettir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Sizin her biriniz için bir şeriat ve bir yol vazettik..."* (5/Mâide, 48).

93 Buna rağmen insanlar, kendilerine gönderilen peygamberler üzerinde ihtilafa düşmüşler, bir kısmı onları tasdik ederken bir kısmı yalanlamış ve bu da dinlerinin bölük pörçük olmasına yol açmıştır. Oysa hepsinin de dönüp gelecekleri yer, yine bizim huzurumuz olacak ve geldiklerinde de dünyada işledikleri amellerle cezalandırılacaklardır.

94 Her kim dünyada Allah'a ve peygamberlerine iman etmiş olarak iyi ve güzel ameller işlemiş olursa, bu amellerinin karşılığı olarak kazandığı sevabından hiçbir şey zayi olmaksızın onun mükâfatını görecek, hiç kimseye zerre miktarı da olsa zulmedilmeyecektir. Zira herkesin amellerinin yazıldığı bir amel defteri vardır ve amellerinden hiçbir şey eksiltilmeden veya artırılmadan o deftere yazılmaktadır. Bu durum ayetlerde şöyle açıklanmıştır: *"İman edenler ve iyi amel işleyenler ise biz, amellerini iyi işleyenlerin mükâfatını elbette*

zayi etmeyiz." (18/Kehf, 30); *"Her kim mü'min olarak ahireti ister ve amelini oraya uygun bir şekilde yaparsa, işte böylelerinin amelleri, (Allah katında) mükâfatlandırılmaya değer bulunur."* (17/İsrâ, 19).

Bu ayet-i kerimelerden şu husus açıkça anlaşılmaktadır ki bir insanın, Rabbi katında iyi kabul görmesi, onun iman etmiş ve salih ameller işlemiş olmasına bağlıdır. İmanın aslı, Allah'ı ve peygamberini bilerek ve inanmış olarak tasdik etmek, salih amel ise Allah'ın emrettiklerini işleyip, nehyettiklerinden de uzak durmaktır.

[95] Helak ettiğimiz ülke (halkı)nın (kıyamete kadar dünyaya tekrar) dönmeleri mümkün değildir.

[96] Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc seddi açıldığı zaman, her tepeden boşanırlar.

[97] Gerçek vaat olan kıyamet artık yaklaşmıştır. İşte o zaman, küfredenlerin gözleri donakalır ve "Yazıklar olsun bize! Biz, bundan gaflet içinde idik; daha zalimdik." derler.

95 Şunu da hiçbir zaman unutmamak gerekir ki küfürleri dolayısıyla helak ettiğimiz bir kasaba halkının dünyaya tekrar dönmesi asla mümkün değildir. Zira bunlar, ahirette küfürlerinin karşılığı olan azabı gördükleri zaman, pişmanlıkları kat kat artar da dünyaya geri dönüp iyi ameller işlemeyi ve bu amellerle ahirete göçmeyi dilerler. Oysa kıyamet günü onlar, hak ettikleri azap ile karşılaştıktan sonra, dünyadaki kötü amellerinden pişmanlık duymalarının kendilerine artık hiçbir faydası yoktur. Dünyada iken onlara peygamber gönderilmiş ve bir de kitap verilmişti. Bu peygamber, onlara bütün gerçekleri açıklamış ve kötü ameller peşinde koştukları takdirde dünya ve ahirette başlarına gelecek kötü akıbetleri haber vererek onları uyarmıştı. Fakat onlar, ne peygambere ne de ellerindeki kitaba inanmışlar, onları yalanlayarak ahiret hayatını inkâr etmişlerdi. Şimdi, inkâr ettikleri bu hayatın içine düştükten sonra, pişmanlık duyarak iyi amel işlemek için dünyaya geri dönmek istemeleri olacak şey midir?

96 Nihayet kıyamet vakti iyice yaklaşıp da alametleri belirmeye başlayınca, Ye'cûc ve Me'cûc'un hapsolunduğu seddin kapıları açılır da akın akın her tepeden inmeye başlarlar.

97 İşte o zaman kıyameti ve öldükten sonra dirilip mahşerde toplanmayı inkâr eden kâfirler, dünyada kendilerine vadolunan, fakat onların inkâr ettikleri yeniden dirilişi görürler de gözleri donar kalır. Sonra da kendi nefislerini yargılayarak, "Yazıklar olsun bize! Dünyada iken bütün bunlar söylenmişti de biz bunların masaldan başka bir şey olmadığını ileri sürüp inkâr etmiştik. Biz o zamanlar ne kadar gafil ve zalim kimselermişiz; hiç kimse bize zulmetmediği hâlde biz küfrümüzle sadece kendi nefsimize zulmetmişiz." derler.

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ هَٰؤُلَاءِ آلِهَةً مَا وَرَدُوهَا
وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا
الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾
لَا يَحْزُنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَٰذَا يَوْمُكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي
السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ

كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَٰذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾

98 (Ey kâfirler!) Siz ve Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz, cehennem odunusunuz. Siz oraya mutlaka gireceksiniz.

99 Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi de orada ebedîdirler.

100 Orada onlara (azap yönünden) bir inleme vardır. Onlar orada hiçbir şey işitmezler.

101 Kendileri hakkında bizden güzel söz yazılmış olanlar ise cehennemden uzak tutulacak olanlardır.

102 Onlar, cehennemin uğultusunu bile işitmezler. Canlarının istediği şey içinde ebedîdirler.

103 O en büyük korku onları tasalandırmaz. Melekler onları, "Size vadolunan gün işte bugündür." diyerek karşılarlar.

104 İşte o gün, göğü kitap sahifesini dürer gibi düreriz. Onu ilk yaratmaya başladığımız gibi (hesap için) yeniden yaratırız. Üzerimize bir vaat olarak bunu mutlaka yapacağız.

105 Tevrat'tan sonra (indirdiğimiz) Zebur'da da yeryüzüne salih kullarımın vâris olacaklarını yazmıştık.

106 İşte bunda ibadet eden bir kavim için yeterli ibretler vardır.

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde Allah katında gerçek dinin tek bir din olduğunu, bütün peygamberlerin bu din üzerinde ittifak edip hiçbir hususta ihtilaf etmediklerini, zaman ve mekân değişikliği sebebiyle bazı şeklî farklılıklar bulunsa bile, aslın bir olduğunu ve bunun da kendisinden başka ilah olmayan Allah'a ibadet edip hiçbir şeyi O'na ortak koşmamak olduğunu beyanla, cennet ehliyle cehennem ehlinin hallerini ve kıyametin iyice yaklaşmış olduğunu zikrettikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Allah'ı bırakıp da birtakım putları ilah edinen ve onlara ibadet eden kâfirlerin, ibadet ettikleri ilahlarıyla birlikte cehennem odunu olacaklarını ve orada ebedî olarak kalacaklarını, saadet ehlinin veya sevap ile müjdelenenlerin ise canlarının istediği şey içerisinde ebediyyen yaşayacaklarını açıklamıştır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

98 (Ey kâfirler!) Siz ve Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya mutlaka gireceksiniz.

99 Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi de orada ebedîdirler.

100 Orada onlara (azap yönünden) bir inleme vardır. Onlar orada hiçbir şey işitmezler.

101 Kendileri hakkında bizden güzel söz yazılmış olanlar ise cehennemden uzak tutulacak olanlardır.

102 Onlar, cehennemin uğultusunu bile işitmezler. Canlarının istediği şey içinde ebedîdirler.

103 O en büyük korku onları tasalandırmaz. Melekler onları, "Size vadolunan gün işte bugündür." diyerek karşılarlar.

98 Allah Teâlâ, bu ayette Allah'ı bırakarak birtakım putları ilah edinen ve onlara ibadet eden müşriklere ve özellikle Mekke'de yaşayan Kureyş müşriklerine hitap etmiş ve şöyle buyurmuştur: Birtakım putları Allah'a şirk koşarak onlara iba-

det eden ey müşrikler! Siz ve sizin ibadet ettiğiniz o putlar, birer cehennem odunundan başka bir şey değilsiniz. Bir cehennem odunu, nasıl cehennem içinde alev alev yanarak orayı kızdırırsa, siz ve sizin ibadet ettiğiniz putlar da birer cehennem odunu olarak mutlaka oraya atılacak ve orada aleviniz hiç eksilmeden sonsuza kadar yanacaksınız. Nitekim ayette yakıtı insanlar ve putlar olan cehenneme işaret edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Kâfirler için hazırlanmış, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakının."* (2/Bakara 24).

Allah Teâlâ'nın bu hitabı, hiç şüphesiz, İblis'e ve onun dostlarına da şamildir. Zira bu İblis dostları, daima İblis'in emri altında yaşarlar ve daima onun peşinden giderler. Ancak burada şu hususu da belirtmek gerekir ki melekleri ilah edinerek onlara ibadet eden kavimler bulunduğu gibi, Uzeyr'e ibadet eden Yahudi kabileleri ve Meryem oğlu İsa Mesih'e ibadet eden Hıristiyanlar da vardır. Bu durumda putlaştırılan bu canlı varlıkların, meleklerin, Uzeyr'in ve Meryem oğlu İsa Mesih'in de taştan veya odundan yapılmış diğer putlar gibi cehennem odunu olacaklarını ileri sürmek mümkün müdür? Ayet-i kerimenin iki sebebe istinaden bunlara şamil olmadığını hemen ifade etmek gerekir. Birincisi, ayet-i kerimedeki hitap, Kureyş müşriklerine yöneliktir ve bu müşrikler arasında ne melekleri, ne Uzeyr'i ne de İsa Mesih'i ilah edinip onlardan herhangi birine ibadet etmiş tek bir kimse yoktur. İkinci sebep ise ayet-i kerimede ilah edinilerek ibadet olunan putlar, özellikle taş, odun veya başka bir maddeden yapılmış cansız varlıklar kastedilmiş ve bunlar için *ve mâ ta'budûn (ibadet ettiğiniz şeyler)* denilmiş *ve men ta'budûn (ibadet ettiğiniz kimseler)* denilmemiştir.

İbn Hişâm'ın (*es-Sîre*, I. 358) İbn İshak'tan naklen zikrettiğine göre, bir gün Hazreti Peygamber, el-Velîd ibnu'l-Muğîre ile mescitte oturuyordu. Yanlarına en-Nadr ibnu'l-Hâris de gelip oturdu. Mescitte Kureyş'ten başka adamlar da vardı. Bir ara Hazreti Peygamber konuşmuş, en-Nadr ibnu'l-Hâris de ona karşı gelmişti. Bunun üzerine Hazreti Peygamber ona hitap edip susturdu; sonra da oradakilere şu ayetleri okudu: *"Siz ve Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz cehennem odunusunuz. Siz oraya mutlaka gireceksiniz. Eğer bunlar ilah olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi de orada ebedîdirler. Orada onlara (azap yönünden) bir inleme vardır. Onlar orada hiçbir şey işitmezler."* Resulullah (sas.) bu ayetleri okuduktan sonra kalktı. Biraz sonra da Abdullah ez-Zeba'rî geldi ve oradakilerin yanına oturdu. el-Velîd ibnu'l-Muğîre de olanları ez-Zeba'rî'ye anlattı ve şöyle dedi: en-Nadr ibnu'l-Hâris, Abdu'l-Muttalib oğluna karşı çıktı; o da onu mağlup edip susturdu. Muhammed, bizim ve ibadet ettiğimiz ilahlarımızın birer cehennem odunu olduğumuzu sanıyor. ez-Zeba'rî ise ona şu karşılığı verdi: Allah'a yemin ederim ki eğer ben burada olsaydım, ona cevap verir ve onu sustururdum. Muhammed'e sorun bakalım, Allah'tan başka ibadet olunan her şey, ona ibadet edenle birlikte cehennemde midir? Biz meleklere ibadet ederiz Yahudiler Uzeyr'e ibadet ederler; Hıristiyanlar da Meryem oğlu İsa'ya ibadet ederler. ez-Zeba'rî'nin bu sözleri el-Velîd ibnu'l-Muğîre'nin ve orada bulunan herkesin hoşuna gitmişti. Bu sözlerle onun, Muhammed'e karşı sağlam bir delil getirdiğini ve bu delille onu mağlup ettiğini sanmışlardı. Daha sonra ez-Zeba'rî'nin bu sözlerini Resulullah'a (sas.) zikrettikleri zaman Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştu: Allah'tan başka, ibadet olunmaktan hoşlanan herkes, kendisine ibadet edenlerle beraberdir. Hiç şüphe yoktur ki onlar, şeytanlara ve şeytanların ibadetini emrettiği kimselere ibadet ediyorlar. Bundan sonra da Allah Teâlâ peygamberine şu ayetleri indirmiştir ki bu ayetlerde söz konusu olanlar, Uzeyr, Meryem oğlu İsa Mesih ve meleklerdir: *"Kendileri hakkında bizden güzel söz yazılmış olanlar ise cehennemden uzak tutulacak olanlardır. Onlar, cehennemin uğultusunu bile işitmezler. Canlarının istediği şey içinde ebedîdirler."*

99 Allah Teâlâ, müşriklerin, Allah'tan başka ibadet ettikleri putlarıyla birlikte cehennem odunu olduklarını ve içinde ebediyyen kalmak üze-

re cehenneme mutlaka atılacaklarını beyan ettikten sonra, bu putların, hiçbir surette ilah olmadıklarının en açık ve en kesin delilini zikretmiş ve "Eğer bunlar, gerçekten ilah olsalardı, cehenneme asla girmezler ve orada ebediyyen kalmazlardı." buyurmuştur. Filhakika bunların gerçek birer ilah olmaları hâlinde başkalarına fayda veya zararlarının da dokunması gerekirdi. Bu ise her şeyden önce kendi nefisleri yönünden tesirini gösterir ve kendilerine ibadet edenlerle birlikte cehenneme atıldıkları zaman, önce kendi nefislerini ateşten kurtarırlardı. Oysa onların, başkalarına olmadığı gibi kendi nefislerine bile fayda veya zarar verebilecek hiçbir güçleri yoktur. Cehenneme atıldıkları zaman da orada ebediyyen kalırlar.

100 İşte bu müşrikler cehenneme atıldıkları zaman, orada görecekleri azabın şiddeti yüzünden inim inim inlerler. Yine bu azabın şiddetiyle o derece derinden ve sesli nefes alıp verişleri vardır ki bunun dışında başka ses işitmezler. Onların bu hâli Hûd suresinin 106. ayetinde de zikredilmiş ve şöyle buyurulmuştur: *"İsyan edenler cehennemdedirler. Orada onların (ıstıraptan ileri gelen) ağlayışlı bir nefes alışverişleri vardır."*

101 Allah Teâlâ, cehennem ehlinin durumlarını açıkladıktan sonra, mü'minlerden saadet ehlinin durumlarını açıklamış ve bunlar hakkında şöyle buyurmuştur: Dünyada yaşadıkları sürece Allah'a ve peygamberine iman etmiş, iyi ve güzel ameller işlemiş ve sadece sevap kazanmış ve dolayısıyla bizden de haklarında güzel söz ve güzel akıbet vaadi almış olanlara gelince işte bunlar, kâfirler için hazırlanan cehennemden uzak tutulacaklardır. Bu durum ayette şöyle ifade edilmiştir: *"İyi iş yapanlara, (mükâfat olarak) daha iyisi ve bir de ziyade vardır. Onların yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de zillet. İşte asıl cennet ehli bunlardır ve orada daimîdirler."* (10/Yûnus, 26).

102 İşte bu cennet ehli, ne cehennem ateşinin tüyler ürperten uğultusunu, ne bu ateş içinde yananların bağırışlarını ne de diğer uğultuları işitirler. Canları, sayısız cennet nimetlerinden her neyi çekiyorsa, onu kendi yanlarında bulurlar ve diledikleri kadar onunla birlikte kalırlar.

103 İster ölüm vakti gelmiş olsun, ister sura ikinci veya son defa üflenmiş olsun yahut daha açık bir ifadeyle, vukuu iyice yaklaşmış olan kıyamet ve öldükten sonra yeniden dirilme korkusu olsun, bunların hiçbiri cennet ehlinden hiç kimseyi tasalandırmaz. Neml suresinin 87. ayetinde buna ışık tutacak şu ifade yer almıştır: *"Sura üfürüleceği gün, Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerde ve yerde kim varsa korku içinde kalır. Hepsi de (hesap vermek üzere) hor ve hakir Allah'a gelirler."* Bundan da açıkça anlaşılmaktadır ki dünyada iken iman ve güzel amelleriyle Allah'ın rızasını kazanmış ve ahirette cennet vaadi almış mü'minler hariç, diğer insanların hepsi de surun üfleneceği ve kıyametin kopacağı gün Allah'ın huzuruna çıkacaklarını anlayarak büyük bir korkuya kapılırlar. Mü'minlerin içlerinde ise hiçbir korku eseri yoktur; aksine büyük bir güven içinde Rablerinin huzuruna çıkmayı ve bir an önce O'nu görmeyi düşünürler. İşte o gün mü'minler, cennete girmek için cennet kapılarının önüne geldikleri zaman, melekler onları kapıda karşılarlar ve onlara, "İşte dünyada iken size vadolunan güzel akıbet budur." derler.

[104] İşte o gün, göğü kitap sahifesini dürer gibi düreriz. Onu ilk yaratmaya başladığımız gibi (hesap için) yeniden yaratırız. Üzerimize bir vaat olarak bunu mutlaka yapacağız.

[105] Tevrat'tan sonra (indirdiğimiz) Zebur'da da yeryüzüne salih kullarımın vâris olacaklarını yazmıştık.

[106] İşte bunda ibadet eden bir kavim için yeterli ibretler vardır.

104 Sura üflendiği ve bütün insanların kabirlerinden doğrulup da ayağa dikildikleri gün, gökyüzünü kitap sahifesi gibi dürdüğümüz ve kâfirlerin de korku ve pişmanlık içinde dünyaya yeniden geri dönmeyi umut ederken, mü'minlerin korku ve

tasadan uzak, kendilerine vadolunan güzel akıbete bir an önce kavuşmayı bekledikleri gündür. Başka bir ifadeyle, o gün, kitap sahifesini dürer gibi gökyüzünü dürer, sonra bütün mahlukatı ilk defa yarattığımız zamanki gibi onu yeniden yaratırız. Bunu yapmaya bizim gücümüz elbette yeter. Bu, bizden bir vaat olarak mutlaka gerçekleşecektir. Bu manada şöyle denilmiştir: *"Allah'ı gerektiği gibi takdir edememişlerdir. Kıyâmet günü, yeryüzü bütünüyle O'nun kabzasında gökler de elinde dürülmüş olacaktır. Allah, onların şirk koştukları şeylerden münezzehtir ve çok yücedir."* (39/Zümer, 67); *"İşte sizi ilk defa yarattığımız gibi, bize tek başınıza geldiniz..."* (6/En'âm, 94); *"O gün Rabbine saf hâlinde arz olunurlar. (Onlara denir ki:) İlk defa sizi yarattığımız gibi bize geldiniz. Fakat siz, sizin için böyle bir buluşma zamanı tayin etmeyeceğimizi zannediyordunuz."* (18/Kehf, 48).

105 Allah Teâlâ, kıyamet günü, avucunun içinde kitap sahifesini dürüp büker gibi gökleri de dürüp bükmeye, sonra da onu ilk defa yarattığı gibi yeniden yaratmaya kadir olduğunu beyan ettikten sonra, salih kullarının, dünya ve ahirette yeryüzünün vârisleri olacaklarına hükmetmiş, bu gerçeğin Tevrat'tan sonra indirilen Zebur'da aynen yazıldığını haber vermiştir. Ayet-i kerimede Tevrat adı zikredilmemişse de onun yerine zikredilen *zikr* kelimesi, genellikle Tevrat adıyla açıklanmıştır. Bununla beraber bu kelimeyi, Kur'an ile açıklayanlar olduğu gibi, Levh-i Mahfûz yahut peygamberlerden herhangi birine indirilen bir kitap olarak açıklayanlar da vardır. Salih kulların vâris olacakları yeryüzü ise ayet-i kerimede *arz* olarak zikredilmiştir ki bu arz da *"Onlar derler ki: Verdiği sözde bize sadık olan ve cennetin dilediğimiz yerinde yerleşelim diye arzı bize miras bırakan Allah'a hamdolsun. İyi amel sahiplerinin bu mükâfatı ne güzeldir."* mealindeki (39/Zümer, 74) ayette açıkça belirtildiği gibi ya ahiretteki cennet arazisidir ya da *"Allah, içinizden iman edenlere ve iyi iş işleyenlere, yeryüzünde hükümran kılacağını... vadetmiştir."* (24/Nûr, 55); *"Musa da kavmine demişti ki: Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Yeryüzü Allah'a aittir ve onu kullarından dilediğine bırakır..."* (7/A'râf, 128) ayetlerinde de belirtildiği gibi dünya arazisidir. Ancak dünya arazisinde salih olmayan kulların da oturdukları göz önünde bulundurulursa, ayet-i kerimede kastolunan arazinin, sadece salih kullara tahsis olunan cennet arazisi olduğu anlaşılır. Doğrusunu, hiç şüphesiz en iyi Allah bilir.

106 İşte bu surede veya bu kitapta, başından beri zikredilen haberlerde va'd ve va'îdde vaaz ve nasihat olarak zikredilen ayetlerde Allah'ın emirlerine titizlikle uyan, nehyettiklerinden de yine titizlikle sakınan ve O'na ibadet eden kulları için, kendilerini umdukları neticeye ulaştıracak yeterince ibret vardır.

وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ اِنَّمَا يُوحَىٰٓ اِلَيَّ اَنَّمَآ اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۖ فَهَلْ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ
﴿١٠٨﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ اٰذَنْتُكُمْ عَلٰى سَوَآءٍ ۖ وَاِنْ اَدْرِيٓ اَقَرِيبٌ اَمْ بَعِيدٌ مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ اِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ
الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَاِنْ اَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿١١١﴾ قَالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ ۗ
وَرَبُّنَا الرَّحْمٰنُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

[107] (Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik.

[108] De ki: "Bana, ilahınız tek bir ilahtır, diye vahyolunuyor. Böyle olunca artık siz de Müslüman olacak mısınız?"

109 Eğer yüz çevirirlerse, yine de ki: "Size eşitlik üzere bildirdim. Artık size vadolunan cezanın yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu ben bilemem."

110 "Gerçek şudur ki O, sözün açığını da bilir, gizlediğinizi de bilir."

111 "(Cezanın gecikme sebebini) bilemem; belki sizi denemek ve bir süreye kadar (dünyada) faydalandırmak içindir."

112 (Peygamber) demiştir ki: "Rabbim! (Benimle, beni yalanlayan müşrikler arasında) hak ile hükmet. Rabbimiz çok merhametlidir. Sizin vasfettiklerinize karşı da yalnız O'na sığınılır."

Allah Teâlâ, daha önceki ayetlerde geçmiş peygamberlerin kıssalarını beyan ile Kur'an-ı Kerim'in ibadet eden mü'minler için umdukları neticeye kendilerini ulaştıracak yeterli bir ibret vesikası olduğunu bildirdikten sonra, yukarıdaki ayetlerde Hazreti Peygamber'in gönderiliş sebebini açıklayarak onun, din ve dünya yönünden âlemler için bir rahmet olduğunu haber vermiştir. Onun din yönünden bir rahmet oluşu, insanları cehaletten ve dalaletten kurtarması, dünya yönünden bir rahmet oluşu ise onları, insanlık şeref ve haysiyetini yitirmelerine yol açacak çeşitli kötülüklerden, ahiretlerini unutturacak mal hırsından, insanlar arasını açacak ve çeşitli geçimsizliklere, savaşlara ve ölümlere sebep olacak çirkin davranışlardan uzak tutması itibariyledir. Allah Teâlâ buyurmuştur ki:

107 (Ey Muhammed!) Biz seni âlemlere ancak bir rahmet olarak gönderdik.

108 De ki: "Bana, ilahınız tek bir ilahtır, diye vahyolunuyor. Böyle olunca artık siz de Müslüman olacak mısınız?"

109 Eğer yüz çevirirlerse, yine de ki: "Size eşitlik üzere bildirdim. Artık size vadolunan cezanın yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu ben bilemem."

110 "Gerçek şudur ki O, sözün açığını da bilir, gizlediğinizi de bilir."

111 "(Cezanın gecikme sebebini) bilemem; belki sizi denemek ve bir süreye kadar (dünyada) faydalandırmak içindir."

112 (Peygamber) demiştir ki: "Rabbim! (Benimle, beni yalanlayan müşrikler arasında) hak ile hükmet. Rabbimiz çok merhametlidir. Sizin vasfettiklerinize karşı da yalnız O'na sığınılır."

107 Ey Muhammed! Biz seni, şeriatı, hidayeti ve çeşitli hükümleri de ihtiva eden bir kitapla bu dünyaya göndermişsek, dünya ve ahirette cinni ve insiyle birlikte bütün âlemlere rahmet olasın diye gönderdik. Bu itibarla her kim bu rahmeti kabul ederek bu büyük nimetten dolayı şükrederse, dünya ve ahiret saadetine erişir. Fakat kim de bunu ret ve inkâr ederse, hem dünyada hem de ahirette hüsrana uğrar. Nitekim bu inkârcıların kötü akıbetleri ayetlerde şöyle açıklanmıştır: *"Allah'ın nimetlerine şükrü nankörlükle değiştiren ve kavimlerini helak yurduna sokanları görmüyor musun? O yurt, varıp dayanacakları cehennemdir. Orası ne kötü bir yerdir."* (14/İbrâhîm, 28-29); *"Bu Kur'an, iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin kulaklarında bir ağırlık vardır. Kur'an, onlara karşı bir körlüktür. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniyor."* (41/Fussılet, 44). Muslim (*Sahîh*, IV. 2006) tarafından Ebû Hureyre'den nakledilen bir hadisten öğrendiğimize göre, Hazreti Peygamber'e, "Yâ Resulallah! Müşriklere beddua et." denildi de Resulullah (sas.) buna, "Ben, lanet edici olarak gönderilmedim. Ben, ancak bir rahmet olarak gönderildim." cevabını verdi.

108 Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderilen bir peygamber olduğunu beyan ettikten sonra, peygamberine, müşriklerle giriştiği mücadelede onları uyarması ve Allah'ın hak yoluna davet etmesi için onlara söylenmesi gereken sözü talim etmiş ve şöyle buyurmuştur: Ey Muhammed! Mekke müşriklerine ve diğer bütün

insanlara de ki: Bana, sizin ilahınızın tek bir ilah olduğu ve O'nun hiçbir ortağı bulunmadığı vahyolunuyor. O hâlde bundan böyle yalnız O'na ibadet edip, yalnız O'na tabi olacaksınız; bu konularda da benim gösterdiğim yolda gideceksiniz ve bana itaat edeceksiniz. Şimdi gerçek böyle olunca, siz de İslam'a girip Müslüman olacak mısınız?

109 Ey Muhammed! Eğer müşrikler, senin bu davetine uymazlar ve yine senden yüz çevirecek olurlarsa onlara de ki: Siz bana ne kadar uzaksanız, ben de sizden o kadar uzağım; siz bana ne kadar düşmansanız, ben de size o kadar düşmanım. İşte ben size, Rabbimin bana vahyettiklerini bu eşitlik üzere haber verdim. Siz, benim bu davetime uymayıp yüz çevirdiğinize göre, üzerinize vacip olan azabın ne zaman geleceğini, bunun yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu artık ben bilemem. Bu, ancak Allah'ın bileceği bir iştir

Allah Teâlâ, mü'min ve Müslüman olmayanlara İslam'ın tebliği konusunda onlarla Hazreti Peygamber arasındaki eşitliğin muhafaza edilmesini özellikle belirtmiş ve davet esnasında onlardan daha aşağı dereceye delalet edecek bir tavır içine girilmemesini, daha açık bir ifadeyle onlara yalvarır gibi bir duruma düşülmemesini ve dolayısıyla Müslümanlık gurur ve inancının zedelenmemesini istemiştir. Konuyla ilgili olarak şöyle buyurulmuştur: *"Eğer onlar seni yalanlarlarsa, (onlara) de ki: Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yaptığınızdan uzağım."* (10/Yûnus, 41) *"Bir kavmin (antlaşmaya) hainlik etmesinden korkarsan, bu takdirde (antlaşmalarını) onlara geri çevirip onlar gibi yap. Allah, hainleri asla sevmez."* (8/Enfâl, 58).

110 Hiç şüphe yoktur ki Allah, sözün açığını da bilir, gizlisini de bilir. Bu itibarla sizin O'ndan herhangi bir söz gizlemeniz veya gizli bir iş yapmanız mümkün değildir. Sizin gizli olarak söylediğiniz veya yaptığınız her şeyi ve bunlarla ulaşmaya çalıştığınız bütün hedefleri bilir; hiçbir şey O'na gizli değildir.

111 Daha önce de belirttiğim gibi, benim davetimden yüz çevirmekle hak ettiğiniz azabın üzerinize ne zaman ineceğini ben bilemem. Eğer bu azap üzerinize hemen inmez de biraz gecikirse, bu gecikme, belki de sizi denemek ve bir süre daha dünya nimetlerinden sizi faydalandırmak içindir.

112 Daha önceki dört ayette Allah Teâlâ, Hazreti Peygamber'in müşriklere söylemesi gereken sözleri bildirmiş ve bu sözleri ***kul (de)*** emrine bağlamıştır. Bu ayet-i kerimede ise Hazreti Peygamber'in bir sözü, daha doğrusu bir duası nakledilmiş ve başında sözün Hazreti Peygamber'e ait olduğuna delalet etmek üzere ***kâle (dedi)*** denilmiştir. Gerçek böyle olunca, bazı müfessirlerin yaptıkları gibi, bu ayeti de sibakına uydurmak için, Allah Teâlâ'nın müşriklere söylenmek üzere peygamberine talim ettiği önceki sözlere atfetmek kanaatimizce doğru değildir. Hazreti Peygamber, müşrikleri uyarmak ve onları, kendisinden başka ilah olmayan Allah'ın ibadetine davet etmek için söylenmesi gereken sözleri Rabbinden öğrenip onlarla müşrikleri uyardıktan sonra, yine onların duyabilecekleri bir şekilde onlara da hitap etmiş ve Enbiyâ suresinin son ayeti olarak Rabbine dua ve niyazda bulunarak şöyle buyurmuştur: Rabbim! Ben, senin rızana muvafık olarak, peygamberlik görevimi hakkıyla yerine getirmeye çalıştım ve seni bırakarak birtakım putları ilah edinen kavmimi ve diğer insanları yalnız senin hak yoluna davet ettim. Ne var ki onların çok azı müstesna, bana karşı çıktılar ve beni dinlemediler. Bu itibarla hüküm yalnız sana aittir ve benimle onlar arasında hak ile sen hükmet. Hiç şüpheniz olmasın ki Rabbimiz çok merhametlidir. Siz O'nu nasıl vasfederseniz edin, sığınılacak yegâne Rab da O'dur.

Hazreti Peygamber'in bu duasıyla Enbiyâ suresi sona ermiş bulunmaktadır. Allah'ın salat ve selamı, onun üzerine olsun. Âmîn.